

ئىنسىكلوبىدىيا

مەنتەدى اقرا الثقافى

www.iqra.ahlamontada.com

پارەزگەھا دۇھوكە

بۆدابه زاندى جۆرهها كتيب: سەردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

براي دائلود كتايهاي مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى , عربى , فارسى)

ئىنسىكلۇپىدىيا پارىژگەھا دھۆكە

سەرنەقىسەلەر و سەرنەقىسەلەر گىشتى

موسىدەدەق تۇقۇ

ھادىكارىق سەرنەقىسەلەر
خالد سالىح

بەرگە دووگە

مىژوو

دىرۇكا كەقن و شىوینوار، دىرۇكا ئىسلامى

۱۴۳۹ ش

۲۷۱۷ ك

۲۰۱۲ ز

ئاقھەرۋكە

71	..... ھەرۋكە كەنەن و خويىلوار .....
72	مېتروپولىت كەنەن يە پارىگىندە دەۋكەن ... . پەدەمھەمدە سالىھ ھەيب سادىق
73	گىرگىتەن يەرىغىن شارىستانىن كەنەن كۆ دەھقرا بەھەدىن تىدا دەرياز بۆۋى ..... د ھەسەن قاسىم نەھمەد
74	ئاندور و قەرزى تىگەھلىپونا شارىستانىيا مېئانى - ئورۇننى لى شىھەر نەھقرا بەھەدىن ..... كوفلان ئىخسەن ياسىن
75	ئەكسەسبەرنى شىگمەتتا كۆندەت ..... د ھەسەن نەھمەد ئاسىم
76	قەدكەلىندەك لى سەدر پەيگىرەھكىن پىرەننىسى ئەكەدى . كەتور خالاقى عبدتوھاب مەھلۇم
77	تەبىئىيەتتىن كىلىيا شەددا ئەنجاينىن قەدكەلىننىن شەبەنوارىن يىنن كىلىپ شەددا .... د ھەسەن نەھمەد قاسىم بەھەدىن
78	ئەھلىدەپەرى مەھەرىگىن ..... د ھەسەن نەھمەد قاسىم بەھەدىن
79	ئىبىننەن ھەسەن .. .. د ھەسەن نەھمەد قاسىم بەھەدىن
80	پەيگىرنى ئىگىمەتتا ھەلامەتتا ..... پەدەمھەمدە سالىھ ھەيب سادىق
81	كەبەلا ئاكورنى با شەبەنوارى ..... پەيگىرنى جەمەلەمەننىن پەھەمەننى
82	پىرەننىسى ئاقدىرنىن سى شاھىن ئاشوورنى سەھەنخارىم لى كوردەسەننى اردەھقرا بەھەدىن دەھمەمدە عارفى خان
83	..... ئەبۇكەللىم خىيالىسى .....
84	قەدكەرتتا ئىسلاھىن مۇ دەھقرا بەھەدىن ..... پەدەمھەمدە سالىھ ھەيب سادىق

۱۸۹	پ : زرار سەھىق ئوقۇق	بەھدىنلار جۇگرافىيا مېتروپى
۱۹۰	پ : زرار سەھىق	غەشپەرەنچ كۆزىلار بەھدىنلار د چىرچىن دەھىز : تۇغۇق
۲۰۹	پ : غەدە پۇشۇق يۈسۈپ غەزۋى - شىقان شۇكىرى خەزۋى	كەلا و ئاسنىكەنچىن نەھرا بەھدىنلار .....
۲۲۵	پ : زرار سەھىق ئوقۇق	بەھدىنلار دەھىسەنچىن گەزەك ر جۇگرافىيەسىن مۇستەماللەدا' .....
۲۳۱	پ : فەرەسەت مەرتى	دەھۇك د زىدەزىن مەرتىنى دا .....
۲۳۲	پ : فەرەسەت مەرتى	بەھدىنلار ل سەرەمەن نەھدىپىلار .....
۲۵۸	پ : فەرەسەت مەرتى	بەھدىنلار ل مەرتەھەن غەبەسىن .....
۲۶۴	پ : فەرەسەت مەرتى	شەرەنچ بۇدەشەپان : گەزەل مەرتىن جۇجەن بۇ كۆنۈزۈلكرنا مەھرا بەھدىنلار ...
۲۶۵	پ : زرار سەھىق	دوسىنچونا جىرگەد و مەرتىن كۆردى ل بەھدىنلار .....
۳۰۹	پ : قار مەھمەد خەسەن	بەھدىنلار لە مەرتەھەن مەھلۇجۇقى .....
۳۰۶	پ : كاروان غەبەلەخىر مەھمەد غەلى	بەھدىنلار و شەپەن نىھەتەنچىن : مەنگى و نوۋەنچىن ۋى
۳۲۰	پ : كاروان غەبەلەخىر مەھمەد غەلى	ۋالى مەھمەتەنچىن نەھرا بەھدىنلار د جەھەتدا د تەھرىن خەلەھەلگەراندا .....
۳۲۴	پ : مەرتىن يۈسۈپ خەزۋى	بىنچە زىۋىيا داۋى جۈى ل مەرتىن ۱۵۱ مەرت - ۱۱۰ ز ...
۳۲۹	پ : مەرتىن يۈسۈپ خەزۋى	ياشا جۇتگەر ل مەرتەھەن بەھدىنلار ل چىرچىن نىسەتەرى بىن داۋى
۳۳۸	پ : قار مەھمەد خەسەن	بەھدىنلار لە مەرتەھەن مەھلۇلر ئىلخەنى .....
۳۴۲	پ : قار مەھمەد خەسەن	بەھدىنلار لە مەرتەھەن خەلەخىرى .....
۳۴۷	پ : رەبەقە فەتەخ شەپە مەھمەد	بەھدىنلار لە بەرەم : كۆزگەرىپەكەنر نەھمور لەنگەدا .....

- ٢٨٠ باٺيان له سهردههي فهره قوبونلو و ٺاق قوبونلو .... زايهه فهتاح شيخ محمدهد
- ٢٨٦ نو بندي ز يوزگا گدافا :حوکى پ د زار سھيغ توفيق
- ٢٩٢ حواسهك د بهلگهنامه په کا يروزگيا گرگ دا کو چار نيکن يد ههته دين ...
 ..... هعهده نهدين دوستي
- ٢٩٩ سرين بهدينان هه تا کو فه گرتا نوسماني ..... پ د زار سھه بؤ نوضف
- ٣٠٩ **يوزگا نور**
- ٣١١ سرين بهديان ل هه بؤ سھه ديالين شاردي و هھدي .....
 ..... عياده مسجدولسمه کلام ره بوف
- ٣١٣ نديا چلدي ل بهديان .....
 ..... د زار نه بوب گوتي
- ٣١٩ ميرگه ما بهدينان ؛ سمداليا هديغ هه تا کھتتا وي . .....
 ..... پ د عياده عه ديولسمه کلام ره بوف
- ٣٢٦ شاهين د په رتوکې هؤماره کا گه پوک و هرگبه خهرين جاني د ل سهره دمن
 نوسماني .....
 ..... يه د هدر شاه حاجي عجبوس
- ٣٤١ بلانيزي ئاکري ل سهره همن نوسمانر دئيسيننن يروزگنفيسن موسلن ياسين
 گورن خه بوللا نه لوهومري دا .....
 ..... دغه سلان و ليد نه لجه وادي
- ٣٤٢ هديويستنن چهلکن بهديان ز هيرشا خير محمدهدي رهوتدزي د بهلگه نامه په کا
 يروزگي دا .....
 ..... ته حسين نيراهيم دوستي
- ٣٤٦ کوتاهيا ميرگه ما بهدينان و ميرزي وي بن بانا و ولاتيدوتري ئيسماعيل يفتاب
 دوين .....
 ..... سه عيد دتره شي
- ٣٥٢ په بوهندين ميرگه ما هه کاري دگهل ميرگه ما بهدينان ل سهره همن نوسماني
 .....
 ..... د زار نه بوب عه سدن

دیرۆکا کەڤن و شوینوار

نامبراز کوز ویزون هانسته دهنر دهرنه نو ۵۰۰ - ۱۰۰ هزار سالان بز نام نامیره هم مسا وار نامبرانه جن ل چیلین کورسسانن هکیه دین.

ماندرین نیوونه بو کونین چندان ل پوزگهها دهکوز گیتی هدریکی لیرلن: به ل پاسووزن هجدنن بیهکا درکولوزیا پولوسی نهف گوتن کهره عقبه تر نمر حدره نقتنه و حاد خانمانا همدینین بهرن و سدنن کوسوس دکهل نامیره و همدینین بوقلان همدینن دیووکا لفاپوون قی کوننو نینرینه دلیا هزارا ۸ پ ز .

ژن و نامهانار ل سنووزن نهلین پاربرکها دهکوز به ده دههکوز ل چهرجن بکرنسنا کسدره انصره لفاارا بیبا شلمسانبنا جهیمو و همدسونه ل صارا همدستن و همدنر بی ر همدنر گوتنر به کو زقدهنه شوینوزن دهکوز همددک ناییره ل سینهیلر نیقن: تیزوو و لن فندگدرت بقا نایا هزارا همدستن پ ز . نهف نامیره بره مانسه نه گوجدسنن بقا: نامان سنکدره همدوسل پهیکهزین خودابهندا دایه بی ل بکههر نیرک سینهیلر هکیه بیس کو هینرییا وی همدگدرت بو سینهکی دهسیکا هزارا ۱ پ ر

۲ هزارا ۱ پ ز چدرجن همدلر احمدی: دهسپنکر جهنکر مرزف دکو چدرجن دا شلسا همدک ناصرا ل میلسر موهسد: ۱۰۰۰ و دیرنه قی چدرجنر شلمسانبنا همدل: ملسا

چدرجنر شلمسانبنا همدد ل دهقورن پوزگهها دهکوز صنده همدلابیجین . همدلاره نهف همدسویبه ب رنکسر نازرگاسی دیو: جوکسر جهبر چهرجن همدد چدرن ترا: ۱۰۰۰ و ده جهنکر ترا پ نیاق پینکرونا جدا

چدرجنر نیمده هینریجیر چهرجن پینسندسویسن و لفاکر: کیمه لکهم و همدسنگهها و زایننا لقیسبنا همدی: به ل عسراها کلهفن کو دندن چدرجن وهرک و جوهدت نمرس اچوده نمرس . ز قی چهرجن بنگههین شلمسانر ل کورسسانن و پوزگهها دهکوز مانده دین کو لهدیرن ولن درفن بوقر چهرجن عینا شگههین خرههس و خرابه بنجیرک

دکوزون بهرونا و بههریکا ناکوور همددک ستور گرنه: بو دهکوری نه مانا بیانن ل وار دهههان و مرزف و کیمه ودرن بسرفک ناشووی بو کندانر دهرا داهراسد و روزهدلانا نهلین کوچکر: زر همدی بفر و نارانهکا زور تر دهقورن روزهدلانا سفلن نایر: ل دوما زنگهها کوردهمنان و به حاسمه همدیرن پارزنگهها دهکوز نایا نهف: جههکن گوجهدی بوور بقا مانا مرزفان و کبانهمیران برسر فان خالان .

۳ همدیوونا شنگههین ل دهقورن جیاسی بقا تخنجیوونا بره فان .

۴ همدیوونا کمانه وهرل دهکی زنده دهکی همدرهکی بقا موارن

۵ همدیوونا دهرستار کو نهف زی زنده: دک بوور بقا کونمکر: شوینر .

۶ همدیوونا زنده برن ناخا باز

همه چمنده کورون لایکونوی ل مهورهنا همدنر: ده کدهقورن همدنر ناب دهکوزن بفرهده ل چیلبر پوزگهها دهکوزن نصدتنه همدلهمدن گن نیستان همه کد مرزف تر دهقورن دزنا و کارن بنجیری دکو : وان نیلهمان: دتقا همدسندر مرزفلر ل شنگههتا شلمسر کو هینوو: وان درفنمغه بقا زورن: ۱۰۰۰ سالان پ ر " شگهها شلمدههه با بوور نیمه ز هینین پوزگهها دهکوز

۲ چدرجن نهری بی سوی مرزفلر کوردهستار زانر نهری ب خیدان کهد و حاند زان: همد پینشگههتنه بیبه لکمرن گرههه: وان: زان مرزفلر و ل شنگههتنر نهری: بقا دهقورن دهنتن و گچند لفاکنر و کونهدل پینکیان

۳ سالان ۱۹۸۶ ز همدی دوزسنگر: سکرین مووسلن دهسپنکر: کاری نازکولوی ز روزمانا و روزهدلانا بوورن: بیبه مانه لهدیوسن و کاهالک بنگههبر زینا مرزفان مانده دین ز روزهدلانا بووی ل باتیوزن دهکوز بیست جهید شوینوازی دهنده دین: تر فن بنگههان نامیره صنده دین: کو بیروکا وان دهریت چهرجن بهرن: بی کهمر بی نزه: موزوو: همدک

دۈۋە - چەرخىن مىژۋۋىيە

(۲۸۵۰ يىل -- ۱۶۲۷ -ق)

۱- چەرخىن سۆھبەتى

(۲۸۵۰ - ۲۲۷۱ يىل)

ھەر پەندە نۇبىسىنى ئىشپىن ئىسەر سەلۇتىش ناھىل لىسۇپىرى غىرافىن ئەگەن سۆھبەت ئىدە دەرۋەزىن ۲۰۰۰ بىر ھەتتە دىنار لىن زەھەتتە بىنلارنىڭ بۇ نەپەردىگەر پەھمانىن مىژۋۋىيە، خەسپىگ بىكارنىناتا ئىسىمى بۇ توھماركەز رىدىنلار بىنلۋەل دەرۋەزىن ۲۸۵۰ - ۱۸۰۰ يىل خەسپ بىنكەت

مىژۋۋىيەنىڭ سەھو بەگەزى مىللەتنى خەنەمە بىيان ئىدەنە كەرسە ئىن بۇجۇرۇشك ھەبە دىنارىت كە ئىدە ئەدەتتا خەلگى ۋە بايىن كۆرسەننى ئەنە ئىدە پەنتىرى پوۋرىسا ھەزەمەتتە سەلار ۋە ئىزىۋەن وان بۇ چەسپىن ۋە ئىفانكە گىمىنار پىنكەت پىنكەت بەرەكەت باشۋەز چۈۋىنە - پەسە وان ئاقدەنرى بىنكە كۆلىم جۇڭا زانىر^۱ ئەنە ئى ھۇكۈمەك ئىدە كۇ بىر بەرەكەت باشۋەزى قە بەچەن ۋە ل باشۋەزى غىرافىن ئىشەنە جىبىۋىن ۋە شارسىننىدەت بەرەكەت پەسە بىنە بىنە مىنە ئىفانكە پلازا ۋە پەرسىنگە ھە ۋە رالىنە ئىسىننى ۋە ئانا باسپاز^۲ ئىدەنوار ۋەن جەدەن خەت كەس كۇ ل خەسپىگ خەرخىن سەمەلنى خەنەمە ۋە رالىن كۆرسەننى دىگەل پارىزىگەمما ھۆكۈم ۋە خەنۋەز ئى ئى با بەرەكەتتە شەقەرا سالىن ۲۰۱۰ - ۱۰۱۳ ئىن ئىشەنە رىسۋىن ۋەن ھۆكۈم كەننى خۇ بىن ئارگۇتۇزى ل ئەقەرا سىنەننى ل بىنكەننە كەمبە ۋە ئەركىن ئەجەمەل ۋە گەلنە افخەز ھانە خەنر كۇ ھىزۋە ۋە بۇ چەرخى سەمەلنى سۆھبەتى ۱۹۰۰ - ۱۸۱۰ يىل، دۇقۇم، ئىسىل تەمبەن خۋارىزى ۋە پەبىكەرنى موققان ل خەمەن بىنكەت خەبەنە دىن

ل سىبىلنى بەرەكەتنى تەجەسەدى - ئىسىننا مەزەنارنا خەنەمەنى: «ئىكئە الرەزە: ھەنەو بىن، بۇجۇرۇ بۇ خەننى دىن كۇ ئاقۇن بەرى ئەقەزى ل سەر ھەنەمە ئەخۇشەسەن لى قىن جەدەن پەئىكەلئىننن ئىسىمى پەئىن، يا كەزىگە ئەدە مىژۋىيە قى ئىسىننى

دەلىسەش بۇ چەرخىن بىنەمەتتەن سۆھبەتى ۋە خىار مەكەت كە دەقەرا ئەھكەن ئاپىدەنەسەب خۇ خەسپىدە ۋە سىستەمەننى بىرئەنە پەسە خەت كەسە ۋە سۆھبەتتەن ئاقىل ۋە لائىن ئىدەنوارنى (Subar) ل خەت ئىدە: ۲۹۰۰ سۆھبەتى بو ھەزەمەت كۆرسەننى ۋە پارىزىگەمما ھۆكۈم بىكارنىنە ۋە بىنكەك بوۋ ئاقىن ھەرخىر، تىنكەستىن بەرەننى بەرەكەت كە ۋە لائى سەھەرىكە ئوۋسە ھەبەسەن سەسەننىل نوۋە، ھەزەن ئازىرى كە گەس ئەقەمەننى غىرافىن لى سۆھبەتى ئەبە بائۇمە ۋە ئەقەمەننى خۇمەل دەرۋەزى سەلا ۲۰۱۰ يىل، : بەرەكەت كە ۋە ئەقەرا سەلارنا ئىشەننىە ئىزە خەسپەنئەلئىيا غە^۱

۱- چەرخىن ئەكەدى

(۲۲۷۱ - ۲۲۲۰ يىل)

خەسپەنئەلئىيا خەلەتتا ئەكەدى كەمبەتتە ئەقەزىن بەرەزىگە ھە ھەكەن، بەرە كەرنىكە چىكارنىيە ئەقەزى ئىدە كۆنەننىگەرنا بىنكەن بىرگەر تەقەبەرا بەتتە ئەكەدى ۋە ئەسپا چىبۇك ئەركىيا سەھو: ئالاھىكى ۋە سەورا ئاقىن ئى: ئەستانا سەھەن ئەقەرا لائى خەتە جەتتە ھەزەمەت ئەقەزى ئەقەزى خەتە ھەندەك ئازگەنار ل ئەسپا چىبۇك ئەقەزى ھەوارا خۇ گەمەندەمە شەھى ئەكەدى سەرخىن شەروم ئۆكەن: ۱۲۷۱ - ۲۲۱۰ يىل، چىكى ئەو توۋىنى دەسئەزىزىيا ھەزەن خەتەرى بىۋەن، ئەۋز ئى خەتە ئەقەزىگە ۋە دەسئەننى شەھەن ئەكەدى بەنەنئەنەكە ئەشكەرى شەئەنە دەقەرنى زەپە ھەرخىنارنا ۋە^۱ زەپە ئاقىن بەنەنە ھەرخىن سەرخىن ئەكەدى بۇ سەر ئەقەرا ئەلانى سەرخىن كۆرسەننى^۲

دەسئەن ل سەلا ۱۹۷۰ يىل خەت ئەقەرا سەسەلنى ۋە زەپە ل گەسەننى باسەننى بەرەزەف دىكەن، ئەكەرنى شەئەن ئەكەدى ئەراھ سەل ۲۲۹۱ - ۲۲۵۵ يىل، ھەتە بىن^۱، سەسە قى پەبىكەرنى كەرنىيا ئەقەرنى خەكەن بو دەۋلەتتا ئەكەتنى خىار ئەكەت چىكەن شەھى ئەكەدى كۆچكەك ۋە سەسەگەرنە ل كەرنى سەرنە ئەل بىراكەل سەرخىن چىلۋەزى ل ئەقەرا ل كەرنى كۆرسەننى ئاقاگەرۋە، ئەقە كۇ خە سەسەك بوۋ

دەۋىتى كەسپتە زۇر دەستىدە كالتا خولمىتا جىتتى
 سەۋەك ناسورىا اكنۇچىرىز روزاقا كو زى بىمىد
 تۈرگەمە خەرقى ھانىپوورا ھاموود ھەمەرا تىرگات
 :مازىرى تىرگات ل ناسوورى نەمەيا ۱۲۰ كە ۱ ۋە ۱ ۋە
 دەقىرىن نىپتە جىپوون ۋە مەسەلانى ۋان بەرقە ھىيو ۋ
 گەمىشتە مەنىدوا. ئەف تىپىتە مەنۇۋوېى دا ب نىن
 ناسوورىيان دەقتە يىلىن

ھەر خەسە مە چ تىگىن يىن كە مەستەلاندىيا
 ناسوورىيا ز جەرخن ناسوورىن كەس ۲۰۰۰-
 ۱۵۰۰ پ: ز كەھشىپىدە پىرتىگمما مەۋكەن. بىز
 پەيوخىدىن ئابوۋى ۋ نەخسەپە بىن بارگانى دەقىرا
 دىقەرى ۋ ناسوورىيان ما خىجەن ناسوورىن پىتى
 ۱۰۰۰ پ: ز يەپوھىدىن بارگانى دگەر ناسىيا بچىت
 ھەمەرى

كەلەك سەنەزىن بارگانىن ناسوورى ل دەقىرا
 كەبەتوكيا . ئابوۋى بىرى قەبەرىن، ھانە
 خاندانلار، ب خازان تىختىن ئىخى بىن بچىك ل
 دىقەرىن دەپتە بىز كە ھەۋرۇك پىرا ۋان ل مەدى
 مەۋەدىن - بىرگەنن خاقەرا ناسوورىن ۋ خەلەكن
 تاسىيا بچىت دەپ دەقىرا مەۋكەن رى ۋان خۇ
 بىن ئابوۋى دەپارەن پەيوخىدىن بارگانى نەقىرا
 ناسوورىيا ۋ دەقىر كەبەتوكيا خىتەت مەخسەپە
 ھەرقە ھەز ۋ جۇرنا كىۋونىن بىرگەن ۋ رىكەنننا
 گەمەرىن

دەۋلەت جىتتى ل سەسالىي ۱۵ پىز ۋەرى
 دىقەرىن سورىا كىنۇرلۇكن، پاش نىستىن خۇ بۇ پىر
 : سەسالىي ئانا سەس ۋەلانى ناسوورىيان دەۋلەت
 جىتتى خەلە خەلەز مەقەپىزا نەپەرالوۋىدە
 مەسەرى كىن نەنەن ۋەلەكن سەسەكەن زى مەدەنۇۋى
 ۋ پىنقىرەنا پەۋدەپەن نەف سەنەن ل ۋرەمەلەت
 ئاق ل سەسالىيا پەرى ۋ چەرى پىرا ھەپوۋ
 ئەۋنەن ل پىتەختىن فەرقەن مەسەرى ئەمەنەن
 ۱۲۷۱-۱۲۸۰ پ: ز سارى مەخەنە خىپە دىن ئىز
 چەدى خۇ دگەر. ھەزى گۆننن نە نەف نامە
 ب نەسەيا بىمەرى ۋ ب نەن ئەكەرى ھانىپوونە
 نەسەپ

دەۋلەت جىتتى ۋەن ناسوورىيان نەسەپ
 ئالبەكەت ۋ ب مەزكەن ناسوورىيان ۋ مەنەن جىتتى
 ئىتىرا نەسەپ جەكەن زى ئالبەن مەزكەن نەسەپلىيا
 چەرىن مەزكەن ناسوورىيان نەسەپلىيا
 ۱۲۷۰-۱۲۸۰ پ: ز ناسوورىيان نەسەپلىيا
 رىكەن نەسەپ. دەقىر مەۋكەن ل مەسەپ نەسەپلىيا
 ۱۲۷۰-۱۲۸۰ پ: ز مەنەن نەسەپلىيا
 ھەز ۋەكى نەسەپلىيا ۋە مەسەپ نەسەپلىيا
 سەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا ۋ نەسەپلىيا
 ۋ مەسەپلىيا ۋ نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 خۇ نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا

كەلەك سەنەزىن مەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 مەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا

پىتى كۈشەن تۈكلەن نەسەپلىيا
 لاۋاز بۇ، نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا
 نەسەپلىيا نەسەپلىيا نەسەپلىيا

سەئىد دەۋلەت ناھشۇۋى ۋە زىكىزىۋان يېزىق بىرگەلىكى ^{۱۰۹}.
 زىكىزىۋان كۆمۈرگە يېزىشنىڭ سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى
 نۇزۇر بۇرسا ۋە پەيغەمبەرلىك ۋە دىگدال ئىشلىرىنى تەتقىقەت
 ئىشلىرىنى ئاشۇرۇپ تەرجىمە قىلىش (1760-۷۰) بىلەن كۆرىپ خۇ
 شىۋىتوۋ ياكى يەنە يۈزىن سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى ئىشلىرىنى تەتقىقەت
 يېزىق بىلەن يۈزىن يېزىشقا ھۆججەت بىرگەلىكى ۋە پەيغەمبەرلىك ۋە
 كۆمۈرگە يېزىشنىڭ رەسمىي بىلەن سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى
 خۇل نەزەرى ۋە ئىشلىرىنىڭ پۈتۈنلۈكىگە دىگدال ۋە ئىشلىرىنىڭ
 نامە ۋە خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىقەت قىلىش.

بۇ يېزىقنى كۆمۈرگە يېزىشنىڭ سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى
 ھىرونىكا كەلەن 18۰۰ لىكىلا ۱۸۰۱ يىلى بۇ سەئىد دەۋلەت
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىشقا باشلىدى ۋە ئىشلىرىنى ئاشۇرۇپ تەرجىمە
 قىلىشقا باشلىدى.

ئىشلىرىنى ئاشۇرۇپ تەرجىمە قىلىش (۱8۱۰-۷۰) بىلەن ئىشلىرىنى
 كۆمۈرگە يېزىشقا باشلىدى ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىشقا
 باشلىدى ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىشقا باشلىدى.

ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى دىگدال خۇسۇسىيەتلىرىنى
 ئاشۇرۇپ تەرجىمە قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

۱۰، ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

سەئىد بەقاۋىتىن ساھىبى ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش
 ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش ۋە ئىشلىرىنى تەتقىقەت قىلىش

ۋان دىكەت، زىمەر پىشتىقانىا ۋان بۇ ۋى دىزى ئۈزىمىن
 ئاشۇۋورپا لىۋورا ۋى سەركەفەنن ب دەستفە ئىنايە
 ھەر چەندە ئىقىسىن ل سەر پەيگەرىن شىكەفتا
 ھەلامەتا تىنە، لىن ئەۋ پەيگەر دىگەل پەيگەرىن
 گەلەين باقىان مېنا ھەقن ب قى رەنگى خويبا دىيەت
 كىم شاھىن ئاشۇۋور د خىۋاست سىگەرەكى ل سەر
 رۋوبارىن دەۋىكىن ئالمايگەت دا ئالغى قەگۈھىنەنە
 تەقەرىن تەشت، لىن ۋەسان ديارە شاھىن ئاشۇۋور
 بەرى قى پىرۋەزى دروست بىكەت ھاتىبەكوشىن¹¹¹

شاھ سەنخارىي پەيگەرىن خۇ بۇ ھەمان
 مەپەست ل گەلەين بەندارا (پۇزەھالانا ئەلفولشا)
 تەخىشاندە¹¹²

ھەزى گۈتتىن بە شاھىن ئاشۇۋور سەنخارىي
 پىرۋەكىن ئالغىن ل تھالا بەسئۈرە چىكىرە ۋ ئالغ
 كۈمىگر ب رىكا كۈلەينا كارىزا ب مەرەجا كۈمىگرنا
 ئالغىن پاشى جۈكەك ب درىزاهيا ۋا كىمرا كۈلى ۋ
 ئالغ بۇ بازىرىن ھەۋلىرىن داپىنگەر¹¹³

ل سەر تەمىن شاھىن ئاشۇۋور ئەسەرخەدەۋن

۱- ل جەھەكىن دىۋىز رۋوبارىن (خازرى) مەن ئەف
 جۈكە كۈلا بەرەف تەشتا ئەينەۋا ل سەر گەلەيەكىن
 ئەنگك ۋ كۈپەر مەن پىرەك ئالفاكىز ز بەرىن مەيى دا ئالغ ل
 سەر دەرياز دىيەت¹¹⁴

سەنخارىي گەلەك پەيگەرىن دى ل سەر
 كەلەرىن شىكەفتا ھەلامەتا ابلشۇۋور رۇتالغىن
 بازىرىن دەۋىكىن تەخىشاندەنە ئەف پەيگەرە
 پىنگەھىن ز چوار تەخىشەيەرىن گەلەلەين ئابىنى ۋ
 ھەر چوار ۋەكى ئىكىن ھەر تەخىشەيەرەك كەفالمەك
 پىنگەھىت ز

شاھ سەنخارىي خىۋاۋەندە ئاشۇۋور ئىقىل
 سەپن ئابو، شەھىش ئەفە، شىشتار، شاھىن پاشەۋىزىن
 اولى العەھدا

دەقان كەفالاتدا خىۋاۋەندە پىن دراۋەستىلەنە ل سەر
 پىشتا گىلانەۋەرىن ئەفسانەيى ۋ ھەر خىۋاۋەندەكى
 ھىمايىن ۋى پىن ئەشكەرلە¹¹⁵

كەفالىن شىكەفتا ھەلامەتا راپەستىنا شاھى
 ھەمىر خىۋاۋەندا ديارىگەن، ۋە ديارە سىۋاسىيا

شۇنوارىن غىس

زىمەر، رۇقەبەرىيا شۇنوارىن پارىزگىھا دەۋىكىن

سەلۋىكى تەۋرىيەرنىن ساللا ۱۱۱ پ زامەنئالدى^{۱۱۱}
 كۆرەستىن و يازىڭغەھا دەۋكۈن قۇ بىسكەل ئۇ
 سەلەنا سەلۋىكى ئىن دەسەنەلاتداسا واپ ل دەخەرن
 ۱۱ لاور بوو و پىر كاپىر ئابوۋى بىخۇفە دگىرت دەولەتا
 سەلۋىكى گىرنكى خا ئىككىن يازىڭغى و پاراسىنا وان
 دىزگىيىبا نارەبىسى ت سەھرىمى سەلۋىكىيا نەلېدرا
 چىنن و دەۋرۋىبا نا خالان بوو. خىسەك خالان ئەف
 پىرگىنى بە نەلې كۆرەسەننى را دەرن دەپ. ئەھرا
 دەقۇرنىن يازىڭغەھا دەۋكۈر بۇنۇ خۇ پىر ئابوۋى
 دەپوۋ^{۱۱۲}

۵- دەۋلەتا سەلۋىكىيە بەرەھى

(العولۋۋ الفرضيۋ) (۱۰۵۰-۱۰۶۹ ق)

ئىف دەۋلەند ل سەرنەم خىواسىلىن - رۇھەلەتا
 ئىرائى شەھە زامەنئالدىن بىلىنى سىۋورن خۇ بەرەھ
 رۇھەلەتا بەرەھەنكىر ت ساللا ۱۱۷ دىز غىنى
 نەمەنا سەسەلەتا سەلۋىكى ل دەقۇرن سەرتما مەدنا
 اوزەلەتەن كۆرەسەننى. كۆنۈرۈلگى لى دەسەلەتا
 وان دەھگە ئىۋر ئى ساللا ۱۱۷ پ ر گىھىشتە دەقۇرا
 سەھىپىلار يازىڭغەھا دەۋكۈى. و رۇبىزى ئوراب دەپو
 سۋور نەلەرا خەنەنا ئەشكائىر و رۇھانر ت خەمىن
 نىسايىر را^{۱۱۳}

تەستىيىكا دەسەلەتدەرىيا ئەشكائى دەقۇرن
 يازىڭغەھا دەلەكن يا ئەھ لارامى بىخۇفە دەپ. چۈنكى
 شەھىر ۋى دەۋلەتن ئازابىدەكا بەرچاھ بەخىنىر
 خەللىننر زىر خەسەت ت سەھرىمىن ئەسكائى
 كۆرەسەن سەتپوۋ بىشككۈر نۇ سەھرى سىن سەھرىمىن
 ا. سەييا ئەفرىيائىر.

بە نەبىكىن - خەلپە سەلۋىكىيە ۋىن مەن و ۋىن بىخۇفە.

۶- كۆرەسەننى ماگۋور ۋ رۇتەلەن كۆرەسەننى

دەخەرا يادىلار نا ئەھرا نەھرا شەرتما نەدەس و
 كۆرەسەننى دەپوۋ. ئىن پىر سەھرى بە خەرىمە كۆرەسەننى
 ئەدەپوۋ. نەقۇرا دەۋكۈن توشىر خەرىمەن ۋەلنى دەپوۋ.
 دگىل بۇرۇنا دەھرى كەلگەننە ئۇر يىكەنا. نەقۇرا ۋى
 دەقۇرن

ئەھرا بەدەپوۋنا دەۋلەتا ئەھرىمەننى. ئارامى ل دەخەرن

سەھرىمى دەسەلەتدەرىيا مەنەن سەلۋىكى ت
 نەقۇرن دەپۋىن سەھرى سەلۋىكىيە چۈنكى سەھرى
 سەھرىمەننىن گىرنكى ۋ رۇھەلەتن تىكەنەدەپوۋ.
 ساللا ۱۱۷ پىز شەھرىن ئەلگەنەھرى بۇ خەھرى
 رۇھەلەتا سەھرىمىن. بىلىنى كۆنۈرۈلگىنا ناسا
 بىخۇفە و سۋور و سەھرى سەھرى رۇھەلەتتەھەت
 ئىۋو ئاقنانا شەھىر خايسى دايىر ۲ ۲۲۱ ۲۲۱ پىن.
 ۋ ئەسكەرنى چىن كەنكىرىن سەلۋىكى ل رۇبىزى
 نەخەلە دەپاز بوو و دىخەنۋورن دەۋكۈن را ئابوۋى نەھرا
 ئەھرىن. مەنۋەنۋىسىن ئەتگەنەھرى نەئۇت^{۱۱۴}
 ئەتگەنەھرى ۋ ئەسكەرنى ۋى دەھرى سەھرىمىن
 چىلەنن كۆرەن ل سەھرى دەسەننى ۋى پىن چەپى دەپوۋ و
 رۇبىزى دەخەل ت سەھرى نەھرى ۋى پىن راستىن بوو^{۱۱۵}.

۱- شەھىر كوكا مەللا شەھىر كوكا مەللا

سەھرىمىن بو سەھرى دەپوۋن كۆنۈرنىن كوكا مەللا
 نەھرا ئەسكەرنى سەلۋىكىيە ۋ ئەسكەرنى سەھرى ت
 ئەزگىر سەھرىمىن بوو و شەھەك سەھرىمىن ئەھرى اربىلا
 ۱۱۱ ئىن بەلگەرنىن مەنۋەننى قىن بۇخەنن بىشەنەن
 نەھرىن ئەھرىمىن مەنۋەنۋىسىن ئەتگەنەھرى
 نەئۇت^{۱۱۶} پىننى سەھرىمەن ئەسكەرنى سەھرىمىن
 دەھرى نا رۇزا پەننەر ئەتگەنەھرى كەنەنەن
 سەھرىمىن بىشەن جۇۋا ئەزگىر ۱۰۰۱ كىم^{۱۱۷} دەپوۋنا
 نەھرا كۆنۈن ئەھلەكچى كۆرەنەھرى
 رۇبىزى كوكا مەللا پىر رۇبىل سەھرى سەھرى رۇبىزى
 خەرىن. ئەزگىر ۱۰۰ كىم^{۱۱۸}

سەھرىمىن خەھرىمىن كوكا مەللا مەللا پىن ت
 سەھرىمىن كۆنۈن ل ئەھرىمىن كۆنۈن ئەھلەكچى
 ل نەھرا قەرا شەھەر ل پارىڭغەھا دەۋكۈر. دەھرى ۋ
 قەنۋەلەننىن نۇر قىر بۇخەنننىن پىشەسەت دەھرى^{۱۱۹}

۷- دەۋلەتا سەلۋىكىيە

۲۹۹۱-۱۰۱۵ پىل.

ئەلگەنەھرى ساللا ۱۱۲ پ زىر ئابىل سەھرىمىن
 ۋى پىز ئەسكەرنى ئىمپىراتورىمەن سەھرىمىن نەھرا
 خەھرى پارىڭغەن. خەھرىمىن رۇھەلەتن دگەل سۋور و
 خەھرى سەھرى سەھرىمىن سەلۋىكىيە بوو. ئەھرى دەولەتا

شېبا جەمىيەت ھەقدىن ل ئىز نەسىتى دەولەتتە ئىشلىتىش كۈندۈزۈك بىكەت ۋە ئۆزۈك تەبىئىيەتتە ئالدىن كىرە پاتىمەت ب ۋە ھەقىقىي ساسىلى بۇ ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۱}

سىياسەت شەرتى ساسىلى پاتىمەت ھەقتە سىياسەتتە شەرت ئىشلىتىش كۈندۈزۈك ساسىلى پاتىمەت ساسىلى پاتىمەتتە ئالدىن كىرە پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۲}

ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۳}

ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۴}

ئىنىسكولېدىدا ياراتىدىغان ھۆكۈم ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۵}

ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۶}

ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۷}

ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۸}

۶-دەولەتتە ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت (۲۲۶-۲۲۷ ق)

ھەقىقىي ساسىلى پاتىمەت ھەقتە ئىزاھات بەرگەنلىكى بار.^{۱۱۹}

كۆرتىپىدە لى نەز يەلتىۋونا ئاپىتىن كەتتى:

۱- پەيدىۋونا بىرۋاھىرىن ئاپىتى:

ھۆكۈمى ل نەسنىپىنكا زىانا خۇل سەرخىر ھەرخىر
 بىزاقىرىدە مېنىكى خۇ بىكرىنىد بۇ زىبىنا ئىپتىپاز
 ل نەز ۋەل نەننىش كارتىكىن ل نەز زىانا ۋى كىرىست
 مېنا خۇزاكى ۋە سەۋىتىن ۋە سەقار ۋە مەزىن
 ل چەرخىر بەدىن كەڭزى سەرخىر كىزىن ئىپتىپىر دىكر
 ۋ زىانا ۋى با ب ۋى كىرى خۇد كىزىداي بۇ ۋەل كىز
 بۇ نەگەر كۇ سەۋىر ۋىنى گىلەۋەزىن دىكىز ۋىنى
 ئىنچىرلەنەكى كۇ سەرخىر ھەرخىر گىلەۋەزىن ۋە ز
 دىلر ۋى دەت اجۋىن مەزىن دەت. دەت شىكەنچەنەنە
 ل نەز بەرەب نەسنىپىد. مېنىكى ھۆكۈمى ھىر دىكر
 كۇ لى ۋىنەي كارتىكىرىدەك سەرخىر ئىپتىپىر ل
 نەز ۋەل گىلەۋەزىن ھەرخىر ب ۋى رەنگىر بىرۋاھىرىن
 نەسنىر نەرخىر مەزىن كەتتىدا ۋەنەكەز نەرخىر
 بىزىقە كىرت^{۱۱۱}

پىتى سەۋىر زى گىلەۋەزىن كىمىر بىكىد ۋە
 فىر پەندىن بۇ ۋەل خۇ ۋى يا ئاپىسى پىتىنەجە ۋە
 ھەبۋونا گىلەۋەزىن بىپى نەننىكىن لىسالى ۋە سەۋىر
 بەردە بىرەك نەگەزى زىۋەزىن بۇ ۋەل مېنىكى سەۋىر
 زۇر مېن ۋە گىلەۋەزىن زۇر مېن بىرەھەمىز نەرخىر ۋەل
 زۇر بۇ ۋەل چەرخىر بەزى نەز چەرخىر چەنەن ل
 گەلەك خۇپىن ئىپتىپازى پەنكىزىز ھەرخىر ۋەل
 Mullher Gudoesy، ھەتتە مېن^{۱۱۲}. كۇ تەقىن
 ھەننە چىكىن نەق پەنكەزە ھەننەكى زىۋەزىن ۋە
 پەبىۋونا سەۋىر ۋە زىۋەزىن سەرخىر خۇزىن بۇ ۋەل
 نەۋە پەنكىزىز ھەرخىر ۋەل لىپىز زۇلەي رەقەبە
 شۇبىۋا ۋەل ھەرخىر ۋەل نەرخىر سەرخىر ھەتتە مېن
 كۇ مېزۇۋا ۋەل بۇ ھەرخىر ۋەل ۱۰۰۰ پەن كەتتى ۋە
 نەۋە بۇرەنە ھەرخىر مېن.

پىتىر رەبىپى بۇ ۋەل نەننىكىن نەرخىر ھەرخىر
 پەرخىر ھەرخىر سەرخىر كۇ چەنكى سەرخىر
 كارتىكىن ل نەز بىراق ۋە زىانا سەۋىر ھەرخىر مېنا
 باي ۋە بارانى ۋە نەرخىر ۋە نەرخىر ۋەل ۋە مەرخىر

ۋە مېنەز ھەرخىر سەرخىر ۋە سەرخىر ۋە ھەرخىر بۇ ھەرخىر
 ئىپتىپاز سەرخىر ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر
 چىكىز ۋە پەننىكىدە نەرخىر ۋە ھەرخىر ھەرخىر
 پەننىكىدە ھەرخىر با تەبىئەت ھەرخىر بۇ ھەرخىر
 ھەرخىر ھەرخىر نەرخىر نەرخىر پەننىكىدە ھەرخىر ۋەل
 ھەرخىر ۋە ھەرخىر نەرخىر نەرخىر پەننىكىدە ھەرخىر
 ۋە ل نەرخىر نەرخىر^{۱۱۳}. پەننىكىدە ھەرخىر ۋەل
 ئىپتىپاز ل نەرخىر كىمىر بۇ ۋەل ئىپتىپازى مېنەزى
 سەرخىر ۋە نەرخىر گەننە كىزىستىز ۋە نەرخىر
 ھەرخىر ۋە پەننىكىدە ھەرخىر ۋەل ھەرخىر
 نەرخىر ل ھەرخىر^{۱۱۴} پەننىكىدە^{۱۱۵}.

پەننىكىدە ۋەنە ۋە مېنەزى ۋەل ھەرخىر ۋەل نەرخىر
 ھەرخىر ل پەننىكىدە شىكەنچەنەنە ھەرخىر ۋە شىكەنچەنەنە
 چەرخىر ۋە پەننىكىدە ھەرخىر ۋەل مېنەزى^{۱۱۶}.

ھەرخىر نەرخىر ۋە ھەرخىر ل نەرخىر پەننىكىدە
 ھەرخىر نەرخىر ۋە پەننىكىدە ھەرخىر مېنا ھەرخىر
 ھەرخىر باپىيا ۋە ھەرخىر نەرخىر ھەرخىر
 نەرخىر^{۱۱۷} ۋە ھەرخىر نەرخىر ھەرخىر مېنەزى
 ۋە ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر نەرخىر نەرخىر^{۱۱۸}.
 پەننىكىدە ۋەل ھەرخىر ۋەل نەرخىر ۋەل نەرخىر
 نا مەننىكىدە پەننىكىدە پەننىكىدە ۋەل نەرخىر ۋەل
 ھەرخىر گەننە ۋەل نەرخىر پەننىكىدە ھەرخىر ۋەل
 گەننە ۋەل ھەرخىر ۋەل نەرخىر نەرخىر نەرخىر
 ھەرخىر سەرخىر ھەرخىر نەرخىر نەرخىر ھەرخىر
 ھەرخىر نەرخىر نەرخىر نەرخىر نەرخىر - نەرخىر ۋەل
 باپىيا ۋە گەننە ھەرخىر ۋەل ھەرخىر كۆرەننىكى
 نەرخىر ۋەل ھەرخىر نەرخىر ۋەل ھەرخىر ۋەل ھەرخىر
 پەننىكىدە نەرخىر ۋەل ھەرخىر نەرخىر نەرخىر^{۱۱۹}.

پەننىكىدە نەرخىر ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر
 پەننىكىدە ۋەل نەرخىر پەننىكىدە پەننىكىدە پەننىكىدە
 ھەرخىر نەرخىر ۋە نەرخىر ھەرخىر ھەرخىر ھەرخىر
 شەرخىر ھەرخىر ھەرخىر پەننىكىدە ھەرخىر ۋەل
 پەننىكىدە ۋە گەننە ھەرخىر نەرخىر نەرخىر ھەرخىر
 ھەرخىر ھەرخىر پەننىكىدە^{۱۲۰}.

پ- بەلاڭبۇونا ئايىنىن جۇيىان (Juddism)

ئايىنىن جۇيىان ئايىنىكىن ئاسمانىن پىرۇزە- موسا پىنھەمىر ئەنە پىرۇبۇلەرتىن جۇيىان ل بىلەن سىنا ۋە قىلىتىننى نەنەق مىللەتنىن ئىبرىي دا بەلاڭكىر. ھىندەك دىننە ئايىنىن جۇيىان ئايىنىن موسىۋىي موسا پىنھەمىرى ل دەستىپىكىن باڭگىلارغا خۇ يا ئايىنى ل مىسىرى ل سەردەمىن قىرغەمەن رەمىسىمىن ۱۱۹۰- ۱۲۱۵ پ-زا راگمەنەنە ۋە داخۇارا پەرسىننا خۇدايىن مەزىن كىر. ئىن دەستەلاقتارىپا دەلەتنى ل مىسىرىن باۋەرى پىن ئەلپىنا ۋە نىزى موسا ۋە پىشەنەنەننىن ۋى راۋەستىلن. ئەنەق ھەلىۋىستە بۇ ئەگەرى مىللە-خۇتۇبۇنا موسا ۋە باۋەرىنكىرىن ۋى بۇ بىلەن سىنا^{۱۱۹}. غەرب دىننە جۇيا اېھۇدا- كىو (پەيغۇمبارا اېھۇدا) ھەتتە، نەنەق خۇدايىن مەزىن ھەر ۋەكى « پەرتۇوكا جۇيا يا پىرۇز ئەۋرەتنى دا ھاتى^{۱۲۰}»

پىنچ پىشكىن ئەۋرەتنى (الاسفار الخمسة) پىن بۇ موسا ھاتىن ئەۋرەتنى ئەنەق : التكوین، الخروج، اللاۋىن، العمد، التثقیف، مەزەم ز نەنەق ئەۋرەتنى رىكا راسىپىن پە^{۱۲۱}.

بەرى مۇنا خۇ موسا چەنە شىرەت ل جۇيىا كىرە ب دەنە راسپارە (الوصايا العشر) دەنەنەنەلگىن پەرسىننا خۇدايىن مەزىن، مۇسەر كەلگەن ز نىزى ۋە كۆشۈشۈن، دۇرگەلگەن ز خەسەۋىدەن، رىزگىرنى ل نەنەق ۋە بىلەن، ئاكوۋكىكىن ل مەنە پاكىن، رۇزا شەمىرى رۇزا پىنھەمەتنىن پىت^{۱۲۲}.

بەلاڭبۇونا پىرۇبۇلەرتىن جۇيىانىن ل كوردەستەن بۇ سەنەسالىپا ۹ پ-ز قەدەگەرت- دەنەق شەھىن ئاشۇۋىرى شىلەنەنەسەرى ۴ (۱۵۸- ۸۱۵ پ-زا) ل شەرىق قۇرۇق سالا ۸۵۳ پ-زا نىزىكى دىمەشقىن ل سەر شەھ ۋە مەزىن سۇرىا سەركەفتى، ئىك ز وان شەھ ناخاب بۇۋ (۸۷۱- ۸۵۲ پ-زا) شەھىن ئىسرائىلى^{۱۲۳}. شەھىن ئاشۇۋىرى ھىندەك ئىخسەرتىن جۇيا رۇبۇ دەنەرا مەدەن رىزۇھەللى كوردەستەن، قەدەگەستەن. وان جۇيا ل مەدەن رىكەن خۇ بىرە سەر ۋە شىلەن پىرۇبۇلەرتىن جۇيانىن ل كوردەستەن بەلاڭكىمەن^{۱۲۴}.

راگۋاستىنا جۇيىان بۇ دەنەرتىن كوردەستەن ز لاپىن شەھىن ئاشۇۋىرى ل سەدەن ھەشت ۋە خەفت پ-ز ل سەردەمىن تەجلا پەزەر ۴ (۷۱۵-۷۲۷ پ-زا) ۋە سەرجۇننى نوۋى (۷۲۱-۷۰۵ پ-زا) ۋە سەنخارىپ (۷۰۵-۱۸۱ پ-زا) يا بەردەۋامىۋو، بۇ ئەۋرەت سەرجۇننى نوۋى (۱۸۸۷) جۇي راگۋاستىنە كوردەستەن^{۱۲۵}. پىشنى بۇرنا چەنە دەمەگەن ھىندەك ز وان ل دەنەرتىن پارىژگەمە ھۆكۈن مەنە كۆندەن سەنەۋىرى (باگۋوۋىن باۋىرنى ھۆكۈن) ۋە زاخۇ ئاڭگىجى نوۋى^{۱۲۶}.

ئەۋرەتنى ھاتىنە راگۋەستەن بۇ پارىژگەمە ھۆكۈن خۇ دىگەل خەلگىن دەنەرتىن كۆنچەنەن ۋە خاخالەن جۇيىان اېپىرنى ئاھىرا رى دا وان رۇبۇ بەلاڭكىرنا پىرۇبۇلەرتىن ئۇلى نەنەق خەلگىن دەنەرتى دا ب لى رەلگى ئەۋرەتنى جۇيانىن نەنەق ھىندەك خەلگى دا بەلاڭكىمەن^{۱۲۷}.

ل سەنەسالىپا شەھىن پ-ز شەھىن بابلى ئوبۇخەن

پەيگەرىن خۇداۋەلما نەنەق

رۇم، مۇزەھەنە ھۆكۈن

كوشىشنى ۋ تەپەسسىزىن بىيۈن. ئەخاسىمە دەمىن شىراندا دىناقىمرا ھىرىو دەپلەتادا. ژىر وان ئەگىران ئەو مىشەختى كوردىستانى بىيۈن ۋ ئەخاسىمە بۇ چىلىن دىقرا دەۋكىن. كو باشتىن جھ بوو بۇ خۇ پاراسىنى¹¹¹.

دەمىن مۇسلىمانان دەمىن خۇ ل سالا 11۰ ز داناپە سىر دەقەرىن باگۈۈرۈن كوردىستانى ۋ دىقرا دەۋكىن. خەلگى وان دىقەران ۋەكى ژۇدەر ئەلەزە بىن دەمىن مەسىحى بىيۈن. چۈنكى دىناق ھەمى رىككەمىنن دىناقىمرا مۇسلىمان ۋ خەلگى بوھا ۋ ئامەرى ۋ مەلاتىن ۋ دەقەرىن دى. ئەنك ژ مەرجىن رىككەمىنن ئەو بوو كو كەنپسە ۋ دىزىن خەلگى ئەھبەنە ۋىرانگىن¹¹².

گارى ۋ دەمىنە ئافىكۈرۈن امىرگا) - دەمىنە بەردەمىش دىگەل قەرا ئاكرى ۋ زىبارى¹¹³.

دچەرخىن كەمىندا ھىدەك ئەگەر بۇ بەلاقبۇونا ئايىنى مەسىحى ل كوردىستانى ھىيۈن. ئەنك ز وان ئەگەران رەقىنا مەسىحىيان ژ دەقەرىن رۇزئاقا اسورىا) بەرەف كوردىستانى ب تايەمى ل سەردەمىن ئەمپەراتور بىيۈن (1۸-۵1 ز). ئەمىن زۇدەرى ل مەسىحىيان كرى ۋ ھىدەك ز وان كوشىنىن¹¹⁴. نىسان ھىدەك ژ خەلگى كوردىستانى چۈولە سەردەمىن مەسىحىيان.

ئەنك ژ ئەگەرىن دى ئەنلا ئەخسىران بوو ژ ئەنجامىن شىرىن بەرمەوام دىناقىمرا دەولەتا رۇمىن بىزەمكى ۋ دەولەتا سانسانى. ھىرەمىسان مەسىحى دىناق دەولەتا سانسانى تا ئوۋشى زۇدەرىسى ۋ

كورئە: Abbreviations:

- 1- A B L = Assyrian Babylonian Letters
- 2- A R A B = D.D. Luckenbill, Ancient Records of Assyria and Babylonia, (Chicago), vol. 1926, vol II 1927.
- 3- C A H = The Cambridge Ancient History, Cambridge
- 4- J N E S = Journal of Near Eastern studies, Chicago
- 5- J S O R = Journal of the Society of oriental Research, Chicago.
- 6- A B L = Assyrian Babylonian Letters
- 7- A R A B = D.D. Luckenbill, Ancient Records of Assyria and Babylonia, (Chicago), vol. 1926, vol II 1927.
- 8- C A H = The Cambridge Ancient History, Cambridge
- 9- J N E S = Journal of Near Eastern studies, Chicago
- 10- J S O R = Journal of the Society of oriental Research, Chicago.

زىدەر:

1- ژۇ پىر دىنالىان ل سەر چەرخىن پىر مەزۇبىن بىرە. قە باقر. قەدىمە فى تارىخ الحضارات القدىمە. ط1. دار الشىۋن الشىۋىق. بغداد. 19۹1. ص 11۲ ۋ ما بەمما. قەى الدىاق ۋ وايد الحار. مەمور قىل التارىخ ابغاد. 19۹۲. ص ۱۲ ۋ ما بەمما. دىرلەرى چەرخىن مەزۇبىن بىرە. جىن بىتو. ۋ آخرون الشرق الاقدى الحضارات المىكره. المى 191۲. ترجمه عامر سلىمان. دارالكتب للطباعة ۋ النشى المومىل 19۹1. ص 1۷ ۋ ما بەمما. عامر سلىمان العراق فى التارىخ القدىم. دار الحكمة المومىل 19۹۲. ص ۹۹-۹۹

1. باقر طه المصدر السابق ص 27 و ما بعدها
2. سيدون لويده اتريلاذ الراهمين دار الرشيد بغداد 1980، ص ص 27-22، باقر ص ص 180- و ما بعدها
3. بهنام أبو الصوف عن كهف الكوفة ميسوعة الموسصل الحضارية دار الكتب الموسصل 1991، ج 1، ص 30
4. همدان ليدن ص 3
5. Stefan K. Kosloski, « The Preliminary Report on the Third Season 1987 of Polish Excavation at Narmik, Saddam Dam Salvage Project, Sumer 46 (1989-1990), pp.20-26
6. كوندق جرميجر كهف دكعبه و زاهدانا جهميمال ميرويا و يا چاندق لعمكوبت بو سوپيدون 1950 پير زانير نهمريكي بيه ويد Braid Wood، كارو لمرگولواي مابقدا مابقن 1938-1939، ال صدر لعمام ديه بيه لويده ص ص 32، 37
7. بنگمير حسوبه ين كهف دكعبه باشوون موسصل سالا 1947 سيدون لويده و ا فواد سفرا كارو لمرگولواي لن كير بيه
eton Lloyd and Fuad Safar, Tell Hassuna, JNES iv 1945, pp. 255-289
8. جلعف گرهكه دكعبه سفر بوواري مابوون ال و ناكلين كورسكلين فون لوبهيم (Von Oppenheim) كارو لمرگولواي ل سالا 1919 و ل صدر كرو به كوخ و جهرين ونگو ونگ هابنه دين بيه احمد امير سليم، في تاريخ الشرق الاقنى القديم، دار النهضة العربية بيروت 1991، ص ص 20-22
9. عوبيد گرهكه دكعبه و زانقيا بازيو لسيرو ليولده بولي (L. Woolley) كارو لمرگولواي مابقدا 1928-1929، ل كرو به بيه ليولده بولي، وني الرافدين عهد الحضارة تعريف احمد شيمالياني دار العلوم القاهرة 1948، ص ص 19-23
10. باقر المصدر السابق ص ص 22-118، بقيه و جوان توبين، نشو الحضارة ترجمة لطفى الحوري، دار الخريف بغداد 1988، ص ص 118-121
11. ناكل حنون، مدن و مواقع الريد دار الزمان دمشق 2009، ص ص 123-122
12. جورج بو العراق القديم المدن 1913، ترجمة حسيو علوان حسيو بغداد 1982، ص 98
13. بازيو وديكا بازيوكن سوپيدون كعبه دكعبه تيركي بازيو سفاهو، و ص 8-10
14. جومسنت نهمراحمدا نهمرا لوف كرو شوپنوار دكعبه و زاهدانا بازيو حله لويده ص 11
15. حنون ص ص 121-122
16. طه باقر مقدمه في تاريخ الحضارات القديمة، ك، بغداد 1968، ج 1، ص ص 89-97
17. اوليوس بقيه و جوان ص 129
18. ديراوير شارمنايهما سوپيدون بيه سوپيدون لوح كيرمر السومريون، اشيكانو، 1912، ترجمة فيصل الوائلي الكويت
19. 1993، مامير سعيد الاحمد السومريون دار الشؤون الثقافية العامة بغداد 1991، وني وني الرافدين عهد الحضارات ص 18 و ما بعدها
20. Gad.C) «Sumerians Dynasties, CAH, Cambridge - 1971, Part 2, p. 117
21. محمد صالح زبيري الامام الكعبة القديمة السومريون، مجلة شامهم العدد 3، 1992، ص 84 و ما بعدها
22. H.1 Albright, The EPIC of the King of the Battle JSOR, VII, 1923, pp. 211-212
23. فوري رشيد، ترجمة اوليه لشمال باسكلين، سومر 37، 1991، ص ص 28-28
24. انطوار مورتكاف الفن في العراق القديم ايرلين 1951، ترجمة حسيو علوان و سليم طه النكيري، بغداد 1988، شكل 36 ص 168، باقر ص ص 27-29
25. هاري ساكر منظمة باب ط 1911، ترجمة ناصر مابقان دار الكتب الموسصل 1999، ص ص 72-73
26. محمد صالح زبيري و بيه مامير ميرويا كورسكلين با كهف، جابحلا همدان افوكا 2002، ص ص 100-103

18. كريشنا من 1294 - 1281: الريناري، الأرقام الكرمية التسمية المصدر السابق، من 82 - 81.
19. حروب فيلهم الحوريين، ترجمة طارق اسماعيل، مطب 1000، من 17 وما بعدها.
20. التكوين 1: 11، التثنية 2: 1.
21. جمال رشيد أحمد و فوزي رشيد، تاريخ الفكر القديم، مطبعة دار الحكمة، الربط، 1991، من 17 - 16.
22. همكار زيمر، من 18.
23. Kupper, J.P. « Northern Mesopotamia and Syria, C.A.H., Cambridge, 1973, Vol 2, Pt, p.38 ff ».
24. حسن احمد قاسم البراري، رموز الآلهة في منحوتات منطقة بايلان، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الى كلية الآداب جامعة صلاح الدين، الربط، 1002، من 87 وما بعدها.
25. جمال نوري معروف، كهف كندك ومنحوتاته البارزة، صوفر 20، 1988، من 115.
26. فيلهم، من 49 وما بعدها، Kupper, op. cit., 28.
27. سامي سعيد الاميد، المستعمرة التجارية الآشورية في اميدا الصغرى، صوفر العدد 22، 1997، من 108 - 127.
28. Veenhof, R. Kizads. « The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish and its Chronological Implications, (Ankara 2003), p 20 ff ».
29. Beauld, Dr.C. « The Tell - EL- Amama Tablets in British Museum, (London 1882), pp. xxv - xxx ».
30. ARAB I, p 27.
31. هارو ساكر، قوة آشور، لندن، 1981، ترجمة عامر سليمان، منشورات المجتمع العلمي، بغداد، 1994، من 77.
32. Sayce, A. H. « The Kingdom of Van (urartu), CAH, (Cambridge, 1965), 87-ARAB, I, pp 78 Vol. 3, pp 169- 188 ».
33. ساكر، قوة آشور، من 87.
34. 8-77 ARAB I, pp 29.
35. جنون، من 186 - 87 ARAB, 86 - 85، حسن احمد قاسم براري، شوبنوار، عيسى جليل، غلار، الموك، 1012.
36. بيبا و بيشي، من 21.
37. ساكر، قوة آشور، من 92-91.
38. همكار زيمر، من 100.
39. ل. ديوانها، هارو، جون بير، هوزن، لارام، ل. ايضاً، تاريخها، عجمي، مشهخت، جون و ل. سوريا و روتالين، كورستان، بالان، جون و وان، كرافتون، ليجست، منر، مولانا، الشوري، با، بنو، بيبا، ساكر، قوة آشور، من 100 وما بعدها، باقر، مطبوع، بغداد، 1981، من 194-198، اولهاجر، ليو، بلاد ما بين النهرين، الميكانيكا، 1978، ترجمة سعدي فيض، عبدالرزاق، دار الشؤون الثقافية، بغداد، 1981، من 21.
40. ساكر، قوة آشور، من 106 وما بعدها.
41. با، بنو، براري، منر، همكار احمد البراري، الحملات العسكرية الآشورية على كورستان، دار بوكرياني، الموك، 1012، من 12 وما بعدها.
42. اميد، ساكر احمد، مملكة اورارتو، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الى كلية الآداب - جامعة صلاح الدين، الربط، 1009، من 20 وما بعدها.
43. طه باقر و فواد سفر، الفرس الى موطن الازار والحضارة، دار الجمهورية، بغداد، 1961 - الرحلة الثالثة، من 17-18.
44. البراري، الحملات - من 87 وما بعدها - ARAB, I, p 109 ff.
45. عبداله يوسف، خلف الجبل والصلاح في العهد الآشوري الحديث، بغداد، 1997، من 18، منير يوسف، علاقة الآشوريين مع المناطق المحتلة، موسوعة الموصل الحضارية، الموصل، 1991، ج 1، من 114 - ARAB, I, p 108.
46. Grayson, A. k. « Assyrian Rulers of the Early First Millennium B. C., (Toronto, 1995), Vol 2, pp 183- 184 ».

٤٦. سنكرو، فوئه آشور، ص ١١٦-١١٨.
٤٧. Postgate, J. N. , « Inscription of Tiglathpileser III at Milamerg, Sumer, 26, 1973, pp 47- 60 .
٤٨. زيار صديق رمضان، كتابات الملك نجالا بين ٧١١٢-٧١٧٧م، في منشورته ملكه بفرگي - دراسة تحليلية، مجلة جامعة بغداد، ص ١٤، ج ١، ١٠١١، ص ١٧٠، ١٧١.
٤٩. ARAB, 1, pp ٢٨١-٢٨٢
٥٠. احمد، مملكة اورارتو، ص ٦٥، (Helsinki, 1987), Part 65, Parpola, S. « The Correspondence of Sargon II, I. N. g.p. 28 (ABL 198-Pfifer, State Letters of Assyria (New Haven, 1939), N. 11, p 11 (ABL 198).
٥١. محمد صالح طيب، صفاق الزبيري، النظام الملكي في العراق القديم، دراسة مقارنة مع النظام الملكي المصري، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الي كلية الآداب - جامعة الموصل، (الموصل، ١٩٨٨)، ص ٨٦-٨٦.
٥٢. ARAB, 2, pp 73-99
٥٣. السوراني، رموز الآلهة، ص ١٠٢.
٥٤. Jacobsen, Th And Jf ١٢-p, ١١٧٢, Luchenbil, D. D., « The Annals of Sennachrib, Chicago
٥٥. Lloyd, S « Sennachrib s Aqueduct At Jenwan, Chicago 1935, p 6
٥٦. العراق الجديد،
٥٧. مجلة المجمع العلمي العراقي، مجلد 9، 1961، ص ١68-169 .
٥٨. Oates, D « Studies in the Arient History of Northern Iraq, London, 1968), pp 48-52
٥٩. Jacobsen and Lloyd, Op. cit, p. 23
٦٠. السوراني، رموز...، ص ١٣-١٤.
٦١. ديروكا، كوشنلا، سنجار، ص ١٩، سفر الملوك الثاني، ١٩، ٢٧، طالب عبدالمنعم حبيب، سنجار، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الي كلية الآداب - جامعة بغداد، بغداد، ١٩٨٦، ص ٤٨، ٥١.
٦٢. يديري و علي، ص ٤٦-٧٧
٦٣. Project for Supplying Erbil With Water, Sumer, 3, 1947, Saffer, F., Sennachrib, pp 23- 25
٦٤. ل. باغندا، كيشورا، لاسيا، هاتن و سلفي، جودانا، سفر نظريين، باغندا، عراق لوجيني و عراق واني، بيوته العكبري، لاوريا، دولندا، ميدي، ساكر، منظمة بايل، ص ١٤٤، باقر، مقيسة، بغداد، ١٩٨٦، ص ٢١٧-٢١٨.
٦٥. Herodotus, «The Histories, Translated by Aubry De Seinoourt, The Penguin Classics, (Edinburgh, 1963, pp 53-66
٦٦. حسن، بيوتة، تاريخ ايران القديم، ترجمة محمد نورالدين، عبدالمنعم والسياسي، محمد السياسي، ط٢، القاهرة، ١٩٩٦، ص ١٢-١٢.
٦٧. سنكرو، فوئه آشور، ص ١٧٢.
٦٨. سنكرو، منظمة بايل، ص ١٧٣.
٦٩. بيوتة، ص ١٧٤، وما بعدها، ط٢، باقر، مقيسة، في تاريخ الحضارات القديمة، ط١، بغداد، ١٩٤٦، ج١، ص ١١٨.
٧٠. زنهون، مجلة العشرة الآف - ترجمتها من الانكليزية، افرام منصور، الموصل، ١٩٨٤، ص ١٧١-١٨١.
٧١. ايرل، يدون، ايام الاسكندر، ترجمة فوئه، جميل، صومر، ١١، ١٩٦٤، ص ١١٨، فلادويوس، ايرلس، ايام الاسكندر الكبير، في العراق، ترجمة فوئه، جميل، دار التراث، بغداد، ٢٠٠٢، ص ١.
٧٢. باقر، مقيسة - بغداد، ١٩٨٦، ص ٤٨١.
٧٣. ايام الاسكندر الكبير، في العراق، ص ٢١، فلوتارك، فلوتارخوس، المنصور، ترجمة جرحيس، فتح الله، دار التراث، الربيل، ٢٠٠١، ج ٣، ص ١٢٨١.

71. عبداللہ ایبر الہا، حرکت اریسا اکوکھیلا، اریل، 1، 100، من من 1101، عمیل محمد مصطفیٰ الاسکندر الکبیر یوفانج
 حرکت طوطیلا من کورستان ط، مطبعہ ہاوار ایبوت، 1011، من من 31-31
72. طہ باقر تاریخ ایران القديم، ایفاد، 1979، من من 99-99، عمیل کوران کرستان غیر ارضہ تاریخ اسلوکھولم، 1997،
 من 93 وما بعدھا، بیروت، من 111-111
73. محمد نجیب السید احمد فی محمد عبدالحمید محمد، صفات طریق الحرب، المصلح، 10/7، من 9، عمان، من-ب
 ب، 11-11
74. بو پتر پیرایان ل صدر ہولھا لہتکلی، بیروت، من 178 و ما بعدھا، باقر تاریخ ایران القديم، من 93 وما بعدھا
75. احمد رشید، تاریخ الکرہ القديم، من 111، کوران، من 103
76. عیسیٰ صبر جمیل البزازی، الحرب الفریقیہ الرومانیہ والرها علی کورستان، رسالہ فاسطیر غیر منشورہ، فہمہ الی
 کلیۃ الآداب - جامعہ ہواک - ایبوت، 1008، من من 109-110
77. عثمان زینر، بیا، 11، کوران، من من 117-117
78. حمیر فاسم احمد البزازی، عمارہ عقلم النار فی مولج فارسین علی صوبہ التلیات الآریہ، مطبعہ ہاوار ایبوت،
 1013، من 33 وما بعدھا
79. بو پتر پیرایان ل صدر ہولھا حاسانی بیروت، ایز کرستان، ایران فی عهد السامانیین، ترجمہ نجیب الخشام،
 الشافریہ،
 1987، من 191 وما بعدھا، بیروت، من 111، وما بعدھا
80. احمد ویشید، من 133
81. کرستان، من 208 وما بعدھا
82. باقر مطبعہ، ایفاد، 1967، ج، 1، من 21
83. باقر مطبعہ، ایفاد، 1981، من 197
84. بو پتر پیرایان ل صدر ہولھا حولھا عثمان بیروت، جان بوسو، الذیادہ عند التلیان، ترجمہ ولید الجادر، ایفاد، 1977،
 من 31
85. وما بعدھا، اوزار، فاسوس الآلہ، والامنطیر، عربہ عن الامانیہ، محمد وحید عیقلہ، ط، ایبوت، 1000، من 49، وما بعدھا
86. بو پتر پیرایان بیروت، ایز صدیق عثمان البوسکی، المعتقدات الملیہ فی منطقہ بانیان، خلال العصر الأشوری الحدیث،
 رسالہ فاسطیر غیر منشورہ، فہمہ الی کلیۃ الآداب - جامعہ ہواک - ایبوت، 1008، من 41 وما بعدھا
87. البزازی، منور الآلہ، من 31 وما بعدھا
88. سائلر، منطقہ بابل، من 39، علم صابھان، العراق فی التاريخ القديم، موجز التاريخ الحضاری دار الکتب الموسیعی، 1993، من 111
89. فیولہم، الخوریوں، من من 99-99
90. عثمان زینر، بیا، 10، ARAB. 2, p. 98
91. اوزار، فاسوس الآلہ، من 89، وما بعدھا
92. سائلر، منطقہ بابل، من 39، وما بعدھا
93. البزازی، الخروج، 1، 3 - 10، 11، 12، 13-13
94. الخروج، 1، 4، فیولہ منی، منورہ و آسار و فلسطین، ترجمہ جورج حید و عبدالمنعم راقل، دار الثقافة، بیروت، 1984،
 من من 193-192
95. سعید الحضاری، البیل، فی عقلمہ الآیلان، بیروت، 1000، من 2
96. سابلہان، منظور، قصۃ العیالہ، بیروت، 1981، من من 251-217
97. عیسیٰ صبر جمیل البزازی، تاریخ دار عیسیٰ صبر الکبیر، عربہ عن العریانیہ، دار الخوریوں، منورہ، سابلہان، الخشب،
 1991، ج، 1، من 11 - عشر، من 209

- 100- السرياني، ص 171 : ابن العربي، تاريخ مختصر الملوك ط2، دارالشرق ابيوت، 2007، ص 17، Mehرداد R. Izady،
The Kurds، (London، 1992)، p. 162.
- 101- النوراء، سفر الملوك الثاني، 197، ص 113.
- 102- محمود الاخير، تعليقات تاريخية على حملة صليبي القسطنطينية، منشور العدد 4، 1929، ص 118.
- 103- Izady، Op. Cit، P. 162.
- 104- ابي شير، تاريخ كليمو و آشور، اجلد 7-10، ج 1، ص 186، ايشال عادل ابراهيم الطائي، اليهود في النصوص
المسمارية، اطروحة دكتوراه غير منشورة، قدمت الي كلية الآداب- جامعة الموصل، الموصل، 2001، ص 177-181.
- 105- باقر، مقفصه ابناء، 1941، ص 44.
- 106- النوراء، سفر الملوك الثاني، 197، السرياني، ص 69-70، اونهام، ص 203، ص 8-9-10.
- 107- ناصر سليمان و فاضل عبدالواحد علي، عادات و تقاليد الشعوب القديمة، ابناء، 1999، ص 12.
- 108- Izady، p. 162 : محمد صالح زيان، جوهيز بهمينان اباد ديروكا ل بور كاهنين، چاپخانه خاني اهوك، 2001،
ص 120.
- 109- Izady، p. 162.
- 110- Dimstead، A. T.، History of Persian Empire، (Chicago، 1943)، p. 102. محمد صالح طرب، سابق
الامر التاريخي للحياة الزرادشتية، مجلة جامعة هوك، 2، ص 1، 2001، ص 93.
- 111- حامد عبدالقادر، زانيد الحكيم الفارسي، 1919، ص 82، البار و ديميري، المعانيب الكبرى في التاريخ، ترجمة ايفان
فروبيط، بيروت، 1997، ص 12.
- 112- خالد السيد محمد فالح، الزرادشتية تاريخها و عقيدتها و شريعته، ابحاث و مقارنات، دمشق، 2005، ص 181، النوراء، عمارة
معابد النار، ص 11.
- 113- نقي، المباح، الفكر الديني القديم، ابناء، 1992، ص 187، زيوار و علي، ص 150.
- 114- مظهر، ص 279، المتبوني، اباي محمد شبيب علي، المعتقدات الدينية وازها علي المجتمع الفارسي في العهد
لصائلي، رسالة ماجستير، غير منشورة، قدمت الي كلية الآداب- جامعة الموصل، الموصل، 2002، ص 13-14.
- 115- النوراء، عمارة معابد النار، ص 19-20.
- 116- هول ديوانيت، قصة الحضارة، ترجمة محمد بدران، 3، القاهرة، 1916، ج 3، ص 131.
- 117- Boyce، M.، « Zoroastrians- Their Religious Beliefs and Practices. (London، 1987)، pp 54- 58.
- 118- باقر، تاريخ ايران القديم، ص 10.
- 119- كريستين، ص 158-159، استومسن، ص 7، فاقحة انطون المسيحية في الطرق الملهيا الي الغربية، صريش طنج
الله، ط2، دار ابي شير، الربيل، 2002، ص 17-18.
- 120- النوراء، عمارة معابد النار، ص 81-82.
- 121- عبدالفتاح علي بونلي و اشور، لكارو صبيحة القيون و المينايخ، مجلة هوك، العدد 3، 1998، ص 51.
- 122- يو بتر بيرامينان ل، شعر ميترا، صيره.
- 123- علي، تحت شوبنوار، كورا، و ميترو، ديروكها، ميترو، اهوك، 2001، بكرگر، ا، ص 74، و بين بوقلا.
- 124- ميريان، بيرمستكها، ميتراي، صيره.
- 125- ديمالرفيد، يوسف، المعابد الميثرائية في ايطاليا و مقارنتها مع المعابد الميثرائية في كويستل، ترجمة جميل صبيح
عبدالمجيد، مطبعة الثقافة، الربيل، 2003، ص 23، وما بعدها.
- 126- كريستين، ص 18، ابي شير، تاريخ كليمو و آشور، ج 2، ص 13، استومسن، فاقحة، ص 19.
- 127- جمال رشيد احمد، كركوك في العصور القديمة، دار لراس الربيل، 2001، ص 1.
- 128- استومسن، ص 17-18، ابي شير، ص 12.
- 129- صليحا رجا، كروناجونا اربيل، ترجمة عزيز عبدالواحد ايلي، دار لراس الربيل، 2001، ص 17، وما بعدها، السرياني، ج 1، ص 14.

117. ئىستوروس لى سىتۇ 2018 ز. ئىتىراكىز قەستەتتىمىن بۇزۇ زىر ئىككىرىن كەپتىر ل كەلىمىنا زۇما جۇدا بۇو تىپىرە سىدالقام
 لىمىد الپىسەل كەمىرلۇپۇرە الپىزىلۇپە. ئىپوتە 1963. - ج 1.
 lady, p. 163
118. تۇپىخ كىلىمە يۇشۇر ج 1، سى سى 11-10
119. د ل ل قىسقىر تۇپىخ ئورپا سى قەسسىر قىسسىك نۇققا زى كەرىپە ئىراھىم ئىسەرى نۇك ۋ مەممە جۇدا جەمىدىن دار المەلۇپ-
 المۇقەرە 1950 - سى 121، سى 136، سىل نۇم جۇم ۋ سىدالقامەم پىشاد الپوتاز ۋ الپوتاز - الموقەلل 1993. - سى سى 216-217
120. بۇ پىشە ئىزلىمىن ل سەدر تەپەسسىر كىرپا مەسسىجىلار ل سەدر تەمىننىن قارىمىن تىپىرە الپىزىلۇپە ج 1، سى 191 ۋ سى سى 192.
 كىرپىسسىن سى 121، ئىتتىمۇسىر سى سى 19-22.
121. الپاڭز - قىتۇخ الپىلەن، مەكتىپە الپالال ئىپوتە 1983. - سى 191 ۋما سىمىدا

گرىگىرلىق چەرخىن ئارىستانىيىن كەڭەش كو دەقەرا بەھدىنان تىدا دەرباز بووى

د. خەدىن ئاسم ئەھمەد ۋەرىگىران، بوسەدەق تۇنى

ۋە جىلەن شەرتنامە ۋە رۇبىرىيە خېلى بۇ لايىھە ياكۇور
قە دەقۇ ۋە ز لايىھە رۇبىرىيە قە دەقۇشە ئىرەن
ۋە رۇبىرىيە لى ۋە ز لايىھە رۇبىرىيە دەقۇشە رۇبىرىيە
دېقە -

۲. بىنگەتەدىيا جىولۇجى

دەقۇرا بەھدىنان ھەر د ۋى جەخىدا با رۇبىرىيە
بووى با كو پىرىيا ئەردى كورەستەن تىدا رۇبىرىيە
بووى دەقۇ قىشار ئىتايە سەر نىشەنەن دەرىيە
بىن خەرقە بووى ل بىن دەرىيە نىشەن (Tethys) (۱۰)
بىن كو زۇرەي ئەردى غىرائى ۋە دەقۇرەن رۇبىرىيە
قەدگىر (۱۱)

كەڭەشەن بىنگەتەدىيا جىولۇجى بىن دەقۇرەن (۱۰)
قەدگىرەتەقە جەخىن جىولۇجى بىن كەڭەش رۇبىرىيە
بۇناخا بووى قەدگىرەتەقە جەخىن ئەردەقۇشە
(۱۱) كو مىزۇرىيا ۋە نىزىكى ۷۵۰ مىليون سالانە (۱۲)
ۋە تەخىن ۋە بىن د نەق رۇبىرىيە خا بووى ۋە دەقۇرا
ئەندەن ھەن (۱۳) ۋە مىزۇرىيا جىولۇجى كەڭەش ۋە نۇرە
ۋە ھۇر قەدگىرەتەقە ھەردە جەخىن كەڭەش ۋە
بىرى دجەخىن ئانا كەڭەش (۱۴) ۋە جىولۇجى شەرتنامە

۱. جەھ

دەقۇرا بەھدىنان دەقۇشە لايىھە ياكۇور ز ھەرتە
كورەستەن غىرائى، دەقۇرا ھەردە ھىلەن پەنەن ۳۷
ۋە ۳۶ بۇ لايىھە ياكۇور ۋە ھەردە ھىلەن رۇبىرىيە ۳۶ ۋە ۳۵
بۇ لايىھە رۇبىرىيە، دەقۇرەن ھەر دەقۇشە نا ۋە نا ئەقۇ
جەن خۇ بىن گىرەن بىن ھەن ۋە دەقۇرا بەھدىنان ئەو
جەن بىن ئەقۇ قەدگىرەن زى دەقۇرەن كو دەقۇشە
نا مېرگەشەكە با ھىز بۇ با تەقۇ مېرگەشە بەھدىنان
كو بۇ دەقۇ پىز ز شەش سەمسالىيەن خۇكەم لىن
دەقۇ (۱۵)

مېرگەشە بەھدىنان ل دەقۇشە خۇ با تەقۇ بازىرى
ئەندەن ۋە رەخ ۋە رۇبىرىيە ۋە دەقۇرەن (۱۶) لى با زىرەكەيا
مىزىن بائىنان ۋە نەق ۋە رۇبىرىيە ۋە نا ئەقۇ ۋە كەلەتەن
سەمسالىيەن كەنەق جەن دەقۇرا ۋە بەرەھەن لى
ھەت ۋە ھەر ز سەمسالىيەن شەرتنامە رۇبىرىيە (۱۷) سەمسالىيەن
دەقۇشە سەمسالىيەن بۇدەن بوو، كو خەلەكەش بىن ئەنە
ۋە مېرگەشە دەقۇشە (۱۸) ۋە دەقۇرەن رەخ ۋە ئەقۇ ۋە
مىزۇرىيا ۋە بەرەھەن كەتەن نەق سەمسالىيەن ۋە نا (۱۹)
ۋە خۇكەش قىن مېرگەشە نا جەن مەقۇشە بۇ
لايىھە ياكۇور ۋە نا مېرگەشە ھەكەش ۋە بەھدىنان

گىرنگ ئېنن نامىن كۈ كىرەستېن ۋې (ئېنن خام) ل دەڧەرا بەرۋارى بالا ھاتىنە دېنن، ۋ كىرەستېن رىسائى ۋ زىكى ل باكوور يۇڭھەلەتۇن زاخۇ ۋ باكوور ئاھىدىن بىن ھەين، ۋ كۋارتز ۋ زىر ۋ زىڧ ل دەڧەرا ئاھىدىن، ۋ رىسائى ۋ بارىت ل زاخۇ^(۱۱)، ھەرۋەسەن كىرەستېن كاتراين كالىئا ۋ كلۇن چاڭلۇن ل دەڧەرا بەرۋارى بالا ۋ قىز ۋ نەڧت ل نېزىكى زاخۇ ل كۆندىن ئاۋكۇن^(۱۲) بىن ھەين ۋ كاتىن لقا كىرۋى ۋ بەرۋىن مۇزىك^(۱۳) ل دەڧەرى ھەنە

ئاف

يا زانا نەۋە پەيڧا بەدىتان ئىنك يا ئىنك بەھدىتان ھانى كۈ لىك ئ نالېن زەرەشەتىنە ب شېۋىن اباھ دىتارا ۋ نەۋ ئى پەيڧەكا كۆردى يا لىك ھاتىبە ئ نوو بىرگان، اېھەا ب واتايا اىرۇست) ۋ (ئېنن) كۈ ب واتايا (ئېنن) ئ بىر قى چەندى بەھدىتان دەنت ب واتايا (ئېنن) اىرۇست)، لىۋما نەۋ دەڧەرا كۈ كۆردىن زەرەشەتىن لىن دىيان ب قى نالې ھاتىبە ئاڧكىرن، ل سەر ئاسناقۇن بىر ۋ باۋەرىن وان

چەرەختىن تارىستانى

ئەلەبەرىيا كىشتىيا شوبىنوارىن عىراقى پىر (۱۶۰۰) جەھىن شوبىنوارى ل دەڧەرا بەھدىتان ئوۋماركۆرئە ۋ ۋەك شوبىنوار ئابنە ئىياسىن، نەۋ ئى دىنكەھالىنە ئىكەڧت ۋ ئاۋسك ۋ گىر ۋ پەيڧەكەر ۋ گەلا ۋ سۇلېنە ۋ پىر ۋ كلىز ۋ پەرىسكەمە ۋ (صوامىع) ۋ دىر (الابىرە) ۋ الكىئاسرا ۋ مىرگەڧت ۋ قۇتايخانە ۋ مەرزەر – بىننى

ھەر چەند شۇندىن عىراقى ۋ بىئى كىنەم گەرىن ل سەر لىان جەھىن شوبىنوارى كىرنە، لىن ئەنجامىن وان دىار دىكەن كۈ دەڧەرا يا چەندىن چاڭلۇن شارساۋىن گىرنگ دەرىئىس يۋوۋە ۋ ب قى رەنگى-

يەكەم چەرەختىن بەردىن كەڭەن (Paleolithic)، ئى نىزىكى لىڧ مەلېون ساڭان ئا نەڧ ھزار ساڭان پىننى (ئېنن)^(۱۴)

ۋ ھىدئە ئەكەرىنئەڧە چاخىن كىرئىاسى^(۱۵) (۱۱۰۰) مەلېون ساڭان^(۱۶) بچاخىن ادەرا زانا نالېن دا زىلى گەلەك پىنكەھاتەبىن نى

دەڧەرا بەھدىتان ب كىشتى دەنتە ھەزىمەتنى ئ دەڧەرىن چىبىي بىن ئاسىن ۋ گەلەك زىجىرە چىبىن بىلەن ئاف خۇ دا ھەلەكىت ھەر چەند ب يۇرنا دەسى ۋ نا نەڧرە ھەر بىن ئوۋشى ھېرئىنن لەشكەرى بۋوۋىن، ۋ نەڧە ئى يۋوۋنە ھارىكار كۈ خەلگىن ۋن ئاسناھە ۋ رەۋىشت ۋ تىنالىن خۇ ۋ ھەر ئ كەڭەن نا ۋ ئا نەڧرە ببارىت، ۋ دەڧەرا زىجىرە چىبىن شەرئىش ۋ زىجىرە چىبىن زۇزان ۋ ھىزۇر ۋ مەلېنا ۋ چىبىن بەرۋارى بالا ۋ زىجىرا فەئەل بىرەئوۋست ۋ گارە ۋ بىخىر ۋ ئاگىرن بىخۇڧە دگىت^(۱۷)

دېسان ھەنە دەشتىن ب زاخ بۇ چەندى ئى ل دەڧەرى ھەنە، زۇانا دەشتا سىسى ۋ دەشتا سىنىڧانەيا ۋ دەشتىن ئاگىرن ۋ شىخان

ھەرۋەسەن دەڧەرا بەھدىتان دەنتە ھەزىمەتنى ئ وان دەڧەرىن گەلەك ئاف لى ھەنى ۋ كاتىكېن ئاڧا شىرنە ھىشە لى ھەنە ۋ گەلەك رۋبىرئىن گىرنگ، ئاف نەشت ۋ چىبىن ۋن را نەرىئاس دىن ئ وانل بىجەلە ۋ خابىۋەر ۋ گۈمىل ۋ خازىر ۋ زىن مەزىن ۋ بۋىن شىن ئ بىلى نەۋ رۋبىرئىن بچىۋىك كۈ دىزىنە سەر، نەڧە بۋوۋنە ئەگەر كۈ بەرى مۇۋقۇن كەڭەن ب كەڭەن دا لى بىزىت ۋ ل بەر پەراڧىن ۋن ئاڭكىچى بىت ۋ شارساۋىنە دەستېنكى لى پەيدا بىت ۋ ھەرىن بىكەت

چىا ۋ دۇلېن بەھدىتان ب دارىستان دەپۇشكىرە ۋ گەلەك رەنگىن دىر ۋ بارى لى ھەنە، ھەرۋەسەن گىبا زى لى شىن دىن كۈ نەۋ ئى ل جەھن خۇ دىنە چەرۋانېن باش ۋ دىنە ھارىكار كۈ گەلەك كىئەلارېن كىڧى ۋەكى مەز ۋ مەرزەر ۋ ھەڧنار ۋ گورگ ۋ پۇڧى ۋ پىنگ ۋ -- بىن مەلى لى بىرن، ۋ گەلەك رەنگىن فۇننا لى ھەين ۋ ل ئەسەتىن ۋن ب قىن مېنا بارى ۋ نەڧو ۋ شاھىن ۋ كۈندە ۋ قەل ۋ لەكەلگە ۋ كەۋ، كۈ ئ وان فۇرئىن بەر چاڭلۇن ل كۈرەستىن^(۱۸) دېسان دەڧەرا يا مۇلەمەنە ب گەلەك كاتراين

يەككەم: چاشىن بەردىن كەلەن

(Paleolithic)

دەقەر دەپتە ھەزىمەتنى لاندىكا پېشىمىكا دەسلىپىكا مۇقاپەتەن ل ۋەلاتىن كەلەن بۇلا ئاقىغىرا ھەرىمە رۇبىلارن داۋ ئەو ھەلىكەتلىن ۋە ئېگەرەتەن شاتەن ھېراقى ۋە بىئى ل رەخ ۋە رۇپىن سىگىرى مۇسەل كېرىن كۇ لاپىن ۋەن بىن باشىۋورن رۇزئاقا دېتە دەقەرا بەھىدىن شۇبىنوار ۋە پاشىمەتەن مۇقۇن كەلەن بىن دېتەن كۇ مېزۇۋىا ۋەن ئەدگەرەتەنە بۇ پىنر ز چارىك مەلپون سالان^{۱۱۱} ۋ ئەو

دوۋەم، چەرخىن بەردىن نەلپىن (Mesolithic)، ز) ھزارا دەھىن ۋ چەلەكەن ز ئەھىن بەرى زاپىتى پىزا^{۱۱۱}

ئەسلىمە، چەرخىن بەردىن نەل (Neolithic) ز) ھزارا ئەھىن ۋ تا ۵۱۰۰ پ - ز^{۱۱۱}

چوارەم، چەرخىن بەردىن كاتراپى (۵۱۰۰ - ۳۵۰۰۰ پىزا)

پىنچەم، دەقەر ئاقىغىرا ھزارا سىپىن ۋ دوۋىن پ - ز شەشەم، دەقەر دەلۋىن ھزارا ئېگىن پېشى زاپىتى

پەرىكەن بۇرۇن كەلگەن

ئاق و تىككىن خۇ ھەيىن و ئىندا قەرقۇدەيىن مېرۇقۇن ھاتىنە دېتىن كىو قەدگەرىننەقە دەمىن مېرۇقۇن ئىندىرئالنى كەلەن و ئەو پىشكىنئىن ل ئاقبىگەھان ل سەر قەرقۇدەين ھەستىگىن ئىك ئۇ وان ھاتىنە كىن مېزۇويا وى قەدگەرىننەقە بۇ (۱۶۰۰۰۰) ھزار سالان بەرى ئەو و مېزۇويا سىن قەرقۇدەين دى قەدگەرىننەقە بۇ بەرى (۱۵۰۰۰۰) ھزار سالان بەرى ئەو^{۱۱۱} ھەروھسان گەلەك كەل و بەلەن ئۇ ھەستىگان چىنگىرى ل لايىن ئۆزى ئۇ ئەمما (A)^{۱۱۲} و كەل و بەلەن ئۇ بەرا مېرۇسكىرى تىنقە تىپىنە^{۱۱۳}

بەرمەيى پىنگەھاتىنە ئۇ كەل و بەل و ئامىرىن مېرۇقۇن وى سەردەمى كىو ل پىتر ئۇ بېسىت ئاكتىچىگەھ و جەپىن د كەقنە بەراقىن رۇزەھلاتى رېوېارىز دېجەلە و ل مەن وان بۇلەن قەدىزەنە سەر رېوېارىز دېجەلە ئۇ لايىن رۇزەھلاتى قە ھاتىنە دېتىن كىو ھەرو بۇزۇرىن قەبىدىن و سىمىلنى دكەقنە ھەمان جەھ و ئەو كەل و بەل ئۇ پىندەيىن وى سەردەمى يىن كەركىن و سىن و تىفلانەن مەلارم و مەفائىتە و بۇرىن ئۇ بەرى مېرۇس كىرىنە و مېزۇويا وان قەدگەرىننەقە دەمىن بەرى ئۇ جەن بەرىنەن كەلەن^{۱۱۴} و ل لايىن رۇزەھلاتى قە گەلەك شىكەفت ھاتىنە دېتىن كىو مېرۇقۇن كەلەن وەكى پەناگەھ بان وارگەھ بىكار ئىناپنە نا وان ئۇ كەلەن سىرۇشتىن سار و ئەو سەترەمىيىن ئوۋشى وان بېوون بەلەن و ئۇ كەقنەنەن و ئاقبەرتىن شىكەفت^{۱۱۵} ئا ئەقرو شىكەفتا شاندەەرە (۱۶) كىو

مەزەن: چەرخىن بەردەينى ئاقىن (Mesolithic)

شەزەيىن شۈبىنواران يىن ئەمىرىكى (سۈلىگى) كىو لىگەرىان ل شىكەفتا شاندەەر كىرىنە د ئەنجانما

بەكەرتىن ل شىمۇھا ھاتىنە دېتىن

ئىندەرىقە مېرۇيا شۈبىنواران پارىزگىمىھا دەۋرىگى

و پهلين بوري و بين ژ ههستيكي هاتينه چينگن هاتينه ديتن⁽¹⁷⁾

چوارهم: چاخن بېردينن کانزايي (۵۶۰۰ - ۲۵۰۰ پ.ز.)

دعا پېزاندين کيچم ل سهر فې چاخې ههغه چونکي لنگهراتين شونوارې ل فن دهغري نههاتينه کيډان ز بلې لهو چنډ لنگهراتين ل پهراتين رووسارې دتجله هاتينه کيډان کو لهو شونوارين دکلغه بهر پروژي رهخ و روپين سکري مووسل بهينه پاراستن و دهغې يو وي چمندي ژي هاتيه نرخلان کيډان گهلک ين سنلوراي بوو ژ بهر فن چمندي پېزاندين تېر و دهغې ل سهر فې چاخې تين و لهفېن ههين ژي دکيمن و ل اهل جيگان(۱۰) هنده نهخيډان لاکنجي بووني ديار بووننه کو ميژوييا وان فهدگرپننهغه چاخې حمسونه اهزارا شمشيډ پ.ز. و نيدا گلپنه - قافلت افشارا ښ رنگين هاتيه ديتن کو ميژوييا وي فهدگرپننهغه چاخې خلفا(۱۰) ۵۵۰۰ - ۱۸۰۰ پ.ز. هرووسان گلپنه - قافلت ښ رنگين و (محزرا) و نورمال هاتينه ديتن ميژوييا وان فهدگرپننهغه چاخې نهينمو⁽¹⁷⁾. و ل جهون اهل جمهور(۱۰) پاشمماي هاتينه ديتن کو ميژوييا وان فهدگرپننهغه چاخې نعلودکا و يمدائين اهزارا پېنجن پ.ز. دپسلان فچار نهينمو ۵ ژي⁽¹⁷⁾ هاتيه ديتن و ل جهون اهل بملاق(۱۰) ژي افشارا ۵ هاتيه ديتن⁽¹⁷⁾.

پينځهم: دهغې د نالېبرا هزارا سين و دوهوي پ.ز.

پېزانين ب گمشتي ل سهر دهغري نوي چاخې دا نينن ژ بلې چنډ پېزانين و ناملزه کيډان کيچم نهين و سوهمرييان(۱۰) دکهغريته نهيريډا جوگرافي ب شينو (SI-BIR) سوپير پښاي کو ميژوييا وي فهدگرپننهغه چاخې دهستدلاتاريډا آدب) الوکال - لاي - موندوا ل چارنکا لنگين ژ هزارا سين پ.ز.⁽¹⁷⁾ کو وي دهغې دهغريته يمدائين دکهغه نناق ودلائن

شېبه گونده کيډان گهلکي گرتگي وي سهردهغې⁽¹⁸⁾ ل نېزيکي شکمفا شانهغې ل سهر نهرين پاران ب ناختي ارابي جمعي بېننهغه و دهغه ههزمارين کهغرتيرين گوند خه لنگي وي کاري چاندلين دهستيگي کيډان و کيلمار ب خودان کيډان و يکهم کيډان ب خودان کيډان نهرين و کهوالي ل دهغرا شانهغې - رابي جمعي(۱۰) ب نېزيکي ۱۰۸۰۰ پ.ز.⁽¹⁹⁾ يا چينووي و نهغه دهستيگين لنگي پيښ شوړسې نه گو ل ژيانا شوړان. کا جهون شوړان ژ فېدان و خرفه کيډان هيني و نيجيري و ژيان د شکمفناغه بهرف پي چمندي وهرار کريه گو خوارين بدهرم بيت و نوښون چوئي بچيبت و کيلماران ب خودان گمٹ و ناقهدانگريډ بکوت⁽²⁰⁾.

لهف جهه ميډا لاکنجيگهغه کا هاليني بوويه بو خه لنگي شکمفا شانهغې و ل نهخيډان سهرې ل شکمفا شانهغې کهغرتيرين دهستيگان ديتنه ميژوييا وان فهدگرپننهغه چاخې ارابي جمعي⁽²¹⁾. هرووسان خه لنگي وي فېر بوون خاتين رنگ بازهين و سانه دروست دکريډ⁽²²⁾

ههر دپسلان دشکمفتن فهدغه نهرين نيرين اکرافشي ميډا انصال) هاتينه ديتن کو دراف ودرنژ بوون و سهرې وان ين تيز بوو و ل تمغا (B) ل شکمفا شانهغې و تمغا (B) ژ رابي جمعي نيرين سهرې وان سن گوښه هاتينه ديتن⁽²³⁾.

شينهم: چاخن بېردينن نوي (Neolithic)

گوندې اندهريگي(۱۰) دهغه ههزمارين ژ کهغرتيرين گوندې چاندېن کو ميژوييا وي فهدگرپننهغه دهستيگي چرخي بېردينن نوي ل سهرانسهرې دهغري و ميژوييا وي نالېبرا هزارا ههدينن و نبالا لنگي ژ هزارا شمشيډ پ.ز. لهو دهغې نالېبرا چاخې ارابي جمعي) و دهستيگي دياريډا افشاري) ل چاخې بېردينن نوي ل دهغري⁽²⁴⁾ ب فن چمندي کهغرتيره ژ گوندې (دهرموا) ب لېزيکي (۱۰۰۰) سالان و ل فن جهې گهلک نالېبرا و کهل

دا - ۋە مەلىكىن نەقىرا شىجر گىزىمەن، كازاۋاتە ئەو مەلىكىن، ئەيۈن شەرىن خۇدا ل سەر سەرىكەتى، ھەر ئەھلن - ۋ ل سەر وان بۇ (ۋىلى تۇراتىنا وان - شەرى دا) ب، دالانا شەنگىستىن ھەر باۋۇرەكى، ۋ باۋۇرىن خۇ ب زەھمەت دىگەل - شىلتار، ل ائى - ئانا، دىگەل، خۇداۋەند ئىپلىل، ل نىر، دىگەل، خۇداۋەند دىكان، ل ئوتولى، دىگەل، خۇداۋەند نىخىر سىك ل كېش، دىگەل، خۇداۋەند ئىكى، ل ارىسو، دىگەل، خۇداۋەند سىن، ل اور، دىگەل، خۇداۋەندى ۋۇزى، ل سىبار، خۇداۋەند نىركال، ل كۆسە^{۱۱۲}، ھېلى دىكىن كۆ اۋاتە مەلىك نىرام سىن، خۇداۋەندى باۋۇرىن وان بىيەت، ئەكەت، ۋ خاتىن ۋى ئاڭاڭىن، دىناڭ باۋۇرىن ئەكەد دا، ئەۋىن ۋى دىبەت، لىن ئىقىمىنى، ادبىت، خۇداۋەند شەخىش، ۋ خۇداۋەند شىلتار، ۋ خۇداۋەند نىركال، شوبىنگىل^{۱۱۳}، بىن مەلىكى، ۋ كۆمەكا خۇداۋەندىن، ئەقە اۋاتە ئەۋىن ئاقۇن وان دىققى دا ھاتىن، ۋ بىن بىيەت، شەنگىستىن ۋى، ۋ ئاڭاڭىمەن، ئۇلىن ۋى اۋاتە نىظما ۋى^{۱۱۴}.

د دىققى دا كۆ ئەو دىق ئەدىگەرىت بۇ خاكىم (ارنا) ۋ رىقىشتىن اور بىن سىمى ناقىن ئاسىلانى خاكىمىن سىۋارىيان ۋ ۋەلاتىن كاردا بىن ھاتى، ۋ ئەقە دىبار دىكەت كۆ كاردا نەقىرەكا چىنابى بوۋ پان دىكەقىنە لاپىن باكۋور ۋۇزەھلاتىن روۋبارى دىجەل^{۱۱۵}، ۋ پەيىف ب شىنۋى ۋەلاتىن كار - دا، بىن ھاتى كۆ ئەقە بەكەم ئاسازە پىنگرە بۇ ناقىن كورد^{۱۱۶}.

ل سەر دەمىن مەلىك كوردىا (۱۱۲۲ - ۱۱۲۳) پ - زا ھىندە پىزىلەين بىن گەھىشتىن كۆ بىزاقىن ۋى بىن باۋۇرگاتى ۋ ئەشكەرى بىن گەھىشتىنە ۋەلاتىن شامىن ۋ ئاسىيا بچوۋىك دا كىزىيا مەنا زىقى ۋ سەرى ۋ ئاسىنى ۋ سىمىسى بىيەت^{۱۱۷}.

ل نووماھىيا ھىزارا سىن پ - ز (خۇرى^{۱۱۸})، بىن ل كوردىستانا كەڭەن بەلاف بوۋىن^{۱۱۹}، ۋ ۋىنگەھىن وان بىن كىرەك تۆزى ۋ ئەيىمەۋا ۋ باكۋور سۆزى، ۋ نەقىر كەنە ۋىر دەسەلاتا وان^{۱۲۰}، ۋ ۋىر كۆ (ئاشۋورى) (۱۵۰) ل دەستىپىكا ھىزارا بوۋى پ - ز ھىزىكا سىمىسى بوۋى ۋ بىنگەھ ۋ پەيۋەنەيىن باۋۇرگاتى دىگەل كاتىپىش

سىۋارىنو دا^{۱۲۱}، ۋ سۆمەرىيان پەيۋەندى دىگەل ئاسىيا بچوۋىك ھەبوۋىن^{۱۲۲}، ۋ ئەھا باڭر پىر بۇ ھىندى دىبەت كۆ پەيگەرىن گۈندىك ۋ پەيگەرىن دىبارە تا نووماھىيا ھىزارا سىن پ - ز^{۱۲۳}، ھەرۋەسەن ل ئەھا پىنچىن ۋ ئەل جەمبۇر پاشىقەمەلىن ئاڭاھىيىن شوبىنارى ھاتىنە دىن ۋ ئەو چەندە پىلىت راسىت دىكەت كۆ سۇڭ ل ۋى دەمىن بەرىياس ب (ھىزارە) دىئاڭجى بوۋىن كۆ بىن ھەقىمى بوۋ دىگەل نووماھىيا چەرىش جەندە نىصر ۋ دەستىپىكا دەسەلاتىيا مالىبان ۱۹۰۰ - ۲۲۵۰ پ - ز^{۱۲۴} ل ئاڭراسىت ۋ باشۋورىن عىرائىن، ۋ ل نەقىرا شىنۇخا با ھۆكۈم رىنەمەرىيا شوبىنارىن ھۆكۈم ئىقىمىنەكا ۋ نەھدارا سۆمەرىيان دىگەل پەيگەرىكى ۋ ب نەھان پارچىن شوبىنارى دىنەنە كۆ مېزۇۋىيا وان ئەدىگەرىنەقە شارسىنىيەنا سۆمەرىيان، ۋ شامىن ئەكەدى سىرجون (۱۲۴۰ - ۲۲۸۴ پ - ز) ۋ ل سەر داخۋارىيا باۋۇرگاتىن ئەكەدى كۆ ل ئەمانۇل دىزان ھىزىمەكا ئەشكەرى نىرگا نەقىرىن دا كىرىيە سەر ئاسىيا بچوۋىك ئەمانۇل^{۱۲۵}، ۋ ئەو دەمىن پىشەسازىن سەرى جەن كەل ۋ بەل ۋ چەكەن بەرى ب رەنگەكىن بەررەھ گىزىن ھىزىش ۋى ل سەر نەقىرىن باكۋور كۆ بىن دەۋلەمەند ب كىزىلەين خۇقە پىزىل ھاتى^{۱۲۶}.

ل سالا (۱۹۷۵) ن ۋ ئىشكەكىن قە ل سەر پەيگەرىكى ھەلىبوۋىن كۆ دىزىن پەيگەرىن (باشتىكى^{۱۲۷}) مېزۇۋىيا ۋى ئەدىگەرىنەقە چاخىن خوكىم شامىن ئەكەدى نىرام - سىن (۱۲۱۰ - ۱۲۱۳ پ - ز^{۱۲۸}) ۋ دەپتە ھەزەرىن ۋ پارچەمىن شوبىنارىن كىم ۋتە^{۱۲۹}، ل سەر بىكى ۋى ئەقەكىن بىزماركى امبىخا ھەپە بىن پىنگەھىيە ۋ سىن پارچان بىرگەھان ۋ ھەر بىرگەھەك نىزىكى(۱۲۵) رىزانە ب زامانى سۆمەرى ئەق چەندەھاتىيە نەقىشتەن -

(۱) نىرام سىن - بىن ب ھىز - شام - ئەكەد - دەمىن ھەقىقەتىمەن ۋى ھاتىيە كىن - ئالىين جىھاننى - ھەر چوار، پىنگەھ، ب ھارىكارىيا خۇشتىقباتىيا ۋى - دىگەل خۇداۋەند شىلتار - كۆ ھەز ۋى دىكەت - (شىيا) سەرىكەپت - د ئەھ شەرادا - دىنك سالا

داگىر كىر ۋە كەنە ژۇر دەستىن وان. ھەر چەند خەللىكى
ۋەن گەلەك بەرھەلىستكارى كىر لىن ئاشۇرىيان ب
دۆۋىرى ئەو سىر كۆلگىن.

**تەخمىن: دەقەر دەھىن ھزارا ئىكىن
پىتى زاپىنى دا^(۱۳)**

دەقەر دەھىدا دەقەر يا ئوۋىتى گەلەك ھېزۇرىيەن
سىرىزى ۋە راگۇھاسىنىن ب كۆمىن ئاشۇورىيان بوۋى.
دەقەر ئاشۇورىيان ل سىر دەھىن مەللىك ئاشۇورى
(ئەد - ئۆزىن بوۋى) (۹۱۱ - ۸۹۱ پىزا) غۇب ھېزۇرىيەن
خۇ بەرھەللىكىن بۇ ھېزۇرىيەن سىرىزى بۇ سىر ھەقى
لاپان دا چارەگەنى زال بىن ل سىر دەقەر ۋە ھېزۇ
خۇ بۇ وان دىيار بىگەن^(۱۴) . دەھىن مەللىك ئاشۇورى
(ئەسىر يالىن بوۋى) جۇگم كىرىيە دەھىت (۸۸۳ - ۸۶۹
پىزا) دەھىت ب نىشاندا ھېزۇ خۇ ل دەقەر كىر^(۱۵).
ۋە رابوۋ ب ھېزۇرىيەن ل سىر ۋەلەن خەلدا ئورانتو
ۋە ل سىر ۋەلەن ئاشۇرى ۋە كىرى ۋە شۇبىزى ۋە شىبىيا
دەھىت خۇ دائىرە سىر^(۱۶) . ۋە پىتى سىرنا ۋە كۆرى
ۋە اشىلمەنسىن سىن | ۸۵۸ - ۸۲۵ پىزا جۇگم
ل ۋەلەن ئاشۇرى ۋە كىرىت. ۋە ل ۋە دەھى خەللىكى وان
دەقەر ئاشۇورىيان ئەو ئىخسىتىنە ژۇر دەھىت
خۇ شىيان خۇ ژ جۇگمەرتىن خۇ پىن ئاشۇورى رىگار
بىگەن. ۋە ھەر زۆى ھېزۇرى ئورانتو ھېزۇرى بىرە سىر
ئەشكەرگەھىن ئاشۇورىيان. ئەقەر چەندى مەللىكى
ئاشۇورىيەن نوۋى پالدا ل سىلا سىن ژ جۇگمەن خۇ
(۸۵۵ پىزا) ھېزۇرى بەرھەللىك بۇ سىر ۋەلەن
ئورانتو كىم دەقەر بەھىدان ب خۇ قە دىگىرت. ژ زاخۇ
ئا رۆبەرتىن زىن مەزىن ۋە بەرھەللىك پاكۆۋر ئا دەرىچا ۋەن
ۋە ئا پلىزىكىن رەۋەلىز ل لاين ئاشۇورى قە^(۱۷).
شەھىن ئاشۇورى انجلات پلاگىلورى سىن رابوۋ
ب ھېزۇرىگە ئەشكەرىيا بەرھەللىك بۇ سىر دەقەر ۋە
ئەو چەند ل سىر نەغىشەبەرى سىر مەللىكەن يا
ئىقىسى. ۋە ل سىلا (۷۱۵ پىزا) ھېزۇرىگە ئەشكەرى ب
قەرىمىدەھىيا مەللىك ئاشۇورى سىرجونى بوۋى (۷۲۱ -
۷۰۵ پىزا) يا بىرىيە سىر ئورانتو د رىگا دەقەر دا^(۱۸).
شەھىن ئاشۇورى اسىجارىيا بىن رابوۋى ب داندا

ل ئاسىيا بىجۇيك ھەبىوۋ^(۱۹). ئەۋىما دەقەر بەھىدان
ژىر جەن ۋەن بىن جۇگەرى مېنا خەلەك پىنگە
گىزىدانى بوۋ دەقەر ئاشۇورى ۋە پارىگەن ئاشۇورى دا
ل ئاسىيا بىجۇيك ھېتلى (۲) ئەو ژى شىيان دەھەلەكە
بەرھەللىك كىم يا بەرتىلىس بوۋ دەھەلەكە مېتلى (۱۵۰۰ -
۱۲۷۰ پىزا)^(۲۰) دەھەللىك ۋە گىرانتىيا خۇ ل دەقەر
ھەبىوۋ كىم بوۋىتە ئەگەر گەلەك ئىكچوۋن دەقەر
ۋەن ۋە فېرەمەن سىرى دەھىن ژ بەر قىنگەگەھتە
بەزۇرەۋەلىدىن وان ل دەقەر. لىن ھەر زۆى زەھىن
ئاشۇرى ۋە ئىك گەھىتلىن ژ بوۋ نەھىلان شەرى ل
سىر وان زال بوۋ. ئەقەر چەند ب ھەقىمەتلىكەن
ب داۋىھەت ۋە لى ھەقىمەتلىك ئەو گەھەندە
خىزمەتلىن سىياسى دا ھەققىنى ۋە باۋەرى دەقەر وان
دا جۇگم بىت. ۋە فېرەمەن تەختىن مەللىكى سىن
(۱۲۵۵ - ۱۲۱۷ پىزا) كىچا شەھىن مېتلى ارتانامەن
ئىكەن بۇ خۇ ئىنە ۋە فېرەمەن مەللىكى سىن
(۱۲۱۷ - ۱۲۷۹ پىزا) كىچا شەھىن شۇبىزىن بوۋى بۇ
خۇ ئىپا. ب لىن چەندى ئەھتىگەن دەھەللىك جەن
ھېزۇرى سىرىزى كىرىن ۋە دەقەر ئەھەلى ۋە ئازەبىن
دا ژىيا^(۲۱) . ۋە ل دەھى ئىكەرىتەن شۇبىزى ل كىرىن
دەقەر بەھىدان ئەل جەمبۇر ۋە ئەل بەھەللىك ئەل
جىكارا ئەھەل كىرىن پارچىن شۇبىزى ئەھەل بىن.
ھېزۇرىيا وان قەدگەرىنەقەر چەن خۇرىيا مەتلى
كىم بەھىنە ھەزەرتىن ژ باشلىرىن جۇرىن كىلەنەپىن ب
جۋانى ھەبىنە خەللىكىن ۋە كۆپىن دىزى ب بىگەھ
ژ ھەبىيان بەرھەللىكىن^(۲۲).

ل سىلا (۲۰۱۰) بى رىقەبەرىيا شۇبىزىن دەھەللىكى
پلازىن شۇبىزى بىن مېتلى دېنەقەر كىم ئاللى ۋە د
(ئوۋەرتىن) مەللىكى ئاشۇورى ئەھەل ئىزىرىن ئىكەن بىن
دەقەر (۱۴۰۵ - ۱۲۷۱ پىزا) جۇگم كىرى ھەبىيە^(۲۳).
لىن دەھەللىك دەھەللىك مېتلى ل ۋە چەن ب
بوۋماھى ئەھەبىيە ۋەكى ھەھەك مېزۇرىنى سىن
ۋە دەقەر ھەر ل ژۇر دەھەللىك دەھەللىك مېتلى فەبۇۋ. ئا
مەللىكى ئاشۇورى انجلات پلاسىر ھېزۇرىگە ب ھېزۇ
ئەشكەرى ل دەھەللىك ۋە بەرىن سىلا (۱۱۰۰ پىزا) ق ئىشە
سىر دەقەر ب لىن چەندى دەھەللىك ئاشۇورى دەقەر

گهلک پروژین لاندان و بروسنکرا بهیکمرین گهلک جوان ل دهفرا بههپتان، مینا نهخشهبرین خنس و نهخشهبرین شکفتا هلامتا و بهیکمرین شیر ملکایا و پیمان بن رایووی ب گهلک هیرشیزن لهشکری بو سهر دهفیری دجانن مملکتن لاشووری انسرجمون ای نا 1811-119 پزا و ژ لهجامن سیاسهتا لاهنتیوونن گو دگهل مللهتین دهفیرین بهیرمو دگر، دهفیرین فهژینهک یخوفه بیت و پشتهفلایهکا لهشکری پینشکینتس هیدیمان کر⁽¹⁷⁾ و ههفلیمانییهک دگهل وان کر، دا ژ سنوورین خو بین روزهلاتی پشتراست بین و دا مفای ژ هیرا وان وهرگین⁽¹⁸⁾ و دهمن مملکتن لاشووری انشور بانپال، 1188-117 پزا هاتیبه سهر دهستهلانا جوکمی فن ناشیوونن گهلک نه فهکینشا و ل سالا 168 پزا و هیرشهکا چاقرساندن دا بره سهر صیدیا و سهرگین وان⁽¹⁹⁾ شکانن و وهکی لینسهر ایلا برنه بازترین نهینهوا و ال پلتنی هینگن گوشتن⁽²⁰⁾.

ههرحهله نیمهراتورییا لاشووری گهلک با ب هیرا بوو و گهلک هیرشیزن لهشکری ب فهراهندیا مملکتین وان نهانه کرن و شیان دهستن خو نا دهفیرین روزهلاتا بووی کهلن، لئ سهر زوی و ال پلتنی هیرا انشور بانپال ای دهستهلاتن لیمیراتورین بهرف ههرفیتن چوو پلتنی گو نالوزی تروست بوون مللهتین وان سهرهخوییا خو وهرگرتن، وی دهمن کلدانیان ژی شورشا خو ل ودلتن بابل ب سهرگانییا انیولاصرا دهست پین کرن و اخنیقی و فلسنتین رازی نهبوون ب مینه ال ژیر دهستن لاشووریان و میدیان سهرهخوییا خو ژ لیمیراتورین وهرگرتن، ل وی چهندی ژی نه رایوستیان بهلکی خو بهرفهفکن گو هیرشهکن بکنه سهر لاشووریان، و ههر ال زوی میدی و بابلی ریکهفتن گو شههکی بزی لاشووریان ل سالا 111 پزا رایگههین⁽²¹⁾، و مملکتی میدی اکی - اخسار) شیا بو جارا لیکن ل سالا 111 پزا دهستن خو داینه سهر بازترین لاشور و ههفلیمانییهک دگهل مملکتن بابل انیو بلاصرا کر، وی ههفلیمانیین لهو گههاندنه وی چهندی گو (امینس) کچا اکی اخسار) شوی ب

ل سالا 1-1 پزا ی فهرفانه و میژوونقیسی پوتانی ازبههفون این دهفرا بههپتان را بهفلیس بووی⁽²²⁾، و دهمن دگهلین زاخو را دهرازابووی دهفیرین وحصان سالیهعت دهت گو بهفهرکا ناسن به و مللهتک ب نالین کاربوخی یان کورد لئ نزلن⁽²³⁾، و پهستا وان ب فهرفهمان دگهل و جلهگن هیرشهکا سهرو بیست هزار لهشکری بریوو سهر وان، لئ کهنس ژ وان نهزقوی بوو⁽²⁴⁾، دیسان دهفیر ل سالا 331 پزا یا نووشی بهکمین شهیرن جیهانی بووی لهو ژی هیرشا لهسکههدری مملکتی 331 - 314 پزا بوو نوی شهیری دا و شههگن دیوار بین دناقبهرا لهشکری وی و لهشکری فارسان ب فهرفاندییا اداروسن سیرا نا پین چن بووی (328 - 320 پزا)، و نهسکههدر د فی شهیری نا ب سهرکهفت و نهرازییا هیزن ل وی سهرههمنی هاله گوهارن⁽²⁵⁾.

ل دهور و بهرین سالا 16-1 پزا 111 زا افور لئ شیان سهرهخوییا خو وهرگین و شانشینهکا بجویک بو خو تروست کرن و پیچ پیچ ل سهر ناخا سلوقییا⁽²⁶⁾ سنوورین خو بهرفههکن، ال داویا هزارسالیا لیکن بهری زایین سانسای(111-110) ل شیان ل سالا 111) یان (111) فرسییان ژ ناقیهین⁽²⁷⁾، ب فن چهندی گشت دهفر کته ژیر دهسهلاتن وان و وان ژی کره مهیدانا شهیری د ناقهرا خو و روماتاندا، و دهفر کته ژیر دهسهلاتن وان و بهیکمرین دهرگهمن بامبتان بن لامینین ژ شوونهوارین بهرچالین وی سهرهههینه.

زىھەر ۋ پىراۋىز:

1. تىلھار . كلويە قىزىق احمد . امراة باقىنان . ھۆكۈ - 2000 . ب . پ 21 .
2. المائىر . آدور . الاكراة فى ھىندىستان - ج 1 . ھۆكۈ - 2000 . ب . پ 28 .
3. تىلھار . امراة . ب . پ 21 .
4. زكىر . محمد امين . تاريخ العول والامارات الكرىبة فى العهد الاسلامى . ترجمة محمد على شوبىر . القاهرة - 1955 . ص 199 .
5. المائىر . الاكراة . ص 28 .
- نازىر دەرىھىگا كەلەن كۈ كورېستاندا شىرالارنى ھەممى دەرىھىرىن ھېئولوگىيىن كىملىرى دا تىندىگىت .
6. الجىلىرى . صلاح مھمىد . ھىراقىيە منطقە المومىل . موسوعة مومىل الحضارىة م 1 . ژانكویا مومىل - 1991 . ب . پ 3 .
- پىكىھەنىمىن تەخىرىن تەرىقى ئەل كورېستاندا شىرالارنى ھەلپە ھېتى ۋ ھەلپە ھەزەملارن باشقىرىن مەنەن كەلدىرى كۆپ نازىر ۋان كۆنىمىن لىن ھەلپە ھېتى ب تىلگ كۆرىدە .
7. القەمىرى . فاروق سەئىد اللە ۋ غالى مەنلىق . ھېئولوگىيە شىمال العىراق . ژانكویا مومىل - 1977 . ب . پ 21 .
8. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
9. ابراھىم . ھادى محمد سلېم ۋ بىن ۋى . مەنەن ھېئولوگىيا والھېئومورفولوگىيا . موسسەدە مەنەنەتە القىرە - 1981 . ب . پ 137 .
10. القەمىرى . ھېئولوگىيە شىمال العىراق . ب . پ 7 .
11. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
11. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
13. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
14. المائىر . الاكراة فى ھىندىستان . ب . پ 29 - 31 .
16. ئابل . مەھمان زىھەر . مەھمان زىھەر . ب . پ 29 - 31 .
- كۆپىنچە ئەل پىراۋىزىدا (خام ھىمىر ب پارىزگىغا ھۆكۈم قىدە .
16. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
17. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
18. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
19. مەھمان زىھەر . ب . پ 21 .
20. لىۋ ئىسوف . پىھىلو . تاريخ منطقە المومىل القىمىم . موسوعة مومىل الحضارىة م 1 . ژانكویا مومىل - 1991 . ب . پ 4 .
21. لىۋ ئىسوف . پىھىلو . تاريخ منطقە المومىل القىمىم . موسوعة مومىل الحضارىة م 1 . ژانكویا مومىل - 1991 . ب . پ 4 .
22. الشىخ . ھادى مەنلىق . مەنەن ھېئولوگىيە شىمال العىراق . ب . پ 29 - 31 .
- نامىر ژانكویا بەلگىا - 1985 . ب . پ 32 - 33 .
- شىكەنغا شىھەر . كۆ ھەلپە ھەزەملارن مەركەزىن ۋ كەلەنلەر شىكەنغا لىۋ نەلەرى ھەلپە ھېتى . ۋ كەلەنلەرى ۋ ھەلپە ھەزەملارن پىراۋىزدا .
- پىراۋىزدا ۋ نامىر نەلەرىكى رالف سۆلىكى (Ralph S. Soleki) لىۋ كۆرىدە ۋ قەدىمىن شىمالىي ئىلىقە ھەلپە . ب . پ 29 .
- پىراۋىزدا شىھەر

Soleki Ralph S. Three Adult Neanderthal Skeletons from Shanidar Cave, Northern Iraq
SUMER, vol . xv11, 1981, No. 18 & 2, p. 71-86

10. سوسوري كهفتلير ملهتري ل وواتي دولا بو رومار دا زيان كهسور تابهتمند سوارين جودا ل سهر نيكات و وواتي وار هسيون لي بارانير لكو خهالكي كووستانا كهفن و بير مشهخت بوييه لابي بانسوري (خيراتي) ز نهر گهلهكيما سوكار براسهر دهالين بهرفهسور خوارين ل دهفري بو پتر پترانيمان بئره رشيد فوري فواته الكفه السوسورية بغداد - 1977 - بپ 21 نيمان سئره 72 - p. 83-Jacobsen , Thorikild , Sumer , PEAC , London - 1980
11. احمد - جمال رشيد - رصاكت كريفه في بلاد سوبارونم - بغداد - 1981 - بپ 3
12. زيار - محمد صالح زيار - دهوك عبر العصور التاريخية القديمة 1600 - بپ 111 (كوتارا دهوك زياره) دهوك 1994 - بپ 71
13. الاحمد - سامي سعيد - المستعمرات الاثورية في اسيا الصغرى - اسوسور م 1977 - ج 11 - بپ 73
14. باقر طه و فواد سفر - الصرطه الي موطن النار والحضارة الرحلة الثالثة بغداد - الموصل - بغداد - 1977 - بپ 14
15. يوسف - الشبيب في تل حصور - بپ 24
16. اسماعيل - بويجة خليل المستعمرات التجارية الاثورية في الاتانول كوتارا النبط والتيمية صلا شحلي 1981 (1984) - بپ 51-52 - فهرستان فرانكفورت هنري فجر الحضارة في الشرق الاكبر هرگيزان سخطيل خوري بيوت - بپ 14
17. الحلو عبدالله - صراع العمالك في التاريخ السور القديم اناين العصر السوسوري وسقوط المملكة التيمية بيوت - 1944 - بپ 1-7
18. باسكتي - كرهكي شوپوارو به - ب نقي بو كوندو گر كهفتلير و ناف كريفه - كو كهفتلير و زلفالين بو و رنگا سهرهكا دهوك - زخو سهرهكا دهوك بيت
19. (1978, No 1 & 11, P-63, 64, AL - Fouad Abdul - Hadi, Basselki Statue, SUMER, vol XXX)
20. مظلوم - طاهر عبد الوهاب - دراسة لتمثال الكتي من الموزن - اسوسور م 1971 - ج 1 - بپ 14
21. رشيد فوري - دراسة تولية لتمثال باسكتي - اسوسور م 1971 - ج 1 - بپ 43-41
22. الاحمد - سامي سعيد - فترة العصر الكاشي - اسوسور م 1982 - ج 1 - بپ 125
23. الاحمد - سامي سعيد - العراق القديم 1 من العصر الاكدي حتى نهاية سلالة بابل الاولي - بغداد - 1982 - ج 1 - بپ 114
24. اسماعيل - المستعمرات التجارية - بپ 44
25. خوري مقلهكي جياتي به همر ل دهسپهكا هيرا بوون پ - زل پشكا ماكوري ز سراق و سورا ديان بو پتر پترانيمان بئره فولهجر جويوت - الخوريون - ترجمه فاروق اسماعيل - ط 1 - جلف - 2000 - بپ 16-21
26. رشيد - زيار هاشم - ملكة بلاد آشور مع بلاد الاتانول خلال الايام الثاني والاول ق م - ناما مستعري انه بهلاف كروا هابيه پشكيتلكن بو كوتارا ناهي زانكوا موصل - 1991 - بپ 14
27. زيار - دهوك عبر العصور - بپ 73
28. لاشوري ملههكمه - ر بهرفه نا خهالكي بويجه بوزگهها سهرسي به - باخري بوون هسخت بو كريف ز خوري زابويون و مشهخت بوييه وواتي شامي - ل دهفري ماكوري ز وواتي دولا همر بو رومار دا لكهسي بوون - و ج بهلگهسيان سوكا ل نهر هسخت بوون بو جهديو ب سهاستين كو بهرونديا وار ب بهلگه الوان كه هسخت بو پتر پترانيمان بئره سلبهان هامر واحده ملكه الفتيل محاضرات في التاريخ القديم - زانكوا موصل - 1978 - بپ 113
29. الزرار - ابو - العصر البادي القديم الشرق الاكبر الحضارات المبكرة ترجمه هامر سلبهان - زانكوا موصل - 1981 - بپ 188
30. فهرستان سئره 1968 - ARCHEOLOGY, vol 22, 1968, Osgug-Ninet, Assyrian Trade Colonies in Anatolia, NO 4, p. 260- 265
31. مقلهكي جياتي - ل دهفري ماكوري ز وواتي دولا همر بو رومار بين لكهسي بوون و ل هرازا بوون پ - ز نا سهرهكا جايو پ - زل كو پشكا هيرا بوون و هسخت هراهران (ملههكين هسو لاشوري - بو پتر پترانيمان سئره and 110-Grayson A.K Mitanni, PEAC, London-1980, p. 100
32. زيار - دهوك عبر العصور - بپ 73
33. فرحان زيار محمد صالح الصراع الدولي في الشرق الاكبر بين القرين الخامس عشر والثالث قبل الميلاد - كوتارا اناي

- الرافىدىن، ئانگوتيا مۇسسىلى - 1969، (11)، 112-113.
66. لويد، سىلڧون، ئارىيادا ئالرافىدىن، تەرجىمە، مەسلىھەت مەھكىمىسى، بېروت - 1960، 108-109.
67. GRAYSON, KIRK, Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia B.C TO 1115 BC, V 1, University of Toronto, London-1987, p.131
68. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 120.
69. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 131.
70. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 139.
71. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
72. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
73. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
74. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
75. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
76. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
77. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
78. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
79. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
80. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
81. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
82. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
83. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
84. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
85. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
86. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
87. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
88. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
89. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
90. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
91. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
92. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
93. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
94. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
95. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
96. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
97. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
98. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
99. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.
100. سىلڧون، قۇدۇشۇر، 137-139.

باندۇر ۋە قەرىزا تېكھەلبوونا ئارىستانىيا مېتانى = ئورارتى ل سەر دەقەرا بەھدىنان

كوتان ئېمان ياسىن

بەھدىنان، ئەۋرى ب رىكا چەند ھەقىقەتلىكەن چ ز
رەخىن ئالغىرى بېت بان ئەو پەيغىن مابىن ۋ دەپتە
كۆتۈن.

تېكھەلبوونا ئارىستانى چى پە؟

كەسىن ئېكىن ب ئەقن ھزىق ئاخىقى بېرەنەن
قەرىنسى (رۇجىيە گارۇدى) بوور ل بووف بېرەنزا غۇ
يا بەركەننى ۋ پىرۇزىن غۇ بۇ كۆمىكنا ھەقى
ئارىستانىيەن ل سەر شەنگىستېن ھەقىقەتلىكى د
ئەردەدا پائىسى سەرۋىكىن ئېرتان (مەھمەد خاتەمىرا
بېرەنزا كەنگەشا ئارىستانى ل ئەپلولا سالا ۱۹۹۷ز)
ق ل بارەگەن ئەنەسەن ئېكىگىنى ھافىتتە د
سەبەئىدا، ئەو د بىنەت گەنگەشا ئارىستانى رىكا ز
ھەمىيان باشتە بۇ خەلەكنا ئارىستانىيەن. پائىسى ب
سەرما ئېزىككنا ئارىستانىيەن كۆمەكا كۆنگەرە
ۋ كۆنەرئىمان ھاتتە كىرتەن .

قەرىزاقى چەندىن بەركەننى كۆمەكا ھەلىشكەن
ۋ پەرنووكان بوور ب سەرما خۇشكنا رىكىن
گەنگەشەگىن د ئالبەرا ئارىستانىيەن مابىن^(۱).

بۇ نو دالى ھەردو تېكھەن ئەم بەخس دكەن،
جەن بالكىشىن، بېت ئى جەن رەخىن بىن، ئېرگى
ز قەرىزا گىلەننى ئېكىگەننى دىوست بېت، ل
دووماھىن بېتە شەرىھىغا ئارىستانى د ئالبەرا
مىللەن چوفا دا، ئى د راستى دا كوردستان ب
رەنگەكىن كىشى ۋ نەقرا بەھدىنان ب رەنگەكىن
ئابىت جەن بالكىشىيا چەند مىللەن بوور، ز قەرىزا
قان گىلەننى ۋ ئېكىگەننى د ئالبەرا سۇلغان دا
دىوست بوور، شىيا چەند چەق ۋ چەمىلەن ئارىستانى
ب نەتە نەقەرن، ئەخاسمە ل ھزارا دوون بەرى زاپىنى،
بەخىن مە بىن سەپى ئەف تېكھە ۋ ئالبەن مە
بەرگەن بۇ شۇقەكنا قى بائەنى، ھەقى ب روخىن
ۋ بەردەھان د گەل خەللىكى دا بەلكو بىن بوونە
كىلتورەكىن كۆننى بىن ئەم رەد ۋ رىشالىن وان بەركەن
ۋ بىزەن، بىمان مە براق كۆپە چەند تىكەستىن
بىزەرى شۇقەكەن بۇ ئېزىكىبوونا قان تېكھە (ھەر
چ نەبىت ئەو ئەد ۋ پەيغىن ئېزىكى ئەوان پەيغى، ل
دووماھىن ئەم گەھىشەن چارچۇقەكىن ھزىق ئەك
جوگرافى بۇ تېكھەننى سەمەتا باندۇرا (كىتەن)
ھەردو ئارىستانىيەن مېتانى ۋ ئورارتى ل سەر نەقرا

تىگەھ و مەردەم:

ل ئوبۇق شەنگىستىن ئىككەھلىبونا شارسىتالى پا ئوبى شىرەتكىن و ئىككەھلىبونا رەھشەنپىرىيە د ئاقبىرا مىللەتلىدا، چاۋاتىيا خۇ كۈنچاندىن د كەل ھەزىن ھەقىدۇ سەردەمىرى كىن دكەل بىرۋەلۋەزىن رەھشەنپىرى و دىنى و سىياسى ئارمانچ ۋىن ئىياسىن و بەردەملى و تىگەھلىبون¹¹ و خۇ ئوبورگىرە ز دىرەملى كىرن¹².

ھەكە ئەم بىزىرە قىتكەھلىنا شارسىتالى دىق بىنەن ل سالا 1۹۹۰ زىن و پىشى ئىناقچوونا ئىكەنپىيا سولپەنى ئەك تىگەھە بەرگەھتەبە پالىشى د پەرتووكا بىرەمەندى پالىشى افرەنسىپىس قووكوبامالى- نەقىش ۋى ئەمىرىكى بەا ب رەھلى بەھىمىن قى ھىزىق كىرىپە ل بەراھىپا سالىن ئۇتاندە بىرەمەندى ئەمىرىكى (ئىسپونىل ھىتتىگىتون) ئەك ھىزە ئىخىستىپە دىناك خەلگىدا، پەرتووكا خۇ اشمەرتىخا شارسىتالىمىن!

بەلەف كىرىپە¹¹

ب قى رەھلى ل سەردەمىن ئوبى ھىزا ئىككەھلىبونا شارسىتالى بەرگەھتەبە، ئەم دىشىن بىزىن ھەر ئەك بىقەزىن راتسىنى ئە بۇ ھىزا كەڭەن ۋى بەرگەھتەن ھەر چەندە ل ھىزىن كەڭەن ۋىرنا بىن بەرامبەر ھىزەك و كىرەكەن قەگىرى بوبى لىن ل ھىتەك ئەمما ئەمىن ب سەرداگىرتىنا بىن بەرامبەر و ز قەرىزدا ئىككەھلىبونىن كەلەك قەرىزىن شارسىتالى بىن جۋان د ھائەنە دوست كىن.

ئاقى جىيىن مەدىن و قەرىزا شارسىتالى مەتالى:

پىشى دەرلەنا خورى¹² ئىزىكى ئىناقچوونى بوبى دەرلەنەكا ب ھىز رابوبۇ ئاقى ۋى (مەتالى) بوبى پىزىيا خەلگىن ۋى ھەر خورى بوبۇ، ز ئاقىن سەركىش و مەزىن ۋان دىار مەيت- نەقىش ۋان ھەم و ئەورۋىس بوبۇ.

ۋىتەمىن (۱)

ئەخسەمىن بەلەھلىبونا مەتالىيا و دىارە نەقرا بەھدىنا پىشەكەك بوبۇ ز ئاقىمىن ۋان

ئەمىر ئەنئەنىت

زۇمەككىن، ئا دىيىتە (مىتانى-*maitani*)، پاشى بۇرۇنا دەسى بۇيۇپە (مىتانى-*mittani*)⁽¹¹⁾.

ئىسان ئاقۇن مىتانىيا ھاتىپە گىزىدان ب ئاقۇن اخالىكىلىك *hanikalbat*، ھاتىپە گىزىدان ب ئاقۇن اخۇرى-*ihumi*، ۋەكى بەرى ئىھا مە بەخس كىرى. د زۇمەرىن گەنەسى ۋەبىرى دا، ئاقۇن ۋى ب (ئىخىمىما ۋە نىھىمىما ۋە ئازام نىھىمىما) ھاتىپە، بەرە ھەرىنىك زۇمەقانا راسمەككا تاپىت ل نەق مىتانىيا ھەپە نىفۇنىكىن قان ئاقا نەۋە ئىكەھىن (مىتانى) د ھاتە گىزىن بۇ ھەمەكەتەككا سىياسى⁽¹²⁾.

جوداھى دىئاقىمىرا ئاقۇن مىتانى ۋە ئاقۇن خۇرى يا دا تىن د ئاقاداپىمە ئەگەر نە ھەردە ئىكك حكۇمەتىن. ئىسان سەركىرەبەيتىن مىتانىيا ل ئىسوان جىھا دەسەلاتدارى كىرىپە بىن خۇرى لىن خۇجىھ، نەركەھىننا گەلەك ئاقۇن خۇدەبىن مىتانىيا ل نەق خۇرىيا پىشت راسىپەككىن دەنە قەكۇلەرا ھەردە مىللەت ئىككىن، ۋەك

نەق چەندە زى ز ئاقۇن خۇدەۋەندىن وان دىيار دىيىت. نەخاسەمە خۇدەۋەندا امىترا ۋە قارىنا ۋە نەندرا⁽¹³⁾.

ئاقۇن وان د نەپراتىن دا ب (خۇرىت) ھاتىپە⁽¹⁴⁾، دەرەككىن مەن ل نەقەرىن گىزىپە نەخاسەمە ل كورەستانا كەقۇن

ز ۋەلانىن خۇ بىن كەقۇن باكوپۇرى قەھقاسىن مەھمەتتىن كورەستانا كەقۇن بۇيۇپە⁽¹⁵⁾.

ئەپسەر (ئەلۋىر مائى) د پەرتىۋوكا خۇدا (الاکراد ھى بەھىمان) دىيىت، جىپىن مەتىنا ئەقۇن زۇنىبارى دەست بىن دكەنن ئارۇز ئاقاى خابۇورى، دىيىت ئاقۇن ۋى قەگەرىت بۇ ھەيامىن حكۇمەندا مىتانىيا⁽¹⁶⁾، نەرى مىتانى كى نە ۋە كىقە ھاتىپە ۋە ئاقۇن وان ز كىقە ھاتىپە⁽¹⁷⁾ د راسى دا تا ئەقۇ قەكۇلەر نەگەھىشىپە بىنۋاشىن نىروستىن ئاقۇن مىتانىيا، گەلەك بەنگا نەركەھىت دە نىبىسىپىتىن بىزمارى (مىسمارى-*coneform*)، ۋەك مەپتە-*maitta*، پاشى پاشىگىن (*ni*) ل سەر ھاتىپە

ۋىتەپىن (17)

دەمەتەك ز جىپىن مەتىنى ئەقۇن قەگەرىتە ھەيامىت مىتانىيا.

ئۇمەر قەكۇلەر

ئاقىن چىيائىن كارەي و خواندەنەك د تىكىتىن بزمارى دا:

چىيائىن كارەي د تىكىتىن مىلى (بزمارى) دا.

كارە سىرنەكا چىيائى بە دكەفېنە لاين باشوور و رۇزەھلانا سېنەيىن بەھدىتان يان ئەو سىرنا چىيائى بە ئەوا د كەل سىرنا چىيائى مەنىنى ئەھالا سېنەيىن بەھدىتان پىك تىپەت. ھەر چەندە ئاقىن ۋى ل كەلەك جەھ تەھت كۆھۋىن لىن چاۋابەت ل نەھرا ئېنسىكيا و پاشى سيارەتۇكا و چەمەنكى نەست پىن دكەن و بەرەف سەرسىنكى و نەھرا بەرنىكارەي تا دكەھنە ناھيا دېرەكۇن. بەرەھام تەھت ئۇندەكۇن زىارن باشە ز كەفۇن و ئەھا بۇ كۆكۇپا، د كەل سىرنا ئەقى چىيائى ز لاين كەريان و گوزارنە تا نۇعېمەكى بالكىئىبىيا ۋى خۇ ل سەرىن سەركرە و مەلىكا داھە كۆ بەكۇكا خۇبا كەريان و گوزارى لىن پالين بگەن ھەلەت كۆكۇپاين چىيائىن كارەي بۇ نۇ مەرەھا دھانە پكارلىتان مەرەھا خوارنا وان بەكى كىيائىن سىرك و رىقاس و ئىرلۇك و بۇ مەرەھىن ساخەلمىن دھانە پكارلىتان.

ئۇندەرى ز ھەميا كەفۇنر ئاقىن داھە ئاقىن چىيائىن اكارەھاي، بۇ چىرۇكۇن ئۇھا پەرسىتەنن (كەھن) مەسىھى امار زەھا دزىتەھە ب تەپەت ئەو چىرۇكۇن ل سالا (۲۰۹) ئىقسىن. مەننا ۋى ئەو كۆ بەرى (۱۷۰۱) سالا ز ئەھا ئاقىن لى چىيائى ھەر اكارەھاي، بۇ ھەر بەكى د (ئىشەھىتۇن مار زەھا) دا ھالى كۆ ل سالا (۲۰۹) مار زەھاي دىنەرى ل ۋىزى بەلاف كرىيە و ھان و چوون ل ۋىزى كرىيە^{۱۱۱}. ھەلەت ئەھە جەھ دىنەرسىتۇن ئەھلايە، لى جەھ پىرۇزىيا خۇ ل نەھ مۇسلمان و ئەھلا ھەبە و نا ئەھرۇكە ئەو پىرۇزىيە ھابە^{۱۱۲}.

ئەم دىنەن بىزىن ئىزىكىبۇنەك ئاقىيەرا ئىنگەھن اكارەھ و كەرەگۇۋانا ھەبە^{۱۱۳}. دىسان ئىزىكىبۇنەك ئاقى بەرا ئىنگەھن اكارەھ و كارووك و كۆندىن كارەھيا

دەركەھنە خۇباۋەندىن مېئاشى (مېئاشا-milla)^{۱۱۴}. پىرىيا قان ئاقا (مەرەم كرىئەي مېئاشى و خۇرى و خنى يا) بۇ مە ز ئەھىنن ائەل عمارنە ز مەرىن دھىن. ئەو زى كۆمەكا نامەيىن دېلوماسىنە د ئاقىيەرا فرەمەنن مەرىن و شاھىن ئاشوورى و خنى و مېئاشى ب تەپەت ل ھەمەن فرەمەن ئەھمەنەس سىن و چوون ئەھنەن^{۱۱۵}.

ئەگەر ئەم خواندەنەكى بۇ ئەھان ئاق و ئىگەھا بگەھن دى بىنەن پىرىيا وان ئىزىكى ئاقىن چىيائىن (مەتىن-matin) بە. ز بەر لىن چەندىن ئەم ب بۇر ئزانىن ئاقىن لى چىيائى ئەگەرەت بۇ ھەمەن خۇكەن مېئاشيا.

ئەرىن نەھرا چىيائى مەنىنى دكەھنە ئاق ئوخىيىن نەھر و خۇكەنە مېئاشيا^{۱۱۶} ل دەھن دەركەھنە نەھلەتا مېئاشى ل سەمسالىيا پارەن بەرى زابىنى كەلەك ھەفرىكىن سىياسى ل نەھرىن ھەبۇون^{۱۱۷}.

پاشى ئەو شىيا ب رىكا جەھن خۇ پىن كرىك نەست داھە سەر كەلەك مەلەندىن بارزگانى. ھوسا د كۆرەھانا سىياسى دا بىو ھىزەكا خۇدان باتۇر، ئەو بۇ ئوخىيىن ۋى بىن جۇگرافى ز سىرنا چىيائىن ئاقىيەرا رۇبۇرىن دىجە و فۇرائى نەست پىندەر تا باشوورى چىيائى زاگروھى^{۱۱۸}.

ئىگەھن جۇگرافىن مېئاشيا دكەھنە نەھرا تەرخا اكارەكۇكا ئەھا، چەند نەھرىن دى ز بۇلا بۇ رۇبۇرا^{۱۱۹}. بىن بۇ دى ئەگەر ئەم بىزىنە ئوخىيىن وان بىن جۇگرافى، چىيائى مەنىنى زى پىلەكەكە ز ئەۋىن ئىمپراتورىەتن، ئەن ئاقىن چىيائى مەنىنى بىن رەھنە ل سەر ھەبۇنا مېئاشيا ل نەھرىن، ئەدوورە ئەگەر ھەلەكەھنەن زەھەنە - شوپنوارى ل نەھرىن جۇبا بىن چىيائى مەنىنى بۇتە كىن. كەلەك پىرائىنن زەھەرى ب نەھ بەر دەستىن مە، پىشى لى ئەكۇلەنن پىر بىرەھىت نەھلەتا مېئاشيا كەھنەھىيە نەھرىن، بۇ دەھەكىن رىز نەھرا سېنەي و چىيائىن كارەھ و مەنن پىلەكەك بۇون ز نەھلەتا مېئاشى و تا ئەھرۇ ئەھ ئاقە ھابە.

ۋىتەيىن (۱۴)
ئېمەلەك (چىبايىن گارەي)

ۋىتەيىن، ئېمەلەك

ھىندەك گىزىدىن دىگەل پەيىقا (گاۋرا) يا زەرەدەشتىيى كىم دىگۈنە وان كەسسا ئەقىيىن ل سەر دىيىتىن دى، پەيىقا (كافىر) يا غەربىي ۋىن ھاتىبە ۋەرىگىزىن. دىناق پەيىقا گاۋرا چىيىغانۇكىمەك ھەبە كىم ب تۇڭلانا (نوح - س) پىنقىمبەرۋە دەينىنە گىزىدىن دىيىسان ھىندەك دىيىتىن كىم ئەمۇ چىبايىن گەلەك بەر ۋىن دەينىنە خوار دىيىتىن (گىلرا)، ئەگەر ئەم كەتۋارىن چىبايىن گارەي ۋەرىگىزىن رەنگە يا دىھىن خەۋابىت، ئەگەر ئەم بىزىيىن كىم خەجىمەكىن ھەمىن (بەرىن چىبايىن گارەي سىلاتنە دەينىنە خوارىن ئەق پەيىقە ل باھەرىن ۋى ھەبە دۆلەكا ھەمىن ھەبە دىيىتىن (گارىدول)، دىيارە ھەر سىل گەلەك بەر ۋىن دەينىنە خوارىن^{۱۱} دىيىسان دىيارا كەڭەيىن بەرىن ب ئاتلىنىكىس ل چىبايىن گارەي بەردەكەيىن ئەگەر ئەم بىزىيىن كىم گارە ل چىبايىن بەرىنە، لىن چاۋابىت قان بۇچۇپىنا باھرا پىن ۋىن خىش-گۇمان- ئىدا ھەبە^{۱۲}.

ل قىزە پەيىقا (گىلرا-GAR) دىناق گەلەك ل

ادا ھەبە، رەنگە گارەك (پەيىقا گارە ھاتىبە بىچۇيىكىزىن، ب زىدەكىنا (ۋك-ئالنا) يا بىچۇيىكىزىن د زىمانى كوردى دا (گەلەك دىيىتىن ۋك يا زاگروسى)، پەيىقا گارەك ھاتىبە دىيىتىن، ئەمۇ ۋى چىبايىن كىن بىچۇيىكە دىكەڭىتە ھىناق سەرسىتىكى دىيىسان گۈندىن گەرەگۈۋ ئەمۇن دىكەڭىتە لىن رۇزەلانا سەرسىتىكى بىچۇيىكىزىكە ل پەيىقا گارە، رەنگە ب بوورىنا دەمى ئەق پەيىقە دىيىت بىن دىيىسان گۈندىن گارەيا ئەمۇن دىكەڭىتە رۇزەلانا گۈندىن گەرەگۈۋ ل بىن سىرتا چىبايىن گارەي ئەمۇ پەيىقە ب دورىسناھى ب كارىننايە بۇ سەر گۈندى، ل قى گۈندى ۋى جىھەكىن پىرۇز ھەبە، خەلك بەردەوام قەست دىكەن ب رەنگەكىن كەشتى دىيىتە ئەمۇن دەپەرىن (دەپەرا بەرىنگارى)، كىم ب ھەر رەنگەكىن ھەبىت ئەوان گۈندا گىزىدەك دى گەل چىبايىن گارەي يا ھەبى ھەر چەندە ل زار ئەقىن خەلكى گەلەك ھەمىنا ل ئىكەھىن گارە دىچىن

(kamaru) يا ئەكەدى بۇ مە ھاتىيە، ب مەنغا چامدا بەرۋوۋىمىن ئۆكىن پەيغا (GAR-GAR) ۋە ل بەرامبەر پەيغا ئەكەدى (KUMARRU) بۇ مە ب مەنغا كۈمكۈرنا تىشەكسى ھاتىيە، بېسان پەيغا (GAR-RA) ب مەنغا چاك ھاتىيە⁽¹⁾، ھەر چەندە ۋەكى مەنغا چ ز قان پەيغا ۋە ئىزىكى كارىن پەيغا گارە لېنن، لىن چاۋايت مەرەسەكە بۇ تىگەھشەننا بىۋاشىن پەيغا (GAR).

پەيغا كەڭەش ۋە شوپىنوار مە ئىزىكى پەيغا چىيىن گارەي نەكتە ئەۋزى شوپىنوار دگۈنە ھەر چىيەكسى اكور-KUR، ل بەرامبەر ۋە پەيغا ئەكەدى (shadu) نەكتە بىكارلېنن گەلەك چارا تىگەھشەن (KUR) نەكتە ب كارلېنن ۋەكى تىگەھشەنەك بۇ ھەلەتتىن بىلەن ئەگەر ل قىزە پەيغا (ZB) بەرى (KUR) ھات، مەنغا ۋە ئەۋە كۈ ۋەنگەكسى بەرى دىيار دگەنن، بۇ مېنەك (ZB-KUR-PA) مەنغا ۋە بەرى

ئىكسىتىن شوپىنوار - بىزمارىدا ھاتىيە ۋە ب گەلەك رەنگان، دى بىزاقىن كەين وان پەيغا شىۋەكەكەين دگەل ھەندەك پەيغىن ئىزىكى اگىرە، رەنگە ل دوۋاھەين بېشە ۋەنگەھەك بۇ گەھشەننا راستىيا پەيغا اگىرە، پەيغا (GAR) ۋە ئىكسىتىن شوپىنواردا ھاتىيە، ل بەرامبەر قىن پەيغىن ۋە زماقن ئەكەدى نا پەيغا (شىكەنو-Shikanu) ھاتىيە، ب مەنغا شەكىل بان خۇرست ب راستى چىيىن گارەي بىن ئۆزى خۇرستە، ئەگەر پەيغا (LU) ۋە زماقن شوپىنوار دا ل بەراھىيا ھەر ئاقەكى ھات، مەنغا ۋە ئەۋە ئەۋە ئاق بىن شىۋەكەي پە، ئەلچا سەركىرە بىت بان پەرسىتقەنەكسى بىش بىت- پەيغا الوگىر- LU GAR ۋە زماقن شوپىنوار دا، ل بەرامبەر پەيغا اشەكەنو-SPAKNU ۋە زماقن ئەكەدىدا ھاتىيە، مەنغا ۋە بەرپىرسىن ب زىقەبىرنا جەھەكى پە، بېسان پەيغا GAR بىنن بۇمە ھاتىيە ۋە ل بەرامبەر پەيغا

ۋىتەين (۱۱)

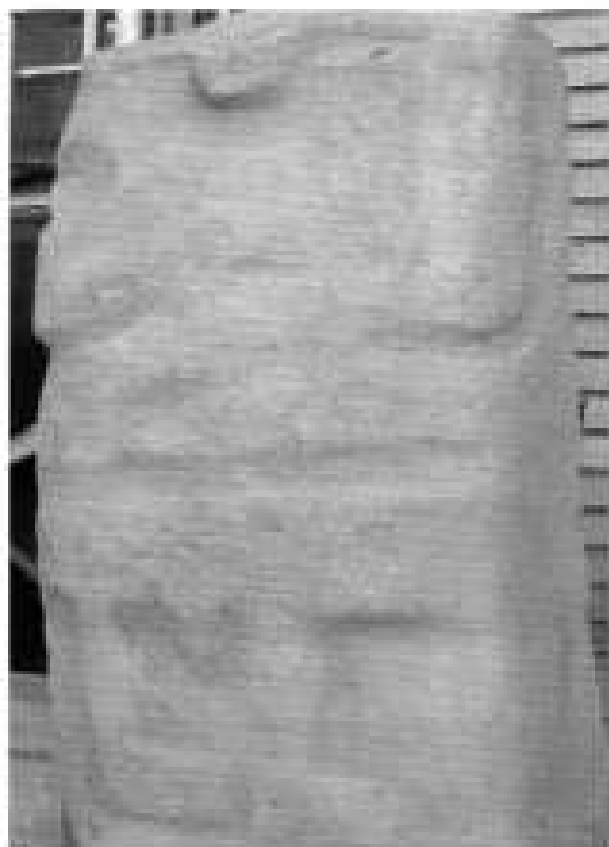
خەۋەتگەمما مازىميا اكورق سىزگەننا، ل چىيىن گارەي كۈ ۋەنەين كەلەش ناقىن چىيىن گارەيە

ۋەنەين كەلەش

ۋىتەين (۵)

ھەممەتلىك ئورارتا كۆن ئىھال موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن

ئىھال، رەھنە موزۇم

ئورارتى ۋە چەند ئىھال پىيەك ل دەھرا بەھدىن:

ئورارتى ل سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
ئىھالىنىڭ بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە
ئىھال سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
ل ھزارا سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
ئىھال سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
ئىھال سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
ئىھال سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
ئىھال سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال

سەھسالىيا^(۱)، ئىھال سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(digi) د زىھان سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
سەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال (KUR-
GAL) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(KUR-GIBIL) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(KUR-ZI) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(KUR-GAR-RA) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن

بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(KI-BI-GAR) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(KI-GAR) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
(KUR-KUR-RA) مەھسالىيا سىزىق بەرى زاپىسى ئىھال
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن
بىر قىسمى ئىھال پىيەك رەھنە موزۇمخانا ھەملىتىن
پاراسىيە، رەنگىن ئىھال ۋە ئىكراننىڭ يىن رەھنە ۋە ل
پىرىيا ھەممەتلىك ئورارتا ۋەكىلى ئىكەن

خىشەنچىن (1)
كۆزكەڭىن ئورازىيا كەم (ھەممى كۆزكەڭىن دېرۇكا كەڭىن
جوانلىرىن و ب رىك و پىك تىن

ئۆمەر، باشا، غىزىر

چاۋا دىگوت امارتو، سوبارنوۋ، ژەزى گولتىن بە ئاقىن
ئورازىيا تا ئھا ب ساخى ل ئاق زىجىرا چىلچىن
ئاراراتا ماب، ھەر نىسان قەكۆلەر امارا دىيىت
رۇشتا كاردۇخىيا ھەر رۇشتا ئورازىيا¹⁴¹

ھەزى گولتىن بە ھىندەك رۇژەلاڭناس و
ئىسەفانچىن بىلى بىن ئەرەنچا دىيىن ئورازى
باپىرىن ئەرەنچا نە پان ئەرەنچى بەرھەپىن ئورازىيا
نە، ئىسەفانچىن خۇدا ئاقىن ئەرەنچى جەن ئاقىن ئورازى
بىكارەنچىن خۇ دىنە سەر ب قى مىللەتنى تىزىن قە،
لىن د راستى دا ئەك ھەرىو مىللەنە ئىك چودانە و
بىن مو دى سەدەپىن بىلى ئى ل پىشت قان بۇچوونا
پە¹⁴²

ئاقىن گولدى ئەرەدنا و بىنواى

وى بىن ئورازى:

ئەرەدنا گولدىگە سەر ب قەزا ئاقىنچىن قە،
ئىزىكى (150 كىم) ژ مووسلىن و (150 كىم) ژ ئاقىنچىن و
150 كىم) ژ ناخيا سەرىنكىن يا دوورە¹⁴³

اھرىدەر، بىن رۇد بوو ل سەر قىن گرىندانى، دىاكونوفى
ئەك چەندە سەلمەندىيە¹⁴⁴

ئەقلى چەندىن دىرگىر زەمان ئورازى پىشكەگە
ژ زەمان خۇرى، بەلكى ھەرىو ب سەر ئىك زەمان
دەيگىن زەمان خۇرى ئورازىن بەرھەرا، باشى بوۋىنە
بو زەمان سەرىدەخۇ، ۋەكى بو زەمان دەرگەفەتپە
ل ھزارا سىن بەرى زاپىن، باشى خۇرى ھاتپە
ھىندەك دەقەرىن ئى بىن باكوۋرىن مېسوپوتامىيا
دەقەرىن كورەستانى و زەمان خۇرى بۇيە زەمانكىن
سەرىدەخۇ¹⁴⁵

ھىرگەھا ئورازى:

ل بەرھەپىن ھىرگەھا ئورازى ل دەپوۋىسەرىن
دەريا وانى دەرگەفەت، باشى دەسەھەلانا وانا پىشتى
سەدەسالىيا سىزىن بەرى زاپىن بەرھەپىن لى ھات،
ژ رۇزئاقى د گەھىشە دەقەرىن كورەستانا سوربا يا
ئھا، ژ باكوۋرى ئىزىكى دەريا رەش د بوو، ژ رۇژەلانى
و باكوۋرى رۇژەلانى د گەھىشە كورەستانا ئورازى
و ئەرەنچا، ژ باشوۋرى دگەھىشە دەقەرا ئانا و
سەدەكەن و ئاقىنچىن و قەلەزىن، شىبان دەست ب
سەر دەرگەھىن زەنگىنچىن جەن كازىرايى ھەندىرا
ل كورەستانى دا بگىن، ئورازى (سەدەسالىيا سىزىن
ب ز ل مەيدانا سىبانى و ئەلىگەرى ل باكوۋرى
مېسوپوتامىيا دەرگەفەت، د ئىسەفانچىن مېخى بىن
پاشاين ئاشوۋرى اشلمەنەسەرىن ئىككى 1174
1256 ب ز ب رەنگىن (ئورازى) ئاقىن وان ھاتپە¹⁴⁶

ئاقىن ئورازىيا:

ئورازىيا دگوتە خۇ اخالىدى و ب زەمان وان ئى
دىگوت زەمان خالىدى، ئەك ئاقە ژ ئاقىن خوداۋەندى
اخالىدى/خالىدى ھاتپە، خوداۋەندى گەلن ئورازىيا
بوو، بەلن ئىسەفانچىن بىزەرى بىن ئاشوۋرى دا ئاقىن
وان ب (ئورازى) ھاتپە، ئاقىن ۋەلەتن وان ب ئورازى
ئىنچە، ھەرىدەكى يا دىر پاشىگىن (ئو) ل ھەپەپىن
سومەرى دا ھەتە بىكارىنچان بۇ دەستىنچىلەنگىرنا
دەقەرىكا جۇگرافىي ز ھەرچ رەخەكى بىتە ھەرىدەكى

ل گۇر سەزىمىزىن سالا 1۹۵۷ يى ل ئەردەنا پەسلىمانا ۱۷۵۱ كەمىس لىن دىيان ل ئەردەنا زېرى پان ئەردەنا قىلا ۱۰۶۹۱ كەمىس لىن دىيان^{۱۷۱} زلاين كارگىزى قە سەر ب ناخيا باھەرنى قە يە^{۱۷۲}.

زلاين جوگرافى قە ئەردەنا دىكەپتە سەر پەسەر و سىرتا چىپاين مەتىنى و دەپتە سېنەن با ئەم دىيىن بىزىن دىكەپتە سەر تىلەرىزا چىپاين مەتىنى و ھەردو دىيارەيىن اظواھرا خۇرىستى نىشت و چىا لى ھەنە زىەر لىن چەلدى مە دو دلى لىنە لى جەس بالا شىزىلى راگىنلىپە و ھەر ز كەڭىن بوپپە خەرىگىمىھا سىزىلەيىن زىەر ھەيوونا ئالاقىن زىانا رۇزائىە ئەردەن پولى و پوۋەگىن خۇرىستى و ئاف زىدەبارى جەس بەرۇزىن ئەردەنا بىن دو دلى سەھلى زى رۇلىن خۇ نىتپە د ئەلى جەس نا ھەر چەلە نا ئەلىو چ ھەلشكەگەنن ئەگەپمى شوپىنوارى ل ئەردەنا ئەھاتىنەگىن دا تاپمەنەند بىشپ ب گەھنە بالائىبا ئىگىن يا زىان و شارىستانىن ل ئەلى گوندى لىن كۇمەگىا جەس لىن ھەنە و ھاتىنە دانەزان ۋەگى شوپىنوار د پەرتووت و ئەلەسسىن جەپىن شوپىنوارى

ۋىتەين (۸)
ئەلبون بەرى بىن كىلەشپىن كۆ توكە ھاتىپە
قەگەمەسنىن بۇ مووزەخانىكا ئىرانى

زىەر ئەندىرەت

ۋىتەين (۷)
ئەلبون بەرى بىن ئوزراۋە كۆ بۇ جارا ئىگىن ئالىن ئەردەنرا
ئىدا ھاتىپە ئىلان توكە ل مووزەخانا پەندا يە

زىەر ئەندىرەت

ل ھىراقىن ۋەگى شىكەفنا قەلەين و دىزا سىلتانە مەھەبۇخت ناۋسكىن ئەردەنا و دىزا ئەشمونى و خانىا سىرگىمىھا بەھدىنان (ئەوا دەپتە گىزىمان ب سولتان حەسەن ۋەلى ۱۵۳۱-۱۵۷۵ زافە^{۱۷۳} زىدەبارى گىزى خەورانى اگىزى دەمفەدوا ل سالا ۱۹۳۳ يى ھاتىپە دىن^{۱۷۴} دىسان چەلە جەپىن دو ل ئەلمان داۋىيا ھاتىپە دەسنىشلىگىن ۋەگى بۇرجا بەرەمىن (بۇرجا بەھرام پاشاىا) و چەپەرىن سىرگى بىلباس و شوپىنوارىن ئاللىلا^{۱۷۵}

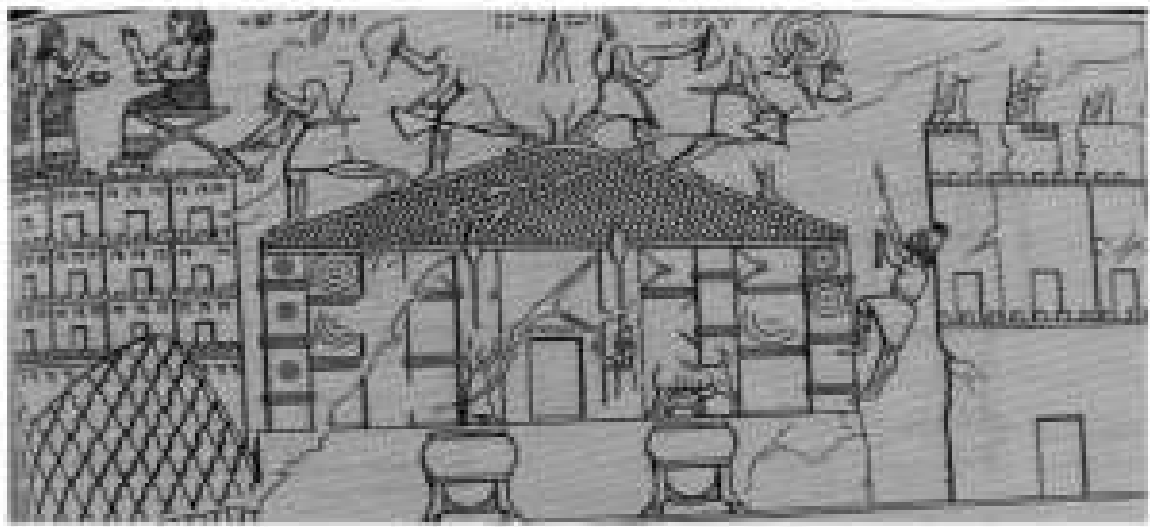
دېرۇكەلنى تاقىدار اپتەر گىزىا د پەرنوۋكا خۇدا ئەسكەندەرى مەقدونى ئەوا ل سالا ۱۹۲۱ يى ھاتىپە چاپكىن ئىسىپپە ئەسكەندەرى مەقدونى ل ئەردەنا بەرھەتپىيا شەرى كىرىپە بۇ رۇبىرۋىيونا ئەھلىكەرىن دارىۋىسنى فارىسى ل سالا ۲۲۱۱ ب زان

بۇرۇن دەسسى پەيلىغا (الرش) پەنچىيە (الغرا) ۋە (النا) ب رايانا (اعرا) ھاتىيە .
 دىسان كۈمەككا بۇچۇونا ھەنە ۋە ئاقىن ئەرەننا قەدگەرىن بۇ بىنواشەكن كوردەھوارى با نەم دزانىن باھرا پىر ز ئاقىن كوردەھوارى ز كىريار ۋە قەرمانا ئىشى دەينە ۋەرگىرن. رايانا ئاقىن ئەرەننا دەينە دىتن ب الھىزە-نىيا. ئەفە زى شىرۇفەكەرنەكا جۇگرافىيە. ل سەر خۇشسى ۋە جوالى ۋە خۇرىستىيا قىن دەقەرىن. زىەر بۇرۇن دەسسى كۈمەككا گىھورىنا ب سەردا ھاتىيە ۋە بويە ئەرەننا^{۱۹۱}. ئەگەر نەم شىرۇفەكەرنەكا لوزىكى بدەينە قىن پەيشىن دگەل بۇچۇونا زىن ھاتى. ھەنەك پىرسىيار لىنا بىن بەرسلف دەمىن. ئەف دەقەرە با خۇجەھ. بويە لوزىكى پىنچ چەرخا بەرى زابىن. ئەرىن خۇجەھىن قىن جەس ج زىمانەك بىكارىنىنا با دوون با نەم دزانىن ز رەخىن خۇرىستى قە ب تايىت ئەرەننا زوورى جەھەكن ئاسىن ۋە خودان خۇرىستەكن دژوارە بۇ ھەبەلمەكى ھىنىنا ئالاقىن زىانىن دىبەرتەنگ. ئەرىن چىلوا مەزۇقى ب چاقەكن خۇش زىن دىنچىيە.^{۱۹۲}
 دىن قەدگەرىنە سەر چىرۇكا دوون ئەفقا ئاقىن ئەرەننا

ھەر ل ئەرەننا سەرگەرنەكن خەلكن گوندىن ئەرەننا بەرسىنگىن ئەسكەندەرى گەتتە. ھاتىيە كوشىن. ل ساللا ۱۹۳۳ زان پىشىنى قەدگەرنە رىكا ئىومبىلا د ئاقىن ئەرەننا ۋە باھەرىن دا كۆرەك ھاتىيە دىتن شۇبىنارنى ۋى سەرگەرنەھىن بەراسىر ئەشكەرىن ئەسكەندەرى ھاتىيە كوشىن دىناك دايوون. ز ئەوان شۇبىناران مۇرەكا سادە بوو امزۇفەك ۋە دو شىر د گەل بالندەكى ل سەر ھاتىوونە ئەخىشمانا ۋە قەدگەرىن بۇ سەردەھىن ئەخمىنى (۵۵۱-۳۳۰ ب.ز)^{۱۹۳}. ئەفەزى كىرۇفەكە بۇ ھەبۇونا زىانىن ل ئەرەننا ل چەرخىن چوارى بەرى زابىن. ھەر چەندە ئەرىن دەسسى ئەرەننا ۋەكى دەقەرا سەپەقى ھەرتەمەك بۇ ز (۱۱) ھەرتەمىن ئەخمىنىيان.
 گەلەك زىدەر ئاقىن ئەرەننا قەدگىرن. ھەنەك بىنواشىن قىن ئاقى بۇ ئازامىيا قەدگەرىن. دىنن ئاقىن ئەرەننا (ئەي) ئەھا ۋە خىب) ب رايانا (الرش) عدن. ئەرىن عدەن بان جىناك عدنا دەين^{۱۹۴}. ئىنىسەلمان ئاقىن پارىژەر (جمال بايلان) ئاقىن ئەرەننا ب قى رەنگى شىرۇفەكەرىيە العرب رايانا ئەرە ئىنايە ۋە دىنىت

ۋىنەين (۹)

بىيەنەك ز ب سەرداگەرنە بلزىن ئەرەيسى ز رەخىن سەرىچوونى ئاشوورى قە. رەنگىن ئەمىر ۋە ئاقامى ۋە زىانا ئورارتيا بىار دكەت.

ئۇدەر، ئاقامى، ھەرىز

ئورانتىيا دىن بېنىن ژ دەريا وانى بەرھەن وەلاتىن ئەرمەنا (رۇھەلاتىن، رۇھەلاتىن ئەمەل دىگەل باكوورن رۇھەنغا ئىرانى، باكوور و ھىندەك پىشكىن دى ژ ئەرمەنجانى، رۇھەنباى باكوور و رۇھەلاتىن غىراقىن دىيىت شاھ اساردورى، داسەرتىنەرىن قىن دەلەتنى بىت¹¹¹ ل سەر زمانى ئورانتىيا سەرھەن قەكۇلەرىن دىيەن امىشەشەنپۇدا بىن رۇسى، امىلەكەشەنپۇدا بىن جۇرى، دىيىن زمانى ئورانتىيا زمانى وانى و ئەرىنى يە اموسەسەرىپە، ژەر كو ئەف جەھە پائەختىن وان بىن گىرىگەن، زمانى ئورانتىيا لىنكىكە ژ زمانى خۇرى، لىن بۇرنا دەس بەنۇرا زمانى ئاشۇورنى ھاتىبە سەر¹¹² - ئەگەر ئەم قەگەرىنە سەر راقە پەقەتن (قاموس) نىسەننىن كەھنەن اېزەرى، دىن بىننىن برگا (BFG) گەھەك رامن ژى دىچن، برگا (BFG) ل ھەقىقەرى وىن د زمانى ئەكەدى نا پەقە (KAMU) دەپن، رامن وىن جەھەك بىلە پان اگەر¹¹³ - ئەگەر ئەم كەتورن جوگرافىن گوندى ئەرمەنا بەرىگىن، سەرىرى وىن چەندىن دكەھىتە سەر پەسارا سىرتا چىلن مەنىنى، گەرەك شەھەلەھ لىن ھەپە ب نالان اگىرى سىلتانە - رومنا، كو دكەھىتە باشۇورن رۇھەنباىن ئەرمەنا ژىرى-قەلا.

بىسان برگا (BFG) د زمانى سۆمەرى نال ھەقىقەرى وىن پەقە (BFG) د زمانى ئەكەدى نا ھاتىبە، رامن وىن ژى ھىرانە¹¹⁴ ئەگەر ئەم سەھكەنە كەتورن نھا بىن ئەرمەنا (لاىن جوگرافى قە، دى بىننىن پەسارا ئەرمەنا بىن بەرھەفە بۇ دروسىتېوونا ئاشا، كۇمەكا كەتەلا لى ھەنە، بەلى ئەف بۇچوونە پتر پىندى شۇقەكەرنى پە.

برگا (BFG) ل ھەقىقەرى وىن د زمانى ئەكەدى نا پەقە (BFG) ھاتىبە، رامن وىن ئەسەمە¹¹⁵ برگا (BFG) ل ھەقىقەرى وىن د زمانى ئەكەدى نا (BFG) ھاتىبە ب رامن خىزمەتكەر بىسان پەقە سوبار ژى ھەر ب كارلېنباپە بۇ قىن سەرھەن¹¹⁶ - ئەم بوور ئاىبىن ئەفە سىياسەتەكا سۆمەرىا بىت، ب چاقى خىزمەتكەزار بەرىن خۇداپەنە گەلەن دى، ئەگەر پىنا (K) كورنىكرنا dingar دەپن ئەم وى ل

قەگەرىنەت بۇ ساللا¹¹⁷ ژان، ئەسەسە بۇ رۇبەتەن ئافاكرنا بىرا سولتائە مەھەبۇخت، مەرم ئەمە بىرا سىلتانە مەھەبۇخت ل قېزە دانەپ، ئەم غۇشەكا خۇلىن ژاپنە، ھىندى ھىندى ئەف بچووك بۇبە نا بۇبە ئەرمەنا ئەگەر قىن بۇچوونى بەرىگىن دى بىننىن (لاىن زانەتى قە، پا لاۋرە، ئەگەر ئەم شۇقەكەرنەكا كەتورن ب دەپن، پەسەرىك سەرىھەلمەت و دىيىت، رومنا سولتائە مەھەبۇخت بۇ چەرخىن چورن قەگەرىت، با ئەم دزالىن وى دەس قەلەن دەقەرىن ل ژىر زولما دىنى بوون، ئەف دەقەرە دەھەركىن دابوون دىقەرىا سەسەلى و بېزەنپانە، چىرۇكا كەتەننا سىلتانە مەھەبۇخت وەكى بەرنوونكا (شەھەن المىشوق) يا (د، بېنام ابو الصوفانا ھانى، قەگەرىت بۇ شەھەبۇونا وى ل سەر دەسەن قارىسا، مەھەبۇخت بۇ بەكى پەقە پەھەبۇبە، دى بۇچى پەقەكا كورەھارى ل سەر ھىتە دالان¹¹⁸.

بۇچوونا سىن ئەمە دو گونە ھەنە ب نالان ئەرمەنا (بوسلمان و قەلا)، دىيىت ئەف ناقە (قېزە-دولە) بىن دو ئەرمەنا ھەنە ھاتىبە¹¹⁹، ئەگەر ئەم بىننىن قىن پەقەن بەرىگىن و بىكەنە پارچە دى بىننىن (BFG-BFG-BFG)، پىنا (B) يا دووھەپىن وەكى دەقۇكا كورەھارى دا بىرا، پتر بۇ گۇننا دەقەرەكا سەرىمەخۇ دەپنە بكارلېننا، وەك بەروربە، دۇسكەپا، سۆزورىپە، پان ب رەنگەكەن دى بۇباركرنا دەقەرەكا جوگرافى با چارچوھەكەرى دەپنە بكارلېننا، ژەر قىن چەندى نەبۇرە ھەپەكەنى نالان پىشكەكا مەرتا سېنەپىن بەھەدىلان ئەرمەنا بىت، ژەر كۇمەكا سەدەمە، زىموان قەدەتتا جەھەكەن دوزار د گەل دەلەتەكا قەكەرى، زىمەنباى ژىمەنن نالان، ھەر دىسان كەتتا قىن دەقەرىن ل سەر رىكا كەھننا ئامىنەن بېلىن وىن پاراسەپە، تا ل نەقەن بۇھەپىيا خانەك لىن ھەبۇبە و بووبە جەن قەھەمەندىن رۇبىنگ و بازارگالان¹²⁰.

دى ئەگەرىتە سەر دېرۇكا كەھننارا كورەستەننى و خواندەكە سەرىن بۇ دېرۇكا گەھن ئورانتو كەپن، ل ھەپەكەنى قالاتىيا دەسەلاتا سىياسەتى ل كورەستەننى تىزى كىرىپە، ئەگەر ئەم بىننىنە جەن بەرەلەقۇبونا

۲- دېيارە ئەف جەھە و دەفەرا سېنەي ب رەنگەكن گىشتى زەستەلانا ئاشۇورىيان باغى بېوو، سەرگەردىن ئاشۇورىيا دىيا وى بىن دەنگ بىكىن، ئەخاسمە بەرى قان رويدانا براق دەتەنە كىن بۇ دەستەلانا سەر دەفەرىن وەك براقىن شاھىن ئاشۇورى (ئجالات بىلەرىن سىن) ل دەفەرا مانگىشىكى، كو ل وىزىن ھەلامەتكىن بېرەتانا ھىلاپە ل سەر سەرگەفتنا خۇ

۳- پەيلىا ئورىكنا و ئەدانو، ئە دىيان زلايىن ئاشۇورىكىن قە، لى پەسنا شاھىن ئاشۇورى بۇ ھەين جوگرافىين دۇزار و ئۇزى چەپ و جېر، نوور ئايىنن دەفەرا سېنەي بىت، با ئەم دىيان ئەف دەفەرا دەفەرگەپكەكا بەرەوام دا بېو د گەل ئاشۇورىيا

ئەگەر ئەم قەگەرىنە سەر خۇشونايىن كوردەسلانن، دى بىنن كۇمەكا ئابلۇ و ئىكىستىن بزمارى ھاتىنە دىتن، پەسنا رويدانن دېرۇكى ل دەفەرىن دكەن، با ز ھەمبا ب ئاڭ و دەنگەر ئابلۇمەگە قەدگەرىنە ھەمبا ئورارتى، بۇ شاھىن ئورارتى ئەرىگىش كورىن ھىلوا، ئابلۇبا (كىلە شىن)دە، دكەقېتە سەر توغىبىن عىراق و ئىرانن (بىن نھا)، بۇ جارا ئىكىن رۇزھەلاتناس اكوئز قىرىدىك، بەھسەن قىن ئابلۇين كرىپە پاشى اسپازەرا و ل دووماھىن اسپاگىن، ل سەر ئىپسىبە، قەدگەرىت بۇ سالا (۱۰۱۰ب.ز)، ل سەر قىن ئابلۇين ب زەمانن (غەلىدى-ھەلىدى) ئىپسىبە، ئىكىستا (كىلە شىن) ز (۱۱) دىزىن ئىپسىنا ئورارتى پىك دەين، ھىدەك قەدگەرىن بۇ شاھىن ئورارتى ئەشىۋىتىنن، ئەخاسمە ل چەرخن ھەشتن بەرى زابىن، ئەف ئىكىستە بۇ كىلا شۇقەكرنا زەمانن ئورارتى، پاشى دىكا وى دا ھاتە زانن، كو دەولەتەكا دى با ب ھىز ل ھەمبەر دەولەتا ئاشۇورى ھەمبۇبە، ئەۋرى دەولەتا ئورارتىبە، ئىكىست زى بىرى رەنگىن ل خوارىن بە.

ئەز ئەشىۋىتىننى كورىن سىرورى، شاھىن اعظىم، شاھىن جىھانن، ھىزىنن بازىرى ئوشىدە ئەز و كورىن خۇ ل بەرامبەر خۇداۋەدىن خەلىدا ل بازىرىن (ئەردىشنى) روستىبان [د ئىكىستىن ئاشۇورى دا ئاڭىن مۇسەمبەر

سەر ھەر بەيلىكەكا ھاتە داتان ب رامانا خۇداۋەندەك، ئەگەر بەرى (Bā-Ā) ھات ب رامانا خۇدايا (بىرا) ھوسا Bā-Ā دەين^{۱۴۱}، بىسان بازىرەك دىكىستىن سۇۋەرى دا ھاتىبە ب ئاڭىن (Bā-Ā) ل ھەمبەرىن وىن د زەمانن ئەگەرى دا پەيلىا ئەراتو ھاتىبە^{۱۴۲}، (زلايىن فونونىكى قە گەلەك ز قان ئاڭ و بىرگا ئىزىك پەيلىا ئەردەننە لى ئەفە بىتن دەرگەھەگە بۇ پىر كۆۋرۈپون د بىدەكوكا ئەڭى ئاڭىن دېرۇكى.

ئەگەر ئەم قەگەرىنە سەر رويدانن سالا ۸۶۵ب.ز)، ھەمفەرگىيا ئاشۇورى و ئورارتىبە دى بىنن كۇمەكا رويدانا ل دەفەرىن چىن بۇۋىنە، ھەر ل سالا ۸۶۵ب.ز) شاھىن ئاشۇورى (ئەدە- ئەزىين نوون) زىەر باخۇبىۋون و دز راۋەستانا ھىدەك بازىرا دى دەولەتا ئاشۇورى، تىبەت بازىرى كۇمو بان كۇماتىن، نھا دكەقېتە كۇزىن باكوورن رۇزھەلاتن توغىبىن عىراق و ئوركيا^{۱۴۳}، د ئىكىستى دا ھاتىبە.

۱۱-مىن خۇ كىشا دەفەرىن دا ھارىكارىيا [كۇمو] بىكىم، مىن فورىتى پىشكىشى خۇداۋەندى(ئەدە) كىن ل بازىرى كۇمو، ھىزىنن مىن مىن بازىرىن دەلاتن خىش^{۱۴۴} سوۋىن، ۱۱، با دېيارە بازىرىن كۇمو كۇندى كاتىن بىن نھا بە.

د ئىكىستەكىن دى بىن بزمارى دا ھاتىبە- ۱۱-مىن ز بازىرىن ئاشۇورى دەرگەفتە، كەھشتە جىبىن [كىرورى] د چۆۋمە جىبىن [ئورىنا-umubna]، ئەز گەھشتە ھىدەك جىھا شاھىن بەرى مىن ئەگەھشتىۋون، ھىدەك زىكىن دۇار ئەز دەراسىۋوم، پاشى ئەز چۆۋمە ئەردىن ئەدانو [Ladānu] با لولوبىيا^{۱۴۵}، ئەگەر ئەم قان ھەردو ئىكىستىن بزمارى شۇقە بىگەين دى چەند قەرىزەكا بىنن ز ئەوان

۱- بازىرىن كۇما بان كۇماتىن ئەفە دىۋالنى خۇما (كۇندى كاتىن) بە، دكەقېتە رۇزھەلاتا نامىدەن، كۇما بخۇ ۋەكى ئاڭ خۇداۋەكىن ئاپتە د بىرۋاۋەرىن ھىتابىيا دا، ئەم نوور ئايىنن پايئەختەكىن گىرگىن ھىتابىيا بىت، ئەگەر ھاتو ھەلشكەلەننن شۇبىنارى ئىدا بۇپتە كىن.

ئەگەر ئەم پىئا (ئى)پا دانىيەلىمىنى ب پەيلىا ئەرەدنا ئەگەين دىن بېشە ئەرەدنى، پەيلىا دىنكىستىن ئورارتى دا ھاتى ئەرەينى، ئە زىر فىن چەندى ئەم دوور ئايىنىن پەيلىا ئەرەدنا كىرئەلەكا ب ھىز دگەل شارسىتائىمنا ئورارتىيا ھەيىت، ئە دوورە ئەرەينىيا پائىتەختىن ئورارتىيا ل ئەمەكى ھاتىبە ئەگەھاسىن بۇ ئەرەدنا، ئەف ئاقە مابە تا ئەقرو¹²⁵

ئىنكىستىن (ئوبراۋە)ئىن ئورارتىيا، ئەف ئىنكىستە بۇ شىھىن ئورارتى (روسىسىن ئىنكىزا ئەگەگەرىت، ئەفۇن ھەققەم د گەل شىھىن ئاشوورى اسەرچونىن دوون ۷۲۱-۷۰۵ يىزا، ئىندا ھاتىبە شىھ روسىسى ھارىكارتىيا ھەققەبىمانى خۇ (ئەرزاتى) شىھىن موصاسىر كرىيە، دىنكىستىن دا ھاتىبە،

ئەز ئەرزاتىھ شىھىن موصاسىر فىن داخوزا ھارىكارتىن ل (ئەرىمنا) كىورق شىھىن غەلى سىرورى كرىيە، دا زىانا وى پارىزم، دىن دەستەھالانا ئاشوورىيا،، ھوسا فىزا دچىتىن و بەھسىن ھىز و شىواتىن خۇ دگەلن پاشى بەھسىن ۋەفەدارىن و قورىلىن

ھاتىبە،] مە بەرىستگەھەك بۇ خوداۋەندىن خەلدا چىكر، گەلەك دىارىنن جوان ھاتىبە پىشكىشكىن، ل چەكىن جوان و ئاھانن [قېدكو] كو ل كەرىستىن سىفرى ھاتىبە چىكرنا، ھوسا فىزا دچىت و بەھسىن قورىمنا و ھارىكارتىيا خوداۋەندىن خەلىيا دگەلن بۇ سەرگەھتەين وى، ل دووماھىن بەھسىن وى چەندى دگەت و ھەر كەسىن فىن تاپلۇن تىك بەلن دىن لەئەنەين خوداىى ل سەر بارىت¹²⁶

دناف ئىنكىستىن بىزھارى بىن كىلەشېن، با زىمانى ئورارتى پەيلىا ئەرەينى ھاتىبە، ھەر چەندە د ئىنكىستا ئاشوورى دا پەيلىا (موصاسىر) ھاتىبە، ل دۇر ئىنكىستى ئەف بلزىرە دگەھىتە دناف ۋەلاتىن كىرورى دا ۋەلاتىن كىرورى ل دوولف زىدەرتىن دېرۇكى و جوگرافى د كەھىتە دەھەرا سىدەكان و براۋەست، ھەر ل ئەقى جەھى ئىنكىستا [ئوبراۋە] پا دېرۇكى ھاتىبە بىن¹²⁷، ل فىزە پەيلىا [ئەرەينى] ھاتىبە و ل دەھەرىن بەرامبەر مە پەيلىا [ئەرەدنا] ھەبە، زكلىن قونولدىكى ئە ئەف پەيلىا گەلەك دىنكىكى ئىنكىن

URUAr-di-né

URUAr-di-nURU

URUAr-di-nURU

۱۲۰) ۋىلەين

دېۋارنى شەكىللەشنى شىكەفتا قەلەين ل ئەرەندە رەنگىن ئالماقۇلانى بىن جۇدەيە ز شەمسى ئالماقۇلانى دى

ۋىلەين قەلەين

دائىران ۋەكى شۇبىلارەككى گىرتكى ل سەغى نەسىتى قەلەكلەر ئەخمەد حاج شەھىدى. پىشىنى سىرۇف دجىتە ئەنەف شىكەفتى دا، نىشىتى ئىككى بىن سىرۇف دىيىتتە، كەلەسكىتە بەرگەھى ئە ۋەتەنە ھەلەكۇلان ب مەرمە دائىخەستىنا بەرگەھى ل سەغى ل خوارى زىۋ ئالماقۇلانى بەرگەھى، پىلداھىيا بەرگەھى (۲ م). دەسىن سىرۇف دجىتە زورۇ ل بەرەبەر بەرگەھى زلەين نەسىتى راسىتى جۈرەنگەكا (خىزان) ئالنى ھەيە، ب رەنگەككى گىرۇفۇر ز بەر ۋ كەسلا ھاتىيە چىنكىن، دىزىزاھىيا ۋى (۲ م) ۋ (۱م) يا كۆپۈرە شىكەفت ب رەنگەككى كىشىتى (۱م) يا دىزىزە (۱م) يا فرەھەيە جۈدەكا دىزى ز سەۋىكەنىيا ئەرەندە بەرەف ئىن جۈرەنگە قە لىنايە، ب بۇرۇننىيا (اكىم) دىزىزىن ئىن جۈبىن اجۇيا فرەنگىيا ۋ نا ئىھا شۇبىلارەن ۋىن ل كەلەك جىھا دىيار، دىكەفرا را ھاتىيە كۇلان ۋ ل ھىدەك جىھا ب (بەر ۋ كەسلا) ھاتىيە چىنكىن^{۱۱۱}

د ئالما شىكەفتى دا شۇبىلارەن سىن دېۋارا دىيار، دېۋارنى ئەرەفە كۆ ب راسىتى جەين جىيەلەين يە ز بەرى باى بىن نىكراندى ۋ كۆگۈراندى ۋ كەسلىن ھاتىيە

دكەتن، پاشى ئىپىسەن ل بۇرۇمەھىن بەھسىن ئىلە [ئەرىسا] دكەتن، بەھسا خۇ ۋ خۇداپەندىن خەلى ۋ ھىفەين خۇ دكەتن ل بۇرۇمەھىن لەئەندە ل سەغى ھەر كەسنى ئى ئىكەتنى ئىكە بەھت دىيارنىك^{۱۱۱} ئەگەر ئەم سەھكەپنە ئى ئىكەتنى دىن بىنەن ئالنى شەھەكى ھاتىيە ئەۋرى شەھل (ئەرزانا) شەھى بازىرەن سۇسەسەيرە پائىدەختى ۋەلەتن كىرۈرى [ئورارنى] ئەم ب دۇور ئالەين پەيقا ئەرزانا ئىزىكەيەك دگەل پەيقا ئەرەندە ھەبىتن، ھەر چەندە ئالنى شەھەكى بە ئەك جەھەكى.

رامانا ئەرىنى، ئورارتىيا دگۇتە پائىدەختى خۇ ئەرىنى، ھەر چەندە ئاشۇورنىيا دگۇتى اموسەسەيرە، ئەف پەيقا د بىۋالەتن خۇ دا ئورارتىيە^{۱۱۱} ھەر ئەف چەندە بۇ ھە دىيار دكەت كۆ پەيقا ئەرىنى ز پەيقا ئارتىنى يا ئورارنى ھاتىيە ۋەرگىتن، رامانا ۋىن زى ابازىرە، ھىدەك ز قەلەلئانا دىيىن كۆ ئارتىنى بازىرەككى جۇرەيا بە، ل ھەبەس مالىياتا ئورا سىن، ئەخمەسە ل ھەبەس شەھى ۋان اشۇلگى ۲۹-۱۹۸۲-۱۲-ز، ئالنى ئەرىنى ھەبۇ، ئەفە زى د ئىكەستەككى بىزەرى دا ھاتىيە، قەدگەرىنە سالا ۱۹ ز جۈگەن شەھ شۇلگى پاشى ل ھەبەس ئورارتىيا ھاتىيە كۆھۈرىن بۇ ئەرىنى، ز بەر ئى چەندىن ئالنى ئەرەندە ئالەككى دېرۇكى كەلەن، ئالنى ئەرىنى د ئىكەستىن بىزەنى دا ب ئەفى رەنگى ھاتىيە^{۱۱۱}

ل دۇول ئىن ھەلەكەفتىن يا دىۋىست تىر ئەۋە ئالنى ئەرەندە ئالەككى ئورارتىيە، كۆ ل ئالەراسنا ھارا دۇول بەرى زەين ل دىفەرى بەلەف بۇۋىن، راماناۋى ئەۋە ئەرەندە ل ھارا دۇول بەرى زەين جەھەككى ئالماۋۇ، ئورارتىيا كەلەك چەقەن شەرىستى ب جەھ ھىلەنە، بەلنى جەتا ھىز ۋ ئەقەرن قەلەلئانا دگەھىتن

دېۋارنى شەكىل قەلەين

ل ئەرەندە ۋ سەخەلەين ئورارنى

ئەف شىكەفتە دكەلەن سەغى پەسارنى چىلەن مەتىنى ل كۆندى ئەرەندە ل سالا (۱۹۵۲) زى ھاتىيە

ۋېن^(۱۱) چەندىن دېگەھىنەت كۆلەم جەھەتتە پەرسىتگەھ بولۇپ^(۱۲)، زىۋو نەھىمە پىتەك ھاتىبە- بېسىن جەھەتتە كىچىك سەبىر ل سەھر شىكەشتىن ھاتىبە بېسىن ئەۋ جەھەتتە ل سەھر بەرۋىن ۋان پەھىسكا زى ھاتىبە بېسىن. ۋەكى كىلىنەك كىچىك بەرۋىقازىبە- بېسىن ل سەھر ھۆنەرىن ئورانتىيا دەردىكىلىقتىن. ز قىن چەندىن بېرا ھەل رەنگىن ئاڭاھىيىن ئورانتىيا ئىنتىقت كۆلەم جەھەتتە پەرسىتگەھ بولۇپ. ھەر چەندە ل پىشتى ۋې ھەپىسى. فەلا زى ب كارتىنەپە بۇ مەھسۇلات پەرسىتلىن. لىن مەخلىن چ پىزائىيىن دېرۇڭ ل سەھر ئە كەھشلىنە بەر دەستىن ھە.

دېرۇڭ كەڭلىكى تۆمۈرىن - ھەرۋى^(۱۱)

ل نەھرا بەرۋارى بالا ۋ شىۋىن تېلىن ئورانتىيا، نەھرا بەرۋارى بالا نەھرا دىۋارە ز رەخىن خۇرىستى قە. دېسىن د كەھىتە سەھر ئوخشىيىن ۋەلا تىن غىراق- تىركىيا. يا ب نەھ ۋ ۋەنگە ب كەھىسكا تى ۋ فېقى. زىدەھىرى كېلىنە

دېسىنكىن، پىلىدەھىيا ۋې ۋەمان، قىرەھىيا ۋې (۱۰۵م)، دىرۇڭھىيا ۋې (۹۱م)^(۱۳)، رەنگىن ئىزىنا قى دېرۇڭ ۋەكى ئىزىنا دېرۇڭ ئورانتىيا. دېرۇڭ بىۋېن ب لىن چەند بەرەك ل سەھر دېرۇڭ. ئەگەر ئەم بىنەپە رەنگىن ئاڭاھىيا ئەھلى دېرۇڭ نەھىرە فەكەرىنە سەھىرەھىن ئورانتىيا زىرەك رەنگىن ئانا ۋې دىگەل دېرۇڭ كەھىيىن ئورانتىيا دىگەنچىت. پەھىس دېرۇڭ سېن دېرۇڭ شىۋىنوارىن زىۋەرگا چىۋارگوزى ل سەھر دېرۇڭ پىشتى ھەندەك كەھىسە ئەھ جەھەتتە فەكەلەي سىن گوزى ئىدا ھاتىۋونە بېتىن. چەند ھەستىكىن مۇقا ھاتىۋونە بېتىن. لىن مەخلىن چ پويىنە پىن ئە ھاتىۋو دان، بۇ رەخىن رۇزەھەلەن شىكەشتىن فەكەلەنەكە نوي ھاتىبە كىن. شىۋىنوارىن چىۋار پەھىسكا ھاتىبە بېتىن د كەھىتە د نەھرا دېرۇڭ زىدەھى ۋې دېرۇڭ بىۋېن ب بەرۋىن نىكراندى ۋ گوزىگەندى ھاتىبە ئاڭاھىيا، دىرۇڭھىيا ۋان بەرا (۷۵سەھرا، ۋەھىيا ۋان ۲۰۱ سەھرا، ئەھەزى

ۋەتەن (۱۱)

دېمەنەك ز كەلا ھەر - تۆمۈرىن.

ئىدەر، فەكەر

ب ساغى ھاقىنە خوارى، د ئېك زى سالا دا ل دەسزى ھاقىنە زارىيەكى ئەيرەككى مەزىن دەيت ۋە پى زارۋىكى زى مەزىن فورنال دكەن. زى پىلى قىن چەندىن كەس ئەشپايە قىن كەلەن زى مەر زىۋارىيا قى باشلىق بىستىمىت. ئەو بىو ھىدەك مېزىخامما خۇ بىرەكەر ۋەكى دارتاش. چەك ۋە تىر ۋە كىلەن خۇ ئىناق سىموقا دارتاشپىيا خۇ دا د قەشپىن، ب قى رەنگى پاشا رازى دىيىن ئەف دارتاشە بېيتە ئىناق كەلەن دا، بۇ ئەۋىن چەندىن ئەخت ۋە دارا بۇ دىوست بىكەن، ھوسا شىمان كەلەك چەك ۋە شەرەكەرا بېنە د ئاق كەلەن دا، ل دەمەككى بىرەكەر دا ھېزىش كىرىپە سەر پاشلىق ۋە دىكۆن ھەزى گونىن بە دىۋارى قىن كەلەن ۋەكى دىۋارى كەلا ئىشپىيايە ئەۋا ل پائىنەختىن ئورارتىيا ھائىبە دىوست كىن^{۱۰۸}، كەلا ھىۋىر- قورسۇ ل ھەپەس ئىسلاسى كەلەك ھائىبە بىكارىنان، ئەخاسسە ل سەرمەن ھىرگەمما بەھىپان .

خۇرستى، ل ئاقبەرا گونىن ھىۋىر-ھىۋىر كەلەكە دا ۋىزار ۋە ئاسىن ۋە مەزىن بەرچاقىن سىۋى دكەلەن، دەيتە ھىۋىرلەن ئېك زى كەلەن ئاسىن ل كورەستەن ۋە دەست ب سەرەكەرتىن كەلەكە ب زەخمەنە، زىرگى زى سى رەخاقە پائاسىن بە، بىننى ب رىكا دەرگەھى سىۋى دەشپىن بېيتە سەر شېۋېنارىن كەلەن^{۱۰۹} .

دىۋارىن قىن كەلەن كەلەك ۋەكى خۇمەنە ۋە ھىۋىنە دىاشن، دىسان چەند بىرەن غەبەركىنا ئاقىن تېغا مەنە، زى رەخىن ئاقەھى ۋە كەرەستەپىن ئاقكەرتىن ئەف كەلە ۋەكى كەلەن ئورارتىيا بە^{۱۱۰} .

چەندىن چىرەك ۋە چىپەتوك ب قىن كەلەن قە ھائىبە گۆن، دەيتە بەخس كىن د ئەفسانەككى دا پائىپەك د ئەقن كەلەن دا زىبە ۋە ھەس سەلەككى زىك زى ئەقەزىن دەۋرەپەر ئېلەپە پىشىن زىن زارۋەك دىيىن دا زىن كورەن، پاشى زى دىۋارى كەلەن دا زارۋىكى

زىدەن:

- ۱- كورۇن ئىخسار پىسېن ئېكەلەپور ۋە ئېكەلەن شارسىلىمما قىلى ۋە ئورارتى ۋە قەزىۋا ۋە ل سەر سىۋىرا بىستىمان كورۇن مەنەن ھامما ۱۱۱، ئەۋك ۱۰۱۳، ب ۱۰۵
- ۲- ھەنار زىدەر، ب ۱۰۶
- ۳- ئىلەپور ئەرتەن بىكەپىدىئا ئىسكەلەپىدىئا ئازاد - <http://ar.wikipedia.org/wiki> سىموقىل ھىدەن
- ۴- ھەر چەندە ھىدەك قەكۆلەر ج خۇدەس ئا ئېخە ئاقبەرا ھەر بۇ مەلەكەمما ئەمىرە خورەقلىق ئەلى ۋەكى دىار ھىدەك خۇدەس د ئاقبەرا ۋە دا ھەبە، ئەخاسسە كۇ گەلەن خورە كەلەك پائىر كىرىپە سەر قىلەپىيا ۋە قىلەن زى نە شىلە شارسىلىمما ۋە ب كورەن نە خاسسە ل دەۋىرەزىن سەلەن ۱۵۱۱-مۇ پىر پىزىنە پىرە، ھە باقى مەنەھى قى تارىخ كەلەن-ئەلەمە، ج ۱، ۋەنى ئىل شىركە تەپىكە ۋە تىجارە المەھمۇد، ئەفە-۱۹۵۱، س ۳۱۵
- ۵- ھە باقى ئەمەد ئەسلىق س ۳۱۵
- ۶- كورۇن مەھمۇد ئەمەد كورەستى ئاۋەزىت ئە ئىۋە بەگەھى ھىۋىر دىۋىسى ب ز دا، سىگىر زىن چاقىلەپ چاق ۋە پائىر كورەستەن ھەندى، سىلەپى ۱۰۱۳، ب ۸۳
- ۷- ھەنار زىدەر ل ۸۵
- ۸- ئور مەلى الاكرد قى ئەمەنار مەنەھە ھەۋا، ھ ۳، ئەۋك ۱۱۰-۱۲، س ۹۰
- ۹- د ھەنار زىدەر ۋە د قورۇن زىدەر، تارىخ كورە قەمىر، زىل-۱۹۹۰، س ۷۶
- ۱۰- مەلى رسول زىنە المەلەكە مەنەھە ۱۵۵-۱۶۵، ق م، پىقالە ماجىستىر قىر مەشھۇرە مەنەھە زى چاقىلە كورە، كەلە ئەلەم، ئەجىمە، كورە-۲۰۰۹، س ۵۱
- ۱۱- د ھەنار زىدەر، مەھمۇد ئەسلىق، س ۷۶

- یو پتر پوزیٹیا ل سمر دنیا سولتانه معلومات بئره کولتر ایجمنار، بئرا معلومات تعلیمی و علمگری نگل مصر
 مایمیری لیبیمن، <http://www.amedye.com/shinwar/dara.mehadoxt.htm>
- 11- کولتر ایجمنار، مغرب، بی، 119.
- 12- کولتر ایجمنار، خولتنگ، بی، 11.
- 13- یو پتر پوزیٹیا، سدحکه لیبسیا، ده لغری بورما بئرهمن ل کیلیقه مایمیری لیبیمن، <http://www.amedye.com/shinwar/borca-beyrem.htm>
- 14- رینا نصر مرمر، التطورات السياسية لمله الاثيوبية 1911-1912م، رسالة ماجستير غير منشورة، اکتوبر 1971، ص 87.
- 15- دجمال رشید احمد، ظهور الکورد فی التاريخ ج 1، دار ائمن لطباعة و النشر، الربل 1972، ص 111.
- 16- رینه کبات، المصدر السابق، ص 121.
- 17- المصدر نفسه، ص 187.
- 18- المصدر نفسه، ص 104.
- 19- المصدر نفسه، ص 49.
- 20- رینه کبات، المصدر السابق، ص 49.
- 21- المصدر نفسه، ص 197.
- 22- صلحی سعید الاحمد و رضا جواد الهاشمی، تاریخ الشیخ الاسلامی ایران و انجیل انقلاد، ص 117.
- 23- واکتر خلیقا، بنتها زیدرا د ران کو واکتر خلیقا سعیداً لیبیمن، به ز بمرگم به محسن بلژیرن کوسو (الفن) مکتب و بلژیکر
 کانی بئریگی لیبیمن، به ب اککا.
- 24- کولتر ایجمنار، مغرب، بی، 112.
- 25- محمود امین، صوره ج 1، مجلد 8، اهداء، 1952، ص 68.
- 26- ل سال 1981 ل مصر حکومت موزی، دوستکاری، رکن یو لغری بظنر لغو لیبویه بئرا برفندکا تجماعون کون
 مایمیری.
- 27- کولتر ایجمنار، مغرب، بی، 114.
- 28- صمر لغو لغری، بی، 114.
- 29- کیریوت، لیبویا، شاریتاییوت و میژور خورییگن، وریگری، الزام جمال محمودی، 1 جولین 1979، بی، 19.
- 30- لیبکنا برمان ل مصرن هیزا الزام جمال محمودی، ب سوانی کھننیه، ده، بها سعیدان بئرا بئریگا لیبویا، به ل
 رینگنھا سلا محسن.
- 31- مئشکھتھکا سعیدی.
- 32- کولتر ایجمنار، مغرب، بی، 117.
- 33- یو پتر پوزیٹیا ل سمر شکفتا لکالین بئره لیبسیا، ده، کولتر ایجمنار یاسین کھف، فلایم بین الاممال و لریخ الموالل
 مصله سوپرتو، اهد، 3 القسم الغریب، الربل 1979، ص 178-18.
- 34- هر جهه لیبکنا، جوا یو لغری لغی کھالین دهینه کون، واکتر بفرکنند لری بئرا بئرا بئرا لغی بئریوتھ بئری بئری
 بولچویون، به، ایما بئری کھلا هون کھلا لیبیمن ل هر هلف لیبسیا یو نگل لیبیمن، لری بمرگم لغریمن بئری بئری
 لکرا، ایما به و لغریمن سدھتھکا لغریمن توریما، به لغری ب بئری بئریمن لغی بئریه لکھریته بئریمن، جوا یو لیبویا
 یو پتر پوزیٹیا ل سمر لغی کھالین بئره، ده، مصله خورشیه لغری لغری، مصله الاسلامیه فی العادیه حشر الفین 1971م
 مصله الروحه المسلمون، دار سعیدان، طباعة و النشر، اهد، 1971، ص 112.
- 35- المصدر نفسه، ص 161.
- 36- مصله مغرب، لغری بئری، بی، 78.
- 37- مصله مغرب، لغری بئری، بی، 78.
- 38- مصله خورشیه، المصدر السابق، ص 111-118.

نەخشەبەرىن شەفتا گوندك

د. شەيخەن نەخشەبەرىن

نەخشەبەرىن شۇيىنوارىن پارىژگەھا دەۋىتى

يەككەم - چەك

شەكەفتا گوندك دىكەلپىنە دەپورتىپپا (۲۰۱۰ كىم) زۇ رۇزۇنلۇقىن نەختەبەرىن قەزى ئاكتىن¹¹، كۇ زۇلەيىن كىرگىلىرى سەرب پارىژگەھا دەۋىتىن قەبە ۋە نەمۇ يىغۇ شەكەفتەكە سەرىشتىپپە، دېرۇكا ۋە نەدگەرىپتەقە چەرخىن جىيولۇجىيىن كەلگەن¹²، سەرىف نەشەت دىكەكە لاۋەكى يا نە چىكىرى ئاب گەلپىن، ل سەرب رىكا سەرىكەپپا (دەۋك - ئاكتىن) بۇ لىيىن باگۇور قە ، نەلن ۋە زۇ نەشەلن گوندك بىن ھەلى¹³، كۇ نەخشەبەرىن شەكەفتا گوندك دىكەلپىنە نەل سەنۇرى ۋە نە¹⁴، نەل جەھە ۋەكى جەھەكىن شۇيىنەۋارى ھەتە ئىسەن، پەشنى رۇزۇنما (الوقائع العراقية) با قەرىس ل زەمارا خۇ (۱۱۱۱) رىكەلنى (۱۹۳۸/۱۱۸) ن شۇيىنوارىيا ۋە نەپە راگەھەلەن، ۋە نەكەكە ئابىەت ل زۇر زەمارە (۱۹۳۱) بۇ ھەتە رىكەلستىن¹⁵.

شەكەفت دىكەلپىنە لىيىن باگۇورىن رۇزۇنلۇقىن گوندك ب دەپورتىپپا (۲۰۱۰ م ل ن ، ۋە بىقەكەن بەررەھە بىن ھەلى ۋە زۇلەيىن باشۇورى قە بىن قەكەرى، بىلنەھىيا ۋە زۇ نەردى ئىزىكىس (۲۰۱۰ م) نە ۋە پەنپىيا نەرگەھەن ۋە ئاھەن چوونا زۇورا ئىزىكىس (۲۰۱۰ م) نە - بىلن ۋە ئىسەچە كەلپىپپە، بىن پەلەپپە ل سەرب دەۋ كۇزىپىن رۇزۇنەلەتى

ۋە رۇزۇنلۇقىن ۋە بىقەكەن ۋە بىن بەررەھە بىن ل ھەنەلنى نەھەكە مەزىن بۇ لىيىن باشۇورىقە ، نەلرۇ گوند پەرى (۲۰۰۱) ھەلەنە، ھەنەك زۇلەن ل نەيىف نەزەرىن بەرى بىن دەپەست كەرىن ۋە زۇ نەقە بىن ب (نەخە سەپپەكەن) بىن ھەنەن نەقە زى ب ھەمەن شۇيىنوارىن خەلەكەن ۋە لەنەن نەلپەرا دۇلا دەۋ رۇبەران اۋادى الرەلەپپەنما ل دەپەن كەلگەن زى دىكىن¹⁶.

دەۋ - دىتتا نەخشەبەرىن

شۇيىنوارىن (الباردا) يەككەم كەس بۇ ھەرىو نەخشەبەرىن دىكەلپىنە لىيىن كۇزىن رۇزۇنلۇقىن نەرگەھەن شەكەفتىن ل سەلا (۱۸۸۱) نە بىيەن¹⁷، ۋە رەنا باخەمەن (W. Bachman) ل سەلا (۱۹۱۴) ن سەرىدەنا ۋە كىر¹⁸، ل ھەلپىنا سەلا (۱۹۳۷) ن رىقەبەرىيا گەلپىنە شۇيىنوارىن، نەستەكەكە ئابىەت با پەك ھەلى بۇ زۇ نەكشۇر (كەركە مان) ۋە ھىزۇ نەسەب نەلەنەشەبەرىن ۋە ھەرتە كۇندى گوندك سەرب قەزى ئاكتىن قە، نەستەكەن سەرىدەن بىرە شەكەفتىن ۋە نەخشەبەرىن ۋە، رەپۇرتەكە ۋە نەمار ل سەرب سەرىدەنا خۇ پەشەكەش كىن¹⁹.

ل سەلا (۱۹۴۷) ن رىقەبەرىيا گەلپىنە شۇيىنوارىن

بلدنامىدا نەخشىبەردى ب چاق ئەردىن ل دەرىجە
بەردىن ۋە ئىزىكى (۱۰)م. تە، نىمەن ۋە تە بىن رىك
ۋە بىنگە، ۋە زىر دەستكارىن مۇرقان ۋە ئەزالىتا ۋە بۇ
بەردىن شىۋېتسوزان، ۋە كەلەك بىن ھەتتە ئىنگەن.

بىمەن بىن بىنگ ھەتتە ز ۋەندىن ئىچىرىلمەكتە،
ۋەندىن بىرە ۋەندىن راپوستىيە ۋە بەردى كىلانا خۇ با
دەپ بىزەگە جىلېئى اكبىيەكىن ال بەرەمىرى خۇ ۋە
ب ئىزەگە^{۱۱۱} كۆزەك ل نالىقرا ھەردى ملىن با ۋە
ھىگەنلى^{۱۱۲} ۋە زىر ھۆپىر ھىگەنلى ۋە زىۋاربا ۋە بۇ
ۋە جەين كارتىگەر ئىكىسەر با ھەتتە كوشنى^{۱۱۳} ۋە
ۋەندىن بىرە ل دەندىن ھىگەنلى كىلىرى د سەرۋىرى
پەللى دابوۋ، ئەمما ل زىر كارتىگەر ۋە ئىرى با ز براقىن
كەللى ۋە سىنگىن ۋە بىن ب ئەردى قەللى ۋە دەندىن
ۋە بىن جەين بۇ پىنشىن بىن چوۋى ۋە بىن راستىن بۇ
پاشىن.

ھەندى ئىچىرىلمە زى دەندىن ۋە بىن راستىن كۆ ئىرى
بىن ھەلپىتى بىن ئىرى دىلمەنت ھەر ۋەكى دى ھەلپىت ۋە
دەندىن ۋە بىن جەين ھىشتا كەفان بىن ئىدا ۋەلا بىن
ئەندىكىن قە بىن خوار كىرى، مەدا كۆلەكتە فەكەرى
اگۇشنا فەكەرى، بىن چىكىرى، ۋە زىۋ كۆ ئىچىرىلمە
خۇ مۇكەم يگەرت ۋە پالېستىن ل سەر بگەت ۋە
ئالېسەنگىبا خۇ راگەرت بىن خۇ بىن جەين بىنگەلمەكتە
بىن بۇ پىش ھەلپىتى. دا ب رەنگەكتە كەلەك ھۆپىر
ب ھىگەنلىت ۋە بۇ قىن چەندى سىنگىن خۇ بىن بۇ
پىنشىن دەرئىخىستى ۋە سەردى ۋە ئالېسەنگىبا ۋە
با پاراستى^{۱۱۴}، ۋە ئىچىرىلمە كراسەكتە كورت ۋەكى
ئەلۋارا بىن بەردا ۋە قالىشمەك ل سەر^{۱۱۵}، بىن لا بىن
زۋورى زەندىن ۋە ئىكىسەر د سەر قالىشمە ۋە ھەردى
چۈكەن دا^{۱۱۶} بىن روسە ۋە سەردى ۋە بىن خە
بىن ئوشى ئىنگەندىن بۈۋى ۋە ۋەندىن بىرە بىن سەرۋى
رە ئاللىيە كىلىرى ز گىلەندىن جىلېئى يە، كۆ ب
ھەرۋارىن مەشە ل ئاف جىلېئى كوردەندىن ھەبۈۋى ۋە
ۋەندىن بىرە نەخشىبەردى كەلەك ئىزىكى سەرۋىشى
بىن ھەتتە ئىكراند، رېھىن دىزى ب رەنگىن اۋۋەپەكتە
- مەخۇشنى ۋە دەۋ شەخىن دىزى ۋە دكەندى بۇ سەردى
بىن ھەبىن^{۱۱۷} ۋە پۈتتەندىن ب شاخەن دەرپىنەكتە كۆ

دەندىگەكتە دى بىنگەنلى ۋەندىنە شەكەتتا ئالۋىرى
ۋە نەخشىبەردى ۋە بىزە با بىنگ ھەبۈۋى ز دىكتۈر
(مەخمۇد ئەلشەمىن) ۋە ھىزا ئەكرەم شۋېكىرى،
ئىبىنەردى ئالۋىگەندى ۋە ھىزا ئەلئىزان ئىنگەن ۋەندەگەرى
رىفەبەردى گەنشىيا شىۋېتسوزان ۋە دەندەك شىۋىيا
نەخشىبەردەكتە ئۈۋى شەكەتتا با بېئىن. مەدا
پەرىستگەندى، كۆ ئەۋ كەرىك ۋە شىۋېتسوزاننى ل
بەردى قىن لېزىن چوۋىن، ئەلىشەۋۋىن دەستىپىشەن
بەندى، ئەف دىشتا ئۈۋى ۋە كەرىك بۇ رىفەبەردى گەنشىيا
شىۋېتسوزان كەلپىن غىراقى (۱۰) ل (۱۹۲۷/۱۰/۹)
ۋە ھەتتە ئۈۋىمە كىرى^{۱۱۸}، ۋە كەلەك ز خەمخۆرىن
شىۋېتسوزان ۋە كەرىكەن سەرەندە ۋە جەين كەرىتە

بى - مەۋەتتىن نەخشىبەردى

ئەف نەخشىبەردى ز سىن كەفان بىنگ ھەندى
كۆ ل سەر بەردەكتە كىلىرى ب رەنگەكتە مەركەندى
ھەتتە ئىكراند، ب دىزى ھەبۈۋىن چوۋا چوۋا، ۋە ھەر
كەفەلەك بابەتەكتە بىخۇفە دىگەرت، كۆ رەنگەندەدا
لەپەندەكتە كەرىكە ز زىان ۋە ئەۋ بىرە بەردىن كۆ ل ۋە
سەردەندى ل ۋە بى دەقەردى بىرەلەف ۋە دى ل سەر ۋەن
ئەلىشەبەردىن بىنگ ل ئۈۋى لىك ئاخىقەن.

ب - نەخشىبەردى ئىزىكى

بىن بىنگ ھەتتە ز كەفەلەكتە ۋە دەندىن ئىچىرىلمەكتە
بىخۇفە دىگەرت ئەۋ براقا ھەرەندە دەرۋەندىن
كۆچەرتىپتا (ئىكراند، دىكەل مۇرقان ھەندى، كۆ زىانا
ۋەن با گەندەن ئىچىرىن ۋە خۇفەكتە ۋە لىندا ئىزىقىن
دارا قە بۈۋ، بەردى كۆ ئاكتەبى بىت ۋە دەست ب
بەرەملىنىدىن ۋە خۇ ب ھەلپىيا خۇفە بېلپىت بۇ
خۇفەكتە خواربا خۇ^{۱۱۹}، زىلى قىن چەندى گىلەندىن
كىلىرى ۋە كەندى چەكتە كەرىك ھەبۈۋە ۋەكى رەگەر
ۋە ھەبۈۋىن ھەندى كۆ زىانا مۇرقى مۇكەم دىكەت
پان زى شەختە ل زىر كەفان^{۱۲۰}، زىر قىن چەندى
دەندىن ئىچىرىن ز ۋەن بابەتتە، كۆ ھۈنەردى ۋەلازىن
(ئۇلا نالىقرا ئۈۋى رىۋىباران) ۋە ۋەلازىن دى بىن ھەتتە
ئەلىشەندىن.

شەكەتتا كەڭىن

دروست كىن بىكەت چوڭى ب ئەمەس ئۇلۇچوۋوبوون
 زىمەر قىن چەندىن سالىۋىمەنن ۋى بىنن ز ۋىنەكى
 كىو ل كىۋقارا سومەرا بەلاقىرى ھاتىبە ۋەرگىرن
 ئەخشەبەر ب رەنگەكىن لاكىنشىمىس ھاتىبە دروست
 كىن¹¹¹ ۋ ل سەر دېمەنەكى ھاتىبە ئەخشانن
 ۋەكى دەرىپىن زىمەنەندارىدەكىن¹¹² باران ئاھەنگەكىن ،
 كىو تىدا بىن ئىچىرىن ئىزىكە دىكەن ۋ كىۋىشىن ۋى قەت
 د كەن¹¹³ .

مىرۇف زىانا راستا قان كىاندان ئىدگەھىت ۋ ھى
 ز زىانا ۋان با راست ھەبە ۋناقەرۇكا سىزىشىن قان
 كىاندان باش درانىت¹¹⁴ .

ب – ئەختەبەرىن دەۋرى

دەكەپىنە زىرىبا ئەخشەبەرىن ئىككىن ب دەۋر مىتران
 دەمىن مەن سەرەدانا ۋى شىكەقتىن كىرى قەكۋەلەر
 ئەشىپا ل بولف چوونا ئەخشىن ل سەر ھاتىبە

كەسەككى ئى بىن دەھىت ۋە ئىرەك بىن ل سەر سەرى،
ۋە بىن ب لىقە، ب رەنگەكى گەلەك ھەير بىن خۇ بىن
چەين بىن بۇ پىنلىق بەرەف وان ھەردو كەسەن قە
دەزىگىرى.

ج - ئەخسەبەرىنى سېنى

ئەف ئەخسەبەره دىگەنلە ب تەننىت ھەردو
ئەخسەبەرىنىن ل پىشەر ئاھازە بىن ھاتىبە كىن بۇ
سەمنا ئۇ ئاقداقە، ب پىنداھىيا دەھ مېتران ۋە بىن رەنگ
لاكىنلەپى يە، ئىززاھىيا ۋە ئىزىكى ھىزەرەكى يە
ۋە پائىيا ۋە ئىزىكى دەھ مېترانە، ئۇ لايىن رىقەبەرىيا
گەشەبىيا شۇبىنواران قە ل (۱۹۱۷/۱۰۰۹۱) بىن يا
ھاتىبەبەرىن^{۱۷۱} ئەف ئەخسەبەره ل سەر لايىن راستىن
بىن كەقەرىن شىكەفتىن ھاتىبە ئەخسەبەرىن ۋە ھەسەن
دەپارە كە ۋەنىن دېمەنەكى ئايىن بىن پىرۋزە، دېمەن
سەرقا ۋە گىلەندار ۋە پەھەكان ئەف خۇدا خەرقە دىگەت
ئەدا سەرقەمكى ل سەر كورسېگەكا بىن پالەشت
رەپىنلەپى، كراسەكى دەزى دىگەنلە پىن ۋە بىن
دەپراد، ۋە ئاجەكى شاخدار بىن ل سەر سەرى ۋە،
سەرو چاقىن ۋە دىن رە ۋە سەمىلەن ۋە پەرىن ۋە بىن
ل سەر سەن، دەستى ۋە دەپار دىگەت بىن ل سەر راتىن
ۋە ۋە بىن چەين بىن پىلە كىرى، دا خوارىن ب نەتە پەز
كىلپىن، كە ھەر ۋەكى كىلپىيا بەرى يە ۋە ئەۋزى يا
ل سەر بىن خۇ رەۋەستىلە، زىۋو ئالەسەنگىيا خۇ دا
پىلەت رەۋەستىت بىن خۇ بىن راستىن پىنكەلەكىن
بىن بەرەف پىشەر ھاقىننى، ۋە ھەردو دەستىن ۋە بىن
ل سەر چۆكەن خۇداۋەندى، ۋەكىلپى دەھ شاخ ۋە
بەھىن دەزى بىن ھەين، دېسەن كىلپى ۋە خۇداۋەندە -
پان ھەلەكى خۇ كىرىپە خۇداۋەندە، دارەكى پان ئەبىن
پەۋۋەۋەكىن ب رەنگە سەنۋىنى دېپىن، كە دەپت ئەبىن
دار خورمەكەن، پان تەبىن دارەكەدى دى بىت^{۱۷۲}، ۋە ھەسەن
ل پىشت كىلپى گىلەندارەكى دى بىن ھەي، كە دەپت
ھەج بىت ۋە يا شىرى نەتە كۆپىكا خۇ، ۋە سەرى خۇ
بىن بىرىپە پىلەت ئىنلىكا خۇ دا پىلەتراست بىت كە
ئەۋ ئىنلىكا ۋە يە ۋە دا شىرى پىخۇۋت ۋەكى چەۋان
پىرىيا گىلەندار بىن كىرپان دىگەن، ۋە نېشكە يا شىرى

كەلپالى گىرنگىيا خۇ يا مەزىن يا ھەي - چۆنكى
رەنگەقەدانا لاپەنەكىن گىرنگى ئېانا رۇۋتە يا ھەلەكىن
كورسەننى يە چەرخىن بەرى دا، ل ئاقەراسنا
دېمەنى، دەھ كەسەن رەپىنلەپىنە ل سەر دە
كورسەكىن بىن پالەشت- ئىنك ل بەراسەر ئىكى^{۱۷۱}،
ۋە ئاقەرا وان دا مېنا مېزەگا رەنگ، پارەپى ھەپە ۋە
دەھ زارۇكەن پەچۋەكىن رەپىن پى بى ۋە ئىنك ل سەر
دراۋەستىلە^{۱۷۲}، ۋە ھەسەن دەپارە ئەخسەبەرىنسىزى
گىرنگەكا مەزىن يا دەپە ھەردو رەپىنلەپىن، ب پىر
دەركەن ۋە دەپار كىرنا وان ئۇ كەسەن بىن دى، كە ب
قەبەرەكىن پەچۋەك دەپار دىگەن، ۋە ل ھەنگە ۋەكى
سەج ئەۋ كەسەن ھىزە دەستەلەت دەستەلەت مەزىتر
دەست دىگەن، ۋەكى گىرنگەدەك ۋە دەپارگەك بۇ
چەين ۋە^{۱۷۳}

ئەف ئەف گەلەك ئەخسەبەرىن داپەپىن، ھەر
ل دەپە ھىزە بېرىن مەرقان ل ۋە چەرخى ۋە زەپەر
پەۋزى ۋە دەستەلەت خۇداۋەندەن ل سەر مەرقان،
ۋەنىن خۇداۋەندەن، ب رەنگەكى مەزىتر - ۋە ب چەل
ۋە بەرگەكىن ئىن ھەلەكان ئى مەلۋىتر دەپە
ئەخسەبەرىن ۋە ئۇ ۋەنە دەپارە كە ئەۋ زەلامەن ل سەر
كورسەكى راستىن رەپىنلەپى، زەلامەكە كراسەكى
دەزى بىن ل بەر ۋە لايىن زورۇ زەلامەن ۋە بىن رەۋەستە
ۋە ئامەك بىن دەستەلەت، ھەر ۋەكى دىن ئى قەخۇت،
ۋە زەسەر چاقان ۋە زەسەر بەرى دەپارە ئەۋ نەچچەرقان
پەۋۋە - بىن كە كىلپى ئەخسەبەرىن ئىكى دا
نەچچەرى^{۱۷۴}، ۋە ئەۋ بىن سەرو يە تەشىۋە دەپەكا
مەزىن ۋە خوار يا ھەي^{۱۷۵}، ۋە ئەۋ كەسەن ل بەراسەر
زەلامە رەپىنلەپى، ۋە ھەسەن دەپارە ئىكە، زەپەر پەج ۋە
كەزىپەن پىشەر ۋە كراسەكى دەزى بىن دەپراد، ۋە دەستى
خۇ بىن چەين ۋەكى كۆلەكىن رەۋەستە بىن ئىكىرى
ۋە دەزى كىرىپە زارۇكى، ھەر ۋەكى دىن خوارىن دەپى پان
بىن پەرىن دىگەل دىگەت^{۱۷۶}، ۋە ھەر ئەف دېمەنى دا دەھ
زەلام بەرەف وان دەپىن ۋە نەچچەرا دەستە وان دا، ئىنك
ئۇ وان بىن بىزاقىن دىگەت تەرى زەپەن نەچچەرى پەپىنە
دە، ۋە ھەردو ئى مەۋەلى پارچە پارچە كىرنا نەچچەرى
تە^{۱۷۷}، ۋە ل لايىن راستىن ل پىشت زەلامەن رەپىنلەپى

ھۆنەرىي سۆمبەرىيان، كۇ، دېرۇكا ۋە قەدىمگەرىيىتىپە ۋە چىرغى، يۇتە يېزىق ھاتىپە نەخىشمانىن كۇ لايىن ئۆزى زىلىشى ۋان بىن رۇسە ۋە نەن ۋان يا خوارە^[17]، ۋە زەلامىن ئايىنى اگىنە يېزىق سۆمبەرىيان، ل دوۋف پاقىيا پى ۋە زەسىن ئايىنى پىندىكى دىگر سەرو رەھبىن خۇ شراشىن.

مىزىن ۋان زى، د كىرارا ئىچىرىن دا اتەنۋەكىن(كورن ل بەر خۇ دىكىن، ۋە فالىشەكا دىار ۋەدىكىنى ل بىن لايىن ئۆزى زىلىشى رۇس گىرىدىان^[18]، ۋە تەفە ب تەمەسى ۋەكى ۋىنى ۋى ئىچىرقانى بە، كۇ نەخىشمانىن ئىكىن بىن شىكەننا گونىك دا، ۋە اتەنۋە) ئىدارەگەكىن سۆمبەرىيە نالغەنگە لىشى ۋە سەرو ھەردو رانان دا پىن دەئانە دىگىرن، ۋە جىلۋازىيەك ل سەرو ئىزاھىيا قى كراسى بىن ھەي، كۇ دىگەھىتە سەرو، پان د بىن چۆكى را، ۋە سەرومەن سۆمبەرىيان دا اتەنۋە ل ۋەلاتى ئۇلا ھەردو رۇبىران دا چىكىن ئىن ۋە زەلامان بىو^[19]، خاگىنى سۆمبەرى (EN) ل دەستىپىكىن ئىكىن زى سېستەمىن سىياسى كۇ دەئانە ئىياسىن باھىزا - السىدا يېزىق ل بەر خۇ كىرن، ۋە د ناپ ۋان تەغشەبەرىن دەرىكىنى ۋە موورىن ئۆلەبى دا بىن ھاتىپە ئىياسىن ب زەلامىن خۇدانى تەنۋىق (رەنگ ئۆر- نى التۇرە المشىكە)^[20].

ل سەرو كېقى زى، ئىچىرقانى لىو يا ب تېرەكىن كۇ ل پىشا ۋىن داى يا ھىگەگىنى ۋە ۋەسەن دىارە لىو د سەروپىرق رەقن دابوو ۋە دىپت قى دەمەنى ھىندە پالدىرىن ئايىنى ھىبىن ۋىنى گىپالدىران ل ۋى سەردەمى، دەرىيا بىرۋىزىن بە ل لك شۇقى چۆكىن زىدەرى سەردەكىن خوارنا ۋى بىو^[21]، ۋە دىپت ئىچىرقان دەرىين زى خۇداۋەدە دوموزى، زىر ۋان موورىن ئۆلەبى كۇ، دېرۇكا ۋان قەدىمگەرىيىتىپە چاخىن اجىمە نەبرا ۋە ئىدا شىقانى شەھى ۋە ئىچىرقان دوموزى، كۇ ب ھەسەن كىرارا ئىچىرىن رادىپت د ھىتە دىتن^[22]، ھەروەسەن ۋىنى كېقىن چىياى ب شىخىن خۇ يېزىق دىن ل ۋى دەمى يېزىق ھاتىپە نەخىشمانىن^[23]، ۋە سۆمبەرىيان بىھامەكىن مەرن دەئانە ئىچىرا كېقىپان^[24]، سەروپىق ھىندەك بەلگەبىن دى كۇ دى ئىمارە دى بىن ھىندەن.

ل بەر سىنگى ۋىن ئىپىزىت، ۋە ئىكىسەر ل پىشت ۋان زەلامەكىن دەپت ۋە كراسەكىن دىزى بىن سەردا، ھەردو دەستىن خۇ بۇ پىشىن يېزىق دىن كىرن، ۋە ل لايىن بەرامبەر ل پىشت خۇداۋەدە شىخىر، ۋىنى شىرەكەن دەف قەدىرىيە ۋە كورپىا خۇ يا بىلە كىرى ۋە بەرەف پىش دەپت^[25].

چوار - دېرۇكا نەخىشمانىن ۋە سالىۋەتىن ۋان يېزىق ھۆنەرى

كەلەك بىرۋازىن چو ل سەرو چىرىن بىرۋىكىن نەخىشمانىن شىكەننا گونىك ھەندە پىشى ئاھا باقىرى سەردەئەك بىرىيە ۋى چەسى دىپىزىت لىو دىمەن بىن سېھفاندىرىكەن، پان ئاھەنگەكىن بە ، سىنا دىمەن ۋان شۈبھىلەر كۇ ل ھۇرا سىن پىش زىبىنى ل لايىن باشۋورى ئۇلا ھەردو رۇبىران (ۋادى الرافەبىن) دەرىلا^[26].

شۈبھىلەر ئاسىن ئىپىن لىو دا ۋەسەن ھىز دىكەت كۇ دېرۇكا ئىك زى ۋان ھەردو نەخىشمانىن قەدىمگەرىيىتىپە ۋى چاخىن ھىشنا چاندىن ل قۇلغىن ۋى يېزىق دەستىپىكى، لىو دا دىپت تەفە ل بەر چاف بىھىتە ۋەرىگىن.

(باھەسەن) پىر بۇ ھىندى دەپت، كۇ ب ئىگەرىنى ل ۋى كىرن ئىزىكى شىكەننى، دى ھىندە شۈبھىلەر دەرىكىن، ۋە دى چاخىن دېرۇكىن ھەردە نەخىشمانىن تەك زى ۋان ھۇرلەر دىار دىپت^[27].

لن (مەھسۇد، ئەلنەمىن) ۋان قەدىمگەرىيىتە (ھىسەبىيان پان سىتائىيان) ۋە ھەردە لىو ۋەسەن ھىز دىكەت كۇ لىف چەندە زى ھەردە كەلەك چۆكىنى دىمەن گىپالدىران ۋە دىمەن ئىزىكىن (التقىرىب) سىنا ۋان دىمەنە، كۇ ناپ كەفال ۋە خىمىن ئۆلەبىن - اسطوانى) سۆمبەرى ۋە بابلىان دا ھىتە دىتن^[28].

ئەگەر نەم نەخىشمانىن شىكەننا گونىك ھەقىقەت بەكىن دىكەل نەخىشمانىن چاخىن ئىمىجە ئىپىسكى-ئىپىپە (بالكتابى) (۲۵۰۰-۲۸۰۰) پ.ز.)، دى ھىتە دىار كىرن ۋە كەھەلىيەك زىلەن باھەنى ۋە چىكىن ۋە سەروچاقان بىن نەقەرا ۋان دا ھەي.

هندی نمخشمېرېنې نووې ژې، نعو ژې دهرېنېه
 ناهنگمگېي يان مېنځاندارېهگېي يه، چونکې ناهنگ
 گېزان هر ژ دسپېنگا سهرېمن لاکنجېوون و
 کووم فېوونې سرولان دگهل وان يا نهرېوام بوو^(۱۱)
 پېنځې سرولف فېرې چاتېنې و ب خوهان کرنا گېاندان
 بووې، ناهنگ گېزان پېدايوون^(۱۲)، ل دسپېنگې
 پېنگهات ژ سېمايېن هغېپښک کو ل سهر
 افخاريان، يې نېوارېن ساصراو ل دهورو نهرېن (۱۵۰۰)
 پېنځې زايېنې دهاتنه نمخشانېن^(۱۳)، و نعو ناهنگ
 يان ب هغلگهلنا سهرگمتا ههوډگا نېچېرې يان
 سهرگمتن ل سهر بوژمان^(۱۴) دهاتنه گېزان، يان ب
 هغلگهلنا هغلژنېيا پېرؤژ^(۱۵) کو ناهنگ ل جهرنا
 سهرې سالن دگن^(۱۶)
 نعو ناهنگ گېزان ب سهرژتگن و خوارنا
 گېاندارهگېي ب هغرا دسپېنگې، چونکې نعو
 ل وې باوهرېن بوون، کو نغو رنکهکه بو موکوم
 کرنا پېوونېنېن جفاکې و بهلاف کرنا خوښېن
 دنافېرا کڅما وان دا، و ههروسان خېزانگې ب تنې
 نغشېيا گېاندارهگېي د نېک رؤژ دا بڅوت، ژ هر
 هدی گاري سرولفېن خو دگن، وکې دهرېنېهک ژوو
 هاريکارېن و خوښتفيايېن^(۱۷)، و ههر دوي دهمې دا
 وان دفا گېاندهوران پېارنې، نه ههر خېزانگې ب تنې
 گېاندهورېکې ههر وکې وې دځېت سهرژې دکمت، و
 نغېهه جهرنې دگهل خو نهېنت، لېوما چ ناهنگ
 يان هغلگهلنې نه دهاتنه نغجام دان لهگهر قوربان
 دگهل دا نعبان^(۱۸)
 نغف دېمغېه وکې وې دېمغېي يه، کو ب ناهنگا
 هغلژنېيا پېرؤژ ل سهرې سالن سؤمهرېيان دهاتنه
 نغجام دان، تېدا زهلامک و ژتکک دېوېنښتنېه، و
 بو زارؤکېن روېس يې دنافېرا وان دا، و خولام پېن
 ل دؤرا وان خېمغېن دگن، و نغو ژ وان دېمغېه
 کو ل چهرخېن دسپېنگې يې سؤمهرېيان ديار بووېن
 و باشنرېن نغېونه ناهان قوربايېان کو ههر چوار
 اخانېېن - حنول، وې جغلمنگېن ناهنگېزانېه
 ب هغلگهلنا بهارن، و گهلمک چاران دېمغېن
 مېهواندارې و فمخوارن ل سهر گهلان قوربايېان

هاتېنه نمخشانېن، نعو بو کھسېن تېدا دهرېنېهک
 ژ شاهې و ژنا وې و خولام يې ناهانېن خوارنې رانگن،
 و هندک ژ فان گهلان ژبو کاروبارن نايېنې پېن
 هاتېنه نهرخان گن، وکې ناهنگ گېزان ب
 هغلژنېيا پېرؤژ، کو وکې سنج ل سهرې همې
 سالن دهاتنه نغجام دان^(۱۹)
 نمخشمېرېن سېن ژې، دهېنه هغلمارن ژ
 گرنگنرېن نمخشمېرېنان چونکې وېنې وې
 خوادونهې دناف خؤدا هغېېز دکمېن ههردهم ل
 سهرهژوورې يې هاتېهه چېکن، و نغو ب بووېنا
 همې چهرخېن دېرؤکې دا، وکې سنجمکې بوو،
 کو خوادوله ل سهرهژوورې و ب رهنگکې بېرچاف
 ديوست دگن^(۲۰)، و (پرهنسيېن گومېي - مبدأ الفصح)
 ژ پرهنسيېن نهرېنې بوو کو نمخشمېرېنلساز د ههر
 کارهگېن خوېن هونرې دا ل سهر دچوو و گهلان
 سهرهژوور يان بلننر دهرېن ژ کوختې روودانې د
 ههر نمخشمېرېنېهکېدا د گن، وکې چوهان نغم ل
 سغلکا نېچېرا شېران و نلاېن ل بلزېن نؤر دا دېنېن
 و يا ديار نغو کو دېمغې نهرېنې ژ خوادوند دموورې
 دکمت، ژ هر وان جغلمنگېن ل رېخ و روېن وې
 کو نېشاننا وې چغندې نه، و د دېمغېي دا خوبهه
 کو خوادوند يې خوارنې ژ دارهگېي دغه کېفې و
 نغف هېروه جغلمنگېن دموورې ههر دگهل دا بوون،
 وکې چوهان ل سهر موورهگېن دياربووې، کو دېرؤکا
 وې نغدهگېرېتېهغه چهرخې نکهديان، و ههر ب وې
 رهنگې و وې نافرؤکېن^(۲۱)، د هغه مووران دا دناف
 دېمغېي دا دياره کو گهلمک نايېن دارا ژې دچن^(۲۲)
 چونکې ل ديوغ بېر و باوهرېن وان، ل جهرنا سهرې
 سالن، و ب فغزېن و زفرېا وان بو ژانې کيا و دار و بار
 شېن دېن و چهروانه بېرھف دېن، و دياربوونا شېرې
 دناف گهلانې دا جغلمنگهکه ژ جغلمنگېن خوادوند
 انشاننا، کو نغېنې دگهل خوادوند دموورې هغې، و
 بهلگه بو فن چغندې وېنې شېرې يه، کو ل سهر
 ناهان قوربايېان هاتېهه نمخشانېن «کو دهرېنېن
 ههر ژ وې هغلگهلنې دکمت، و ل سهر افناره» ديار
 دکمت کو يې سېمايېن ب هغلگهلنا هغلژنېيا پېرؤژ

دەكتە، و مەن بىخۇ زى ئاھەنگا جەزئا زىئىن دەكتە،
دەكسى چەوان ب وئىن شېرى ھاتىبە وئىنە كىن.
دەف ھۆتەرىن دەلاتىن دۇلا ھەردو رويباران دا وئىن
ھەرچەكەن بىن ل سەر رويى اقبىبارى^{۱۰۰} و ئەو زى
با سەمەلىن ب ھەلەكەتتا ھەقزىنىيا پىرۇز دەكتە^{۱۰۱}

۱۱۲ - ھۆبىن دىار بوونا ھەرچىن دەف ئاھەنگىن
ھەقزىنىيا پىرۇز دا، قەدگەرىنئەفە كارتىنگرىن بىر و
باۋەرىن دى ل سەر دەقەرىن، و ئەو دەرىرىن ل اھىن
و قەزىنىيا كىئەلدارى دەكتە، و ئەفە ئەفسانەيە زى
دەكى ئەفسانەيا نوموزى يە، خىداۋەندى پوۋەكەن و
مەن و قەزىن ل نەك مەلئەن كىئەتوكالى^{۱۰۲}، كو
ئاھەنگ ل دەر وى دەرۋىن، و كەسىن دى دەكسى زەلامىن
ئاپىنى بىن سۆمەرىيەنە اگەنە، كو كاپىن زوورى ل
ئەشەن وان بىن رويەنە و سەر و رىيە دىئارلىنە، ل بەر
ئەنجام دانا وى بۇ رى و رەسەمىن ئاپىنى^{۱۰۳} و زىبەر كو
دەقەرىن پاكوور ل پلا ئىكەن خۇ دەپلەنە ب ھىقىيا
بارانئەفە، لەوما خەلگىن وان گەلەك بىن پىنقى بوو.

كو ئان رى و رەسەمىن سىزىمەدى بىن ئاپىت ب بارىنا
بارانئەفە بىكەن، دا زاخ كىرنا ئەردى ب كىرلار ھەقزىنىيا
پىرۇز پىر لىن بېھت^{۱۰۴}

ئەف رى و رەسەمە ل سەر اقھارىتېن سەلمارو^{۱۰۵}
و خەف^{۱۰۶} ھاتىبە ئەخشانەن، ھەروەسان بىمەتەكەن
ھەقزىنىيا پىرۇز ل ئەپە گورا زى بىن ھاتىبە دېتن،
كو دېرۇكا وى قەدگەرىنئەفە ھزارا چوارى پىش
راپىنى^{۱۰۷} و ئەف جەھەدكەفەتە دېرەتېيا ۷۰ كەم
ل باشوورىن شەكەفنا گونەك، و دېت ب رەنگەك
ل رەنگان پەيۋەندىيەك دگەل ھەبىت، و ئەف رى و
رەسەمە ل كوردستانا عىراقىن دېرەدەوامن، كو بارانئەفە
بارانئەفە دەف رى و رەسەمىن سىزان و سەمەيا دا دەپتە
كىن، زەلامەك كەفەلىن بىزەگا رەش ل بەر خۇ دەكتە
دگەل بوو شاخ و رەپىن ل سوۋ چىكىرى و كىلەپىن ل
ھەسەنەك يان دارا چىكىرى^{۱۰۸}

ھەروەسان كەسەكەن دى دى چىلگىن رەشەپىن زىكەن
دگەل خىرخال و بارىكەن ل بەر خۇ دەكتە، و سەمەكەر
ب رەنگەكەن بارىبى دى روي ب پوي ئىكە رەسەمىن
و زەلامە دى خۇ مېزى كەتە ئەردى و ئىكە دى ئاخىن ب

يېنىچ - ھىمايىن خوداۋەندى

تاجىن شاخدار :

بىن پىنك ھاتىبە ژ ناھەككىن شاخدار ب دوو شاخىن پىنكفە ئوبىسپاي بەرمو ژور و سەرىن وان د ياداپنە بو ژ مەرقە (كەڭقال ۱۵-ج)، تاجىن شاخدار ھەيتە ھەزمارتن ھىمايەككىن بەرەتتى ژ ھىمايىن خوداۋەندىن - ھۆنەرماندا نا رايىت ب وئىتەككىنا خوداۋەندا مينا ھەرقۇن ئەمام، كىو ھەرقە ئەھسەت جىلواۋىن دناھىرا وان و ھەرقۇن نۇرمان دا نەكەت، ئىن ب تاجىن شاخدار نەبىت^{۱۹۹} (كەڭقال ۱۵ ا). ئەف تاجىن ب دوو شاخان دچاخىن سۇمەرىن نەسەپتىكى دا گەلەك دىمەرەلاف بوون، ئىن قىن چەندىن ھەزار كىر و دچەرخىن ھىر كوديا دا اچەرخىن بىسەت و دوون پ-زا بىن پىنك ھاتى بوو ژ چەندىن شاخان^{۱۹۹} (كەڭقال ۱۵ - ب، ا) و مەلەككىن ئەكەدى نەرام - سىن (۱۱۶۰-۱۱۶۳ پ)ن^{۱۹۹} تاجىن ب دوو شاخ ل بەر كىر (كەڭقال ۱۶) كىو پەسىن ھەلەككىن خوداۋەند ھەنە^{۱۹۹} وئەو نېشاننا ئەمەزە دكەنە خوداۋەندىن دانا بەرى ئالغىن خۇ و گۇلىن ا خوداۋەندىن ئەكەدى^{۱۹۹}، و قى شاھى و ھەممى شاھىن دى بىن

ئەكەدى نە دىئان بىن كىو ئەو بچوئك بوون و بىن ژ ھەقىقىيىيا پىرۇز چىن بوون، بەلكى سالىۋەتتىن خوداۋەندىن بىن ژ ھەممى خوداۋەندىن مەلەتتىن باۋىران ۋەرگىلىن كىو دەلگىن خۇ داپىن، ھەققى ھەممى شاھىن دى، كىو ل ۋەلاتىن ئۇلا دوو زوبىران دا خۇ ب خوداۋەند دانا نىاسىن و ژ بەر كىو ئەو بىن ژ ئەنچەسىن بى و رەسىمىن ھەقىقىيىيا پىرۇز چىن بوون^{۱۹۹}.

دەپت باۋەرىگەنا دى كىو پىر جەنن باۋەرىن دىت دەرپارەى بزافا مەلەككىن كىو خۇ ب خوداۋەند داپنە نىاسىن ھەيت، ئەو زى ئەو سىتجە يا غىرائىن كەڭەن ل سەراھەتتىن بەرۇقارزى ژ مەسرىيان، ئەف بىرە باۋەرە دەپت ژ بەر پىنەقۇن دەركىنا قەرىمانىن دامەزاندنا خوگەندارىن باۋىرىن نىزىك ھەيت، كىو كەتتە دناڭ نىصەراتۋىرەنا ئەكەدى دا، و ژ بەر كىو دا سالىۋەتەككىن ئاپىنى بەتتە وئ دامەزاندنى، مەلەك نەرام سىن و ئەۋىن ل پىشىنى ۋى ھاتىن خۇ ب خوداۋەند دانا نىاسىن^{۱۹۹}.

ئاقىن خودانىن دوو شاخان بىن دقورتانا پىرۇز دا ھاتى بىسم اللە الرحمن الرحيم اۋىستىلۇك غىن دى الفرىن قىل سائىلوا غلېككم ھەنە دكرا^{۱۹۹}.

زىھەر:

۱. باقر، علقە ھەمە، مەسر، المەرشىد الى موافقن الاثار والحضارة - الرحلة الثالثة بغداد - الموصل، بغداد - ۱۹۶۶، - ج ۲، ص ۴۳.
۲. صالح، قىسطنىن رىشە، الكشاف الاثرى فى العراق، المؤسسة العامة للكتاب والترات، بغداد - ۱۹۸۷، - بىت ۸۵.
۳. گونىك بەلىگەنا كورنىيە وانە گونەككى بچوئك، اگوندا دكەل بىنا اكا كىو ئەمەزەكە زىو بچوئك كىرىن، سېرە مۇكرىنى كىور، قەرىندەككى كورنىستان، ھەككىر، چاپى بەكەم، ۱۹۹۹، ل ۸۶، ل سەرىپىنا اكا زى سېرە مەرف، ئەۋرەمەنلى مەسى، شەھرىتان ئە پەلى كورنىيا، چاپى بووم، ۱۹۸۷، ل ۵۷.
۴. ئامىن، محمود، استكشافات التربة جديدة فى شمال العراق، اسوس، م، ۱۹۸۸، - ج ۱، - ج ۱، ص ۱۰۲.
۵. مەدىرىة الاثار العامة، المواقف الاثرية فى العراق، بغداد - ۱۹۷۰، - بىت ۲۸۷.
۶. احمد، مەھەلە مەيد، الحرف والحضارات المبنية فى بلاد بابل وأشور، رسالة دكتوراه، ئىد بەلاشكېرىا جامىعە الموصل (۱)، ۱۹۷۷، - ج ۳، - بىت ۱۳۹.
۷. مەظلوم، طارق، تاريخ اكتشاف الحضارات فى شمال العراق، الاثار، وزارة الثقافة والفنون، بغداد - ۱۹۷۷، - ج ۳، - بىت ۹.

AL – Haik, Albert R. Key lists of Archaeological Excavation in Iraq 1942 – 1963. Florida – A 1988. p. 44

9. مظلوم. تاريخ الكشافة. ص 11

10. الامير استكشافات. ص 7-2

11. صالح. الكشافة الاثري. ص 88

12. باقر. طه. المقدمة في تاريخ الحضارات القديمة. ط 1. بغداد – 1941. ج 1. ص 17

13. مورتكات. انطوان. الفن في العراق القديم. ترجمة وتعليق سلمان طه النكري. بغداد – 1998. ص 13

14. باقر. مواطن. ص 14

15. الامير استكشافات. ص 1-2

16. صالح. الكشافة الاثري. ص 88

17. حسن زيمر. ص 88

18. باقر. المرحله. الرحلة الثالثة. ص 14

19. Wahby, T. The Rock – sculptures in Gunduk Cave. SUMER. vol 4. 1948. No. 2. p. 145.

20. الامير استكشافات. ص 1-2

21. مورتكات. الفن. ص 14

22. الامير استكشافات. ص 1-2

23. باقر. المرحله. الرحلة الثالثة. ص 14

24. الامير استكشافات. ص 1-2

25. صالح. الكشافة الاثري. ص 88

26. الامير استكشافات. ص 1-2

27. حوسر. محمد حوسر. تاريخ الفن العراقي. الطبعة – 1991. ج 1. ص 23

28. الامير استكشافات. ص 1-2

29. Wahby, rock – sculptures. p. 145.

30. الامير استكشافات. ص 206

31. Wahby, rock – sculptures. p. 145.

32. الامير استكشافات. ص 7-2

33. صالح. الكشافة الاثري. ص 88

بيت بايشر دايان دار حورمي بيت جويگي دار حورمي هيمارين حورابونه ايلانا بوي. وان بويك لعلمناجين بويغرين حورمي يا
 زيمكين كلن لئكن هاليه بويست كور. و نطقه باشكينه كو گريمانكا ب لئقن فله هين. ايدغر فن جيندن سويغريا و
 ملكينين فن نو بويوز رانگيرت و نو سويغرين دارا ايلاني بوي. و فويمن بوي نيشانا حورابوينين ل سفرق حيلانگيرت و حيلانكا
 بوي ل هينارين حورابونه بويوزي. بو پتر بوييلان بويوه. الماموي. خرميل. انجيل سويغري ط 1. ليلان – 1998. ص 158
 . حورابون دار حورمي جويگين ملكبول و گريگك بشارستانويما و لئقن بولا بوي بوييلانكا حورابون زيمر حورابون بوي ايلانا
 حورابون حورابون لئقن دار بوي يا هيندا حورابون لئقن بوي لئقن حورابون بوي هاليه حورابون بوييلان. لئقن بوي حورابون بويوز
 و سويغرا ايريج لايما 25-22. و سويغرا انجيل. لايما 17. و سويغرا اي. لايما 1-11. دارا هالگر بو پتر بوييلان بويوه
 الحورابون. صالح سلمان زيمر. بيت الحكمة في وادي الرافدين. بغداد – 2000. ص 11

34. الامير استكشافات. ص 7-2

35. باقر. المرحله. الرحلة الثالثة. ص 14

36. Lloyd, Sabon. F.S.A. GUNDUK. SUMER. vol. 4. 1948. No. 2. p. 143.

37. الامير استكشافات. ص 7-2

28. مورىتكات - الف. - ص 27
29. هممان زىمىر، ص 26
30. الجار، اليزابىت والانت - مونسونىتە خىتتاتە ئىراق - بەدە - 1981، ج 1، بىت 321
31. فلكتىنلەر، ادم اعصو، ما قبل التاريخ والعصور التاريخية في غرب آسيا، الطرق الآسي الحضرية المتكورة، ترجمة ناصر سليمان، جامعة الموصل - 1981، ص 29
32. مونس، تاريخ، ص 24
33. مورىتكات - الف. - ص 27
34. الاحيد، ناصر سعيد - العراق القديم - جامعة بغداد - 1980، ج 1، بىت 113
35. Kramer, Samuel Noah, The Sumerians, Chicago - 1963, p. 4
36. النعيمي، راحمة خضر خيلر - الأبيد في حضارة بلاد وادي الرافدين - تاليفها ماجىلىنيز الئىلاتىكروا خاتىبە يىشلىكىشكرىن بو كىلىپوزا كادىنى، ئىكوليا نىلما - 1991، ص 11
37. هممان زىمىر، ص 26
38. هممان زىمىر، ص 26
39. هممان زىمىر، ص 26
40. باقر و بىز، تاريخ، ج 1، بىت 26
41. ساكر، هارى - عظيمة بلبل النون - 1917، ترجمة ناصر سليمان، الموصل - 1979، بىت 29
42. رشيد، فوزى - نشأة المدن والحضارة والعصور الحليبية اصومر - م 1981، ج 1 - 2، ص 21 - 7
43. النعيمي، الأبيد، ص 2
44. مصطفى، فرج - الأتواج الحجرية المنطقية في المتحف العراقي - اصومر - م 1981، ج 1، ص 11 - 11
45. مورىتكات - الف. - ص 27 - 21
46. Frankfort, H. Gods and Myths on Sargonic Seals, IRAQ, vol. 1, 1934, p. 13
47. علي، فاضل عبد الواحد - عشائر وآسنادة نصور، وزارة الأعلام، بغداد - 1972، ص 43
48. تاممىز كورديانى، تامامىكە [خوزە نەزەكى ارلام، بى - نەمەز زىز و رەسەين ئاينى سۇمەرىنلار لى سەر نەلئە نەمىلەن - ل و نەزەكە خاتىبە بىزىر، بىلئەلما بىز 100 سەر - ئىپوكا بىز نەزەكە بىلئەلما خازا جوارى و سىتېپىكا خازا سىزىر - ل ل مەزەلما ئىپراقلى ل نەلما با پارىسلىبە بو بىز بىزائىمان سىرە - مورىتكات - الف. - ص 27 - 2 - 29
49. بىزىر نەزەكە ئىپوكى بىز، بىمەنن كىلەلار لى سەر خاتىبە نەمىلەن سەمەنن نەمەن لى كورستىنا پانئەلى لى لىر خاتىبە بىزىر، كور ئىپوكا بىز نەزەكە بىلئەلما جەزەنن نەلئەلما بىزەلما لى ئىپوكى 100 نەزەكە بىلئەلما ئور بىت 29 - 29
50. سىكلىند، تروث - الف. ئىراقىنى اصومر بىلئەلما و شىورا، سىرەت - 1971، ص 111
51. نوكرىف، سىرەنى، الأبيد، اموسكو - 1971، ترجمة احمد م، فاضل - ط 1، بىلئەلما - 1988، ص 188
52. الجار، اليزابىت والانت - ص 321
53. النعيمي، الأبيد، ص 113
54. باقر، الف. - اصومر فنونها و حضارتها - ترجمة وتعليق عيسى سليمان و سليم طه - بغداد - 1978، ص 24
55. ساكر، عظيمة، ص 27
56. الماجنى، لىبل اصومر - بىت 47
57. نەمەز زىز و رەسەين لى كورستىنا ئىپراقلى نەلئە نەمىلەن - و شىورا ئاينى سۇمەرىنلار بىزىر لى خورسەلار لى - 1972 - 1972
58. بىزىر و جەنن بىزائىمان كورنەك لى سەر نەمەز كورنەك - بو لىپوز بىزائىمان سىرە
59. Frankfort, H. A Tammuz ritual in Kurdistan, IRAQ, vol. 1934, p. 139
60. Frankfort, A. Tammuz, p. 137
61. Ibid, p. 143

Frankfort . A Tammuz . p - 144 . 1A

Ibid . p - 145 . 1B

۶۰۔ الماجدی - متون سومر - ص ۲۰۳

۶۱۔ یوزیو - سفری سالا کورد و فارسیفہ - ص ۱۱۱ ل ۲۱ تبارق نامنگا دکن و ندرینا سفر کھٹنا جا کیر بہ ل سفر سفری
- شہرہ - المانی - الکوار - ص ۷۰

۶۱۔ النعمانی - الایضہ - ص ۹۶ - سفر و سفار - علی - المعتقدات - ص ۲۱۱

۶۲۔ البوسف - مرشد - یوزیو - ط ۱ - دمشق - ۱۹۹۱ - ص ۲۴۰

۶۳۔ عبداللہ - یوسف - خلف - الکورد و علاقہ بالمعربات الصومریہ من خلال النصوص المسومریہ - عملة شتلتی - ج ۱۲
للمصیریہ العاقبة لائتر - ۱۰۰۰ - ص ۱۱۲

۶۴۔ سلیمان - عامر و احمد مالک العلیان - محاضرات فی التاريخ القديم - جامعة الموصل - ۱۹۶۸ - ص ۷۱

۶۵۔ موریکات - المر - ص ۱۵۱

King - The Sumerian . p - 58 . ۶۱

Knapp - The History . p - 88 . ۶۱

CHILDE . V . CORDON . The Aryans U . S . A . 1948 . p - 17 . ۶۸

۶۹۔ یوزیو - جین - الامبراطوریہ السامیة الأولى - الطرق الاثریة الحضارة السکر - ترجمة عامر سلیمان - جامعة الموصل
- ۱۹۸۱ - ص ۱۱۷

۷۰۔ یلید - فوزی - ترام صیر - الموسومة السامیة - وزارة الثقافة والاعلام - بغداد - ۱۹۹۰ - ص ۱۲

۸۱۔ عبداللہ - یوسف - خلف - المعکر العسکر فی العراق القديم - نامجا دکٹوریس بہ المدللانکری - حاتیہ پشکینلکری
بو اسفہ التاريخ العربی والترک العاصر - ۱۹۹۱ - ص ۲۲ - ۲۳

۸۲۔ فورلانا بیروز - سورینا کھف - لیٹا ۸۳

۸۳۔ واکٹر - انکریکن ل سفر صیر صیر صیر اتو الفریز - کا کویہ - لی پتزا بیرو و رابن ل سفر سو کھسار مگولکن کو تو
لی ۱ - الاسکندر السعدونی - ۱ - الصعب دو الفریز الحفیری - ۲ - زلامه کیر جا کیر نہ ندرینا و جهرت کیر لیدر ایضہ علاقیت
جوین ل سفر سو ۳ - لی طری جھتہ بیرو بیرو لی - بو سفر بیرو بیرو لی

یوسف - محمد عبوری رمضان - دو الفریز القائد الفاتح والحاکم الصالح - دمشق - ۱۹۸۱

قەكۆلىنەك ل سەر پەيكەرەكى برۆنزيى ئەكەدى

**دكتور طارق عبدالوھاب مظلوم
رئىسەرىئ ئەكۆلىنەن ناھورى
ۋەزىران سالىح بوسى سولسى**

دەمەن رىئەبەرىيا گىلىتىيا شۇبىنواران ئەدەبىتتا فى شۇبىنواران گىرنگ راگمەندى كو جۇرەكىنى كىم وئەبە ل سەر ۋەزارا ھۇنەرى ل موزىيۇتەمبە، دەرگمەنن جوما جوداين راگمەندىن ب گەرسى ئەو دەنگ و باس بەلاڧ كىن زىبەركو فى ئەدەبىتنى كارىگەرىيەكا مەن ل ئاف ئاھەندىن شۇبىنوارى و ھۇنەرى ھەبىۋىيە قىچا زى بۇ راگمەن پەرىن و رۇنكوما لاھەنن مۇھىي پەن فى شۇبىنوارى، مە ئەكۆلىنەكا ھۇنەرىيا كورت كىر بۇ زاتىيا ۋى چەندىن كا ئەرى ئەف شۇبىنوارە جىيە و چ كارىن ھۇنەرى ئىدا ھالىنە كىن اىەرى خۇ بە كۇڧارا - افلاق غرىبە - ھۇمارە ۱ ئىلۇنا ۱۹۷۵ نزا، ھەروسا مە ئەف ئەكۆلىنە رادىئىسى كۇڧارا (سومرا) زى كىر، ھىلىغۇزارىن بىسپۇرىن ئەكۆلىنەن لىقىسىنا بزمارى ئەكۆلىنە خۇ ل مۇر ۋى لىقىسىنا ل سەر فى پەيكەرى ھەي ئەمام بىكەن، داكو خۇئەنەلەن ھىزا ھەر نەشتەكى ز فى شۇبىنوارى بىن ۋەنە بىزائەت، ئەف شۇبىنوارە اكەڧالى ۱۱ زىڧان زىيا پەيكەرەكىن بىرۇننى پىنك دەپت كو پەيكەرى ئەشنى مۇڧەككىن بوس و چىلاڧە ل سەر بىكەكىن ئەلچىكەكىرا

ئەف شۇبىنوارى كەلەك كىرنگ ب رىكەڧت ل گىرەكىن شۇبىنوارى بىن ب ئافى اگىرى باسنىكىن، ھاتىبە بىن دەمەن رىيا ل ئافىبەرا دەۋك - زاخۇ دەنە ئەككىن كو ئەف گىرە دىكەڧىنە دەمەن چەپىن بىن ۋى رىكىن اىەرى خۇ بە بىگرامى ۱۱ ل كۆندەكىن ھەر ب ۋى ئافى ل ناھىيا سىلېڧانە ل ئەزا سىمىلن ل پارىزگىمھا دەۋك و پەيكەر ب رىيا نامېرىن كۆڧالىن (ھەقارنى ل كۆپىيا بو سىئران ل ۋى جەس ھاتىبە بىن، قەرە بىزىن كو بىت رىيا نۇكەميا ل ئافىبەرا بازىرىن موبىسل ئەپتەۋا) و لركىيا ھەر ئەو رى ل سەر دەمەن ئەكەدى زى ھاتىبە ب كار ئىلان، چۈنكى ب ساناھىتىن و چۆلىرتىن رىبە و چ ئاسىلەنگىن ھىككىنى و ئافى ل ۋى دەڧەرىن بىن، و ئەفە ئەو رىبە با ئەكەدىيان ب كار ئىتاي داكو بىكەنە دەڧەرىن خۇئەبىۋىنن خۇبىن بازىرگىنى و ئەشكەرى ل دەڧەرا كەمەنۇكىا ل ئافىراسنا ئەنەۋلىن، ھەروسا بىت زى جەس نۇكەمىن باسنىكىن ل سەر ۋى رىيا ئافىرى بازىرەكىن ئەكەدى بىت، اىەرى خۇ بە بىگرامى ۱۱

دېئىن اىكەفالىن ۱۹.

دەقان ئىمپونىيان دا روونىشتىن ب ئاۋايىن خۇچەماتىدىن بە ۋە ئەۋەكى روونىشتىنا بىنەجھە ھەروەكى د پەيكەرىن ھە دا ھەى. سەرىپارى قىن چەندىن. ئىشەنكىن ئەلەقەست ز لاين ھۈنەرمەندى قە ل سەر رەۋشا پېيلىن ھاتىبە كىن. ۋى ئەف رەۋشە كىرە لىقەنەكا بەردەۋام يا ل نۇر بىنكىن ئىۋولمىن بىزقېتىت. ب ئاۋايەكىن ۋەسا ران ۋ لىنگىن چەين لىقەنا بەردەۋاما ران ۋ لىنگىن راستىن ئەمام بىكىت اىكەفالىن ۲۰۱. ئەقە سەرىپارى گولچانانا لىقەنا ھەرو پېيلىن دىگەل ئىك ۋەۋو ۋ پېن راستىن دىگەل ھەفكۈۋىن ۋى پىن پېن چەين بەروپىلىنى ئىك دىن. ب ئاۋايەكىن ۋەسا سۇۋا ب ئاۋايەكىن لۇنۇماتىكى ز قى پى بەرى خۇ بەدەنە پېن دى گۇ رەگەرىن ۋەپېن ۋ بەردەۋامىن تېنا ھەبە.

۳- ھۈنەرمەندى ئەكەدى پىن ئەف پەيكەرە چىكىرى. ھەروونا جەھەكىن قالا ل سەر روۋىن بىنكى پىشنگوھفە ئەھالەتتەببە كۇ ل ئاۋايەرا ھەرو پېيلىن ۋ لىقا بارنەپا ۋى بىنكى ھەبە اىكەفالىن ۱- ۲. ا. ۋى ھۈنەرمەندى دامىكا لاكىشەپى يا ئىپىسىن رىكىخسىتتە ۋ دىزىھى ۋ فرەھىيا ۋى دىگەل روۋبەرىن ۋى قالاين گولچانەببە.

ئەلە ز لاپەكى. ز لاپەكىن ئوۋلە. ھۈنەرمەندى ئىپىسىن ب خۇ زى ۋەك پەرەگرافىكا ئەمەكەر بۇ لىقەنا پېيلىن ب كارتىنەبە ۋ كىرە پىشكەكا جودانەبوۋى ز پىنكەلەن گىلەتتىن ئەف كىرە پىن بەرچاق دىت. ھەگىرنى ئەو ئىپىسىن ئىنە. پىنگومان ئەو قالاتى دى بىنە جەپن بىزىرىن ۋ ھەنا رادەبەكىن بىلەن دى ھەقسەنكىيا كىشاپا قى پەيكەرى كىنم كەت.

ب كارتىنەنا ئىپىسىن ۋەك پىشكەكا جودانەبوۋى ز پىرۇسىنە ئاۋاكرىنا بايەننى نوو ل نىك پەيكەرتەللىن ئەكەدى. پىرۇسىنەكە باىل د پىنكەلەنا بايەننى سۇرىن ئوۋلەپىن بىن ئەكەدى دى دا بەار دىت. د قان سۇران دا ھەلەكۈلمەرى قۇرەين ئىپىسىن^{۱۱} ھىل ۋ روۋبەرا ۋەك قەبارە ۋ بەپاين ھۈنەرى ب كارتىنەبە ۋ ئىپىلەنا ئىنە د بايەننى گىلەتنى دا بەپىنە پىشنگوھفەھەلەتتىن گۇ ئارماتىچ زىن دىلكرىنا ۋى بايەببە اىكەفالىن ۱۰.

ب بىنكىن پورپا خۇلەفە ھەى يا ل ئەف ھەرو پېيلىن ھاتىبە قەبىمكىن گۇ نوو كۇن بۇ كىرەلەن لى ھەنە اىكەفالىن ۲. قىنچا ئىشەن ب قى بىنكىن ئوۋلەپىن (سۇۋانى) قە كىرەق. دىت ئىشەنكىن ب ئاۋايىن سىۋونى بىت ۋەكى اسىكى. سېپىنەى بان بىزەرىن ۋ ز كەرسەتەبەكىن ئە بىرۇنرى ھاتىبە چىكىن. دىت دار. بان بەر. بان كارتىنەكىن گىرانبەا دىت لىن ئە بىرۇنرى بىت گۇ پەيكەرىن زى ھاتىبە چىكىن. قىنچا ھەكە ل ۋىنەپىن بىنكىن ئوۋلەپىن بىزقېتىن. دى پېيلىن كۇ ئىرەپا رەھىن زوۋى بەرقرەھلەر ۋ ل زىرى بەرتەلگىرە اىكەفالىن ۲۰۲. ئەو ئىشەن زى بىلەندى بوۋى زى پىچ پىچە قەبارىن ۋى بەرەف خوارىن بەرەلەنگ دىت. ئەقە زى مە پالدەت بىزقېتە ھەكە پەيكەرى ۋ كارتىن دى پىن پەيكەرتەللىپا بىلەن ۋەكى ۋان خۇداۋەندىن خۇچەماتىدى ۋ ب ھەرو بەستىن خۇ پارچەبەكا ۋەكى سېپىنەى كىرەن ۋ ب بىنى قە ھاتىبە قەبىمكىن ۋ تىرەپىن ۋى ز زوۋر ۋ ز ئۇر پىچ پىچە بەرقرەد دىت. ھەروەكى ل سەر كىرەكە پەيكەرتەللىپىن بىلەن ھەى پىن ز بەرى ھاتىبە چىكىن ۋ ئىپىسىنا سەرىپەمىن ايوۋر — ان شۇناتكا ل سەر ھەى ۋ دىزقېتە دوۋماھىيا سەرىپەمىن ئەكەدى كۇ ل سوسە^{۱۱} اىكەفالىن ۹ ب. ۋا ھاتىبە دىتن. ھەروەسا پەيكەرەكىن دى پىن بىرۇنرى پىن سەرىپەمىن اىكەفالىن ھەبە كۇ ئەو زى پەيكەرەكىن خۇداۋەندەكەببە ھەب ب ۋى ئاۋايى سېپىنەك د دەستى دىد^{۱۱} اىكەفالىن ۹. ا.

ئەف ھەمى ئىمپونە ۋان گولمانان ل سەر لىقەنا پىشكا زوۋرىا پەيكەرى ئەخاسەمە زى ل سەر لىقەنا ھەرو دەستان قەدەقېتىن. ئىشەنكىن مەسۇگەرە كۇ ھە د بىۋالەدا پەيكەر ۋەسا ھاتىبە بىزىتەكىن كۇ ئىشەنكىن ۋەكى سېپىنەى د دەستى دا دىت. ب ۋى ئاۋا ۋ ئىكەمىن مە بەرى ئۇكە گۇلى.

۲- ئاۋايىن روونىشتىن د قى پەيكەرىن ھە دا. ئاۋايەكىن كەلەك كىنە ۋىنەبە د ھۈنەرىن عىراقىن كەفلىدا. ھەكە ھوۋرك بەرى خۇ بەدەنە قىن روونىشتىن. دى پېيلىن لاين زىرى ل سەر بىنكى د بىنەجە ۋ رەھەن ۋ ئەۋەكى ۋانە پىن مە د ئىمپونەپىن بەرى ئۇكە دا

د ھۆنەرى ئىبراقىيىن كەڭەن دا ئەخساسە ئى د ھۆنەرى ئەكەدى دا، كەسەننىن كارىن ھۇسا دكەن ۋ ب ئاۋلۇن جونا جوداين ھۇسا پەيكەر بۇ دەپنە چىكىن بىن گومان ئەو خۇداۋەنن ۋ پەيكەر بۇ ھاتىنە چىكىن دەسنى تىشتەكىن شاھىدار دكترە سەرىن خۇ، ئەۋۋە ئى بۇ ئىن چەندى ئەو تىشتە بىن د كەڭەلنى ۹ دا ھاتىيە بەلاڭكىن.

ھەكە مە گىرى كەسەلنى پەيكەر بۇ ھاتىيە چىكىن شاھەك بىت پەيكەر ئاشنى ئەكەدى ئەۋۋ دەسئور ۋ تىكەمىن ۋى دەسنى پىشتىكەلە ناھافىت چەۋان دىن ئىن مەسەلنى پىشتىكەلە ناھافىت ۋ چەۋان دىن ۋى روىس ۋ جىلاق كەت چۈنكى ھەسنى پەيكەر ئىن بۇ شاھەن ئەكەدى ئەخساسە ئى بۇ ئەھرام سېنىكى ھاتىنە چىكىن، ھەمىيان جىلك ل بەر ھەنە¹¹.

ب قى ئەنجاسى دگەھىنە داۋىيا ۋىن ھىرا دېئىزىت ئەفە پەيكەرنى شاھەكى بىت بىت ئىك بھىت ۋ بىزىت كە ئەفە پەيكەرنى ئىك ز وان كەسەل بىت بىن ئەھرام سېنى ب سەر سەركەڭىنى ۋ پەيكەرنى ھۇسا روىس بۇ چىن كىرىت چۈنكى ئەكەدەپان د كارىن خۇپىن پەيكەر ئاشىن دا ئەف چەندە دكتر ۋ ئوزەن ۋ ئەپارىن خۇ ھۇسا ئىشدا بەن¹²، ئى ئەف مەگىلىيە د جەن خۇدا ئىنە چۈنكى مەسەلەپەكا قەمىر ۋ ئىكلاگەر ھەپە كە ئەو ئى ئەو كەمەرە پا ل دۇر قى كەسەل ئالماي بىن پەيكەر بۇ ھاتىيە چىكىن (كەڭەلنى 1۰6) ئەف كەمەرە ئى ز ئىرتەكا دىار يا ب چوار ئالغىرىن ۋەكى ۋەرىسى پىكەھىت ۋ ل ۋىرىن ب دوۋماھى دەپت ل رەخىن چەپىن بىن كەلەن ئى ئىرتەكا ۋەكى كەمەرنى پىچەك خۇپل ۋ خوار بىت ۋ شۇر دېنە خوارىن (كەڭەلنى 1۰۵).

مىسۇگەرە ئى ئەف جۇرىن كەمەران ئاپبەن ب دۇو قارەمانان قە بىن گەلەك چاران ل سەر سۇرىن ئوۋلەپى بىن ئەكەدى دەپنە دېن¹³، كە ئەكۋالەرىن پەپەۋەندىدار ۋەسا شىرۇفە دكىن ئەف كەسە ھەردو قارەمانىن ئەفسانەپى (گىلگامىش) ۋ (ئەلەكىدۇ) بىن چۈنكى ئەف ھەردو قارەمانە ھەرىم روىس ۋ ب قان جۇرىن كەمەرنى ئاپبەت ب وان قە دەھانە ئىشادان

11، 1۲ ب) ۋ بەرى مە ئى مامۇمىستا (فرانكفۇرتدا ئىبىنىيا ئىن چەندى ل سەر سۇرىن ئوۋلەپى بىن ئەكەدى كىرە¹⁴.

ھۇسا گونجان ل ئاقبەرا روىسەرى ھاتىيە ئىقىسىن ۋ ئەھاتىيە ئىقىسىن ۋ كۆمەل ۋ قەبارىن ۋەكى بى بىن د پەيكەرنى مە دا ئەۋۋەنەپەكا دبارە بۇ سەركەڭەننا ھۆنەرمەندى ئەكەدى ۋ راتىيا ھور د بابەتنى گونجان ۋ ئەگۈتەلنى د ھۆنەرى دا كە ئەفە ئى كارەكەن گەۋەرى ۋ قەرە بۇ سەركەڭەننا ھەر پارچەپەكا ھۆنەرى

ئەرنى پەيكەر كەسەكە پان خۇداۋەندەكە؟

پىنتى بۇو ئىقىسىنا ل سەر بىكى ھاتىيە ئوۋماركىن زانبارى ل سەر ئاستامما قى كەسە دابانە كا ئەف پەيكەرە كىيە ئى قان زانبارىيان چو ل سەر قى بابەتنى پىشتىكىنىشى مە ئەكىرە ھەروەكى بىسپۇرىن خۇداننا ئىقىسىننىن بىھارى گۈنن، ھەروەسا بىسەرۋىشۋوۋىبۇونا پىشكا ژورۇ يا پەيكەرنى گەلەك پىرسىيارىن دى ئى دىئازىنىت ۋ بۇۋە ئەكەرنى ھەنۇ زانبارىن سەرەكى ل سەر ۋى پەيكەرنى ئىئاف بچىن ۋ ئەمىن، ز بەر ھەندى ئەم جىنەتى دىن ۋ ئەشىپىن دبار بىكەن كا ئەف كارىن ھۆنەرى ئوۋنەرىيا كىن دكەت.

ئى سەرىرى قان ئاستەنگان، ھەندەك ئامازە ھەنە ۋ رۇيا مە خۇنۇ دكەن داكو گىزەندەكىن ل ئاقبەرا قى كارىن ھۆنەرى ۋ ھەفكۈۋۇپىن ۋى بىن ھۆنەرى سەردەسنى ئەكەدى بىكەن ۋەكى سۇرىن ئوۋلەپى ۋ پەيكەر ۋ كارىن دى بىن پەيكەر ئاشىيا بىنە.

ب پىشتەفانپىيا وان ئەكەرنىن مەن گۈنن ۋ ز بەر راسنىپىن ئىك ل بۇۋف ئىكۈن دەپنە دبار كىن، پەيكەر دى خۇداۋەندەك پان ئىف خۇداۋەندەك بىت د كەلۋاشنى گەنچەكىن روىنىشى دا (بەرن خۇ بەدە كاپىن زىرى) ۋ مۇۋولۇ رىئوال ۋ رى ۋرەسەپىن ئاپىنى بىن ئەكەدى بە، كە ئەو ئى ب ئەستىگىرنا ۋى سەپتەپە بىن د ئوۋلەپىن دا بىنچەكەرنى ب ۋى سۇرىم ۋ ئاۋلۇن ھاتىيە گۈنن

قارمىغان رويىدىن خۇدان كەمىر ل سەر ديارە. بۇ مە
ئىشتەككىن سەبىر ئىنە ۋى ب ۋى بەزىن ۋىئالى ئەننى ل
سەر وان مۇزان ل سەر فى پەيگەرى ئى بىيىنن كى
پايەننى ئەكۈلۈپنا مەيە. ئەو ھەر دەپنەت ھەلگىرى
تايەتمەنەپنن خۇداۋەندى ۋ دەمىن خۇ ب كارىن
قەنجىن تايەت ب پر باۋەرىيا ئايىنى يا ئەكەدى
قە دەپۈرەنەت. سەبىر ئىنە ئى ئەف قارمىغان د فى
پەيگەرى مە دا مۇۋولنى كاپەكى ئى قاز كىران بىت
كىو ئەو ئى كىرنا سەپنەپە ھەروەكى بەرى ئۆكە مە
پەمىن كىرى.

گىرنگى يا ھۆنەرى يا پەيگەرى:

ئەف شاكارە ب تىن ل ئەف پەيگەرىن دى بىن
سەردەمىن ئەكەدى دى ديار ۋ سەرىلەندە مەنەت.
چونكى ئە ئۆكە ۋ ئە ئى سەردەمىن دى مە چو
بەرەمىن ھۆنەرى بىن ھۇسا د شارسىتىپا ھېر
ۋىزا ھىرۋىۋتەميا دا ئەپنەنە.

ئەف پارچا شۇبىنوارىيا كىم ۋىنە دىنە
ئەكۈلۈپنەكا نوو ۋ گىئەك ۋ سىتايەككىن تايەننى
ل سەر توۋمىزىن مە بىن ھۆنەرى زىنە دكەت كى
مە د چو پارچىن دى بىن شۇبىنوارى دا ئەپنەنە. ب
قىن چەندى. ئەف شۇبىنوارە رۇئەپىيەكا نوو زىنە
دكەت ۋ ئەخىن بىنۋاشەككىن ھوكىم ئاقا دكەت ۋ
ديارۈكەكا بەرچاۋە د وارن ۋەرارا ھۆنەراندا ئە تىن ل
مىزۋىۋتەميا، بەلكى د وارن ھۆنەرىن پەيگەرتاشىن
دا ل سەرانسەرى جىھاننى. ھەرچەندە ئى پىشكەكا
گىرنگ ئى شۇبىنوارى مەن ھاتىپە زىلەككىن. لى
ھەدا رادەپەككىن بىلەند شىپانە ب پىشكا زىرىيا مابى
كەلەك مەسەلەن ھوپۇرىن ئىدا بزانىن.

ئىكەمىن تىشنىن بالكىش د فى پەيگەرى دا.
سەركەفتىنا ھۆنەرمەندى ئەكەدى ۋ شىپاننى ۋى بىن
بەررەھىن د ئىكەھىشتا ئەشنى مۇۋىلى ۋ ھەمى
ھوپۇركارىن ئەشنى دا. ئى بەر ھەندى پىنتىپىپە فى
پەيگەرتاشى ب ھوپۇرى ئەكۈلۈپن ل سەر زالىستىن
توپكارى (علم التشرىح Anatomy) كىرەپت ۋ
لەپىن ۋ زىلەككىن جۇداجۇداپىن مۇۋىلى زالىپىن. ھەر

كەفالىن ۱۱۱). ھەندى گىلگامىشە د كەلۋاشنى
مۇۋەككىن رەھدارى پرچەرىز ۋ كەزىن ۋەرىداپىن
قەھەندى دابە. لى ئەكەپىۋىن قارمىغان ئىقا ۋى مۇۋە
ۋ ئىقا ۋى كىو لاپىن زىرىپە د كەلۋاشنى كاپەكى دابە.
ھەروەسا سەرى ۋى سەرى مۇۋىپىپە ۋ جۈتەككىن
شاخان پىنە مەيە^(۱۱۰). كىو كەلەك جىران ل سەر
مۇرىن ئەكەدى مۇۋىپىن قارمىغان رويىدىن كەمىرەر
دەپنە بىن ھەروەكى بەرى ئۆكە ھاتىپە سەلۋەخدان
ۋ تاجەككا شاخدار ل سەرىپە كىو ئەف ئى ھىماپىن
خۇداۋەندىپىيا ۋى پە^(۱۱۱). ھەروەسا ئەف قارمىغان ب
قىن تانچىن^(۱۱۲) كەفالىن ۱۱۲) ۋ بىن تانچ^(۱۱۳) كەفالىن
۱۱۱) زۇرئابازەكە ۋ دكەل ھەلگىۋەككىن خۇ دەپنە
دەپن.

د قان مۇزان دا ھەر ۋى قارمىغانى بىيىنن كىو دەمىن
خۇ ھاقىتەپىپە دارن مەلەمىن بەرگەمى كەفالىن
۱۱۳) ۋ زىنە رەۋستايە^(۱۱۴) پان خۇ چەمەندىپە^(۱۱۵).
ھەروەسا پەيگەرى ۋى ھاتىپە چىكىن دەمىن زىرەفالىپا
خۇداۋەندەككىن رەۋشنى دكەت^(۱۱۶) كەفالىن ۱۱۳).
ھەروەسا بىيىنن كىو د رەۋشا خۇچەمەندىن دابە ۋ بىن
زىرەفالىپا خۇداۋەندى دكەت لى ئەو دار د دەستىنا
ئىنە بىن بەرى ئۆكە ھاتىپە بەھسكىن^(۱۱۷). ھەروەسا
مۇرىن دى بىن ئەف قارمىغان ل سەر ديار دەپت. ئەو
مۇرە پا د كەفالىن كەفالىن ۱۱۰) دا ھاتىپە بەلاف
كىن ۋ بىيىن ئەف قارمىغان بىن ب ئامانەكى كاپەكى
ئەف دەت ۋ ئەف ب ھەردو رەخىن ۋى ئامانى دا دەپتە
خوارى.

ئەو كەسەپەتپا ئەف پەيگەرى بىرۋى بىن ئى
لاپىن فۇرم ۋ ئاقەۋككىن قە دەپۈرەننى ئى دكەت ۋەكى
ۋى قارمىغان رويىسە بىن ديارۋىۋنا ۋى ل سەر مۇرىن
ئولەپى بىن ئەكەدى ھاتىپە زىرىن. ديارە ئى ئەف
قارمىغان بەھسنى ۋى ھاتىپە كىن زىلەككىن مەن د
زىانا تايەنى پا ئەكەدى دا ھەبۋىپە. چونكى كەلەك
ھەبۋىۋنا ۋى ل سەر وان مۇزان. ۋى مەگىرتىپا مە
پىشتراست دكەت ۋ دەپن بىزىن كىو پىتر ئىقا
مۇرىن ئولەپى بىن ئەكەدى بىن ل بەر مە بەرىپىس
ل سەرانسەرى مۇۋەخالە ۋ كۆمەلەن جىھاننى. ئەف

پەيگەرتاشىن ئوبرايخىستىيە. ھەر بۇ ئىمۇنە. ۋى خۇ رىگار كرىيە تىلان پىنگفە گرىدەت ۋە كارىز خۇ گەلەك ب دەستەپىنگىنى ۋە شۇبىنوارى ئەنجانىدە. فېنجا ئەف پارچە ۋە پەيگەرتىن ۋى يېن بىرۋىزى يېن ۋەك ھەۋاگەمبىن) بۇ كارىپارزىن ئايىنى ھاتىبە ب كار ئىنان كو ئەۋ ۋى ئىشلاننا زەلامەكن رىھدار ۋە كەمەردارە (كەفەلن ۱۱۰). ب پىنگۈلېن بەرى ئەكەدىيان ئەھنە ل قەلەمەن دا بىقۇن ۋان پەيگەرتىن بىرۋىزى دا يېن ئاراستەپىن جودا جودا دە سىستەمىن خۋاندىگەمبىن ھۈنەرى يېن سۈمەرى دا ھەين. ھەر بۇ ئىمۇنە. پەيگەرتاشى ۋە پەيگەرتى بىرۋىزىن كەفەلن (۱۱۱) دا كو ل جەين خەفاجى^{۱۱۱} ھاتىبە دېتن. خۇ (ۋە سىنلېن كەفەن رىگار كرىيە. ۋى پىنگىرى ب ھۈنەرى كۆپىزەم (تەكەپىس Cubism) ئەكەرىيە كو ئەف ھۈنەرە دە پىرىيا پەيگەرتىن سۈمەرى دا ھەپە. دى بىنېن ھەردو لىك ۋىگەكەرتىنە. ھەروەسا ھەردو دەست ۋى ئەگەھەتەنە سېنگى. ب ئاۋاپەكن گىشى. ئەشدارىيەك داپە لەشى كو تىزىكى ئۈلۈرى يېت.

ئىك ۋەن كارىزىن ئەكەفەنە دە ئاف قىن كۆمىن دا ئەۋ پەيگەرتى بەرى بە يىن دەرىپىن ۋە قارەمەلەكن رويىن خۇجەمەتەن دىكەت ۋە كەمەردەك ل بەرە ۋە ئەمەك^{۱۱۲} ل سەر سەرى ۋى بە كەفەلن ۱۱۱. ھەرچەندە ئەف كەفەلە ۋە بەرى ھاتىبە چىكىن. لىن ۋە ئايىن سىنلېن خۇيىن رىئالېزىمى قە بەرامبەرى پەيگەرتىن دى يېن بىرۋىزىيە يېن مە بەجىس كرىن. ھەرچەندە كو مەدىن بەرى ھەنا پەمەكا كىم بويە ئاستەنگ دە رىيا كىلەن لەشدارى ۋە ۋى ھەستىكەرتىن دا با مە سالۇخداي. ھەروەسا پىنقىيە (ۋە بىر ئەكەپن كو تەپىت پەيگەرتى بىرۋىزىن ئاقدارى ل خەفاجى ھاتىبە دېتن كو يۇنەپىن دوو قارەمەلېن ئامان ل سەر سەرى نە ۋە خۇلېنگەلەن دىكەن^{۱۱۳} (كەفەلن ۱۱۵). ھەروەسا ياپەتن پايئۇنا شۇفەرتەكن اتل اجرىپ) سەركىشىيا ۋى دىكەت. بىكەپنە دە ئاف قىن كۆمىن دا^{۱۱۴}.

ئەۋن ئەف پارچىن ۋىگۈلېنى چى كرىن. ئەۋن يېن ب راسنا كىلېن خۋاندىگەھا رىئەلەشى با پەيگەرتاشىيا

ۋە ھەندى ۋى ھەر ئىبەك ۋە زەفەكەكن بەھرا ۋى داپىن. چىكىنى لىپىن ۋە زەفەك ۋە پىنگىن سەرفەپىن جودا جوداپىن قى كارى ب ئاۋاپەكن ۋەسا ھاتىبە ئەنجانەن كو تىدا كەفەلەنۋىنا ئىپايتىن پەيگەرتاشى ۋە شىپايتىن ۋى يېن دەرىپىن دىار دىن ب ۋى ئاۋاپىن ۋى قىلار. ئىمۇنە ۋى با مە گۈلې. ئەۋ ئاۋاپە يىن لىكىن راسىن يىن پەيگەرتى يىن ھاتىبە چىكىن (كەفەلن ۱۱۶) كو كەفەلەن دەرفەپى ۋە پىنگىن سەرفەپىن زەفەكەكن پىكەھاتىبە. ھەفەم ۋى زەفەكەلەن ل سەر ھىستى قەدەپىزىت كو ئەفە ئەۋ بىۋەتەپە يىن زەفەكەلەن لىكى ل سەر ھاتىبە ئاقدارىن. ل قەرە چو زەفەپى ۋە خۇفەپىن يىنە. بەلكى سىنلېلەكن رىئالېزىمىيە (ۋە خۇپىنى ھاتىبە ۋە كرىن ۋە ھەسا ئازك يا پەيگەرتاشىن ئەكەدى ل سەر ھاتىبە زەدەكن. پىر ۋە ھەندى پەيگەرتاشى ئەلەن پويىنە ب دەمەن دەرفە داپە. بەلكى ۋەنەپەكن راسىنگۈلېن چالاك ۋى پىنگىش كرىيە يىن ۋى قىلار ل سەر لەشىن ۋى كەسى دىار بىكەت يىن پەيگەرتى ۋى ھاتىبە چىكىن. ب قى ئاۋاپى. پەيگەرتاشى ھەندەك سەخەلەن دەستىشەنكىرى دە ھىزا ۋى دا ھەجۋەنە ۋە قىلە دە قى بەرەمى دا دىار بىكەت پەيگەرتاشى گىرەكەدەپە رۇفەن گەنجىنى ۋە رىكۋىنى ۋە خورتىپىن ب ئاۋاپەكن ۋەسا ھەست ب ھەنە بىكەپن كو ئەفە پەيگەرتى گەنجەكى بىت ۋە ئىن بىست سالىن نەپۇزىت.

ھۈنەرمەندى ئەكەپىيە يىن رىسايىن خۋاندىگەھا رىئالېزىم دە ھۈنەرى دا بەجەھ كرىن ۋە پىنقىشەستىن ب ۋى ئاۋاپىن دە قى پەيگەرتى دا تىپىنى دىكەپن. دە ھۈنەرىن غىرائىن كەفەلەن ۋە بەرى سەرفەپىن ئەكەدى ئاۋازە ھەنە كو ھۈنەرمەندەن بەنابىرەنە بەر خۋاندىگەھەن ھۈنەرى. ھەر بۇ ئىمۇنە. مە پارچەپەكا پەيگەرتاشىيا لەشدار (مەجسەم) يا سەرفەپىن (مىسلىم) ھەپە كو ئەۋ ۋى ۋە بىرۋىزى ھاتىبە چىكىن كو پىنقىيا يىن رۇفەكەپىيە ۋە شىپىن بىزىن لىزىكى قەپارن خورستىيە^{۱۱۵} (كەفەلن ۱۱۶). دە قى كارى دا ھۈنەرمەندى خۇ ۋە سىنلېن سۈمەپىن

ئەلنىڭ لى مېتروپولىتاسىدا دائىم، پەيىكەرتاشنى ئەكەدى
 زى ل رىكا ۋان چوۋبە ۋە رىسايىن قىن خىۋالىدىكىمەن ۋە
 بىنەمەيىن ۋىن يىن بەررەھە مۇكەم ۋە بىنەجھە كرىنە،
 ھىرەسە ھۈنەرمەندىن سۈمەرى سەرىۋىزىن خۇ
 ئەنجاھادىنە ھىرەدىكى ئىكسەر ل سەر بەرى دىيار
 دىن ۋە ئەسلىدا خۇ ز ۋان ئەكەيىپان رىكار بىكەت يىن
 ل سەر بەرى ھەيۋىن بەرى كارىن پەيىكەرتاشنى ئىدا
 بېھتە كىن. لىن كىياتى ئەشداركىن ۋە ھۈۋىرىيىن ۋە
 دەرپىنا پەيىكەرتاشنى ئەكەدى دا زالىھ چۈنكى ل ۋىن
 پادەزىنە ئەمى ۋى كار ۋە چىكرىنا پەيىكەران دا دىكر ل
 شوبىنا بەرى ئەقن ب كار ئىنايە ۋە پاشى ئەف كىيانە
 ئەكەھاسىتىيە ھەر مەنەپەكەن دى بىن رەق قىنجا چ
 بىۋىز پان بەر بىت.

ئەف ئاراسىنەيىن د ھۈنەرى دا ھاتىيە ب كار ئىنان
 پىنەقىيە ئارەۋوۋىيىن ھۈنەرمەندى رازى كىرىن يىن ھىزىن
 ۋى بەرەف رىالىزىم چوۋبىن ۋە بەرەف نەرىپىنگەرىن
 (ئىنسىپىرىيە Expressionism ئىكەمپىرىزىشېلىزىم)
 نەچۋىن كە ئەفە ئىك بۈۋ ز ئايەتمەندىن
 ھۈنەرمەندىن سۈمەرى.

ئىپادىيە كەزەختىن ۋە زىدىكىن ۋە ھەقسەنگىن
 ب كۆمىتىن ئەقن بېھتە كىن. لىن ئىپادىيە ھەر
 ئەمۇ ئىش ۋە پارچا بەرى دا بېھتە كىن، قىن چەندىن
 زى رىيا خۇ ل نك پەيىكەرتاشنى ئەكەدى دىلىيە ئەۋىن
 رىسايىن خىۋالىدىكىمەن رىالىزىمى د پەيىكەرتاشنى دا
 بىنەجھە كرىن.

رېيا داكرىنا پەيىكەرىن بىۋىزى ل سەردەمىن بەرى
 ئەكەيىپان د بەرىياس بۈۋن ھىرەدىكى بەرى نۆكە
 مە كۆنى، لىن ھۈنەرمەندى ئەكەدى بىن دەستەھەل
 بۈۋ د ئەنجاھادىنا پىشكىن جودا جودايىن سەرقەيىن
 پارچا بىۋىزى دا ب ئاۋايەكەن ۋەسا بەرى ھىنگى ئەمۇ
 دەستەھەلگىنى مە ئەپىتەۋ ھىرەسە ھۈنەرمەندىن
 ئەكەدى سەرىۋارى كە شىيا ئەشنىن سۇقان ۋە يىن
 دى بەرەھەم بىنىت. ز بەركو شىيا د رالىستىن ئۈنكىلى
 بىكەھىت. بھايىن لىفىن ۋە ھەقسەنگى ۋە باش چىكرىنا
 ھىلىن بۈۋمەھىن بەرەھەم خۇ زى ز بىر ئەكىن،
 ۋى پىشكەكە ب تىن زى ز قى كارىن خۇ ئەھىلەپە

كارىگەرىيەكا پىنەقى ئەدەبىيىتى.

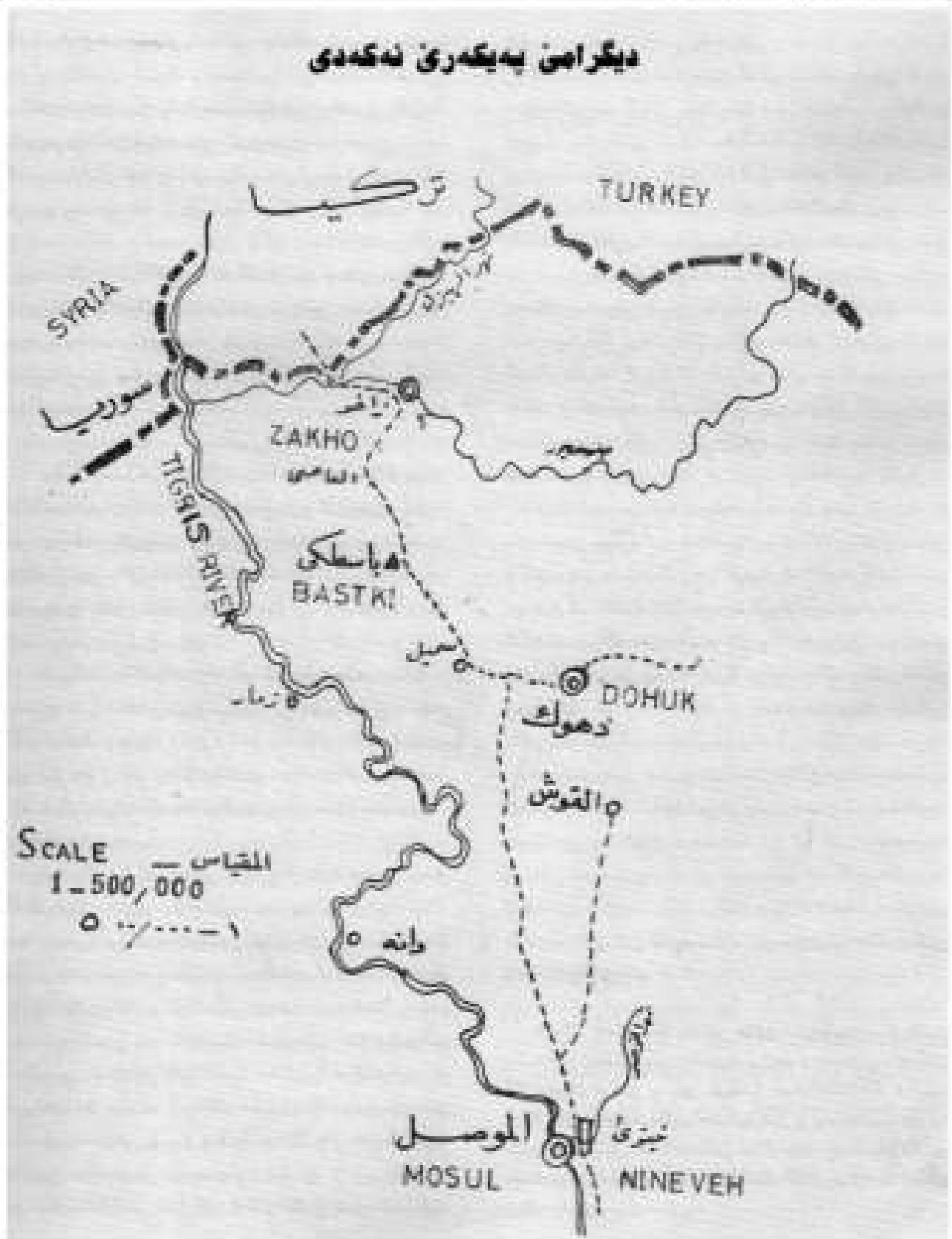
پەيىكەرتاشنى ئەكەدىن ئەف پەيىكەرە چىن كرى.
 ھىرەدىكى مە كۆنى پەيىكەرىن خۇ ز كەرىستىن ئەقن
 چىن كرىيە پاشى كرىيە د قالەكەن كىچىن دا ۋەقەت
 زى بۇ ئىشەكرىنا پەيىكەرىن ز قالىسى مەدىن قىزى ھاتىيە
 ب كار ئىنان، لىن ھەكە ب نەست ئەكەقتىيەت دىيەت
 شەمە ب كارلىنايەت، پىرۇسسىيە ئىشەكرىن زى ئەۋە
 پا ب رىيا ۋىن پەيىكەر دەھىتە داكرىن، چۈنكى بىۋىزىن
 ھەلەندى جەن قىزى دىكرىت كە ۋە بىۋالىشەدا ئەفە
 ئەمۇ پەيىكەرىن پىنەقى داكرىتىن بە ئەف كازە زى ب رىيا
 كۆلەن دەھىتە كىن داكو ئىرا بىۋىزىن ھەلەندى بچىنە
 د ئەف دا، ھىرەسە ھىندەك كۆلۈن دى بۇ باۋىرەدان ۋە
 دەرپىنەسنىنا كارىن ز بەر كەرىيەپا پىنە بەددا بۈۋىن
 ھاتىنە چىكرىن.

چىكەرىن بىۋىزى پەيىكەر بۇ داكرىتىن كرىيە ۋە
 پارچەيىن سەردەكى، ئەشنى پەيىكەرى جودا زى بىكى
 داكرىيە ۋە ھەر ئىك ز ۋان جودا جودا ئەمۇ كرىيە، لىن
 بىنەجھەكرىنا ئەشنى ل سەرى بىكى ب رىيا چۈرەپىنەن
 لاكىشەيى ئەنجاھادىنە كە ب ئاۋايەكەن نىر ز بىن
 ئەشنى داكرىتى دەردەكەڭەن ۋە چىنە د ئەف بىكى دا كە
 چۈرە لاكىشەيىن خىۋالە ل سەر ھاتىۋىنە چىكرىن
 داكو ئەمۇ سىنگ بچىنە ئىدا.

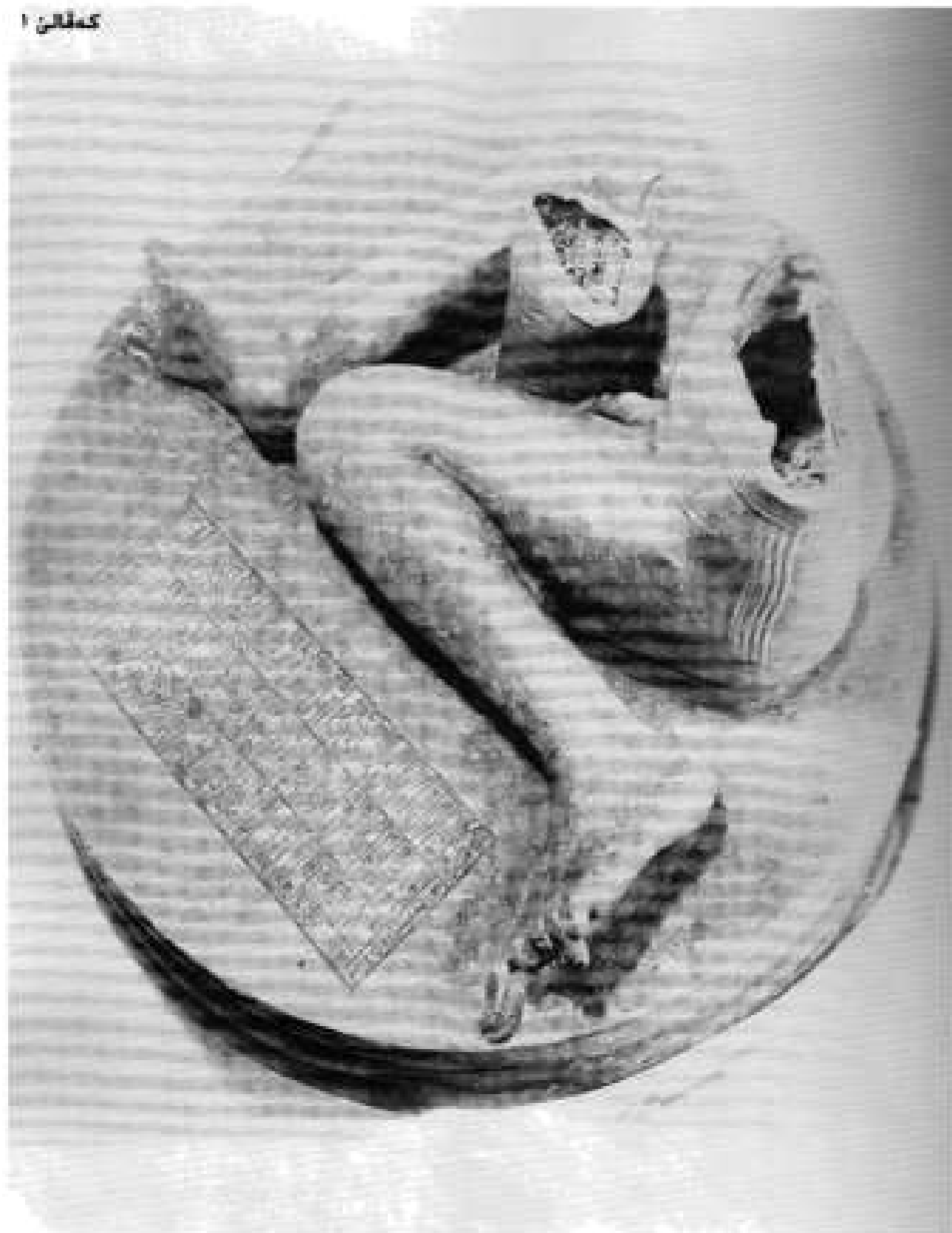
ھەكە بەرىن خۇ پىنە بىن بىكى ئەف چەند ب
 پاشى دىيار دىيەت (كەفالىن ۱۸)، پىر ز ھىدىن زى، چىكەرىن
 پەيىكەرى ب كارىن بىنەجھەكرىن ب تىن رالەۋىۋىيە،
 بەلكى ئەشنى پەيىكەرى ب بىكى ئە ھەيىمكىرىيە،
 ئەفە زى ب رىيا ئىلۈن بىۋىزى يىن د لاكىشەيىن نىر
 پا دەرپان بىن يىن ئەمۇ سىنگ پىنە دەھىتە قەھىمكىن
 (كەفالىن ۱۸).

ئەف ئەكۆلپىنا دىكرىن طارىق عبدالھەب مەلۇم
 رىشەيىن ئەكۆلپىن ئىشۋىرى بىن ۋى سەرمەنى د بەركىن
 ۲۲ پىشكا ئىكىن ۋە بۈۋ كۆلپارا (سەرىن) ۱۹۷۱ ھاتىيە
 بەلالكىن، ز بەركىنكىيا ئەكۆلپىن ۋە پەيىۋىيە ۋىن ب
 شوبىنوارىن پارىژدىكىمەن ھەكەن ئە ل بۈۋ پىشكىلار دىكرىن
 مەسەن قاسم ئەمەد مە ئەف ئەكۆلپىنە ۋىك خۇ
 ئىپادە خوارىن.

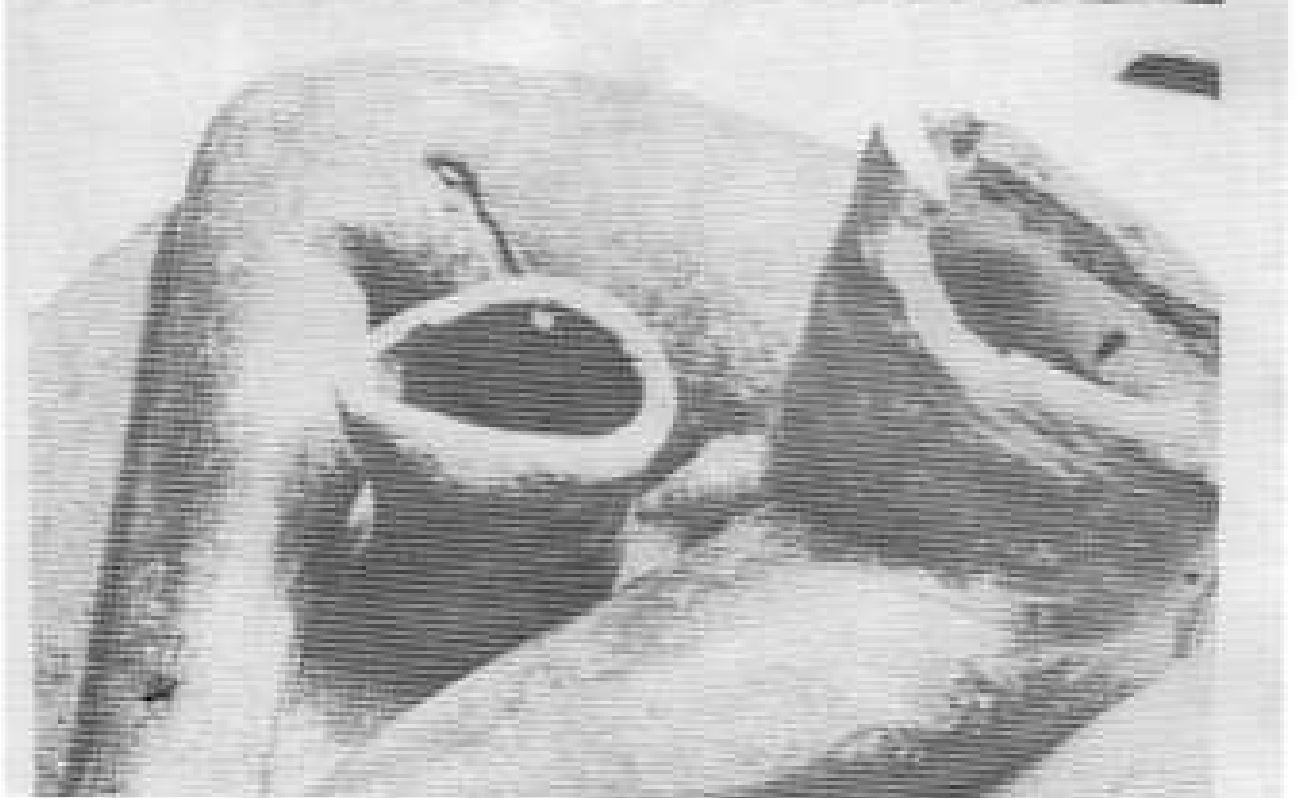
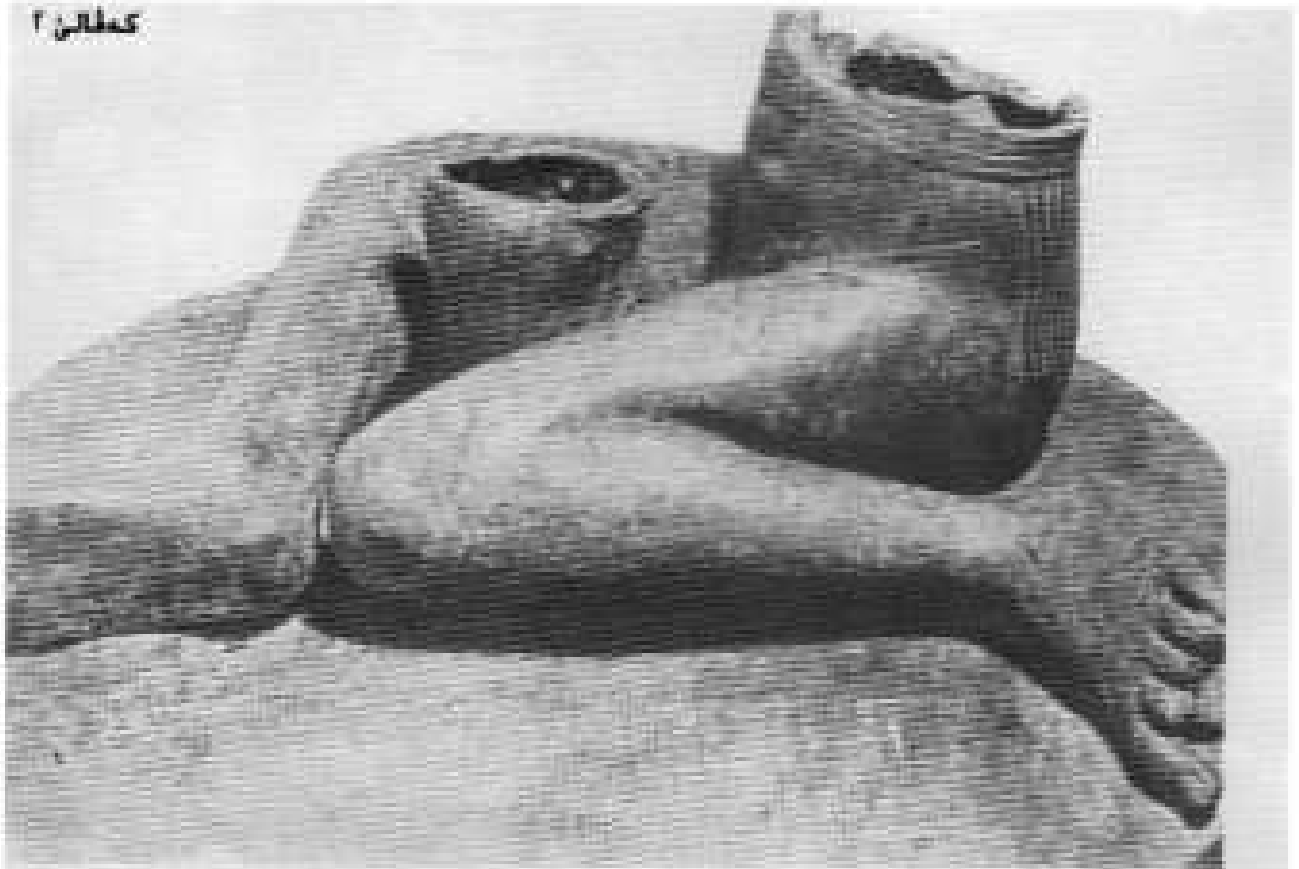
دېگرايىن بەدىكەرى ئىكەدى

كەڭىن ۱

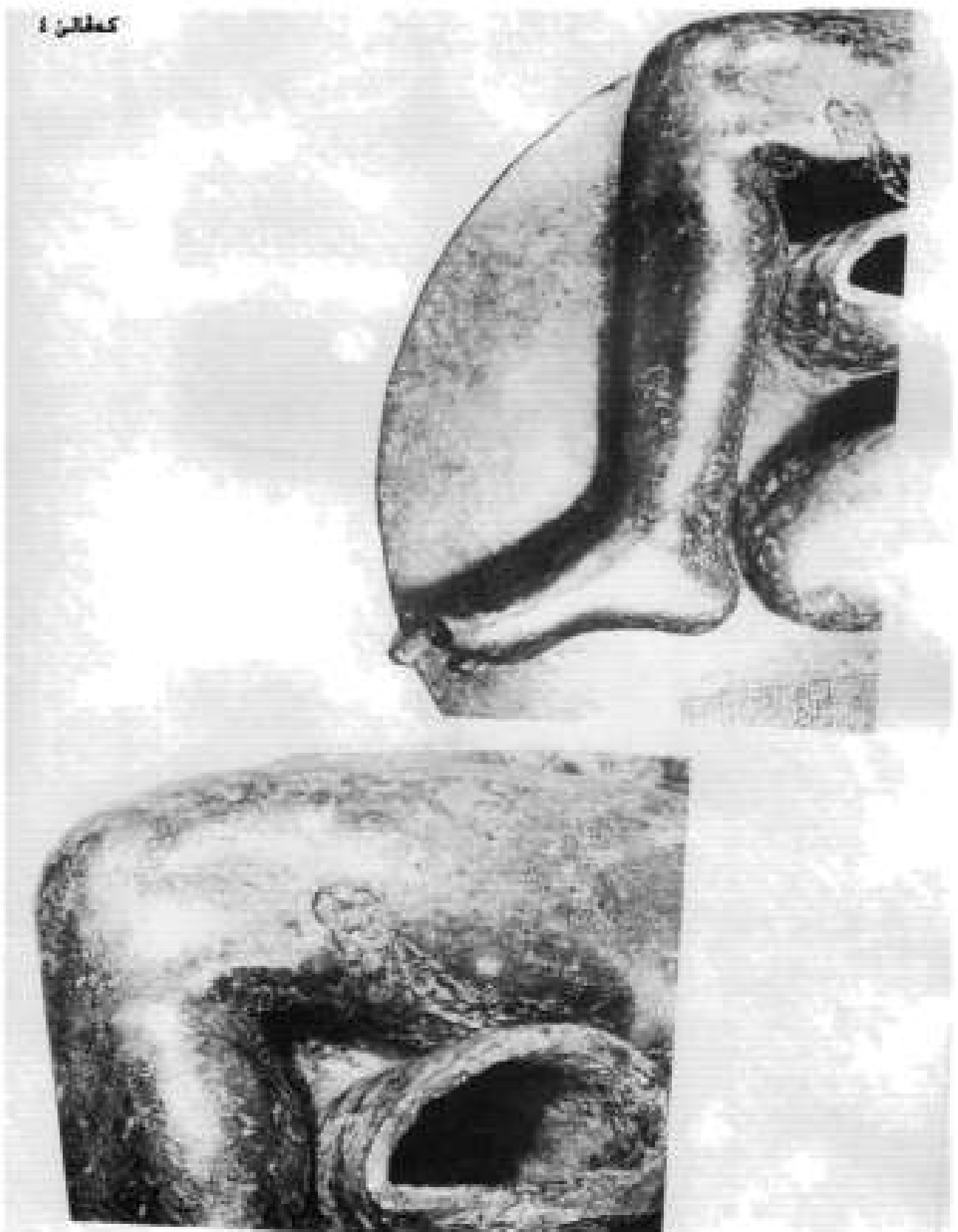
كەشەن ۲

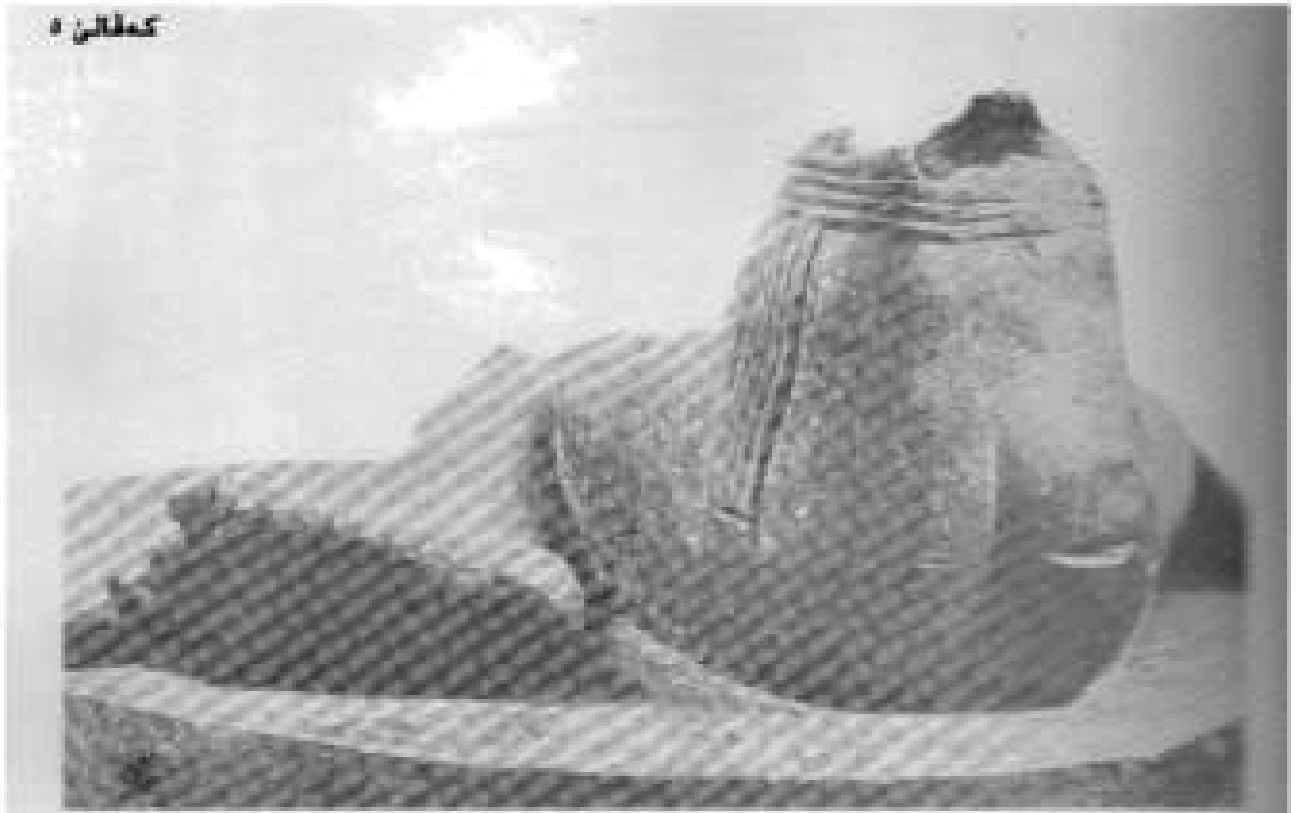
كهفان ۲

كەلگىن ۱

كەلەن ۋە

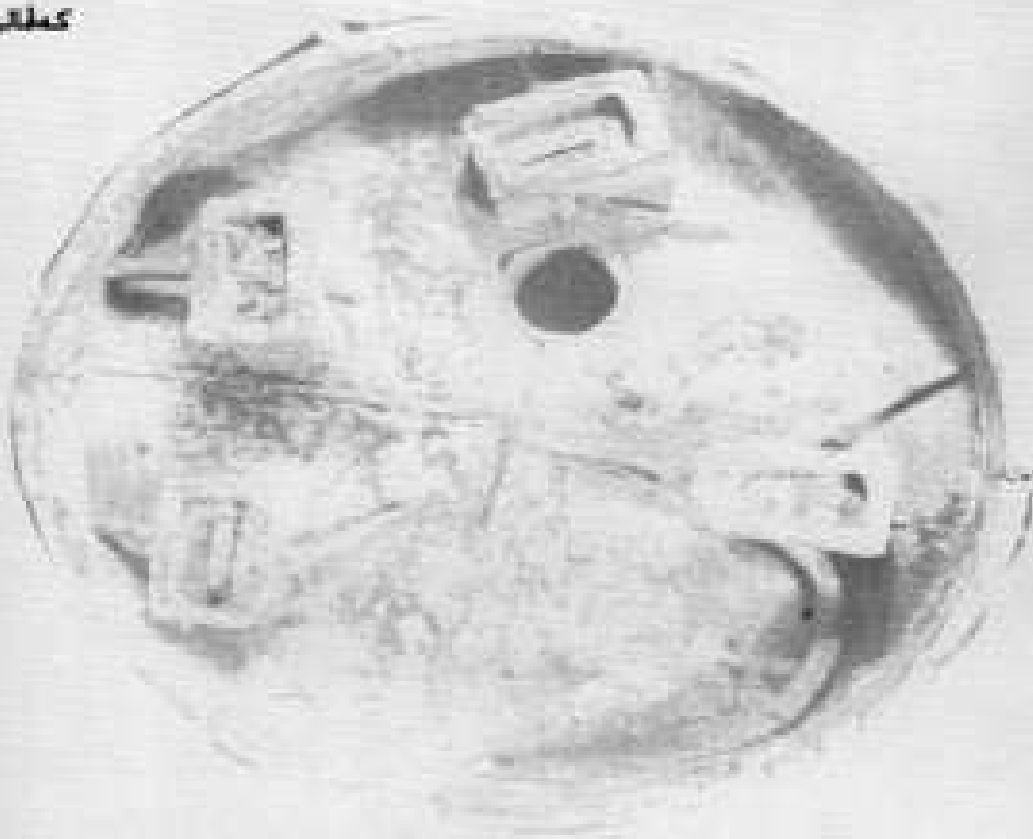
كەلەن ۱

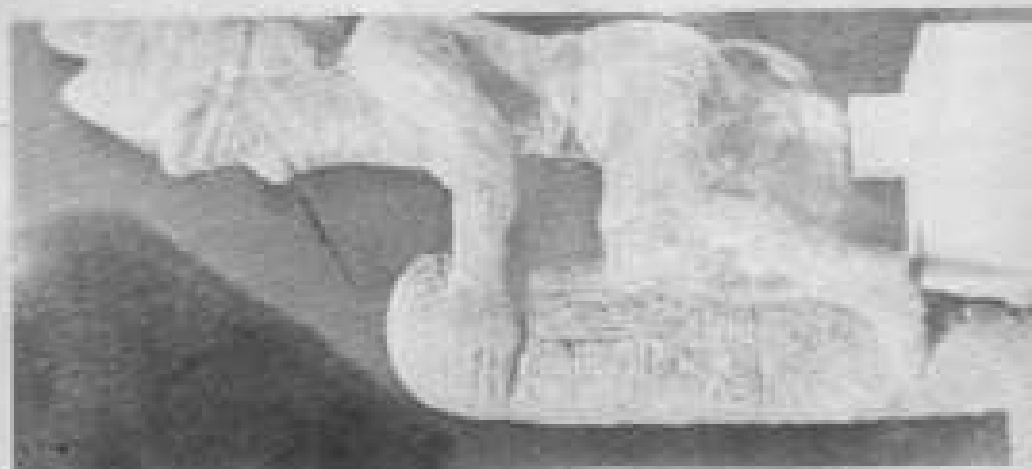
كەۋەتلىرى ۷

کهفانی ۸

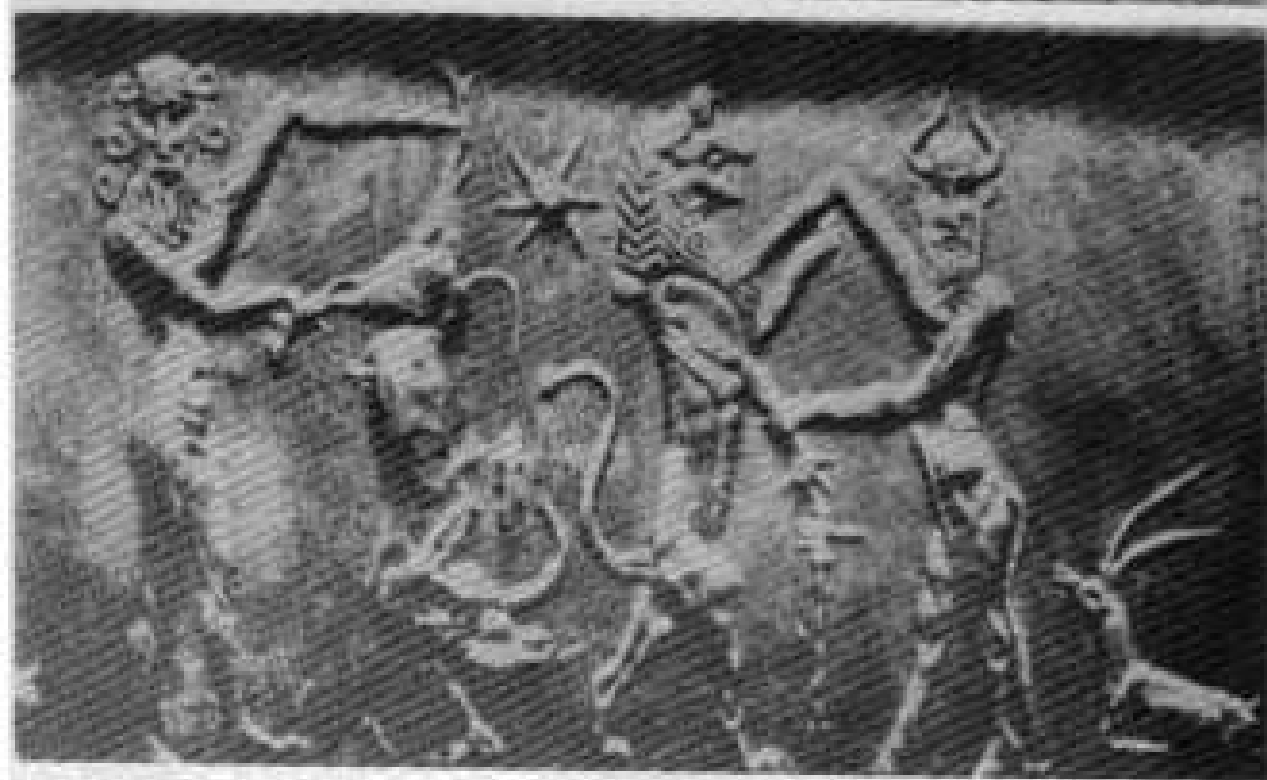

كەڭەن ۹

كەفەنلەر ۱۰

كەشەن ۱۲

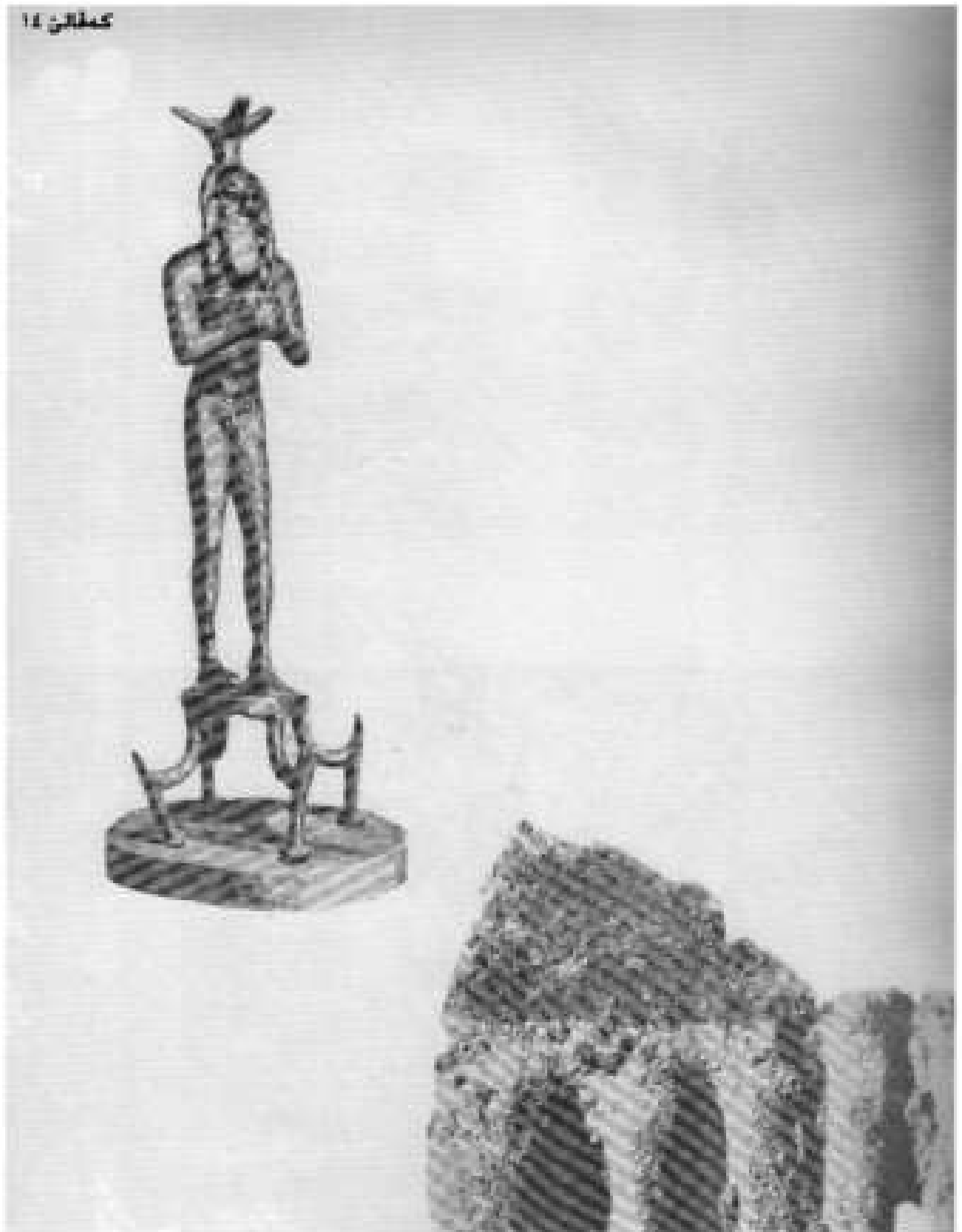

كىمپانى ۱۳

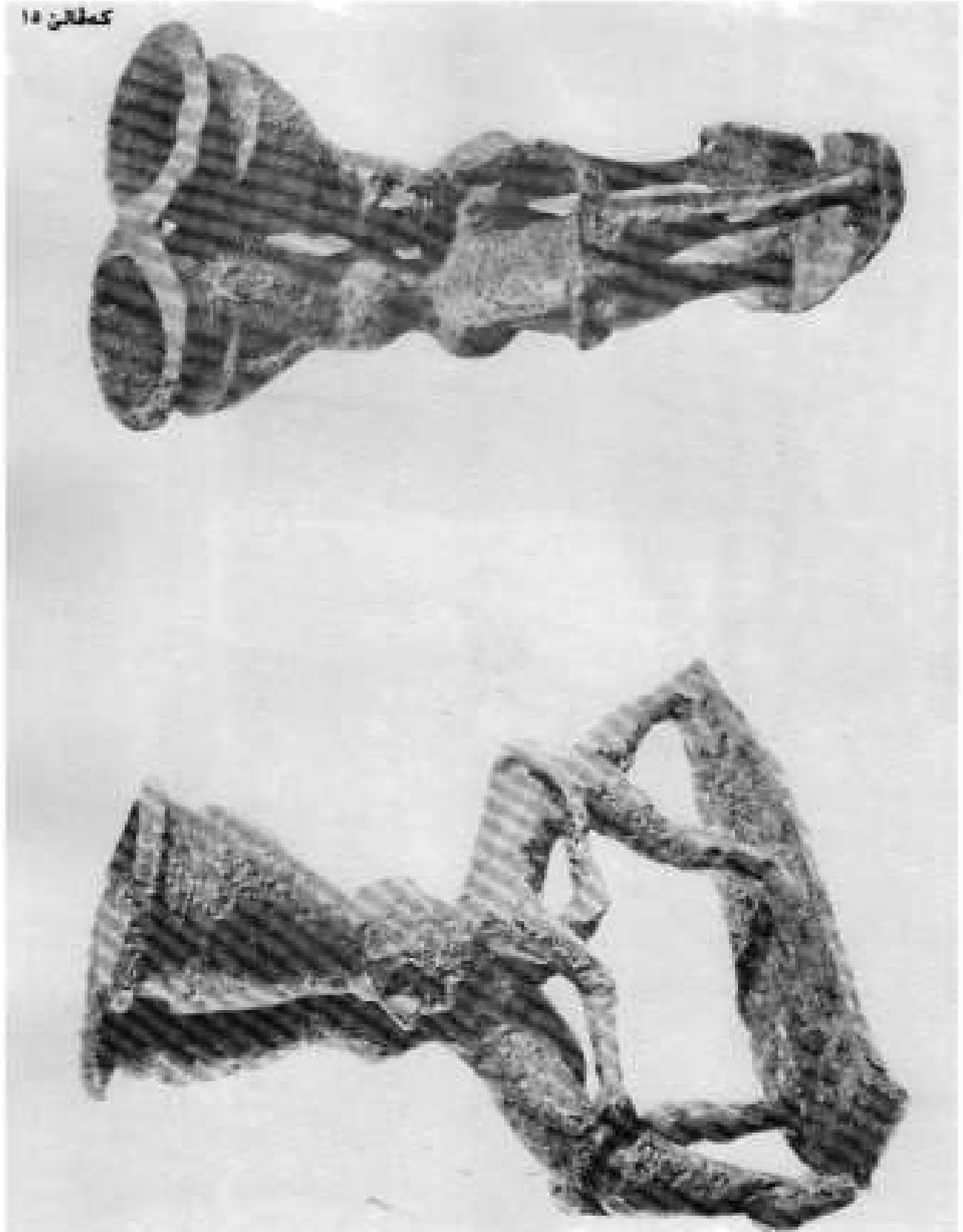

كمان ۱۱

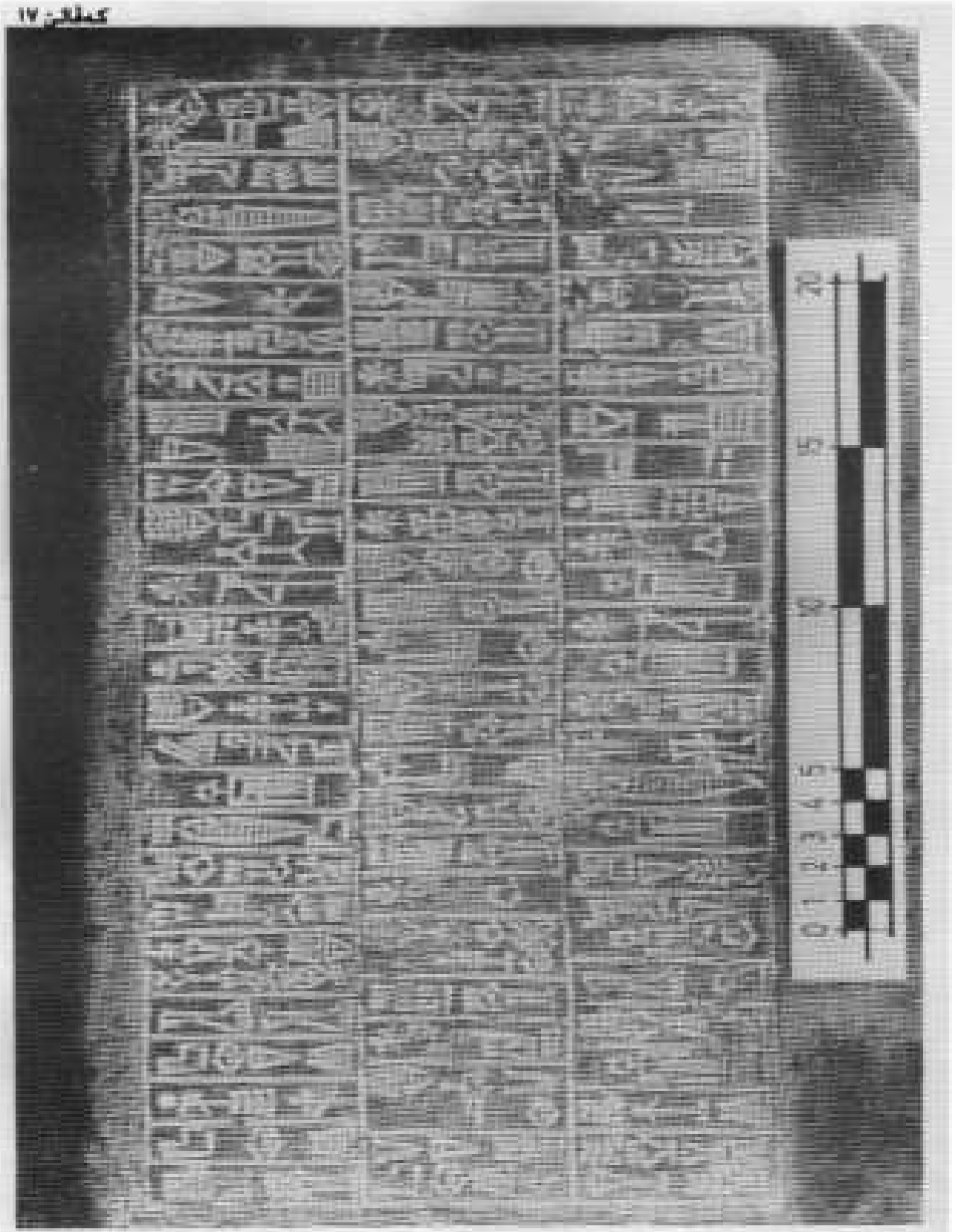
كەلگن ۱۵

كىمپان: 11

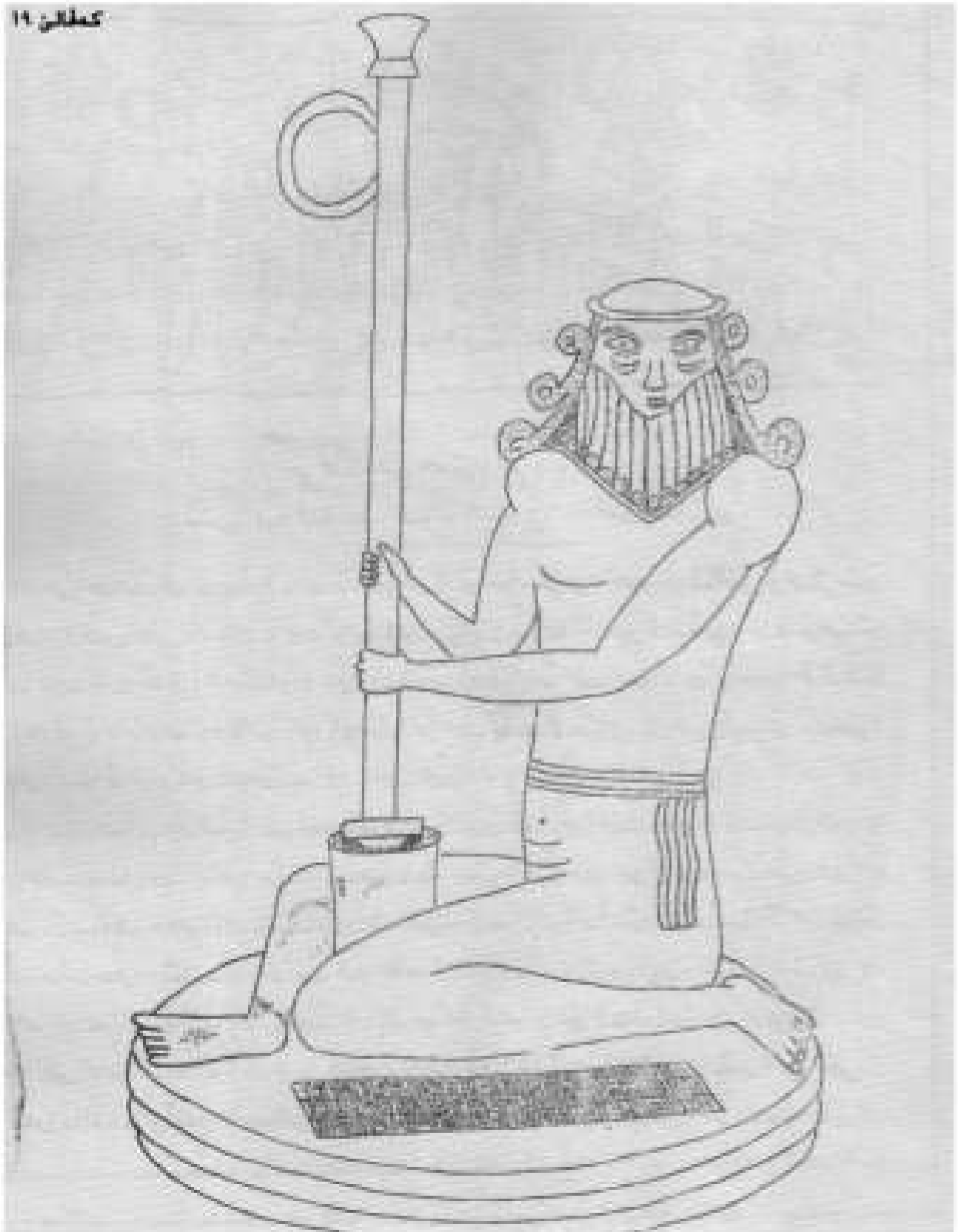
کملان ۱۷

کهلن ۱۸

كەفەن ۱۹

كىملىكى ۱۰

كەڭلىن ۱۱

زيفهره

Anton Moortgat. *The art of ancient Mesopotamia*. London 1969. p.56 p.158 1
 1. ههر لغو ژيهر P 110
 R. M. Boehmer. *die Entwicklung der Glyptik der Akkad-Zeit*. Berlin 1932. (191) 2
 ههر هيران ههر ز كهفتان XII هتا كهفتان XXIV
 H. Frankfort. *Cylinder Seals*. London 1939. p. 65 3
 Moortgat. *The art of ancient Mesopotamia*. وبنسهر 129-127-123 4
 1. ههر لغو ژيهر (ههر) وبنسهر 132-131-129
 67-Frankfort. *Cylinder Seals*. P.62 5
 op.cit. XXXI. R. M. Boehmer 6
 Frankfort. *Cylinder Seals*. P. XX. e. 1h 7
 Boehmer. op. cit. taf. XXIV. 31037-1- 8
 11. ههر لغو ژيهر سههر 310-308-XXXVI-Taf. 317-328-XXXVIII 9
 12. ههر لغو ژيهر XLII. Taf. 1-4-199
 13. ههر لغو ژيهر XLIV. Taf. 214
 14. ههر لغو ژيهر XLI. Taf. 218-215-212
 15. ههر لغو ژيهر XLIV. Taf. 211
 H. Frankfort more sculpture from the Diyala region. O.F.P. LX. P.11. Pl. 61,311. 16
 103-Sulpture of the third Millennium B. C. from Asmer and Khafajah. O. J. P. XLIV. pls 96
 Moortgat. *The art of ancient Mesopotamia*: 10 ههر لغو ژيهر دهوكي ديروكا 17
 pl. 52-32
 Moortgat. 56-op. cit. p.33. pl. 55. 18
 Frankfort. more Sculpture from the Diyla region. Pl. 54. 19
 20. ههر لغو ژيهر 58-op. cit. pl. 58
 مطلوهه المكتور ملوق ميمالوههه براميه لممال الكهر من المومر: مالهه سومر، الجزء الاووال والثاني، المجله الثانيه والثلاوه، مالهه لمصرفها ميمره الكثر العاصه من واره الامام من الجمهوريه العراقيه من بغداد، 1971

هنهك مهملهر كراره

نيره لهور

چيره مهبه

لهولهر، لمطووه

ميريه مهور

مهلمه بههه

نهكرام مهملوه

بهك-بهكه، فاصه

شوېنوارېن کيټليا شه ا

نهجامين فهكولينين شوېنوارې يېن كيتليا شه ا

د. همدن نهجهه تاسم بهرورې

نېټه- چنه

کيتليا شه ا جههکن بلنمه ل کومين کهلين دهوکښ ل هندافې سندنهري بازارين دهوکښ و هندافې سکرېن دهوکښ ز نالن ژوررفه- مرؤف دشيت ب پيا ژ جهن چارسنين بن شوېنوارې^(۱) سهرهانا في جهن بگمت و رتک بهرؤمېرگن دکېشيت.

توشارتا^(۲) يا همدې همدې گوتنن په پهيوئدي ب نالن بازارين ميتانې اشووخا^(۳) فه همدې بن نالن وي د نېکستين بهرورې يېن شاهن ناشوېرې نهده بهرورې يېن نېکښ ا ۱۳۲۵هـ پ.^(۴)

سې- فهكولينين شوېنوارې:

کارين فهكولينا ز رؤا ۱۳۰۹/۵/۲ تا رؤا ۱۳۰۹/۵/۲۰ فهکيتشا ل بهرؤف پلاندهکا دارشنې هاتمه نهجامدان ل نهستېنکن نهخشه يېن کمنورې هاننه دروستکون و جهه خانه وينهکون و کار رؤر ب زحمت بوو ژبهر گهرما هافينن و رې ب پيان بوو- سهرهراي فن جهندن دهسنيها فهكولينين گههشته نهجامين پاش و گرتکيا جهن زلاين شارستانې و دېرؤکي فه بهرؤ دگمت.

نهجامين فهكولينا

۱- په گه يېن بيناسارې

۲- توخمه

دوو- نانې:

خهلکن وهلاتي دېژنه في جهن کيتليا شه ا و بهرامبهرې کومين نافدار ب کيتليا فيرعموني په دېرؤکا في جهن رؤا کهلناره و پهيفا شه ا د نېکستين بهسارې ماهانيه (B) -du-u- (د) د سهرههمن سؤمهرې دا (۱۰۰۱- ۱۰۰۰هـ پ) ب وانا بلندي بن دهت^(۱) د نېکستين ناشوېرې دا (A) -du-u- (د) وانا وي ناکو خومهن گوپينکا چياي^(۲) و گرتدايه ب سهرههمن دهولنا ميتانې فه^(۳) في نالن پهيوئدي بنالن پاندا يېن ميتانې وهک شوئارنا^(۴) و

ئاقدا چ پاشمايىن شوبىنوارى ئەھەتتىن دېتىن، دېيت د چەرخىن ل ئوۋىف نا ھاتىبەت بىكارئېلان، بەلنى پىشنى بەر دەرنى ۋىن ھاتىبە كۆلان پاشمايىن شوبىنوارا لىن دەرگەفەن كىو بىنگەھاتىۋون ز پارچىن گۆزكا ۋە پارلىن كەفەن.

ب- تونىل:

ل ئالېن رۇزئالھابىن توخىمى تونىلەك د سىرتا كەفەرى را ھاتىبەكۆلان، دىزئالھابىيا ۋان (۱۴۰) مەتىن ۋە پانى (۱۱) مەتىن ۋە بىلتاھابىيا ۋىن (۱۲) مەتىن، دكەفەتە ناف ھىلا (۱۴۱، ۴۲، ۱۸) پەلە باكوور ۋە (۳۳، ۳۴، ۳۵) پەلە رۇزھەلات ۋە بىلتە ب (۸۵۴) مەترا ز ئاستىن دەرياي.

ب- ئاۋوسك:

ئەف ئاۋوسكە دكەفەرى را ب شىۋازەكن لاكىشەسەن ھاتىبەكۆلان، دىزئالھابىيا ۋىن ز ئاقدا (۱۶) شەش مەتىن ۋە پانىيا ۋىن (۱۴، ۱۰) سىن مەتر ۋە دەھ سەنتىمەتىن ۋە بىلتاھابىيا ۋىن (۱۲، ۵۰) نو مەتر ۋە پىنجى سەنتىمەتىن، ھۇسا رويەرنى ۋىن ز ئاقدا بىيئە (۱۸، ۱۰) ھەزە مەتر ۋە شىبەت سەنتىمەتر ئاۋوسك (۱۷۲۰) جەھت سەدو بىسەت مەترا ز ئاستىن دەريايىن بىلتە، دكەفەتە ناف ھىلا (۳۶، ۵۲، ۲۳) پەلە بەرەف باكوور ۋە (۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲) پەلە بەرەف رۇزھەلات.

ت- كىلىپيا شەدا:

سەرنى كومتىن چىپە، جەھەكن زۇر ئاسىبە ب كەسل ۋە بەرا بىشۋەكن بارزەسە ھاتىبە ئالفاكىن، دېيت كەلەپكا كەفەن بىت، دىزئالھابىيا ۋىن (۲۰) مەتىن ۋە پانىيا ۋىن (۱۱) مەتىن، رويەرنى ۋىن دېيئە (۱۸۰) مەتر، دكەفەتە ناف ھىلا (۳۶، ۵۲، ۱۶) پەلە باكوور ۋە ھىلا (۳۰، ۳۱، ۳۲) پەلە رۇزھەلات ۋە بىلتىيا ۋىن ز ئاستىن دەرياي (۸۸۸) مەھت سەد ۋە مەھتتىن ۋە مەھت مەتىن زىەر كىو ب ھەمان كەرسەتتىن ئاتەشكەدا ئەناھىتا ل چارسەتتىن ھاتىبەئالفاكىن دېيت ئەف جەھە توخىمە بىت ھىنا توخىما بەرە بەلنى زىەر كىو د دەھان سالىن چوبىيدا بارەگا رىبە بەكەن ئەشكەرى بوو

- ب- تونىل
- پ- ئاۋوسك
- ت- كىلىپيا شەدا
- ج- سەكو
- چ- رىق با توخىمىن
- خ- رىق با كىلىپيا شەدا
- غ- رىق با سىرتىن
- ۱- پارچىن شوبىنوارا
- ۲- مۇرتىن پان
- ب- سەرنى پەما
- پ- سەرنى تېرا
- ت- بارە
- ج- گۇھاراك
- چ- جەھماق
- خ- پارچىن گۆزكا
- غ- بىزار
- د- فەلۋىن
- ز- بەرەكن رەشۋوكى سىن

ئ- تۇخىمە

پىشنى دوستكرنا ئەھشىن كەنئورى بىن پىدەقى جەن ئوخىمى ھائە دەسنىشان كىن كىو (۸۵۴) مەترا ز ئاستىن دەرياي بىلتە ۋە دكەفەتە ناف ھىلا (۳۶، ۵۲، ۱۸) پەلە باكوور ۋە (۳۶، ۳۷، ۳۸) پەلە رۇزھەلات ھەلكۆلېن ب راكرنا ئاخ ۋە بەرەپىن ناف ئوخىمى ھائە ئەجھەدان، دىار بوو توخىمە شىۋاز ۋە رويەسارى ۋىن چوارگوشەبە ۋە فەكەرى بە بەر ھەتافىن، دىزئالھابىيا ۋىن (۱۲، ۵۰) سىن مەتر ۋە تېفنى ۋە پانىيا ۋىن (۱۴، ۱۰) سىن مەتر ۋە دەھ سەنتىمەتىن، رويەرنى ۋىن بىگىشتى ز ئاقدا (۱۰، ۸۵) دەھ مەتر ۋە ھەشىن ۋە پىنج سەنتىمەتىن، ل ئاقفارسنا ۋىن كۆرەگا بارزەسە ھاتىبە كۆلان كىو لىرنى دەرنى ۋىن (۱۱) مەترە ۋە كورائىيا ۋىن (۷۰) سەنتىمەتىن، ل دەھن كۆلانا ئاخا كەنى ز

۱- مۇزۇن پان:

مۇزۇ پارچەگا كەرسىتەپە اتاخ بەر، ھەستى، دار... ھتە اب ھىدەك سونىل ۋە ۋىتە ۋە نەخىل ۋە نۇپىسپا ھاتىپە نەخىشلىن ب مەرمە مۇزۇگىنا تىمەت ۋە كەرسىتەن تاپەت ب شىۋەپەگىنى قەرسى ب مەرمە پاراستىنى^(۱) ۋە دو جۇزىن قان مۇزا ھەپون.

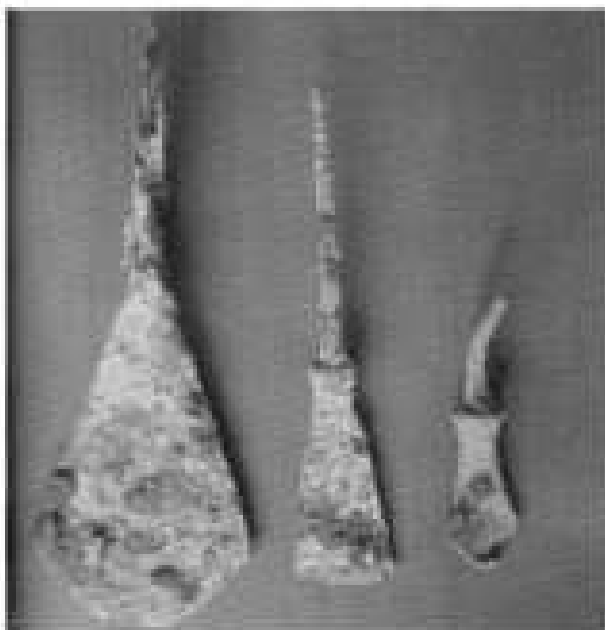
۱- مۇزۇن پان:

پارچەگا كەرسىتەپە اتاخ بەر، ب شىۋەگىن لاكىشە پان بازەپى ھاتىپە دىۋىستكىن ل سەر چەند نەخىل پان سونىل پان ۋىتە ھاتىپەنەخىشلىن، نەستىپىكا قى جۇزى مۇزا ھزارا شەشنى پىش زاپىنى ل نەقرا مە^(۱) پەدا بپو.

۲- مۇزۇن پان:

پارچەگا كەرسىتەپە اتاخ بەر، پىشۋەگىن لۇلەپى ھاتىپەدۋىستكىن ل سەر چەند نەخىل پان سونىل پان ۋىتە پان نۇپىسپا ھاتىپەنەخىشلىن، نەستىپىكا قى جۇزى مۇزا ھزارا چوارى پىش زاپىنى ل نەقرا مە^(۱)

جۇزىن سەزىن پە يىن ھاتىپە يىن ۋە ھاتىپونە پىكار ئىپان ل ئونىلا كىلىپا شەدا د چەپىن كەلگەن دا

ز لاين داگىرگەرىن كورەستىن قە ھاتىپەكۇلان ۋە ئىنگدان ۋە سىمابىن خو ز دەست داپە دىۋارنى كوشى پىن كەلگەن ب بەر ۋە كىسلىن ھاتىپە ئالفاكىن كو دۇقۇتە مەرمەسى پىش ئېمىلگىن (زەراشەشنى).

چە - سەكۈ:

سەكۈپەگا سىن پاپە بە د كەلگىرى را ھاتىپەنكراندىن ۱۱،۲۰۱ مەترەك ۋە بېست سەنتىمەترا پارىژە ھەر پاپەك ۱۵۱ سەنتىمەترا پانە ۋە ۱۳۰ سەنتىمەتران بىندە دىپت دەرىزىنى ز بىر ۋە باۋەزىن زەرانەشنى بىكەت ب ئاپەت ھزا باش پەمقا باش ۋە كىرارا باش كو شەنگىستىن چاگىساريا چفاگىپە ھەمان بىنەپىن دىن ئېمىلگىن نە^(۱) ۋەك د قورلانا پىرۇز دا ھاتى (۵۵۵۵).

چە - رى يا توشى:

ئەف رىكە د كەلگىرى را ھاتىپە نكراندىن ب كورورانيا ۱۲۰۱ بېست سەنتىمەترا ۋە ۱۳،۳۰۱ سىن مەتر ۋە سىپە سەنتىمەترا دىژە ۋە ۱۵۱ پىنجى سەنتىمەترا فرەھە، ئەف رىكە ز ئونىلن دچو بۇ ئوخىن ۋە بەرۋەزى.

ھە - رى يا كىلىپا شەدا:

ئەف رىكە د كەلگىرى را ب كوروريا ۱۲۰۱ بېست سەنتىمەترا ھاتىپە نكراندىن ۋە ۱۲ دو مەترا دىژە ۋە ۱۵۱ چل سەنتىمەترا فرەھە، ئەف رىكە ز ئونىلن دچو بۇ كىلىپا شەدا ۋە بەرۋەزى.

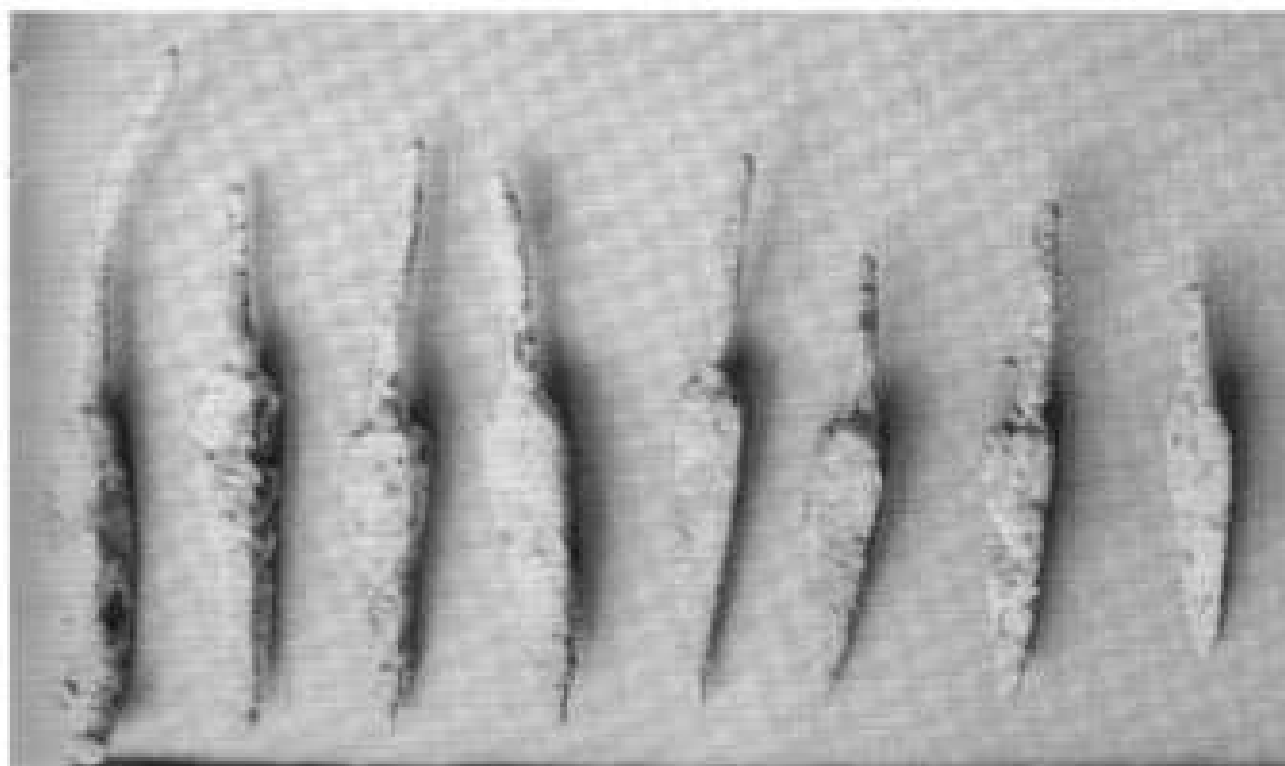
خە - رى يا سرتى:

ل سرتا كەلگىرى رىكەگا ھاتىپە نكراندىن ب تىن جەپىن پىپا نە ب دىژاھىپا پىر ز بېست مەترا رىكەگا ئاسىن بە ل كوپىنگا سرتا چىپى.

پارچىن شۇنواران:

چەندىن پارچىن شۇنواران ل قى جەپى ھاتىنە دىتن كو ئەلمەنە.

سەرىن ئېرا يۇن ل ئولئىلا شىغا ھاتىپە مېن كۆ ۋ چاغىن كەڭىن دا ل يۇن ھاتىپە ب كاتاپىن

نەخىشانىن كۆ دەرىزىن ئۇ خۇداۋەندى ھەيلىن اسىن
 دىگەت كۆ مىللەتن پىقەھىيەر ئىبراھىمى دەھىبانىن
 افلقا رىن القەر بارغا قال ھى رىي قلنا اقل قال لىن لم ھىلى رىي
 لىكۆنن مېن قۇوم الخالىن^{۱۱۱} بازارى مېتالى كۇما سەتتەرى
 ھەيلىن لى خۇداۋەندى بوو^{۱۱۲} بەلكى كۆندى كاتى
 بىت بىن دىگەلىپتە رۇھەلانى بازارى ئامىدىن -

ھۇرا C

ل سەر لىن ھۇرا پان وئەيىن خەمەكى ھاتىپە
 نەخىشانىن كىراسەكىن تىزىل بەرە ل ھەمبەرى سەرىن
 ۋىن سونبىلا ھەيلىن ھاتىپە نەخىشانىن كۆ دەرىزىن ئۇ
 خۇداۋەندى ھەيلىن دىگەت خانىر ل سەر كۆرىسبىبەگا
 چوار بىنك روتىشلىبە ل ھەمبەرى ۋىن شىزەك ب سەرىن
 كىقىيىيا رابوببە سەر لىنگا ۋ د ھۇنەرى مېتالى دا شىزىر
 بىزىن ۋ گا ز سونبىلېن پىروژىن ئەسماى بوون ھەروەسا ل
 پىلىت خانىن نىسبىتەك ھەبە مېنا مۇرەگا مېتالى پە

پەيدا بوو ئىلجەمىن لىكۆلىمىن ل لى جەس ۋ جەن
 چارسىن ھاتىپەكىن پىنج مۇر ھاتىپەمېن كۆ ھەپتە
 ھۇماتىن ئۇ جۇرىن ھۇرىن پان ۋ ب لى رەنگى ل خوارى
 A.B.C.D.E-

ھۇرا A . B

ھۇرىن پان ئىك باھت ل سەر ھەرىپوا نەخىشانىبە
 ئىموزى باھت بىرە باۋەزىن ئاپىنى نە كۆ ۋىنەپىن
 خۇداۋەندى مېتالى با تىشوبە^{۱۱۳} خۇداۋەندى بىرىسى
 ۋكەش ۋ ھىر ۋ با ئىكە ز خۇداۋەندىن كەڭىن بىن
 مىللەتن خورى ھەيلىن ۋى ل ھۇرا نوون پىنل زاپىنى
 ل ۋەلاتى بەلاقبۇوبە ھەر ئۇ چىپىن زاگىروس تا ھەرىپى
 ئاقفراست^{۱۱۴} د دەستىن راستىن بىن لى خۇداۋەندى دا
 سونبىلا بىرىسى بىن پە ۋ ئىشانا ۋى پە دەستىن بىدا
 وئەيىن كېلەدەركى پە كۆ دەرىزىن ز راف ۋ ئىچىرى
 دىگەت ل ھەمبەر سەرىن ۋى سونبىلا ھەيلىن ھاتىپە

ب- سەرىن رەھا:

بىم دارەگىن بىرۋە دەپنە ئورسىگىن ۋە خىلىگىن، سىرگەگىن ئاسىنى يۇكوشتىن دەپن¹⁴¹، چەكەگىن كەڭتارە ۋە زىلەن زۇر مەلەئان قە ھالبىيە بىكارھىپان، ئەخاسمە ل مېزوبوتاميا گۇ ز كەڭىن ما راق ۋە ئىچىرى پىن دەھتەگىن¹⁴²، ئوق سىرەمىسى دا سىرۋى دەپن بەرەگىن تىز بوو، چەكىن پەيدا بوو ز لايىن لەشكەرى زى قە دەھتە بىكارھىپان دەھا پىنكەدانالەن ئىزىك تەمەمىن¹⁴³، سىن جۇزىن قان سىرەكا ل قى جەپى ب قەبار ۋە شۇبىن تېقەل ھاتە دەپن.

ب- سەرىن تىرا:

د تىكەستىن سۆمەرى دا دگولە تېرى (ا)، ئاتىگو تىر پان زىان، چۈنگى د ۋى سەردەھىپا زىقا سىرۋان بەندىبوو ب تىرى قە زىر راق ۋە ئىچىرى ھەرومسا بەرگىن ز خۇ ۋ لەف پەيغە ز سىرۋىن كوردستانى ھالبىيە ۋەرگىن ۋ پەيغەكا كوردى بە، تىر ز سىن

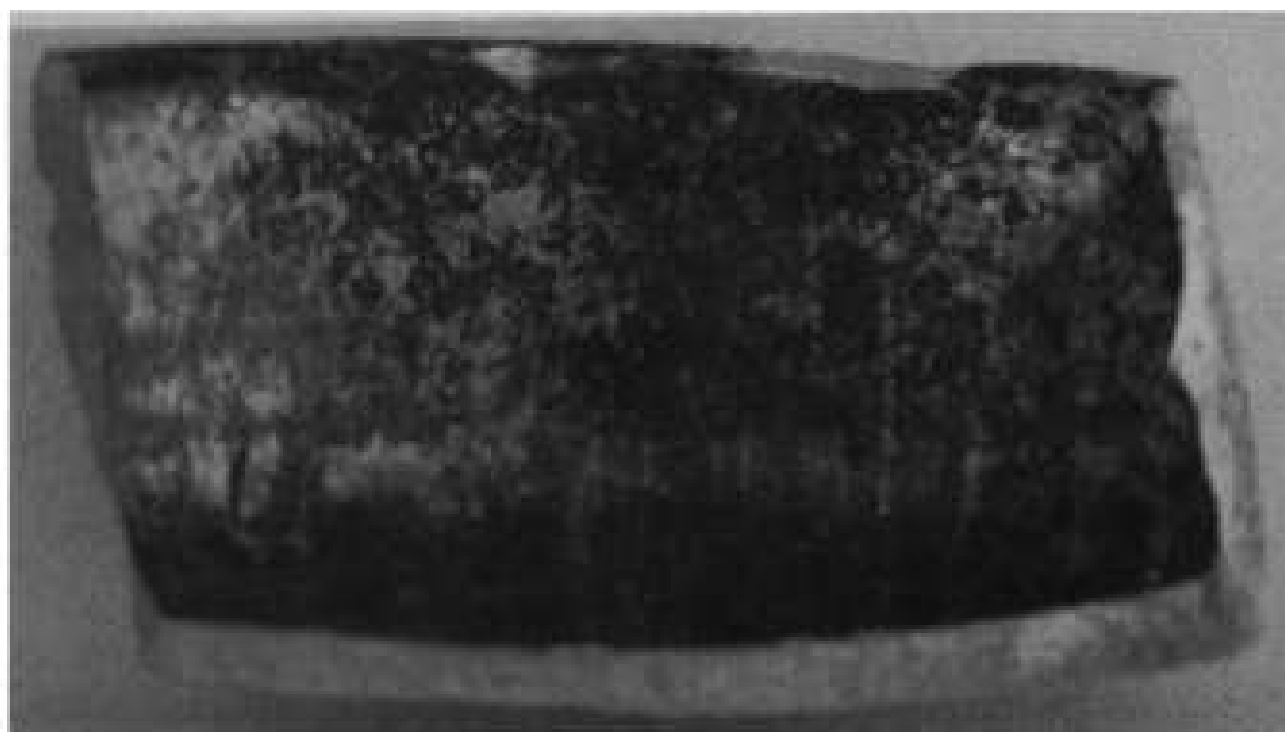
كو ل ئوگارىت ل رۇنلەپىن كوردستانى ھالبىيە دەپن¹⁴⁴،
مۇرا D.

ل سەر لىن مۇرا پان ۋىتەپن خاتمەگىن ھالبىيە ئەخىتالەن، كراسەگىن كورد ل سەرە ۋ ھەر دەستەگىن ۋى گىتەمەرەك گىرتى تىدەپ، ئالەپن ۋى زى ب گولپىا جەپى ھالبىيە خەمەلەن مېنا مۇرەكا سىتالى بە ل رۇنلەپىن كوردستانى ھالبىيە دەپن¹⁴⁵.

مۇرا E (ئەبوسى):

د قەكۆلەپىن ئاۋۋىسكا (۵) پىنج ما ل جەپى چارسىپىن بىن شۇبىنوارى مۇرەكا بەرى ھاتەدەپن، رەنگىن ۋى شىنە ل كۆزىن باشۋېرىن رۇھەلات بىن دو سەرتىن ئاخىن قە ل سەر ئىسپابە (الفنائة با)ب شۇبەگىن ھىلگەپى ھالبىيە ئورسىگىن، تىرى ۋى 11-۵۰ ھالبىيە ۋىسەنگا ۋى 1۰۱ گرامە، دېرۇكا ۋى بىرۋىنە سەردەمىن ئەبوسى سالا ۵۸1 مەشەختى- 11۸۵ زاپىسى، بېيت مۇرا ئەبوسى كۆرىن ئەبوسى بېيت.

دو پارچىن كۆزىكان ب رەنگىن كەسك ۋ كەسكىن تارى ھالبىيە رەنگ كىن (چەرخىن ساسانى).

ۋەتەن تارىخىدا مەرا ۋە گۈللەش ئۈچۈنلا تىلغا ئېلىنغان مەشھۇر تەن (چەرخىن يازىق) ئا چەرخىن مەشھۇر زاپىسى.

ۋەتەن تەخىشۋىن ئەنئەنىۋىي و ئەخىشانىن ب پەرزەن شەپقەت سەئىد ل شەمە ھاتىپە دىن
(چەرەن يازىق ئا چەرەن سىزىق زاپىسى).

پارە (A):

دەرەھەمەكەن زىقى بە- دېرۇكا ۋى دۇرۇنە چەرەن
خەقتىن بىن شەخىش/ دوۋازىق زاپىسى، سەنگا ۋى
۱۱،۵۱۱ گراممە و تېرىق ۋى (۹، ۱۰) مەپسە و كوزىق بەرىق
پارە ۱۶۱۱ / ۱۱۸۰ پەمە ل سەئىد پىشلاۋى نىقىسى
بە الامم المصلحىن بالغا و ل سەئىد بەرىق ۋى
نەبىسايە ارسلو اللە صلى اللە عليہا ل كىلىپا
شەمە ھاتە دىن

پارە (B):

دەرەھەمەكەن زىقى بە- دېرۇكا ۋى دۇرۇنە چەرەن
خەقتىن بىن شەخىش/ دوۋازىق زاپىسى، سەنگا ۋى
۱۱،۳۳۱ گراممە و تېرىق ۋى (۹، ۱۱) مەپسە و كوزىق بەرىق

پارە پەك دەپتە- سەئىد تېرىق پارە پەك كاترا دەپتە
دەستەكەن و دەرەكەن زاپىق را دەپتە ئاسىن كىن، بىن
ۋى كوتە دا بەك خۇ ل سەئىد بىگىت و بە كەلىسى
دەپتە ھالەتتىن، ز چەكەن كەپتەرە دەتە بىكارەپىن
ز كاتىن شەئىرگەرىن سوار و پەپەقە چەئەن چۆرىن
سەئىد تېرا ھاتىپە دىن كۆ شۆپە و كىش و قەپازىن
ۋان تېلەمەن زىمەكە بۇ چەئە سەئىدەمەن دېرۇكا
دۇرۇنەقە و دەسا ديارە بىكەترا كەپتە زىمە ب ھىز
ئىدەن سەئىد ۋان خوار بوۋىپە.

تە - پارە:

ز ئەنجانىق قەكەلىپىن چەئە پارەن پارە ب قى
شۆپە ھاتە دىن

ۋىتەمىن بەگ ۋە ئەخشا ل سەر گۈزگە ل شىمدا ھالىتتە بىتن (چەرەش ئىسلامى)

پارچىن گۈزگەن بىتن ل شىمدا ھالىتتە بىتن كۆرۈنۈش (سەرەمىن ئىپتىدائىي)

جە - جە تەقەت:

ل ئاۋۇسكا پىنچىن چەققانەككا ز ئاسنى چىگرى ھائىيەتتىن. پارچەككا ئاسنى سىز كۆلەپ، ھەردە ئالبىن ۋە ۋەك ھەققىن دىزىھىيا وان (۵) پىنچ سەنتىمەتنى ۋە دىزىھىيا بىلەن ۋە (۵،۵) پىنچ سەنتىمەتنى ئېقىن ۋە سەزىن ئالبىن ۋە نەققەتەندى نە يۇ ز نەرقە ب شىۋىن دو غەلەككىن بچچىك نەھىن ئاگرى پىن ھەلەكەن ب ئىلا نىققا دەستى ھەپتە گىزىن^(۱) ۋە ب دەستى نى بەرسەنە ل بىلەن سىز گۆشەن ل بەر پېشىن ھىكك دگەت. ھوسا مۇرقى ئاگر ھەلەككىن، دىت نەققە چەققانە با رەبەلەن ئاقەشكەدا دىت كو دەھن يۇتاقا دىۋو ئاگرەلەن چارسىن پىن ھەلەككىن. چۈنكى ئاۋۇسكا چۈن مانا ئان رەھنا بېۋىن.

جە - پارچىن گۆزەك:

د دەھىن ئەكۆلەن ئا ج گۆزەككىن دوست ز بىلى پارچىن گۆزەك نەھانە دېتەن. ۋە دىت ژەر بىلەن ھىيا چۈن ۋە ھەر ژ سەرەھەتنى كەپۇن چەككىن ئەشكەرى بۈۋى ۋە دگەپتە ھەققى بۇلۇپ نەۋككىن، ئەققا بەرەھەم ژ لېن داگىرەكەرن كورەستەن ئە ھائىيە ئىكەن، بەلەن ل فى چۈن چەندىن پارچىن گۆزەك ھائەدېتەن. كو ژيۇ دەستىشەنگرنا سەرەھەتنى مېۋەكى بىن فى چۈن گىزىكەبا خۇ ھەپە. ژ وان چەندىن پارچە دۇقنە سەرەھەتنى مېتەن ۋە سەرەھەتنى پارتى ۋە ساسانى ۋە سەرەھەتنى ئىسلاھى ۋە نەپوسى، ھەكك ژوان ب ۋەنەپىن بەندا^(۱) ھائىيە نەخشەنەن ۋە ھەدەككىن نى ب نەخشەنەن ئەندازەنى ھائىيە نەخشەنەن ۋە چەنەك ب ۋەنەپىن گول ۋە نەپىن دارا ھائىيە نەخشەنەن ۋە ھەكك ژى ھائىيە ئىسەن ب نەققەتەن، چەرەنى پەپىن سەرەھەتنى نەپوسى ۋە چەنەككىن نى ب بەرنە رەنگىن^(۱) ھائىيە نەخشەنەن

جە - پىزەن:

پىزە (دەھ بۇلۇپ ئاسنى ب چۇر ۋە قەبارىن ئىفەل ل ئوۋىتىلەن ھائە دېتەن. ئەھمۇزى ۋە چەندىن دىار دگەت

پارەن ۱۸۰ / ۱۸۱ | پەپە ل سەر پىشەلۋى نەپسى بە (الامام المىستەنصر بالە امير المۆمىن الاعظم) ۋە ل سەر بەرنى ۋە نەپسىيە ۱ لولۇ محمد رسول اللە ..... ل ئوۋىتىلەن ھائە دېتەن.

پارچى (C):

فەلسەككىن سەرى بە، مېرۇكا ۋە دۇقنە سالا ۶۵۱ مەھەتتە، ۱۲۵۱ زابىنى، سەنگا ۋە (۷،۵۹) گرامە ۋە تېرى ۋە (۲۵،۲۵) مەپە ۋە كۆزى بەرنى پارەن ۱۸۰ / ۱۸۱ | پەپە ئەققە پەققە ل سەر پىشە ۋە ھائىيەنەفەسەن امىكو فا لآن الاعظم^(۱) خەۋەنە عالم بەشەھ رۈى رەپىن بە غەلما ۋە ل سەر بەرنى ۋە نەپسىيە ب غەرىبى (الملك الرحيم بحر الدنيا سلطان الاسلام والمسلمين أبو الفضل) ل ئوۋىتىلەن ھائىيەدېتەن.

پارچى (D):

فەلسەككىن سەرى بە، مېرۇكا ۋە دۇقنە چەرەن ھەققى پىن مەھەتتە، دوۋازەن زابىنى سەرەھەتنى خوكمەدىرىيا (الملك العادل) ئەبەكك كۆزى نەپوسى ل جىزىرا بۇتەن ھائىيە ئىدەن. سەنگا ۋە (۱۱،۹۰۱) گرامە ۋە تېرى ۋە (۱۹،۱) مەپە ۋە كۆزى بەرنى پارەن (۸۸) | ۱۸۰ | پەپە ل سەر پىشە ۋە نەپسىيە (ال الله الا للها) ۋە ل سەر بەرنى ۋە ۋەنەك نەققە ھەققى نا ھائى بە نەخشەنەن، ھائە دېتەن ل كىلىيا شەھە.

جە - گۆھارە:

گۆھارەك ژ كەپتەنەن جۈنكارىيە كو ئەھمۇكا بكارىيەن، ۋە جۇرەن ئىفەل ھائىيە چىككىن، ژ وان گۆھارەككىن غەلەككىن سەھە ۋە گۆھارەككىن ل سەر سىمەن ھەققى ۋە پىن بازى ۋە ھەلەكەن^(۱) چۈنەككىن گۆھارەككىن زىقى ل باشۋور ئوۋىتىلەن پىشەككىن بازىيى ھائىيەچىككىن ھائەدېتەن. تېرى ھەر كەنەككىن (۲۵،۲۵) مەپە. ئىكك ژ وان ب دو گۆكا ھائىيە نەخشەنەن كو سەنگا ۋە (۱۲،۰۸) گرامە كىنا نى سەھە نەھانى بە نەخشەنەن سەنگا ۋە (۱۰،۰۸) گرامە.

کو ل فی جہی ہرگمہین داری ہمیبون کو ہاتھ
لہکن و گرن

جہی ہاتھہ دین

ر- ہرکن رہنوکی بی:

نہف ہرہ کو ہرکن چہکن رہنوکی ہو ل
شہدا ہاتھہ دین کو ہرگمہ چہرگن نوسمانی

د- قہلین:

چہد ہاشماین قہلینن نوسمانی زی ل فی

زیدہر و ہراوتز:

== سہارہ جہی ہارمہنن بن شوینوار ہیرہ ==

البروتی ، حسن أحمد قاسم، عمارة معابد النار في موقع ضاربتين على ضوء التنقيبات الأثرية، بعلبك - 1972.

1. Luchs - E & Karl Sernig - Zum Lokalisierungsproblem von Wassagani und anderen - Istanbul-1969. P1-

2. Brinman - John A & Miguel Civil other the Assyrian Dictionary . v17. the oriental institute of university of Chicago-1989.p43

== بو ہر ہراوتز ہیرہ ==

Kantor H.) plant ornament in the Ancient Near East.ChapterXIV.Mitran: Oriental Institute University Chicago-1999.

3. قہلہم ، حرنوت ، الحمیبون تریہم و شہارہ . ترجمہ الدكتور فاروق اسماعیل سر 13

رضا علمی رسول - المملكة المينية 186-115 ق.م دراسة التريخية -سياسية ا رسالہ

4. رضا علمی رسول - المملكة المينية 186-115 ق.م دراسة التريخية -سياسية ا رسالہ جامعہ غیر منشورہ جامعہ کوہ - 109 - 109 سر A1

5. Luckenbil . D. D.Inscriptions of Early Assyrian Rulers .The American Journal of Semitic Languages and Literatures. Vol. 28. No. 3 : University of Chicago -1912- p. 180 . and

GRAYSON A.KIRK. Assyrian Rulers of the third and Second Millennia BC .TO 1115 BC. UNIVERSIT Y OF TORONTO -1987- P 131

6. BUDGE A.WALLIS AND KING L.W ANNALS KINGS OF ASSYRIA. VO : BRITISH MUSEUM-1902 . 1 P4

== بو ہر ہراوتز ہیرہ ==

علیہون لغسیم - دارگاہ ضم التصحیح وبراہشعلی احمد ضلیعی جاب اول لہوز 1986- و ہیرہ المینیوی . لیلی محمد شیب . علی المہندسات المینہ والرها علی الملجم الفارسی فی العهد الساسانی . رسالہ جامعہ غیر منشورہ جامعہ الموصل-101

7. قائم خالد الشیب محمد الزاہدنیہ تاریخا و عقیدہ و شریعہ تراجمہ مقارنہ ط1، مصلو-106

== القرآن الکریم- سورہ النجم- الآیہ رقم 119 . وسورہ المؤمنون الآیہ 31

8. رشید . سعیدی نور و حماد عبد علی الحوزی الاحکام الادیہ فی المتحف العراقی بغداد-1987

9. ناجی عادل الاحکام المصطفویہ حضارہ العراق ح 1- بغداد-1987

10. فارسی . شمس الدین والدکتور سلمان حبیبی الحفظ تاریخ الفن القیمہ ط 1 بغداد - 1987

11. 121-Wilhelm . Gemol - the Humans England-1989.p-50

ibid . p.49 .11

12- الغرار الكريم، صورة الانعام الابد 27 .

13- Wilhelm , the Humans P. 50 .

ibid . p.115 .14

Kantor , plant ornament . P. 548-15

16- حميد ، عبدالعزيز وآخرين، الفنون الزخرفية العربية الاسلامية بغداد -1981 .

17- Yadin, Y . THE Art of warfare in Biblical Land . London -1963.p. 45 .18

19- عبدالله ، يوسف، خلف الحيفر والسلاح في العهد الاشوري الحديث ط1، جامعة بغداد -1977 .

20- عبد، عادل نعم، نتائج تنقيحات جامعة الموصل في منسكفة، بحوث آثار حوضر ضد سددام بغداد-1988 .

21- العميسي، محمد باقر العملة الاسلامية في العهد التليكي بغداد-1911 .

22- حميد ، الفنون الزخرفية، ص 101 .

23- جرميس ، محمد شجاع الغليون والنواع، بحوث آثار حوضر ضد سددام وبحوث اعرق المؤسسة العامة للآثار والتراث

بغداد - 1988

24- حسن ، زكي محمد اطللس الفنون الزخرفية والنماوير الاسلامية، بيروت -1981 .

25- التوتونجي، نجلا بانير محمد، التنقيب في تل بشار (3) الموسمان الاول والثاني 1981/1982، بحوث آثار حوضر ضد سددام

وبحوث اعرق المؤسسة العامة للآثار والتراث ، بغداد - 1988 .

نەخشەبەرى مەلا بەرگى

د. ھەسەن نەھىدە تاسم بەرۋارى ۋەرگىران، بوسىدەق تۇنى

پەلە: چەك

نەخشەبەر المنجىتدا دىكىپىنە كەلىپەكەن» ب
 ادەركەلا شىخ ئەھمەد¹ دەيتىنماقكىن، دىكىپىنە
 ئورۇنلىق اگىز رەلى²، بەرامبەرى ۋى ز ئالىق رۇنلۇق³
 اچار چەل» «كو ھىز شۇبىنوارىن كەلەپەكا كەلدىن لىن
 ھەنە⁴، ئەف كەلىپە دىكىپىنە ۋەرتىن خالا باكوپى
 رۇنلۇق نەقەدا بائىق بەرگى، بو رىك دىكەنە فى كەلى،
 رىكا بەك- مانگىشكىن ۋ رىكا ز رىكا بەك- زاخۇ پىشى
 دەرىزىپولنى ز كەلىن زاخۇ بەرەف رۇنلۇق دەرىكەلىپە
 ئەف چەپە (ئالىق كاركىرۇقە سەر ب ناخبا مانگىشكىن
 قەپە

ھەسەد ئەلئەمىن ل سالا ۱۹۵۷ق ھىنارتىدە پەرا بەرگى
 ۋ شىباى فى بەرگىن لىۋال لىقا اگەلىن مەلا بەرگىن) بان
 ادەركەلا شىخ ئەھمەد بىيىنەفە⁵، ھەر ئەف كەلىپە
 دەپتە كۆتىن رىنقا ل ناخبا مانگىشكىن⁶ ۋ نەقىزىن لى
 ل باكوپى رۇنلۇق، د نەجلىدا بىيىنەفە فى نەخشەبەرى
 د رۇنلۇق الوفاق العراقىدا ھىمار ۱۹۱۹ ل رۇنلۇق ۱۲/۲۵/۱۹۵۰
 ھانراگەھلىن ۋ بەدەكەكا ئىيەت ب ھىمار ۱-۹ ل
 رۇنلۇق بەرگىن كىشىبا شۇبىنوارىن بو ھانلەكەن⁷.

سى: ئافكىن

زىرگى ئەف كەلىپە رىكەكا بارگىلى ئەشكەرىيا
 كرىگ بوو ۋ خەلئەك لىزا بەرەف باشۋور ۋ بەرۋارى
 دچوون فى چەس كرىگىپەك چوگرافى ھەبوو لەپىما زى
 ئەف پەيكەرە ب چەنە ئافەكەن ھاتىيەنماقكىن- كۆنەپىن
 نەقىزى ب پەيكەرى ئەلا بەرگىن ۋ ھىدەكەن لى ب
 پەيكەرى ادەركەلا شىخ ئەھمەد ئافەكەن ھەرۋەسەن
 ب پەيكەرى ئەھمەد پەيكەرە لىكە» زى ھاتىيەنماقكىن

فى كەلى ز ئالىق ئەشكەرىفە كرىكەپەك مەن ھەپە
 چ ز بو ھىزىشكىن بىن بان بو بەرگىن بىن⁸، ئەف
 كەلىپە ب سەرۋىتىن خۇ مەلەسەپەك بوو ل سەر نەقىزىن
 دىكىپىنە باكوپى رۇنلۇق بائىق نەپەدا ئەگەر ھىدەكەن
 (خەلگەن نەقىزىن چەلى قىلان ھىزىش بەرە سەر
 ھەرۋەسەن چەكەن ئاسىر بوو ۋ با بىرەمەت بوو بو كرىتىن

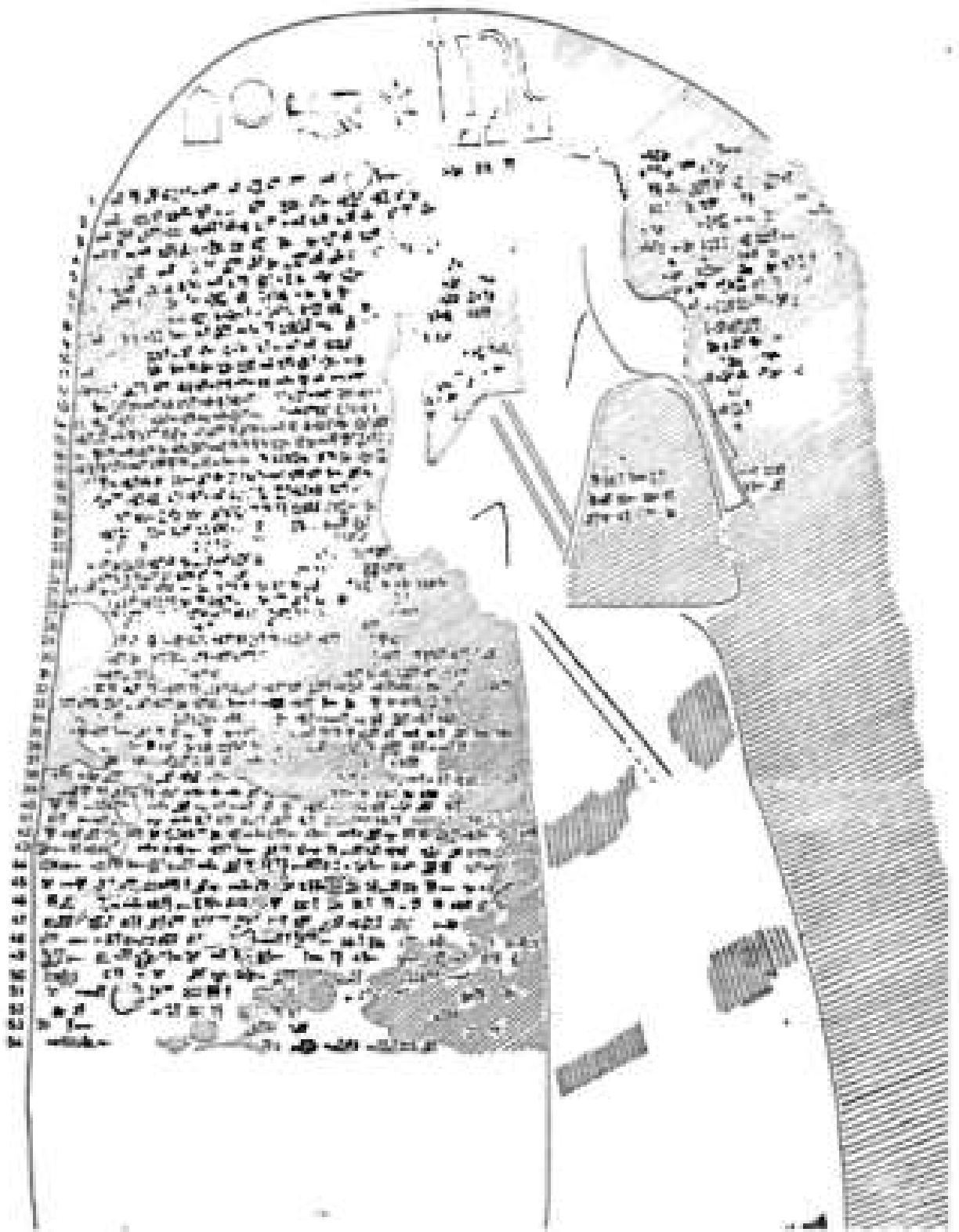
دو: دىرۇكا دىتەنە نەخشەبەرى

بو چارا بەكەم ئەف نەخشەبەرە ز ئالىق رۇنلۇق بەرگى
 كىشىبا شۇبىنوارىن غىرلۇق ئە ھانەپىن مەن دىكتور

چوار: پەسنا پەيكەرى

ئەف پەيكەرە ل لىقا كەقەرەكەن قەبارەھەن ب
 بىنداھىيا ۳۰۵م ل زورۇرەلىق چىباىن (گىزى رەشا) كو

ئىككىنچى مەلۇمات

ئېنسىكلوپېدىيە پارىژ گىمنازىيەسى

تەخىستان، ھەر د مېھرابىدا بەرامبەرى ۋىتەين شىھىرى ئېنسىكلوپېدىيە پارىژ گىمنازىيەسى ۋە ۱۸۴۱ زىلدا ب زىمىن ئەنگەلى ئاشۇپورس، ھاتىپە ئىبىسېن كۆپ پائىلەر دىن ئامازە پىنگەين

سەرھەزى قاپىمىيا لىو بەرىن ئىدا ھاتىپە ئىكراندىن ئەف ئەخىشەبەرە كەتپە زىر بانمۇزا فاكتەرىن سەقاي. ئەف زى بوپپە ئەگەرىن زى ئاقچوونا ھىدىك تېشەنن ۋى ب تايپەت زى ۋىتەين شىھىرى، پىن كۆپ دەستىن ئەنقىسەت ھىدىك زىمان گەھىلىتەين ۋە بچووكان دايە بەر بەران ھەرۋەسەن كۆنەكە بچووكا دىنقا پەيگەرىدا ھاتىپە ئىبىسېن پەيگەر شىۋاندىپە. ئەف پەيگەرە زى سىن پىشكىن سەرھەزى پىنگەياتىپە.

ب مەلا ھەرگىز دەپتە ئىكراندىن لىنقا گەلەين بەرگەلا شىنخ ئەخىشەبەرە ھاتىپە ئىكراندىن^(۱). ئەف ئەخىشەبەرە د مېھرابىدا بەرامبەرى (بىنەت غائىرا) ھاتىپە ئەخىشەبەرە بىن كىوورائىيا ۱۰۱ سىم. ئەف زى ب سەرھەزى دايىنكەرنە رەبەرگىن گونجاي بۇ ئىكراندىن ئەخىشەبەرە كۆپ بىلداھىيا ۋى د ئالفا كۆرگىدا (۱۰۳۵)، ۋە پاتىيا ۋى زى ۸۲ سىم لىنقا ۋە پائىلەر لىر بەرھەرەھىيەت ھەتا دېپتە ۸۸ سىم ھەرۋە ئالى زى زى سىلانىفە لى سەر شىۋاندىن پاناقەكەن كەۋانەين زى بەرى ھاتىپە ئىكراندىن^(۲). دىنقا ۋى دا ۋىتەين شىھىرى ئاشۇپورس ئەجالتىلەزەرىن سىن^(۳) ھاتىپە ئەخىشەبەرە پىن كۆپ ئىلا خۇ ئامازە ب ھىتەپەين خۇداۋەندى دىكتە پىن لى ھىتەف پەيگەرى ھاتىپە

- ۱- كۆمىت الونكەدا
- ب- ئىقىسىن
- ج- ۋىتەين شاھى

۱-كۆمىت

ل كۆمىتىنى ئىكراتىدى ھىماين چىند خوداۋەندىكىلن ھاتىدە نەخشىتىن. راستمۇغۇ دىگەندە ھىداف ۋىتەين شاھى ۋ ئىقىسىنا بىزمارى، ئەو زى نامازىدە بۇ ۋى خوداۋەندى بىن د دىن بىزمارىدا ھاتى. شىپاندايە ز ئالەين چەين بۇ راستىن ل ئوۋف زنجىر ۋ پەيىسكا ۋى چاخى با خوداۋەندان ھىدى بىندە ز ھەققىدۇكىن، ۋەك ل ئىزى^{۱۰۰}

- ۱- ھىماين خوداۋەند ئاشۇۋىرى اسىرەكىن شاخىدار- الفىغە الصقرىدا.
- ۲- ھىماين خوداۋەندى ھىدىلنى سىن ا كىلاتىن ھىدىلنى.
- ۳- ھىماين خوداۋەندى رۇزى اتلەين بالدارا.
- ۴- ھىماين خوداۋەند غەلىتارى اسىئىرا شەھىلىكوزى
- ۵- ھىماين خوداۋەند مەرىۋىسى (مەرك)
- ۶- ھىماين خوداۋەند تاجو المۇقن.
- ۷- ھىماين خوداۋەند ئامورە (چوۋىقىن خوار) چوۋىقىن ئىلىقى
- ۸- ھىماين خوداۋەند ئادەدى بروسىيا ئىنگەل.

۱- ھىماين خوداۋەند ئاشۇۋىرى (سەركىن شاخىدار)^{۱۰۱}

زىر ۋى پەيىسكا د ۋى سەرىدەمىدا خوداۋەند ئاشۇۋىرى ھىدى ل رىزا ئىكىن دەت. ھىماين ۋى ز وان ھىمايندە بىن ل دەمەكىن زوى د سىن ھىراسالىيا بەرى زاپىنىدا د بەرىدەلەف^{۱۰۲} ل دەسپىتكا چەرخىن سومەرىن بەراھىن كۆ پىنگەھىتوۋ ز ئاجەكا ئىكىگىزىدايى ب دە شاخىن ۋ ل سەرىدەمىن ھىر كودىا اسەدەسالىيا بىست ۋ دوۋى پىزا پىنگەھەت ز كەلەك شاخىن^{۱۰۳} ۋ ھىما بو بۇ خوداۋەند ئانوا خوداۋەندى ئەسسىنى^{۱۰۴} پاشىتر ۋەك ھىماين خوداۋەند ئەنلىلى بىن ب سەنگ كەلى ۋ بوۋىدە خوداۋەندى ئەتمەۋىيىن سومەرىن^{۱۰۵}

دەسنى دەسئەلاتىن ئاشۇۋىرىن بالانەست بوۋى ئاشۇۋىرى «خوداۋەندى ئەتمەۋىيىن ئاشۇۋىرىن شۇۋىنا خوداۋەند ئەنلىلى كىرت ۋ ب كولاڧىن شاخىدار (الفىغە الصقرىدا) ھىما بۇ دەتەككىن^{۱۰۶} بىن كۆ پىنگەھىتوۋ ز جەفت جوتىن شاخىن ئىكىگىزىداي كۆ راپىنچا بەرچاققا سەرىن (غىطاء الراس) خوداۋەندى بوۋ ۋ د ھىتەرىن ئاشۇۋىرىن نوۋدا بوۋىدە ۋەك ز ھىماين خوداۋەند ئاشۇۋىرى^{۱۰۷}...

د نوۋماركىرىن شاھ سەنخارىب دا ھاتىدە كۆ ۋى فەرىمان داپە ب چىكىرنا كولاڧەكا بەھادىر ز خوداۋەندىبا خوداۋەند ئاشۇۋىرى. ز رىزى سوز ۋ بەرىن گىرانىھا، د نامەكىدا نوۋچەين چىكىرىن كەمەشتىدە ۋى ۋ نامازە ب وان بەرىن گىرانىھا كىرە بىن زىۋ خەمەلانىدا ۋى كولاڧىن ھاتىتەئىكارىتەن نامەكا دى دەرىزەي اىەر ۋ چاقىكانا ئاخىنىدە كۆ كەلەك د كۆنچاپەنە بۇ خەمەلانىدا كولاڧىن شاخىدار^{۱۰۸}.

ب دىرتىيا چەرخان جەفت رەنگ تاجىن شاخىدارىن پىروز ھاتىتەئاسىكىن. رەنگىن ئىكىن ز كولاڧەكىن شاخىدارى خەمەلانىدا ب پەراۋىزەكا پەرىن بالندەھان پىنگەھىتوۋ بىن دىرل سەرى رەنگىن كولاڧەكى بوۋ ۋ د سەرىدەمىن شاھ سەنخارىبى دا كولاڧ ب رەنگىن ئەرىۋشەكى نوۋ بوۋ. ھىدەك جازان كۆمىتى ۋى ب رەنگە بىندىۋەندىكى ب داۋى دەت. د سەلەكا شاھ ئەسەرىدەۋىن ۋىتەين شاھى دىيارە بىن ل بەراۋەنەر ئەو كولاڧەكىن شاخىدار پەراۋىزەك ز پەرىن بالندەھان ل سەرى كۆمىتى دوشكەكىن دىز ھاتىدەداتان بوۋەكەت. كولاڧ تىن ل سەرى نەخشەبەرىن شاھى ۋەك ھىماين خوداۋەند ئاشۇۋىرى دىلارىن، ب دىۋەستى ۋەك سىنغانك ۋ ئىشخان دىيارىبىت بىن كۆ پىشكەك بوۋىن ز خەمەلانىدىن چىكىن ئاپىسى بىن شاھىن ئاشۇۋىرى د دەس ئەداكرنا رىۋەسەمىن ئاپىنىدا دىكرنە بەرغۇ. ھەروەسەن سىنغانكەك زى ۋەك كولاڧەكىن شاخىدارى خوداۋەند ئاشۇۋىرى بوۋ^{۱۰۹}.

ئاشۇۋىر خوداۋەندى دەۋلەتا ئاشۇۋىرىدە كۆ ب ۋى ئاقى ھاتىدەئانلىكىن^{۱۱۰}. بەكەمەين نامازە ب قى خوداۋەندى د نوۋمارىن ئىبلا بىن بىزمارى دا ھاتىدە

پەككىمىن چار ھېتىمىن كىتائىن ھەيفىن ئېدا بەركەت ۋە ھېتىمىن خوداۋەندى ھەيفىن بۇو⁽¹⁾، سومەريان ب سېن ئافىرىيە ھەيۋەسەن جەزەرىيان زى ئەف ھېتىمە ب كارلىناتىيە، بەلن ئە ئافەكەن جەزەرى بۇۋىيە بەلكى ئافەكەن سومەرىيا (SU-EN)⁽²⁾ بۇو ئەف پەيفە زى ز پەيفە (En-ZU)⁽³⁾ كۇ ب (ZU-EN) پەيئەخۋانمىن. ھەروەسەن ب انىرازى ھاتىپەئافىكىن كۇ ۋە زىمىن سومەرىيا ئانگۇ ازەلامى ئاسمانى⁽⁴⁾ ھەروەسەن ئەكەندى ۋە بابلى ۋە سومەريان خوداۋەندە (Asimbabbar) پەرىستىيە ۋە ئەكەندى ب ئاشمىبار (Asimbabbar) ۋە نامراشت (Namrasit) ئافىرىيە⁽⁵⁾ بەلن غەربىي زىرى خوداۋەندى ھەيفىن ب ئافىن اودا پەرىستىيە بىن كۇ ۋە دەفەن لوگارىت تا ب ئافىن ابلھەرا ئامازەپنھاتىيەكەن ۋە ئازاميان زى پەرىستىيە، ابلھەرا ئافىن غەربىي ئى خوداۋەندى بۇو، ل جەم جىسىپىل ب ئارما ھاتىپەئافىسىن ۋە زەردەشتىيان ب ئافىن افارونا پەرىستىيا ۋە كىرە⁽⁶⁾، د قورئانا پىرۇزىدا ئامازە پىنھاتىيەكەن كۇ ھەلەن ئىبراھىمى اسرا رۇز ۋە ھەيف ۋە پەرىستىن ۋە ز بەر ئىن چەندى داخوارا خودى پەرىستىن ۋە نەست بەردان ز پەرىستىيا رۇز ۋە ھەيفان ز ھەلەن خۇ دىگر⁽⁷⁾، ھەروەكسى د سورتا (فەسەلت) تا ھاتى بىسم اللە الرحمن الرحيم ((لا تسجدوا للشمس و لا للقمر و اسجدوا للە))⁽⁸⁾.

خوداۋەندە (سېرا) كورن خوداۋەندە ئەللىل ايبە⁽⁹⁾، ۋە خوداۋەندە انەنگال او» ھەفۇزىنا ۋى اخوداۋەندە ئەللىل) ايبە ۋە خوداۋەندى رۇزى انوتوا ۋە خوداۋەندە (ئانانا) ز كورن پاتىن⁽¹⁰⁾ ۋە ھازمار (3۰۱) ھېتىمەكەن پىروزە ز بەركو ئامازەيە بۇ ھۇمارا رۇزىن ھەيفىن ۋە گا ۋە شىرىق بالدار كىلەھەرى ۋى بىن ھەرباشە⁽¹¹⁾، بازىرى ئور» ل زىرىن غىراقىن ۋە جەران» ل باكوپىرى سورىن ز جەپىن ھەربەگرتىگەن پەرىستىيا خوداۋەندە اسن ابۇون كۇ شامىن بابلى نىبونابەد (2۵1-۲۳۹-بىز) كەلەك گىرنگى بىن ددا⁽¹²⁾ ب دىزىئا چەرخان ھېتىمىن ۋى بىن بەرەلەف كىتائىن ھەيفىن بۇو زىركو بەرىن ز شىۋە ۋە ۋىتەمىن ۋى ل جەم سۇفلى دىگر، خوداۋەندى ھەيفىن ۋە بىر ۋە باۋەرىن خەلكنى سېرۋىوتامىبادا

ئەۋىن دەرئەفە ئەۋرۋىرەن (۲۰۰۱/بىز) ۋە بۇ چار ئامازە بىن ھاتىپەكەن د نوۋمارىن ئارامىياندا بۇۋىيە كۇ دېرۇگا ۋان دىزىتەفە بۇ سەئەسالىيا بۇۋىيە پ-ز⁽¹³⁾.

خوداۋەندە ئاشۋور پەرىستىيەكەن ئايمەت ل بازىرى ئاشۋور ب ئافىن (E-shar-ra) ھەيۋە ئىمۇ ۋە ھەفۇزىنا خۇ ئەللىل ئېدا دىزان، ئەللىل دىناتدا ھەفۇزىنا ئەللىلنى خوداۋەندى سومەرىيە بۇۋىيە بىن كۇ ئاشۋورىيان ھەيۋە پەسىن ۋە ئازىناتىن ۋى زى ئەتەندىن ھەلەكە ھەفۇزىنا ۋى زى زى سەنەد بۇۋىيە پەشتەر بۇۋىيە ھەفۇزىنا خوداۋەندە ئاشۋور، ب ئىن چەندى زى ۋان چاف ل بابلىيان كىر بىن پىشتەر خوداۋەندى خۇبىن بىن ئەتەۋىيە مەرىۋ ب ھەمەن پەسىن ۋە ئازىناتىن ئافىرىيە⁽¹⁴⁾، ئەدگەرى ئىن چەندى زى ز ھەيفە كۇ ۋان زى ئەنجامدانا سىياسەتتا خۇ با بەرئەھكەرنى ۋە ھېزىشەن ئەشكەرى پەنا بۇۋىيە بەر ئايمىن بىر، ئەمۇ ئەستەلەتنى سىياسىيەن پەيۋى ئاشۋورىيان ز سەئەسالىيا ئەمەن پ-ز قە ھەي ز ۋى چەندى بۇۋىيە كۇ خوداۋەندە ئاشۋورىيە ب خۇ سەركەردىن گەشەن ئەشكەرى بۇۋىيە ۋە شامى ئوبەراتىيا ۋى ل سەر غەرى دىگر ۋە خوداۋەندىن دىگر ئەمەن شەرىما ھارىكارىيا ۋى دىكىن ۋە ل پىشتىيا ئەشكەرى ئاشۋورىيە دېۋون⁽¹⁵⁾، ئەمۇ بازىرىن ئاشۋورىيان دىگرىن ھېتىمىن ۋى خوداۋەندى لىن بىلەكەن دا ز ئالىن ۋى خەلكنى كەتپە زىرەستەلەتنى ۋانفە بىنەپەرىستىن⁽¹⁶⁾، ھەروەسەن ھېتىمىن خوداۋەندە ئاشۋورىيە بىن ۋەك تىپەكەن بەردار ۋە ئىفەكا ۋى دا ۋىتەمىن خوداۋەندى دىار دېۋو كۇ بەرى ئىرا خۇ دايەللىلەن ۋەك ئالا ل پىشتىيا ئەشكەرى ئاشۋورىيان بۇۋىيە ئەمەن ب ئوبەراسىپۇتىن ئەشكەرى رابىۋون⁽¹⁷⁾ ھەروەسەن رۇزا بەردار زى ز ھېتىمىن ۋى بۇۋىيە كۇ ز پەسىن ۋى خوداۋەندى بۇۋىيە⁽¹⁸⁾.

۲- ھېتىمىن خوداۋەندە سېلى

(كىتائىن ھەيفىن)⁽¹⁹⁾

ئەف ھېتىمە ب پلا بۇۋىيە پەلتى خوداۋەندە ئاشۋورىيە ھەيت ۋە غىرافىپىل ب ۋى ھېتىمىن بەرجەستەكەنە بىن كۇ دېمىن ئەمۇ زى كىتائىن ھەيفىن بە، كەفۇزىن ئامازە پىنگىن بۇ ئى ھېتىمىن ۋە چەرخان خەلف⁽²⁰⁾ دا كۇ بۇ

ئوبولەراتىيا خۇداۋەندى پارىزقان ۋە چاقمىرى كېلىپتىن ئوزدېرى دىكى¹⁴¹

«ھۇنەرى پەيگەرساندا ب پەنگەكى بەررەھە موورن رەنگ كەلگەن ھەيلىن ل ئاستىن(SIS) ل بازىرى ھەنە¹⁴²، پەيگەرەكى كەلگەن ھەيلىن بىن لكراندى زى سىرى (النحاس) ۋە ئېكىن لكراندى زى زىرى ل زۇورا ھۇمار ۱۱۸۱ پەرسىنگەھى ھاتىيەھىن ۋە دېرۇكا وان دېررەھە چەرخى كىشى، ھەروەسان ل زۇورەكا سەر ب پەرسىنگەھى كەلگەن ھەيلىن بىن چىكىرى زى ھەردى سېى ھاتىيەھىن كۆل سەر سىنۋەھىن ھاتىوۋ دانان، ئەھە زى دېارەكەت كۆ ھەردىن زۇورى ھاتىوۋ تەرخەكەن بۇ پەرسىنغا خۇداۋەندە انەلرا ب خۇداۋەندى ھەيلىن نەك بۇ خۇداۋەندە انركالاي كۆ ۋەسان باۋەرەھەكەن ھەروەسان كەرىۋەھەكىن مووركىرى ب ھىمايىن خۇداۋەندى ل خەرسىياھ ھاتىيەھىن د نەك وان ھىمايىندا ھىمايىن كەلگەن ھەيلىن ھەپە ۋە د كۆمەكا موورن سەردەھىن بابلى بىن نۆى دا ئىۋەھىن بايىن پەرسىنگەھەكا كەلگەن دىنەھىن ھەرىكەت زوان ل سەر بىۋاھەكىن ھىمايىن خۇداۋەندى ل سەر ھاتىيە نكراندە ھاتىيەدانان، ۋەسان دىنەھەپەركىن كۆ نەو زەھۋە يا ئايەت بوو ب پەرسىنغا ۋى ۋە يا نەخەشەندى بوو ب ھىمايىن كەلگەن ھەيلىن، خۇداۋەندى نەلرا سەردەھىن سەنگان (كىشەن) بوو ۋە ھىمايىن كەلگەن ھەيلىن ھەندەك چاران ل سەر سەنگ ۋە پىفەرەن سولگەن خۇداۋەندى ھەيلىن ھاتىوۋە نەخەشەندە، د چەرخى بابلىن كەلگەن دا ب سىن ئېلان ئامازە ب ھىمايىن خۇداۋەندە (بۇزى، سىن، غەشەنار) دىھەكەن نەو زى بىرەنگەن زىرى دىھەنە ۋەنەكەن، سىتىرا چواركوزىيا لېشەكار ۋە كەلگەن ھەيلىن ۋە سىتىرا ھەسەت كۆزى¹⁴³»

د چەرخى كىشى دا ۋىنەھىن كەلگەن ھەيلىن ل سەر زۇرىقى بەزىن سىۋوران ھەپىۋ¹⁴⁴، ئەھ ھىمايە كەھشەنۋو سەر وان سىنلەنگان بىن شەھىن ئاشۇورى د دەھىن نەنجەمەندا زۇورەھىن ئايىنى دا دىكرە سىۋون خۇ ۋە ھەلگەرتنا سىنلەنگان د دەھىن زۇورەھىن ئايىنى دا كەلەك زى كەلگەن كەلگەن زى

قى چەرخى ئاتكو چەرخى ئاشۇورى¹⁴⁵، ھەروەسان كەلگەن ھەيلىن ل سەر كەلەك زى وان پەيگەرەن ھاتىيەھەشەندە ئىۋەن دېررەھە چەرخى ئاشۇورى ۋە بابلى بىن نۆو، ھەر ب لى رەنگى كەلگەن ھەيلىن د نەك وان ھىمايىندا پەن ل كۆمەن سەلەكەكا نەروەى يا سەردەھىن شەھ ئاشۇورى ئاسىرەلنى بېۋى¹⁴⁶ (۸۸۱-۸۵۹ب) ۋە سەلەكەكا بى يا سەردەھىن ئەدە ئارزى سىن¹⁴⁷ ۸۱۰-۸۷۲ بزا ۋە كەلەك ئىۋەھىن دى زى ھەنە.

۲- ھىمايىن خۇداۋەندى زۇزى (ئېلىن پەردار)¹⁴⁸

ئېلىن زۇزى بىن پەردار ھىمايەكى كەلەك كەلگەن، زىرەكۆ بۇ خۇ دېارەھە نەو زى زى سەردەھىن زۇۋە پەيدابوۋە، د ئەھىن سەردەھىن كەلگەن دېارېۋە¹⁴⁹ ھەروەسان ئېلىن زۇزى ۋەك ھىمايىن خۇداۋەندى زۇزى ل نۆزى «دېارېۋە»¹⁵⁰ ۋە يا نەخەشەندى ل سەر موورەكا شەھى سىنلى شىۋىتار (۱۱۵۰بزا) ھاتىيەھىن¹⁵¹.

ھەمان ئەھ ئېلىن پەردار زۇزى زى ئالىن ھەسرىن كەلگەن ب نەلن (خورىن) دىھەتەپەرسىن، د ۋىنەھىن نەلھەپەھەكى ب بو پەزىن دېزەكى ھاتىيەھىن¹⁵²، ھەرجەندە كەلەك ھىما ھەنە بەلنى ب پىرلى ۋەك ئېلىن پەردار ئامازە بىن ھاتىيەكەن¹⁵³، كۆ پىنگەھەيە زى ئېلەكى بان خەلەكەكا بو پەر، د چەرخى ئاشۇورىن ئوۋا ۋىنەھىن خۇداۋەندى د چوارچوقىن ئېلەكەنما ھاتىيەھەشەندە كۆ بەرى تېرا خۇ دەھتە نىشەن ۋە ئەھە زى ب بەك زى ھىمايىن خۇداۋەندە ئاشۇورى ھاتىيەھەزمارەن زىرەكۆ ب پەسەن زۇزى ھاتىوۋ پەسەندى¹⁵⁴.

ئەكۆلەر بېگەر پىرىنگ (Birgir Pering) كەھشەنە ۋە باۋەرىن كۆ ئېلىن پەردار ل ئاشۇورى ۋە ل شارسەنەتا ھىسەن ھىمايە بۇ ئەھمەلى ۋە رۇناھىيا ئەھمەلى ل ۋەلەن ئاشۇورى ھىما بوو بۇ ئەھمەلى ۋە رۇناھىيا زى دىھەت نەو نەو ئوبولەراتىيا زۇزى دىكەت، د ھەردە سەردەھىن نەھى ۋە ھەشەن

د ھىندىك پەيگەرىن ئاشۇرۇپىن ئىش دا پەيگەر ۋەك پىشتا ئلېن پەردارە ئىن بىن ۋىنەين خوداۋەندىيە ئەقە زى ب بەك ز ھىمايىن خوداۋەندى رۇزى دەئەھزەمەرتىن¹⁴¹. دىت ئەقە زەر ھىندى بىتن كو ئەف ھىمايە ھىمايىن خوداۋەندى رۇزى بوو ل جەم ھىتەپپان بەرى ھاتنا ئاشۇرۇپىن ۋ ئەقە ماپە د پادەپپا ئاشۇرۇپىنما زەركو كەشپونە زىر كارىگەرىيا پان ۋ دىت زى رەنگە سىياسەتەك بىتن بو رازىكرا ۋەلايىن ھىتالى بىتن كەتپە زىر دەستەلان ۋان ھەروەسەن پەرسىنا رۇزى ل سەرىمەن زەرەشتىپان بىندەرتىن پلا پىرۇزى ۋ خوداۋەندىيىن بوو كو ئلېن رۇزى ھىمايىن خوداۋەندى ۋانى ھەرە مەن ئاھورەمزا بوو كو ۋەك ھىما ب شىۋەين ئلېن پەردار د نىقا ۋى دا ۋىنەين خوداۋەندى دىرەپوۋ¹⁴² ۋ ھىما ۋى با پىرۇز زى ھىما ۲۰۱ پوۋ¹⁴³.

خوداۋەندى رۇزى ل جەم سەمەرىپان ب ئونە (UTU)¹⁴⁴ پان (Ištar)¹⁴⁵ ۋ ل جەم ئەكەدى ۋ پالى ۋ ئاشۇرۇپىن ب اشەمش¹⁴⁶ ھانپوۋ ئالگىن ھەروەسەن خورىن زى ئەو دەرەستىن ب ئالنى ھورى خورى¹⁴⁷ ۋ كەشپان¹⁴⁸ ب ئالنى (سورىپاش)¹⁴⁹ ۋ ھىدىان ب ئالنى امىترا¹⁵⁰ پەرسىنا ۋى دەر ۋ قورنانا پىرۇز زى ئامازە ب پەرسىنا ۋى خوداۋەندى كىرە¹⁵¹.

خوداۋەندى رۇزى ب كورى خوداۋەندە (سېن) ئى خوداۋەندى ھەپش ۋ بىراين خوداۋەندە (مەشئارا) بىراين خوداۋەندى ئەقەين ۋ شەرى دەئەھزەمەرتىن ئەو خوداۋەندى مەزلى داپەروپىن ۋ زى ئازىكەين پە ھەر ئەو ز ئاسوپپەكەن بو ئاسوپپەكەن بىر ز ئەسەن دەرياز دىت ۋ ئېلىنكا خۇ ۋەك تۇرەكەن دەئە سەر ھەردى ۋ ھەر ئەو ھەموو شەرخوزى مەنرەسپىن جىھەتنى دىت¹⁵² ۋ رۇزا ھىز، مان، رۇھىگىن، ھىزا زىتى، تۈنا ۋ زىمەن زىتىن ل سەر ھەردى ۋ پىشكەكا گىرنگ ز ئەسەنە ۋ ھۆنەر ۋ ئەدەبىياتى فەدگىرت¹⁵³.

ھەروەسەن خوداۋەندى رۇزى ھىمايەكا ھىمايەن ھەنە گىرنگىرىن ۋان خاج، بارە، سىترا چوار كوزى، شېرىن دەنكى السىف المىسنا، ئلېن ل ھىمايە سىنوپىن ۋ ھىمايىن دى ھەنە¹⁵⁴، ۋ بازىن سىار مەلەندى پەرسىنا ۋى بوو.

پىز ھەقىقەت دەگەل ئازەروپىن ئاپىنى بىتن نوو ب ئاپەت ل بازىن ئەمروود خوداۋەندە (نورنا) د ئاف ئلېن ھالىيەۋىنەكەن كو شەھىن دىرەزىت ۋ ۋىنەين ۋى دەگەل ۋىنەين دارا پىرۇز ھالىيەدەنن، پىرنگ بىن ئاگادارپوۋپە ل سەر ۋى گۇرەنگارىن با د شىۋازىن چىكرا ئلېنما د سەدەسالىيا ئەھى پىز دا ھالىيەكەن ۋ ئىدا بوۋپە خۇدى كورى ۋ ئەخلىن ۋى ل سەر ئەخلىن دىواران بىن شەھ ئوكلىتى ئورنلېن نوۋن¹⁵⁵ Ninurta - ۸۹۰-۸۸۱ ب (۱۱ھالىيەدەنن). د ئاف ئلېنما ۋىنەين خوداۋەندى ل ھىمايە سەرى شەھى ھەپە كو ل گالىسكەكەن شەرى سوارپوۋپە، ۋ پىشكا خوزى ز خوداۋەندى ئەخلىنى الالە الصىحوتە د ئاف ئلېنما بەرەف خوار بەلاۋەدىت ۋەك كورىا بالندە ۋ كورى ئە بو ئلېنە بەلگى بو خوداۋەندىيە، زەركو ئلېن بالدار د ۋىنەين خۇدا پىر ئىزىكى ئەلھەپكەن پە، ۋ دىت ئەو خوداۋەندى كورى ھەى ئەلھەپە خوداۋەندى كەڭەش ۋ د موپىن لوزى دا ھىمايىن ئلېن بالدار ھالىيە كو ب سەر ھەۋاى پان سەر دەرەنا پىرۇز دىقەت، پان ل ھىمايە سىنوپىنما ئالپەرا نو گىتەۋەرتىن ئەسەنەپى، ھەروەسەن ل سەر موورا شەھى ھىتالى شىۋاشئار ئەو دىقەتە سەر بىۋاۋەكەن لزم ھالىيەنەخىشەن¹⁵⁶.

د پىرەپپا موپىن شەھى ئاشۇرۇ ئورنا ئوكلىتى ئاشۇرۇ (Ninurta- Tukulli- Assur) ۱۱۲۲ پ ز ۋ ھەپزىنا ۋى رىمەنى (Rimeni) ئلېن پەردار دەگەل كورىەكا دىر ھالىيەنەخىشەن، ۋ ل سەرسەنكەكا شىكەستى كۆھن بو ھىندى دىت با شەھ ئاشۇرۇ- بېل- ۱۰۸۷- ۱۰۷۰ پ ز دىتن ھىمايىن پەران بوۋپە كەرىك (پەران ل نوپىن ئلېنەكەن بىچوۋك ۋ نو دەست ز ئالفا كەرىن دەرەكەتەنە بەك ز ۋان كەتەك گىرپە بىن دى ئامازە ب ئىپنانا پىرۇز دەكەت¹⁵⁷.

بەلى موپىن چەرخى ئاشۇرۇ (۹۱۲- ۱۱۲ پ ز) ۋ پالى بىتن نوۋ (۹۱۱- ۸۳۹ پ ز) ئلېن پەردار دەگەل دەرەنا پىرۇز ل سەر ھالىيەنەكەرتەپپان زى دەگەل ھىندەك ھىمايىن دى ۋەك كەڭەش ھەپش¹⁵⁸.

4- ھىماين خوداۋەندە ھەشتار (سەئىر)¹⁷¹.

يەككەمىن چىارا ھىما يىن سىنۇزى ل نەپە گىسورا(۳۳۰۰ب.ن) دىيارىۋىيە و ھىماين خوداۋەندە (ئانلانا)¹⁷² بوو كىو ب زىمانى سوممىرى ئانگىيا (خالىما نەسەمانى)¹⁷³ ئەكەندى و بايلى و ئاشۇۋورىيان ب ھەشتار ئالگىرىيە ئانكو پەرسىتى يان خوداۋەندە دەشت¹⁷⁴. بەلى خورىيان ب ئالنى شاۋىنكا پەرسىتىيە¹⁷⁵. ھەممى دەمان سىنرا ھەشت كۆزى د پەيگەر و ئىكرانىياندا ۋەك ھىماين ۋىي دگەل خوداۋەندى خۇجھى ھاتبە¹⁷⁶. ھەزىمە يىنە زالىن كىو د خەلى بىزەركىما سىنرا ھەشت كۆزى ۋەك دەرىيا ئالنى خوداۋەندە يان خوداۋەندا مېيىنە (الھە) ھاتبە¹⁷⁷. ئەف ھىمايە دگەل خوداۋەندە ھەشتارى ھاتبەگىردان زىركىو د گولستىرنا كىو جۈانترىن سىنرا نەسەمانىيە بەرجەستە بوۋىپە¹⁷⁸ ھىمارا ۋىي زى (۱۵)بە¹⁷⁹ و كچا خوداۋەن اسىرا خوداۋەندى ھەملىن و خوشكا خوداۋەندى بۇزىن (ئونوا)¹⁸⁰ بە ز پەسلىن ۋىي ئەۋە كىو خوناۋەندا رەگەر و ئەقىن و شەرىپە و خالىما خەمبارى و شەرەنە. گولا ھەزى (الزھرة اللائىفە)بە¹⁸¹.

و سىن ئەدە- بىرىن تىدا ھەنە و دەستەگىن ئەقەندىن خوار. ئەقە ز گىرنگىرىن ھىماين ۋىي نە و ز ئەقەندىن ۋىي شىفانى ۋەرگىرىيە بىن پىشكا زىرىيا ۋەلانن ئاقبەرا دورىۋىاران د چۈار ھزار سالىيا بەرى زاپىنىدا ھەفالىنىيا خوداۋەندە ئانلانىن دىكر¹⁸². ھەرۋەسەن سىنرا ئانلانا يا ھەشت كۆزى كەڭەندىن و ئاقەندىن ھىماين ۋىي نە ل ھەرىۋ پىشكىن باكوۋر و باشۋورى ۋەلانن ئاقبەرا بو ۋىۋىاران و د پىرالىيا چەرخاندا يا بەردەۋام بوۋىپە¹⁸³. ھەرۋەسەن گولا نەرخەۋانى يا ھەشت بەلگ كىو ئونۋەراتيا بىرەننا زىلنى دىكر د ھەندەك دىمەندىن ھۈنەردا خوداۋەندە ئانلانا ب روىسى دەرگەتپە ھەرۋەك خوداۋەندى ئەقىن و پەيۋەندىن سىگىسى بە¹⁸⁴. د ھەندەك دىمەندىن دى دا ھەر ب روىسى دەرگەتپە كىو ھەمكىن خۇ دەستىن خۇما گىرىنە ھەرۋەك شىرى دەتە جىھانى¹⁸⁵ جان زى ب جۈانپىيا خۇ كەلمەچاننى بۇ زەلامان بىرۋەستەگەت. د ھەندەك دىمەندىن دىترا بىار دىيىت كىو سۋارى گىلەۋەرى خۇبىن ھەرۋەش شىرى بوۋىپە و چەك پىندىلېن شەرى د دەستەدانە و سەرىن ۋىي ب سىنرا ھەشت كۆزى ھاتبەنەخشانىن¹⁸⁶.

5- ھىماين خوداۋەندە ھەردوخى

(ھەركە) ل ھەر پىنۋاتەگىن ھەردەچكى¹⁸⁷

ھەرك گىرنگىرىن ھىماين خوداۋەندە ھەردوخ بە. بۇ يەككەمىن چار د سەردەمىن مالىيانا لور يا ئىكىندا دەرگەت و يا بەردەۋام بوو ھەننا مالىيانا سىپىن يا ئور(۲۱۱۲-۱۰۰۱ب.ن) (۹۱) MAMU ھەرە ئانكو ھەرك كىو د كارى چىنىنىدا دەپتەبىكارىيان. دىيىت ئەۋ زى ئىشاننا ھەندى يىتن كىو ئەۋ خوداۋەندى چاننىن بە¹⁸⁸ ھەردوخ خوداۋەندى بازىرى بايل بوو سوممەرىان دىكۋىن (AMAR- UTU)¹⁸⁹ ئانكو گولك خوداۋەندى بۇزى بىن بچۈۋك¹⁹⁰. ئەف رامانا ز ئالنى ۋىي دەپتەبىن ئىشاننا پەيۋەندىيا ۋىي بە دگەل بۇزى و ب كۆزى نەخرىن خوداۋەندە ئايا دەپتەھىمارىن¹⁹¹. بابلىيان ب امار- بوگوا ئالگىرىيە ئانكو كۆزى خوداۋەندە دىكۋى ب رامانا اگىرى بىرۋىن كىو ۋەسەن باۋەردەپتەگىن كىو دىكەپتە ئەف زىجىرە چىپىزىن ھەمىرىن ل باكوۋرى

بازىرى ۋەرگا¹⁹² ز گىرنگىرىن مەلبەندىن ۋىي بوۋىن و پەرسىنگەھا ۋىي (اى-ئانا) پەرسىنگەھا ناسەمانى ل پىشكا زىرىيا ۋەلانن ئاقبەرا دورىۋىاران بوو و ھەر ل ۋىي بۇ يەككەمىن چار شۋىنۋازىن دەپتەبىكىن بەراھىن بىن ئىمەندىن ۋىنەدەر¹⁹³ (الكتابات التصويرة) ھاتبەندىن ل باكوۋر زى ھەرىۋ بازىرىن تەپنەۋا و ئەرىل ز گىرنگىرىن مەلبەندىن پەرسىننا ۋىي بوۋىن ۋەسەن ھىز دەپتەگىن و كىو پەقە تەپتەۋا ز ئالنى خوداۋەندە (ئانلانا) ھاتبەۋەرگىرىن زىمەر كىو ئەف بازىرە مەلبەندەگىن گىرنگىن پەرسىننا ۋىي خوداۋەندى بوو¹⁹⁴. د دەسرىمەن ئاشۋورىن ئوۋدا ئالنى ھەشتارا ئەرىل بەرىلەقېۋو و د سالىمانىن (الحواليات) شەمىن ئاشۋورى سەنخارىب (۷-۷-۱۸۱ب.ز)¹⁹⁵ ئامازە بىن ھاتبەگىن. گەلمەك چىرۋك و ئەفسانە ھەنە پەيۋەندى ب خوداۋەندە ھەشتار ئەنلانا¹⁹⁶ قە ھەنە. قى خوداۋەندى گەلمەك ھىما ھەنە ز واتا ئەقەندى سەرىزى

يۈزلىگەن ۋەلانىڭ بايل ¹⁴¹

دەمىن بۇيەككەمىن چارپەرستىنا خوداۋەند مەرىۋىخى پەردابوۋى ئەۋ خوداۋەندىن خۇجھېن باۋۇرئ بايل»
 بوۋ ¹⁴²، د چەرخىن بايلىن كەڭلىدا دەمىن ئۆمەرىيانا¹⁴³
 دەستەلاتتارى دىكەر مەرىۋىخ بوۋ خوداۋەندىن ھەرىە
 مەرىن ئىمىراتورىن ۋە خۇمېن جەمەسىرىيا دەستەلاتى
 بوۋ د ۋىن ئىمىراتورىندا¹⁴⁴ ۋە دىگۈنلە ھەڭزىنا ۋى
 اھىراتىمىرا ب رەمنا زىف بان ئەيىسى ۋەك زىفى ¹⁴⁵
 ۋە خوداۋەندىن نىفەسىن ناپو كورن وان بوۋ ¹⁴⁶ باۋۇرئ
 بايل دەتە ھۇماتن مەلىمەتنى سەرىكەين پەرىستىنا
 خوداۋەند مەرىۋىخى ۋە ۋى پەرىستەكەمەك ل ۋىرئ
 ھەمىو دىگۈننى (E-sag-il) ئانكو (مالا سەرىلندا)
 ئەف مائە ئاقەندەكە گىرىگىن زانستىن ئابىنى ۋە
 سىنھىرايىن بوۋ ¹⁴⁷، د فورئانا پىروزىا ھازرا گىرىگەدانا
 بايلىيان ب سىنھىرايىن پىشراسىنكەرىيە دەمىن گۈتى،
 بسم الله الرحمن الرحيم العلمون الناس المسحر
 و ما انزل على الملكين ببابل هاروت و ماروت ¹⁴⁸
 فىن پەرىستەكەمىن زەڧورەك ب ئافىن (e-lamen-ak-
 ka) مالا بىتاتن ئەسمان ۋە مەردى ھەبە ¹⁴⁹، زەڧورە ل
 جەفت نەۋمان پىنگەتەتتە ۋە بىندىيا ۋى ۹۱ مەرىن
 ۋە بىتاتىن ۋى زى رەنگ چوارگوشەپە درىزا ئالىن
 ۋى ۹۱.۵ مېترە ¹⁵⁰، د پىنلەكەيا قانۇونا خامورىس ¹⁵¹
 دا ب فى رەنگى ئاملازە ب خوداۋەندى كىرە، انەمىن
 خوداۋەند ئانۇ ئەلمەنسامى ب سەرىشاھ ئانۇناكى ¹⁵²
 دا سەرىكەنى ۋە خوداۋەند سەرىۋەرىن ئەسمان ۋە مەردى
 ۋە بىراردەرىن سەرىنقىشتىن ۋەلانى بىراردان مەرىۋىخ
 كورن ئەڧرىن خوداۋەند ئانكى پىروزىا خوداۋەند
 ئەنلىلى ل سەرى ھەمىو مەۋقان ھەبەت ¹⁵³، ل زىڧى
 دىيارەبىتىن كە خوداۋەند ئانۇ ۋە ئەنلىلى خوداۋەند
 مەرىۋىخ زىگىرىيە كە پىروزىا ئەنلىلى ل سەرى ھەمىو
 مەۋقان ھەبەت ۋە خوداۋەند مەرىۋىخى خامورىس د ئاف
 مەۋقاندا زىگىرىيە كە نوۋلەرى ۋى بىن مەۋقانەتتە
 بىت ¹⁵⁴، ھەرىەسەن مەرىۋىخ خوداۋەندى سىنھىرايىن بوۋ
 زىنھاپىن سىنھىرايىن ل باين خۇ ئەنگى ¹⁵⁵ ۋەردەگىرتن ۋە
 پىنچى ئاف ھەبەت ¹⁵⁶ ۋە ھۇمارا ۋى يا ھىمەلى (۵۰)
 بوۋ ¹⁵⁷، د ھۇنەرىدا ب گۈھىن مەرىن دەرىرىن زىگىرىە

كە نىشانى ۋەرىگىرتن ۋە تىگەھىشتەكە پەرىۋەھە ¹⁵⁸،
 دەمىن دىيارەبىت دار ۋە تىپ د دەستەندەپە ۋەك
 ھىمەلىن ھىز ۋە دەستەلەندەرىن ۋە ئاجەكە خەمەلەندى
 ب زىرى ل سەرى سەرىيە ¹⁵⁹، ھەمىو دەمەن زى د
 پەرىكەر ۋە نىكرانەبىن دىگەل گىتەۋەرىن ئەفەسەنەپى
 (موشخوش) كە ھىمەلىن ۋى بە دەپتەمەنەگىن ¹⁶⁰،
 سەرىگىرتن كۈمەكەرىن خوداۋەندەن بوۋ بىن سەرى
 خوداۋەند ئەمەنى ۋە سەرىگەدەپىن ۋى كىرى، كۈمەكەرىن
 خوداۋەندەن ئەۋ ۋەك سەرىگەدەكەن گەنج زىگىرىيە ۋە
 دەستەلەتەكەن پەرىۋەھە داپوۋىن بۇ بىجەنلەنا ئەۋ
 ئەرىگىن بىن ھاتتەسەپارەن ¹⁶¹، بۇ پەكەمىن چار
 د ھۇنەرىن ئەھلا ئافەرا نو رەۋباران مەرىك ل سەرى
 مەۋرەكە ئولەپى ھاتتەسەپارەن، ب رەنگەكەن مەۋرەكەرىن
 ل داۋىيا دەمەنەكەيا كە دەرىرىن ل سەرىنەپە
 گىتەۋەرىن دىكەت ھاتتەسەپارەن ۋە د چەرخىن
 بايلىن كەڭلىدا بىن بىنۋاشە ل سەرى مەۋرەكەن ھاتتە
 ئەمەلەندەن ¹⁶²،

ل ئىفا ھازا سەلىپا دەۋىن بىز مەرىك ل سەرى مەۋرەن
 مەرىكەتتە لى ل زىر بانۇرا شىۋازى سۈرى ۋە مەسىرىن
 كەڭن بوۋ ۋە ھىمەلىن ۋى ل سەرى بىنۋاشەكەن ھەرىە
 ئاف ھىمەلىن دى دا ھاتتەۋە ئەمەلەندەن، ھەرىەسەن
 ل سەرى ھەتەك مەۋرەن كاشىپان ۋە ئاللىۋەرىيان
 خوداۋەندەكەن پەردار دەپتەمەن بىن ل سەرى گاپەكە
 رەۋسەتەپە ۋە ھەتەك جەمەۋەرىن (مەخولقات) پەردار
 دىگەلەندە ۋە باگىرەۋەندى ۋى دا ئەمەلىن مەرىكەكە
 بىچۈۋك بىن بىنۋاشە ھەبە ل سەرى رەۋەكەن گۈرى
 شامەن كاشى مەلىشپاك (melisipak) ۱۲۰۰
 ب ز ھىمەلىن خوداۋەندى ھاتتەسەپارەن ئاف
 ۋاندا ھىمەلىن مەرىكەكە ئانۇ ل سەرى تىرەكە درىزا يا
 خەمەلەندى ب سەرى ئەزەبەپان مەرىۋىخى ھەبە ¹⁶³،
 كىرۋىن قەبىر ل سەرى پەبەۋەندىيا مەرىكەن دىگەل
 خوداۋەندى ب رەنگەكەن گۈمەن ئىندەلى ل سەرى
 ۋى شەرا سىن گۈمەن يا ۋى مەرىكەن دىيارەبىت يا ل
 سەرى نو زورەن (Kudumu) ل باۋۇرئ سۈسە ھاتتە
 نىكرانەن ۋە ئافىن خوداۋەند مەرىۋىخى ل سەرى ھاتتە
 ئەپەسەن، ھەرىەسەن چەند چارگى ل نوۋف بەك ئەۋ

ھېمەين خۇداۋەند ئابۇي دىگرە گۈھىن خۇ كو ئەقەنا
ھېمەين خۇداۋەند ئابۇي يەك ژ وان ھېمەيان بوو¹¹¹.

ئاقىن خۇداۋەند ئابۇي ب رەنگىن ئىبۇم د نەقسىنەن
ھالىماتا تۇر با سېن دا ۋ سەرەھەن بابلىن كەفەن ھاتىبە،
ئەو كورن خۇداۋەند مەرىۋىخى ۋ خۇداۋەندەسىرىنەن
ئە بە دگەل ھەقۇنا خۇ انلىمىتوا¹¹² ل پەرسىنگەھا
بازىرىن (بۇرىسىيا) «¹¹³ گو مەلىھەندى پەرىستىا وى بە
دۇت. ۋ ئاقىن وى د كىنما پېرۇزا ب انۇا¹¹⁴ ھاتىبە.
ژ پەسىلن وى ئەو خۇداۋەندى راتىست ۋ نەقسىن ۋ
قەلمە¹¹⁵» يە ۋ پارىژقانى نەقسىكارانە ۋ ب ژىرى
دەئەمىياسىن ۋ دەپىن قەمەرى ل جەم خۇ بەرزىت.
¹¹⁶ ژ سەسالىيا پارىژ پە ل جەم ئاشۇورىيان
دەئەمەرىستىن ۋ ل ئەنەھا ۋ ئاشۇور پەرسىنگەھا بۇ
ھاتىبەنە ئاقىن ۋ پېرۇزا وى د سەرەھەن بابلىن
ئووا گەھشىتوۋ لوتكىن¹¹⁷ ۋ رۆلەك د پېرۇلەرىن
ئىنى ئىارسىتائىدا گىزىيە ۋ پەيگەرەك ھاتىبەندىن
پىرى ھىز بۇ ھەندى دچىت گو بىن خۇداۋەند ئابۇي بىت
د ھەسنى وى بىن چەپىندا ئەقەندىن نەقسىنەن ھەنە¹¹⁸.

۶- ھېمەين خۇداۋەند ئاشۇور دارى چەمىيە

(دارى شىقلى ل سەر بىنەئىن مودەرەج¹¹⁹)

پەيغا ئاشۇور يان مارتوا د زىمانى سۇمەرىدا ئانگو
رۇتۇلغا ئەقە زى ئامازىيە بۇ رۇتۇلغاين پوۋبارى فرات
كو خەلگەكىن كۈچەر ابدەوا ل بىياتىن دۇبان، ئاشۇور
خۇداۋەندىن ئەتەۋەرىن كۇما غەشىرەندىن ئاشۇور
يە¹²⁰، ئەكەرىيان ب اعمورۇا ئاقىرىە ۋ بەكەمىن
چار ئاقىن قى خۇداۋەندى ل سەرەھەن ھالىماتا تۇر يا
سېن ھاتىبە، ئەو كورن خۇداۋەند انرا خۇداۋەندى
ئەسەمىنى يە ۋ چەند ھەقۇنەك ھەنە زوانا بىت سىرى
خاتما باپىن ۋ ئاشىراتو ۋ ھەنەك پەسىندىن خۇداۋەندى
سەقاي ھەنە ۋ ئەگەرىۋ خرابى ۋ ورتانگىرىن بۇ وى
دزىرىنەنە¹²¹.

د نەقەكىدا ھاتىبە گو پەيغا (urinnu) ھەقەناتىبە
دگەل (Sibiruu) كىو رامانا دارى شىقلى دەت،
گىرۇقەكىن پىرىنەنە كو دار تايەنە ب خۇداۋەندەكىن
دباركىرى بەلى دەئەبەلەدان بۇ خۇداۋەند ئاشۇورى،

ھېمەبە ل سەر سوۋرىن ئاشۇورى بىن سەسالىيا
نەھن ۋ ھەشىن پەز ھاتىبەنەنكراندن. ۋ دېراتىا چاراندا
ب ئىلەكىن گىرندى ل ژىرىيا سىنگۈمەنى ۋ داۋىرىن
وى ب رەنگەكىن خەمەلەندى شۇورىنە خوار ۋ ل
سەر پىشتا ئەزەبەھى دانانە¹²²، ھېمەين مەركىن ل
نەخشىن خەس ل سەر سەلگا ئەسەرەھەندى ل
زىجرالى ھاتىبەنكراندن.

۶- ھېمەين خۇداۋەند ئابۇي ئەقەن (ئەلمە) ل

سەر بىنەئىن باپە¹²³

ئەقەن (ئەلمە) ھېمەين پەرىلەقنى خۇداۋەند
ئىبۇيە¹²⁴ د ھەمەن دەسدا ھېمەين خۇداۋەند
(ئىسلىيا) «¹²⁵ ب غۇبە¹²⁶» ل دوھراز سالىيا پەز ھېمەين
وى پىنگەھانبوۋ ژ ئەقەن (ئەلمە) كىن چىكەلەندى ل سەر
پەيگەرەن پەرسىنگەھەن. ۋ ئەق ھېمەبە ل نەقسىنكا
ھراز سالىيا ئىكىن پەز ھاتىبە دانان ل سەر پىشتا
گىيانەمەركىن خورافى اموشخوشا ۋ ل سەسالىيا
لورن پەز ۋ پىشتى وىن نەخشىن ھېمەين وى بىن پەرى
كو پىنگەھانبوۋ ژ ئەقەن (ئەلمە) داچىكەلەندى ل
سەر قەرقەندى پەرسىنگەھەن زىرىفە پەرجاقان¹²⁷
ۋ ئەقە زى د وى پەيگەرەندا دەئەمەندىن، ھەروەسان
ھېمەين ئەقەن (ئەلمە) ل سەر سوۋرىن ئولەبى بىن
ئاشۇورى ئەندىن زىرىنەنە ھەردو سەسالىين نەھن
ۋ ھەشىن پەز ھاتىبەنكراندن. ھەروەسان ل سەر
دوشكىن ب رەخ مەركىن قە بىن ھېمەين خۇداۋەند
مەرىۋىخى ھاتىبەنەخشانىن، ۋ د ھەنەك كىلەندىن دى
دا ھاتىبەنەخشانىن ل سەر پەرىن رەنگىھا دگەل
مەركىن ل سەر پىشتا ئەزەبەھى¹²⁸.

ل بازىرىن خەرسەپاد ئابىلەمەك ژ دەرگەھەكىن
پىرۇزى ھاتىبەندىن وىنەين ئەزەبەھى ل سەر
ھاتىبەنەخشانىن ئەو ئەزەبەھا د سەرپەرىن لىنىن
داپە ۋ ئەقەن ل سەر پىشتا وى دېارە، ل ھەمەن جەھ
گەرىۋىچەك (ئالاب ظابوق) ھاتىبەندىن ب ھېمەين
پىرۇز ھاتىبەنەخشانىن ۋ ئەقەن ھېمەين خۇداۋەند
ئابۇي ژ وان ھېمەبانە، د سەرەھەن ئاشۇورىن كەقەنما
ھەنەكەن رەنگە گۇھارگەكىن لوتلۇنى د رەنگىن

دەۋىتىرىن مېسىرىن كەڭەشدا تارىق قەجەمىيەلەر
 ھېمىلەن دەستىلەش شىھىنى بىو ل دەۋلەتتا ئاقەندى
 ل دەۋرىدىن (1133-1781 پ.ز) ۋە دەۋرىن مېسىرىدا
 دىگۈنە تارىق قەجەمىيەلەر (ھىفقا) ۋە ئالەن خۇداۋەندى
 ۋە شىھان ۋە قەرىماتىران ۋە خۇدان پەيغەمبەرنى بىلەن
 مەتەملىگەن¹¹³⁰.

۸- ھېمىلەن خۇداۋەندە ئەندى

(پرومىيا جۇوت) ل سەر بىناۋىش دەرىجىسى¹¹³¹
 بەكەمىن جىل ل سەر مۇۋەھكە ئولەيى با
 مەرىمەن ئەكەدى (1371-1130 پ.ز) ل كورستاندا
 شىھىنىيا باۋىرىن ئور ھاتىبەدەن ھېمىلەن ۋە ب
 رەخ سىزىگەنە ب رەنگەن مەن بىن بىلەن¹¹³².
 ئەف ھېمىلەن ل سەر بەرنىن كىۋورە ب شىۋازى
 بىۋىسىيەكە ئولەيى ھاتىبە كە ھېمىلەن بۇ خۇداۋەندە
 ئەندى¹¹³³. بىن كە ئاقى ۋە د نەقىسنا بەرەكەتتا ب
 شىۋازى (IM) ئاتىكە با¹¹³⁴ ھاتىبەنەقىسەن ھەر ئەو
 خۇداۋەندى سەفەل ۋە پارۋانە ل جەم سۇمەرىيان
 ۋە ئەو ئىلەن ۋە ھەر ئەو ئى ل ئولەيى بىۋىۋەندەن ۋەن
 دىكارىت ۋە ئىكەت¹¹³⁵.

ب ۋە ئاقى كە خۇداۋەندى بىۋىسىيە ل ئىفا
 بەكەم (ۋەزىسالىيا سىن پەننى رايىنى ھېمىلەن ۋە
 چەنگەلنى جۇوت بىو ھەر ئالەمكى ۋە سىن ھېمىلەن
 بىۋىسىيە ھەيۋەن ب قى رەنگى دىۋونە شەھەر ئىشەن
 بىۋىسىيە كە ئەو ئى ھېمىلەن ۋە بىن بىۋىۋە 894¹¹³⁶.
 ئەف چەندە د چەرخىن پاشىر دا با بەرەۋام بىۋىۋە
 ۋە چەرخىن ئاشۇۋىن ئوۋا ھېمىلەن ۋە چەنگەلنى ل
 سەر بىۋىسىيەكى يان ھەرى ھاتىبەنەگەن ۋە ھەك
 زەخەرە ئى بۇ پەكەن ئالەھىيان ھاتىبەنەخەشەن. د
 چەرخىن بايلىن ئوۋا بىۋىسىيە ئىكەل ھاتىبەدەن ل
 سەر ھېمىلەن زەۋەندەكى كە ئەو ئى ھاتىبەچەسەن
 ل سەر بىۋىسىيەكى¹¹³⁷.

بايلىن ئەف خۇداۋەندە ب ئاقى (ئىكە) پەرىستىيە،
 ئەكەدى ۋە بايلى ۋە ئاشۇۋىرىيان ئى ب ئاقى (ئەددا) ۋە
 كاشىيان ب ئاقى (بىرەن) ۋە خۇرىيان ب ئاقى تىشۋوب
 پەرىستىيە ۋە ل جەم كەتەنەن ئى بىۋىۋە (بەل)¹¹³⁸.

ئىكەنە خەشەندە ۋە ل سەر بەكەم ۋە نىكەتەنەن ۋە
 ئاقەنە ئىفا بەكەم (ۋەزىسالىيا بىۋىۋە پ.ز) بەكەم
 چاران دار ھاتىبە ۋەنەكىن ب رەخ پەرىستىيەكى ئىر
 (پىۋا) كە كەسەكىن كوروت ل بەرە ۋە سەۋەنەكە
 ۋە دەستەنە، ئەف ۋەنەبە (ۋەنەنەن بەرچاقىۋىۋە د
 ۋە سەرىمەن دىۋەكەن ۋە ھەنەن ھەرىمەنەكىن كە
 ئەۋى دەرىن (خۇداۋەندە ئاشۇۋى دىكە د بىمەنەكىن
 دى ئال سەر مۇۋەھكە ئولەيى (ئىسۇۋى) ۋەنەنەن
 خۇداۋەندە ۋە سەرىمەن ئىكەن بەرەمەرى ۋەنەكىن
 رەۋەنەنەن ۋە ب رەخ زەۋەندەكىن (ئەۋەن سەرى ب ۋە
 داران كە دىكەنە ھەنەنەن پەرىستىيە شۇۋە دىنەنە
 سەر دەرىگەن پەرىستىيە ل كۆمەن زەۋەن
 ۋە ھەنەن ھاتىبە شۇۋەكەن كە ئەو دەرىن (ئاشۇۋى
 دىكەن خۇداۋەندە) ۋە ئاقە بەرەمەرى زەۋەندە ئاقەت
 ب ۋە رەۋەنەنەن ھەرىمەن ل سەر مۇۋەھكە
 دى با ئولەيى خۇداۋەندە ھەبە پەنەكىن ۋە ل سەر
 پەنەنە بىۋەنەنە ۋە دارەك ل بەرەمەرى ۋە خۇداۋەندى ل
 پەنەنە ۋە رەۋەنەنەن دارەك ۋە ھەنەنەنەن كە ئەفە ئى
 ۋە ھەنەن ھاتىبە شۇۋەكەن كە ئەو ھەنەنەن ۋە ل
 سەر مۇۋەھكە بەرەمەن ھاتىبەنەقىسەن ھەبە خۇداۋەن
 (mar-tu dumu AN-NA) ل سەر مۇۋەھكە

دى ھەمەن خۇداۋەندە ھەبەدەنەن ب ھەمەن سەرىمەن
 بەلەن دارەك ھەنەنەنەن پەنەنەن (Apil-Amunuu)
 دىكەنەنەن ئاتىكە خەمەنەن (Amunuu Sdad)¹¹³⁹.
 ۋە ھەنەنەن ھەبەنەن دى بىن چەرخىن بايلىن كەڭەن
 خۇداۋەندە دىۋەندەن ۋە ھەبەدەنەنەن يان ھەرى دەستەنە
 ھەمەن بايلىن ل سەر مۇۋەھكە بەرەمەنەنەن قى چەرخى
 ھەنەنەن ھەرىمەن ھېمىلەن دارەك ل ئالەنەن ب
 رەنگى سەۋەنەن ل سەر ھەرى ھاتىبەنەخەشەن،
 سىت ھەنەن چاران بىن ھەرىمەنەن يان بەۋەك ۋە رەنە
 يان كوروت بىن ھەنەن چاران ئى ھېمە ب رەنگى ۋە
 داران ب ھەمەن رەنەنەن ھەبەنەنەنەن يان ئى ب
 شىۋازى دارەكەن ب رەخ خۇداۋەندى يان ۋە دەستەنە
 ھەنەن يان ئى ب شىۋەنەن ۋە داران ب رەخ سەكەكەنەن
 دىكەن دارەك سىن ل ھەنەن سەرى ھەنەن پەنەنەنەن
 ھەمەن ۋەنەنەن دەرەنەنەن چەرخىن بايلىن كەڭەن¹¹⁴⁰.

ئەمۇ كۆپىنچە خۇداۋەندە (ئان) ۋە ئاقىن ھەققىدا ۋى ۋى شىلاپە^(۱۱۱)، ئەمۇ رىڭنىڭ لى بەر ھەموران دىگىرىت ۋە رۇناھى چەكەن ۋى يە ۋە ئەمۇ د ئاق يايەلىسك ۋە بروسىيىدا ھەمە^(۱۱۲)، دەپتەدەن بروسىيىا ھەلگىرى سۈارى گىلەمۋەرىن خۇن پىرۋز گاي بۈۋىيە ۱۱۱۱مەلىمەنەن پەرسىندا ۋى ۋى گارگارىيە لى ھەمەن^(۱۱۳) لى پەللى ۋى دەھتەپەرسىن^(۱۱۴) پەللى لى ئاشۋور خۇداۋەندە ئەمدە دگەل خۇداۋەندە (ئالوا) د پەك پەرسىتگەھىدا دەھتەپەرسىن، ھەردەپان نۇ زەفۋەدەن بىچۈك لى پەرسىتگەھىدا خۇ لى رۇنئالەپىن زەفۋرا پەرسىتگەھىدا ئاشۋور تىزىك كۆچكە شەھى با شەھىن ئاشۋور ھەمۈن، ئەف پەرسىتگەھە با ئەرخەنكىرى بۈۋ بۇ پەرسىندا ئان نۇ خۇداۋەندەن پىنكەھ^(۱۱۵)

ب- قىسىم

پىنكەھىيە ۋە دەھەكى بىزەركى ب زەھىن ئەكەدى ازراقىن ئاشۋورى بەراسەرى ۋەنەپىن شەھىن ئاشۋورى ھاتىپەنەپىسەن ۋە پىنكەھىيە ۋە ۵۱ رىزان ۋە نەپىسەن بىزەركى^(۱۱۶)، ب قەبارى بىچۈكەن خەن بىزەركىن خۇار بىن ئاقىرى ب اگورزىف ا ۋە نەپىسەن ب شىۋارى بىزەركىن ۋە خەن ئاشۋورىن نۈۋىيە^(۱۱۷) ۋە لىفا ھىجرابا ۋىرى بەرەف ۋەنەپىن شەھى دىزى دىپت ۋە پانىيا ۋى تىزىكى ۱۰ اسەر ۋە دىزى تىزىكى ھەتەگىيە^(۱۱۸) ئەفە ۋى ۋەركىزانا ۋى دەھە،

۱. ئاشۋور خۇداۋەندى ھەن، ئىنلىلىن خۇداۋەندە بىن بىزەركى لى سەر قەدەرى دەھە
۲. مازەۋىخ رۇنەپەر (۱) ھەمۈن ھەردەن.....
۳. ئابۇ، ئەمۇ دەرىزىكى ۋە ئىپىن قەدەران ھەلگىرىت خۇداۋەندە (۱۲) ئەمۇ ب پىدا دچىتەھە
۴. رۇز شەھىن ئەسەمان ۋە ئەردى، ئەفرىنەرىن ھەرقاھەتەن..... ھەرقاھەن
۵. اسەن، رۇزەھەلەپىن تەبىسۈك، ئەمۇ سولجەمان دەھە او ئاھى (۱).....
۶. ئەدە سەرىپەرىتتەپان ئاھەلە ئەسەمان ۋە ھەردى، كى دەھتەسەرىت ك اسەمان لى سەر (۱) ۋە

۶. شەھى، ۋە سەزەكەت..... گەھىمۈن
۷. ئەپا، خۇداۋەندەن پەندى، ئەمۇ ھەمۈن تىشت لى ھەمۈن رەنگەن چىكىرىن چىكىرەكە باش، ئەفرانەن
۸. الەننا (۱۲) خانما ئوروك ھەشتار، ئەمۇ ئىلارنا ھەن لى ۋىشەھىن دگەت بىن ئەمۇ ب سەھەن كىرى، با بەرئەنەر.....
۹. سىپىتى « خۇداۋەندى خۇدالەھىزان ئەمۇن بەرى نۇ نەپىن ئەشكەرى بەرەف پىنئەدەن..... ئەمۇ دەھەنە بى (۱) اۋرۇمەن ھەن (۱۲)
۱۰. ئاۋور، ئەمۇ چوۋىف ۋە سەتەن ھەلگىرىت تىركال (۱)، كى ب سەرىتگەھە دىپت (۱).....
۱۱. ئەفە ئەمۇ خۇداۋەندە ھەزەلە با ئەسەمان ۋە ھەردى دىزىت.....
۱۲. تەبىجەلەت بلاھەر شەھىن ھەر چوار ئالەپان، ھۆكەمدارى ازەپىن ۋە شەھەزادەپىن (۱) ئەفەن ئەللىل كەھنەن ئاشۋور (۱)..... خۇشتەقى
۱۳. ئەمۇن چىدەكەت خۇداۋەندە (۱۲) ئەفەن.....
۱۴. چىپەن مەن بەرىت ھەن شەھە قازانەن گەھىمەن،
۱۵. لى دەرىپەن بالا ئاھى بۈۋىيە ئاھەپۇنا رۇزى بەرەف دەرىپەن ۋىرى بىن رۇزەھەلەتى.....
۱۶. د سالا ھەقتەدا ۋە دەھتەلەندارىيا ۋى، ۋەلەپەن ئەمۇن لى ھەردەن بەراسەرى ئىمەرانورىيا ئاشۋورى دىزىن.....
۱۷. ۋان (خەنرەكەن) ئەشكەرى خۇ، بىن خۇدەستەھەنەن، ئىن ئەمۇ شەھىن بەرى ھەن چوۋىن.....
۱۸. ۋان ب رىكۋىتىكى بەندەپەتەن خۇ ئەدە ئەكە، باژىزىن ۋان.....
۱۹. ھەلەسى (۱)..... نۇ تىزىقى.....
۲۰. ۋان باۋەنەكە تۇند ھەمۈن..... چوۋىن.....
۲۱. پەلەپىن شەھەخۇارى دى ۋەلەن ئاشۋور دالەن..... ئاھەن.....
۲۲. ....

۱۳. .... بازلت (۱). غەربىي ئاسىيە بە
 ۱۴. ئەترا قەرىمانى دەم ئېيىن ئەشكەرى ئە باقىت بەرەف پىنار بچەن رىك .....
 ۱۵. ۋ بىلە ئى. ب رەنگەكىن كەرىگىرىنى ل كەلىس چىيان ..... اچىا .....
 ۱۶. ۲۲. الېسنا غەرب ۋ بازلتان
 ۱۷. .... ب كىشىنى ۱۹ بازلتان تولوبىيانىس
 ۱۸. .... كەلىپەلىن وان مە دەست ب سەرداگىرت .....
 ۱۹. ل وان بازلتان تولوبىيانىس يا ارەقنا بەرامبەرى چەكىن م .....
 ۲۰. ... يىر ..... ل جەين پىر ژووردالىس ل چىيان ئېلم .....
 ۲۱. .... مېنا ھونگوسىلىرىكى .....
 ۲۲. .... وان دىت ..... ۋ بۇ دەروكان
 ۲۳. .... ب سولكىن خۇ ..... جەين ژووردانىن دۇار ل چىيانى ..... اگوشىن چىيان
 ۲۴. ... بىن ۋەك كەلا بۇ خۇ گىرىن وان دىت (۱۹) كەلىپەلىن وان ..... اتىس
 ۲۵. دەست ب سەرداگىرت ئەو ل چەكىن م دىرسىيان بوو .....
 ۲۶. ... بىنى نەف (۱). غەربىي كىمىسى (۲) دىگەل سولكىن وان نەف .....
 ۲۷. مەن ھىز گىر كەپتە (۱). ئەو بازلان ل كېما وان
 ۲۸. مەن دەست ب سەرداگىرت ئەو كەمبەن كەپتە ژىر دەستىن مەن ئەز ل ۋى جەين ئېشتەجىن بووم. ۋ ادانا خىسى ابو مەن ۋەك خوكىمدار ل سەر وان ..... ۋ بۇ ھەرىمەن
 ۲۹. ۋەلانى ئاشوورى مەن زىراندەن مەن ل چىيان چىنگرا يان ل چىيانى ئىلىم ..... بەرىگەر ..... ۋ
 ۳۰. مەن ۋىنەين شاھبا خۇ لىن ئاقراندە ۋ ..... بۇ ھەموو رۇزلان ..... اھەر بەك ل
 ۳۱. دىقى لى بىتە يان دەسكىلىن د ادىقى ۱۸۱
 يان پىلەخىنىت يان لى بىتە يان ب بەرا

- پىلەخىنىت .....
 ۱۹. يان ل غەربى بەلاقەبگەت. بىت خوداۋەندىن مەرىنى ل ئاسىيانى ۋ غەربى ئېشتەجىن .....
 ۲۰. يا كە ئاقىن ۋى ھاتىن اد قى تەخشىما (۱۱۲) .....
 ۲۱. دى غەربى گوشىن ۱۱۵۱۱ بۇ كىفل ۋ خراپىيان .....
 ۲۲. ئەو تەخشىمەن .....
 ۲۳. ب ھىلان ب بەنا پېرور باقىرىكەت .....
 ۲۴. ۋا خوداۋەندى ھەموو غەربان (۱) دى گۈەندارىيا بوغا ۋى كەت ..... (۱۱۴)

ج- ۋىنەين شاھى

پىنكەتتە ۋىنەين شاھى ئاشوورى ئىلانلىرىنى سىن دە سەروپەرى ئامبايدا ۋ سەروپەرى ئالىيە كىفەبە راپوستىنە بەرى ۋى ل ئاكىن چەين بە ب دەستىن خۇين راستىن ئاھارە دىگەتە كۆمىنى كە ھىمباين خوداۋەندىنە ۋ دەستىن خۇين چەين نا گۈپالىن شاھى (سولجان) ۋ ھەلدگىرت^{۱۱۴} دە سەروپەرىكىن خواردا ل دەستىن ۋى بىن چەين فە ب رەنگەكىن خوار دەسپىدكەت ھەنا دىگەپتە كەمبەرا ۋى كۈزەپكىن قەبىۋى ئېزىكى ۵۵ پلان پىنگەلىن ۋەك سەروپەرى ھەمان گۈپالىن شاھىنىيە بىن شاھ شەمىش ئەدەدى بىنجىز (۸۲۳ - ۸۱۱) پىزا ھەلدگىرت ل ۋى بەرىگەرى ئەمەن ل ئەمەد ھائىيەدەتن^{۱۱۵} گۈپالىن شاھان ل نىشانىن ئەلقىن دەستەلاتارىيا ئاشوورى بوون ل ئالىن شاھ ۋ خۇى پلىيىن بلىدىن دەولەتن دەلتەھەلگىرن دە ھەمان دەمدا ل ئالىن خوداۋەندى فە دەلتەھەلگىرن ۋ ۋەك ھىمباين خوداۋەندەكى دىتر بوو. ھەرەسەن گۈپالىن شاھانە ل نىشانىن بەرچاقى بوو بۇ دىبارگىرنا پلىيا ۋى كەسىن بىن ھەلدگىرت^{۱۱۶}

۱- كۈلاڭى سەرى

شاھى كۈلاڭەك دىكە سەرى خۇ ل كۆمىنى فە بىن لىز بوو^{۱۱۷}. ئەو لى ھىمبايك بوو ل ھىمباين خوداۋەندىن ۋ شاھىنىا ئاپىتى بوو^{۱۱۸}. راپىچەكنا

زىمىن چىكىن ۋى رەقىبە كۆمىتىن چىا بو خۇ كىرنە كەلا ۋى ئەو ئالانكىن ۋە سامانىن وان بىن ۋە وان زى ل سەر چىان لىن دىئىرى. ھەروەسنان ۋى ھەممان سەرھەرى د كەل خەلگىن كىسى كىر ۋە ھەسۋو ئەۋىن كەتپەنە دەستىن كىرتىن ۋەك ز سەرگىرەپىن خۇپىن خەسالىدى كىرە خۇكەمدارىن نەقەرىن يا كۆ پىشتى قىن ھىزىش بويىە پىشكەك ز شاھنشىنا ئاشۇۋىرى ب دانانا بەك ز ئالېگىزىن شاھى ئەف نەقەرە راستەخۇ كەتە زىر دەستەلاندىرىيا ئاشۇۋىرى ۋە نەقە زى ز كىزىن ھەرە كىرگىن سىياسەتتا ئاشۇۋىرى بوو ل سەرھەمىن قىر شاھى.¹¹⁰

نەخشەبەرىن ملا مەرگىن كىرگىبەگا دېرۇكيا مەزىن ھەبە- زىمىن ب رەنگەكىن ھور بەك ز وان ھىزىش بۇ مە بەرچاقەدەت پىن شاھىن ئاشۇۋىرى ب مەرھەمەت مەرھەمەتتا شاھنشىنا خۇ ۋە ئالانكىرنا سامان ۋە خىزىن قىن نەقەرىن ۋە بىن بەرگىرنا خەلگىن ۋى ز سەرھەمىن كىرپە سەرھەمەتتا بەھىدىن ۋە مەھانا ۋى زى بۇ قىن ھىزىش دەست بەسەرەگىرنا رىكىن بازرگاتى ئەۋىن ۋە قىن نەقەرىن يا ھەمىن ۋە ھەممان دەست مەرھەمەت ۋى ز قىن ھىزىش ئالانكىرنا سامان ۋە خىزىر ۋە بىزىن نەقەرىن ۋە ز ئاقىرنا ھەر بىرەگىن يا خەلگىن رەسەلنى نەقەرىن دىر دەستەلان ۋى دىر شاھى ئاشۇۋىرى ئىچلا ئېلەرى سىن دەستەنەسەن كۆ بەكەمىن كەسە بىن دەست ب قەگۋەستتا ب كۆمەتتا ئەۋىن بىزىن نەقەرىن كىرى. گەلەك پارچە ز نەقەرىن ب تەۋاۋى زى خەلگىن وان قىلانكىن ۋە ب زۆرى ھەمەكىن دى ل شۇبىنا وان ئاگىچىكىن، ھەروەسنى پىشەزىبىۋىن مۇزى دەستەلان ۋان بىرەبىۋە ئاشۇۋىرىيان پەنا دېرە بەر قەگۋەستتا ۋى خەلگىن ز سەر مۇلك ۋە ۋارىن وان¹¹¹ ئەو د ۋى باۋەزىدەۋىن كۆ نەقە چاگىزىن رىكە بۇ زىقىرا ھىزا خۇجەس ۋە پىگىرىيا خەلگىن وان نەقەرىن ب تىنال ۋە باۋەزىن خۇجەس قە، قى شاھى د ئاقىمرا ۷۴۱-۷۴۱ پ-را ۳۰۰۰ كەس ز نەقەرىن خەمەت باۋەزىن قەگۋەستتا چىابىن زاگىرەس، ۋ ل سالا ۷۴۱ پ ز ۱۵۰۰۰ د ھەمەگىنە كەسەن دى قەگۋەستتا ئېرانى¹¹²

سەرى يا ب شىۋازەكىن مەخرونى بىن تېز بوو¹¹³، بۇ بەكەمىن چار ل داۋا ھىزىشەلەپىيا بوۋى پىشە زىبىنى شاھىن ئاشۇۋىرى دىرە سەرىن خۇ¹¹⁴، ۋە فوناقىن پىشەزىن سەرھەمىن ئاشۇۋىرى ئەف چەنە يا بەرھەمەت بوو، ۋ ئاشۇۋىرىيا كۆمىتىن كۆلەق دەستەلان نەقە زى ئەجمەس باۋەزىيا وان بوو كۆ نەقە ھىمەن دەستەسەنە گىچەن شەرخەۋە (الأرواح المشرىرا)¹¹⁵.

۱-جىلو بەرگ

شاھى چىكىن دىزى بىن ب رىئالوكىن پانە كۆ ب سەر بىپاندا دەستەخۇار دىرە بەرخۇ¹¹⁶، نەقە زى ئەو چىكە بوۋى پىن پىرانبىيا شاھىن ئاشۇۋىرى دىرە بەرخۇ¹¹⁷، ز سىگى قە بىر كۆ بو كىزىن ھەقىر دىرە بەرخۇ بەك ز وان يا بىرە ۋە يا بىر نەھىتەپىن ۋە كەمەركەت ل نىقا پىشتى بوو ۋ ئەۋىدىن ۋى د كۆرەبوۋىن¹¹⁸.

پىنج- كىرگىيا پەكەرى ۋە دېرۇكا ۋى

مەرھەمەت زى ئىراندا قى پەكەرى ل نەقەرىن بەھىدىن يا ئەتەن زىۋ بىزىدەۋى ھىلاننا بىرەھاننا ۋى سەرگەمىتىن يا شاھ ئاشۇۋىرى ئىچلا ئېلەرى سىن دەستەخۇە ئىنە ۋە بۇ قىن مەرھەمەتتا ھەمانا ئىراندا پەكەرى ل قى جەس دېرە ھەرەكەت د رىزىن ۱۲، ۱۳ ۋە ۱۴ ۋى نەقەرىن بىرەكەس ھاتىبە تەپسىن.

د ۋى نەقىدا ئامازە پىكەرى كۆ ۋى ل سالا خەمىتىن ز دەستەلاندىرىيا خۇ ۷۳۸ پ زا ھىزىشەكە ئەمەتتەرى بىرە سەر نەقەرىن ۋەلونا ابەھىتەتتا ئەھا، ئەگەرىن قىن ھىزىش زى ۋەك بىرەكەرى ئەو بوو كۆ خەلگىن نەقەرىن ۋە بازىزىن ۋى ئاگىرى ۋە گۋەدەرىيا خۇ بۇ دەستەلان شاھىن ئاشۇۋىرىن بەرى ۋى بىرەگىرە، ۋ پەسنا خەلگىن نەقەرىن دىكەت كۆ خەلگەكە زۆر باۋەرى ب خۇ ھەبە ۋە وان تەۋاۋىر دىكەت كۆ كىزى پىلانگىزىن دىر شاھنشىنا ئاشۇۋىرى كىرە.

ھەروەسنان دەست سالىۋەتتا ۋى ھىزىش دىكەت كۆ ئەتە دەست ب سەر ۱۹ باۋەزىن (گۋەدەن)دا كىزى ۋە ئالەن وان ئىنەتەن ۋە پەسنا خەلگىن واندا بىزىت

دېتت خۇداۋەندىن ئاشوورى زى ئىبن، ھەر ھەسەن پەرىستىگىمىن كەلگەن زى سەز زى ئوۋ ئوۋزەنكەرنەفە ۋە ل ھەزەمەن شەھ شىلمېنسەزى سېن پەرىستىگىمىھا ھەمپەنكا ھەرەم خۇداۋەندەن (مانو) ۋە ئەمە ل ئاشوور ھاتىفە ئوۋزەنكەن¹¹⁰⁰

ئەف كىرەپ كېشىيان زى بەرى وان ئەنجەسادىھ ۋە دگەل خۇداۋەندىن خۇ خۇداۋەندىن سومەرى ۋە ئەكەدى زى پەرىستىنە¹¹⁰¹. ۋە بەكەمىن شەھن وان ئەكۆم 11۰۲-1۸۸۵-پ.زا ب ھەرەما زىرانىدەمفا پەيكەرى خۇداۋەندە مەربۇخ ۋە ھەزەرنا ۋى (سىرەتەبەم) زى نېلىن (ئىخسەسەرىن) ھىزەشەك بىرە سەز مەفەرە عانە ۋە پەرىستىگىمىھا ۋى سەز زى ئوۋ ل بابل ئالفاكەرەفە داكۇ ئالىگىرىيا بابىيان راکىشەت ۋە پەشەئەنابىيا وان بۇ ئەمىئەلەن ئوۋ ئەمىئەتەبەتتە¹¹⁰²

پەشە ۋەلەن لوبو (Lulubu) كەرىن ھەرەدىكى ۋى ب خۇ ە پەيكەرى مە سەز كەن با ئامازەپىكىرى چەنە ھەزە كەسەك ز ۋەلەن شەھن ئەگۈھەسەن ۋە ب زۆرى ل دەفەرە مەك ۋە راجۇ ئاكنەجىگەن¹¹⁰³ ھەدى ئەم ھەمپەنە بىن ل پەشە سەزى با پەيكەرى ئەمىئەتەبەن ھەمپەن خۇداۋەندە ئاشوورى بون ۋە ب زۆرى ل سەز خەلگەن وان دەفەرە سەپەن كەم پەرىستەن ۋى ۋە ھەمپەن بىرە ئەۋىن خەلگەن دەفەرە بەرى داگىرەن ئاشوورىيان باھەرى بىن ھەم بەكەن دېتت ئەمىئەتەبەن ۋان ھەمپەن ب ھەرەما خۇ نېزەگەن ل خەلگەن وان دەفەرەن ۋە رىزگەن ل بېرەمپەن وان بىن ۋە ئەف چەنە زى ز ئالىن ئاشوورىيانەفە ھالەپكەن، گەلەك پەرىستىگەم ل ئاشوور ھەمە ھاتىفەئالفاكەن بۇ خۇداۋەندەن

زىھەر ۋە بەراۋىز

- ۱. كەلگەن دېرەڭكا كەلگەن بە، بۇ زىكا كەلگەن تەبىرە نو خېنەن دەئەتگەن ۋە زاراڭن كەنكەنبا ئاشوورىا پەيلا تەزەنە شەپنە كەلگەن تەبىرە
- ۲. باقرە ۋە ۋە سەز مەرىشە فى مەلەن لائار ۋە ھەزەرە ئالەلە بەدە - المومەل بەدە - 1۹11، س 2۹
- ۳. مەلەق فەھەلەن رەبە كەشەف لائار فى العراف المومەتە العەلە لائار ۋە اللار بەدە - 1۹۸۷، س ۸۸
- ۴. لائىن مەمبەد، ئەمىئەتەبەن لائار فى شەمال العرافى اسوس، 1۹1۵، ج 1، س 1۸۹
- ۵. چار جەل ئەكەم چار كەسەت بۇ چار لوتكە
- ۶. باقر مەرىشە ئالەلە، س 2۹
- ۷. لائىن ئەمىئەتەبەن س 1۸۹
- ۸. مەلەم، مەلەق، ئالەلە، كەشەف المەمبەتە فى شەمال العرافى، ۋەبە الشەھە ۋە المومەل بەدە - 1۹۷۷، ج ۳، س 1۱
- ۹. لائىن ئەمىئەتەبەن س 1۸۹
- ۱۰. ھەزەرە لائار العەلە - المومەتە لائار فى العرافى - بەدە - 1۹۹۰، س 111
- ۱۱. ئەمىئەتەبەن ئەمە (1۹۹۱ - ۹۰-۱۰) ل كەشە نېزەكى مەمبەتەبەن ھەلە سەز نېزەن، بۇ رەبەكە ۋە خەزەنەبەن خۇدەبە شەھ ۋە ئەسەت ب سەز ۋەلەن قازەن ۋە سەز ۋە مەزەقە دا كەشە - ل مەلا 1۹۸1، مەلەق بەدە ۋە زىكەنە - ئوۋزەنكەرنەفە ۋە زىكا فى كەلگەن راجەرەبەت ۋە مەمبە زى ئەف پەيكەرى - ل ئالەن بۇ قە ھاتىفەئالفاكەن
- ۱۲. لائىن ئەمىئەتەبەن س 1۹1
- 1۳. Postgate J.N. The Inscription of Tiglath-pileser III at Mīa Merg. SUMER, vol. XXIX, No. 1, p. 49&Postgate J.N.
- 1۴. Soden W.V. The Ancient Orient. Translated by Donald G. Schley. Michigan- 1994, p. 57
- 1۵. Postgate. Inscription . p. 50

- Blak. Jeremy and Anthony Green. Gods, demons and symbols of Ancient Mesopotamia. 2ed. 17
British Museum- 1998. p.102
- Weidner. Ernest & Soden. Weifram Von. Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen 12
Archologie. Berlin New York. 1957- 1971. p. 486
- King. L. W. The Sumerian Problem. U S A. 1969. p. 58. 12
11. الطغلام. عبدالرحمنہ الفکر العسکری فی العراق القديم. وزارة الثقافة و الاعلام، بغداد- 1981، ص 71
12. رائیبر رائسیر لاشوریان یعنی تاشوری شرفمکریہ کو کوریا یعنی آل شراہ کو عیبلیہ جو انو اسمانی، کو
حوالہ دے کر لاشوری ہائیہرسن و ب حوالہ دے کر لاشوری ہائیہرسن کو لاشوری ہائیہرسن کو لاشوری ہائیہرسن کو
جو ہوسن شرفمکریہ کا کہن ہے لاشوری ہئیہ لغو ای 11- شرا کو واک زمان لاشوری ہائیہرسن ہئیہرسن ہئیہ
11- شرا گوہن ب سہراہائیہ و ہئیہ لاشوری، جو پیرائین ہائیہرسن یعنی لاشوری ہئیہ
- Jastrow. Morris. Aspects of Religious Ble and Practice in Banylonia and Assyna Newyork. 1911.
p. 121- 123
17. ساگر عظیمہ بابل النیر، 1917، ترجمہ ناصر سلیمان، مومل، 1999، ص 318
- Samuel. mark. Assyna. Astudy of symbols. Posted. Monday, January, 22, 2001. <http://www.atour.com/education/2001/01/22a.html> 18
- Douglas. E. Symbols of Gods in Mesopotamian Art. Roma- 1945. p. 105 14
ibid. p. 105- 106. 11
11. ابراہیم، قاضی اللہ و الأسطیر، ترجمہ محمد وحید حیات، ط 2، بیروت- 1997، ج 1، ص 18
12. رشید، فوزی، المعتمات الخلیفہ موسیوہ حضارہ العراق، بغداد- 1998، ج 1، ص 113
12. موسیوہ، الحضارہ الخلیفہ، ترجمہ السید یعقوب بکر، الہیئۃ المصریۃ العامۃ للکتاب، القاہرہ- 1977، ص
121- 122
11. عبداللہ، یوسف، خلف الفکر العسکری فی العراق القديم، رسالہ، کنواریہ، مکتبۃ المدینۃ المدینۃ العلمیۃ الخلیفہ العربی و العرب
العلمی، غیر منشیوہ، 1991، ص 11
- SMITH > S. Drey. The Age of Ashurbanipal. CAH. Cambridge – 1962. Vol. 111. p. 91. 12
11. ساگر عظیمہ بابل، ص 198
17. الحاج یوسف، رہا محسن عبدالرزاق، الکتابۃ علی الاحیاء الاصطوائیہ غیر منشیوہ فی المکتبۃ العربیۃ، رسالہ، جامعہ
الیم منشیوہ، جامعۃ بغداد- 1987، ص 128
- Postgate. Inscription. p.50 18
- Knapp. A. Bernard. The history and Culture of Ancient Western Asia and Egypt. U S A- 1968. P. 24 19
No 2. 1948. P. 486. J. Walby. T. The Rock-sculptures in Gunduk Cave- SUMER. Vol. 6-
11. ساگر عظیمہ بابل، ص 37
12. یونیورسٹی الخلیفہ عند المابین، ترجمہ ولید الخیار، بغداد- 1977، ص 11
12. الحاجی، محمد، الجبل صوفر، ط 2، عمان- 1998، ص 31
12. Black. GDSAM. p. 21
12. الحاج لغی الہیہ فوق الارض، صوفر، 1977، ج 1، ص 111-112
12. الحاج عبدالوہاب، قصص الانبیاء، ط 2، بیروت- 1979، ص 8
17. صیوہ، فصل، ایہ 17
- Weilant. James. By The Waters of Bablon. London-1970. p. 86 20
12. تیسکا لوییدیا یعنی پیر بے زانی صومری، علما معین و امم عظیمہ حوالہ دینے سے پہلے، پیر، Black. GDSAM. p. 135

Labat REAp 174 1۳

1۵. احمد جمال رشيد، دراسات كرتيه في بلاد سومر، بغداد- 1۹۸۷، ص 11

« كلشي عيشيندتين همنو ناربه از چياين تا سينيتر باكوورن روزهدانن عيراقن ايلينه وارن وارن از نيزگن نهزنا خنوز و ناهزين چياين لفظنامه از سده ساليبا نهزي سوز زابنن از پشكا يوانفالين چياين زابنن دابل و از نيزگن ناهزا نويسن ايلينه نهزي وار نهمه لاني و لاني دابل كرتيه نهضت ب كارينانن ناهنر با پتر پترانسان نهزه و سوز القرائ القديم ترجمه حسين علوان حسين طرا- بغداد- 1۹۸1، ص ۳1۷-۳1۸

1۶. الاميد، صليبي سعيد، فترة العصر الكلاسي اسبوع 1۹۸۳، ج 1، ص 1۵1

17. Cock. J.M The Persian Empire. London.p 150- 147

« القرآن الكريم سورة فصلت آية ۳۷

1۷. <http://www.pagans.org> Owens. D. W. A Small Dictionary of Pagan Gods and Goddesses-Ptr 1۷
finrosel.pagan1.htm

Lynca. About Sun Gods and Sun Symbols in Mythology 1999 1۸

<http://www.lyncawork.com/stories/omaterasu/sunsymbis.htm>

1۹. عبدالرحمن، الآلهة شمسون، ص 11۸

Postgate. Inscription P. 50 ۲۰

« نعليه كوا لعيه كهوره- لغو ب حو لعيه كهوريه ناهنر- كورنن لنگم كرن حورنه كرهكنر بلدنو كوالانكر ين هانينه ناهنر كو ب نوراتيا 11 كم نكهينه باكوورن روزهدانن نويسن انكوبا نهمه لاني هانكوبان كر كرتيه نهزه

الحانر وايه و احمد مالك الفتيان، طرق التنقيح الآثريه، جامعه بغداد- 1۹۸۳، ص 11۵-11۹

British Museum. Goddess from the world ۲1

<http://cas.Buffalo.ny.us/Edu/English/faculty/Christianoyt1abi.nhw1/fhw1.htm>

Gebl J The name of the Goddess Innin. JNES. vol. XIX. Chicago- 1960 p. 72 ۲2

۲۳. باقر و اشور، تاريخ ج 1- ص 1۵

۲4. هانس فونك- ملاحظات حول منشأ شوشكا الحورية في الآله الثاني قبل الميلاد، ملحق مجلة سوبر العباد العلمية و العالمية الاولي دابل و اشور و حمرين، المؤسسة العلمية للثق و التراث- 1۹۷۸، ص ۳1

Boulay. R.A. ARRIVAL OF THE PROTO-SUMERIANS, THE ANCIENT ASTRONAUTS ۲۵
Editorial

Comments By Roberto Solano c 1987

<http://www.apollonius.net/boulay-1۵.html>

۲6. علي فاضل عبدالواحد، شمشار و اشور حاور المعتقدات الخاصة بهما في حضارة واتر الرافدين اسبوع 1۹۷۳، ج 1- ص 4

۲7. علي فاضل و احمد مالك الفتيان، طرق التنقيح الآثريه، جامعه بغداد- 1۹۸۳، ص ۳۰۸

۲۸. كونينو، سوز الحياه البوميه في بلاد دابل و اشور ترجمه و تعليق سليم طه التكريتي و بهار عبد التكريتي، بغداد- 1۹۷۹، ص 11۹

۲۹. المجلدي، فلول الآهويه في المعتقدات البوميه، بيروت- 1۹۵۳، ج 1، ص 11

OWENS. D.W.A Small Dictionary of Pagan Gods and Goddesses ptr ۸۰

htm. and Collins- Paul why Ancient Mesopotamian. M <http://www.pagans.org/finrose/pagan1.yths-Archaeology Uniwerty College London. UN British Museum Gallery Lecturer>

<Http://www.galleryinistobabylon.com/myths/whymeso.htm>

« وهركا پترانكر سومريره باقر و ين كهان نوريك Uruk ابوو نكهينه باكوورن باقرن نور ناهينه كنن شامستانين كركك

- يو د نيسكلويديا نيسكلويديا مائيلين شوينوارا بئيره باقر المصنف ج ١، ص ٢٢٢
- ٨١- بصمة صر فرج- الوكاء مصرية الاثار العلية بغداد- ١٩٦٠ ص ٨
- ٨٢- مظلوم طارق عبدالوهاب- و علي محمد مهدي، مصرية الاثار العلية بغداد- ١٩٧١ ص ١١
- ٨٣- شايف سمنخاريس - المكيرونا صوا ديرازو هيرشا بو سحر بايل ريزا ١١ لاملاره ينگريه برتر پزرايمان بئيره
- Luckenbill, Daniel David The Annals of Sennacherb. Oriental Institute Pyblication Chicago Univ. Of Chicago 1924
http://www.stolaf.edu/people/kchanson/sennprism1.htm
- ٨٤- دائر صديقاتي- اصنافير في بلاء ما بين النهدين ترجمتها الى العربية لعمرو نصر، بيروت- ١٩٩٧
- ٨٥- الماجدي خليل شوينوار ص ١١٥
- ٨٦- الماجدي خليل شوينوار ص ١٠٦
- ٨٧- جنير نائل هل كثار محور في عطفه النصوريين و الاكديين الى الفصولة او من الهبة الموت- اشوير ١٩٨٠، ج ١، ص ١٠٠، ص ١٢
- ٨٨- الماجدي خليل شوينوار- ط١ ليلار- ١٩٩٨، ص ٨٣
- ٨٩- بونيو جان- الميعة عند البابليين ترجمة وايد الجار بغداد- ١٩٧٠ ص ٥٥
- ٩٠- Postgate Inscription p 15
- ٩١- Douglas SGMA p 15
- ٩٢- صر يهيفكا نيكوس به هيمان وانما يعلما صر بان صر ك با كورين صر- ديرازو سياتر في يهيفكا بئيره سليلمان- صر اللغة الاكديا- جامعة اموسل- ١٩٩١، ص ١٨١- صر يهيفكا بئيره - Douglas SGMA p 15
- ٩٣- موسكافي- الحضارة ص ٢٢
- ٩٤- اصنافيل بويحة خليل- مصنفه حاسوباني وزارة الثقافة و الاعلام بغداد- ١٩٨١ ص ٧
- ٩٥- اوزار- قاموس ص ١١
- ٩٥- باقر طه- ديعة البابليين و الآشوريين- اشوير م ١٩٤٧، ج ١ ص ١١
- ٩٦- رشيد- عوزي- المعطيات النبية - موسوعة حضارة العراق بغداد - ١٩٨٥ ج ١، ص ١١٢
- ٩٧- بايل نازيركي كهفته كهفته ناهراسير و لاني ناهرا بو بوزان سمر صر مائيلنا بايليا نيكو كم حاسوباني ناهرايين شاضي وار بو ناه نازيركي كهفته ناهرايين بئيره
- بوتن ماركوت- تاريخ بايل- ترجمة رندا عراز و ميتال ابي فاضل ط١، بيروت- ١٩٧٨
- ٩٧- اوزار- قاموس ص ١٦٠
- ٩٨- شعورين همدك و كورين و كهوف بوون ز شعورين ز داويا هراساليا صر زابنير ز حورين مائيوونه و لاني ناهرا بوزوزان و لاني بوجاف شعور - شكاندا مائيلنا لوريا شعور بئيره باقر المصنف ج ١، ص ١٠٢
- ٩٨- باقر تاريخ العراق ج ١، ص ١٨
- ٩٩- موسكافي- الحضارة ص ٢٢٢
- ١٠٠- ساكرا هارو و - في الحياة اليومية في العراق القديم: ايل بايل و اشورا، ترجمة كاظم سعادالدين- ط١ بغداد- ١٩٧٠، ص ٢١١
- ١٠١- موسكافي- الحضارة ص ٢٣٠
- ١٠٢- العراق الكونيم- شعور البوزواية ١-٢، بو المكيرونا في لاني ناهرا نظره الرعاصي- مصنفه نصيب اشوير العلي الطير لاختصار اشوير ابن كوير ط١- م١ الرعاصي- ١٩٨٩، ص ٨١
- ١٠٣- بلو- اميرة - برج بايل ترجمة جيرا ابراهيم جيرا الموسوعة المصنوعة ٢٥ - بغداد - ١٩٨٠، ص ٢٩

116. هەمان ژێر، ب. 191، 194
117. النماحي، وثق اسماعيل الله توفى الحضر اسودر 1979، ج 1-2، ص: 181-187
118. Postgate Inscription-p. 50
119. النماحي، انجيل سومر ص: 28
120. ارزاد، قاموس ص: 169
121. Douglas-SGMA p. 143
122. 143Douglas-SGMA p
123. لوكزو، مائغرد، معجم المعهودات و الرموز في العصر الفينيق- ترجمة صلاح الدين رمضان مراجعة محمود مازن ط 1- القاهرة- 2000، ص: 241-187
124. Postgate Inscription P. 50
125. Douglas-SGMA p. 72
- بەرز کۆبوو بە بەرز سنووری ژو ههسته تاقێن، بەکەسێ جار ژ ناگێن کەشێیانفە هانییەنگارانیان و ههنا مەرزەمێز بەهنگ بەکالیانیان یان مەرزەناسوو ئەو بەره وەک بەلگەناسەکا مۆلکەناریا مەرزەگە بە کۆ سنووری مەرزو و ناغە خودگی و خوداوەندێن شامەسێر ل مەرز یان تێبا مەتەنەخەڵەسێن و وەک هەمان هەمانێن خوداوەند ل مەرزو مەتەنەخەڵەسێن مەرزو
126. Black. GDSAMP
127. Weidner. Reallexikon P. 485
128. موسکافی، الحضارة ص: 227
129. لاکو، اصل عبدالفتاح معجم بلدات وامناطير العالم، م 1- بیروت- 1990، ص: 13
130. النماحي، متن سومر ص: 13
131. Douglas-SGMA p. 72
132. موسکافی، الحضارة ص: 129
133. ارزاد، قاموس ص: 79
- شالا، ههڵبەنا خوداوەند ئەو، خوداوەندا بەفرێ، خوداوەندا مەسێان یان خوداوەندا مەرزو
134. Black. GDSAMP
135. Owen. Dictionary. <http://www.pagans.org/~firecose/pagan1.htm>
136. بارو، اندرە، بلاد افسوس الرحمة و تعاقب عيسى سلمان و مكيوم طه النكريتي، بغداد- 1980، ص: 81
137. باقر، بلدات ص: 18
138. ارزاد، قاموس ص: 79
139. يوسف، شريف، تاريخ فن العمارة العراقية في مختلف عصور بغداد- 1987، ص: 119
140. Postgate Inscription P. 51
141. النماحي، استكشافات ص: 194
142. ژێمەرز، مەرزو، ب. 191 و 192
- ل ناگێن رانیان یان هەمانێن خوداوەند ئەوین، هەلیفە یو هەمانک هەمانێن یو هەمان بەلێن ژ لەمەسێن هەلکەمێزێن سوبەسێن و شەکەسێنا بەرز شووبا یان هەمانێن مەرزەمێز، ئەوین، مەرزو، 1- هەمانێن خوداوەند ئەوین، توفال، مەسێسێن یا ئەهەزە یان هەلیفەگێن، یو پەرزەمێز
143. Postgate Inscription P. 51
144. Postgate Inscription. P. 52 53 54
145. 51-53
- بەرزێر مەرزو، بەکەلێنە ناگێن، و هەمانکێر، یو بەرزێر، ئەوین، ب. مەرزەمێز، 29 کەم ژ بەرزێر مەرزەسێن بەتەسێن لاشووبەسێن یوو، مەرزەمێسێن لاشووبەسێن ناگێن یو ب. کەلەج، هەلیفە، ئەوین، لاشووبەسێن شامەسێرێن بەکەم، 1173-1171، شارا، لێو بەرزێر تەفەکیرە

شۇيىنوار ئىنسىكلۇپىدىيا پارىژگەھا دەۋرىگە

د. ھەسەن ئەھمەد قاسم پەرۋارى

۱-چىقىش

خەنزىس ئىنگە ز گولدىن دەقەرا مەۋەرىيەن. ز ئالىن ئىدارى قە دىكەپتە مەنۋەرىيە قەرا شۇيىخان ئىزىكى گولدىن باقىان بىن سەر ب ھەممان قەرايىن قە ھەۋەسەن دىكەپتە باگۋەرىيە رۇزەھەلەن بازىرىيە نەبەنوا ب ۋەۋەراتىيا ۱۵۶۱كەم. شۇقە دىلەت سەرەھەنا قان شۇيىنوارا ز ناھىا مەرتىبا ب رىكا رۇزەھەلات و ز ئالىن رۇزەھەلا قە ب رىكا شۇيىخان بىكەت

۲-ئاقى

ئىنگىسىتىن بىزەرىدا بىن ئىھا ل بەر دەسەن ھە ئىنگەمەن چار ئاقى خەنزىس د ئىنگىسىتىن شەھەن ئاشۋەرىيە تىجات بلامىر بىن ئىنگى دا ل بۇرىن سالا (۱۰۰۱پىز) ب ئاقى بازىرىيە (kharusa) ئىسان (khanusa) ھەنەبە كە ئاقى بازىرىيەگە دەۋلەتتا مەنئى بۇ و دەسەن دەسەت ب سەرداگەرتى رۇر شۇيىنوار ئى ئىنگىسىتىن ئاقە بىبارەكەت كە ئاق بازىرىە ل سەرەھەن دەۋلەتتا مەنئى رۇر بىناق و دەنگ بۇ. زەر ھەنەن بىيەت ئاق ز ئاقى خۇداۋەندىن مەسرى يا {khensu} ھەنەبەت خۇداۋەندىن بازىرىيە تەبە ل ۋەلەن مەسرى خۇداۋەندىن ھەبەن. واتا ئاق ب مەسرى

يا كەپتەن ئانگە گەپتەبىر بان كۇچىمەر بان دەرىزە مەۋەرىيە كە خۇداۋەندىن ھەبەن بە. ئاقىن ۋى دەۋرەننا پەرىز دەھەن بەا قەلا ئاقىم بانخەنزىس. الجۋار ئىنگىس^(۱)

۲-دېرۇكا دىقەن قان ئەھمەد پەرۋارى

سالا ۱۸۱۵ ئى قونىسىن فرەنسىيە رۇبەت (Rouel.G) كە ئىنگە مەن كەس بۇ ئاق ئەھمەد پەرۋارى دىتەن^(۲) و چەنەن زالىن شۇيىنواران سەرەھەنا قى چەنەن كىرىيە زۇان سالا ۱۸۷۱ ئى رىزەر رۇبەس^(۳) (Ross.H.J) باقىس ل سالا ۱۸۵۰ ئى لاپەرىيە (Layard.A.H) و سالا ۱۹۰۱ ئى كىنگ (King.L.W) باقىس ۋى ل سالا ۱۹۱۵ ئى زالىن ئەلمانى باخەممان (Bachmann.W) دەۋلەتتا چاكىسەن (Jacobsem) ۋەلەن ل (Lloyd) سالا ۱۹۲۱^(۴) ھەنە ...

۳-خەنزىس د رىدەرىن دېرۇكى دا:

زەر كە خەنزىس ئىنگە ز بازىرىيە مەنئى بىن كىنگ شەرىئەتتەبەكە بۇرۇن بىن پەيدابۇۋ نەھەسەنە دېۋەن بىناسازى و ھۇنەرىدا ئەۋمە ھەر ز دەسەپكىن دەۋلەتتا ئاشۋەرىيە ھەرا داگىرەكەن قى بازىرىيە دىكە چىنگى كۆنترۇلگەن قى بازىرىيە ئانگە گەرتە ھەنە

هیرا وان و بمریزاهی یا سرتا چیلین خمنس یز
 همبیری دهفرا مزووریه ل پشت ری من راهیلا
 بمویف فه و لاشین کوشتی به شعرکمرین وان ل
 بلندییا چیلای من بهلافکرن و پرت پرت کرن خوینا
 وان به دؤل و نهالا دا د هات زجهین بلندیین چیلای من
 لههیک پز راکر من داگیرکر و من سوت ب ناگری
 من ویزان کر و شکاند و کافل کر باژری خمنس یز
 لاسن من هرفاند ناکو سینا کافلین پشتی لهسی
 یز لن هاسی^{۱۱}

با ز فن تینکستن دیرپوی کو نلفن فی ولاتن
 لمر ل سمر خاکا وی دزین ولاتن مینلییا بوو
 ل ۱۱۰۰ پزا هرووسا دهفرا دوی سمردهسیدا
 هالبه داگیرکر دهفرا مزووری یا بوو و نا لهرؤ ب
 هومان ناف بهرنیاسه و بحسن شکاندنا پهیکرا
 د فن هویندا کرپیه و بیبت پهیکرین شموخا بن
 چونکی دهسا لهف پهیکره ل ساللا ۱۰۱۰ ای ز لاین
 رفهمبریا شونوارا فه هالبه بیبت شکستی بوون
 هرووسا نلفن بیسری کو دکهلبته روزهالانا دهوکن
 دفی تینکستندا هالبه و ز ویز هوما لهشکری
 چوپیه نیمینکن و چیلین ون ناگههشتی به تعلقه
 وچیلین ون ل ویز ل بووف تینکستا هالبه نلفین
 خملکن دهفرا کلن هالبه هوارا خملکن دهفرا
 مزووریه پشتی هوما لهشکری گمههشتیه هارینا
 وچیلین نیسیه ل دووماهییا هوی خمنس ز لاین
 شاهن ناشووری فه ل ساللا ۱۱۰۰ پز هالبه ویزانکن
 لهف تینکسته بهلگهکن زیدی به ل سمر هویونا
 زمانی کوردی ل هزارا دوی پینر زاییی هرووسا
 پیزانین گرنگ دهسه مه ل سمر نلفین ولات و دهفر
 و باژر و گوندین دهفرا بههیدان پینفی به زمانان و
 دیرؤکنفیسین کورد سفای ری وهریکن سینا بهلگهیین
 رهسمن ل سمر هویونا زمانی کوردی

۵- سمردهمین دیرؤکی:

خمنس وک زورعییا جهین شونواری ل بووف وان
 زیدترین نا لهرؤ ل بهر دهست د چند سمردهمین
 دیرؤکیدا بوویه و بیبت د پاشهروزی دا پشتی پشکنین

ناخا دهفرا مزووریا و باشترین بهلگه ل سمر فن
 چمنن لهف تینکستا بزازی به یا بزمانی لهکمری ب
 بیلیکنا ناشووری ز لاین نرفالن ناشووری فه نجلات
 بهسری لیکن هالبه نلفین یز ل دهرووسری
 ساللا ۱۱۰۰ پزا خوکرانی ل دهفری کری کو دهیزت
 انجات بلاسر فمهرهسان بهیز یز کفانن
 راستی یز دگریت ودهسه لاتارین ل دهفری دهک
 خوداوهدین لهینوا و خوداوهد نرگال چمک و
 کفانین ب نرس و سهم هیزهکا هوی دابه من
 دهسپکنن خوداوهدن لهینوا حمز ز من دکر چار
 گابین کویلی یز ب هیز و مین ل چولین ولاتن
 مینلییا شمش ز باژرین وان یز ل بن چیلین
 بیسری اینسری من داگیرکر و ب لساگری سولن
 ل لالین روزهالانا من شکاند و ژانین خوداوهدین
 وان و تالان وان من بر باژری خو جهین خوداوهد
 ناشوور و نالین دی من دهست ب سمره گرت
 نجلات بهسمر ویزانکر نالدارا سمرکونکر و
 مهلیل کمری رکا بهر هومی هیزا خو بکارلینا بو
 داگیرکرنا دهفرا MSUFI مزووریا خوداوهد ناشووری
 ریزار هیزشکر د ناقهرا چیلین نیمینکن و تعلقه و
 خمنس و ب سمره گرت من داگیرکر دهفرا مزووری
 یا پان و بمرین شعرکمرین وان من بهزانن باژرین
 وان من ناگر بهرابین من سمرکوت کرن و ژانین
 من شکاند لهشکمرین دهفرا کاتن یز هاسی هوارا
 دهفرا مزووریا ل سمر چیا همبیری وان من
 شمین وان کر و رهفانن د باژری هارینا ل بلندی
 یا چیلین نیسیا من لیخسته بن بیبت خو هاله
 گرتن نهو بازار من بهره من گرتی بن و خملک ل
 سمر سهپاند هوسا من ریز دهسکنن و هیلان
 دوی دهخنی دا هومی میسرین دهفرا کاتن لهوین
 هالبه هوارا دهفرا مزووریا یز بهرنیاس ب
 خملکن ز دهرفه ناکنجیپن فان دهفرانه دهانته بکار
 لیلان وک چمنکلوهرین فان شعره هاتن بن تورهی
 یا چمکن من یز ب سهم دزی بیست هزارا ز
 لهشکمری وان یز بهلاف بووی ل چیلین تعلقه
 من شعرکر و من بهزانن من شکاند نالداری و

۶- نەخشەبەرىن خەنەس:

نەخشەبەرىن خەنەس ھەيئەتە ھازىراتىن (شۇبھىلارنى
پىرىھا پىن كوردىستانىن) قان شۇبھىلار پىنكەھىن

۱- ئىككىت:

شۇبھىلارنى نو ئىككىستا ل خەنەس ھەيئەتە دىتەن كو
ب نو دەست لىپىسىن ئىقەل ھەيئەتە ئىپىسان:

۱- ئىككىستا ھىروگىلوفى^{۱۱۱}:

ئىككىستا ھىروگىلوفى يا خەنى ب شىنۇھەكىن رىكە ۋە
پىك ھەيئەتە ئىپىسان. بىلەن ئىككىست ھەيئەتە شىكەنەن
ۋە ئىن بىن، دىتەن (ئەنجامىن ھەمەكا لەشكەرى ل ۋى
سەرەھەسى ۋە د پىرا ۱۹۸۱) ئىككىستا داگېرگىنا خەنەس
يا دىيارە شىكەنەن ھەيئەتەكىن. ۋە دىتەن د ۋى سەرەھەسى
دا ئەف ئىككىستە ھەيئەتە ئىن بىن ئىن ئەف پەيغە
ھەيئەتە

ب- ئىككىستا بىرەلى:

ئىككىست بىشۇھەكىن كىشىنى زى سىن پارچا
پىنكەھىت، پارچا ئىككىن ئاقىن خىداۋەتدەپە پىن
سۈنپىلەن وان ل ھەدەف ھەيئەتە نىكراتىن، ۋە دەسا
دىياركەپە كو قان خىداۋەتدا ھىنو دەستەلەت داپە
شاھ سەنخارىب ئىۋى دىرۈستكىرنا قىن جۇپا بىناق ۋە
دەنگ ئەف چەندە ئى بەخىشىنا شەرىئەتەنى پە بۇ
شاھى دا پىرۇزەنى لەنجام دەت^{۱۱۱}، پارچا ئاقىراست
بەخىسىن كىرنگىپا پىرۇزەنى رەكەنشاننا ئاقىن بۇ تەپىنەوا
دەت ۋە ئەگەرىن ئەنجامدانا پىرۇزەنى ۋە دەفەر ۋە
گۈندىن ئاق ئىن ھەيئەتە رەكەنشان^{۱۱۱} پارچا سىن پاشا
سەنخارىب بەخىسىن ھەمەوا خو يا ئەشكەرى ل سەر
ۋەلاتىن كەرنىلەش دەت ۋە خۇپا دەت بەمەزا خىداۋەتدا
بىو دا شەرىئەتەنى بەدىن كو ھىرەلەش بەگەنە ۋەلاتىن
كەرنىلەش ۋە ئىل ۋە ب بەرىستەگەھ ۋە خىداۋەتدەن ۋىن
قە ۋىران كەت^{۱۱۱} ل پاشىكۈپىن نەرمەت ۋە لەمەنەت ل
ۋان كەسا كىرەتە پىن ل پاشەروژىن بەرىن جۇپا تەپىنەوا
بىگۈھەرىت ئەگەر خۇ كۈرىن ۋى ئىن^{۱۱۱} ئىككىست
بىشۇھەكىن كىشىنى زى شىئەت دىرا پىنكەھىت كو رىز

دەپنە ئەنجامىن دىن ھەيئەتە پىزاتىن ل سەر خەنەس
كەھنە بەر دەستىن جە بەدىن يا دەستىن ھەمە ئەفەرۇ
ئەۋە كو خەنەس د سىن سەرەھەسەن دىرۇكى پىن
كىرنگە بىۋىر پە

۱- سەرەھەسەن خۇرى (مىتالى):

ز ئىككىستىن ئاشۇۋىر دىيارە كو بەرى ئەۋ دەست ب
سەر دەفەرۇدا بىگىن، دەۋەتەمىتالى ئەف دەفەرە پىغە
دەر ۋە ئاقىن دەفەرۇ د ۋى سەرەھەسەن دەفەرە سۈۋورىيا
بىو ئەۋ ئاقىن كۈردى پىن ئا ئەفەرۇ ل سەر دەفەرۇ
ماي بەدىن ئاشۇۋىر بىخۇ دىتەن خەنەس بازىرەكىن
مىتالى بىو پىن پەرزەنگىرى ب سىن شۇرەپىن ب لىپىن
قەلەندى ھەيئەتە ئاسىكىن كو پاشاىن ئاشۇۋىر ب
شەر ئەف بازىرە سەنئەتە ۋە شۇبھىلارنى مىتالىيان ب
بازىرە ئىككىستە ۋە پەيگەرىن خىداۋەتدەن وان دىگەل
خۇ بىرەتە ۋە ل دىۋەل گۈننا نىجات بەسەرىن ئىككىن
۱۰۰۱ (پىرا) چەندى شىپاىن كەلگىرەنە ۋە چ شۇبھىلار
لىن ئەھىلەنە^{۱۱۱}

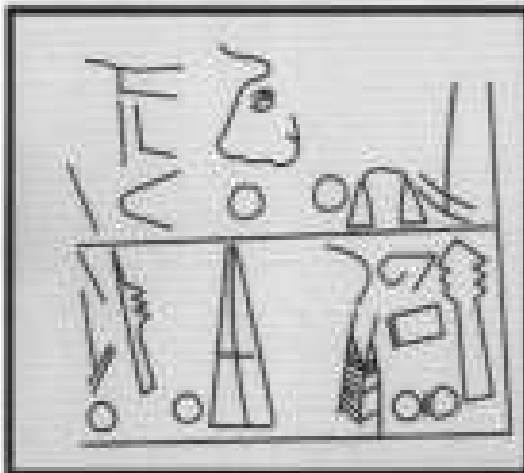
۲- سەرەھەسەن ئاشۇۋىر پىن ئۈي:

شاھىن ئاشۇۋىر سەنخارىب پىشى بىۋىرنا زىدەت
ز چوارسەد سالا ل سەر كىرنا بازىرى ز لاىن ئاشۇۋىر
قە. دىيارە كىرنگى بىقى بازىرى داپە ۋە پىرۇزەكىن مەزىن
پىن ئاقىن ل قى جەس دىرۈستكىرەپە ۋە زەر نەخشەبەرى
ل سەر كەھنەن ۋىن نىكراتەپە كو ئاكو ئەفەرۇ ھەيئەتە
ل قى جەس^{۱۱۱}

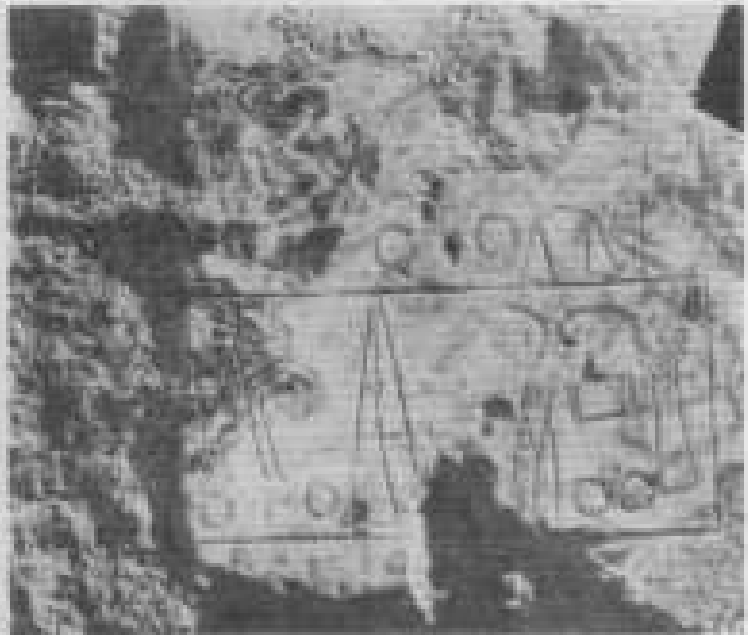
۳ - سەرەھەسەن دەۋەتە مەدى:

پىشى شىكەستەن دەۋەتە ئاشۇۋىر ل سالا
۱۱۲۱ (پىرا) خۇكەرنانى كەنە دەستىن دەۋەتە مەد نا
ۋە بىرۋە ۋەزەرىن زەرەھەسەن ل دەفەرۇ ل سەر ھەمە
بىرۋە ۋەزەرىن دى زال بىۋىن، ز بەر ھەدى چەندەن
ئاۋۋەست ل نەخشەبەرىن خەنەس ھەنە كۇلان ل
گەل چەندەن ئاگىردان ۋە جۇپىن ئاقىن ۋە ئەف بىرۋە
باۋەرە بەرىھەم بىۋىن^{۱۱۱} ئا خەلگىن دەفەرۇ بىۋىنە
موسلمان

تېكستا هېروگليفي

1	هېروگليفي	هېروگليفي
2	هېروگليفي	هېروگليفي
3	هېروگليفي	هېروگليفي

ل ژوربا باژنيز خسادايېش. د ههژبه جوړين من گولاي
 من لېما مسسر رېوسارې خروسسر ژنوخين
 بازارکي کيسيري نا ناقهراسنا نهينهوا من جو گولا
 و راگيشا بهرهف خوارې
 لاقا نفاقدا ب جووا سمنحاريب من ناقهر وفاقا
 زنده من بهردا بناف جياين ناس
 جياين ناسن ل مسر نوخين نهکاه بهري دهگوتنه
 في جهي -- نوکته ب بهردانا
 خوداوهند تاشوور. خوداوندي مسرن، ريزداری من
 بهري من دا في جوړين د لالين راست و چهين جياي را
 ل تالين مه -- کوک وپينورا، وپازرکين بهوربهري
 من ديوارين جوړين ب بهرا نفاقگر و من ناف کير بناقن
 جوا سمنحاريب
 زندهاري لاقا کاتيا لاقا جوا من گولاي زي ستهردا
 بهرهف
 نهينهوا، باژنيز ناقهار، جهي دهسهلاتاري با من ز
 كهفن دا بايگالين من نه بهرهفده گري
 ونه جوان گري بهري في همي نهز سمنحاريب
 شاهن تاشوور ين ليکي د ناف سيرادا ز همي

ريز ادېر ديرا ب في رنگي هائيبه وهرگيزان
 خوداوهند تاشوور خوداوهند لانو خوداوهند نهليل
 خوداوهند نهيا خوداوهند سپن خوداوهند شمعش
 خوداوهند نهده خوداوهند مسردوک خوداوهند ليو
 خوداوهند نېسکو خوداوهند نشتر خوداوهند سبينو
 خوداوهندپن مسرن
 بين دهسهلاتاري ين ل همي بهقيري نهه
 ميزن مسرهش و دهکته پادشا
 سمنحاريب شاهن مسرن و بهيز شاهن گوردوي
 شاهن تاشوور شاهن چار سپن جيهان ميري
 همي نهخ و جينا دهگهينيت
 بهخندوهري ين و بوين پيش زبهر هندي کو خملکي
 دهقيري لاقا نفاقان نهبوو چاقين وان ب ناسماني نه
 سابون چاقيرين دلوقاتييا ناسماني باريه
 من لاقدان ز گوندن ماسيتي، باناکابنا،
 شاپرېشوگ کار شمعش ناسير، کار نوري، رهوسا
 خان، داکين، زشمين، سولو نور نشتر، شيبانېيا،
 اسپارېرا
 گيتگليپيش، نامباگانا، لېو، لالوم من وسې لاقا

خوداۋەندى رۇژى د ھەلىت

ئا خوداۋەندى رۇژى ئاھا دىت جۇيا مەن كۇلاي
دەھانە ئەينەمۇ ۋە لىكەندا ل دەۋرۇ بەرا باخچە ۋە رەزىن
ئىرى

ھەممى جۇرۇن فىئىلى بىن چەل ۋە چىلا ل گەل دارو
بارۇن فىئىلى بىن ھەممى ۋەلاتا

مەن چەلمەن ۋە مەن رىك غۇشۇنكەر بۇ ئاقسۇن چەمىن
ئىشى پىر ژىار بىكەت بىكەسكەلى بىن

بىن بەھىن ژ ھىشكەلى بىن ھەممى چەم ل بەر دەر
ۋە سەر ۋە بىن باژىرى ۋە ل ئاقەرمانى باژىرى تەرىپىسى
بۇ ئەينەمۇ ئاھ ھات داپىنكەر بۇ چەمىن گەممى
ۋە كۇنجىيا — دىنابەرا پادىشاھان نا

كۇرۇن مەن ئەدھانە ھىزا ۋەن اداناف دىلى ژى نا كۇ
باۋەر بىكەن ب كىم كەسەن

مەن كۇلا جۇ سۇنە دىھۇم ب ئاشۇۋر خوداۋەندى
مەن بىن مەن ب ھىزا ۋە ئەيا ئە دىشاھام ب كىم
كەسە جۇبىن بگۇلم

د ماۋن سەلەك ۋە سەن مەھا ئاھاكۇرنا ۋەن بىدوۋماھى
نەھات لىن قەكۇلۇن بىدوۋماھى ھاتىن

بۇ قەكۇرنا جۇبىن مەن قۇتۇر ئەبىۋ ۋە كالىۋ رەبەن ۋە
بەرى سەندو ۋە لاپىس كۇرۇلى سۇنىگەرۇ خۇلالو ۋە بەرى
اۋد ئاشى

بەرىن پىرېھا ۋە ماسىپىن بالوكسى ۋە ماسىپىن سۇخۇر
ژ رۇزى ۋە كىيا ۋە زەپنا بەرىنەي بۇ خوداۋەند ئەيا
خوداۋەندى كالى يا

ۋە زەفيا ۋە ئىبىلۇلۇ رۇزىرى رىبارا بىن بەرسفا نىژىزىن
مەن داي مەن كۇرئە بەرى ۋە نىژىز بۇ خوداۋەندىن مەن
بىن بەرسفا نىژىزىن مەن داپىن ۋە كارى دەستىن
مەن بىسەر ئىخەسنى ۋە بەرى جۇبىن مەن كۇر قەتئەرە ۋە
بىسكەرەكىن قەكۇرى

ئاھەكا بۇلى مەن داپىنكەر بەسنىن مۇقۇلان
بىسناھى قەتئەرە نەد ھانە قەكۇرنا ب خوداۋەندىن
مەن قەكۇر ۋە پىشنى مەن پلان داناى

خوداۋەندىن مەن سەرپەرىشنى يا كارى ئاھاكۇرنا
دكۇر ۋە پىشنا مەن كۇرت ۋە شەنگەستىن پىشۇفەرىنا
ئابوۋرى ۋە گاپىن ھەت

ۋە كافرەن قەلمو مەن پىشكەنشىكىن پىقۇزى بۇ ۋان
مىران بىن بىكارى كۇلانا جۇبىن رابوۋىن ۋە مەن چەل ۋە
بەرگىن كىنانى بىن رەنگا ۋە رەنگ ۋە ئەبىسۇك ل بەر
ۋان كىن

ۋە مەن پىنقەكىن گۇستىرىك ۋە خەنجەرىن رۇزى ۋە ل
ھەممان سالا مەن جۇ قەكۇرى دۇر ئومانپىنانو

شاھىن ئىلام ۋە شاھىن بابل ۋە ھىنەك پادىشاھىن چىيا
ۋە دەريا بىن ھەمپەبىسان ل دەھىنا باژىرى خالۇيا

مەن پلانا شەرى دانا بەرمەنا خوداۋەند ئاشۇۋر
خوداۋەندى مەن خوداۋەندى مەن مېنا بەن بەر چوۋم
ئىفا ۋەن بىسەرگەفتى مەن لەشكەرىن ۋەن بەراند ۋە
كۇمبۇنا ۋەن ژانلەر ۋە رىكخەستىن ۋەن مەن لىكەن
ۋە سەرگەرىن شاھىن ئىلام دگەل ئابو شۇم ايشىگەن
كۇرۇن سەردۇخ بەلادان

شاھىن بابل بەسنىن خۇ ل شەرى مەن كۇرت
شاھىن ئىلام ۋە بىن بابل ب ھىرۇشا مەن يا بىرس ۋە
سەمەم

ژ ئاقچوۋن سەرپەرىش خۇ بىن شەرى بچوۋ ھىلان
ۋە رەفۇن ژ ۋەلاتىن خۇ دا گىپانى خۇ بىبارىن

ۋە بىن ئە زەرىنە قە ل ۋە دىسى سەنخارىب تۇرە
بۇ بەرمەندا لەشكەرىن خۇ ب سەر ئىلام دا بگىن
ئىرس ۋە نەرمەنلى گەفتە ئىلام ۋە خەلگىن ۋەن لىخا

ۋەن بچە ھىلان دا ژيانا خۇ فورئالىگەن مېنا تەبىق
بارى

خۇ بەررەگىن د چىبارىن لاسنى را مېنا پالەندىن
رەفۇك دىن ۋەن بچىان ل ۋە رۇزى مەن

نە نەركەفتىن ب چ رىكا ۋە نە شەرىك كۇر ل ھىرۇشا
مەن يا بوۋى بەر چوۋم پىشۇفە دۇر بابل ۋە رىك بوۋ

ل سەر داگىرۇرنا ۋەن مېنا پىرۇقى ئەز چوۋم ۋە مەن
شۇكەن مېنا ھە ۋە باپەكىن بېھىز مەن ب لىك جارى باژىر
شۇكەن لگەل

گەنجىبە ۋە نەمۇ نىشنى دەستىن مەن گەھەشىنى
بىن ژ باژىرى مەن تالانكەر ھەر تىشەكىن بچوۋىك پان
مەن مەن ئەھبلا لىك پىشنى ژى ل گەل بەرھەمىن ۋەن
ئۇر قۇلاچىن باژىرى بوۋىن ئىسوزۇبو شاھىن بابل
ل گەل خىزانا ۋە كارىدەستىن ۋە مەن كۇرتىن ساخ

كەڭلىكى بىر

مېنىلا ئال دەرگەھىن جۇيا مىن كۆلۈكى ئال ئېغا چىبايىن
ئاس

تكراندىن شەھىش ئەمىشەيمىز ئال كەل ۋىتىن
خوداۋەندىن مەن زى ھەمما ئەقرازىر خوداۋەندىن مىن ۋ
ۋىتىن پادىشاھىيى يا خۇ ئال زىر چاقىدىرى يا ۋى
د لىقۇزى دا رويىنىشتم ھەمىيەر وان كارىن دەستىن
مىن كىرىن ۋ مىن ئەنجامداين ب پەئىسى بۇ ئەينىغا مىن
نكراندىن ئال ۋىتىر

دا بىن شۇيىنارزىن بىرەھەرىيا بۇ پادىشاھىيا كۆرىن مىن
ۋ ھەكە ئال پەئىسەۋىزى سىرەك ئال ئاف پادىشاھىيا ھەكە
كۆرىن مىن زى بىن

ھەرقاندا كارىن مىن كىرى ۋ سۇرا پەئىسەۋىزى ھەدا
شەكلىمى بەرى جۇيىن ۋەرگىزىرا زى دەشتا تەينىغا
خۇزى خوداۋەندىن مەن ھەمىسى بىن ئالغىن وان
دەمخەتەيمىز دا ھاللىق ب پەئىقۇن زەمىن وان
بىرارا بىرۇزى يا ئال ئاجىت نەرت ۋ نەرتىن بىس
ئال سەرىن ۋ دەستەلانا وان ئال بچىت¹⁴⁴

۲-كەڭلىكى بىر:

دەمخەتەۋىزى ۋەھەلانى كەھالىن مەن، د سەرىمەكەن
ئە بىر دا كەھەرىكەن مەن بۇ زى سىرتا كەھەرى كەھەلى
بە ئال بۇيىزى كۆھل ئال سەرىنى كەھەرى ۋىتىن
كەھەكىن ب پە ھاللىقە ئەمخەتەۋىزى سەرىنى ۋى سەرىنى

ۋ بىرە ئاخا خۇ

مىللىك ۋ مىللىك باۋىزى زىق زىر بەرىن ب نەھ مىللىك
ۋ مىل ۋىتىن مە بەھەستىن خۇ بەھەستىن ئال سەرى
مىللىتىن خۇ ۋ بۇنە مىللىكىن وان

خوداۋەندىن خۇجىمە ئال ئاف دەستىن خەلىكىن مىن
كەھەستىن ۋ شىكەندە مىللىك ۋ مىللىك وان بۇ خۇ بىن
بىن خوداۋەندە ئەدە ۋ مىلا

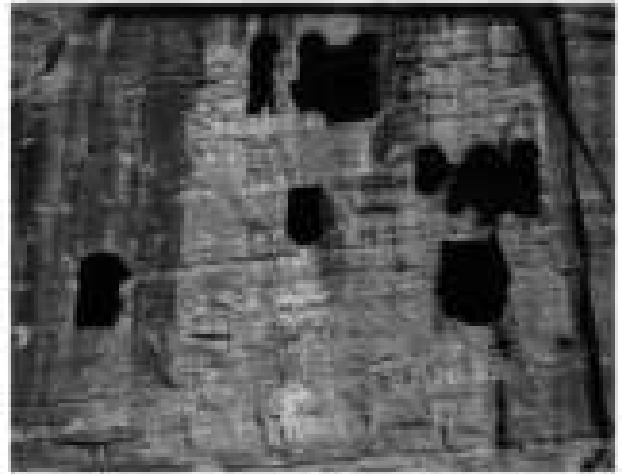
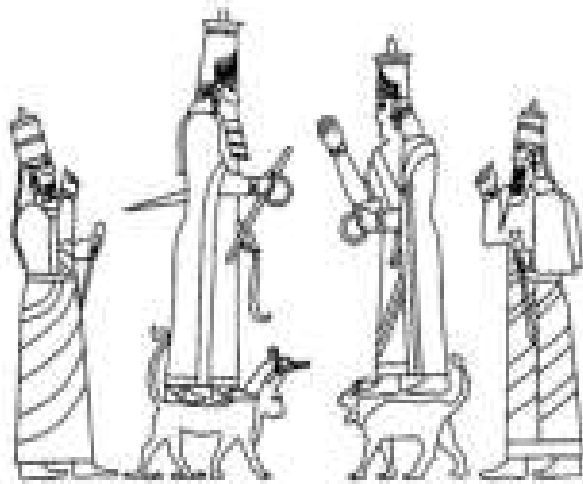
خوداۋەندىن ئېكەلەت بىن سەرىخ تەبىن ھە شەھىن
بابل سەرىمەھىن بەھەستەلەت بارى يا تىلەت پەئىسە
ئەھەلى ئالغۇۋىر دەست بەھەرىگەرنى ۋ بىرە بابل
پەئىسى ھەھەشنى ۋ چوار مىلا زىرنا وان بۇ بابل مىن
زىراندەن ئاخا وان بىلا ئېكەلەت- باۋىزى ۋ مىل

ۋ شەھەگەست ۋ دىۋار مىن ھەرقاندىن ۋ ئاف بىن ۋ مىن
سۇتۇن ب ئاگىرى دىۋار ۋ شۇۋەرا زەھەرى بەھەستەگەھ
ۋ خوداۋەندە ۋ بۇرچىن بەھەستەگەھ خەشت ۋ ئاخىن ۋ
ھەرى ئىشەت لۇۋىزى

مىن ھەرقاندىن ۋ مىن خەمخەتەۋىزى ب ئاخا جۇيا
ئارخەستەۋىزى ئاقەراسىنا باۋىزى مىن جۇيەكە دى كۆلۈ
ۋ مىن دەۋرۋەندىن ۋىن ب ئالغىن خەمخەتەۋىزى باش
ئەھەگەستە زى بىچىنا وان مىن ھەرقاندىن زى ھەرى بىن
بىر ئال ۋىن بۇزى جۇيىن باۋىزى ۋ بەھەستەگەھ ۋ خوداۋەندە
مىن بەھەستە كىرىن
بىت بىرا مىن ئەھەت ب چ ھەز مىن بىن ئاف كىر

كەڭلىن مەزىن

شاه سەنخارىپ:

قەرائىن ئاشۇۋورپا بۇۋۇ دىققەتتا سالغىن ۱۷۰-۱۸۱۰-يىل
 خۇكۈمرانى كىرىپ- راپىستاپە ب پىنخاسى ۋەك رىزىكرىن
 و سەخلىمەنن خەيلىدىنن ھەممىر خۇداۋەندىن مىللى پىن
 ئاشۇۋورپا ئاشۇۋور. دەستەك بىلەن كىرىپ بۇ سىلاقتىن و د
 دەستىدى دا تارىن خۇكۈمرانى پىن ھەلگىرىپە ۋەسا خۇپا
 كىرىپە كۆل ل ئوۋۇك شىرەت و راسپاردىن خۇداۋەندىن كىر
 دىكتە. زىمەر ھىندىن خۇداۋەندە دىپارىنن. پاشا زى ز ئالىپىن
 راپىبارى قە پىن-پاۋەرا د كەتتە پەرىدە داگو شەرىپىيەنن
 پەتتە ھەۋىنن خۇ پىن ئەشكەرى و داگىرگىرىن.

خۇداۋەندە ئاشۇۋور:

خۇداۋەندىن مىللى پىن ئاشۇۋورپا نە چەككەنە قامچى
 د دەستىن ۋى پىن راستىن داپە و د دەستىن چەپىدا
 بازىكە ھەلگىرىپە بە ۋىتن پاشا سەنخارىپ ئىدەپە.
 كۆ ۋەسا خۇپا دىكتە سەنخارىپ ب ھىزى چاف دانا
 قى خۇداۋەندى خۇكۈمرانىن دىكتە و خۇداۋەندە ل
 سەر پىشا نو گىيەمەرا راپىستاپە پىن ئىككىن گىيە
 سونىلا خۇداۋەندە ئىلىل خۇداۋەندىن سۇمەرىيا و پىن
 ئوۋور ئەزەمەتتە سونىلا خۇداۋەندە مەرىۋوخ خۇداۋەندىن
 باپلىرى يا بە. ئەلەزى ۋىن چەندىن خۇپا دىكتە كۆ شىفە
 سەنخارىپ شىرات كىرىن سۇمەرى و باپلىپە ۋ رىزىن ل

سۇۋەندە كۆ ھىمەپىن ئاقلدەرى پىن بۇۋۇ و بەدەنە ۋى
 بەدەنە گىيەنە ھىمەپىن ھىزىن^{۱۱۱} بۇۋۇ و ب پەرى ھىمەپىن
 قىرىنن و ھىزىن ل ئاسمەننى. ئەف گىيەنە ب پەر دىپت ل
 پەر دەرگەمەن سونىلاقتىن خەنەس ھاتتەنەخەنەنن
 دىكەلدا ھىندەك ۋىتنن سۇۋەنن زى ھاتتەنە نەخەنەنن
 ئىگەل ۋىتنن خۇداۋەندە پىن راپىستاپە ل سەر پىشا
 گىيەمەرا. ئەف ھەممى نەخەنەنەزىمەر گىيەمەرا
 سىۋىشتى ھىزىپە نەف پوۋبارى كۆمەل دا و كەس
 ئىزىت كەنكى و گىيەنە ب پەر ئوۋ سەردەمەنى دا د
 پىرۇز بۇۋور چۈنكە خەنكى ھىز دىكتە ئەف گىيە پازىرى
 ز گىيەنەن خرابىگەر د پازىرىت ھەرىۋەسا پوخسارەگىن
 ھۇنەرىن پىناسارى پىن پەرگەمەنى و پىرىن دىنخەنە
 دىن ئوۋمەنە و دەررىن ز ھىزا ۋەلاتى دىكتە^{۱۱۱}.

۲-كەڭلىن مەزىن^{۱۱۱}

ل سەر كەڭرەگىن بىلەن پىن نەخەنەنەپە پاتىپا
 ۱۵۱ مەزىن و بىلەنەپىيا ۋى ۱۶۱ مەزىن. ئاقلەۋكا
 قى نەخەنەنەزى ۋىتنن نو خۇداۋەندە ل سەر پىشا
 گىيەمەرا راپىستاپە ل پىشىپا ۋان شاھ سەنخارىپ
 ب پىنخاسى راپىستاپە ھىمەپىن پىرۇزىيا چۇس و ل
 پىشت ۋان سەرگەرىن ئەشكەرى ۋى ب قى رىككىن
 خۇرىن راپىستاپە.

پيروين وان دگريت

۱- سونبولين خوداووندا (رموز اللهه):

ل بهر وټلن شاهه سمنجارپبه جهندين سونبولين خوداووندا هاتپنه نكرامن^(۱) و نالين وان ننيگستا بزمارپدا هاتپنه لوزي لعفتنه.

- ۱- كولاڼن شاخدار سونبولين خوداووندا ناشوور.
- ۲- كولاڼن شاخدار سونبولين خوداووندا نانو.
- ۳- كولاڼن شاخدار سونبولين خوداووندا انليل.
- ۴- سهرين شمگي سونبولين خوداووندا نان - گي.
- ۵- گهرين ههپلن سونبولين خوداووندا سمن.
- ۶- روزا بلزي سونبولين خوداووندا روز.
- ۷- برپسي سونبولين خوداووندي برپسي يا.
- ۸- مهر سونبولين خوداووندا مهر دوح.
- ۹- پنبوس سونبولين خوداووندا نابو.

- خوداووندا نليل:

خوداووندمگا سوهري به، واتا نالين ون ب سوهري اخاما هرو بايه، ل قري جهرخن بوويه خيزانا خوداووندا ناشوور ل سهر پشنا شيزهگي راوهستابه ههصهر خوداووندا ناشوور. نه چهكاره دهستن راستن بؤ سلاڼن بن بلندگري و دههستن جهين نا دارخورمايهك ههگرتي به.

- قوماندان سهر ههلمون:

قوماندان ل ههلمگري سمنجارپبه دهستن راستن بلند گريه بؤ سلاڼن و دهستن جهين دار تپدابه، ب پتخاسي ل پشت خوداووندا راوهستابه.

لويونگين غمنس

ئەكەندى دىپلېتىكنا ئاشۇۋورى چەتئەلدىن ئىكىست ھائىنە
ئېلىپىلان¹⁰، پوپسەرىق قىرى سىكەرى دىزىۋاھى ئېزىك
(۱۳۰۱) ھەتتەنە ۋە پالىسى يا ۋى (۱۲۲۱) ھەتتەن ۋە پىلندىھى
ئېزىكىسى (۱۹) ھەتتەنە.

- 1۰-گوبال سۈنپۈلۈن خۇداۋەندە ئىرگال.
- 11-سەنپەر سۈنپۈلۈن خۇداۋەندە غىشئار.
- 1۲-ھەتتە گۈ سۈنپۈلۈن ھەتتە خۇداۋەندە.

۵-ئەخسەپەرىن سەنپەر:

چەتئەلدىن ئەخسەپەرىن سەنپەر ل سەنپەر كەڭەرىن خەتتەن
ب ۋەرىسا ھائىنە ئىكراتەن، پىرانىيا ۋان ۋىتىن شاھ
سەنپەرلەپ ل سەنپەر ئەخسەپەرىنە، ئىتىن ئىكەن ۋان
ئەبىتتە گۈ دىگەل ۋىتىن شاھ سەنپەرلەپ دىگەلدا
ئىكىستەك بەدەست ئېلىپىسىن بىرەۋىرى زەتتەن ئەكەندى
دىپلېتىكنا ئاشۇۋورى ھائىنەئېلىپىسىن گۈ ۋە ۶۰ دىزا
پىنكەھىت ۋىتىن شاھ سەنپەرلەپ ۋىتىن ۋى
ھائىنەئەخسەپەرىن گىراسەكەن دىزىل بەرە گۈ دىگەھىنە
سەنپەر پىتىن ۋى ۋە ھەمىيەر سۈنپۈلۈن خۇداۋەندەن ب پىن
خاسى راپوستلەپ.

جۇيا سەنپەرلەپ:

ل سالا ۷۰۲-پىر دەست ب پىرۋى كىشىلدا لىن
جۈيەن كىرىپە¹¹، ھەرمەن ۋە كىشىلدا ۋىن گەھەتتەن ئالدا
سار ۋە خۇشا كەتتى يا بۈۋ بۇ پىرۋى ئەپتەۋا، دىزىۋا لىن
جۈيەن ۸۰۱-كەم ۋە رەخىن ۋىن بىرەۋىن ئىكراتەن ھائىنە
ئالداكەن ۋە پىن ۋىن ۋى ب قىرى ھائىنەھىن. ئەف
جۈيە ب جۈۋا سەنپەرلەپ ھائىنە لىپسىن ۋە ب ۋە
گەرا ھائىر بە ئەنچەمەن.

گەرا ئىكەن:

ئالداكەن سىكەرەكەن ل سەنپەر رۈۋەرىن خەۋسەن ل
ئېزىك كۈنەن كىپسىرى، ھەرم ۋى راکىشىلدا ئالدى بۈۋ
بۇ ئەپتەۋا ۋىۋ ئالدا ۋە پىن ھائىنە شىپىكەن¹².

گەرا ۋوۋى:

راكىشىلدا ئالدا رۈۋەرىن گۈۋەل، ئەۋ ۋى ب ئىكراتەن
ئەتتەنەكەن بۈۋ ل خەتتەن ۋىۋ كۈنتۈۋەكەن جۇيا
ۋە ب بەرىن بىزى ھائىنە ئالداكەن ۋە ئالدا ب قىرى
ھائىنە ھىن، ھەم ۋەسا ئالداكەن سىكەرەكەن ھەن
ل جىۋانە بىرەۋىن بازى ۋە ل سەنپەر قان بەرا ب زەتتەن

۶-ئاۋوسكە:

زۇر ئاۋوسكە ل سەنپەر ئەخسەپەرىن خەتتەن ھائىنە
ئىكراتەن، بىرۇنگا قان جۈرە ئاۋوسكە دىزىۋىتە سەنپەرلەپ
دەۋلەتتا مېدى ۱۵۰۱-۱۵۵۰-پىر¹³ گۈ جەنن قەشئارنى
مۇغان بۈۋ¹⁴، ئەف ئاۋوسكە دىگەلدا را ل بەرا پىر ۋە
جىپەن كۈرەستەن ۋە ل رۇھەلەت¹⁵ پان باشۋور پان
ياگۈۋر ھائىنە ئىكراتەن، زىەر گۈ زەردەشتى يا سىرپىن
خۇ ئاخىن را ئەف قەشئارنى، چۈنكى ۋان ئاخ ۋە ئاف ۋە
ھەۋا ۋە ئاگىر ب پىرۋى د ئالدى¹⁶ بەلنى چەتئەلدىن جۈرەن
قەشئارنى ل ئەف زەردەشتىيان ھەۋۋ، ئىكەن ۋە قان
جۇيا قەشئارنى ئاف ئاۋوسكە بۈۋ گۈ ئىپەت بۈۋ بۇ
جىپا مۇغان¹⁷ گۈ ئىپەتتەن بىرە بۈۋەن زەردەشتى
بۈۋ، ۋە ھەتتەك ئاۋوسكە زىمپەرى مۇغان سەۋەك ۋە
سەنپەرلەپ دەۋلەتتا مېدى ۋى لىن قەشئارنى، جىپا
ئاۋوسكە قەشئارنى¹⁸ يا كەمى خۇسەرۋ ئىپا ھائى
قەشئارنى.

۷-ئاگىرەن:

زىەر گۈ ئاگىر زۇرىن پىرۋى بۈۋ ۋە ئالدى زەردەشتىيانە
ۋە بەر ھەن ل سەنپەر كەڭەرا ۋە جەنن پىلندە ئاگىرەن ۋە
ئىكراتەن¹⁹ ۋىۋ رۇنەھىپەن ھەم ۋەسا سۈنپەرلەپ كەش
بۈۋ ۋە بۇ خۇش ئىپەسىن ۋە زالىنى ۋە چەكەكەن بېزى
بۈۋ دىزى خىراىكەرى ۋە ئازىن ۋە ئەزەننى، ھەم ۋەسا
زەردەشتى يا ھىز دىگىر ب ئاگىرى مۇۋە دى ۋە گۈنەھا
ھىتتە پانزىكەن²⁰ / ئاگىرەن خەتتەن ۋى جىپا
ئاگىرەن چارستىن²¹ ۋە پىسفرى²² ۋە ئاگىرەن
دى پىن زەردەشتى يا ل ئەفرا بەدەپىن ھائى ئە
ئىكراتەن، تېرىن ئاگىرەن خەتتەن (۱۵) سەنپەرلەپ
ۋە كۈپىرتا ۋان (۲۰) سەنپەرلەپ ل سەنپەر جۈۋا ئالدى
بۈۋ ۋان ھائىنە ئىكراتەن.

۸-سەككىزىن ئاگرى:

ئەمە جەھەتتىن ئاگرى بىر پېرۇزى ئىن ھەلەكەت ۋە ئۆز جۈزىن سەككىزىن ھەتە ژوان سەككىزىن كەن خوسرەمە با پىناك ۋە نەنگ ل قەسەبەن^{۱۳۱}، ھەر ۋەسە سەككىزىن ئاگرى ل باسغىزى^{۱۳۲} ۋە سەككىزىن ئاگرى ل چارسىن^{۱۳۳}، بەلەن سەككىزىن ئاگرى ل خەنەس مېنا سەككىزىن جەھەت چارسىن بىر شەرتنامە سەككىزىن خەنەس ژ چوار پايا پىناك ھەتە، دىزىيا ۋە ۱۵) ھەلەن ۋە پانېيا ھەر پايەككى ۱۱-۱۲) مەنرە ئېشەن، پانېيا پايا ئېككى ۳۰ سەنتىمەتەر ۋە پايا ئېككى ۱۲-۱۳) سەنتىمەتەر ۋە پايا مەنرە ۱۵۰ سەنتىمەتەر بەلەن يا چوارى ۱۵۰ سەنتىمەتەر، د سەردا بۇ ئاگرەن ھەتە، ئېرىق ھەر ئېككى ۱۱۱) سەنتىمەتەر ۋە كورالپا ۋەن ۱۸)

سەنتىمەتەر

۹-جۇيا نەھەتە:

ئەف جۈزىن ئاقرى دىگرىپانە ب نەھەتەنەن قە ۋ ج نەھەتەنەن دىگرىپانە نېن ئەكەر ئەف جۈزە جۈزە لىن نەھەتەنەن ئەنەن ژ بەر كە ئەف ھەتە بىكارىنەن بۇ پاكى بىن^{۱۳۴}، ئەف جۈزە ل خەنەس ل سەر بەلەن ئاۋۋىسكا ھەتە نەنەن، دىزىيا جۈزىن ۱۳،۹۰۱ مەنرە نۇت سەنتىمەتەر ۋە پانېيا ۋە ۱۲۰) سەنتىمەتەر كورالپا ۋەن ۱۰۱) سەنتىمەتەر ل سەر ئېشەن ۋەن ئاگرەن ھەتە نەنەن، ۋە ۱۹ ل ۋەنەن خەنەس ھەتە نەنەن داتان.

زىھەر:

۱. Budge, Watls. EA & king. L.W. Annals of the king of Assyria. Vol 1. London-1902 P.75-77
 ۲. Ibid. P.78
 ۳. طيبر . علي فهدم . آلهة مصر العربية . ج ۱ . ط ۱ . بغداد - ۱۹۹۰
 ۴. القرار الكبير، الكورالپا ۱۱-۱۲
 ۵. مقلوب . تاريخ اكتشاف المسموعات في شمال العراق . الاثرى . وزارة الثقافة والتقىون . بغداد-۱۹۷۷ . ج ۲ . ص ۹
 ۶. Al-Hak . Albert . RKey. lists of archaeology Excavation in Iraq 1942-1963.Florida-1968 P.43
 ۷. مقلوب . تاريخ اكتشاف المسموعات . ص ۹
 ۸. Al-Hak . lists of archaeology P.43 - ۸
 ۹. Budge. Annals of the king of Assyria . P.74-75-76-77-78-84-85
 ۱۰. Grayson-A.K. Assyrian Rulers of the early first millennium . (1114-858) B.C. Toronto-1987 . P. 23
 ۱۱. سلكر . هاري فود آنتور . ترجمة الدكتور عامر سليمان . بغداد-۱۹۹۹ . ص ۱۱۵-۱۱۶
 ۱۲. طيبر . فوشن . بين ايران باستان . ترجمة روبا مسموع . تهران - ۱۳۸۱ . ص ۱۰۱-۱۰۲
 ۱۳. Jacobsen E.A . A Hittite Hieroglyphic Inscription from Hines . Oriental Institute Discoveries in Iraq 1933-34 Chicago-1934 p.115-118
 ۱۴. سويحة أحمد . تاريخ حضارة بلاد الرافدين . بغداد - ۱۹۸۱ . ج ۲ . ص ۱۰۸
 ۱۵. Luckertill . David David . Annals of sennacherib . Chicago-1924
 ۱۶. Smith .G .History of sennacherib.London-1878 p.129-136
 ۱۷. Pognonpar H. Linscription De Bavian . Paris-1879

18. Luckenbill, Dan & David. *Annals of Sennacherib*. Chicago-1924.
19. کھنڈا اوارڈ کتبوا علی الطین، ترجمہ محمود حسین الامین بغداد-1917، ص 2.
20. الانسود، حکمت بشیر، الرموز الفکرية فی حضارة وادي الرافدين، بغداد-2011، ص 243-268.
21. Bachmann, W. *Isisreliefs in Assyria* Leipzig – 1927, p. 10-22.
22. Jack-Jeremy and Anthony Green. *Gods, Demons and symbols of Ancient Mesopotamia*. Sec 2nd edition. British Museum-1998.p.17.
23. حبیب، طالب، شعور، مستحارب، بحالہ، ماجستیر، الفیر، منشور، مقدمہ، الی کلیہ الآداب، جامعہ بغداد، 1987، ص 142.
24. المصنوع، قصہ، ص 141.
25. Jacobsen T.A & Seton Lloyd. *Sennacherib Aqueduct at Jerwan*.
26. بیالکوف، ام، میدیا، ترجمہ، وھیبة شوکت، دمشق - 94.
27. عیاشور، نسیم، - بانظاہر، ضم، تصحیح و ویرایش، علی احمد ضابطی، امیر خیز، ص 1، 1 نوبران-1985، ص 12.
28. Koch, Heidmarie. *Persepolis and surroundings*. Tehran-2006, p. 155-161.
29. قائم، خالد، الصید، محمد، - الرافطیة، تاریخا وعلیہ، وشریفة، ا، دراسة مقارنة، - ط 1، دمشق - 2002، ص 177-182.
30. عیاشور، نسیم، - بانظاہر، ضم، تصحیح و ویرایش، علی احمد ضابطی، امیر خیز، ص 1، 1 نوبران-1985، ص 12.
31. Edmonds, J.A. *tomb in Kurdistan*. Iraq, VI, London-1934, p. 184-191.
32. وشر، بونالد، ایران، باصوبھا، واطنھا، ترجمہ، المکتور، عبدالمنعم، حسین، القاهرة - 1928، ص 47-49.
33. البروزاری، - حمیر، احمد، قائم، - عمارة، معابد، النار، فی، مروج، عمارتین، علی، ضوء، التنقیحات، الآثریة، دراسة، عمارة، مقارنة، - بغداد - 1972، ص 23.
34. المصنوع، قصہ، ص 91-92.
35. المصنوع، قصہ، ص 88.
36. Edmonds, J.A. *tomb in Kurdistan*. Iraq, VI, London, 1934, p. 184-191.
37. البروزاری، - عمارة، ص 47-49.
38. البروزاری، - عمارة، ص 88.
39. البروزاری، - عمارة، ص 95.

پەيكەر ئىن شەفتا ھەلامەتا

پ.د. جەمەتدە سالج تەيب سادىق

زانكۇيا دىھۆكە كۇلىزا زانستىن بروناتىيەنى

ئەھلىئىتە كىن

سالا (1815) زان قونسلنى ئەرمەنسى ل مووسىل رووى (Rooy) ئەف ئەخىشەبەرە ئىتېپە، سالا (1816) زان لايارە (Layard) قونسلنى ئىنگلىزى ل سىنەئىۋىلىن سەرەدانا ۋى كرىيە، پىشتى ھىنگىن زى گەرۇك ۋە شۇبىنوارناسان زى سەرەدانا لى جەس كرىنە¹.

پەيكەر ئىن ئاشۇۋىرى چوار كەفتال ز خوداۋەندىن ئاشۇۋىرى كو ز پىپاقە ل سەر پىشا گىتەدازىن ئەفسانەجى راۋەستىن ل سەر روۋىنى شىكەفتا ھەلامەتا ئەخىشەبەرە، سىن ز وان ئىزىكى ئىنگن ۋەكى ئىنگن، بىن چوارى بىن جودابە ۋ ل سەر رەفەرەكا نىزەر ھاتىبە كۆلان ۋ فەبارى ۋى بچوۋكشە، كو دىكەفتىنە رۇزئالفايىن ھەرسىن كەفتالەن سەرەكى ئىزىكى شىكەفتىن.

روۋىيەن ھەرلىك ز وان سىن پەيكەر ئىن سەرەكى كۆل سەر روۋىن شىكەفتىن ھاتىبە ئەخىشەبەرە 6.751 X 1.1م²، روۋىيەن پەيكەر ئىن چوارى كو بچوۋكشە ۋ ئىزىكى ئەردىبە، ئەۋما كارىنكىلەن سىرۇشتى اعۋامل (تەۋرىە) پىتر ل سەر دىيارە

قان پەيكەر ئىن چ نىسبىن ل سەر ئىن، لىن

شىكەفتا ھەلامەتا دىكەفتىنە داۋىيا زىجىرا چىيىن رەش اجىيىن شىنەۋخا- چىيىن زاۋا) ز ئالىن رۇزئالفايىن چىيىن سىرۇشتىن جەن شىكەفتىن ۋ ۋىنەى زتارەكىن بلىنە ۋ شىكەفت با فەكرىيە ئاچىنە نەف رەفەرە ۋى زتارى نا، بىن گومان ئەف جەن فەكرى ۋ ئە بىن كۆبىر پالەن روۋىيە كو ئەف ئەخىشەبەرە ل سەر بېئىنە چىنگىن، چوئىكى روۋىن ۋى بۇ ۋى چەندىن نا رانەبەكى پا خۇش بوو كو پەيكەر ئىن پەيكەر ئىن نىفەر ل سەر چىكەفت، لىن چىكەرنا پەيكەر ئىن ئەمام (التىحت المىجسەم) بۇ ۋى با ب زەھمەت بوو².

شىكەفت دىكەفتىنە بەرامبەرى كرىن مالتابى بىن شۇبىنوارى³، كو جەفت كىلەۋەتەن ز ئافەندا بازىرى دىھۆكىن يا بوۋە ۋ ل ھىدافى كۆندىن كەفتەكىن كو ئەھا بوۋىيە ئاخەكىن بازىرى.

ئەف شۇبىنوارى مېزۋىيى بىن گىرگ ھەتا ئەفرۇ ھېز ئەھلىئىتە پەرزەنگىن ۋ ئەبوۋىيە جەن سەرەنجا كەشت ۋ گوزارەن، چوئىكى زىكا شىكەفتىن ھەتا ئەھا دەستىكەفەرە، دىسەن نەسەن سىرۇقتىن ئەزان زى كەھىشتىنە قان ئەخىشەبەرەن، زىلى كو سەفەى زى كارىنكىن يا لىن كرى، ۋ ئەف شىكەفتە پىتر پىدافى سەخىبىزىكىن پە ۋ ھەتا ئەھا چ سەخىبىزى لى

گه‌لک ب سهر په‌یکه‌رین غهنس^{۱۱} فه دهن
 له‌ورا خویا دیت کو میژویا چنکرنا په‌یکه‌رین
 فان خوداوندان فه‌دگه‌رینه‌فه سهره‌من شاهن
 ناشووری سهنحاریب ۷۰۵-۱۸۱ پ. زان
 ههر که‌فاله‌ک ژ وان پنکده‌یت ژ که‌راویهن
 (سوکین) خوداوندنا و شاه سهنحاریب ل
 پینشیا وان راه‌سندیاه و سرؤفه‌کن دی کو دیت
 جینطین اولی عهدا شاهن دیت ل بووف که‌راویهن
 راه‌سندیاه نه‌فه نیشانی پهرستنا خوداوندیاه و
 دباره شاه و جینطین خول بووف باوه‌ریا وان و ب
 موره‌ما دست‌فله‌ینانا سهرکه‌تن ل سهر دوزمان
 سوپاسیا خوداوندنا دگن

وهک ژ فان که‌فاله‌ن دباردیت خوداوندنا نشته‌کن
 سفلک مینا سهنده‌لی دین وان دایه لن خوداوند
 عشنار یا پنخاسه، بیسا شاه و جینطین زی
 دینخاسن

وهک ژ که‌فاله‌ن دبار خوداوندین نیر و سرؤفان
 ره‌پن دین هغه جل و به‌رگین خوداوند و سرؤفان
 د دین مینا اریبا و گوهارک دین د گوهرن وان دا
 خوداوندین نیر داری دست‌فله‌ن الصولجانا ین
 دستین وان دین چه‌ن دا و ههر لیکن شیرک ژ لاین
 راستن به‌رف پشتن ین هه‌لگرنی بلن د دستین
 خوداوند و سرؤفان دا هغه کو ونه‌ن دهم‌میرق
 بخوفه دگرت

هغی خوداوند ل سهر پشنا گباندازین
 نه‌فسانه‌ی (خرافه) ژ بیبافه د راه‌سندیاه یتن
 خوداوند نه‌لیل اخیزانا خوداوند ناشوورا نه‌یت
 کو ل سهر کورسیه‌کن ل سهر پشنا گباندوه‌رکن
 نه‌فسانه‌ی روونشویه

شاه و جینطین ل سهر له‌ری راه‌سندیاه و
 خویاه کو له‌و سرؤفان چونکی وان مینا خوداوندنا
 هاف نه‌ه ل سهر پشنا گباندازین نه‌فسانه‌ی
 راه‌سن

وننه‌ین ههر که‌فاله‌کن ژ چه‌ن یو راست ب فی
 ره‌کنه

۱-شاه سهنحاریب

۲-خوداوند ناشوور، خوداوندین دمولنا ناشووری

۳-خوداوند نه‌لیل، خانجا خوداوند ناشوور

۴-خوداوند سین، خوداوندی هغی

۵-خوداوند تابو، خوداوندی باژنری پورسپا- ولاتن
 بلل

۶-خوداوند شهنش، خوداوندی رؤزی

۷-خوداوند نه‌د، خوداوندی بابله‌سک و بره‌سین
 خوداوندی چپای

۸-خوداوند عشنار، خوداوندنا شمعی و جواتین
 ستیرا زهره استیرا به‌ری سپه‌ین(۱۱).

۹-جینطین

له‌و گباندوه‌رین نه‌فسانه‌ی کو خوداوند ل سهر
 پشنا وان راه‌سندیاه نه‌ه سوپلین وان خوداوندنا
 و نیکه ژ هینامین وان، چونکی ههر خوداوندی‌کنی
 هینامین خو بین تابه‌ت هغه و ب رنکا وان هینامین
 فه‌کلهر نشین خوداوندان ل سهر که‌فاله‌ن پشامین
 ل بووف فی رؤنکرین

۱-خوداوند ناشوور

ل سهر پشنا نه‌ه‌ه‌ه‌ه‌گی و گابه‌کن راه‌سندیاه
 هینامین وی کومن بشافه

۲-خوداوند نه‌لیل

ل سهر کورسیه‌کن به‌ له‌وا ل سهر پشنا
 شیری یا روونشوی، دستن خو ین راستن ین بلنه
 کزی و چ چه‌ک اشیرا نه‌ هه‌لگرنه، ونه‌ین
 گباندوه‌رین بالدار و نه‌فسانه‌ی مینا گابین بالدار ل
 سهر کورسیه‌کن هاتنه نه‌فسانن، کو سهری وان
 سهری سرؤفانه و که‌له‌غن گباندوه‌رانه

۳-خوداوند سین

ل سهر پشنا گابه‌کن بالدار راه‌سندیاه هینامین
 وی ونه‌ین هغی به‌ کو ل سهر کومن (کولاندای
 وی هانیه نه‌خطانن-

۱-خوداۋەند نابو

ل سەر پىشتا نەزەدەھايەگى اتىپا راۋەستىبايە،
سلىزەكا ھەشت چوكل ل سەر كوشى ۋى ھەيە.

۵-خوداۋەند شەمش

ل سەر پىشتا ھەسپى راۋەستىبايە، ھىمابى ۋى
ئىشكا رۇزى بە كو ل سەر كوشى ۋى بىن دىلارە.

۶-خوداۋەند نەدە

ل سەر پىشتا نو گابىن ئەھسەنەبى راۋەستىبايە،
ھىمابى ۋى نىشتا بىرىمىن بە كو د نەستى ۋى نا ۋ
ل سەر پەيگەرى ۋى بىن بەرچاقە.

۷-خوداۋەند ەشتار

ل سەر پىشتا شىزى پا راۋەستىبايە، ھىمابى ۋى
سلىزە كو ل سەر كوشى ۋى ھالىيە ئەخشانىن،
لەو زى مىنا خوداۋەند ئەللىل چەگىن شەرى
ھەلەگىرىيە^{۱۲}
پەيگەرى شەف سەئىلارەب ل بىنار خوداۋەندا

بىن راۋەستىبايە ۋ گۇپالى اسولجانى دەستەلەتىن
د نەستى ۋى بىن چەبىن دايە ۋ نەستى رانىتىن بۇ
سەلەتىن بىن بىلەند كرى ۋ كۆمەگىن رىزى بىن ل سەر
سەرى ۋى ۋ بىن پىخاسە ۋ ۋىتەبى ۋى بىچوۋگىرە ل
ۋىتەبىن خوداۋەندا.

پەيگەرى جىنشىنى، سەر ھەمان ساغلىتىن
پەيگەرى شەھى لىدا ھەند.

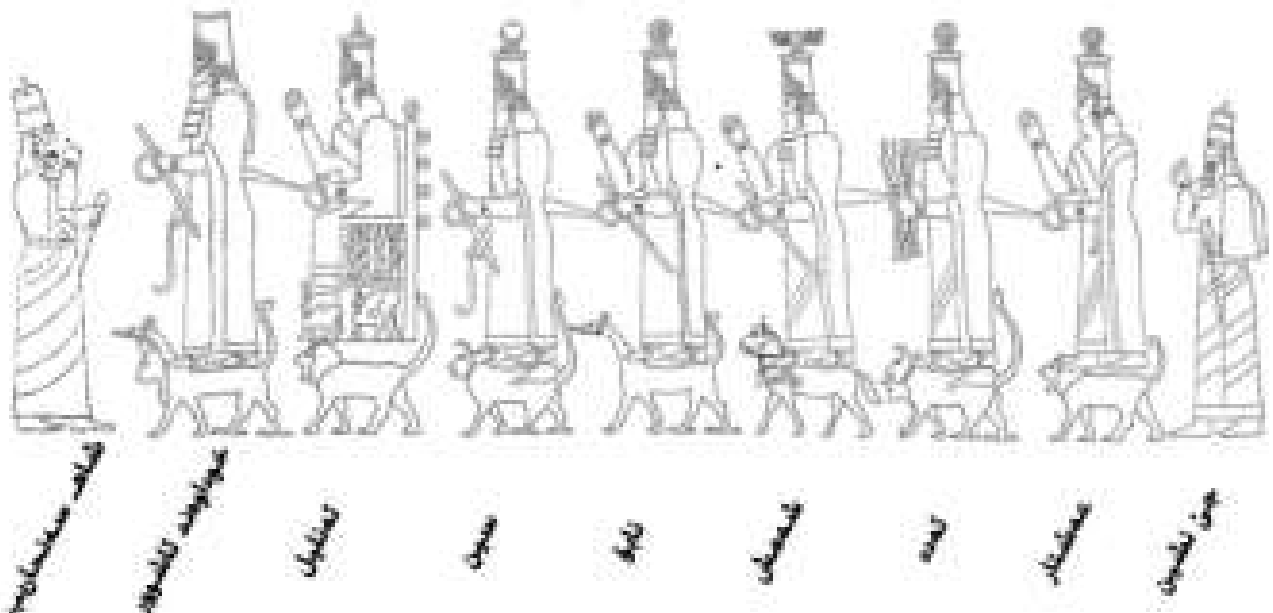
ئەگەرى جىگىرنا فان پەيگەران:

چەند بۇچوۋ ل سەر ئەگەرى دوستگىرنا فان
پەيگەران ھەند.

ئىلك، ۋىتە بىار دىگەت كو كەراۋەمەگى (مەۋگىن)
ئايىتى بە ۋ شەف سۇپاسىيا خوداۋەندان دىگەت
زىەر پىشتەقانىيا وان بۇ شەھى كو دۆزەنن خۇ ل
ئاف بىتە بەلگە زى ل سەر لىن بۇچوۋىن لەۋە كو
خوداۋەندىن نىز چەگىن شەرى ھەلگىرىيە^{۱۳}

نو، ۋەسەن دىارە شەھى ئاشوۋرى بىرار دايو سىگىرەگى
ئاقىن ل سەر رويبارى دەۋگىن چىگەت نا ئاقىن ب
گەھىتتە نەلەرىن نەستىن چوگى ۋىتەبىن فان
نەخشەبەران ب ۋىتەبىن خەسە فە دچىن كو پىشتى

ز پەرتوۋىكا-ھەسەن البرۋارى-موز الالهة في منحوتات منطقة بهديان

ل سەر جىيىن كورنستانتىن لەختىئىئىئە. چوئكى پەيگەرەكەن سەنخارىسى ل ئەھالا بەندەوا ل ئىزىكى ئەلشۇش¹¹ و ئىككى دى ل سەر جىيىن جۇدى(111) ھاتىوونە چىكىن ئەف كازە سىنا راگەھالئەكەن بىو ز بۇ دەولەتا ئاشوورى. چوئكى د بى سەرەمى نا ج رىگىن دى بىن راگەھالئەن لەبوون

چىكىرنا سىگەرەكى و كۆلئىنا جۇكەكەن ب ئىزىھىيا (80كەم) و ئاھاكىرنا پىرەكا بەرەن بۇ دەپىرەكەن ئاھىن ل كەلەن جەروانە، سەنخارىسى ئاھ ل خەنەن بۇ رووبارى خەوسەرى راكىئىشاپو¹². سىن، چىكىرنا ئىن پەيگەرەن ئىشاننا بەرەرمەھىونا دەستەلاتا دەولەتا ئاشوورى بە. لەورا وان ھىمايىن خۇ

زىھەر و پىراول

1. انطون مورگانف- الفى فى العراق القديم، ترجمة عيسى سلمان وسليم طه التكريتي، بغداد، 1996، ص 111 وما بعدها
  2. انطون مورگانف- بلاد آشور، ترجمة عيسى سلمان وسليم طه التكريتي، بغداد، 1980، ص 28 وما بعدها، طابق عبدالمطلب مظلوم البحث من مصدر فجر الملائكة حتى العصر البيطلي الحديث، حضارة العراق، بغداد، 1982، ج 1، ص 87-89
  3. كرىن مالتاي ل سەرەمى ئاشوورى بىن بىو (911-712 ق.م) را سىگەھەكى دەولەتا ئاشوورى و سىگەرەكەن لەشكەرى بىر بىو ئاشوورىيەن دىگەنە نەھرا دەھەكى مالىتى ب واتىا دەركەف، بار زى، ئەك بۇ نەھرىن جىيىن بۇ پىر پىزائىيان سىرە نەھ باقر و فواد سەر، الفرىشە الى موطن الآثار والحضارة الرحلة الثالثة، بغداد، 1911، ص 17-29
  4. طابق عبدالمطلب مظلوم، تاريخ اكتشاف المسحوتات في شمال العراق، بغداد، 1997، ص 10 و پىر پىزائىيان سىرە
  5. جىن أحمد قاسم السيارى، جىو الآلهة في منحوتات منطقة بابلان، رسالة ماجستير، غير مطبوعة، قدمت الى قسم الآثار، كلية الآداب، جامعة صلاح الدين، الربيل، 1، 1، ص 11-12.
  6. السيارى، ص 11.
  7. كورن جىنەن دىگەرەنە باكوورى بۇزەھالانى سەنخەرى نەھرا شىخان ئىسەفىنى، ئىزىكى كەلەن باقىار، شەھىن ئاشوورى سەنخارىي جەنە لەختىئەنەل كەلەن بىو كەلى كۆلئەنە و ب نەھىسەنە سەنخارى كار و سەركەتەن جۇ ل سەر قان كەلەن ئەختىئەنە بۇ زىيارەن بەرەرمەھىر سىرە أحمد سوسە، تاريخ حضارة وادي الرافدين، بغداد، 1981، ج 1، ص 108-111
  8. بۇ پىر پىزائىيان ل سەر قان خىپاوتەن سىرە
  9. اراد، قاموس الآلهة والأساطير في بلاد الرافدين، عربة عن الأمانة محمد وحيد خياطة، ط 2، بيروت، 1974، ص 11 وما بعدها، نوزى، نشيد المعتمقات الدينية، حضارة العراق، بغداد، 1982، ج 1، ص 118 وما بعدها، سامى، سعيد الأحمدة، المعتمقات الدينية في العراق القديم، بغداد، 1998، ص 19 وما بعدها
  10. بۇ پىر پىزائىيان سىرە، السيارى، ص 13-14، ص 117.
  11. نىكولائى بوسنقىت، حضارة العراق وآثاره، ترجمة سفير عبد الرحيم الجليل، بغداد، 1991، ص 117، السيارى، ص 11
  12. دىرارىي شوبىنوار و بىو زى ئاھىن ل خەنەن بۇ نەھىموا و چىكىرنا پىر ئەھالا جەروانە سىرە
  13. أحمد سوسە، تاريخ حضارة وادي الرافدين، ج 1، ص 111 وما بعدها، أحمد سوسە، مشروع سنجاري، أرواح نينوى، مجلة المجتمع العلمي العراقي، العدد 9، 1911، ص 118 وما بعدها، محمد صلاح الزبيدي، مشاريع الري الآشورية في كردستان، طبعته، العدد 1، 1997، ص 14-15، دىرارىي با جەروانە سىرە.
- If A.Jacobsen- Th. And Lloyd's " Sennacherib Aqueduct at Jerwan- Chicago- 1935- P
10. باقر وسمر، ص 51- 19
  11. طه باقر، مقدمة في تاريخ الحضارات القديمة، ط 2، بغداد، 1997، ص 42.

كەلا ئاكرىي ياكى شۇيىنوارى

ئىنگەس جەمالەددىن بىرىكەننى

خۇيىنكارىي دىكتورىيىنى زانكۇيا لىيۇن ۲ فرەنسا

ۋەرىگىران، زىيان ئەبىدولخەمىد مومەر

ۋەتەننى ئۆزگەرتىش (1)

ۋىنەين ئەمبارە (۱)

بىچىت تىن ھىندەك ئاۋسىگىن جىيايىدا كۆلەي ۋە ئېزىكىسى دېرا مە ئاقىرى پىنگىرى- بىنت- پىشىنى ۋەن ئى قۇنلغا ئوۋىن ئۇ سەركەمەننى بەر ب زوۋر دەستەپىدەكەت، ب سەر پەيسىكەكا ئوۋ را سەرا كەمەن ئەو ئى ب رىكەكا خاروقىچ ب سەرىمەيىن پەيسىگىن كەمەن ۋە جىيايرا كۆلەي سەردەكەمەن، ل ھىندەك چىپان دېوارىن كۆلەي مېنا ئېقىنۇورا دىگەل ھىندەك پىشكىن پەيسىكەكا كەمەن دىكەمەنە بەرسىگىن ئەۋىن سەردەكەمەن- بىت ئەف جەھە بۇ بىنقىمەنا وان كەسەن تىن بېن بەر ب ۋەن گۈپىنگىن دىچوۋن با دىكەمەنە ھىندەك ۋەن گەلى ب كۆزىدەككى ئىزىكى ۷۵۱ پلەمبان، بى، ل ئىزىيا لىنفا كەلەين ل ھەردو ئالىين دەرگەھى شۈينوارىن دو شۈبرەھان ئۇ دو سەردەمەين جودا دەپتەمەن، بارا پىتر ھىزى بۇ ھىندى دىچىت كۈ بىن كەمەنتر ب بەرىن ئىكراندى ھاتىبە ئافاكرىن، ئىزىركو كەلەين شۈبرەھىن ئىۋار ۋە ئاسىن ھەبوۋن ۋىنەين ئەمبارە ۱، ھۆل ھىندەك ئى ل بەرجاق مەينە ۋە ئەفە زىمبارى دەرگەھىن باكوۋرى بىن كەلەين ل ئالىين بەرامبەر بەر ب سەمەنا باكوۋرى دىچىت- كۈ دىكەمەنە ھىندەك بىسەناتىن ھەرى.

كەمەن خۇ ھەنە- دىلارا ھىندەك گەلەين بىتر ھەنە- باغ ۋە چەمەن قىقى لىن ھەنە- دار ھىلار ۋە ھىزىر ۋە دارىن كازى ھەمبىز دىگەن ۋە گەلەك ئۇ ئەۋالەين كۈپىسى ئى لىن ھەنە.

جەين ئاھەدانى يىن گرگ ل كەلەن:

دەرگەھىن نەرقە (دەرگەھىن باشۋورى)،

دىكەمەنە ئىك لىنفا باشۋورى رۇزەھەلەن كۈپىنكا جىياى، ب رەنگىن بازەبە كۈپىنكا ۋە دىۋىست ئەھاتىبە كۆلەن، ھەر دو داۋىن ۋە ل سەر شۈنۋىن سەرىن ئەۋالەككى ب سەرىمەن نەدىارە بەلى ئەگەر زىۋورقە ۋە ئالەين رۇزلاھەنى ئۇ بىن جىيايىقە بەرىن خۇ بەمەن، دىن ۋەك سەرىن دو ئەلھۇپان بەرامبەرى ئىك دىلەپت (ۋىنەين ئەمبارە ۱)، دىنكا سەمەنەرىن باۋىرىن كەمەن را (جەين سەراپا كەمەن) ئىك دىچىتە قى دەرگەھى، پىشىنى دىنەف كۆلەن ۋە مالىن ئىك ل سەر ئىك را د بۇرىت، ل بىلەنھىيا باۋىرى دىرەكا كەمەن ھەبە، كۈ باكوۋرى جىياىن كەلەين ئەدگىرىت، ھەر رىقىنكەككى

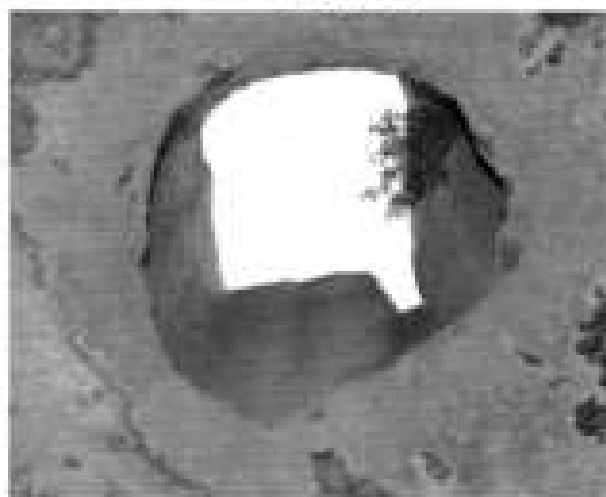
ۋىنەين ۋىمارە (۳)

زىندان:

ھۆلەكا مەزىنە ب دەۋرانىن ۳۱۷۱م، دكەڭىتە
ۋىر ئىنقا باكوورۇن رۇنناڭاين كەڭلاين ب كورائىيا (۳۰۱م،
زىندان پەيلىكەكا خۇجھىيە ئەف جھەپىن ھائىيە نائىڭىن،
ز بەر ھىيويىنا ھىندەك ئىشت و پاشىيەندىن ئە ھەزى
بۇ ئەپاين خەلگى ل فى جھىي گومانا يويىنا زىندانىن

ۋىنەين ۋىمارە (۴)

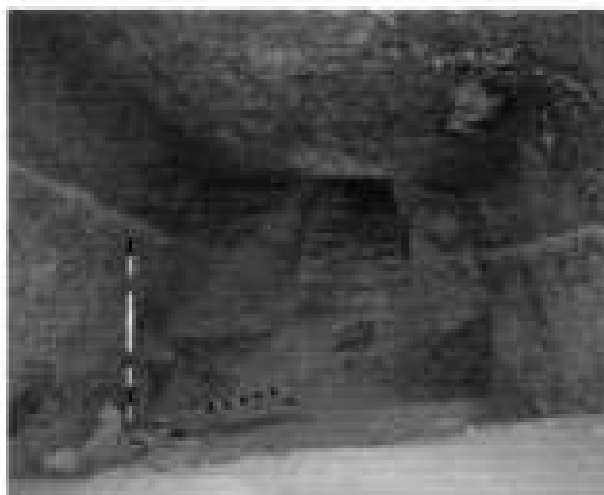

ل فى جھىي ل جەم وان پەيدابويى، ئەف جھە كىو
پىن فەشارتى نەبويى ل بەر ھەرگەسەكىن بونىت
بچىنە نائىڭا ب چىڭاڭكەڭىن فە گىردايدە بەك
دەيتەڭگىرل كىو مېرەك ب نائىن امېر زەندا بەرى
پىر (۱۲۵۱-۱) سالان زاپە، ئەف كەڭلايە نائىڭا كىرىيە و
كىرىيە پىڭكەڭىن خۇ^(۱)، ئەف زىندانە جھىي كەستىن
گۈنەھبار و دوزىن بويى، رويەرىن ۋىن بىيىنە (۲م۱۲۸)
پىنداھىيا ۋىن ۱-۲م۲۰۵م دەرگەڭىن زىندانىن دكەڭىتە
رۇزھەلانى، ھەممو سېپىمەيان نائىڭا رۇزى لى دەخت و
دەرگەڭىن نائىڭاھانى ب رەڭگىن سەرىن ئەلھۇزى بەر
ب باكوورۇنە نچىت اوۋىنەين ۱۳، بۇ ۋىن بارىسەك (۱
كەڭىرى دەرياز بىيىت، ز لاين چەپىڭە يا گىردايدە ب
بارىسەكە كەڭىرى كىو زىندان زىن ھائىيە كۆلان، د سەر
دا كۆرگىن ئاگىرىنە، نائىڭاھىرا فىن بارىسەن و دەرگەڭىن
پىشكا پىڭىرى، ئەخسەڭىن ئىڭكەڭىن چىڭىرىيە داۋىيا
ۋىن ب كۆزىن باشوورۇن دەرگەڭىنە گىردايدە ئانكو
سەمنا ۋىن بۇ لاين بەرۋەلەين سەرىن ئەلھۇزى

ھىندە ھەئا دەرگەڭىن ب داۋى دىنەين دىن چالغىن
مە ب پالىن ۋى كەڭىتە پويچەك بەر ب كەڭىتە

ۋىنەين زىمىن (۵)

ۋىن (۱۰۲۰م) ۋە بىلنداھىيا ۋىن (۱۰۸۰م) بىرلىكتە پەيلىنىش بېرىشە جىداكىن. ئەمەن دىكىقېتە ئىفا رۇبىن باشۋورى ۋە بىر ب زۇورا سىمىرىيا بازلەيى ب ئىرى (۳م) ۋە ب (۱۲) پەيلىنىشقا بىلەن دىيىت اۋىنەين زىمىن ۱۵ ۋە ئەمەن ب سىمىر دەرىجىن دىكىقېتە، دو رىك دەپنە پەرسىنىكىن ۋى، ئىكك ل ئالىين راسىنى ۋە يا دىنر ل ئالىين چەيىن ۋە ھەرىبو زى بىر ب ۋى زۇورىن دىچىن ۋە ئەمە رىنكا بىر ب زۇورا دىچىت بايەكىن سىفك ئىبرا دەپنە، ئەفە زى ئىطالانا بۇونا كۆپەكىن بە ل باكوورىن باشا بەلىن ب بۇرىنا ھەيلىمىن دىزى، ئەمە كۆن ھانىيەكىرتىن ۋە پىرىكىن ۋە شۆبىسىلەين ۋىن ئەمەلەنە ھەرىوكت ھەمەك (خەلىكىن دەقەرى قەدىكىن

زۇورا ھىر زىمىن:

ھەرىم ۋىن زۇورا ھىرىق ارضىداي بە (جىوانىرىن پىنكىھاتىن كۆلەيى يىن كەلەيى بە، رۇبەرىن ۋىن ۋى (۱۷م) ۋە بىلنداھىيا رۇبىن ۋىن (۱۰۳۰م) زۇورا ھىرى ۋە لاكىنىشەبە دەرىگەھىن ۋىن بىن دەرفە دىكىقېتە رىنكا ئالىين. ھەرىوگى دەرىگەھىن زىمىننى بەرامىمەرى جەين رۇزھەلانى بە اۋىنەين زىمىن (۱۰۳۰م) دەرىگەھىن لاكىنىشە ب كىلەنەكا تىزفە دىكىقېتە ھىدالنى كەسىن دىچىتە د ئالفا دىن دىوارەكىن ل لائىن خۇ بىن جەيىن بىنىت ھىنا ئالغىراستا ۋى جەين دىزى دىيىت ھەر (دەسپىنكىن قە ئىفا ۋىن (پىشكا زىرى قەدەر دىكىتە، (ئالىين راسىن قە زى ل داۋىيا پىشكا زۇورى سىمىرەنەكا كىلانى يا سەرتىز ھەبە، فرەھىيا ۋىن دىگەھىنە (۱۰۲۰م ۋە بىلنداھىيا ۋىن دىگەھىنە (۱۰۲۰م ۋە دىكىقېتە سىنگى بەرامىمەرى ۋىن بۇشكەكىن سەزىنە پىلەرىن ۋىن (۱۲م) ۋە بىلنداھىيا ۋىن (۱۰۱۰م) ۋە ب رەخ قى بۇشكىن سەزىنە دەرىگەھەكىن ھىنا سىمىرەيا باكوورى بە، بىلنداھىيا ۋىن (۱۰۸۰م) ۋە فرەھىيا ۋىن (۱۰۸۰م) ۋە كۆورانىيا ۋىن (۱۰۷۵م) ۋە بىلنداھى (۱۰۱۵م) ب رەنگەكىن رىنكەپىك (ئەردى بىلندىيىت (ئالىين زىرىفە دىوارەك بۇ ئالىين چەيىن بىن دەرىگەھى رۇبىن زىرى قەدىكىرت ۋە بۇشكەكىن بازلەيى ل كۆزىن زىرىن رۇزھەلانى ھەبە ۋە بۇشكەكىن دىنر زى دىكىقېتە ئالىين دى بىن كۆزى دەرىگەھىن دىكىقېتە ئىزىكى سىمىرەيا چەيىن ھىنا خەلىگەكا كۆلەي (بەرى د پىلانى ئەنشىنىشە دىبارە

دىچىت، دو كۆنلەن ئىزىك ئىك لىن ھەنە، با ئىكىن بازلەيىيا دەرىيە ئىرىق ۋىن (۱۱م) ۋە بۇ ۋىن ب جىوارگۆشەيى ھەبەبە كۆلەن ل كۆزىن ۋىن دەرىگە لاكىنىشەيى بەر ب باكوورىفە دەپنەيىن، ب قى رەنگى ۋەكى سەرى ئەلەھۇ لىدەپنە ۋە ب شىنوارەكىن ھۇنەرىن جىنا دىيارەپنە اۋىنەين زىمىن (۱۰۱۰م) دىگەل ھىدىن ب رۇبەرىن (۱۰م) رۇناھى دىچىتە د ۋان كۆنلەن، بەلىن ئارىيىن خۇ ب سەرى قى جەين دا گىرىيە، يا ب زەھمەتە بۇ كەسەكى بىكارىت داۋىيا ۋىن ب رەنگى بۇشكەكىن جىوارگۆشەبە بىنىت، قى بۇشكىن كۆزىن باشۋورى رۇزئاللىن قەدىكىرىيە ۋە ئىقتىرىق

ۋىنەين زىمىن (۶)

وێنەین ژماره (٧)

وێنەین ژماره (٨)

ۋىنەين (نمارە ۹)

۱- ھۇلا ئىنكىن

دكەڭەنە باكوورن ھەرنو پىنكھاتىن دى ب كپورانتىيا سى مەتران ھاتىبەكۇلان ل ناقەراسنا ۋىن دو بۇشك ھاتىنە كۇلان، پىنكھاتىيا وان دكەڭەنە (۱۰۰م)، رووبەرنى رووین وان (۲۰۵م)، پىنكىن وان ب پىشەرنى (۲۰۲م)، جىدھىيا نىلپەرا كوپىنكىن و پىنكھاتىن ب چاف بۇشكىن بىرەڭشە جىدھىياگا جىدا يا دىن، ھەرنەكىس بىوارىن نەمىن زەڭورن ئىراقى پىن كەڭىن، ھۇلا و نەردى ۋىن ب قانەكىن كىلىسى كۈلنەكرىيە، سىتورىئالىيا ۋىن (۱۱- 1 سىم) ب رەڭتالىيا جۇيا پەنن ھاتىبەنپاسىن، بىوارى باكوورى پىن جىدھىيا پىنچ خەلەك دىنقا ۋىن يا نەرنەما ھەسپون، ب رووین ۋىنە گىرنەداي بىون، بۇ زانىن نەف خەلەكە ل كەلەك جەپىن كەلەن ھاتىنە كۇلان ۋىنەين (نمارە ۱۷)

پىنكھاتىن سەنتەرى!

سىز ھۇلەن لاكىشە پىن بىرەڭتەڭە (رۇڭھەلاتى بۇ رۇزناماى دچن، د رووبەرنە نەردەكەڭەن

۲- ھۇلا دووین

ب كپورانتىيا ھۇلا ئىنكىن ھاتىبە كۇلان، رووبەرنى

ۋىنەين (نمارە ۱۰)

ۋىتەين ئۆمەرە (۱۱)

جەين چوارگۈشە ئى ھەين، ئەف دىوارە ئى ز گىرگىزىن دىوارىن بەرچاڭفە د سەر ھىلىق را گو گىرگىزىن ب سەنتەرىقە ئى ھەيە، ز دو ھىجرابا ۋ (۵) ھىنايا^{۱۱} بىنگەھائىيە، ل سەر روۋىن دىوارى ب بىلداھىيا (۱۰۷۰۱م) كۆرگىن رۇناھىن ب لىبارىن جىوا ھەنە دسەر قان دىواران را ھىندەك دىوارىن دى بىن ز كەقىرى كۆلەي ۋەك ئىلۇرۇوران ھەنە، مەزىنەنەن وان دىواران دىگەھىنە ھىناڧ زىندانى، بىت گەلەك ئۇان ئى ژىرلاخ كەئىن ۋ ل ھىقىيا لىگەرىنەن شۇبىنوارى نە (ۋىن ئۆمەرە ۱۰).

پىرۇزىن ئاقدانى:

ئەو لىگەرىنەن ھائىنەكىن ۋ ئالھى ۋ پىرۇزەين ل سەر گوپىنكا چىاين كەلەين ھەين، ئەگەر كەسىمەك ھىز يەمەت گو ل پىشت وان ئىمىراتۇرىيەتەك ۋ ئىمىراتۇرەگىن خودان ئارمانج ھەبۇبە ھەقىرىنەن شۇبىن ئابىت ئەو ئىمىراتۇر خودانى ھىندەك رىك ۋ ناھىزان بۇوبە گو قان دەسكەڭقان دەستەھىبىنەت ۋەكى ئىمىراتۇرىيا ئاشۇورى ۋ ئىمىراتور سەنھارىيى ئەوون ئاف ز روۋىن گوۋىلى گەھاندىيە ئەينەوا، ئىتەمكىن سىرۇشتىيە گو ئەف دەسكەڭفە ئەمام ئابى، ھەكە پىرۇزەگىن ئاقدانى ئەبىت بىن ئالھى بىگەھىنە قىن گوپىنكا بىلە، چىلانىكا (ھىر زەننىرا

ۋىن دىگەھىنە (۱۰م)، بىارە ئەردى قىن ھۆلىن ب چوار ئەھىن ئىك ل بۇوف ئىك ھائىيەنخاڭفەن ئەغا چوارىن با كەڭىنەر دىرۇرەتەفە ئەردى (LV۱) ز كىلىسى ۋ ئەردى (LV۱) ب كەرىپچا ھائىيەنخاڭفەن، قەبارى ۋى (1X۲5 سىما) (ۋىتەين ئۆمەرە ۸).

۳- ھۇلا سىن

بىچوۋكەرىن ئاڧاھىيەن سەنتەرىيە بەلىن كىوورتىيا ۋى كىنەنرە، روۋىرى ۋى (۱۳۲۱م) ۋ كىوورتىيا ۋى (۱۰۷۵م) ل ئەف روۋىن لىزىكى كۆزىن ۋى بىن رۇزىئالھى پەپىسكەك ھەيە، ھەندىكە ئەردى ۋى بە ئەم زىن د پىشتراست ئىيىن گو ئەردى ئەغا چوارى بىلىن كىوورتىيى بىت، بان كىرگىن دىقى ھەيىدا ۋەك ھىندەك جەين دى ھىز ب داۋى ئەھائىيە د سەرۋىرى ۋى بۇ دە ئەف ئەردە ل سەرەمەن ئەغا سىن بىن با د بۇوفىدا ھائىيەچىكىن، ب ئەھەكە اڧتەن ھائىيە ئاڭفەن، سىوورتىيا ۋى (۱۰-۱۱ سىما)، پاشىن تىكەكە بىچوۋكە د ئىفا ۋى با ز باكوورى بۇ باشۇورى ھائىيەكۆلەن، دىزىھىيا ۋى دىگەھىنە (۵۰۱ سىما) ۋ كىوورتىيا ۋى دىگەھىنە (۱۵۱ سىما) ۋ فرەھىيا ۋى دىگەھىنە (۳۰۱ سىما) (ۋىتەين ئۆمەرە ۹).

دىوارىن ئىراندى (الجىران المىنوتە):

وان دىواران قەدىرەت، بىن ز رۇزەمەلەتە مەزەين ۋ ل گەلەك جەين كەلەين ھەنە، گەلەك ئالھى ۋ ھىجراب ۋ بىرگىن ئالھى ۋ كۆرگىن ئاگىرى د گەل دا ھەنە، ھەممو ئى دىار ۋ بەرچاڭفەن، بۇوفچوۋىن شۇبىنوارىن بەرەھىن ئەو بىرەك ۋ كۆرەك ۋ ئىشان ۋ سەرۋىرىن وان بەرچاڭكەرىيە، ئەو دىوارە ئى ئەقەنە.

۱- دىوارىن باكوورى، ئەو بىن ئەم ب بىلەن ل پىشكا باكوورى رۇزەمەلەن ز كەلەين بىيىن.

۲- دىوارىن باكوورى رۇزىئالھى، دىگەھىنە دىوورتىيا (۴۰) ز ئىفا باكوورى با كەلەين.

۳- دىوارىن ئاڧەراست، ب سەنتەرىقە گىزىدايە، ز بەرگەھىن ھۇلا ئاڧەراست دەستىيەكەت ۋ ب دىزىھىيا (۱۷م) بەرەھەم بىت، دىگەھىنە رۇزىئالھى

۱۲-نومۇر (۱۲)

ب خۇفە دىگىرىت دىگەننىڭ خىتاي تىللىرىدىكى ل
ھەممۇ ئالدىن غومبارى ئەخشانىيە، جۇرەك
ب كۆورالدىن جودا بەر ب زىرى دىيىت ل سەر
بىران بەلاڭىيەت (۱۲-نومۇر ۱۱).

۳- بىر ھۇمارا وان دىگەننىڭ (۱۳) بىران ۋە ب
قەبىرىن جودا ل ۋى جەننەت بەرەلەن، پىشكەك
ل وان ب كىلىسى كۆلەنگەن، ئەمما كۆ سالىخا
الامتىسار، ھەي، داكو ئەمما كەرسىن دىگەن ئەمما
بەننە پاراسىن ۋە پىشكەك ل ۋى ئەمما كۆلەنگەن
بۇ، تارماق ل غومبارىغا ئالدى بۇ، ئالدا بارغان
زى ب رىكا كۆمەك جودا ل غومبارىن بىران
ئەمما بىرە ئىزى دىگىن.

كۆرگىن رۇناھىيە:

كۆرگىن رۇناھىيە ب قەبىرىن جودا بۇ، ئىزى وان
دەللىغا ۱۱-۲۰۰۰ سىمما بۇ، كۆورالدىن وان دىگەننىڭ

ۋە كار ۋە بۇرۇن ۋى دەپتەمەن، ل بۇرۇن ئالدىن
بىن كەلدىن.

۱- جودا سەرەكى با ل دەرقە دەپت، ئەمما بۇرۇن
ب كۆلانا جۇرەكى ل كەتتە ئالدىن اسىرى
ئالدىن (كۆرگىن) كۆ دىگەننىڭ جەننەت اسىرى ئالدىن
دەپتەنگەن، جودا ب پانىيا (۱۱) ۋە كۆورالدىن
(۱۰) ب ئورالدىن كەم با بۇرۇن، سولدىن
ئالدىن بۇن ل ئالدىن جەننەت ئەمما بىكارلىق
ۋە پانىيا ب ئالدىن ھەتتەمەن، ئەمما ئالدا پاقى ۋە
بۇرۇن د جەننەت ۋە پانىيەكەنەمما گەھنىيە
كۆپىنچە كەلدىن ل بۇرۇن ئالدىن بۇن زىندانى ۋە
ئەمما زى ب رىكا كۆمەك ب ئەمما ئەمما كۆمەك
الدىن (۱۱) سەنئەتتەمما بەننەمما، ئەمما ئالدا
گەھنىيە ئەمما كەلدىن (۱۲-نومۇر ۱۱).

۲- غومبارا سەرەكى ئەمما سەنئەتتەمما غومبارىن
كەلدىن بە، بۇرۇن ۋى بۇن باكوورى جەننەت جەننەت

كۆپۈرۈش ۋە پىشكىن بېرىۋاتقۇن ۋاقىت مەزگىلى ئىكەن، بەلكىن ئىن دىن خۇب شىۋىتوۋا كىرنا شىۋىتوۋا كەلپىن ئاگرىن مەزگىلىگەن، كۆمەن ئى ئىدا ئىنە كىرگىن شىۋىتوۋا ۋەن دەرگەھىن سەرەكى ۋە زىندان ۋە ئۇورا مېر زىندى نە دىگەل پىنكەھاتىن سەننەرى كەلپىن ۋە پىۋىزىن ئالپىن.

پىشنى مە قەكۈلپىن ۋە ئىنگەرىمان كىرپىن كۈمەكە خالان مە بەر ب پىزائىدا مىژوويا كەلپىن ۋە كىرگىمما ۋەن دېمەن.

1- دەرگەھىن نەرقە ئىزىدا ئىكەن ل سەر قى دەرگەھى بىن دىكەھىنە نەدەك رۇزەھەلەن، كۆز ۋە مەردو ئالپىن ۋە ب رەگىن كەھەكەن نەنەمام ھاتىپەكۈلان، مەردو رەخىن ۋە ۋەكى سەرىن مە ئەلھۈن بەرەسەرى ئىك ۋە كەھىرى ھاتىپەكۈلان، نەھىتە قەشەرنىن كۆ ئەلھۈ ۋە بار ۋە چەقەنكىن ھىزانە بىن مەرمەم دىگەل پەيگەرىن خۇداۋەندە امىترىي مەھەن، ل دوۋف ئاپىن زەرەھەشنى خۇداۋەندىن رۇنەھىن ئەمەن دىگەل رۇزىن دىرەپەن.

2- زىندان، مەركەسىن چەند مەترەگەن سەرتىشەپ بەر ب دەرگەھى زىندانى بىچىت دىن دەرگەھى زەرەھە كەھىتە بەرەمبەرى ۋە كۆب ھوۋرالىپەكا بىن سەۋۋر، ب رەگىن سەرىن بارى نەخىشەندىن، بەرى بىچىپە د نەقدا دىن ۋە ئالپىن چەقەنە ب رەخ ئاگرىمانن را بۇرى، د نەقدا ۋە ل كۆزىن چەقەن بىن دەرگەھى دىن خەلەكەكا كۆپۈرگى بىن، ل مەردو ئالپان زى جۇۋىن د دىۋارىدا كۆلەپنە ب رەگىن سەۋۋى ۋە ئاسۋۋى مەنە، نەقە مەمۇۋ زى ۋە سەخەلەتەن پەرىستىگەھەن مېترىي نە، مەزىە بىزىن پىرۇرگىنا ئاگرى ۋە ئالپىن ۋە سەۋۋىن ئالپىن زەرەھەلەنەنە.

ھەر ۋەكە مە دېشى كۆ دەرگەھى زەرەھەن كەلپىن كۆ چەقەنكىن مېترىي نەلھۈ ھەلگەرتىپە، دىكەھىنە رۇزەھەلەن، دەرگەھى زىندانى ئەمە كۆ ھىمابىن دوۋى ھەلگەرتى ئەمە زى ھەر دىكەھىنە رۇزەھەلەن، كۆ مەمۇۋ سەپىدەھىيان پىشۋازىيا

ئىزىكى نىف مەنرى، ئالپىن قان كۆرگە گەلەك ب ھوۋرى ھاتىپەنە كۆرەكەن، جىلى ۋە زىكۈپىنك دوۋى، دا ۋە گەھەتەنبا ئاگرىن كۆ بەرىن كەلپىن ئىدا كۆلپىن پىچەكەت، نەھىتە پاراسەن، نەقدا ھەندەك ئالمانىن پاللى ل شىۋىتوۋا ۋەن چىراكىن زەھىن داتەپە.

مىژوويا كەلپىن:

شىۋىتوۋا بەرچاقىن قى كەلپىن ئىزىكى (1799) ئى ۋەن شىۋىتوۋا پىنكەلپىن، ۋە بەرگە گەلەك ۋە ئىشلىن ۋەن بۇ نەھىلى خەلەكى د ئاشكەرا ئىن، ئەمەن ھەندەك چىۋىكەن دوۋر ۋە راسىن ل سەر مەھەتەگەن، ئىشنى مە نەھىلىت خەتەنە ئەمە كۆ كەسەكى ۋەن كەسەن بىن سەرمەدا ۋەن كىرپىن ۋە دىۋىكەنقىن ۋە شىۋىتوۋا ئاسان پان ھەر ئىكەن دى چ قەكۈلپىن راسىن ل سەر شىۋىتوۋا بەرچاقىن كەلپىن ئەمەن، زى مەھەن بۇ دىۋىكا قى كەلپىن ئىن دى پىشنا خۇب ۋەن قەكۈلپىن گەھەكەن بىن مەرمەكەمما شىۋىتوۋا ل سالىن (2010-2011) ئى نەجەمەن.

ب قەكۈلپىن دىۋىكا رۇزەھەلەن د سەرمەن بەرى زاپىنى ۋە پىشنى زاپىنى دىن بەرى مەھەتە ۋەن راسىن كۆ ھەلەتەن ھەنەمەۋىي ئەمەن ل ئىراتىن ۋە مەۋىبەرىن ۋەن زاپىن، ۋەن زى خەلەكىن كۆرەستەن باۋەرى ب ئاپىن زەرەھەشنى ئىنەپە⁽¹⁾ ئەمە ئالپىن ل نىفا دوۋى ۋە مەزرا ئىكەن بەرى زاپىنى بەلەھەۋىي.

سەمە پىرۇزىيا ۋەن بۇ زاپىن ۋە نۇخەن ۋەن بىن ئەكەتەپ ۋەكى ئالاف ۋە ئاگر ۋە ئاخ ۋە با، پاكۆ ھازىكەرىيا بەلەھەۋىي قى ئاپىنى كىرى، ئەمە شەھەن مەرسىن ئىمپىراتورىيەن فارىسى ئىمپىراتورىيا نەھەمەن، چەرخىن پىنچىن- داۋىيا چەرخىن چۈارق بەرى زاپىنى ئىمپىراتورىيا قىرلى، چەرخىن دوۋى بەرى زاپىنى ۋە چەرخىن سىن بىن زاپىنى، ئىمپىراتورىيەن سەسالى، چەرخىن سىن- خەقەن زاپىنى) ھاتىپە سەر قى ئاپىنى، ئەمە زىمەن قەكۈلپىن ل سەر قان ئىمپىراتورىيان ۋە ئاپىنى زەرەھەشنى ۋە ھەقەۋىي ۋەن مېترىي كىرپىن ئىزا قەكۈلەران مەنە، ئەمە ئەمە خۇب

رۇناھىيا خۇداۋەندە مېترا دىگەن.

ھۇلا زىنداندا مەنن يا كۆ د نېشەكا چىيىلى را
 ھاتىيەكۆلان، چەندىن ئىشلىتىن پىرۈز ب خۇفە
 دگىرەت كۆ د پەرسىنگەھەن كەڭەنن نېرەھىدا د
 نەرىەلاقبوون ز وانان تەفچىكەكا امسۇبە
 برىز دكەڭەنە ئالپىز چەپن ھەروەسان دوشكەك
 دكەڭەنە كۆزىن زىرىن رۇزئالغاي كۆ ب شىۋون
 چارىكە بازەكەن بە، شىۋازىن ۋى ل ھەنەك جەين
 پىرۋىن نېرەھا كەڭەش ھاتىيەنەياسىن.

۳- ژورا مېر زەند، پەيغا زەند رامانا ۋەرگىزىن
 ۋ شىۋەكەرنى ئاقىستانىن اپەرتووكا پىرۋا
 زەردەشتى، دەت، ھەروەسان ب رامانا امالا ئاگىرى
 دەيت، پەيغا نېزە ئانگو، خۇداۋەندە ۋ پەيغا بىزى
 ب رامانا خۇداۋەندىن ئىككەنە ئاھورەمەردا (خۇدا)
 دەيتدا ۱۰، پىشتى مە رامانا پەيلىن ارەند ۋ نېزە
 ۋ بىزى زالى ۋ ھىمايىن وان بىن پىرۋ زاتىن كۆ
 گىزىدەنەك ب پەيغا زىندانفە ھەبە، ئەف ئىشلىن
 ۋ ھىمايىن پەيلىن ۋ پىرۋىيا رامانا ۋى پەبەۋەندى
 ب پەيغا زىندانفە ھەبە، ھەروەسان دگەل پەيغا
 (زىندە خۇرا) دگەنە ھەف كۆ رامانا ژورا
 زىندوا دەت، ئەف ژورە شىكەڭەكە ۋەكى
 ژورا مېر زەندى ۋ رەخۇدوۋىن ۋى بە، دكەڭەنە
 دەفرا شىخان، كۆ مەزىنەنن فۇلەن نېزىيان لىن
 ھەف، ھەكە ئەم بويچەكەن ھىز د ئاڭكەرنى قىن
 لىكەڭەتنى دا بىكەن، ئەوا ل قىن داۋىن ھاتىيە
 نياسىن، دىن بۇ مە ۋى پىرۋىن بەرچاڭكەت كۆ
 ئاتا بەرەۋام پەسەكە خۇداۋەندىيە، ئەوما ئەم
 دىكارىن بىزىن كۆ ژورا مېر زەندى ب مەروەزىن
 خۇفە پەرسىنگەھەكا خۇداۋەندىيە ۋ پەسنا
 خۇداۋەندى ئى ھاتىيەگۇھارن ۋ بوۋىيە زەند، ئەو
 ئى پەيغەكا پىرۋە

۴- مېھراب امىرايە، ز گىرەگىزىن سىمايىن
 پىنگەھاتىن كەلەين بە، ھەروەكى كۆ ئىك (نېشەتەن
 بەرچاڭەن ئايىنى بە، جەين خۇدى پەرسىتىندا ل
 جەم ھەموو ئايىنان، مېھراب ل كەلەيا ئاگىزى ل
 سەر چەندىن جەين نەخشاندى ھاتىيەبەلاڭكەن

پىرىيا وان ز چووناقەكەن (خەلە) پىنگەھاتىيە
 كۆ بىلەھىيا ۋى ز اما، زىندەن نېنە، ھەندىكە
 ئەركىن وانە ب دەستى نەھاتىيەراتىن، ھەرچەندە
 مەزىنەنە وان كۆ بىلەھىيا ۋى ئىزىكى (۱۰۵) مابە
 دبارە ئەركىن ۋى گىزىدەن زورەسەنن ئايىنى بە،
 ئەفە ۋ ھىمايا وان دگەھەنە پىنج امىھرابا، ز
 وان بەر ب ژورا مەزىنەنە وان دكەڭەنە ژورا مېر
 زەندى ۋ دوشكەكەن مەزىن دكەڭەنە سىنگى ۋى ۋ
 دگەل (مىھرابى) ھەموو روۋىن ژورە فەدگىن، بۇ
 پەيگەرى خۇداۋەندى يان ھىمايىن ۋى نەرخانگىرە،
 ئەفە ئى سەزىنەنەمەن ھەفەمەركىنا وان دگەل
 ھەموو امىھرابىن) ل جەين پەرسىتىن ل جەم
 ئايىنن كەڭەش ۋ ئوۋ ھەبەن ھەندىكە مېھرابا بوۋىن
 بە نەخشەبەرەكە (ئەت) ل سەر روۋىن زىرىن
 دەۋارى ۋى بەر ب پىنگەھاتىن مەزىنەنە كەلەين دىزى
 دەيت ۋ ئەف امىھرابە، دكەڭەنە ب رەخ چەندە
 امىھرابەگىن) بچوۋكەكە كۆ د شىئادا بە ب
 (خەلە) بىنە بئاقىن، زىندەنە مېھرابا سىن
 ل ئالپىن رۇزەھەلەن، كۆ دەۋار ل ۋىزى دىرەپتە ۋ
 چوۋىن ئاڭىن مېرا دەچن ۋ بو ئاگەردەنن ئاگىزى
 پىرۋ دكەڭەنە ھەنەف ھەندىكە امىھرابا چوۋىن
 بە دكەڭەنە ئالپىن باكوۋى ل رۇزئالغاي چىيەن
 كەلەين ل جەھەكى كۆ ب زەھەنە كەسەك
 بگەھەن

ز ھەندىن قان نېزىنا ئەم دەينىن كۆ شوپىنۋارى قىن
 كەلەين ب بەررەھى ۋ ھەمەرەنگىيا خۇفە ز چىيەن
 ھاتىيەكۆلان، ئەف شىۋازە ئى قى جەي دگەنە ئىك ز
 گىرەگىزىن ۋ مەزىنەنن جەين پىرۋىن مېھرابە نە تىن
 ل كۆرەسەنن بەلكى ل ۋەلەن رەخۇدوۋ ۋ ھەموو
 جىھەننى ئى، پاشتر ئى ز ئالپىن ئايىنى زەردەشتى قە
 ھاتىيەمىگارىنەن، ھوسان بۇ مە بەرەپىت كۆ ئەف
 كەلەيە نە بىناتدا كەلەكەك بوۋىيە ۋەك زىندەن
 دېرۇكى فەدگىن، بەلكى پەرسىنگەھەك بوۋىيە ۋ د
 ھەنەك سەزىنەنە ئى ۋەك كەلەكەك لەشكەرى
 مفا ئى ھاتىيەۋەرگىن، ھەلشاكەتن ۋ بوۋچوۋىن
 د دەين پاشترا دەينەگىن دى بەرسفا گەلەك
 پىرسىيان ل دوۋر كەلەين دەن

زبدن:

1. العلي، نور، 2011، الاكوار في بدميان، ط 2، مطبعة هوار، بيروت.
2. ناكريس، فائق، سليم ابو زيد، 1999، دليل ناكري السياحي، مطبعة الجامعة، اربيل.
3. ناكريس، حميد، شكري، 2008، ناكري اعرفوا في العهد الملكي، مطبعة جامع هاشم، اربيل.
4. باقر، طه، 1911، المرشد الى مواطن الآثار و الحضارة الرحلة الثالثة بغداد الموصل، دار الجمهورية للطباعة والنشر، بغداد.
5. البريفكاشي بي كاشن و حمزه حسين علي، 2011، نتائج التنقيبات الآثرية في قلعة ناكري الموسم الاول <http://www.google.fr/imgres?imgurl=http://3A/2F/2Fkaremlash.u.c>

بمراويز:

1. قلعة ناكري ل بدميان، قلعة بدميان، ميرزكا كاشن و شويتوار، ط 2، مطبعة هوار، بيروت، 1975، 23.
2. باقر، 1911، 7-11.
3. العلي، 2011، 7-11.
4. ناكريس، 1999، 18-19.
5. البريفكاشي و حمزه، 2011، نتائج التنقيبات في قلعة ناكري الآثرية الموسم الاول.
6. ل بدميان، بدميان، كاشن و حسين علي، 2011، نتائج التنقيبات في قلعة ناكري الآثرية الموسم الاول.
7. ناكريس، 2008، 7-11.
8. حميد، ابو نكران، سامر، كاشن و شويتوار، ط 2، مطبعة هوار، بيروت، 2008، 7-11.
9. ناكريس، 1999، 18-19.
10. البريفكاشي و حمزه، 2011، نتائج التنقيبات في قلعة ناكري الآثرية الموسم الاول.

پرۇژەيىن ئاقدىرىيى يىن شاھى ئاشوورى سەنھارىب ل كوردستانى (دەھەرا بەھدىنان)

م/مەھمەد عارف تاتار
دەرگىران، مۇسەدەق ئوقى

پرۇژەي ئاف كەھانە پائىتەختىن خۇ ئەينەوا و ئەف زى ب رىكا ئەتجاممانا جىواا كىسىرى ل ئەرىپىن و پرۇژىن رىووارىن گۇمىل و كانىيىن ئافىن يىن زۇ چىپايىن كوردستانى ل دەھەرا ئەرىپىن مۇزىن ھەنا زۇ وپرىن بگەھنە خەنىس و گوندىن دەورۇبەرىن وى و ز وپرىن ب رۇيىنە رىووارىن گۇمىل و ب رىكا جىووكا مەزىن ل سالا (۱۸۱۱-۷۰۴ پ.ز.ا.ى كەھانە پائىتەختىن خۇ ئەينەوا.

مەدەم زۇ قى پرۇژەي و گرنىگىيا وى:

ئەف پرۇژەيە دەيتەھزىملىرىن ب گرنىگىرىن و مەزىتىرىن پرۇژەيىن ل باكوورى ئىمپىراتورىيا ئاشوورى (كوردستانى) ھاتىنەئەتجاممان و ھاندەرىن سەھەگىن شاھ سەنھارىب (۷۰۴-۱۸۱۱ پ.ز. پالماق بۇ چىنكىرنا قى پرۇژەي كەھانەدا ئافىن بوو بۇ پائىتەختىن وى ئەينەوا، زۇبەركو ئەف شاھە پىشتى ھىنا بايىن وى سەرجولىن بووى (۱۷۰۴) پ.ز. زۇ شارۇكىن اخورسەمانا نھاا كو گوندىكىن شەھەكەتە (۱۸۱۱) كىم زۇ مەھەبەدىن قەرا شىخەن بوورە جىو پائىتەختىن بايىن خۇ ئەينەوا.

خەلىكىن وەلاتىن ئاقبەرا دو رىوواران ب وى چەندى ھاتىنەئەتجاممان كو كەھەك پرۇژىن ئاقدىرىيى و جۇكىن زۇ وان پرۇژان دەھەگەفۇن كولاينە. ئەفە زى ئەنجانىن پىنەپايىيا وانا ھەھە گرنىگە ب ئافىن بۇ چاندىن، ئومبارىن (الصونات) دېرۇكى وى چەندى دېھەكەن كو ھىرا چىنكىرنا قان پرۇژىن ئاقدىرىيى دىقۇرئەفە سەھەھەن سۆمەرىلەن د ھەپايەن جىواا جىووالا شاھىن وان سەھەھەمان بەھەدەمى ب چىنكىرنا قان رەنگە پرۇژەيان داپە ل ئاستەگى د نغىسەنەن شاھە جاسورىيى تامازە پىنكىرىيە كو وى زى ئەف كەھانەن ئافەندىن چىنكىرىنە.

دەھەن ئاشوورى ل پىشكىن باكوورى وەلاتىن ئاقبەرا دىرۇواران ب ھىزكەھىن شاھىن وان گرنىگىيەكا مەزىن ب چىنكىرنا پرۇژىن ئاقدىرىيى و كولانا جىووين ئافىن و چىنكىرنا سىكران و غومبارىن ئافىن ب ئايەت زى ل چەرخىن ئاشوورىن ئوو داپە.

دەھەن شاھ سەنھارىب ل سەھەتەختىن شاھىيىيا ئىمپىراتورىيا ئاشوورى روونىشتى گرنىگىيەكا مەزىن ب كولانا جۇكىن ئافىن و ئافاكرنا سىكران دا، دەھەت ب كولانا جۇكەكا مەزىن كىر كو ب گرنىگىرىن پرۇژىن ئاقدىرىيىن دېرۇكا كەفۇن دەيتەھەتەمىن و ب قى

تېكستېل پودې پارېزگى ل سىر ئېك ۋ دىۋان پرا چىروانە

د قى پروزېدا ئەو گەلېن كوپر ئەۋىن دكەننە سىر ئافرىقا قى روپبارى د رىكا ۋى دا بۇ خەۋسەرى ب چەنە قەنتەرەكېن ۋ بەرى چىنكىرى پىنگفە گرىدان ۋ ئەو چوگە سىر پاترا دەرياز كىن، ھىدى پەپوۋىدى ب قان قەنتەرەنقە ھەى رىقەبەرىيا شونىنوارىن تھوگىن ب ھەفكارى دگل شامەكىن زانكۇيا لوبىنى يا ئىتالى ل سالا (۲۰۱۲) ۋى روپپىقەكا مەيدالى ل سىر قان قەنتەرەن كىر كىم د بەلاۋىپوۋىن ل سىر كىۋىدىن اشىقكىن) پاشىر اجىروانە ۋ اصمىۋوۋان) ۋ اشىقكىن) ھىدىكە ئەف قەنتەرەپەنە ۋ كەفرىن مەن ۋ ب شىۋازەكىن ئەندازارىن سىرئىچراكىنل ھەپنەئافاكىن.

ل بەر رۇنەھىيا ئەفا چوۋىى د شىياندا بۇزىن پروزىن ئاقدانا نەپنەۋا د ۋو قىۋانغاندا دەريازىۋىۋە ل بەراھىن

ئافاھىپىن قى باۋىرى ئوزەنكەنەفە ۋ ب نەخشەبەر ۋ پەپكەران خەملىدە ۋ گەلەك كارىن نىتر لى كىن، ھىدى پەپوۋىدى ب كارىن ئاقدانا چەم ۋ بىستان ۋ باخچەپان ھەى سەلخارىسى سىرگەك ل سىر روپبارى خەۋسەرى چىنكىر ۋ ئافا ۋى ب رىكا چوۋەكا مەن كىو ۋ پىنشىن سىرى دەردكەفەت ۋ مەل ب مەن روپبارى بەرەف رۇنئافا دچوۋ ھەنا دگەھىلەتە چەم ۋ بىستانىن نەپنەۋا پاشىر ۋ ب مەرمە مەرفەرەھىكىنا قان چەم ۋ بىستانان بەرەف تەپن روپبارى كۆملى ل ئالىن رۇزەلەتەن خەۋسەرى چوۋ ئاف ۋ كەپىن بىلنەھىپىن چىپىن مەھىپىن ل بەقەرا ئەنرىشى ۋ دەۋرۋەرنىن ۋىن راكىنىشا ھەنا دگەھىتە خەنسى ۋ باقىان ۋ ب رىكا چەنە چوۋەكان ۋ كۆملى گەھانە خەۋسەرى ۋ ب بىلفىن (۲۰۱) ھىلان گەھانەپە نەپنەۋا.

پارچىن بەرى كۆمۈر بىناپ ئۆن ھاتىيە دىۋىنىكىن

دەپتەنئاسىيەن ۋە ب بەك ئۇ ئاڧقارتىن پىرۇتۇن ئىمىراتۇرىيە ئاشۇپۇرى دەپتە ھازىراتىن

ئۇ ئاڧىن ئوبۇگرافىيە رۇپۇس غەربى قىن دەڧىرىن پىنكەتلىن جۇدا جۇدائە ئۇ پىنكەتلىن بەرى ۋە ئاخىن ل سەر رۇپۇس غەربى ۋە ئەڧ بەرە بىن قايىمە ئۇ جۇرۇن بەرى جېرى ۋە كۆتۈگۈمۈرىنى ۋە كېرەھەپىن (تېشىغەپىن) ئوۋچىنئوۋى ۋە پىنكەتلىن جېئولوگىيە دەڧىر ب رەنگەكەن گىشىنى ئۇ ئىھالىن كۆپىر ۋە گىر ۋە بىلئەھىيان ۋە ئاڧىرئۇن جۇو ۋە رۇپۇران پىنكەھەپت-ئىمە قىن چەمەن ئۇ ئاڧار بۇپۇنە ئاستەنگىن سىرۇشنى ئۇ چىيا ۋە گىران بىپىن ۋە ھىندەك قەنتەرىن ئاڧىن بىپىن بىجۇوك ئاڧاڧىكەن ئاكو ئۇ لەھىپىن ۋەزى بىپارتىن

ئەڧ قەنتەرىيە ل كۆندىن جەروانە ل سەر ئىھالەكەن ئۇ ئىھالىن ئاڧىن رۇپۇرى گۈملى ھاتىيەئاڧاڧىكەن ئاكو جۇپەكا ئاڧىن دەسەر ۋەن را دەپازىكەن ۋە بگەھەپنە رۇپۇرىن غەمۇسەرى ئەڧ قەنتەرىيە ۋە ھەممان دەمما ھاتىيەچىكىن بىن جۇپەك ئۇ رۇپۇرىن ھاتىيەكېشىان ئىمەركو ئەو پىشكەكە ئۇ ۋەن جۇپۇن ۋە ئەڧ جۇپۇبە ئە

جۇو ھاتىيەكېشىان ۋە سىگەر ھاتىيەئاڧاڧىكەن ۋە قوتانغا پاشمۇردا ئەو ئاڧا ئۇ كاتىپىن ئۇ دەڧىرىن چىپاچىن بەھەپىلان دەردەكەت ب رىكا ۋەن جۇپۇرىن بىپىن سەنخارىسى كېشىپىن گەھەنئەبە سەر رۇپۇرىن غەمۇسەرى

قەنتەرا جەروانە:

كۆندىن جەروانە دىكەقېتە دۇپۇرئان ئىزىكى بىنچ كېلۇمەتەن ئۇ رۇژمەلەتنى قەرا شىنخان ئىسەتتىن- ھەندىكە ئاڧىن ۋەن پە ئاڧەك كۆرەپىيە ھەمۇك ۋە ئىمەرەكەيدا ھاتى ئاڧىكۇيا ئاڧىرئۇ رۇپۇرى دەت- لىن ب كۆردى راسانا اچەروان ئاڧىكو جەن جەرا گىتەپۇران- ئىمەركو ل جەروانە ئاڧەكا بۇش ھەمۇو ۋە ھەممان دەمما دەڧىرەكا پىرى گىيا ۋە شىنكەتنى بۇو لەمما جەھەكەن باش بۇو بۇ مەخەلا پەزى ل دەمكا سىپەان ئۇ سەدەسالىيا جۇپۇس ئەڧ جەھە ۋەك جەھەكەن شۇبىنەۋارى ھاتىيە راگەھەن ۋە ۋە ئىمەرىن دېرۇكىما ب زەمانى غەربى ب قەنتەرا جەروانە افتىطرە جەروانە(پان (ەبارە جەروانە)

ز كىفران ھاتىبەچىكىن، ئەسلى قەدىمىي شىۋىتارلار (خاكوسونلار) ل سالا (۱۹۲۲) نى سىرەدانا چەن جىرۋانە كىرى شىبا ۋەن ئەلئەزەبىن بىيىنئەنە ۋە ئەسلى ب لىنگىرىيەلىك ئىدىا كىر ھەننا كىو ب دىۋوستى ھەممۇبىن بىيىنئە.

پىرۇژى ئاقىزىپىن دەھەرا ئەھدەپىن:

ئەف پىرۇژىيە دىگەنلەن سىر رىنكا كىشىبا ئاقىزىپا دىھۆكىم ۋە مۇبوسىل ل رۇزەلەتن ئاخىيا ئەھدەپىن (۱۸۰۰) ھەنران رۇن دىۋورە، ز (تەجىرەكا كىران بىنكەھالىيە ۋە ئىلىقا ۋانرا جىۋوكت بەرەف دەئىتەن دەۋرەبىرەن دەئەت ل ئالىن رۇزەلەتلەن ۋەن جىۋوكت ھەنەك پەيگەر ھەنە بىرەنگى راپەسناي ۋە بەك ل مۇۋەف بەك، ز ۋانا سى پەيگەر كىو ب شىۋارەكەن بەرچاۋ ز كەفالىكەن ب بىلئەھىبا (۱۵۰۰) سىم ۋە رىژىيا (۱۱) ھەنران ھاتىبەچىكىن ۋە بىلئەھىبا ھەرىكەك ز ۋان لىژىكى (۱۲۵) سىم، بىيىن ئەف پىرۇژىيە ز ئالىن شاھ سەنخارىس قە بۇ ئاقىدانا دەھەرىن ھاتىبەچىكىن ئىران، ھەلە بىزىن ئەف پىرۇژىيە بىندى ب رىۋىيەكا مەيدانىيە بۇ ۋى جەن ۋە د ھەننا دەھەرا بىندى ب لىنگىرىيەلىك شىۋىتارلار بۇ ۋان جەن.

زەھەرى ۋەن پىرۇژەكەن دىر ل كوندى ائەندىۋاپىرا ئەۋى دىگەنلەن رۇزەلەتن ئەلۋىش ھەدە كىو رىۋىا جىۋىيەكەن لىن ھەدە ئەۋ جىۋى ھاتىبەچىكىن ۋە ب رىنكا ۋەن ئاف ز كىيىن سىرۋىشەن دىگەنلەن زۋورىن كوندى ۋە ھەر ل قەدىمىيەكەن چەن ل زۋورىن كوندى ۋەنەپەكەن شاھى ھاتىبەچىكىن ۋە خەلەكەن كوندى بىزىن ئىشېر ۋە مەلەكەن ئاتكو كورگ ۋە مەلەكەن شاھە، لىن ئەف پىرۇژىيە ھىژ بىندى لىنگىرىيە ۋە قەدىمىيەلىك بەرەھەترە ب زالىنا رىۋىو لىن جىۋى ۋە ئەلئەزەبىن بىن پەيۋەندى پىنە ھەي.

ز ئەف جىۋىيە بىرەپىت كىو د ۋى سىرەھەمىدا كەلەكەن كىيىن ئاقا شىر ل دەھەرا بەھەدىن ھەمبىن لىن چەندى شاھ سەنخارىس ھەندە ب مەھەمما ئاقىدانا پەنەخەن ئىمىرئورپا ئىلىۋورپا ئەھدەپىن ۋان پىرۇژەن ل دەھەرىن چىكەت دا پەنەخەن ئىمىرئورپا ب ئاف بىنەپەت.

دىكارى ۋى ئارمانجى بىجەد بىيىت بىن بۇ ھاتىبەچىكىن ئەگەر قەندەرا جىرۋانە ئەھەتبا ئاقىن

دىژىيا قەندەرى دىگەنلەن لىژىكى (۱۳۰۰) ھەنران ۋە بىلئەھىبا ۋەن ز بىن كەلىن قەندەرى (اسفلى الطوقا) بۇ سەرى ئاقەس (۱۹) ھەنران، ھەنەكە پاتىبا ۋى ھەرىيە بىن قەندەرى د ئەھلەدا كىرى (۱۲۲) ھەنران ۋە ل ھەرىو ئالىن قەندەرى دىۋار ب بىلئەھىبا ئاقەس ھەنە ئاقىن ۋە ئەف دىۋارە ئاقىن ئاق جىۋىدا ئەدەكەن ئاكو ئەدەكەنلەن دەھەرا، ھەرىن بىن جىۋى ۋى ھەنەدا كىرەن ۋە ھەنران ب سەنخارىس لىژىكى ھەنەكە ھاتىبەچىكىن ئەفە ۋى ب ۋى مەھەمما كىو ئەھەلەت ئاف د ئاف بەنران دەركەمەت.

ئەف قەندەرىيە ز (۱۳) دىۋىكەن بىنكەھەت پاتىبا ھەر دەۋكەكى لىژىكى (۱۱۵) ھەنرانە ۋە لىن دەۋكەك ب پاتىبا (۱۳۰) ھەنران ل ئىقەن ھەدە كىو بىيىت جىۋار دىۋىكەن كىۋر ل ئىقا ئەھلەن ۋە ب چەنە كەلەنكەن قۇچەكەن (مىخروپى) ھاتىبەچىكىن ۋەسەن دىۋارە كىو ئەف كەلەن ئىقەن بۇ ھەندى ھاتىبەچىكىن ئاقا ئەھلەن د رۇر قەندەرىيا بىيىت.

سەنخارىس ل ھەنەك كۆرۈپەن قەندەرىن ھەنەك ئىلمىيەتەن بىرەكەن (مىخەكەن) ئىلمىيەتەن ئىدىا ھەنەپە (سەنخارىس شاھى دىلەن، شاھى ئىلىۋور ز جەن دىۋورە ئاقا ھەرىو رىۋىارەن خاز بىن ھەفالىچىكەن- ئاقا رىۋىارەن بولىۋىا ۋە ئاقا بىزىن خەنەسە ۋە ئاقا بىزىن مەككە ۋە ئاقا كەتەن چەن ز راست ۋە چەپ ۋە ھەمبىو ئالىن كۆمەكەن، ۋە جىۋىكەن كىۋلەپە كىو دىگەنلەن مەزگىن ئەھەمما ۋە ل ھەندە ئەھلەن كىۋر بەك (خەنەرا ز بەرى سىپىن ھەن: ئاقا كىرىيە ۋە ئەف پىرە د سەرا دەرىزەپەت) ھەرىۋەسەن ل سەرا كەلەكەن پارچە بەنران ئەف دەسەنەۋىيە، (بۇ سەنخارىس دىۋىنەفە شاھى جەھەن شاھى ئىلىۋور) ھاتىبەچىكىن.

قەندەرا جىرۋانە ز لىژىكى دى مەبىو پارچە كەلەن بىرەن كەلەن- لىلمىيەت ب ئەھەلەن جىۋا بىنكەھەت، ئەف قەندەرىيە ب شىۋارەكەن ئەندەپەن بەركەن ۋە ب ھەرى ھاتىبەچىكىن ب تەبەت ۋى ئەۋ دىۋارەن پالەتە ۋە قەندەرىن بىن ۋان كەلىن ۋە ب دىۋوستى

زىددەر:

1. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
2. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
3. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
4. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
5. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
6. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
7. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
8. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
9. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
10. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
11. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
12. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
13. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
14. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
15. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
16. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
17. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
18. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
19. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶
20. احمد سوسىتلىرىغىمۇ خىزمەت قىلغان ۋە ۱۹۹۶-يىلىدا ۱۹۹۶

ديروكا ئيسلامى

پشكا ئىككى:

ژ ھاتنا ئيسلامى

ھەتا شەرقى چالديران

قەدىمكى ئىسلامى بۇ دەۋىرا بەھدىنان

پ.د. قەدىمكى دەۋرى

زاتكۇيا زاخۇ كۆلىزا زانتىن رۇنلەپەنى

ۋەزگىران، مۇسەدەق تۇنى

بەھدىن دەۋرىگە ھەممەي پارتىزىگمەھا دەۋرىگە ئىسلامىدا قى دەۋرىگە ۋە ئىسلامىدا ب (ئوھمىدى، پاتوھمىرا ۋە ئوھمىرا) تەتقىقاتى، ئەف دەۋرىگە جوگرافىيە تەتقىقاتى پىشكىن باكوور ۋە رۇزەلانى تەتقىقاتى ۋە سەرب تەتقىقاتى مۇسەلانى قە بىۋىن ھەرقەدەك جوگرافىيەسىن مۇسەلمانان ئامازە پىشكىرى، د راستىدا سنوورى قى دەۋرىگە ب شىۋازەكەن جوگرافىيە ھور ۋە پىشكىن تەتقىقاتى دەستىشەتەن، ھەنا كۆ ئىمەن پىشكىن سىرتىنى ھەندى شىۋازەكەن پىشكىن دەستىشەتەن قى سنوورى كىرەن، دگەل قان بىزەلەن ئى كەتەن ۋە دۇھەپىن جوگرافىيە ۋە پىشكىن، ئىمەن مەنكەۋەتەن پىشكىن بىزەلەن پىشكىن خۇ ئى دەۋرىگە مەنكەۋەتەن پىشكىن پەرسىگەكا تەتقىقاتى بۇ قان دۇھەپىن پىشكىن سنوورى دەۋرىگە بەھدىنان ئوھمىرا دەستىشەتەن، ئىمەن ئىسلامى ئى ھەن ۋە ل دوۋە ھەن ئىمەن سىرتىنى چوۋن، بەن ئىمەن ئى كەتەن ۋە ئىمەن دۇھەپىن دېرۇكى جوگرافىدا

ب ھەن مەنكەۋەتەن ھەن ل دەستىشەتەن ھەن ئىسلامى بۇ دەۋرىگە بەھدىنان ئى سنوورى ئىمەن قەرا دەۋرىگە ۋە قەرا زاخۇ پىشكىنەتەن لىكەن پىشكىن

بەھدىن دەۋرىگە جوگرافىيە تەتقىقاتى ھەممەي پارتىزىگمەھا دەۋرىگە ئىسلامىدا قى دەۋرىگە ۋە ئىسلامىدا ب (ئوھمىدى، پاتوھمىرا ۋە ئوھمىرا) تەتقىقاتى، ئەف دەۋرىگە جوگرافىيە تەتقىقاتى پىشكىن باكوور ۋە رۇزەلانى تەتقىقاتى ۋە سەرب تەتقىقاتى مۇسەلانى قە بىۋىن ھەرقەدەك جوگرافىيەسىن مۇسەلمانان ئامازە پىشكىرى، د راستىدا سنوورى قى دەۋرىگە ب شىۋازەكەن جوگرافىيە ھور ۋە پىشكىن تەتقىقاتى دەستىشەتەن، ھەنا كۆ ئىمەن پىشكىن سىرتىنى ھەندى شىۋازەكەن پىشكىن دەستىشەتەن قى سنوورى كىرەن، دگەل قان بىزەلەن ئى كەتەن ۋە دۇھەپىن جوگرافىيە ۋە پىشكىن، ئىمەن مەنكەۋەتەن پىشكىن بىزەلەن پىشكىن خۇ ئى دەۋرىگە مەنكەۋەتەن پىشكىن پەرسىگەكا تەتقىقاتى بۇ قان دۇھەپىن پىشكىن سنوورى دەۋرىگە بەھدىنان ئوھمىرا دەستىشەتەن، ئىمەن ئىسلامى ئى ھەن ۋە ل دوۋە ھەن ئىمەن سىرتىنى چوۋن، بەن ئىمەن ئى كەتەن ۋە ئىمەن دۇھەپىن دېرۇكى جوگرافىدا

ب ھەن مەنكەۋەتەن ھەن ل دەستىشەتەن ھەن ئىسلامى بۇ دەۋرىگە بەھدىنان ئى سنوورى ئىمەن قەرا دەۋرىگە ۋە قەرا زاخۇ پىشكىنەتەن لىكەن پىشكىن

ھەزرىە بىئەگۈنن دېرۇكئىس ئەلئوبەرى ال ۳۱۰
 ھىئى (سەبە) پىر ژ ھەمىو دېرۇكئىسبىن مۇسلىمانان
 ئەف قەگىزانە قەگىزانە بىن پەبۇھەدى ب كوردانقە
 ھەين ج بىن پەبۇھەدى ب دېرۇكا كوردان يا بەرى
 ئىسلامى قە ھەى ج بىن دېرۇكا پىئىنى ۋى ۋى ۋى
 بەرجاف ۋەرگىن كۆ پىرىيا قەگىزانىن ۋى ئابەئىن بۇ
 بەرخۇدانى كوردان بۇ قەگىزىن ئىسلامى بۇ ھەرىو
 دىقەزىن ئەھواز ۋ فارس ل سەردەھى خەلىقەن راشەدى
 ۋ بىزلىقەن بىگىرىنەكەن ب فەھمان ۋ پىئىنەزىبۇۋىن ل
 سەردەھى ئەھەرى.

يا سەبە ۋ قى ۋارىندا ئەوە سەزىمكا چەپەرەوا
 كوردى پەرتۇوكاكا قەكۆلەرى كوردە مەلا خ كوردى
 بەلاڭكەرىيە^{۱۱}. دىگەل دەۋرىيا زالىارىنن دىن پەرتۇوكىندا
 ھاتىن ژ ھەمىو ۋان زالىارىنن زالىستىن ۋ زىدەرىن
 ئىسلامى ۋ رۇھانى ۋ سەرىنى ۋ نەرمەنىدا ھاتىن، ئەم
 ب باش دىبىنن دىقە تەبەت ب بەلاڭبۇونا ئىسلامى
 ل كوردەستىن ژ ۋى پەرتۇوكىن بەرجافبەگەن كۆ
 ئىدا ھاتىبە مۇسلىمانىن ھىزىشكەر ل سالا ۱۱
 ھىئەھىئى بەرامبەرى ۱۲۱ زابىنى ۋ ل سەردەھى
 عومەر كوردى خەتەنى ھىزىش ئىنا سەر كوردەستىن
 كوردان ل چىبىئىن خۇبىن ئاسىن ۋ سەھت دەست ب
 بەرخۇدانى بەرامبەرى ھىزىشا ۋان كۆ ۋ بەرەف پاشى^{۱۲}
 زفرائدەقە. پاشى مۇسلىمانان دەپلەرە ھىزىشكەرەقە
 سەر كوردەستىن چارەكا دى كوردان ئەم شىكەنن
 ۋ بەرەف پاش زفرائدەقە ۋەسلىن بىارە پا گران
 بۇو ل بەر مۇسلىمانىن ھىزىشكەر دەست ب سەر
 چىبىئىن كوردەستىندا بگىن. ئەما ب پاش دىت گولنا
 كوردەستىن بۇ دەھەكەن دىت كىرۋىكەن. د قى دەھەدا
 كورد ل سەر ئابىنن بۇۋابىن بىن (اللئانى) زەردەھىنى
 بۇۋىن. ئەنكۆ باۋەرى ب بۇ خوداۋەندان دىندا. د قى
 قۇناغىندا ئەنكۆ قۇناغا بىزلىقەن قەگىزنا كوردەستىن ۋ
 خۇئاسىگىن ۋ پىئىنەزىبۇونا خەلىقەن ۋى دا، ئىشتەكەن
 ھەرى سەرنىچراگىنۇماتىن رۇۋا، ئەو ۋى ئەو بۇو دەھى
 كورد ل ئابىنن نوو ئابىنن ئىسلامى ئاگادار بۇۋىن.
 ئەو ئابىنن پىئىنەزىبۇونىن ل كەسەن بىن دەستەلات
 ۋ ھارىكارىيا بەلەنگاران دىگەت ب داپەروھىن ۋ

ۋەكەھەقىقەت سەردەھىن دىگەل خەلىقەن خۇ دىگەت
 كوردان د ئاقبەرا خۇدا كەنگەشە ل سەر قىن چەندىن
 كۆ ۋ بىزىاران ھىندەك ژ مۇسلىمانىن ھىزىشكەر بىئە
 ئەف خۇ دا قى ئابىنن نوو ب ۋان بەدەلە ئابىنن. ئەف
 چەندە ھاتەكەن. پىرىيا كوردان ب قى ئابىننە
 بەندەھار بۇۋىن. ئىلى ھىزىمارەكا كۆم كۆ رازى نەبۇون
 دەست بەردەن ژ ئابىنن باب ۋ باپىرىن خۇ بەردەم ئەقەن
 دى باۋەرى ئىنا ۋ مۇسلىمان بۇۋىن. ئەف چەندە بۇو
 ئەگەرى ئاڭكۆكىن د ئاقبەرا ئەۋىن مۇسلىمان بۇۋىن
 ۋ بىن نەمۇسلىمانىبۇۋىن. ھەر زۇو ئەف ئاڭكۆكىبە
 دۇۋار بۇو ۋ پاشىر بۇو ئەگەرى شەرىكەن ئاقبۇۋى. د
 ئەجەمدا كوردىن مۇسلىمانىبۇۋىن ئەۋىن نەمۇسلىمان
 بۇۋىن شىكەنن. ئەقەن داۋىن پەنابەرە بەر چىبىئىن
 قەھەر ۋ ئاسى ئەقە ئەۋىن ئەۋىن ب كوردىن ئىزىدى پان
 تىرەبا ئىزىدى دەھەنەئاسكەن^{۱۳}.

قەگىزنا ئىسلامى بۇ دەھەرىن كوردان ل مۇۋىلىن ۋ دەھەرىن باكۆۋرى ۋى:

جىزىرە ۋ نەرمەنىيا نو ھەرىمىن كورد ئىدا ھەھە
 ۋ ھىندەك دىقەزىن ۋان جەھى بىئىتى ۋ رەسەنى
 ئاڭكۆبۇۋونا كوردان^{۱۴}. ئەف ۋى چەندىن ئاڭكۆبۇۋىت
 كۆ نەتمەۋىبىن دىن ۋەك ئەرمەن ۋ سىريان ۋ غەرب ل
 قان دىقەزان دىگەل كوردان ئازىن^{۱۵}. ل قۇرى دەھى
 قەكۆلەرى بىئىت ئەو دىقەزىن كوردان ژ مىللەتەن دى
 جۇدا دىكەن نەسەبشەپكەت دى ئاسەنگ كەقە
 بەر سىگىن ۋى. زىەرگۆ ژ ئابىن زالىستىفە ھوۋرىبىنى
 د ئىبىسەنن دېرۇكئىس ۋ جۇگرافىياسەن بەرىندا
 ئىبە ئەفە ۋى ھەما ئاسەكەن ھەرىن ژ دىقەزىن
 رۇھەلانى مۇۋىلىن ۋ پىشكىن رۇھەلانى رۇۋابىن
 دىجەلە بىن بەرامبەرى باۋىرىن جىزىرە دىگىت^{۱۶}
 ب ھەر رەنكەكەن ھەبىت رۇھىن بىزەنتى ئەۋىن ژ
 سالا ۱۲۷ قە دەست ب سەر پىشكەكا مەزنا دىقەزا
 جىزىرە دا گىرى^{۱۷} دەھى ھەست ب سەركەننەن
 ھەزىن ئەشكەرى مۇسلىمانان ل ھەر نو بەرۇگىن

ئەشكەرىي مۇسلىمانان و ئىن ئەو زى رىزگارىپون بىن مۇسلىمان بويون و ب فى رىنگى بائىزى تىكرىتىن ز ئالىن ئەشكەرىي مۇسلىمانلە ھاتىفەكەن.

ھەزىيە بىنەگۇتن كۇل بائىزى تىكرىتىن كۇرى سەھابىيەكى ب ئافى جاگىرى كىورى ھەبە و ھىسان باورى مەپتەكەن كۇ ئەو د ئاف ئەشكەرىي مۇسلىمانان بوو بىن بۇ گىرتنا مەقۇرىن كىورىان ھاتىيەھارن. ئەفە زى ل سەر وى بىئەتى كۇ وى سەھابىي كۇرە شارھابى د وان رىك و كۇرە رىكىن چىاپىن سەختىن ۋەلاتىن خۇدا ھىبوو. ھىسان نىبارە د دەمن گىرتنا تىكرىتىن نا ھاتىيەشەھىدكەن. بىت ئافى جاگىر ز اجابان ھاتىيە، ھەزىيە بىنەگۇتن د زىدەرىن دىۋىكۇپىن دەرسارەن زىنا سەھابىيىن پىنقىمىرى اسرا ھاتىيەئىقىسىن ئىلازە ب اجاگىرا ي ئەھاتىيەكەن، بەلكى ۋەك سەھابى ئىلازە ب ئافى اجابان بىن ئافىار ب (ابو مېھور) ھاتىيەكەن ۋەك پەرتووكا (سە الەبە لى مەرفە الصەبە) ئىقىسىنا ابىن الاثىراي ئەوون ل سالا ۶۴۰مىش مىرى، ھىروھىسان پەرتووكا الجىرد اسماء الصەبە) با الذهبىي ئەوون ل سالا ۸۱۶مىش مىرى، ھىروھىسان پەرتووكا الاصابە فى تەبىر الصەبە) با ابىن حىر العسقلاتى ئەوون ل سالا ۸۵۱مىش مىرى^(۱۱).

خەلىفە عومەرى ارا فەرمەن دابوو سەئىدى ئەگەر وانا بائىزى تىكرىتىن گىرت، فەرمەن بىدەھ عەبىدوللا كۇرى موعىتى بەرى رەھىن كۇرى ئەلئەفكەلى عىزى بىدەھ الحىنىن، عەبىدوللاى زى ب مفا ۋەرگىرن ز دەمى بەر بەرى وى نا ۋىزى و زى خواست ئەزى ل چوونى بىكەت ھىز نوۋچەپىن سەركەمنا وان ئەگەھىنىنە ھىرو ئاسىنگەھان الحىنىن و بەرھەپىن پىدەفى بۇ بەرسىنگىرتنا ھاتنا ئەشكەرىي مۇسلىمانان ئەگىرتىنە بەر^(۱۲).

تەغلب و ئەبەد و ئەلئەمەر دگەل رەھىن كۇرى ئەلئەفكەلى بوون، دەمن ئىزىكى الحىنىن) بوون، ب كۇمىن بچووك بچووك چوونە د ئافدا داخوارا سەركەمتىن و پىشنگىرىن ل سەر مۇسلىمانان كىن دا ب فى چەندى باۋەرىن بۇ خەلكىن الحىنىن)

عىراقنى و شامنى كىرى دەست ب بەرھەپىيان كىرن و ھىزىن خۇپىن پىنگەھانى ز شەرقانىن رۇم و خەلكىن مۇسلىن و ھەقىقەتەن خۇ ز غەشىرەتەن غەربەپىن ئەبەد و تەغلب و ئەمەر كۇمىن، نوۋچەپىن فان ئەشكەركىشىپىن رۇمان گەھىشەنە سەر ئەشكەرىي مۇسلىمانان سەمەد كۇرى ئەبەد ۋەفاسى وى زى ب ئىقىسىنەكەن خەلىفە عومەر كۇرى خەتابى ئاگەداركەر و خەلىفە زى د بەرسىندا ئىقىسى ۱۱ عەبىدوللا كۇرى موعىتى بەننە شەرى وان^(۱۳) بىلا رەھىن كۇرى ئەلئەفكەلى ل پىشنىا ئەشكەرىي وى بىن^(۱۴) و غەرفەجە كۇرى ھىروھىمەنى^(۱۵) سەركىشىپا سوارەپان بىكەت...^(۱۶).

عەبىدوللا كۇرى موعىتى دگەل پىنج ھىزار شەرقانىن كەنە زى و د رىكا ئالىن چەپىن بىن روۋبارى بىجەلە را ب چوار قۇلغان و دچوار رۇزاند ل سالا ۱۶ مىش گەھىشە تىكرىتىن^(۱۷)، پىشنى كۇ بۇ دەمن چەل رۇزان موورپىچەدى و د وان چەل رۇزاند بىست و چوار ھىزىر بىرە سەر^(۱۸)، عەبىدوللا كۇرى موعىتى بەيامەك بۇ وان غەرمەن بىن دگەل ئەشكەرىي رۇمى شەرى مۇسلىمانان دىكر ھىارت، د بەھامىدا ز غەرمەن خواست ئىدى بەس پىشەقۇتپا رۇمان بگەن و ۋەرن بگەھنە رىزىن براپىن خۇ غەربەپىن مۇسلىمان ل عىراقنى، ئەو غەربە ل سەر داخوارا وى رازىپون و داخوارا ئىمناھىن و پاراستنا سەر و مالىن خۇ زىكىن، وى زى د بەرسىندا گۇتنى ئەگەر ھوون راست بىزىن شەھە بىدەن و باۋەرىن ب وى چەندى بىن با زىك خودى ھاتى ھىروەك دەق دىزىت: ان كەم مەلقىن قەھىرا ان لا اله الا الله و ان ھىنا رىزل الله و الرۇبا ما بىن عد اللە^(۱۹). ئەبوو مۇسلىمانان دەف ب گۇتتا ئەللاھو ئەكەمەفە ھىزىر بىر و چوونە د بائىزىدا، غەربەپىن ۋىزى زى دگەل وان ئەللاھو ئەكەمەر گۇتەفە و مۇسلىمان بوون و ھىروھىسان (كۇردىن شەھارچە)^(۲۰) ۋەلك مەرن د ھازىكارىيا مۇسلىماناندا ھىبوو بۇ گىرتنا بائىزى تىكرىتىن^(۲۱)، رۇمى ئاچار بوون د وان دەرگەھىن بائىزى را بىن دكەفە ھىداف روۋبارى بىجەلە بەھىن، بەلى ل قىزى زى ز پىشت و پىشەفە كەتتە بەر شىرىن

بەدەنگەھان و كەننە شەرىق وى و كەلەپوورت ئى سىئەنەفە ۋى ئى شەر كر ھەئا ھائىبەگوشىن و ل ئالىن رۇنلانا ھائەفەشاران، دەمىن غەبىرى ئەف چەندە زانى ز ئىسماغىلبات¹¹ دەركەت و بەرەف مووسىلىن چوو و خەلگىن ۋى ب ھۇمار و چەكىن خۇفە بەرسىنگى ۋى گرت خالى ب لەشكەرەكىفە ھىرش برە سەر وان و ب سەرنىكدا پەلخانن ۋى دەمى ئى شۇبەرەفە لەبوو بەرسىنگى ۋى بگرت و ب ھىزا شىرى گرت و ل سالا ۱۰۰۰مىش غەشپىرەئا غەزەمى ئى ئاكنجىكىن¹².

ب بەراۋەركىنا فان ھەرسىن فەگىزانان فەكولمەر دكارىت بىزىت مووسىل نوچاران ز ئالىن لەشكەرىن مووسىلماننەفە ھائىبەگرتن، چارا بەكەم ل سالا ۱۱مىش ل دوۋف فەگىزانىن ئەلنوبەرى¹³ و ئىبن ئەلنەسبىر¹⁴، دوھمىن چار ل سالا ۱۰مىش ھەروەكى دەفەن ئەلۋاقىدى¹⁵ و ئەلبىلازەرى¹⁶ و ئىبن خەلمونى¹⁷ لىمازە پىن ھائىبەگىن، دىنەت ۋى ئى بىزىن كو گرتنا دوۋى ھات پەشنى كو خەلگىن بازىرى ز ۋى پەيمانى پەشپان بوۋىنەفە ئەوا دەمىن گرتنا بەكەما سالا ۱۱مىش دابە مووسلمانان بىرى كو بچىنە دە ئاف ھەفەزىن ئاھىرا بىرۈكنفەسەن دەرىزە ھەرو گرتن¹⁸، بەكەمىن چار ئاسىگەھىن مووسىلىن ھەرو ب ئاشنى و پىنكەھان ھائىبەگرتن¹⁹، بەلىن دوھمىن چار ئاسىگەھا رۇھەلاتى ب كۈنەكى ھائەگرتن بەرۋەزى دە گەل يا رۇنلانىن مووسىلىن كو ب ئاشنى ھائەگرتن²⁰، بەلىن ھەدى پەروەندى ب گرتنا ھەموو ھەزىما جىزىرى ب ئابەت دەفەزىن كوردان ل پىشگىن باكوور و رۇنلانا، بىرۈكنفەسەن مووسلمانان دە پىنكەھانە كو ھەموو دەفەزىن جىزىرى و بازىركىن ۋى ل سەرىسەننى سەھابى غەبار كورن غەمەن فەھرى ھائىبەفەگرتن²¹.

گرتنا بەھدىنان — نۆھەدراۋ-

دەفەزىن دىكەفە ئاھىرا جىزىرا بۇتان ز ئالىن رۇنلانىفە دەرىاكىن نۇرەمىن ز ئالىن رۇھەلاتفە ب ئاھەندىن رەسەننىن زىانا كوردان دەھنەنىاسىن و ھىچ

چىكەن و دەركەھان فەكەن، ھىزىن رەمىن كورن ئەلنەفكەلى بەرەف ئاھە ھانن و (الھىسنىن) گرتن و داخووزا پىنگىرىن ب ئاشتىن كىن، ئەۋىن ل دوۋف داخووزى ھاتىن پىنگىرى كىن و بىن ل دوۋف داخووزىن ئى نەھاتىن رەمىن، دەمىن غەبەللا كورن مووسىمى ھاتى ز كەسەن رەمى خواسىت بىرۋەنەفە سەر زىمەن²² ئەو ئى ل دوۋف پانگى ۋى ھانن و پاشتىر رەمىن كورن ئەلنەفكەلى كىرە بەرىسپارن مووسىلىن و غەرجەفە كورن ئەسەمەنى بەرىسپار ز خوۋىكا اغراج²³ ۋى²⁴.

خەلىفە كورن غەبىنى دەرىزە فەگرتنا مووسىلىن فەگىزانەكا جودا ز يا ئەلنەبەرى فەگىزىبە كو ئىدا بىزىت، (غەمەرى بەرىن غەبىرى دا مووسىلىن و بازىر گرت، غەمەبە كورن فەرقەدى²⁵ ھىلا ل سەر بەك ز ھەرو ئاسىگەھان و ھەموو ئەو دەفە ب زورى فەگرتن زىلى ئاسىگەھەكى دە ئەنجامدا خەلگىن ۋى دگەل ۋى پىنكەھان و ئەفە ل سالا ھەزىن مەشەخى بوۋا²⁶، ئىبن خەلمون فەگىزانان ئىبن غەبەلى پەشراستەكەتەفە كو غەبەزىن كورن غەمەنى غەمەبە كورن فەرقەدى ھانزىبە داكو والىتىيا، دەستەلاندارىيا مووسىلىن بگرتەدەست²⁷، بەلىن فەگىزانان ۋى و فەگىزانەكا ئەلبىلازەرى ئىكەلى ھەفەگىرىنە دەمىن بىزىت، ۱۱ ئەبا غوبەدەنى بەرىن غەبار كورن غەمەنى دا ۋىزىن امەرەھا ۋى دەلاتن جىزىرى بە، ل سالا ھەزىن مەشەخى دگەل پىنج ھزار شەرفالان، بەرەف ۋىزى چوو، سەمىسات و سىۋىچ و رەلىس كىفە گرتن، سەرا مەلەمەن پىنكەھان، پاشتىر ئەمەد و ھىفەرقەن و كىر تۇسا و پاشتىر ئى سىبىن و ھىزىن و مووسىلىن ۋى بەك ز ئاسىگەھىن ۋى گرتن...²⁸

ھەزىنە ل قىزىن بەھىنەزىن كو ئەلۋالدى دەۋىگا خۇدا بىزىت، ۱۱ غەبار كورن غەمەنى ب لەشكەرىن خۇفە ھات ھەئا كەھشپىبە ئىسماغىلبات، دوھەر كورن جولى ھانن دا ھىزىلىن بەكەنە سەر مووسىلىن و دەفەزىن سەر ب ۋى فە، ئەو چوو و ھىزىلىن و كەلەپوورت لىتان و خەلگىن ھەواران بىلىبوو ۋى لى

مملەتەکی دی ژ مملەتێن جیران هەفرکییا وان ل سەر
 ئاکنجیبووین ل قان دەفران ناکەت، ئەو فەگیرانێن
 نایەت ب فەگیرنا قان دەفران ژ ئالین مۆسڵمانانە
 د گێم و دگمەن، دگارین بیزین ئەلبازەری یز د
 فەگیرانێن خودا نامازە ب قان نافەندێن کوردان
 ئەلبەندێن کوردان^{۱۸۷} گری و دەمن کرایا گرتن
 دەسبەسارنەری و نامازە ب وێ چەندێ ژێ کریه
 کۆ ئەف دەفرە ب کۆتەکی هائیله گرتن^{۱۸۸}، بەلن
 ئەلتوبەری ب بەگجاری نامازە ب وێ چەندێ ئەکره،
 تنێ هەندە نامازە ب فەگیرانەکی کریه کۆ عەتەبە
 کورێ فەرقەدی میرانیا شەری و بەگرتنا خوێگان
 ل ساڵا ۱۷ مەل نایە دەسبەسارنەری فەرقەدی کورێ
 هەرسەمەدی هەروەسار د فی واریدا ئەلتوبەری
 دگەل ئەلبازەری بەکنواوە کۆ عەتەبەدی دەفرا
 نازەرینجانێن یین پششی وێ فەگیرتیه پششی کۆ
 شەرەزی گرتن، ژ بەر کۆ ئەو دەفرە دگەفیه نافەرا
 مۆوسل و نازەرینجانێ و نەفرەگا خۆرۆ گوردی بە^{۱۸۹}
 ئەلبازەری دەیزیت، عومەر کورێ خەلانی عەتەبە
 کورێ فەرقەدی سەلمەدی کره والین مۆوسلن
 خەلکن ئەینما شەری وێ کر، وێ ژێ ب نۆزی
 ناینگمها رۆهەلاتن وێ گرت و ژ یوویزێ نەجلەدی
 دەریا بوو دگەل خەلکن ناینگمها دی پێکەت
 یز بیزیت بەرکەت بەرکەت، هەمەک دیر ل مۆوسلن
 بەن دگەل خەلکن وان پێکەت کۆ جزین بەن،
 پاشەر دەفرا شێرگ ئەلمەرج^{۱۹۰} و گوندن وێ
 و عەرەدی پاشەری^{۱۹۱} و پاشەری^{۱۹۲} و حینون^{۱۹۳}
 و حەیلە^{۱۹۴} مەعلە^{۱۹۵} و داسیر^{۱۹۶} و هەموو جەین
 کوردان فەگیرن^{۱۹۷} و هانە باعەسا^{۱۹۸}، ژ حەزە ئەو ژێ
 گرت، پاشەر هانە گری شەهارجە اتل الشەهارجە
^{۱۹۹} و ئەلسلق کۆ ب بەنی ئەلحور کورێ صالح
 کورێ عیبادەین هەمەدانی^{۲۰۰} نەیتەناسکن مەزنی
 خەلکن مۆوسلن ئەفە هەموو گرتن و ب سەر واندنا
 سەرکەت^{۲۰۱}، ئەلبازەری د بەرەهوامبیا فەگیران
 خودا بیزیت، (ا) عەتەبە کورێ فەرقەدی الظهیرهان
^{۲۰۲} و تکریت فەگیرن و خەلکن ناینگمها تکریت
 ژ سەر و هالی وان دلنباگن، بەرەف واری اکورە

پاشەر مە چوو، پاشەر بەرەف شەرەزی د رن، (ا)
 هەروەسار عەتەبە بەرەف پلنەهیتن یوویزێ
 ژێن مەن داری و نەفران پشش دابەر ئەوین ب
 ران^{۲۰۳}، نەینەنافکن فەگیرن و شیا کەلا وان د رۆزا
 جەزنا واندا بەگرت و د بێ چەکیبون^{۲۰۴}، ئەلبازەری
 د فەگیرانا مۆوی نا سزارا گرتنا شەرەزی ئەوا د
 فەگیرانایینکن د دەسبەسارنەری نەوا بەکەت کۆ والین
 خەلانی سەحابی عوزە کورێ فەیسسی ل سەرەمەدی
 خەلەفە عومەر کورێ خەلانی بو فەگیرنا شەرەزی
 هات بەلن بەسەنە نەهات بەلن عوتبە کورێ
 فەرقەدی هیزش بەرە سەر و گرت پششی شەرەکی
 وەک پێکەتانا خەلانی، مۆوسلمانان، قان رۆداناندا
 گەشەک نەخۆشی ژ مۆوسلمانان بێتن^{۲۰۵}، عەتەبە
 کورێ فەرقەدی د هیزشێن خودا بێ بەرەهوامبوو و
 بناف دەفران کوردان چوو و شیا کورنێ برابا^{۲۰۶}
 و سەمسار^{۲۰۷} بەگرت پششی کۆ هەمارەکا مەن ژ
 کوردان و مۆوسلمانان کوشتنێ ژ بەر کۆ بەرخەدان دزی
 هیزشێن مۆوسلمانان کریوو، بەلن د سەر هەندێ را
 عەتەبە کورێ فەرقەدی ل سەر دانا چۆزی و خەراجن
 دگەل وان پێکەت و ب مەرجن نە کوشتن بەکن
 و نە جەیلان بەن و نە رێگان ل بەر مۆوسلمانان
 بکن^{۲۰۸}

پششی کۆ عەتەبە کورێ فەرقەدی بناف دەفران
 کوردان چوو و گرتن دەریاوی سەرکەتێن خو
 بو خەلەفە عومەر فەیسسی، ا ب فەگیرتێن خو
 ئەز گەهەشتیه نازەرینجان، ئەو بوو خەلەفی
 ئەو کره والین نازەرینجان و هەرسەمە کورێ
 هەرسەمەدی هیلان ل سەر مۆوسلن^{۲۰۹}

پششی کۆ عەتەبە کورێ فەرقەدی والینیا
 نازەرینجان گرتیه دەسبەسار شیا بازیزن ئورمیه^{۲۱۰}
 و ئەلحور^{۲۱۱} و حۆین^{۲۱۲} و سەلماس^{۲۱۳} ژێ بەگرت و
 بێختە ژێرەستەلاتن دەولەنا نيسلامن

د راسنیدا فەگیران ئەلبازەری ناکە فەگیرانە ب
 بەرەهەدی دەریای گرتنا نافەندێن کوردان ناخەفیت
 و ناکە فەگیران هەمەز دگەل وێ فەگیران ئەلتوبەری
 بە ئەوا بیزیت، (ا) عەتەبە کورێ فەرقەدی والینیا

ل سالا نوزىن شىمىخى و زۇنن موحىرەما بىسنى
شىمىخى روودا...^{۱۸۱}

ب ھەر رەنگەكى ھەبىت ھەپلا كورن غەمىسى
يەكەمىن سەرگىرى موسلمانانە ب ناك كوپرالىيا
خاكن كوردىستانى دا ھاتى، ب تاپىت زى ئەو ب
ھېرىشېن خۇ گەھىشئىھە دەقەرىن كوردى پىن سەر
ب جىزىرا بۇتاتفە ئەوا د چەرخىن بەراھىن ئىسلامىندا
ب (خىزىرە لىن عىرا ھاتىيەتلىكىن، ل دوولرا ل سالا
۱۹مىش رىكا زۇننات ھات و داخولازا پىنكەھاتىن كىر و
بەرھەقىيا خۇ دېلرگىر بۇ دانا جىزىن دېلرگىر^{۱۸۲}، دەقەرا
فردى كەقندىن دەقەرىن تىشەنەجىپونا كوردانە و
گىرەلنى قىن چەندى زى كو بەر ب ھىزاران سالا ل
ھاتنا ئىسلامىن كورد ل دەقەرىن زۇيانە^{۱۸۳}

ل قىزى پىرسىيارەك دەھتە پىش كەلۇ چىما ب
رەنگەكى دەسنىشەنكىرى دەقەرا بەھدىنەن ب ناھىنى
ھاتەگىرتن^{۱۸۴} د بەرسىفا قىن پىرسىيارەدا بېزىن، ئەف
دەقەردە سەر ب ئىمىراتورىا رۇملى ئىپىزەننى، بوو
و ئابىنىن وى مەسسىحى بوو د زۇيارەگا زۇيارەستى و
تەخونىدا زۇيا زۇياركو دەھن پىشەنگىن لەشكەرىن
موسلمانان گەھىشئىھە و دگەل خۇ نىشەتېن تازادى و
تەناھىي ھەلدگىرتن، ئەوما زى ھەرزوو چىفاكىن كوردى
پىشەلوزى ئىكەر و ھانە دىزىن ئىسلامىندا، ئەفە زى
بەرولۇزى بوو دگەل دەقەرىن بىتەرن كوردان ئەوون
زۇر دەستەلەن ئىمىراتورىا سىياسى كو ئابىنىن وان
زەرەھىشى بوو و بەرخۇدان بەراھىرى ھاتنا ئىسلامىن
كىر و پاشىتر ب زۇرى موسلمان بوون

ھەزىبە ل قىزە ئەمرازە ب بۇچووتىن فەكولەردەكىن
باكوورىن كوردىستانى ب نەقىن سىرنال زىلانى بىكەپن
پىن كو د سىمىنارزىن خۇپىن ل پارىزگىھا دەۋكە
بەراھى گەھىشئىھە ھېرىشېن لەشكەرىن ئىسلامىن
بۇ دەقەرا بەھدىنەن و گىرتنا دەقەرىن پىشەكەشەكىن
دگوت دەھن سەھابىپىن ھېرىشەم گەھىشئىھە
دەقەرا دگەھىتە زۇورىن مووسلىن ب تاپىت دەقەرا
چىپان كىرەپىن پىر دارودەخت و بەرىن قىشى و كاتى
و رووبار وان دەھان ھىزىركى كو ئەو پىن ل بۇھىشئىھە
د قورنەن دا ئەمرازە پىن ھاتىيەكىن، مانەبىبوون و
رىكا نوور ھىز و بىزىن وان زۇ دەستەبىبوون و ب ھىزا

شەر و خەراجا مېرگىھا مووسلىن ل سالا ۱۷مىش
ۋەرگىرت^{۱۸۵} ب سەرھە سەرىسنىگىرەكا نەقىمرا
قان ھەرىو فەگىزىنان فەكولەر د پىن باۋەزىدە
كو يەكەمىن گىرتنا ھەرىو ئاسىگەھىن مووسلى
و نەپنەوا ل سالا ۱۹مىش ھانەنەنجامان^{۱۸۶}،
بەلى راپەستىپانا ھېرىشان ل بەر بەرانىكا ھەرىو
ئاسىگەھان و پىشەنەجىپونا وان بۇ دەقەرىن
جىرالنىن پىر غەشپەرت و ئاسىگەھىن كوردان، بوولە
ئەگەرى سەرھەلانا ھەرىو ئاسىگەھان بەراھىرى
ۋىن بەھمانى ئەوا دگەل غەبەللا كورن موستەھسى
موورگىرى، ئەفە زى د فەگىزىنا ئەلپىلەرى دا بەرەبىت
دەھن بىزىت، ئاسىگەھا رۇلەھەلانى ب زۇرى گىرت ل
بىجەلەى دەرىزىوو و خەلكن ئاسىگەھا بىتەر ل سەر
دانا جىزىمىن دگەل ۋى پىنكەھان^{۱۸۷} ل قىزىن پىدەقى
كىر سەرھەم ۋەك خۇ لىن پىتەفە ۋەك دامەزاتەنا
غەتەپە كورن فەرقەدى ب والىن مووسلىن، ۋى
زى سەرزىوو گىرەفە و پاشىتر دەست ب ھېرىشېن
بەرھەمگىر بۇ سەر جەپىن كوردان ل دەقەرىن چىپان
ھەنا گەھىشئىھە شەرەزورىن^{۱۸۸}

ب ھەر رەنگەكى دېنر بېنن ئاسىنەنگەكا دېنر
دگەھىتە بەر سىگىن فەكولەرى، ئەو زى ئەو كو
ھەرىو فەگىزىن ل سەر سالا دانا غەتەپەى والىن
مووسلىن زەھەجەدەنە بەك بىزىت، سالا ۱۷مىش
و پىن دى دگەنە سالا ۱۰مىش، بۇ چارەسەرىيا قىن
پىرسىگىرىكى فەكولەر ۋەسان بېشەن باۋەرىيا خۇ ب
فەگىزىنا ئەلپىلەرى بىنن زۇياركو ئەو ئابىتەمەنە
ب شەرىن ۋى سەرھەسى و بەرى ئەلئوبەرى زۇيارە و
ئەلئوبەرى دېرۇك ب كىشىن دىلپىسى، ل تالىكەن
بىتەفە ئەلپىلەرى نەقىن جەپىن كوردان ب ئاشىكرابى
دېلرەكەت و تالىن وانى جوگرافى ۋەك نوورى و
ئىزىكىيا وان ز مووسلىن بەرچاقەكەت، يا كو پىتر
پىشەتەنەن ل قىن بۇچوونى دگەك فەگىزىناكە ئەوا
دېرۇكئەبىسنى سىرنالى ئىلىيا بەرىشەنپا د نەف روودانىن
سالا ۹۵۱ يۋانى بەراھىرى ۱۹مىش ئەمرازەپىكىرى
و تىدا بىزىت، ا... غەپلەرى ئەفە گىرت، پاشان
نورەھىدىن^{۱۸۹} و فرەن^{۱۹۰} گىرتن، ئەفان ھەموو روودانان

ئەلچامىن ھىندىك بۇچوونىن ئافاكىرىيە ل سىر پاشىخانەكا ئاپبولۇۋى و بىراىن پىشىدەم بىن وى ب خۇ وى ل جەم خۇ ب راستىن زاتىسى داپتەنپاشىمىن بىنى كىم دىۋىكئىسەگىن كەلەن پان نوو ئاسازە پىكىرىمىن.

ۋەسان دىبارە ئەف رەنگە بۇچوونە و بىن دى ب ھىچ رەنگەكى خىزمەنا كارۋانى پىشىدەچوونا دىۋىكىن گەلن مە ئاگەن بەلگى پىدقىيە دىۋىكا خۇ ل سىر بىيات و بىنەمىن پىشىگەرم ب زىدەرىن دىۋىكىن رەسەن بىن ھەموو مىللەتىن جىران ز غەرب و فارس و رۇمىنى و تىرك و سىران و پۇنان و ئەو شوتىوار و ھەلگۋالىن و گەلەپۇزى د بىرا خەلگىدا ھاتىبەپاراستىن بىقىسىنەفە دا كىم تىقىش نووپىن كىۋىران ئى جەمى خۇ د ئاف گەلەندا بىكەت ۋە گەلەكىن خۇدى دىۋىك و شارىستانىيەكا دىۋىن كىم چ ز خەلگىن دى مىللەتىن دىۋىنەن پەقەرى كىملىرى تەھ.

ۋاندا نە دەت كىم ئەو بىن ل پارچەگىن ز كوردىستانا جۋان د ئەلچامدا پەيوۋەنەپۇن وان دگەل خەلىقىن راشىدەن نووپىن ھومەراۋى ھاتنە بىپىن و خەلىقى ھىزەكا سەجگىرىن (الاستىلاخ) نووفا ھىبارت دا كىم ئىشەگى ز سەرتەنچامىن وان و سەروپەرىن پەقەرى بىزائىت دەمى ھەردو ھىز گەھىلىتەنە ھەف دىبار نوو نە ۋەسان نوو كىم سەجىبىيان ھىز ئىكەرى بەلگى ئەو بىن بوۋىنە دىلەن سىرۋىشەن جۋان كوردىستانىن و بۇ رۇزىن نووفا ھىز گەلەك ئەرك و كار ل پىشىيا وان^{۱۱}.

فەكۋالەردە وىن پەۋەزىدەيە كىم ئەو سىرتال زىلانى دىبارە ھاتنا ئىسلامىن بۇ پەقەرى و گىرتنا پەقەرى كوردىن ز ئالىن دەۋلەتا مۇسلىمانتەفە كۆتى. نە ل سىر بىياتەگىن زاتىسىن پىشىگەرم ب زىدەرىن دىۋىكا ئىسلامى و نە ئىسلامى ز رۇمىنى و ئەرمەنى پان گەھىلىتەنە وان بۇچوون و سەرتەنچامىن بەلگى

زىدەر و پەرۋىز:

1. ھاج كرىمى كوردىستان و الاكراد مىكەتە ئىلمىيە كرىيە (۱۲) دار الكتب رابطة كادە للثقافة الكرىيە الطبعه الاولى سىوت 1۹۹۰

2. ھاج كرىمى كوردىستان و الاكراد صر ۷1- ۷۸ قىن چەتەن دگەل ئەوا د پەرۋىكا الاكراد قىن ھەمىلان دا ھاتى پەرۋىز كە كىم ئىدا ھاتىيە ۱۱ ل نووفا فەكۋالىتىن مە كرىن بىراىمىن كىم ل بەراھىن كورد مۇسلىمان ئىپوون و ۋالىتىن مۇسلىمان بەك خۇدى پەرۋىك (ھىل كىتاب) سەردەرى دگەل پان كىم بەلى ھىز سەدەسەلەت ب سەردە ئەچوونىن بىزائىيا وان ھۆمەش مۇسلىمان نوو زەركىم ئىپىن نوو دگەل ھىز و بىزىن زىماگىن وان ئىكۋىمىن سىرە ئىۋر ھەلى الاكراد قىن ھەمىلان صر ۷۹ - بۇ پەرسقا قان رەنگە پىسىران دىت پەقەرىدە ئەوا سەمەد ئەمىن بەكى د پەرۋىكا خۇ خەلەسە تارىخ كىرە و كوردىستان صر ۱۱۲- ۱۱۲۵ ئىپىسى و ئەوا پەقە شىركەرى د پەرۋىكا خۇ ئىلمىيە كرىيە ھەسى كىرە و خەسەمە ئىپىسى كىم ئىدا دىت مۇسلىمانەنى ل سىر ئىسىنى ھەردىم سەجىبىن خەلە كىۋىر ۋالىدى و غەبار كىۋى خەسەرى بەلاقىيەو ب 1۵

The New Encyclopaedia Britannica Vo 1. p 8-8- Ag Encyclopaedia Vol 17. p 9 4

3. باھوت مەجمع البلدان ۱۲۵۱-۱۲۵۰

4. ل نوو قىن مازىر سىرە The Cambridge Ancient History V. X 11. Map 8

5. ئىپوونىن الاخبار الطوال صر ۱۰۱، الطبرى 1۸۲1، بىن ئەمەم كۆفى كىتاب الفتوح ۱۱-۱۱

6. ھەمىلان كىۋىن مۇسلىمان ھەمەسى ھەمەلە ئىن مەمەم ھەمەسى، سەجىبەكىن ئاھارە بەك (وان دەمە كەمىنەن ھەمەرىدا ئىنى شەرا نوو ئەۋىن مۇسلىمان ئىپوون و پەلىنى فەكەرىكا ھەمەرىدا وان ز ئىسلامان ئەۋ ھەبە ل سىر مۇسلىمانەنىيا خۇ و پىشىگەرىن د شەرىق فەكەرىيەلەندا كىم ھەمەسىن سەرتەرىن ئالىى چەمى بىن ئەشكەرىن مەمەرى نوو د شەرىق فەسىرى دا شىتارىيا گىرتنا مەدائىن و ئاۋىزىن تەرىت و مۇسلىم ھەمەو سىرە طىبەت بىن سەمە 1۹۸۱- الطبرى ۲۸۲

7. پەقەرى كىۋىن ئەلەفكەلىرى ارەبى بىر الافكلا بەك ز وان سەجىبەلە بىز سەرتەرى پەقەسەرى ارەب مۇسلىمانىپوون

بەھدىنان.. جوگرافىيا مېژوۋىي

ب.د زار سەدىق تولىق زانكۇيا دەۋك كۇلۇزا زانتىن مۇناپەتى

چونكى پىشكەكا گىرىگە ز كوردىستان. ل چەرخىن ئاقىن و مېژوۋيا ئىسلامى ھەمى نەقەرن چىلى كە دىكەنتە رۇزەلەت و ياكوۋىن رۇزەلەتن باژىرى مۇوسىلن ب ھەكارى دھانە تىلەسېن. ھەرچەندە ئەفە نەقە نەقەرىكا گەلەك يەرفەرەف بوو بەلى تىن ئەف نەقە لى دھانە دانان و چ نەقەكىن دى نەبوو. د زىدەرىن غەربىي دا ب الھىكارى. بەل الھىكارى. بەل الھىكار. جىل-جىل الھىكارى. ارىش الھىكار) دھانە ئاقىن. ئەف نەقەرى ب اجىل -چىيا. بەلە و ناحىيە - باژىر و نەقەر. بەلە و ناحىيە و قىرى ئانكىو باژىر و نەقەر و چەند گونەك و ارىش- ئاخ - وىلايەت -ۋەلەت ھالىيە ۋەسەقىن، و د ھەمۇو زىدەرەندا دا ئەو راستىيە ھالىيە ئوۋماركىن كە ئەف ۋەلەلە ز زۇمارەك قىلەد -كەل. حەسەن شۇرا- ئاسىيەگەف مەقۇل - پەيگەگاھ- بارەگا، قىرى-چەند گونەك پىنكەھات و چ ئامازەك تىنە بەخسەن باژىران بگەتن و ھەمى ئانگىچىيىن ھەكارى ب كۆچەر و ئانگىجى و ھوز و مالىكات قە پتر ب كوردىن ھەكلىرى دھانە لىياسېن و ئاقىن¹¹

ز يەر ھەدى ئەم دېيىن دەمى قەگىرتنا نەقەرىن ھەكارى زلايىن غەربىيىن مۇسلىمانلە سەردەھەمى خەلىفىن رالىسى بىن ئوۋى غومەرىن كورى خەتابى -

كوردىستان ۋەلەتن كوردان ب رەگەكىن گەشنى ۋەنەقەرىن نەقەندا چىلان ئەۋىن ئوۋر و نەدبار بىرەنگەكىن ئايەت ب دىزۇھىيا دىرۇكىن نەقەندەكا نەقەدالپىيا ھەمىن با ۋەسەل لى نەبۇۋىيە كە بىشېن ب شۇر پان باژىر نەف بگەمىن. بىسلىھى ھەتن و چوۋن نەقان نەقەراندا نە نەتەكىن. ۋنە دىكەنتە سەف رىكىن باژىرگاسى. تىن ئەف نەقەرى ز نەقان ۋەسەدان كەلەيىن سىرۇشتى و چىنكىرى و شۇرەھ ئاسىيەگەف و گونە و بارەگا پىنكەھات- ز كەنتە پىنكەھەف و پەيگەگاھى زىيەر و سەردارىن كوردان بوو. ھەر راستىيەخۇ ز ئاقىن خۇدانەقە دھانە بىرەنە بىن، و دەۋلەتىن نەقەندى و ھىزىن بىالى دەستەلەكەگا ۋەسە لى ئە بوو كە بىشېن ھەلەن خۇ د كىرۇبارىن نەقەۋىيىن واندا بگەن.

دەمەل دەمەل قىن ئوۋرى و قەدەرىن كارەكەن ۋەسە كىر د زىدەرىن بىيەندا پىزانىن و ئانگەھى سەبارەت قان نەقەران ئىنكجار كىمە و نەگەمەن بىن. ۋەكى خۇبىيە كوردان بىخۇ زى چ پىنە و پەيخەك ب پاداشتىكىن و ئوۋماركىنا سەرىۋرى و سەرىھالىيىن خۇ ئە داپتە. ز بەر قىن پەكىن مېژوۋيا نەقەرىن نەقەۋىيا ھەلى بە پىشت گۈھ ھاقىنن و نەشەكىن ۋەسە بو مە نەمەيە. ئەف راستىيا بەل سەرى ئامازە پىن ھەتتەكىن ئەمام ۋەكى خۇ ب سەف نەقەرىن بەھەدىلان جىيە-جىيەپىت

بەھائىدىنى ئە. ھىدىئى ھىدىئى ئەف دەپمۇ ب بەھىدىنان
ھالىيە ئىسىبن. ئەخاسىمە پىلىكىن باشپورى كىو
پارىزگىمىھا دەۋرىگە پا ئىھا پىكىمىھىت، دىارەپىمىكا
بىلەنپورى ئەف كورداندا ھىپوو، كىلەك جازان
ئافىن مالىئىن دەستەلاتدار دىوو ئافىن ئەو دەپمۇ
ھوكىمدارىيا خۇلن دىكىن. ۋەك چىوان مالىئا غەزىز
پان غەبىدولغەزىرى كىو ھوكىمى ۋەلانى پۇنان دىكى
دىكۇنى دەپمۇ ئازىزان ۋەمالىئا شەمىسەبىن كىو
ھوكىمى باكپورى ھەكارى دىكىن ئەف پىشكە ھانە
پىتلىكىن ب ۋەلانى شەمىسەبىنان - شەمىزىنان -
شەمىدىنان. پان دەپمۇ شەھەرەزور - سىلېمانى پا ئىھا -
دەسرەبىمى دەستەلاتدارىيا مېرىن بابانى دا ب ۋەلانى
بايان دەھە ئىسىبن. ب ھەمان شىۋە ھەكارىبن
باشپورى ل سەربەمى مالىئا بەھائىدىنى ب ۋەلانى

بەھائەدىنان دەھەئىسىبن كىو پاشىر بىۋىيە بەھىدىنان
ب ئاگەھدارىيا غە شەرفىھانن بەدالىسى بەگىم
مىژوونقىسە ئافىن بەھىدىنان ئىناي^{۱۶}، ۋەرى ۋى ۋ
چ كىتەپە كىندا ئەف ئەھلىيە ئىۋىپاركىن. ۋىلىنى
ۋى زى كەلەك ب كىمى دەھە ب كىلەھىنان ۋ
مىرگىمىھا بەھىدىنان ۋ زىدەراتدا پىر ب مىرگىمىھا
ئامىدى -العمادى دەھە ئافىن. پەلن ئەم بىبىن
ئافان سالىن داۋىن ل فېرى ۋ ۋىزا ھىدەك نەپسەرىن
ئە پىپورى د مىژوۋىن دا زىەر ھىسنا خۇ پا ئەتەۋاپەنى
كىو پىن ئەخۇشە ئافىن بەھىدىنان زىلەكەن غەرىبى
ئىسلامى ھانەپىت ۋىن بەلگە ۋىن زىدەر دىلن ئافىن
بەھىدىنان زىلن باغىن دىنان ئانكىو بەھىدىن ھانى پە
ۋ قان ئاخىتتا ھىچ راستى ۋ دىۋىستى بەك بو لىئە ۋ
چ زىدەر ۋى بەگى پىشراست ئاگەت -

پەرەزى:

۱. الشىعائى الاصفىۋى۱۵۵، ابن الجوزى المنتقى۳۹۹، باقىت الحموي معجم البلدان۱/۱۸۰، ابن الأثير الكامل۱۰/۲۷، ۱۰/۱۹، ۳۱۹، اللب في تهذيب الأسماء۳۹۰/۳، ضبط ابن الجوزى، غراء الزمان ۲/۱۹، ۱۵۴، ابن حلكان وفيات الاعيان ۳۵۳/۳
۲. البلاقى، فتوح البلدان، ص۳۲۷.
۳. ابو پىر بىزائىنا بىۋانە تىۋىش بىۋىش يوسف مەمىن ھىۋى بىلا ھىكارى ۹۵۵-۱۲۳۱م، دىھوگە۵-۱۰۰، ص۱۰۰-۱۰۱، ۱۰۰-۱۰۱، ۱۰۰-۱۰۱.
۴. الكامل ۹/۱۹، تاريخ اربل ۱۱۱۰-۱۱۵۷، وفيات الاعيان ۲۵۵/۲، ھىۋىسا عىن مەمىن شىخار دىكەنە ۋەلانى ھەكارى، ابن القوتى معجم الاسماء۱۹۹/۳-۱۰، ھىۋىز ۋ ئامىدى زىلەلەن ھەكارى بىۋىن الكامل ۳۱۳۸-۳۱۳۹، ۳۱۱۹.
۵. معجم البلدان۱۱۱۵/۲، ۱۷۷/۱۳۷.
۶. ابن حوقل سىۋە الارح، ص۱۶، معجم البلدان ۱۸۵/۲.
۷. الفتوح البلدان، ص۱۸۰، ابن الأثير عر المين على بن بن محمد الطبرى ۱۳۰۱ھ/۱۳۲۱م.
۸. معجم البلدان ۱۹۷/۱.
۹. اشرفنامه ۱۲۴.

زىدەر:

- الكامل فى التاريخ، دار الفكر بيروت ۱۹۸۸.
- اللب فى تهذيب الأسماء، مكتبة المشرق بىقاد ۱۹۵۱.
- البلاقى، احمد بن بىھىر بن جابر ۱۷۹ھ/۱۸۹۱م.
- فتوح البلدان، دار الكتب العلمية بيروت ۱۹۸۸.

- ابن حوقل، ابوالقاسم بن حوقل النخعي، ات 377ھ-400ھم.
- صورة الارض، دار مكتبة الحياة، بيروت، 1979.
- ابن حنكل، شمس الدين أحمد بن محمد بن أبي بكر، ات 182ھ-200ھم.
- وفیات الأعيان تحقيق أحمد بن عيسى، دار صادر، بيروت، 1977.
- ابن الجوزي، أبو الفرج عبدالرحمن بن علي بن محمد، ات 597ھ-670ھم.
- المنتظم في أخبار الملوك والأمم، المعار الوطنية بدمشق، 1999.
- ابن الفوطي، كمال الدين عبدالرزاق بن أحمد الشيباني، ات 723ھ-812ھم.
- مجمع الأدب في معجم الألقاب، تحقيق محمد الكاظم الطهراني، ات 1111ھ-1137ھ.
- المتوفائي، عبدالكريم بن محمد بن منصور، ات 1176ھ-1270ھم.
- الأسياب، دار الفكر، بيروت، 1998.
- ابن العسكروني، الدين أبو البركات المبارك بن أحمد، ات 639ھ-729ھم.
- تاريخ أربل، دار الرشيد للطبع بدمشق، 1998.
- بلقيس الحموي، شهاب الدين بلقيس بن عبدالله الحموي، ات 711ھ-719ھم.
- معجم البلدان، دار أحياء التراث العربي، بيروت، د.س.

مەشپەرەتتەن كوردان ل بەھدىنان د چەرخىن ئاقىن دا

ب. د زار سەدىق تولىق
زاتكۇيا دەۋك كۇلپا زانىن مۇقائەتلى
مەرگىران، نىان جەمىل

ماھۇسنىڭ ئالدىنقى ئىشلىتىشىدىن كۆرۈنەرلىك
كۆرۈنۈشىدىن بارلىق كۆرۈنۈشىنىڭ ئىشلىتىشى
ئالدىنقى ئىشلىتىشىدىن كۆرۈنەرلىك
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
چۈشەنچە ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
ۋە ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
ھەممىسى ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
ل دۆلەت چۈشەنچە ئۆزگىرىش
بىر تەرەپتىن ئۆزگىرىش
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك

۲- بەرۋەرى بەرۋەرى

بەرۋەرى چەرخىن ئىسلامىيەتتە دەپتە ئۆز
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
ب تىن ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش

بەھدىنان ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك

گىرگىرەتتەن كوردى يىن د ماۋى چەرخىن ئاقىن دا

۱- بارلىق

بارلىق مەشپەرەتتە كۆرۈنەرلىك
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش
مەھەللىسىدىن كۆرۈنەرلىك
ئۆزگىرىش ئۆزگىرىش

۲- شەھىدەكى

ئۇمۇمىي سەئۇدىيە ئىسلامىيەت تەشەببۇس جەمئىيەتى جەمئىيەتلىرى بىلەن ئىشلىشىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

ۋە بەزىلەر ۋە مەدەنىيەت سەئۇدىيە ئىسلامىيەت تەشەببۇس جەمئىيەتى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

كەڭلىرىدىن ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

ھەممىسى ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

شەرقىي ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

ھەممىسى ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

ئەمەلىي ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

۳- تىراھى

ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

۴- ھەمىدى

ھەممىسى ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى تەتقىق قىلىش...

ئاكتىجى بۇ و پاشى خۇاندنا خۇ ل مزگەفتا الاقصر
 و خۇاندنگەھا السىفېدا ال قاهىرە نعام كىر كىر ل
 وئىزى خۇاندن ل شىخ بابىن حەسەن موقەدەسى و
 قازى سەدرەدىن ئەبۇلەمەلىك كورنى دىئاسى ماراتى
 ل نەظىرا اقلېوبدا وەرگىرت پاشى چووبە مەكەھى
 و زىانا خۇ يا مەي وەك جىرائى مالا پىروز بۇراندە-
 ھەتا ل سالا ۱۱۲۰مىش/ ۱۱۲۳از چووبە بەر دىلوفانىيا
 خورنى^{۱۱۱}

ھەرىپىسان كەسنى خۇدانىيان ئەبو حەسەن
 موزەفەر كورنى مەنۇسەرى كورنى ئەبۇجەھىشنى
 كورنى بىن حەمەدى بىن ناقدار ب الاطرش كىر ئىك
 بۇو ل كورمەمىن مېر موبارز كەكى ل نەظىرا ئاكرى
 ل داپكېووبە و مەزىن بۇوبە و پاشى وەك سەرىز
 گەھىشئىبە ئەشكەرى ئەبۇبى و پىشكەزى د
 شەرىزى دزى خاجىپەرىسان ل بەراقىن شامى كرىبە
 و ل سالا ۱۱۲۳مىش/ ۱۱۲۵از ل مازەبىن وەغەركرىبە
 و پاشى ھائىبە فەگۇھاسنى بۇ نەظىرا ئەپسەر -
 فوج حەسار و ل وئىزى ھائىبە فەشارنى^{۱۱۲}

ھەرىپىسان ئەرمۇبە فەگىزى حەنەفى ئەبو
 ئەلحەسەن ئەلى كورنى ئەبراھىمى كورنى خىشەن
 كورنى ئەحمەدى حەمەدى بىن ناقدار ب ئەلحەمەسى
 ئەركىن بەرسگۇتلى ل خۇاندنگەھا الجاولىدا
 گرىبەدەست و وەك وئەبىز مابە ل وئىزى ھەتا ل
 سەر دەستى ئەشكەرى مەغۇلان ھائىبەكۇپتىن
 دەمى ل ھەيفا سەفەرى سالا ۱۵۸مىش/ ۱۳۱۰از
 ھائىبە د بائىزى حەمەن دا^{۱۱۳} بىسان كورنى وى
 ئەبراھىم كورنى ئەلى ۱۲۹-۱۷۰۵مىش/ ۱۳۰۵از
 قازىن بائىزى حەمەن و ئەمەن مزگەفتا وى دەمى
 مەغۇل ھائىبە د بائىزىدا پەبۇھەدى دگەل وان كرىبە و
 مابە دگەل وان ھەتا سالا ۱۶۹مىش/ ۱۲۹۹از و ل سالا
 ۱۳۰۵مىش/ ۱۳۰۵از وەغەركرىبە^{۱۱۴}

شىخى ئەمەن دىزى المەمىر(البۇلتان) مەجمۇد
 كورنى ئەحمەدى حەمەدىن گەيلىنى بەلەدىن
 شافەقى (پىشى ۱۱۲۰مىش/ ۱۲۲۳از) و ھەفۇھەلەن
 وى شىخى چاگى تەمەنەزى الصالھ المەمىر
 ئەبۇلحەسەن ئەلى ئەبۇكورنى صالحى كورنى

۱۱۸۹از ل بائىزى ئەمكا ھائىبە كوشتىن ئەمرا
 كوشىمكا بىلغۇدەنگ د ھائە كوشنى ئەمراى اھمەدى
 حەمەد و شەھ مەمە فى الجەنە شەھىدا^{۱۱۵}
 ھەككەنەرى حەمەدى مەزلى تىبا حەمەدىان كى
 فرەمكا ئەشكەرى يا مەزىن د ناك ئەشكەرى ئەمەك
 مەزىزى كورنى سەلاخەمەنى بىن ناقدار ب مەزىزى
 و ئەمەدەبىن حەمەدى ئىك بۇو ل مېزىن ئەمەك
 ناسىر بۇسفاى مەككىن مەلەب و ئەمەشقى و
 سالا ۱۱۸۸مىش/ ۱۲۵۰از د ھەمەكا ئەبۇبى دا زىو سەر
 مەزىزى ب مەزەھا زىرائەلەھا مەزىزى ل مەمالىكىن
 ئەك ھائە كوشنى^{۱۱۶}

ل سەر ئاسنى بىلغى زانستى و پەشەنەبىرى
 چەندىن كەسنى زانا و بىمەت مەككە مەشەرتا
 حەمەدى دا رابوون بۇ ئەمۇنە زانا و خەفەكەرى
 ئەرمۇبەبىن (ھەمەبىن) بىلغەمەرى (سرخ) ئەبو
 مۇھەمەد ئەمەدۇلا كورنى مۇھەمەدى كورنى بۇسفى
 حەمەدى بۇو ئەك زانئە بىن ناقدار بۇو ب ئەبى
 الاستادا^{۱۱۷} ھەرىپىسان خالە كورنى دىئاسى كورنى
 بۇسفى حەمەدى^{۱۱۸} و مۇلق ئەلەدىن بابىن قاسەن
 كورنى موزەرى كورنى مەزلى كورنى بىن حەمەدى كى
 نىكەم كەس بۇو ۋانە ل خۇاندنگەھا مەزىزى ل
 مەلەبى كوشنى و پاشى بۇ خۇاندنگەھا كوشنى
 ھائە فەگۇھاسنى و نىزىكى ئەف سالا ل وئىزى
 ۋانە كوشنى ۱۲۳۱-۱۲۳۵مىش/ ۱۲۳۵-۱۲۳۵از، پاشى ھائە
 فەگۇھاسنى بۇ كوشنى مەزىزى ل بائىزى المەزە-
 ئەبى شەھىزى مېزۇبىا مەزىزى ب شىۋەكەن شاش
 ئوبۇركرىبە كى دىكرىبە ل سالا ۱۱۲۰مىش/ ۱۲۱۳از
 وەغەركرىبە^{۱۱۹}

زانا و قازىن شافەقى ئەبو موزە مۇسەمەن كورنى
 مۇھەمەدى كورنى ئەلى بىن كورنى موزەرى كورنى
 مۇھەمەدى كورنى مۇسەمەن كورنى بىن حەمەدى
 بۇ نىكەم چار خۇاندنا خۇ ل سەر فەھى شافەقى
 ل خۇاندنگەھىن مۇسەمەن دەستىنكەز و پاشىزى بۇ
 بەرەمەمەدى ب خۇاندنى فەسنا ۋەلاتىن شامى
 كرىبە ل وئىزى قوتابىن مەلا ئەمەدۇلا كورنى بابى
 مەسۇنى بۇو و پاشى چووبە مەزىزى و ل نەظىرا (مەمەد)

ھەربىيان ئاھىن داسىن د پەرتوۋكەن مەرتىسى بىن كەفەن د اسەدسالپاۋاش/ازھاتىبە ھاتىبە ئەۋرى ب شىۋازى داسان^(۱۰۰). ئىن ئاھىن ۋى د ھىندەك زىدەرىن مەملۇكى ب شىۋازى دىسنى-دېسنى ھاتىبە^(۱۰۱).

ل سالا ۱۹۳م/۹۰۶ز داسىيان زى دگەل عەشپىرەتەن جەمبىدى ۋ ھەزىنى شۇرەشكەرىيە^(۱۰۲).
عەشپىرەتا داسنى ل سەردەسنى مەھولان ل ئاھەراستا سەدسالپا (۷۱۷مەختى/۱۲۲زىنى) ئوۋشى دو دەردەسەرىن بوۋىتە. ئەۋرى كۈ جەۋن ئاكنجىبۇونا خۇ جەھ ھىلەبە ۋ ل سەر جەنەبىن دەفەر ۋ ھەزىمەن دى بەلاۋەبوۋىن. پاشى ھىندەك ل قىن عەشپىرەتى ئوببارە رەقىنە جەۋن ئاكنجىبۇونا خۇ. ئەلغومەرى نىزىت داسنى عەشپىرەتەكا گەلەك ھەزىن ۋ رىكخەستى بوۋىن. ئىن دەسەن ھىزىن ۋان بەر كورن كېلەپكىرا ۱۲ ب ھال ۋ ھالىتە نەۋ دەفەر ب جەھ ھىلەبە. ئىدى عەشپىرەتا ۋان ئىكچىۋ ۋ بەرەلاۋ بوۋىن^(۱۰۳).

پشتى ھىنگى ھىندەك عەشپىرەتەن داسنى ل ۋەلاتىن شام ۋ سىزى ئاكنجىبۇۋىتە ۋ ل دوۋلدا ئەف عەشپىرەتە بوۋىتە ئەشكەر د فرەكا كوردى دا دىئاف پىنكەھاتا ئەشكەرى مەملۇكى^(۱۰۴). ئىن دىگولاسىن سەركەزىن داسنى ب ج رەنگان دىئاف زىدەرىن مەملۇكى دا ئەھلىتە زالىن ل ۋان زى ھىر بىلەن دىسنى ئەۋىن ل سالا ۱۲۳-۱۲۴م/۱۲۲ز ۋەلەرا داۋىن كرى^(۱۰۵).

ئىك ل قورىمىن داسىيان ب دەسنى مەھولان خەر اخضر) كورن جەغەرى كورن رادەن داسنى اخضر بن جەغەر بن زادە الداسنى بوۋ د اللەز الكامىنە ب ئەشتى ھاتىبە كۈ ئەۋ زى شامشى بە ئەۋىن كۈ پەۋەندى ب ھولاكۋ كرى. ل دەسپىنكىن ھولاكۋ قەدىن ۋى گىرت ۋ نىزىكى خۇ كىر ئىن پاشى ئىن بگەرب كەت ۋ كوشىت ۋ زارۋكەن ۋى بىن بچوۋك فرۇن ب تاپەت زارۋكى ۋى غومەر ئەۋىن جەمالەمىن د ھاتە نىاسىن^(۱۰۶) ئەۋىن ل سالا ۱۱۱م/۱۱۶ز زىكچىۋىۋى. ئەف زارۋكە ل كەپ كەسەكى ب ئاھىن شەرفەمىن ھارۋىن جۈبىنى

نەسرى كورن بوۋىن جەمبىدىن بەغەدەن جەمبەلى اپشتى ۱۱۱م/۱۱۱ز مەدا ئەف ھەردۈكە فونابىن شىخ اعەبەلەقەزى گەلەنى بوۋىن د زەھە ۋەسەۋەن دا ھەربىيان ل ۋان بوۋىن بىن بەرەۋام د خوتەنەن ۋىدا ئامانەبوۋىتە ۋ كەرامەتەن ۋى قەدگىزان^(۱۰۷).

فەقىن جەمبەلى ۋ زەلاۋى چاك ل خوتىن نىس غىزەدىن ئەۋەتەر كورن ئەلپاسى كورن جەمبەدى كورن سەمبىدى كورن جەمبەدى كورن ھارۋىن جەمبەدى كورنەن بەسەمبىنى ل ئاھىن راس ئەھىن ھاتىبەۋەرگەرتەن ل قەھىرە ئاكنجىبۇۋىتە ۋ ھەرل ۋىزى سالا ۱۹۴م/۱۲۹ز ۋەتەر كرىيە كۈ زانا بوۋ ل خواندەنگەھا الصالھىيە ۋ ئىك بوۋ ل شىخىن غەم ئەمىن البرالى^(۱۰۸).

ھەزى گۈتەن بە كۈ عەشپىرەتا جەمبەدى سەھەرى ھەزى ۋ ئاقۋەنگىيا ۋى ل سەردەسنى عەياسىيان. ئىن دىئاف زىدەرىن سەردەسنى ئىسلامىن بىن دىرەنگا بەرزەبوۋىتە ۋ ج پىزالىن ل سەر ۋان ئەھلىتە ئوبباركىن كۈ رەنگە ھاتىبە زىكفەكەن پەن ل بىن ئاھەكەن دى ھاتىبە نىاسىن.

۶- داسنى - دېسنى - داسنى

داسنى- دېسە سىنا ئاھەكەن مېزۋىسى بىن كەفەلە ۋ گىرنگىيەكا مېزۋىسى ۋ ئاھىن د مېزۋىيا كوردى با كەفەن دا ھەبوۋىيە^(۱۰۹). د سەردەسنى ئىسلامىن دا زىجىرا چىيىسى با دكەفەتە رۇزەھلاتىن ب لىن ئاھى دھاتەنەكەن. ھەردەك دگۈنن اجپاھەكەن مەزىنە ل باكوۋى مۇۋەسلى رۇزەھلاتىن روۋبارى دېجەلى^(۱۱۰) لىن ل دەف لېبىن جەۋەلى ۋ قەشە بوخەنەن. دەفەرا داسنى جەھەكەن بەفەرەتەر ب خۇفە دگىرت. بەلكو ئەفە ئەۋ ناھىيە باكو روۋبارى زىمىن ھەزىن ئەرا د بۇرىت^(۱۱۱). ل ئاھەكەن بوۋە كەلا داسنى ئىكە ل ۋان كەلەين كوردى بىن ل كەپ سەركەزىن مۇسلمان قە ھاتىبە قەگەرتەن^(۱۱۲). ئەۋ عەشپىرەت ۋ عەشپىرەتەن كوردى بىن ل چەپىن داسنى ئاكنجىبۇۋىن د ھاتە نىاسىن ب داسنى^(۱۱۳).

كو ل سەرەھەمىن چەرەخىن ئاقىن د بوزىن ھۇنەر و سورىگىن دا د پىنشىكەمىشىن و ھەرايىدا¹⁷¹.

۷- دۇنبەل - دۇنبەلىھ - دۇنبەلى

ب درزاھىيا چەرەخىن ئاقراست و چەرەخىن ئوسمانىيىدا دۇنبەلى غەشىرەتەكا پىناقۇدەنگ و خودان سەنگ بوو و دەنگوباسىن وان زى بەردىوام دەپتە گولۇن و نا بەرزەن، ئەمۇرى زەر رۇلى بەرھابگىن فى غەشىرەتەن پىن كو د ھەسى لىقن زانست و زاننىن دا شاھرا د ئاقۇدەنگ بوپن بەرھابگىن فى غەشىرەتەن ل سەر گەلەك جەھ و دىقەزىن جودا جودا بەرەلەف بوپتە و زىكەمبەر كەفتىنە ئالغومەرى راستىيا فى چەندىن بەرگىرىيە دەمى گولۇن ادۇنبەلى ل ۋەلاتى د بەلەلەنە و ل ھەر ۋارەكى د ب رۇغەئاللىلىقە شەرقىن فى الیلا و شەرقىن ئىكل واما¹⁷²، لىن ئەم نىزائىن ۋەلاتى وان پىن پەسەن د كەفتىنە كىرىق.

ھەمەك ز خەلگىن غەشىرەتا دۇنبەلى ل سەر دەمىن مەسعودى ل ۋەلاتى شامىن ئاكنجىبوونە¹⁷³ ل داۋىيا سەسەلىيا چۈزى پىن شەخىت/ سەسەلىيا دەمىن زاپىسى غەبەلرەھمان كورن ئەبا ئالغومەرى دۇنبەلى ئىك بوو ز كەسەپتە پىن بەرگەھا ئۈستەگى- مەروانى بوو¹⁷⁴ و نىيەت ئەف چەندە بەلگەمەك پىت ل سەر ھەبوونا غەشىرەتا دۇنبەلى ل ھەرتەما جىزىق - تيارەكوز د ھەمان سەسەلىيىدا¹⁷⁵.

ز سەرھابىيەگىن كو بەرھابگىن كورەن دۇنبەلى قەدگىن ھاتىيە كو مەر عىسى باپىرى مەن پىن مېزىن دۇنبەلى ز گىزىتا بۇتان رەقىبە و ل دىقەزىن ئازمىجانى ئاكنجى بوپتە ل ۋى دەمى ئىك ز مېزىن كەلن پىن ۋى دەمى دىقەرا اسەكەمان ئابادا دابە ۋى، ئەورا ل بوۋف تروستىن ئاخلىقن و زىدەرەن، ۋەلاتىن پەسەن پىن بونىليان ل دىق شەرىپخانى بەدلىسى ۋىلايەتا بەختى- بۇتان بوپتە ئەورا ھاتىيە نىياسىن ب ۋىلايەتا ادۇنبەلى بەختە- دگەل فى چەندى زى دۇنبەلى ھابوون ئىك ز غەشىرەتەن ھەقەبەمان دگەل بەختى پان¹⁷⁶.

و ز زىئانامەبا ئىك ز كەسەپتە پىن كورەى پىن

ھاتەكەرىن فى كەسى ئەو زاروك ب خودەكەر و ھەر ز بچوبىكالى قىرى ستران و موزىك و زەلىنا ئەمىرىن سورىگىن كر و دانا بەر دەستىن مامۇستاپەن سورىگىن پىن شاھرا، د دەمەك زېودا ئاقۇدەنگى فى زاروكى بەلەلەبوو و ۋەك مامۇستاپەگىن سورىگىن و زەلىنا ئەمىرىن ۋىن ھاتە نىياسىن و ھاتە شامىن و گەھەشتە مەمەلىكان و مەلك ناصر مەھمەد كورن قەلەۋىن (۱۹۳-۷۱۱مىل/۱۱۹۱-۱۳۱از) داخولزا ۋى كر و ل دىوانا خۇ دا كارى و موۋجەھەك زى بۇ تەرخانكەر.

جەمالەدىن غومەرىن داسى پەرتوۋكەك ل سەر زانستىن سورىگىن و زەلىنا ئەمىرىن سورىگىن و سترانان ئۇقسا و ئاقىن ۋىن كىرە الكنز المطلوب فى النواتر والضروب، كوپىيەگا دەستخەتى با فى پەرتوۋكەن ئىھا ل ئىنىسكولۇپىدا نىشەلمىن ل سورىسرا ھەبە و كوپىيەگا دى يا ۋىنەكەرى ل دىق حاجى ھاشىم مەھمەد ئەلرەھەب ل بەغدا با ھەلگەرنى بە¹⁷⁷.

دەريانى مەنا ۋى زى، ئەلبەتتى ز حاجى خەلىقەنى ۋەزەگىرىت و د بىزىت كو ل سالا ۸۰۰مىل/۱۳۹۸ز ۋەشەركىرىيە، ئەمۇرى مېزۋوپەگا دوۋرە لىن ئىپىن جەجەرى مېزۋوپا مەنا ۋى ب رەنگەكەن ئەبەر ھىلاھە، پىر باۋەرى بۇ ھەندى نەپىت كو ل دەورەمەرى سالىن ۷۱۸مىل/۱۳۱۷ز مەرىيە ئەو زى ل بوۋف ئەجمەن قەكۋالىن پىن قەكۋەلەرەكى¹⁷⁸.

ھەزى گۈلنىيە كو ھىزا مەسعود مەھمەد كەنىيە د شامىيەگا بىرۇكىدا و ھەرىو كەسەپتەنى سورىگەزەن ب ئاقۇدەنگ جەمالەدىن غومەرى كورن خەرىن داسى و كوپىيەگەزەكى دى ب ئاقىن خەرىن كورن غومەرىن كوپىسەجەفى ئەمۇن پەرتوۋكا (الانكار) يا نىمام ئەۋەۋى كوپىگىرى (۱۷۱مىل/۱۲۷۷ز مەرىيە) سالا۷۷۱مىل/۱۲۷۱ز دىقەرا كوپىسەجەق كوپىگىرى ئىكەلى ئىتكەرنە و ھىزكەرىيە كو ئەف ھەرىو كەسەپتەنىيە ئىك مۇۋف بوپتە زەر ئىكچەۋونا ئاقىن وان پىن دۋالەبى پىن كو ل بوۋف زىدەرن مېزۋوپى پىن باۋەرىنكەرى نەپىت ل بوۋف فى ئىكەلنكەرتا پىن بەلگە، زىدە بەخىس دىقەرا كوپىسەجەق كەرىيە

دوئىلى ھوسا بەختە زاتىن كۆ ئەف غەشىرەتە ل دەفرا مەلەھسەيا ئاكنجىبۇيە¹²¹.

ئىلتىز گۇمان ئىدا ئەي ئەوھ كۆ ھۆمارەكا ئىجاخ و غەشىرەتلىن دوئىلى ب دىزىھىيا چاخىز ئىسلامى ل دەفەزىن رۇھەلاتا مۇوسلىن ئاكنجىبۇيە ب ئايەت ل دەفەزى چاين مەقۇب و چىلەن مۇستار امسالك الابصار، 3 / 125، ھەرىسان قەيرۇز ئايادى دىئىت 877/صلى/ 1111از ھىيە(11)ئوبىل ئىك بوو ژ غەشىرەتلىن كوردى ل دەفەزى بائىزى مۇوسلىن دىئان¹²².

زەلامىن غەشىرەتا دوئىلى ھەرچەندە ل سەر ئاستەكى بەرتەنگ ژى بىن ھەول دايە پەيۋەتلىن ب مەلگىن ئەبۇبىئەفە بگەن ئەفە چەندە بەرۋەزى غەشىرەتلىن دى بىن كوردى بوو. سىر سەھفەدىن دوئىلى ل داۋىيا سەرىھەن خەلقەتا ئەبۇبىيان سەركىشىيا دوئەلىان ل ۋەلتىن شامى دگر شەر دزى ھىزىن مەغولى دگر و ئەھبلا ئىزىكى دەفرا وان بىن¹²³.

زەلامىن دوۋفە غەشىرەتا دوئىلى سىرگەھەك ھەبوو ل دەفرا سىنورى با دىقەرا ۋىلايەتا خۇس ۋاين دا و ئەمى ئەمىن ھەسەنى ھەسەن دىزى 887-887/صلى- 1253-1277)، ۋىلايەتا ھەكارى داگىرەزى و ژ دەستىن مالىئا مەلىۋى (شەموا ئىنايە دەرى، پىھەرىتا ۋى كىرە د ئەستىن ھىزىن دوئىيان دا¹²⁴.

ل سەرىھەن غەبەسىيان، چەتەن فەقى و زاتەن بىناۋىەنگ دىق غەشىرەتا دوئىلى نا پەيدابوون. ۋەك

• فەقىن مالىكى ئەبۇلھەسەن رىزان كوردى ئىبراھىمى كوردى مەملىتىن دوئىلىن كوردى ل دەفەزىكا سىنورى كۆ د ئىدەزىن ئىسلامىدا ب اللقورا د ھاتەنەنەكىن بىن ئاكنجىبۇو، ھەرم ل اللقورا ئەو بائىزە يان كەلا بوون بىن كۆ دكەتتە سەر سىنورىن تاقىرا دەفەزىكا مۇسلىمانن و دەفەزىكا بىناۋەران و بەرىھام ئەف دەفەزە با پىروو ژ سەرىزگەھىن ئەشكەرى مۇسلىمان و بىناۋەران ھەرىسان ئەف فەقىيە ئىمانن ئىك سەركەھىن ۋى دەفەزى بوو و بەرىھام د چوو دىۋانا خاقىزى

سەلمەنى (پىنخەمەت گۇھەدىزىكەتا قەرمۇدەيان سەلمەنى بىن مەندەھەش بوو دەرىزى بىدەككا (دوئىلى) و دگوت (اخىدان زاتىدەكا مەزىن و بىن داخىياربوو ب مەزىھەن مالىكى)، ئەف زاتەھ ھەپقا سەفەزى ل سالا 1111/صلى/ 1118از ھەر ل ۋى دەفەزى چوۋبە بەر دىۋەتلىيا خۇدى¹²⁵.

• فەگىز ھەمەدە بان ئەبو ھەمەدە كوردى ۋەھبەن دوئىلى د سەسەلىيا 6 صلى/ 11از ژ مەزە فەگىزىن قەرمۇدەيان بىن شىھەيان¹²⁶.

• قازىن شافەنى ئەبو غەبەس ئەھمەد كوردى ئەسەرىن كوردى ھىسەن ئەنبارى، بىن بەرىياس ب شەھەسەن دوئىلى الشەمس الدىلبلى (د مەجمە البىلان ب الدىلبلى ھاتىيە كۆ ئەفە ژى شائىيە ئىك بوو ژ دوئىلى بىن دەفرا مۇوسلىن. لىن بىرگەھىسان بۇمە دىزىزەكەرىيە كا بۇچى ئاستان ئەنبارى ھەلگەرىيە، ئەف قازى ھاتىيە فەكۇھەستەن بو بائىزى كەرىلا و پائىلى بو بائىزى بەغدا و پائىلى ل بىنگەھىن خەلقەتا غەبەسىيان و بوۋبە بىرگەزى قازىن قازىن كەمەلمەن ئەبۇئەلمەزىنل بەھبىيا كوردى قاسەن شەھەزەزى 991/صلى/ 1102از ھىيە، ئەف قازىيە كەسەكىن راستگۇو و داپەروھ بوو و كەلمەكىن زىرەك و ز خۇدى ئىس بوو د بىرەزىن خۇ نا بىن سەركەھىنى بوو و پىشت بەسەن ب شەرىھەتن ئىسلامن دگر و ھەول مە ھەر كەسەك ب كەھىنە مافىن خۇ چارەكىن چاكى دگەل باقۇش كرىيە و د نۇزەكىندا ئەو كەھەتەرىيە مافىن ۋى. ئەورا دەرىزە ۋى ھاتىيە كۆنن كەسەكىن دىۋەن ۋەسەت پاك بوو ۋەئەھبلا مافىن كەسەن ل دوۋف كەسەن بچىت و د ھەمى كاروبازىن خۇ نا بىن داپەروھ بوو، چ چارەن سەر خاترا كەسەكىن دەۋلەتەنە يان ھەفالىن ۋى مافىن كەسەكىن ھەزار و بىن دەستەلات ئەدخوار و بەكەسەن ب كارەلەنا¹²⁷.

پىشى ھىنگىن شەھەسەن دوئىلى ل سەر كاردى خۇ ۋەك قازى مابە ھەنا قازى شەھەزەزى ل سالا 1190/صلى/ 1191از ھاتىيەلەن بىنگەھ

خوتاندېگەن يىن ئاكتىڭىپو ۋى تەڭسېرىكرىنا فورتانى¹¹¹ ۋە غېزەبىن لەلخەسەن كورنى فورتانى بەرجونى¹¹²

• سايىمىن بونىيەلى ئىكك بوو (شىنخېن قەلەمسوف سەن دىنن ئاقسار ب لىيەن سەرىسە-۱۰-۱۲۸ھ/۱۱۱۵-۱۱۲۴ز)¹¹³

• خوساموددىن بونىيەلى (۱۸۳ھ/۱۲۸۱ز مۇرىيە ئىكك بوو (فوتابېن پىن شەھر جەلالەدىن رۇس ۱-۱۰۱-۱۷۱ھ/۱۲۰۷-۱۲۸۳ز) خوتانى (المىنىي)، خوشتقىرىن كەس بوو ل بەر دانى ۋى ۋ شىونگىرى ۋى بوو د رىفەين ۋ سەركردايەلىيا نەرىقەنا مەولەپى ل نەسەوفى دا، ۋ گەلەك جاران د شەرىن خۇ دا مەتخېن ۋى كرىنە ۋەكى كورق خۇ بىن رۇس ھەزەرتىيە ۋ ئەقە ئىكك (مۇتەسەوفىن كورد بىن ئەق گۈنە ۋى دگىرت ا لىسېت كرىيە ۋەسېت غىيە)¹¹⁴

د شىنخەركا خۇ دا بەخسەن كوردىبونا خوسامەدىن دىكەت ۋ دىزىت

ھىجنان مەسودە مەن زىن مەئوي
ئى ضىيە الحق حىمام الدىن ئىوي
مەئوي ئىسەر فرىوع مە اصول
جەمەلە ئى نەسە (كردەستى) قىول¹¹⁵

ۋ ل لايەكى بووقسە (ئاممىنا بىن الشەھر ۱۵۱ھ/۱۲۵۶ز مۇرىيە) ھوسا دەپتە زانىن كول داۋىيا چەرخىن غەبەسى، غەشپىرەنا بونىلى نەسەلەكەكا سېياسى ۋەكى با سېرگەھان ھەبوو د زانىنامەيا ئەبو ئىسحاق كورنى ئىبراھىمى كورق غومەرى مۇوسىلىن بونىيەلى (۱۳۳ھ/۱۲۵۳ز مۇرىيە)دا ھاتىيە كو باس ۋى بىن ئاقدار ب بونىيەلى (غەشپىرەنا بونىيەلى ئەبو بەلكو خىزمەنا ۋان كرىيە ۋ دىكەل ۋان كار كرىيە ۋ ۋ پىنقىس پىن ۋان بو دەپنكىرە ئەوا (ۋان ھاتىيە ھەزەرتى)¹¹⁶ لىن چ بەخس ۋەنگۈبەسېن سەركردىن بونىلى نىف زىدەرىن ھىزۇوبىن دا ئەھائىنە پىن ھەرچەنە جەن ئاكتىڭىپو ۋان ئىزىكى پارىژى مۇوسلىن ۋى بوو

راقرىنەفە مۇوسلىن، ۋ ۋەك مامۇسنا ۋ مۇقتىن خوتاندېگەنا (التىقامىيە)با دىرىن ۋ خوتاندېگەنا (الكىماليە) ھانە دەمەزلىن ھەنا مۇنا ۋى ل سالا ۵۹۸ھ/۱۲۰۱ز يان ۋى سالا ۱۰۱ھ/۱۲۰۱ز، بىن بەلپىش (۵۷۵-۶۵۵ھ/۱۱۷۹-۱۲۵۷ز) خوتانى بەرتووكا (طبقات الشافعية) ئەوى ل رۇرەسەن قەشەرتنا ۋى ئامەبەبوۋى دىزىتەشەمسەن بونىيەلى گەلەك كرىكى دا بائىن پەبوۋەدى ب فەنۇيان قە ھەرى ۋ ۋ كرىكىيەكا ئابەت دا بەرتووكا (الوسطى) با ئىمەن غەزالى ات ۵۰۵ھ/۱۱۱۱ز)¹¹⁷

• قەگىرى قەرمۇدەيان (المحدث) ۋ پارىگان قەوامەدىن ئەبوئەلخەسەن ئەلى كورنى ئەس بەگىرى كورنى سەلمان كورنى ئىبراھىمى كورنى ھەسەن بونىيەلى بىن سەرب نەفرا مەلەسەيا- سالتا يا ب رەخ پارىژى ھەكەن قە ل سالا ۵۱۸ھ/۱۱۲۲ز (دىكىبۇيە قى كەسى كارى پارىگاتى دىك ۋ دىكەل ھەدى ۋى ل بوۋف فېرېونا قەرمۇدەيان دەبوو دىنن كو ئەوى سەرمەنا ۱۰ پارىژان كرىيە ۋ گەھارىيا قەرمۇدەيان كرىيە ۋ پولىنكىرە باشى چوۋبە پارىژى ئەسكەندەرىە ۋ ل ۋائىن خافىزى سەلەفى ئامە بوۋبە باشى د پىكا خۇ دا ئەس چوۋبە خەجىن د پارىژى بەشەيا پارىژىيە ل سالا ۱۱۷ھ/۱۲۲۰ز)¹¹⁸ ۋ ھەرىسەن پارىژى ۋى سولەيمان ۋى ئىكك (قەگىرىن قەرمۇدەيان بوو)¹¹⁹

• بەھائەدىن بونىيەلى ھەس پىزائىن ھەنا ئەا ل بەر دەستى مە مەرىيە قى زاننى پىن ئاقەبىن خانەيا فورتانى (دار القرآن) بىن ۋى ل پائەختىن غەلەمنا غەبەسى پارىژى بەغنا ئاقاكرى ۋ ۋى دەس ۋەكو خوتاندېگەھەكن بوو بو ۋان كەسەن فېرى خوتاندې فورتانى دەبوو ل ۋى خوتاندېگەھى گەلەك شىنخېن مەن ۋانە دگوتن ۋەك ئەقەن بىن ئەلى كورنى غەبۇلەمەزىن ئەرىيەلى (۱۱۰-۱۸۸ھ/۱۲۱۳-۱۲۸۹ز) ھەرىسەن شىنخېن فورتانىخونىن غىراقى بىن ۋى سەردەسەن ل قى

۸- رادكى - رادكانى - رىكانى

عەشىرەتا رىكانى ب نالغۇ خۇ يىن ئىھا ھەر ل دەستىپىكا سەدسالھىيا جەققىن بىن مەشەخنى / سىزىق زابىنى ھەببو. ئىن گەلەك تەنگىياسىن وان و ئىتناما ھەزىن وان د ئىمەزىن مېزۇپىيى بىن ئەبۇبىيان ئەھابىنە ئوومارگىن. ئىن فەگىزىلەك ئەبىت گۇ بەھسىن ئىك ئ مېزىن وىن دكەت ل سالا ۱۱۱۱/۱۱۱۱ از مەلەك ئەلصالح نەجمەدەن ئەبۇب كورق مەلەك كەلەن ئەبۇبى ۱ ھىر سەپقەدەن ئەبۇبەگىر رادكى بۇ والەئىبىيا وئالەئەنا ھەران راسبارد و ل وئى ما ھەنا سالا ۱۵۷/۱۵۷ از ھەھەركى^{۱۱۱}. نالغۇ دروست بىن قىن عەشىرەتن رادكى يان رادكانى بە ئىن پىرائىبىا كوربان ھەروەگى شەھەققان بىن ئەلەبىسى ئى گوتى ب نالغۇ رىكانى گارى دكەن^{۱۱۱}.

روپىن روپارى) نەپت^{۱۱۱}.

دو سەروك عەشىرەتن رىبارى دەستەلات و ب رىقەبىنا كاروبارىن دەھەرا رىبارى د ھابون دەستەلاتداریبا مەغولى بىن ئەلەبخانى دناھەرا خۇ دا لىكفە كرىبە. ئىك ز وان ھىر شەھەدەق زابى بىن دى ھىر شەھەب كورق بەدەدەئىن بىش بوو. و ھەروپان نىزىكى ۵۰۰ زەلامىن چەكدار ھەببوون.

ل داوبىا چەرخىن عەباسى رىبارى خودان دەستەلات و ھەزەھەكا باش با ئاكنجىان بوون بەلگە ل سەر قىن چەققى زى سەروكىن وان ئىبراھىم كورق شەھەدەق پەبۇبەدەبىبەكا باش دگەل عەلەققەئىن عەباسى ھەببو و جەھەگىن بەرغەھە كرىبوو د دەستەلدا. و پىشتى سىنا خۇ زى كورەگىن بچووك ل دووق خۇ ھىلا. وى زى خۇ دا بەر سەبەرا سوپارزىكاكىن مازىجانىن جەمەدى داكو وى ب پارىزىت و پىشەققان بىن لى بىكەت^{۱۱۱}.

و ل داوبىا سەردەمىن مەغولیان. ھەزارا ئاكنجىن عەشىرەتا رىبارى بەرھە زىدەبوونىن چوو. ئەوزى پىشتى ھەزەھەكا خەلگىن عەشىرەتا مازىجانى گەھەئىتىنى كۇ لىك بوو ئ عەشىرەتا جەمەدى با مەزىن. پىشتى كۇ ئەقى بىن سوپارزىكاكىن مازىجانىن جەمەدى ئەھلىيان مېرائىن باپىرى خۇ ب پارىزىن. ئەورا دەستەلات و سەروككى ل دەھەرا ئاكرى و شۇش و رىبارى كەققە دەستىن رىبارىن ل وى ئەقى دەستەلات و سەركەدەمتى ل دەھەزىن ئاكرى. شۇش و رىبارى كەتە دەستىن رىبارىيان كۇ كەلەئىن قەلادە شۇش. ھەمران و بازىران ھەبوون ئەوزى بەرى كۇ ئەف دەھەرا ھەمىر ب كەققە زىر دەستەلاتىن مېزىن ئامىدەن^{۱۱۱}.

۹- رەھزادى

رەھزادى ئىكە ئ عەشىرەتن بەرە بىن دەھەرا ھەكارى. جەن ئاكنجىبوونا وان دەھەرا باھەرنى و دەورەدەزىن وىن بوون لىن مېزۇونقىس و گەروككىن مۇسلمان ج پىزائىن ل سەر قىن عەشىرەتن ئەھابىنە. ئىن قەشەبىن سىرائى بوھەنا كورق كەلەدۇنىاسەدسالھىيا ۱۵۷/۱۵۷. ئەبىت كۇ بىلەر دكەت ل گولەن باھورەن (باھەرنى) كەسەبەتەكەن مەزىن وچەلەنگ بىن رەھزادى ھەبوو^{۱۱۱}.

ھەدەبسان ھىر ئەلى كورق داودى كورق ئەوون زابىن عەلەفە مەھەزەن عەباسى المەھەزە عەباسى (۱۷۹-۱۸۹) مىش/۸۹۲-۹۰۲) ۱۵۷۱ وەك والەن سووسلىن ھالەبە دەھەزەن^{۱۱۱}. ئىك بوو ئ كەسىن عەشىرەتا رەھزادى و نالغۇ وى ل ئەف ئىبىشەلئەسەبىرى ب ئەلى كورق داودى كورق رەھزادى كورق بوو^{۱۱۱}.

۱۱- سەرنجى (الرنجىه) - سۇرچى

ل كورەستىن ج پىزائىن ل سەر عەشىرەتا سەرنجى ئىقن. لىن مېزۇونقىس بىن سەرى ئەف عەشىرەتا كورق با بەرە ئاھكەرا كرىبە ئەوزى ب رىكا خەلگىن وان بىن شەھەخەبۇبە ۱۵۷۱ مەھالىگان. ب رەگەكى كۇ مەھەزىرى ئەف عەشىرەتە ب ئىك ئ عەشىرەتن كورق داھە ديارگىن^{۱۱۱} و فەبۇر ئابادى دىئزىت (سەرلج) كەھەد ئىك بوو ئ عەشىرەتن

۱۰- زىبارى

زىبارى ئىكە ئ عەشىرەتن دەھەرا ئاكرى و شۇش. و ب نالغۇ جەن ئاكنجىبوونا خۇ زىبارى ھالەبە ئىياسىن. پەبۇقا زىبار پەبۇبەدى ب نالغۇ روپارى ئى مەزىن بىن ھەبە د زەمانى كورق دا راسانا وى لىخ و

كوردى) ^{۱۳۱}

زانابىن سەرنجى دەستەكن بالا د زانستىن
فەرەپوۋدەپاندا ھەبوو و چەندىن كەسپىن زىرەك و
بلىھەت ئىدا رابوۋىنە ۋەك ئەبا مەنصور مەھمەد
كوردى ئەھمەدى كوردى مەھدىن سەرنجى ز شىخىن
خاقىرى مەھمەدى ل ئىسپىتىن گوھدارىيا فەرەپوۋدەپان
ز زارەھىنى ۋى كرىپە ^{۱۳۲} و باين ۋىزى ئىك بوو ز زانابىن
مەھمەدىن پىن بىناۋدەنگ ^{۱۳۳} ھەرىپىن زانا ئەلى
كوردى ئەبىدولرەھمانى يانزى ئەلى كوردى ئەبىدوللا
كوردى ئەبىدولرەھمان سەرنجى ز شىخىن ئىبن
مەھمەدى مەسھەلانى بوو ل خوتەنگەھىن مەسرى
گوھدارىيا اصحىح المسلم و سىنن ابى داود
گرىپە ز وان ئى خوتەنگەھا ئىبىرىپىدا، ئىبن
مەھمەد نەرىزە ۋى ئىبىزىت امن ئىشنى كەھن و
نوى ھەرىزە ز ۋى گولتوۋىنە و فەرىپوۋدەھا و ل سالا
۸۱۳ھىل/۱۴۱۱ز ۋەغەركرىپە ^{۱۳۴}

ئەبا ئوبىرە ئەگەر ئەگەر مەشپەرەتا سۆرچى ھەر
مەشپەرەتا سەرنجى ب خۇ بىت ئەۋزى ب بەلگەپىن
ئىزىكىيا ئاقىن وان ل ئىكە بوو.

۱۲- بىلىمانى - بىلىمانى

مەشپەرەتا بىلىمانى (سەلىمانى) مەشپەرەتكە
مەن بوو ز گەلمەك ئوبجىخ و لىقان پىنگەھات گو ل
پازىزى مەپارقىن و دەۋرەپىزىن ۋى خوتەن دەستەلانىپون،
ھەرىپىن ل دەھەرنىن قولب و بائىمانى ھەر ز سەردەھىن
چەلانىپىن ۋەرە ئەف مەشپەرەتا يا مەھپەپەمان بوو
دەگەل مەشپەرەتا زەرەقى، ئەۋرا مەنگەپاس و بەھسپىن
ۋان ھەردوكان پىنگەھ د زىدەرنىن مەلۇۋىيى دا ھەتتە ^{۱۳۵}
ز لىقن فىن مەشپەرەتنى ، بالوگى، ھەپىدى، دىخىزان،
پوھىلان، زىلان، بىسپان، زىكرىان، بەرازى ^{۱۳۶}

مەشپەرەتا بىلىمانى ب گەلەپىن خۇفە
سەركىشىيا مەشپەرەتنىن دەۋرەپىزى خۇ زى دەر،
ئەۋرا نەھتە ھەرمارتىن ئىك ز ھوكەمەپىزىن خۇ
چەپى پىن ب ھىز ل مەپەگىرى و ز سەركىشىن
سەلىمانى پىن بىناۋدەنگ ھەرىزەپان ۋى غەرىزەلەپىن
كوردى بەھەدەپىنى مەھمەدسەلىمانى ۸ھىل/۱۱۵ز) ^{۱۳۷} و

ئىبراھىم بەگىن سەلىمانى مەھمەدسەلىمانى ۹ھىل/۱۱۵ز) ^{۱۳۸}،
روگەتوۋىن سەلىمانى گو دەگەل غەرىزەلەپىن
سەلىمانى بوو گو ز ھەپىن ز ئىزىكى سەپەر الظاهر
عەيسى الاثرى خوتەن ھەرىپىن (۹۰۷۷۸-۹۰۷۸۰ھىل/۱۳۷۱-
۱۴۰۶ز)بوو ^{۱۳۹}

دەرىزە مەشپەرەتا سەلىمانى، بەدەپىسى ئىبىزىت
:لا يقرت عن ضمانت ناصبي ربات العدل والنصفه،
وعن خواطر ناصبي آثار الاعتصاف والبيع المنكرة
ان نسب الأمراء السليمانية يرتقى إلى سوان الحمار
أخر ملوك بني أمية، و دەرەزە پىناتىن بەھقا سەلىمانى
ئىبىزىت، ئوبىر ئىنە ئاقىن وان ز ئاقىن سەلىمانى كوردى
ئەبىدولمەلك كوردى مەروانى ز مەلەكەن مەروانى ھات
بىت) ^{۱۴۰}

ھەزرى گوتىن بە گو فەگەرەلەتا پىناتىن خۇ بو
فەرەپىشپان ب گەھنى و مالىتان پىنەھەپەرى اساب
ئابىمانى و داھىلانا دارىن مەھالان اشجرات النسيب،
و دىۋىسكەنا چىرەك و سەھەتتى پان ز بو پىشت
پاسكەنا فىن كىلان، ز كارىن ھەرە بەرچەپ پىن مەپ و
سەردەكەن مەشپەرەت و مەشپەرەتان بوون، ھەردەسپان
كارى شىخ و زانابىن مەنى پىن كورە زى بوو و ئەف
چەندە ل كوردەستانى زى يا بەرەلەلەبوو ب ئابىت
ل مەھنى كەھتتا پازىزى بەھقا پانەھىن شارەستانىھەتا
چىھەتا ئىسلامى و خەلەھتا مەھمەدى ل سالا
۱۱۵۶ھىل/۱۱۵۸ز ھەتا ۋى رابىرى مەۋەف مەندەھەپىن د
ھا، نەرىزە سەلىمانى زى ھەرنىك ز ئىبن مەھمەدىن
مەسھەلانى و ئەبابەگىرى ئەھزانى گەلمەك چارەن
دەپەگىرىپە گو سەلىمانى ئىك ز مەشپەرەتنىن كوردى
بە و چ پەپوۋەدى ب مالىتان مەھمەدپان (بىنى مەھمەد)ھە
ئىنە.

ز وان كەسپىن بەكەگە وان ز مەشپەرەتا سەلىمانى
بوون، فەھپىن مەھمەدىن ئابىنا ئەھمەد كوردى رەھەزەن
كوردى ئەبىدوللاپىن سەلىمانى پىن ئاقەدار الشھاب
الھەلى، ل سالا (۸۰۸ھىل/۱۴۰۵ز) ل نەھەرا
سەلىمانى - سەلىمانى زەپەگىرىپە گو ئەف پازىرە دەھتە
ھەرمارتىن سەھەرنى شارەستانىن فىن مەشپەرەتنى و ل
سالا ۸۸۰ھىل/۱۴۷۵ز ۋەغەركرىپە ^{۱۴۱}

۱۲- سىدىيە - سىدى

پەك ئەم دىلەن چ زانبارىمەك ل سەر عەشپىرەنا
 سىدى ل چاخىن دەستىپەنكى بىن ئىسلامى دەستىپەن
 دا ئەھلىتە ئەگەر ئەمىن زى چ زانبارىمەك سىياسى
 ئەھۋىيە ول داۋىيا سەدەسالىيا جەھتەن مەشەختى/
 سىدىن زابىنى سىدى بويىنە ئىك ز مەرتىن
 عەشپىرەنەن كوردى ل ۋى دەمى وان مەكەكەن مەن
 و گەلمەك كەلا مەبەن ل ۋوۋف گەننا ئەلەمەرى
 مەز بىت كە سىدى پىرىن عەشپىرەنا كوردى ئە ب
 مەزىمى و پىرىن عەشپىرەنە كە ل گەلمەك مەفەران
 بەلەنپەن و جەھەكەن مەزىن كەن ل ۋى سەردەمى
 مەزىمە زەلەمىن وان نىزىكى ۲۰ ھەزەر شەركەران بۇو^{۱۲۱}
 بەلەن بەرى قانا كەسەمكى ئامازە ئەدەپە سىدىن
 عەشپىرەنا سىدى شىپەن دەستەلاتا خۇ ل
 سەر وان دەفەرىن چىلى دا ب سەپىن بىن دىكەنە
 باشپەرىن كەزىنا بۇنان و رۇزەلانا دىچەكە ئەكە
 ئەم دەفەرا ئەفەزىكە دە بىزىن مەزا زاخۇ ھەردىستان
 حەكۇمەت و رۇزەبىنا بازىرك و كەلا بىن سەر ب
 زاخۇفە ل سەردەمى تۇركەمەن قەرقەبىنەن و ئاقبۇنەن
 ب دەستى سەرۋەكەن سىدى دا بۇن ب ئايەت پىشى
 بەزىبۇن عەشپىرەنا مەھرانى ئەورا ئەم دەفەر دەھە
 نىمەن ب ۋىلەنە سەپەن^{۱۲۲}
 مەزىن مەھۇلى چەتەن زىنەن سەۋقى و مەدى و
 لەشى گەھەلەنە گەلەت ھۇز و عەشپىرەنەن كوردى
 دەفەرا مەكەرى و جىزىن ئوۋشى چەتەن ھەن
 مەھۇلەن بويىنە ھەدەك ز قان مەوان ب سەركەشپەنا
 ھۇلاكەت بۇن ل سالا ۱۶۵۷مىش/ ۱۲۵۹ز. ل سالا
 ۱۶۵۱مىش/ ۱۲۶۸ز مەھۇلان ب ئەشكەرى خۇ بىن
 نىزىكى ۱۰ ھەزەر شەركەرافە ھەزىش ئىناپە سەر
 چىلەن مەكەرى داكو شەرىن وان كوردان بىكەن بىن
 ل ۋى دەفەرى دە ئاكنجى^{۱۲۳} دگەل كارەمەتەن ب
 سەرى مەكەن مەن و بەرەۋامبە ھەنەن مەزىن بىن
 مەھۇلان لى ھەننا ھەدەك دەفەرىن زاخۇ مەبۇنە
 ل زىر دەستەلانا مەزىن كوردان كە ھەدەك ز وان زى
 عەشپىرەنەن سىدى بۇن
 ئىك ز مەزىن سەپەن تەۋەككەن كوردى بۇو

سەرۋەكەن بازىركەن شەھەرلەنەن نىزىكى زاخۇ بۇو ل
 سالا ۸۱۷مىش/ ۱۱۱۱ز كە ۋى مەزىن ب مەكەرىنا
 ھەدەك مەزىن دى بىن كوردە پەشكەرى دە ھەمەكەنا
 نىزى كوردەن نىزى ل لالەن كە ل ۋوۋفە كوردى شىخ
 ھەدەمەن كوردى مەسەپەن مەكەرى ئىنا مەزىن و ئەم كەلا
 دە كەلە سەر كوردى ۋى ز نەپە^{۱۲۴} مەزىن مەزىن
 سەپەن ئەمى سەپەن مەكەرى دەپە دگەن كە مەكەرى
 سىدى ب سەر دەفەرا ئەسەرىنا دا كەرت و ئالەكەرى
 كەسەپەنەن مەھۇلەن مەزىن كەشەت^{۱۲۵}
 زاخۇ و كەلەن سەر ب ۋىفە مەنە دەستىن
 مەزىن سەپەنەن مەن چاخىن مەسەپەن ل ۋى
 دەمى مەزىن كوردى مەزىن مەزىنەن كە ئىك
 بۇو ز مەزىن مەزىنەن كەلا مەكەرى دەستىن مەسەپەن
 و كەلا زاخۇ ز دەستىن سەپەن ئىنا مەزىن و مەل و
 مەكەن قان مەزىن عەشپىرەنەن دا دەگەل مەزىنەن
 مەزىن^{۱۲۶} لى مەلەنە دەستەلەنەن زاخۇ با سىدى
 مەن سەردەمى بەلەن زى پەچەكە دەستەلەن
 مەزىن دەستىن وان دا^{۱۲۷}
 ھەردىستان ز بەرەسەن عەشپىرەنا سىدى ل
 سەردەمى مەھۇكى بىن ئىكەن ئىبراھىم كوردى
 مەزىن كوردى مەزىن سىدى بۇو مەزىنەن ۋى بۇ
 ئىك ز عەشپىرەنەن كوردى دە زەپەت) خەتەنەن
 مەھۇلەنەن خۇ مەھۇلەنەن كوردى مەزىن مەكەرى
 بۇو و ل سالا ۱۶۸۱مىش/ ۱۲۸۲ز بىن مەزىن بۇو^{۱۲۸}
 ھەردىستان ز بەرەسەن قەن عەشپىرەنەن ل داۋىيا
 چەرخەن مەھۇلەنەن قازى شەھەدەن مەھۇلەنەن كوردى
 مەزىن كوردى مەزىن سەپەن مەزىن مەزىنەن بۇو ل
 مەزىنەن مەزىن قازى و مەزىن مەزىنەن بۇو ل
 زانا و مەزىنەن مەھۇلەنەن بۇو دە مەزىنەن بىن
 دە ھەردىستان مەزىنەن شەھەنەن و ئىبىنەن و
 كەمەنەن ل سەر مەكە مەزىنەن مەزىنەن مەزىنەن
 • كەشە مەزىنەن شەھەر مەزىنەن مەزىنەن
 ات ۱۶۱۲مىش/ ۱۲۱۲ز. دە چەز بەرەكەنەن ل سالا
 ۱۶۸۱مىش/ ۱۷۷۷ز ب داۋىنەنەنە
 • شەھەر مەزىنەن مەزىنەن مەزىنەن مەزىنەن
 مەزىنەن ات ۱۶۸۵مىش/ ۱۲۸۱ز.

- شرح فصوص الحكم للشيخ صفي الدين ابن عربي (ت ۱۲۸ھ-۱۱۲۰م).
- حاشيه باسم تحفة الفوائد في شرح العفائف للشيخ نجم الدين النسفي (ت ۵۲۷ھ-۱۱۲۲م) و بين دي
- في زائى سال ۹۹۵مى/۱۵۹۰ز ومغرا داوين كىرىپە ^{۱۸۱}
- ھەرىپىستان كىچىق بىرلىق ۋى زائىق شىلمىق ئەبۇبەكر كىچىق ئىمىنەھەلىق كىچىق پوسىق سىندىق ھىسكىق بىن ناھىق ب (الترابى) ل سالا ۹۱۰مى/۱۵۱۴ز ل ئامىدىق ومغرىقىق و دانىق پەرتۈوكا الشرح الفصاى فى التعريف بىو ^{۱۸۲}.

۱۵- سۇجىھەتلىق ۋە غەدەۋى

ب درىزاھىيا مېزۇۋىق كوردىق تىزىق ب چەندىق ناھان ھاتىقە نىاسىق ۋەك اداسىق ئىراھى غەدەۋى سۇجىھەتلىق و ئەلمەقىرىق د كۆلتەكا خۇ دا دەرىھەق ھەقا مېزىق كورە بۇ سەر مەزىركەھىق شىخ غوبەق كورق مەسلىق ھەكارى ل سالا ۸۱۷مى/۱۴۱۴ز) دا دىار دىھت كو سىد و ئوبىقكەھتلىق بىن شىخ غوبەق ل ۋى سەرىھەق (سەدىسالىيا ئەھى مەسەھتلىق) پارىق زاپىق) ل ئەھ كوردىق ب سۇجىھەتلىق د ھاتە نىاسىق ^{۱۸۳} و كورمان تىدا تىقە كو (پەرقا الصىھىقا ئانكو ھەقالتىق شىخى ھاتىبە ۋەركىرتىق بەرى ھىنگىق زى ا سەدىسالىيا ھەقتىق مەسەھتلىق ۱۲ زاپىق) ب غەدەۋى د ھاتە نىاسىق ^{۱۸۴}.

۱۶- كىچىق - كىچىق

كىچىق لىك زەھىرىھەتلىق كەھتلىق دەھەرا مەۋسەلىق بون و ھەتا نىھازى ل ۋىزىق ھابەق و ھەر ز سەرىھەق ھەبەسى ھاتىقە نىاسىق ^{۱۸۵} كىچىقان (پاتىق ھەدەك ز وان) زىنەكا كۆچەرى دىق و پەز ب خۇدانەكە دىق ۋەزىق سالىقدا ل ئوۋق چەروانان جەھىق خۇ د كۆھۋىق زىق سىستانان ل دەھتلىق د ئاكنجى بون و ل داۋىيا ۋەزىق بەھرىق د چوۋقە جەھىق خۇدانەكە پەزىق خۇ ل زۆزىقان ئەھرا پەزىق خۇزىق ب ئەزىق) ل بارىق مەۋسەلىق د قىت د پەرتۈوكا (الكامل) با ب شىلمىق

ناھىق وان بۇۋە كىچىقان ^{۱۸۶}.

سەرىكەزىق كىچىقان كەھتلىقە ئەبۇبەق و چوۋقە سەزىق لىق زائىق وان بىن سىياسىق د مېزۇۋىيا ئەبۇبەقنا ئەھىق تىراھىق ز وان زى ھەر غىزەھىق خەر كورق مەھەدەق كىچىق كو ۋى و بىرلىق خۇ ل داۋىيا سەرىھەق ئەبۇبەق كەھتلىق بىستانىق تىق و ئەھىقان ل ۋىلاھەقا مەھەق ل سەزىق ھەبۇق ^{۱۸۷}.

ز مېزىق كىچىق بىن ناھىق ل كورەستانىق ھەر ئورەھىق بىزىق) كورق ھەر غىزەھىق مەسەلىق كىچىق ھەتەنىاسىق ئەۋ ز وان مېزىق كىچىق بون ل مەۋسەلىق ل سەرىھەق داكېركىنا مەھولان بۇ كورەستانىق خۇ زەھەق مەھولان كور ئەھرا مەھولان زى پارچەھىق غەرىق و بىستانان دىق و كورە پارىقزان و چالدىق زىقا بارىقنا نەھەرا ھەۋلىق ھەراھەق و پاتىق ل مەھولان پىشتەزىۋو و ھەدەك مەھەزىق وان ل دەۋرەھەق ۋەلاتىق ئەزىق ئانانكەق و ھەزىق بىرە سەر بەكەھىق ئەھتەكەھەق مەھولان و ل ئوۋقا سالا ۶۱۰مى/۱۲۱۲ز كەھتلىقە مەكە الظاهر بىبەس المەۋكەقا كو خال و بىرلىق ۋى و تىزىقى ۵۰ شەركەھەق دىھل دا بون ^{۱۸۸}.

ھەرىپىستان ز ناھەزىق كىچىق ل دەھەرا شىلمىق قازى شەھەسەھەق مەھەد كورق پوسىق كورەق بىن ل سالا ۶۹۱مى/۱۲۹۵ز ومغرىقىق ل قوسىق ھاتىقە قەھتلىق ^{۱۸۹} ل سەرىھەق ئەھرا كىچىقان ھەتە نىاسىق ب كىچىق و چ پەبۇۋەق دىھل كاكەھىقان تىقە

۱۷- ھارالىق

ھارالىق ھەتە ھەزىمەتلىق ئوبچاھەكا مەزىق و ب ئالەۋەتلىق ز ھۇزا ھەزىق با مەزىق و ب درىزاھىيا سەرىھەق ھەبەسىقان ۋەلاتىق وان د كەھتە دەھەزىق (سۇج زىقا مەۋسەلىق) ئانكو مەھەرا بەرەھەقا ۋەھەق ھەشەھەقان با ئەھ ^{۱۹۰}.

ھارالىق ل سالا ۳۰۹مى/۹۱۱ز ز دەھەقا ھەبەسىق پىشتەزىۋون ئەھرا ھەلىقە سۇقتەھەزىق (۱۹۵-۳۱۰مى/۹۰۸-۹۳۲ز) مەھەد كورق ئەسەزىق

ل رۇزھىلاتىن مووسىلىن و وان نەھىران يىن رۇبىرائى
 زى مەن ئىبرا نىبۇرىت، ائىن خۇفلا، د قىن نەھىرىن را
 بۇرىيە و ئىك بوو ز نەھىرىن ژىر نەستىن مېر محەممەد
 كورۇن حەسنىن كىسورۇ^{۱۱۱}، نەف كۆنە ب خۇ
 زى جەن زەپىكېوونا شىخ خىرى كورۇ نەبۇەكرى
 كورۇن مووسىلىن مەھرائى بوو (۱۷۶۱مىل/۱۲۷۷از مۇرىيە)
 شىخىن الملك الظاهر بېرىس المصلوكى، ژىدەرىن
 مەھرى زى ب نەھىرىن سەر ب جزىرا كورۇن مومەرى-
 بۇتان ھىزمارىيە، كو نەف نەھىرە ئىك ز سەنلەرىن
 شارىستانى بوو ل نەھىرىن ئىزىكى باكوور و رۇزھىلاتا
 مووسىلىن^{۱۱۲}، محەممەدى ئەو مەشىرەت بوو با كۆندى
 محەممەدى ئاكنجى بووى و ئاقىن مەشىرەتا خۇزى
 ھەر ز ئاقىن كۆندى ھەرگىزىيە بىت بانزى د بىت كۆنە
 ب ئاقىن مەشىرەتن ھەتتە ئاقىن، ل سەرىمىن
 مەغولىان اشەرىن سەرۇكىن قىن مەشىرەتن بوو و
 ئىزىكى ۶۰۰ زەلامان ھەبوو^{۱۱۳}.

۱۹- ھەزۋىرى

ھەزۋىرى ئىك بوو ز وان مەشىرەتنى دى يىن كو
 ل سەرىمىن سەدىسالىيا ئىسلامى يىن ئاھىراست
 ھەبوون، نەف مەشىرەتنە زى ۋەكى مەشىرەتا
 بەرۋارپان بوو كو مېلۋوۋىن كەلەك پىزانىن ل سەر
 تومارنەكرىنە، يىن شەرىفخاننى بەدىلىسى نەبىت
 كو ئىكەم كەس بوو نامازە ب ئاقىن ۋىن كرى^{۱۱۴}.

۲۰- ھەھرائى-ھىرائى

مەھرائى مەشىرەتكە ب ئاقۇدەنگ بوو ل
 سەرىمىن مەھراپان و كەلەك كەلا و ئاسىنگەھىن
 شەرى ل نەھرا چىلى با د كەتتە باكوور و باكوورۇ
 رۇزھىلاتىن مووسىلىن ھەبوون، رۇلىن وان يىن سىياسى
 د سەدىسالىيا پىنجىن و شەشىن شەخىن/ پارەن
 و مۇرائى زابىنى يىن بەرجاقبوو نەف مەشىرەتنە ل
 نەھرا حەسەلىن (راخۇا و نەھىرىن سەر ب ۋىن قە
 با ئاكنجىبوو، كەلەك خانى و كەلا و ئاسىنگەھ
 ھەبوون.
 ئەلمەسەۋىيى بئاف لېستا ھۇز و مەشىرەتنىن

الحاجىبا كىرە ۋالىن شەرى ل سەر مووسىلىن
 و مەھرىن ۋىن، نەف ۋالىن مەھراپان شىبا
 سەركەفتىن ل سەر كورۇن مەھراپان بىت و و
 ل مۇھىدا پىر ز ۸۰ زەلامەن مەھراپان كورن و كىرەن
 فىزىكەنە بەھرا^{۱۱۵}.

بەھرا اپنو مەھراپان قازىن ۋەلاتىن مەھرىن
 بەھراپان ۋان بو كورۇن مەھراپان د رۇپىت ز وان زى

• مەھرىن مەھراپان كورۇن مەھراپان
 كورۇن مەھراپان كورۇن مەھراپان مەھرىن
 كورۇن مەھراپان قازىن قازىن مەھرىن يىن
 سەلەمەتنە مەھرىن و كورۇن الملك الأفضل)
 ھەر ز سالا ۵۱۱مىل/۱۱۷۰از قە، مەھرىن سالا
 ۵۱۷مىل/۱۱۲۳از ل نەھرا مۇج ز دىكېوۋە و ھەر ل
 مەھرىن ل سالا ۱۰۵مىل/۱۲۰۸از ۋەھەرگىزىيە^{۱۱۶}.

• قازى زەھرىن مەھراپان كورۇن مەھراپان
 مەھراپان مەھراپان ۵۱۱ - ۱۱۱۲مىل/ ۱۱۲۰ - ۱۱۲۰از)
 ئىك بوو ز وان كەسەن يىن كەلەك ل مۇھىدا مەھرىن
 مەھرىن مەھراپان كەرىن و كەلەك خۇندى و كەلەك
 نەھراپان و مەھرىن كورۇن مەھراپان مەھرىن
 مەھراپان و قازى مەھرىن كورۇن مەھراپان
 مەھراپان ۱۵۹مىل/۱۲۱۱از مەھراپان و مەھرىن كورۇن
 مەھراپان و كەلەكەن دى^{۱۱۷}.

مەھرىن ز كەسەن دى يىن بەھراپان ۋان بو
 مەھرىن مەھراپان مەھرىن رۇپىت، خۇتتە خۇتتە كۆندى
 كەرىنە كو نەھرىن مۇج، ز وان زى مەھرىن كورۇن
 لۇز كورۇن مەھراپان كورۇن مەھرىن مەھرىن
 مەھراپان خۇتتەخۇتتە كۆندى مەھرىن و مەھرىن و
 مەھرىن ۋى زى مەھرىن ۋى خۇتتەخۇتتە مەھرىن^{۱۱۸}.

۱۹- ھەھرىي

مەھرىن مەھرىن مەھرىنە ب مەھرىن مەھرىن
 ئاكنجىبوونا مەھرىنە مەھرىن دىيار بەھرىن
 مەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىنە كو ل چىلەكى
 ز چىلەكى مەھرىن د ئاكنجىبوون^{۱۱۹}، ۋەھرىن
 نەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىن
 مەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىن مەھرىن

- مېر سەمەد كورن بارىكىن مەھرائى و ائىك بوو ژ مېرخاسىن ئىسلامن^{۱۱} و بىن دى^{۱۲}
- مېر شەمسەدىن شېرە كورن حەسەن مەھرائى بىن ئاقدار ب اسبع الصحنين الماشرا/۱۱۱۱از مېرە خۇدانى تورا مەھرائى و ارباط المېھرائى خۇدانىگەھدا المېخولپەل ال بېمەشقىن مېرىن مەھرائى شىياپوون ئەنا داۋىيا سەردەمىن غەبەسى پىشكەگا دەستەلاتى خۇ ال سەر كەلەپىن شېرىن ئاسى ب پارىن: نوا مېرى مەھرائى ب ئاقتى ئەپوون مەھرائى دگەل چەند مېرەكەن دى بىن دەپەرى ئەۋىن د غەمەنا ئەرتوكىلەنا ب دەستىن مەغولپەھدا ھاتىبە كوشتىن و كەلەپىن وان ھاتىبە داگېرىكىن ژاۋىن مەغولپەھ فە^{۱۳}

۲۱- ھەزار يەردى - ھەزار يەردى

ھەزار يەردى، ھەزار ئەسەب، ئىكە ژ ئاقتىن بەرىياس د مېزوپا كوردى پا ئاقتىدا، و ژ ئاقتىن ئاقدارە^{۱۴}

ھە چ دەپەرىن جوگرافى د ۋەلاتى كورداندا ل سەردەمىن چەرخىن ئاقتىن ب ئاقتى ھەزار يەردى ئەدەپتە، قائما كچا ئەخمەدى كوردىن ھەزار يەردى ھاتىپا ئاسولەمۇلە ئەلمەسەن كورن غەبەللاۋىن حەسەنى ۲۱۷۱ - ۳۵۸مىن/۹۲۹/۹۱۸) ژ ھەزار يەردى يان بوو^{۱۵}، و ھەزار يەردى نھا ئاقتى شىكەفەنگە دېۋىكى شېۋەتورپا كەفەنە ل پارىزگەھدا سەنمەننى، ئى ئەم ئىزەن ھەزار يەردى ئاقتى جەھەكن جوگرافى بە پاتى ئاقتى غەبەلەنگە كوردى بە^{۱۶}

۲۲- ھەكەرى

ھەكەرى ئىك ژ مەرتەپىن غەبەلەنگە كوردى بىن سەردەمىن غەبەسەنە و ژ سەردەمىن ئەپووبىل و ھەرقەتەر ئاقدار شېۋە و تە، ب ئاقتى جەھەن ئاكتەنچىپوونا خۇ ۋەلاتى ھەكەرىن سەر ب بووسىن ھەلەندى ھەزەما جىزىرى- بېرەكەن ھاتىبە ئاقتىن، بېرە كە ئو ژ ھەزەماگە غەبەلەنگە بچوك پىكەمەن كە مېنا ھەلەپەمەنەگە غەبەلەنگە، ژەركە ھەزەمىن كەفەن ھەنا ئەلەي كەلەك ھۇز و

كوردى دا چ بەخسەن مەھرائىيان ئەكەرىپو، ھەرىپەن چ بەخسەن قىن غەبەلەنگە د ژەدەرىن مېزوپا بىن بەرى مەدەسەلپە پىنچىن مەنەخەنى دا ئەھتەپە، ھەزە كوشتىن بە كە ئاقتى جەھەن مەھرائى غەبەلەنگە مەھرائى و مەرائى دا بېكەن، مەرائى د بىنەت دا ئەفەك بوون ژ غەبەلەنگە مەھرائى يا مەرىن و ل دەپەرا (مىروچ) ژەرىن بووسىن ئاكتەنچىپوون، غەبەلەنگە مەھرائى ھەنا ئەلەي ئاقتى خۇ پاراسەنەپە و پىر ھەز بو ھەنەن دېھت غەبەلەنگە مەھرائى ھەمان ئەفە غەبەلەنگە، ھەنى پەپوئەدى ب دەستەلاتى سەبەسەن قىن غەبەلەنگە فە ھەرى، ژەدەرىن مېزوپا دېرەكەن كە مەزەلنى و دەستەلاتى ل دەپەرا ژاقتى ژ وان ھاتىبەفەگەھەسەن بو غەبەلەنگە مەھرائى ب ئاقتى ئەفە ژى د سەردەمىن داۋىن بىن غەبەسەنەنا پىشنى كە ھەزەماگە مېرىن مەھرائى دگەل زەلامەن خۇ كەھەلەنگە ئەلەنگەرى ئەپوون، پەشتەرى ژى دى دېرەكەن.

دەمەن دەلەتە ئەپوون ل مەرىن ھاتىبەدەمەرائىيان، پىرپە مېرە خۇدانىن كەلەپىن مەھرائى كەھەلەنگە سەلەھەپىن ئەپوون و ھەنەك (وان بوۋىنە مەزە سەركەرىن ئەلەنگەرى ئەپوون ب ئاقتى د ئەپەرىن دى خاچپەرىسەندە سەركەرىن كورد بىن مەھرائى بولەكەن مەرىن د ئەزەكەنا قوبەسەن دا ھەپو، ژ وان سەركەرىن

- مېر ئەلمەدىن ابا ئالەب حەسەن كوردى غەبەلەنگە مەھرائى ۵۱۸۱مىن/۱۱۷۲از مېرە، ل بېمەشقىن ۋەتەنگە مەھرائى ل ۋېرىن بو ۋى دىزىرەنەفە
- مېر ئىبراھىم كورن حەسەن مەھرائى د دەمەن ئاقلوقەدانا غەبەلەنگە ساللا ۵۸۲مىن/ ۱۱۸۷)ژ ھاتىبە كوشتىن.
- مېر دىياسەن مەھرائى
- مېر ئەپەزىن مەھرائى ل ھەپە شەۋەلنى ساللا ۵۸۷مىن/ ۱۱۹۱)ژ ھاتىبە كوشتىن و ئىك بوو ب مېرخاسىيا خۇبىن ئاقدار بوو
- مېر حەسەمەدىن حەسەن كورن بارىكىن مەھرائى

- غەشىرەتتەن كوردى ل نەھرا ھەككارى ئاكتىجىيويىھ. لىز ئاقىن پىرىيا غەشىرەتتەن بچوكت دىئاف چ ژىندەران دا نەھاتىبەھ و دىيەت ئەگەرىق قىن چەندىق زى بو ھەندىق بىت كو وان پىشكەرى ل چ روداتىن مېزويىسى يىن كىرتىك دا ئەكەرىيەت ئەورا ژىندەرىن مېزويىسى ئاقىن نەھرا ھەككارى بو وان ھەقى غەشىرەتتەن ب كارتىياھە، ب ئابىەت وان غەشىرەتتەن يىن ل كەلەيىن ئامىدىن و چولەمىرتىگىن ئاكتىجىيويىن و تىشلىق سەبەر ل قىزىق ئەوھ كو ئەلمەسەھەدى چ ئامازە ب قى غەشىرەتتەن دىئاف ئىستىنا غەشىرەتتەن كوردى دا ئەكەرىيە، لى ئىكەم ئامازە پىنگىن بو قى غەشىرەتتەن د مېزويىسى دا تىزلىت بو سالا ۳۱۹مىش/ ۱۹۷۹ز^{۱۱۱}، و ھەككارى دەپنە ھەزەراتتەن ئىك ز بىشەمىگىن غەشىرەتتەن كوردى يىن دەستەلەتەكە غەشىرەتتەن و ئىچە سەرىدەخۇ دىئەسزاندەق و دەستەلەتە خۇ بەرفرەھ كرىيە ل سەھ كەلەيىن ۋەلەتەن ھەككارى يىن ئاسى ئەوون زىچىرەكە چىياتىن سەزىن ل بەررەھەرى وان ھەق.
- ھەرىپىسان نەھەرىن ھەككارى يىن چىياى و ئاسىن بووینە چەمەكىن ئىمەن و قەشەرتى بو قەشەھ و بانگەخوارىن ئاپىنى مەسسىھىيەتتەن ئەلپىن زىھەر لەشكەرى بېزەتتى پان زى زىھەر زەلامەن ئاپىنىن چوھىلەن ل ۋەلەتەن شام و مىسرى د پەقەن، و ئەف چەندە ئىك بو ز وان پىنگان يىن بووینە ئەگەرىق بەلاقبوونا ئاپىن مەسسىھى ل نەھرا ھەككارى و جىزىرى ھەر ز سەدەسالىيا سىن بىن زاپىسى و ئەف ئاپنە ل ئەف كەلەك ئاكتىجى يىن ۋىن بەلاقبوونە ھەتتا ل سەرىدەمەن ئىسلامىن زى نەھرا ھەككارى يا پىرىو ز دېز و كەتتەسەپتەن مەسسىھى^{۱۱۲} دگەل بەرفرەھەبوونا دەستەلەتە ئەسەبەدىن ئىتىركو و برازابىن ۋى سەلاھەدىنى ل شامى، ھىزەمەكە مېر و سەرىكەن ھەككارى گەھىشەننە لەشكەرى ئەبووسى و ھەندەك ئان بووینە سەرىكەن مەزىن دىئاف لەشكەرى ۋى دا، غەشىرەتتە ھەككارى دگەل زەلامەن غەشىرەتتە ھەزەرتى و جەمىدى و زىزارى و مەھەرتى بووینە پىشكەكە ھەرە گىرتىك ز لەشكەرى ئەبووسى ب دىزەھىيا سەرىدەمەن ئەبووسى و پىرىيا وان ل نەھەرىن شام و مىسرى ئاكتىجىيويىنە، ھەندەك ز وان سەرىكەن ئەلمەنە.
- مېر سەپەھەدىن ئەبولخەسەن ئەلى كوردى ئەحمەدى كوردى ئەما ھەچا بىن بەرنىياس ب المشطوب الھەككارى، ئەقەبن مېر (أبي الھەججاء)، ئەو امېرى كوردەن و سەزىن وان بوو، و ئاقەرتىن مېرىن كوردەن بوو د لەشكەرى سەلاھەدىن ئەبوئىنا سالا ۵۸۸مىش/ ۱۱۹۲ز م ۋەھەركىيەھ.
- مېر عىمانەدىن ئەحمەد كوردى سەپەھەدىن المشطوب الھەككارى، ل سالا ۵۷۵مىش/ ۱۱۷۹ز ز داپكەبوونە و ل سالا ۶۱۹مىش/ ۱۲۲۲ز ل زىندانى ۋەھەر كرىيە، و سەزىن مېر بوو ل مىسرى و ھەقى سەرىكەن دى يىن كورد ل بىن گوھەرى و چاقەمىرىيا ۋى بوون.
- مېر بەردەرىن مەھمەد كوردى ئەما قاسەم كوردى مەمەدئى ھەككارى ئىك بوو ز مەرتە سەرىكەن مەلك ئەلموئەزەمەن ئەبووسى (الملك المعظم الايوبي) و ئىك بوو ز شىرەتكارىن ۋى يىن ئىزىك و خەدەن كەلەك ھەزىن چوان و بىئاقەدەك بوو ل شەرى دى خاچەرىسان، ل قەدىن خوانىگەھا شافەقى دىستەكرىيە و ۋى ب خۇ سەرىدەشتىيا ۋى كرىيە و دگەل مېرەكە دى بىن كورد ب ئاقىن سەپەھەدىن بىن المىزىان شەركرىيە د شەرى دگەل فرەنجىن خاچەرىسان ل سالا ۱۱۱۷مىش/ ۱۱۱۷ز.
- غەلپەن ھەككارى (الماجىب) ل شەرىكەن مەزىن ل ەمەكا ھاتىبە كوشتەن سالا ل ۵۸۵مىش/ ۱۱۸۹ز.
- مېر مەجلى كوردى مەروانئى ھەككارى ل شەرىكەن مەزىن دا ھاتىبە كوشتەن.
- مېر زەھىرى ھەككارى (الظھىر الھەككارى) ئەوون بەرنىياس ب زانەن و مېن و چاقەمىرىسىن و براپى ۋى بىن زانا عىساىن ھەككارى ئەف ھەرىو براپە ھاتىبە ئىخەمىركەن ل سالا ۵۷۲مىش/ ۱۱۷۷ز، زەھىر د شەرىكەن مەزىن دا كو ب (الوظفە الكبرى) ھەتتە ئافكەن ھاتىبە كوشتەن و مەزىن ھەرىسى سەرىكەن كوردە و مېن دى از مېرەسەننى خوارگەن مەيدانا شەرىا ھاتىبە كوشتەن كەسەكەن ۋەسان ئەما بەرسەنگەن لەشكەرى خاچەرىسان

ئاككىسى ل سەئىدىيە سىن شىخىنى ئەھز زابىسى ل اصرح ۱۱ مۇسلىمى بون و زەلەمىن وى گەھىنىيەنە ھىزىن خەوارجان ئەوزىن ل وى دەمى ل ھەزىئا جىزىرى چالاكىيويىن. و سەروكىن وان مۇساور كورىن ئەمەولخەمىدىن شۇرى بوو. و پىشىنى ھىزنا وى سەروكىتى بۇ ھارون كورىن ئەمەوللاين بىلى ھانە ئەگەھەستىن. ل وى دەمى كورىن بەغىيىسى بويىنە خەردان بىزەكە خەوارجان با سەرىخە ئەشكەرىن خەلىفەسى ل سالىن و ۱۸۸۸مىن/۸۷۱ھ: ۱۹۱۱مىن/۸۸۰ھ ۲۷۲ مىن/ ۸۸۷ھ سىن جازان شەرىق وان كرىيە ل شەرىق داوين ئەوزى ل جەن اسوق الاحدا دەورەمىن مۇسلىمى ھالىيەكىن سەركەتن باھرا بەغىيىيان بوو^(۱۷۷)

د سەئىدىيە دوولدا ئەلمەسەودى نامازە ب بەغىيىيان كرىيە و گونىە كو ئەو دەگەل ئەمەلەھەنا جورقان ھەرنول سەرىتىن ئەسراتى بون. ب بەنگەكى كو شائىيويە و ئەشايە جوداھىن بىكەنە ئىقايەرا بەغىيىسى و بەغىيىيان كو بەك ز كۆمىن ئەسراتىيان بون. و وارن بەغىيىيان ب اېشنا مۇسلىمى و چىيان جودى دەسلىنىمەكرىيە^(۱۷۸). و ئەفە زى وى چەندى دگەھىنىت كو وان ز وەلاتىن خۇسى بەسەن اصروچ) كۆچكرىيە و بىت ئەفە زى زىر ئەنگەلەكەنا وان بىت ز ئالىن ئەشكەرى مۇسلىمى ئە. باز زى وان ل چەرواين خۇيىن ھاقىنى ل ئەنەئىن چىيان جودى ھاقىنا خۇيا گەرم بۇراندەيە. و ز سەئىدىيە چوارىن شىخىتەھ دەنگۇناسىن وان بىار ئەمىن

بگىرىت و وان ھىزىش ئىنا ئاف جەركىن ئەشكەرىن مۇسلىمانان و بەرى خۇدا وى گىرى بىن خىلەنا سەلاخەمىدىن لىن و ئىزىك بوو وى ئىخسىر بىكەن

▪ زانا عىسلىن ھەكارى كو كەسەگەن زانا افقىھا و سەرىزەكەن چاقىنەنەس و دۇفان بوو. شىرەتكارىن عىيامى و عەسكەرى بىن سەلاخەمىدىن بوو. و بەرى ھىنگىن زى خىزەت دەگەل ئەشكەرى ئەسەمەدىن شىركوى ھەبوو. ل سالا ۱۸۸۸مىن/۱۸۸۹ھ دەغەر كرىيە.

▪ مېر عېزەدىن عومەر كورىن مەجلىن ھەكارى ئىك بوو ز مېرىن مەلك الملك الاشرف مۇسى (۱۱۵۱-۱۲۳۵مىن/ ۱۱۸۸-۱۲۳۷ھ) زاكورىن مەلكىن ئەبويىن دايسەروەر الملك العادل (ابويى) و سەركىنىش ئەشكەرى جەلمىن. ئەف كەسە ا د ھىزخەمىيەدا ل ئاستىن ھەرىلەدە و خەدانى بەسنىن جوان و رەوشىن ھەردانە بوو^(۱۷۹)

زئالىيەكىن دوولە وەلاتىن ھەكارى بەيدابوننا مالىئا مەنگەلەن ب خۇلەبىت. و پائىنەختىن وى كەلا جولەمىزكىن بوو. ئەفە مالىئاكەنا دى با ھەكارى بوو و ھىندى ھىندى جەن مالىئا (ابى الھىجاءا گىرت و ھىندى ھىندى بىگەھەن عەشىرەنا ھەكارى ز كەلا ئامىدىن ئەگەھەستە جولەمىزكىن^(۱۸۰)

۲۲-بەغىيىسى

ز وان عەشىرەنان بىن ل رۇزەدەلاتىن مۇسلىم

زىدەر و پەراوئىز:

۱. مەسئۇلىيەت كىتوبى، ۱۷/۱۸، ئىلمىي، شىركەت نەشەت (۱۳۸۸).
۲. مەسئۇلىيەت كىتوبى، ئىلمىي، ۱۹۱/۱.
۳. شىركەت، ۱۲۷.
۴. مەسئۇلىيەت، ۳۷۸/۱.
۵. گىرە، مەسئۇلىيەت، ۱۷۱.

1. العمر، مسالك الأندلس، (1473)
2. معجم البلدان، (1477)
3. الحصري، الرحيمون، ص 17
4. الكلبي، (111/1)
5. صورة الأرض، ص 114
6. العماد الأصبهاني، الفتح القسري، ص 111
7. ميل الومضين، ص 181، تاريخ الإسلام، ص 19-1، السلوك، (1967)
8. تاريخ أربل، (1911)
9. ابن الطاهر، لالة الجمل، (1873)
10. الأملق الخطيب، (1471/1)، (111)
11. المصادر التكملة لوفيات النملق، 872، السبكي، طبقات الشافعية الكبرى، (1978)
12. التكملة، (1972-1978)
13. الأملق الخطيب، (1471/1)، الوافي بالوفيات، (1970)
14. ابن حجر العسقلاني، (1401)
15. الشطرنجي، بهجة الأسرار، ص 141
16. تاريخ العراق، (1113)
17. نبيه كوترا لآخر، حرمه، (1)، الطبقات، لعماد، (1991)، ص 111-111
18. معجم البلدان، (1311)
19. صورة الأرض، ص 170، تاريخ يوسف بن سفيان، ص 181
20. فروع البلدان، ص 119
21. معجم البلدان، (1311)
22. إيشيمنجاق الصيني، النبوة في ملكتي القرم والعراق، ص 181، (181)
23. التعريف، ص 129، السلوك، (1171)
24. الكلبي، (111/1)
25. مسالك الأندلس، (131-132)
26. التعريف، ص 129
27. السلوك، (1171)
28. حيدرة العارفين، (1911)، حلالين، حيدرة كو نعامنا
29. الدر الكامنة، 872، كشف الغيوب، (137/1)، النفاي، حيدرة العارفين، (1911)، فلامر، مصادر الموصفين العربية، ص 110
30. كشف الظنون، (1972)، حيدرة العارفين، (1911)، عبد الرحمن مزور، مشاهير الكثر، الفناء، عمر العاصمي، ترجمة، حيدرة حيدرة، شيخ مجلة لآخر العدد، (1-2)، طبقات، (1991)، ص 191-191
31. حاجر قاري، كوبر، (1-1)، (131-132)
32. مسالك الأندلس، (1473)
33. سراج الذهب، (1111)
34. تاريخ العارفين، ص 194
35. حضارة المولة الموستكية، ص 11
36. شرقية، ص 191، (111-112)
37. معجم الألفاظ، (1113)

37. الغاموس المحيط، 1/127-128، توضيح المصنف، (1/127-128)
38. شرح الكون، 1/307، تاريخ أبو الفداء، (1/310)
39. شريفنامه، ص 129
40. معجم السفر، (193)
41. عبد الرزاق بن عبد المنذر، تحريه الآثار ونسابة الأئمة، (1/127)
42. معجم البلدان، (1/258)
43. معجم الألقاب، (1/89-90)، الوافي بالوفيات، (137-137A)، طبقات الشافعية الكبرى، (187)
44. ابن النجار، تاريخ بغداد، (131/131-132)، معجم الألقاب، (113)-، سير أعلام النبلاء، (181)، الوافي بالوفيات، (137-137A)
45. الغاموس المحيط، (132)
46. تاريخ الأسماء، حياته، (15-189) ص 337، الوافي بالوفيات، (181)
47. معجم الألقاب، (176)
48. حواشي پەرىزگىغا «الفتوحات المكية» (www.alwasraq.com)
49. حاشى الدبر مولى، مثنوى معنوى، تحقيق بنوالمكلسون، ص 2-3، 181، 182، 183، 184، 185، 186، 187، 188، 189، 190
50. مثنوى معنوى، دفتر چهارم، ص 101
51. قللة الحمل، (1-2)
52. ابن سناء، الأغلل الخطيرة، (1/13)
53. الشرفنامه، ص 127
54. تاريخ يوسف يوسف، ص 812-811
55. التنبية والأضراف، ص 11
56. الكامل، (171)
57. مطهر زيات و زياتر، پەرىزگىغا مباح الأملنى، (1/38) ص 129، مطهر زيات و زياتر، حاشية كوهستان
58. مسائل الأيضار، (3-121-122)
59. شريفنامه، ص 127
60. الخطوط العرفية، (1-43)، السلوك، (1)
61. الغاموس المحيط، (1-3)، توضيح المصنف، (173)
62. سير أعلام النبلاء، (137/137A)
63. الغاموس المحيط، (1-3)
64. آية الغمر، (137)، المصنوع، الحواشي و المراسل، (1-137)، المصنوع، (137-137A)
65. آية الغمر، (137)، كتاب بار بكرة، ص 27، 28، 29
66. شريفنامه، ص 123
67. آية الغمر، (1-137)
68. كتاب بار بكرة، ص 119
69. ابن شريفنامه، مجالس المصنوع، ص 70-71
70. شريفنامه، ص (121-122)
71. المصنوع، (1-137)
72. مسائل الأيضار، (137)، مباح الأملنى، (1/38)
73. شريفنامه، ص 127
74. جامع التواريخ، ص 419-418

81. السلوك (192-193/1)
82. تاريخ طور عقدين ص 11-2
83. شريفنامه ص 111
84. شريفنامه ص 158-171
85. از حجر توضیح المنقبة (1878)
86. كشف الظنون (1901-1911) 102-107. الزكوى. الأعلام (1961). صدر ريسا كحاله. معجم المؤلفين (1981)
87. عینه العرفین (1951)
88. السلوك (1972 - 191)
89. مؤلف مجهول كتاب الحوادث ص 211. الكشي. قوات الوقیات (1991)
90. النسبه والإشراف ص 91
91. التكميل (1969)
92. الفيلسفي. تاريخ الغيوم وثلاثه ص 128-129
93. تاريخ الملك الطاهر ص 133
94. تاريخ المرالي (1963)
95. التكملة لوقيات النصف (1971). وقيات الأميران (1973)
96. التكميل (1957)
97. التكملة (1967-198). البداية والنهاية (1971)
98. تاريخ ایل (1961) 79-77. تعلیقات المحقق
99. معجم البلدان (1961)
100. الأشیخون المستطرفه (1967)
101. صورة الامن ص 121
102. البداية والنهاية (1971). الصفی الكبير (1981)
103. مسالك الاضواء (1973)
104. شريفنامه ص 124
105. الفتح القصری ص 117. 113. 129. ابن شعاع. سيرة صلاح الدين ص 110. 111. 112. 113. الروضتين (1971). تاريخ الاسلام حواشي (1961-1964) ص 14
106. الخرنديز. تاريخ مجموع التواتر ص 191
107. التكميل 96. معجم الالفاظ (1971)
108. الفرج بعد الشدة (108)
109. التكميل (107)
110. معجم البلدان (1967. 199. 202. 211)
111. التكميل (109. 108). الروضتين (108. 109). وقيات الأميران (1967-1968)
112. سيرة الصولمركية
113. التكميل (12. 11/1)
114. سراج النبوة (1962)

كەلا و ئاسىگەھىن دەقەرە بەھدىنان

پ.ھ.د. دەروۇتى يۇسۇپ ھەزرىتى

شەھەر ئۆزگەرتىش ھەزرىتى

ئىكە: پىناشا كەلا و ئاسىگەھان

و كى ئافاكرىنە؟

ئىكە، كەلا و ئاسىگەھان دەۋىگە ئاسىگەھان شەھىرى
ئىكە، كەلا و ئاسىگەھان دەۋىگە ئاسىگەھان شەھىرى
ئىكە، كەلا و ئاسىگەھان دەۋىگە ئاسىگەھان شەھىرى
ئىكە، كەلا و ئاسىگەھان دەۋىگە ئاسىگەھان شەھىرى
ئىكە، كەلا و ئاسىگەھان دەۋىگە ئاسىگەھان شەھىرى
ئىكە، كەلا و ئاسىگەھان دەۋىگە ئاسىگەھان شەھىرى

بەزى ل سەر ئەگەرتىن ئافاكرىنە كەلا و ئاسىگەھان
دەقەرە بەھدىنان ب ئاخىرىن و كى ئافاكرىنە د قىت
جوداھىن د ئافىرا كەلا و ئاسىگەھان دا بىزىن،
چونكى بارىتىن ئىسەر و ئىسەرگەرتىن سىزىسى
جوداھىن د ئافىرا پانا ز كىن زىتى و بىناسارىن
قە ئاكرىن.

كەلا، جەھەتتىن ئاسىن بىن شەھىرى بە و ل جەھەتتىن
سىرتىنچى د ھىنە ئافاكرىن دەكى چىا، گر پان
بىناھىيەكە كەرتىن، پان ل بەرلىتىن دەرىا، و كىرگىيا
قان ئافاھىيان د بوزىن زىرەقانى و بەرەقانىكىرىن دايە
دۇر ھەر مەترىسىيەكە دەرىكى.

ئاسىگەھان ھەر ئافاھىيەكە ل دۇر بوزىرەكەكى
ھەزرىتى بىنە ئافاكرىن دا كى دۇر ھەر مەترىسىيەكە

ئافىھىسى پان دەرىكى پارىزىت و ز بەر ھەدى ئى
شەھىرىن بازىران ل چاھىن ئافىن د كۆتىن ئاسىگەھان
كى مەلىمەتتە تەستەلاندارىن بوزى ئەگەر چەند يا
لاۋاز پان ب ھىز بايەدا.

قەكۆلمەرىكىن دى ئافاكرىن ب جوداھىيا د ئافىرا
كەلا و ئاسىگەھان دا كەت، كەلا ل بوزى بۇچوونا
بى ئەو بازىرىن ل دۇرمانىن بى شەھىرە و ئاسىگەھان
ھاتىنە ئافاكرىن و خەندەك ل دۇر ھاتىنە كۆلان و بوزى
بازىرەكە ئاسىن و چوونا د ئافا بىن رىكىن سەرەكى
و تەستەنشانكىرى و ب ھەرىكىرىيا زىرەقانىن بى با ب
زەھمەتتە.

ئاسىگەھان ئەو ئافاھىيان ل دەقەرەن چىاى
ھاتىنە دانان بۇ كىرنا رىك و تەرتەنگىن. پان ل دەقەرەن
خودان بەھدىن سىرتىنچى ھاتىنە دانان دا كى ل دەقەرەن
پىنقى بەرگىرى ئى بىتەكىن دا تە كەلمە د دەست
بوزىمەتتە.

ئەف بۇچوونا كارلىتەن پىر بۇ كەلا و ئاسىگەھان
دەقەرە بەھدىنان يا كۆنچىلە، ئانكى كەلا مەرتىرە ز
ئاسىگەھان.

دەرىزە كى كى ئەف كەلاپە ئافاكرىنە و بۇچى
ھاتىنە دانان بەرسقا قان پىرسىاران تەمىت بۇ
خەمەتتەن و بۇچوون و دىنن و رابىن جودا، چونكى

ئافاكىرنا كەلەپن نوي و نوپۇزىكىرنا كەلەپن ھەرقىلىق ل سەر بەرمەپكىن كەلەپن كەپن نەپن ل سەر دەستىن خەلىپەپن عباسى (المەلىئە) ھاتىنە خراپكىن¹¹ و ھىندەك كەلەپن نى ل سەر دەستىن ھىزىن كوردان ھاتىنە ئافاكىن دەستىن دەستەلاتدارىيا ئوسمەپپىيان ۋەكى كەلەپن بارۇغى و بالۇكا و پىتەنپورن.

ز لىغا پۇرى دىار نىپت كو پىشكەك ز كەلەپن بەھدىتان ل سەردەستىن رۇمى و عباسىيان ھاتىنە ئافاكىن بەلىن پىشكا ھەرە مەن ز قان كەلەن ز لاپن كوردان بىخۇتە ھاتىنەئافاكىن و ل داۋىيا سەردەستىن بوۋەپپىيان سەرىجا خەلىكەكى بو خۇ راكىنشاھە و ب ئابىت ل سەردەستىن دەستەلاتدارىيا ھىزىن اسەلخۇفيا) ل سەر مووسلىن و كىرۇقن قىن چەندى زى ئىك ز ھىزىن وان كو نەقن ۋى اجىپوش بەگا بو¹² راستىيا قىن چەندى زانى و ترسا خۇ ز بەر بەردەستىيا ئافاكىرنا قان كەلەن ز لاپن ھىزىن كوردانقە دىلرەك و ئەقن چەندى ئەو پالدا كو ھەۋەكا ئەشكەرى بىكەنە سەر نەقرا بەھدىتان و نەقەرىن نۇزانا ل سالا ۹۱-۹۲مىش/۱۱۱۵زى و د قىن ھەۋىن دا قەرىمان ب ۋىزانكىرنا چەندىن كەلەپن نەقەرىن دا¹³.

دوۋ: پالدەرى ئافاكىرنا كەلا و ئاسىگەھان:

بەرى ل سەر ئەگەرىن ئافاكىرنا كەلەن ل نەقرا بەھدىتان باخۇپن دقۇت ئاقىرەكىن ب دەپنە وان ئەگەرىن سەردەكى پىن كو ز پەروازى كىشى ل نەق مۇسلمانان يان ھەلەتەن نى ۋەكى رۇمىيان يان خاچەھلىكران اسەلىيانا تەرىناكەقن بو ئافاكىرنا كەلەن چ ل ۋەلەننى شامىن يان ل ھەر جەھەكىن نى و ئەگەرىن ئىككىن پىن داكۇكىيا ئافاكىرنا كەلەن و ئاسىگەھان پىندىپىيەكا كىرگ بوو دا كو ھەمى لاپەنن شەركەر چ رۇم يان عباسى يان ھىزىن كوردان ھەۋەپپىيان خۇ ل نەقەرىن ب چەسپەنن¹⁴ ھەروەسلان ھىندەك پالدەرىن نى زى بو ئافاكىرنا كەلەن ھەۋەپپىيان چۈنكى گەلەك ز مېر و خۇنكار

زىدەرىن مېنۇۋىيى چ پىزانىپىن ئاشكەرا دەرىزە قىن چەندىن نەدەپنە ھە ئەگەر پەرتووكا الفلاج و الاكراما يا بەرزەۋىيى يا خۇدانن ۋىن المەلىئە¹⁵ ما بايە نەۋىن ل سالا (۱۲۵مىش/۸۱۰ز) ھىرى نىپت دا گەلەك نۇزىن ز سەر مېنۇۋىيا ھىندەك ز قان كەلەن رامەلىت. د گەل نەۋىيونا نەقەن مېنۇۋىيى بو قەكۋەرى ھەپە ۋەسلان بو بچىت كو كەلەپن بەھدىتان ل سەر دەستىن ھىزىن سىياسى ھاتىنە دانان پىن كو دەستەلاتدارى ل نەقەرىن كىرىن ئىك ل نوۋف ئىكى و ل بەراھىن زى رۇمى اېرەستىيانا نەۋىن دەستەلاتدارى ل ھەزىما جىزىرا قۇرانتى كىرى بەرى قەگەرتىپن ئىسلامى¹⁶ و زىمارەكا قان كەلا و ئاسىگەھان ز لاپن ۋانقە دەستىن شەرىن وان پىن دوور و تىزە د گەل فارسىان ھاتىنە ئافاكىن¹⁷.

ئىك ز قەكۋەلەرەن نامازى د نەقە ۋى چەندى كو اعباسىيانا دەستىن دەستەلاتدارى ل سالا (۱۲۱مىش/۷۱۹ز) ۋەزگەرىنى گەلەك پۈتتە داھە رىفەبەرىيا نەقرا جىزىرا قۇرانتى ز بەر كىرگىيا جەن ۋى پىن جۇگرافى كو د كەلەپنە نىزىكى سىنۇپورن رۇما بىزەننى و ما كو دەستەلاتدارىيا خۇ داپىن بىكەن عباسىيان گەلەك كەلا ئافاكىن. ئەۋا د گۈتەن ھىلا ئاسىگەھا رۇزەمەلات يان ئاسىگەھىن نوۋپارىق دىجەلەي و ز وان زى ئامىدىن و ئەرمىشەن و ھەۋىزى¹⁸ بەلىن بوچوونا ز ھەمىيان راستىن ئەۋە كو بارايتىن ز قان كەلەن ل سەر دەستىن ھىزىن كوردان بىخۇ ھاتىنە ئافاكىن ب ئابىت ل سەر دەستىن بوۋەپپىيان (۲۳۱-۱۱۷مىش/۹۱۵-۹۵-۱زى) چۈنكى زىدەرىن مېنۇۋىيى نامازى دەپنە سەردەستىن بوۋەپپىيان بو ئىنۇۋىرىن د گەل كوردان¹⁹ نىسان زۇرەمى شىرگەھىن كوردان ل قى سەردەستىن بوۋەپپىيان سەرىن خۇ ھەلەپنە²⁰.

ھەزى نامازى يە كو ل سەر دەستىن دەستەلاتدارىيا بوۋەپپىيانا دەستەلاتدارى ل سەر مووسلىن و نەقەرىن سەر ب ۋى قە ز وان زى نەقرا بەھدىتان د دەست شىرگەھا اھمەدەپپىيانا دا بوو و ھىزىن ۋى زىجىرەكا پەيۋەندىپن خىزماپپىيا سىياسى دگەل ھىزىن كوردان ھەۋەپپىيان²¹ و ئەقن چەندىن نەلىقە پەيداكر بو

زىر دەستەلاتدارىيا وان تا كو ئىسپىنكا فەگىرتىن
موسلمانان ل سالا (۱۳۷)زى^{۱۱۱}.

دەرياهى فەگىرتىن موسلمانان بۇ دەقرا بەھىدىن
ۋە كەلەين ۋى چ پىزائىن رۇن ۋ بەرجاف ئىن-
بەلن مېزۋونفېس البلاترى سەرھاتىيەكا مېزۋوس
فەگىرت ۋ ھىندك ئارىن ل سەر قى ئاشكەرا
دەكت لىو زى لىو كىو خەلىفەنى اعومەر كورن
خەلىفى(ارا سەرگىرتن خۇ اعنەبە كورن فەرقەدىن
سەلمەنى سالا (۱۰۱مىز/۱۱۱زى دەستىشۇنكەرىيە
بۇ فەگىرتنا بائىرى مۇوسلىن ۋ جەئىن ب سەرۋە ۋ
شۇبا ئاسىنكەما ۋىن يا رۇزەمەلانى ب ھىزى فەدەكت-
ۋ دەمى دەريازى لىن رۇزۇلغابوون خەلىكى ۋىن ل سەر
جىزىن اخىيىگىزا دگەل وان پىنكەھان^{۱۱۲}.

سەرگىرە اعنەبە كورن فەرقەدىن سەلمەنى
بەردەمۋاسى دا كارىن فەگىرتنا دەقەرتن سەر ب مۇوسلىن
قە ل لىن باكوور ۋ باكوور رۇزەمەلانى قە لىوان
بەرەف دەقرا ئاكرىن ۋ شۇلىن ۋ پەلى سەرەف دەقرا
شۇنخان ۋ باعدەرتن ب رىكەفت- پەشنى ھىنگىن بەرەف
دەۋك ۋ زاخۇ جۋو ۋ شۇبا ھەمى كەلا ۋ ئاسىنكەھىن
دەقرا بەھىدىن فەدەكت نەپسەرتن بەرى نھا نامازە
پىن ھاتىيەكىن بىئىت ل مۇوسلىن گەلمك دەقرا
دەتن ھەمى خەلىكى وان ل سەر خوپكىن د گەل
ۋان پىنكەھان -- پەشنى ھىنگىن المرح - بەردەمۋاسى
ۋ كوتەين ۋى فەگىرتن ۋ جەن ابەدىرى ادەۋك)-
باعترا ۋ المەلە اعنەبە مالتاين ۋ داسنىيا ۋ
ھەمى جەئىن كوردان فەگىرتن^{۱۱۳} د سەر ۋى چەندىن
زى را كو زىدەرتن مېزۋوسى چ نامازەما ب جەۋانىيا
فەگىرتنا فان كەلان ناكەن كا ب پىنكەھان پان ب شەر
ھاتىنە فەگىرتنا بەلن ۋەسان دىبارە كو پىشكەكا
خەلىكى وان كەلان بەرگىرىيا لەشكەرىن موسلمانان
نەگىرىيە ۋەكى البلاترى نامازە پىن كرى كو اخەلىكى
ۋان ل سەر خوپكىن د گەل پىنكەھان^{۱۱۴}.

سەرھاتىيەكا دى ھەبە نامازە ب پىشكەكا
خەلىكىن فان كەلان د كەت كو ھاننە د ناف
ئىلىن موسلمانەين دا ل دەمى پىشكەكتا ھىزىن
موسلمانان ب سەرگىرەپەنىيا اعماز كورن قەنەما

ۋ سەرگىرە دەيت كو ئافاكرنا كەل ۋ ئاسىنكەھان
سومبولا مانا ئاقىن وان ۋ بىرئەتەن پانە ۋ ناف ۋ
ئىشاننا ھىندك دەستكەفت ۋ سەرگەفتن ۋ
فەگىرتىن وانە با دەپتەرائىن نەۋە كو د مېزۋوس
ھىندك ز خوپكار ۋ دەستەلاندرا زىر مەنرەسپان
سەلەندىن دەستەلاندراين ۋ ئاكتىجىبوونا خۇ
سوكوم ۋ ئاسىن دكىن ز بلى كو رىگىن كەھانەنى
ۋ سەلەندىن نەھىن خوارىن ۋ ۋىستكەھىن بازىگان
ۋ كاروانان ۋ سەرۋىكەينىن ئاقىن ۋ بازارىن بازىگانىن
ھەمىيا گىرتىگىيا خۇ د زىانا سۇقى دا ھەبوون ز
بەر ھىندىن دىقا ب ھەمى رىگان زىرەقانى بۇ ھاتىا
پەداكىن ز وان زى ئافاكرنا كەلان ۋ ئاسىنكەھان
سەلەندىن دىدەقەنن ادورگەما د گەل دىپىگىرنا
كەھانەن ۋ راگەھاندىن د ئاقىمرا كەلاتما^{۱۱۵}.

دەپت لىنەن ئابوورىن ئافاكرنا كەلان ز بىر
نەكەين چوپكى نەف كەلەبە د ھاننە ئافاكرنا دا
كو سامەنى ۋەلانى بىتە پاراستن ۋ ب ئىيەنى ل
ھەرىمەن فەگىرى ۋ كۆمگىرنا باجان ۋ چىننا بەرامەنى
ۋ غومباركنا وان دىسان د ھاننە بكارئىنان بۇ دانا
خۇراكى ۋ پىشكەقانىيا لەشكەرى ۋ دانا چەكى ۋ
پىشكەك زى ھاتە ب كارئىنان بۇ پىشكەسازىيا چەك
ۋ چىلكان^{۱۱۶}.

ل داۋىن دىشېن بىزىن كو تەبلى ئەگەرتىن ل
پىشكە ئافاكرنا كەلان ل دەف ھەمى مەلەتان ئەگەرتىن
بەرەقانىن ۋ ھىندك ئەگەرتىن ھىزىشەرتى بوون
چوپكى كەلا نەۋ جەھ پىن شەر ل سەر دەپتەگىن
دىسان نەۋ بەگەبە كو پانسا ئىندا د ھاننە سەپانەن
ۋ كوتىرۇل ل سەر بائىران ۋ رىقەبەرىيا ھەرىمان ئىندا
دەھانەكىن ۋ ل داۋىن ئافاكرنا كەلا ۋ ئاسىنكەھان
زىمارەكا فەرمەين سەفيل ۋ لەشكەرى خۇقە د
گىرت كو پىشكەكا سەرتا مېزۋوسى وان پىنكەھىنا^{۱۱۷}.

سې، كەلا ۋ ئاسىنكەھىن

بەھىدىنان د مېزۋوسى دا

يا ئاشكەرابە كو دەقرا بەھىدىن پارچەك بوو
ز ھەرىما جىزىرا قورائى ۋ ئەفا داۋىن ھەر ز سالا
(۱۲۷)زى كەلەبوو زىر دەستىن رۇما بىزەنتى ۋ ما ل

ھىسەبىنن ازخۇا خرابىگىر با كو مېرەكنى كۆرە كو ە
گۈتتىن (شەھادا) تېنا بوو بەلن ل ۋى بوورى و ھېلا ل
سەر مېرگىھا ۋى^{۱۷۱}.

سالا (۲۸۱۱مىل/۹۶۵زى) خەلىفە ئەلموئەزەدە
ل مووسىلن بوو و ھەھەكا ئەشكەرى ھىزارت بو
گرتتا ھىر احمداننى باپېرىن (احمەدنىيان)، قى
ھەۋىن دىنگىرا خۇدا ئەقلى كۆرى ۋى احسېن كۆرى
ھەمدالى بوو ئەۋىن ە نال كەلا زەھفەرەئىن دا خۇ
ئاسىن كۆرى، ئەقى داخۇازا ئېھناھىن زى ئەشكەرىن
عمىاسىيان كىز. و قان زى ئېھۋورېن بو دەرھىست
بەلن خەلىفەئىن عمىاسى فەرمانا ھەرفاتىنا كەلا
زەھفەرەئىن دەرھىست^{۱۷۲} و ئەھ ج پىزانىن ە زىئەرىن
ھىزۋوبىي دا ئېنن ل سەر كەلايىن بەھدىنان زى ئەھن
ھىنا خەلىفەئىن عمىاسى ئەلموئەزەدە ى و تا
كو كەفلتا دەستەلاتدارىيا خىلافتا عمىاسىيان ە
دەستىن بوۋمېھىيان دا ل سالا (۳۳۶مىل/۹۶۵زى).

ل سەر ئەھن بوۋمېھىيان (۳۳۶-۴۵۷مىل/۹۶۵-
۱۰۴۵زى) مېرگىھا ھەمدانىيان^{۱۷۳} دەستەلاتدارى ل
مووسىلن ەھفەرا بەھدىنان ە كىزا ە مېرىن وان ھەر
ل دەستىنكا دەستەلاتدارىيا خۇ ل سەر مووسىلن
ھىز ە ھەرسىيا كوردان ل سەر مووسىلن ە مېرگىھا
وان ئىدگەھىشتن ە دىت گەلەكا ب زەھمەتە ب
ھىزىن كوردان ب كېشە زىر كۆلتىرۇلا خۇ. زى بەر ۋى
چەندىن زى وان ھەھەبەمىسى ە گەل كىن ە خىزمەتيا
سىياسى ە گەل مېرىن ھىدەك كەلان كىن. بو تەۋونە
ئاسىرۋەتەۋەلە ئەلھەسەنن ھەمدانى (قاتما كىچا
ئەھمەدىن كوردى) بو خۇ ئېناۋو ە چۈنگى ئەو كىچا
ئىك زى سەرۋكىن كوردان بوو ل سەر كەلا ئەرمىشتىن.
دا كو راكېشانا قىانا خەلكن ھۇزا ۋى ە كەلايىن
سەر ب ئەرمىشتىن قە بو خۇ راكېشىت^{۱۷۴}.

ئاسىرۋەتەۋەلە ە قى پىرۇزىن خۇ دا بىن سەر كەھنى
بوو ە ب قىن پلانن پىرالىيا كەلايىن بەھدىنان خۇ دانە
دكەل ۋى ە كەتتە زىر دەستەلاتن ۋى ە زىھەرىيا وان
ە دەست تاگىرىن ۋى دا ە ھاننە ب زىھەرىن. ە گىرۇقە
زى ل سەر قىن چەندىن ئەوا مېزۋونلىس (مىسكوبە)
قەگىراي. ئەھن كەلا ئەرمىشتىن رادەستى بوۋمېھىيان

ى ئەھن بەرھەف جىزىن قە چۈۋى ە مېرىن ۋى ۋى
سەرەھمى الصالھ جىو ە ھىدەك كەلايىن ۋى
زى ل زىر دەستەلاتدارىيا ۋى بوون ۋەكى كۆلەنن ە
زەھفەرەئىن. ە ئەھن ئەھا ئىسلامن كەھىشتىن ۋى
گۆھەدان بو كىز. ە اھەپاز كۆرىن ئەھمىسى ۋى پاتىكخۇاز
بوو ھىزارىن داخۇازا وان بىكەن بو ئېنن ئىسلامن^{۱۷۵}.

ە زىئەرىن مېزۋوبىي دا پىزانىن ل سەر جەۋانىيا ب
زىھەرىنا قان كەلان ئېنن. ئە ل سەرەھمى (راھىدىان)
ە ئە ل سەرەھمى ئەھمىۋىيان. ئەھما ھىز بو ۋى چەندىن
ە چىت كو زىھەرىنا وان زى ز لېن ۋالىن مووسىلن
قە ھاننەكىن. چۈنگى ئەھا داۋىن بېۋو بىگەھەكىن
ئەشكەرى بو قەگىرتتا ئەھەرىن خەلىسۋى ە مەلەھەدىن
ب زىھەرىنا وان. ئەورا ئىشەكىن سىرۋىلىنىبە كو قىرانن
مووسىلن ب زىكا ئۆپتەرىن خۇ دەستەلاتدارى ل قان
كەلان كىرىت.

پىشتى عمىاسىيان دەستەلاتدارى ل سالا
(۴۲۱مىل/۷۱۹زى) ى ۋەرگىلى خەلىفەئىن وان پۈتتە دا
زىھەرىيا ھەزىما جىزىن ە دا كو ئاسايشا خۇ داېن
بىكەن خەلىفەئىن وان زەھەكا زۇرا كەلا ە ئاسىنكەھىن
ئەشكەرى ل چەۋىن بەرەلەف ل ھەزىمىن ئاھاكىن^{۱۷۶}.
ە ە سەر قىن چەندىن زى را ئەھفەرا بەھدىنان ە كەلايىن
ۋى ل سەر چاخىن عمىاسىيان بىن ئىككى ھەر مائە
سەر ب مېرىن مووسىلن قە. ە مووسىل بىخۇ دكەل
ئەرىنىيا ە ئازىزىچانن سەر ب مېرىن جىزىن قە بوو
ۋەكى سەرەھمى چاخىن ئەھمىۋىيان^{۱۷۷}.

پىشتى لاۋازى كەھتېبە خىلافتا عمىاسى ە
ب تاپەتتى پىشتى كۆشنىنا (مولۇمەكلى ۋى ل سالا
۴۷۱مىل/۸۶۵زى) دەستەلاتدارىيا راسنەقىبە كەھنە
دەست سەرگىرىن تۈرك تا كو خەلىفە ئەلموئەزەدە
بىللا (۲۷۹-۲۸۹مىل/ ۸۹۲-۹۰۲زى) ى ھاتىبە سەر
دەستەلاتن ە ۋى خورلىيا خىلافتا عمىاسىيان بو
زىقرا تەھفە ە چارەكا دى دەستىن خۇ دىزىنى ئەھەرىن
كوردان كىن ە زى وان زى ئەھفەرا بەھدىنان. ە ئەھن
ئەلموئەزەدە) زى ھەوا خۇ با ب نال ە ھەنگ ل
سەر كەلا ماردىنن سالا (۲۸۱۱مىل/۸۸۸زى) زىرەھە
كو بىگەھەن سەرەكى بىن ھەمدانىيان بوو. كەلا

سەر ھەممى نەقەرىن دەستەلاندارییا ھەمدانیین، ئەقن زى ئەبا ئەغلوب، ئەچارگەر کو ھەرئما جىزىرى ب جەھ بھىلىت و بەرەف شىمان فە بچىت و پائىس بۇ ارسلە و ل وئىن ھاتە كوشش^{۱۳۱}.

پشتى ھىزىن اعزەولمولىەى كونترول ل سەر ھەرئما جىزىرا فورانى گىرى چ كەلا ل بەر سىنگى ئەمان ز بلى كەلاىن بەھدىنان ئەوئىن دكەفە لایىن رۇھەلانى رەھارنى دىجەلى ۋەكى ئەرمىشنى و شاپانىن و ھىزىق و ھەھ^{۱۳۲}، و ئەف كەلاىە ز لایىن ھىزىن كورد فە ھەتتە ب رىفەبىن ئەوئىن تاگىرى بۇ ئەبا ئەغلوب، ەى دكىن و ھىنەك ز فەن ئىزىكىن دىكا ۋى افانما كوردى، بون^{۱۳۳}.

زىھىزىن ھىزەبىسى نەقەن ۋان ھىزىن كورد تاپىن و چ باسى رۆلى ۋان بىن ئەشكەرى و سىياسى ل سەر مىللاندا د نەقىرا ھەمدانى و بۆۋەھىيان دا تاكىن، ز بلى ئەوا مېزەونقىس (التىوخى) باسى ھىزى كەلا ئەرمىشنى گىرى ئەو ئى اسالچ كورن بانوۋە، بون، ۋەسان سەلۋەت د ھەت كو سەرگەكىن كوردەھ^{۱۳۴}، ھەرو مېزەونقىس (التىوخى و ھىسكوبە) ب نىن باسى كەلا ئەرمىشنى و رۆلى ھىزى ۋى د فەن مىللانى دا كرىيە، نىت چۈنكى كەلاىگا مەزىن و ئاسى بۆۋە ب ھەقىرەكىن د گەل كەلاىن دى، ز بلى كو مەلىھەكىن ھەمدانىيان بون ل نەقەن پەنقى و كۆگەھەك بون بۇ پارە و گرانىھەپىن ۋان^{۱۳۵}.

دىسان ھىزى ھەمدانىيان كەلا ئەرمىشنى كرىپونە ۋەكى گرىپخانەكىن زى بۇ كەسپىن ھەقىرىن ۋان ل سەر دەستەلانى، و (ئەبا ئەغلوب) ى باىن خۇ اناسرولمولىە و براىن خۇ (ئەبولفەوارىس ھەمدە)^{۱۳۶} د فەن كەلانى فە كرىپونە د گرىپخانى فە و ھىزىن كوردان پىرەزەت ب نەقەن انازىلوا^{۱۳۷} دەستەلاندانىكروو بۇ خەمەنا گرىپخان^{۱۳۸}.

ز بەر گرىنگىيا كەلا ئەرمىشنى ئەبا ئەغلوب، ەى دو كەس ل سەر داتان ئىك ز ئىزىكىن دىكا ۋى بون اسالچ كورن بانوۋە، ۋىن دى زى ز خەمەتكارىن باىن ۋى بون د كۆلىن (ناھىتە)^{۱۳۹}، بەلىن دەقەن (اعزەولمولىە) ى ھەوا خۇ دەستەپىگىرى دا كو دەقەن خۇ دانىنە

بۆۋى كەلاىن دى ۋەكى ھىزىر و شاپانىن و مەلاسىن -- ھەت، بىن سەر رەستى بۆۋەھىيان بون^{۱۴۰}، و (ناسرولمولىە) و كورن ۋى ئەبا ئەغلوب، ى پارە و تىشنىن گرانىھا بىن خۇ د كرنە د فەن كەلان فە^{۱۴۱}.

ئەم د شىپىن كەلاىن بەھدىنان ل سەر دەقەن بۆۋەھىيان پارەكەپنە سەر دو پشكان پشكەك ئى مەلىھەدى ۋان كەلا ئەرمىشنى بون، ئەم و كەلاىن سەر ب ۋى فە بون راستە و راست ز لایىن ھەمدانىيان فە د ھەتتە ب رىفەبىن، و ئەگەر ۋى چەندى ھەپە كو ھىنەك ئۆسەرىن كوردان ز لایىن خەمەن اناسرولمولىە، ەى لىن بون، چۈنكى ۋى و كورن خۇ ئەبا ئەغلوب، ەى پىشتى ھىنگى^{۱۴۲} پىشتەرمىن خالىن خۇ بون و خۇ ب ۋان فە گرىدەبون و نىت ئەفە ز ھىزا ھەھەرانىيان، بىن چۈنكى (ئىبولمەسىر) دىئارىت ئەرمىشنى و كواشى و زەھەرانىن و شاپانىن ز كەلاىن مەھەرانىيان بون^{۱۴۳}.

پشكا دى با كەلاىن بەھدىنان ۋەسان دپارە مەلىھەدى ۋان كەلا نامىنىن بون، ئەقن زى زىمارگەنا كەلان ب سەرگەبون ۋەكى كەلا گرى سۆر و جىدە ۋ ھىزىر و ئەف پشكا كەلان ئە ل ئىز دەستەلانداریيا ھەمدانىيان بون، بەلگى ۋان ئا سالا (۳۶۹ مىل/۹۷۹) ى سەرگەبۇيا خۇ دپاراست نەقەن رەستى بۆۋەھىيان كرىن^{۱۴۴}.

ز ئەجمەن مىللاندا سەرگەواسا د نەقىرا ھەمدانىيان و بۆۋەھىيان دا نەقىرا بەھدىنان و كەلاىن ۋان كەلەك نەردەسەرى دىن، و نەقەر بۇ مەيدانا شەرى د نەقىرا ھەرو لاپاندا، و بۆۋەھىيان ھەر ز دەستەپىگا ھىرانگەرىيا (مەھەولمولىە) ۳۴۷۱ مىل/۹۵۸۷ ى چەند ھەوئىن ئەشكەرى دى ھەمدانىيان كرنە سەر سووسلىن و جىزىرى دا كو ز دەقەن پىنلەدەر، و داۋى و گرىنگىرىن ھەوا كرىيە سەر ب سەرگەكاتىيا (اعزەولمولىە) بۆۋەھىيا بون ل سالا (۳۶۷ مىل/۹۵۷) ى دى ھىزى ھەمدانىيان ئەبا ئەغلوب ناسرولمولىە، ھەمدانى، و ئەشكەرى اعزەولمولىە، ەى شىيا سەرگەھەتتىن مەزىن ل سەر ھەمدانىيان ب دەستەپە بىنىت و دەقەن خۇ دانا

كۆرە (بە كۆرۈن بۇسئەك) ¹⁴¹ شىياي ھېرگەھا كۆرۈى دامەزىنىت و گەلەك بازۇر ب خۇفەگرتن ۋەكى احەسكىزىن، مېلھارفىن، نېارەكەر، لىسېن و جىزىر ا پاشى دەستەلاتدارىيا خۇ بەرەف مۇوسلىن فە بەرغەرەكەر و شىيا ل سالا (۳۷۲مىش/۹۸۲ز)ى مۇوسلىن ز دەستەلاتدارىيا بۇوھېيىيان بۇگەر بگەت ¹⁴² و ھەمى نەقرا بەدىنان كەتە زۇر دەستەلاتدارىيا ۋى ¹⁴³.

تو سال ب سەر دەستەلاتدارىيا مېر (بەد) فە ل بەدىنان نەچوون، جارەكەدى بۇوھېيىيان ھەۋەكا دى با لەشكەرى ئىناتە سەر مۇوسلىن و شىيان ل سالا (۳۷۴مىش/۹۸۴ز) مېر (بەد) ز مۇوسلىن و نەقرا بەدىنان بەرئىخىن و نەقرا جارەكەدى كەتە زۇر دەستەلاتا بۇوھېيىيان ¹⁴⁴.

ل چارىنكا داۋىن ز سەمەئالىيا (۱۵مىش/۱۰۰ز) ى كۆرۈن اناسرولمەولە ئەلھەمەدىنى ئەۋىن ل بەغدا ئەبۇ عەبۇدۇلا ئەلھەسېن و ئەبۇ تاھرا، شىيان جارەكەدى ب ھارىكارىيا خەلگىن مۇوسلىن دەستىن خۇ دائىنە سەر مۇوسلىن و ۋالىن ۋىن بىن بۇوھېى زۇن دەرئىخىستە و دەمىن مېر (بەد) ناگەف زۇ بۇوېى گۇ ھەمەئىيىيان جارەكەدى دەستىن خۇ دائىنە سەر مۇوسلىن، جارەكەدى بەرەف مۇوسلىن د نەقرا بەدىنان را بۇورى و ل كۇبىن رۇزھەلاتىن مۇوسلىن ئاكتىجى بۇو ¹⁴⁵.

دەمىن ھەردە مېرېن ھەمەئىيىيان لەشكەرى (بەد) دىنېن و رانېن نەشېن بەرگىرىيا ۋى بىكەن و بەرسىنگى لىن بگىن داخۇلار پىشەقانىن ز اعوقەيلىيان ¹⁴⁶ كىر دا ھارىكارىيا ۋان بىكەن و مېرى غوقەيلىيان ئەبا ئەل نۇا، مەھمەد كۆرىن ئەلمەسبە، ب مەرج رازى بۇو ھارىكارىيا ۋان بىكەت، و شەر د ناھىرا ھەردە جۇنەدا شارىيا و لەشكەرى بەدى بەرامبەر ۋان شىكەست و مېر بەد ب خۇ زى ل سالا (۳۸۰مىش/۹۹۰ز) ى ھاتە كۆشنىن ¹⁴⁷.

ھەقىكارىيا د ناھىرا ھەمەئىيىيان و غوقەيلىيان بەرەۋامى نەكېشە، چۈنكى مېرى غوقەيلىيان مەھمەد كۆرىن ئەلمەسبە، پىشەدا مېرى ھەمەئىيىيان ئەبۇ تاھرا ئەلھەمەدىنى، و ل سالا (۳۸۰مىش/۹۹۰ز) ى دا كۆشنىت و پاشى بەرى لەشكەرى خۇ دا مۇوسلىن

سەر كەلەيىن بەدىنان ل سالا (۳۸۸مىش/۹۷۸ز) ن بىن لىكىن ل ئەبا تەغلوب، ى پىشە زىبۇو ¹⁴⁸ اعزۇولمەولە ەلەشكەرى خۇ كىرە سىن پىشك و ھەر پىشكەك بۇ كەلەپەكا دەستىنپىنانكىرى نەرخەكەر، لەشكەرى ئىكىن ب سەرگىراپەتتېيا ئەبى ئەلا عوبەيدۇلا كۆرىن ئەلھەرىل كۆرىن نەسراى ¹⁴⁹ دا دەستىن خۇ دائىنە سەر كەلا نەرمىشنى، لەشكەرى مۇوون ب سەرگىراپەتتېيا ئەبى لقاىم سەئەد كۆرىن مەھمەد لھاجبە، ى بۇو بۇ ب سەرگىراپەتتېيا كەلا شاپابىن، و لەشكەرى سېن ب سەرگىراپەتتېيا ئىت ز ھەققالېن ئەبى نەسر خورشېد بەرئىيار ئەلخان، بۇو دا كۆ دەست دائىنە سەر كەلا ھەزرىن و ھەرسىن جۇبىن لەشكەرى شىيان دەستىن خۇ دائىنە سەر ھەرسىن كەلان ¹⁵⁰.

ۋەكى بەرى ئەبا نامازە بىن ھاتىبەكىن كۆ مەھمەد ئەلھەمەدىنى، د گىرئىخانا كەلا نەرمىشنى فە بۇو و گەلجەك ب ناھىن اناسج) كۆ لىك ز ھارىكارىن اعزۇولمەولە ەلەشكەرى بۇو ل بەر دەستىن ۋى بۇو و فى داخۇلار زۇن كىر (مېر مەھمەد) بېتە بەردان و ل مۇوې داخۇلاريا ۋى ھاتە بەردان و خەلاتكىن و پىشى ھىنگى كىرە مېر ل سەر مۇوسلى و دەوربەردان و ز ۋان زى كەلەيىن بەدىنان ¹⁵¹ ل سالا بۇوفا، ۋانە ل سالا (۳۹۹مىش/۹۷۹ز) ى اعزۇولمەولە ەلەشكەرى دا كۆ دى با لەشكەرى كىرە سەر نەقرا بەدىنان دا كۆ دەستىن خۇ دائىنە سەر كەلەيىن دى بىن بەدىنان، ۋەسلىن بىار بۇو كۆ ھەمى كەلەيىن بەدىنان نە كەلەيىنە د دەستدا لەۋان اعزۇولمەولە ەلەشكەرى ھىدەك كەلەيىن مەن نەھاتىنە قەكىن - بەدىن مېزىۋونفېس (مىسكوبە) تاقىن قان كەلان تەلپانە و لەشكەرى بۇوھېيىيان ئەف كەلەپە بۇورىچەدان و خەلگىن ۋان بەرگىرى كىر بەدىن ل داۋىن پىشنى سۇزىن ئىنەھەيىن داۋىن خۇ رەمىشنى بۇوھېيىيان كىر، لىن مېرى بۇوھېيىيان ز سۇزىن خۇ ئىتەبۇو و ھەمى ل سەر رىكا د ناھىرا مالتابىن و مۇوسلىن دا قنارەدان ¹⁵² دەستەلاتدارىيا بۇوھېيىيان ل سەر كەلەيىن نەقرا بەدىنان كەلەك ئەلەكېشە دەمى مېرى

ۋە نەسىت ئانا سەر مووسىلىن ۋە دەۋرىمىزىن ۋىن ۋە ئۆزىنى كەلەلەين بەھىدىن¹¹¹.

ل سەردەمىن نەسىتلەندارىيا غوقەللىيان ل مووسىلىن ۋە دەۋرىمىزىن چ پىزانىن ل سەر كەلەلەين بەھىدىن ئىتىن، ز بلى نو رىدەئان، يا ئىكىن ل سالا (140مىتىر/28-ازى نەمىن مېرىن غوقەللىيا فرواشى داخواز مېرىن ئاكرىن انىو لىھىمىن كورىن غىسكائىن خەھىدى كرى بەرەف مووسىلىن بېتىت دا ھارىكارىيا ۋى دىزى مېرىن مېرگىمىھا (مەروئىيىيان) انەسرولدەولە) ى 1011-143مىتىر/1011-11-ازى بىكەت، بەلى مېرىن غوقەللىيان ۋە انەسرولدەولە) بىن كىو شەر ۋى بەت پىنگىھان¹¹².

رودانا دوۋىن ل سالا (145مىتىر/1091-ازى بوو نەمىن ئاكوكى د ئاقىمىرا مېرىن غوقەللىيان فرواشى ۋە براين ۋى انەمى كەملى ۋە چىنوۋى، فرواشى داخواز ز غىسكائىن خەھىدى ۋە سلىمان كورىن نەسر لىدەولە ۋى كىو ھارىكارىيا ۋى بىكەن، بەلى ئىموا رىودا ۋى ھەردو مېرىن ئاقىرى رىزا لەشكەرىن فرواشى ب جەھ ھىلان ۋە چوونە رىزا ھىزىن انەمى كەملى ۋە نەقە بۇ نەگەرىن ز ئالچوونىا ھىزا لەشكەرىن فرواشى ۋە نەسىتسەرگىنا ۋى¹¹³.

ز قىن چەندا بوۋىرى دىيار د بىت كىو بۇ چارا ئىكىن بە ئاقىن مېرىن ئاكرىن د ئىدەرىن مېزىۋىيا ئىسلاھى دا نەھىتە خىياكىن ۋە بەرى سەردەمىن غوقەللىيان چ باس ز ئاقىن مېرىن ئاكرىن نە ھاتىبەكىن

دېسەن كەلەلەين بەھىدىن ل سەردەمىن غوقەللىيان ئوۋشى ھىزىشەمكا نەرىكى بوۋىن ز لاپىن ھۈزىن اغەزا بىن تورك قە د ئاقىمىرا سالىن 1321 - 1335مىتىر/1040-1044-ازى، بەلى خەلىكىن نەقەرىن بەرسىتىگ لىن گىرىن ۋە شىلان ئىمارەتكا رۇر ئى ب كورن، ل داۋىن مېرىن مووسىلىن فرواشى غوقەللىيا ۋە ب ھارىكارىيا مېرىن كورە ۋە غەرەب شىيان ب ئىكەنجارى ۋان ز ھەمى نەقەرىن نەرىغىن¹¹⁴.

كەلەلەين بەھىدىن دېسەن ئوۋشى ھىزىشەن لەشكەرىن اسەلجوقىيان) زى ب سەرۋىكائىيا (توغرىل بەگدا بوۋىنە، ۋ ل نەمىن بەرىن خۇ داھە

مووسىلىن دا ل نوۋف (ئەلىسىياسىرى) ¹¹¹ ۋە ھەقىقەتەن ۋى بىن غوقەللىيا فرواشى كىورى بەھىدىن سالا (148مىتىر/57-ازى) بىجىت ۋە پىشىن نەمىن خۇ داھە سەر مووسىلىن (توغرىل بەگدا ب لەشكەرىن خۇ قە بەرەف بازىرىن جىزىرا بۇنان قە چوۋ چوئىكى مېرىن ۋىن (نەسرولدەولە) پەبوۋىدى د گەل خەلىقەمىن مېرىن بىن قاتىمى ھەبوۋىن، بەلىن خوتىكارى مېرگىمىھا (مەروئىيا) شىيا سولتائىن (توغرىل بەگدا ۋە قەل بىكەت كىو دوۋرىچىن ل سەر جىزىرا بۇنان بەراھىمەر كوزمەكىن مەرىن بىن پارەى راکەت¹¹² ۋە پىشىن ئەلىسىياسىرى) ب نەسىتىن سولتائىن سەلجوقى ل سالا (1411مىتىر/1049-ازى ھاتىبە كوشتىن مېرىن غوقەللىيان فرواشى كورىن بەھىدىن ئىسىيا ۋە چارەنقىسەن خۇ رەش دىت، لىموا ئاكرىيا خۇ بۇ سولتائى سەلجوقى دىياركىر ۋە كوزمەكىن پارەى زى داپىن، توغرىل بەگ زى ئىبوۋى ۋە نەسىتلەندارىيا مووسىلىن ۋە دەۋرىمىزىن ۋە ئۆزىنى كەلەلەين بەھىدىن چارەكەلى داتى¹¹³.

كەلەلەين بەھىدىن ز لاپىن كىرگىزى قە بەردەمىن ھاتە سەر ب نەسىتلەندارىيا خاكىم مووسىلىن (شەرەفولە مۇسلىم) بىن غوقەللىيا قە نەۋى مېرئانگىرىيا بىن خۇ فرواشى ل سالا (1431مىتىر/1101-ازى) ب رازىبوۋنا سولتائىن سەلجوقىيان ۋەرگىلى ئىموزىن پىشىن (توغرىل بەگدا ھاتىبە سەر نەسىتلەندارىن ۋەكى (ئەلب نەرسەلان) ۋە پىشىن ۋى كورى ۋى (مەلەكشاھ) 1141-1186مىتىر/1071-1092-ازى¹¹⁴.

پىشىن مۇنا سولتائىن سەلجوقى (مەلەكشاھ) ى ل سالا (1481مىتىر/1092-ازى كورى ۋى (بىرگىاروقا) ى سالا (1481مىتىر/1094-ازى نەسىتلەندارى پىشىن سىلانئەبەكا مەرىن د گەل ئىزىكىن خۇ ۋەرگىرت¹¹⁵. د سالا بوۋىمىدا (1489مىتىر/1096-ازى، بىرگىاروقى مووسىل ۋە دەۋرىمىزىن ۋىن داھە نەسىت مېرەكىن تورك اكرىچاقا ۋى كىو نەمىن نەسىتلەندارىيا مېرئانگىرىيا غوقەللىيان ل مووسىلىن ب داۋى ئىپاق نەمى نەسىت داھە سەر داۋى مېرىن غوقەللىيا ئىموا زى (ئەلى كورى شەرەفولەولە ۋى بوو ۋە سەردەمەكىن نوۋ نەسىتىكىر د بىزىن سەردەمىن مېرىن سەلجوقىيان ئىموزىن ئا كىو

سالا ٥٢١١هـ/١١٢٧ز ده‌سه‌ڵاتداری ل مووسلن و ده‌وریهران کړی ز وان زی به‌هه‌دیان^{١١٨}.

ژمه‌ریز هه‌یرووی چ له‌مزه نه‌دایه کله‌دایه‌ن که‌لایه‌ن به‌هه‌دیان ل سه‌ره‌ده‌ن هه‌ریز سه‌له‌جوقه‌یه‌ن ژ بلی هه‌ر اجیوش به‌گه‌^{١١٩} له‌وین هه‌وه‌کا له‌شکه‌ری کتیه سه‌ر به‌هه‌دیان هه‌کاری و که‌لایه‌ن ژوانا و خه‌لگن هه‌ن ده‌قه‌ری نه‌شبان به‌رگه‌ری به‌گه‌ن له‌وما خه‌ ل جهه‌ن له‌سه‌ن وه‌کی چیا و ده‌ره‌نگه‌ن له‌سه‌نگه‌ن و اجیوش به‌گه‌ اجاره‌گه‌دی ژقریغه مووسلن په‌شی که‌لایه‌ن وان هه‌ره‌فته‌یه‌ن^{١٢٠}.

به‌ری نه‌ها هاته به‌رگه‌ن که‌ ده‌سه‌ڵاتداریا هه‌ریز سه‌له‌جوقه‌یه‌ن ل سالا ٥٢١١هـ/١١٢٧ز ل مووسلن ب داوی هه‌تیوو و د هه‌ن سه‌لن دا له‌هه‌یه‌گه‌^{١٢١}، له‌سه‌ده‌یه‌یه‌ن زه‌نگه‌ی ژ لایه‌ن سه‌له‌تای سه‌له‌جوقه‌ی هه‌ امه‌مه‌وه کورن مه‌مه‌د کورن سه‌له‌کشه‌ها ی ل سه‌ر مووسل و ده‌خ و روپان هاته داله‌مرانه‌ن و له‌سه‌ده‌یه‌یه‌ن زه‌نگه‌ی^{١٢٢} هه‌ر ل ده‌سه‌تیه‌کا ده‌سه‌ڵاتداریا خه‌ ل سه‌ر مووسلن په‌ته‌گه‌ن باه‌ن ب ده‌قه‌ریز کورن د دا له‌وه‌ن ل ده‌خ و روپان مووسلن ژ لایه‌ن باکوور و باکوورن روزه‌ه‌لاتیغه دا که‌ ئه‌مه‌ناهیه‌یا هه‌رگه‌ها خه‌ دایه‌ن به‌گه‌ت و ژ به‌ر شه‌یه‌یه‌ن ده‌قه‌ری یه‌ن له‌وه‌ری ژ بلی مه‌له‌سه‌یه‌یه‌ن ده‌ره‌گه‌ی ژ لایه‌ن هه‌ریز کورن ده‌قه‌ری هه‌ ل سه‌ر وی که‌ له‌گه‌ر کونه‌ره‌ل ل سه‌ر نه‌گه‌ر له‌وا قیا ده‌سه‌ن خه‌ ب گه‌هه‌یه‌یه‌ن ده‌قه‌ری دا که‌ هه‌لایه‌ن سه‌ره‌شتی یه‌ن به‌ره‌فایه‌یه‌ن وه‌کی په‌شته‌ک ده‌مه‌ن له‌و ده‌ر ژ جه‌ریز و شه‌یه‌ن و ب شه‌ره‌نه‌ یه‌ن مه‌وه‌ل به‌ خه‌ په‌یه‌دکه‌ت^{١٢٣}.

ل سه‌ر ده‌مه‌ن زه‌نگه‌ی ده‌قه‌را به‌هه‌دیان که‌له‌ک که‌لا ب خوه‌ ده‌گه‌رن هه‌ر له‌که‌ن په‌مه‌اله‌که‌ن ب شه‌وه‌یه‌که‌ن سه‌ره‌خه‌ ده‌سه‌ڵاتداری له‌ ده‌که‌ که‌لایه‌ن ناگه‌ری و شه‌یه‌ن و گه‌له‌یه‌ن ده‌ی هه‌ر له‌سه‌یه‌یه‌ن جه‌مه‌دی^{١٢٤} ده‌سه‌تله‌ت له‌ ده‌گه‌را له‌ که‌لایه‌ن وه‌کی له‌سه‌وه‌ و نه‌مه‌یه‌ن و نه‌وه‌ و هه‌ره‌ر و گه‌ری سه‌ره‌ ده‌سه‌ڵاتداریا وان ژ لایه‌ن هه‌ره‌که‌ن هه‌کاریا هه‌ انه‌وه له‌هه‌جا کورن هه‌به‌وه‌ولا کورن له‌به‌ی خه‌لیل کورن سه‌ره‌یه‌یه‌ن هه‌کاری^{١٢٥} د هاته ب ره‌هه‌یه‌ن و هه‌مه‌ک

که‌لایه‌ن ده‌ی هه‌به‌وه‌ن ژ ناایه‌ن هه‌ریز نه‌ ژ مه‌لایه‌ن جه‌مه‌دی و هه‌کاریا هه‌ د هاته به‌ره‌یه‌یه‌ن وه‌کی که‌لا شه‌یه‌یه‌ن که‌ هه‌ر انه‌له‌سه‌سه‌ن کورن هه‌لی^{١٢٦} و که‌لا که‌وه‌یه‌ن ل ژبه‌ ده‌سه‌ڵاتداریا هه‌ر اخه‌ل و هه‌ره‌^{١٢٧} هه‌ره‌^{١٢٨} هه‌ به‌وه‌ن و به‌وه‌وه‌ن په‌ر به‌ وه‌ن جه‌مه‌دی ده‌ن که‌ خه‌دایه‌ن فان که‌لان ژ کورن هه‌ره‌ مه‌هه‌ریا یه‌ن به‌وه‌ن.

له‌سه‌ده‌یه‌یه‌ن زه‌نگه‌ی وه‌سه‌ن ده‌یه‌ت که‌ له‌ف که‌وه‌ا که‌لان مه‌ره‌سه‌یه‌ن ل سه‌ر هه‌رگه‌ها وه‌ ده‌سه‌ت ده‌که‌ن له‌وما که‌ره‌که‌ر که‌ فان که‌لان به‌خه‌یه‌ ژبه سه‌ره‌که‌تیه‌یا خه‌ ده‌سه‌تیه‌که‌ن ب که‌لا ناگه‌ری ده‌سه‌تیه‌که‌ر و ل سالا ٥٢١٧هـ/١١٢٢ز لایه‌ن ب سه‌ره‌که‌تیه‌یا له‌سه‌که‌ره‌که‌ی به‌ره‌ف وه‌ریز جه‌وه‌ ده‌سه‌ن هه‌وه‌کا له‌شکه‌ری هه‌ره‌یه سه‌ر که‌لا شه‌یه‌ن زی و په‌شی ده‌وه‌یه‌یه‌ن ده‌ره‌وه‌ که‌لان شه‌یا ده‌سه‌ن خه‌ دایه‌یه سه‌ر هه‌ره‌وه‌ که‌لان و ب وه‌ن جه‌مه‌دی زی ده‌سه‌ڵاتداریا هه‌رگه‌ها جه‌مه‌دییا ل ده‌قه‌ری ب داوی له‌یا^{١٢٩}.

ژسه‌ره‌ر به‌سه‌ی سه‌ره‌له‌جه‌یه‌ن هه‌ر له‌سه‌یه‌یه‌ن جه‌مه‌دی هه‌ری که‌لایه‌ن ناگه‌ت که‌نه‌ د شه‌ری دا هاته که‌وه‌نه‌ن یان هاته ده‌سه‌ته‌سه‌ره‌که‌ن؟ له‌ وه‌سه‌ن به‌ره‌ که‌و ژ لایه‌ن زه‌نگه‌ی هه‌ هه‌تیه‌ که‌وه‌نه‌ن جه‌وه‌کی به‌رگه‌یا له‌شکه‌ری مووسلن کورن وه‌سه‌ن ل به‌ره‌ زه‌نگه‌ی له‌جه‌وه‌وه‌ ده‌مه‌ن هه‌ر له‌سه‌یه‌یه‌ن جه‌مه‌دی هه‌ره‌که‌ریا خه‌له‌یه‌یه‌ن هه‌به‌سه‌ی انه‌له‌وه‌سه‌ره‌شه‌ به‌له‌ای کورن ده‌مه‌ن ل سالا ٥٢١٧هـ/١١٢٢ز لایه‌ن مووسل ده‌وه‌یه‌یه‌ن ده‌ی و ب شه‌ره‌که‌ر و خه‌وانه‌ هه‌ره‌که‌ریا وه‌ی کورن^{١٣٠}.

په‌شی زه‌نگه‌ی کونه‌ره‌ل ل سه‌ر ناگه‌ری کورن ده‌ی ل به‌ر وه‌ی خه‌وه‌به‌وه‌ که‌ کورن د نه‌ف ده‌قه‌ریز کورنه‌یا به‌یه‌ت و ل په‌شه‌یه‌ن زی که‌لایه‌ن ده‌قه‌را نه‌مه‌یه‌ن له‌وا هه‌ری که‌لا له‌سه‌ه‌ هه‌ر انه‌وه‌هه‌یه‌یه‌ن هه‌کاریا مه‌ره‌سه‌یه‌یا وه‌ ل سه‌ر ده‌سه‌تله‌ت خه‌ زانی له‌وا ب له‌ز که‌وه‌یه‌که‌ن په‌ره‌ی به‌ هه‌ره‌ت دا که‌ نه‌وه‌یه‌ی که‌لایه‌ن وه‌ نه‌یه‌ت و په‌شی هه‌یه‌که‌ی نه‌وه‌ی ب خه‌ له‌سه‌نا مووسلن که‌ر دا که‌ له‌هه‌نگه‌ریا خه‌ به‌ زه‌نگه‌ی به‌ره‌که‌ت^{١٣١} و ل سالا ٥٢١٨هـ/١١٢٣ز لایه‌ن هه‌کاری انه‌وه‌هه‌یه‌یا ی ل مووسلن وه‌هه‌ره‌که‌ر به‌له‌ن به‌ری سه‌هه‌ره‌ا خه‌ به‌

ابابۇخا، و باكوپۇن (باگرا) و شىبا ھەممىلەر بىكىشىنە
 زۇر دەستەلاندىرىيا خۇ، اتىپىن و ئىسىپىرا، د بۇلۇت،
 پىشى دەستەگىن دىرۇز كوشىنا زىنگى وى ئەف. كارە
 ب دەست خۇفە ئىنا^{۱۸۸}.

پىشى مىنا (سەپىدەدىن غازى) دەستەلاندىرىيا
 ئەتابەگىيان ل مووسىلىن ل سالا (۵۱۱مىل/۱۱۱۹ز)
 بىن كەفتە دەست بىراپىن وى اھتەبەدىن موودەي دا،
 ئەھەي زى اھەلى كچىكا پەك جىگر بۇ خۇ ھىلا و
 ئەھەي داھىن مېرەگىن دى بۇ سەر كەلا ئامىدىن و رەخ
 و روپان دەستىشەتەر ئەھەي مېر (بىرا)^{۱۸۹} بوو ل وى
 دەست كەلاپىن دى ل دەھرا زاخۇ دەكى زەھەرەپىن
 و كوشىن د دەست مېرەگىن دى دا بوون ب ئاھى
 (ئەھلىكەي)^{۱۹۰} ھەزىبە ئاھرىبەگىن ب دەپنە ھەدى
 كەل سەردەھەن دەستەلاندىرىيا ئەتابەگ (قوتەدەدىن
 موودەي (۵۱۱- ۵۱۵مىل/۱۱۱۹- ۱۱۱۹ز) سالا
 (۵۱۱مىل/۱۱۱۹ز) براھمكا پىشەرىپوونى ل كەلا
 ئامىدىن ل سەر دەستىن ئىنگى جوى د گۈننى داھود
 كوپۇن زۇھرا روپدا بەھلى اھەلى كچىكا شىبا ب
 قەھرىپىت^{۱۹۱}.

پىشى مىنا ئەتابەگى (قوتەدەدىن موودەي سالا
 ۵۱۵مىل/۱۱۱۹ز) دەستەلاندىرىيا مووسىلىن كەفتە
 دەستىن كوپۇن وى اسەپەدەدىن غازىن بوونى و ئەھلى
 جىگرى خۇ (ئەھەدەدىن ئەبۇلھەسبىخ)^{۱۹۲} قەھەرگەر
 و ئىنگىن دى ب ئاھىن اجاھەدەدىن قاپماز ل جەھى وى
 ئانا بوو و زىھەرىيا ھەمى كەلاپىن سەر ب وپقە
 كىرە دەست نا تا كو مىنا اسەپەدەدىن غازى) ل
 سالا (۵۷۱مىل/۱۱۸۰ز)^{۱۹۳}.

زىھەرىيا كەلاپىن دەھرا بەھدىتان ھا ل زۇر
 سەرىپەرىشنىيا قاپمازى تا (۵۷۹مىل/۱۱۸۲ز)
 بى زابىن خۇنكارىن مووسىلىن (مەھەدىن مەسەودەي قە
 ھائىبە گىرن و ل جەھى وى (مەھەدە زولفەندار) ھەتە
 دانان و د وى سەرىپەرىيا دا كەلمەك (قان كەلان تاگىرىيا
 خۇ بۇ سولتان اسەلاھەدەدىن ئەبووبى) راكەھەلىنىبوو
 (زان زى مېرى كەلا تاگىرىن - بەھلى خۇنكارىن مووسىلىن
 شىبا چارەگەدى ب ھەزىن ب زىھەرىيا^{۱۹۴}.

پىشى مەركەھەتتا (قاپمازى) (گىرەپەھلىن سالا

مووسىلىن مېر (باو)^{۱۹۵} ئەھەرىجى^{۱۹۶}) ل جەھى خۇ
 داناپو سەر كەلا (ئاشپ- ئاشمەوا) و ئاكوپى د
 ئاھىرا وى و كوپۇن مېرى ھەكارىيا (مەھەدىي دا
 ئەھەي مېرالى ل سەر كەلا ئوشى د كىر دەستىبوو،
 زەنگى زى مىنا مېرى ھەكارى بۇ خۇ ب بەھلىكەكە پاش
 دىت ئەھەي ئەھەي ب ھەھەكە ئەھلىكەرى ھەتە سەر
 كەلا ئاشمەب و پىشى موورەپەدىن شىبا كونترول
 ل سەر نەكەت و ھەمى مېرىن د كەلان قە كوئىتىن
 و زىھەرىيا مووسىلىن و كەلاپىن دى ھىلانە دەست
 خۇدەپىن وان دا ھەكى كەلاپىن ھەزىر و كىرى سۇر كە
 وى ج نەس زى نەھەت^{۱۹۷}.

ل سالا (۵۳۷مىل/۱۱۴۲ز) چارەگەدى زەنگى ب
 سەرىكەنىيا جىگرى خۇ ھەزەكە ئەھلىكەرى ھەزە
 سەر كەلا ئاشمەب و پىشى كونترولكەرىن زەنگى
 قەھەمىن دا جىگرى خۇ اجقراي ب ھەرفەندە وى
 كەلاپىن و ئوپۇنكەرىن كەلاپەكە نوو ئەھەي كەلا
 ئامىدىن بوو^{۱۹۸} و دەھەگى دى بىن ھەمەن سائىنا
 جىگرى زەنگى اجقراي چارەگەدى بەھەف كەلاپىن
 بەھەپىن قە چوو و دەستەلاندىرىيا خۇدەپىن ھەمى
 كەلاپىن دەھرا زاخۇ ب داھى ئىپان ھەكى كەلا
 كوشىن و زەھەرەپىن و شىباپىن^{۱۹۹} ھەتە و
 پىشى زەنگى كونترول ل سەر ھەمى قان كەلان
 كىرى دەستەلاندىرىيا وان رانەسە جىگرى خۇ
 ئەھەدەدەدىن جقراي ل سالا (۵۳۷مىل/۱۱۴۲ز)^{۲۰۰}
 كىر و پىشى كوشىنا (ئەھەدەدىن زەنگى) ل سالا
 (۵۴۱مىل/۱۱۴۶ز) كوپۇن وى (سەپەدەدىن غازى)
 دەستەلاندىرىيا ل مووسىلىن كىر و جىگرەك بۇ خۇ ب
 ئاھىن (زەھەدەدىن ئەھلى كچىكا) ئانا و دەھرا بەھەپىن
 (لاپىن زىھەرىيا قە ھەمى كىرە دەست وى دا)^{۲۰۱}.

(زەھەدەدىن ئەھلى كچىكا كەسەك ب ئاھىن
 قەھەرچە ھەك مېر ئانا سەر دەھرا بەھەپىن) و
 بەھەم كىرى ئەھلى داھىن بىن رابوون وى بۇ ھەھەكە
 ئەھلىكەرى يا ھەزىن بەھەف ئاھ جەركەن دەھرا
 بەھەپىن بىر سەھەم بىن ئەھەي بوو دا كو كەلاپىن
 مەلى زى بىخەنە زۇر دەستەلاندىرىيا خۇ ھەكى كىرى
 سۇر (جەل سۇرا) و ھەزىر و مەھەسەپىن و بابۇخەن

خونكارىق ئاممىمىن و عىمانمىن زەنگى ھەبوون بۇ چاۋاننىيا رەئىسكەرنە ئاممىمىن بۇ ئەقىن داۋىن و ئان پەرىۋەندىيان ب سالان ئەكەنشا و اېمىرەدەين لوللولى بىن بىن ئاگەھ بوو گا ج لىن ھەبە ژ بەر ۋى چەندىق اېمىرەدەين لوللولى رابوو ب فەدەركەرنە خونكارىق ئاممىمىن و مېرەكەن مەنن ژ زەلاممىن خۇ ل ھەن ۋى باھەرراند و ھەندەك ئونەرتىن اتوابا نى بۇ ھەمى كەلەيىن بەھدىنان دانان دا كو ل پەلئەروۋىن ئوۋمى ھەمەن ئارىشە نەبىت^{۱۸۱}

ژ ساللا ۱۱۵۱مىن/۱۲۱۸زى تا كو ساللا ۱۲۲۵مىن/۱۲۲۵زى مىللاندا د ئاقبەرا اېمىرەدەين لوللولى و اعمىمانمىن زەنگى بىن سىن ل سەر ئەستەلاتارىيا موۋسلىن و كەلەيىن سەر ب ۋىفە ل دەقەرا بەھدىنان يا بەردەوام بوو و ل لىن سالن اېمىرەدەين لوللولى ئەستىن خۇ دانا سەر ھەمى كەلەيىن بەھدىنان و ھەندەك ئونەرتىن خۇ دانانە سەر ۋان ھەمى كەلان ئاممىمىن و ھەروۋى و جەمبەھ و گرىن سۇر و كۈاشىن و ئاكرىن و شۇشۇن^{۱۸۲}

ل ساللا ۱۲۳۱مىن/۱۲۳۲زى اېمىرەدەين لوللولى شىيا داۋى خونكارىق ئەتابەگى اناسرەدەين مەھمۇدا بكوۋىت و خۇ ۋەك خونكارەكەن سەرخۇ ل موۋسلىن و رەخ و رەۋىيان راگەھانە پىشتى دانېندان ژ لىن خەلىپەمىن عەباسى ل سەر مېرگەھا خۇ ۋەرگەرنى^{۱۸۳}

ئەستەلاتارىيا ۋى ل سەر موۋسلىن بەردەۋامى بىن ھاتەدان تا كو سەرىشكەن ھىزىن مەغۇلان كەھلىنىنە رەخ و دۇرىن غىراقىن و ئەلەكتىرا د ئاق رەداتىن ساللا ۱۲۵۱مىن/۱۲۵۱زا دا ئاھازە ب ۋى چەندىق دىگەت دەمىن د بىزىت: اخوداتى موۋسلىن و شىنگالىن و جىزىرىن و ئەو كەلەيىن ھاتىنە ب سەرفە و ئەو ۋەلات ھەمى ل ژىر ئەستەلاتارىيا خونكارىق دىلۇغان اېمىرەدەين لوللولى ئەتابەگى بوون^{۱۸۴}

پىشى ھۇلاكوۋى ساللا ۱۲۵۱مىن/۱۲۵۸زى كۈنئەۋەل ل سەر بەلما اپلەنمىن خىلاپەننا عەباسىيانا كرى كەلەك تىندا ئەما و بەرەف ئازىرايچان فە چوو و اسراغە كىرە بارەگابىن رابووون و رويىشنا خۇ و

۸۰۱مىن/۱۸۳۲زى چارەكەننى اسەلاخەدەينى ل ساللا ۵۸۱۱مىن/۱۸۵۲زى بوۋرىنچا موۋسلىن دا و دىس دەمى دا اسەلاخەدەينى لى مېر (مەشتۇبىن ھەكەرى) ھەنارە كەلا جەيدى سەر ب ھەكەرىيا فە دا كو بىكرىت: مېسەن كەلەك ژ مېرىن خۇ بىن جەمبەھى ھەنارەتە نەقەرا ئاكرىن و كەلەيىن ۋى دا كو ب كەنە د ئاق ئەستەلاتارىيا خۇدا بەلن ژىدەرىن مېلۋوۋىن چ باس ل ھەلوۋىستىن خۇدانىن ۋان كەلان دەرىرەھى سىياسەننا اسەلاخەدەينى ل سەر موۋسلىن و كەلەيىن ۋى كا چەۋان بىنە د ئاق ئەستەلاتارىيا ۋى دا ئاگەن^{۱۸۵}

دەمى بوۋرىنچا بوۋىن يا اسەلاخەدەينى ل سەر موۋسلىن سەرىنەگەرنى اسەلاخەدەينى بىن رۇد بوو كو چارەكەن ۋى و د ھەمەن سالن دا ۵۸۱۱مىن/۱۸۵۲زا ۋى موۋسلىن ۋەرگەرنەفە بەلن خونكارىق موۋسلىن امەسەۋدا دىگەل اسەلاخەدەينى لى پىنكەھاتىن و ل گۈرەھى ۋى پىنكەھاتىن بوۋرىنچ ل سەر موۋسلىن ھانە زاكرىن و مېرىن موۋسلىن قاپل بوو خۇتە ب ئاقىن اسەلاخەدەينى ل ۋەلاتىن ۋى بىنە خۇتەن و اسەلاخەدەينى لى قاپل بوو ئەستەلاتارى ل موۋسلىن و كەلەيىن ۋى بۇ امەسەۋدا^{۱۸۶} بىت لىكو ھەمى كەلەيىن دەقەرا بەھدىنان ب ئاق مائە سەر ب ئەستەلاتارىيا موۋسلىن فە

دەنگ و باس دەرىرەھى بارىن كەلەيىن بەھدىنان ژ دەمى مەننا خونكارىق موۋسلىن اھزەدەين مەسەۋداى ساللا ۵۸۹۱مىن/۱۱۹۰زى تا كو اېمىرەدەين لوللولى كو ب ئاقىن ئەتابەگىيا ئەستەلاتارىيا ئاگە كەسى ل ساللا ۱۰۷۱مىن/۱۱۱۰زى كۆلەپەدەست دەپنە بىرىن^{۱۸۷}

ئەگەر ئىنەرتەكەن ل ئەمىننىن سىياسىن دەقەرا بەھدىنان ل ۋى سەردەھى بىكەن دىن بىنەن خونكارىق موۋسلىن بەرى مەننا خۇ كەلەيىن ئاكرىن و شۇشۇن دابوۋنە كۆرى خۇ بىن بچوۋك اعمىمانمىن زەنگى بىن سىن بەلن كەلا ئاممىمىن ھەر ما ل ژىر دەستىن لىتە ژ كۆلەپەين امەمالىكەننا اھزەدەين مەسەۋدا ۋى كو ژىدەر ئاقىن ۋى ئالىتىن و بەبوۋەندى د ئاقبەرا

ۋە ژاڭن سولتان ارزەر بىبىسىنى قە پىنشىۋارى ئىن ھاىبە كىن ۋە ھەك خۇنگار ل سەر خەلمىن ھاىە دانان^{۱۱۴}، ژۇڭنۇ بۇ پراىن خۇ ئالەملەك ئەلسالەج ئىسماعىل ئىقىسى گۇ مووسىل ب جھە بولمىت ۋە پەرى خۇب ئەنە مىسىرى^{۱۱۵}.

ئەلمەلەك ئەلسالەج ئىسماعىل زوو پەرەف مىسىرى قە چوو ۋ ل داويىا ھەققا رەجەمىن سالا (۱۵۹۱مىش/۱۱۶۱زى) گەھىشتىن ۋ ژاڭن سولتان بىبىسىنى قە پىنشىۋارى ئىن ھاىەكىن ۋ ھاىە خەلىپەكىن ۋ گەلمەك پارچە زەقى ل مىسىرى دانى^{۱۱۶} ۋ پاشى سولتانى ئىسىلەرەك بۇ ئەلمەلەك ئەلسالەج ئىسماعىل ئەرلەنخىست ۋ ئەو دانا سەر دەستەلانى مووسىل ۋ دەرەف ۋ گەلەين ب سەرەفە ۋ ئەوا د ئىسىلارنى دا ھاىى مووسىل ۋ ھىلابەت ۋ دەرەفنى ۋى - ئاكرى ۋ شۇشنى ۋ گەلەين ئامىدەين ۋ ۋەلانى ۋىن كۆلەنى ۋ ھۇرۇر ۋ كرىن سۇر ۋ ئەۋىن ب سەرەفە^{۱۱۷} ۋ ل دوۋف ئىن ئىسىلار دانان ئەوا ئەلمەلەك ئەلسالەج ئىسماعىل ۋەرگىرى ھەقى گەلەين دەقەرا بەھىدان گەھىتە ژۇر دەستەلاندەرىيا ۋى ۋەكى ل سەرەفەن بايى ۋى د بەرىدا.

بەلى ئەف دالە ۋەكى ئەلمەلەك ئەلسالەج ب دەستە ئىتائى ئە ھاىە جەئىندان چوئكى ۋى مىسىر ب جھە ھىلا ۋ پەرەف مووسىل ب رى گەھىت پىشى چوۋىرە ئاق مووسىل مەغۇل شىبان بەست ب سەرەفە بگىن ۋ ۋى بكوژىن^{۱۱۸} ۋ مووسىل ۋ ھەقى رەخ ۋ رويىن ب سەرەفە راستەوخۇ گەھىتە ژۇر دەستەلاندەرىيا مەغۇلان.

ژاڭبەكىن دوۋفە اعزەدەين ئىباغ ئى پىشى ئاكرىيا خۇ بۇ مەغۇلان ئاشكەراكرى شىبا بەرىدەۋامىن بەنە دەستەلاندەرىيا خۇ ل سەر ئامىدەين ۋ ھەقى دەرەف بەھىدان سەر ب مەغۇلان قە ۋىۋى ۋەكى ئەلمەلەلەرى د ئىسىلار خۇدا ئامازە پىگىرى (دەۋلەنا كورەين بەدەدەين ئوللۇنى ل مووسىل ۋ جىزىرا بۇتان ۋ ئەو جەئىن ب سەر قە ۋ ئاكرى ۋ شۇشنى ۋ پىن سەر ب ۋانقە د گەل گەلەين كۆلەنى ۋ سەر ب ۋى قە ژانچوۋ^{۱۱۹})

ھىزىن ۋەلاتىن ئەردەۋىر د ھاىە ئەف ۋ پىرۋىياى ژ بەر ۋەرگىلنا بەنە ئى د كرىن^{۱۲۰}، ژۇان ھىران ئى (بەدەدەين ئوللۇنى) خۇنگار ئى مووسىل ۋ خۇدانى گەلەين دەقەرا بەھىدان ۋ ئىنە لىبەرىيا ئاقىن ھىزى گەلە ئامىدەين ب اعزەدەين ئىباغ (بەنىت گۇ ئىك ژ اسمالىكىن) كۆلەين بەدەدەين ئوللۇنى بوۋ^{۱۲۱}، بەلى اغەزلىلا ئەلمومەرىا د بىزىت، د ۋى سەرەفە دا ھىر اسمارلەدىن كىكەي ھىرانى ل گەلە ئاكرى ۋ شۇشنى د كرىن^{۱۲۲}.

ئەم د شىبىن بىزىن كۇ گەلەين بەھىدان توۋشى ھىزىن مەغۇلان ئەۋوۋىنە چوئكى ئەف گەلە سەر ب بەدەدەين ئوللۇنى قەۋىۋىن كۇ ئەو ئى سەر ب مەغۇلانقە بوۋ^{۱۲۳}، دىسان اسمارلەدىن كىكەي رىزەگە ھىزىن ل ئەف ھۇلاكوۋى ھەۋو ۋەكى ئەلمەلەقىشەندى ئامازە ب ۋى چەندى د گەت^{۱۲۴}. پىشى مىنا بەدەدەين ئوللۇنى ل سالا (۱۵۷۱مىش/۱۱۵۹زى) ھىرگەھا ۋى ل سەر كورەين ۋى ھاىە پارەكەكىن، مووسىل ۋ گەلەين بەھىدان ۋ ل پىشى ئامىدەين ۋ پىن سەر ب ۋانقە بەر ب كورەين ۋى ئەلسالەج ئىسماعىل كورەين بەدەدەين ئوللۇنى گەلەين^{۱۲۵}، بەلى گەلەين ئاكرى ۋ شۇشنى ۋ پىن سەر ب ۋانقە مائە ل ژۇر دەستەلاندەرىيا ھىر اسمارلەدىن كىكەي^{۱۲۶}.

ئاكرىيا ئەلمەلەك ئەلسالەج ئىسماعىل ۋى بۇ مەغۇلان بۇ دەھەكى كىم بەرىدەۋامى كرى ۋ نەگەرى ۋى چەندى ئى گوھۇرىنەن مەزىن بوۋىن پىن ل ھەيدانا سىياسى ل ۋەلاتىن شەقى ۋ مىسىرى بوۋەدىن ۋ شەگەسنا مەغۇلان ل شەقى اجالۇتا، ل سالا (۱۵۸۱مىش/۱۱۶۰زى) ۋ ئەقى چەندى ئى كلۇدانىن نوۋ بەيداكىن، كۇ ئىيا ھەلوۋىستىن خۇ بەرىدە مەغۇلان ب گوھۇرىن ۋ دەستەپىكىن لىدەگىرىيا بۇ مەملىكەن دىباركىن ۋ شىبان پىلانەين مەغۇلان پىن بەرەھەكىرىنى ژانچىبەن^{۱۲۷}.

ئىكەم كورەين بەدەدەين ئوللۇنى ئى پىن كۇ داپەندان ب دەستەلاندەرىيا مەغۇلان ئەكرى خۇنگار ئى شىگانى اعەلەدەين، بوۋ بىن كۇ چوۋىرە مىسىرى

ئەركەن رۇتاقىن كەلا ئامبىن ئەركەن سەھنا - مۇسلىم

گەلا ۋە كەلا ھەرقايسى كەلا بارەگەلىن خۇ^{۱۱۱} بەلنى كەلايىن ئاكرىن ۋە شۇيىن ھەق دەستىمىر امبارلدىن كەلايى دا ئەپون ل كەل مەغۇلانى رىككەقتى ۋە اوى دەمۇلەتا ھۇلاكوۋى دا جەھەكتىن ھەبىو ۋە ئاكرىن ۋە شۇيىن دابوونى ... ۋە ما مىر تا كەل ئىن ئوت سالىن ۋە رۇمەتا ۋە رۇمەتا كەلجانبووا^{۱۱۲} دە ئەمەن مۇنۇۋى دا چ پىزانىن ل سەر كەلايىن بەھىدىن ل سەرەمەن ئېلغەتەن مەقۇلى امبارلدىن مەغۇلان تىن زىلى ئاقرىمەكا بچوكت ل سەرەمەن (ئەرغۇن) (۱۸۳۰-۱۹۰۰مىل/۱۱۸۱-۱۲۹۱ز) ى ئەپون پىكۇلتىرى مىر امبارلدىن كەلايى مىر ئاكرىن ۋە شۇيىن بىكۇلتە دەمىن سەھەرا ئەرغۇنى كەل بەلنى تىدا سەرەمەن ۋە مىر ب ئەپەنىلە خۇ قەكىنشا مەھەرن ئىسىن پىن چىپا^{۱۱۳} چارەكەلى امبارلدىن كەلا ۋە قىرغە كەلايىن خۇ پىن كەلنى ئاكرىن ۋە شۇيىن ۋە بەردەم ما ل سەر

ل سەرەمەن خۇكەراتىيا مېراتىگىن ھۇلاكوۋى (۱۱۳۷-۱۲۱۵مىل/۱۲۳۶-۱۳۲۱ز) ئەمەن مۇنۇۋى چ پىزانىن كەلگە ۋە رۇن ل سەر بارى كەلايىن بەھىدىن ئەمەن ئىلى ئاقتىن خۇلگارىن ۋە بۇلەمۇنە ئەمەن ئىباغ) تا كە ما (۱۱۷۰مىل/۱۲۱۸ز) ما خۇلگارىن كەلا ئامبىن^{۱۱۴} پىشى ھىنگە چارەتقىمىن ۋە دىار تىنە (ئىبن فەزەلە ئەلەمەرى) دە ھىزىن ھەكارىيان ل سەر دەمى مىراتىگىيا مەسعود ئەلەمەرىنى بىن ئىكەن (۱۱۱۰-۱۱۸۰مىل/۱۲۱۸-۱۲۱۸ز) ى دەستىمىن كەت كە مىراتى ل كەلا ئامبىن ۋە كەلايىن ب سەر قە دىن ئەمە ۋە ئەبۇ بەكرە ۋە مىر خەلى بوون ئەبۇ بەكرى پىشەرىبوونا خۇ دى مەغۇلان راگەھەن بەلنى ئەبۇ مەسعود ئەلەمەرىنى شىبا ۋە بىكۇلتە لىن بىراىن ۋە (مىر خەلى) ما سەرەمەن كەلايىمەكا ھەكارىيانغا تا كە مىر ۋە پىشى ۋە كەل ۋە ئەمەرىدىن ۋە خۇن ۋە

خراب بىكەت، پاشان كەلا ئامبىدىن ل شوبونا ون بىتە لىفاكىن¹¹⁷، داكو ئەف كەلاپە د پاشە رۇزىدا ئەبىتە مەلبەتدەكىن بەرگىرىن و كورد دىزى بەرزەۋەندىتىن ون ل دەقەرىن مەنەزى ۋەرگىن¹¹⁸.

۲- كەلا ھەرورى:

ئەف كەلاپە دكەفەتە دوورنەن پىشكا باكوورن پارىزگەھا دەھۆكى و ئەلفەلفەشەندى جەنن ون دەستىشائىكىرىيە كو¹¹⁹ دكەفەتە ئىزىكىسى ۋەلاتن جۈلمەبىرگىن¹²⁰، بەلى ئەلجەمەۋى نامازە پىكىرىيە كو¹²¹ ز دەقەرىن سەرب مۇسلىن بە و ل باكوورن ون بە و سېھ، فەرسەخ¹²²، د ئىقبەرا ھەردو پاندا ھەنە¹²³، و ھەمان جۇگرافىئاس جەنن ون دەستىشائىكىرىيە كو نوورائىيا ئىقبەرا ون و ئامبەدىن سىن مېلىن¹²⁴، يا ئاشكىراپە ھەدى پەھۋەدى ب دەقەرىن ھەقتۇخىيىتىن ون قە ھەدى جۇگرافىئاس پاقوت ئەلجەمەۋى بىن سەركەتتى ئەبۋبەدە دەستىشائىكىرىيا جەنن ون بىن جۇگرافىيا و نوورائىيا ئىقبەرا ون و ئامبەدىن ئە سىن مېلى ئاتكو ئەكسەران بەلىكى دكەھىتە¹²⁵، اكەران.

بېرۇكئىلىسىن مۇسلمان ئاقن كەلا ھەرورى ب شىنۋازىن ژىك جودا مەسكۇبەدى ب كەلالاھوررا ئاقن ون ئىنابە¹²⁶، بەلى بىن مەن ب كەلا ھەرورا قەلئە ھەرورا ئاقن ون ئىنابە¹²⁷، كو ئەفە زى ئاقن مۇسە، ھەروەكى ل جەم پىراپىيا بېرۇكئىلىسىن نامازە پىكىرى ھاتى و ھەتا نھا زى گۈندى ئەف ئاقە ھەلگىرىيە، ھەروەسان قەلئەشەندى ب كەلا ھارون اقلە ھارون ئاللىكىرىيە و گۈنە كو ئامبەدىن و كەلا ھارون دكەفەتە ئىزىكىسى ۋەلاتن جۈلمەبىرگىن¹²⁸.

ۋەكەمبەن جارا ئاقن قىن كەلاپەن دۇنەرىن بېرۇكىما ھاتى ل دووف پىزائىيەن مە ساللا ۳۱۷مىل/۹۸۷زا بوو دەمن شەرەنپىخا ئىقبەرا ئەبا ئەفەلەن جەمەدىنى و غەزەۋنەلەۋەلەبىن بوۋەھى پەلى و بىن داۋىن دەست ب سەر كەلاپەن ئەباتەشەبى نا گىرتى كو ھەرورى بەك ز وان كەلان بوو¹²⁹.

ئېبىن ئەلئەسىر نامازە ب ون جەندى كىرىيە كو

دەستەلاتدەرىيا خۇ تا كو سىنا ون اكو ئەبا دبارەا پىشى مېرگەھەكا ئىچە سەرىخۇ نامەزەندى كو د ژىدەرىن مېزۋوبى دا ب امېرگەھا مازىجانپىارا¹³⁰، ھەشە ئامىكىن و پىشى ون كورن ون (غەزەدىن) و پىشى ون اتەجەمەدىن خەراى و پاشى (شۇجەمەدىن) دەستەلاتدەرى لىن گىزا و ئەفەن داۋىن پەھۋەدىن سىياسى د گەل سولتانى مەملۇكى ل مەسرى ھەبۋون ئەفەن جەندى ئەلفەلفەشەندى دەنە خەپكەرتن دەمن د بىزىتە¹³¹، د دەستەۋورائا ۋەك خەتەن ئاكرىن و شۇمىن دەرىن زى د ھىتەكىن، ون ئىپسار ل بەر دەرگەھەن سولتانى ل ۋەلاتن مەسرى ھەبۋون¹³².

دەرىزەي كەلا ئامبەدىن (بىن ئاز ئەلجەبىش) دىزىتە كو ل كارائىيا مەنن (ئىلخانپىيا) مېرەكى دەستەلاتدەرى لىن د كىر د گۈتلىن اجاسى كورن غەۋەراى و زىدەر ج پىزائىيان ل سەروى و جەۋالپىيا ۋەرگىرتا ئامبەدىن ئەمن¹³³.

كەلا

گىرگىرتىن كەلاپەن بەھىتەن د ون سەردەھىيا بىن ئەف ئەكۋەلەنە زى دگىرتە كەلاپەن ئېرىتە.

۱- كەلا ئامبەدىن¹³⁴:

ھەرچەندە پىزائىن دەرىزەي قىن كەلاپەن دكەمەن، بەلى ئەم دكارىن بىزىن بەك ز كەلاپەن گىرگىن ۋەلاتن ھەكارىن بوو و بارەگەن مېرىن ھەكارىن ل بەراھىن ل ۋىزى بوو، بۇ بەكەم جارا ئاقن قىن كەلاپەن د روۋەلەن ساللا (۵۲۸مىل/۱۱۳۳زا) ھاتىيە كو مېرىن ون ئەبۇئەلھىجەبە عەبۇللا كورن خەلىپىن كورن مەزەبەلەن ھەكارى بوو¹³⁵، بىن ئەلئەسىر پەسنا ون كىرىيە كو مەزەتەن و قەبىمەتەن ئامبەگەھا كورن ھەكارى بوو، خېزان و سامانەن وان ل ۋىزى بوون¹³⁶.

ل ساللا (۵۳۷مىل/۱۱۴۲زا) مېر عىماندەدىن زەنگى فەرمەن دا جىنگى خۇ ئەسىرەدىن جۇفەرى قىن كەلاپەن

لاپەك ز كەلا ھەروى

كەلا دىكەپتە سەر گرەكى ھىلەكى، پىلتاھىيا ۋى ئىزىكى پىتچى مەنراپە، خەلىكى نەزەرى ب گىرىن خازىنا تاق دىكەن¹³⁷، نەلھەممەۋى ۋەك كەلاپەكا فەلېم ل رۇزھەلاتىن مۇسلىن پەسنا ۋى كىرىپە¹³⁸، ھەرومىسان ئىبىن ئەلئەسسىر دەرىسارەۋى قايبىيا ۋى گۈنپە¹³⁹ كۈۋالىنى ز قايبىمىن كەلاپىن مۇسلىن ۋ پىلتىلەرىن ۋ ئاسىنئىرىن ۋە¹⁴⁰

ھەروەكى دىار كۈۋالىنى كەلاپەكا گىرىگ بۈۋ چەندىن كۈند سەر ب ۋى قە سوۋن، ب پەسنا (كۈۋالىنى ۋ ۋەلاتىن ۋى نالغى ۋى ئەسەمىن سولتاتىن مەملىكەتدا ھاتىپە¹⁴¹، كۈۋالىنى ۋ نەزەرىن سەر ب ۋى قە خۇدى ئالفاكا زۇن، گەروك ئوليا چەلەبى ھۇمارا كاتىپىن ۋى ب جەققى كاتى داناپە¹⁴²،

4- كەلا نەردەۋىتە (نەردەشتىن):

ئەف كەلاپە دىكەپتە سەر زىجىرا چىلەن سەپى، ئىزىكى (۷۰ كىم) ز پلانىزى دەۋگىن دېرە، دېرۇكتىپىس ۋ جۇگرافىيەسىن مۇسلمان د ھەروىن نەبوۋىنە د مەسنىشەنكەن چەن ۋى نا، ل دوۋك گۈننا

ئەف كەلاپە دىكەپتە جەھەكى سەخت ۋ ئاسىن ئەمىن گۈلى¹⁴³ قايبىمىن ۋ ئاسىنئىرىن ئاسىگەھا ۋە ۋ بىن ۋەكى ۋى ئىبن¹⁴⁴ ز سەردەمى ھىزىشا زەنگى قە بۇ سەر بارەگاپىن ھىرىن ھەكارى ل سالا (۲۸۱ھ/۱۱۳۳ز) نالغى ۋى دىئەف كەلاپىن ھەكارى نا ھاتىپە¹⁴⁵،

3- كەلا كۈۋالى:

ئەف كەلاپە دىكەپتە نەزەرا سەلئەتەبى ئىزىكى (۱۰ كىم) ز سەنتەرىن ئەرا سىمىلەن دوۋرە، دىكەلەك پەرتوۋگىن دېرۇكتە نالغى ۋى ھاتىپە بەلىن دېرۇكتىپىس ۋ جۇگرافىيەسىن جوداھى نە ئىنخەستىپە ئىلپەرا ۋى ۋ كەلا نەردەمىشلىن نەردەمىشلىن ۋ ب بەك كەلا داپە ئاسىن¹⁴⁶ ز بەرگۈ كەلا كۈۋالىنى دىكەپتە ئالىن پىنشىن بىن چىلەن سەپى ۋ كەلا نەردەمىشلىن دىكەپتە ئالىن پىشلىن، ۋ د نەنچەمىن ۋى چەندىن كۈ ھەردو دىكەپتە سەر چىلەكى ۋ ھەردو زى د بەك فونلغا دېرۇكتە ھاتىپە ئاسىن لەۋمان دېرۇكتىپىس ۋەك بەك كەلا ھۇمارىپە.

كەلا ئەرمىشىنى

ئەلجەمەمەنى دىكەھىتە سەر جىيان جودى ئىزىكى جىزىرا ئىبىن مومەرى^{۱۱۱} ھىرەسەن ئەو كەلا و كەلا كىوانى ب بەك كەلا ئافكىرىنە، ھەنا كو دەرى ئەلجەمەمەنى نامازە ب سەختىا كىوانى دىكەت دەرى دىزىت، ئىن رىكەك ھەپە ئەو زى نىزا كەسەكىن پىادە دىكەت^{۱۱۲} ب فىن گولنن مەرمەا وى كەلا ئەرمەشىنى (ئەرمىشىنى) پە، ز بەر كو كىوانى ئەھلە كەلاپەكا سەخت و قاپىم بوو، ھىرەسەن ئەلمەسەمەنى ئافىن كەلا ئەلمەسوارە^{۱۱۳} دانىپە سەر

كو ئەھلە زى ئافەكىن غەرىپە و ل جەم دىرۇكنىقىسىن بى ئەھلىپە ئىاسىن.

ز بەرگو جەپىن وى بىن سەخت و قاپىم بوو ھەمدانپىيان كەلەك كىرەكىن پىدەپە و ناسرولمەمەنى ھەمدانى سەر ز نوو ئافاكرىپەھە پىشىنى كو شوغەرمەنى المەختىدا خەلىقەنى ھەبەسى ھەرقاندى ھىرەسەن ئەبو ئەھلىپىن ھەمدانى سامان و كەنجىپىن خۇ ل فىن كەلاپىن دانىپە^{۱۱۴}.

ئەھ كەلاپە دىپتە بو پىشك پىشكا زىرى ھەندەك بىرىن كەلاپە دىكەھىتە دىكەھىتە ئىزىكى ۱۱ بىران و عومبارەك مەرىن بو عەمباركەنا مەھل و دانى لىن ھەپە بەلى پىشكا زۆورى ئىزىكى ۲۰ زۆورىن ز بەرى و كىلىسى ئافاكرى لى ھەنە و بەك ز فىن زۆران مەزگەھت بوو و ھىز شىوئىلەپىن ھىجران لى ھەنە، ھىرەسەن ل ھەر چىوار كۆلۈپىن كەلاپىن شىوئىلەپىن بۇرچىن زىرەھلىپىن لى ھەنە^{۱۱۵}.

۵- كەلا زەمغەرانىن (زەھرانىن) :

ئەھ كەلاپە دىكەھىتە زىرىا جىيان بىخىزىرى و ئىزىكى كۆندى كۆلۈ بىن ئەھ ئەلمەمەنى مەرىلەرى وىن گۆنپە كو دىكەھىتە زىرىا جىيان جودى^{۱۱۶}، ئىزىكى ۱۰۱كەم (بازىركىن مەغلاسىيا بوورە^{۱۱۷}، ئىبىن ئەھلەسەپەر نامازە بىن دىكەت كو دىكەھىتە زىرىا جىيانەكى بىلە ئىزىكى قىپشخا بووراپىشىيا بوورى^{۱۱۸}، دىرەكا كەھلىن لى ھەبوو ب دىزا زەمغەرانىن دىپتە ئىاسىن^{۱۱۹}.

ئەھ كەلاپە كو ل سەر كىرەكى ل ھەندەك بازىركىن كەھتە بىن ب رەنگىن ئىقىلارنەكا بىن سەرەپەر شىوئىلەپىن وى دىكەھىتە دەھشەكىن كو ب ئىزىكى ۲- ۵ كەم ب سەختا زۆوبارنى دىچلە بەرەھ زىر دىپتەھە^{۱۲۰}، ھەنا ئەھ شىوئىلەپىن دىوارىن وى ھەپە و سىنوورائىا وان ئىزىكى (۱.۷۰م) و ھەرىو ئالىپىن دىوارى ب بەران ھەتپە ئافاكرىن^{۱۲۱}، دىپت ب پەھىلا زەمغەران ھەتپە ئافاكرىن ز بەر چاندىنا روھەكىن زەمغەران ل دەورۇ بەرىن كەلاپىن^{۱۲۲}.

كەلا شوشىن ئالاھىدى باشورى و يۇرتلار ئە

۶-كەلا شوشىن:

كەلاپەكا ئالداھە ز دەقەرىن سەر ب موسلىن ئە بە ل يۇرتلار ئىن رۇپىن بېجەمى^(۱۱۳). سەلسوۋىن كەلا ئاكرىن بە^(۱۱۴). بەلىن كەلا شوشىن ئ با ئاكرىن سەرىنر و بىلەنرەلى ئ ئالىن ئابوۋرەھ سەنگا وئ كېنەرە^(۱۱۵).

ئەل كەلاپە ب كەلاپەكا سەخت و قايىم ھائىبە ئېسىن ئېيىن ئەلئەسىر ئامازە ب قىن چەلىن كرىبە دەمىن گۈتى، دكەقىتە سەرچىپەكەن بىلە^(۱۱۶). ئەوما شىبا بۇ دەمەكىن دىزى خۇ ل بەر ھىزشا بەدرەيىن ئوتلولى بگرىت ھەنا كو ئېيىن ئەلئەسىرى گۈتى^(۱۱۷) ئېمەر قايىمىا وئ قەمەللا وئ ل وئىزى با دەمەرىز بوو^(۱۱۸) د ئندەرىن سىرىمىدا ئاقى وئ پەك گۈندەك ب ئاقىن (باشوش) ھائىبە^(۱۱۹) و ئىزىكى (۹۰ كە) ئ موسلىن ئوۋرە^(۱۲۰).

۷- كەلا ئەلجەدەدە:

بەكەم چار ئاقىن قىن كەلايىن ھائىبە دەمىن

سەلاھەدىن ئەبۇبى قىاي دەست ب سەر بائىزى مۇسلىن دا بگرىت ئېيىن ئەلئەسىرى بەركرىبە كو ل سالا (۵۸۱ھ/۱۱۸۵ز) سولئانى مىر مەمئۇنى ھەكەرى^(۱۲۱) ھەلەرىبە سەر قىن كەلايىن و ئوۋرەچىدەپە و سەبە ل وئىزى ھەنا سەلاھەدىن ئەبۇبى ئ موسلىن چوۋىيى ئندەرىن دېرۇكى و جوگرافى ب دىۋىنى جەيىن قىن كەلايىن بەرئە كرىبە ئېيىن ئەلئەسىر و ئەلئەسىلى ئامازە پەدەپە كو دكەقىتە ۋەلاتىن ھەكەرى ئ دەقەرىن سەر ب موسلىن پىشىن كو ل سالا (۱۱۲۱ھ/۱۲۲۵ز) ھائىبە سەرقلەن^(۱۲۲) و گۈندىن وئ دابە دەكەل كەلا ئامەدىن ئە^(۱۲۳) ئەلجەمەۋى بىن پىشت راست ئەبۇۋىبە ئ جەيىن وئ ئەوما دە بۇچوۋىن بەرچالەكرىبە يا بەكەم كو دكەقىتە ئېقىمەرا ئىسەيىن و موسلىن يا بوۋىن كو كەلاپەكا كەقىتە و دەقەرىن وئ سەر ب جەسكەيىن ئە^(۱۲۴) و دېيىت ئېيىن ئەلئەسىر و ئەلجەمەۋى د ھوۋرىن ئەبۇۋىبە د دەسئىشالكرنا جەيىن وئ دا ئوكە گۈندەك ل نەقرا بەروارى بالا ھەبە ب گۈندىن جەدىكەن دېقەتە ئاقىن و جەيىن وئ

سۈرچا ئاغىن ل كەلا گىرى سۈر

بىن ئاسىن بە و ئىزىگى ئاسىن بە و دىت ئەو كەلا ئەلجەيدە دىت

بەرمەن ئاغىيەگىن ل ئىفا كەلا شاپان

ئاغىن لىن كەلايىن ئىناي و ب بەك ل كەلايىن گىرىگىن جەمەتلىك دايە ئاسىن^(۱۱۱) ھەروەسەن لىيىن ئەلئەسەرى د ھەردو بەرتوۋگىن خۇدا ئاغىن وئ ئىنايە بەلنى پىزانىيىن وئ دۇھەف و ئە دىنەجەب بويىتە ھەروەگى د بەرتوۋكا النارخ الباهرا ما دىيىتە ل سالا (۵۳۷مىتر/۱۷۶۱زا) عىمانەتلىك زەنگى دەست ب سەر كەلا شاپان ما گىرت و ھەرقانە و بەك بەك ل مەزىنەن كەلايىن ھەكلىن دايە ئاسىن^(۱۱۲) بەلنى د بەرتوۋكا خۇ الكامل دا دىيىتە جىگىرى زەنگى ئەسسىرەدىن جىرى پىشتى كەلا ئاشىن خرابىگى ل سالا (۵۱۸مىتر/۱۳۳زا) ھىدەك لەشكەرى دى ھىزانە سەر كەلا شاپان و پىشتى كو ئورۇنچىدا دەست بىسەرما گىرت و ب بەك ل ئاسىنكەيىن اھسورا عەشپەتتا مەھرائى ھۇمەرتىبە^(۱۱۳)

ب ھەر رەنگەگىن ھەبىت ئەف كەلايە دكەپتە سەر زەجىرا چىلەن شىگىرى ل باكوورۇ رۇتاقايىن بازىرگىن باتۇفا ئەمۇن ئىزىگى ۱۵۱كەم دورۇ زاخۇ و ھەتا ئىفا شۇبەتلىك ھۇمەرتىكا زۇر ل زۇرۇمەرتىكا و بىرىن ئاغىن لى مەنە و جەن كەلا دكەپتەن جەمەت ئاسىن بە و ئىن بەك رىك دىيىتى^(۱۱۴)

ھىدەك كەلايىن دى ھەنە كو دىرۇكلىپىس و جۇگرافىيەسىن ل كەلايىن مەقرا زۇرۇن ھۇمەرتىبە بەلنى ئەز ب پىشقى دىيىن ل فۇزۇ د ئىفا كەلايىن ۋەلاتى ھەكلىن دا ئامارە پىن بىكەم چىكە د وئ

۸-كەلا چىل سورا (گىرى سۈر)

ئەف كەلايە دكەپتە مەقرا بەرۋارى بالا، ئىزىگى (۱۵كەم) ل بازىرگىن كاتى ماسىن مۇرە د ئىدەرىن دىرۇكىدا ئاغىن وئ ب شىۋازىن جۇدا جۇدا ھاتىبە چارەگىن ب اچىل سۈرى چارەكا دى ب اچىل سورا و پا دى ب اچىل سورا ھاتىبە ئاڭلىق^(۱۱۵) ئەلجەمەتلىك ب كەلايەگە ل چىلەن ھەكلىن ل ئاغا مۇسلى^(۱۱۶) دايە ئاسىن ئىيىن ئەلئەسەرى ل ھىدەك جۇمەرتىن كوردان لەكۇھاسنىيە كو بەك ل كەلايىن ۋەلاتى ھەكلىن بە^(۱۱۷)

ئەف كەلايە دكەپتە سەر گىرەگىن ئاخىن بىن سۈر ل ئىفا مەشەكە مەبۇرى بىلەمەتلىك وئ ل (۵۰-۱۶۰ مەتر) دىيىت ئەف ئاڭە ل رەنگى گىرى سۈر ھاتىبە ل بەرگو ھەركەسىن ل دۇرۇقە بەرى خۇ دەتەن رەنگى وئ گىرى سۈر دىار دىيىت و د ئەنچەمە ل جەم خەلگىن مەقرا ب گىرى سۈر ھاتىبە ئاسىن و ز بەرگو ئىفا (گا) د زەمەن مەھمەتلىك ئىنە و ئىپاچ شۇبە وئ د گىرت بويىتە اچىل سورا.

۹-كەلا ئەلئەمەتلىك (شاپان)

مەسكۇبە بەكەمىن كەسە ل دىرۇكلىپىس

شۈبھىلەر سەرىجا ئالنى ل كەلا يىتەنۈرى

دېۋان باكوور كەلا يىتەنۈرى

پىشىنى سۈرۈپ ب ئاف سىنۈۈرىن كەلەن بىخۇ
دەقەپىت ز رۇھەلانى قە بەرەف بىلىندىرىن جەل
كەلەن دىچىت كو روۋىسەرىن ۋى دىگەھىتە (۱۵م)،
دىزىھى و پالى ۱۰م ۋى مەنە ئەو جەن ئەلارا
مىرى ل سەر ھاتىبە ئافاگىن ھەر چەنە ھىدەك ز
قى جەن ۋى د گەل ھەرقلەن چۈۋە بەلن روۋىسەرى
تەلارا مىرى ل سەرە دىزىھىيا ۋى (۱۵م) و پانىيا ۋى
(۷م) و شۈبھىلەر لىن د دىارن د بىت ھىدەك ز قەسرا
مىرى ۋى دگەل لىن ھەرقلەن چۈۋەبىت

لاىن باكوورى بىن كەلەن شۈبھىلەر لىن (۳۰ - ۱۰م)
زورا لىن مەنە و سىۋىرەنە دىۋارىن وان دىگەھە (۱م)
ۋى سىزگەھنا كەلەن دىگەھىتە لىن باكوورى دىۋارى
سىزگەھتىن بىن باكوور و دىۋارى باكوورى كەلەن د

سەردەمەنە و ھەتا ئەا ۋى دىنەف ئوخپىن ۋى دەقەرى
دەنە پا كو قەگەلەنە ھە ۋى دىگەپت ب تەبەت كو
جۇگرافىيەسىن سوسلمان ب رەنگەگىن گىشى و
بىن دەسنىپىلەنگىن ئەلارە ب ئوخپىن زۇزان كىرە،
پاقوت ئەلەھەمەۋى ب " ۋىراكوورەكا باشە د ئىقىرا
چىلەن نەرمەنەيا ز ئالەكەپتە و خەلات و ئازەرىنچەن
ۋى دىۋارىگىن و سوسلەن ز ئالەكەن ئوۋە" (۱۳۳) پەسنا
ۋى كىرە ھەرۋەسەن پاقوتى ب قەگەھەستىن ز
ئىن ئەلەھەسەرى دابە نىاسىن دەمىن گۈنى " زۇزان
دەقەرىكا بەرقرەھە ل رۇھەلانى روۋارى دىلە ز جىرا
ئىن سوسەرى و پەگەمىن ئوخپىن ۋى ز سوسلەن ھەتا
ئوخپىن خەلاتىن ب دوورتا دو رۇزە و ل ئوخپىن
ئازەرىنچەن ب ئاۋى دەھت" (۱۳۳) ھەرۋەھا لىن
خەقەل دىۋارى ۋى د بىزىت " دەقەر و كەلەنە
بىسەن ۋى ھەنە و پىرەنەيا ۋى چىنە" (۱۳۳)

۱۰- كەلا يىتە نۈرى

كەلا يىتە نۈرىن لىك ز كەلەن بەھەنە ھەر
چەنە زىدەرىن سىۋىس كىنە باس ۋى كىرە لى
قىن كەلەن ۋى رۇلن خۇ ھەبۈۋە د دېرۇكا سىزگەھا
بەھەنەنە دا ئەف كەلەنە د كەپتە رۇھەلانى دەقەر
بەرۋارى بالا نىزىكى ۳۱كەم ل باشۋورى رۇھەلانى
بازىرگىن گەنە مەسەن ز لاپەگىن دى قە د كەپتە
باكوورى رۇھەلانى كەلا ئەمەدىن ب دوورتا ۳۰كەم
ۋى چىلەن مەنەنە ئاقبەرە د ئاقبەرە ھەردو كەلەن دا

سۈۋىرىن سىزگەھتىن بىن كەلا يىتە نۈرى باكوورى
ۋى چىلەن تىكى و كورن زىرى بە و باشۋورى ۋى
چىلەن مەنەنە و سەر دەرەجا نىكەمەلن بە رۇھەلانى
ۋى دەقەرە نىرە و ۋى سەرن و گۈندى ئىۋەلەن بە
رۇتاقەن ۋى چىلەن گەنەنەك و گۈندى يىتە نۈرى و
شەلەلە

د پەرتۈۋەگەنە دا ھاتىبە د بىزىت ئەف كەلەنە
د كەپتە د ئاقبەرە گۈندى يىتە نۈرى و تىۋەنەنە
دا ل دەقەرە بەرۋارى بالا و ئەفە كەلەنەكا مەزە ل
ھەدەقەنە دۈلەكە ئەنگ و كورن د بىزىن گەلەنە اىگ
داۋدا و ل سەر پانىيەكا كەقەرىن

جہ ہندہ ب شوپرہ و دیواران ہائینہ ناسینگر
دا کو کھلا بھیتہ پاراستن۔ سنویراتیبا فی دیواری
۱۱م و بلنداہیبا وی نموا مای ۲۰۵م و ل پشت فی
دیواری دیسان شوینوارین نفاہیبیان ہندہ

۹۴- کھلا شخو

کھلا شخو د کھفینہ داہیبا زنجیرا چیاہن ہندیا
ز لاین رورتاٹھای فی ہنداقی دیواری خابووری سنووری
ہندو غنٹیرہنن بہرواری زووری و گولیبان۔ کھلا
ہرورین د کھفینہ باکووری رزھلاتن کھلا شخو ب
دیوراتیبا نینگی (۱۰کم) و ل سمرن کھلا شخو
کھلا ہرورین د ہیتہ دینن رزھلاتن کھلا شخو کھلا
اگرن سورہ ب دیوراتیبا نینگی ۱۱کم۔ باشووری
وی زی کھلا لہرورین بہ ب دیوراتیبا ۱۵کم و لطف
ہندو کھلاہن داہین ل کھلا شخو ب چاٹ ناہینہ
دینن چونگی چیا د کھفینہ ہر رورتاٹھای کھلا شخو
کھلا شایانین بہ ب دیوراتیبا نینگی (۱۰کم)۔

دہراری نالین کھلاہن خھلکن دہورورین کھلاہن
راہکن دینن لہو زی لہوہ کو ہمس لہو گولدین ل
چوار کٹارین کھلاہن خھلکن گولدن شخو د گولدن
اودلاتن شخو۔ لہو دینن نالین کھلاہن زی ل فی
چھندن ہائینت۔

ہر چھندہ کھلا شخو کھلاہکا بچویکہ ل
دھورین ہائین ل دیووف فن پتھاسن زور سالوخمین
کھلا ل لطف ہندہ رھجن وی د دیوار و شوپرہ کری
نہ۔ دیورگھہ زی ل ہمس لاین وی ہائینہ نالاکرن
ز لاین باکووری ب نین فی سنی دیورگھہ ل سمرن
کھلاہن دھینہ دینن۔ کھلا شخو د کھفینہ سمرن
گرھکن کھفین ب بلنداہیبا (۵۰م) ل بلندترین چھہ
و لطف گرہ ز لاین رزھلاتی فی و پشکھکا لاین
باشووری فی ہن کھفین و فراکھہ و کھس لھنیت
ب سمرکھٹیت و ہمس لاین دی زی د لیندن ہائین نہ
کھف و فراکھہ و ز ہر ہندن لہون دھستہلاتاری
ل کھلا شخو کری دیوارین سمرن داہنہ لاین وی دین
نہ کھف۔ لطف دیوارہ ز ہر و کھس لھن ہائینہ نراہن
ب پانیبا (۱۱م) و بلنداہیبا (۳م) ز شوینوارین کھلاہن

دھستہلھانکن۔ دو جھنی ل لاین باشووری ہندہ و د
کھفنی دا د کھلاہن۔ دیسان شوینوارین ہندک زورین
ز لاین باکووری فی ہندہ ہائین ہمس د تھفینہ
ز ہر کو ج زھدرن مینووی و باڑن ج پونہ
نہ داینن ز ہن ہندک لھفین سادہ و کورت
لھیری ز وان زی ایلوت لھمھموی لھون ل
سال (۱۱۶متر/۱۲۸زای مری و مینوونقیس این
لھلھسیرا لھون ل سال (۱۲۰متر/۱۲۳زای مری د
سمر ہندن زی را ہندو نافرہیان نالین کھلاہن وکی
لینک نہ لھنہ۔ ہن لیکن ب نالین اباوخوا^(۱۳۱)
نال د کھت و ہن دیوون ب نالین اباوخوا^(۱۳۲) ب لطف
دکھت۔

۹۳- کھلا چھیبیان

کھلا د کھفینہ سمرن کھمھکی ز چیاہن ب نالین
چیاہن کھمھکا و لطف پارچہکہ ز زنجیرا چیاہن ب
نال و ننگ ل پھنا دھوکن کو د بیزن اچیاہن
سیرا۔ لطف پارچا چیاہن کھلا مھیبیا د کھفینہ
سمرن ز گولدن ارجینا۔

کھلا د کھفینہ سمرن کھمھکی ز کھمھن
چیاہن کھمھکا و د بیزن اکھکی کھلاہن و لطف
کھمھہ د کھفینہ د نالہرا دو کھمھن دی کو د بیزن
ایکا جھمسوری و کوپکن پیکا پیر لھوسا۔

د نالفا کھلاہن دا ز لاین رزھلاتی فی شوینوارین
ہندک زورین ہرھنی نہ و کھمھن ہرا د دیار کو
لہو چھن نفاہیبیان ہون۔

ز لاین رورتاٹھای فی و د ہن بلندترین حال دا ل
کھلاہن شوینوارین سیرجھکا نالین ہمہ۔ لھمھکا
سنوورین فی سیرجھ ب دیواری ہائینہ سنوورین و
نھمھکا دی کھفین خورھنی بہ پتھیا فی سیرجھ
(۳۷۴م) و فرھیبیا وی دیواری ل ہر ہائینہ دان
۷۰۱سما و کویراتیبا وی ۱۰۱م و ب رھ سیرجھ
فی شوینوارین زورہکا دی ہندہ۔

لطف کھمھن چیاہن د سمر ہندن را کو د سمرھنن
خوہا ہن لھسن بہ۔ ہائین د ہن فی کھمھن دا و ز لاین
رزھلاتی فی ہندک

1۰۱م) ۋ فرەھىيا ۋىن (1۸م، دىستان ل كاپىن باشقۇرى
 رۇزنامىسى شىۋىتۋارىن ھىندەك زۇپرىن دى زى ھەنە
 ھەزىھ ل داپىن بىزىن ھىزمارەكا دى يا كەلان ل
 سنوۋرى ئەھابىن پارىزگەھا دەھكەز ھەنە ھىز بەك
 پىندىلى ئوۋلچوۋىن ۋ ئەكۋلپىن ل سەر تەھابىنەكىن
 ئەوما زى جەنخۇ ۋ قىن ئەكۋلپىندا تەكرىپە

ئەھا شىۋىتۋارىن بىرگەكا ئاقىن بۇ ئومباركەرتا ئاقىن لىن ۋ
 دىابىن دىزىھىيا قىن بىۋارى (۱۵م) ۋ بىلداھىيا ۋى (1۸م)
 ۋ ۋ كەھىتە كاپىن باشقۇرى رۇزنامىسى كەلاين
 ۋ ئەك كەلاين دا شىۋىتۋارىن جەند زۇپرەكا مابىنە
 ۋ زۇورا سەرەكى يا مېرىق كەلاين ۋ كەھىتە بىلەندىرىن
 جە ل كەلاين ز كاپىن رۇزنامىسى قە ۋ دىزىھىيا ۋى

زىدەر ۋ پەراۋىز:

- 1- سىرت مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە ۋابوات القىلال القاهىرە (1۰۱)، ص 1۳۳
- 2- ھەھابىن زىدەر، ۹۱
- 3- طە ھەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۲۷، ص 1۳۳
- 4- مەھابىن مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۱، ص ۳۷۸
- 5- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۷۸، ص 1۰۰
- 6- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹1۸، ج 1، ص 11
- 7- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۵۲، ج 1، ص ۲۲۷
- 8- مەھابىن مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۷۷، ص ۳۸۸
- 9- مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۱، ج 1، ص ۲۸۱
- 10- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ج 2، ص ۲۸
- 11- مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ج 1، ص 1۸۱
- 12- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ج 1، ص 1۹۱-1۹۲، بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ج 1، ص 1۹۱-1۹۲
- 13- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ج 1، ص 1۹۱
- 14- سىرت مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۳۱-1۳۲
- 15- ھەھابىن زىدەر
- 16- ھەھابىن زىدەر
- 17- سىرت مەھابىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۳۱
- 18- دىنەۋىر، 1۹۱۰، ص 1۰۶-1۰۷
- 19- قىتۇبىل قىتۇبىن، 1۹۸۲، ص ۳۲۲، بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۸، ص 1۳۳، بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ج 1، ص ۲۲۱
- 20- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ص ۲۲۱
- 21- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ص ۲۲۱
- 22- بىن تەھسىباتى ھىزىيە، 1۹۸۲، ص ۲۲۱

- 17. الفارسي، تاريخ تاريخ، تحقيق عبدالصمد السلفر، واحسين ابراهيم الموسكري، دهوك، 10-7، ص 109.
- 18. طبه الموصل في العهد الاموي، ج 1، ص 113.
- 19. تاريخ عمر قوزي الموصل ابن الحكم العباسي المباشر، موسوعة الموصل الحضارية، ج 1، ص 123.
- 20. ابن شداد الاطلاق الخطيب في ذكر احوال الشام والحيرة، تحقيق يعين سلامة المنطق، 1991، ج 2، ص 217.
- 21. الطبري، تاريخ الرسل والملوك، تحقيق محمد ابي الفضل ايوب، 1988، ج 1، ص 125، ابن الاثير الكامل ج 8، ص 219-271.
- 22. لعمري كمها العيو لهيحاء عميدولا كوزي حمداني معلوميا [صلا 193 مش 87-90] و لا كو صلا 317 مش 119، امير لادن و لطفه بسنييكا موكلتاريا حمدانيان بوو ل ووزي و يا بهر قوام بوو ههنا صلا 317 مش 119، ازان و بشري بوو كوزي بوو المير لمولجا، كوزي بوو كوت زلمو ههناك نصير. الفخر كو ههرو ملان بوو و ههنا كهمير بوو فسمتلاانارو كرتيونه بصيرت. ابن ميركمن بسنلاانارو ل ميوصلير، كر تا كو صلا 280 مش 191، نصير بوو بووي و ان العيو لاهرا با بصيرت مقلوبيا هانيه كووشن، بيزره مسكوته لاهر الامير اميربو، داتا، ج 1، ص 192-197، ابن الاثير الكامل، ج 8، ص 111، الصولي، امير الرازي، باثله والمفتخر باثله، ايوب، 1987، ص 182.
- 23. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191.
- 24. لاهر الامير، ج 1، ص 192-193، بيشار ابن الاثير، الكامل، ج 8، ص 191.
- 25. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191.
- 26. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191.
- 27. ابن الاثير الكامل، ج 11، ص 183.
- 28. ابن الاثير الكامل، ج 8، ص 190، ابن خلدون، تاريخ ابن خلدون، ج 2، ص 101.
- 29. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191-192، ابن الاثير الكامل، ج 8، ص 191، اوت دكو، ص 191.
- 30. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191، ابن الاثير الكامل، ج 8، ص 191.
- 31. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191.
- 32. الفرج بعد الطغاة تحقيق عبد الطاهر ايوب، 1978، ج 1، ص 181.
- 33. الفرج بعد الطغاة، ج 1، ص 181، مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191.
- 34. مير ابو الفوارس محمدا هاته كرتن چوتني تاكرتيا برابري هو (حمداني) بوو ميم (الحا مقلوببو كر بيزره، مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191، الفخري الصفاي، الصفاي، ابن السكيت، ص 89.
- 35. تاربانو (بدم باسري ريكو بوو تاكتر، تياربوو ناظر بوو فاريبي به (بو بركان، تار تاكو شاهاناري اجيرا و بانو تاكو هاتم) (صفاي) پنگههنت- راتشا ناظر بوو تبسه شاهارا شاهان (بهر السناه)، بيزره السوخري الفرج بعد الطغاة، ج 1، ص 181، بهرايوز ارماد 11.
- 36. السوخري الفرج بعد الطغاة، ج 1، ص 181.
- 37. ج (باشار بو ناظر بوو نهفليه بين).
- 38. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 192.
- 39. لاهر صاركوبه نهفليه تباهين.
- 40. مسكوته لاهر الامير، ج 1، ص 191-192.
- 41. السوخري الفرج بعد الطغاة، ج 1، ص 181-182.
- 42. لاهر الامير، ج 1، ص 192، ابن الاثير الكامل، ج 8، ص 190، ابن خلدون، تاريخ ابن خلدون، ج 2، ص 109، وكي خلانسه تاريخ الكره، ص 122-121.
- 43. صر با، لعمري عميدولا لهاحسين كوزي بوسهكو بوو شاهاناري بوو اماندا و بيشاني بوو (باقرا چيشي باحمسون ل و لادن ميران و محمدحلي بوو بيزره الفارسي تاريخ الفارسي تحقيق زوزي عبداللطيف موهي ايوب، 1992، ص 19-20، ناظر الوردانوي و ابن الاثير ناظر بوو د گهته كووشن حمدانيان، بيزره لاهر الامير، تحقيق اميربو، ص 191، ص 181، الكامل، ج 8، ص 192.

111. الھىطائىر، جامع التواريخ، ج 1، ص 219-220، ابن العبرى، تاريخ الزمان، ص 222، ابن المقطفى، الحوادث الجامعة، ص 277-278، حوادث مير تاريخ حبيب السير، ج 1، ص 1-10.
112. كبر السن، ج 8، ص 90، البوسينى، نيل فرقة الزمان، ج 1، ص 294.
113. مجمع الاشب، ج 1، ص 100-101.
114. سلك الامصار، ج 2، ص 133-132.
115. الفلكنسوى، صبح الامسى، ج 1، ص 271.
116. ابن العبرى، تاريخ الزمان، ص 229-230.
117. القمى، سلك الامصار، ج 2، ص 128، الفلكنسوى، صبح الامسى، ج 2، ص 278.
118. الفلكنسوى، صبح الامسى، ج 1، ص 278.
119. تلخيف التعريف، ص 15، الفلكنسوى، صبح الامسى، ج 8، ص 171، خليل، المغبول فى الموصل، ص 132.
120. ياك ز فەكولەران تەلەز، ب مەن كىيە كە كەلا تەلەز مەنار كۆمۈن تەلەز بىن ئولەد، تەق بۇمبۇدە ئەمەلسە، مەز شۇبۇلار بىن كەلا تەلەز - بۇرۇبا شەخز كىلومەتران [مەرسىكى خەنە كەلا د كەلەنە مەز كۆمۈن بەرەن بىن رەنگ مەلەكى بىن شەمەبە بۇ 971 - 970 مەزە، خەلەن مەلەز، بۇرۇن تەمبەك خەب و با بىرەن تەمبەز بە مەن مەن بۇ ئەم ز كۆمە تەلەز مەن بۇ (بىن مەز كۆمۈن) تەلەز مەزە و ل شۇبا وۇ تەمبەز ل بىرەن بۇ تەلەز، بىرە مەم بىلەن، ج 1، ص 24، ل رۇدا 1771-1770] 1- مەز مەزەنە كەلا تەلەز كىيە.
121. ابن خلكن وفيات الاميان، ج 1، ص 180.
122. الكامل، ج 11، ص 14.
123. الكامل، ج 11، ص 18، الحموى، معجم البلدان، ج 1، ص 24.
124. مئبل مەلەمىن، ص 18.
125. صبح الامسى، ج 1، ص 271.
126. فەرىھەج الفرىھ - [مەز مەز بىنكەنەت مەز فەرىھەجك بىرەن شەخز كىلومەترانە بىرە فەلەزەن مەلەكەل و الاوران الاسلامىة، ترجمة كامل العملى، لبنان، 1990، ص 91.
127. معجم البلدان، ج 2، ص 3-4.
128. مەنار زەم،
129. تجارب الامم، تحقيق البزور، بغداد، د.ب، ج 1، ص 293.
130. الحموى، معجم البلدان، ج 8، ص 212، ابن الاثير، الكامل، ج 11، ص 14، القمى، سلك الامصار، ج 2، ص 133، ابن خلكن، تلخيف التعريف، ص 15، تاريخ ابن خلكن، تحقيق خەنە شەخەب، بيروت، 1988، ج 2، ص 171، صبح الامسى، ج 2، ص 271.
131. مەنار زەم، ج 1، ص 278.
132. مەسكۇتە، تجارب الامم، ج 1، ص 293-292.
133. الكامل، ج 1، ص 111-110.
134. ابن الاثير، الكامل، ج 11، ص 14.
135. بۇ مەبۇدە بىرە الحموى، معجم البلدان، ج 1، ص 14، ج 1، ابن الاثير، الكامل، ج 2، ص 212.
136. ل رۇدا 1771-1770] 2- مەز مەزەنە مەز كەلەن كىيە.
137. الحموى، معجم البلدان، ج 1، ص 181.
138. الكامل، ج 11، ص 14.
139. ابن عبد الظاهر، الوصى الزاهر فى حيرة الملك الظاهر تحقيق عبدالعزىز الجويهرى، الرياض، 1971، ص 115.
140. سياحةالسنوى لوليا جەلەبى وۇ كىرەن مەنەد تەكەم، بغداد، 1999، ص 274.
141. معجم البلدان، ج 1، ص 14.

133. مەھمۇد ئىلخان، ج. 1، 141-بىر.
134. مەھمۇد ئىلخان، ج. 1، 147-بىر.
135. مەھمۇد ئىلخان، ج. 1، 147-بىر. ئىسكەندىيە ئىلخانى ئاممى، ج. 1، 191-192.
136. ل. 191، 192، 193، 194، 195، 196، 197، 198، 199، 200، 201، 202، 203، 204، 205، 206، 207، 208، 209، 210، 211، 212، 213، 214، 215، 216، 217، 218، 219، 220، 221، 222، 223، 224، 225، 226، 227، 228، 229، 230، 231، 232، 233، 234، 235، 236، 237، 238، 239، 240، 241، 242، 243، 244، 245، 246، 247، 248، 249، 250، 251، 252، 253، 254، 255، 256، 257، 258، 259، 260، 261، 262، 263، 264، 265، 266، 267، 268، 269، 270، 271، 272، 273، 274، 275، 276، 277، 278، 279، 280، 281، 282، 283، 284، 285، 286، 287، 288، 289، 290، 291، 292، 293، 294، 295، 296، 297، 298، 299، 300، 301، 302، 303، 304، 305، 306، 307، 308، 309، 310، 311، 312، 313، 314، 315، 316، 317، 318، 319، 320، 321، 322، 323، 324، 325، 326، 327، 328، 329، 330، 331، 332، 333، 334، 335، 336، 337، 338، 339، 340، 341، 342، 343، 344، 345، 346، 347، 348، 349، 350، 351، 352، 353، 354، 355، 356، 357، 358، 359، 360، 361، 362، 363، 364، 365، 366، 367، 368، 369، 370، 371، 372، 373، 374، 375، 376، 377، 378، 379، 380، 381، 382، 383، 384، 385، 386، 387، 388، 389، 390، 391، 392، 393، 394، 395، 396، 397، 398، 399، 400، 401، 402، 403، 404، 405، 406، 407، 408، 409، 410، 411، 412، 413، 414، 415، 416، 417، 418، 419، 420، 421، 422، 423، 424، 425، 426، 427، 428، 429، 430، 431، 432، 433، 434، 435، 436، 437، 438، 439، 440، 441، 442، 443، 444، 445، 446، 447، 448، 449، 450، 451، 452، 453، 454، 455، 456، 457، 458، 459، 460، 461، 462، 463، 464، 465، 466، 467، 468، 469، 470، 471، 472، 473، 474، 475، 476، 477، 478، 479، 480، 481، 482، 483، 484، 485، 486، 487، 488، 489، 490، 491، 492، 493، 494، 495، 496، 497، 498، 499، 500، 501، 502، 503، 504، 505، 506، 507، 508، 509، 510، 511، 512، 513، 514، 515، 516، 517، 518، 519، 520، 521، 522، 523، 524، 525، 526، 527، 528، 529، 530، 531، 532، 533، 534، 535، 536، 537، 538، 539، 540، 541، 542، 543، 544، 545، 546، 547، 548، 549، 550، 551، 552، 553، 554، 555، 556، 557، 558، 559، 560، 561، 562، 563، 564، 565، 566، 567، 568، 569، 570، 571، 572، 573، 574، 575، 576، 577، 578، 579، 580، 581، 582، 583، 584، 585، 586، 587، 588، 589، 590، 591، 592، 593، 594، 595، 596، 597، 598، 599، 600، 601، 602، 603، 604، 605، 606، 607، 608، 609، 610، 611، 612، 613، 614، 615، 616، 617، 618، 619، 620، 621، 622، 623، 624، 625، 626، 627، 628، 629، 630، 631، 632، 633، 634، 635، 636، 637، 638، 639، 640، 641، 642، 643، 644، 645، 646، 647، 648، 649، 650، 651، 652، 653، 654، 655، 656، 657، 658، 659، 660، 661، 662، 663، 664، 665، 666، 667، 668، 669، 670، 671، 672، 673، 674، 675، 676، 677، 678، 679، 680، 681، 682، 683، 684، 685، 686، 687، 688، 689، 690، 691، 692، 693، 694، 695، 696، 697، 698، 699، 700، 701، 702، 703، 704، 705، 706، 707، 708، 709، 710، 711، 712، 713، 714، 715، 716، 717، 718، 719، 720، 721، 722، 723، 724، 725، 726، 727، 728، 729، 730، 731، 732، 733، 734، 735، 736، 737، 738، 739، 740، 741، 742، 743، 744، 745، 746، 747، 748، 749، 750، 751، 752، 753، 754، 755، 756، 757، 758، 759، 760، 761، 762، 763، 764، 765، 766، 767، 768، 769، 770، 771، 772، 773، 774، 775، 776، 777، 778، 779، 780، 781، 782، 783، 784، 785، 786، 787، 788، 789، 790، 791، 792، 793، 794، 795، 796، 797، 798، 799، 800، 801، 802، 803، 804، 805، 806، 807، 808، 809، 810، 811، 812، 813، 814، 815، 816، 817، 818، 819، 820، 821، 822، 823، 824، 825، 826، 827، 828، 829، 830، 831، 832، 833، 834، 835، 836، 837، 838، 839، 840، 841، 842، 843، 844، 845، 846، 847، 848، 849، 850، 851، 852، 853، 854، 855، 856، 857، 858، 859، 860، 861، 862، 863، 864، 865، 866، 867، 868، 869، 870، 871، 872، 873، 874، 875، 876، 877، 878، 879، 880، 881، 882، 883، 884، 885، 886، 887، 888، 889، 890، 891، 892، 893، 894، 895، 896، 897، 898، 899، 900، 901، 902، 903، 904، 905، 906، 907، 908، 909، 910، 911، 912، 913، 914، 915، 916، 917، 918، 919، 920، 921، 922، 923، 924، 925، 926، 927، 928، 929، 930، 931، 932، 933، 934، 935، 936، 937، 938، 939، 940، 941، 942، 943، 944، 945، 946، 947، 948، 949، 950، 951، 952، 953، 954، 955، 956، 957، 958، 959، 960، 961، 962، 963، 964، 965، 966، 967، 968، 969، 970، 971، 972، 973، 974، 975، 976، 977، 978، 979، 980، 981، 982، 983، 984، 985، 986، 987، 988، 989، 990، 991، 992، 993، 994، 995، 996، 997، 998، 999، 1000.

195. مەھمۇد زىيەت، مەن پەنئەنئەنەمە، ئارزۇۋا، ل. مەھمۇد ئىبن ئەلئەسئەسئەرى، تەبىئەت، مەھمۇد پەنئەنئەنەمە، ئەرەب مەھمۇد كەتەبىن، بىر كەتەبىن، ئەرەب ۋە ئىنگلىزچە تەرجىمە.

196. مەھمۇد زىيەت، مەن پەنئەنئەنەمە، ئارزۇۋا، ل. مەھمۇد ئىبن ئەلئەسئەسئەرى، تەبىئەت، مەھمۇد پەنئەنئەنەمە، ئەرەب مەھمۇد كەتەبىن، بىر كەتەبىن، ئەرەب ۋە ئىنگلىزچە تەرجىمە.

197. مەھمۇد زىيەت، مەن پەنئەنئەنەمە، ئارزۇۋا، ل. مەھمۇد ئىبن ئەلئەسئەسئەرى، تەبىئەت، مەھمۇد پەنئەنئەنەمە، ئەرەب مەھمۇد كەتەبىن، بىر كەتەبىن، ئەرەب ۋە ئىنگلىزچە تەرجىمە.

198. مەھمۇد زىيەت، مەن پەنئەنئەنەمە، ئارزۇۋا، ل. مەھمۇد ئىبن ئەلئەسئەسئەرى، تەبىئەت، مەھمۇد پەنئەنئەنەمە، ئەرەب مەھمۇد كەتەبىن، بىر كەتەبىن، ئەرەب ۋە ئىنگلىزچە تەرجىمە.

بەھدىنان دىقىيىنىن گەرۆك ۋ جوگرافىيىسىن موئلاناندا

۵. زرار تولىق مەدىق

ۋەرگىران، خالە سالج

ئايىتە ل كۆمىت ۋ بىزىن چىلىن بىلە ۋ دىنگر ۋ د ئاسىنە ل بەرامبەر لەشكەرنى داگىرگەران. ھەر ژ چاخىن ساسانى (۱۱۵۱-۱۱۵۳ز) ى ب كېتاسى شەش كەل ۋ ئاسىگەھىن لەشكەرى ل بەھدىنان ھەبوون. ھېزىن كۆرىن بەھدىنانى جوگم لى دىكىن ۋ دەمىن سەرىشكېن لەشكەرى ئىسلامى دچاخى خەلىپەھىن راشدى (عومەر كۆرى خەتابى) ۱۳۱- ۱۳۲م/ ۱۲۵-۱۲۶ز) گەھىشەنە بەروازەھىن كۆردان تووشى ئاسىگەھىن كۆردان بويىن ۋ ھەمى قەمكىن^{۱۱} ل بلى فان كەلا ۋ ئاسىگەھىن ئاقىن وان ل فېزىن ھاتىن ئاقىن چ جەھىن دى بىن دەقرا بەھدىنان ل دەسپىنكا چەرخىن ئىسلامى ئەھائىنە ۋ ئەك كەل ۋ ئاسىگەھە ئەقەتە.

۱- (الصريح) مەبەست ل امرج) دەقەرنىن سەر ب باژىركىن ئاكرىق ۋ ئەو دەقەرنىن دەشتىن ئە كو ژ وىزى دگەھنە مووسل (مىزكى ئاكرىق ۋ بەردەرەش) ۋ جوگرافىيىسىن سەزىن پاقىوت ئەلخەمەھى (۱۲۱۱م/ ۱۲۱۹ز) دىئۇزىتىن امرجا مووسل) ۋ باگومەتېرە كو مەبەست ل امرجا مووسل) دەشتا ئاكرىق بە كو دىئۇزىتە * ل لاين وى بىن رۇھەلانى (ۋانە مووسل).

ل دەسپىنكا چەرخىن ئاقىن دەقەرا بەھدىنان اھەكلىيا كەلغا چ پونەھىن ۋەسان مەزىن بىن ئەھائىنە دان، ۋ چ باژىر ۋ جەھىن شارىستانىن ھەزى لىن ئەبوون. كو باس ئى بىكىن، ئەوما بۇ چەمەن سەدسالىيان ما ئىف بەرە دەسپىنكا دەقەرى، تا ھېرگەھا بەھدىنان ل دەسپىنكا چەرخى ھەشتىن مۇشەخىس/جوارەھى رايىنى ھالبىيە دامەرزەنەن، ئەقە ئى ئەنجامىن وىن چەمەن بوو كو ب رەنگەكىن گەشتى دەقەر خۇداتى سىزىشەمكىن چىلىي ۋ ئاسىن بە پىنكەھائىيە ژ چەمەن زنجىرە چىلىن دىزى، كو سەمنا وان ژ ياكوورى رۇزئاقا بۇ ياشوورى رۇزەھلات قە دەچىن، ئەك زنجىرە چىياھ ئا رادەكى بوونە دىنگر كو ئىكەلەپىن شارىستانى ۋ رەوشەنەھىرى دەقەرا خەلەكىن دەقەرىق ۋ خەلەكىن دەقەرنىن تىزىگە چىلىن، ئەوما دەقەر ما ئىف قەھەتەيلى ژ جىھانا ژ نەرقە، دېمەن ئەك چەمەنە بوونە ھارىكار كو ھېر ۋ سەرۆك ھۇزىن دەقەرنىن كۆردان ئىف سەرىمخووبەك ھەبىت ۋ كەلا ۋ ئاسىگەھىن خۇ بىن شەرى بېلىزىن راستىدا ژمارەكا ئە كىما كەلا ۋ ئاسىگەھ ۋ باژىركىن شىبىرەھەكرى ل دەقەرا بەھدىنان ھەنە ب

جەھەتتە ل نىزامىيەتكە غەربىيە ئىسكەندىريا چېلىقرا مېنا ئىھال القورائ و مىزىك و گوند و وارەكەن باش و بەرغەھ ھەيە و كەلا يىن ل سەر چېلىقەن وئ ھەي^{۱۱} .» ھىج ب رەنگەكەن كىشىنى ئىفائ زىدەرن كەلەسەن و سىرىلى دا پا بەرىپاس بوو. ز بەر ھەبونا گەلەك نىر و كەلەسەن ھەسەبىيان و ز وانان نىرا ابيث غابى^{۱۲} كۇ ئوسقەن بەرىپاس ائوما المرچى، ئوماس ھەرگە خودانى بەرئوكا الرئاساء لىدا مەزىن بوو. كۇ بەرئوك ل سەر زىاناما سەرۋەكەن ئۆلۈپن نىرا ابيث غابى نە - و ز وان ھۆزىن كوردى كۇ ل المرچ ئاكنجى بووېن مازانى و ھەمىدى و بەغقوسى و جورقان ا گۇران و مازىجان^{۱۳} و - يىن دىنر

۲- الصلوة، نەو زى مەلئابە- مائئابا- مائانە- مالگە پا نىزىكى دەۋەتتى انھا تاخەكەن دەۋەتتى بە، دىۋىنكا فى پارىژكى گەلەكە كەتتە و پ كىمەسى قەدگەرئىتتەھە ھەيىن ئالئىئورپىيان- د سەر ھىدى را گەلەك بەرغەھ نەبوو و نا چەخىن ئالەين ھەر ما گوندەكەن ئىھوم و ئىف بەردە باقوت ھەسەن دەھە ئىسەن و ب ايلەد«پارىژكە» بچوئەكەن « بەلەد « پارىژكە^{۱۴} سالوختە دەھت و ھەسەن بىارە كۇ نەو دچاخىن خەلىقەھىن غەبەسى (ئەلموھتەھەدا) ۱۵۱- ۱۷۹ مىش / ۸۷۰- ۸۹۲ز^{۱۵} زەلەكەن ئەھلى كورپ داوود كورپ رەھزەن كوردى بە ز رەھىمەن وئ يىن دى چەخىن غەبەسىن پاشىن دا پارىژگان و قەكىرىق فەرىقوودەيان (الصحة) اقوام ئەلەدىن ئەھى ئەلخەسەن ئەھلى كورپ ئەھى بەكەر كورپ سەلمان كورپ ئىبراھىم كورپ ئەلخەسەن ئوتتەلەن (مەلئابىرا) ۱۵۸مىش / ۱۱۴۲ز) پىشى ۱۱۷مىش / ۱۲۲۰ز) و^{۱۶}.

۳- ئەرىق باھەدرا ئىك ز وان جەھىن كوردەھە كۇ ئالەن وئ دچاخىن بەراھەيىن ھائنا ئىسلامى بۇ دەھرا بەھەدىلان دا ھائى. و قەكۇلەرەك ھەسەن دىھت كۇ نەو دەھەر دكەتە دەھنا سەلئانەھىيا كۇ ز باكوورپ دەۋەكەن ئا نىزىكى سەئورپ ئوركىيەن نھا دچوو^{۱۷} و نىر ئىتە بانھەرا ھەر پارىژى دەۋەكەن بھو بىت- يان نەو روپارەكەن كۇ نىرا بەرىپاس دىھت- و با رانا نەو

ئا نەو زى تاخەكەن دەۋەكەن ب بانھەرا - نوھەرا دەھتە ئىسەن .

۴- باھەرا ئالەن وئ ئىكسەر پىشى بانھەرا يىن ھائى. و ل دووھ راقەكەننا ھەسەبىيان دەھت ب واننا (بىت القوراء) و گومەن تىدا تىتە كۇ نەھە پارىژكەن (باھەرا) نەو بە، و ز وان كىمە پارىژكەن كوردەھە كۇ ئالەن خۇ يىن كەفەن پاراسەن.

۵- داسەن جەھەكەن دى بە- كۇ ئالەن وئ ئىف دەھك و باسەن قەكەنئىن ئىسلامى بۇ دەھرا بەھەدىلان دا ھائى. و ز كۆتەن گەرىك و جوگرافىياس و دىۋىنكىسەن مۇسەلمانان ھەسەن دەھتە ئىكەھەشەن كۇ داسەن ئالەكە بۇ دەھەرەك و پارىژكەك و چىپەك و ھەسەپتەكەن ئىك دەھدا ئالەن (پارىژكەن داسەن) ^{۱۸} پان خەلەكەن چىپەن داسەن^{۱۹} پىن ھائى باقوت ئەلخەمەئەبى دىھت (داسەن) ئالەن چىپەكەن مەزە ل باكوورپ مۇوسىل ل كەپن رۇھەلەن رۇبەرىن دىھە، گەلەك خەلەكەن لى ز ئىرەيىن (طوالف) كوردەن دىھتەن (داسەن) ^{۲۰} .

۶- قەلئوللا ئەلموھەرى (۷۱۹ مىش / ۱۲۱۸ز) دى داسەن ز غەشەرەت و ئىرەيىن (القبائل و الطوالف) كوردەن ھەزەمەتتە^{۲۱} . و ھەسەن ھەز دەر كۇ پارىژكەن داسەن پان كەلا داسەن پارىژكەن ئەلئورپىيا پىن نەھە - ھەرەھەسەن ب نىر نەزەھە كۇ پارىژى دەۋەكەن بىت كۇ ئا فىن داۋىن زى ھەر ب دەۋەكەن داسەن دەھتە ئىسەن

دچەرخى سىن پىن مەھەتتى / نەھن زەپنى دا ئەھمەتتا گەرىكەن پىنگەھەتتە- گەلەك گەرىكەن مۇسەلمانان بىار بوون و ئىف دەھەرن جودا با جەھانا ئىسلامىدا گەرىن و تىپەن و سەرنەجەن خۇ يىن كەسەپەتتى ل سەر كەپەن جودا يىن زىانا وان دىپارەن- و ز بەخت رەھىن پىشكا دەھرا بەھەدىلان ز وئ پوتەھيا گەرىكەن مۇسەلمانان گەلەك با كىم بوو. پان ل تەك ھەدەكەن ھەر ئىكجەر نەبوو ھەدەك ز وان گەرىك و جوگرافىياسەن، مېنا سىرەفنى ۱۳۱۱مىش / ۸۵۱ز) و بەغقوسى (۱۲۹۳مىش / ۹۰۶ز) كۇ ل چەرخى سىن پىن مەھەتتى بەدەبوو، باسى پارىژ

ۋە نەپەزىن بەھىدىن ئەكرىمە. چۈنكى ئۇ ئىپادىدا دىۋان جەھان را ئىبۇرىنە.

ئۇ ئىبن خىزىزىيە (۲۸۰ مىڭ/۸۹۲ز) نى دېرۋىكا خۇ المصالك والمصالك نا و ئىبن ئەلفىقىيە ئەلئەھمىزىي (۳۱۰ مىڭ/۹۲۳ز) نى دېرۋىكا خۇ المصالك كىتاب الپىلانادا و پىن پىن، ھەر ئىككىسى ئىبن گۈننە بىن ئەلئەللىزى (۲۷۹ مىڭ/۸۹۲ز) گۈننە ۋە چەند نەپەز ئۇ زىدەكرىنە مېنا باجلى و باقىش ۋە رەمىن، بىن دەسنىپىلان كىرنا جەھىن ۋان ب ئىن ئىمرازە يا دابە ۋى چەندى كىو سەر ب مۇوسىل قە نە^{۱۱۱}. و باجلى، پان باجلىا كىو ل نك ئىن ئەلئەھمىزىي (۲۳۰ مىڭ/۱۱۲۳ز) نى گۈننەكى بچوك بوو دىكەنە سەر پەرئەللىن رۇبىرايى خابۇر، ھەر چەند باقولى ئەف چەندە د فەرھەنگا خۇ نا ئە دابە ئىسەن، و ل قى جەھى شەرەكىن مەزىن دىنقىبەرا بەدى كوردى اما الكوردى، نامەزىنەزىن دەولەنا ئۈستەكى يا مەروانى و مېزىن بەنى جەمەن خۇدانى مۇوسىل ل دەۋرۋەزىن سالا (۳۳۷ مىڭ/۹۸۲ز) نى رۇدەبە، و ل سەر قى شەرى ھۇزۇنقىن بەنى مەروان ئەلئەھمىزىي ئەلئەھمىزىي دىبىزىت ابىبالا جىلونا غە غەقىمە ... و نەن قى الرۇع جىلئون لىكرب^{۱۱۲}، و باقىش ابىقالى ل نك ئىبن خىزىزىيە پارىژگەكىن بەرئەس بوو، دېرۋىكەنقىسنى قەگىرتىن الفتوحات ئىسلامى ئەلئەھمىزىي سەرھەدنا ۋىزى يا كرى و چەند گۈننە ئۇ زىدەقىن پېرھەزىن ۋان ل سەر قەگىرتىن ئىسلامى بو دىقەرا ۋان بىن كرىن^{۱۱۳}.

د چاخى خەلىپەزىن مەراسى ئەلمۇستەسىم نا (۲۱۸ - ۲۲۷ مىڭ/۸۳۲-۸۴۱ز) شۇرۇقىن كوردە جەھەر كوردى مېر جەھەن افھەزىن ئى كوردە دەستى خۇ دانا سەر مەتەس و خۇ ئىدا ئاسىن كىر^{۱۱۴}، و رەنگە ئىزىكىيەك ب گۈننە يا دىنقىبەرا باقىش ۋە پارىژگە مەتەس (مەنگىش) گا نەھ ما ھەق، ئىن قەبەر ئەلئەھمىزىي بىزىن كىو ۋان پەرىھەدى يا دىكەل ئىك ھەق، چۈنكى باقوت ئەلئەھمىزىي دىبىزىت زىن سەزى ئىرا مەراسى دىب^{۱۱۵}، ھىكە رەمىنە مە ج پىزىللىن ل سەر ئىبن و ھەر ئىك ئۇ ئەلئەھمىزىي

ۋە كوردى خىزىزىيە ۋە كوردى ئەلفىقىيە ۋە قۇدەمە كوردى جەھەرى (۳۳۷ مىڭ/۹۸۹ز) نى ئافىن پارىژگەكىن « ئەلئەھمىزىيە ۱۲۲۲ » دىكەل ئافىن پارىژگەكىن مە ئىمرازە بىن دابى ل بەھىدىن بىن لىناي، و ئەم پىشتراسىن كىو ئەم ئاف بىن گەننە بەر ئىبۇرىنە ۋە ئالوگۈزى زىللىن ۋان گەسەتەفە بىن پەرىتوك نىسەبەفە (النساج) - باۋەر ئاگەم پارىژگەكىن پان كەلەمەك ب قى ئافى ھەبىت، و باقوت پارىژگەكىن ئەلئەھمىزىي ۱۲۲۲ دەفە ئىسەن كىو دىكەفەتە رۇزىنقىن مۇوسىل^{۱۱۶}.

جۇگرافىيەسىنى كىرە (چەرخى سى بىن مەتەختى) مەزىن رەبىرى ب ئافىن ئىبن رەسە (۲۹۰ مىڭ/۹۰۲ز) نى خۇدانى دېرۋىكا (الاعلاق النقىسە) ھەردە جەھىن الصرح) و باجلىن) ئۇ نەپەرا بەھىدىن بىن دەسنىپىلان كرىن^{۱۱۷}.

ل سالا (۲۵۸ مىڭ/۹۱۹ز) نى گەرىكى مەزىن ئىبن خەرقەل (۳۱۷ مىڭ/۹۷۷ز) نى سەرھەدنا مۇوسىل و نەپەزىن ۋى كرىيە، و دىبىزىن خۇ بىن گەسەبەنى ل سەر سەرۋەزىي ۋەلانى بىن ئابۇورى و جفاكى و ئافەدەن ب دىزى ل سەرئەھمىزىيە ۋەكى نىسەس، اۋى كەلەك نەفەر ۋە گۈنە پارىژ بىن مەزىن كىو ب سەرھەدنا، مۇوسىل كەلەك نەفەزىن بەرھەفە ۋە گۈنە مەزىن ۋە كەلەك ۋار ھەنە پىر مۇزۇف ۋە گۈنە ۋە سەر ۋە نەزى ۋە كەۋالنا و ل سەر بازارى ئىكەنە مېنا دىبىزىت مەنا ۋە پارىژگەكىن جودا جودا، و كوردە ئىن كۈمە مەن، پاشى سالىھەتە ھىدەك پارىژگەكىن بەھىدىن، مېنا باھىزا و خابۇر و مەلئەساياباھىزا و خابۇر و مەلئەساياباھىزا دىكەت و ھىدەك پىزىللىن كىرەك ل سەر داھەن ۋان ئۇ مەراسەن چەندى مېنا گەنە ۋە جەھى دەت، ۋەك باھەرا گۈنەكىن خۇدانى خىر و بىر ۋە داھەتەكىن باشە ارستاقى (قىرە) ۋەھو اېضا عەظىم جىل جىل الضىياع والدخل والمراقى والعائەدە ا و قەشخەبەر و مەلئەساياباھىزا گۈنەن مۇسۇبەن ۋان دىنقىبەرا گۈنە ۋە ۋارتانا دىكەنەن (خىر و بىر ۋە پارىژگەكىن)^{۱۱۸}. ئەلمەھمىزىي ئەلئەھمىزىي (۳۸۷ مىڭ/۹۹۷ز) نى كىو مەتە ھەزەلەن ئىك ئۇ مەزىن جۇگرافىيەسىنى چاخى ئىسلامى، مەلئەساياباھىزا ۋە جەھەن ۋەك ۋى

ب چاقىتىن خۇ يېتى ئەمۇ سالۇخەت نەت و مېئزىت يا ئىنكىن « يا بچوئىكە و گەلەك باغ لىن ھەنە و خانىيىن وان ژانغىن نە و مزگەفتا وان يا ل سەر گرەكى » و يا بوون « يا ل سەر رووبارەكى كو ژ نەرمەنستانى قە نەيت ائەبەست ژىن خابوورە و پەرك ل سەر ھەبە و مزگەفت يا ل ئافراسنا باژىرى و رووبار يىن ل رەخەكى » و پىزانىيىن كىمە وىنە و نوو ل سەر نەرمەيىن چاندىن و يىن دىنر بو ھەر ئىك ژ وان و نەرمەيىن مەلەنابا ب ئاف دكەت « رىچال و رەژو و تى و فېلىن نەر و ... و ژ نەرمەيىن ھەسەيىن ئاسازە ب » پەنير و كەم و ژاژى و ماست و فېلىن ھىك كىرى و مويزە كىرىبە^{۱۱۱}.

ل نەروپەرەين سالا ۱۱۸۱-۱۱۸۲مىن/۱۱۸۱ زا ي گەرەكىن ئەندەلۇس يىن ب ئاف و دىك گەيىن جىوھىرى ۱۱۴۱مىن/۱۱۴۱ زا ي سەرھانا مووسل كىرىبە و چەنە بوژان ل وىرى ھابە و پاش ژ وىرى نەركەت بەرەف ئىسپىلىن و دىنگا خۇ دا بو لاين راستىن چىيىن جۇدى دىت كو چىيەكىن بىلەن و لاكىشەبە^{۱۱۲} و گەرەكىن ھەرىس ئىيىن بەتۇنەي ۷۷۹مىن/۱۳۷۷ زا ي ھەر ئەمۇ سالۇخەتىن چىيىن جۇدى نووبار كىرىنە و باراپتر يىن ژ ئىيىن جىوھىرى وەرگىتى^{۱۱۳} و ئىيىن جىوھىر كو يىن داگرىبە ژ كوردان يىتى كو چ زىلان گەھلەبەنە وى بان ئىكەنابىيا وان كىرىت دىئزىت « رىفە-چوونا ھە تا بەرى نىفۇ قەكىشا و نەم دىرەھەف و دىشپار بو ھەر ھىرەشەكا كوردان كو ئەمۇ بەلانە ل ھەسى لاپەنان ھەر ژ مووسل ئا نەسپىيىن ئا باژىرى دىبىر رىزگىرىن و خرابكارىيىان دكەن و ئەمۇ بخۇ ل ئاف چىيىن ئاسىن ئاكانجى نە ل نىزىكى قى وەلاتى^{۱۱۴}.

دىت باقوت ئەلھەمەوى ۱۲۲۱مىن/۱۲۲۹ زا ي ب رەنگەكىن گىشتى ژ ھەر جوگرافىيەسىگەكىن دى يىن مووسلمان پىر پويىتە دابىنە وەلاتى كوردان و گەلەك بەرەمە ژ فەرمەنگا خۇ يا جوگرافى يا مەن بو باژىر و دىفەرەن كوردان تەرەخان كىرىنە و ب دەھان گوند و باژىرك و دىفەر و رووبار و چىيىن كوردەستانى دابنە ئىياسىن و ژىمەر كو ئەمۇ بو نەمەكى يىن ل مووسل ژىاي و باژىرگالى و گەلەك گەرىيىن ئاف

جىوھىن جودا يىن جىوھانا ئىسلامى دا كىرىن گەلەك پىزانىيىن جوگرافى ل سەر وەلاتىن كوردان وەرگىرىنە و ئافىن گەلەك گوند و باژىران يىن ئىنەي كو ب نىر و نەسەلى دابنە ئىياسىن و ل سەر ئاخىقى. ھەر چەنە ھەنەك دەسپىشان كىرىنە وى بو ھەنە جەھان پىندىلى ب ھورپىيىن ھەنە و ناپىت دىكى دەمى دا ل مووف بچىن ل جەم وى وەلاتىن ھەكارىيا وائە بەھىيىان باژىرك و دىفەر و گوندن ل ژووربا مووسل ل باژىرىن جەزىرا ئىيىن نەمەرى- جەزىرا بوئان - كو كورد لىن دابنە پىزانىن ھەكارى^{۱۱۵} ژ لاپەكىن دى قە باقوت ئەلھەمەوى پىزانىيىن «بىزىكى يىن گرەك ل سەر ھەنە كەل و ئاسىگەھىن كوردان بەرچاف دكەت دەمى كەلا ئافەب اگوندىن ئاشاوا كو نىزىكى سەرەسكى بەا دەنە ئىياسىن ل سەر دىفەسپىت دىئزىت» سەمخەراتى گەلەپىن ھەكارىيان ل وەلاتىن مووسل ازەنگى كورن ئلق سىفەر- وائە عىمادەدەيىن زەنگى) ۵۱۱- ۵۱۲ مىن/۱۱۲۷- ۱۱۲۸ زا ي خراب كىر و ل شىوئىن ئامەدەيىن ل نىزىكى وىن ئافاكر و ل سەر ئاسناقىن خۇ دانا^{۱۱۶} دەرپارەي كەلا نەرمەشت زى كو دىكەقىتە بىزىق زىجىرە چىيىن سەس كورنەكىن ل سەر قەگىرنا وىن ل سەر دەستىن خەلىفە ئەلموئەزەبا (۲۷۹-۲۸۹ مىن/ ۸۹۲-۹۰۲ زا ي كو ژ دەمەن دىرۇكى ئەمۇ چەنە پىلت گەھفە ھافىيىن دىفەسپىت و دىئزىت: اخەلەكىن نەرمەشتىن ژ ئەلموئەزەبىلا پىشتەرىن بوون و خۇ ئىنا ھەشاردان تا ئەمۇ بخۇ چوويىن و چوويە دىئاف دا- و خراب كىرى- و نەوە يا ئەفرو ب كواشنى دىياسىن. پاتلى ل سەر ژىانا وان يا كىشتوكالى و شىبانىن وان يىن ئىوورى دىئاخىقىت دىئزىت: اگوندىن ھەنە لىن ئىيىن . بەلىن سىن ئاقار اشىباغ) ھەنە- و دىئزىن دەمى قەگىرى و ھەقانىن وى ئاگەه ژ خۇ بوويىن و دىنى دەرەھەن وان يىن كىمە. فەرىمانا خرابكارنا وى دا. لىن ئەمۇ ژى نەشپىلە جەھن وىن دەست ئىشان بىكەت كو گۇنى. يا ل نىزىكى جەزىرا كورن نەمەرى- بوئان - ل سەر چىيىن جۇدى^{۱۱۷} باقوت ھەردو باژىرىن ئامەدەيىن و ھەسەتەيىن (راخۇ) دەنە ئىياسىن لىن يا دىبار ئەمۇ ھەردو باژىر ب ئىن كەلەپىن ئەشكەرى

مەسىھىي چەت ئەللىك دۆھىگە بەھىدىن بەلەف بۇ
 باقوت ئەلەمەمەنى ل. ۋى چەت ئەللىك نىمەستىبايە،
 بەلكى ئاقىن ھىندە چىيەن بەھىدىن نىمەستىبايە
 ئىلمىن. ۋەكى دائىمەسەن ۋى بۇ چىيەن «گارا» بىن
 ب ئاق ۋە ھىنگە كۆ ب (الجارا) دايە ئىلمىن ۋ ل سەر
 ۋى چىيەن دىزىت، چىيەنگە سەر ب مۇسسىل قە^{۱۲۱}.
 ھەروەسەن چىيەنگە ب ئاقىن (ئىن) دىنە ئىلمىن
 ۋ دىزىت چىيەنگە ب ئاق ۋ ھىنگە ل ئىزىكى
 چىيەن چىيەن^{۱۲۲} ۋ چىيەن (ھىتۇن) كۆ دىكەنە
 دىقەرنىسەر ب مۇسسىل قە^{۱۲۳} ۋ ئاقىن ھىتۇن ئاقىن
 ۋ بىن دىقە ۋان ئاسىگەن كورداننا ھاتىن كۆ
 مۇسسىلمان قەگىن^{۱۲۴} ۋ چىيەن دىسەن چىيەنگە
 مەزىنە ل باكوورن مۇسسىل ل لاقىن رۇزەلەتنى قە^{۱۲۵}.
 ھەروەسەن باقوتى پىنجى بەرىقەر ژ فەھەنگە
 خۇ بۇ دىزىن مەسىھىي بىن بەرەلەق ل كوردەننىن
 ۋ عىراقىن ۋ باكوورن شەمىن ۋ جىزىرا قورەت تەرخان
 كىرنە، يا زانا ئەمە دىقەرا بەھىدىن يا پىر بۇ ژ دىزى ۋ
 كەتەسەن مەسىھىي. كۆ باقوتى ئەمەزە ب پىرىيا ۋان
 دايە ۋ زاتان.
 دىزى لېن (ئىزەمۇنا) ئەيە كۆ دىكەنە ئىزىكى
 ئىبراھىم خەلىل، دىزى كەمىن، دىزى چىيەن، دىزى رىنۇق، دىزى
 زەمەرخان ل ئىزىكى كەلا تەرمەلىتىن، دىزى ئەلەكەب
 ئەمە دىزى ئەمە ب ئەشەقەن ئىلمىن. دىزى كۆم ل ئىزىكى
 ئەمەسەن، دىزى مەسسىل ل رۇزەلەتنى مۇسسىل كۆ
 دىكەنە ھەتەقە رۇبىرىق خابۇر ۋ ... بىن ھابى^{۱۲۶}.

بۇيەن مەنە ھەمى كەلەن ۋەلەتنى ھەكەرى
 بەھىدىن^{۱۲۷}، ھەروەسەن سالىخەتتا ھىندە كۆندىن
 دى دىكەت كۆ دىزىت (دەقەنە رۇزەلەتنى مۇسسىل،
 ۋە بەھىدىن. مەنە (ئىلمىن ۋ باقوتى ۋ باقوتى)^{۱۲۸}
 لىن يا ب زەمەنە چىيەن قان كۆندەن، بان خىرايە ۋ
 كەلەن ۋان بۇيەن دىسەن ئىلمىن كۆن، دىسەن باقوت
 مۇ كۆندىن نىمەستىبايە كۆ تا ئەمە ئاقىن خۇ بىن
 كەلەن پارەستىن. ئەمە نىمەستىبايە
 بەھىدىن، كۆندەن مەزىنە سەر ب ئەيەمە قە ژ
 دىقەرنى مۇسسىل كۆ دىكەنە لاقىن رۇزەلەتنى ۋان ۋ
 ئەمە بەھىدىن يا ئەيەمە^{۱۲۹}.
 بەھىدىن، كۆندەن مەزىنە دىكەنە رۇزەلەتنى
 مۇسسىل ل بىنارە چىيەن، كەلەك باق ۋ مەنە لىن
 ھەنە^{۱۳۰} ۋ مەزىنە نىمەستىبايە كۆندىن بەھىدىن بە كۆ
 سەر ب شىخەن ئەيە ۋ باقوت ھىندە كەلا ۋ كۆندەن
 ب بەھىدىن كەلەن دىسەن ئىلمىن دىكەت مەنە
 ئەلەمە ۋ كەلەن ھەكەرىيە سەر ب دىقەرا
 مۇسسىل قە.
 چىيەن، كەلە سۇرى، ئاقىن كەلەن بە ل ئاق
 چىيەن ھەكەرىيە
 چىيەن، كۆندەن دىقە چىيەن ھەكەرىيە بىن
 كوردان^{۱۳۱}.
 يا دىزى ئەمە پىرىيا ئاقىن باقوت ۋ كۆندىن بەھىدىن
 ب بەھىدىن (يا) ب ۋاننا خەتەن بان جە ب سەرىيە دىسەن
 بىن دىكەن ۋ ئەمە ۋى چەت ئەللىك دىزى دىكەت كۆ ئاقىن

زىدەن:

1. البزارى، فتوح البلدان، مطبعة المصنعة، مصر، 1969، بىد. 217، قىمەتە بىن جەمىل الخراج وسننعة الكوفة، بغداد، 1961، بىد. 281.
 2. مەھمۇد ئىلمىن، دار ھىتۇن، بىرۇن، 1972، بىد. 1-102.
 3. دىقەرنى مۇسسىل، 1971، بىد.
 4. بىن ئاقىن، كەلەن قىرەت، بىرۇن، 1978، بىد. 119، 120، 121، 122، 123، 124، 125، 126، 127، 128، 129، 130، 131، 132، 133، 134، 135، 136، 137، 138، 139، 140، 141، 142، 143، 144، 145، 146، 147، 148، 149، 150، 151، 152، 153، 154، 155، 156، 157، 158، 159، 160، 161، 162، 163، 164، 165، 166، 167، 168، 169، 170، 171، 172، 173، 174، 175، 176، 177، 178، 179، 180، 181، 182، 183، 184، 185، 186، 187، 188، 189، 190، 191، 192، 193، 194، 195، 196، 197، 198، 199، 200، 201، 202، 203، 204، 205، 206، 207، 208، 209، 210، 211، 212، 213، 214، 215، 216، 217، 218، 219، 220، 221، 222، 223، 224، 225، 226، 227، 228، 229، 230، 231، 232، 233، 234، 235، 236، 237، 238، 239، 240، 241، 242، 243، 244، 245، 246، 247، 248، 249، 250، 251، 252، 253، 254، 255، 256، 257، 258، 259، 260، 261، 262، 263، 264، 265، 266، 267، 268، 269، 270، 271، 272، 273، 274، 275، 276، 277، 278، 279، 280، 281، 282، 283، 284، 285، 286، 287، 288، 289، 290، 291، 292، 293، 294، 295، 296، 297، 298، 299، 300، 301، 302، 303، 304، 305، 306، 307، 308، 309، 310، 311، 312، 313، 314، 315، 316، 317، 318، 319، 320، 321، 322، 323، 324، 325، 326، 327، 328، 329، 330، 331، 332، 333، 334، 335، 336، 337، 338، 339، 340، 341، 342، 343، 344، 345، 346، 347، 348، 349، 350، 351، 352، 353، 354، 355، 356، 357، 358، 359، 360، 361، 362، 363، 364، 365، 366، 367، 368، 369، 370، 371، 372، 373، 374، 375، 376، 377، 378، 379، 380، 381، 382، 383، 384، 385، 386، 387، 388، 389، 390، 391، 392، 393، 394، 395، 396، 397، 398، 399، 400، 401، 402، 403، 404، 405، 406، 407، 408، 409، 410، 411، 412، 413، 414، 415، 416، 417، 418، 419، 420، 421، 422، 423، 424، 425، 426، 427، 428، 429، 430، 431، 432، 433، 434، 435، 436، 437، 438، 439، 440، 441، 442، 443، 444، 445، 446، 447، 448، 449، 450، 451، 452، 453، 454، 455، 456، 457، 458، 459، 460، 461، 462، 463، 464، 465، 466، 467، 468، 469، 470، 471، 472، 473، 474، 475، 476، 477، 478، 479، 480، 481، 482، 483، 484، 485، 486، 487، 488، 489، 490، 491، 492، 493، 494، 495، 496، 497، 498، 499، 500، 501، 502، 503، 504، 505، 506، 507، 508، 509، 510، 511، 512، 513، 514، 515، 516، 517، 518، 519، 520، 521، 522، 523، 524، 525، 526، 527، 528، 529، 530، 531، 532، 533، 534، 535، 536، 537، 538، 539، 540، 541، 542، 543، 544، 545، 546، 547، 548، 549، 550، 551، 552، 553، 554، 555، 556، 557، 558، 559، 560، 561، 562، 563، 564، 565، 566، 567، 568، 569، 570، 571، 572، 573، 574، 575، 576، 577، 578، 579، 580، 581، 582، 583، 584، 585، 586، 587، 588، 589، 590، 591، 592، 593، 594، 595، 596، 597، 598، 599، 600، 601، 602، 603، 604، 605، 606، 607، 608، 609، 610، 611، 612، 613، 614، 615، 616، 617، 618، 619، 620، 621، 622، 623، 624، 625، 626، 627، 628، 629، 630، 631، 632، 633، 634، 635، 636، 637، 638، 639، 640، 641، 642، 643، 644، 645، 646، 647، 648، 649، 650، 651، 652، 653، 654، 655، 656، 657، 658، 659، 660، 661، 662، 663، 664، 665، 666، 667، 668، 669، 670، 671، 672، 673، 674، 675، 676، 677، 678، 679، 680، 681، 682، 683، 684، 685، 686، 687، 688، 689، 690، 691، 692، 693، 694، 695، 696، 697، 698، 699، 700، 701، 702، 703، 704، 705، 706، 707، 708، 709، 710، 711، 712، 713، 714، 715، 716، 717، 718، 719، 720، 721، 722، 723، 724، 725، 726، 727، 728، 729، 730، 731، 732، 733، 734، 735، 736، 737، 738، 739، 740، 741، 742، 743، 744، 745، 746، 747، 748، 749، 750، 751، 752، 753، 754، 755، 756، 757، 758، 759، 760، 761، 762، 763، 764، 765، 766، 767، 768، 769، 770، 771، 772، 773، 774، 775، 776، 777، 778، 779، 780، 781، 782، 783، 784، 785، 786، 787، 788، 789، 790، 791، 792، 793، 794، 795، 796، 797، 798، 799، 800، 801، 802، 803، 804، 805، 806، 807، 808، 809، 810، 811، 812، 813، 814، 815، 816، 817، 818، 819، 820، 821، 822، 823، 824، 825، 826، 827، 828، 829، 830، 831، 832، 833، 834، 835، 836، 837، 838، 839، 840، 841، 842، 843، 844، 845، 846، 847، 848، 849، 850، 851، 852، 853، 854، 855، 856، 857، 858، 859، 860، 861، 862، 863، 864، 865، 866، 867، 868، 869، 870، 871، 872، 873، 874، 875، 876، 877، 878، 879، 880، 881، 882، 883، 884، 885، 886، 887، 888، 889، 890، 891، 892، 893، 894، 895، 896، 897، 898، 899، 900، 901، 902، 903، 904، 905، 906، 907، 908، 909، 910، 911، 912، 913، 914، 915، 916، 917، 918، 919، 920، 921، 922، 923، 924، 925، 926، 927، 928، 929، 930، 931، 932، 933، 934، 935، 936، 937، 938، 939، 940، 941، 942، 943، 944، 945، 946، 947، 948، 949، 950، 951، 952، 953، 954، 955، 956، 957، 958، 959، 960، 961، 962، 963، 964، 965، 966، 967، 968، 969، 970، 971، 972، 973، 974، 975، 976، 977، 978، 979، 980، 981، 982، 983، 984، 985، 986، 987، 988، 989، 990، 991، 992، 993، 994، 995، 996، 997، 998، 999، 1000.

3. مەھمۇت ئىلمان، 3 / 317.
4. ئابۇ ئالىي ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 14-15.
5. ئابۇ مەھمۇت، مەجمۇع الادب فى مەجمۇع الاثبات، تەھرىر ئىلمان، 1 / 317-318.
6. ئىبراھىم كەلپان، مەتبۇئاتى تەھرىر، 15-16، كەلپان، مەتبۇئاتى تەھرىر، 1999، 1-2-3-4-5.
7. ئابۇ مەھمۇت، مەتبۇعاتى تەھرىر، 1999، 1-2-3.
8. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 111.
9. مەھمۇت ئىلمان، 1 / 321.
10. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 326.
11. ئابۇ مەھمۇت، مەتبۇعاتى تەھرىر، 1999، 1-2-3-4-5، ئىكفەل فى التارىخ، مەتبۇعاتى تەھرىر، 1999، 1-2-3-4-5.
12. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 328-329.
13. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 328-329.
14. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 328-329.
15. مەھمۇت ئىلمان، 1 / 318.
16. مەھمۇت ئىلمان، 1 / 318.
17. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
18. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
19. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
20. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
21. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
22. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
23. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
24. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
25. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
26. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
27. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
28. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
29. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
30. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
31. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
32. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
33. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
34. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
35. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
36. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
37. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.
38. ئىكفەل فى التارىخ، 1 / 318-319.

دەھۆك د ژىدەرىن سىرئانى دا

پ.د.فەرىدەت بەرمى دەرگىران، مۇھىن مەيدولرەھمان

پىشەكلى:

ل دووق زىجىرەبا مېزۇپىن با دەھەر ئىندا دەرىزىپووى دەھەرا دەھۆكىن چەندىن ئاف ھەنە. دەھۆ دەھەرىن دى بىنئەك ئابىت ئەدھانە ئىسىپ، چىكە گەلەك چاران و ز گەلەك ئەگەرەن ز سەردەمەكى بۇ سەردەمەكىن دى ئاف دەھانە گەھەرن، و ژىدەرىن مېزۇكى بىن كەھن بىنئەن سىياسى ئافەكىن، دەھۆ گۇئنا ئىمپىراتورىيا ئاشۇپووى دەستەلاتارى لىن دەھەرى و چەندىن دەھەرىن دى كىرىپە، و ئەف دەستەلاتارىيە بەررەھ دەھۆ و بەرلەنگ دەھۆ ل دووق ھىز و ھەھەكىيا وىن دەھەل ئىمپىراتورىيىن دى. لەورا ئابىت بەردەوام دەھۆ ئاف بىكەمىيەن خۇفە بۇھەنە دەرگەرن، ئەگەر بەھووى ل ژىدەرىن مېزۇپىن بىنئەن، دو ئافىن كەھن بۇ دەھۆكىن ئىپتىس دەھەن، گو دىشەنداپە مفاپى ژىن دەرگەرن ئەوزى- نوھەرا، باھەرا، بانوھەرا، و بەھەدىن، لىكچەن و دەھەھەلى دەھەرا ھەردو ئافىن دەھەرى نا ھەپە^{۱۱}.

ئافەكىن ب نوھەرا كەھنەنە ژ ئافەكىن ب بەھەدىن، ئافىن ئىكەن ئەگەھى بە نارامى - سىرئانى انوھەرا ب رامانا شىكە - مەھوزە الجلال - الھالە و ئىپت ئەگەل دەھى كەھنەكەرىپت، ل دووق گۇئنا ئەگەھەھەرىق كەھنەنەن (يوسف جىسى) گو ب كورەى

بەھەپە ئەردىن نو، چىكە ئەف دەھەپە بەھۆ سىپووى دەھەرا شاھنەشىپىن ئىرئانى و رۇمانى دا^{۱۲} لىزىرە ئەگەھەلەر بەرسىت بۇچى دەھەمەلە ئاف كورەى نەھىت، انوھەرا) ئەردىن نووا و دەھەل دەھى بەھەپە انوھەرا، پەن اپتوھەرا، ل دووق دەرئىنا نارامى - سىرئانى، چىكە دەھەپە كورەى بە و پىدەھەپە ئافەكىن دەھەل زىپارى دەھەرى بىن گونجىپى بىت و ئەگەر ئافەكىن دى ھالەپت بىگەھەن لەو دەھەك بەرەكى دەھەپەپەپە پەن مەھەنەن لىن دەھەرى پەن بىن دى ل سەر دانەپە ھەروەك اشمال العراق) باكورەن ئىراقى بۇ كورەستەنن دەھە گۇئە سەرەراى ھەدى گو ئافىن كورەستەن زلابى مېزۇپەھە ژ باكورەن ئىراقىن كەھنەنە و ھوسا^{۱۳}، و ئەپا بەرزەپە گو جوداھەپەگە بەررەھە دەھەرا زھانى كورەى گو ھەندولەھوۋىس بەھە و نارامى - سىرئانى دا گو سەھەپە ھەپە

دەھى بەكەھەن چار لەشكەرى مۇسلمانان كەھنەنەنە باكورە و رۇزەھەلەن ئەپنەوا ژىدەرىن ئىسلامى داكۆكى ل سەر كورەپىپا وى كىرىپە و ئەھە ب ئاشكەرىس دە وى ئەھى دا بىن بەلازىر فەدەكەنەپت ھاتىپە، -- و ل مۇھەل وار ھاننە بىن و ل سەر دانا زىرەسەرن (جىزە) پىكەھەن، پالىس الصرح) ھىزگە و گونجىپى وى و ئەردىن باھەزى و ھەپتەن و ھەپە و

چەرخان فەرمانىرەھواي ئىنگرىيە- ھەر ژ ساللا ۱۲۱۲ پ-ز دەھىن شاھىن ئاھىشورى ئوبالەت شىپاي دەستەلانى مېھناتى ب داوى بەھىت^{۱۱۱} تا كەھننا نەھىموا ل ساللا ۱۲۱۲ پ-ز^{۱۱۲} ل سەر دەھىن مېھىيان.

دەسا دىبارە كو جھىن مالتايىن بۇ سىتراتېزىيا لەھىكەرنى ئاشوروى با گىرنگ بوو، ئەو دەرانىك بوو بۇ سىن گەھلى بان اسىن رىكەن چىپاى ئىموزى رىكا چىپاىن سىپى اگەھلىن دىھۆكىمى و گەھلىن فەھىمەر و گەھلىن زاخۇ و بىن داويىن مەزىنەن بىدەھقانە بۇ بىرلەينىن لەھىكەرنى و سەركەرنەين گىرىكى ارەبەھىموا د ھەوا ئەھلەسەيس دا ل ساللا ۱۰-۱۱ پ-ز ئەو رىك گىرلەيەيەر و ئەدا كوردەك وەكو مىلەنەك بەرسەنگىن لەھىكەرنى وى گىرنى داينە ئىسەين و ب گارەھى ئاھىكەرنە ئەھقان سىن دەرىھىندان دەولەنا ئاشوروى ب دەولەتىن ئورارتى ل ياكوور و ياكوورى رۇزەھلاتى و مېھناتى ل ياكوورى و خىسرى ل ياكوورى رۇزۇلغا گىرەندان^{۱۱۳}

لەورا ئە سەبەرە دەھىن رۇزەھىن ئاشوروى ئەف دەھىرە ب مالىياتى ئانگو دەوراھ (دەرىگەھ - دەرىھىندا) ئاھىكەرنى كو ھىزەكا لەھىكەرنى لىن ئاكنەجى بىبوو و ل داويىن بو ئىسىگەھەكا لەھىكەرنى، لەورا شاھىن ئاشوروى وەكو بەلگە ل سەر دەستەلانا خۇ ل سەر دەھىرنى ھەولەن گەلەك پەيگەران ئاتىن، كو ل ئاھىراسنا چىپاى رەھى (زاوہ- شىدوخا) ل شىكەھنا ھەلامەنا پەيگەرنىن كىولاي دەھىنەيىن، و ئەف پەيگەرە ژ چار بىمەنەن پەكھەف پىكەھاتىنە ھەر ئىك ژ وان گەزاوہ (سەوكەن) ھەقت خوداوەندان ل سەر گەلەھەرنىن خۇيىن پىرۇز بىن ئابەت ب واتفە و شاھ ل پىنشىن واتە و كەسەك ل پىشت وى زاوہستىياپە، ئەف خوداوەندە بىز ئەھفەھە، ئاشور، ئەھلىل، سىن، شىس، ئەدە، عەھىتار، لىن چ ئىسەين ل سەر فان پەيگەران نىگارگىرنى نىن، و دەھىنە ئەھمىنكىن ئەھفە فەدگەرنە سەر دەھىن شاھىن ئاشوروى سەنخارىيى (۷۰۵-۱۸۱) پ-ز^{۱۱۴} ھەرچەندە ھەندەك ل بووف شىنواي پەيگەرسازى بىرلەينەھە بۇ سەردەھىن شاھ ئاشور پانىپالى (۱۸۸-۱۲۱) پ-ز ئەھجانەن سەركەھەھنا وى ل سەر ھىلامەيان و

مەھە و داسىپ (داسىن) و ھەھى ئىسىگەھىن كوردان ھاتتە فەكەرن^{۱۱۵}

سەرىارى كو وان ب ھەھان ئاھىن ھەلەكى دگۇتىن ئاھىكەرن، بەھىن كەھان ئەدا ئەنە ب يۇرنا دەھى دى ھەندەك ئاھىن دى دىيارىن و بىت ئاھىن رەھسەن بىن دەھىرنى بىن، بەھىن ئەگەر ئاھىن رۇمەرنى كەھىسەن بىن ئارامى - سىرپانى ل دەھىرنى كىرن پەرىگىرن، دى ھەھان بۇ مە دىار بىت، كو ئەف دەھەرە ئە كوردى بە و ھەلەكى ئەدا نىشتەھىن چ پەيوەندى ب كوردانقە ئەنە، دا ژ باشوروى رۇزەھلاتى كوردەستانى و بەرەستى رۇ گىرمانشاھ ھەولان و خاتەھىن دەستەپىگەين، گو ب ئاھىكەرنە وان ا بىت بلاشەر و كەركەھوك- ب بىت كىرماي، و ھەولنەر - ب جىپاى دىھۆك و زاخۇ- ب نۆھەدرا جىزىرە - ب بىت زىدى و نۆسەيىن و شىنگال- ب بىت عىراي، و ئاھىكەرنە و ب قى رەھكى بەرەھەم بووہ^{۱۱۶}

بەھى ئەھفە وى چەندىن مەھەل ئاگەت كو ھەندەك رۇمەرنى سىرپانى ب ئاھىكەرنە وان ب ئاھى كوردان ئامازە ب ھەندەك دەھىرنى كوردان كىرىە بەك كۆنى ئەسەھەن كوردان^{۱۱۷} جان مالىن كوردان (سەكەندە فوردى)^{۱۱۸}

دەستىياھىكەرنە جوگرافىيا

دەھەرە دىھۆكىمى و دەردەورىن وى:

دەھەرە دىھۆكىمى دەھىنە ئاھىكەرنە جىزىرا فوردى ا رۇزۇلغاى رۇوبارن بىجەھە و چىپاين كوردان فەدگەرنە، و بىن مەرن ژ باشوروى رۇزەھلاتى و رۇوبارن كۆمەل ژ ئاكرىن جودەكەت و چىپاىن ئىسەين ل ياكوورى رۇزەھلاتى، ھەرومسا رۇجىرنىن چىپاىن سىپى (بىخىرا) و چىپاىن رەھى (زاوا) ل باشوروى رۇزەھلاتى و گارە و ھەئىن ل ياكوورى، دەھىنە نۆھەدرا ب چىپاين نۆمەرن ئىموزى چىپاين پەھىشەھە و مەھلۇوب ل رۇزەھلاتى نەھىموا ب دىواي دەھىت^{۱۱۹}

دەرىزەي مالىنا - مەھلانا دىكەھىنە جھىن بىلەرنى مالىياتى بىن ئاشوروى و ئاشوروىيان بۇ پىتر ژ ھەھت

امپىراتورلىقىغا بايۇرەكنى گىرنگ ھەبە ل ئوۋف وان ئىسلىف نەين و ھەر ئىكى ئىبرەشپەك بان ئەسقىفەك ھەبە بىرئەمىت و قەشە و سەرۋىكىن دېزىن خۇجھى كو ل نەرقەى بايۇران دىئالاقىوون ھارىكارىيا ۋى دىكىن¹³⁶

ل ئوۋف ئەقا بۇرى نەقرا نوھەرا ھەر ل سالا ۱۰۱۰ دەكو ئىبرەشپا ئەسقىفى ھاتە نىاسىن و ئەسقىفەكى دىگۈلنن ئىسحاق ب رىفەدىر و ھەقى كارىن كۆمىدىرا (مجموع) ھارنىسحاق نىمزاندىكىن و ل ئوۋف نەخشىما ئىكفەكرىنا جوگرافى يا ئىبرەشپىن دىرا رۇھەلات ئەسقىفيا نوھەرا سەر ب مەنرانى يا خىتاب ھەقلىزا قە بوو ئەقا سەر ب ئىبرەشپا سىلوقى - ئەيسەقون - سەلمان پاك (باشوۋرى بەشما) قە¹³⁷

ل نۇر دەسنىشلىكىرىنا جھىن كەقن بىن ئەسقىفيا نوھەرا ب بوۋچۇنا الآبا پوسىف خىس و ل ئوۋف چىرۇكا ھار دايال ئەقا ئەدى شىرى د پەرتوۋىكا شەھىدىن رۇھەلات الشھاد المشرقى دالنىنن نەخش ئەقا دىكەپتە سەر رىكا شىھانە¹³⁸ ئورانىا 1 كىم رۇنلغى قەبىدىن و 6 كىم باشوۋرى رۇنلغىن ئەلغۇش ئەو بارەگىن ئەسقىفىن بە و ھىنر شىۋىنەۋرىن (دىرا مەلىس) دىرچاقىن¹³⁹ ل كۆمىدىرىن پىشى كۆمىدىرا مارىسحاق نەين تىبىيا ئەسقىفەكا دىرا مەلەكا- مالتا نەپتەكىن ب دوسى كۆمىدىرا (الجائلىق) پەبىن ئىكىن سالا 1۹۷۰ز و كەسەك ب نەقن پوخەن سەرۋىكتىيا قن ئەسقىفىن دىكىر¹⁴⁰

ھەزى گۈنن بە كو ئەكۈلەرىن كەنىسەن ئەلبىر ئەبونا گۈندى مالتا ب سەنتەرىن ئەسقىفيا نوھەرا دەت نىاسىن و پىفەدچىت و دىبىزىت كو غەربان مەبەست بىن مۇسلمان نەقن كەھشپنە نەقەرى ب نەقن باھەرا دىئاسىن¹⁴¹

ھەزى ئەمەزەكرىن بە كو ھەقىدى د ئىدىرىن سىرانى دا نەربەرى نەقنىرىنا چىبىن نوھەرا دا ھەنە چىكو چەندىن زىجىرە چىا ل نەقەرى ھەنە زىدەرە دىبىزىنە ھەمىۋىلان نوھەرا، دىكو چىبىن ئەلغۇش زاۋە- چىبىن زەش ل زىرىن دەۋىكىن، بىخىر - چىبىن سىس و ئەقە بو ئەگەرا ھەقىدىن ل نۇر جوگرافىيا جھىن دىران و ھەنەك

داگېرىكنا پەتەخىن وان اشۇش قەدىگەرىن¹⁴² لى ل سەر نەقن دەۋك زىدەرىن سىرانى دىكۈكىن و چەندىن بوۋچۇن و شىۋەكىن نەربەرى ۋىن ھەنە زىان ۳۱ ماۋى چەمىساندا چى دا ئەقا شىھىن نىرانى شاپوۋرى ئوۋن (۲۰۹۱-۱۳۷۹) زى مەسچىبان كىرى شىماس مارىتالاھا ل كەل ھەقلىن خۇ قىشما و كەن پوسىف ھاتە ئەشكەنچەدان و زىدانكىن و مارىتالاھا بىرە نەسكىردەھۇكا ئەھا و ل ۋىرى ل سالا ۳۷۱ ب رەھمانن ھاتە كۆشەن ھەر ل جھىن شەھىدىرىنا ۋى دەرەكا ھىنك اسرا شىۋىو و زەردەشپان ز كەرىنا زىنى ئىبادەر، و پەرىكەرەك بۇ مارىتالاھا ل سەر گىرەكى ل ھەنەق دەۋكىن بۇ ھاتە دالان ئەقا ھەر زوۋ بوۋىە مەزەرەكىن نەقەر¹⁴³

۲- زەر كى دەۋك دىكەپتە زىر بو كىلىپىن ئىز نەقن ھەر ئىكىن اسەرىن دەۋكا ئانكو سەرىن ئىز و نەقن دوۋىلان بوسەردەھۇكا پىنن او، س را بۇ ئەسلى و سىقىكىرىن ھاتە لادان و كورنىيا ۋى بۇ دەۋك¹⁴⁴

۳- تىرا مەسچىبىن گۈندىن دەۋرىدىن دەۋكىن و بىن سەر ب پارىزگىمھا ئەبەقا دىبىزىنە دەۋكىن ئانوكا ئانكو ب زەھىن غىبىرى (بىرا چىبىر) و قىبىت قن نەقنىن بىنەمەك ھەبىت و قەكۈلەرىن خۇدانى زىدەرىن دىبارەگىرە ئەق بۇچوۋىە ل سەر چ بىنەمەكە¹⁴⁵

بەلەبۇونا مەسچىن و رىكەستنا دىرا رۇزەھەلات:

ب كەھشەننا ئولا ئىپىن مەسچىر بۇ نەقەر كورەى ل دىۋىيا سەسالىيا ئىكىن و نەسپىنكا سەسالىيا ئوۋن زەبى ل ئوۋف زىدەرىن كەنىسەن و نەسپىنكا سەسالىيا سىبىن ل ئوۋف زىدەرىن رۇزەھەلاتنامىن ئاپتەمەند ب سىرانى رىكەستنا دىرا رۇزەھەلات ب شىۋىن ئىكفەكرىنا سەرۋىكتىنى ھىرارەسرا نەسپىكىر¹⁴⁶

ل كۆمىنى اجائلىق بان بەنەرىك ھەبە كو ئىبرەشپەكا ھەرە مەن ھەبە نەپت- ئوۋفقا مەنران بىن سەرۋىكىن ئەسقىفان نەبىت و ھەر ئىكى ل وانا

رووداتين ل نعفر و نيسنگلويديا نى رووداي وهكو داسن و نيسنگلويديا و بيت بغاش و بيت نى .
ب دينا من فهكولهرين سريان هينشتا نيشهانه
فن كينشهرين چارهسهرينگهن. سهربارى كو فهكولهرين
دومينيكى جان موريس فييه فهكولينهكا زانستى يا
بهادر د پهرنووكا خوياب فرهنسى اناشورين مهسيحى
بان سووسلا مهسيحى اناشور الهسيحيه او الموصل

المسيحيه ا زتر خزمننا فهكولهران دا دانابه وهسا بياره
كينشهيا نيفكرين و هولا بوياخكرنا ههسوو نعفرين
كوردى ب بويانا ناراسى - سريانى د چهرهين گهفن
دا و بويانا اناشورين د سهرسالهيا نوى دا نعو كلوق
فان كيسانه. لهورا ههقردى د كوتن و دهستنيشانكرنا
نعفران دا و بتايهت جهين بيران ز فهكولهرهكى بو
فهكولهرهكى نى روودابه.

پنكهانا بيزن ههروو لهبرهشپين نوهدرا مهلائيا

رد	ناملن كوهدرا و هيووكا نى	ناملن لهبرهشپيا نوهدرا ههوك	ههسنگلويديا لهبرهشپيا مهلائيا مهلائيا	مهراقولنه مهراقولنه
1	كوهدرا ههرا نيسنگلويديا 1910 ز	نيسنگلويديا		ههسياب لهبرهشپيا
2	كوهدرا دابهشوع لهجاسلويق 1915 ز			ههسياب لهبرهشپيا
3	كوهدرا لهجاسلويق بيار 1927 ز	ههسنگلويديا لهبرهشپيا	ههسنگلويديا	ههسياب لهبرهشپيا
4	كوهدرا ههرا نيسنگلويديا 1911 ز			ههسياب لهبرهشپيا
5	كوهدرا يوسف لهجاسلويق 1922 ز	ههسنگلويديا		ههسياب لهبرهشپيا
6	كوهدرا لهجاسلويق خريال 1924 ز			ههسياب لهبرهشپيا
7	كوهدرا ايضو ههراين نيسنگلويق 1925 ز	ههسنگلويديا		اناشور لهبرهشپيا
8	كوهدرا لهجاسلويق گرنكورد نى 1924 ز	ههسنگلويديا		
9	كوهدرا سالا 1910 ز	ههسنگلويديا	اناشور لهبرهشپيا	
10	كوهدرا بويانا سهرسالهيا ههسنگلويديا	نيسنگلويديا		
11	كوهدرا 1912 ز ههسنگلويق ههسنگلويديا			

زهدر و بهراونز:

1. يوسف حيسى، ايرانيه نوهدرا، كوفلارا ايبن انوشورين، ژولدين 55-56، 1981، سووسلا، س. 43.
2. يوسف حيسى، ههسنگلويديا س. 22-23.
3. انيشيانه بياروو كو زارالين كورد بان وارن كوردان بو سهرسالهيا چارين زانينى لهسنگلويديا. پشتر كو يا زانينوو كو لهل
نيسنگلويديا بيارين زانينى لهسنگلويديا. بهراونز نى بياره نولوخ سهرسالهيا س. 97-98، المجمع العلمى
العرابى- التوتة السريانية، نقل و نيسنگلويق يوسف حيسى س. 114، نى شينر نولوخ گله و اهور بيروت، 1917، س. 11.

بەھدىنان ل سەردەمى ئەمەۋىيان

پە.د.فەرەت مەرمى

زاتكۇيا زاخۇ - كۇلۇزا زانستىن مۇئاپەتى
ۋەركىران، كۇنان ئىمان

پەرائى:

پىرىيا ئۇدەرىن بەرمەست ئەقۇن گەھىتىنە مە
ل سەر دېرۇكا ئەمەۋىيان بۇ چەرخىن خەلىقەپىن
غەبەسىيا دۇقۇن كۆ ب ئۇزۇنن دۇرۇن ئەمەۋىيان
دەئىنە نىاسىن ئىرەق چەندى با بزمەتە كۆ
فەكۇلەر بىئىت سەنگ و بىن لاپەنبا خۇ دەقۇسنا
دېرۇكا ئەمەۋىيان دا پلۇزىت كىمەك ز رېۋاىتىن
دېرۇكى مەدەپن ئەمەۋىيان دگەن ئەخاسمە
فەگىرانا پىن قۇناغىنە با ئىكسەر پىشتى مەرقىنا
دەستەلانى ئەمەۋىيان ھالى زىلى خەلىقەپىن ئىككىن
«موقابىھە كورن ئەبو سەفىانى ۱۱ - ۱۰ - ۱۰ - ۱۰»
بەركۆ ئىك ز مەخەپىن پىقىمەرى اسلاقۇن خۇنى
ل سەرىن بوو دەپسان خالىن بوسلماقا بوو «دەيكا
جەببە خۇبىلكا وى بوو». زىمەبارى خەلىقەپىن
بەركەفنى «غومەرى كورن غەبەدولغەزىرى ۹۸ -
۱۰۱ - ۱۰۱». ئىرەق چەندىن ھەممى ئەۋىن ئۇلۇرى داپە
ئەمەۋىيان بەسنا ئەمەۋىيان دگەن كۆ خەلىقەككىن
نە دىنەن بوون « سەردەمەرىكىرىن خۇ دا پىر سەر

ب بىرۋاۋەرىن غەبەسەرىن بوون ئەك بىرۋاۋەرىن
ئىسلامى. « ئەقە زى ۋەك ئاقرىبەك بۇ ھەمەركىيا
دەقۇمەرا مەۋالى و غەربا دا».

دېرۇكۇتۇن دۇزۇمىن ئەمەۋىيان ئەقا دەلىقە بۇ خۇ
بىئىبە ئەخاسمە كۆ ئىكسەر پىشتى خەلىقەپىن
راشدى ھالەن ئەو پىقىرىن ل سەر خەلىقەپىن
راشدى دالەن چارەكا نى بۇ ھەلسەنگەننا
خەلىقەپىن ئەمەۋى زى ھالەنە بكارىلەن بىن كۆ
ۋىن ئىمەراتىرىيا خۇدان پەۋەزەككىن بەرفرەھ بەرقەف
ۋەرىگىن ئەخاسمە كۆ ل سەردەمى ئەمەۋىيان
گەلەك بەرفرەھ بىۋو «چىن رۇزەدلانا ۋى بوو ھەنا
دگەھەتتە فرەسنا كۆ رۇزۇتۇلۇن ۋى بوو». لىقىرە
ئەو پىقىرىن نەھتە بكارىلەن بۇ ھەلسەنگەننا
سەردەمى راشدىيا نىبىت بىتتە بكارىلەن بۇ
ھەلسەنگەننا سەردەمى ئەمەۋىيان

جۇگرافىيا دەفەرا بەھدىنان:

د راستى دا ئەو ئاقىن ل سەردەمى ئەمەۋى

و جىمىنىيىن و ئاكرىن يا جىمىدىيا دىگەننە نىلف قىن
ھەرىمىن دا¹¹.

غەشىرەتەين كوردى ل دىھەرا بەھدىنان:

غەشىرەتەينى و ئاپىن وان، ھەر ژ كەفەن ھەتا
سەردەمىن ئىسلامىن رەنگىن ئانا كوردابوو، ھەتا
ئەفرۇ ژى ئەف ديارە ل دىھەرىن كېرە بەھتە دىن.
د جفاكىن كوردى دا سەردەرى رىھەرىن پىتر ژ
پەيمانىن غەشىرەتى و رىكخسىتەين غەشىرەتى
پىنگەھىت، ئەخاسىمە ئەفە بەسئودارى بىرئەھەرىن
بوو د دېرۇكا وان دا ئەف سەردەرى پىتر پىشا خۇ
ب نىياتىن بەھشەنەرىن راستدەكت «بەك زەمان»
و ھەرىمى «جۇگرافى»، پان برەنگەكىن دى ھەمى
د تېكەنئەھەكا سىياسى دا خەلەدىن، ئە ئېكەنئەھەكا
ئەقىسى بە¹² گەلەك كېم جازان پىشەمەستەين ل
سەر ئەف و پىتەمكىن ھەپىشەك ھەردەكى ل جەم
غەشىرەتەين غەربى ھەى دىكەت.

ل سەرفى پىتەنى ئەم دىشەن بىزىن كو ئىرا كوردى
پىتر ئىرەكا ئەردى بە اپىتر ب ئەردەۋەفە با گىرداىە
ئەك ب ئەف و رەسەناتەين، ئەو د پىۋاشى خۇ دا پىتر
پا ئىزىكى گۈندى بە، پارگەھەين ھافىن و رەسەناتەين
ھەنە كو بەردەوام ھاتتۇچوونى لىز دىكەن¹³.

«ئەين جەۋەفەل» ئاقرىيەكىن دىئە ئەفنا
غەشىرەتا كوردى، پىتر بۇ مە رەھن دىكەت بەسەن بىئىزىت
ال ھافىن و رەسەناتە، كىمەك تى ئەين بەلەن بىن دى ل
جەھەن چەروان و بەشت و زۇانا خەلەدىن، ئەو كىمە
ل سەرفى توغىيەين دىھەرىن سار «سەۋە» دەين، بەلەن
خەلەكىن جەھەن گەرم «أهل جرم» نەھتە خوارى و
جەھەت خۇ ئەفەگۈھەين، بەلەكى نەفەرا وان دىھەرىن
وان ھەين ھاتتۇ چوونى دىكەن...¹⁴

ئىفۇشكىن قى بايەن ئەم فەكۋالىن بۇ دىكەن،
ھەبۇونا كوردايە ل دىھەرا بەھدىنان ئەخاسىمە ل
پىشەكەن رۇزەھەلانى دىھەرا جىزىرا قورانى، كورد ل دىھەرا
سەۋەسەن بەلەن، ئەين جەۋەفەل، بىئىزىت سەۋەسەن

دىكەل دىھەرا بەھدىنان كو فەكۋالىن مە زى دىكەت،
دىگۈنچەت نەلەن بابۇھەرا، بە كو ھەنەك جارا بەھتە
گۈنن ابىت نۆھەرا، پان ئۆھەرى، ئە بوورە رامانا
نەلەن وئ توغىيە، بىتە زىھەكو ئەف دىھەرى ودىكى
توغىيەكىن بوو نەفەرا ئىفەرتورىا فارەسىيا سەسەنى
و رۇما بىرەتەنى دا¹⁵، ز كەين جۇگرافى فە ئەف نەفە بۇ
قىن ھەرىمىن ھەمەين دەھتە گۈنن، سەرمە كو دەھتە
نەھەرا ژى قەدىگەت، ئەفنا دىكەننە نەف دەھتەين
بۇلا نەھەرا بو رەبازان و جەلەين كوردان دا «سەرمە
ژى كوردەستانە»، زىھەكو توغىيەين رەسەن ئەفەين قىن
ھەرىمىن ژ ھەرىمىن دى جۇدا دىكەن قى رەنگى ئە،
رەبازى دەھە ل كەين رۇزەھەلانى فە قىن ھەرىمىن ل
ھەرىمە ابىت غەرىن، جۇدا دىكەت زەين مەن ز كەين
رۇزەھەلانى و باشبۇرى رۇزەھەلانى قىن ھەرىمىن ل ھەرىمە
جەھەب سەرمە ژى ھەلەردە جۇدا دىكەت، ل قىزە
جۇداھەھەكا نەفەرا ژىدەرا دا ھەى ل سەرفە كەلەن
ھەرىمە مەركا ئەف كېرە نەف توغىيەين ھەرىمە
ئۆھەرا دا¹⁶، چىكو ھەنەك ژىدەردەكى ھەرىمەكا
سەردەھەرا ئاقرىن بەلەن، بىئىن كو رەبازان خاىرى
ئەو خالە يا ھەردو جەھە زىكەفەدىكەت¹⁷ بەلەن
پىنگەھەكەن ھەردو ھەرىمە، نۆھەرا و مەركا، بىن بو
دەى دى مەھەتە سەرفە دىھەرا ئەھە بەھدىنان، ل كەين
جۇگرافى فە پا ئىك توغىيە دىكەل ھەردو ھەرىمىن
نۆھەرا و مەركا زىدەبارى ھەنەك ھەرىمىن دى،
ۋەكى اداسن¹⁸ و «جىتۇن»¹⁹.

دىھەرا نۆھەرا و مەركا دىكەننە د نەف ھەرىمەكا
مەن دا ل سەردەمىن پونانېيا دىگۈنن مەزەھەنەيا
(Mesopotamia)²⁰، د ژىدەرىن سەرىنى دا دىگۈنن
ئەھەرىمە ئاقۇرا، ب ۋەلانى جىزىرا قورانى²¹ د ژىدەرىن
غەربى و ئىسلامى دا ھەنەبە نىاسەن²².

سەبەرت توغىيەين دىھەرا بەھدىنان، ئەخاسىمە ل
سەردەمىن ئىسلامى، ھەمى دىكەننە نەف ھەرىمە
جىزىرا قورانى دا ھەردەكى جۇگرافىيەسەين بوسلەمانا
توغىيەين وئ دىاركرىن، ل سەرفى جەھەدى ئەم بو دل
ئەين ھەكە بىزىن بازىرىن (العمادىيە و مەلئانبا و
الجىمىنىيە و غەرى الجىمىنىيە) ئامەدىن و مەلئان

ډولونه	تېسټ کلوچېدا پارټيکولېر ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
1	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
2	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
3	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
4	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
5	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
6	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
7	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
8	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
9	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه
10	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه	ډولونه

ئافاكىرنا چەند بائىز و گوندا ز لاين فەلەقە باشى ل فان گوند و بائىزا خىرەقەبويىنە. ھەتا ئھا زى لىن د خۇجھەن. ۋەكى، ئىكرىت ۋ نەروىبەزىن ۋىن مووسىل ۋ بائىزۈكەين ۋىن باغدىبا «فەرەقۇش». بەغشەقە. بەرتەين، بلزۋەين، باسغرا، بەمرانى، بەتەبە، تىكىتىن، ئىسكەندىيە كىرەلىس، باقۇقا، باقۇقە، ئەلقۇش، بانوھەرا، ئاكىزى ۋ كەرخ سلوخىن ۋ شىنگار ۋ ھەند.^{۱۱۱}

ئەف خەلىكەن دەقەرا بەھدىنان دا «زكەفەن» نو مەزھەبەين فەلا ھەبويىن، ئەو زى، ئەستۈرى ۋ مونتەھەستى «خودەين ئىك تەخ- بەغشەقە». ھەر ئىك زۇلانا كەلىسە ۋ نەزىن خۇ ھەبويىن ل جەين ئەم فەكۈلەين بۇ دگەين، مالتەين ۋ بانوھەرا ۋ مەركا- ھەند بەرەفەلەبويىن.^{۱۱۲}

كوردەن بەھدىنان

ل زىر سېبەرا دەستەلاتا ئەھدەويان

(۱۱-۱۲۲۲ھ / ۶۶۲-۷۵۰ز)نى

پىشى شەھىدكەرنە خەلىفە «ئەلى كورن ئەبو تالىب» ل سالا ۱۰۱ھ / ۶۶۱ز، موعلىبە كورن ئەبو سوھەيلى بۇ خەلىفەين بوسلمانا، دەولەتا ئەمەوى ل سەردەستىن مەقۇبەي ھالە دامەزەلەين ئەفە ھەتا سالا ۱۲۲ھ / ۷۵۰زىن دەستەلاتەلەرى كرى، دەمەن ل سەردەستىن ئەباسىيا بىرۋەھابەي ھاتىن، ۋ بىرۋەھابەك خەلىفەين ئەمەوى «مەروان كورن مەھمەدى كورن مەروان» ل گولەن «بەخەبىر» سالا ۱۲۲ھ / ۷۵۰زى ل باشبويىن مەسرى ھاتىبە كوشىتىن.

بۇ كوردا دەستۇدار گەلەك نەھتە گۈھۈرىن، بىتىن كرىلرا بوسلمانبويىنا چىفاكى كۈ بەنەھەي بىزقە دچۈۈ. بەرەزەن لىن نەھتە ۋ ھەمە ئاستەنگ بىن زى ل نەر كىرەزى دگىرت رەمەلەين، ئەقەزى ز ئەلجەمەن «ئەتوھاتەين ئىسلاھى» ئەقۇن ھەمە دەقەزەين كورەي فەگىرتەين، ز مەرى بۇ خوارى نەخەسە ل سەردەستىن رەشىمىيا.^{۱۱۳}

ز گەلەك گوند ۋ تاخا پىكەمەنت ل دەستەلەن ھاقىنى دەمەن خۇ ھەمەين لجەين ھاقىنى نەبۇرىن زەستەن زى ل زەستەنگەھا اگۇزان، نەبۇرىن، ز ئاخەين مەرىبا ۋ نەبەين بەبەھە ۋ مەسرى ۋ بەمەن، زەھەبى زەخەن كوردا ۋەكى ھەرىنى ۋ ھەمەدى ۋ لازى.^{۱۱۴} دەستان ئەو ل گولەن كورن اگولەكە دەقەبە دەقەرا بەرەنگەزى د خۇجھەن ل جەيەين ھەكەرى زى مەشەبەرا ھەكەرى ھەبە كۈ ئالەن لىن ھەزەمەن ز ئالەن ۋىن مەشەبەرتەن ھاتىبە.^{۱۱۵}

زەھەبى لىن چەمەن كورە ل گولەن اچىكەرى ئەفە دەقەبە رۇھەلەن مووسىلەن بەلەن، خەلىكەن ۋىن ز كورەين باھەلەن ئە.^{۱۱۶} دەستان ل جەيەن دەستان زى د خۇجھەن، ئەفە دەقەبە باگۈۈرىن مووسىلەن ز رەخەن رۇھەلەن بوپەزى نەجە، نەبۇزە ۋان اتەرىبەين دەستى.^{۱۱۷} بەلەن مەشەبەرا ھەمەدى ل ئاكىزى با خۇجھە، زەر لىن چەمەن نەبۇزەن اقرە ھەمەبە،^{۱۱۸} زەھەبى گولەن شەلەن^{۱۱۹} ئەفە دەقەبە رۇھەلەن بوپەزى نەجە، كۈ ئىكە ز كەلەين مەشەبەرا ھەمەدى كۈ دەقەبە نەزىكى ئاكىزى با ھەمەدى اقرە ھەمەبە بەلەن زىن بىلەن ۋ مەزەتە.^{۱۲۰}

ئائىلەن دىنى يىن بەرەلەق

ل دەقەرا بەھدىنان ل سەردەستىن

ئەھدەويان:

دگەل ھاتتا سەردەستىن ئەمەوى، پىرىيا كوردا باۋەرى ب بىن ئىسلامەن ئىبەبۇ، زىلى ھەنەك كوردا ۋ خەلىكەن دى «مەرەم زى ئائىلەن دى يىن تە بوۋىنە ئىسلام» كۈ ل سەردەستىن خۇ يىن كەلەن مەبويىن، پىرىيا زەھەرا د ھەقەبەين ل سەردەستىن مەنە با فەلال دەقەرا بەھدىنان، كىرەق زى ھەبويىنا كۈمەكا نەز ۋ كەنەسە ل سەردەستىن ۋ دەشتا نەقەبەرا گوند ۋ بائىزۈك ۋ بائىزا دا، ز ئاقەلەرتەين ۋان نەرا، زلايەكەن مووسە، زەمەزەن سەرىنى ئاقىرىن نەھە

ئەشكىرىي ۋان د نەھرا بەھدىنەن را بوورېھ و نەھرا ھائېھ خرابكېن. زېرگو نەھرا بەھدىنەن كېلىكا زىگن بە بو ۋانا يىن ز نەرمېتيا و نەزەرىنجانن ئە بو مووسلىن نەھن^{۱۳۱}.

خەلىپىمىن ئەمەموى «ھىشام كورن عمىدولمەلىكى ۱۰۵_۱۱۵مىلادى ۷۲۲_۷۱۱ز»^{۱۳۲} پىزىپوونىن نۇوار گىرنەھەر دا كو ھىزىپىن ۋانا ب راپىستىنەن. ل فېزە ئىك ز نەھركىدا نىقن «ئىمەھىد كورن عومەرىن ھىزى» پالدا دا كو نەھرى ۋان بىكەت، ئەو شىا ل بەرسىنگى ۋان راپىستىنە نەھىلا زىدەتر بوپن. پاشى گىفاشتن ئىخسەننە سەر دا ز نەھرىن نەرىنخىت. نەھرا بەھدىنەن زى كەھتە نەرىنخىشى و سەرەنەرىن ۋان يىن نۆزەنلە. بۇ قىن چەندىن «ئىبىن ئىللىكۇھى» دىئىت ئەھو ب ج بازىرىن جىزىن دا ئەھ دەپورى قىلپا خەلىگىن ۋىن كىشلىپا نىق نەھرى دا، ز ھەر بازىرەكى ھىدەك ل نۆۋف گازىيا ۋى نەھن و ب ئابىەت ئەۋىن ھەر ز جىھادىن دىگر^{۱۳۳}. ھەنا لىقېنىن ۋى گەھىستىنە بازىرىن نەزە^{۱۳۴}. ھىمارا ۋان زەلامىن گەھىستىنەن بىۋو تىزىكى «سېھ ھىزار» زەلامىن پىزىيا ۋان زى كورە بوون. پاشى «مۇھامەدىن» كوردا و خەلىگىن نى شىيان «ھىزا ۋان بىشكىتن» و ھەمى مال و ئىشنىن بىھا يىن ز خەلىكى ھائېھە دىن بۇ بىزىنەھە. ئەھىلا «كورد و ئورك» ۋەلاتىن خۇ بەرىن. زېرگو ۋەكى مە گۈتى «كوردىستان» زىكا سەرەكى بىۋو و ز بو راپىستىنەن ھىزىپىن ۋان ل سەر تۇھىپىن نەھلەتا ئەمەموى. زىدەھارى قىن چەندىن ئەۋ ئانكو خىز د دېرۈگىن دا ب سىياسەتا كۈشتىن و رەھمانا ئىكا و زىھىن و دىنا خەلىكى نىقەداربوون^{۱۳۵}.

ھەلوپىتىن كوردىن بەھدىنەن

ز براقېن «دزى» دەۋلەتا ئەمەموى ل سەرەھەن خىلاھەتا ئەمەموىيان گەلەك براقېن دزى ۋىن پەيدابوون. ھەكە خەلىپەمىن ئىكېن نەھىبارنەھان و ئەشكىرىي ۋان ب ھىز نەھ، دا دەۋلەتا ئەمەموى ز نەھەن. بەھن قان بىزاقا گەلەك نەھەدكېنىشا،

زىدەھارى كو ھىدەك كوردا پىشتەقانىيا ھىدەك براقېن دزى خىلاھەتا ئەمەموىيان دىگر نەخاسەھ ل ھىدەك جىھا ۋەكى نەھەزەزىر و چەند جەھىن نى بەھن پىزىيا كوردا بىزاقەك بەرگىرىن ز «دەۋلەتا خىلاھەتن» بىكەن. نەخاسەھ دزى بوژمىن ۋىن. بۇ نەۋوئە كورە دىنكا ھىزىپىن «خىزا» راپىستان^{۱۳۶}. ئەقېن ل سالا (۱۱۲ز) گەھىستىنە نىزىكى دەپورەرىن بازىرىن مووسلىن. بەھن پىشتى چەند سەھسەلەكان ھىدەك براقېن سىياسى ل چەم كورەن بەرگەھن كو داخۇاز و گازىيا قەگەرەنەتا خىلاھەتا ئەمەموىيان دىگر^{۱۳۷}.

ل فېزە پىنەپىھ ئەم ئافرىپەكى بەھىنە ۋى پوئەنى ئەقېن كوردا ب خەلىپەمىن ئەمەموىيان كورن نەخاسەھ خەلىپە «بەزىد كورن موھامەدى» نەھن سىلاھ دىگرىن. گۈت اسلاھ ل ئەھن ئەھ ئىھامىن داپەرەھىرىن سىلاھ ل ئەھن ئەھ خەلىپەمىن خۇدى ل سەر نەھرى سىلاھ ل ئەھن ئەھ پىسەمىن پىنەھىرى. سىلاھ ل ئەھن ئەھ ئەھمىرى بوسلامانا «رحمە اللە و بىرگالە» خۇدىن ب نەھەن ئەھ فەيدىن مە بىكەت. مە بەھە نەھ ھىدارا «شەھامەت» دا و پەلكا بەھەشنىن. ۋەكى مە ل نىپاين ھەلىگىرى. خۇتەھىۋىن ۋان دگۈت. با خۇدى ئۇ ز موھامەدىن خال و بەرىدىن ھەرە باھ رازى بى^{۱۳۸}.

ز لاپەكىن نۆۋفە ھىدەك زىدەر دىارەكەن. كو كورېن (شەھەزەرى) لاپەگىرىن خەلىپەمىن ئەمەموى «عومەرىن كورن عمىدولمەزىرى ۹۸-۱۰۱مىلادى» بوون. زېرگو ب عمەلەتا خۇ يىن ئاقدار بوو و كۈنەكى «زولەم» زى رەھەگىن^{۱۳۹}.

زىھر كو ۋەلاتىن كوردا «كوردىستان» دىكەپنە نەھەركا ئىستراتېجى دا، ئەشكىرىن داگېرەكەر بەرەھەم ۋەكى زىكەكىن بىكارىلپا ز رۇھەلاتى بەرەھ رۇزئالفاپە. ز بەھن چەندى ئەھ نەھەرە كەھتە نەھ ئاگېرى قان ھىزىپا، لىسالا «۱۱۲مىلادى» ۷۲۰ز» ن خىزا ھىزىپىكېرىپە سەر ھەزىما نەرمېلپا و نەزەرىنجانن دەھىلن خۇ داھاسەر. بەرەھەگىن ئەشكىرىي ۋان گەھىستىنە بازىرىن مووسلىن. ئىشتەگىن خۇرىستىيە گەھىستىنە ۋان بۇ مووسلىن. راپانا ۋىن ئەھە كو

پىشتى موختارى نىستىن خۇ دائىمە سەر باژىرى كۆفە، ئوبدار «ئەوابىن» و غەشپىرەئىن بەھىيا بەمىرگىرەپەتيا «ئەبراھىم كورن مالگىن ئەشكەرىي ئەمەلى» پىشتەقەتيا خۇ بۇ ديارگىر و ھاتتە دگەلدا، زىمەلى موالىيا «ئىرانىا» سەرگەفە مېنەرى و بەرنامىن خۇ بۇ خەلگى ديارگىر، والېن خۇ فېرتگىرە «ئەرمېنىا و ئازەرىنجانى و مووسلىن و چىلىس» دا گو دەستەلاتىن ب ئالغىن وى بگەن.

زىمەرىگو دەقرا بەھىدىنان ل وى سەرەمى سەر ب مووسلىن قەبوو، كەفە بن دەستەلاتا موختارى.

د وى بەھىيا دا «مەروانى كورن خەمكىمى كورن غامى» دەستەلاتا دېمەسلىق بەرگىرت و بۇ خەلىفەبىن دەولەتا ئەمەلى، ل قېرە بىرەر دا ئەشكەرەگىن ب ھېز ب سەرگىرەپەتيا «غەبىدوللاين كورن زىدى كورن ئەبىدە» بۇ ھەرنما جىرىق ب ھىزىت، دا دەستەلاتا خۇ دائىمە سەر پائىس بەرەف دەقەرىن «ئورانى» قە بچىت، ئوزمىن دەولەتىن دەرىنچىت، گو پىشتەقەتيا «موختارى و زىمەرى» ز وائىپون¹⁷¹.

موختارى «غەبىدولرحىمانى كورن سەئىدى كورن قەيسىن ھەمەدانى» ھەرنىپو مووسلىن داگو ب ئالغىن وى دەستەلاتىن بگەت، بەلىن پىشتى زالى گو ئەشكەرى ئەمەلىيان گەھىشتە مووسلىن، نامەپەك بۇ موختارى ھەنارت، موختارى گۆتىن «مووسلىن بەھلە و بەرە تگىرىن»، ھەر بوى دەسى دا ئەشكەرەك زى سىن ھزار شەرقەتەن پىك ھانىپو، ب سەرگىرەپەتيا «بەزىدى كورن ئەنسىن ئەسەدى» ھەرنە مووسلىن بۇ ئونەرى خۇ تەقىمىس «بەھلە دناقەرا بەزىدى و دەلاتى دا»، پائىس «بەزىدى كورن ئەنسى» دگەل ئەشكەرى خۇ بەرەف مووسلىن قە ھاتن، ل بانلىن «بەرتلا نھا ل رۇزەدەلاتىن مووسلىن» مان، پائىس «غەبىدوللاين كورن زىدى» دگەل ئەشكەرى خۇ بەرسىتگىن وان گرتن، شەرەگىن مەرىن دناقەرا ھەرىو لايدا قەومى، چەند رۇزا قەگىشدا، سەرگەفەتيا باھرا ئەشكەرى موختارى بوو، بەلىن زى بەر ئەشكەفەتيا «بەزىدى كورن ئەنسى» نەگەھىشتە سەرگەفەتيا داپىن، ئەو بوو ئەشكەرى «موختارى» خۇ قەگىشدا، ل سالا

زىلى بزاغىن ز دەرقە، گو بىوو ساخەلەتەكا وى سەرەمى، د ھەيامىن دەولەتا ئەمەلى دا، دزەپەتيا خۇ بۇ ديارگىر، ز بەرچاقەتەن قان لىپنا.

ئىكە، بزاغا (ئەلەزەپە)
۶۴-۶۷ / ۶۸۲-۶۹۲ز:

ئەف بزاغە دەرەتەفە بۇ سەھابى «غەبىدوللاين كورن زىمەرى كورن غەوامى» ئەلىن شۇرەك ل مەگەزى ب دزى رۇنما خەلىفەبىن ئەمەلىيان «بەزىدى كورن موغابىمى ۱۱-۱۱مىشرا / ۱۸۰-۱۸۲ز» راگەھەندى، ل سەرەمىن خەلەفەتا «بەزىدى كورن موغابىمى» رۇدانا كەرىلا ۱۰ موخەرمە سالا ۱۱مىشرا، بى چىبىبوو، ئەفا بوو بەگەرا شەمەبىبوو «خەسەن كورن ئەلى» و «مالبانا وى»، لىن چەندىن پەر بەگىن خەلگى ل سەر دەولەتا ئەمەلى بىلەنگىر، كۆمەكا شۇرىش و سەرەھەلەتا ب دزى وان رابوون، بەلىن چ زوانا سەرگەفەتيا ئەلىنا.

پىشتى «بەزىدى» مەرى، «غەبىدوللاين كورن زىمەرى» راگەھەند گو ئەو خەلىفەبىن بوسلەتەپە، بەھەدا ل اخجارى و مەرىق و عىراقىن و جىزىن، بۇ ھەتگىن¹⁷² ئەفا كورە پىرىيا خەلگىن وى پىكەتەنەت، ئەغاسەمە ل پىشگىن باشوورن رۇزەدەلاتى «دەقرا بەھىدىنان».

دو، بزاغا «موختار ئەلەتەقى»
۶۵-۶۷مىشرا / ۶۸۶-۶۸۶ز:

ئەف بزاغە بۇ «موختار كورن ئەسى غەبەدىن ئەقى» دزەرىت، ئەفا ب «موختار» بىن ئاقمار، زى سەخەلەتىن لىن بزاغىن، دزەپەتيا دەولەتا ئەمەلى و چەلەنگىن غەلەبىيا زى بىلەنگىرە.

موختارى ب زىرەگەتيا خۇ چەند بەھلە بىن، ھەقەگىيا دناقەرا مەرىب و «مەوالى» با دا زاپەكەفە، ھەقەگىيا دناقەرا كەتگەنن مەرىيا و سەپەنن «ئەبەد» وان ز لاپەگىن بوولە، شىيا دەستەھەلاتىن خۇ دائىمە سەر باژىرى كۆفە، ئەغاسەمە پىشتى كوشتانا بگۆزىن «خەسەن كورن ئەلى» راگەھەندى.

بەلىن پىشتى ۋى دەسى ھىندى ھىندى ئىنگىلىپپون
ھەردەمىن ئىك ز پان بىن ھەقىير ئەيا دگەل بىن دى
دا جودابىت و گىرۋىدەكى ئابىتت بۇ خۇ چىگەت
ھەتا ھىزارا وان گەھىشتىبە پىر ز (۲۰۱) گىرۋا^{۱۱۱}
ئافىداترىپىن وان ئەققەتە

- ۱- ئەزراقى^{۱۱۱}
- ۲- ئەجدات^{۱۱۱}
- ۳- بىھىسى^{۱۱۱}
- ۴- سىرى^{۱۱۱}
- ۵- ئەياضىبە^{۱۱۱}

شۇرىن «خەوارجا»

ل دەقەرا جىزىرى

ل دەسى دەستەلاتتا ئەممىپىيان «خەوارجا» دەقان
سەرھەلمان ب ئىزى خەلاققا وان كىرىنە بەلىن
با جەنن پۈتتەدانا مە ئەو بىزاقىن ئەقلىن ل دەقەرا
«جىزىرى» جىنپوۋىن ئىدەركە دەقەرا بەھەدىن پىلىكەكا
گىرىگە ز لاپىن رۇھەلاتىن جىزىرى قە رىدەبارى گە
زىكەگە بۇ گەھىشتىن بۇ دەقەرا «شەھەرەزۇرى»
كە ئىك ز كەلەپىن ھەردەگىرىگىن «خەوارجا» بۇ
كۇردا زى ۋەكى ھەقى مىللەتلىن دى بىن خۇجەھ ل
دەقەرا جىزىرى، پىشكەلىرى د ئەقلىن بىراقا دا كىرىپ، ئەف
چەندە ب رەھلى د ئەققەكى دا بىرەبىت ئەقا «ئىپىن
مەھلىرى» ل سەر شەھەرەزۇرى تقىسى بىزىت
خەلىگىن ۋىن ل سەر سولتالى د ياھى ئە نو بەرەكى
گىرت و خۇ دا رەھەكى^{۱۱۲} نىسان بىزىت كۇردا
خۇ ب سەر مېرا ئىخەست گۇھەزىيا خەلىقەپان
ئەدگىر^{۱۱۳}

ئىپىن غەيد رەبەدا پەسنا جىزىرى و لاپەنگىرىيا ۋى
دگەت بىزىت، جەزىرە ھەردەما پىشتەرى بە^{۱۱۴}
ئەف چەندە بۇ ئەگەرا بەلاقىپوونا «خەوارجا»
دنىاف كىسۇردا دا «مەسەھۇدى» قىن چەندى
پىشتراستىدگەت دەسى بىزىت رەلىا ھەندەك كۇردا
ۋەكى رەلىا خەوارجا بە بىن گۇنەھىپون ز ھەردە

(۱۷مىش/۱۸۱زى مۇسسىل بچەھ ھىلا ئەشكەرى
«ئەبىدوۋلاپىن كۇرى زىادى» ھانە دىققە^{۱۱۵}
زەر ئەقا جىنپوۋى «مۇختارى» ئەشكەردەكن دى
ب سەرگىرەبەتپىيا «ئىبراھىمى كۇرى ئەشقىرى»
ھىارت داكو ھاتتا ئەشكەرى ئەممىپىيان بۇ عىراقىن
ب راۋستىنەت ئەف سەرگىرە شىيا سەرگەھىشتىن ل
سەر ئەممىپىيان بىنەت د شەردەكى دا كە ل ئىزىكى
رەپەزى «خارى ئىگە ز جۇگىن لىقا زىن مەزى» ئەقلىن
دەققەتە نەقرا بەھەدىن رەپا بۇو ئەف شەردە ل
زىكەھىتى «۱۰ مۇھەرەمى ۱۷مىش/ ۱ ئەبەدا ۱۸۱زىن
جىنپوۋى سەرگەھىشتىن باھرا ئەشكەرى «مۇختارى»
بۇو سەرگىرەن ئەشكەرى مۇختارى «ئىبراھىمى
ئەشقىرى» شىيا «ئەبىدوۋلاپىن كۇرى زىادى» بگۇرەت
زىدەركە ئەو ئەگەرى سەرەكى بىن كوشىلنا «خىسەن
كۇرى ئەلى» بۇو پەئىسى ھەر ئىك ز «خەسەن
كۇرى ئەمىرى سگۈنى» و «شەرحەپىلىن كۇرى زى
گىلامى» زى ھانە گۇشەن رىدەبارى خەلىگەكن
دى ز «خەلىگىن شامىن» بەلىن ئەقلىن رەھلىن بىن ئەف
بۇون^{۱۱۶}

ھوسا ھەزىما «جىزىرى» كەھتە بىن دەستىن
مۇختارى كۇرى ئەشقىرى بەرەك مۇسسىلى قە
ھات لاپەنگىرىن خۇ بۇ باۋزىن جىزىرى ھىارتىن
بىرىن خۇ «ئەبىدولرەھمان» ھىارتە باۋزىن
«ئەھسەبىن» «سەھامى كۇرى كىرىسى» ھىارتە
شىنگارى «ئەبىدوۋلاپىن كۇرى مۇسسىلى» ھىارتە
«مىھاقىنى» ھانە راسپارىن دا ل بۇو بەرمەپىن
ئەممىپىيان ب كەھىت ئەقلىن رەھلىنە ۋىزى و دىاف
كۇردا دا ل دەقەرىن چىابى مەن ھوسا «مۇختارى»
دەستىن خۇ دانا سەر زىدەرىن زىانا ئىپوۋى ل جىزىرى
ھەقى پارىن جىزىرى بۇ دەسى «ھەزىمە ھەپقا» بۇ ۋى
دەھانە غىرەگىن^{۱۱۷}

سە بىزاقىن «خەوارجا»

خەوارج ۋەكى ئىك گىرۋى مەن بەردەوام ھىز و
پەنەمىپىن «مەدى» نۇى بەلاقەگىن ھەتا پىشتى
مىنا «پەردىن كۇرى مۇغابەرى» زى ل سالا ۱۸مىش

سەرھەمىن خەلەفەنا «ئومۇمىي كورۇق مەھسۇلاتلىرى»
بىلەن كۆرۈنۈش كۆپىدا دىگەن ئىسمى خەلەفەنى گەھەك
دېيىشپۇن، دېسەن خەلەفەنى خۇدا خۇرەقىيۇن
ۋە گۇت بۇل سەرھەمىن ئىنە ئىسىم ئىسمى دىگەن ئىسىم
زەلامى بىلەن¹⁴¹.

خەلەفەنا «ئومۇمىي ۋە خەلەفە» خۇمى ئىسىم¹⁴²
دېسەن «ئىنسىكلوپېدىيا» پىر ئىسىم دېسەن دىگەن
دەمىن دېيىشپۇن، پىر ئىسىم خەلەفەنى ۋە خەلەفەنى¹⁴³.

۱- بىزاقا «شەيبىي كورۇق بەزىدىن شىبىيانى» خەلەفەنى

دەمەكچىدا كۆ خەلەفەنى «ئىنسىكلوپېدىيا» گەھەك
بىلەن بىلەن دىگەن، خەلەفەنى خەلەفەنى خۇ
دەمەكچىدا سەر بىلەن كۆفە، گەھەنى ۋە ئىسىم
مۇسۇلىن ۋە جىزىن قە دەمەن، سەر زى سالا «۷۶مىتىر»
۱۹۵ز: ئىسىم سەر كۆرۈنۈشپۇن «شەيبىي كورۇق بەزىدىن
شىبىيانى» بىلەن سەر خەلەفەنى ۋە خەلەفەنى جىزىن دا گەھەك
پىشىل سەر لىشىگەن ئىسمى دا سەر كۆرۈنۈشپۇن،
ئىسىم ئىسىم بەزىدىن ۋە ئىسىم، ۋە ئىسىم
ۋە جىزىن دىلەفەنا بىلەن ئىسىم ۋە ئىسىم
ۋە ئىسىم ۋە ئىسىم دا دىگەن، دىگەن «ئىسىم» خۇ ئىسىم
خەلەفەنى دا بىلەن بىلەن¹⁴⁴.

۲ _ بىزاقا «شەيبىي كورۇق بەزىدىن شىبىيانى»

پىشى «شەيبىي كورۇق مەھسۇلاتلىرى» باغچىيۇن
دەمەكچىدا ئىسىم ل سالا «۱۶۱مىتىر» ۱۹۱۳ز: ئىسىم
راگەھەنى، ئىسىم بەزىدىن دىلەفەنا «شەيبىي» بىلەن «جىزىن»
ئىسىم ئىسىم بىلەن «شەيبىي» قە جىزىن ۋە ئىسىم دىگەن «جىزىن»
كۆرۈنۈش، دېسەن «شەيبىي مەھسۇلاتلىرى» بىلەن «ئىسىم»
ل ئىسىم ئىسىم «شەيبىي مەھسۇلاتلىرى» زەلامى گەھەنى،
زەلامى «ئىسىم» زەلامىنى ۋە ئىسىم جىزىن بىلەن
گەھەنى، سەر بەزىدىن مۇسۇلىن قە جىزىن بىلەن
خەلەفەنى ۋە داخۇل ئىسىم كۆرۈنۈش، زەلامىنى دىگەن ۋە
پىشى بەزىدىن شەيبىي قە جىزىن¹⁴⁵.

بىلەن كۆرۈنۈش ۋە ئىسىم بىلەن شىبىيانى بىلەن
شەيبىي، دىگەن پىشى بىلەن ئىسىم دا بىلەن،
سەر ۋە جىزىن بىلەن سەر كۆرۈنۈشپۇن بەزىدىن دىگەن
دەمەكچىدا ئىسىم بىلەن ئىسىم¹⁴⁶.

ۋە ئىسىم كۆرۈنۈش كۆرۈنۈش بىلەن ئىسىم خەلەفەنى
دەمەكچىدا بىلەن كۆرۈنۈش ئىسىم بىلەن ئىسىم
زەلامىنى دىگەن ئىسىم ئىسىم كۆرۈنۈش ۋە ئىسىم
شەيبىي بىلەن ئىسىم بىلەن، ل ئىسىم كۆرۈنۈش
«شەيبىي» دىگەن ئىسىم ئىسىم ئىسىم، ل
ئىسىم شەيبىي بىلەن ئىسىم گەھەنى، كۆرۈنۈش
ۋە ئىسىم شەيبىي كۆرۈنۈش¹⁴⁷، زەلامىنى دىگەن
سەر ۋە جىزىن دىگەن ئىسىم ئىسىم ئىسىم
بىلەن كۆرۈنۈش ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم
ۋە ئىسىم ئىسىم كۆرۈنۈش بەزىدىن دىگەن
سەر كۆرۈش دا بىلەن¹⁴⁸.

ئىسىم خۇمە ئىسىم بىلەن «شەيبىي»
ئىسىم دىگەن دىگەن بەزىدىن خەلەفەنى «شەيبىي»
بىلەن، دىگەن بىلەن ئىسىم ئىسىم ئىسىم
ۋە ئىسىم، «شەيبىي» بىلەن جىزىن كۆرۈنۈش
«شەيبىي» ۋە بىلەن بىلەن، شەيبىي كۆرۈنۈش
سەر كۆرۈنۈش سەر ۋە ئىسىم، ئىسىم سەر كۆرۈنۈش
ئىسىم بىلەن «شەيبىي» ۱۹۱ز: بىلەن ل ئىسىم
بىلەن خەلەفەنى بىلەن سەر كۆرۈنۈش «شەيبىي كورۇق
بەزىدىن» بىلەن دىگەن گەھەنى كۆرۈنۈش سەر بىلەن
ھەتتە ئىسىم ئىسىم، «شەيبىي» بىلەن ئىسىم
گەھەنى ئىسىم بىلەن كۆرۈنۈش ئىسىم، ۋە ئىسىم
بىلەن ئىسىم ئىسىم ئىسىم¹⁴⁹.

۳ _ شۇرنا «شەيبىي كورۇق بەزىدىن شىبىيانى»

پىشى ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم
«شەيبىي كورۇق مەھسۇلاتلىرى» شەيبىي خۇ بىلەن
خەلەفەنى ئىسىم، ئىسىم ئىسىم ۋە ئىسىم
ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم ئىسىم كۆرۈنۈش

دەمەكچىدا ئىسىم ئىسىم ۋە خەلەفەنى بىلەن خۇ
بىلەن ئىسىم دا بىلەن ئىسىم ئىسىم ئىسىم ل

«قەيسى» بويىن چۈنە دگەل دا، بەلن «بەمەلن» چۈنە دگەل ھەفرگەمەلنن ويى نەخاسەمە يىن بەمەلن.

ل بەمەن خەلىفە «مەروانن كورن مومەمەدى» پىنگول دگر جەين خۇ بەينز بىخىت، تاكو ھىدەك شەرا ب نرى كەسەينن بەمەلنن بگەت خەوارجەين عىراھنن خەلىفە دىت و شۇرشەك ب سەرگەرداھەييا «ضحاكنن كورن قەيسى» راكتر نەخاسەمە مۇھولەييا مەروانى دگەل لاپەنن دى بو خۇ ب خەلىفە دىت¹¹.

بىراق «ضحاكى» پتر بەينز كەفت نەخاسەمە دەمەن ھىدەك نەمەوى بوخۇ چۈنەمە ئاقدا، دەكى «سەلىمانن كورن ھىبەلمەس كورن عەبدولمەلىكى» خەلگىن مۇوسەلنن داخوار ئن كىر بەينەمە نەف وان نەو ئى چوو مۇوسەلنن و لاپەنگىرنن وي پتر ئن ھاتن، ھەتا بويىنە پتر ئ «سەدھەرار» كەسلن، و نەفە جارا ئىكەن بوو كەسەكەن «خەوارج» بىشەت ھىد مۇوقلان كۇمفەبگەت نەخاسەمە ل سەرەمەن نەمەويەلن¹².

مەروانى ئ حصەنن ئاگەھ ئ شۇرشا «ضحاكى» بوو نەسەك بو كورن خۇ «عەبدوللايى» ھەارت، كو وي نەس ل جىزىرى بوو، داخوار ئى كىر بەرەف نەسەيننن بچىت دا كو بەرسەينگىن «ضحاكى» بگىرت و نەھەلەت بچىتە نەفەرا «جەمىرا نەروانى» ھوسا نەو ب «ھەمەت ھەرار» شەھەننەفە چوو بەلن «ضحاك» شىيا ھىزىن «عەبدوللايى كورن مەروانى» دوورەنج بگەت، «مەروان» نەچار بوو كو د ئانا كورن خۇ بچىت و شەرەكەن «زوار نەلەبەرا ھەردو لاپادا ل ئىزىكى بۇزىرى

«كەرنونا ئىزىكى مەزىنەنن» قەومى، خەوارج ھەنە دوورەنجەكەن، «ضحاك» ھەنە كوشەنن مەروانى سەرىن وي فرىكە «مەدەلەنا جىزىرى» و دەورەمەزىن ون پشنى «ضحاك» ھەتەبە كوشەنن، خەوارجا بو خۇ سەرگەردەكەن دى بىناقىن «خەنەرى» ھەلەبەرت، بەلن نەو ئى ھەنە كوشەنن، باشى بىن سەين ب ناقىن «شەيبانن كورن عەبدولمەرزەين جىزىرى» ھەلەبەرت، زالەپەن «سەلىمانن كورن ھىبەلمەس» بوو ئى داخواركە بەرەف مۇوسەلنن نە بچىت نەو دگەل «چەل ھەرار» بەرەف مۇوسەلنن نە چوون، بەلن «مەروان» شىيا پشنى شەرەكەن مەزىن كو شەھەل ھەيفا قەكەشەلنى و دەھنە گۇنن كو نەف ھەيفا قەكەشەلە ب سەرگەلەت و ئانا بىشەكەنەت «شەيبانن كورن عەبدولمەرزەين» بەرەف سەسەلەينن رەقى، و ل سالا ۱۲۰مەش/۷۶۸ز و شەرەكەنە¹³.

ھەرچاۋەت ھەلەبەستەن كوردا ئ بىزەين «خەوارج» و «مەروانى كورن مومەمەدى» نە نەھەگەن بويىن، ھىدەك جارا لاپەنگىرى بو دگر، ھىدەكەنن دى ئى دەچۈنە نەف شۇرشەنن خەوارجەنە نەخاسەمە شۇرشا «ضحاكى»، پشەكا ئىكەن نەفە خۇ ئىزىكى «مەروانى» دگر ل سەرەنەلەنن وي چەلەنن بوو كو دەيكا «مەروانى» كورد بوو، نەو ئى جارىبەگا «ئىبراھىمەن كورن نەشەفەرن نەھەفى» بوو، سەرگەردەن نەمەوى «مومەمەدى كورن مەروانى» د شەرىن دەچىلە «ئىبراھىمە» كوشەت و نەو ئىنە دگەل خۇدا ئىنا كورن وي «مەروان» ئاوى خەلىفەنن نەمەويە بوو.

- 14. أبو الفداء إسماعيل بن علي، ٣٧٥.
- 15. فرست مرعي، تراجم في تاريخ اليهودية و المسيحية في كرمستان، الري، دار ايراني، ١٣٠٥، ص ٧٤.
- 16. سهيل قاشقا، اصول التصاريح في خلافة بني امية، بيروت، مركز التراث العربي المسيحي، ١٣٠٥، ص ٤٠٦.
- 17. المرجع نفسه، ص ٤٠٦-٤٠٥.
- 18. بوشك، ص ١٠٩-١١٠.
- 19. فرست مرعي، المرجع السابق، ص ٧٤.
- 20. سهيل قاشقا، اصول التصاريح في خلافة بني امية، ج ١، ص ١١١-١١٠، از هادي كوئلي به گو هندك (فان بازوئكن كافر بو گورا دربن ابركو دكلمنه تلف بظفرين كوئلي، با همويونا كميسمه و ميرا اقلان گوندا گرولمكه بو اينويونا كوئلي نعلاسمه پشني بوسامان زو بويون).
- 21. جان فية المومنينكي اشهر المسيحية ج ١، ص ٧٨٠ و بين پشني و ن ل قيرق نظرين بته جهند كميسمكا گو گوندين نوسانويان، وكني نيرا «هورموز» ل لافلوئسي نيرا «مارافوس» ل لافلوون و نالافين نوكون، نيرمويوني نعا دكلمينه نيرنگر چيلين بغيري، نيرا «الماكنو» يا سزانا نعا دكلمينه سفر چيلين نفلوون.
- 22. فرست مرعي، كرمستان في القرن السابع الفلادي، اسلامية مركز كرمستان، ١٣٠٦، ص ١٠٣.
- 23. عز، چيلمگن سفره ل تركيا، وئلكن وان دكلمينه تلف نوكمفي نوكمفان نيرين «نورينه» نفلورا فموقر ل سفر ليلنا نرلنا نريرين، هر مفللمگن زوان «عالمس» جو همويو نيره نظروني انا نيللا و اصل الفلك ص ١٨٤.
- 24. ب بگمگن رهن گورا پشملانييا جو بو نولمنا نهمويو نيرنگري نعلاسمه پشني نوكمفلنا «نرلمنا صوبهگورينا همويو» نعا نوسنوارمگن اسلامس» نرگري و ل همويو نظفرين نولمنا نهمويو نلالسيويو بو پش نرلينا نيره الفلطي الحيات الحاصفة و التجارب النصفه في الحائنه السلفه تحقيق اصيار حاس، بيروت، ١٣٠٥، ج ١، ص ٣٣٤-٣٣٥.
- 25. الفلطي ركن المير محمد بن محمد بن سفر، ملامت الفلطي و ملامته و رسالته تحقيق ابراهيم شغلان، مرامنه عبدالعزى الفلطي، القاهرة، دار الکتف العربي لطباعة و النشر، ص ٤٤-٤٥.
- 26. باقوت الحموي، معجم البلدان ج ١، ص ٣٧٥، ابن المهتول، الرسالة الثلثه ص ١٩.
- 27. الزيني، تاريخ الموصل، تحقيق احمد عدلان، محمود، بيروت، دار الکتف العلميه، ١٣٠٦، ج ١، ص ١٠٦-١٠٧.
- 28. ابن اعلم الكوفي، كتاب الفلوح، سير ايه الركن، ج ٩، ص ٤٤.
- 29. نرمان بلزومگن كوئلي به دكلمينه داويبا وئلكن گورا نعا دكلمنوحيه دكفل بوما «تركيبا نوكه» ص ٤٥.
- 30. ابن اعلم الكوفي، الفلوح ج ٩، ص ٤٤.
- 31. المصموي، النيه الاشراف، ص ١٨٤، ابن اعلم الكوفي، الفلوح ج ٩، ص ٤٤.
- 32. فرست مرعي، الدولة الاموية توائل الظهور و اسباب السقوط، اصغاه الوان لطباعة، ١٣٠٦، ج ١، ص ١٧٢.
- 33. ابن الاثير، الكامل في التاريخ ج ١، ص ٣٦٤-٣٦٦، الفلطي، تاريخه ج ١، ص ١٧٥-١٧٦.
- 34. الفلطي، تاريخه ج ١، ص ١٧٥-١٧٦.
- 35. ابن الاثير، الفلطي، تاريخ سفاردين، ص ٤٤، البندري، الاصل الطوال، ص ٢٩٩.
- 36. الاشرقي، مقالات الاسلاميين، ج ١، ص ١٤٧ و ما بعدها.
- 37. نرمان بلزومگن «نفلعي كوون نرلطي» به «نرلارين گورب نوو» نرلگري با حيرا كووشين همويو هر كميسر نجهته تلف ناب «كافر» نرلن نرل و جويبا بن نرمانسر «حلال» دكفل المنصور السابق، ١٣٨٠/١.
- 38. نجمات ناليگري «محمد كورق نظفر حصفري» به «نرلانيا وان ل نرلانيا كيمتره» كعلك «نكفيري» نلعه بن نرمانسر و ناكون همان زعفر، ١٣٧١.
- 39. بيهمس ناليگري «بيهمس» به «نقري و» «هميصم كورق حانز» به (بهحالا «سهمم كورق سويحه كورق فويهمس» به «نرلانيا وان با كيمه همفيري نكمر دكفل نرلرله نظفرين دكفل بيروايورين وان با نرلن ب «نللفين» نرلن، كولهكن ل سفر حيران و زو و ميرلن وان نكر بتره ابن فية، المعارف، ص ١١١، الاشرقي، مقالات الاسلاميين ١٣٧١).

بەھدىنان ل بەردەھى عەباسىي «دەستىيىكى»

پ.د.فەرىدات بەردى

زانكۇيا زاخۇ-كولىزا زانستىن ھوقۇاھەتى
ۋەركىران، كۇقان ئىھسان

خۇراساننىپە كۈل ساللا ۱۲۷مىل/۷۵۱زىرىپە، ھىندەك
فەگىزان ۋى بۇ بىيەتەكىن كورەى زۇقۇرىن، بىياتىن قان
فەگىزاننا ۋى ھىندەك «بەيىنىت شەرىئ ئە كو «ئەبو
دەلامەى» ئىقىسىنە^{۱۱} نەمن خەلىفەىن عەباسى
«ئەبو جەمەفرىن مەنصورى ۱۲۵-۱۵۸مىل/۷۵۱-
۱۷۷ز» ئەبو مۇسلىمىن خۇراسانى كۇلشنى

ابا سجرىم ما غير الله نعمه

على عیبه حتى یغیرھا العبد
أبی بولە منصور حولت غدره^{۱۲}
الا ان اهل الفجر اهلک الکره^{۱۳}

كىنەر فەگىزان ھىندە، بەھسىن پشكدارىيا كوردا
ۋىانا سىياسى ئال ۋى سەردەھى دكەر، ئەف دەستۇدەر
ل سەر لاین لەشكەرى ۋى دەھتە سەپانن، ۋىدەر
د نەقى چارچۇقەى دا ۋەكى پىندقى «تانا مە ناھىن
بلىن زابىن جىفاكۇپە نەبىت، «ئەبىرى» فەگىزانەكىن
فەدكۇھىزىت، كو خەلىفە «ئەبو جەمەفرىن
مەنصورى» جارىھەكا كورەى كرىپە و ل نەف ۋى
خۇلشنى بۈۋىپە، كورەى ۋى «جەمەفرىن بچۈپك» ۋى

خەلافتە عەباسى د سەدەسالىپا ئىكەن با ۋىن
خۇ بىن دىزاد، د چەرخەكىن زۇرىغا بىن كو دىزىن
«سەردەھى عەباسىن ئىكەن» دىنقىھرا سالىن
(۱۲۲ - ۱۲۳مىل/۷۱۹ - ۸۵۱زى بۈۋىپە، ئەو چەرخى
ئىمارەتتەىنا ۋان ئەدا گەھىشتى و ئاممىۋى، پەىفا
ئىكەن و داۋىن با «خەلىفەىن عەباسى» بۈۋ، ھەگە
چەند دەستەلانىن زەلام و ھارىكارىن خۇ بەرفرەھ
كۇران، بەلىن ھەردەھى ۋى چاقىدۇرىيا ۋان دكەر، ھەكە ھات
و گومەنەك بۇ ۋى كرىا دەملەست دەستەلانىن ۋان
ۋى ۋەردەگىرن، پىرىيا زەلامىن دەملەنن ز نەنموا اھەرما
بۈۋن، فارسىن ئىرانن و كورە و دىلما و خەلىكىن ۋى
ۋى ھارىكارىيا ۋان دكەر، ۋان ھىندەك پە «مىناسى»
د دەملەنن دا ۋەركىتۈۋىن، و ئىقىسەرىن دىۋانان بۈۋىپە،
ۋەكى ئەركىن بچەننىنا سىياسەنا خەلافتە عەباسى
ئەۋال نەمن «نەموا» عەباسى بىن دكەرە گازى، ئەو ۋى
«بەكسالى دىنقىھرا نۇمەن ئىسلامى» دا بۈۋ

ب بەنگەكىن كۇلشنى ناخۇش ل سەر دېرۇكا كوردا
ل سەردەھى عەباسى، ئىگەرى دكىشىنە سەر ناقتى
ئىك ۋ سەركىنلىن عەباسىيا ئەو ۋى «ئەبو مۇسلىمىن

«ئىبرى و ابن الاثيرى» بۇ مە ديارىمكۆرىمە كا جاوا و بۇس كورد ل وئىزى بەلاقبووتىمە دەرلەنجامىن وئى چەندى ج بوون

زلايەكنى بوولمە دېرۇكفائىن مووسلى اتەزىزى فەگىزانەكنى (رودانئىن سالا 181مىشرا) فەدگوهىزىت، با گىزىمە ب دىقەرئىن رۇزەلانىن مووسلى فە نەخاسىمە نەقرا «باغەدرا» ئىنا هانىيە (خەسلىن كورئى مەجىدەئىن بەجىاي كورئى مالىكى كورئى ئەجدەئىن وانەئىن هەمەدانىن مووسلى، دەرگەفت ل ئىزىك بەرھىنگاربوونا خەلىفە «ئەبو جەئفىرى» ل ئىزىك گونەمكى كو بىزئىن باقەلارى¹¹¹ ز گونەئىن دەوربەئىن مووسلى بە ل سەر ئوخىيىن «رەئىطىن» مووسلى¹¹² ئەو بوو ئىسەرى ب دزى «بن عبداللە» ي بگەن، جەئفىرى كورئى ئەجدەئى كورئى ئەزەئىن مووسلى، بۇ وانا دەرگەفت ل بىسئانەكنى ئىزىكى باجلدا¹¹³ ل باغەرى¹¹⁴ لىككەفتىن، شەرگىن، خەسلىن ئەو شىكاد و بەرەف «پرا مووسلى» فە چوو، بازلىق پىزى ھالە سولان و شەلانىن¹¹⁵

ھەر چەند ئەو رودانا «ئەزىزى» د دېرۇكئىدا خۇ ما فەگوهاسلى كو ھىدەك كەسئىن عەرەب پىزىبوون، بەلى ھىدەك قونانئىن وئى ل نەقرا بەھدىبان نەخاسىمە نەقرا باغەرى بىرئەجىبوون، ز دېرۇكا «ئەزىزى» ديارىبىت كو ئەشەبەرەئىن عەرەبى ز «ئەزەبىن ئەلپخان» ل مووسلىن و دەوربەئىن وئى بەئىنەئىن

بزاقا جەئفىرى كورئى بىرخۇنى كوردى دزى خەلافەتا مەبەسى

زەدەر ئەگەرىن رابوونا بزاقا «جەئفىرى كورئى بىرخۇنى كوردى» ديارناكەن، بەرۇقارزى بزاقىن بەرى وئى كو ب دزى وان رابوون، بەلى ھەكە ئەم بىزىنە رودانىن دېرۇكى ئەقلىن بازىرىن مووسلىن و دەوربەرا چىبوون، بزاقىن «خەمارجا» و بەھەسى «فوقىن» خۇفە ل پىزىيا ئەرىق جىراا قورانى بەلاقبوون، كو بازىرىن مووسلى ئىك (كەرتىن وئى، ھەر چەند دەولەتا مەبەسى گىفاشتىن خۇ ل سەر لى بزاقىن و ئابىگىرىن

بوو، خەلكى دگۇلى (كورئى كوردىن)¹¹⁶ ل سەر وان فەگىزانىن بەھەسى پىشئەرىبوونا كوردان ز خەلافەتا مەبەسى دگەن، «ئىبرى» ئىك ز فان فەگىزان ل سەر رودانىن سالا (181مىشرا) 716ز ئ فەدگوهىزىت، خەلىفە ئەبو جەئفىرى مەلسورى «خالد كورئى بەرمەكى» كره والىن مووسلى، ما لى بازىرى ئىمكەت، ج ئاقرىن نەمە «كورد» كو ئىمەئىن ئىكەن¹¹⁷، بەلى «ابن الاثير» د رودانىن سالا (181مىشرا) 716ز ئاقرىبەكنى دەنە فان رودانا ئەمەن دىئىت مەلسورى «خالد كورئى بەرمەكى» دانا سەر مووسلى، كو كورد ل وئىزى بەلاقبوون و دەست ب خرابكارىن كرىبو، گۇتى كى دى چىنە شەرىق وان، گۇتن «موسىبىن كورئى زەھىرى» بە، بەلى عمارە كورئى عەمەرى ئاقرىبەك دا خالد كورئى بەرمەكى، خەلىفە ئەو ب وئى ئەركى راسپارد و بەرى وئى دا وئىزى، بۇ خەلكىن باشبوو، خرابكار شىكەن و رابىسئانەن، خەلكىن وئىزى گەلەك ئى شىسپان¹¹⁸

ل قىزە پىدقەبە ئەم بزاقىن كو دەمەن «ئىبرى» بەھەسى رودانىن سالا (181مىشرا) 771ز دگەت، نەخاسىمە ئەمەن «خالد كورئى بەرمەكى» بوو، والىن مووسلى، ج بەھەسى «باخىبوونا» كوردا ئىدا ناكەت¹¹⁹، بەلى با «ابن الاثيرى» بەرۇقارزى قىن چەندىيە ئاقرىن دەت كو كورد ل وئىزى بەلاقبووتىمە، زىدەبارى رىكخىسئان كاروبار و دەستودارى وئىلەئىن ز لائىن خالد كورئى بەرمەكى فە¹²⁰، ز «ئەجمەرى كورئى مەجمەئى كورئى سوارى مووسلى فەدگوهىزىت ئەمەن دىئىت، امىرەكىن بەكى خالدى بۇ مە نەھانىيە، گەلەك ل سەر مە دگىفئىشەت، دەستودارى مووسلى باشبوو، كورد ئى ھالە دەرىخىسئان، خەلكى وئى ئىمەن و ل سەر ئوخىيىن خۇبوون¹²¹

ز فان فەگىزان ديارىبىت، كو بزاقا كوردا ل نەقرا بەھدىبان ھەبوو، نەخاسىمە كو دگەفئە سەر ئوخىيىن باكوورى رۇزەلانىن مووسلى، ئەو گەف بوون ل سەر ئىمەھىيا وئى ل دووف وان فەگىزان، ل قىزە پىشئەقەبەك بۇ دەستەلانا مووسلى ھالەچىكىن دا دەستىن خۇ دانە سەر گەفا كوردا، بەلى فەگىزانىن

ئىك جودايوون، «طېرى» دەمن بەھسىن روودانن سالا «1717مىش» دىكت دېئىت اد نەقن سالىن دا جەغەرىن كوردى. دېرەكى پەيداگر...¹¹¹ بەلن «ئەزى» فەگۋەستىيە الئىدا «رامانا وىن سالا 1717مىش» جەغەرىن كوردى ب نى سولتەن رابىسوو...¹¹² بەلن «ابن الاثير» بىن هەغەرىن دىكت «ئەزى» ل سەر بىركرنا دەمن دەرگەفتا بىزاقا «جەغەرىن كوردى» ب نى دەولەن اد نەقن سالىن دا «1717مىش» ل دەورەرىن مووسلىن. شىقەك ل سەرگىشەن كوردا نەقن وى جەغەرىن بوو ياخىبوو...¹¹³ «ابن خلدون» ل سەر نى چەندى دىكت و د بىئىت (ال سالا بىست و چارى «موتەسەمى» غىدوللاين كورن سەبە كورن ئەنەس ئەزى كىرە والىن مووسلىن. ئەگەرىن دانانا نەقن وى «جەغەرىن بوو» ل دەورەرىن مووسلىن ياخىبوو...¹¹⁴

ئەلەن ل لىرىن ژ هەزى نەقن پىدانن ئەو دە گەگىرانا «طېرى» گەلەكا كورت بوو پەجەكن ژ بو نىزا پىروو...¹¹⁵ بەلن فەگىرەنن «ابن الاثيرى و ازى» گەلەك ب نىزى و رىگەكن سەرەكى بەھسىن وى كرىيە، يا زىلە كە «طېرى» پىزىننن خۇ ل سەر روودانا ب هوبىرى فەگۋەستىن. زىدىارى دىركرنا زىدەرىن وان بەلن نەقن روودانن دا - گوتتا وى گەلەكا كورنكىرى بوو- بەھسىن دېرەكى و ياخىبوونن ئەقا «جەغەرىن كوردى» پىزىبوو ئەكرىيە زىدىارى كە دەستىنكا دەرگەفتنن دىارنەكرىيە.

ل تەووف با «طېرى» فەگۋەستىن خەلپە «موتەسەمى» ئىك ل سەرگىرىن خۇ ب نەقن الئىتاخ) بو ئىقىرنا بىزاقا «جەغەرىن كوردى» ل سالا 1717مىش فرىزىرە...¹¹⁶ كىمەك پىشنى وىن دېئىت كە خەلپە موتەسەم ل نىزا ئىكىرى/ هوجەرەمى/ 1717مىش نەسەخىبوو...¹¹⁷ با پەرتاقىل نىنە كە موتەسەم بىئىت ئەشكەرەكن مەن ب سەرگىرەئىيا سەرگىرىن خۇ بىن مەن الئىتەقى فرىزىگەت و ئەو نەسەخىن مەن بىت با دىوستر ئەو

ون زىدەگىن، ئەوان بەرى خۇ دا نەقەرىن چىلەن نەقەن دىكەنە باكوور و نىزەلەنن مووسلىن. زىرگە وەلەنن كوردا خۇدان خورستەكن چىلەن نەسەبە دا خۇ فەلەنن و لىمەن بىمىن...¹¹⁸

بىسەن ل نەقەرا مووسلىن گەلەك هەقەكى و هەقەزى نەقەرا غەبىرەنن غەبىرى بىن باكوورى «نەزى» و غەبىرەنن باشوورى و رەببە دا چىبوون. هەقەكىبا هەرە گەرم و خۇنەوى ئەو بوو با د نەقەرا غەبىرەنن هەمەن و ئەزى دا روودانن بو دەست ب سەرگىرنا نەقەرىن...¹¹⁹ زىلى نى چەندى «ئەرا شىبەننى» با ب نىزىرى و سەرگىرەنن نەقەرا. ل دەورەرىن مووسلىن نەسەبە نىزەلەنن وى بەلەلىبوون...¹²⁰

نەبىت ئەم «سەرەدەرىنا» خراب و سىياسەنا دىزارا والىن غەبەسىيان ل مووسلىن زىرگەكىن نى چەندى نەقەنەك ل نەق غەرىب و كورە و خەلەكن دى ل بەرامبەرى وان چىگرىبوو ل نەزىزا كارىن وان ئەو كۆمكوزىيا والىن مووسلىن «موتەسەم كورن سول مولى شەمە» ب ھارىكارىيا والىن مووسلىن بىن نىو- براين خەلپەنى «بەھىا كورن مەھمەدى كورن غەبۇللاين كورن غەبەسى» كە ئىدا ب ھارەن كەس ل خەلەكن مووسلىن ھاتتە كوشتن...¹²¹ ھوسا مووسلىيان ب چاقىن غەزەبىن نىزا غەبەسىيان...¹²² خەلەك ب نىزىرى بەرامبەرى وان رەببە ھەمەك ل مووسلىن دەرگەفتن و چوونە نەقەرا باغەبەنن) ئەقا ل مووسلىن بوور زىدىارى «نەبوگرافىيا» وى با نىزار. دا كە شەرى و ئۆلەكەرنى نىزى دەولەنا غەبەسى بگەن. جەغەرىن كوردى زى دەمن ل دەولەنا غەبەسىيان پىشەرىبووى ل نەقەرا باغەبەنن...¹²³ بىزاقا خۇ دەستىنكىر.

روودانن بىزاقى

ھەرەكى دېرۇكەپىس ل سەر نەقن باين «جەغەرىن كوردى» نە دەغەبىرىبوون. ھوسا زى ل سەر سالا «جەغەرىن كوردى» بىزاقا خۇ دەستىنكىرى.

ل ساللا ۱۱۵۵مىسى، ۱۰۸۰زىن والىن مووسىلىن عبدوللاين كورن سەيدى كورن ئەنەسنى ئەزىدى دگەل لەشكەرەكى بەرەف دەقەرا ئاسن ل رۇزەلەتن مووسىلىن كەلە رن لەشكەرنى وى ب سەر زنجىرا چىيەن ھىدائى گوندن «سوق الاحد» ب سەر كەت اھىت ئەو چىيەن خېرىق بىت ل دەقەرا شىكەكا نۇكە ئەقا دكەفېتە دىقەرا تەمبا ئەنرەش و مەنبا ناكو ھىزىن سەنە سەر وى جەھى بىن جەغەرنى كوردى كىرىپە بارەگەين خۇ بەلن جەغەرنى كوردى ل كەلەكەن ئەنگ «كەمبەنەك» بۇ دالىوون ل دووق يا «ئەزى» دېزىت نالنى وى «بېنەنەن» بوو^{۱۲۱}، جەھەكەن گەلەكەن بىلەن ل دووق فەگىزاتىن «ابن الاثىر» رىكا وىن گەلەكا ئەنگە^{۱۲۲}، بەلن والىن مووسىل ھەلباسكى وان زنجىرا چىيەن بىلەن و ئاسن بوو، سەغەراتى دا بگەھىتە جەغەرنى و شەرنى وى بىكەت و براقا وى زىنقىبەت و قەمىرىت، ھەرەكى ل باغۇشنى كرى، ھەرچاواھىت لەشكەرنى مووسىلىن كەلەنەنە د كەمبەنەكەن دا كو جەغەرنى كوردى بۇ دالىوون نوولنى شىكەستەنەكا مەزلىكەن، والى «عەبدوللا كورن سەيدى ئەنەسنى ئەزى» و مەنبا لەشكەرنى وى ھاتە كوشىن^{۱۲۳}، بىن دى زى ھاتە دەستەسەركەن زۇانا زى دو ز سەرگەرنىن وى بوون، مامىن وى «ئىسحاق كورن ئەنەسنى ئەزى» و لىزىكىن وى «ئىسماعىل كورن عەمىن تەلەدى» جەغەرنى ئەوزى كوشىن و رىز ل خىزمەتىن ئەگەرت ئەقا وى ب «ئىسحاقىن كورن ئەنەسنى» قە گەندەت^{۱۲۴}.

«ابن الاثر» ئەگەرنى شىكەستەنە والىن مووسىلىن بۇ وى چەندى فەدگەرنىت، كو كورد د شەھەرەزابوون ل سەر دەقەرنىن چىيەن زىرەكو وەلاتىن وانە، زىنەبارى كو ئەو دىشەن شەرنى بىكەن بىن كو ل ھەسپا سوپارىبىن، جەھن شەرنى زى بىن گونجايى بوو بۇ قىن چەندى، پىشتى دەنگىياسىن شىكەستەنە والىن مووسىلىن كەمبەنەنە دەق خەلپە موعتەھەسنى ل سەمەرائىن، فەرمان دا سەرگەرنەين خۇ بىن توركى «ئىناغى» دا خۇ بەرمەقەكەت بۇ ب داوى ئىناغا براقا جەغەرنى كوردى ل رۇزەلەنلا مووسىلىن، ھوسا ئىناغى خۇ

كو فەگىزاتىن «ابن الاثر»ى ھەرچەندە بىنەزىكەرىپە بەلن يا بەرناقلەنرە، دەمىن دېزىت اگەت ھىزىشا ئىناغى بۇ سەر جەغەرنى ل ساللا بىسەت و شەشەن بوو، خورن دزىلەت^{۱۲۵}، يا مە پتر زۇدەكەت و يا پتر قى دەستەبارى رەھەكەت ئەو، كو «ابو الفصائل العموى» كو دېرۇكەنپەسەكەن ھەقەرخە دگەل «ابن الاثر»ى، پىشتى ساللا ۱۲۱۱مىش/۱۲۳۲زى سەيدە فەگىزاتەكن فەدگەھىزىت، موعتەھەسنى نالغىبىن گارىكەر، دو سىزەركەن نر و باغىنا كىرەبەر، ھەنا ساللا نوسەد و بىسەت و پىنجىن، موعتەھەسنى «نالغىبىن» ھەلەبىسەت و سەت جەغەرنى كوردى بىن كورد ب شوم بىن ھاتە بىلن، ھاتە كوشىن^{۱۲۶}.

دا كو براقىن بىكەن ھەلبەسەكەكەن دىقەرا فەگىزاتىن «طبرى» ز لاپەكەفە، و فەگىزاتىن «ئەزى و ابن الاثرى و حەمەوى» ز لاپەكەن دووقە، چىكەين، پىنەلپە بىزىن كو جەغەرنى كوردى ل دەقەرا «باغىشنى» ل دەورەنەين مووسىلىن و ل ساللا ۱۱۱۱مىش بى زى خەلپەين ئەباسى پىشتەرنى بوو^{۱۲۷}، خەلپە موعتەھەسنى زى رابوون عەبدوللا كورن سەيد ئەنەسنى ئەزى، كىرە والىن مووسىلىن، فەرمان دىن دا بەرسىتەكەن قىن براقىن بىكەت و ز نالغىبەت والى «عەبدوللا كورن ئەنەسنى ئەزى» بەرەف دەقەرا «باغىشنى» قە چوون، شىبا جەغەرنى كوردى ز ئەوون دەقەرنى بىكەتەن^{۱۲۸}، جەغەرنى كوردى بەرەف دەقەرا «ئاسن» قە ھات^{۱۲۹}، ئەقا ھەفتەخىبا وى ز لاپىن رۇزىنلەپە و خوجان ئوپوگرافىيەكا ئاسن، زىنەبارى كو يا تىزىكى مووسىلىن بە، نىك ز زورەنەن ئاسن بىن چىيەن ب نالنى «بېنەنەن» كىرە جەھن خۇ^{۱۳۰}، ل دووق زىنەرنىن «سەيدى بىن كەنەسنى» و دېرۇكى^{۱۳۱} ئەقا دەقەرا دگەن اباغۇش بىت باغۇش بىت باغۇش، گوندى «بىخىشەنلى» بە، ئەلن سەر ب عەشپەرەنا شىرەنلەپە، مەلەنەن «بىت باغۇشنى» دكەفېتە گوندى بىلەن «بىن» ئەقا سەر ب عەشپەرەنا شىرەنلى قە، يا كو دكەفېتە «قەرا مەزگەسورنى» سەر ب پارىزگەھا ھەلەبىزىفە.

شەرەنىغا بوۋەيھىيان

دگەل ھىزىن خۇجھى بۇ كونترۇلكرنا

دەقەرا بەھدىنان

(۲۲۴ - ۲۴۷مى / ۹۲۵ - ۱۰۵۵ز)

ب.ھ.د. نەرشاد ھاجى مەيۋىش
زانكۇيا دەۋك-كۈلىزا زانستىن برۇنابەتى
وەرگىران، مۇسەدەق تۇلى

بوۋەيھىيان ۋە ھىزىن خۇجھىدا بوۋەيھىيان ب خۇفە بېيىت،
 ۋەك مېرگىمھا خەمىدالى (۲۹۳-۳۸۱مى/۹۰۵-۹۹۱ز)
 ۋە دەۋلەتا نۇستەگى (۳۷۱-۴۷۸مى/۹۸۲-۱۰۸۵ز) ۋە
 ئالبەكىفە ۋە (ئالبىن بوۋفە ۋە ئالبىرا كوردان ۋە ھىزىن
 ھوگمىدارى ل دەقەرا بەھدىنان دكىن ۋەك مېرگىمھا
 خەمىدالى ۋە مېرگىمھا غولغىلى (۳۸۱-۴۸۹مى/۹۹۰-
 ۱۰۹۹ز).

ب مەرمھا كۈلتۇرۇلكرنا دەقەرا بەھدىنان بوۋەيھىس
 كەنتە ۋە شەرەنخەمكا دۇبارا دگەل ھىزىن خۇجھى ۋە
 دەمىن بوۋەيھىيان ل سالا (۳۲۴مى/۹۲۵ز) نىستەلاتىن
 بەغدا گىرتىمىست خەمىدالىيان نىستەلاتارى ل
 موۋسىلىن ۋە جىزىرى - ب دەقەرا بەھدىنالقە- دگىر ئەفە
 ۋە پىنگۈتى بوۋىن ب ھىزا خۇ ۋە رۇلىن خۇبىن گارىگەر ۋە
 بەرسىنگىگىرنا بوۋەيھىياندا پاشىر دەۋلەتا نۇستەگى
 زى كەنتە ۋە فىن شەرەنخەمكا ھەتا ب كۈشنىنا مېرىن
 وان باد كورن نۇستەگى ب داۋبەھانى بوۋفرا پىشنى
 كۈ مېرگىمھا غولغىلى شىباز مېرگىمھا خەمىدالى ل

پىشەكى:

سەرمەمىن بوۋەيھىيان (۲۲۴-۲۴۷مى/۹۲۵-۱۰۵۵ز)
 دەپتە ھىزىن گىرگىتەن سەرمەمىن ئىسلامى بۇ
 كوردان، ۋە فى سەرمەمىن رۇلىن سىياسى ۋە شارىستائىن
 كوردان ۋە پىنقازوۋيا وان بۇ دەمىرنا مېرگىمھىن
 خۇبىن سەرمەمىن ۋە خۇدان نىستەلات ل ۋەلاتىن خۇ
 ب رەگىمكى بەرچاق دىرۋوۋ بوۋەيھىس ۋە سەرمەمىندا
 دگەل كوردان نەرم ۋە ئىبۇرەبوۋىن ئەفە زى بەرمەمىن
 ۋە ئىبۇرەمىيا بوۋەيھىيان بوۋ دگەل كوردان بوۋەيھىس
 دىنن كۈ «دەۋلەتا وان ھەملىتەنمىكە- ھەملىكۈفە-
 دگەل دەۋلەتا كوردان»^{۱۱} بەلىن فىن ئىبۇرەمىيىن
 گەمەك ئەفەكىنلىتا پەيۋەندىيىن ئالبىرا بوۋەيھىيان
 ۋە كوردان تىكچىۋوۋن ئەفە زى ئەنچامى ۋەن چەمىن
 بوۋ كۈ بوۋەيھىيان دىيا سىنورن نىستەلاتارىيا خۇ
 ۋە ئالف خاكى كورداندا بەرغەمىكەن ب ئابىت زى ل
 دەقەرا بەھدىنان ئەفەزى بۇ ئەگىرى ھىنن دەقەرا
 بەھدىنان گەمەك ھەملىكى ۋە شەرىن ۋە ئالبىرا

فەناخىسرىي پىن ئاقدار ب (ابى شىجاع) بەرگىرىي و
 ۋى كارىن ھاسىگىرىن دگر¹⁴⁰. دەمىن ئەبا شىجاع ابى
 شىجاع، مەرى سىن كورل دووف خۇ ھىلان ئەو زى ئەبو
 ئەلخەسەن ئەلى اعمادئولمەولە- عماد المولە، و
 ئەبو ئەلخەسەن ئەمەد اموعىز ئەلمەولە- مەز
 المولە¹⁴¹. قان سىن بران ئەسپىنگر، ز خىزىمەن فى
 مەركىرىن ئەلەسى دچوپا خىزىمەن پىن دى. ھەننا ب
 دىوسنى جەين خۇ ئەبى و پىنىكىمەن بوۋىنە خۇدان
 ھولكىن ئاقدار، ھىدى ھىدى دەستەلانى ۋان ل
 گەشپوون و بەرۋەھىن دا. ھەننا جەين پىن خۇ ل
 ئىزىكى بارەگەن خەلىقەن ئەمەسى كرى، ئەلە
 زى ھارىكارپو ئەو بكارن ئەننىن لۋازى و ب ھىزىما
 دەستەلانى خەلىقەن بران، زىدەبارى فىن چەندى زى
 دەستەلانى ۋەلانى فارسىن و جەين مەب و ۋى ئە
 دەستەلانى بوو، د ئەنجامدا ل ساللا (۳۳۱مىلى/۹1۵)
 ب مەبەتتە ئىنى ئەمەسىلەدا گىرت و كۇنئۇرۋال كىر¹⁴².
 ھىدىگە خەمدانى ئە بىئالى ۋان دۇرئەتقە
 ئەمەسىرەننا ابى تەلق بىن ۋالى، ئەو زى ز مەرىپىن
 پاكپورى پان ئەمەنانى ئە، ل بەراھىن ل پانىن ئەمە
 و حىجار و سىۋورن ئەھمەدا ئىشتەجى بوۋىنە،
 خەمدانى ز ۋان ئەمەسىرەننە پىن د مەرىمەن
 جەلپەنئەدا سەنگا خۇ ھەى، ب تەبىئەت د شەرىق
 ئاقدار ب (ھىب البىسۋىن) ئەۋى ل سەدەسالىيا
 پىنجىن رابىنى د ئاقبەرا ۋان و ئەمەسىرەننا (بكر بن ۋالى)
 دا روۋداي، ئەوما ئاچار بوۋىن ز ۋى دەفەرىن دۋورگەن
 و ل ۋەلانى شەمەن و سىۋورن ۋىن ئاكنجى بوۋىن،
 بەلنى زەم چەمەن ئەگەرەن ئەمانە ل قان جەھان و
 ئاچارپوون ز ۋىزى بەرەف ۋەلانى جەرىق ب تەبىئەت ۋىزى
 رەببە ائىبار الرىببە) بچىن و ل ۋىزى ئاكنجى بوۋىن و
 مەرىگەھا خۇ ل ۋىزى دامەزەن¹⁴³.

ھىدىگە خەمدانى ئە ئەو د بىئەننا دۇرئەتقە مەب
 پەرىق خۇ ئەبا ئەمەس خەمدان كورق خەمدون كورق
 خەرسى كورق ئوقمەننى كورق رەشدى كورق مۇسەننى
 كورق رەقىس كورق غوزنەننى كورق مۇجرەبەى كورق
 خەرسى كورق مەلگىن كورق مۇجە كورق ئۇسەمەى

مۇسەلنى ز ئاقبەت مەسنى خۇ دانا مەب مەرىگەھا
 بەھدىننا، پىنئەقىت ئەقە زى پىن بىنە ھۆكارىن پەمەدپوونا
 ئاكوكىن د ئاقبەرا ۋان و مەرىگەھ و خۇدانكەلاپىن
 دەفەرا بەھدىننا، مەرىمەنە زىمەرىن مەرىكى گەلەك
 گىرىكى ئەدەپە ب توومارىكنا دەنگوۋاسپىن ۋان
 ئاكوكىيان ل دەفەرىن و زاتپارى مەرىمەنى ۋان روۋدان
 دگەن ئەو زى ئەن ئەمەزەنە ب ئاقىن ھىدەك كەلاپىن
 دەفەرىن و ۋالىن مەرىن ۋان د ئاكوكىن ئەمەزە پىكرىدا
 كۇ دەفەرىن كورەنئىشېن ب تەبىئەت دەفەرا بەھدىننا بوو
 مەپەدانا شەرى د ئاقبەرا ۋاندا.

ھەزىمە پىزىن مازار شەرىپىدا بوۋەپەپەيان دگەل ھىزىن
 خۇجەھ ل كورەستەننى ئىزا خۇ ئەكۇلەننى ئەكەبەسنى ل
 مەب ھەننەكەن¹⁴⁴. بەلنى ۋان ئەكۇلەننا ب رەنگەكەن
 مەرىمەخۇ دوۋقچوونا ۋى بابەنى ل دەفەرا بەھدىننا
 ئەكەرىيە، زەم ھىدى زى گەلەك ئالىپىن دى مەمە
 پىنئەقىيە ئەكۇلەن ل مەب پىنئەكەن ئاكۇ ۋىئەبەكە
 پىز بەرەمەنە مەب روۋدان و راستپىن مەرىكى، ل مەب
 فى بىئالى زى مە ئەف ئەكۇلەنە مەلىزارىيە، كۇ
 دىنە سىن ئەمەپ، ئەمەرىن ئىكىن شەرىپىدا بوۋەپەسنى
 خەمدانىيان ل مەب مۇسەلنى و دەفەرىن مەب و ۋى ئە
 ز ۋان زى دەفەرا بەھدىننا ب خۇفە دگىرت ئەمەرىن بوۋىن
 شەرىپىدا بوۋەپەپەيان دگەل مەولەننا دۇستەكى مەب
 دەفەرا بەھدىننا ب خۇفە دگىرت ھىدىگە ئەمەرىن
 سىن بە شەرىپىدا غۇقەپەيان دگەل مەرىگەھىن
 كورق ۋەك مەرىمەنى و مەرىمەنى و خۇدانىن كەلاپىن
 دەفەرا بەھدىننا ب خۇفە دگىرت ئەو زى ل مەرىنكا
 خەمدانىيان چوون و خۇ ب خۇدانىن ۋان دەفەرا بىزى.

۱- شەرىپىدا بوۋەپەسنى- خەمدانى

مەب دەفەرا بەھدىننا:

بەرى بىنە مەب فىن مازى پىنۇستە كورئەكەن
 دەرپارەى بوۋەپەسنى و خەمدانىيان بەرچەپەكەپەن،
 بوۋەپەسنى د بىئەننا ز ۋەلانى دەپەم¹⁴⁵ ھەننە، ئەمەنى
 ۋان ال دوۋف پىرەپا پۇچچووننا دۇرئەتقە مەب
 شەمەن فارسىن¹⁴⁶. ئەلنى خۇپىن ز بوۋەپەسنى كورق

قاتىمىيە كىچا ئىك زى مەزىتىن كوردان بىنن خودانىن كەلا ئەرمىشىنى¹¹⁷ بۇو ئەبو ئوغلوب و ئەبو بەرەكەت كوردان ناسرولمەولەي و كچەككا وى ب نالەن جەمىلا زى ئىزى بۇون¹¹⁸.

بۇي سەردەمىسىدا نەقىسرا بەھەدىنلەن ل ھەقتىزىكىيۇنەككا كورد و جەمەتلىيان ب خۇلە نەت جەمەتلى دى ئىز خىزمىيا سىياسىدا د سەركەفتى بۇون. د ئەنجاھدا پىرانىيا كەلەيىن نەقىسرا بەھەدىنلەن ل زىر دەستەلاتىن وان بۇون و نەقىسرا وان كەلان زى د دەستىن بىرىكەرتىن مېرىن جەمەتلى زى كەسوكەرتىن قاتما كوردى بۇون¹¹⁹. ناسرولمەولە و كوردى خۇ ئەبەلغلوب كەلەك باۋەرى ب خالەن خۇيىن كوردە ئىنابۇو و ھەردەم سامان ل زىر و گەۋھەرىن خۇ ل وان كەلان د پاراسىن، دىسوزىيا قان كەلان بۇ جەمەتلىيان ل وى ئاسلى بۇو ب دىزىيا سەردەمىن وان كەسەك زى وان ئىزى دەستەلاتىن جەمەتلىيان ئەرابۇو¹²⁰.

ھەنچەكە پەيۋەندەيىن بۇوھەرى و جەمەتلىيان ب بەنگەكى گىشى د تەقەلەقنىدا بۇون، چار ل ھەقتىزىك دەۋون و چار ل ھەق بۇور دىكەن و دىكەنە د شەرئەدا، قان پەيۋەندەيان ياقۇرەك مەرىن ل سەردەمىسىدا بەھەدىنلەن ھەبۇو زىرەكو بۇو مەيدانا شەرى د نالەقرا ھەردە ئالەندا، جەمەتلىيان د دەمىن پىنەقەلەيىندا و زى بەرەكو كەلەيىن نەقىسرا د سەخت و ئاسىن بۇون و بىكىن وى ب زەھەت و دىۋار بۇون و نەيا ب سەنەھى بۇو خەلەكەك بىگەھىتى پەنا دىنا قىن نەقىسرا و مېرىن جەمەتلى نەقىسرا كوردى پەناگەھا خۇ د دەمىن شەرىن خۇدا دىكەل دوزمەن¹²¹. ناسرولمەولە بىن جەمەتلى چوكتەمەرى ل مۇۋەسلىن و جىزىق و نەقىسرا بەھەدىنلەن زى دىكەلدا دىكە، دەمىن ل سالا (۳۳۶مىش/ ۹۶۵)، بۇوھەرى گەھەشتىنە بەغدا و دەمىن دەستەلاتەرى بۇ مۇجىزول نەۋلەين بۇوھەرى ئىكلا بۇو دەمەدەست ئەۋرى ب نەقىسرا ناسرولمەولەين جەمەتلى زانى كو ل بەرە جىزىق ۋەك ۋەلاتەك سەرىمخۇ راگەھىتەت ب تەبەت زى وى بەرسىنگى دەستەلاتىن بۇوھەرىيان ل بەغدا گىرت دەمىن رازىنەبۇوى وى نەقىسرا بۇ بەغدا بەتتەرىت كو بىرەر بۇو ئەو ۋەلاتە بەمىن بىن ل زىر دەستەلاتىن وى

كوردى مالىكىن كوردى بەكەرى كوردى جەببىن كوردى جەمەرى كوردى غەنەم كوردى ئوغلوب ئوغلوب¹²². ئەلەن داۋىن كەفتىزىن كەسەن قىن خىزانىن بە كو رۇلەك د دىرۇگىندا ھەي، جەمەتلى كوردى جەمەتلى ھەشت كوردىن مېزەنەن ھەبۇون رۇلەك گىرەك د سەردەمىن خىلاھەنا غەبەسى دا گىزىپە¹²³ و كەسەن ھەردە نالەرىن وان ئەبو ئەلھەججا غەبەوللا كوردى جەمەتلى و جەسەن كوردى جەمەتلى نە، ئەۋەن پىشكەرى د رۇدەنەن سىياسىدا كرى و شەيەن سەركەفتەتە بۇ خۇ دەستەلاتەرىيەكىن ل مۇۋەسلى و جىزىق دەمەرىن كو بەھەدىن زى د نەق ھەمان سىنپۇرنا بۇو ئەبو جەمەتلى خىزمەتلىن مەرىن بۇ خىلاھەنا غەبەسى پىشكەشكەن و كەلەك زى وان بىزاق و مەزىسىيان زىنەقىن بىن كەف ل دەستەلاتى غەبەسى دىكىن زۇانا بىزاقا خەۋارىج و قەرامىتا¹²⁴. ھەروەسەن بەرسىنگى مەزىسىيا ئولتەيىيان (الطولونىين)، بەرسىنگى دەستەلاتىن سەركەرتىن ئىرك دىگىرت كو ھەبى و ئەبىن خەلەقى و كازىبارىن دەۋلەتنى ئىخەسەبۇنە زىر دەستەلاتىن خۇ د ئەنجاھەن قان چالاكىياندا سەرىمەرى وان د دەۋلەنا غەبەسىدا بەرەق پىشچۇو چۇو و پەلە و جەيىن بىلەد د دەۋلەتىدا گىرتە دەست¹²⁵.

پىشە كوردەستەلاتىن جەمەتلىيان ل داۋىيا سەردەمىسىدا سىبىن شەھەرى نەھەن زىبىنى ل مۇۋەسلى زىدەۋى پەيۋەندەيىن وان دىكەل كوردان د مۇكەم بۇون زىرەكو ھەردە زى مېرىن جەمەتلى ھەست ب ھىز و مەزىسىيا كوردان ل سەردەمىسىن و نەقىسرا سەردەمىن وى قە كوردى و ئەو چەندە ب باشى بىزى كو زەھەتە ئەو ب ھىزى بىكىن كوردان مەكەچ بىكەن، ئەۋما زى ھەقەبەمەنى و خىزمىنى دىكەل وان كىن ئەو بۇو بايىرىن وان جەمەتلى كوردى جەمەتلى زىنەككا كوردە ئىنا¹²⁶. ھەروەسەن ھەقتىزىن ئەبو ئەلھەججا غەبەوللا كوردى جەمەتلى (دەپكا سەبەۋەدەۋلەي) كوردە بۇو¹²⁷. ھەروەسەن ناسرولمەولە ئەلھەسەن كوردى ئەبەلھەججا غەبەوللا كوردى جەمەتلى زىنەككا كوردە نالەن قاتما كچا ئەھمەدىن كوردى ئىنابۇو ئەو

ئەفە زى ئىشانغا باۋەرى ئەمىنانغا خەمەتلىيان بوو ب
 فەگۈھاسىنا دەستەلاتىن مەلىمىدى ل بەغدا بۇ
 دەستىن مېرىن بوۋەبھېيان. ئەف بىرارە ۋەك زاگمەھاندنا
 زەنگا شەرى بوو د ئاقبەرا بوۋەبھېى و بەغدا دا بوو.
 ئەو بوو بوۋەبھېيان چەندىن ھېرشىن ئەملىكەرى
 بىرە سەر خەمەتلىيان^{۱۱۱}. ئەوا كىرەك بۇ مە ئەۋە
 كە دەقەرا بەھدىنان بېۋە سەيدانا شەرى د ئاقبەرا
 ھەردە ئالىاندا و بوۋەبھېيان چەندىن ھېرش بىرە سەر
 سولكىن دەقەرىن خەمەتلىيان و چەند ز وان ھېرشىن
 زى ھاتتە سەر دەقەرا بەھدىنان. كىرەكلىرىنىن وان
 ھېرشىن.

ھېرشا بەرقەمما مېر موعىزولمولىمىن بوۋەبھېى
 بۇ سەر سولكىن سىرگەھا خەمەتلى ل سالا
 ۲۳۷۱ھىل / ۹۵۸ز. ئەقەرى ز بەر ھەندى بوو كە
 ئاسىرولمولى رازى تەۋو پاران بۇ بەغدا بەھىزىت.
 ئەو بوو موعىزولمولى بىرلارە ب سەرما كىرتا ۋىن
 بەرەف موعىزولمولى بەھىزىن بوۋەبھېيان ز بەغدا
 بەرەف موعىزولمولى كەتتە زى. موعىزولمولى چوۋ
 د ئاف موعىزولمولى دا و ئاسىرولمولى ز ۋىزى رەلى و
 چوۋ نىسبىتىن^{۱۱۲}. ئەو بوو ھېزىن بوۋەبھېيان تىزا
 خۇ پىندىقلى ل موعىزولمولى دەست ئەكەت. ئەۋما
 زىدەگەلى كىرە سەر خەملىكى و مال و سولكىن وان
 ئالانكىن. ئارمەلجىن موعىزولمولى ز فان ھېرشىن
 ئەو بوو دەست ب سەر ھەممو وان جەھاندا بگىرىت بىن
 د دەستىن ئاسىرولمولى دا بەلى پىشى كە نامەك
 ز براىن ۋى روكولمولى كەھشىن تىدا ھاركارىن
 ئەملىكەرى زى ئەملىكەرى خوراسان ئەۋىن ھېرش
 ئىنابە سەر جورجان^{۱۱۳} و رە^{۱۱۴} زى خواستىن. ئەۋما
 ئاچار بوو دگەل ئاسىرولمولى پىنكەھىت و ھەردە ل
 سەر فەكشىيانا ئەملىكەرىن بوۋەبھېيان ز موعىزولمولى
 پىنكەھان. ئەو زى ب ۋى مەرىنى ئاسىرولمولى سالاكە
 گۈزەمىن ھەشت ھزار دەرھەممان ز پىنل موعىزولمولى
 جىزىرى و شامىن فە بەدەت و خوتىە ل وان دەقەرىن
 ب ئافىن موعىزولمولى و براىن ۋى بىنەخوانەن. ز
 بەر باۋەرى ئەمىنانغا موعىزولمولى ب ئاسىرولمولى
 ھەردە كورىن ۋى ئەلمەزل و ئەلمەسبىن ۋەك بارىمە

دگەل خۇ بىرە بەغدا^{۱۱۵}.
 زىمەركە ئاسىرولمولىمىن پەرىمان شىكىن بوو
 و ل موعىزولمولى پىنكەھاننىن پارە نە دەنە بوۋەبھېيان
 ئەۋما جارىگا دى موعىزولمولى د ئاقبەرا بوۋەبھېى و
 خەمەتلىيان بىرارەدەپتەفە موعىزولمولى ل سالا
 ۲۳۷۱ھىل / ۹۵۸ز) بىرلارە داگىر كىرتا موعىزولمولى دەست.
 بۇ فى مەرىمىن ئەملىكەرىكىن مەرىن بەرەفەكەت
 و دگەل فى ئەملىكەرىن بەرەف موعىزولمولى بەھىت.
 مەرىن تىزىك بوۋى ئاسىرولمولى رازى ۋى شىتانىن
 بەرخۇدانىن ئىنن بىرلارە دا بەرەف دەقەرىن كورەن
 ئەملىكەرىن. پلانا ۋى د شەرى بوۋەبھېيانا ئەو بوو
 ئەو جەھىن ئەو زى ئەملىكەرىن ز ھەر ئىشتەكى
 قالا كەت بىن بوۋەبھېى بۇ كارىن خۇبىن كەگىرى
 بان ھادى بان ئەملىكەرى مەلى زى بىنن. ھەردەك
 ئىنىۋولتەسىر (۱۳۰ھىل / ۱۲۲۱ز سىرە) دەرپارە فى
 چەندى ئەملىكەرىن. « مەملى ئاسىرولمولى ئەو بوو
 ھەردەمىن ئىكى ھېرش دىنا سەر موعىزولمولى ئەو زى
 بەرەكەت و ھەممو ئىسىمەر و بىرگار و كارمەند و
 ھەركەسەكىن ئىشتەك ز ئىدەرىن دراف و سامان و
 بەرەمەندىن دەستەلانى دزىن دگەل خۇ بىن و بىت
 زى دگىرە د كەلەپىن كواشى^{۱۱۶} و زەغەرائى^{۱۱۷} و
 بىن بوۋە^{۱۱۸} » ھەردەمىن ئىنىۋولتەمىن ۸۱-۸۰ھىل /
 ۱۰۵ز سىرە داگۈكىن ل سەر ۋى چەندى دگەت
 كە. « ئاسىرولمولى كەھشىنە نىسبىتىن و ھەممو
 ئىسىمەر و ھەملىن ۋى و كارمەندىن دەرپارە ۋى و
 ئەۋىن ئىدەرىن ئىشتى دزىن دگەلنا بوۋى و دانە د
 كەلا كواشى و بىن بوۋە^{۱۱۹} ».

ز ئەقا چوۋى بىرەبىت كە كەلەپىن كورەن ل دەقەرا
 بەھدىنان- ۋەك كەلا كواشى و زەغەرائى- جەن
 پوتەپىدانا خەمەتلىيان بوۋى. ئەو كەلا پەناكەف و
 جەھىن ئاسىبىن خەمەتلىيان بوۋى. ھەردەمىن ۋەك
 كەھشىنەمىن مېرىن خەمەتلىيان بوۋى سامان و زىر و
 كەھشىن خۇ ل ۋىزى غەبارەكىن ھەرىمەند ئىدەرىن
 دىرۇكى نامازە ب خۇدانىن وان كەلان ئەكەرى. لى
 دەرپارە ئەھمەتلىيان كە ھەمەك مېرىن كورەن دەقەرا
 بەھدىنان ب تاپەت كەسۋكارىن ھەملىنا مېرى

ھىندىنى يا كۆرە، مەزىناتىيا وان كەلەن كىرىت^{۱۶۱}،
 پىشىنى كو ناسرولدمولە ز مووسلىنى قەكشىيائى
 موغىزولدمولەنى دەست ب سەردا گىرت، ھىندىگە
 ناسرولدمولە بوو ھىزەك ز ئالىگىزىن خۇ پىنگەھىلىبوو
 ئەرگىنى وىن ئەو بوو ئەھىلىن كەرەستىن خوارىن و
 ئالىك بگەھنە ئاف مووسلىنى ئەوما زى ھىزىن
 موغىزولدمولەنى ئەنگاھىبوون، ئەو زى ز بەر كىنەيا
 قوۋىتى، گەلەك ئەمال وىزى و ز بازىرى دەرگەت، پائىتىر
 پىشىنى كو زانى گەلەك سەلمان و دراق ل نىسپىتىن
 ھەنە بەرەف وىزى كەتە زى، و د ھەمان ئەمدا
 ھىزەكا لەشكەرى بو ھىزىش كىرە سەر شىنگالىنى^{۱۶۲}
 پىنگىنە، ئەفە زى دەمى زانى كو ھىزىن ھىندىيەن
 ل جەم ئەلمەرجى و ھىبەتوللا كورىن ناسرولدمولەنى
 خرقەبوۋىنە، دەمى گەھىشەنە شىنگالىنى شەرەكى
 د ئاقبەرا ھەرىو ئالىياتا روۋا و د ئەنجاھىدا ھىزىن
 بوۋەھىي ئوۋىشى شىكەستەكا مەزىن بوون^{۱۶۳}،

دەمىن موغىزولدمولەنى بىرار داي ب توۋك
 ناسرولدمولەنى قە بچىنە ئەسپىتىن، ئەفەن داۋىن زانى
 دەمەلەست رەقى چوو ھىباھارقىن، ز وىزى بەرەف
 ھەلەمىن بو جەم بىراىن خۇ سەپولدمولە ئەبو
 ئەلھەسەن عەلى (۲۳۳-۲۵۱مىل/۹۲۲-۹۱۷ز) چوو،
 بىراىن وى پىشۋازى ئىگەر و گەلەك رىز لىن گىرت^{۱۶۴}،

ھەندى پەيۋەلى ب رۋالى مېر و خۇدانىن كەلەپىن
 كورپىن بەھىتان د قان بۇمەرتا قە ھەى، ھىندەك
 زىدەر داکوكىن ل سەر وى چەندى دكەن كو وان
 دىزى ھوكىمدارىن بوۋەھىي پىشەفانى ل ناسرولدمولەنى
 دكەر، و وان بەرسىنگىن بوۋەھىيەن ل نەفەزىن خۇ
 گىرت و ھەندى شىپەن شەرىق وان كەر، ھەروەك ئىلك ز
 قەكۋەلەران قەدگىزىت ناسرولدمولەنى ئالىگىزىن خۇ ز
 كورپىن رۇزھەلەتنى مووسلىنى راسپارەبوون نوورىنچەكا
 ئابوۋرى دانە سەر مووسلىنى و ئەھىلىن پىندىقانى و
 كەرەستىن خوارىن بگەھنە بازىرى^{۱۶۵}، ھەروەسان
 دىرۋكلىقىسەكىن دى داکوكىن دكەت كو مەزىن
 كەلەپىن كوردان ھىزىش دكەنە سەر لەشكەرى
 موغىزولدمولەنى و زىن دكۈشتىن و ئەسپىردكىن و
 زىكىن ئىنانا كەرەستىن خوارىن و پىندىقانىيەن ل بەر

وان دگىرتن^{۱۶۶}،

ئەفە و دەمەكسىنا كو بەك زۇقەكۋەلەران
 قەگىزەلەكا زىدەر نەھار قەدگىزىت كو ئىندا ھاتىبە
 ھىندەك ز مېر و خۇدان كەلەپىن كوردان كىرەو د
 دىن خۇدا بەرسىنگىن بوۋەھىيەن بگىن، ئەو بوو
 مېر بەختىار مېرى جىزىرا بۇتان اجىزىرە ابن عمرا
 ھەفەيمانىيەك دگەل نەھرى كورن خۇدەن مېرى
 كەلا كوانىن و مېر قوباد كورن خۇدانىن سەندى
 مېرى كەلا شاپالىن^{۱۶۷}، و مېر عىسا خۇدانى كەلا
 ھەرىق^{۱۶۸}، گىرنا و ئەف ھەفەيمانە پىنگەھان كو
 بەرسىنگىن موغىزولدمولەنى بگىن و ل بازىرى ئەمەدىن
 ھىزىشكەرە سەر لەشكەرى وى و شىكەند و زىلەن
 مەزىن ز سەر و مالى گەھەندىن^{۱۶۹}،

ز ئەفا چوۋىس دىر دىت كو مېر و خۇدان كەلەپىن
 بەھىتان ئالىگىرنا خۇ بو ناسرولدمولەنى و مېرگەھا
 ھىندىنى پاراستىبوو و بەرەھىر بوۋەھىيەن ب ئابىت
 ل ئالىن رۇزھەلەتنى مووسلىنى كو نەفەزىن وان ئانكو
 نەفەرا بەھىتان دكەھنە وىزى بەرخۇدان كەر،

ز ئالەكەھە ئەنجاھىن ئەو بوۋىرچان ناسرولدمولەنى
 و ئالىگىزىن وى ز كوردىن دەۋرەزىن مووسلىنى دانە
 سەر موغىزولدمولەنى ز ئالىن توۋكە ز ئەلجاھىن
 لاۋازىا سەرۋەزىن ناسرولدمولەنى سەپولدمولە كەنە
 بەرەھەپىن ئاقبەرا بىراىن خۇ و موغىزولدمولەنى دا و
 پەيام د ئاقبەرا ھەرىو ئالىياتا د ھاتن و د چوۋن، لىن
 موغىزولدمولەنى ز بەر بەھەشكىتتىيا ناسرولدمولەنى
 و ئەمالا پاران ز ئالىن وى قە باۋەزى ب وى ئەبوو،
 ئەوما سەپولدمولەنى گىرەنتىا پاراستنا ۋەلانى ز
 پىش بىراىن خۇ ناسرولدمولەنى دا، موغىزولدمولە زى
 بىن ناچار بوو بو ئىمراكرنا پىنگەھاننى دگەل وان ل
 سالا (۲۵۸مىل/۹۵۹ز) چىنكو بىن پىنەنى ب پارەى بوو
 و شىپالىن راگىرنا سەرۋەزىن وان نەفەران ئەبوون،
 ئەو بوو زىرەفە بەھىتا ب وى مەرجى سەپولدمولە
 كۆزىن نوھار و نەھسەد نەھەمان بەھتە ھوكىمدارىن
 بوۋەھىي موغىزولدمولەنى و ناسرولدمولە زى زىرەفە
 مووسلىنى دا كو بىنالى بىراىن خۇفە ھوكىمدارىن ل
 مووسلىنى بگەت پىشىنى كو رازىبوۋنا مېرى بوۋەھىي

ۋەرگىرتى¹⁰¹.

ئالدىنقى ئاقبىرا ھەردو ئالپان ھەتتا ساللا (۲۵۲۱مىتىز/۹۱۲ز) پا بەرەنەم بۇو. د قىن سالىما ئاگوگى كەتتە ئاقبىرا موعىزولدىمولىمىن بوۋىھىسى ۋە ئاسرولدىمولىمىن ھەمدانى، ئەگەرى ئاگوگىمىن زى ئەو بوو كۆ ئاسرولدىمولىمىن دىيا دائىيلىكەن ۋەرگىرت ئاگو كورمى ۋى ھەزوللا ئەلفوزەنەمىر افضل اللە الغەنىمىن ئاقبىرا ب ئەيا ئەغلب ۋەلانى بگىرەنەست ۋە د بەرامبەردا ئاسرولدىمولىمىن ھەتتا بىتارىن دى بو ھېرى بوۋىھىسى زىدەكەت. ل قىزى موعىزولدىمولىمىن بىرارا ھېرىش نىكەتە سەر مولىكىمىن ئاسرولدىمولىمىن ۋە بۇ قىن مەرمەن ئەشكەرەكى مەزىن بەرەنەمىر ۋە ل دەسپىكا ساللا (۲۵۲۱مىتىز/ ۹۱۲ز) بەرەنە مۇوسلىمىن كەتتە رى ۋە نەست ب بەرەنە گىرت ۋەك ھەمدانى ۋى بىن ھەرجار ئاسرولدىمولىمىن مۇوسلىمىن قەكشىيا ۋە بەرەنە ئاسىگەمىن خۇ ل نەفەزىن كوردان چوۋ ۋە ل نەسپىمىن خۇجھىبوۋ. موعىزولدىمولىمىن پىشلى كۆ ب مەرەمە پاراسلىمىن ۋە داپىگىرنا پىندىياتىن پىشكەك ز ئەشكەرى خۇ ل مۇوسلىمىن ھىلاى دوۋف ئاسرولدىمولىمىن كەت¹⁰².

دەمىن ئاسرولدىمولىمىن ب قىن چەندى زانى زى نەسپىمىن دەرەكەت بەلنى شىيا رىكا چوۋنا خۇ ل بەر ئەشكەرى بوۋىھىسى بەرەنەكەت ئەو بوو موعىزولدىمولىمىن دەست ب سەر نەسپىمىن تا گىرت بەلنى ز ۋى چەندى بىن نىگەران بوو ئەكو ئاسرولدىمولىمىن مولىمىرەكا ئەشكەرى بىكەت ۋە بەرەنە مۇوسلىمىن بچىت- ئەوما زى بىرارا بىرەنەم مۇوسلىمىن ھىل ئەو ل د رىكا زىنىما بوو ئەشكەرى ۋى كەتتە بەر ھىزشا ئەيا ئەغلبى ۋە بىرەنە ۋى ۋە زىلەن مەزىن گەھاندە ئەشكەرى ۋى ۋە ھەتتاكو ئىشان كەزەمىن موعىزولدىمولىمىن بىن ل مۇوسلىمىن بىسۇن بەلنى ئەشپان بازىرى زەسپىن بوۋىھىمىن بەرىنەن¹⁰³.

ھەندىكە موعىزولدىمولىمىن بوو بەرەنە بازىرى بىرەنە¹⁰⁴ چوۋ ۋە ل ۋىزى زىرەھالىيا دەنگوۋاسىمىن ئاسرولدىمولىمىن دىك- ئاسرولدىمولىمىن زى شىپازەكى توو د بەر خۇداتىما بەرامبەردى بوۋىھىمىن گىرتە بەر ئەو زى

ئەو بوو خۇ ز لىكەننا رۇو ب رۇو دگەل وان ب پارىزىت ۋە ھەتتاچوۋنەن خۇ ل بەر وان بەرەنە بىكەت ھەتتا كۆ بىشەت ئەشكەرى ۋان ل سەر بەرەنە چوۋنا جودا بەلەنە بىكەت. ھەتتا بوو ھەندى موعىزولدىمولىمىن زانى كۆ ئاسرولدىمولىمىن بىن ل بازىرى چىزىرى. دوۋف ۋى كەت ۋە چوۋ ۋىزى. بەلنى ئەو ل ۋىزى نەسپىت. زى بەرەنە بەرەنە ئەو بىكەتتە چىزىرى ئاسرولدىمولىمىن ز ۋىزى بەرەنەبوۋ. گۆنگۆتەك ھەبوۋ كۆ بىن چوۋنە ھەسەلەن (زاخۇ). د دەمەكەت كۆ موعىزولدىمولىمىن د ئاقبىرا چىزىرى ۋە ھەسەلەن ل ئاسرولدىمولىمىن دىكەتتە ئوۋچە گەھەشەنە ۋى كۆ ئاسرولدىمولىمىن دگەل كورمى خۇ ۋە ئەشكەرى ۋان گەھەشەنە ھەف ۋە پىكەت ھىزىش بىرە سەر مۇوسلىمىن ۋە زىن گەھەندە ئەشكەرى بوۋىھىمىن ۋە سەرەكەن ل سەر وان دەستقەلىنەپە گەلەك زى كۆشەنە ۋە سەرەكەن ۋان ئەسپىرگىنە ۋە نەست ب سەر ھەموو دىف ۋە سەلمان ۋە چەكەن موعىزولدىمولىمىن ل مۇوسلىمىن دا گىرەنە ۋە ھەموو ئەو ئىشەنە دگەل ئەسپىران بىرەنە كەلا ئەرمىتىن¹⁰⁵.

دەمىن موعىزولدىمولىمىن زانى ج ب سەر ھىزىن ۋى ھەتتە ب ھەواركى بەرەنە مۇوسلىمىن چوۋ ئەو بوو ئاسرولدىمولىمىن مۇوسلىمىن بەرەنە شىگالى قەكشىيا د ھەتتا نەمەدا كورمى ۋى ئەبو ئەغلب بەرەنە نەفەزىن زىلەن مەزىن چوۋ ۋە ل ۋىزى خۇجھە بوو. سەرەنە سەرەكەتتا ھەمدانىمىن دەستقە ئەيا بەلنى ئاسرولدىمولىمىن داخۇارا پىكەتتىن ز بوۋىھىمىن كۆ بەلنى موعىزولدىمولىمىن ل سەر داخۇارا ۋى زانى ئەبوۋ بەلنى ئەبو ئەغلبى مەفا زازىنەبوۋنا موعىزولدىمولىمىن كۆ پىكەتتىن دگەل باس ۋى بىكەت ۋەرگىرت ۋە بەلەن بۇ ھەنارت زى خۇاسىت ئەو دگەل پىكەتتە ۋە ل ساللا (۲۵۲۱مىتىز/ ۹۱۲ز) پىكەتتەك د ئاقبىرا ھەردو ئالپان ھەتتاگىزىن ۋە ل دوۋف پىكەتتىن موعىزولدىمولىمىن ۋەلانت دا نەست ئەبو ئەغلبى كۆ د بەرامبەردا ئەو ساللا گۆزەمەكىن مەزىن پارەنە ب نەتە خۇكەمدارى بوۋىھىمىن ۋە ئەسپىرەن بوۋىھىمىن ئازاد بىكەت. پىشەن كۆ پىكەتتەن دگەل ھەمدانىمىن مۇوسلىمىن موعىزولدىمولىمىن زىرەھە ئەفە زى ھەتتەم بوو

بايىن خۇ بىگىرىت و بىكەتە د زىندانى قە⁽¹¹⁾ ئەگەرىن دوونى دىزىت سەرۋىرەن ئاسرۈلدەۋلەي تىنكىچۈپۈۋۇ. زىن ۋى مەزىن بىۋو، رەۋىلىتىن ۋى خرابىۋو، بىن ماقىل بىۋو چ سەنگ و رىزگىرتىن ل جەم مەقال و كەسىن خۇ ئەمەۋو لەوما زى كورن ۋى ئەۋتۈلۈپى ئەۋ گىرت⁽¹²⁾.

ئاكوكى كەنە ئاقبەرا كورن ئاسرۈلدەۋلەي سەرا گىرتا بايىن وان ز ئالىن ئەۋو ئوغلىۋىن بىرايىن وانقە ئەقە زى دەسپىنكا شەرفىنا دەستەلاتىرا مەمەتتەيىن بىۋو ل موۋسىلىن و جىزىرى، ھىدەك ز بىران سەرا گىرتا بايىن خۇ خۇ دانە دگەل مەمەتتەيىن كورن ئاسرۈلدەۋلەي ھىدەكەن زى خۇ دانە د گەل ئەۋو ئوغلىۋىن، ئەقە زى دەسپىنكا ئاكوكى و شەرفىكىن بىۋو د ئاقبەرا مالىپانا مەمەتتەيىن دا، سەخسەرات گىرتا دەستەلاتى ئەۋو ئوغلىۋىن ئاچار ما مەۋارا خۇ بىمەنە بەر غىزۈلدەۋلە بەختىبارى ل بەغدا و زى خواست دىۋارە باۋەرىن ب دەستەلاتىن ۋى بىنىت، داكو ب قىن باۋەرىن ئەشكەرى پىشتراستگەت و پىشتىگەرم بىت بەراسەرى بىرايىن خۇ ز بەرھەلىستىكار و پىشتەقانىن، غىزۈلدەۋلەي دىۋارە باۋەرىيا خۇ دا دەستەلاتىن ۋى ب مەرجەكى سالانە گۈزۈمەكى مەزىن پارەي بىت⁽¹³⁾.

قىن پارچەۋىۋىن مەرگەھ ل بەر بۈيەيىپان قەكر ھابىتىگىرتىن د كارۋىارىن ئالغۇۋىۋىن مەمەتتەيىن دا بىكەن، شەرى د ئاقبەرا ئەۋو ئوغلىۋىن و بىرايىن ۋى مەمەتتەيىن رىۋا، ئەۋو ئوغلىۋىن دەست ب سەر مولىكىن بىرايىن خۇ مەمەتتەيىن ل جىزىرى دا گىرتىن، مەمەتتەيىن پەنا برە بەر مېرى بۈيەيى غىزۈلدەۋلە بەختىبارى ل بەغدا، ۋى زى پەمەن داين كو پىشتەقانىيا ۋى بىكەت بەراسەرى بىرايىن ۋى، پىشتى كو مەمەتتەيىن ئالغۇدانا ۋى كىرى غىزۈلدەۋلەي بىرايىن دا بەرھە موۋسىلىن بىجىت، دەمەن غىزۈلدەۋلە ب ئەشكەرى خۇقە بەرھە موۋسىلىن چۈۋى، ئەۋتۈلۈپ ز موۋسىلىن بۇ شىنگانن قەكشىيا پىشتى كو ز ھەمۋو پىشتەقانىي و كەرسەنەيىن خوارىن قالا كىرى، ۋى زى ھەمەن رىنكا بايىن خۇ د بەرگىرىگىرتىن ز مولىكىن خۇ گىرتە بەر، پىشتى كو چەنە بەرھەتەكەن د ئاقبەرا واندا ھانئۈچۈۋىن كىرى پىنكەتەن بەلىن ب

دگەل داۋىپھاتتا سەرۋەمەن مەمەتتەيىن ئاسرۈلدەۋلەي و كورن ۋى ئەۋو ئەغلىۋى ل شىۋىنا ۋى مەمەتتەيىن مەمەتتەيىن گىرتە دەست و بىۋو خۇدان دەستەلاتىن سىياسى ل موۋسىلىن و مەمەتتەيىن كورن⁽¹⁴⁾.

ز ئەقە چۈۋىيى دىۋارەبىت كو مەمەتتەيىن كورن ب تاپىت مەمەتتەيىن ب دىۋارى كەتتەۋو زىر كارىگەرىيا ھەمەن موۋسىلىن مەمەتتەيىن ئاسرۈلدەۋلەي مەمەتتەيىن، مەمەتتەيىن كورنئىقەن و كەلەيىن وان مەمەتتەيىن شەرىن ئاقبەرا ھەمەن ئالىپان بىۋو، ئەقە زى ئەگەرىن ۋى چەندى بىۋو تەنھەييا مەمەتتەيىن تىنكىچىت، خەلك ز دەستىن زۇرىا خويك و باجىن ھەمەن ئالىپان بىنالىت، مەمەتتەيىن بىندى ب گەلەك پارەي بىۋو بىرتەمەرتا سەرۋىرەن خۇيىن ئەشكەرى داكو بىشەن بەراسەرى بۈيەيىپان راپەستىن، بۇ قىن مەمەتتەيىن زى گەلەك خويك و باج ل سەر خەلكىن مەمەتتەيىن سەپەندىۋىن و رىكىن دىۋار و پىر ئەشكەنچە بۇ ۋەرگىرتا وان دگىرتە بەر، ز ئالىن موۋقە و د ھەمەن مەمەتتەيىن بۈيەيىپان مەمەن و وان زى خويك و باجىن خۇ ل سەر ۋى خەلكى د سەپەندىن، ھەمەن ئەقە زى ئەگەرىن ۋى چەندى بىۋو بىراقنا ئاۋورىن خەلكى ل مەمەتتەيىن كورن ب تاپىت مەمەتتەيىن گەلەك لاۋاز بىت⁽¹⁵⁾.

ھەمەن مەمەتتەيىن مەمەتتەيىن ل سالا ۳۵۱۱مىل/۱۹۱۱ز كار ب پىنكەتەن ھالەكەن، كورن ۋى غىزۈلدەۋلە بەختىبار شىۋىنا ۋى گىرت ئەۋو تىن مەۋۋىلى راپەرتىن و كەتتەيىن و خويلىپان بىۋو، لەوما كورن ئاسرۈلدەۋلەي ب تاپىت ئەۋو ئوغلىۋىن قىيا مەقاز ز ۋى دەلىقەن ۋەرگىن و دەست ب سەر بەغدا دا بگىن و مالىپانا بۈيەيىپان ز بەغدا ب مەزىن، لىن ئاسرۈلدەۋلەي ئاموزگارى ل وان گىرت ل مەزىن مەمەتتەيىن بۈيەيىپان ز بەغدا تەكەن و بىنەن خۇ فرەھكەن، ئەقە ئاموزگارىيە ب مىن ئەۋتۈلۈپى ئەۋو، لەوما ل سالا ۳۵۱۱مىل/۱۹۱۱ز بايىن خۇ گىرت و كىرە د زىندانان كۈتۈلۈپ قە⁽¹⁶⁾، زىندەۋارى قىن چەندىن زىندەۋرىن دېرۇكى تەمەزە ب ۋو ئەگەرىن ۋى پىن زىندانگىرتا ئەۋو ئوغلىۋىن دكەن، ئەۋو زى، مەمەتتەيىن كو قانما كورن مەمەتتەيىن ئاسرۈلدەۋلەي ھەمەن كورن خۇيىن مەزىن ئەۋو ئوغلىۋىن كىرىيە دا

ئەزمۇيون ز شەرتىن پىششىق دىگەل جەمئىيەتتەن ھەيۋەن دەسى مۇسۇل ز ھەممۇ ئىشلىتىن پىندىلى قالا دىكر و بەرھەب جىزىرى ئەدىكشېيان و پاشلىق دەست ب كىرىلىن ئەشكىرى دىگىن، غەزىلەمۇلە چوۋ ئىلىق مۇسۇلىن ما و دەمكىسى ما ل وئىرى ھەنا سەرىپەرى كىرگىزى رىگىسىلى، د ھەمان دەمدا سىخۇرىن خۇ راسپارەن زىرھەتتەن لىقېن و ھاتتۇچوۋىن ئەپتونۇغۇلى بىگەن ل ھەر جەھەتتە ھەيۋەت دەمى ئەپتونۇغۇلى ھەست ب مەترىپە سەرىپەرى كىرى و باۋەرى تىپاي كىم غەزىلەمۇلە ب سائەلى ز مۇسۇلىن ئاقەكشېپەت داخوارا پىنكھەتتەن دىگەل ۋى كىر بەلىن غەزىلەمۇلە ب داخوارا ۋى رازى ئەپو^{۱۱۱}.

د ۋى دەمدا ئەپتونۇغۇل ل بازىرى مېھارەتتەن بوۋ. غەزىلەمۇلە ئەشكىرەك تۇپۇل ۋى را ھىزارە ۋىزى. دەمى ۋى راتى دەمىدەست رەلى چوۋ بەلىسى^{۱۱۲}. پاشلىق چوۋ جەسەتتەن ز ۋىزى چوۋ د كەلا كۆلىنى و كەلاپىن دى بىن بەھدىنا قە و ھەرچى پارە و گەۋھەرىن خۇ لىگەل خۇ ھەلگىرىن^{۱۱۳}. دەمى غەزىلەمۇلە زاتى كىم ئەپو تۇپۇل بىن ل تىلەك ز كەلاپىن بەھدىنە، پىششىق كۆ شىپاي مەزىنە كەسىن ئالىگىرىن ئەپتونۇغۇلى راكىشىنە ئالىن خۇ ھىزىش برە سەر ۋى و ناچار كىر ز ۋىزى زى ب رەھىت و غەزىلەمۇلە زىرىقە مۇسۇلىن پىششىق كۆ ئەپتونۇغۇل ھىلاپە بىن ھىز و شىپان و بىن چەك و چەكەر^{۱۱۴}.

غەزىلەمۇلە بىن بەرەۋام بوۋ ل سەر رەھىلەتە ب تۇپۇل ئەپتونۇغۇلى قە و ئەشكىرەكەن دى ھىزارە گىلىنى ۋى، ھەنا ناچار كىرى ب رەھىتە ۋەلاتتەن جىزىرى و ز ۋىزى زى رىگا بەلىسىن كىرە بەر ھەنا چوۋى ئاق ۋەلاتتەن رۇمىن پاشلىق زىرىقە بازىرى نامەدى، دەمى ئەپتونۇغۇلى زاتى كىم بازىرى مېھارەتتەن و كەلاپىن دەۋرىپەران بىن كەتتە دەست بوزمى، ز نامەدىن تەركەت و چوۋ رۇجىيە (الرۇجىيە)^{۱۱۵}، ل سالا (۳۶۸مىش/ ۱۹۷۸) ئەپو تۇپۇلى ز رۇجىيە شائەك ھىزارە جەم غەزىلەمۇلە و داخوارا پىنكھەتتەن و ئالمتىن زى كىر بەلىن ئەلەزى يا ز خۇ بوۋ ب ئاپەت

ۋى مەرچى ئەپو تۇپۇل ئەپو پارىن برەزە ل سەر بىن ھاتتەن دىگەل سىن ھزارا كىران^{۱۱۶} دەخل و داتى بو بەمدا بەھىزىت، و مۇلكىن برابىن خۇ جەمئىيەت ز بىن ھىزىپىن بو زىرىقە قە، د بەرەمىدە ئەپو تۇپۇلىن زى خواست كىم ئازتەمكىن سۇلتانى بەدەن ئەپو ب غەزىلەمۇلە (عەدە ئۇلە) ئاقىر. ھەرىپەن ئەپو تۇپۇلى خواستتەن ھەلۇرنا ۋى كىچا غەزىلەمۇلە بو زىرىقە قە، پىششىق قىن پىنكھەتتەن ئەپو تۇپۇل زىرىقە مۇسۇلىن و غەزىلەمۇلە زى زىرىقە بەمدا^{۱۱۷}. بەرەمىدەن ھەلۇرنا سىر و خۇداتىن كەلاپىن بەھدىنەن ز وان بوۋدانان زىدەرەن نامازە ب ھەلۇسىن وان ئەكرىيە، بەلىن ۋەسەن دىبەرە كۆ وان پىششىقنا ئەپو تۇپۇلى دىزى خۇكەمەتتەن بوۋپەھى كرىيە، زىرە كەلاپىن وان دىگەنە د ئاق سىنۇرى مېرگەمما جەمئىيەتتەن غەزىلەمۇلە ز سالا (۳۶۱مىش/ ۱۹۱۱) قە باۋەرى دىن.

پىششىق قىن پىنكھەتتەن ھەلۇرنا د ئاقىرە كۆرىن ھاتتەن بوۋپەھى سەر دەستەلەتتەن ل بەمدا دەسپىكەر، ئاكوپىن مەزىن د ئاقىرە مەرىم مېرىن بوۋپەھى غەزىلەمۇلەن بوۋپەھى (۳۶۷- ۳۷۲مىش/ ۹۷۷- ۹۸۱) و غەزىلەمۇلە بەختىرى بوۋدان، د ئەھمەدا غەزىلەمۇلە ل سالا (۳۶۷مىش/ ۹۷۷) دەستەلەتتەن بەمدا كىرە دەست و غەزىلەمۇلە زى بەمدا بەرخىست، ئەقن داۋىن زى لىگەل زاقاپىن خۇ ئەپو تۇپۇلى پىنكھەتتەن كۆ شەرق غەزىلەمۇلە بىگەن و ۋى ز بەمدا بەرخىن، شەرەكى د ئاقىرە وانما بوۋدا، شەر ب سەرگەتتەن غەزىلەمۇلە و كۆشەن غەزىلەمۇلە و رەھىنا ئەپو تۇپۇلى ب ئەشكىرىن ۋى قە بوۋ مۇسۇلىن ب داۋى ھات^{۱۱۸}.

پىششىق قىن بوۋەرى غەزىلەمۇلە ب مەرەمما سىزادانا ئەپتونۇغۇلى كۆ پىششىقنا غەزىلەمۇلە دىزى ۋى كرىيە ئەشكىرى خۇ رىگىستەنە و ل سالا (۳۶۷مىش/ ۱۹۷۷) دەست ب ھەوا بەرخىستتەن جەمئىيەتتەن ز مۇسۇلىن و جىزىرى كىر، پىششىق كۆ تىرا خۇ پىنكھەتتەن و كەرسىتەن خۇرەن و كەسىن كىرگىزى دىگەل خۇ بىرىن بەرھەب مۇسۇلىن ما زى ۋى

كىم شىيا تاگىپىيا كوردان راگىشىنە ئالىين بووھېيىيان
 و زىن خواست بۇنە د خىزمەتا غەزىۋولمەلەين بووھېيى
 دا، و بۇ وان بىباركەر كۆ دەستەلاتىن ئەبو توغۇلۇپى زى
 ئالچىۋو، ب درافەكتىن زىنە ئەو رازىگىن و زىن خواست
 سەرۋەگىن خۇ سالىح كورپى بانوھېيى زى رازىگىن
 دگەل وان بىكەھىنە يىزىن بووھېيىيان، ئەمىن كورپى
 بانوھېيى زىنى كۆ چ ب سەرىن ئەبوتوغۇلۇپى ھاتىبە
 ھەققانى خۇ اطىشتىما يىن ئالىگىرىن ئەبوتوغۇلۇپى
 گىرت و ئەرمىشىن را ئەستى سەرگىردى بووھېيى
 ئەبا ئەلەلەلەي گىر^{۱۱۱}، بەلكى بووھېيى خوكىمدارىيا
 كەلەين بەنە وى زىمەركو ئەو خۇدان سەنگەكا
 مەزىن بوو د نەف كورداندا بەلنى د يىنقاۋوپا رېواناندا
 ئاھىتەزەلەين كالىنى كەلا ئەرمىشىن ما د ئەستىن
 كورپى بانوھېيى دا يان ئە، زىمەركو زىمەران ئامازە ب لىن
 چەلمىن ئەگىرىپە.

د ئەمەكەپا كۆ ھىدەك زىمەران ئامازە ب
 فەگىزەلەكا زىمەران ئە بىباركەپە كۆ بىزىت ئەو
 سەرۋەرىيا ئەرما بووھېيىيان دگەل كوردان كرى
 ھاندەرىۋو بۇ ئالقاۋونا مېرگەھەكا كوردى د وى
 سەرۋەمەپدا ب ئالغىن مېرگەھا تېراھى^{۱۱۲} پا كۆ كەلا
 ئەرمىشىن كرىپە پائىنەغىن خۇ، و دەستەلاتىن وى
 گەھىشتە چىيىن داسىن و دەلاتىن ھەكارى، ئەفە زى ب
 پىشتەقانىا ئەبوتوغۇلۇپى خەمەلنى بوو، بەلنى پىشتى
 شەرۋەگىن مەزىن د ئالغىرا ھەرىۋو ئالپاندا غەزىۋولمەلە
 شىيا ل سەر لىن مېرگەھى سەرگەقېنت، بەلنى
 كوردان ھىزىن خۇپىن زى ھەف بىزەلەۋوپىن چارەكا بىنر
 كۆمىكەنەفە و ئەست ب شەرىن بووھېيىيان كۆرەفە
 و بەرخودانا وان سال و ئىقان فەكەنلەن و ل بەراھىن
 بووھېيى شىگاندىن، بەلنى شەرۋەنخا ئالغۇپى د
 ئالغىرا واندا ئەھىلا ئەو سەرگەكتىن دەستەقەپىن.
 بووھېيىيان سفا زى لىن دەلىقەين وەرگىرت و شىيان
 لىن مېرگەھا كوردى يا ب ھازىكارىيا خەمەلنىيان
 ھاتىبەدەسەزەلەين زىنقىبەن، ھەمەن زىمەران د بىزىت كۆ
 زاتاپىن كوردان يىن ئالپىنى بۇلەك مەزىن د سەرگەكتە
 بووھېيىياندا ھەبۇو، زىمەركو وان فەلوا دا كۆ شەر دى
 تېراھىيان چىھادە و باۋەرىيا وان ئاكوۋەكە د گەل باۋەرىيا

پىشتى كۆ غەزىۋولمەلەي ئالىگىرىن وى راگىشىنە
 جەم خۇ، ئەمىن ئەبوتوغۇلۇپى ئەف چەنە زىنى زى
 دەلاتىن جىزىرى زى رەفى و بەرەف دەلاتىن شامىن كەنە
 زى ھەمەل ساللا (۳۶۹مىتر/ ۹۷۹ز) ل روملە (الرملة)
 ھاتىبەكۆشىن و ب كۆشەنە وى دەستەلاتەنارىيا
 خەمەلنىيان ب داۋەھات^{۱۱۳}.

ئەمىن بووھېيى شىيان خوكىمدارىيا خەمەلنىيان ل
 سوۋسلىن ب داۋى بىنن، غەزىۋولمەلەي قىيا دەستەلاتىن
 وان ل جىزىرى زى ب داۋى بىنن، بۇ لىن مەرمەن زى
 بەرىن سىن ئەشكەران دا كەلەين بەھىنەن يىن سەر
 ب ئەبوتوغۇلۇپى قە، ئەشكەرەك ب سەرگەراپەتپا
 ئەبا ئەلەلەلەي غەبۇللاين كورپى فەزلىن ئەمىرانى
 ھەنارە سەر كەلا ئەرمىشىن، ئەشكەرەك ب
 سەرگەراپەتپا ئەبا ئەلەفاسم سەھەد كورپى
 خەمەلنى چاچ ھەنارە سەر كەلا شاپەين و
 ئەشكەرەك ب سەرگەراپەتپا ئەبا ئەسەر خرىشىد
 كورپى بەزەرىن خان ھەنارە سەر كەلا ھەروورى^{۱۱۴}،
 بەلنى زىمەران تېرۋىكى گەلەك زانبارى تەرىزەي رۇلنى
 ھىزىن كوردىن وان كەلەن د ئاكوۋىپا ئالغىرا ئەبو
 توغۇلۇپى خەمەلنى و بووھېيىيان بەرچاھ ئەگىرىپە.
 ئەرىن وان بەرگىرى زى كەلەين خۇ كرىپە و د شەرىما
 پىشتەقانى ل ئەبوتوغۇلۇپى دى بووھېيىيان كرىپە يان
 زى گەھىشىنە يىزىن غەزىۋولمەلەين بووھېيى^{۱۱۵} زىنى
 كەلا ئەرمىشىن كۆ ھىدەك زىمەران ئامازە ب رۇلنى
 وى د لىن شەرۋەنخىدا كرىپە، ئەفە زى زىمەرىن
 كۆ زى ئالپەكەپە كەلەمكا مەزىن و ئاسىن بوۋە و زى
 ئالىن بوۋە بىكەھىن خەمەلنىيان بوو د ئەنگەلپاندا
 و غەمبارا سامان و دراف و گەۋھەرىن وان و زىنداندا
 گىزىپىن وان بوو^{۱۱۶}، دو كەسەن رىشەبەرىيا وى كەلەين
 دگر، ئىك كەسەگىن كورد بوو ب ئالغىن سالىھىن
 كورپى بانوھېيى، يىن دى كەسەك بوو ب ئالغىن اطاللىتىما
 ئەو ئىك زى كۆلەپىن ئاسرولمەلەي بوو، ئەلەنوخى
 ئامازە يىن دكەت كۆ كورپى بانوھېيى سەرۋەكەكىن كوردان
 بوو^{۱۱۷}.

سەرگەردەين بووھېيى ئەبا ئەلەلەلەين ئەسەرەننى
 يىن چوۋپە سەر كەلا ئەرمىشىن رۇلەكىن مەزىن گىنرا

ۋە كەلەين خۇ رادىسى لەشكەرى بوۋەبھىيان كىن،
بەخترەشپا وان ، ۋى چەندى نا بوو ھىزۇ بۇ رۇزەگىن
ئەو ل كەلەين خۇ بەرنەكەتىن بەھرىن لىنكر¹⁷¹،
ھەرچەندە سەرلەشكەرى بوۋەبھىيان پەيمان نابوو
چ زىلان ئەگەھىتتە وان، بەلى غەزە لىنكر ۋ ھەرەك
ئىپنولتەسەير ئەدگىزىت: « سەرلەشكەرى بوۋەبھى
غەزە ل وان كىر ئەو ل سىندارا دان ۋ ل ھەرەو ئالچىن
رتكا امعلنايا مالنا مووسلى ھەلاۋىستىن»¹⁷².

دەمەكندا كو ئەدگۆلەرەگى بىتر ئەدگۆلەرەگى
ئەدگىزىت ئىنا ھالبى، كۆرۈن بەھرا بەھدىنان
شۈرۈش بەراۋەرى بوۋەبھىيان بەراۋىر، چەند
شەرەكلىن ، ئاقبەرا واندا بوۋە، كۆرۈن سەرگەتتىن
مەن دەستغەتتىن، غەزەولەمۇلە ئاچار بوو داخوارا
ئالشتى ل وان بىكەت كۆرە زى ل بوۋە داخوارا ۋى
ھاتن، ئەو بوو كۆرە مىقانكىن، بەلى شەغلىن د دەھن
ئىقتىلىدا غەزە ل وان كىر پىنج زى كۆشۈن ۋ سەرىن
وان بو دەھن سىن رۇزان ل مووسلى ھەلاۋىستىن،
داكو بىنە غىبەرت بۇ ھەرگەسەگى بەرسىگى وان
راۋەستىت¹⁷³.

ب فى رەنگى پىرانبىا نەظەرىن سەر ب ھەرىفا
جىزىرى با سەر ب ھەمەدانىپانفە - ل وان زى نەھرا
بەھدىنان، كەنتە زىر كۆنرۇلا بوۋەبھىيان ب فى
چەندى زى سەردەھى ھەمەدانىيان ب داۋبھات پىلتى
كو ل ئەنجامىن شەرىن خۇ دگەل بوۋەبھىيان ئىن
ھالخرابكىن ۋ ۋىزاسى ل پاش خۇ ھىلانى.

۲-نەرىپىغا بوۋەبھىيان

دگەل دەولەتا دۆستەكى

ل دەھرا بەھدىنان.

ل چارتكا داپىن ل سەدسالىيا چوارى ھىشەخىرا
دەھن زاپىسى ۋەلاتىن كۆرۈن رۇنجىرەگا شەرەپتىن
ئالغۇسى د ئاقبەرا ھىزىن ھەزەمەتسى ل دەھرىن
بىخۇلفە بىش، ئەف شەرەپنەخە بوۋە ئەگەرى پىنكھانا
ھىدەك ھىزان ل سەر مەھمانى بەرە بىن ۋ ھىدەكىن
بىتر بىنە پىنل، ز وان ھىزىن ل نوو ھالبىنە پىنل دەولەتا

ھوسلەمان، كەنتەك كۆرە كەلتىنە زىر بانموورا فىن
ھىتۋىن ۋ ھارىكارىيا بوۋەبھىيان كىر د كىرارا ئاقبەرا
فىن مېرگەھى ۋ داگىركىنا كەلا نەرمىشتىن ل ئالچىن
بوۋەبھىيانفە¹⁷⁴.

پىشى كو بوۋەبھىيان دەست ب سەر كەلا
نەرمىشتىن دا كىرى، غەزەولەمۇلە ھەمەندا بەك
ل باۋەرىنكىرىن خۇ بچىتى كەلەين ۋ سەرزەپرا
ھەموو سەمان ۋ ئىشت ۋ كەرسەتەپىن ئىنا بىكەت
دا ئەگۈھىزىنە بەغدا، پاشىن ھەمەندا كۋاۋاشتىرا
ل دەۋارەكى سواركەن ۋ بەرامبەرى ھەموو كەلەين
كۆرۈن بىن ھىز ئەھالبىنەگىزىن بگىزىن دا كو تىرىن
سەرى وان بگىزىت ۋ دەستبەردارى كەلەين ھىز
دەستىن واندا بىن، زىدەرىن دىرۇكى ئامازە ب چاۋانبا
گىرتنا كەلەين بى بىن بەھدىنان ۋەك، كەلا ھەروورى،
كەلا ئىبابىن ۋ كەلا بەرلى ۋ كەلا ملىسىن نەكرىمە،
ۋەسلىن ديارە كو غەزەولەمۇلە نامە بۇ خەدانىن وان
كەلان ھەرتىنە ۋ زى خەسلىپە بىنە زىر دەستەلاتىن
ۋى ۋ د وان ئەمەلدا سىياسەتا گەف ۋ ئىستاندىن
گىرتىپ بەر ۋ د ئەنجامدا خەدانىن كەلان كەلەين
خۇ ل سالا (۳۱۸۵مىل / ۹۷۸) رادەستى بوۋەبھىيان
گىرىنە¹⁷⁵.

ب مەھمەدلىنكىرنا تەناھىيا مووسلىن غەزەولەمۇلە
قىا بىن ھابى ل نەرقەى دەستەلاتىن خۇ ز كەلەين
بەھدىنان بىختە زىر دەستەلاتىن خۇ، بۇ فى مەردەھى
ل سالا (۳۱۹۱مىل / ۹۷۹) لەشكەرەگى مەن ھەنارنە
سەر كەلەين كۆرۈن د ئاف كۆورانبىا نەظەرىن چىابىن
بەھدىناندا لەشكەر بەرەف وان جەھان چوو ۋ دەمەگى
دزىز ئەو كەلا بوۋرىنچىدان خەدانىن وان كەلەين خۇ د
كەلەين خۇلفە ئاسىن كىوو ۋ كەف ۋ ھەردەھىپىن
لەشكەرى بوۋەبھىيان چ ز مۇزالا وان نەھىنا خوار،
خەلكىن ئىف كەلەپاندا ھىفيا وان ب ۋەزىق زىستىن
ۋ گۆھرىنا سەھلى ۋ بارىنا نەھرى ھەموو بەلكى ب
بارىنا نەھرى بوۋەبھى بوۋرىنچى ل سەر وان راكەن،
بەلى كىروبوۋىنا نەھرى خەدانىن كەلان ئاچاركىن
داخوارا ئەھمانى ل سەرگەھىن لەشكەرى بوۋەبھى
بىكەن ۋ ئەو زى ل بوۋە داخوارا وان ھات ۋ وان زى خۇ

بەشىنەۋى ال دەۋرىدە ئىسلاھات (1651-يىلى) 1073-زىرىدا ھەلبەستەك ب مېز خاسى و قارمەلىيا بەشىنەۋىيان قەھەتتە ئىدا ھالايە

البشئوھ أنصار لمولتكم

وليس في ذا عفا في العجم والعرب

أنا باد بأرجيش وشيعته

بظاهر الموصل الحدياء في العطب

بباجلايا جلونا عنه شفقته

ونحن في الروح جلاتين للكرب¹¹¹

پشتى سەرگەننا مېر يادى ئۈستەكنى ل سەر لەشكەرىي بۈۋەھىيا دەستفە ئىناى رىك ل بەر وى ھائەفەگىن بەرەف موۋسلىن بچىت ئەو بوو ل سالا (372مىش/ 982) و پشتى كو خەلكن موۋسلىن ب خۇ زى ھارىكارىيا وى كرى لەشكەرىي مېر يادى چوۋ د نەف موۋسلىن نا، ئەفە زى ل دوۋف نارەزىۋىيا وان بوو كو ز دەستەلاتىن بۈۋەھىيان زىگار بىن، پشتى مېر يادى سەرۋەرىي كارگىزىن موۋسلىن زىگىنخىستىن، خۇ دەستفالا كىر دا كۆنترولىن ل سەر دەفەرىن دەۋرىدەرىن موۋسلىن يكەت و باجا وان ۋەركىت كومان ئىدا ئىنە كو دەفەرا بەھىتان زى كەتە د سىنۋورن مولىكارىيا وى دا و وى ئوۋەرىن خۇ بۇ خوكىمدارىن داناپە ۋېرى¹¹².

پشتى سەرگەننا مېر يادى د كرىبارن لەشكەرىيەن نامازە پىنكرىدا ھىز ل وى چەندى كىر دەستەلاتىن خىلاھنا عباسى ز دەستىن بۈۋەھىيان بەرىخىت، ئەفە زى دا ب كرىنا بەغدا و دەرىخىستنا دەپلەمىيان زى بچەھىت، دەفن ئەف ئوۋچەپە گەھىشئىنە بەغدا سەمساۋولدمولەي لەشكەرىكى مەزىن بۇ زىناپىرنا مېر يادى بەرھەفكىر، ئەو لەشكەر بەرەف موۋسلىن كەتە زى، ياد ب لەشكەرىي خۇفە دەركەننە پىنطىيا وى لەشكەرىي ل سالا (371مىش/ 981) زى شەرەگىن مەزىن و دىۋار دىناپىرا ھەرىو ئالىيانا رېۋاد، ئەنجامىن شەرى شىكەستنا لەشكەرىي يادى و قەكشىيانا وى ز موۋسلىن و پەنا برنا وى بۇ نامەدى و خۇ ئاسىكرنا وى

ئۈستەكى بوو ئەوا سالا (372مىش/ 982) ل سەر دەستىن مېر ياد كورن ئۈستەكى ھاتىيەنامەرىلەن و دەستەلاتىن وى دەفەرىن بەرھەف قەگىزىن و سىنۋورن وى كەھىشئىنە موۋسلىن و ھەدەك دەفەرىن بەھىتان¹¹³ و زۇلەكىن بەرچاھ د رېۋاتىن سىياسى و لەشكەرىيا كىزىق دەفن بۈۋەھىيان دەست ب سەر موۋسلىن و ھەسۋو دەفەرىن سەر ب وى قە دا كرىن، ئەفنى زى زىخوشكىر شەرھىخەككا بوو د ناھىرا دەولەنا ئۈستەكى و بۈۋەھىياندا سەرا دەفەرىن كورەشئىن - ز وان زى دەفەرا بەھىتان- بەھىت- دەسپىنكا فىن شەرھىخىن د زىرئەفە سالا (371مىش/ 977) دەفن غەزىۋولدمولەي دەست ب سەر موۋسلىن دا كرىن و خەمەدى شىكەمىن، ب لەز مېر و مەزىنە كەسەپەھىيان بەرى خۇ دا بۈۋەھىيان و ئاگىرىيا خۇ بۇ وان و ئالىگىرىيا خۇ بۇ دەستەلاتىن وان مېركىر مېر ياد ئىك ز قان مېران بوو، دەفن غەزىۋولدمولەي مېر ياد دېشى زى ئىسىيا و بىراقا كرىن و كوشىنا وى كىر، و گوت « ئەف مەۋفە مەۋفەكىن ب ھىز و چاھەلەس و شەرھىۋاز و شەدارە، ئابىت بەھىتە سىاخ...» بەفنى يادى ھەست ب فىن چەندى كىر و ب لەز ز موۋسلىن مەركەت و بەرەف مېرەكىرى چوۋ¹¹⁴.

دەفن ل سالا (372مىش/ 982) غەزىۋولدمولەين بۈۋەھىي دەفەرا داۋىن كرى مېر يادى دەست ب بەرھەھىكنا سىنۋورن دەستەلاتىن خۇ كىر، دەست ب سەر نامەدى، مېلغارىقېن، جەسكېفىن¹¹⁵، نىسبىن و جىزىرى دا كىرت، دەفن ئەبەكالىجار كورن غەزىۋولدمولەي بىن ئالغار ب سەمساۋولدمولە اصمىمام المولە (371- 392مىش/ 982- 1001-زى) ھەست ب وى مەترەسنى كرى يا مېر ياد ئۈستەكەت، لەشكەرىكى مەزىن بۇ شەرى وى بەرھەفكىر، سالا (372مىش/ 982) لەشكەرىي ھەرىو ئالىيان ل دەفەرا بەھىتان ل گوندى باجلن (باجلايا) ¹¹⁶كەھىشئە ئىك و شەرى دەسپىنكىر، شەر ب شىكەستنا لەشكەرىي بۈۋەھىيان و كرىنا ھۇمارەككا زۇرا چەكدارىن وان ب داۋىھەت، ھەلبەستەكەكى كورە ب ناھىن ئەو غەبۇللا ئەلھىسبىن كورن داۋى

يى خواست رىنگىن بىدەنە وان بىچنە مووسىلىن: وي زى مۇلتەن دابن: پاشنەدەستەلانىن مووسىلىن ب مەنرەسىيا چوونا قان دەيران بۇ مووسىلىن زاتى. بەھتولمەولەي قىيا ب لەز دەست ب سەر سەرەپەرىما بگىرىت: ئەو بوو بەيام بۇ والىن مووسىلىن ھىنارت ئەھىلىت ئەو بو براپە بىنە د ناپ مووسىلىن دا. دەمن خەلگىن مووسىلىن گۇھل زۇرۇنەفا قان بو مېران بووي ھارېكارىيا وان كىر كىو بىنە د ناپ بازىرى دا. پاشنە ھەرىبو براپ ھارېكارىيا خەلگىن بازىرى والىن مووسىلىن و بىنە دگەلما ز بازىرى دەرتخىستەنە بەغدا. ب قىن كىرپان چارەكا نى دەستەلانىن مووسىلىن زۇرۇنەفا مووسىلىن^(۹۸).

پىشنى كىو ئەبو ئەبىدوللا ئەلخەسەن و ئەبو ناھى ئىبراھىمى مووسىلىن كۆنۇرۇلگىرى. مېر بەدى ئەمما مووسىلىن كىر بەرھەقى بۇ چوونا مووسىلىن و داگىر كىرنا وى كىرىن: پەبەندى دگەل خەلگىن وى كىرىن دا پىشنىفانىيا وى بگىرىن. ھىندەك ز وان ل مووف پەبەندىيا وى ھاتن مېر بەد دگەل ئەشكەرىگى كىو ل مووف كۇننا (السوداوى- ل سالا ۸۷۷مىش) ۱۰۹۱ (از مېرى) ز (شەش ھزار كوردان ز جورىن جودا)^(۹۹) پىشنىفانىيا بەرھەف مووسىلىن كەنە رى. رىكا ئالىن رۇزەلانىن بىن رۇبۇرىن دېچلە گىرە بەر ئەفە زى زەر وى چەندىن بوو كىو ئەف ئالىە نىزىكى چىپاىن دەفەرا بەھىدەنلەن بوو داكو د دەمن شىكەستىنە زو بەرھەف وان چىلان فەكشىنەت. د ھەمان دەندا زى داخووزا ھارېكارىيا ز خودانى. كەلەپىن كوردان ل دەفەرىن كىر^(۱۰۰).

دەمن مېر بەد گەھىشنىبە ئالىن رۇزەلانىن مووسىلىن كۆرىن ناسرولمەولەي نەن وان شىپاىن وى نىن و بائەرىكا موكىم ھەبوو كىو ئەشكەرىن خەمەئالى ب نىن نكارىت خۇ ل بەر ئەشكەرىن بەدى بگىرىت. ئەوما بەيام بۇ مېرىن بەنى عوفەيل ئەبا الخوواد (ابى الخواد) مەھمەد كۆرىن ئەلموسەپىس ۲۸۰۱-۲۸۷۷مىش) ۹۹۰-۹۹۷ز) ھىلارن و زى خواست ھارېكارىيا وان بگەت د شەرىق مېر بەدى دا. وى زى بەرامبەر قىن چەندى كىرە مەرج ل سەر وان كىو بۇ وى دەست ز ھىندەك بازىرىن زۇر دەستەلانىن خۇ وەك جىزىق و نىسبىتىن و بەلەد و ھىندەكۇن نى بەرىن.

بوو ل وىزى. بەلن مووسىلىن زى ئەشپان سەرگەنەنەكا ئەشكەرىيا مەن ل سەر وى دەستەفە بىن. ئەو بوو مېر بەد چارەكا نى زۇرۇنەفا مووسىلىن ئەوما زى مووسىلىن ناچار بوون دانوستانلەن دگەل وى بگىرىن. ل سالا (۳۷۱مىش) ۹۸۱ز) مېر بەد ب پىشنىفانىيا دگەل مووسىلىن زى بوو ل مووف پىشنىفانىيا نىبەرىكەر و نىفا ئورەمبەن^(۱۰۱) بۇ مېر بەدى^(۱۰۲) ھان ب قىن چەندى چارەكا نى دەفەرا بەھىدەنلەن كەتەفە زۇر دەستەلانىن مووسىلىن.

پىشنى قىن پىشنىفانىيا مووسىلىن كەنە ناپ دەستەلانىن مووسىلىنەن. وان زى مەھمەد كۆرىن مەھمەدىن حاجب (سالا ۳۷۷مىش) ۹۸۷ز) مېرىيا، كىرە والىن بازىرى. ز مېر سەرەپەرىيا وى يا دۇوار و خراب خەلگىن مووسىلىن ھەز زوى ئەدكە. د ئەنجامدا ئەناھىيا بازىرى ئالوزىا كۆرىن ھەكارى ئەف سەرەپەرىيا ب دەلەفە نەت. ل سالا (۳۷۱مىش) ۹۸۱ز) ئىشكەكۇفە ھىزىش پىرە سەر مووسىلىن و دەورىمەرىن وان ئالانگىن و بەرىن خەلگىن بازىرى بەرتەنگىر و دەست ب سەر گەلەك نىسان و دراقى دا گىرت. د قى دەمىدا مېر بەد ل ھەسكىنەن بوو وى خۇ ب خودانى مووسىلىن و پارىزەرىن خەلگىن وى نىزانى. ئەوما زى دەمن ب قىن ھىزىش زاتى ئەو ب ئەشكەرىن خۇفە ب لەز دەركەن و بەرھەف مووسىلىن ھاتن ب شەقىن ھىزىش نىنا سەر كۆرىن ھەكارى و پىراىيا وان كۆشەن و خەلگىن مووسىلىن ز بەلا وان رىگارىكىن و دراقى وان بۇ وان زۇراندەفە. ئەوما زى خەلگىن مووسىلىن گەلەك ھەز زى كىر^(۱۰۳).

ل سالا (۳۷۹مىش) ۹۸۹ز) ھىندەك ز مېرىن خەمەئالىن كازەكىن خورب بۇ زۇراندەفا مووسىلىن بۇ زۇر دەستەلانىن خەمەئالىن كىر. ھەرىبو مېرىن خەمەئالى ئەبو ئەبىدوللا ئەلخەسەن و ئەبو ناھى ئىبراھىم كۆرىن ناسرولمەولەي دىن ھىندى ھەبوو دەستەلانى خۇ ل دەفەرىن زۇراندەفە. ھەرىبو ئافىرى د خىرمەنا شەرىفولمەولە كۆرىن مەرىفولمەولە بوون ل بەغدا. دەمن شەرىفولمەولە مېرى وان زۇ براىن وى (بەھتولمەولە ۳۷۹-۲-۱مىش) ۹۸۹-۱۲-۱ز)

دىرۇكنىڭ ئىسلاھىنىڭ پىنكھاتىنە كۆپ كۆشنىشە مېر بەدى ل
سالا ۳۸۰ / مىش / ۹۹۰ ز. بۇ ۱۸۱

كۆشنىشە مېر بەدى ل گىرنىگىرىن ئەنجانمىن شەرىن
ئاقىرا ئەلەنا ئۈستەكى و مېروانى نا روۋاين،
كۆشنىشە مېر بەدى و ئەگۇھاسىنا ئەستەلانى بۇ ۱
ماليانا ئۈستەكى بۇ ماليانا بەنو مېروانى. زىرگى
مېر بەدى پەيۋەنەپىن سېياسى و ئەشكەرى دگەل
خەندانىيان ھەيۋىن و كار بۇ ھىدى دگر سفى ل
سەرۋەرىن دەۋرۋەرىن خۇ ۋەرگىرت و ئەستەلانى
خەندانىيان ل سوۋسلىن و نەقەرىن كوردى ب داۋى
بىنەت. ز ئالەمكىن بۇقە بەك ز ئەنجانمىن قى شەرى
شەكەسلىنا دوا براقا خەندانىيان بۇ سەخمەرىت
فەزەندە مېرگەمھا خۇ ل سوۋسلىن. ئەو بۇ ۱
سەر ئەستىن مېر مەخمەد كوردى ئەلموسەپىن
عوقەبلى زانچوۋن ئەمىن ب ئەشكەرى خۇقە ھېزىش
تېنلە سەر سوۋسلىن و ب ھەممو نەقەرىن سەر ب ۱
قە گىرىن، ب قىن كىرىن زى ز سالا ۳۸۰ / مىش / ۹۹۰ ز.
پقە نەقەرىن بەدىنەن كەتتە د ئاف نەقەرىن سەر ب
مېرگەمھا عوقەبلى قە ۱۸۱

۲-نەزەنىشە عوقەبلىيان

دگەل ھەندەك مېرگەھىن

كوردان و خودان كەلەپىن دەھرا

پەھدىتان.

ماليانا عوقەبلىيان ئاتكو بەنو عوقەبلى بەك
زەشېرەتەن مەزىنە غەربانە د بىنەنا ز غەشېرەتەن
موزەرى الضەرىغا ۱۸۱ تە، دگەھنە بابكالىكن خۇ
ئەلموقەبلىدەن كەبەر كوردى جەغفەر كوردى عومەر
كوردى ئەلمىھەنى كوردى عەيدولرەھمان كوردى بەزىد
كوردى عوقەبلىن كوردى كەھىن كوردى رەبەھىن كوردى
غامرى كوردى سەغەسەھى ز غەربەتەن غەندەنى
بان زورۇ ئە ۱۸۱، بەنكوكا وانا بەراھىن ز بەھرىنەن
بە، بەنو ئوقلوب و بەنو سەلىم دگەل ۱۸۱ زىلە،
شەرى د ئاقىرا بەنو ئوقلوب و بەنو عوقەبلىياندا

ئەو زى ل سەر قان مەرجان زارېۋون، ئەو بۇ مېر ئەبو
ناھىرىن خەمدانى كەتتە د شەرىدا دگەل ئەشكەرىن
مېر بەدى و براين ۱۸۱ ئەبو عەيدوللاھىن خەمدانى جۇ
جەم مېر مەخمەد كوردى ئەلموسەپىن عوقەبلى و
پىنكھاتەن ب مەھما دەۋرىنچەندانا ئەشكەرى مېر بەدى
گو بىن مېروانى شەرى مېر ئەبو ناھىرىن خەمدانى بۇ
ز پىشنى قە ز روۋاين دېچەقە مەرىل بىن ئەمىن مېر
بەدى ب قىن پىلاننى زانى قىيا بەرەف پاش ئەكشىنەت
دەكو پىشە خۇ بەدەتە چىلىن نىزىكى ئەوئى دگەھىتە
ھەندەك نەشتىن و ب چىلەن ئەلقوش دەھتەنەلگىن،
بەلنى خەمدانىيان زوۋ نەشتىن خۇ دانا و ل دەۋرىن
۱۸۱ زىرەن ئەوما زى ئالورى كەتتە ئاف ئەشكەرى مېر
بەدى و مەركەفانى (خاجب) ۱۸۱ عەيدوللاھىن ئاقسار ب
اغروس الخىلا ھالەكۆشنى، مېر بەد ب كۆشنى ۱۸۱
زەر عاجز بۇ و شەرى د ئاقىرا ھەردو ئالەندا گەرم
بۇ، ھەسەپ مېر بەدى د شەرىدا ھەلگىت، قىيا ل
ھەسەپكىن نەزىر سوار بىت، بەلنى كەتتە سەر عەردى
۱۸۱ ھەسەپنى ھلىن ۱۸۱ شەكەسەت و ب زۆرى بىرەندەر
بۇ، زەلامىن ۱۸۱ ئەوئى بىرەندەر ھىلا د مەيدانا شەرىدا
۱۸۱ بەرەف چىا ئەكشىنەن، پىشنى كۆ بەنو عوقەبلىيان
گەمەك زى كۆشنىن، مېر بەد ما نەف بىرەندەرنا
ھەتا كەسەك ز بەنو عوقەبلىيان ب سەر ھەلبۇۋى و
ئەو كۆشنى و سەرى ۱۸۱ بۇ خەمدانىيان بىر پاشىر
نەرىن ۱۸۱ بىزە سوۋسلىن و ل ئاقىھىن مېرگەھىن
ھەلاۋەتەن. خەلگىن سوۋسلىن ب قىن كىرىن زى
نەيۋىن و رابوۋنە سەر خۇ و گۆتەن. ئەو كەسەككىن
سەرلەشكەرە ئابىت زىدەگەلى ل سەر نەرىن ۱۸۱
بىتەكەن» ۱۸۱ ئەو ئىنەتە خوار و پىشنى كەنكەرى نەفىز
ل سەر كىرن و قەشەرت، پىرەپپا خەلگىن ب كۆشنىنا
۱۸۱ خەمبار بوۋىن و بەھى بۇ دانا و بىن دگەت و بۇ
دكەرى گىرى، ئەگەرىن خۇشتىپانە خەلگىن سوۋسلىن
بۇ مېر بەدى ئەو بۇ كۆ ئەو كەسەپەتەكىن ئاقسار
بۇ ل نەقەرىن و د ۱۸۱ نەقىمما ز مەزىنەن سوچاھەدىن
سوۋسلىمان بۇ دۇرى رۇھىن بىزەنتى، ھېزىش بەزىد
سەر نەقەرىن سەۋۋەرىن رۇمان و ل نەقەرىن ئامەدىن
بەرگىرى ز خەلگىن ئىسلاھىن (دار الاسلام) دگر، پىرەپپا

نەھالبىدەن، پېزىن لى دورور ون فونلانى دىكىمىن، ئەمما ھەي زى تايىمىنە ب بەرجاقكېرنا رۇلى ھىمەك ھىزىن دەقرا بەھىدىن د ھەقكېيىن ئالغۇپى و بەرقەيىن عوقەبىلىياندا، زىمىركو كوردىن دەقرا بەھىدىن د وى سەردەمىدا بېوونە خەلگەكىن سەرب وانفە و دگەل وان پىشكەلارى د شەراندا كېرەو، ل سالا (۳۹۱۱مىش/۱۰۰۱)زا موعىنەمېمولىمولى ئەبو ئەلمىتىع قىرواش كورئ ئەلموقەلىب كورئ ئەلموسەبىيى (۳۹۱۱-۴۲۱مىش/۱۰۰۰-۱۰۲۹)زا ئەشكەردەكىن پىنكەھانى ز عوقەبىلى و كوردان كو دگەھىشە خەت ھزار چەكداران بىرە شەرىق نەستەلاتارىيا بېووقەبىلىيان، شەرى ل ھەمكىن پېزىن (الصاوبونىدا) ل ئىزىكى كوفە روودا و سەركەتن باھرا بېووقەبىلىيان بوو^{۱۹۹}، گىرنگىيا فى شەرى د بەككېرنا ھىزىن عوقەبىلى- كوردى دابە دزى بېووقەبىلىيان، ئەفە زى گىرۇلى بوننا ھەققىلەنگەنا باشە د ئاقبەرا ھەردو ئالېتادا.

ۋەسلان بىارە ئىازىن عوقەبىلىيان د سەردەمىن ھىزەرىيا واندا بۇ بەرفرەھىبوونى ل دەقەرىن كوردان زى دا ھىدىن كو دگەل چەندە مېرگەھەكىن كوردى ۋەك مېرگەھا مەروانىيان بەكەفە بەرامبەر بەك، ب بەنگەكى ھەر (نەسپىكىن ئەو بەردەوام د گاۋدانى شەرىدا بېون دگەل مەروانىيان و ئەف سەردەمىرە ھەنا فونلانىن پاشتر ىن بەردەوام بوو ھەرىكى زى وان دىقا سىنووړى دەستەلاتى خۇ ل سەرب سىنووړى ىن بىتر بەرفرە بەكەت ب ئاپەت زى ل دەقرا بەھىدىن، ئەو بوو ل سالا (۴۱۰مىش/ ۱۰۲۸-۱۰)زا ى ھىر قىرواشنى عوقەبىلى بەرھەفى بۇ ھىزىشەكىن بۇ سەرب مېرگەھا مەروانىيان كىن، بۇ فىن مەردەمىن داخوارزا ھارىكارىن زى كوردىن ھىمىدى و ھەرىكى كىن ئەبا ئەلھەسەن كورئ ھىمىگەنى مەرتىن كوردىن ھىمىدى ل ئاكرى ل ئىوۋف داخوارزا ۋى ھات و ئەو ب خۇ چوو سووسلى، د ھەمان دەمدا مېرىن ئەربىل ئەبو ئەلى كورئ مۇسەكەن ھەزىنى بىراىن خۇ ھەنارلە ھارىكارىيا وان د شەرىدا بەرامبەر ئەسولمولىمولى كورئ مەروانى (۴۰۱-۴۵۲مىش/ ۱۰۱۲-۱۰۶۱)زا، بەلىن ۋەسلان بىارە ھىر قىرواشنى عوقەبىلى بىرى شەرب دگەل

روودا د ئەنجامدا ئوغلىسى سەركەتن و بەنو عوقەبىل ل بەھرىتىن مەزىخىستىن و بەرھەف ۋەلاتىن شامىن و جىزىرى و ھەرتەما جىزىرى چىوون، بېوونە قەھمەوانىدىن ھەمەئىيان خوپك دىا وان و دگەل وان پىشكەلارى د شەراندا دگر^{۲۰۰}.

بەرى دىوسىنىووننا مېرگەھا عوقەبىلى ل سووسلىن عوقەبىلىيان رۇلەكىن بەرجاقف د بۇيەرىن ل ۋەلاتىن شامىن و عىراقىن و ۋەلاتىن جىزىرى روودان ھەبوو و خودان پەمىئا خۇ بېون د بۇيەرىن وان ۋەلاتىندا، كەسەپەئىيىن ئاقدار زى وان رابوون ۋەك نەسب كورئ شەرىمىن عوقەبىلى انصر بن شىت العقبلىرا (سالا ۴۱۰مىش/ ۸۲۵ ھىرىدا ئەو ل سالا ۱۹۸مىش/ ۸۱۳)زا بىراقەك دزى دەستەلاتىن فارسىن د ئاف دەولتەئەمەلىيى دا رابووى^{۲۰۱}، ھەروەسلان ل ۋەلاتىن شامىن كەسەپەئەتەك ب ئالغىن زالم كورئ مەھبۇبىن عوقەبىلى زى وان رابووى، ئەوون د ئاقبەرا سالىن (۳۵۷-۳۵۸مىش/ ۹۶۷-۹۶۸)زا بازىرىق نەمەشنىن ئىخەسەتە زىر دەستەلاتىن خۇ، پاشتر زى دەمىن قەرامەتىيان ۋەلاتىن شامىن ل سالا (۳۱۰مىش/ ۹۷۰)زا گىرئىبە نەست ۋى ب ئالغىن وانفە ھۆكەمدارى ل شامىن دگر، پىشنى فىن زى ل سالا (۳۱۳مىش/ ۹۷۳)زا ب ئالغىن قاتىمىيان ھۆكەمدارى ل فى بازىرى دگر^{۲۰۲}، ئەف ھەممو روودانە ھاندەر بېون رۇلى عوقەبىلىيان ل دەقەرىن بھىزى بەكەفىت و بەرھەفى كىن كو دەستەلاتەرىياگا تايەت ب خۇ ل ۋىرىن دامەزىرىن، ب تايەت پىشنى كو ھەمدانى ل سووسلىن لاۋازىبوون و سووسلى و دەقەرىن سەرب ۋىن قە ل سالا (۳۸۰مىش/ ۹۹۰) كەتتە زىر دەستەلاتىن بەنو عوقەبىلىيان

پىشنى كۆل سالا (۳۸۰مىش/ ۹۹۰)زا بەنو عوقەبىلىيان د ھۆكەمدارىيا وان دەقراندا شووننا ھەمەئىيان گىرتى و ھەنا زى ئاقچووننا دەستەلاتىن دەولتە بېووقەبى ل سالا (۴۴۷مىش/ ۱۰۵۵)زا وانا رۇلەكىن سىياسى ئەشكەرىن بەرجاق ل وان دەقەران ... زى وان زى دەقرا بەھىدىن- دگىرا، زىمىركو عوقەبىلىيان دەقرا بەھىدىن ب دەقەرەگەسەرب بەخۇفە نەزەمەرت و خۇ ب پارىزفانىن ۋىن دزانى، ھەرىچەندە د ۋى سەردەمىدا كەلەك گىرنگى ب ئوۋھاركېرنا دەنگوباسىن بەھىدىن

كورىئى ئىسىكلىنى و ئىبو غەلى بىلەنك ال سەر ئىبا جەسەنى بەرھەنكەرىبو. ئىبا ئىلجەسەنى ھەست ب قىن بىلاتىن كىر و ھەقالبىن خۇ ل شۇبنا خۇ دگەل وان ھىلەن داكو ز پىنشى ۋى قە ئىرىلىن ۋەركىن ھەردوپىن دى ھەقالبىن ئىبا ئىلجەسەنى كىرىن و براقا كىرىنا ۋى ۋى كىر بىلى ئىبو شىبا برەقەتە مووسلىن. لىلىن ۋى ئالۋىرىيا ئاقىرا غولەبىلىيان و ھەردى مېرىن ئاكىرى و ئىرىل پىر دۇۋار كىر.¹⁹⁰

ھەروەسەن مېرىن غولەبىلى د ھەفركى و ئاكوكىچىن خۇبىن ئاقىرايىدا ھقا ز مېرىن كوردان ۋەركىرىيە ل سالا (11۱۱مىش/ ۱۰۹۹-از) ئاكوكى كەنە ئاقىرا مېر قىراشنى غولەبىلى و براين ۋى زەمىمولدەولە ئىبوكامىل بەرگە كىورىق ئىلجەسەنى (11۱۱- 11۱۳مىش/ ۱۰۵۰- ۱۰۵۱-از) و ئىف ئاكوكىيە كەھشە شەرىق چەكدارى. و ھىدەك ز مېرىن كوردان ۋەك سىلىمان كورىن ئىسولمەولەينى مەروانى و ئىبا ئىلجەسەن كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى و پىن دى پىشتەقلى ل ھىر قىراشنى غولەبىلى كىر و بەرەف مەلاسايا اھالىيانا چوون و تالانكىرو ب سەرىكەدا ھەرقاند. و شەرى د ئاقىرا ھەردو ئالىيانا ل دىقرا بەھىبىن روودا پىن كىو سىلىمانى مەروانى و كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى پىنكەدارىن ئىدا بىكەن و ئىبو ز قىراشنى جودا بوون و چوونە جەم براين ۋى ئىبا كامىل بەرەكەى و ھىدەك ز وان شىبان ھىدەكى ز لىشكەرىن قىراشنى ئالان بىكەن. شەرىن ئاقىرا ھەردو برا ب سەركەتتا ئىبا كامىلى ب ھارىكارىيا مېرىن كوردان ل سەر براين ۋى قىراشنى غولەبىلى و كىرىن و ھەستەسەركىنا براين ۋى ل مووسلىن ب داۋى ھات.¹⁹¹

پىۋىشتە

ل داۋىن شىباندايە پىزىن دىقرا بەھىبىن كەنەيە ۋىر باندىرا ئاكوكى و شەرىن ئاقىرا بووھى و ھىزىن خۇجھى ۋەك مېرگەھا جەمەدانى. و دەولەتا نۇستەكى ز ئالىدەكىفە و ز ئالىن بوۋفە ئاقىرا كوردان و ھىزىن جوكمدارى ل دىقەرىن دكىن ۋەك مېرگەھا جەمەدانى و غولەبىلى. و ھىدەك ز دىقەرىن ۋى بوۋفە

ئىسولمەولەينى مەروانى پىنكەھائىيە¹⁹² ز ئىگەرىن جەن جۇگرافىن دەستەلاندارىيا جەمەدانىيان پىدەقى بوول سەر وان راستەوخۇ تىنكەلىن دگەل ھىدەك مېرگەھىن كوردى ۋەك ھەزىلىان و خودانىن كەلاپىن كوردان ل دىقرا بەھىبىن بىكەن. ۋىرەكو كورد بوۋفە خەلگەكى ۋىر دەستەلانن وان بىقىت و لىقىت ئىفە ۋى دا ئاكوكىن دىقرا ھەردو ئالىيانا دىسەنگەت. ئىبو بوول سالا (1۱۰۱مىش/ ۱۰۹۸-از) ز ئىنجامىن شاپىنكىرنا ئىبا ئىلجەسەن كورىن ئىسىكلىنى مەرىن جەمىدىيان د ھەفركىيا ئاقىرا مالىيانا ھەزىلىيان ئاقىرا كوردىن جەمىدى ل ئاكىرىن و غولەبىلىيان ئالۋىيا غولەبىلىيان ئىف جەنە ب دىلىقە دىت و خۇ ب پارىزقانىن ۋى مالىيانن دىرانى و پەيوەندىيا مېرىن ئىرىل ئىبو ئىلجەسەن كورىن مووسكى ھەزىلى دگەل غولەبىلىيان پەيوەندىيەكا ب ھىز بوو. دەمىن ئىبو ب ھارىكارىيا ئىبا ئىلجەسەن كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى ز ئالىن براين ۋى ئىبو غەلى كورىن مووسكى قە ز دەستەلانن مېرگەھىن ھائىيەلادان. ھىر قىراشنى غولەبىلى د بەرزەۋەندىيا ئىبو ئىلجەسەن ھەزىلى دا شاپىنكىن كىر و كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى كىرت و دگەل پىنكەھات كىو ئىبو دىن ۋى ئازادكەت بەرامبەر ئازادكەتتا ئىبوئىلجەسەنى ھەزىلى و زىراندەقا ۋى بو سەر مېرگەھا ۋى. كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى ب قىن مەرجان رازىبوو و خىزان و كورىن خۇ و سىن كەلاپىن خۇ ۋەك بارمەتە ھىلان ھىتا ئىبا ئىلجەسەن ھەزىلى رادەست دگەت. كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى ب مەھما رادەستكەن ئىرىلن بو ئىبو ئىلجەسەن ھەزىلى پەيوەندى ب ئىبو غەلىن ھەزىلى قە كىر و ئىبو ۋى رازى بوو و پىنكەھ بەرەف مووسلىن چوون داكو دەستەلانن ئىرىلن بەدەنقە دەست براين ۋى ئىبو ئىلجەسەنى. پىنشى قىن پىنكەھىن مېر قىراشنى غولەبىلى بارمەھىبىن كورىن ئىسىكلىنى ئازادكەن. ئىبو بوو كورىن ئىسىكلىنى جەمىدى و ئىبو ئىلجەسەن ھەزىلى و براين ۋى ئىبو غەلىن ھەزىلى ب ھەقرا بەرەف ئىرىلن چوون دا كىو دەستەلانن رادەست بىكەن. بىلىن د قىن ئاقىرەيدا

گىشىنى خولكىنى ئوۋىناتىن خۇ ب سەدرا گىرتىپو، ب ئالۋىزى دىگەل جەمەتلىيان دەسپىتىگر پاشىنر ب رەنگە باشىپوونەگىن بىرىكا خىزىمىتىپىن سىياسى و ھارىكارىپىن لەشكەرى بەردەۋاسى پىندا و جەمەتلىيان ھىفا زىيانىن كوردان پىن شەركىتىن و سىرونىتىن دەفەرا وان ۋەردىگىرت و كوردان د شەراندە پىشتەقانىيا وان دىگر، ھەروەسىان جەمەتلىيان ھىفا ز كەلاپىن نەظەرا بەھدىيان ۋەردىگىرت كو بىپوونە پەناگەھ و ئاسىگەھىن وان د دەس تەتقاھىپىتەدا و ھىفا ز وان جەپىن سەخت و ئاسىن ۋەردىگىرت بۇ پاراستنا سەر و مالىن خۇ سەردەراي قىز باشىپوونە پىژەپى پىشتى دەمەگى ب تاپىت سەردەھىن عوقەپىلىيان سەردەراي رەزىقە نىگەرەنى و ئالۋىزى و پىن بىن شەر و لىكەدان تەپو و ئەف شەرە ئى ئەنجاھىن ئارەزوۋىپىن بەرقرەھكەرنە دەستەلاى پى وان ھىران پو.

گۈرەپانا شەرىن ئاقبەرا وان، وان شەران كارىگەرەك سەن ل دەقەرى كى و پو ئەگەرى ئەمانا ئەناھى و نىكچوونتا سەردەرى خەلگىن و ئەو خەلگە ب دەست رىزا زۇرا باج و خويگىن ھەمو ئالىيان ئەالى، دەھماند دەفا كەنىپو بەر ھەپىن كوشىن و ئاللىكىن و دەردەھىرى و بىس و نەپوون، زىنەپارى قى ھەموۋىن ئى سەردەرى چاندىن و بازىگەنى نىكچار لاۋاز پو و د ئەنجاھى چالاكىپىن ئاپوۋىپىن نەظەرىن كوردەنشىن ب تاپىت خەلگىن نەظەرا بەھدىيان ب نىكچارى ل كىنەپىن دا پو.

ب قى رەنگى پەپوونەپىن ئاقبەرا مەركەھىن كوردان و خودان كەلاپىن نەظەرا بەھدىيان دىگەل پوۋەپىپىيان ز ئالەھكەتە و دىگەل جەمەتلى و عوقەپىلىيان ز ئالىن دوۋقە ئە د سەفاگىر پوون ب رەنگەگىن

زىدەر و پەراۋىز:

1. مىسكويە، أبو علي أحمد بن محمد بن يعقوب (ت. ۱۱۰۳م)، تجارب الأمم وتغلب الهمم، اقلبي بالنصح، دار الفنون، مكتبة مطبوع، بغداد، ج ۱، ص ۲۸۱.
2. گىرىگىرىنى وان فەكولتېتىر ئەكەسىنى قورە پىشەر فەناج، علاقات الموصول مع الدولة العباسية (۱۹۱-۱۹۹م)، ص ۹۱، دار المجلد، اعمان، ۱۱۰۱، بوشى يوسف حىسرى قورە، بلاد هكلى (۳۳۱-۳۳۹م)، ص ۳۳۱-۳۳۲، دراسة بمناسبة حضارية، مطبعة وزارة التربية، الربل، ۱۰۰۸، قار محمد حىسرى الامارات الكوردية فى العهد العباسى، دراسة فى علاقتها السياسية والاقتصادية (۲۱۶-۳۳۱م)، مطبعة بوزەلەت، الربل، ۱۱۰۱، بىدەك حىسرى الكرد والعمدانيون (۱۰۱۱-۱۲۰۸م)، دراسة فى العلاقات السياسية والاقتصادية، مطبعة الحاج ماشوم، الربل، ۱۰۱۳.
3. ۋەلاىى دەلەمەز نىزىكى ھەمپو كەرتىن دىگەنە باشپورى دەپەپى خەزەر قەلەپىن ۋەك كەرتىن، كەلەن، تۇرسەن، قەسەم، جۇرەم، ۋە شىكەك، (ھەزىمەت، جىيان، ۋە ھىدەك، پىشكىن، ھەزىمەت، تارىخىچان، ۋە تاران، فەدەگىرت، بۇ رەپاۋىز، پىر تەپە، (بىر حوقل، أبو القاسم النمىسى، ص ۳۱۷م)، ص ۱۷۷، سىپو، الأهر، ص ۳۰۱ = مطبعة بىل، البىن، ۱۹۳۸، ص ۳۷۶-۳۸۰، المقصدى، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن البىد، المشارى، حوالى، ص ۳۸۰، ص ۹۹۰، أحمىن القاسىم، فى معرفە الألقاب، علق عليه بوضع ماشوم، محمد أبىن النمىسى، دار كىتەب، القەبە، بىرەت، ۱۰۰۳، ص ۱۱۷-۱۸۰.
4. بىن النمىسى، ص ۱۰۱م)، ص ۱۱۱، قازىن نامە، حلقە، بىرجمە، عن القاسىم، بىسەف، الواسى، دار القاسىم، البىن، القەبە، ۱۰۰۱، ص ۷۷، القىرومىنى، حىكىم، أبو القاسم، ص ۱۱۱م)، ص ۱۰۱، شەھەنە، بىرجمە، عند الھەب، عزام، دار كىتەب، القەبە، القەبە، ص ۳۱۲، القاسىم، أبو قاسم، عبد الملك، بن محمد، استامبول، ص ۱۹م)، ص ۲۷، تاريخ لىر السىر، المقروء، كىتەب، لىر، أحمىر، شوك، القرم، وسىرەم، مكتبة الأسمى، القەبە، ۱۹۱۳، ص ۱۳۷، لىر، المقصدى، محمد بن علقى بن طىلەن، ص ۹-۱۷م)، ص ۱۳۰، القەبە، فى الآداب السلطانية والذول الامتلاية، لىق، بىرجم، عند القاسىم، محمد، دار القاسم، القەبە، ص ۱۹۹، ص ۱۷۰-۱۷۱.

٤. ابن الأثير، عز الدين أبو الحسن علي بن أبي الكرم الحنبلي، ات ١٢٠هـ/ ١١٢١م، الكامل في التاريخ، تحقيق: أبي الفداء عبد الله القاضي، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٨٧، مج ٧، ص ٨٨-٨٩، وفاء محمد علي، الخلافة العباسية في عهد لسطح البوهيين، المكتبة العاصمى الحديث الاسكندرية، ١٩٩٠، ص ١١.
٥. ابن الجوزي، جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي، ات ٥٩٧هـ/ ١٢٠٤م، المنتظم في تاريخ الملوك والأمم، دراسة وتحقيق: محمد عبد القادر عطا ومصطفى عبد القادر عطا، ط ١، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٤م، ج ١١، ص ٤١-٤٢، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، مج ٧، ص ٨٨-٨٩.
٦. بو يتر (الباريان) بيرة مسكونية، نجارب الأمم، ج ١، ص ١١٥، ولله عفا، محمد حسين الزبيدي، العراق في العصر البوهي، التنظيمات السياسية والإدارية والاقتصادية، ٢٢١ - ١٤٤هـ/ ٩٤٤ - ٥٨٠م، دار النهضة العربية، بغداد، ١٩١٩م، وفاء محمد علي، الخلافة العباسية في عهد لسطح البوهيين، ص ١١-١٢.
٧. ابن حرم أبو محمد علي بن بن سعيد الأنطلسي، ات ١٤٥هـ/ ١٠٦٢م، جمهورية أسباب العرب، دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠٠٢م، ج ١، ص ٢٠٢، فيصل السامر، الدولة الحمدانية في الموصل وحلب، مطبعة الإيمان، بغداد، ١٩٧٠م، ج ١، ص ٤٧، مواد علي، المفضل في تاريخ العرب قبل الإسلام، بغداد، ١٩٤٠، ج ٤، ص ٤٩.
٨. ابن حرم، جمهورية أسباب العرب، ج ١، ص ٢٠٢، ابن حنكل أبو العباس شمس الدين أحمد بن سعيد، ات ١٤٨هـ/ ١١٨٢م، وفیات الأعيان وأنباء أئمة الزمان، طبعه إسماعيل علي، دار صادر، بيروت، ١٩٩٤م، ج ١، ص ١١٤.
٩. ابن الأثير، الكامل في التاريخ، مج ١، ص ٢٧٩، ٢٨٠، السامر، الدولة الحمدانية، ج ١، ص ١٧٠-١٧١.
١٠. فرانسوا القراطة، سفر ب مصر، يعرف هو عصفان كرون، مشغفسي الأشعث، انه بن ب فوجت القراطة، لثكو بالقصور هاليهيايين، فرانسوا ب بالي المشكورين شيهيين ليسانابيلر، فقيهيايين، فوجت ل زيرين حيراني و يعمنين بمالكيبويين و دولتيا هو ل بهرحيس دالمورالمنر، هو زيارين، بن بيرة، مصطفى ثلث القراطة بين الفيد والخر، دار الأنطلس، بيروت، ١٩٦٠، ص ١١، ولله عفا، إسماعيل علي، القراطة، دار مكتبة هلال، بيروت، ١٩٨٢م، ص ١٧، ولله عفا.
١١. ابن الأثير، الكامل في التاريخ، مج ٧، ص ١٧، ١١٢، رشيد عبد الله الجميل، دراسات في تاريخ الخلافة العباسية، بغداد، ١٩٨٤م، ص ١٧٢-١٧٤.
١٢. القراطة، عرب بن سعيد، ات ٢٦١هـ/ ٩٧١م، صلة تاريخ الطبري، تحقيق: محمد أبو الفصّل إبراهيم، ط ١، دار المعارف القاهرية، ص ٤٤.
١٣. السامر، الدولة الحمدانية، ج ١، ص ١٨١، أحمد خليل، تاريخ الفكر في الحضارة الإسلامية، دار هيبو، بيروت، ١٩٧٠-٧١م، ص ١٨٢.
١٤. كمالا ترمطش، تكليفه سفر بعاك (كوشين جيهان سير و همدان، بوبلوق خلوپور و همدان، حندق ل بالكور و همدان، سيلقانسير ل باشور و كركانر ناخر، بدراسير، بن به فوجت شوبهوارين، بن هلميه، محمد كاسر و زويرن ناخار، بن همدان، بو (الباريان) بن بيرة، بديوش بوسف، حمسير، هورين، كمالا ترمطش، كوتلار، بولاك، كوتلار، ديروكيا، بالزوليا، بولكيا، هاملر، ١- انقوت، ١٠٠٢، ص ٢٢-٤٢.
١٥. مسكونه، نجارب الأمم، ج ١، ص ٢٩٤، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، مج ٧، ص ٢١١.
١٦. مسكونه، نجارب الأمم، ج ١، ص ٢٩٤.
١٧. المصدر نفسه، ج ١، ص ٢٩٤.
١٨. ابن شداد، عز الدين محمد بن علي الأنطلسي، ات ١٤٥هـ/ ١١٨٤م، الأتقاني الخطيب، في ذكر أئمة الضام والتجوزة، تحقيق: يحيى صادق، وزارة الثقافة والأرشيف القوي، دمشق، ١٩٧٨م، ج ٢، ص ٤٤١، فرهاد حاملي، سيوش المدينة الكوردية، من القرن ٤ - ١٤هـ، ١٠٠-١٢٢م، دراسة مصداقية، دار مسيرين، انقوت، ٢٠٠٤م، ص ٢٨.
١٩. السامر، الدولة الحمدانية، ج ١، ص ١٥٧، الزبيدي، العراق في العصر البوهي، ص ٢١-٢٢.
٢٠. نصيب بن زيرك، ناخار، ولانن جزيين، به، كرتكيبات، حمن، هيبو، زيركو، تكليفه، سفر زيركا، كاروانش، ناخارا، موبستن و ولانن شاسر، نا، جهمكن، بن ثلث و بولاقصند، ب بهرح و بيمتالين، هو، بيرة، باقوت الحموي، ثلثاب المين، بن عبد الله الزبيدي، الحموي، ات ١٤٥هـ/ ١١٨٤م، معجم البلدان، دار صادر، بيروت، ١٩٧٧م، مج ٤، ص ١٨٨-١٨٩.
٢١. مورجان، بيزيرك، تكليفه ناخارا، هوارم و بربستان، اطرستان، كهلوك، باران، بن جان و مشه، جهمكن، فيقر، بن فرهادين، بيرة، باقوت الحموي، معجم البلدان، مج ١، ص ١١٩-١٢٠، ابن سناي، زاه، محمد بن علي البوسني، ات ٩٧٧هـ/ ١٥٩٩م، أوضح المسالك إلى معرفة البلدان والممالك، تحقيق: محمد الرواسية، دار الفريد الإسلامية.

- ايرت ۱۰۰۶، ص ۲۱۱
۱۲. يوه نايزهگي مغازي ولاتين موزلمه، دولقمه، د خورن خيز و سيزه د تايوت د بهرهمشيپنا پمسي تاگو پتر هواره غراگر، يو زيارين پتر سيزه باقوت الحموي، معجم البلدان، ج ۳، ص ۱۱۱-۱۱۲، ابن ساهي زاده اوضح المسالك، ص ۳۶۹-۳۷۰
۱۳. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۱۴، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۲۱۷-۲۱۸
۱۴. كواشي، كهلايكا، ص ۱۳۰، د لاسي به ل زواهلان مومسلي تن پكلك دجيني لهو ژي يو ولاهگي باقوت الحموي، معجم البلدان، ج ۱، ص ۱۵۸، ابن ساهي زاده اوضح المسالك، ص ۳۷۱، نوح زندهه دكوكيډر دگت كو حطلي كلس لږ هميون، نها دكفيته ناخيا بائيلز و او كجا، مسخري قورا سيمبلي دور، يو زيارين پتر سيزه، مويش يوسف هروي، كهلا كواشي، كوفارا، هيك، هنار ۱۷، هيك، ۱-۱، پ ۱۹
۱۵. دهميران، مريم ژي ډيرا دهميرانا لهوا دكفيته دالكا كهلا له موشني، خلكي خوداني سلطهگي موزن دور، يو زيارين پتر سيزه، باقوت الحموي، معجم البلدان، ج ۱، ص ۵۱۱
۱۶. الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۲۱۱
۱۷. ابو زيد عبد الرحمن الحموي، المعروف بابن خلدون، ات ۸۰۸ هـ، ۱۴۰۶ م، تاريخ ابن خلدون، المعاصر الغر وديار الهند والخر في تاريخ العرب والبر وبن عاصم، ص ۱۵۱، دار الفكر، بيروت، ۱۹۸۸ م، ج ۲، ص ۵۲
۱۸. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۳۹۲
۱۹. شنگال استجار نايزهگي لغواره ل هميون خيزي ل باسغون بايزانه و جياي يو ل باسغون جياي، كهلايكا، مسلمان لږ هغه د دولقمه، د لاسي به لږ يو زيارين پتر سيزه باقوت الحموي، معجم البلدان، ج ۳، ص ۱۱۲-۱۱۳، ابن ساهي زاده اوضح المسالك، ص ۳۶۹-۳۷۰
۲۰. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۷۱-۱۷۲، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۲۱۱
۲۱. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۷۲-۱۷۳، ابن العيني، أبو الفرج جمال الدين المنطقي، ات ۶۸۵ هـ، ۱۲۸۱ م، تاريخ الزمان، نقله إلى العربية، الأب استجار، اوله، قدم له، الأب جاز مويش، فيه، دار المشرق، بيروت، ۱۹۸۱ م، ص ۱۰
۲۲. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۷۲
۲۳. ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۲۱۱
۲۴. كهلا شانس، كهلايكا، لاسي به نها دكفيته باكووي ووزالين بايزكي بايوفا كو ۲۳ كم ل رجو دور، سيزه، مويش يوسف هروي و شقان شوگري هروي، كهلا شانس، كوفارا، هيك، هنار ۱۲، هيك، ۱-۱، پ ۲۳ و يوفا
۲۵. كهلا هروي لاسكوهگي لاسي به دكفيته باكووي هميون مومسلي موزن د ولاتين هكاري، فيه، جههگي لاسي و دولقمه، د خيز و خيزو يو سيزه، مويش يوسف هروي و شقان شوگري هروي، كهلا شانس، كوفارا، هيك، هنار ۱۱، هيك، ۱-۱، پ ۱۷-۱۹
۲۶. اير الماني الاكراه في بهديتان بحث تاريخي عن منشأ الاكراه وخدماتهم وخدماتهم وطاقاتهم وادابهم، ط ۱، مطبعة خه بلد، هيك، ۱۹۹۹ م، ص ۱۰۰
۲۷. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۷۲
۲۸. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۰۰، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۱۸۲-۱۸۳
۲۹. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۰۰-۱۰۱، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۱۸۲-۱۸۳
۳۰. مرقعيه، نايزهگي دكفيته هميون مومسلي ل لاسي سيمبلي، هه بهراموري باسغون، جهه گانين لقا زلال لږ هغه شوربه و بازر لږ هغه سيزه باقوت الحموي، معجم البلدان، ج ۱، ص ۳۸۲-۳۸۳، ابن ساهي زاده اوضح المسالك، ص ۳۰۱
۳۱. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۰۰، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۱۸۳
۳۲. مسكويه، تجارب الأمم، ج ۱، ص ۱۰۰، ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۱۸۳، السامرايوله الحمدانيه، ج ۱، ص ۲۱۷
۳۳. مويش هروي، بلد هكاري، ص ۸۱-۸۲
۳۴. ابن الأثير، الكامل في التاريخ، ج ۷، ص ۲۰۱، ابن خلدون، الأيلاق الخطيرة، ج ۳، ص ۳۱

13. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 155، ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 101.
14. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 128، ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 101.
15. ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 111-112.
16. كرا كيرا، يلفانهكا جيلكي، ميرالي بوز، يرافيميرو شيمست القيقا بار جل الزيدان بوز، الزيدا، صفا و ينجي كولوكرامه- ب في دنگي مهر كيرك- 15- 10- 1000- كتكمير با رانبارين پتر شيمه محمود، الجولني، الفسكاييل والأوران والنقود العربية- دار الغرب الاسلامي، بيروت- 1005- ص 97-99.
17. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 118، ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 113، 111.
18. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 181-180، ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 177-178.
19. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 187-186، ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 188-187.
20. بوليس بازرگهيا، كعلينه بطرا ليريهيا نيزكي، عملائي، كعلتك، جيم و بيمستان لي عهده- حوزو كليلين لافي و جويوزان و د ناك بازيو، بيوز بازيك، كعلينه لقيه، جيان و ب صهرما و بفرهكا، نازار، ل ليمستان و لماره، بيروز، باقوت الحدودي، محرم البلاد، مج 1، ص 188-189، ابن سنياني، راند، أوضح المسالك، ص 197.
21. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 181.
22. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 181، ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 181-182.
23. روية الرحمة بازرگهيا، ل بطرا، بازرگهيا، كعلينه لقيه، باقوت و صفا، با رانبارين پتر شيمه، ابن سنياني، راند، أوضح المسالك، ص 197.
24. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 181-182.
25. المصدر نفسه، ج 1، ص 192-191.
26. المصدر نفسه، ج 1، ص 192-191.
27. المصدر نفسه، ج 1، ص 192-191.
28. الفاضلي أبو علي، المحمدر بن علي، المعروف بالتنويرات، 194هـ (191م)، كتاب الفرج بعد الغمة، تحقيق عبد الفتاحي الفاضلي، دار صادر، بيروت، 1974م، ج 1، ص 181.
29. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 192.
30. إبراهيم (مفسرين نوزيمه، بطمكر، الرازي، بن في صلا (1057هـ)، (1057م)، (الاور، زاهد، زامشوخ، فاه، هاليه، فليمين، بالكوكير، ل سهر، و جيلين، دكمت، كو، بافي، شيوخ، لادن، الشيوخ، عدي، شينخي، ليزيان، ل كورين، ليراهي، بيوز، ل هليل، ديوز، لوزان، ل ليمستان، ل ل اورينين، جويوزان، ديواران، في جمدن، بيروز، عبد الرزاق، الحسن، ليريهين، في حاضرهم، يهاضيهم، منشورات المنظمة العربية، بغداد، 1981، ص 117، دار صديق، ليليل، الرطبات، القليلة، الكربية، في العصر الوسيط، مؤسسة موكرياني، الزيل، 1007م، ص 4.
31. محمد أمين، زكي، بلد، خلاصة تاريخ كرد، وكريستان، من أقدم العصور التاريخية حتى الآن، نقله إتي، العربية، وعلق عليه، محمد علي حوني، تحقيق، كمال، مطهر أحمد، دار الطوبون الثقافية، بغداد، 1004م، ص 10-7-1، أبو العاصي، الأكراد، في بهستان، ص 10.
32. مسكويه نحارب الأهم- ج 1، ص 192-193.
33. ابن الأثير: الكامل في التاريخ، مج 9، ص 190.
34. بيروز، الكامل في التاريخ، مج 9، ص 190.
35. أبو العاصي، الأكراد، في بهستان، ص 10.
36. با رانبارين، يرافيمير، ميرالي، في مولعني، بيروز، الفارسي، أحمد، بن يوسف، بن علي، بن الأرق، ات، بعد 1077هـ/1668م، تاريخ الفارسي، حقه، بوز، عبد الطيف، بوز، ط 7-، دار الكتاب، البستاني، بيروت، 1974، محمود، ياسين، التكريفي، الإمارة، العراقية، في بار بكر، والحزيرة، رسالة، ماجستير، غير منشورة، مطبعة، التي، كلية الآداب، جامعة بغداد، بغداد، 1970- عبد الرزاق، يوسف، المولة، الموسنكية، في كريسيل، الوسيط، مطبعة، الحوانات، ج 1، بغداد، 1971م، ج 1، الربيع، 1001م.
37. البيهقي، أبو شجاع، ظهور الدين، محمد، بن الحسين، ات، 1092هـ/ 1681م، قبل كتاب، نحارب، ألفوا، عشر، بالنسخ، والتصحيح، ه 3، امير، مطبعة، شركة، العصر، الصناعية، الفاضل، 1911م، ج 2، ص 82.
38. مسكويه، أحمد، كيهيا، بازيك، و كلالهكا، صهره، كعلينه، عهده، رويان، دلهو، د لقيه، لاهد، و جيزان، دا، بو

۶۰. رابریٹن ہفر ہر ہار سیرہ باقوت الحموی معجم البلدان ج ۱ ص ۲۶۸-۲۶۹، سبھاں حسن علی بنگلی، حسن کیفا-
دراسة في تاريخها السياسي والحضاري مطبعة وزارة التربية الربل ۱۹۷۰.
۶۱. باحلايا ب كورن ديترن باطن كوتھكھ دكھيشہ روزھلائر باڈو راجو ل لائين جاپن بن روپارو خانپور، اينك زوار
روپارانہ بين دريتہ صفر جملہ سیرہ عبد الرقيب يوسف المولة الموصتكية في كراختان الوصطي ج ۱ ص ۹۲ جملہ ۱.
۶۲. ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۱۱۰، ۱۱۲.
۶۳. الورداري، ذيل كتاب تجارب الأمم ج ۲ ص ۸۱.
۶۴. نور عابدين اطور عابدين، باڈر كھكھ صفر بن نصيبين قہ به ل لائين جبار، هندافو باڈو جبار جوڈو به عابدينو
مطبعة خولہ سیرہ باقوت الحموی معجم البلدان ج ۱ ص ۱۸، ابن صلمہ زادہ أوضح المسالك ص ۱۴۹.
۶۵. الورداري، ذيل كتاب تجارب الأمم ج ۲ ص ۸۷.
۶۶. الورداري، ذيل كتاب تجارب الأمم ج ۲ ص ۸۸، الفارسي تاريخ الفارسي ص ۴۶-۴۷.
۶۷. الورداري، ذيل كتاب تجارب الأمم ج ۲ ص ۱۷۱-۱۷۲، ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۱۱.
۶۸. سیرہ ذيل كتاب تجارب الأمم ج ۲ ص ۱۷۱.
۶۹. ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۱۱۲.
۷۰. الورداري، ذيل كتاب تجارب الأمم ج ۲ ص ۱۷۷-۱۷۸، الفارسي تاريخ الفارسي، مرقه ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷
ص ۱۱۱-۱۱۲.
۸۱. ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۱۱۲-۱۱۱، ۱۱۱، خاضع المعاضدي، دولة بني عقيل في الفوصل والحيرة
مطبعة شعبيو بغداد ۱۹۸۱ م، ص ۲۲.
۸۲. مستطفي ابن بول، الدول الإسلامية، تصحيح طراوت وخاليل أحمد، ترجمة محمد صبحي فزاد، مكتبة الدراسات
الإسلامية، دمشق ۱۹۷۳ م، ۱- ص ۲۱۹ أحمد الصغيد، سليمان تاريخ الدول الإسلامية ومعجم الأسم الحاققة دار
المعارف، امصرد، ص ۱۱۸.
۸۳. ابن خلكان وفیات الأعيال، ج ۱ ص ۱۱۰-۱۱۱، فورية بونس فراج علاقت الموصول مع المولة العباسية ص ۹۸.
۸۴. الفلفطندورامو العباس أحمد بن علي ابن ۸۲۱ هـ ۱۱۱۸ م، نهاية الأرب في معرفة أئساد العرب تحقيق علي الخاقاني
مكتوبات دار البيل، بغداد ۱۹۵۸ م، ص ۲۲۸، خاضع المعاضدي، دولة بني عقيل ص ۱۷-۱۸.
۸۵. اليعقوبي أحمد بن أبي يعقوب بن واضح الكتاب ابن ۱۱۶۱ هـ ۱۸۰۱ م، تاريخ اليعقوبي، دار المصنار بيروت ۱۹۹۲ م، ج ۲ ص
۱۵۱-۱۵۲، خاضع المعاضدي، دولة بني عقيل ص ۱۲.
۸۶. ابن الفلاسني، ابن يعلي حصره ابن ۱۱۵۵ هـ ۱۱۶۰ م، ذيل تاريخ دمشق، تحقيق ص ۲۰۰، أمصرد مطبع الأباء اليمصيين
بيروت ۱۹۰۸ م، ج ۱ ص ۱۲، خاضع المعاضدي، دولة بني عقيل ص ۱۲.
۸۷. هلال الصلبي، ابن الحسين هلال بن الحسين بن ابراهيم ابن ۱۱۱۸ هـ ۱۱۰۱ م، تاريخ الصلبي، دار الكتب العلمية
بيروت ۲۰۰۰، ج ۲ ص ۲۲، خاضع المعاضدي، دولة بني عقيل ص ۹۶-۹۷.
۸۸. ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۱۸۴-۱۸۵، ابن خلكان تاريخ ابن خلكان ج ۱ ص ۲۲۲.
۸۹. الفارسي تاريخ الفارسي ص ۱۱۱-۱۱۲، ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۲۸۴-۲۸۵.
۹۰. ابن الأثير الكامل في التاريخ ج ۷ ص ۲۸۷-۲۸۸، خاضع المعاضدي، دولة بني عقيل ص ۱۲۳-۱۲۴.

دروستېوونا مىرگەھ و مىرېن كوردى ل بەھدىنان

د.زىرار سەدىق تولىق

زانكۇيا دەھۇكە-كۇلىزا زانستېن پروفايەتى
دەرگىران،موسىدەق تونى

ئاكرېن دگەل ئاقىن جەمىدىن ھائىبە گىرەدان لەھرا ب
اسفر الحمىدىبە ناككو ئاكرېن يا جەمىدىن ھائىبە
ئاقىن اسفم البىلان. ۳۷۱/۲. ۱۲۷/۱. الكامل. ۱۲/۹. صبح
الاشرى. ۱۲۷/۱ و بويىبە خودان مىرگەھەكا نىسجە
بەررە و نەدىار ھەررەكى ھىدەك عەشپىرەنېن دى بىن
كوردى بىن جىرانېن وان وەك عەشپىرەنا ھەزىلى ل
ئەرىپىلن و عەشپىرەنا ھەگارى ل ئەمىدىن و عەشپىرەنا
داسنى ل وەلاتن داسن اھۇكنا و عەشپىرەنا زەرزارى
ل خەفتىلار ارەواندور.

و ل سەر زىمانى ئىپىنولئەسىرى ابن الأثيرا ھائىبە
اھەسى كەلەپىن كوردىن جەمىدى. الكامل. ۱۲/۸
و اھەسى كەلەپىن كوردىن جەمىدى و بىلەپىن
وان. التارىخ البارسى۱۸. ژىلى كەلا ئاكرېن چەندىن
ئاسىنگەھ و كەلەپىن دى ل دەقەرىن دەپرەرى وى
ھەپور. وەك كەلا شۇشنى يا پىناقۇدەنگ كىو ل سەر
گرەكى بىلە ھائىبە ئاقاگىن و نىزىكى ۱۲ فەرسەخىن/
۶۵ كىلومەتران ژ مۇسۇلن دەپرە الكامل. ۳۵/۹. و
دەقەپتە ئالىن رۇئالەپىن ئاكرېن ل سەر رىكا ئاكرېن-
دەھۇكىن. ياقۇت ئەلجەمەھوى دەپرەرى ئاكرېن دەپزىت

ئىكە: مىرگەھىن سەردەھىن عەپاسى

۱- مىرگەھا ھەمىدى

ھەر وەكى پىرىيا مىرگەھ و دەستەلەتلەرىن دى
بىن كوردى ب مۇستەھى يا نىار نىنە كا چەوا و
كەنگى مىرگەھا جەمىدى ھائىبە داسەزاندن. ھەنا
داويا سەردەھىن بويىبە اسالا ۱۵۰۰ھىل/۱۸۰۱زا. ج
بەجەس مىرېن قىن مىرگەھى د مېزەپىن دا ئەھائىبە
تومارگىن. لى ھىدەك نەنگىپاس و پىزانىن كىم
دەپرەرى قىن مىرگەھى د چوارچوقىن ھىدەك بابەئىن
دى دا ھائىبە.

۱- بولگىن مىرگەھا ھەمىدى

ھەر ژ كەلەپىن مىرگەھا جەمىدى ل دەقەرا
ئاكرېن و شۇشنى ھۇمارەكا كەلا و ئاسىنگەھ و
چەپەر و گوندىن جىپاس ھەپور. كەلا ئاكرېن كىو
ل سەر گرەكى بىلە بوو. كىرەو سەنلەرىن رىقەرىن
و پائەغىن سىياسى بىن مىرگەھا خۇ ھەنا ئاقىن

ۋى كىر و پىشەقانى لىكر داكو ئىرىلىنى (دەستىن ۋى بىشەدەر ئىپوچ ئىبا عىلى كورۇ مۇسەكى دەست ب سىر ئىرىلىنى دا گىرت و سىلار گىرت و كىرە دىندىلىقە ھەردە مېرگەھىن ئاگىرنى با جەمىدى و مېرگەھا ئىرىلىنى با ھەرىتى پىگىرى دەستەلەن مېرىن مېرگەھا عىلىلى پىن (۳۸۱ - ۴۸۹ مىن) / ۹۹۱ - ۱۰۹۱ م. پوون و گېھارىيا وان دىكر دەست سىر ئىرواش كورۇ موقەلەن عىلىلى دەست ب پىشەقەچوۋىن ئاگىرىيا ئاھىرا جەمىدى و ھەزىقەن كىرى. ز قىر كىرارى ئىران پوون و خۇ ز ئىپوئەلجەسەن كورۇ عىسكەن جەمىدى تۆرەكر و ھوشدارى دابى زىر مابىنىكرنا ۋى د كاروبارن ئاقچوۋىن مېرگەھا ھەرىتى با سىر ب ۋى قە و داخاز زى كىر كىو كەلا ئىرىلىنى ب زىرىنەقە بۇ مېر سىلارى و شەرىق وان كەسەن بىكەت بىن پىشەرى پوون. پاشى ئىپوئەلجەسەن جەمىدى ب مەرجىن مېرى عوقەلى رازىپوون و كەلا ۋى بۇ زىرەد و لى دەست سىر سىلار زىرىقە بۇ ئىرىلىنى د زىكىن دا ھەردە سەركىران ئىپوئەلجەسەن جەمىدى و ئىپو عىلىن ھەزىتى خىلەت لىكر ئىپورا سىلار زىرىقە مۇوسىن و ھەقلىن خۇ قىزىكىن داكو بچىن كەلاپى ۋەركىن بىلى وان ئىپو دەستەسەكىن (۱۹۸).

۱- سالاللاسلار / ۱۰۱۹-از مېر ئىپوئەلجەسەن كورۇ عىسكەن جەمىدى دىگەل ھىدەك مېرىن ۋى بىن كوردى بىن ب ھىزىن وانقە كەھىشەنەلەشكەرىن قىرواش كورۇ موقەلەدى داكو شەرى دىگەل بىرەن ۋى زەمىپولەقە ئىبا كەلى بىكەن. و پاشى پىكەفە بەرەف دەقرا مەھسەبا لىزىك دەۋكۆن چوون و ئىپو دەقەر ۋىزان و ئالانكر و پاللىتر مېر ئىپوئەلجەسەن جەمىدى و مېر ئىپو جەرىن سىلارمان كورۇ نەسرولمەقە تەجمەد كورۇ مەروانى كوردى جىگىرن بىلى ۋى ل جىزىرا بۇلانى زى رىزىن قىرواشى جوداپوون و كەھىشەنە زەمىپولەقەلى. لى لىپوئەلجەسەن لىكەرىن قىر چەلىق دىار ئەكرىپە (۱۰۸).

ئىپوئەلجەسەن جەمىدى ھەنا سالاللاسلار / ۱۰۶۲-از ل سەر مېرالىيا خۇ مابوون ل قى سالىن ئىپو و مېر ئىبا عىلىن ھەرىتى ھالەتە گازىكىن بۇ دىوانا خەلەقەن ھالەتە خەلەكەن. سىزى زىمان. س-۱۱۱

۱) كەلاپەكا مەزىنا كەلەك بىشەدەر. ز ئاگىرنى بىشەدەر و مەزىشە لىن د قەدەرىن خۇدا نە ل ئاسەن ۋى بەھا (۱) قەدە عىقىمە عالىيە جەد. سى اعلى من القەر ۋاكر مەھا ۋاكنىھا فى القەر تونھا (۱) معجم البلدان، ۳/۲۷۲.

بەشەكەن گىرگە پىن ئاقچەنكىيا دەقرا شىۋىلىن دىزىرىت بۇ بەرەم ئىنانا دىكىن ھىارا شىۋىلىن كىو ل كۆندى ئىشەرمەھا با راست ئىشەرمەھا د ھالەت بەرەم ئىنان معجم البلدان، ۳/۲۷۲. قەوم البلدان، ص ۱۷۹.

ھەرىدىسان دىشەندەقە دەقرا بەرەرمەھا (مىج) بىشەدەر دىگەل ۋەلەن جەمىدىيان كىو دەشتەھىبەكە و ھىزەمەكە مېرگە و كۆندەن ب خۇقەدەكرىت و كەلاپىن بىشە ل سەر جىپەن ۋى ھىپوون. سەرب قىر مېرگەھىن قەپوون معجم البلدان، ۱۰/۱۱۰. ھەرىدىسان كۆندى عىمىران اعمرانى كۆندەكەن مەزىن ھەقىسەنورە دىگەل شىۋىش و مىج و جەن چەلىق و ھىزىن ئىپە. معجم البلدان، ۱۱/۱۱۳.

۲- مېرىن مېرگەھا جەمىدى

۱- مېر ئىپوئەلجەسەن كورۇ عىسكەن جەمىدى ل داپىيا سەرىمەن پوھىرى. مېر ئىپوئەلجەسەن كورۇ عىسكەن جەمىدى خۇدانى كەلا ئاگىرنى پوون ئىپو ئاگىرىنى دىگەل جىرەن خۇ و خۇدانى ئىرىلىنى ئىبا ئەلجەسەن سىلار كورۇ مۇسەكى ھەرىتى ھەپوون ئىپوھا ھالەتە بىرەن ۋى ئىبا عىلى كورۇ مۇسەكى دىرى

۲- مېر عىسايىن ھەمىدى

پىشى دىيارىنى بۇ ھالدى پىر ژ ئىف سەئەسالىيەكىن،
 دووسارە ژىندەرنىن ھىزىۋىيىن بەھسەن مېر عىسايىن
 ھەمىدى دىگەن پىن ھەققىم بوو دىگەل مېررى ئەتابەگى
 عىمادەھىتىن زەنگى (۵۲۱ - ۱۱۱۷مىش/ ۱۱۱۷ - ۱۱۱۸ز)،
 بەرى كو مېر عىمادەھىتىن زەنگى ل سالا ۵۲۱مىش/
 ۱۱۱۷ز دەستەلاتى ئەتابەگىا مووسىلىن بىكرىيە دەست
 مېر عىسايىن ھۆكۈمدارى ل مەھرىن ژىر دەستەلاتى
 خۇمىر، دەمى مېر عىمادەھىتىن ھۆكۈم گىرئىيە دەست،
 مېر عىسا ھىلا ل مېر مېرگىمما ۋى و دەستەلاتى
 ۋى پىن بۇھلەپى، التارىخ البىر مى ۸۰-۸۸- الكامل ۳۲۱۸،
 ۋەمىن دىيارە كو مېر عىمادەھىتىن ئاگاھى ژ ھىزى
 شىپالىن ئەشكەرى و سەرگىرەپىلى و دەستەلاتى
 مېررى ھەمىدى ھەبوو، لەوما ۋى دىت بۇ ۋى و ب ئىك
 جارىيە ئەتابەگىيا امېرگىمما ۋى يا نوو دىمەرزادى
 باشنە مېر عىسايىن بۇھلىيە ل سەر دەستەلاتى
 ۋى ل ۋەلاتى ۋى سەمەراى ۋەركىتتا ھەلوپىستەكىن
 ئەرنى و ئاشىپتە زاپىن مېر عىمادەھىتىن زەنگى
 بەرامبەر مېرگىمما ھەمىدى، لى مېر عىسايىن بەردەوام
 ھارىكەت پىن ئەشكەرى و ھىزىن شەرى پىشكەپتىن
 خەلىپىن غەبەسى موستىرئىيە بىللە دىگىن دەمى ل
 ھىفا رەمەزانا سالا ۵۲۷مىش/ ۱۱۲۲ز بۇ شەرى مېررى
 زەنگى ھالبىيە مووسىلىن، لى پىشى خەلىپە ئەشپاي
 مووسىلىن داگىر بىكەت و ھىزىن خۇ قەكىشەپتە،
 مېررى زەنگى ھىدەك ھىزىن كىرە سەر ئاكرىق و
 كەلاپىن ھەمىدىيان و بۇ دەمى سالاكىن ئورنىچكىن،
 شەرى ب ھىز بوو و ئورنىچىن ھەمما سالا پاشىر
 ۵۲۸مىش/ ۱۱۲۳ز قەكىشە خۇ شىپايى ھەموو كەلەن
 بەك ل دوول بەك داگىر بىكەن و مېر زەنگى ب خۇ
 چوو سەر دىيارىن كەلا ئاكرىق، لى ژىندەرنى دىرۇكى
 بۇمە دىيارە كىرىيە گا پاشەرۇزا مېر عىسايىن يا چاۋان
 بوو التارىخ البىر مى ۸۰-۸۹- الكامل ۳۲۱۸-۳۲۱۹ مىرغ
 الكىب ۳۵۲۱،

ئەم دىشېن بىزىن پىشى قىن روپانىن مېرگىمما
 ھەمىدى سەرەخۇيا خۇ ژ دەست تا و كەلا و غەردىن

ۋى مېنا پىن دەھرىن ھەكەرى و ئەرىپىل و شەرزەرى
 بوولە پىشكەك ژ ھالبىتتا ئەتابەگىيىن زەنگى و
 پاشىر ئەتابەگىيا مووسىلىن و غەردى ۋى پىن ب خىر
 و پىر بۇ چەننىن ل سەر كورپىن خۇ لىكەمەن پاشى
 بەلىپىن ھەمەلىكىن خۇ پىن توك و ئورگىمان بەك
 بىرىكار ل ۋان دەھرىن دانان لەوما يا سەمەرىن ئەگەر
 دەنگىۋاسىن ھەمەلىيەن ھەمما داپىيا سەردەمىن مېررىن
 ئەتابەگى - ژىندەرنىن دىرۇكىمما بەرزەپىن، پىشى مېنا
 سەمەرىن غازى كورپى مەموۋىن كورپى زەنگى سالا
 ۵۲۶مىش/ ۱۱۸۰ز مەھرا ئاكرىق يا ھەمىدى كەپتە
 دەستىن كورپى ۋى پىن بچوئىك ئاھىرەپىن كەسكى
 الكامل ۸۹ - ۹۰- پاشىر مېر ئورەپىن ئەرىسەلەن مەلەك
 كورپى مەسەۋەپىن كورپى مەموۋىن كورپى زەنگى
 بەرى مېنا خۇ ل سالا ۱۰۷م/ ۱۱۱۰ز كەلا ئاكرىق يا
 ھەمەلىيەن و كەلا شۇشنى و بىلاپىغا خۇ رادەستى
 كورپى خۇ پىن بچوئىك عىمادەھىتىن زەنگى (پىن دوۋى)
 كىر و پاشىر كورپى خۇ فرتىكە ئاكرىق و فەرمان داپىن كو
 اوۋەلاتى ۋى ب سەمەرىن بىكەت و ب پارىزىت و چاقى ۋى
 ل بەرزەھەندەپىن ۋى بىتتا- الكامل ۲۰۱۹ - ۲۰۲۰ پاشى
 عىمادەھىتىن زەنگى قىيا كەلاپىن مەھرا ھەكەرى كەلا
 ئاھىدىن و دەورەپەرى ۋى و كەلاپىن مەھرا رۇزان بەدە
 دىگەل ھەلەكەت خۇ، ئەفە زى ل سالا ۱۱۵م/ ۱۱۱۸ز
 دەست ۋى قە ھا- لى بەدەپىن لوللولى ئەتابەگىن
 مووسىلىن ژ نىشكەكىنە ل شەھەكە دەپىنكا سالا
 ۱۱۱۶مىش/ ۱۱۱۸ز ھىزىشكە سەر مېر عىمادەھىتىن ل
 كەلا ئاكرىق و ژ ۋىزىن ئەرنەست، مېر عىمادەھىتىن رەفى
 چوو ئەرىپىن الكامل ۳۲۱۹، و ل سالا ۱۱۸مىش/
 ۱۱۱۱ز بەدەپىن لوللولى دوورپوئا عىمادەھىتىن زەنگى
 ژ سەر غەردى ۋى ب ئەلىقەبىت و ھىزىن كىرە سەر
 كەلا شۇشنى و بۇ ھەمەكىن دىرۇ دورىچ كىر و دەمى
 دىنى ئەف دوورپىچە دىرۇ بوو قەگەرىا مووسىلىن و
 كارىن دوورپىچكىن ھىلا ب ھىفا ھەمەلىن خۇفە و
 پاشىر دوورپىچ ل سەر كەلاپىن دىۋارتىر كىر و بەرپىن
 بەرگىرەپىن كەلاپىن ئەنگىن ھەمما دەست ب سەر
 كەلاپىمما گىرى الكامل ۳۲۱۹ - ۳۲۲۰،

۳- میر عزیزین محمصه کوړی بهری حمیدی (۱) - ۱۱۷مش/ ۱۲۲۰م)

نیک بوو ز میرن لعلملکولنهشرف کوړی
لعلملکولعادلن لیبوی (۱۱۵-۱۲۵مش/ ۱۲۱۸-
۱۲۲۷) لعل ملوک میرین دی پین کوره گههسته
لعلملکولن لیبوی، بهلی مورقهره پین گوکیرنی
لعلملکولن لیبوی (۱۱۹-۱۳۰مش/ ۱۲۲۲-۱۲۳۱)
شیا ل سالا ۱۱۵مش/ ۱۲۱۸م وی زای نکوت و ب
کینشیته لاین خو و بوو نیک ز سهرکردن وی پین
هرن و گلهک پشت بهستن دکره سهر وی ب
نایبت ل شعران و کلهپکا هرن دگوتن کدلا
ساروا ل مورقهره پین لیبوی داین الکامل ۲۸۲/۲۱۲۹.
میرج الکوب /۷۱/.

میر عزیزین محمصه وک حاکم و سهرکردن
کدلا ساروا ما همتا ب بهستن نورکومان ل سالا
۱۱۷مش/ ۱۲۲۰م هتیه کوشتن ل فر سالن
نورکومان د گوتن افشیاالوا ل کوردستان ب
سهرکره پین شمسهره پین صونج پن شیار
هزمارةکا مدینا نورکومان ل دور خو خرفه کت
بهست ب دروستکونا نالوزین و نزاوهن ل کوردستان
گر د چوپنه د ریکا زینگ و بازگانان دا و نالان
دکن. فان نورکومان هنرش کره سهر کدلا ساروا
و بهستریژی کره سهر میرین عزیزین محمصه پنی
و کولت و کدلا داکبرکر. ل بووفدا مورقهره پین
لپا کدلا پین بووپاره ز بهسن نورکومان پیننه هرین
و لعلملکولن لیبوی همن نامهکر و کدلا بورنج کر ل
هر لعلملکولن لیبوی وان پینته هرین الکامل ۳۸۲/۹.
محسن محمد سپین لیبول فر العهد الکلی، ص ۱۵۸ -
۱۱۹.

۴- میر و شاعر کرمپوبن لعلملکولمحسن

محمصه کوړی بهری کوړی لعلملکولن

کوړی قهلمه پین حمیدی پین لاکرپنی

(۱) ۱۱۷مش/ ۱۲۲۰م)

موورنایته پین کو کرمپوبن عدلی کوړی
میر عزیزین محمصه پین همرچهه زندهران ج

بهحسن فر چمنی لعلملکولن لیبوی کو میر و
سوارچاک و نایب بوو. لیبوی هتیه پین دگل کدلا
ناکرن و میرگهها حمیدی هتیه زاین. بهلی لعل
زی وکر بهلی خو گههسته پین زیا میرین لیبوی و
پک ز میرین لعلملکولن لیبوی کوړی لعلملکولن
لعلملکولن لیبوی (۱۱۵-۱۲۵مش/ ۱۲۱۸-۱۲۲۷)
و ل سالا ۱۱۷مش/ ۱۲۲۰م و شعره پنی دا بنافهرا
لعلملکولن لعلملکولن و لعلملکولن لعلملکولن
تیکر (۱۱۱-۱۳۱مش/ ۱۲۱۹-۱۲۳۱) مملکتی رومن
سملجوقی هتیه کوشتن. اعجم الکتاب /۷۱/.

۵- لعلملکولن کاک حاکم

(۱۰۱-۱۲۱مش/ ۱۲۱۰-۱۲۳۰م)

لعلملکولن کاک بنافهرا ۱۰۱-۱۲۱مش جوکصداری
کرپه دهانه هزمارن نیک ز کسایته پین کوره و پین ز
هموویان لعلملکولن لیبوی حلفی مشمتی/
سپرن زاین و لعلملکولن خو ز بنهگونا مارنچایته کو
نیکه ز لیبوی هتیه پین حاکم پنی اصبع الکلی
/۳۷۵/ اعجم الکتاب /۲۱۱-۲۱۷/.

لعلملکولن کاک اموزین لیبوی کاک کوړی
سهرکردن محمصه کوړی لیبوی لعلملکولن
حمیدی مارنچایته اعجم الکتاب /۲۱۱/ ل
دوستیگا سهره پین عباسیان دیا و ب ناسانی
(مبارز الدین) له زاین دیوانه خدایته هانه ناکرن
وک ریزگرن بو زبرهگی و چاقمه ترسی و دلوسوزیا
وی د خزمه لکونا خدایته عباسی دا، ز دلمه کون
چاقمه ترس و همدانه التعریف بالمصطلح الشریف ص
۴۹. اصبع الکلی، /۳۷۵/ ۳۰۷/۴ و ز هالتهکا خندان
اره سغایته پین د میرالین و پیکه پلندوو د
سهرپینده... اعرفه الأصل فر الإمرة ودم المیوه فر
المشده، و لعلملکولن مالپانا وی دگوتا دسغایته
میرگه هتیه کوشتن و ب پشته پین خدایته
کارویارن وی ب زندهران التعریف ص ۱۵۹.

و دهن مشولیان هتیه لیبوی سهر همدین
خدایته عباسی و لعلملکولن پین دسغایته
کوردستان داکبرکرپن. وان لعلملکولن کاک گرت لیب

لن نشتن دیار نوه کول سره دمنی میر شوجاوه دینن
نهقین نهلمویارز کاککی میرگهه کلهپه د لاوازی
و بن هیزیندا، دوور نههنه دینن کو نهگهه ژئ نوه
بیتن کو نهف میرگههه کهفتبوو، بناقیرا چندین
میرگهههین دی ودکی میرگههه نامیدین و سههرائی
و رزلاری و قرناوی اگهری و چندیین میرگهههین
دی و نهف چنده نیک ژ نهگههین کهفتتا وی بوو-
ههرهسان میرین حمهیدین هانجانای ژئ نههوام
د شعر و و همفرکیان نابوو دکهل زیباریان خندانین
وداتن زیباری اصیح الأعشى، / 1378.

ب- میرگهها بههرانی

1. مولکین شهپریت و میرگهها بههرانی

ل سره دمنی لهپروکه دا چندیین شوهره و
کهلاپین لهشکمری ل سره سنووری جوگرافیا بن
لهرا زاخو هانپه دینن کو ل سره دمنی بوری ژ لاین
میر و سرگرههین همشیرههین کوری وک مههرائی
و بهختی و همکاری و سندی و چندیین کهلاپین دی
دهانه ب رتفه بن، ژ وان کهلاپین.

• کهلا حمسههین الاحسنیه، ل سره دمنی
نیسانگله بهقرا زاخو ب حمسههین دهاته نیاسین،
پاقوت دپارگهت کو نهف کهلاه بو الاحسنای
برقریت امعجم البلدان، / 110، دهینهگونن کو
نهف لهلحمسههه نهوون بهقرا حمسههین ب نالین
وی له هانپههالککین نامرولدهوله نهلحمسههین کوری
لهبا نهلهههچانن حمسههین میری مووسلی په، و ب
سانههیه خالهتیا فن بوچووون بیتسههالهاندن
چنکو نالین حمسههین د میژووپهکا بهری سره دمنی
نامرولدهوله هانپهه تاریخ الطبری، 2810، حوادث
سنه 281مطرا و ههتا نههاری نیک ژ تخبین زاخو ببن
کهفن ب حمسههینکین دهینههاتککین.

بهقرا حمسههین خوندی جههگن زور باشه و
دکهفته سره رنگا نالهرا مووسلی و جزیرا بوزان و
ل سره لابهکین روویاری خاپوری نهوون ژ بهقرا زوزانان

چ لن نهکتر و ریز لن گرت و چ نهغویشی و زیان
نهگههاندین، ریزلیگرت و هیلا د ههمان سهرووری
وی دا، ههرهسان دهقهرین لاکری و شولین کرهه
دههسنی وی دا و پاشی بازنگین حمهری و بازنگین گری
حهفتون زئ کو سره ب نهقیرین فه بوون ل سره
عهریق وی رندهکین و پاشتر کره برکاری خول سره
نهقیرین و نیزکی 500 سوار کرهه بن دهسنی وغه
اصیح الأعشى، / 1378.

زین نهلمویارز کاککی بن دیزبوو و نیزکی 100
سالن ژابوو، نیزکی 70 سالن ژ زین خو جوکم
دگر ههرههک دهینهگونن 11 ههیلتا زین وی بیست
سال بوون و میرانی کهفته د دهسین ویا و ما ژ
90 سالن بوری و هیژ وکی گههجان بووا استانه
الانصار، 1283، صیح الأعشى، / 1378.

و ژ کارین وی ببن پاش مروستکریا خواندنگههکا
مهمن بوو و گههک ژ مولک و عهریق خو بو کرهه
وهلف امعجم الکتاب، 1378.

2. میرگهها همیدی (هانجانای)

پشنی نهلمویارز کاککی و زانچووون وی

ل دهووریین ساللا 1041مشر، 1311 نهلمویارز
کاککی وهعهرکریبه و کورین خول ل پاش خو هیلانه ل
سهه مولک و میرگههها خو تاریخ اولمایدو ص 114،
و پشنی دهستههالانا میرگهههین کهفتپهه دههسنن
کورین وی عیرههین، نهو زئ ل مووف رینارا باهن چوووه
و شپاوه دهستههالانا میرگهههین ب پارزیت لن هوسا
دپاره گههک نههویو ل سره دهستههالان، بووهما
براین وی لهجهههینی جهن وی گرت، نهو زئ ل سره
رینارا باب و براین خو چوو و نا رادههکی شپابوو
دهستههالانا سیماسی و هیزا میرگهههین ب پارزیت و
پشنی وی دهستههالات کهفتپهه د دهسنن کوری وی
شوجاوههینی دا، نهو خودی کهسایههیههکا لاواز
بوو، نهشیا وی فالاهین برکهههغه یا باهن وی هیلای
التعریف ص 19، صیح الأعشى، 1378.

ههرجهههه یا دپار تپهه کا ب دهوسناهی کههنگی
دهستههالانا میرگههها حمیدی ب نیکجاری ژنانهچوووه.

• كەلا جەمەتىنى ئەف كەلايە زى سەر ب جىزىرا بۇتان قە بوو (الأعلاق الخطيرة ۱۱۵/۳).

• كەلا زەمىنلىرىنى، ئىكە ز كەلايىن مەھرىنى كۆ دەمەتتە سەر زىجىرا چىيىن سېرى ل ئالىين چىيىن بىن كەلىن راخۇ، ئەف كەلا ب فىر ئاقى ھاتىبە ئاقىن ئەۋزى زىم شىنپوونا بىرەكا مەن پا گىيىن زەمىنلىرىنى ل وىن دەمەتتىرى و خەلىفە (المعتضدا) ل دىرا زەمىنلىرىنى ل ئىزىكى كەلىن ل سالا ۱۲۸۱م/ ۸۹۵م، ھەتا ئىزا ئىشپوونىن دىزىن و كەلايىن ھاتىبە و سەر ب وى ئاقى ھەتتە ئىسپىن، ئىلى فان كەلان چەمەن كەلايىن دى زى ل وىن دەمەتتىرى ھەمىيىن ئىن ئاقدارىيا وان كىمەتتە ھەك كەلايىن زىيى و ئەلقى ئەلىكىن) و مەرىج و سىروە(۱) و ھەمى زى كەلايىن مەھرىنى بوون.

ھەرىسلىن ئەمە دىمىتا بەررەھە دىنقىرا مەلەھسەيا و قىشخابۇر (پىشخابۇر) د ھىزۇۋىن دا يا بەرلىمىن بوو ب دىمىتا باھىزى - بانوھىزى و ئىك بوو (دەمەتتىرى كىمەتتە ئىيىن پىر خىزۇۋىن) ل فىر دەمەتتىرى ھەمى خۇزىن بەررەھەمىن دەخىل و دىسى دەتتە بەررەھەمىنلىن و دىرا و سەمەتتە ئاقى زى دىمەتتە خەلىكىن دەمەتتىرى، ئىيىن خەلىقىن دەرىزەي باھىزىيىن دىزىتە وارەكىن پىر خىز و بىر و خۇدان داھەتتە ئاقى سەھە ۱۱۶۷م.

ل سەھەھەمىن خەلىفە ئەلمەھەمەدى (۱۵۱-۱۷۹مىسىن) ۸۷۰-۸۹۱م) ھىزمارەكا ھىزىن كورد ل دەمەتتە چىيىن يا دەمەتتە دەمەتتىرى رۇھەلانى مۇسلىن دەركەت ھەك سىر شەھەتتى كوردى خۇدانى كەلا ھەمەن سىر جەمەتتىرى خۇدانى كەلا ئارداھىتى ئەۋزى پىشنى كۆ دەمەتتە كەمەتتە بىن دەستىر خەۋارجان و دەستەلانا مەلىھەدى ئىن ئەمەلى، پىشنى ھىنگى سەركەزىن كورد ھەمەتتەمەنى دىگەل خەۋارجان و ھەتتە (ھىزىن مەرىمىن ھەمەتتەمەنى كىر و شىيان كىوتىرۇلىن ل سەر مۇسلىن و دەمەتتىرى وىن بىكەن. پاشىن خەلىفە ئەلمەھەزەدە (المعتضدا) بىن كۆ ل شىوونا ھەمىن خۇ خەلىفە ئەلمەھەمەدى سالا ۱۲۷۹مىسىن) ۸۹۲م ھاتىبە سەر خۇكەمى بىن

مىزىت، ل وى سەھەھەمى مىزگەمەتتە ل ئىلى بازىرى ھەبوو و رۇۋىزى خەۋەرى زى كىمەتتە تەبەت د دىن زىمەك كوردى مەجىبەر دىوون ز فىر رۇۋىزى دەرىزە بىن و ئىن بىنكا دەرىزەبۇون ئەمە دەمەتتە بوو پا ئىزىكى ھەمەنلىرىنى ل سەر بەرەن ھاتىبەئاقىن اپرا دەلەلەتتە، ئەف پىرە ل سەھەھەمى ئەلمەھەمەسى (۲۸۷مىسىن) ۹۷۷م مىرەب) ھەبوو (أحسن التقاسيم، ص ۱۱۶) ھەبوو ھەرىسلىن ئاقى فىر رۇۋىزى كەلەك مەرىمىن بەررەھە ئاقىدان و چەمەن كۆندىن كاردى چەمەتتىرى دىكىن ل چىيىن باكوۋى مۇسلىن ھەبوون (معجم البلدان، ۱/ ۱۳۱).

• باجلى-باجلىيە باجلىيا (گوندى باجلى بىن ئىزا) بازىرگەكىن ب ئاقەتتە بوو ل سەھەھەمى ھەمەتتەمەن ئاقى وىن دەمەتتەمەن جۇگرافىيەسىنى مۇسلىن بىن دەمەتتىرى ھەك ئىيىن خەرىزەھە و ئىيىن روستە و ئىيىن ئەلمەھەمە دا ھاتىبە و وان ھىز دىكىن كۆ ئىكە ز دەمەتتىرى سەر ب وىن قە مىسلىك و المەتتە ص ۸۸ الأعلاق القبيصة، ص ۸۷. مەھەمەتتە كىتاب البلدان، ص ۱۱۴.

• شەھەتتەمەن كەلايەكا كەمەتتە و ئىكە (كەلايىن ب ئاقەتتەمەن مەھرىنى، ئىن جۇگرافىيەسىنى مۇسلىن چ بەھەمى وىن ئەمەتتە، ئىن ھەتا ئىزا زى بەررەھەمەنى وىن ھەك دىمەتتەمەن ل سەر ھەبوونا وىن و ب (كەلا شەھەتتەمەن) دەمەتتەمەنلىرىنى و ئىزىكى بازىرگەكىن پەتتەمەن كۆ سەھەھەمەن ئاقىيا گولپانە و ئەۋزى تەمەك ل راخۇ ھەبە ب ئاقى شەھەتتەمەنلىكى.

• كەلا ئەمەتتەمەن (گولپانە)، كەلايەكا پەتتەمەن ل سەر گولپانە چىيىن ئاقىرا كۆندى تەمەتتەمەن (ئەمەتتەمەن) و گولپانە، ئىن ھەتتە زىمەتتەمەن ب شەھەتتەمەن دىمە تەمەك كۆ دەمەتتە سەر چىيىن جۇمە مەھەمەتتەمەن ۱/ ۱۲۷ - ۱/ ۱۲۸، فىر كەلىن سىن لا ھەبوون و (۱) لىن خەلىفە (المعتضدا) ۲۷۹ - ۲۸۹مىسىن) ۸۹۲ - ۹۰۲م قە ھاتىبوو خەلىقىن و پاشى دىوۋارە ز ئالىين ئاقىرەمەتتەمەن ھەمەتتەمەن قە ھاتىبە ئاقىن (معجم البلدان، ۱/ ۱۱۷).

زايىن مېرەكىن كورد كو تاقىن وى بىن ديار ئىنە ھانە كىن و شىا دىقەزىن چىيىي داگىر بىكەت اتارىج الطىرى، ۱۳۷۱، كىمىل، ۱۱۷۶-۱۱۱۰.

سالا ۳۱۷ھ/۹۲۹ز ابىا الھىجاء الحمىدانىا ھانە كوشىن، نەو زى دەمىن پىشكىدارى د بىلاتەكا سەرتەكەنىدا كىرى كوپۇلانا خەلىپە ئەلموقتەرى و دانانا ئەلقەرى ل شىوونا وى، پىشى ھىنگىن خەلىپە ئەلقەرى بىزار نا كوزى وى ناسرولمولىھە ئەلخەسەن كوزى ئەبا ھىجائىن حمىدانى ل شىوونا وى بوھالىھە ل سەر سولكىن وى كو ھەرىو كەلاپىن فرى و بازەدى بوون (كىمىل، ۱۰۰۰/۶، ۱۰۰۷) و كەلاپىن حمىسەنىن-راخۇ و ئارنەمىشت و ھوزر و شەعبانى و مىلىسەن و ھەرقى كەفتەنە بىن دەستەلانا حمىدانىيان اتخار الامم ۳۷۱/۱-۳۸۷.

پىشى مېرنا ناسرولمولى ل سالا ۳۵۸ھ/۹۶۹ز ھەفركى و شەر بىلقىمرا كوزىن وى نا ل سەر وەرگىرنا دەستەلانى پەيدابوو، كوزى وى نەبو ئەمگلوب ئەزوللا دەستەلانى مووسلى و كەلاپىن ب سەرلە بەك كەلاپىن ھەشپىرەتىن ھەكارى و مەھرانى گىرەدەست، ئەف كورە ز ھەقزىنا وى فاتما كىچا ئەخمەدى بوو د پىنەرەنا كورد بوو التومىر، شىوار المەسەرە ۱۱۲/۳، الفرج بەد الشىھ ۱۰۸۲، كىمىل، ۳۲۱۷.

۲. گىرنا كەلاپىن مەھرانىن و ھەكارى ز ئالىن مەزۇلدەولەپىن بوھىي نە.

ل سالا ۳۱۷ھ/۹۷۷ز ھەفركىبەكا شىوار بىلقىمرا مەزۇلدەولەپىن بوھىي و نەبو ئەمگلوب حمىدانىن دەستەلانى مووسلى و نەبو دىقەزىن ب سەرلە ز وان زى نەقرا ھەكارىيان پەيدابوو ئەگەزى قىن چەندى زى نەبوو كو ئەبوئەمگلوب گەھىشتىوو رىزىن غىزولمولىھە بەختىار غەنىم غەزۇلدەولەپىن غىراقىن، پاشى ھىزىن دەولەنا بوھىي شىبان ل سەر وان زال بىن و ئەف چەندە بوو ئەگەر بەختىار بەھتە كوشىن، ل ھەققا زىلغۇدە بەرەف مووسلى چوون ل دەوربەزىن وى چىگىرەبوون، نوونەزىن ئەبوئەمگلوب ھانە جەم وى و داخوارا ناشىن زى كىن و بەرھەققا خۇ بو دانا

رەشىبوو رەھورىشالىن پىشەزىبوون و ياھىبوونى ز بىن ھەلكىشىت ب تايەت خەوارج و حمىدانى و سەرگەزىن كوزىن، نەو بوو سالا ۲۸۱ھ/۸۹۴ز بو چارا دوون بەرەف مووسلى چوو و پاشىر بەزى خۇدا كەلا ھىزىرىن بارەگەپ سەرەكىن حمىدانىيان و ئىخسەن زىر دەستەلانى خۇ و ل دەمىن زەزىن زى رىكا حمىسەنىن (راخۇ)گىرەمەر و شەزى مېر شەعبانى كىر ھەنا شىكەندى و كەلا وى ھەرقەندى اتارىج الطىرى، ۱۱۰، ۳۸، كىمىل، ۱۷۷۱، پاشى ھىزىن وى ھىزىر كورە سەر كەلا ئەرەمىشتىن و دووربىچ كىر و بەلى خەلىكىن وى رازىمىبوون خۇ رەمىسى وان بىكەن، نەوما زى خەلىپە بىخۇ بەرەف وىزى چوو و كەلا ستاند و نەو ب خۇ چوو ئىدا، ل قىزىن ديار دىت كو مېر جەمەفەر ز كەلاپىن رەقىبوو بەزى ھىزىن خەلىپەنى بىگەھنە وىزىن و خەلىكىن كەلاپىن خۇرادەستىگىر، خەلىپەنى بىزار نا كەلا بەھتە ھەرقەندىن و ل شىوونا وىن كۆنەك قەدا اعجم اللىدان، ۱/ ۱۱۷، ھەدىگە مېر جەمەفەر بىن بووئە ئىك ز سەرۇكىن خەوارجان و د شەرەكى نا ل مووسلى سالا ۲۸۲ھ/۸۹۵ز ھانە كوشىن (كىمىل، ۱۷۹۶).

پىشى ھىنگىن دىگىياسىن دىقەرا راخۇ ب تايەت پىشى ھەوا خەلىپەنى المەختەدى كرىبە سەر دىقەزىن دىك زىدەزىن بىرۈكى نا بەزە بىن، د راستى نا دىقەزىن ھەكارى و زوزان و دەوربەزىن جىزا بوئان نووشى زىجىرەكا ھەزىن ئەشكىرى بوون ب مەرھەبا داگىرگىنا وان ل ناويىا سالىن ۲۹۲ھ/۹۰۵ز خەلىقىن غەبەسى ئەلموكتەفەر (۲۸۹-۲۹۵ھ/۲-۸-۹ز) غەبەوللا كوزى حمىدانى كوزى حمىدونى ئەمگلوبى بىن ناقدار ب ابى الھىجاء الحمىدانى كورە والىن مووسلى و دىقەزىن سەر ب وى قە و ھىنگىن دىقەرا ھەكارى زى سەر ب مووسلى قەبوو لى ھەشپىرەتىن ھەزىلى و دانىسى و خەمىدى ئەف چەندە ب توندى زەنگىر سەرھەزى كو دىكا والىن ناھىرى كورد بوو، لىن قان ھەشپىرەتەن ب توندى بەرسىفا قىن چەندى دا و بوونە شۇرىش ل چىلپىن دانىن و دەوربەزىن نەبەما و غار ئەنجام دان و و پىشى نو سالان شۇرىشەكا دى

ھىندىك پارەي تياركەر داگو بەلا خۇ ژ دەقەزىن سووسلى نوورگىن، لىن سىرگىزىن دەولەتا بوغېيى ل سىر قىن چەندى رازى نەبوون و گوته پەيامنەزى ۱۱ ھە ئەف دەقەرە ب تىپىرى و پىشى شىر و لىكەدانى يا گىرى و نەم پىنگەھاتىن ل سىر تاگەپن ۱۱ - و بۇ وان دىلارو و گو دەقەرا سووسلى و تيارىگىزى خوشنقىشىن بۇ وى ژ دەولەتا عىراقى. آيا نەقەب ئىدى نەشبا بەرەقانىن ژ سووسلىن بىگەت و نەچاروون وىزىن بىجەت بوئىلىت و بەرەف كەلەپىن خۇ ل وەلاتىن تيارىگىزى بچىتىن، بەلىن ئەبوئەلەولەفا تەر كورقى مەھمەدى بەك ژ سىرگىزىن عەزىولەولەمىن ھەتا مېھاراقىن و نەزىتىن بووف وى گەت، ئەبو نەغلىبى زىكا خۇ بەرەف ھەكارى تاما و ل ھەسەنيا لىزىكى خابورى ھالەخوار ل وىزى سىرگەنە كەلەپىن خۇ ل زىجىرا چىلەپىن سىر - پىچىرى، شىبا ب گەھىتە ئارداستىننى اگواشتىن، زەغەرەتەپىن، اب مەرەھا سەرداپەرتىن ھىندىك پارە ل وىزى ھىلا، ئەبوئەلەولەفاي عەزىولەولە ل سىر ياغىبوپنا ئەبوئەغلىبى ل دەقەزىن سووسلى و رەقىنا وى بەرەف كەلەپىن ھەكارى و خۇناسىگىزى وى ل وىزى تاگەداركەر. عەزىولەولەمى ئەشكەرەگىن مەزىن و بوپىز بەرەھەققىر و وى ب خۇ سىرگىزىدەتتەپىيا وى ئەشكەرى گىر بەرەف شەرى وى چوون، ئەبو نەغلىب بەرەف جىزىرى رەقىن ژ وىزى بۇ بەلىسىن و ژ وىزى خۇ گەھاندە ئاف وەلاتىن رۇمىن بېرەنتى، اژىرگى ئەشكەرى عەزىولەولەمى بووف وى قە بوون و مەجد بوون وى پارى دگەل وى ژى بىستىن چىنگو وان زانېبوو كو گەلەك پارە دگەل وى ھەپە، ب لى رەنگى ئەبو نەغلىبى ھەموو كەلا و مولگىن خۇ ل وەلاتىن ھەكارى ژ دەستەن، بەلىن ائىشەك ژ زىر و گەھەزىن گىرانىھا و پارە و ھەر تىشەگىن بېھابىت و سىناھى بىئەھەلگىرن نەھىلا ل پاش خۇ و دگەل خۇ بىن،) التجارىب الأئم ۱۳۷۲.

ئەبو نەغلىب كورقى ئاسىرولەولەمىن ھەمدانى ل سىر زىتازا بابىن خۇ د چوو، شىبا چەندىن كەستەپىنى بىن كوردى ژ مۇقەبىن بەگىكا خۇ قانما كچا نەھمەدى بىن نىزىك ھەلبىزىت و فرىگەتە كەلەپىن خۇ ل دەقەزىن كوردى، ژ بان ژى بەرەزىن كەلا نەردەمىشت

ئەردەمىشتىن) سىناخ كورقى بانوھە بان بانوھە ۱۱ سىرگىن كوردان،) كىرە بەرەزىن وى، داگو پارىژقانىھەكا باشلىر و بەرەزەھىر بۇ كەلەپىن داينىگەت ئەبو نەغلىبى دگەل سىناخ كورقى بانوھە بەندەگىن بابىن خۇ ب ئافىن ئاشتەم دانا ل سىر وى كەلەپىن، ژىرگىو نەقەب كەلەپەھا اپىرى تىشەپىن بھاگىران بوو ژ زىر و گەھەزىر و تىپىن و مەھسۇبىر كەمەستىن دى بىن بھاھارا، دگەل قان تىشەپىن ئەبو نەغلىبەوارىس مەھمەد كورقى ئاسىرولەولەمى ھەر ژ سىلا ۳۶۸ مىتر،) ۹۱۹ ژ قە بىن زىندان كىرى بوو د لىن كەلەپىندا، ئەبو نەغلىبى رىفەھرىنا كاروبازىن لى زىندانى گىرنە دەستىن ژەگىكا كورد يا داتەمەز ب ئافىن ئارىتاتو، ژىرگىو اوى گەلەك باۋەرى بىن ھەبوو و شىبەت كىرىو كو قىن چەندى ئەبىزەلە كەسىن و قىن ئەھتىن ل دەف كەسىن ل كەلەپىن نە نەزىخىتا و وى ژىن ژى ب باشلىرىن شىبە داخووزىن وى بىجەت ئىپان الفرج بەد قىشە ۱۱ ۱۸۵-۱۸۶، تجارىب الأئم ۱۳۱۲.

عەزىولەولەمىن بوغېيى بىرىارا دەست ب سەرداگىرنا ھەموو باژىر و كەلا و مولك و غەردو سامانىن ئەبوئەغلىبى و براپىن وى دا، د ئافىرا ھەردو سالىن ۳۶۷-۳۶۸ مىتر،) ۹۷۷-۹۷۸ ژ دەستىن خۇ دانا سىر سووسل و ئامەد و مېھاراقىن و ھارەپىن رەھبە و تەپى وارى امەسرا) پاشىر كەلەپىن نەردەمىشت و شەعبالىن ائىبابىن،) ھەرۋى كو رەئىقى سىر ب ئەبوئەغلىبى ھەمدانى قە بوون بەك ل بووف بەك ئىخەستىنە ژىر دەستەلاتىن خۇبىر كىتەپىس مەسكۇبى ۱۱۱ مىتر،) ۱۰۳۰ ژ ھىپە ئىك بوو ژ نەندەپىن لېزنا قانلارن و ھىزەرتنا زەخىرە و كەلوپەلەپىن بھاگىرانىن عومباركەرى ل كەلا نەردەمىشتىن بىن كو ئەبو نەغلىبى ل پىشت خۇ ھىلاپىن، ل بووف پىقانا وى بھابىن وان تىشەپىن گەھىشتىبوو بىست ھەر ھەر دەرەھەل، ئاتىكو بىست ھىبون دەرەھەل التجارىب الأئم ۱۳۴۲).

ھەردەسەن قەشە بوخنا ئامازىن ب وى وىزانگىرنى دگەت يا تووولسى دەقەرا داسىيا بووي پىلتى كو ئەشكەرى عەزىولەولەمى ھىزىش كىرىپە سىر دەقەزىن،) لىخ يوسف بوستەپىن ۵۵-۵۶.

عەزىولەولەمىن بوغېيى ئەبو كىزى بۇ ھاتى

سەركەمبىيەنە ب داۋى ئىنا پاشا ئىمىنەلەپقا تەھرى كۆرى مەھمەدى ھىلا ۋەك والىن مووسىلىن و راسپارە ب ئەركىن ا رىقەبەرنە كاروبارلىن خەلگى و سەروپەركىزنا بەرپەسلىن جەھان و داننا قانۇنلىن پىنالى و بەرھەلگىزنا دېولان ئانگە نووسارنا رەپت. غەزەپلەپقا ب خۇ رىقەبە بەغدا ل مەھا رىقەبە سالا ۳۱۸مىش/۱۷۷۸ز گەھىشە بەغدا و ل ۋى دەس خەلىفە الطالع (۳۱۳-۳۸۱م) ۹۷۳-۹۹۱ز)ب خۇ ھانە پىنشاۋنا ۋى. ئەماب الامىر ۳۷۱. قىسقىم ۹۹۷-مىش ۱۷۷۱مىش ۳۱۳-۳۱۷مىش ۱۰۰.

و ل سەھىيە پىنچىن مەھمەتلىرى پارىزى زاپىسى ۋاى مىھرىبان و ھەزىمەتلىرى نوۋشى چەندىن ھىزىتىن غەزەپلەپتىن ئورگى بوو ل سالا ۱۱۱مىش/ ۱۰۳۵ز و پىشى ھىنگى زى گەھىشە بەر ھىزىتىن سولتانى سەلجۇقى ئوغۇل بەگى ل سالا ۱۱۱مىش/۱۰۵۱ز و سولتان ئەلب ئەرسەلانى سالا ۱۱۳مىش/۱۰۷۱ز و مەلگەھى مىللىن ۱۷۷ - ۱۷۸مىش/ ۱۰۸۵ - ۱۰۸۱ز. و ئەف ھەۋىن بىرىكلىن سەلجۇقى و ئەنەگىلىن مووسىلىن ، بەردەھام بوون ل سەر و ھەزىمەتلىرى چىلى پىن كوردى ل رۇھەلەت و ياكورنى مووسىلىن و ل سالا ۵۰۹مىش/۱۱۱۵ز سولتان مەھمەدى سەلجۇقى دەھرا مووسىلىن و دەۋرەپەزىن ۋى دانە زىر دەستەلانى سەركەردى ئورگ جىوش بەگى دەھەمەست لى مىرى چەندىن ھەۋىن نۇۋار بىرە سەر نەزەرىن ھەكلىرى و زۇزان و جىزىرا بۇتان و و ۋەلانى بەھشەۋى و شىبا كەلەپتىن ھەزىن كوردان نوۋرىچ بەگەت و گەلەك ز وان گىرن و گەلەكەن زى بەنا بىرە بەر چىا و گەلى ۋنھالىن ئامىن و ئەشپان چەگى ز ئىسپان ۋى دا ھەلگىن. (الكامىل ۳۰۹۸).

سەرھەزى قان ھىزىلىن مەزىن مىھرىبانىيان شىبان ھەنا سەردەھى مىر عىمانەدەپىن زەنگى ئەنەگىلى مووسىلىن (۵۱۱ - ۵۱۱مىش/ ۱۱۲۷ - ۱۱۱۱ز) مىرزا ئىسكەندىيە ھۆلگىن ز باىن بۇ كوردى بىلەن لىن مىھرىبان چ دەستەھلەپتىن ئاقخۇسى پىن ئىككىرىنى نەپوون و ھەر چەند كەلەپك يان نەزەرك ل زىر دەستەلانا مېرەگى مىھرىبانى بوون ئەۋ زى پىن جودا بوو ز ھىزىن دى. مىر غەبۇللا كوردى ئىسپان كوردى ئىبراھىمى مەزىنلىرىن

ھىزىن مىھرىبانىيان بوو دەستەلەتلىرى ل ئەلەبە و ئەلەھى ئەلگىنا و فەرھە و ھەندەك جەھىن بىرە دىكر و پىشى ھەنا ۋى. كوردى ۋى غەلى جەھىن ۋى گىرن

• مىر ئىبراھىمى مىھرىبانى ئىك بوو ز ھەزىن شىخ غەدى كوردى مىھرىبانى ھەكلىرى (۵۵۷مىش/۱۱۱۲ز ھىزىبا و پەھرى ب چاگى و كەرامەتلىن ۋى ھەبۇو. و دىگەل ھەزەركە كەسپىن ھەزار و سەۋەبى بەردەھام سەردەھانا شىخى ل لائىشى دىكر افلانە الجواھىرى(۱۸۱. و كوردى ۋى شەھەسەپىن غەبۇللا ھەزەمەتلىرى ئەنەگىلى ل مووسىلىن دىكر و ئىك بوو ز سەركەردىن مەزىن و سالا ۵۹۴مىش/۱۱۹۸ز دىگەل ھەندەك ھىزىن دى ب ئەھمەتلىرىگە قەگەر كىلىن خۇ ز دەست دا التارىخ البەھرى مىش ۱۹۳. (الكامىل ۱۲۱۰۸).

• مىر جەھەمەتلىرى كوردى غەزەپ خەۋەلىرى كەلا شەھەتلىرى

• مېرەگى دى ھەبۇو لىن مىرزا ئىسكەندىيە ئالىن ۋى ب دەرسناھى ئەلەبەپو. ئالىن ۋى ب شىۋىن اخۇل و ھارۇنا خەۋەلىرى كەلا كىۋاشىن ئانراپەشتا نوۋماركەبە

ھەزەتلىرى (مىزىن مىھرىبانى سەردەھزى قالىمى و سەھنىبا كەلەپتىن ۋى ز ۋى چەندىن كەۋاز ئىروو كە خۇ ل بەر ھىزىتىن نەزەگى بىكرىت و بەرھەتلىرى ز خۇ بەگەت و ئەف چەندە بوو ئەگەر عىمانەدەپىن زەنگى ب ساناھى بىلىت ھەمبان زىنەبەت و نەزەرىن وان داگىر بەگەت زەنگى و سەركەردىن ۋى ۋەك قەراجا و نەسەدەپىن جىزىرى و پىن بىرە شىبان ب چەندە ھىزىتىگىن ئەشكەرى كەلەپتىن مىھرىبانىيان بىكرىن و ب قىن چەندى ئەۋ نىمچە دەستەلەپتىن سەردەھەۋىن مەزىن مىھرىبانىيان دەھەزەلىن زىنەپىن. (الكامىل ۸/ ۳۱۳-۳۱۴).

ج- مىرزا ئىسكەندىيە ھەكلىرى

۱-مىرزا ئىسكەندىيە ھەكلىرى

مىزىن ھەكلىرى زى ۋەگى ھىزىن دەھەزەپىن دەۋرەپەزى خۇ شىبان ل سەردەھى غەبەسەپىيان دەستەلەپتىن ل

هێرشا عەزەولەولەهین بوهیسی نەهتەزانین گو
 هێرشان ب دروستی ئارمانجین خو بجه نەهتەزانین
 و ب دروستی زی دەستەلاتن هەکارییان ژانف نەهتەزان
 تەن پشتی شەش سالان هەکارییان هێرشەك برە
 سەر مووسلن و دوورینچما و ئالگیرین ئیبن سەعدان
 وەزیری اصمصام الدولەین بوهیسی نەهتەزان
 هەژیه بتهزانین مرنا عەزەولەولەه ل مەها
 شەوالا ۳۷۲هـ/ ۹۸۲ز و ئالۆزبونا تەهاهیا مووسلن
 و ئیكچوونا دەستەلاتن بەنی حەمدان ل مووسلن
 هەفرکییا بەنی كوردی دامەزرێنەری دەولەتا بوستەگی
 و اصمصام الدولەین بوهیسی ل سەر مووسلن
 ژ وان ئەگەرەن بوون بێن هەکارییان بو خو مەها ژن
 وەرگرتن و سەرۆهەری كەلایین خو و لەشكەری خو
 رێكخستبەهه و پاشتر زی ژ لەشكەكێفە هێرش
 برە سەر مووسلن د فی دەهیا بەنی كوردی خو
 ب خواتن مووسلن و پارێزفاتی خەلكن وێ درانی
 دەهە ل فی هێرشن ئاگاداریبووی ژ پالەختن خو
 بازرگن خەسكێفن (حەسن كیفا) بەركەت بەهە
 ژیری بەهە مووسلن كو ژ ئالین هەکاریانفە هانیو
 نوورینچدان چوو شەری د ئاھەرا هەردو ئالینا
 دەسپێگەر و بەنی كوردی سەرگەهتەن دەستفە لێنا
 و گەلەك ژ لەشكەری هەکارییان كوشن و گرتن
 و دەست ب سەر هەل و سەمان وانا گرتن (تاریخ
 العارفی ۱۵۱)

**۲-هەوین عەشیرەتا ئەلفز بێن تەرە بو سەر
 دەهەرا هەکاری**

لەشكەری عەشیرەتا (الفر) یا تەركان ل نیفا ئینگن
 ژ سەدسالیا پینجی مەشەخرا/ یازەن زانی گەلەك
 ژ هەرمین ئیران داگیرگن هەنا گەمەستینە
 دەهەری كوردی ل هەزما نازەریجان پشتی
 ئەجمادانا شەهەكێ مەن دناھەرا لەشكەری تورك
 و كوردین هەزانی بێن هەزما نازەریجان. (تەسەین
 میر وەھسوران كوری مەملەتی كوردین هەزانی
 رەوانی هەزارەكا مەن ژ لەشكەری (الفر) لەبوون و
 عەردن نازەریجانن بجه هەلا و ژ لەشكەكێفە سالا

سەر گەلا و ئاسینگەهین د كووڕانیا ئاگ چایین
 دەهەرا هەکاری دا بگەلە دەست وەك كەلایین
 ئاھەیا ئاھەزەن، ئاشەپ، هەزرا، نوشی، هەردەسەن
 فل مەران بەهەندی بێن خو دگەل مەمدانین
 دەستەلاتەر ل مووسلن و دەهەزەن وێ هەر ژ سالا
 ۳۱۷هـ/ ۹۲۹ز نەهین، دەهە عەزەولەولەهین بوهیسی
 دەستەلاتن مووسلن گرتبە دەست و ئەبو ئەلەلین
 خەمدانی د ئاھەرا سالین ۳۱۷-۳۱۸هـ/ ۹۷۷-۹۷۸ز
 دەرخستی، گرتنا كەلایین هەکاری كرت بەگەم
 ئارمانج خو داكو سەرگەهتین خو بێن بەری
 هەگی بێ ئەمامكەت. لەورا زی وێ هەزگەر ئەگەر
 وێ ب دروستاھی بھت دەهەرا مووسلن ب پارێزەت
 و ئەھەیا وێ داھینكەت دھت بەھەین هەفرک
 بو دەستەلاتن خو ل وەلاتن هەکاری نەھەیت، ل
 زەستانا سالا ل بوولما لەشكەهەگن مەن ئامادەكەر
 و بەهە دەهەرا هەکاریا چوو و كەلایین وێ بو
 ھاوھەگن دێژ دوورینچ كرت. هەرجەندە ئاگەن بێن
 كەلان ب چ رەنگان خو ئەدانە دەستن لەشكەری
 ژن ئەمرەسەن ژەركو وان هەز دەر نە بەهە هەت و
 رەزین لەشكەری مەن تەكەت و مەن ژ وێر چن، مەن ژ
 بەخت بەشیا وان بەهە د ژفان خو بێ پشەسەنگەری
 دا ئەھەت لەورا داھواز ژ سەرلەشكەری بوهیسیان
 كرت كو ئەگەر گرتنیا ئیھەیا وان بەهە ئەو مەن
 كەلاین ب دەست لەشكەری فە بەهەن، ئەو زی ل
 بوول داھوازا وان هەن (۱ بەنی تەن رۆژەك ل سەر
 خو ب دەستفەدانا وان بۆری و بەفرین لێگرا) بەنی
 سەرلەشكەری بوهیسیان (بەھەنا خو پەشیمان
 بووفە و ب شێوھەگن گەلەك دزوار سەرەدەری دگەل
 كرت و ل سەر رێكا مەلەھەسایا- مووسلن ب دێژیا
 پینچ هەرسەخان ئیزگی ۳۰كەم ل هەردو ئالین
 رێگن سێھارەھان و لەشەن وان هەلا هەلاویسە
 الكەمل، ۱/ ۱۶، البایە والتەبایە، ۱۳۸/۷)

پشتی هەتگن بو دەهە ئیزگی پینجی سالان ژ
 داگیرگرتنا كەلایین كوردین هەکاری عەزەولەولەهین
 بوهیسی فە ئیبن ئەلەسەبەری چ ئامادەكەت ب مەن
 و مەزین كوردین هەکاری ئەگرتبە، (بوواتین پشتی

1271م/10-11-از ئىف غەشپىرەتە ئى چىپان سىلماس را بۇرۇن و چوونە دىئاف نەقرا ھەكارى دا ئى كوردىن ھەكارى ھائە بەراھىيا وان و شەرەكەن دوزار دىئاقىرا ھەرو ئالىندا رويدا، ئى كوردىن ھەكارى د ئى شەرىدا شىكەستەن و لەشكەرىن الغرا دەست ب سەر مال و زىر و زىر و زارۇكەن وادا كرت و كوردان زى خۇ ل ئىف چىپان ئاسىنكر الكامل ۱۷-۲۱، ئى لەشكەرىن غەشپىرەتەن توركان ل دووق شىوئوزىن وان چوون و دىئاف چىا و بول و ئىھالان ل وان دكەرىن، كوردىن ھەكارى شىپان ل ئىف كەلى و ئىھالان وان بىخەنە داقتىن خۇ و كەلەك ئاستەنگ ل بەر دان و زىئەكا مەن ب كەھىنە لەشكەرىن وان ل دووق گۇلتا ئىسولئەسىرى ئىزىكى ھزار و بىنچ سەد كەس زى كوشتەن و ھۆمارەك زى كرتن كو خەفت ز وان مېر و سەدەك زى كەسەپەنى و ماقوولەن وان بوون، ھەروەسەن كوردان ھەسە ئىشتىن خۇ ئەمىن وان ئاللىكەرىن و بىرىن زى سىئەنەفە ئەمىن مابى ئ الغرا ان ل ئىف كەلى و ئىھالان ئەرا و بەرا بوون و خۇ ئەشارەن و خۇبەزەكەن، ئى كۇما پتر ز ۳۰ ھزار كەسەن الغرا بىن ب سەر بلۇز و ھەزەمەن ئازەرىچەن، ھەكارى، دوزان، قەردى و بارەدى، ھەسەپەن، پىشخاپوور و بازىر و دەقەرىن بىارەكەرى و مووسەن داكەرى ئىن كېمەز ئى بىنچ ھزاران ب سىلامەلى زى دەرىزىوون الكامل ۲۳۹۷-۳۴۱۷

پىشى قان ھەوون غەشپىرەتە ئەلغەزىن، زىدەرىن دېرۇكى ھەنا گىزىكا دوون ئى سەسەلىيا شەشىن شەشەنى ئسىزىن زالىنى ج پىزائىلان ل دور سەروەرىن ئاللىخۇبىن بىن دەقرا ھەكارى بىار ئاكەن، يا زالىھ كو دەركەفتنا سەلجۇقىا كو ئوچەدەكا غەشپىرەتە ئەلغەزىن بوون و چوون وان بۇ بەغدايا پىئەخت ل سىلا سىلا 11۷۷م/ ۵۵-از و داگىر كىرنا ھەزىمەن خەلافتنا غەبەسى، ئەف چەندە بوونە ئەگەرى ھەندى ھالىتەن كوردان بىن دەستەلاتدار ئاللىچەن، ئەورا پەيدا بوون دەولەتتا سەلجۇقى كارتىنكەرتەكا نەرىنى ل سەر ھىزۇويا سىياسى يا كوردان ب شىوئەكەن كارتىگەر ھەبوو، ب رەنگەكى كو پىرىيا مېرگەف

و دەقەرىن كوردى بىن سەرىمخۇ ئىف چوون ئەمىرى پىشى كو كەفتىنە بەر ھىزىپەن دوزارىن سىن سولتەنەن مەزىن سەلجۇقىان ئۇغرىل بەگ (11۹۱-1۱۵۵م/ ۳۷-۱۱۲-از) و ئەلب ئەرسەلان (1۱۵۵-11۶۵م/ ۱۳-۱۰۷۱-از) و مەللىكشاھ (11۵۱-11۸۵م/ ۷۳-۱۰۹۲-از)، كەفتنا مېرگەھا مەروانى يا ئىشكەكەنە ل سىلا 11۷۸م/ ۸۷-از باشىن بەلگەبوون ل سەر سىياسەتتا سەلجۇقىان بەراشەر مېرگەھەن كوردى و شەرەفخانە بەدلىسى ل سەر ھەمىن بوون ئەمىن كوتى سەلجۇقى بەكەمەن كەس بوون بىن زىدەگەلى كرىپە سەر والىبىن دىئاپارىزىن كوردىستان شەرفنامە، بپ 1۰۷،

**۱. ھەر ئەبو ئەلھەججا
كوردى مەھمۇلا كوردى ئەبا خەلپەن
كوردى مەزەپەتن ھەكارى
(۹-۱۱۳۱م/۳۰-۱۱۳۱م)**

ئىكەم مېرى بەرىياسەن ھەكارىن بوون و دەستەپىكا سالىن چالاکى بىن بى بىن سىياسى قەدگەرىت بۇ سىلا 11۸۹م/۹۱-از ئەمىن خەلپەن كەل مېر مەھمۇد كوردى شەرەفۇلمەولە كوردى مووسەن كوردى قوردىشەن غەبەلى (11۸۹-1۰۸۸م/۹۱-از) بو الكامل 1۱۸۸،

سەروەرىن ھەفتتا مېرگەھا غولەپەن ل سىلا 11۸۹م/ ۹۱-از و كاپەتن ئەنارام و ئالوزى مووسەن ئى ئەنچەن ھەفركىيا ئاقبەرا سەركەرىن توركان كو چەند سەركەرىكەن لەشكەرىن ئۇندەو ب زۇرى دەست بىسەر خوكەندارىندا دگەرت مېر ئەبوئەلھەججاين ھەكارى ئەفە بۇ خۇ ب ئەلپە نىت و ھەولدا ھەندى ھەندى خۇ ب ھىز بىخەت و ب گىرتنا شورەھ و كەلاپەن جىرانەن خۇ دەستەلاتى خۇ بەررەھتر لى بگەت ئاكو د ئەنجامدا مېرگەھەكا بھىز نامەزىنەت الكامل 11۷۸، 11۸۰، 11۸۱، 11۸۲، 11۸۳، 11۸۴، 11۸۵، 11۸۶، 11۸۷، 11۸۸، 11۸۹، 11۹۰، 11۹۱،

تەم دىشەن بىزىن كو مېر ئەبوئەلھەججاين ھەكارى شىا رەزەمەنىيا خەلافتنا غەبەسى ب دەست

ل بىر ۋى بىجەمىنىت و پىنگىزىيا خۇ ب فەرمائىن ۋى دىيارىگەت پاشتر لىو ب خۇ چوو مووسلىن و ئىن ئاگىلىجى بوو، ۋەسلىن دىيار كىو مىر ئەپونلەھەبجايىن ھەكارى د ۋى ئەمىدا كەسەكىن پىرەمىر بوو، گىرۇقىن ئىن چەمىنى ئى ئەمە كىو كورن ۋى ھەفركىيا ۋى دىكر ل سەر مولكىن ۋى، ئەمىن مىر ئەپونلەھەبجايى فەستا مووسلىن گىرى ئەمىمىدىن كورن خۇ ز كەلا ئاشەمىن دىرەخسىت دوورگىرە كەلا نوشن ئەكىو ئەلىفا دووربوونا باىن خۇ بىبىنىت و ئەسەت ب سەر كەلايىدا بگىرىت، و مىرەكىن كورد ب ئاقىن باۋىن ئەرجى ل شونا خۇ ھىلا ئەسەلانىدار ل سەر كەلايىن دا ب ئەركىن سەرىفەشنىبا اۋەسى) كورن ۋى بىن بچووك ئەلى رابىت-الكامل، ۱۳۱۲۹.

ل دووقىدا پىشنى ئەمەكىن ئەدىرىز مىر ئەپونلەھەبجايى ل مووسلىن ۋەئەرا داۋىن گىر ، كورن ۋى بىن مەزىن ئەمىمىدى خۇ بەرەھەف دىكر داكو ئەسەلانى شونبا باىن خۇ ۋەرىگىرىت، ئەركىو ۋى خۇ ھەلىتر بو ئەسەلانى ز براىن خۇ بىن بچووك ئەلى دىت، ئەوما ز كەلا نوشن بەرەھەف كەلا ئاشەمىن دارى داكو ز ئەسەت باۋىن ئەرجى بىننەدەرى، باۋى خۇ د كەلايىدا ئەسەنگىر و شەرى د ئاقبەرا ھەردو ئاقبەدا ئەسەپىنگىر، ئەمىن مىررى زەنگى ب ھەفركىيا ئاقبەرا مىررىن كوردا زانى، ئەقە بو خۇ ب ئەلىفە دىت كىو ئەسەت ب سەر كەلايىن ھەكارى دا بگىرىت ب ئەز ب ئەسەنگىر خۇفە بەرەھەف كەلا ئاشەمىن چوو ب خىزىرەكا سىياسى و خىلانىدا ئەو كەسەپىن د كەلايىدا بەرگىرى دىكر ئەسەت سەسەر كەلايىدا گىرت، گەلەك ئى كوشىتن، خويىنا ۋان كەسەن رىشىت بىن ھانىبە پىنشۋازىيا ۋى گۆھدارىيا خۇ بو فەرمائىن ۋى دىيارگىرى ز ۋان ئى باۋىن ئەرجى، د فەگىرەلەكا دىدا كىو ز ئالىن ز ئالىن زانا و نوۋچەقەگىررىن كوردانفە ئەپتەگۋىن ئەمىن زەنگى كەلا ئاشەمىن گىرىن كەلا ھەرفاند و ل شونبا ۋى كەلا ئاشەمىن، الكامل، ۱۳۱۲۸-۱۳۱۱۰، نارىخ ئىو ئەمەد، ۱۷۱۱۱.

ل دووقىدا زەنگى زىرى مووسلىن پىشنى پىشكەكا پىلانا خۇ بو داگىرگىرنا ئەفەرا ھەكارى بچەئىناى، لىن

خۇفە بىبىت و داپىندىن ب مىرگەمما ۋى بگەن، و ئەسەلانى خىلافا ئەمىاسى ئەسەلانى ۋى ل سەر كەلا و ئاسىنگەمىن ئاشەپ، ئەمىدا(ئاشەپىن) و ئەلجەبىدە، و كەلىن گەھىچە و نوشنى پەسەندىكر الكارىخ ئەمەد س 14-الكامل، ۱۳۱۲۸.

د راستى دا خەلىفە ئەمىاسى پىشنى ب ھەفالىتىن و خىزەمەتا مىررىن كورە و ھەرمەن بوون داكو د شەرىخىفا دۇارا ئاقبەرا ۋان و سەلجۇقىياندا ھارىكارىيا ۋى بگەن، زىمەتمىن زى ھەردەم باۋىرى و پەسەنگىرنا ئەسەلانى مىررائىن دىدا ھەرمەرەكىن داخۋاز ز ۋان دىكر، ھەدىكە مىررىن كوردا بوون ۋان ئى ئەسەلانى روجى و ھىزا مەئەبويا خەلىفە ھەردەم ب پاشتر د دىت ز ھەردەسەلانىكىن ئى و مىررىن كوردا د شەرىخىفا ئاقبەرا ئەمەمىپىان و سەلجۇقىيان تىن ئەسەلانى خەلىفە ب ئەسەلانى شەرىى دزانى و پىشەفالىنى لىن دىكر ھەرجەندە پارسەنگا شەرىخىن د پىرەيا ئەمەندا د بەرەھەمىدا سەلجۇقىياندا بوو.

ئەمىن ل سالا 1۷۱۷ئەمىن/۱۳۲۲ ز خەلىفە ئەمىاسى ئەلموستەرىشە بازىرىن مووسلىن دوورنىچەداى و بەرىن ئەسەردەبىن جىرىن بىركارى اللاباى عىمادەدەبىن زەنگى ل بازىرى و خەلانى كەلا بازىرى بەرەلەنگىرىن و ئەمىن دوورنىچىن بىزىبوۋى، ھەرىك ز مىر ئەبو ھەبجايىن ھەكارى و مىر عىسەلەن ھەمىدى مىر ئاگىرى ھارىكارىيا خەلىفە كىر و ھىزىن پىشنى دانى و د ئى روۋەئىدا ئەسەلەكەرەكىن زور دگەل مىررى ھەكارى ھەبوۋالمنظم، ۲۰/۱۱-الكامل، ۱۳۱۲۸.

و پىشنى خەلىفە ئەشەپاى بچىنە دىلف مووسلىن دا و داگىر بگەت، بو بەئەما فەكشىدا لىن پىشنى ھىنگى مىر عىماد الدىن زىكى بىرارىدا زىجىرەكا ھىزىلار بگەنە سەر كەلايىن مىرگەمىن ھەمىدى و ھەكارى و مەھرائى و ب كەلايىن ھەمىدى ئەسەپىنگىر ئەف چەندە ب خۇ ئەلەزەپەك بوو مىررىن ھەكارى و بەرى ھەمىپىان زى بو مىر ئەپونلەھەبجايىن ھەكارى بى كىو دزانى كىو كەلا و مولكىن ۋى دىن بىنە ئارمانجىن پاشترى ھىزىلار زەنگى، ئەوما زى نوۋنەرەكىن خۇ دگەل گۆزەمكى پارەى ھەزىنە جەم زەنگى دا خۇ

كوشنىنىدا ئىزىكىيۇو عىمادەتتەن زەنگى دەست ب سەر كەلا اللىرا ئىك ز كەلايىن دەلاتى شامىنا بگىرت دەمن نووچىيىن فى كوشنىن گەھىتتەبە زەنگى دەمەست دەست ز نووچىجا كەلايى بەرا و ب لەز بەرەف مووسلىن زفرىفە نەكو غەلگى مووسلىن مىناي ز موو بوونا وى وەرگىن و دەست ب سەرەلمەكەن دزى دەستەلاتى وى بگەن دەمن گەھىشتى زەنگى زەنەدىن غەلى كوچەك كورن بەكتەكىنى دامەن زەنەرى ئەلبەگىيا تەرىپلىن ل شوونا بىرىكارى خۇيىن كوشنىنى دانا بىرىكار ل مووسلىن

زەنەدىن غەلى كوچەك مىنا سالا ۱۲۱۳مىش/ ۱۱۱۸ز بىرىكار بوو ل سەر مووسلىن و نەقەرىن نامەدىن و دەروو بەرى وى دانەف ئىك ز بەندىن خۇ ب نالغى قراچا فى بەندەي دەست ب داگىركىنا وان كەلايىن ھەكەرى كىر يىن زەنگى داگىر نەكەرىن وەك نەقەرىن چىيىن سورا اجلىسورى-گەلىن سورا و ھىزور و مەلانى و مابىرا و بايخەكى و باكرا و نەسىاس و ب فى زەنگى قۇناشەكا دى ز قۇناشەن سەرەمخۇبىيا نالغۇبىيا غەنەبەرتەن كورەن ھەكەرى ب داوھەت و زەنەدىن غەلى كوچەك بوو خوكەمەرىن راسنەمخۇبىيىن بىن ھەموو وەلاتى ھەكەرىن و تەرىپل و شارەزور و ئاكرىن كەلا و شوورەھ و ئاسىگەھىن وان (۱۲۱۳مىش)

۲ ھىر سورا زەنەدىن ئەبو ئەلفەزلى كورن ئەھمەد كورن ھەسەن ھەكەرى

ئەف سىرا مىناز الدىن أبو الفضل أحمد بن الحسن الھكاری دۇنەرىن بىرۇكى دا بىن بەزەبە نەھتەبەزەن كەنگى دەستەلاتى سىرگەھا ھەكەرى گرىنەبە دەست و پەبوۋندىيا وى دگەل سىر ئەبو ئەلفەزلى ج بوو ئىبولغولى ئابن الفوطى دا بىزىت ئەو ئىك بوو ز ھىزىن كورەي بىن دەستەلات ل نەقەرىن چىيىن بىن ھەكەرى كرى- كەسەكەن خودان رىزىبوو ب ھىزخاسى و ھەرىشى ھابوو ئاسىن (مەجم الألفاب ۲۲۱/۱)

ھەرىو كەلايىن ھەرىزى و اجىل سورا وەك خۇ ھىلانە د دەستىن خودەيىن پاندا زىمەركو ل بووف بوچوونا خۇ ھىرا ئىسەكەن ز وان نەكەرى پىشتى زەنگى بىرىكارى وى و پارىزقان ائىداراى كەلايىن وى نەسەرەدىن جەرى بەرەمخۇبىيى ب ھىزىنەلندا بۇ گىرتنا نەوین ھابى ز كەلايىن نەقەرا ھەكەرىيان ب رەگەكى و كەلايىن ئاشۇب و نۇشى و خلى كەھىجى اگەلىن كەھىجە و جەلاب (كولاب) داگىركىن و ھەرقانەن ھەرىپسان ئەنەكەرىن خۇ بەرەف كەلايىن غەنەبەرتە ھەرىشى ھەنارت و شىبان كەلايىن شەھىتى و زەنەقەرىن و ھەروخ و كواشىن و سىرە ھەمىيان داگىر بگەن و ب فى زەنگى بىسەر نەقەرىن چىيىندا زالىبوون (۱۲۱۸مىش)

ل قىزىق بىندەقىبە بىزىن كە ئىبن ئەلئەسىر ب خۇ باوھەرىن دىئەبىت كە كە نەو ب دوسنى وان مىلان ئىزەبىت بىن تىما زەنگى و بىرىكارى وى نەسەرەدىن جەرى ئەف كەلايە داگىركىن و بىزىت كە ئاگە زىمەرى وى ھىزەمەكا ئەگىر (الرواق) و نووچەفەگەھىزىن كورەنە، قەگىزەتەن وان (ئىكى بۇ بىن دى دەجودانە، بۇ نەوونە د پەرتووكا خۇ الكامىل دا دىارەكەت كە زەنگى ل سالا (۳۷۱مىش/۱۱۵۱ز) كەلا ئاشۇب گىرت و ھەرقانە و ل شوونا وى نامەدىن ئاڧاكرالكامىل ۵۹- ۱- د پەرتووكا خۇبىيا دى الباهەرا دا بىزىت زەنگى كەلا شەھىتىن نووچىجا و گىرت و ھەرقانە و ل شوونا وى قەرىمانا ئاڧاكرىنا نامەدىن دا (التارىخ البەر ب ۱۱۱-)

لى ھىمەك كەلايىن دى بىن ھەكەرى ئەموزن دكەفتە نەقەرىن نووورن بۇزەھەلانى وەلاتى ھەكەرى ھەنا پىشتى كوشنىنا عىمادەتتەن زەنگى ل سالا (۵۱۱مىش/ ۱۱۱۶ز) زى رەنگەكەن دەستەلاتەريا خۇ پاراسىبوو بەلىن پىرانىيا وان كەلايىن بچووك و خۇدى دىرۇكىن بەزەھە

ل سالا (۵۳۹مىش/ ۱۱۱۱ز) نەسەرەدىن جەرى ل سەرەھەستى ئەلب نەرمەلانى كورن سولتان ھەمموون سەلجەقى ھەنەكوشنىن د دەمن فى

زێهار و بهراوترا

ئێكۆنۆمێرێن عەرەبی و وههگێزای یۆ عەرەبی

- الاطیبهه بهاء الدین أبو الفتح محمد بن احمد بن منصور (١٢٤٤هـ-١٢٤٠هـ.م).
- المستطرف فی کل فر مستطرف دار الفکر بیروت (١٩٩٩).
- ابن الاثیر عز الدین أبو العیسی علی بن أبی الکرم محمد بن محمد الجزیری (١٢٠٦هـ/١٢٢١م).
- التاریخ الماهر فی الدولة الاتیکیه دار الکتب الحدیثه (القاهرة ١٩٦٢).
- الکامل فی التاریخ دار الفکر بیروت (١٩٧٨).
- الکتب فی تهذیب الاسلاب مکتبه المشتی بغداد (١٩٥١).
- البرزالی - علم الدین القاسم بن محمد بن یوسف الأشیبهلی (١٧٢٩هـ/١٢٢٨م).
- المقتدر علی کتاب الروضین الماریج البرزالی - تحقیق -عمر عبدالسلام التمیمی- المکتبه العسریه اصیدا بیروت (١٠٠١).
- البیاضی - الأمير شریفعلی بن شمس الدین (١٠٠١هـ/١٦١١م).
- برفهاند ارغنده محمد عمیل الملا احمد البرزیهلی (١٢٠٠هـ/١٢٠٠م).
- الباقری أبو الحسن احمد بن یحیی بن عابر (١٧٩٩هـ/١٨٩٢م).
- فنوح البلدان دار الکتب العلمیه بیروت (١٩٧٨).
- الشافعی محمد بن یحیی الحلبي (٩٦٢هـ/١٥٥٤م).
- فکانه الجواهر فی مناقب الشیخ عبدالعزیز دار احیاء التراث العربی (بغداد١٩٨٤).
- النیسبی القاسم أبو علی التمیمی بن علی (٢٧٨٥هـ/١٩٩٤م).
- الفرج بن العیسی دار صادر بیروت (١٩٧٨).
- شوار المعاصره واحیاء المناکره دار صادر بیروت (١٩٧٢).
- المنظم فی احیاء الصلوات والاعمال النام الوطنیه بغداد (١٩٩٠).
- حاجی خلیفه مصطفی بن عبدالله حلبي (١٠١٨هـ/١٦٥٧م).
- کشف القلوب فی اصناف الکتب والفنون دار الفکر بیروت (١٩٩٤).
- ابن حجر العسقلانی الحافظ شهاب الدین احمد بن علی (٨٥٠هـ/١٤٤٨م).
- السید القدر بنسبه القدر تحقیق حسن حشیش (القاهرة ١٩٩٤-١٩٩٥).
- الدر الکامنه فی احیاء الامنه الثامنه دار الکتب العلمیه بیروت (١٩٩٧).
- ابن حوقل أبو القاسم محمد بن علی التمیمی (٣٦٧هـ/٩٧٨م).
- سعیده الارمن دار مکتبه الحیاه بیروت (١٩٧٩).
- ابن حردان أبو القاسم عبدالله بن عبدالله (٢٨٠هـ/٨٩٢م).
- المصنک والمصنک دار احیاء التراث العربی بیروت (١٩٧٨).
- الخوندی - فوطی العری (٧٠٨ هـ / ١٢٠٨ م).
- تاریخ مصبوع النوار مما حزی لأوائل والأواخر تحقیق عمر عبد السلام التمیمی المکتبه العسریه اصیدا (١٠٠٢).
- ابن خلکان أبو العیسی شمس الدین احمد بن محمد بن أبی یحیی (١٨١٠هـ/١٨١٢م).
- وفیات الاعیان وانیاه فیه الزمان تحقیق احسان شامی دار صادر بیروت (١٩٧٧).
- البیاضی - ناصر الدین محمد بن شمس الدین عبدالله بن محمد الطیبی (٨٤١هـ/١٤٣٨م).
- توضیح المشنیه - تحقیق محمد نعیم المرقسومی - مؤسسة الرساله بیروت (١٩٩٢).

- الذهبی، شمس الدین محمد بن عثمان بن قلیلی (۱۷۱۸هـ/۱۳۱۷م)
- تاریخ الإسلام ووفیات الصالحین والاعلام، دار الکتب العربیة بیروت ۱۹۹۵-۱۹۹۶
- ذیل تاریخ الإسلام، دار الکتب العربیة بیروت ۲۰۰۱
- معیر اعلام النبلاء، دار الفکر بیروت ۱۹۹۷
- ابن رستم، أبو علی محمد بن عمر (۲۹۰هـ/۹۰۲م)
- الاطلاق الفیصل، دار احیاء التراث العربیة بیروت ۱۹۸۸
- الصیقل، تاج الدین ابی نصر عبدالوهاب بن علی بن عبدالکافی (۹۷۱هـ/۱۲۷۰م)
- طبقات الطائفة الکبری، دار احیاء الکتب العربیة القاهرة ۱۹۶۵
- السخاوی، شمس الدین محمد بن عبدالرحمن (۹۰۱هـ/۱۴۹۷م)
- الحواهر والمر فی ترجمة شیخ الإسلام ابن حجر، دار ابن حزم بیروت ۱۹۹۹
- الضوء اللامع لأهل القرن التاسع، دار مکتبة الحیلة بیروت ۱۹۸۱
- المنهاج، أبو سعید عبدالکریم بن محمد بن منصور (۱۱۲۷هـ/۱۲۱۷م)
- الأنساب، دار الفکر بیروت ۱۹۹۸
- الصلحی، صدر الدین أبو طاهر احمد بن محمد بن احمد الأسفهلنی (۱۲۷۱هـ/۱۱۸۰م)
- معجم السفر، منطوبات وزارة الثقافة والاعلام بغداد ۱۹۸۸
- أبوالمظن، شهاب الدین عبدالرحمن بن اسماعیل المقنسی (۱۱۶۱هـ/۱۲۶۱م)
- الروضین فی اعیان المؤلفین النویة والصلاحیة، دار الکتب العلمیة بیروت ۱۰۰۲
- ذیل الروضین، دار الحیلة بیروت ۱۹۷۱
- ابن شداد، یهیا الدین یوسف بن رافع بن نعیم (۱۲۳۱هـ/۱۳۳۱م)
- سیرة صلاح الدین الأیوبی، التوارخ المملطیة والمجاهدین المومنیة، دار العمل القاهرة ۱۰۰۰
- ابن شداد، عزالدین محمد بن علی بن ابراهیم (۱۲۸۵هـ/۱۳۸۵م)
- الاطلاق المصطوبه فی ذکر افعراء الحریریة، تحقیق یحیی زکریا خیار، ج ۱ (اصطیق ۱۹۹۱)، ج ۲ (اصطیق ۱۹۹۸)
- تاریخ الملک الظاهر باملتاه احمد عظیم بیروت ۱۹۸۲
- الشملطونی، نور الدین أبو الحسن علی بن یوسف الطنجی (۷۱۳هـ/۱۳۱۳م)
- نهضة الأسمار وفتح التوار، مطبعة شركة التمدن المصنایة القاهرة ۱۲۳۰هـ
- ابن الشفار، کمال الدین ابی البرکات المبارک بن الشفار الموسلی (۱۱۵۱هـ/۱۲۵۱م)
- فلانة الحیلان فی فرائد شعراء هذا الزمان، تحقیق کامل سلیمان الحوری، دار الکتب العلمیة بیروت ۲۰۰۶، ج ۲، دار الکتب العلمیة والنشر بجامعة الموصل الموصل ۱۹۹۱
- الوافی بالوفیات، دار احیاء التراث العربیة بیروت ۲۰۰۰
- الطبری، أبو جعفر محمد بن جریر (۳۱۰هـ/۹۱۲م)
- تاریخ الطبری، تاریخ الرسل والملوکت، دار المعارف : القاهرة ۱۹۷۲-۱۹۷۹
- ابن عربی، شهاب الدین احمد بن محمد بن عبدالله المملطی (۱۱۶۵هـ/۱۲۶۵م)
- معانی المقشیر فی تواتر نیحور، مطابع دار رافع القاهرة ۱۹۸۹
- الغناء الأسفهلنی، شهاب الدین بن محمد بن حامد (۱۲۹۸هـ/۱۲۰۰م)
- الفتح القسی فی الفتح القسی، الدار القومیة للتحقیق والنشر القاهرة ۱۹۶۵
- العمري، شهاب الدین احمد بن یحیی بن فضل الله (۷۵۹هـ/۱۳۶۸م)
- الترفیع بالمصطلح الطبری، دار الکتب العلمیة بیروت ۱۹۸۸
- مصنف الامتداد، السفر الثالث، مطبوعه جامعه الجمع العلمی العرانی

- ابن العبد الحسني، أبو الفلاح عبدالحی ابن ۱۹۸ھ- ۱۷۸ھم.
- طبرقات الذهب فی الجبل من ذهب بیروت ۱۹۸۱ھ.
- الفارابي احمد بن يوسف بن علي بن الأرق أبو بعد ۶۷۷ھ-۱۱۸۱ھم.
- تاریخ الفارابي تحقيق بنوي عبداللطيف بنوي القاهرة ۱۹۵۹.
- من تاريخ أمه و صيغاتها من حقه المكتور سهيل زكرا وشبهه في الجزء الثاني عشر من الموسومة الضافية في تاريخ الحروب الصليبية دمشق ۱۹۹۵.
- أبو الفداء الحلبي الفقيه عماد الدين اسماعيل بن علي ابن ۷۳۲ھ-۱۳۲۱ھم.
- نفوس البلدان اوتيس ۱۸۸۰.
- ابن الفقيه أبو بكر بن محمد الهذلي ابن ۴۱۰ھ-۹۲۲ھ.
- مختصر كتاب البلدان دار احياء التراث العربي بيروت ۱۹۸۶.
- الفيروزآبادي محمد بن محمد بن يعقوب ابن ۸۱۷ھ-۱۵۱۵ھم.
- القاموس المحيط دار احياء التراث العربي ط ۱-بيروت ۲۰۰۰.
- الفيلسوف أبو العباس احمد بن علي ابن ۱۱۱۸ھ-۱۵۱۸ھم.
- صبح الايام في صناعة الاطبا دار الكتب العلمية بيروت ۱۹۸۷.
- فوات البلدان و النيل عليها دار صادر بيروت ۱۹۷۲.
- ابن كثير عماد الدين اسماعيل بن كثير النبطي ابن ۷۷۲ھ-۱۳۷۱ھم.
- البداية والنهاية دار الكتب العلمية بيروت ۱۹۸۷.
- مؤلف مجهول القرن الثامن الهجري / الرابع عشر الميلادي.
- كتاب الحوادث دار التراث الاسلامي بيروت ۱۹۹۷.
- ابن المستوفي شرف الدين أبي البركات الصلبي بن احمد القمي ابن ۱۲۷۹ھ-۱۳۲۹ھم.
- تاريخ اربل دار الرشيد للنشر بغداد ۱۹۸۰.
- الصنعوني أبو الحسن علي بن الحسن بن علي ابن ۲۵۵ھ-۹۷۷ھم.
- التسمية والاشراف دار مكتبة الهلال بيروت ۱۹۸۱.
- مروج الذهب و معادن الجوهر دار الفكر ط ۱-بيروت ۱۹۷۲.
- مسكويه أبو علي احمد بن محمد بن يعقوب ابن ۲۲۱ھ-۱۰۲۹ھم.
- محارب الأمم مطبعة المنار اللبنانية امس ۱۹۱۵-۱۹۱۵. أعادت طبعه مكتبة العلي ببيروت.
- المنبهي أبو عبدالله محمد بن احمد البشاري ابن ۳۸۰ھ-۴۹۰ھم.
- امس القلبي في معرفة القليل دار احياء التراث العربي بيروت ۱۹۸۷.
- الحظيري نقي الدين أبي العباس احمد بن علي ابن ۹۵۵ھ-۱۵۵۵ھم.
- السوادك لمعرفة نول الملوك مجلدات القاهرة ۱۹۱۶- ۱۹۲۱.
- المعتمد المغربي دار الكتب العلمية بيروت ۱۹۹۷.
- كتاب الصلبي الكبير تحقيق محمد الطلبي دار التراث الاسلامي بيروت ۱۹۹۱.
- المنذري زكريا بن محمد عبدالعظيم بن عبدالقوي ابن ۱۵۱۵ھ-۱۱۵۸ھم.
- التكملة لوفيات الفلك مؤسسة الرسالة ط ۱-بيروت ۱۹۸۸.
- النابلسي أبو عثمان الصنعوني ابن ۱۵۱۵ھ-۱۱۵۸ھم.
- تاريخ القيوم وولادة دار الجبل بيروت ۱۹۷۱.
- ابن واسط جمال الدين محمد بن سالم ابن ۱۹۷ھ-۱۱۹۸ھم.
- شرح الكروب في اخبار بني ابي ج ۱، ج ۲، ج ۳ القاهرة ۱۹۵۲-۱۹۷۰، ج ۴ (البيروت ۲۰۰۰).

- بوخا بز كشيون القير العاشم المبلاني.
- باقوت لهلمصهون، شهاد المير ابو عبدالله باقوت بن عبدالله الرومي (1119هـ/1706م).
- مهجم الملبان، دار صادر بيروت (1979).
- تاريخ يوسف بوستيا ترجمه وعلق عليه القير بوخلار جواد بغداد 1983-1985.

پورتالمعزین فارسی-

- جلال المير زوي، ديوكا محمد بن محمد بن حسين بلخي (1712هـ/1797م).
- مشهور معنون به تحقيق ديوكا نيكاشون، چاپخانه نهم، جاب اول تهران 1377 هـ.ش.
- برهه القلوب، كتابخانه طهوري تهران 1312 هـ.ش.
- رشيد المير فضل الله الهمداني (1718هـ/1798م).
- جامع التواريخ، جاب دوم، يكوپنلر نهم كرسي، انتشارات كتاب الفل تهران 1312 هـ.ش.
- القاضی، ابو القاسم عبدالله بن محمد (1728هـ/1327م).
- تاريخ اولجايتو، باعتماد موير حسين، انتشارات علمي وفرهنگي تهران 1384 هـ.ش.

عین لژ فه گهرین عربي و وهرگيراني بؤ عربي-

- هديه العارفين في أسماء المؤلفين و آثار المصنفين، دار الفكر بيروت 1990.
- برسيم، دار المناطيقوس اهرام الاول.
- تاريخ علم تدوين، ترجمه الي العربية كريكويريس بولنر، بهنام 1912م.
- الحصني عبدالرزاق.
- الزينبيون في حاضرهم وماضيهم، منشورات المكتبة القريني بغداد 1983.
- عبدالقيس يوسف.
- النبوة الميمنية في الرستن الوسيط، الجزء الاول، التاريخ السياسي، بغداد 1992.
- الجزء الثاني، التاريخ الحضاري، ط 1، اربيل 1400.
- حسين محمد حسين.
- اربيل في العهد الاتونكي، مطبعة اسعد بغداد 1991.

چارلز فه گهرین فارسی-

- اسماعيل قنوج قاضي.
- گروه در باره المعارف اسلام، انتشارات مركز صلاح العين ايوني الوحيه 1377 هـ.ش.
- عبدالرزاق بيك، تبلي.
- تجرید الاحرار وشمالية الاسرار، چاپخانه شهيق المير، 1319 هـ.ش.

بيشچ، گوزنار-

- مجلة لآل القير، العدد 1، 17، العدد 2، العدد 3، العدد 4، العدد 5، العدد 6، العدد 7، العدد 8، العدد 9، العدد 10، العدد 11، العدد 12، العدد 13، العدد 14، العدد 15، العدد 16، العدد 17، العدد 18، العدد 19، العدد 20، العدد 21، العدد 22، العدد 23، العدد 24، العدد 25، العدد 26، العدد 27، العدد 28، العدد 29، العدد 30، العدد 31، العدد 32، العدد 33، العدد 34، العدد 35، العدد 36، العدد 37، العدد 38، العدد 39، العدد 40، العدد 41، العدد 42، العدد 43، العدد 44، العدد 45، العدد 46، العدد 47، العدد 48، العدد 49، العدد 50، العدد 51، العدد 52، العدد 53، العدد 54، العدد 55، العدد 56، العدد 57، العدد 58، العدد 59، العدد 60، العدد 61، العدد 62، العدد 63، العدد 64، العدد 65، العدد 66، العدد 67، العدد 68، العدد 69، العدد 70، العدد 71، العدد 72، العدد 73، العدد 74، العدد 75، العدد 76، العدد 77، العدد 78، العدد 79، العدد 80، العدد 81، العدد 82، العدد 83، العدد 84، العدد 85، العدد 86، العدد 87، العدد 88، العدد 89، العدد 90، العدد 91، العدد 92، العدد 93، العدد 94، العدد 95، العدد 96، العدد 97، العدد 98، العدد 99، العدد 100.

شاه، مالمير-

- www.afwaniq.com

بادىنان لەسەردەھى سەلجۇقى

پ.د.قادر مەھمەد ھىن
زانكۇي سەلەھەدىن-كۇلىزى ئەدەبىيات

پىنگى خەلىپەلىكى بەلدا سەلجۇقىيەكلان يەسەرگىرايەنى تەغرىل بەگ لەسالى ۱۱۱۷ك/۵۵-از ئوالىيان نەسەت بەسەر بەغدادا بگىن و لىدى سەردەھىكى نوڭ لە مىنزوى رۇزھەلانى ئىسلامى نەستى پىنگىد^۱.

لە سەردەھى سەلجۇقىيەكلان دەقەرى بادىنان گە ئەو گات پىر لەنىو چوارچىنوى وولەلتى ھەكلرى بوو چەند نەسەلاتدارىيەتەكى كوردى خۇجەن لەوى ئاواكرابوون گە رىشەي ھەندىكىيان بۇ پىنل ھانى سەلجۇقىيەكلان دەگەرايمە. ديارە ئەو ئاوجەيە لەپەر سىرۇشنى بەچچاۋ چۆل و سەخنى و ھەرەتر بوونى چەندان ھۇزى بەھىزى لەگۈن، ھەمبىدى و ھەكلرى و مەھرائى واىگىرىبوو گە كوردانى وىندەرن ھەمبىشە لەھەلپەي خۇسەرى دابن و مىل بۇ داگىركەرو خۇسەپىتان دانەنەنەن. بۇيە لەو ئاۋەيەدا كوردانى ھەمبىدى خۇدان نەسەلتى سەرىغۇي خۇيان بوون بە سەر ئاگىزى (غىرا) و فەلەي شوش و لەسەردەھى بوەبەيەكلانەو نەسەلتى خۇيان بەھىزىگىرىبوو بۇيە لەلەپەن ھىزە و دەۋلەتنى ئاۋچەكە ھىسەبەيان بۇ دەكر^۲ لەماۋەي ھانى سەلجۇقىيەكلان نەسەلتى ھەمبىدىيەكلان سەردەھام بوو بە رۇشنى ئازانرى ھەلۈستى سەلجۇقىيەكلان لەلەبەلەمە چۈن

سەردەھى سەلجۇقىيەكلان بە ماۋەدىكى ئازانەكە فراۋانى سەردەھى ئىسلامى و بەدىانگىراۋى لەسەردەھى غەبباسى دەگۈنرەت كە سەردەھىگەي لە گىرنى شارى بەغداۋ كۇلتىپى ھىنان بە ماۋەي فەرمانرەۋاىي بوەبەيەكلان لەسالى ۱۱۱۷ك/۵۵-از نەسەت پىندەگات و بە پەيداۋوونى بەكۋە خۇي لەئابەگەكلان لە سەردەھى سەدەي شەشەمى كۇچى سەردەھى سەدەي ئاۋزەبەمى زابىنى بەرە بەرە دەپۈكىنەۋە و سەردەھى ئەئابەگەكلان نەسەت پىندەگات گە لەسەر دار و پەردوى سەردەھى سەلجۇقىيەكلان دەمىرزابوون ھەندەك دەگۈ رىزەپىندەر سەردەھىگەي نەپىن.

سەلجۇقىيەكلان پىنەلەكەك بوون لەنەنەچەدا لە ھۇزى غەز الغىرا گە لە مىللەتنى تۈرك زەمانى دەقەرى ئاسىيائى ئاۋەراست بوون بەك لەھۇزە قەۋەكلانى ئاۋچەكەبوون. لەسەردەھى سەدەي پىنچەمى كۇچى ايلزەبەمى زابىنى بەرەبەرە لەپەر زۇرېوونى ھەشەمەتلىان و ئۇخانىرى پەيداگىرنى بۇزۇي پىر و لەۋەرگە لە زىدى خۇيانەۋە بەرە ئاۋچەكلانى رۇزھەلانى ئىسلامى كۇچەيان كىرەۋە^۳ سەردەھام بە كەلك ۋەرگىرن لە بىن سەرو بەرى ھۈكەمى بوەبەيەكلان لەبەغداۋ لاۋزى و پەرىولى

زەنگىيەمە دىئارەمنى كراپوم ئىسئالى ۱۱۲۲/ك۱۵۲۸ز
ھىزىش كراپومە سەر ئاۋچەكلىنى ئىشوش و قەللى
ئاكرى و ئاۋىيوۋەنى ئەم ئاۋچەكە داگىر بىكاۋ كۈتلەپ
بە فىرمانىروۋى كۈرە جەمىدىيەكەن بىسەر ئەم
ئاۋچەكەنى نەقىرى بەھىدىن بنىن^{۱۱}

بەشىكى نىكەى ئاۋچەرگەى نەقىرى بەھىدىن
كە ئاۋچەى ئامىدىيە و ئەم سەردەمە پىنگھانپوۋ ئە
قەلاكلنى ئاۋىب و ئولسى و ھىرۇر چەند قەلەكەى
دىكە ئەم ئاۋچەمەشما دەسەلئادارىنى كۈرۈى
ئەسەردەمە سەلجۇقىيەكەن پوۋنى ھەبوۋە كە
پوۋنى نىبە سەردەكەى بو كەنگى بەگەرتنەمە
ئەسەرىيەندى بەرگەۋەننى دەسەلئادارىنى ئەتاپگەى
زەنگىيەكەن ئەم مۇسىل ئەم ئاۋچەمەى بەھىدىن ئەزىز
فىرمانىروۋى مېر ئەبولھىجا كۈرۈى غەبەۋللا كۈرۈى
ئەبۇغەلىل كۈرۈى مەرزەبانى ھەكارى داپوۋە^{۱۱}

سەلجۇقىيەكەن لەبەر سەغنى ئاۋچەكەو
بەھىزى ھۈزە گۈرەكلىنى وپنەرىئى ئاۋچەى بن
دەستى ئەۋانىن بەشىۋەى راستەخۇۋى خۇكۈم
ئەكرىۋە ھەرچەندە ۋالى مۇسىل كەلەۋى جىۋىش
بەگ بوۋ سەلجۇقىيەكەن داپنەمەزاندېۋو چارى
يەكەم ئە سالى ۱۱۱۷/ك۱۵۰۷ز چارى بوۋم
ئىسئالى ۱۱۱۵/ك۱۵۰۹ز ۋىلايەتى مۇسىلى ئەبن
دەست بوۋە بەك ئەكارەكەنى ئەماۋەى كۈرۈى
ۋىلايەتەكەيدا سەركۈتگەرنى كۈرۈدەنى ئاۋچەى
ھەكارى بوۋ كە نەقىرى داپنەن بەشى باشپۇرۋى
ئەۋىنى پىنگەھىناۋ بە شىۋەمەكى زۇر نىس و بىس
ئە ئاۋچەكەدا بلاۋكەرمە^{۱۲} ئەمەش ۋائەرىخەك ئەم
ئاۋچەكەدا دەسەلئەى ھۈزەبەنى -خۇجەى ھەبوۋە كە
سەلجۇقىيەكەن بەھەرتسپىل زاپوۋە بەلام ئەگەل
ئەم سەركۈت و ئەشكەرتىشپانەشما ئەپانئەۋىيە
ئەلەۋىان سەن و ۋا ئەكۈرەكەنى نەقىرىكە بىكەن
دەستو بەنچە ئەگەل خۇكۈمى سەلجۇقى ئەم
بىكەن

بۇ ۋە ۋاى تىدەگەبن دەسەلئەنى خۇجەى
فىرمانىروۋىنى ئامىدى ئەپنەئەلى مەرزەبان دا ئەزىزەى
ھەبوۋە كە عىمابولىمەن زەنگىيەن ئەۋچەكەدا

بوۋە بەلام بە لەبەرچاۋگەرنى ئەم سىياسەتمەى كە
سەلجۇقىيەكەن ۋاىر پەنى ئاسراۋ كە سىياسەتى
سەپانەنى دەسەلئەنى راستەخۇۋى خۇيان بوۋ بەسەر
ھەبوۋە ئەم ئاۋچەكەى ئەزىز قەلەمەروۋىان داپوۋن
پىنەچەنت بەم ھۈبۋە كۈرە جەمىدىيەكەن ئەپان
تۋاتپىن ئە ئەزەبان بەدەسەلئەنى سەرىغەۋىان بەكەو
چاران بەردەۋام بن

چىنى ئامازەبە كە دەسەلئەنى كۈرە جەمىدىيەكەن
بەسەر ئاۋچەى ئاكرى و ئىشوش و دەۋرۋەرىلەن
بەشىۋەمەك ئەشپەۋەكەن ھەر بىسەردەۋام بوۋە
بەبەلگەى ئەۋەى كە لەسەردەمەى عىمابولىمەن
زەنگى ئەنابەكى مۇسىل كۈرە جەمىدىيەكەن
دەسەلئەنى خۇجەى خۇيان ھەبوۋە كە مېر عىسەى
جەمىدى سەركەردەبەنى كىرپوۋە ئەلەپەن زەنگىيەۋە دان
بەدەسەلئەتەكەيدا بەسەر ئاكرى و ئىشوش و سەردەمە
ئەم ئاۋەدەنى و قەلەبەتەدا ئەۋە كەلەمەن دەستى داپوۋن
ھەروەكە كە مېر عىسەلەن ۋالى بەظەمەروۋىانى
زەنگى ئاۋە^{۱۱} ئەمەش سەلئەنەرى ئەم راستىيەبە
كە دەسەلئەنى كۈرە جەمىدىيەكەن ئەسەردەمەى
سەلجۇقى ئەگەر بە سەۋرەبەش بوۋىن ئەزىزەى
ھەبوۋە فىرمانىروۋىبەكەش فراۋىۋوۋى شىۋەۋىيەكى
دېرەنتە كە دىارگۈرۈنى سەردەمەكەى ئاسان نىبە
ھەروەما ئەم داپنەئانە نەقىرى پىنگە و ئالەى
مېر عىسەى جەمىدى و دەسەلئەنەتەكەبەنى
كە عىمابولىمەن زەنگى بەھەندى ۋەگۈرۈۋە كەۋانە
دەسەلئەنى سەلجۇقىيەكەن ئەم بەشى داپنەن
ئاكرى و دەۋرۋەرىئەى مەكۈم ئەپوۋە و سىياسەتى
خۇكۈمى راستەخۇۋى سەلجۇقىيەكەن بەتاجارى ئە
بەرامبەر ئەدەسپوۋى دەسەلئەنى ھۈزەبەنى كۈردەنى
ئەۋىن باشەكشەى كىرپوۋە

دەۋە مېر عىسەى جەمىدى ھەر ئەلەۋى چۈرچەۋەى
چىزى دەستىۋىلئەۋىيەى زەنگى دا ئەماۋەلەۋەۋو ئەم
ئاكۈكەبەى كە ئە سالى ۱۱۲۷/ك۱۱۲۲ز كەۋتە نېۋان
زەنگى و خەلپە ئەلموسئەرىشىد بىللەى عەبباسى
۱۱۲۲-۱۱۲۹/ك۱۱۱۸-۱۱۲۶ز، مېر عىسەى بىللەپەن
ئەپوۋە پەشى خەلپەى گۈرۈۋە بۈبە ئەلەپەن

ئەمۇسىل ۋە ئە ئارىئەۋىي تەرمەكەشى بۇ بەھىتىن ۋە ئاشىتىنى ئەمۇسىل ۋە ئىن دەخۇندىرئىتەۋە كە ئەمۇ سېرە پەنگە ئەمۇن ئاچارى مائەۋە كىراين ۋە پىن پىئەدراپىت يەكەرىئەۋە ئەكەر ۋەئەبا ئەۋو ۋەكە ۋەئەكى كۆرەۋارى لائى كەم ئە زىدى خۇى تەرمەكەشى بەخاكسېتىزراپا بەلام خۇئىئەۋەى سېر ئەبۇلھېجا ئەجىنى خۇى ئەۋۋە چۈنگە ھەر ئۇۋى مەردى ئاكۇكى كەۋلە ئىۋان ئەخەۋەدى كۆرۈ ۋە باۋى ئەرجى چۈنگە كۆرەكەشى ھەر بەزانىسى ھەۋالى مەركى باۋكى گەمارۋى قەلاى ئاشەبى دا بەلام باۋى ئەرجى بەرگى كىرە ۋە ئىشاندا كە بۇ مافى كۆرە بچۈكەكەشى سېر كەماۋى ئەلى بۇۋ ئىمەكۇئىت ۋە دەسەلئەدراپەئەكە دەپازىت تا گەۋرە دەين ۋە رابەسىنى ئەكەت بەلام ئەنۇ ئەمۇ مەلئانئىپاندا ئەۋەجان ئەجىر چۈۋو كە ئەرمەدراپەئەكەمەن بەرمەۋام ئەزىز ھەرمەئەى زەنگى دا بە بۇە زەنگىل كەلەۋ بەرسەئەلئە بىن ئاگا ئەۋو سەركىدراپەئى سۇپاەكى گەۋرەى خۇى كىرە گەمارۋى قەلاى ئاشەب ى دا پاش بەرگىكەردىنى كوردانى ۋىئەدەئى سۇپاى زەنگى بەقېلى ئەۋەى گەمارۋى شىكاندە ۋە ئىشاندا پاشەكشە ئەكەت بۇە ئۇۋى ئورگەۋئەۋەچەكى كەم ئە ئىۋرەى ئاشەب ئەناگاۋ بەسەرى دادانەۋە ئۋانى پاشى كۈشئارۋ ۋەزراپەئەكى زۇر دەست بەسەر قەلاەكەدا بىگىت ۋە چەندان سەركىدراپەى گەۋرە بىكۆزىت كە باۋى ئەرجى ئەۋۋاندا بۇ^(۱)

ئۇۋى ئەمۇ ئەشكەركىئىيە ۋەگەرئەۋەى زەنگى بۇ مۇسىل چارنىكى ئەكە ئەمۇ ئاۋچانەى بادىبان كەلكەلەن خۇسەرىيان ھانئەۋە سەرۋ دەسەلئە زەنگىيان خىستۇتە سەترىيەۋە بۇە بەك ئە چىكرانى زەنگى كەلۋى ئەسبىرەبىن جىر بۇۋە ئەسالى ۱۱۱۲/ك۱۱۲۷ از چارنىكى ئەكە ھېرلە ئەكالەۋە بۇ سەر ئاۋچەكەمۇ ئەمجارە ۋەزراى ئاشەب قەلاكانى ھەرۋ ۋە ئېرەئى ئەكەتە ئامانچ كە بەرە ئەبىن دەستى كوردانى ئاۋچەكەدراۋون ۋە دەبانخاتە بىن دەستى خۇى ھەرلەم سۇنكەمەۋەبە زەنگى ئەرمەنى بەجىر كىرەۋە قەلاى ئاشەب بىۋخىتىن ۋە بەكى بەكەى

بەھىزىۋو بەئابەئى ئۇۋى زال بۇۋن بەسەر ئاۋچەكەنى كۆرە خەمىدەبەكان ئىدى سېر ئەبۇلھېجا ئەرسى ئىن ئىشئەۋە ئەباا ئاۋچەكەشى ئەۋىش بەدەردى ئاگرى ۋە شۇش بچىن بۇە بۇ خۇى پارەى بۇ زەنگى ئەۋۋە ۋەكە دەم چەۋرەكەردى بۇ ئەۋەى ۋەۋەلئەكەى داگىر ئەكەت ھەر بەمەشەۋە ئەۋەسنا بەلگە بارىۋۇخى ئاۋخۇى دەسەلئەكەى رىكخىست ۋە قەلاى ئۋلى دا بە كۆرە گەۋرەكەشى كە ئۇۋى ئەخەۋەد بۇۋ ۋە سېرىكى كۆردى بەناۋى باۋى ئەرجى ئەجىنى خۇى ئە ئاشەب دا ئاۋ بۇ خۇى ئەسالى ۱۱۲۲/ك۱۱۲۸ از چۈۋ بۇ مۇسىل بۇ لائى عىماۋەلەبىن زەنگى ۋە لائەنگى ۋە پابەندى بۇ مەرىرى پاشى مائەۋەى بۇمەۋەكى كۆرت ھەر ئەھمەن سالىا ئەمۇسىل كۈچى دەۋى كىرەۋەۋ ئەمۇن ئىئراۋە^(۲)

دا بەشكەردى دەسەلئە خۇجەبەكەنى ئەرمەدراپەئەكەشى بەم شىۋەبەى ئامان بۇ كىرە ۋە چۈنى سېر ئەبۇلھېجا بۇ مۇسىل ۋە لائەنگىرى كىردى بۇ زەنگى ۋە مائەۋەى ئەمۇن ۋە ئەگەرئەۋەى بۇ زەنگى خۇى پەرسىۋى جىياچا سەبەرەت بە خۇى سېر ئەبۇلھېجا ۋە ئىۋۋى ئەمۇ ئاۋچەبەى بەھىتىنى ئەمۇ كەت دەۋرۋەئى ۋە ئىۋىن سېر ئاچار بۇۋە ئەمۇ ھەنگاۋە ھەلئىنى ۋە چۈۋى بۇ مۇسىل بەمەلئى ۋەزەئىنى ئەدەسەلئەكەى ۋە خۇ رابەسنىكەردى بە زەنگى ئاگەبەن ئەكەر ئەمۇ ئىزەبا ئەمۇ ئەبىر دىانى كەسنىك بەناۋى (باۋى ئەرجى) ئەمۇ بەكىك ئە كۆرەكەنى ئەجىنى خۇى دا بە بەلام كۇمانى ئەۋە ھەۋ كەداللى ئەخەۋەدى كۆرى ئەجىنى خۇى پەنگە سەرىئەئەى بۇ دەستىكەت چۈنگە ئىنى گەبىشئىۋو كەكەسنىكى مەزخۇۋاۋە دەۋەۋى بۇ خۇى بېئە سېر بۇە بەمەزەئە ۋە ئەزانى ئەكەتى گەرئەۋەى ئەمۇسىل ئەمۇ پەنگە كۆرەكەشى پىگى لىكەت ۋە ۋاز ئەدەسەلئە ئەھىتىن بۇە سېر ئەبۇلھېجا ۋە پەلئى زانى كەسنىكى ئەكەى ئەۋەۋەى بەمەلئەى خۇى ئەجىنى خۇى دا بىن بۇ ئەۋەى خۇدائى ئەمۇ شەرىئەتە ئەبىت مەترىسى بۇ سەر ئاپەندى دەسەلئەدراپەئەكەى دەستىكەت ۋە كەى بەۋەت بىۋان ئەسەر كارى لاپەت مەردى سېر ئەبۇلھېجا

لەجىنگادا بىنا تەييارلىنىپ چىقىپتۇ.¹¹¹

ھەندىك لەسەرجاۋەكان نامازە بۇ ئەۋە تەكەن كە غىمەتلىك زەنگى لەبەر ئەۋ بەرخودانەي ئە كوردانى قەلەي ئاشەب نا بىلى و لەبەر سەختى قەلەيەكە بىرلىق داۋە بىرۈخىنى و سەرلەنۈي بىناي بىكەنەۋە كەلەم بارەنەۋە بۇ چوۋنى جىاجىا ھەبە بەلام سەرجەمىيان كۆكۈن لەسەر پوخاندنى قەلەيەك و ئاۋاگىرەنەۋەي قەلەيەككى بىكە جا لەجىنگا بىككى جىاۋاز بان لەسەر دارۋىسەردەۋى ھەمان قەلەكە ۋاپەندەچىت ھەر قەلەي ئامىدى بىت¹¹².

ئە بىرلىرىن ئەۋ گۈرۈنگارىيەنى بەدۋاي ئەۋ داگىرگارىيە زەنگىمەكان بۇ ئەۋ ئاۋچەنەي بەھدىنلەن ھات ئەۋەتۈپ كە ۋىزىتكارىمەكى زۇر ئە ئامىدى و ئەۋ ئاۋچەنە تەنچەسەراۋە گىرۈندەن بە ئەنابەگىيەي زەگىيەكانەۋە و سەرىخۇيى ئەۋ ئاۋچەنە باش چەندەن سەل ئەگەر بۇ ھەمەنچەكىل بىت كۆنەي ھات .

زەنگىيەكان حۈكەمى ئاۋچەي ھەكەرى كە دەقەرى بەدىنلەش بەشى سەرىكى بۇ سەپارە بە نەسبەرىن جىر كەپاش كوزانى ئە سالى ۱۱۵۲ك/۱۱۵۱ز زەنەدىن غەلى كچىك جىنگا گىرەۋە كە ئەۋىش بەككىكى بەناۋى قراچە كىرە ھىر بەسەر ئەۋ ئاۋچەنەۋە كە ۋاپەندەچىت ئەنۋانىيەن بەراسنەۋخۇ حۈكەمى ئەۋىن بىكەت بۇيە بۋاي سالى ۱۱۵۱ك/۱۱۵۱ز لەشكەركىشىدەكى كىرەۋە سەر ھىرور و جىاي سورا و ملامسى و مايرما و چەندىن قەلەۋ ئاۋچەي بىكە¹¹³ ئەمەش نىشانىدەدا كە ئەنۋانراۋە ھۈزە كۆرەپەككى ئاۋچەكە جەمۈيەكىزىن و بەھىرەنە زىر رگىنى دەسەلاتدارانى ئەنابەگى و جىگىرەكانىيان بۇيە بەردەۋام ھىرەشيان كىرەۋەنە سەر .

ئەۋەي نامازەمان بىندا سەپارەت بە دەۋەكى بەدىنلەن ئە سەرىخەي سەلجۇقى بە چەنە ئەنچەمەك

دەگەن كەبەم شىۋەيە دەپنەمىنە رۈۋ .

- لەسەرىخەندى پەيداۋونى سەلجۇقىيەكان ئاۋچەي بەدىنلەن كە بەشكىكى بىرلىق دەقەرى ھەكەرى بۇۋ، خۇدان دەسەلاتدارەنى خۇجەي ھۈزە كۆرەپەككى جەمىدى و ھەكەرى بۇۋ كە دەسەلاتىيان ئە سىۋورىكى بەر ئەسكى جۇگرافىدا بۇۋ بەلام مەكۇم و نامەزاۋ ھەلفوۋلەۋى پىناۋىسنىيە سىياسى و جىاگىيەكانى كۆمەلگەي كۆرەي ئاۋچەكە بۇۋ .

- ئەۋەي تەبىئىي دەگىرەت ئەۋ دەسەلاتدارەنىيە كۆرەپەنەي لەناۋچەكەدا ھەبۈۋ، ۋىزىر بۇۋنى ئەيارو ئوزمىنى ھاۋبەش كە ۋىستۈبەنى خاكىيان داگىرگىكاۋ دەسەلاتىيان ئەھلىن كەچى ئەك ھەر ھىچ ھەمەھەنگىيەك و بەكگىرەۋىيەك ئەنۋانىياندا بەدىنكەرت بەلگە لەسەرجاۋە ھىزۋەيەكاندا ئەنەلەت نامازە بۇ بۇۋنى نىياز بان ھەۋلىكىش بەۋ ئاۋاۋەدا ئەگراۋە ئەمەش دەرىكى ئەمىزىنەۋە كارىگەپەككى سىۋورى دەۋەكان بەرەنەۋە و بەرەنەي بەردەۋامىيان ئەپەرسەندى كۆمەلگەي كۆرەپە ھەبۈۋ .

- بەدىنلەن ئەمەي سەلجۇقىيەكان و جىگىرەۋە ئەنابەگىيەكانىشدا ئەنۋانراۋە بۇ داگىرگارى ئەۋان زام بەگىرەت و ھەرگىز بۇيان ئەۋاۋە راستەۋخۇ حۈكەمى ئەۋىن بەكەن ھەمىشە جىگىرە ئۆلەنەن بۇ داۋەۋە ئەۋاتىش ئە ھۈۋەسەل دانىشەن و ۋەكە دەسەلاتدارى دەقەرەكە ناسىنراۋن بەلام ئەۋەي ئەپارەي حۈكەمى ئەۋانەۋە لەناۋچەي بەھدىنلەن ئوۋمارگىزىن ئەۋەپە بەدىنلەن پاراسىنى ئەنەي و سەفەمگىزى و راۋاننى دەسەلاتىيان ئاۋەنراۋە ھىرەشيان بىرۈنە سەر دەقەرەكە و دابى ئالانى و ۋىزىنى داگىرگەرىيانىن بىرۈنە پىناۋە .

زندهر و بهراويل:

1. بوانه - راوندو، راحة المنصور وآلة المنصور في تاريخ الدولة المملوكية. نقله إلى العربية إبراهيم ابن الضواري و أمين القاهرة 1191، ص 110. الحسيني، رنة التاريخ أخبار الأئمرة والملوك المملوكية تحقيق محمده لوزانين بيروت 1981، ص 18.
2. ابن الفلاسفي، دبل تاريخ مشوق بيروت 1190، ص 87. ابن العمري في أثناءه في تاريخ الخلفاء تحقيق ودراسة فاسم الضاهراني - البصر 1972، ص 189.
3. بوانه، بافتت المنصور محمد الملقب نارسلار بيروت ص 20، ص 137. عبدالدين خليل، عماد الدين زنكي الميجل 1988، ص 4.
4. ابن الأثير الكامل في التاريخ تحقيق وإعلانه عمر عبدالسلام تخرجي بيروت 1001، ج 9 ص 4.
5. ابن الأثير التاريخ الماهر في الدولة الاتينية الميجل تحقيق عبدالقادر أحمد طالبات البصر 1973، ص 28.
6. ابن الأثير الكامل ج 9 ص 92، ابن واصل، غزوة الكروب في أصل بني لوط تحقيق جمال الدين الشيبان القاهرة 1962، ج 1 ص 26.
7. بوانه ابن العمري، تاريخ الزمان نقله إلى العربية الأذ اسحق اولغا بيروت 1991، ص 128. برويش يوسف حسن، بلاد هكاري 1231-1928 دراسة تيمانية حصارية، اهوك 1990، ص 10-9-1-9.
8. ابن الأثير الكامل ج 9 ص 23.
9. المعصم نفسه ج 9 ص 92، عماد الدين خليل، عماد الدين زنكي ص 108.
10. ابن واصل غزوة الكروب ج 1 ص 26.
11. ابن الأثير التاريخ الماهر ج 1، ابن واصل غزوة الكروب ج 1 ص 26.
12. ابن الأثير الكامل ج 9 ص 92-91. برويش يوسف حسن، بلاد هكاري ص 128-127.

ئىككى:مىرگەھىن كوردى

ل بەھدىنان و عىمادەھىن زەنگى

عىمادەھىن كوردى ئاق سىنقىرىن سىر ب غەشىرەتەكا مەھالېكىن ئورگانفە¹¹ شىا ل سالا ۱۱۱۱ مىش ۱۱۱۷(۱۱۱۷)دەھولغا زەنگى ل مووسىلى نامەزىنت¹² پىشى كىو سىنقوئىن دەولغا خۇ سەپاندىن بەرى خۇ نا جىئەجىنگىرنا ئىلېن ئىككى ژ پلاتا خۇ بۇ مەرھە نامەزاندانا دەولتەكا خۇدان نىپىستەمەكەن مېرالى دارىۋىنى مەرھەسا بەرلەرەھىكرنا وىن كىو مىرگەھىن دەۋرى مەھالېكىن ل جىزىرى و دەلاتىن شامىن و مەھالېكىن رۇھەلات بىخەتە ب سەر فە- ژ وان ژى دەقەرا بەھدىنان و ئىككىخەتە تەكەل دەولغا خۇ با نوى بىنگەھىلىنى. وەكو دەسپىتەك بۇ قەگەھاسسى بۇ قۇتالغا نوۋىن ژ پلاتا خۇ كىو بەرسىنگىرنا خاھەلگىران بوو¹³ ل دەسپىتەك سەدسالىيا شەشىن شەخىتى نوۋازىق رابىسى دەقەرا بەھدىنان ب لوخىپىن خۇ بىن لىدارى بىن نھا قە كۆرەپەتەك بوو ژىۋ پەيدابوونا ھەزەارەكا مىرگەھىن كوردى بىن بىچوۋك لىن د كىرەك ژ لاپىن جەھن خۇ بىن سىترانىز قە بۇ دەولغا زەنگى. ھەزەارەكا غەشىرەتەك كوردى بىن بەھدىنانى و ژوان جەمىدى و ھەكلىرى و مەھالېكىن شىان مىرگەھىن خۇ ل جەھىن كەلا و ئاسىنگەھىن خۇ مېرئىشىن خۇ ب نامەزىن¹⁴ نىسا ژى بەھدىنانا نھا پىشكەك بوو (دەقەرەكا مەزىن كىو ل چەرخىن ئىسلامى ب نەقىن دەلاتىن ھەكلىرى ھاتىبو ب نەقىن، ژ بەر ھەندى دەمى د ژىمەران دا باس ل وان مىرگەھىن دەھىنە كىن، نامازە ب وان دەقەر و كەلا بىن نەو ھۇز تىدا د نەكەجى ل دەلاتىن ھەكلىرى دەھىنەكەن¹⁵)

غەشىرەتەك بەھدىنان شىان مىرگەھىن نەقىنەكەن ل دەقەرىن زەخۇ و بائىز و كەلا بىن دەۋرىمەران و ل بائىزىن نەكەرى و دەۋرىن وىن (كەلا و ئاسىنگەھىن و ھەر مەسا ژى ل بائىزىن نامەدىن و ب ئىزىكى ژ كەلا و ئاسىنگەھىن مەكەم، كوردىن جەمىدى مىرگەھى خۇ ل دەقەرا نەكەرى نامەزاندان يا كىو ب نەكەرى جەمىدى¹⁶ ھاتىبە ب نەقىن، نەقىن ژى چەندىن كەلا وەكو

دەۋرىتە ل دەۋرىن ژى قەستە دەقەرا زەخۇ و كەلا و ئاسىنگەھىن وىن كىو ب سەردەگىرنا مىرگەھى مەھالېكىن ل سالا ۱۱۱۷(۱۱۱۷)از، كىو ژىمە كىو كەلەك جەران نەقىن كەلا و بائىز و ئاسىنگەھىن ھاتىبە و ژ بەر نەقىنەسىنا پەراۋىزان ژىدە نەقىن مە نەقىنەمەكەن دەقەرىن بەھدىنان و پارىژگەھى دەۋرىن ھەقىقەتەن كىو جەھىن كەلا و بائىزان تىدا ھاتىبە روۋىكىن، ھەر نىسا د قەكەلىن دا كەلەك نەقىن مەزىن كورد ژ غەشىرەتەك بەھدىنانى بىن جەوا جەوا ھاتىبە، لىن نەم دەقەرىن زىلانا وان چە نەقىن ژ بىلى نەقىن د قەكەلىن دا ھاتى. ژ بەر ھەندى ژى دەسپىكا تىاروونا وانە و ھەنا كىو جەران پاشەۋرۇۋا وان نەبا بەرنىسا، قەكەلىن ژ كۆمەكا جۇرا و جۇر ژ ژىمەزىن نەۋكى بىن ھەقەرخىن بۇ روۋدان ھاتىبە و كىرەكەن بىن وان، بەرھەمەن لىپىن ۱۱۳۱(۱۱۳۱)مىش، ۱۱۳۲(۱۱۳۲)از مەھالېكىن د قان ھەر نو پىرئەۋكەن دا، الكەمەل فى التاريخ و التاريخ البەر فى بولە الاتىكە، كىو قەكەلەرىن دىرۇكا كوردى نەقىنە دەستە ژى بەرەت و دەھىنە ھەزەرانىن ژ ژىمەزىن سەردەكى بىن قەكەلىن، چەنكە قەكەلەر ھەقەرخىن وان روۋدانە و دىرۇكەنقىسەكەن خىرانا زەنگى بە و بىن ل مووسىل نەكەجى بوو، كىو با ئىزىكى دەقەرا بەھدىنانە لىپىلئەسەرىب لىن د نەقا دىرۇكەنقىسەن دا باسنى قەۋارىن سىياسى بىن مىرگەھىن كوردى بىن بەھدىنانى كىو ل پارىژگەھى دەۋكا نھا دىكەت كىو د بىنگەھەتەك خۇ دا وەكو مىرگەھىن بە، ھەر مەسا رۇتەقى بەرەپە سەر كىرەكەن كەلا بىن ل بىن مەسەلاتا وان، زەھەلارى دىرۇكەن نەقىن ھەزەارەكىن ژ مېر و سەردەكەن وان، سەردەرى بىلەن بىلەن بىلەن لىپىن ۱۱۳۱(۱۱۳۱)مىش، ۱۱۳۲(۱۱۳۲)از، لىن سەھەرىن ل سەردەكى بىن دىرۇكا غەشىرەتەك بەھدىنانى ل دەقەرا ھەكلىرى و جەمىدى و مەھالېكىن دىار بوۋىنە د نەقا قەكەلەرىن روۋدانىن وان دا ب نەقەر و نەقىن ل كەل زەنگىبىن و چاۋانېيا زەنگىبىن ل سەر كەلا بىن بەھدىنانى د نەقىنە سالىن ۱۱۳۱-۱۱۳۲(۱۱۳۱-۱۱۳۲)از، و پىشى ھىنگى كەھىنە ژىر دەولغا زەنگى.

دەنئە ھۇمارەكا وان كەلەين سەر ب وانفە ئەو زى شەعبەين و كواش و ئەرمىشئىن (ئەرمىشئىن) و زەغفرانىن و قەرىخ و ئەلفى - ئەلكى - و شىزەيا و رابىە و گۇت (ئەو جەين خۇياراسنا مەھراتىيانە)^{۱۱۱} لى ھىدەك كەلا ھەنە بىن وى ئەمرازە بىن ئەكرى ۋەكو جىراھىن و ھەسەبىن چوئكو جىراھىن مېرەكەن مەھراتى دەسەلاتەنارى لى دەر ئەو زى ئىبراھىم مەھراتى بوو^{۱۱۲} زىدەبارى ھەسەبىن كو ھىشتا شىوونارەن وى ھەتا ئىھا مابە^{۱۱۳}

دەسەن ئىبىن ۋاسلى زالىبارى ز ئىبىن ئەسبىرى فەگۇھاسنى ل دەر ھىدەك كەلەين مەھراتى ز وان زى شەعبەين و زەغفرانى و كواش و قەرىخ و ب شائىقى ئىسبىبە - و رەگە زى ز شائىبىا كۆپكەرى بىت - و گۇت (احصون الھىزانىە)^{۱۱۴} چوئكو ئەو كەلا دىكەفئە سەننەرىن چوگرافى بىن كو ھىنگى ل زىر دەسەلاتا كۆرەين مەھراتى بوو زىدەبارى قىن چەندى كو ۋەلاش كۆرەين مەھراتى بوورە ز جىزىرا بۇلتان و زۇزان يا كو كەلەين مەھراتى ئىدا د بەرىمەلاف ھەر ۋەكو ئىبىن ھەمەل دىباركەرى (۳۶۷مش/۹۷۷)مىرەبە كو جەين مەھراتىيان د كەفئەتە دەفەرا د ئاقىمەرا زىن مەرن و بىن بچووك^{۱۱۵}

ئىبىن ئەسبىر ئاقىن چەندىن ز ھېزىن ھۇزا مەھراتى دىباركەن ز وان مېران زى ئەف ھەرىبە مېرەمەللا كۆرەن عىسا كۆرەن ئىبراھىم و كۆرەن وى ئەملى ھەر ۋەسا ھەر بو مېزىن دى ئىبراھىم و بىزىن وى عىسا كۆرەن ئەلھەسەن كۆرەن ئەبى ئالىب كۆرەن بارۇخ خۇدانىن كەلا جىراھىن ھەر ۋەسا مېر ئەلھەسەن كۆرەن مۇسەر خۇدانى كەلا شەعبەين و مېر خۇل و ھارەن مەھراتى خۇدانى كەلا ئەرمىشئىن و كواش^{۱۱۶}

دوۋ: دەستە ب سەر داگرتنا

عىجادەدىنى زەنگى ل سەر ۋەلاتى

ھەكەرى (بەھدىنان و شەھدىنان) :

ب ھوگمەن پەيۋەندەين ھەقسۇنەين بىن دەۋلەتا زەنگى ب دەقەزىن بەھدىنىن فە كىرەندەت- بىن كورد

شۇش و ھىدەكەن بىر ب خۇفەگرتەن^{۱۱۷} د زىدەران ما ئاقىن كەلەك ز مېزىن وان ل وى سەرمەس ھاتىنە ز وان زى عىساين ھەمەدى كو ھەمەجەرىن سولتان عىجادەدىنى زەنگى بوو ئەقۇن بوورە مېزى ئاكرى و شۇش و ھىدەك جەين دى ز كەلەيان ئەو زى ب فەرماتا زەنگى ب خۇ بوول سالا (۱۱۱۷مش/۱۱۱۷)^{۱۱۸} بەرىمەن دەفەرا ئامىدىا ئىھا كو ھىنگى ھاتىبوو ئىساين ب كاتىبا غەشپەرەنەن كۆرەين ھەكەرى بىن بەھدىنانى ئەقۇن شىلەين بو خۇ مېرگەھەكەن لىن ئابەزىنەن و بازر كەلەين ب رەفە ز وان زى ئەشەب و جىزىرە النجمىە و ئۇش و مېزىن و ھەرۇر و نېرۋە و ھىدەك كەلەين بىر ئاقلىكەن^{۱۱۹} ھېزۇكا دەسەلەتەن مېرگەھەن ئا ھىنە رابىن و چو ئىشتان ز دەسپىكەن دىرەسبۇونا وى ئۆزەين و ئىبىن ئەسبىر ئاقىن مېر ئەبۇ ھەجىا بىن عەبۇللاين ھەكەرى ئىبار دىكەت بىن كو عىجادەدىنى زەنگى ل بوۋفرا ھاتى و شىۋەنگىرىيا وى كرى ل سەر كەلەين ئامىدىن و دەۋرەمەران سالا (۵۲۸مش/۱۱۳۱) و پائىقى پىشتى وى زى كۆرەن وى ئەھمەد كۆرەن ئەبى ئەھمەجەبى ھاتى دا كو دەسەلاتەنارىن ل مېرگەھەن بىكەت^{۱۲۰}

ھىنگى غەشپەرەتا مەھراتى ل دەۋرەمەرىن باكوور و باكوورى رۇزەھەلاتى مۇسەلەن د ئاكتەجى بوون ئەخاسىمە كەلا ھەسەبىن ازەھا و رەخىن وىن كو ئىھا سىنۇورىن چوگرافى بىن فەرا زاخۇ يا سەر ب پارىزگەھا ھەۋكەن فە بىكەتئىت ھىنگى د ئاف كەلەك كەلا و ئاسپىگەھەن ئىزىكى ھەف دئاكتەجى بوون^{۱۲۱} ھەر ۋەكو مە دىباركەرى كو دەفەرا كەلەين وان ئىدا د بەرىمەلاف ب ۋەلاتى ھەكەرى ھەنە ئىساين ئەمرا زى دەبىن كو بىرايىا دىۋىكەنقىسان ئەمرازە بەدەبوو وان كەلان ۋەكو كەلەين مەھراتى لى ۋەك كەلەين وانى ھەكەرى^{۱۲۲} ھىنگى دەسەلاتەكا مەگرتى ئىبوو كو مەھراتىيان خۇفەبىكەت- لى د ئاف چەندىن كەلا ۋەئاسپىگەھەن دا بەرىمەلاف بوون كو ھەر ئىكەن ز وان سەرىخۇبوونا خۇ ھەبوو^{۱۲۳}

ئىبىنئەسبىر ھەنە ھۇمارەن ۋەكو زىدەرى مە بىن سەرمەكى بىن وى دەسە ز ھىزۇويا مەھراتىيان ئەمرازەن

دۇستىنى دىگەل ۋى ھەببۇن. ۋ ھەر ۋى ب خۇ بىرەر ل سەر خوكىمدارىيا ھىر عىسايىن ھەمىدى ل سەر كەلەيىن ئاكرىن ۋ شۇش ۋ بىن دىتر دابوو ۋ اج ئشتان زىگرى لى ئەكرىوو¹¹¹. لەورا ۋى ۋىن دەقەرىن جۇرەكىن سەرخۇبۇنا سىياسى ۋ ئابوۋرى ب سەرگەرتىيا ھەمىدىيان ھەبوو¹¹². ئەف تۇخە بۇ دەقىن ھەقت سالان (۵۲۱-۵۲۷ مىتى/۱۱۲۷-۱۱۳۲) بەرھوام مابوو ۋ د فان سالاندا دەسەلاتىن دەقەرا ئاكرىن د دەستىن ھىر عىسايىن ھەمىدى دا بوو بىر رووانا چو ئارىشەكىن دىگەل عىمانەدىن زەنگى¹¹³.

رەوشا دەقەرا مووسىل ۋ دەروپەرىن ۋىن ز بلزىر ۋ دەقەرىن بەھدىتان ھانە گوھارتن ۋ چوو د كىژەقەندەكا شەرىن مەزىندا دەقىن ل سالان (۵۲۷مىتى/۱۱۳۲) خەلىفەيىن عەباسى ئەلموستەرىقىدىللا (۵۱۲-۵۲۹ مىتى/۱۱۱۸-۱۱۳۵) دەست ب نوورپىچكىرنا بلزىرى مووسىلىن ئاقەندا دەولەتا زەنگى كرى. د قىن بىلەرنىدا ھىر عىسايىن ھەمىدى دەستدا ھارىكارىيا خەلىفەيىن عەباسى د كرىرا نوورپىچكىرنا بلزىرىن مووسىلىن دا ۋ ھەر ئىشنىن ۋىن ھاتى ز پىچىنپوۋىتىن خۇ ل دەقەرا ئاكرىن ۋىو خىزمەتكىرنا خەلىفەيىن تەرغان كرى ۋ (اكورە ل ئور خىرقەبوۋن لەورا زىدەبوۋن)¹¹⁴. لى خەلىفە د نوورپىچكىرنا خۇ دا ب سەرنەكەقت ۋ ئە شىبا بچىنە د بلزىرىن مووسىلىن دا ۋ بەر ب بەلغەيىن فەگەرىيا پىشلى كىو ل گەل زەنگى ئاشىبوۋى¹¹⁵. بىنى كىو ھىر عىسايىن ھەمىدى بىنە لايەنەك د ۋىن ئاشىبوۋىن دا ۋ خەلىفەيى ئەو ھىلا بەراسەر چارەقىسىن خۇ دىگەل عىمانەدىن زەنگى رادەستىت. ز لايەكىن توۋلە عىسايىن ھەمىدى ئەمەلگارى د پىشەقەتيا ۋى دا بۇ خەلىفەيى ھەبوو كىو نوخىبىن دەقەرا خۇ بەر قىرەد بىكتە ۋ داپىندانەكا رەوا ز لايىن خەلىفەيىن قە ب دەستفە بىنىت ۋ پىشەقەتيا ۋى بىكتە ئەفە زىدەبارى مەنرىسىن ۋىن ز ئەمەلگارىن عىمانەدىن زەنگى ۋ دەستپىكىرنا ۋى بۇ داكىرلىرنا دەقەرا ئاكرىن¹¹⁶.

دەمەدەست پىشلى فەگەرىانا خەلىفەيى بۇ بەغدا. عىمانەدىن زەنگى فەرمان ل ھىزىن خۇ كىر كىو دەقەرا ئاكرىن ۋ بلزىر ۋ كەلەيىن ۋىن نوورپەرىن ۋىن دىكرىن. ھەر ز دەقىن عىمانەدىن زەنگى دەستەلاتارىيا مووسىلىن ل سالان (۵۲۱مىتى/۱۱۲۷) بەرگىلى پەبوۋەندىيەكا چاك ۋ

لىن ئاكرىنسى. عىمانەدىن زەنگى (۵۲۱ - ۵۲۱مىتى/۱۱۲۷ - ۱۱۵۶) ھەر ز دەسپىكىن كىرگىيەكا مەن بىن دابوو. كىو ھىنگى ئاقەندەكا كورپىن ھەمىدى ۋ ھەكارى ۋ مەھرائى بوو¹¹⁷. ھەر ۋەسا ئىشەكىن سىرۇشتى بە كىو پەبوۋەندى د ئاقەرا زەنگىيان ۋ كورپان دا بېنە كرىمان. ئەخاسە ئەف پەبوۋەندىيە چ بىن دۇستى بىن پان بەكو دىتر. زەنگىيان ھەر ز دەسپىكىن كار بۇ دەست ب سەرگەرتىنا دەقەرىن بەھدىتان ۋ بلزىر ۋ كەلەيىن ۋىن ۋ خىستنا ۋان بۇ زىر دەسەلاتا خۇ دىكر ب مەرھەمەت داپىكىرنا نوخىبىن روۋەملات ۋ بىن باكوۋرىن روۋەملاتىن دەولەتا خۇ¹¹⁸.

عىمانەدىن زەنگى دەست ب ھەلپىن خۇ كىن بۇ ئىككىرنا دەقەرىن كىو بلزىرىن ئىزىكى ۋىن بىخە زىر دەسەلاتىن خۇ ئەو ۋى ز بەر لاۋارى ۋ زىكفەبوۋنا ۋان ز ھەف ۋ بەرتەنگىيا روۋەرىن ۋان. كىو بەرى ھىنگىن ۋالپىن مووسىل ئەشپان سەردىكىن ئاكو ۋى دەستەلاتى ز ۋان بىستىن بىن سەلجۇقىيان دابە ۋان. ب خوكىمىن مووسىل ۋ جىزىرى ۋ باكوۋرىن شامىن بۇ دەستەلاتەكا ب كرىرا. ز بەر ھىدىن ۋى زەنگى براف كىر كىو فان جەپىن سەرخۇ بىشكىنىت دا كىو دەستەلاتا ۋى ل ۋان دەقەران بىنە ئىشەكىن زىۋارى¹¹⁹.

عىمانەدىن زەنگى كىرگى پىشەقەتيا كۆتۈرۈلگىرنا ھىزى ۋ ھىرگەھىن كورەي بىن دەروپەرىن زالى. ئەخاسە ئەوۋىن دىكەفە د دەقەرىن بەھدىتان. ز ھىرگەھىن ھەمىدى ۋ ھەكارى ۋ مەھرائى ئەۋىن ھەردەم گەف ل سەر ئارامىيا دەولەتا زەنگى دىكرى¹²⁰. ئەو ۋى ز بەر گەلەك ئىزىكىيا ۋان ز زەنگىيان زىدەبارى شىلەيىن دەقەرا بەھدىتان بىن ئابوۋرى بىن بەرز ۋ داھاتىن ۋىن بىن ھىشە¹²¹.

۱ - دەست ب سەرگەرتىنا ۋى ل سەر ئاكرىن ۋ شۇش:

ھىنگى كورپىن ھەمىدى دەستەلاتارى ل ئاكرىن ۋ كەلەيىن دەروپەرىن ۋىن دىكرىن. ھەر ز دەقىن عىمانەدىن زەنگى دەستەلاتارىيا مووسىلىن ل سالان (۵۲۱مىتى/۱۱۲۷) بەرگىلى پەبوۋەندىيەكا چاك ۋ

2. ب سەرداگرنا وی ل سەر

دهههرا ئامیدین و گهلایین دههههرا :

هینگى باژێرى ئامیدین بى نها و نهماسمه كهلا
 وى يا ناھمار و بمرتابس وى دەس ب كەلا ئاشمەن
 انشبا ناھنا دەسەلاتداریا مەرگهها هەكاری
 بوو یا كو ژ ناھن عەشیرەتا هەكاریا بەھدینى ئە
 هانیبە ناسەرزەنن و گەلەكا گرتك بوو. ژ دەهەرى وى
 زى ئینولنەسیر گەلەك باسنى كەلا و ناسینگەھین
 احصنا وى دەھەرى دگەت و ژ وان زى جزیرە امەرم
 بى كەلا جیدبە بەا. هەر دەسا نووشنى انشەا
 131. هینگى مەر ئەبۆلھەبجا كورن عەبەوللا كورن
 ئەسنى خەلیل كورن مەرزەبانى هەكاری دەسەلاتدارى
 لى دگر 132. ئەھجا ئەوان كۆنترۆل ل سەر دەھەرى
 بەرھەھ ژ وەلاتن هەكارییان دگر، لى هەدەك ژى
 هەنە نا چنە د ناھا توخەبێن دەھەرا بەھەرتان یا ئەھا
 دا و ژ وان زى نووشنى بە یا كو دكەھینە رۆژناھا باژێرى
 جۆلمەترگى كو دەھتە ئیاسین ب گولەن نیشە
 133. هەر دەسا كەلا جیدبە یا كو ئەو زى دكەھینە
 دەھەرا جۆلمەترگى باژێرى بێت شەباب (ئەلەكنا).

ژ بەر ئەرائینا ئینولنەسیری یا هەور ل سەر
 پیزانینى وى ل نۆر دەھەرىن بەھەرتان خرفەكەرن
 و بەھەلدیبا وان ب دەولەتا زەنگى ئە ل وى دەس
 كو پیزانینى خو ژ پتر ژ ژەدەركى ب زینن زارەكى
 ب دەستفەلەباوون و ئاسازە ب گەلەك ژ كەلایین
 بەھەرتان دگەت كو سەر ب مەرگهها هەكاری ئە
 بوون و ژ وان زى جەل سۆرا و هەرز و بانوھا ابابۆخكنا
 و باكۆزا و بىن دى و ب ئاشكەراس گوت ئەو دەرۆكا
 فەكرنا وان كەلان نزاھت لى ديارگر كو پشتنى كوشتنا
 عیبادەھەرىن زەنگى ل سالا 1111 مەش/1116زا هانە
 فەكنا 134. پشتنى كو سەر عیبادەھەرىن زەنگى
 دەست ب سەر مەرگهها جەمەدى و كەلایین وان
 ل باژێرى ئاكرى و دەھەرىن سەر ب وى ئە گرتى.
 ئەو سەرگەفتنن خورث بىن د دەھەگى ئەوونەس
 دا ل سەر مەرتەن كوردان ب دەستفەلەبانن. ئىدى
 ترس ژ هەزا زەنگیان كەھنە گیانى هەكارییان و ل
 پششیا وان زى مەر ئەبۆلھەبجایى كورن عەبەوللا بى

دەسا هەلۆبستىن مەر عیساىن جەمەدى ژبەر ئەكر
 ژ فەهرا نا بوورینچكنا خەلیفەن ل سەر مووسلن
 و رابوستانا وى ل بەر سینگى ئەف بوورینچكنا
 ل داویا سالا 1171 مەش/1172زا هانە سەپانن.
 لى عیساىن جەمەدى و خەلكن دەھەرى ب دەس
 هەزا خو بەرھەنگاریا بوورینچى كنى ئەھرا (باژێر بو
 دەھەگى دىژ ما بوورینچكنا و شەركەن دۆرەكنا)
 135. پشتنى هینگى شەبان ل سالا 1181 مەش/1177زا
 ب سەرگەشتیا عیبادەھەرىن زەنگى بخو دەھەرا
 جەمەدییان كۆنترۆل بكەن و اوو ب خو هەرش بە
 سەر خەدانن كەلا ئاكر جەمەدى و ئەو ب خو
 چەلین وى را سەرگەتە سەر شوورھا وى و جەن
 وى هەنا ئەھا بى بەرئاسەا 136. لى ژەدەرى پشتنى
 هینگى چارەنەسنى مەر عیساىن جەمەدى ديار
 ئاكر و زەنگە زى كو زەنگى ئەو كۆشەبە چۆنگو
 بەرھەنگاریا ئەشكەرن مووسلن كروو 137.

ژ ئەجمان دەست ب سەرداگرنا دەھەرا ئاكرى
 و دەس كەلایین جەمەدییان عیبادەھەرىن زەنگى
 چەندین ئارمەجەن خو بەھەرتان. ژ وان ئارمەجان
 ئابنكەرن و پاراستنا توخەبێن مووسلن بىن
 هەفتوخیبىن وان ژ مەترسبیا وان ژ دەهەرى جەن
 جەمەدییان بى گرتك نەماسمه بەك ئینولنەسیری
 ديارگرى كو خەلكن مووسلن ژ داوھاننا حوكمەن
 جەمەدییان پشتراستنبووون، چۆنگو ژ سەرەدەریا
 وان د دۆخەگى بەرئەنگ دا بوون، چۆنگو مەلین وان
 ئالان دكرن و وەلاتن وان خرابەكر 138. لى یا خۆبە
 كو ئینولنەسیر وەكو دەرۆكەفەسەگى زەنگیان بوو
 كو ئەو گۆتن و هەلۆبستىن ل هەمەر عەشیرەت و
 ئاتیفەھەرىن كوردى ئەجمان وى چەلەن بوون 139. ب قى
 سەرگەفتنا خو عیبادەھەرىن زەنگى بو خو جەن. پێھەك
 بەت ژ بو ب سەرداگرنا ل سەر مەرگهھەرىن ديار بىن
 كوردان ل دەھەرا بەھەرتان و ئىدى وى ل بەرھەمەرى وى
 ما فەكرى كو بچینە د ناھا كووڕانیا دەھەرىن دى بىن
 بەھەرتانى نا 140. دوور ناھیتەھەرىن كو عیبادەھەرىن
 زەنگى بىركارىن خو ئەسپەرەھەرىن جەفر ل مووسلن
 راسپارەبەت كەلایین جەمەدییان ب زەھەبەت.

دەستەلايىن مېرگەھىن ، دەستىن ۋى دا بن چوئىكى كورن ۋى ب زىن خۇ بن بچووكە. بان زى بۇ بچوئىنانا ۋەسىيەتناما مېرى ۋەغەركىرى ب دوورخىستنا كورن ۋى ئەخمەدى ژ دەستەلايىن بىت و رەنگە زى عىمانەبىن زەنگى پىشەقتىيا ئەقىن داۋىن ئىكە كورن خۇبن بچووك كىرىپىت و ئەو بەرزىرى ۋى بىتن بۇ مېراتىيا مېرگەھىن

مىنا ئەبولھەبىجانى ھەكارى و بارەدۇخىن ئاقخوس بىن خراب ل مېرگەھىن و شەرەنخا ئاقبەرا مالىانا مېرگەھىن كاتىن دى كى خوكمىدلىيا مېرگەھىن كىرىمەست. بۇيە دەلىلە بۇ عىمانەبىن زەنگى و بەرى ئەشكەرى خۇ دا كەلا ئەشەبىن ئاقەندا مېرگەھىن دا دەستىن خۇ داپتە سەر. بۇلۇن چەندى زى پلانەكا سەرزىرى يا خوكم دانا ب دوور ئىخىستنا ھۇمارەكا زۇرا خەلگىن ئاشەبىن ژ كەلا وان و ژ ئىشكەكىن ئە عىمانەبىن زەنگى ئەشكەرى خۇ ل دۇر وان زۇرانە و شىكەندىن و ھۇمارەك گەلەك ژ خەلگىن كەلايىن و سەرزىرىن ۋى كۆلەتنىن و دىلگىن ل داۋىن زى شىبا كۆنترۆلنى ل سەر كەلايىن بىكەت و بەندە دگەل سولگىن خۇ، و ئەۋىن كۆ شەرى ۋى كرىن و ل پىشەبىيا وان زى مېر باۋىن ئەرجى ئىنانە بەر سىنگىن خۇ و كۆلەتنىن. پىلنىنى ھىنگى زەنگى ئەگەرىا بازرىن مووسىل¹⁴¹

پاشى جىنگىرى خۇ تەسبىرولەين جىر ل مووسىل راسپارە كۆ ب سەر كەلايىن مابى بىن ھەكارىيان دا بگىرىت و پىلنىنى ئاشەب كاتلىكەرىن كەلا ئامبىدىن پىشەقە ئالفاكر. ھەروەسەن دەست ب سەر دەقەرىن چىپاسى - كلى كەبىجە و نىشە داگىرتىن. ئىن زۇمەران ئامازە ئەداپتە سالا دەست ب سەرداگىرتنا وان¹⁴². ۋەدىيارە د ئاقبەرا سالىن ۵۲۷-۵۲۸ مىن/۱۱۲۲-۱۱۲۳ زا ئەو شىبان كۆنترۆلنى ل سەر ھەمى ئەرد و كەلا و بازرىن ھەكارى بگەن چوئىكو وان دەست ھۇشكەرتىن كىر ل سەر كەلايىن كورەپىن مەھراتى كىر ل دەقەرا زاخۇ يا ئەھو ل سالا داۋىن يا دىارگىرى. ھەر ۋەسا بازرىن ھەكارى و دەقەرىن ئامبىدىن بۇ خۇ كىرىۋەنە ئاقەندەك بۇ مەرمەن بەرھەبىكەرىن و

ھەكارى، ئەورا كۆرۈمەكىن دىقلى بۇ مېر عىمانەبىن زەنگى ھەنارت و داخۇل زى كىر كۆ توۋىشى دەقەرىن دەستەلانا ۋى ئەبىت. ھەر ۋەسا ئەو ب خۇ سالا ۵۲۸ مىن/۱۱۲۳ زا ھالە مووسىلنى ل دەقە عىمانەبىن زەنگى بەرھەبى بوو¹⁴³

بەرى كۆ مېر ئەبولھەبىجا ژ كەلا ئاشەبىن مەركەبىت و قەستنا بازرىن مووسىل بىكەت كۆمەكا پىزىبوۋىلان ۋەگىرتىن و ژ وان زى قەرىماندا كورن خۇ ئەخمەد قەستنا كەلا نوۋىشنى بىكەت ژ تىمىن ھەندى ئەكۆ د دەمىن ئەبەرھەبىبوۋا ۋى دەست ب سەر دەستەلايىن ۋى دا بگىرىت و دەستەلات ل ئاقەندا مېرگەھىن كەلا ئاشەبىن رادەستىن مېرگەكى كورە ب ئاقلىن داۋىن ئەرجى (باۋ الأرحى) كىر¹⁴⁴ كۆ زىانا ۋى يا ئامبار ئىنە. ئىنولتەسەبىر پالدەرىن سەزەكى بىن قان پىزىبوۋىلان دىارنەكەرىنە. ئىن بىت كورن ۋى ئەخمەد ئەچىن خۇدان شىبان بوو بان زى سەرداگىرتىيا مېرگەھىن دا ھەركىيايا بايىن خۇ دىكر¹⁴⁵. ئىن قەكۆلەردەك دوور ئامبىت كۆ باۋىن ئەرجى. سەرداگىن ئىكە ژ غەشپەرەتەن كورەپى بىن ئە ھەكارى بىت. دوور ئىنە زى كۆ ژ ھۇزا ھەركى بان ئەرگۆشنى بىت بان بىن بەرجى بىت كۆ گۆندەكىن ئىزىكى ئامبىدىن بە¹⁴⁶

ل سالا ۵۲۸ مىن/۱۱۲۳ زا مېر ئەبولھەبىجا كورن غەبەدوللا مائىنالىقى كىر. ئەو دەم بوو كۆ ل بازرىن مووسىل ل جەم عىمانەبىن زەنگى بىن ئاكنجى و ل بىزىن ل كىرىن ئەلئەبىيە زى ھانە قەشەرتىن¹⁴⁷. ئەگەرىن مىنا ۋى ئەو دۇخىن ھىنگى ئەو تىدا ل دەمىن ئاكنجىبوۋا خۇ ل مووسىلنى زى ئەھالەنە زاتىن. و ھەر دەمىن كورن ۋى ئەخمەد كورن ئەبو ھەبىجانى ھەكارى كۆە ل پەيامىن ۋەئەرا بايىن خۇ بوۋى. كىزىكىر دا بەرىن خۇ بەندە كەلا ئاشەب ئاقەندا مېرگەھىن ب ئارمانجا دەستداگىرتنا كاروبارىن دەستەلايىن كۆ جەن بايىن خۇ ل ئاقا مېرگەھا ھەكارى بگىرىت. ئىن مېر باۋىن ئەرجى ل بەرەمەن ئارمانجىن ۋى راۋەستنا و خۇاست كۆ خوكمىن مېرگەھىن بگەقەنە دەستىن غەلى كۆ كورن بچووكىن مېرىن ۋەغەركىرى بوو¹⁴⁸. رەنگە زى ب قىن چەندىن ئەۋى خۇاستىبىت كۆ

ئەمەنە ل بەر سىنگىن زەنگى ز بىلى مەھرابىيان و
 ل سالا ۵۳۷ مىڭ/۱۱۱۲ز) نەست ب بەرھەپپىن خۇ
 كىن بۇ كۆنۈرۈلگىزىن ل سەر وان زى لىن دەلەپپەك
 د دەستىنىشانگىرنا وى سالىندا ھەپە يا ئىندا زەنگى
 كەلەيىن مەھرابىيان قەكزىن، ئەخاسمە ل دەف
 ئېيولنەسپىرى، كۆ چارەكىن ئامازە داپە ھەدىن كۆ
 ل سالا ۵۲۸ مىڭ/۱۱۳۲ز) نەست ب سەرھەگىرئىپە
 ۱۱۱، چارەكا دى دىلارگىرئىپە كۆ ئەوول ل سالا ۵۳۷
 مىڭ/۱۱۱۲ز) ۱۱۱ كۆنۈرۈل ل سەر كىرئىپە، ھەرھەسەن
 ئىپتو ئەفەلئىسى ۵۴۵ مىڭ/۱۱۱۰ز) ھىرئىپە و
 ئەلھورمى ۵۵۱ مىڭ/۱۱۱۱ز) ھىرئىپە، كۆئىپە كۆ
 ئەوول ل سالا ۵۳۷ مىڭ/۱۱۱۲ز) كۆنۈرۈل ل سەر
 وان كلان كىرئىپە ۱۱۱، ئەورا ئەم ئەفە داپىن ئېزىككەن بۇ
 راستىن دىيىن بۇ ھەفجەرخىيا وان ل كەل رۇدانان
 و ز بۇ پىشتەقلىككەن لىن دىرۇكىن ز ئالىن پىرئىيا
 دىرۇكئىفەسەن ۱۱۱، لىن پىزئىپىن ئىپولنەسپىرى نە
 دەوور و دىرۇسئىپون چىنكۆ ئەو ھەفجەرخىن رۇدانان
 ئەبوو، زىدەبىرى تەبوونا زىدەرىن ئوومارگىرى ل دەف وى
 لىن ھەما كۆئىپىن وى د زارەكى بون و پىن ز ھەدەك
 ز ھەفلىپىن خۇ پىن كورد كۆھد ئىپوون ھەر وەكۆ
 وى ب خۇ خۇياكىرى، زىدەبىرى وەرگىرنا پىزئىپىن خۇ
 ز دو ئاتىفەيىن كوردان وەكۆد نەفەكى دا ھاتى كۆ
 او ھاتىپە قەكزىران ز ھەدەك زالىپىن كورد ۱۱۱ و ب
 رەنگەكىن دى ز ھەدەك چاكىن كورد ھاتىپە قەكزىران
 كۆھارتىن ئىندا ھاتىپەكەن ۱۱۱، ز بەر لىن چەلەن زى
 ب دىرۇسئەلى دىرۇكا گىرنا فان كەلەن ئەھاتىپە زاتىن
 و ب داپىدانا وى ب خۇ الامن دىرۇكا قەكزىران فان
 كەلەن ئەزەلىپە ئەورا زى مىن ل قىزە دىلارگىرئىپە ۱۱۱،
 دىپت ھەوون زەنگى ل سەر كەلەيىن ھەمىدى
 و ھەكلىرىپىن ل ئاكرىن و ئەمىپىن ۵۲۸ - ۵۳۷ مىڭ/
 ۱۱۳۲ - ۱۱۱۲ز) بۆيىنە ھۇمارتىن وەكۆ ھەمىن
 دەسپىتىكى بۇ زاتىنا چەندىيا ھىزا مېرىن وان كەلەن و
 ھوكىمىيا كەلەن و چوانىيا كىرنا وان ئەكەر ئىپالىندا
 دىپت، پىشتى لىن زەنگى نەست ب ھەووكا لەشكىرى
 يا بەرھەپە بەر ب كەلەيىن كۆرەي پىن ھاپىن كىر ۱۱۱،
 سەرگىرئىپىن زەنگى ل دەسنى ئەلئامەدەبوونا

كۆمىرنا ئازۇلمى و چەكى و وەكۆ خالەكا دەسپىتىرنا
 ھېرىپىن لەشكىرى بۇ بەرھەپپەككەن دەستەلانا خۇ
 ل نەفەرا ھابى (بەھدىيان ئەخاسمە زى نەفەرىن
 مەھرابىيان ۱۱۱،
 لىن زالىپى و بۇچوونىن ل سەر بازىرىن ئەمىپىن
 و دەستىنىشانگىرنا ھەپى وىن د ئاكوك و زىنكجودانە
 و ب تاپپەت ل دەف ئىپولنەسپىرى دەسنى ل سەر
 عىمەدەيىن زەنگى و كۆنۈرۈلگىرنا وى ل سەر كەلەيىن
 وان دىپزىت (مولىكەرىيا كەلا شەمەيىن كىر و خراب
 زى كىر و ھەرمانا ئالفاكرا كەلا ئەمىپىن پىنشقە نا۱۱
 ۱۱۱، ھەر وىسەل جەھەكىن دىپزىت (كەلا جەلەب
 كەلا ئەمىپىن پە۱۱۱، ھەر دىسا د قەكزىرانەكا
 دى نا (كەلا ئاشەب - ھەرمانا خرابكەن وى نا و
 ئالفاكرا كەلا ئاسىيار ئەمىپىن پىنشقە ۱۱۱،
 دىرۇكئىفەسەن ئەف قەكزىرانە ب ھەمان شىپە ز وى
 قەكۆھاسىپنە ۱۱۱،

**۲ - ب سەرھەگىرنا كەلەيىن مەھرابىيان
 ل نەفەرا زافۇ:**

زافۇيان اھەسەلىيا پىنقىرتا و دەوورەرىن وى زمازىر
 و كەلەن وەك وارن غەشپىرنا مەھرابىيا بەھدىپىنى
 ئەو مېرگىمىھا مەھرابىيان دەسزەلمى ھاتىپەئىپىسىن،
 ئەفقا ھىنگى ئەوول دەستەلانى ل سەر كەلەك
 كەلەن دكىن وەكۆ كۆلش و ئەرىشىن و جىراھىن
 زەغفەرائىن و شەمەيىن و ئەلكىن و ئەلفەرەج و
 شارموا و رەببە زىدەبىرى ھەسەنەن ب خۇ ۱۱۱، ھىنگى
 مېرگىمىھىن تاقەندەكا ب تىن ئەبوو كۆ لىن خىرەمىن
 لى د زىنكېزەلمىپون د كەلەيىن نىمچە سەرئەفۇ ز
 ھەفدو، ھەر كەلەيىمكىن بان كۆمەكا كەلەن مېرەكىن
 ب تىن ھەبوو دەستەلانى ل وان دكىر و ز وان زى مېر
 غەمىپوللا كۆرئىن عىسا كۆرئىن ئىبراھىم و كۆرئىن وى
 غەلى ل رەببىن و ئەلكىن و ھەرەمىن، ھەرەسە مېر
 ھەسەن كۆرئىن عومەر ل كەلا شەمەيىن و مېر
 ئىبراھىم و بىرلىن وى مېر عىسا كۆرئىن ئەلھەسەن ل
 كەلا جىراھىن و مېر خۇل و ھارون ل كەلا كۆلش ۱۱۱،
 چ مېرگىمىھ و ھېزىن كۆرەي پىن خودان شىپان

مۇسلىمانان بۇ پەرسىتىكىرىتا خاچىھەلگەرن
ئەفە گىرىگىرىن ئەو فاكتەر بۇون يىن بۇونە
ئەگەرىن سەركەفتەن زەنگىرى د ھەۋىن داگىرىگىرىتا
كەلەپىن مەھرىئەپان دا.

ھەزرىن ئەسپەرەپىن جىرىق جىنگىرى زەنگىرى ل
مۇوسىل ئەسەت ب پەرھەقىرى كىن بۇ كۆنۈرىلگىرىن
ل سەر كەلەپىن مەھرىنى لىن سەرۋەپەر ۋەسەن
ھالەپىش كۆ مېر غەبەللا كۆرىن عىسا كۆرىن
ئىبراھىمىن مەھرىنى خۇدانى كەلەپىن رەببە ۋ فەرەخ
ۋ ئەلگىرى (الغىرا) ۋ يىن پەتر ز كەلەھان ۋەغەركىرى
كۆرىن ۋى عەلى كۆرىن غەبەللاپىن مەھرىنى پىلنى ۋى
ئەستەلەت گىرە ئەسەت ب لىن چەندىن ھەلۋەپىشنى
مەھرىئەپان ل پەرھەقىرى زەنگىرىن لاۋازىۋو مېر غەلى
كۆرىن غەبەللاپىن مەھرىنى زى رابوۋ ب ئەنجانمانا
ئانۇستەنمان ل گەل وان، نەپت ئەف چەندە پەپتە
ھۇمارىن ۋەكۆ دەسپىگىن خۇرانەستىگىرىن ۋ ئەف
چەندە بۇ دەسپىگە چاگىرىتا پەبەلەپىن دا ئالغىرا
ھەرىۋ لاپەنن دا، ئەورا مېرى داپىگا خۇ خەدەچە كىچا
ئەلخەسەن مەھرىنى بۇ داھۋازگىرىتا ئىمناھىن بۇ
ۋى ھەنارە ئەف براپىن ۋى ئىبراھىم ۋ عىسا كۆرىن
ئەلخەسەنلى يىن مەھرىنى خۇدانىن كەلا جەراھىپىن،
كۆ ئەو ھەرىۋ ۋەكۆ نو مېر د خىزمەن زەنگىرى دا بۇون
ل مۇوسىلى¹⁴⁸.

زەنگىرى ئەف چەندە ب تەلپەك نەپت بۇ
پەرھەقىرىتا كۆنۈرۋلا خۇ ل سەر وان كەلان ب
سەنھەپىرىن زىلان، ئەلچا رازى بۇون ل سەر داخۋازا
ۋى ۋ مېرى مەھرىنى سۇۋنە بۇ خۇار بۇ پىنگىرى ۋ
ئەلگەچىا خۇ ب فەرمەننى ۋى ۋ كاركىن + خىزمەن ۋى
دا پەار كىن، ئەلچا عەلى كۆرىن غەبەللاپىن مەھرىنى
ھانە خىزمەن زەنگىرىن ۋ وان زى ھىلا ئەستەلەنار ل
سەر كەلەپىن ۋى، لىن ئەو زىكەفتەن دا ئالغىرا وان
دا ھاتىبە كىن، زىگەر ئەپوۋ ل پەرھەقىرى زەنگىرىن بۇ
سەرەگىرىتا كەلەپىن مەھرىنى يىن ھەلى ۋ ھەر ۋەكۆ
زىكەفتەن بۇ داپىگىرىتا كەلەپىن مېر عەلى كۆرىن
غەبەللاپىن ب لىن بۇون ئەورا ئەسپەرەپىن جىر رابوۋ
ب سەرەگىرىتا كەلا شەھەپىننىن پا ل زىر ئەسەلانا

غىمادەپىن زەنگىرى، ئەسەت ب ھەوا خۇ ل سەر
كەلەپىن مەھرىنىن كىن، چەنكۆ ئەو فەگەرىا بۇون
مۇوسىلىن ۋ يىن مۇۋوللى نەزىرىن خۇ بۇون ل گەل
ئەسەلەنارنىن نەپەلەپىن¹⁴⁹، ئەتەپىگىرى ئەسپەرەپىن
جىر جىنگىرى ۋى ل مۇوسىل فەرمەنەپا ھەزرىن بۇ
سەر كەلەپىن مەھرىنى كىر¹⁵⁰ ۋ ۋوۋىزىچىگىرىن، ۋەسەن
بەارە زەنگىرىن گەلەك ئەپىلگىرىن خۇ بۇ قىن مەرمەن
كۆمەكەپوۋن، ھەروەسە زى ئىمىنول عىبەرى دپارگەر كۆ
ال ۋى ئەسە غىمادەپىنى ھەزرىن خۇ خىرقەگىرىن¹⁵¹.

زەنجانىن ئەگەرىن نەزەكى ۋ ئالغۇپى سەرۋەپەرى
مەھرىئەپان ئىنگىچوۋ ۋ ب رەنگەگىن ئەرىنى ئانمۇرا ل
سەر وان كىر ۋ ھەلۋەپىشنى وان لاۋازىۋو ۋ لىن چەندىن
زى زىك خۇشگەر بۇ سەنھەپىگىرىتا داگىرىگىرىتا كەلەپىن
ۋان ۋ ز وان ئەگەرىن زى -

1-زەنگىرىن سەركەفتەننىن مەرن ۋ ب رەنگەگىن ب
ئەز ل پەراپىيا كەلەپىن خەمبەپىيان ۋ ھەكارىيان
ل ئاگىرى ۋ ئامبەپىن ئەستەلەپىنن، كۆ ئەفە
بۇون ئەگەرىن بەلەپوۋنا نەسەن ۋ ئەزىن ل ئەف
مەھرىئەپان¹⁵².

2-ئەستەلەنارپا مەھرىنى يا داپەشكەرى بۇون ل
سەر چەندە گىيەپىن سىياسى يىن سەرۋەخۇ ز
ھەفدەچوۋا د گەلەك كەلان دا ۋ ھەر ئىكە ل
ۋان كىر بۇ بەرۋەپەپىيا خۇ دكەر ۋ ئالغۇنا د
ھەفكەرىنى ئەپوۋن -

3-ھەۋىن زەنگىرىن ل سەر كەلەپىن مەھرىئەپان
زىكەفتەن بۇون دگەل مائالغەپەپىگىرىتا مېر
غەبەللا كۆرىن عىسا كۆرىن ئىبراھىم خۇدانى
كەلا رەببىن كۆ ھانە ھۇمارىن ز مەزىننىن مېرىن
مەھرىئەپان¹⁵³.

4-ئەمەلگەپىن زەنگىرى د پەرھەقىرىن دا ب ھەر
بەپەكەن ھەپەت ئىكە بۇون ز ئەگەرىن زى بۇ
زالپوۋنا وان ل سەر كەلەپىن ۋەلەن ھەكارى ۋ
كەلەپىن مەھرىنى ب سەنھەپى كىرى، زىنھەپىرى
ھالەنن وان د ئالغۇرىتا بەرەگىن ئىنگىرىنى دا بۇ

ګرنا کهلایین وان و لهشکرې خو هنارته کهلایین رهبن و د همدګن ګورن دا کونترول ل سره کړ. ز بهر هېرشهګا ز نشکهګڼه ل سره پاشی هر کهسین د نیفا کهلایینا دېلګر ز وانان زی کهس و کارین مالباتا میرین دسنتلاندازا هېرګهمن واک کور و برا و خووشکین عملی کورن عمېدوللاین مهراڼی بن کوشنی. لن دایکا وی خاتم خدیجا مهراڼی وی دهس له ل وړی بوو. دهس کو عیصادهینن رهنگی ګوه ل نوچهین ګرنا کهلایین رهبن بووی. کهیفا وی ب وون چمندی هات و فرمان دا بریکارن خو جفړی کړ کو هسنا کهلایین دپنر پین هېرن کوشنی کړ. لهخجا دوورېنچکین لن ز بهر بهرخودانا مهراڼیپان شو تعشیا وان کهلان بګریت و دوورېنچکین دهمهکن دپنر فمکینشا¹⁷¹

رهنگی دیت کو یا باشتر نموه سیاسهنا خو یا نوند ل همدېر مهراڼیپان بګوهوړیت و کار ل سره نازاندنا وان بګت و سوزان ب دپنر لهورا رهنگی پهیام بو هنارتن و سووین چاکین دانن¹⁷². دا کو کهلایین خو پنی شهرکین رانمستی وی بګن. پشنی دانوستاندن و دیالوګان مهراڼی ل سره داخووا وی رازیوون ب هرجن نازانګرنا مهراڼیپان د نلف ګونچین زیندانا وی دال سووسلن. نهخاصمه ناګن خېزانا هېر عملی کورن عمېدوللای و رهنگیلان کړه هرج بهرامبروی فن چمندی کهلای کواشن رانمستی وان بګن¹⁷³

وی دهس کهلای کواشن د دهستن هېر خول و هارون مهراڼی دا بوو خدیجا مهراڼی زی رابوو هسنا هېرن ناقبری کړ بو رازیکرنا وی کو دهست ز کواشن بهرمت بو رهنگیلان لهورا داخووا وون بجهنپنا بو رازیوون ل سره فن دهست بهردانن¹⁷⁴. دطین بیژن کو خدیجا مهراڼی همس دانوستاندن د نایفرا مهراڼیپان و رهنگیلاندا ب زیا برابین خو ل سووسلن ب رنعمین. لهغه زی ز بهر کهلک نهګران ز همیان ګرنگتر نموه کو کورن وی ل نک رهنگی دګرني بوون و لهو ل چارهسهریهکن دګهریا کو وان ز زیندانی بهرینخن¹⁷⁵. ل دلوین هېرن کواشن رازی بوو ل سره دهست بهردانن ز کهلای

هېر نهلحمسهن کورن عومری مهراڼی¹⁷⁶. رهنگه زی رهنگی ب فن چمندی خواسبیت کو میرین مهراڼیپان و کهلایین وان زیک موور بخت دهس کونترول ل سره کهلای شهعیانین کړی¹⁷⁷. دا کو ری ب سناهی بکھفیت بو کونترولکرن ل سره کهلایین دپنر پین همتا راهنگی د تاسن پان زی وی صفا ز وی زیکهه بوونن وهرګرت یا کو منایفرا مهراڼیپان دا هس کو هر لیکن ز وان بو بهرژمونهینن خو نارمانچین خو پین نایمعت کاردکړ

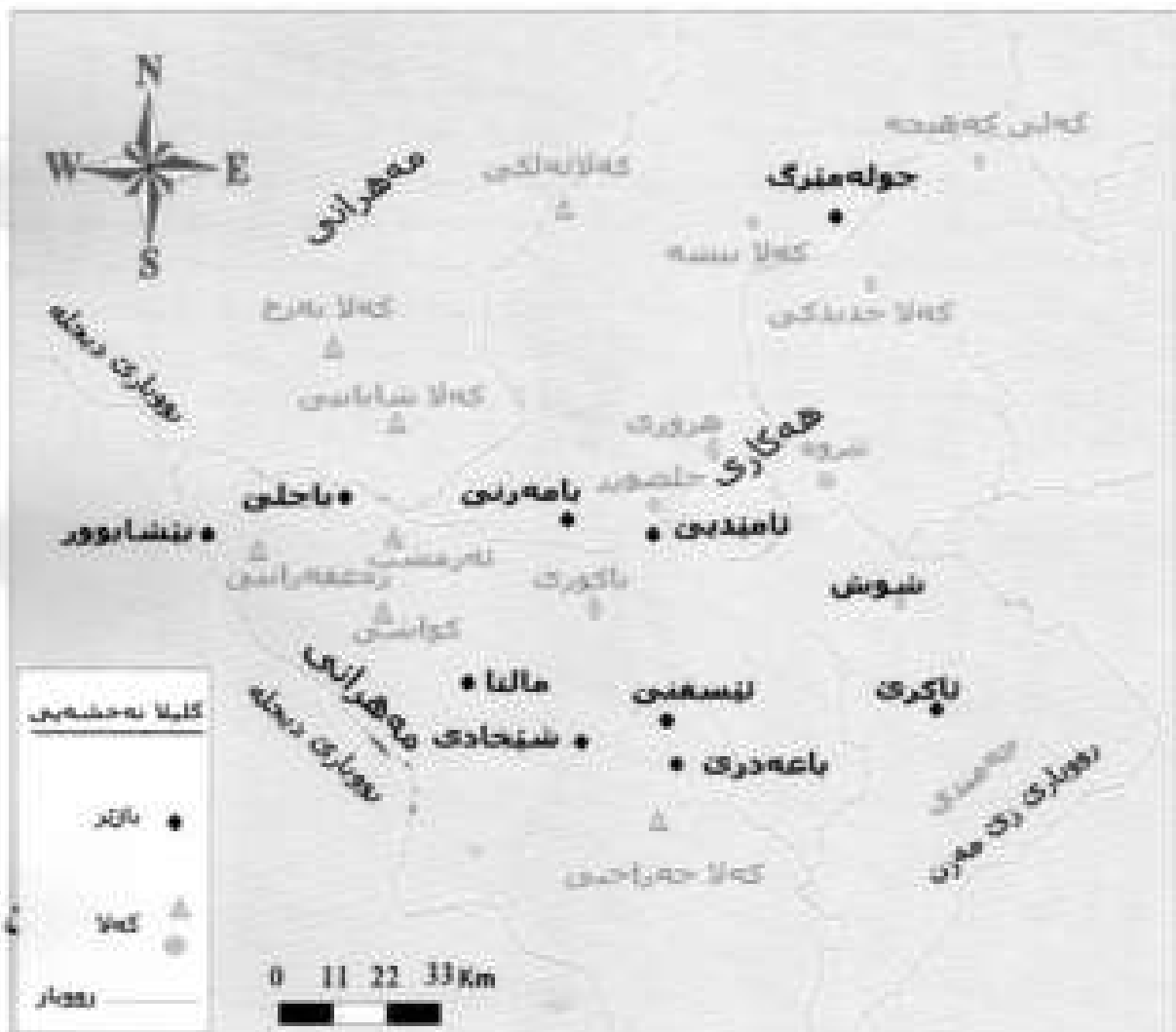
لهوینکھاننا د نایفرا عیصادهینن رهنگی و هېر عملی کورن عمېدوللاین مهراڼی دا ب زیا دایکا وی و خالین وی هاتبیه کن پنی ناګناریا نهسیرهینن جفړ ب بریکارن عیصادهینن رهنگی بوو. فن چمندی نهسیرهین نیګهران کړ لهورا د دلی خودا بهرامبر هېر عملی کهریکرنی بوو و ز بهر فن چمندی انهسیرهین جفړی کهر ب (عملی فمېوون¹⁷⁸) چونکو شو بو همدکرن وی پنی سیاسی و نیداری و نیزیکی رهنگی بیوو وکو دهسلااندازهکن سیاسی و واک بریکارن نیداری ل سره کهلایان باوهری دابووین. لهورا زی نهسیرهین جفړ رابوو ب داینا پیلانا نهپکهکن ل همدېر وی و رهنگی رازی کړ ب دهستسهرکرنای وی. و وهسان باوهری بو رهنگی چنګر کو شو گمغه ل سره نهتابهګینن رهنگی لهورا عیصادهینن رهنگی سووا خو کهل هېر عملی کورن عمېدوللاین مهراڼی شګانه ز لاین خوطفه و دایله دا جفړی کو وی دهستسهر بګت و کړه د زیندانی دا لن نشتن سهرنج راکینش پهشیمانییا رهنگی په ل سره سهردهریا خو ل همدېر هېرن مهراڼی¹⁷⁹. چونکو ب فن چمندی ګورهپان بو جفړی فالاکړ. لهورا رهنگی فرمان دا جفړی کو ز زیندانی نازاه بګت لن پشنی صفا نهای و د زیندانی دا وهنرکری و هاتبیه ګونن کو انهسیرهینن پنی کوشنی¹⁸⁰

پشنی لهو شکهسنتین ب سهری مهراڼیپان هاتین هالووستن وان لاوازیوو نهخاصمه پشنی شکهسنا کهلایین هېر عملی ل بهرامبر هموا رهنگی پاشی نهسیرهین جفړی بهرمواسی دا کریارا

أَنْ يَكُونَ أَقْبَلُ النَّاسِ عَقْلًا^(۱۰۸) ھەر ھەسسا بىيىت بۇيىرا
 مە باس ئۆن كىرى ۋەك ئىك ز ھەلوپىسنىن ھەلگىرىن
 د تاقىمىرا مەھىراتىبان دا بھەزىمىن چولگى بەرى دەس
 زى چىنەبووۋە كو مېرەكىن مەھىراتى پىشەقانىيا
 مېرەكىن ۋەكى خۇ كىرىت و دەست ز ھولگىن خۇ
 بەردابىت زىمەبارى قىن چەندىن زى گەلەك ئەگەرىن
 دېتر ھەنە پالدا نا ۋى كىرىنە بۇ بەرسىفدانا داخوازىيا
 خانما خەدىجا مەھىراتى. بۇ پەلەبا ئۆن ۋەكى ھەقۇزىنا

كۈۋاشىن پىنخەمىت ئازادكەرنە ئىلىكروپىن مەھىراتى دەس
 عىمادەدىن زەنگى گۈھ ل پەيامىن رازىبوونى بووي
 گۈتە ب گۈلتا زەمكىن دەست ز جەپىن ۋەك كۈۋاشىن
 بەردەت، دقۇت ئەو كەسە ز ھەمبوو مۇزۇقان مېترىر
 بىت و كەسەن تازىقىرىنەقە بىن پەتەن بۇ ئاقمالا ۋى
 دەست پان زى دقۇت ئەو مۇزۇقە ز ھەمبوو كەسەن بىن
 ھاقتىر بىت اۋىرل غىن مىل كۈۋاشى لىقول اصرەھ غامما
 ئن يىكون ائىظەم الناس مەروۋە لا بىرد غىن دىل بىتە پامما

نەخشەيىن گەلا و باۋۇزىن نەقرا بەھىدىن
 اجمەيى، ھەكلى، مەھىراتى ل باۋۇزىن ئاگىرى و ئامىدىن و زاخۇ- ھەسەن

۱۰۸. ئەبۇ ئەلى ئىبن خەلدۇن، مۇتەئەسسەسە، ج ۱، ۱۰۸. ۱۰۹. كەزىپە، ج ۱، ۱۰۹. ۱۱۰. كەزىپە، ج ۱، ۱۱۰. ۱۱۱. كەزىپە، ج ۱، ۱۱۱. ۱۱۲. كەزىپە، ج ۱، ۱۱۲.

تەنابوون، كۇ ھەرىمەم دىگەل وان د تەنگاقىيىنا بوون زى
 ئالانكرنا سالن وان و خرابىكرنا وەلانى وان اعلىمان اهل
 سواد الموصل المجاورون لىولاء القوم، فاشهم كانوا معهم
 فى سلفه كىبره من نهب أموالهم وخراب البلاد¹⁴⁷،
 ھەروەسان گۆتېيە، نەھرا چىنا و نۇزنان سەھنامگىر
 بوو و زىانا كوردىن ئالېگىر تەنابوو الاستقام الجبل
 والنوران، وأصنت الرعايا من الأكراد¹⁴⁸ ھەروەسان
 گۆتېيە، وبلايىنا چىنا سەھنامگىر بوو (استقامت
 ولبە الجبل)¹⁴⁹ ھەروەسان گۆتېيە، وان خرابىكارى
 لى وەلانى زىدەكر (أكشروا فى البلاد الفساد)¹⁵⁰،
 ھەروەسان ئىبن واسىل (ابن واسل) گۆتېيە، نەھ
 ھەرىمەم دىگەل وان تەنگاقىيىمكا مەرتىنا بوون (أنهم
 كانوا معهم فى ضرر عظيم)¹⁵¹

زى وان دەھقان نەھ د كەھىنە كەلەك ئەنجامان وەكو،
 ۱- كوردىن بەھدىنى ب ھىز و ب خورنى ل نۇزى
 بەرۋەندىيىن زەنگىيان و ھايتىنگىرىن وان د
 كاروبارىن وان بىن ئالغۇ بىن ئايىمنا رادوھىستان،
 ۲- خۇيايە كو ئىنولتەسر دىرۇك بۇ زەنگىيان دىقىسى
 و دەرىزىن زىررىن وان دىكر، شانازى ب كىرارىن
 وان ب ھەرە مەزىن دالەنىياسىن و بىن بەقلىن وان
 بىن سىياسى ب دەقلىن وەكى ئان بىن بەھادىن

مەزىزىن مېرىن مەھرىنى كو نەھ زى ەبەدوللايە و
 داپكا سىر ەھلى و خۇوشىكا ھەر دۇمىرىن مەھرىنى
 ئىبراھىم و عىساي، ھەر وەسا ھەزا خۇل و ھارىن
 پىنگالەمكا بىرۇكى بوو سەخمەرات ئەھىلانا رىتتا
 خۇشى د وى دەھىدا¹⁵²

زىمەران ئىمازە پىن نەدايە پىشنى كو زەنگىيان نەھ
 كەلەيە كىنرۇلكىرىن كىن دەستەلاندارى لى وان كەلەيان
 كىرىە، لى بارا پىر نەسپوردىن ھەر دەستەلاندارىيا
 وان كەلا كىرىو ب زەنگەكىن نە راستەخۇ ب زىنا
 بىرگىرىن خۇيايە، د نەرتەنجامنا ھىمانەھىنى زەنگى
 شىبا دەستىن خۇ ب دايىنە سەر پىرئىيا سولگىن
 ئاليفە و سىرگەھىن كوردى ل نەھرا بەھدىنان ب
 كىمەز زى بازىە سالان و دابىنگىرنا ئىك زى سىنپورىن
 كىرگىن دەھقان خۇ كو مەھرىسى بوو ل سەر زى

پىشنى دەھقان زەنگى كىنرۇلا خۇ ل سەر ھەسى
 كەلەپىن بەھدىنان باش سوكىم كىرى، لىنولتەسىرى
 نەھ پىنگالەك وەك وەرچەرخانەمكا دىرۇكى ھەزىمەت و ل
 بوولف گۆلتا وى دىارگر كو مووسىل و نەھرا بەھدىنان
 فورتال بوو و ئارامبوون پىشنى لىن چەندىن زى مەرتىسبىيا
 وان و كىرارىن وان بىن خرابىكارانە نەھرا گۆت ەھلىكىن
 گۆند و ئاقارىن مووسىلى بىن چىرلىن وى مىللەنى

زىدەر:

1. ابن خلكان، وفيات الأعيان ولباء الوفاى ابيروت، 1487، 116-117، عمادالدين حىل، عمادالدين زىكىر الجووسىل، 1981، ص 31.
2. ابن الأثير، الكافى فى التاريخ ابيروت، 1407، 117-118، محمد سوبىل طلفوش، تاريخ الرىكىين فى الموصل و بلاد الشام ابيروت، 1999، ص 37 قىشە.
3. محمد سوبىل طلفوش، تاريخ الرىكىين، ص 98-99.
4. ابن الأثير، الكافى، 116-117، ابن خلىون، تاريخ ابن خلىون ابيروت، 1988، 119-120، عمادالدين حىل، عمادالدين زىكىر ص 110-111، دىوسىل يوسف حىمن الھورى، بلاد ھكارى، 122-123، 10، ص 112-113.
5. ابو شامە، الرەھىتىن فى اھبار الدولتىن النوبة و الصلاحيە ابيروت، 1407، 119، الھورى، نھايە العرب فى فنون الآداب ابيروت، 1404، 98، زرار صديق لوفىق، كورد و كوردستان نەھ بۇرگارى خىلالەم ئىسلامىدا (مەجلىس)، ص 12-13.
6. باقوت الخىون، مەھم البىلمان ابيروت، 1998، 131/1، ابن الخىر، التاريخ المأخر فى النوبة الاثباتىكە (الطاهر)، 1913، ص 28، لوفىق القىسالى، ص 86-91.

- ۷ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸، بو پتر پندرہنبار ل سفر کحل و نظریں وان کو پتر ۱ (۱۱)، مازر و مازرک و کحل و نامر گھار پترہ، تخلص بنامبار ل پوجا پترہ پترہ، حلین رفیق سعید، الکوہ الحمیمیہ و نورہم السناسی والحضاری خلال القرون ۱۲۹۸-۱۲۹۳، اپریل ۲۰۱۳، ص ۳۱-۳۲، تخلص بنامبار
- ۸ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸
- ۹ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸، بو پتر شانزہار پتر ل سفر حلین وان کحل پترہ، تخلص بنامبار
- ۱۰ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸
- ۱۱ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸-۱۲۹۷، توفیق السائل، ص ۱۱۵
- ۱۲ ابو شامہ، الموصوفین، ۱۲۸۱، النور، نهاية الآداب، ۹۸/۲۷
- ۱۳ خلیل، عمادالمرین، زکری، ص ۱۱۰-۱۱۱، توفیق السائل، ص ۱۱۶-۱۱۷، کرخان احمد محمد امین، الکوہ فی کتابت العرب، ابن الاثیر، اصفہان، ۱-۲، ص ۳۱۲-۳۱۸
- ۱۴ الکامل، ۷-۲۸، ۷-۲۸
- ۱۵ الشافعی الحنفی، فائدہ الجواهر، بغداد، ۱۲۸۸، ص ۸۶، المنہاسی، جامع کرامات الاولیاء، بیروت، ۷-۲، ۲۷۵/۲
- ۱۶ توفیق السائل، ص ۱۱۵، بو پتر پندرہنبار ل سفر وان کحل پترہ، الکوہ المہربانیہ، نورہم السناسی والحضاری خلال القرون ۱۲۹۸-۱۲۹۳، اہولک، ۲۰۱۳، ص ۲۹-۳۲، تخلص بنامبار
- ۱۷ صرح الکوہ، القاهرة، ۱۹۶۳، ۵/۱
- ۱۸ صبورہ الآخر، بیروت، ۱۲۸۷، ص ۲۸۸، عمادالمرین، خلیل، عمادالمرین، زکری، ص ۱۱۰
- ۱۹ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، ۷-۲۸، ابن الطہار، فائدہ الحماق، بیروت، ۲-۲، ص ۱-۱۳، الشافعی الحنفی، فائدہ الجواهر، ص ۸۶، المنہاسی، جامع کرامات الاولیاء، ۲۷۵/۲
- ۲۰ ابن الاثیر، البیہار، ص ۱۸، ۱۱، الکامل، ۷-۲۸، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸-۱۲۹۷
- ۲۱ عمادالمرین، خلیل، عمادالمرین، زکری، ص ۱۱۰-۱۱۱
- ۲۲ محمد علی، الصلابی، عمادالمرین، زکری، ص ۲۷
- ۲۳ کرخان امین، عزیز، الکوہ المہربانیہ، ص ۱۵، حلین رفیق سعید، الکوہ الحمیمیہ، ص ۱-۱-۱-۱، عمادالمرین، خلیل، عمادالمرین، زکری، ص ۱-۱-۱-۱، بروین، بیروت، بلا، ہنگری، ص ۱۱۳
- ۲۴ محمد سہیل طفیل، تاریخ الزنکبیر، ص ۱-۱
- ۲۵ ابن الاثیر، الکامل، البیہار، ص ۱۸، ۷-۲۸، ابن واسل، صرح الکوہ، ۵۵/۱، النور، نهاية الآداب، ۷/۲، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸-۱۲۹۷
- ۲۶ بروین، بیروت، بلا، ہنگری، ص ۱۱۳
- ۲۷ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، البیہار، ص ۱۸
- ۲۸ ابن الاثیر، البیہار، ص ۱۸، الکامل، ۷-۲۸، ابن واسل، صرح الکوہ، ۵۵/۱، النور، نهاية الآداب، ۹/۲۷
- ۲۹ ابن الاثیر، البیہار، ص ۱۸، ۲۷، الکامل، ۷-۲۸، ۷-۲۸
- ۳۰ بروین، بیروت، بلا، ہنگری، ص ۱۱۳
- ۳۱ ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، تاریخ ابن خلدون، ۱۲۹۸-۱۲۹۷
- ۳۲ ابن الاثیر، البیہار، ص ۱۸
- ۳۳ بروین، بیروت، بلا، ہنگری، ص ۱۱۳
- ۳۴ الکامل، ۷-۲۸، ابن واسل، صرح الکوہ، ۵۵/۱
- ۳۵ الکامل، ۷-۲۸، ۷-۲۸
- ۳۶ عمادالمرین، خلیل، عمادالمرین، زکری، ص ۱۱۵، محمد سہیل طفیل، تاریخ الزنکبیر، ص ۱-۱، محمد علی، الصلابی، عمادالمرین، زکری، ص ۲۷
- ۳۷ بروین، بیروت، بلا، ہنگری، ص ۱۱۳
- ۳۸ ابن خلدون، وفيات الکبیر، ۱۸۱/۱، ابن الاثیر، الکامل، ۷-۲۸، النور، نيل مرآة الزمان، الهند، ۰-۱۹۱، ۵/۱/۱

39. دېوشىر ھېزرى، بلا، ھىكارى، س 111، كىرمان ئامبىدى، ئىكرە فى كىتابات، ئىن لائىر، س 305
40. ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551، تارىخ ئىن خىلمون، 17-18، بۇ ھېزىر بىزائىستان لى ھېيىن وان كىملىن بىئىرە ئىمىشىن بائىتان لى بىھابىيا فى باھىتى
41. ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
42. ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
43. ئىكفىل 7-2/A، تارىخ ئىن خىلمون، 17-18
44. دېوشىر ھېزرى، بلا، ھىكارى، س 118، ئىمەد مىھەدىكىرىم ئىزىزى، ئىكرە فى ئىھەد لائىكىيە ئىزىكىيە ئىزىل، 1-10، س 18
45. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A
46. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، مىھەدىكىرىم ئىزىزى، س 108، دېوشىر ھېزرى، بلا، ھىكارى، س 118، ئىمەد ئىزىزى، ئىكرە فى ئىھەد لائىكىيە ئىزىكىيە، س 18
47. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، مىھەدىكىرىم ئىزىزى، س 108، دېوشىر ھېزرى، بلا، ھىكارى، س 118، ئىمەد ئىزىزى، ئىكرە فى ئىھەد لائىكىيە ئىزىكىيە، س 18
48. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
49. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
50. ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
51. ئىكفىل 7-2/A
52. ئىكفىل 7-2/A
53. ئىمەد ئىزىزى، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551، ئىزىزى، ئىھەد لائىكىيە، 1987
54. بۇ ھېزىر بىزائىستان لى ھىھە ھېيىن وان كىملىن بىئىرە ئىمىشىن بائىتان لى بىھابىيا باھىتى
55. ئىكفىل 7-2/A، تارىخ ئىن خىلمون، 17-18
56. ئىكفىل 7-2/A
57. ئىكفىل 7-2/A
58. تارىخ مىھەدىكىرىم ئىزىزى، 1987، س 137، تارىخ خىلمون، ئىزىزى، ئىھەد لائىكىيە، 1987، س 392
59. ئىمەد ئىزىزى، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551، ئىزىزى، ئىھەد لائىكىيە، 1987
60. ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
61. ئىكفىل 7-2/A
62. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551، دېوشىر ھېزرى، بلا، ھىكارى، س 111
63. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، مىھەدىكىرىم ئىزىزى، س 108، ئىزىزى، ئىھەد لائىكىيە، 1987، س 392
64. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
65. تارىخ ئىزىزى، ئىكفىل 7-2/A، س 143
66. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، تارىخ ئىن خىلمون، 17-18
67. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
68. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، تارىخ ئىن خىلمون، 17-18
69. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A، ئىن واصل، مىرغى ئىكرىب، 551
70. خىلمون، مىھەدىكىرىم ئىزىزى، س 111-112، ئىمەد ئىزىزى، ئىكفىل 7-2/A، ئىزىزى، ئىھەد لائىكىيە، 1987، س 392
71. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A
72. ئىن لائىر، ئىكفىل 7-2/A
73. ئىكفىل 7-2/A
74. ئىكفىل 7-2/A

۷۶. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۷۷. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۷۸. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۷۹. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۸۰. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۸۱. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۸۲. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۸۳. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۸۴. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.
۸۵. ئىككىمىل ۲۰-۲۱. ئارىخ ئىن خىلىن، ۲۰-۲۱.

رۇلى غەشىرەتەين دەقەرا بەھدىنان د جىھادىدا د شەرىن خاچھەلگراندا

ب. ھە كاروان عبدالعزىز محمد على

پىشەكى

سەئىدىيەن خەلقىمىز ئىسلامى چەندىن غەشىرەتەين كوردى ھاتتە پىش، و زۇرىمىا وان رۇلەكىن كارىگەر د رۇداندا ھەبۇو و شىيان ئولتەين خۇ پىن مۇقى و سۇرۇشتى ل جەين خۇ پىخىنە د خزمەتا دىوشىگىنا مېرگەھ و قەوارەين سىياسى پىن ئالغۇپىدا، و خودان دەستەلاتەكا مەين بوون ل دەقەرىن خۇ، ئەو دەقەرا نھا ب بەھدىنان دەئەتىاسىن، ل سەئىدىيەن دەستەلاتارىيا ئىسلامى يا بەرىياس بوو ب ولاتىن ھەكارى چەندىن غەشىرەتەين كوردى ۋەك ھەكارى و مەھرائى و ھەمىدى لى د ئاگىچىبوون ل دەستىكا سەئىدىيەن شەشىن شەشىن/دوولازىن زاپىسى شىيان چەندىن مېرگەھەين بچووك ل كەلاپىن خۇ دوست بىكەن، بەلەن ھەردەم چاقى والپىن مووسلىن ل قان كەلاپان بوو و د قىيان پىخىنە زىر كوشۇلا خۇقە نا عىماندەين زەنگى (۱۱۱۱-۱۱۱۷/ك۱۱۱۱-۱۱۱۷ز) شىيان كوشۇلگەتن، پىشلى مالىئا ئەبوسى بەرگەتى مەزىن غەشىرەتەين بەھدىنان گەھىشتە سولتان سەئىدىيەن ئەبوسى (۱۱۱۱-۱۱۱۸/ك۱۱۱۱-۱۱۱۸ز).

چەندىن كەسلان ئ غەشىرەتەين بەھدىنان ئ ھەكارى و مەھرائى و ھەمىدى رۇلەكىن مەين ئىناق د لەشكەرىن ئەبۇپىدا گىزان ب تايىفە ل سەئىدىيەن سولتان سەئىدىيەن و بەرگەرىگىن ئ خاكا موستەلەان دۇر شەرىن خاچھەلگران و ل شامىن و مەرىن پىشكەرى د جىھادىدا د رىكا خورن دا كىن، بەلەن رۇلى قان غەشىرەتەين د جىھادىدا پىشلى مەنا سولتان سەئىدىيەن كىم بوو ۋەكى ھەمى غەشىرەتەين دىن كوردى پىشكەرىبوون د مەلەتەين د ئاق خىزما ئەبۇپىدا ل سەئىدىيەن دىوشىبوون. قەكولەين دابەش بوپە ل سەئىدىيەن و شەش پىشكان و دەرنەجەھان و نەخشەكى و لىستەكا زىدەران، پىشكا لىكىن دەرائىنگەكە ل سەئىدىيەن بەھدىنان و غەشىرەتەين ۋى دەمى ئىدا د ئاگىچى مەنا ھەكارى و مەھرائى و ھەمىدى، و چەوان گەھىشتە لەشكەرىن ئەبوسى، پىشكا بوون باسنى پىشكەرىيا بەھدىنىيان د دەولەتا ئەبۇپىدا ھەر ئ دەمى دامەزاندە ۋى نا شەرىن خىتەن پىن بىناۋەنگە، پىشكا سەين بەھسىن سەئىدىيەن بەھدىنىيان

هیزوونا دهولنا تیبوی و ناصکفرا وان ژندهرانه بین بیری لها مه بحس گرین. ژندهاری ژندهرین الروصلین فی اخبار المولین النوریه والصلاحیه) یا لیبو شامه (۱۶۶۵مشر/۱۲۹۱ از سریه، و پرتووکا امضج الکروب فی اخبار بنی ایوب، یا خودانی ون لیبو واسیل (۱۶۷۱مشر/۱۲۹۷ از سریه) و لیدا ب نیز و تهنسالی و ب شیوههکن ناصان بحس کوردان ب تلیمت عمشیرهتین مهرانی و هکاری و حمیدی د سردهمن دهولنا تیبوییدا لیدا هائینهکن.

ژندهاری فان ژندهران و گهلهکن دی مه پشت ب چندین ژندهرین دی بین دیروکی بین نهکابهی بمسلیه و نیزکی فهکولیننه. (وانان الصلحوب الهکاری و نور الهکاری فی الحرب الصلیبه) یا نصیر سعید لعیب، ناصکا صاستهریه و نا لها نه هائیه بلافکرین. و پرتووکا القبل والبعات الکریه فی العصر البسط، یا دکتور زرار سعیدق تعویق، هروهسا پرتووکا الحیف الایوبی فی عهد صلاح الدین الایوبی) یا محسن سعیده حسن، پرتووکا الکرد المهرانیه دورهم سیاسی والحضاری خلال القرنین ۶-۷هـ/۱۱-۱۳م) یا دهری ون کاروان عمیدولعزیز محمد سعید علی، وپرتووکا الکرد الحمیدیه دورهم سیاسی والحضاری خلال القرون ۳-۸هـ /۹-۱۵م) یا دافرا ون هلبین رفیق محمد سعید باجلوری. ژ پرتووکین نیزک و گرنگ و هارکاربون بو فن فهکولین.

نیکهدهرازینگه ل دور دهفرا بهدینان و عمشیرهتین وی و چوونا وان ب بدهها جهادی بو ناف ریژین تیبوییدیا

دهفرا بهدینان یا لها ب سنوورین خو بین کارگیرین بربانیس د سردهمن تیسگلوییدا د گوتن ولان هکاری ناصسه دهقرین راخو و لاکری و ناصدین و عین سفی-شیلخان کو بیری دهکهفتنا تیبوییدیا سهنتهتیر میرگههین کوردی بوون ب تلیمت دهسپنگا سهسالیج شعیبی شمشختر/بوواری زایینی هسبکه بازیری راخو و کعلاین دور و بهرین

دکعت ب تلیمت مهرانیبیان د شهری حنیندا سال ۸۳۱مشر/۱۱۸۷) نا و لهو شهرین د فن سالیدا چیبوون، دهزلهی پشکا چواری زالی بهدینیبیان بین مهون د شهری بووریتچکرنا بازیری عمکادا هائیه دیارکن و بو دهمن دو سالان فهکیشابوو پشکا پنجم ل دور بووریتچکرنا بازیری بافا و پنکهاانا رهله دنافهرا سهلاحهدهین و حاجیهلگران و زالی بهدینیبیان لیدا هائیه دیارکن. پشکا شعیبی بحس عمشیرهتین بهدینان د جهادییدا پشتی مرنا سولتان سهلاحهدهینی د کعت.

ناتن گهلهک بازیری ولانن شامی د فن فهکولینیدا بوواره بوونه. نا پراویز نژی نهین (پیناسین وان، مه ل پشتا فهکولینی نهخشهکن ولانن شامی دوست کریه و لیدا لهو بازیر هائیه دهست نیلمانکن.

فهکولین پالمش ب چندین سمرچلوهین گرتک کرینه و ههقرهخین روودانان بوون (وانان الکامل فی تاریخ) یا لیبو نوسیری (۱۳۰۱مشر/۱۲۲۱) د هینه ههزمارتن ژ سمرچلوهین گرتک بو فهکولهرین کوردان. د سردهمن تیبوییدیا گوهکا مرنا ژندهران د بهر دهستی فهکولهرانه دهرین وان نیزکی جهن بریاری بوون لهورا هم د شین بیژین لهو بخو دیدهلان بوون ل سهر روودانان و زوان نوسفهانی (۹۷۱مشر/۱۲۰۰) از خودانی پرتووکا الفتح الفسی فی الفتح الفسی) و لیدا ههمن دهگوباسین سولتان سهلاحهدهین تیبوییدانه و د گهلهک تیکستانا بهحس بهدینیبیان کریه. هروهسا ژ پرتووکین گرنای ب ژانا سولتان سهلاحهدهینی النوار السلطانیه والحصان البوسیه) یا لیبو شهادی (۱۲۲۱مشر/۱۲۴۱) از بهحس چندین روودانان د سردهمن ونا ل مسری و شامی و زالی عمشیرهتین دهفرا بهدینان د شهرین دزی حاجیهلگراندا کریه.

هروهسا صفا (پرتووکا تاریخ بوله الاکراه) هائیه دهگرین خودانی وی نه تیاسه (۱۷مشر/۱۳) از سریه) و دهینه ههزمارتن ژ ژندهرین رهسهن و بفرهه بو

وین لاندکا میرگهها مههرانی بوون ئەوا عەشیرەتا مههرانیبا کوردی دامەزراندی¹¹¹، دەریارەي بازترین ناگیرێ وکەلایین لێزیکێن وین سەلتەنێ میرگهها جەمەیدی بوو ئەوا ل سەر دەسێن هەزێن عەشیرەتا جەمەیدی هاتیبە دامەزراندن¹¹²، دەریارەي بازتری ئامێدین و کەلا وێ یا بەریاس و گریگ، جەن ئەستەلاتاریبا میرگهها هەکاری بوو ئەوا ژ ئایین عەشیرەتا هەکاری قە هاتیبە دامەزراندن¹¹³، ل سەدسالین پێتجن ولسەنێن شەخەنێ/بازری و نوواری زایینی، فلان ل جەنێ ناکنجیبوونا خۆ کو پراسی کەلا و ئامێگهها بوون میرگههین خۆ دامەزراندن، و د دەسێن بووهریووبانما (117-118میلادی/915-1015)را کو سیاسەتەکا ئەوەلیەندی د جوگەدارین دا د گرتەبەر و دەلیفەکا باش بو دامەزراندنا فلان میرگههان پەیدابوو¹¹⁴، زۆریبا فلان ژ وانان زی مههرانی و جەمەیدی و هەکاری د سەر دەسێن دیروکیێن جودا جودا خودان هێزەکا یالا دەستیوون ل دەسەرتن خۆ¹¹⁵.

عەشیرەتێن دەفرا بەهەبێن ئەفێن هاتیبە ناف مەیدانا روودانین سیاسی ب ئایبەت ل دەسپێکا سەدسالین شەنێن شەخەنێ/نوواری زایینی و پشتی عیلامەدەین زەنگی (511-512میلادی / 1117-1118)را دەسێن خۆ داتیە سەر کەلایین وان د ئاقیەرا سالین (518-519میلادی/1124-1125)را پشتی فلان روودانێ ناڤۆدەنگین وان ل هەمی جیهانا ئیسلامی دەنگهها و بوونە خودان مێزوپههکا زێین و ئەا لێکیستین ژمەران باشترین بەلگەهە بو فلان جەند¹¹⁶، پاشان چووونە د ناف زێین ئەتەبەگیبا زەنگیما و ب رێکا وانرا ب سەرەما جیهانێ دزی خاچەهلگران گەهەشتنە سولتان سەلاحەدەدین ئەبوسی¹¹⁷.

دەرکەشتنا ئەبویبێان و ب هێزبوونا وان د روودانانما ئەقا بوون ژ سەدسالیبا شەشێن تا ناویبا سەدسالین جەفێن شەخەنێ/نوواری و سێزێن زایینی فونانەکا گرتگە د دیروکا کوردان یا جەرخین ئاقیەدا، و ئەمێن عەشیرەتێن کوردان بەک ژ سێنووین سەرەگی بوون پێن ئەبویبێان بو جوگەگرتنا دەولەتا خۆ پشتا

خۆ پێن قایمکری¹¹⁸، و زۆریبا سیر و سەرگرتەدەین کورد گەهەشتنە ئەسەدەدەین شێرکە کوردی شادی (514میلادی/1119)ز هیریەدا، و گەلەک ژوان د میرخاس و فارەمان بوون و دگەل هێزفێن ویدا بو سەر سەرتی د پشکاربوون، پاشان گەهەشتنە کوردی براین وی سولتان سەلاحەدەدین دەسێن بووبە سولتانێ دەولەتا ئەبوسی ل سەرتی و شامی¹¹⁹.

ئەبوسی شیان لەشکەرەکی ژ کورد و تورک و چەندین بەگەزێن وی دروست بکەن¹²⁰، بەلێ د فلان بواقیەدا کوردان رۆلەکی سەرتن ژ هەمی بەگەزێن دینر ب ئایبەت سەر دەسێن دەسپێکا دامەزراندنا دەولەتێن هەبوو، و دناڤا وانما چەندین سەرگرتەدەین ب هێز هەبوون و ژمەرا ئامازە ب فلان پەکی گریبە¹²¹، ب باشترین رێک گارین خۆ ئەنجامدان ب پشکاربوونا عەشیرەتێن وان پێن جودا جودا د زۆریبا شەرانما¹²²، د ناڤا لەشکەری ئەبویما بەرامەری پێدانین پارهەکی زۆر وەک مەهالە¹²³، د فلان دەمیما عەشیرەتێن مههرانی و هەکاری و جەمەیدی بوونە سێنووین سەرەکیێن لەشکەری ئەبوسی ل سەر هاتیبە دامەزراندن، و بەشداری د زۆریبا شەرتن سولتان سەلاحەدەدین ئەنجامدان گریبە، بەلێ زۆریبا جاران دەسێ ژمەر ئامازێ ب وان دەسێ پشتی بەحسێ سەرگرتەیان دگەن بێی کو بەحسێ وێ هێزا شەرگرتەیان یا د شەر و جیهانێدا پشتا خوین گەرمەدگەن.

هەر ژ دەسپێکا دامەزراندنا لەشکەری ئەبوسی زەلامین هەرسێ عەشیرەتان ئامادەبوونەکا باش تینا هەبوو، و پشکاری د بەرخووەدین موسلماناندا دزی خاچەهلگران گریبە¹²⁴، نو وەسا هاتنە پشێ کو هێزەکا لەشکەریبا خودان شیانین مەزە و پشکاری د زۆریبا سەرکەفتین سولتان سەلاحەدەدینما گریبە، وەکی عەشیرەتێن دین کوردی نو بەرەگیبەکا سەرتن د ناڤا زێین وانما هەبوو، و هێزین دەولەتین جاران هەمی دەمان گەف ل وان دگەن، بەلێ لێکەلیبا وان دگەل لەشکەری ئەبویبێان پاراسنەک بوو بو وان و د هەمان دەما ئەگەری لێکگرتنا وان¹²⁵.

بەبوونەدی گرتنا وان بو ناف زێین دەولەتا ئەبوسی

ئىسپانغا غەشىپىرەتتىن كورەن ب تايىت غەشىپىرەتتىن بەھىپان سىياسىغا غەشىپىرەتتىن كوردى ژ وانان غەشىپىرەتتىن نەقىرا بەھىپان ھانە گورەتتىن كورەن ب تايىت غەشىپىرەتتىن كوردى ژ وانان سىياسىغا كىشىيا دەولەتا ئىسلامى و بەرھەتلىكىن ژ غەرىن مۇسلمانان و كاركىن بو گەھىشتا ئارمانجىن مەرتىن خۇ^{۱۱۱}

ال سەرى سەھى رۇلى كوردىن نەقىرا بەھىپان د نىزىا سەرىن سولتان سەلاھەدەپىدا د ھىنە خويانكىن كورەن سەرىنە ب قۇتاغا دوۋىن يا پەيوەندىپىن سولتانى دگەل خاچەھەلگىران دەپنە ئىسپان د چارچوۋىلىن ئامانەكارىپىن ۋى بو بەرھەنگارىۋونا وان^{۱۱۲} و ال سەرى سەھى بىياقلى دىن ب بەرھەمى باسنى رۇلى وان د وان رەۋاناندا كەپىن

دوۋى بەھىپىنى و رۇلى جىھادىن وان د گەل ئەيوۋىپىيان تا شەرى حىتىن

د چەمبىن قۇتاغاندا و ژ نەسپىكا سەرىھىلانا شەرىن خاچەھەلگىراندا كوردىن خەمىدى پەيوەندىپىدا كوردىن د گەل دەولەتا ئەيوۋى ھەبوۋ تا دگەھىنە پىشى ھىنا سولتان سەلاھەدەپىنى سالا ۵۸۹۱-مىش/۹۳-زا) و دابەھىكرا دەولەتا ئەيوۋى د ناھىرا كوردىن ۋى و بىراپىن ۋى دا و روستىۋونا مىلمانان د تاغ خىزانان ئەيوۋىدا بەلىن قۇتاغا كارتىكەر و گىزىگ كورەن رۇلى وان دىرەپىت پىشى سەركەھەتتىن سولتان سەلاھەدەپىنى بوۋن د شەرى حىتىن سالا ۵۸۳۱-مىش/۱۱۸۷-زا)^{۱۱۳}

دەرىسارەي كوردىن مەھرىلى وان رۇ رۇلمەكىن سەرىكى و نەگمەن د نوۋماركرا سەركەھەتتىن دگەل سولتان سەلاھەدەپىنى ۵۸۳۱-۵۸۸۰-مىش/۱۱۸۷-۱۱۹۲-زا) د شەرىن حىتىن و غەسەلەن و غەمكا و باغما ھەبوۋ^{۱۱۴}

ھىدى پەيوەندى ب كوردىن ھەكارىقە ھەدى دىن بىرىن و بەرى غەشىپىرەتتىن خەمىدى و مەھرىلى گەھىشتىنە ئەيوۋىپىيان و نەقىر بەرھەت سەرىق قە چوۋىن دگەل ئەسەدەدەپىن شىركىۋى و سەلاھەدەپىنى پىشكەرى د رەۋانېن سىياسى و نەشىكەرىدا كورەنە

خالىگە وەرچەرخانا گىزىگ بوۋ د مىزۋوپا واندا نەم دەپىن بىزىن رۇلى وان د قىن قۇتلىپىدا سەرىنەمىن زىرىن وان بوۋ د رەۋانېن سىياسى و نەشىكەرىدا و نەم نىزىا نەرتى يا ھەمەكەن بەرھەمىرى غەشىپىرەتتىن كوردى ب تايىت غەشىپىرەتتىن ھە پىن مەھەست ھانەگورەتتىن ۋى چاھەكەن باشتر ل وان نىزىن نەورا قان زىدەرا بەھىپىن رۇلى وان دىرە خاچەھەلگىران كورەن^{۱۱۵} ھەزىپە بىزىن د نەقىر نەسەلاتارىيا رەنگىيان زىدەران ب بەرھەمىسى ب نەرتى بەھىپىن كوردان كورەنە

نەسەھەتلى و مەسان پەسنا ۋىرەكى و مېرھاسىيا وان د شەرىدا نەقىر نوۋرىچىكرا بازىرى غەمكا دا (زاۋىن) خاچەھەلگىران سالا (۵۸۵۰-مىش/۱۱۸۹-زا) دگەت كورەن ل نەقىر وان بىت و نىزىت اكل خەمىدى قىر الرۋى خەمە وىالھىرە غەمەد و كىل ھەكارى غەلى القىن غەكار ۋى الرۋى كورەن و اللىقا جىرار كىل مەھرىلى قىر اللىقال مەھرى و اللىجال قەھرى و غەلى الأبطال ظەھرا^{۱۱۶} دىن ئىكەنىپىدا نەم جەھى سەرتىن غەشىپىرەتتىن بەھىپىن گەھىشتىنە و نەم زىرەكيا وان د شەرىدا نەقىرەتلى د ھىنە دىرەكىن ب قى رەنگى كەتتە د نەق وان غەشىپىرەتتىن مەرتىن كورەندا پىن نەشىكەرى ئەيوۋى ب مەھما نەسەھەتتىن ئارمانجىن خۇ پىشانا خۇ پىن گەمەدكەر ھوسان پىشكەرىيا وان نە نىن پىشكەرىيەگا تاكەكەسى پان چەمە كەسەكەن بوۋ ۋەك پىشكەرىيا سەركەرىدە و مېران د رەۋاناندا بەلكى پىشكەرىيەگا نەپىلى و بەرھەمىبوۋ د نەشىكەرى سولتان سەلاھەدەپىنى دا د سەرىنەمى نوۋرىچىكا بازىرىن غەسەلەن و غەمكا و بىزىن و بىن دى نەقىر غەشىپىرەتتىن مەھرىلى و ھەكارى و خەمىدى د شەرىن جىھادىدا دىرە خاچەھەلگىران ھەتتە

مېر و مەرتىن غەشىپىرەتتىن كوردىن بەھىپان پىشكەرى د شەرىن چارەنقەسازىن مۇسلماناندا كورەن و سەركەھەتتىن بەرچاھ نوۋماركىن ب تايىت د گەل سولتان سەلاھەدەپىنى ئەيوۋى نەخاسەمە شەرىن حىتىن و نوۋرىچىكرا بازىرىن سەھىدا و غەسەلەن و غەمكا و گەلمەكىن دىرە نەقىر ھارىكار بوۋ بوۋ ب باشتر

بەلى سالا (۵۷۵مىش/۱۱۷۹ز) ھاتە ئازادكىن پىشىنى پىنگىھارنا ئىخسىپران و ب تايەت مېرىن وان ۋ ناھىرا ھىرۇكاتدا سولتان سەلاھەدىن (۶۰ ھزار دىنار دان بەرامبەر زىگارگىنا زىلەدىن عىسايى ھەكارى^{۱۳۱} ھىرۇسا براين وى زەھىرەدىن ھەكارى زى پىشى دەمكى ھاتە ئازاد كىن ز بەرگى نائىن وى دۇندىرنا ھاتىبە گۈن كىل سالا (۵۸۵مىش/۱۱۸۹ز) د نوورپىچىگىنا عەكافا ھاتىبە شەھىد كىن^{۱۳۲}.

زىنھان بەھس چەند مېر و سەركەردەين دى پىن ھەكارى كىرە ۋەك مەھمەد كورن خوشترىن ۋ ھاتە ئىاسىن ز مەرنە مېرىن نوردەين مەھمۇد زەنگى (۵۱۱-۵۱۹مىش/ ۱۱۱۶-۱۱۲۶ز) و پىشكەرى د ھىرۇسەن شىزىگىدا ل سەر مەرىن كىرە^{۱۳۳} ھىرۇسا د گەل سولتان سەلاھەدىن پىشكەرى د چەندىن شەرىن دزى خاھەلگىرنا كىرە ۋ پىن ز ھەمىيان پىشكەرى شەرىن امىر العىون) بىو^{۱۳۴} بەلى ل سالا (۵۷۵مىش/۱۱۷۹ز) دزى شەھىن خاھەلگىر بىلەين چوارن كىل ئىدا مۇسلمانان سەركەشتەكا مەن ئوومارگىر ھاتىبە كىن^{۱۳۵} ۋ مېر مەھمەد كورن خوشترىن ھەكارى شىيا باران بەدەين ئىخسىپىرگەت ۋ ئەفە ئىك ز مەرنە مېرىن خاھەلگىرنا بىو دى شەرىدا^{۱۳۶} مېر خوشترىن ھەركىبەكا مەن د گەل سولتان سەلاھەدىن كىر لەورا گەھىشە خەلىفەين عىباسى ۋ د ئەنجاھدا كارىن وى سەرنەگىرت ۋ چارەكا دى زىرى دەف سولتان سەلاھەدىن ۋ داخوارا زىبىونا وى كىر^{۱۳۷}.

مېر سەيفەدىن عەلى كورن مەھمەد ھەكارى بەرنىاس ب المىشطبۇبا^{۱۳۸} ز مەزىن مېرىن بىن رىكەرىن بەھدىن بىو ۋەلەكى مەن ۋ شەرىن خاھەلگىرنا د گەل سولتان سەلاھەدىن كىرا ۋ ئوومارا وى يا پىرى سەروەرىيە ز سەركەشتەن ۋ پىشكەرى د ھەرسىن ھىرۇسەن شىزىگىدا ئەموز بىو مەرى بىرەن كىرە^{۱۳۹} ھىرۇسا سالا (۵۷۳مىش/۱۱۷۷ز) ھاتە راسپارەن بىو پاراستنا پىزىن مەھمەد ۋ بىمەشقىن پىشى والپىن وى ئەسپان بەرگىن زى بگەن بەرامبەرى ھىرۇسەن

چەندىن مېر ۋ سەركەردەين لەشكەرىن ھەكارى د گەل شىزىگى چووبىن ۋ ز وانان زانەن ئاپىن پىشى زىلەدىن عىسا ھەكارى د ھەرسىن ھىرۇسەن وىدا بىو مەرىن بىن پىشكەرى^{۱۴۰} ۋ ۋەلەكى كارىگەر د سەركەردەينىا لەشكەرى ئەبۇبىدا ھەبۇو ۋ شەرىن د بىو زىنەت ۋ پىشەن ۋ شەرىدا ھەبۇو^{۱۴۱} ۋ زىزەكا مەن د نائى خەلگىدا ب شىبەكەن گىشى ھەبۇو ۋ مەن زىبە ھىرۇسەن ۋ ھەردەم شىبەكەندىيا وى ھاتىبە كىن^{۱۴۲} ھىرۇسا ز رابىزگارىن ھەزىن سولتان سەلاھەدىن بىو ۋ د چەندىن ھەلگەشتەدا پىشا خۇ پىن قانۇمگىرە^{۱۴۳}.

پىشى كىل زانەن زىلەدىن عىسايى ھەكارى ھارىكارىيا سولتان سەلاھەدىن د ئاننا سىنوپىن دەلەن ئەبۇبى ل مەرىن كىرە د شەرىن وى دا بىو بەررەھىگىنا سىنوپىن دەلەن وى بەرەف ۋەلاتن شەھىن ل ھەپىلا جەمەدى پى ئىككى سالا (۵۷۳مىش/۱۱۷۷ز) چووبە ۋ سەركەشتىيا ھىزا مەرنە لەشكەرى وى دىرە بەرەف پىزىن عەسەفەلانغە چوو ۋ سەركەشتەن ل سەر خاھەلگىرنا ئوومارگىر^{۱۴۴} پاشان ئىكسەر بەرەف پىزىن رەھەفە چوو^{۱۴۵} بەلى رابىزى اتل سەھىبە كەتە دىزەكا واندا^{۱۴۶} لەورا دىرەبىونا لەشكەرى گەلەك ب زەھمەت لىھەت ۋ قەربالغەكا مەن پەيدابوو ۋ زەبەرى بەرەفەبىونا وان ۋ مەن ئەو دىلى كادەندىا ز ئىشكەكتە لەشكەرىن خاھەلگىرنا ھىرۇسەن سەر وان ب سەركەشتىيا پىش ئەرنات ھوگەندىن پىزىن كەرەك ۋ شەھىن شەھىنە قودىس بىلەين چوارن (۵۷۱ - ۵۸۲مىش/ ۱۱۷۱ - ۱۱۸۵ز) ھارىكارىيا وى كىرە عىسا ھەكارى ب ھەمى شەھىن خۇ پىشكەرى د شەرىدا كىرە گەل ھەمى لەشكەرىن بىن د گەل وى بەلى ئەسپان بەرەسەنكىن وان بگىن ۋ نووشى شىكەستەكا مەن بىوون^{۱۴۷} تا گەھىشە وى رادە پىنگول بەھتە كىن سولتان سەلاھەدىن بەھتە ئىخسىپىرگىن^{۱۴۸} بەلى زانەن ئاپىن زىلەدىن عىسا ھەكارى ۋ براين وى مېر زەھىرەدىن ھەكارى كىل د گەل وىدا بىو ھاتە ئىخسىپىرگىن^{۱۴۹} بىو ماوەين دى سالان ما ل دەف خاھەلگىرنا ۋەك ئىخسىپىر

خاچىھەلگىران، ۋە فى كارىدا سەركەفتىننىڭ مەن ئوومارگەر ۋە ئەنجامدا بۇ جەنن بۇلەرىن ل دەف سولتان سەلاھەددىننى، ۋە زىلەن ۋىقە ب چەلەپىن كىل ۋە ئەلگەفتىن گىرگى ھاتە راسپارەن^{۱۱۱}، ھەروەسا پىشكەنارى ۋە بەرھەتلىگىرىن (شۇبىرھا (الحصن) رەبىئادا كىرىپە^{۱۱۲}، مەننى خاچىھەلگىران سالا ۷۵۱ھ/۱۷۹)زا دوورىنچىگىرىن، شىيان سەركەفتىننى ل سەر وان ئوومارگەن ب ھەلگىرى ۋە گەل ھەلەپىن خۇ ۋە ئەشكەرىن ئەبۇبەيدا^{۱۱۳}.

مىر بەرھەددىن ئىبراھىم كورن شەروەن ھەلگىرى ئىك بۇ ۋەل كەسپىن ۋە ئەشكەرىن ئەبۇبەيدا خىزەت كىرىن ۋە بۇبە جەنن بۇلەرىيا سولتان سەلاھەددىننى ۋە تا كىرىپە ۋەلەن ھەس ۋە ھەمەت، ۋە چەلەپىن كەلەپىن دى ۋە ھەدەك پەلەپىن كىرگىرى پىزا ھاتە بەخىشپىن^{۱۱۴}.

سى: پىشكەرىيا وان ۋە شەرى ھەپىن ۋە شەرىن ل سالا (۵۸۲ھ/۱۱۸۷ز) ھاتىپە گىرن.

شەرىن ھەپىن خالەكا ۋەرچەرخانى بۇ ۋە مېزۇبىيا ئىسلامى ۋە شەرىن خاچىھەلگىراندا، ۋە شەكەستنا خاچىھەلگىران جەنن ھىنەئىپەكا مەن بۇ ۋە بەرگە ھەمى ئەرازىپىن ھىزىق ل دەفەرىن ھاتەگەھەرتىن، ۋە كەتۋارەكەن ئوب ھاتە رۇزەفسى، ۋە كارتىگىرنەكا نەرتىبىيا مەن ل سەر خاچىھەلگىران كىر ۋە وان بۇ فى شەرى ئەشكەرىك ۋە چەكەكەن مەن ئامادەكەرىو بەلەن دگەل ھىزەكا موكەم ۋە خەدان بۇلەرى رۇو ب رۇو بۇنەفە، ل ھەپىئا رەببەا داۋىن ارپىع الاخرەا سالا ۵۸۳ھ/۱۱۸۷)زا ھىزىن ئەبۇبى ۋە خاچىھەلگىران شەرىگەن مەن كىر ۋە ئەنجامدا ئەبۇبى شىيان وان پىشكەننىن ۋە سەركەفتىن ل سەر وان دەستەقىمىننى، ئىدەران ب مەزلى بەھسنى فى سەركەفتىن كىرىپە ۋە خاچىھەلگىران كۆمەكا مەزنا كوشنى ۋە دېلان ۋە گۆرەپانا شەرىدا ل پىشت خۇ ھىلان، ئەو رۇز بۇو يا مۇسلىمانان ھەتا ۋى دەمى ۋەكى ۋى نەبىتىن^{۱۱۵}.

كوردىن مەھرائى رۇلنى ھەرە گىرگى ۋە مەن ۋە فى شەرىدا ھەبۇو ۋە پىشكەرى تىدا كىرىپە، ۋە فى

سەركەفتىننى كارتىگىرنەكا خراب ل سەر رەوشا خاچىھەلگىران كىر، ۋە زۇرىپا سەركەفتىننى سولتان سەلاھەددىننى ب دەست خۇ ئىخسەتەن نەزەلەنھامىن سەركەفتىننى شەرىن ھەپىن پىسۇن^{۱۱۶}، رۇلنى سەركەرىپەپىن مەھرائى ۋە فى شەرىدا ب شىئومەكەن بەرچاڭ خۇيا بۇو ۋە شىيان دو مەزە سەركەرىپەپىن خاچىھەلگىران ئىخسەرىگەن، بەك زۇانا شاھ بۇو^{۱۱۷}، ئەفە بۇو پالەمەرك ۋەرچا وان ۋە شەرىدا پىلە نەت، دەمىن پىزا شاھان ۋە شەرىن پەسادا ۋە ھىنە شەكەستىن ئەفە ۋەرچەرخانەكا تىسناكە ۋە پىنقاژوبىا شەرىدا ۋە ئەخاسە ۋە پىنقاژوبىا شەرىن خاچىھەلگىراندا^{۱۱۸}.

مىر غىزەددىن دىزىل كورن مەن مەھرائى، ۋە ھىنە ھەزمارىن ۋە مەزە سەركەرىپەپىن ئەشكەرىن ئەبۇبى رۇلنى ھەرە بەرچاڭ ۋە فى شەرىدا ھەبۇو^{۱۱۹}، ب بەرەگىيا خۇ شىيا سەروەرىگەن بۇ خۇ ئوومارىگەت ۋە ھەتا ئەھا نەپتە بەھسكەن مەن شاھەكى خاچىھەلگىران ل سەر دەستىن ۋى ھاتىپە ئىخسەرىگىن، بەلەن ئە رەونىپەك ۋە ئىدەراندا ۋەرچەرى دەست نەشائەكەننا ئاڭنى ۋى ھەپە ۋە دىئىل الملك جىرۋاپە^{۱۲۰}، ئىكەن دى ۋە بىئىت ب اكى^{۱۲۱}، پان رۇ اكابى^{۱۲۲}، بەلەن يا تروست ئەوە پىن مېزۇنەفەسپىن خاچىھەلگىران گۇلى ۋە زۇانان، ۋەلەم سۇورى ۱ ۵۸۲ھ/۱۱۸۸ز مەرىپە، كىو ل دەف شاھە پەلەپىن چوارىق كارتەكەن ۋە بىئىت ئاڭنى ۋى شاھى جاي دى كورنەن ۵۸۲ – ۵۸۶ھ/۱۱۸۶ – ۱۱۹۰)زا بۇو، شاھەن شاھەنشىپىيا قودەسنى ئەملىكە بىتە المقدس بۇو^{۱۲۳}، ۋە خىفەنا ۋىدا ل سەر كىرى ھەپىن ھاتە كىرتى^{۱۲۴}، مىر غىزەددىن دىزىل ۋە سەركەرىپەپىن ئەشكەرىن مەيدانىن مەن بۇو دىئاف ئەشكەرىن ئەبۇبەيدا، ۋە پىشكەرى ۋە دوورىنچىگىرنا ھەردو پازۇرتىن غەكا ۋە ياقادا كىرىپە، ۋە پىشتى سولتان سەلاھەددىن چۇوبە بەرەلۇفانىيا خۇدى پىن بەرەدەوام بۇو ۋە تاگىرىيا خۇدا بۇ كورن ۋى.

ھەروەسا مىر ئىبراھىم غولامىن مەھرائى ۋە مېزىن مەھرائى كىو پىشكەرى ۋە شەرىن دا كىرى^{۱۲۵}، ئىك بۇو ۋە مەزە مېزىن ئەشكەرىن ئەبۇبى ۋە كىرگىرىپە ۋە مەيدانىن جۇھادىدا دى خاچىھەلگىران ۋە شىپە

فهرمانداره‌که‌ی مەزنی خاچه‌هلنگران ئیخسیرگه‌ت- که‌و ده‌هاته‌ نیاسین ب یه‌نگه‌ه‌ی هه‌زا وان ل رۆژه‌لاتی. له‌و ژێ رینه‌و دی ئه‌رناتۆن (ئه‌رنات) خودانی باژێری کهره‌ک بوو¹⁴¹. ئه‌رنات دوی سه‌ره‌مه‌ییا ب مەزنی دوزمه‌تی ئیسلامی ده‌هاته‌نیاسین. بڕافه‌که‌ینه‌ ده‌ لاندکا موسلماناندا مەزنی خۆ ل وان به‌ده‌ت و کانی وێ چه‌ندی دگر به‌ره‌ف هه‌ردو باژێری پیرۆز (سه‌که‌ه‌ی و مه‌دیئا) هه‌رێش به‌ده‌ت و هه‌رده‌م ئه‌فه‌ ده‌زا وی دا بوو. هه‌ردوی زۆریه‌یا رێکه‌ه‌فتن خۆ ده‌ گه‌ل سولتان سه‌لاحه‌ده‌ینی شکانینه‌ و هه‌رێش بڕینه‌ سه‌ر کاروانه‌که‌ی پارزنگه‌ی موسلمانان. و سولتانی نو جازان سۆز دا بوو که‌و له‌گه‌ر ئیخسیرگه‌ر ب که‌ته‌ فوریانی¹⁴².

وه‌سا دیاره‌بیت مه‌رین مه‌هرانی ب رۆله‌که‌ی کاره‌گه‌ر و گرتک ده‌ گووه‌زیئا زه‌ه‌وی شه‌ری دا رابووینه‌ ب تابه‌ت پشتی که‌و شیاپه‌ن مه‌زنه‌ مه‌رین خاچه‌هلنگران ئیخسیرگه‌ر¹⁴³. ژ یلی له‌گه‌رین دی پین هاریکار بو سه‌رکه‌لنا له‌شکه‌ری له‌بوسی وه‌ک هه‌ز و سه‌روبه‌ری رێکه‌ه‌ستین له‌شکه‌ری و ده‌ به‌راهه‌ری له‌شکه‌ری خاچه‌هلنگران پین لاواز و ژیکه‌لاقه‌بوو¹⁴⁴.

ژمه‌رین سه‌ریانی به‌حه‌سی سه‌رکه‌ه‌فتنا موسلمانان ب تابه‌ت ئیخسیرگه‌رنا سه‌رکه‌ه‌دین خاچه‌هلنگران ژ لاین مه‌هرانیله‌ که‌ریه‌ و به‌ژێ ئه‌فه‌ مه‌زنیترین شه‌هره‌زاری بوو بو خاچه‌هلنگران. و رۆلی گرتگه‌ی مه‌هرانییان ده‌ وێ چه‌ندینا دیاره‌بیت که‌و هه‌رین ل پشت پراتییا کورین عه‌شیره‌تین خۆ بوون و هاندانا وان دگر و وره‌یا وان پلندگر له‌فه‌ ژێ ده‌ وێ هه‌زندا دیاره‌بیت یا مه‌هرانییان ده‌ شه‌ریدا ده‌گه‌ل سه‌لاحه‌ده‌ینی پشتکه‌ری تینا گه‌ری که‌و مه‌ره‌که‌ی مه‌هرانی ب تاقن مه‌ر عه‌ره‌ده‌ین دزیان خۆ بکه‌هه‌ینه‌ خه‌لعه‌تا شاه‌ جاپه‌ن خاچه‌هلنگر و وی ب له‌سه‌ری بگه‌رت و ب فن چه‌ندی ژێ هه‌به‌تا شاه‌ن خاچه‌هلنگران و شاه‌نیه‌نا وان به‌راهه‌ری جیهانی پشتکه‌ه‌یت که‌و ئه‌ف شاهه‌ سه‌ری هه‌ره‌من خاچه‌هلنگران بوو ل رۆژه‌لاتی و هه‌ر ئه‌فه‌ ژێ ب سه‌ری ئه‌رناتن خودانی که‌ره‌ک نیه‌ن.

ژمه‌رین سه‌ریانی نامه‌زه‌ ب سه‌رکه‌ه‌دین مه‌زنی موسلمانان ل سه‌ر خاچه‌هلنگران ب تابه‌ت ده‌مه‌رمانان ب یه‌نگه‌ه‌ی هه‌زا وان ل رۆژه‌لاتی. له‌و ژێ رینه‌و دی ئه‌رناتۆن (ئه‌رنات) خودانی باژێری کهره‌ک بوو¹⁴¹. ئه‌رنات دوی سه‌ره‌مه‌ییا ب مەزنی دوزمه‌تی ئیسلامی ده‌هاته‌نیاسین. بڕافه‌که‌ینه‌ ده‌ لاندکا موسلماناندا مەزنی خۆ ل وان به‌ده‌ت و کانی وێ چه‌ندی دگر به‌ره‌ف هه‌ردو باژێری پیرۆز (سه‌که‌ه‌ی و مه‌دیئا) هه‌رێش به‌ده‌ت و هه‌رده‌م ئه‌فه‌ ده‌زا وی دا بوو. هه‌ردوی زۆریه‌یا رێکه‌ه‌فتن خۆ ده‌ گه‌ل سولتان سه‌لاحه‌ده‌ینی شکانینه‌ و هه‌رێش بڕینه‌ سه‌ر کاروانه‌که‌ی پارزنگه‌ی موسلمانان. و سولتانی نو جازان سۆز دا بوو که‌و له‌گه‌ر ئیخسیرگه‌ر ب که‌ته‌ فوریانی¹⁴².

وه‌سا دیاره‌بیت مه‌رین مه‌هرانی ب رۆله‌که‌ی کاره‌گه‌ر و گرتک ده‌ گووه‌زیئا زه‌ه‌وی شه‌ری دا رابووینه‌ ب تابه‌ت پشتی که‌و شیاپه‌ن مه‌زنه‌ مه‌رین خاچه‌هلنگران ئیخسیرگه‌ر¹⁴³. ژ یلی له‌گه‌رین دی پین هاریکار بو سه‌رکه‌لنا له‌شکه‌ری له‌بوسی وه‌ک هه‌ز و سه‌روبه‌ری رێکه‌ه‌ستین له‌شکه‌ری و ده‌ به‌راهه‌ری له‌شکه‌ری خاچه‌هلنگران پین لاواز و ژیکه‌لاقه‌بوو¹⁴⁴.

ژمه‌رین سه‌ریانی به‌حه‌سی سه‌رکه‌ه‌فتنا موسلمانان ب تابه‌ت ئیخسیرگه‌رنا سه‌رکه‌ه‌دین خاچه‌هلنگران ژ لاین مه‌هرانیله‌ که‌ریه‌ و به‌ژێ ئه‌فه‌ مه‌زنیترین شه‌هره‌زاری بوو بو خاچه‌هلنگران. و رۆلی گرتگه‌ی مه‌هرانییان ده‌ وێ چه‌ندینا دیاره‌بیت که‌و هه‌رین ل پشت پراتییا کورین عه‌شیره‌تین خۆ بوون و هاندانا وان دگر و وره‌یا وان پلندگر له‌فه‌ ژێ ده‌ وێ هه‌زندا دیاره‌بیت یا مه‌هرانییان ده‌ شه‌ریدا ده‌گه‌ل سه‌لاحه‌ده‌ینی پشتکه‌ری تینا گه‌ری که‌و مه‌ره‌که‌ی مه‌هرانی ب تاقن مه‌ر عه‌ره‌ده‌ین دزیان خۆ بکه‌هه‌ینه‌ خه‌لعه‌تا شاه‌ جاپه‌ن خاچه‌هلنگر و وی ب له‌سه‌ری بگه‌رت و ب فن چه‌ندی ژێ هه‌به‌تا شاه‌ن خاچه‌هلنگران و شاه‌نیه‌نا وان به‌راهه‌ری جیهانی پشتکه‌ه‌یت که‌و ئه‌ف شاهه‌ سه‌ری هه‌ره‌من خاچه‌هلنگران بوو ل رۆژه‌لاتی و هه‌ر ئه‌فه‌ ژێ ب سه‌ری ئه‌رناتن خودانی که‌ره‌ک نیه‌ن.

ژمه‌رین سه‌ریانی نامه‌زه‌ ب سه‌رکه‌ه‌دین مه‌زنی موسلمانان ل سه‌ر خاچه‌هلنگران ب تابه‌ت

ئیخسیرگه‌رنا مه‌زنه‌ سه‌رکه‌ه‌دین وان ژ تالین مه‌رین مه‌هرانی له‌ که‌ریه‌ و په‌سنا فن چه‌ندی ب مه‌زنیترین شکاندا روه‌مه‌تا خاچه‌هلنگران له‌وین وان به‌ده‌ت ب هه‌رێشان بو سه‌ر جیهانی ئیسلامی گه‌ری که‌ریه‌. ره‌ه‌اوی ئه‌لمه‌جه‌ه‌ول ده‌ بێتیه‌ت فه‌ره‌نگه‌ شکه‌ه‌ستن و شکه‌ه‌سته‌کا سه‌ری سه‌ری وان هات اوانکسه‌ر الفه‌رح وه‌نوا به‌هه‌مه‌ نکه‌راوا¹⁴⁵. هه‌روه‌سا مه‌ر مه‌خانیل سه‌ریانی ده‌بێتیه‌ت په‌سه‌رین شکه‌ه‌ستن شکه‌ه‌ستن افه‌زه‌ره‌ما شه‌ر هه‌ره‌ما¹⁴⁶. و ده‌من سولتان سه‌لاحه‌ده‌ینی ئیخسیر ده‌ین که‌و مه‌زنه‌ فه‌ره‌ماندین خاچه‌هلنگران بوون ژ که‌ه‌فادا که‌ره‌ گه‌ری¹⁴⁷. ژ یلی وان هه‌ردو که‌ه‌سائین مه‌زنی خاچه‌هلنگران. ده‌گه‌ل ئیخسیرگه‌رنا فانا که‌له‌که‌ین دی ژ سه‌ری و سه‌رکه‌ه‌دین له‌شکه‌ری و مه‌زنی باژێری خاچه‌هلنگران ب ئیخسیری که‌ته‌ به‌ست له‌شکه‌ری له‌بوسی¹⁴⁸. ئه‌فه‌ پالنده‌که‌ی ب هه‌ز بوو که‌و له‌بوسی به‌رده‌مه‌ییا ده‌ شه‌ری خۆ به‌ده‌ن.

ده‌من سولتان سه‌لاحه‌ده‌ینی چه‌وه‌ ده‌ فووسه‌ما مه‌ر زیانه‌ده‌ین هه‌کاری راسپارد هه‌می ئه‌شتان که‌له‌سی ب ئه‌شتان موسلمانان ب گووه‌زیه‌ت¹⁴⁹. هه‌روه‌سا مه‌ر زیانه‌ده‌ین هه‌کاری ده‌ گه‌ل سولتانی ل هه‌یفا اجمادی الاولی چه‌ونه‌ ده‌ ناها باژێری عه‌کاها و که‌ومه‌ما مه‌رنا سه‌روه‌ت و سه‌مانی ده‌ین¹⁵⁰.

هه‌یه‌که‌ مه‌ه‌ستین هه‌کاریه‌ که‌و ده‌گه‌ل سه‌لاحه‌ده‌ینی بوو نامه‌زه‌ ب تاقن وی ده‌ شه‌ری پین جمادی الاخره‌ له‌هه‌تیه‌که‌ین به‌لن یا پشتکه‌ری ده‌گه‌ل سولتانی که‌ریه‌ ده‌من ده‌ستن خۆ ل هه‌یفا جمادی یا ئه‌یکه‌ن¹⁵¹ سالا ۵۸۶ه‌ش/۱۱۸۷ز. دانه‌ سه‌ر باژێری تینین و ژ ده‌ستن خاچه‌هلنگران ده‌رخه‌ستن¹⁵². هه‌روه‌سا ده‌مه‌مان هه‌یفا ده‌گه‌ل سولتانی پشتکه‌ری بوو ده‌من ده‌ستن خۆ دانه‌ سه‌ر باژێری سه‌ره‌فنه‌د و سه‌مه‌دا و ئه‌رنات ژ باژێری سه‌مه‌دا ده‌رکه‌ت بوو ده‌من زانی سولتان پین به‌ره‌ف وه‌فه‌ ده‌جیه‌ت. ویلایه‌تا باژێری سه‌مه‌دا ده‌ هه‌یفا جمادی یا ئه‌یکه‌ن ب مه‌ه‌ستین هه‌کاریه‌ به‌خه‌ستی و پاشان ویلایه‌تا به‌هروه‌ت ژێ راهه‌ستی وی گه‌ر ده‌من ژ ده‌ستن

خاچىھەلگىران نەزىخىسى^{۱۱۸}.

د قى ئەھدە دەنگ و باسەن كۆمبۇون و ھاتنا خاچىھەلگىران بۇ باۋىزى سۇپۇر گەھىشتە سولتانى و شىيان بىخىنە زىر كۆنرۇلا خۇ و ئىكسەر سولتانى باۋىزى ئوورىنچىگر و چەندىن مېر و سەرگىرەپىن كورد مېنا مېر زىئەدەپىن عېسا ھەكلىرى و مېر عەلى مەشئۇپ ھەكلىرى دگەلدا پىشكەداربۇون و ھەردۇكەن سولتان پالدا بەردەوامىن ب دەتە ئوورىنچىگرنا باۋىزى و زىكىن ئەدەتە وان كەسەن دگەل وىدا بىن د بىزىن ئوورىنچىگرنى داۋى بىن ب ئاپەت مەھا رەھەرانى بوو و ھەردەم ھانا سولتانى دىن ھېزىش ب كەتە سەر باۋىزى^{۱۱۹} بەلى سولتان ئەشيا دەستى خۇ ب دانە سەر باۋىزى و شىكەستىن ئىدا ئىنا^{۱۲۰}.

دەستى باۋىزى سۇپۇر ئوورىنچىگرىن سولتان گەھىشتەپىو باۋەرىن قەكرنا قى باۋىزى نە كارەكەن ئامانە چۈنكى باۋىزى بىن ئامىن پە^{۱۲۱} ئەورا بەرەف باۋىزى غەسقىلانغە چوۋ ئەفە ئىكەمىن باۋىزى ل باشۇپى ھېزىش د كەتەسەر ئەف باۋىزى مەلەپەندى ھېزىشەن خاچىھەلگىرانىبوو ل سەر مەسرى ل لاپەكى و بىرنا زىكىن د ئاقبەرا وى و دەلاتى شامىدا ل لاپەكىن بوۋقە^{۱۲۲} سولتانى ھىز و شىيانكا مەن ل قېتىق مەزاخەت^{۱۲۳} و پىنغە ۋەستىا ل بەرگە يا ئامىن بوو و بەرھەلگەرىن خاچىھەلگىر زى ل سەر خۇراگرىن كىن و ل رۇزا ئىك شەمى رىكەفتى ۱۶ ھىفا اجسادى (الاول سالا ۵۸۴مىتر) داۋىا ئوگۇستوس ۱۱۸۷ز ئوورىنچا باۋىزى دەستىنكر^{۱۲۴}.

كوردىن مەھرانى پىشكەدارى د ئوورىنچىگرىندا كىن ئەوا ۱۱ رۇزان قەكىنشاى. رۇلى وانى مەن و كارىگەرىبوو نە ئىن سەرگىرە د پىشكەداربۇون بەلگە ھىزەكا مەزنا ئەشكەرىيا غەشىرەنا مەھرانى د ئوورىنچىگرىندا پىشكەداربۇون و شىيان مەنرەسىبەكا مەن بىخىنە سەر خاچىھەلگىران ئەقلىن ل ھىزا وان ل دۇر غەسقىلان ئىسپاين^{۱۲۵}. ئەو ھىزە ب سەرگىنشىيا مېر خوسامەدەپىن ئىبراھىم كورق خوسىن مەھرانى بوو دەستەكىن پالاد ئووماركرنا سەرگەفتىدا ھىبوو^{۱۲۶}.

مېر خوسامەدەپىن مەھرانى و چەندىن كەسەن ل غەشىرەنا وى رۇلەكەن مەن دەستى ئوورىنچىگرنا باۋىزى و ئەو شەرىن كرانىن لى رۇدەپىن رۇدان ھىبوو^{۱۲۷} قى مېرى خۇ كىرە قوربانى و شەھىد بوو ئەصفەھانى نامازە ب شەھىدبۇونا وى كرىبە گۆتتېبە الھل مېر افشخ بالشھادە واغنىم بالشھادە^{۱۲۸}. بەرئەنچامى بىزاف و پلاتىن وى بىن بەردەوام بۇ قەكرنا باۋىزى شەھىدبوو ئەفە بو ئەكەرىن وى بەكەن وەھا سولتانى و بىن دگەلدا بۇ قەكرنا باۋىزى مەزىنر لىن بېھىت ب ئاپەت شەرفانەپىن غەشىرەنا مەھرانى داگو ئۇلا سەرگىرىن خۇ قەكەن.

بۇ ئوورىنچىگرنا باۋىزى غەسقىلان سولتانى شاھ جەى دى لوزىنان وچىرار مەرتى ھىزا داۋىە ل دېمەسقىن دگەل خۇدا ئىناپوون و گۆتە وان ھەكە ھوپىن باۋىزى رادەستى مە بەكەن دى قان ھەردۇكەن رادەستى بەكەپىن بەلى غەلگى غەسقىلان ب قى چەندى رازى ئەبوون و ھوارىن شاھى خۇ پىشت گۆف ھافىتىن بەرامبەرى قىن چەندى سولتان سەلاخەدەپىنى دەست ب كۆنكرنا دىۋارىن باۋىزى كىن و مەنجمىلىق ئامانەكەن. ل قى دەستى خاچىھەلگىرىن ئوورىنچىگرى د ئاف باۋىزى دەست ب مەرتىبىن كىن ئەورا ھەوارا خۇ گەھەنە سولتانى و داخۇرا خۇ رادەستىكرىن و پاراستنا كىيانى وان لى كىن و سەلاخەدەپىن لى ب مەرجىن وان رازىبوو.

بەرى ئەھا مە نامازە ب وى چەندىدا بوو كۆ سەرگىرەكەن مەھرانىپان دەستى ئوورىنچا غەسقىلان ب دەستىن خاچىھەلگىران ھاتبوو كۆشتىن و قى چەندى ئىسەك د دىن خاچىھەلگىراندا پەيداكر كۆ غەشىرەنا مەھرانى ئۇلا خۇ ل وان قەكەن افخافوا غەد مەرقە اللىد ان غەشىرە پىنلون پلارەا، ئەورا وان داخۇرا ل سولتانى كىن وان ل غەشىرەنا مەھرانى ب پارىزىن د ئەنچامدا سولتان سەلاخەدەپىن ل سەر قىن چەندى رازى بوو و ھەمى مەرجىن وان پەسەندىكرىن و دەستى باۋىزى ل دەستىنكا ھىفا اجسادى (الآخرە) سالا ۵۸۴مىش/۱۱۸۷ز رادەستى سەلاخەدەپىنى كىرىن لى و رابوك و سەرۋەت و سامانىن وان بىرە باۋىزى

قوسىنى^{۱۹۱}.

ئەگەر ل دوول روودىنن سالا ۵۸۳۱مىش/۱۱۸۷)زا
دا ب گەرىن و ئەو سەرگەھنن و سەرۋەرىن تىغا
ھاتىنە ئوبىماركىن. دى بىنن شەرقاتىن عەشپىرەنن
بەھدىنى ژ ستوونن سەرەكى بونن د ئىكلاكرنا
ئەلجامىن شەرى د بەرزەولەمىيا ئەبۇبىيىندا، مەھرائى
و ھەكارىيان ئە نىن ل بەرۇكەكا شەرى شەر دكىن.
بەلكو ل زۇرىدىا بەرۇكىن شەر دزى خاچھەلگىران
دەھكەن ئەو د بەرىدەلاقبون.

جوار: پىكەداریيا وان د دوورینچىكرنا ھەكەدا(۵۸۵-۵۸۷مىش / ۱۱۸۹-۱۱۹۱ز):

ھەكە د ھىنە ھەزەمەرنن (بازىرىن سەرەككىن ھەرىو
لاپەنن ئەبوسى و خاچھەلگىران و گىرگىيەكا تاپەت
د دابىن دەى ئەمىدا بىن شەر دناقىمرا واندا روودىناى
پىشى سولتان سەلاھەددىنى ب خورلى ژ دەستى
خاچھەلگىران سالا ۵۸۳۱مىش/۱۱۸۷)زا بىگارىكىرى
بۇ ساۋەبىن دو سالا ئىسناھى و ئاراسى كەتە بازىرى
بەلن چارەكەدى خاچھەلگىران ھىزىن خۇ خرقەكىن
و خۇ ئەمەدەكن دا بازىرى ژ بىن دەستىن سولتانى ب
دەرىخىن و ب كەتە ژىر كونترولاخۇ^{۱۹۲}. ئەورا سالا
۵۸۵۱مىش/۱۱۸۹)زا ۋەھبا خاچھەلگىران بىقەبۇو ب
تاپەت پىشى شاھ جاي دى ئوزىنان كەھشىيە وان.
بەرى چەندەكىن بوو سولتان سەلاھەددىنى ب مەرج
بەردابوۋ كو شەرى دزى ۋى ئەكەت. بەلن ل سۇزا خۇ
ئىقەبوو. و سەركىشىيا ئەشكەرى خاچھەلگىرىن
بازىرىن سۈور گىر و بەرەف ھەكە فە ھاتى^{۱۹۳}.

ئەشكەرى خاچھەلگىران دوورینچىكرنەكانونىل دۇر
بازىرىن ھەكە ئەنجامىدا ۋ قىن دوورینچىن دو سالان ۵۸۵۱
- ۵۸۷مىش / ۱۱۸۹-۱۱۹۱)زا فەكىئىلا و مۇسلىمانان د
ئافا بازىرى ب خۇدا بەرگىرى ژ بازىرى دكر. و پىكەكا
دى ژ ئەشكەرى ئەبوسى ھىزىن خاچھەلگىران ئەۋىن ل
دوور بازىرى خرقەبوۋىن دوورینچىكرن. ھىزۋونقىسەكى
ھىزۋوۋا جىھادىن ل سەر دەھن سولتان سەلاھەددىنى
دەھشى دو قۇنغان كىرنە كو سالا ۵۸۵۱مىش/۱۱۸۹)زا
دەھلىنە ئافا ھەرىو قۇنغاندا، قۇنغا بەرى قىن

سالىن با رىكەھسىنن و ھىزىشان بوو. قۇنغا پىشىن
ۋىن قۇنغا بەرخودانى بوو بەراسەرى ۋان ھىزىشان بىن
خاچھەلگىران دەست پىكرىن^{۱۹۴}.

شەرقاتىن عەشپىرەنن بەھدىنى ژ مەھرائى
و ھەكارى و ھەمبەدى د دەھن دوورینچا ھەكەدا ل
سەر ھەرىو ئاستان رۇلەكىن كارىگەر ھەبۇبە ل
سەر ئاستىن ئافخۇس بەرگىرى ژ بازىرى دكىن و ل
سەر ئاستىن بەرەكى دگەل سولتان سەلاھەددىنى
بوون دا دوورینچا خاچھەلگىران ل سەر بەرۇكىن
شەرى ب داۋى بىنن ژ لاپەكىنەۋۇفە ھىزىش بىرنە
سەر خاچھەلگىران دا بەرۇكا ۋان لاۋاز بىكن. و
زۇمارەكا مەرىنا شەرقاتىن قان عەشپىرەنن پىكەداری
د شەرەكەدا كىن بىن بىناقىن المصنصف الاعظمى ل
سەر ھەكە سالا ۵۸۵۱مىش/۱۱۸۹)زا ھاتىيەكىن^{۱۹۵}. و
چەندىن شەرىن دى ۋەكى شەرى اتوبە راس الماء)
سالا ۵۸۶۱مىش/۱۱۹۰)زا^{۱۹۶}.

مىرىن عەشپىرەنن بەھدىنان پىكەداری د گەلەك
بەرۇكاندا كىر. و بەرەقانى ژ بازىرى كىرنە و رۇلەكىن
بەرچاف بۇ بەرسىنگىكرنا خاچھەلگىران كىزىرنە و
چەندىن كارىن مەترسىدار ئەنجامىدەنە و زۇرىدىا چاران
د گەل سولتانى حقىيەنە بۇ بىننا رىگە چارەكەكىن
بۇ دەرىخىسنا بازىرى ژ قىن گىرەنارىن. و چەندىن پلان و
بىسە دانىنە و ھىزىش ب چەندىن شىۋىزان بىرنە سەر
خاچھەلگىران. ژ وان دو مىرىن برا دىئاف واندا د دىاربوۋىن
ئەو زى خوسامەددىن خوسىن كورن بارىكىن مەھرائى
و مەھمەد كورن بارىكىن مەھرائى بىن داۋىن ب ئىك
ژ مېرخامىن ئىسلاھىن د ھاتە ئىياسىن. ھەروەسا
ھەرىو مىرىن برا ھىزەددىن دىياز كورن مەھرائى
و ئەياز كورن مەھرائى ئو مىر خوسامەددىن
خوسىن كورن شەرەفەددىن عىساىن جىراھى و ئىك
بوۋىبە ژ مىرىن كەلا جىراھى^{۱۹۷}. ھەروەسا چەندىن
مىرىن ھەكارى. مېنا زانا زانەددىن عىسا و مەشئوبىن
ھەكارى ۋەبىرى ۋى جىناھەددىن ھەكارى ۋەدەركەفان
(الحاجب) خەلىپى ھەكارى و زەھىرەددىن و بىرىن ۋى
جىناھوۋىن ھەكارى^{۱۹۸}.

پىشى دوورینچا ھەكە بوۋىبە راستىيەك

ۋى ب كۆزى^{۱۱۱}، ل فېزى كۆرۈن بەھىنى شىيان ل رەھن چەين بىن لەشكەرى بەراسىر خاچھەلگىران خۇراگىن، كۆرۈن مەھرانى و مېر مەشئوبىن ھەكلىرى ل نوورىن مېر موزەفەرەددىن گوكبەرى خرفەبۇون و مېنا سىكرەگىن بھىز بەرسىگىن نوژەنى گىرن و پاشىر ھىزىش بىرە سەر لەشكەرى خاچھەلگىران و زمارەكا زۆر ئىن كوشىن و خوسارەنى ب سەرگەفتىن كوشارتىن^{۱۱۲}.

ئىلى شەرىدا كۆمەكا سەرگەددىن غەشپەرەتىن بەھىنى ھاتە شەھىدىكىن و زوان مېرىن تەرگەلغان الحاجب خەلىق ھەكلىرى و مېر مەجلى كۆرۈن مەروانى ھەكلىرى و مېر زەھىرەددىن بىرلىن مېر عىسا ھەكلىرى گو د ھەسبىن خۇدا كەتتوبو خۇراي^{۱۱۳}، ھىزۋونقىسەك بەھىنى ھەلوپىسىن زاناين لىپىنى عىسا ھەكلىرى د كەت بەھىن پىشۋازىيا خەلىقى د كىرى ل بەھىا بىرلىن خۇ مەن زانا عىسا بىت خەلىقى سەرخۇشىن لى دكەن و ئەۋىن رېۋىشىن دكەتە كەلى- و بىن نىزىت ئەۋىن رۇزا خۇشىن بە نە رۇزا بەھىدارىن بە القە رۇت القىبە عىسى ۋەو خالىس بىضحك والناس بەزۋنە - ۋىقول ھذا بوم الھىئە لا بوم العزائم^{۱۱۴}.

مېرىن زانا زىئەددىن عىسا ھەكلىرى ل امىرلە الخىروىسا^{۱۱۵} ل ۹ ھىفا اذى القعدە ساللا ۵۸۵مىش/۱۱۸۹ز چوو بەر دىۋىقاتىيا خۇدى و ل نووف قەرىلما سولتان سەلاھەددىن ل بائىزى قودەسنى ھاتە قەشارتىن^{۱۱۶}، د قى شەرىدا رۇلىن مەزىن غەشپەرەتىن ھەكلىرى و مەھرانى و سەرگەددىن وان د روو ب رېۋىونا خاچھەلگىرلە بۇ سەر بەرۈكىن مۇسلىماتان ب روونى دېلەبىت^{۱۱۷}.

مېر خوسەمەددىن خوسىن كسورق پارىكىن مەھرانى بىن بەرتىاس ب ابىن كىردەم^{۱۱۸}، دگەل سولتان سەلاھەددىن ل ۱۳ ھىفا رەھەرانى ساللا۵۸۱مىش/۱۱۹۰ز پىشكەرى د بەرگىرىن ز دېۋازىن بائىزى عەكادە دى ھىزىش خاچھەلگىران گىر^{۱۱۹}، كۆمەكا دى مېر و سەر لەشكەران دگەلما بۇون^{۱۲۰}، لەسقىھەلى بەھىنى ۋى رۇزى د كەت بەھى مېر

شەرقانىن بەھىدىنلى جەن خۇ د بەرۈكىن بەرگىرىن ز بائىزى گىرت- و ل ھالېنا ساللا ۵۸۵مىش/۱۱۸۹ز سولتان سەلاھەددىن شىا د بەھىن ھەقتەكەندا رىكەكىن بۇ نالفا بائىزى قەكەت^{۱۲۱}، بەراسىر قىن بەكىن خاچھەلگىران د خۇ نىشادەندەكا لەشكەرىدا لىنجىل بىلدىگىن و ئەفە ھەفرىشى- لىرش- بەكا دېارىۋو ب مۇسلىماتان، ئەقلى چەندى ۋەگىر سولتان سەلاھەددىن داخۇاز ز لەشكەرىن خۇ بگەت نامانەن بۇ شەرى^{۱۲۲}، ئەف شەرى د زىمەراندا ب المصاف الاعظمى بىن بەرتىاسە^{۱۲۳}، و ھىدەكان ب التوفەھ التىرىا ئافكىرىيە^{۱۲۴}.

روان بەھىدىنلىان د شەرىدا ب شىۋەبەكىن مەزىن دېارىۋو بەھىن سولتان سەلاھەددىن لەشكەرىن خۇ ل سەر لىن نىفەكىن -ل- و راستىن و چەين دابەشكەرىن و شەرقانىن غەشپەرەتىن بەھىنى دانانە لىن چەين^{۱۲۵}، چاگىرىن و زىرەكەتىن مېرىن وان سەرگىشى دكە، ۋەك سەبەھەددىن ئەلى كۆرۈن مەشئوبىن ھەكلىرى بوو، ئەفە ئىك بوو ز مەرنە مېرىن كوردان و پىشەنگىن وان، و مېر مەجلى كۆرۈن مەروانى ھەكلىرى^{۱۲۶}، مەروەسا زىئەددىن عىسا ھەكلىرى ل پىشبا نىفەكا-ل- لەشكەرى بىن پىشكەرىۋو و ئەفە داۋى شەرىۋو پىشكەرى تىدا كىرى^{۱۲۷}، و كۆمەكا دىا مەن و مېر و سەرگىرە و ئەندامىن غەشپەرەتىن مەھرانى و ھەكلىرى گو زىمەران لىپىن وان نە ئىنلەنە ل سەر پىشكەن لەشكەرى د دابەشكەرىۋوون ل نووف ۋى ھەبەكەلى سەلاھەددىن بۇ لەشكەرىن خۇ داناي^{۱۲۸}، بەربارەق پىشكەرىيا وان نوادارى ۲۳۶مىش/۱۳۳۱ز مېرىيا بەھىنى مەھرانىيان د كەت و ستاپىشا وان ب قى شىۋەق د كەت و نىزىت خەلىكەكىن زۆر ز مەھرانىيان پىشكەرى تىدا كىرىيە افى خلىق عظيم من المھرانىيە^{۱۲۹}، تىدا ۋىنەبەكىن كىشىن قەبارىن پىشكەرىيا مەھرانىيان د قى شەرى مەزىدا دېلەكەت- رۇلىن غەشپەرەتىن بەھىنى د بەھىن روۋدانىن شەرىدا دېارىۋو ب ئابەت بەھىن خاچھەلگىر شىيان بەرۈككا راستىن و ئافجەرگىن لەشكەرىن ئەبۇس پىشكەنن و ب كەھنە د خىفەتا سولتانلىقە و ئەشەھەداران

كىرىۋا^{۱۱۱}، فى شەرى نو رۇزان فەكېنىشا و ژمارەكا مەزنا خاچەھەلگىران ئىدا ھاتتەكوشىن^{۱۱۲}، د فى شەرىدا مېر نەسەبەدىن جەمىدى بەك ز مەرتە سەركەدەپىن جەمىدى بىن دگەل لەشكەرى ئەپەس ھاتتەشەھىدگىن، ئەو مېرەكەن بەرگەنى و خودان رىزەكا مەزىن بوو، پىشنى د شەرىدا بىرئەرزىۋى و ھەقرا داۋىن كىر^{۱۱۳}، لەورا نەسەھەنى د بىزىت اممىسى جەمىدا پىشەد ملامە فى الجنە شەھىدا وسەسى دەره و حتى قىسى سەھىدا^{۱۱۴}.

مېر مەشتوبىن ھەكارى ل ۱۱ مۇھەررەما سالا ۵۸۷ھ/۱۱۹۱ز چوو د نەف باژىرى ئەكادا، دا شوبىنا بەررىسى لەشكەرىن باژىرى ئەبو ئەلمەھمىجا ئەلسەمىن بگىرت^{۱۱۵}، مەشتوبىن ھەكارى فەرمان ئابوو ئەو كەسىن د گەل وىدا چوبىنە د ئاھا باژىرىدا خوارىن و فەخوارىن ئىرا سەلەكەن د گەل خۇدا بىنن دا بىشەن خۇ ل بەر نوورىنچا خاچەھەلگىران بگىن، بەلن گەمبىيا وانا يا خوارىن و فەخوارىن د ئاھىدا نوقوم بوو^{۱۱۶}، گۇھارتنا بەررىسى لەشكەرىن باژىرى ب ئىك ز فاكەنەرىن لاۋازىۋونا بەرخودانا مۇسلمانان ل نەف باژىرى ھەتتەھەزەلەن^{۱۱۷}، بەلن مەشتوبىن ھەكارى ھەر ز دەسپىنكا ھاتنا وى بۇ باژىرى ز دل و ب دىسۆزى كار كىر، ل ھەقلا سەھەر بەررىسىگەن ھىزىشەكا مەزنا خاچەھەلگىران گىرت، د فى ھىزىشەدا پارچەكا شوبىرھا باژىرى ھەرقەندىن، لى ھۇستاپىن ئەپەسپەل شىبان د نەسەكەن كورتدا وى پارچەيا شوبىرەن جارەكا دى ئاھاكەنەفە^{۱۱۸}، بەك نۇلفەكەن ز فى كارى مەشتوب ھەكارى ھىزىشەكا بەز برە سەر خاچەھەلگىران و ۱۱ خاچەھەلگىرن ئن ئىخسەپ كىن^{۱۱۹}.

ھەقەم دگەل نوورىنچا باژىرى ئەكا بىن ل سالا ۵۸۷ھ/۱۱۹۱ز، ھەوا سەپىن يا خاچەھەلگىران ب سەركىنىشا شەھىن فەرەنسى فىلېب ئوگوستوس و بىن ئىتگىلىزى رىچارىن ئىن شىزى القىب الاسدا گەھىشەننە رۇزەھەلانى، و د ھەۋارا خاچەھەلگىراندا بىن باژىرى ئەكا نوورىنچەدا ھاتن، دا ھارىكلىيا وان بگەن و بەسەت ب سەر باژىرى قودەسنى دا بگىن، كوترا

خوسەسەدەپىن د گەل كۆمەكا مېران ھاتتە تىزىكى شوبىرەپىن ئەمكا و د بىزىت وى رۇزى گەمبەنى و زەلالىبەك ھەببو بەكى وى ئەبوون ئەكان ئەك الیوم رەلق و صفاء لىم بىشە رەلق^{۱۲۰}، و شىبا ب زىرەكەيا خۇ و رەھا اممەنەپەلتان، بۇ لەشكەرى ئەپەس ب زەرىنەت، و د گەل ھەقەلەن خۇ بەرخودان گىر و دزە ھىزىش برە سەر خاچەھەلگىران و ئەرازىيا ھىزى د بەرزەۋەندىيا ئەپەسپەلندا گۇھارت، و كۆمەكا دى يا سەركەدەپەن مېنا مېر سەھەدەپىن ئازى و غىزەدەپىن قەمبۇرى دگەل مېر خوسەسەدەپىن مەھرانى بوون، ئەو شىبان سەركەھەشەكا مەزىن ل سەر خاچەھەلگىراندا ئوۋمەرىگەن، و ھەر كەسىن مەھدان شەرى نىشا دابىزىت ھەر مۇسەلمەنگەن سەركىرىت سەھە چل، پىنجى بان پىر ژخاچەھەلگىر كۆشەنە^{۱۲۱}، بەك دەرىپىن ز غوبىنگەرسى و جوشوۋىرۇشا وان د شەرىدا ل گەل سولتان سەلاھەدەپىنى.

پىشكەرىيا مېرىن بەھەدىنى ل فى چەلەنى ئە راۋەستىيا، د ھەھان سالا و د دەمى نوورىنچەدا پىشكەرى د شەرىن انوبە راس النصارا دا كىن، خاچەھەلگىر ل ۱۱ شەۋال ۵۸۶ھ/۱۱۹۰ز بەرەف بىرىن ئاھىن بىن مۇسلمانان نوسەكەرىن ل بىن گىرى اتل الحجىل ھاتن^{۱۲۲}، ز بەر كىو خاچەھەلگىران ھەسەت ب ئېھىن و برەسەكا مەزىن دگىن، فى دەھىدا سولتان سەلاھەدەپىنى ھەمى لەشكەرىن خۇ ئاگەھەدەكەن د ئاسادەپىن بۇ شەرى، و لەشكەرىن خۇ دابەشى نىفەك - دل - و لاپىن زاست، و چەپىن كىرىۋون^{۱۲۳}، و شەرى ل ۱۱ ھەقلا شەۋالى روۋىدا^{۱۲۴}.

بۇ نوۋەمىن چار سەركەدە و مېرىن بەھەدىنى داناۋونە لاپىن چەپىن بى لەشكەرى، و ژمارەكا بەرچاھا مېرىن ھەكارى بەكى مېر سەھەدەپىن مەشتوبىن ھەكارى و مېر جەمەد كورى خۇشتەرىن ھەكارى پىشكەرى د فى شەرىدا كىن، زىنەھارى كۆمەكا مەزنا شەرقەلەن ھەتتەپەن مەھرانى و جەمىدى و ھەكارى كىو زىنەھان بەھەس ئەكەرنە^{۱۲۵}، ئىبىن شەھاد و خوتەن پەرتوۋكا انوبە الاكرادا گۇنەپە ھەمى مەھرانىيان پىشكەرى د شەرىدا

شاھىن فەرەتسى فىلىپ ئوگوستوس بەرەف لەشكەرگەھن خاچىھەلگىرانفەچوۋ. ئى د لەنجامدا نەگەھىشەنە ھىچ پىنكەھتەكى و چارەكا دى زەرى نالفا باژىرى غەكا دا بەرەوامىن ب نەنە شەرى^{۱۱۸}.

پىلتى زەرىفە غەكا و ھەلۋىست بۇ مېرىن خۇ فەگىزا و شىرۋەكەر و گەلەكا ز وان مېران پىشەفانپا وى ئەكىن كىمكا كىم تى نەن و زوانان بىراىن وى مېر جىناھەدىن ھەكارى و ئەقۇن دىنر ھەقى د لىسەن و مېروون و ز پاشىرۇزا خۇ د لىسىيان^{۱۱۹}.

بەرامبەرى قى چەندىن ھېزىشەن خاچىھەلگىران بۇ سەر شىپىرەن باژىرى زىنەتەر لىھان و زىارەكا مەرتا غەلكى د نالفا ھاتنە كۆشەن. ئەقى كارى لەشكەرگەھن ئەبۇسى ھەزەند و گەلەك ز وانان ئەرازىيونا خۇ بەرامبەرى سولتانى دىاركىن ب ئابىت غەشپىرەن كوردى و چوۋنە نەف سولتانى و گولنى. اكىف پەكۆن لاصحابا مىلك و نەزىر قى شەر رىقابەم و نەن قەوفا^{۱۲۰}.

مېرىن بەھىنى د گەل كۆمەكا دىا مېرىن كورد كارى ھېزىشەكا مەزىن كىن و ھېزىل بىرە سەر خاچىھەلگىران و مېزۇونفەسەك ب نالفا المصاف الاعظم بىن الاكراء والفرتج) نالفاكەت ئەمەسە مېرىن مەھرائى ب ھېزەكا مەزىن پىشكەدەپوون و ئالابىن اسلجەقلى) مەھرائىيان بىلەنكىن^{۱۲۱}. ب ئابىت چەندىن مېرىن مەھرائى زەنپەرىن جودا پىشكەدەرى د قى ھېزىشەكا كىن. مېنا مېر مېزەدەپىن دىار كوردى مەزىن مەھرائى و مېر خوسەمەدەپىن جىراخى^{۱۲۲}. و ھەروەسا سىجەقا مېر جىناھەدىن ھەكارى پىشكەدەرىو (بەرەكە بەرەرسىن وان ب خۇ د نالفا باژىرىدا بىن دوورپىچكىرى بوو^{۱۲۳} قى شەرى ل دەسپىنكا ھەپقا اجسادى الآخىرە) سالا ۵۸۷مىش) ۱۱۹۱زا بوویدا. سەرەرى مەزىن و ھىزا قى ھېزىشەن بەلى د لەنجامدا كورد ئوۋشى زانەكا مەزىن بوون و گەلەك كوردەپىن بەھىنى ل مەپدان شەرى ھاتنە كۆشەن (وارمە صنالح المسلمىن الى الخلق وفئل من الأكراد الخلق الكلبى)۱۲۴.

بۇ جارا دوۋى مېر مەشتوبىن ھەكارى و مېر

موتىفەراد خودانى باژىرى (صۇرا) نەگەرىن سەرەكەپىن ھاتنا قىن شىلالاۋى بوو (بەر كۆ وى ھەوارا خۇ گەھتەنە رۇتاقاىى داكو خاچىھەلگىران (موسلمانان قورنال بىكەن^{۱۲۵}). شاھىن فەرەتسى بەرەف باژىرى (صۇرا) چوۋ. و شاھىن ئىنگىلىزى بەرەف باژىرى غەكا ب رىكەت و ل ھەپقا اجسادى الاول) سالا ۵۸۷مىش) خىزىرانا سالا ۱۱۹۱زا گەھىشە باژىرى غەكا و ب قى شىپازى بەرەكە خاچىھەلگىران بەرامبەر بەرەكە ئەبۇسى ب ھىزەكە^{۱۲۶}. سەرەرى ھەپوونا چەندىن ئازىشەپان د نالفا ھەرو شىھاندا لى ھەپوون وانا ئەمامكەرىن ھەپوۋبوون^{۱۲۷}.

بەرامبەرى قان پىشەھانپىن نوو سەرەكەدەپىن غەشپىرەن بەھىنى ھەقى ئامانەكارپىن خۇكىن دا ل باژىرى غەكا خۇقەن و ب رۇل خۇ رابىن و زوانان مېرىن مەھرائى. كۆ نوى دەسپا د بەرەكەن شەرىدا ل مەسرى و ھەلاتى شاھىن د بەر بەلاقبوون^{۱۲۸}. و نەقى دەسپا مېر مېزەدەپىن دىار كوردى مەزىن مەھرائى ل دەسپىنكا ھەپقا اجسادى الاول) سالا ۵۸۷مىش) ۱۱۹۱زا گەھىشە باژىرى غەكا^{۱۲۹}. زىدەپارى ھاتنا كۆمەكا دىا ھارىكەپىن لەشكەرى د ھەمان مەھدا ز مەسرى و نالفا وانا مېر خوسەمەدەپىن خوسپىن كوردى شەرفەدەپىن عېسەپىن جىراخى بوو. و ز وان كەسەن بوو بى سولتان سەلاھەدىنى ھەرىمە پىشتا خۇ بىن گەھەكەر و داخواز دىكەر د نالفا كۆمەپوونپىن گەرىگە ئامانەپىت (بەرەكە ھېزەكا مەرتا مەھرائىيان دىن مەشتوبىن وى بوو^{۱۳۰}.

د قان ھەقى كەلەرتىن رووداندا ورەپا مېر مەشتوبىن ھەكارى و كەسەن د گەل وىدا ل نالفا باژىرى غەكا گەلەك كىم بوو. ئەورا د كۆمەپوونەكەدا ل داۋپا ھەپقا اجسادى الآخىرە) بىرادان ئامەكىن بۇ سولتان سەلاھەدىنى فرىكەن و تىلا خۇ تىدا دىارىكەن ئەگەر سولتان نەشپا قىن دوورپىچىن ل دوور باژىرى داۋى پىتەت خۇ رادەستى خاچىھەلگىران بىكەن^{۱۳۱}. د ھەمان دەسپا مېر مەشتوبىن ھەكارى دان و سەنەدىن خۇ د گەل خاچىھەلگىران بۇ خۇرادەستكەرىن دەست پىكىن. ئەو بىخۇ بۇ دىنا

سولتان سەلاھەددىن بە پان فرىنگىيە بەلدا^{۱۱۱}، دەمن پىشدرامىت بوۋىن اصلىب الصلىبوت ل دەف سولتايىيە جارەكا دى ھەردو مىرەن بەھدىنى زقىرىنە بازىرى ئەكا ل دەف خاچھەلگىران^{۱۱۲}، ھەك ھەلدارى بۇ ۋى سۇزا خاچھەلگىران دىن كۆ دى ب سلامت بىن.

خاقىبەك ل دەف خاچھەلگىران د جىمەجىنگىرا بەندىن پىنگھاتىن بەدباۋو، ئەقە بۇ جەن ھەنسىن و گومانى ل دەف سولتان سەلاھەددىن، گومانا سولتانى د جەن خۇدا بوو، ز بەر كۆ خاچھەلگىران ل ۱۷ ھەپتا رەجىبا سالا ۵۸۷مىش/۱۱۹۱ز ئىزىكى مىن ھارائىخسىرىن مۇسلمانان (بازىرى ئەكا بەرىخسىن و ل پىش چاقىن سەلاھەددىن كوشىن^{۱۱۳}).

بەلنى خاچھەلگىران مەشتوبىن ھەكارى و جوسامەددىن كورۇ بارىكىن مەھرائى نە كوشىن، ئەگەرىن ئەكوشىنا جوسامەددىن زىر تىسا خاچھەلگىران ز ئۆلگەكرا ئەشپىرەنا مەھرائى دىزىرىت داكو خەلەنىيا د دەمى بوورىنچىكرا بازىرى ئەسقىلان دا روۋاي بوۋارە ئەكەن، و مىر جوسامەددىن مەھرائى ھەردەم ل رىكەكىن د گەرىيا دا خۇ ز ئىخسىرىن قورئال كەت ئەپرا د كەل مىر شىزىكو كورۇ باغلى زەرراى بىن كورۇ پىنگھات^{۱۱۴}، و ئەۋ زى بىن ئىخسىركىرى بوو د ئاغا بازىرىدا، پالەكىن ب دىن دا ب رەقن تا ل شەفا ۱۱ ھەپتا رەمەزانا سالا ۵۸۷مىش/ ۱۱۹۱ز بۇ ۋان ئەلپە جىنۋو، ھەردو مىر د بورجەكىن پىنقە د بەندىكىرى بوون، و مىر جوسامەددىن كورۇ بارىكىن مەھرائى ھەرىسەك د سەرشوۋەكىنقە بەرى دەمەكىن قەشپارت بوو، و دگەل شىزىكوۋىن زەرراى رىكەكت ز پەنجەرا بەندىخاتىقە ب رەقن، و پاشان بەرەف شىۋىرھا ئىكىن بىن كەلەين ھات ب رىكا ۋى ۋەرىسى، پاشان گەھەشتە شىۋىرھا بوۋىن يا كەلا بازىرى ئانكو دىۋارى ز رەقە بەلنى ۋەرىسى ھىر جوسامەددىن مەھرائى قەنىيا و (دېۋارى كەلەين كەنە ھەردى، و شىزىكوۋىن زەرراى ئەف سۈجىنە بۇ ھەقلىن قەگىزايە و ئىبن شەدە ز زار دەقن ۋى قە قەدگىزىت اقرە ۋەد نەبىر

جوسامەددىن كورۇ بارىكىن مەھرائى ب مەھرا ئەنجامدانا داتوستاندان چوۋنە دەف خاچھەلگىران و ل سەر چەند مەرجىن دەسنىشاكىرى ۋەك رەلدا ئەللىب الصلىبوت بۇ خاچھەلگىران پىنگھات^{۱۱۵}، ل داۋىن خەلكىن بازىرى خۇ رەمەستى خاچھەلگىران كىر و ئەف نوۋچەمە گەھەندە سولتان سەلاھەددىن، و بەرامبەرى قىن چەندىن داغۋارا سلامتىن ز خاچھەلگىران كىن^{۱۱۶}، ل رۇزا ۱۷ ھەپتا اجمەدى الاخرە) سالا ۵۸۷مىش/۱۱۹۱ز بەرى سولتان سەلاھەددىن ل سەر قىن رىكەقتىن زارى بىت خاچھەلگىر چوۋنە د ئەف بازىرى ئەكا^{۱۱۷}، كەتتا بازىرى ئەكا د دەستىن خاچھەلگىراندا كارتىنگىرەكا نەرنىيا مەن ل سەر باروۋاخى مۇسلمانان ھەبو و ئەقە بۇ ئەگەرىن لاۋىۋونا ۋان و بەرەف بەرگىرەكا نەرتىقە چوۋن^{۱۱۸}.

پىشنى خاچھەلگىران بازىر كوشۇلگىرى كۈمەكا مىر و سەرگەرىمىن مۇسلمانان ھاتتە ئىخسىرىكىن و زوان مىرەن ئەشپىرەتىن بەھدىنى ۋەك ھەردو برا مىر جوسامەددىن جوسىن كورۇ بارىكىن مەھرائى و مىر مەھمەد كورۇ بارىكىن مەھرائى ئەۋىن د ئاغا بازىرىدا^{۱۱۹}، ھەروەسا مىر مەشتوبىن ھەكارى ۋجىناھەددىن ھەكارى، دەمى د ئىخسىرىا خۇدا ھەردو مىرەن بەھدىنى جوسامەددىن كورۇ بارىكىن مەھرائى و مىر مەشتوبىن ھەكارى ب راسپارەنا خاچھەلگىران رىقەبەرىيا داتوستاندان د ئاقىمرا سولتان سەلاھەددىن و خاچھەلگىراندا د كىر بۇ جىمەجىنگىرا بەندىن رىكەقتىن^{۱۲۰}.

ز بەر گىرنگىيا بۇبەرا ئەنجامدانا داتوستاندان ئىبن شەدەنى ئەف دەگىۋاسە ب ئەف و ئىشانى اداكر خىۋىن بىن بارىك) قەگىزايە^{۱۲۱}، خاچھەلگىران باۋەرى دىن مىرەن مەھرائى^{۱۲۲} و مەشتوبىن ھەكارى كۆ زانا ۋان دى يا پارامىتى بىت^{۱۲۳}، ئوتتەرىن خۇ د كەل ۋاننا فرىنگىن، ل رۇزا ئەبى ۹ رەجەب سالا ۵۸۷مىش/ ۱۱۹۱ز، بەرەف سولتان سەلاھەددىن بىرئەكەن، دا ۋى ز بىرگەبىن پىنگھاتىن ئاگادارەكەن و خۇ پىشتراستىگەن كا اصلىب الصلىبوت ل دەف

من الوقعة فكلمة فلم يجيبه. وحركة فلم يتحرك. فوره لعله ينشط فيسير معه فلم يقر. فعلم أنه إذا أقام عنده أعنا جميعا فتركه. وأنصرف...¹¹⁶ و ب قى شىۋازى مېر خوسلەھەدىنى كىيانى خو ز نەستەدە مەھراىى بىراىى ۋى مېر مەھمەدى كۆرۈن بارىكىن مەھراىى ۋەسا دىارەبىت ئەۋزى ھائىبە شەھىدكىن ز بەرگە ئەسفەھانى و ئىبىن شەھادى داخوارا رەھمەتنى بۇ ۋى كىرىبە¹¹⁷.

ھەر نۇق قۇئاغنى دا و ل سالا (۵۸۷ھ/مىۋ/۱۱۹۱ز) زىنەدەر نامازە ب نالغى مېرەكىن دىن مەھراىى د كەن. كىو ب رۆلەكىن مەزىن د بەرسىنگىگىرنا خاچھەلگىرنا رابوۋىبە. ئەۋزى مېر ئەپاز كۆرۈ مەمىن مەھراىى بىراىى مېر عىزەددىن دىراىى. و ئىك بۇ ز مېرەن مەزىنەن لەشكەرنى ئەۋبىس، و ئەسفەھانى د بىزىت ز سەرگىرەپىن مەزىنەن ئابىت بوو. و رۆلەكىن مەزىن نىزى خاچھەلگىرنا كىزىبە و ھىزىش بىرە سەر لەشكەرگەھىن وان. ل ۱۱ھىفا شەۋال سالا ۵۸۷ھ/مىۋ/ ۱۱۹۱ز پىشكەرى د بىسەيەكىندا كىرىبە با سەلاھەدىنى ل ئەھكە ئىزىكى بازىرى ئەھكا كىو بۇ لەشكەرنى خاچھەلگىرنا ئەھى دەمىن بۇ كۆمىگىرنا كىبا و داران ئەھتن¹¹⁸. مېر ئەپاز كۆرۈ مەمىن مەھراىى د قىن بىسەن دا و ئەمىن پىتكەدان د ئالەبرا ھەربى لائىبا ھانە شەھىدكىن ل قىزە ئەم دىئىن بىزىن مېر خەدان ۋىرەكىبەكا مەزىن بوو ئاھىد خۇ ئىزىكى سەربازىن خاچھەلگىرنا بىكەت ز بەرگە كۆمەكا كىما مۇسلمانان نۇق بىسەپىدا ھانە شەھىدكىن ئەۋرا ئىبىن شەھادى ئاقوئىشانەكىن ئابىت د دىنە قى نوۋچەى دەمىن قەدگىرىت ئەۋ روۋانا ئەپازى مەھراىى ئىدا شەھىد بوۋى (واقعة ائىى اسنشىھە قىھا اباز المەھراىى قەس اللە روجە، ھەرزەسا سىلانىشا شەھىدبوۋنا ۋى د كەت و د بىزىت كەسەكىن بەرنىمەن مۇسلمانان ھانە كۆشەن ھەرزەسا ئەسفەھانى نامازە پىن دكەت، (وسروا فى جنات النعيم بما آله صابوا).)

خاچھەلگىرنا مېر مەشئوبىن ھەكارى بەرامبەرى (۵۰۰۰۰) دىنار ئازادكىن. ل دەسپىكا ھىفا اجمالى

الآخره) سالا (۵۸۸ھ/مىۋ/۱۱۹۲ز) گەھىتە دەف سولتان سەلاھەدىنى ۋىپىشۋازىبەكا گەرم لىكەر¹¹⁹. پىشى كەتتا بازىرى ئەھكا بوۋىبە راستى كەلەكا تال و ئەۋبىبوۋ ل دەف سولتان سەلاھەدىنى ئەۋرا ل ھىفا اجمالى الآخره) سالا (۵۸۸ھ/مىۋ/ ۱۱۹۲ داخوارا كىر مېر و سەرگىرەپىن ئىزىكى ۋى ل دەف ۋى كۆمىن بۇ دانۇسناندىن. دا رىگە چارەكىن بۇ بەرسىنگىگىرنا خاچھەلگىرنا ل بازىرى ئەھكا بىن. ھەرزەسا تىارا شاھى ئىنگلىزى رىچارە اقلب الاسدا بۇ نەست ب سەرداگىرنا بازىرى قۇسنى بۇ وان بەرچاڭكەر. كۆمەكا مېر و سەرگىرەپان ل دەف ۋى ئامانەبوۋن و د ئاڧا واندا مېرەن مەشئوبىن بەھدىنى بوۋن ۋەكى مېر مەشئوبىن ھەكارى و مېر خوسلەھەدىن خوسىن جىراعى و مەجىدەدىن ھەكەندەرى جەمىدى. و مېرەن بەھدىنى بىن ئامانە پىشتەقانىبا سولتان سەلاھەدىنى كىن بۇ پلاتىن ۋى. ب ئابىت مېر مەشئوبىن ھەكارى¹²⁰. بەلن ھەمى ھىلەپىن سولتان سەلاھەدىنى ز ئاقچوۋن د جىھادىدا دەمىن مېرەن ئىزىكى ۋى ئامانە ئەۋبىن ھارىكارىبا ۋى بىكەن و ز پىشتەقانىبىرنا ۋى پاشىگەر بوۋىنەلە¹²¹.

پىنج: رۋانى بەھدىنىيان د دوورپىچىرنا پالما و پىكھاتنا رەلە (۵۸۸ھ/مىۋ/۱۱۹۲ز):

سولتان سەلاھەدىن دووركەتتا شاھ رىچارەرى ز بازىرى پالما ب دەلىقەرانى. ئەۋرا ھىزىشەك بەرەف ۋىزى بر¹²². پىلتى دوورپىچىن بۇ دەمەكىن كوروت ل ۱۰ ھىفا رەجەبا ۵۸۸ھ/مىۋ/۱۱۹۲ز ھانە د ئاڧا بازىرەدا. بەلن خاچھەلگىرنا د كەلا بازىرەدا بەرگىرەپەكا توندىكىن و مۇسلمان نە شىيان كۆنرولكەن¹²³. دوورپىچا بازىرى پالما داۋى روو ب روۋبوۋنا لەشكەرى بوو د ئالەبرا سولتانى و خاچھەلگىرنا¹²⁴.

چەندىن مېرەن مەشئوبىن مەھراىى د كەل سولتان سەلاھەدىنى پىشكەرى د قەكرنا بازىرى و دوورپىچىرنا كەلا ۋى دا كىروۋن¹²⁵. ز وان مېران عىزەددىن دىراز كۆرۈ مەمىن مەھراىى. ئەۋن شاھ جى ل دىلگىرى¹²⁶. و مېر خوسلەھەدىن خوسىن

دەھىن گىزىدانا قىز رىكەشتىدا چەمبىن كەس
 ز مالىنا سولتان سەلاھەدىنى و رۇنەبىرى مېر
 مەشتۇبىن ھەكارى نامادەبوون و سووند خوان^{۱۱۱}.
 مېر مەشتۇبىن ھەكارى ل ۲۳ ھەپقا شەمال سالا
 ۵۸۸ مىتر/۱۹۲۲ ز ل باژىرى فودىس چووبە بەر دىلۇفانىيا
 خومى و ھەر ل وئىزى ل مالا خۇ ھانە فەشتارنى^{۱۱۲}.

شەخ: رۇلى و ان پىشى مەنا سولتان سەلاھەدىنى د جىھادىدا:

بەرى سولتان سەلاھەدىنى ل سالا
 ۵۸۹۱ مىتر/۱۹۲۲ ز) ب چىتە بەر دىلۇفانىيا خومى
 سولكىن خۇ د ئاقبەرا كۆرۈن خۇدا دايمىش كرىبو.
 بەلى پىشى بۇرنا دەمگىن كورت ھەفركىبەكا
 ھەرن سەرا دەسەلاتى كەتە د ئاقا مالىنا
 ئەبۇبىدا. و كىمەك ماپو دا شەرەكىن سەراتسەرى
 دروستىت و د ئەگەردا دەولەنا ئەبۇبى ز ئاقچىت
 نەخسەمە ھىنىما وانا مەملەنىيەكا مەزىنر د گەل
 خاچھەلگىران ھەبوو و ئەو مەزىنرەن مەترسى
 بوون ل سەر مۇسلمانان ب شىنۇبەگىن گىشى و
 دەولەنا ئەبۇبى ب شىنۇبەگىن ئايەت^{۱۱۳}. كۆرۈن
 سولتان سەلاھەدىنى. مەلك ئەلنەزەل نۇرەدىن
 ئەبۇلخەسەن ئەلى (۹۲۱ مىتر/۱۹۵۱ ز مەرىيە). و مەلك
 ئەلھەزىز عىمانەدىن ئەبو لىمەتچ (۵۹۵ مىتر/۱۱۹۸ ز
 مەرىيە). و مەلك ئەلراھر غىسانەدىن ئەبۇللىمەتچ
 غازى (۱۱۳ مىتر/۱۲۱۱ ز مەرىيە) د ئاكوكىبەكا دۇرادا
 بوون^{۱۱۴}.

پىشى قان روھان و پىشھانەبىن تىمىناك پىن
 رووى ب رووى دەولەنا ئەبۇبى بوون رۇلى غەشپىرەتىن
 دەلەرا بەھدىنان ز ھەكارى و مەھرانى و خەمبىدىيان
 ۋەك ھىزەكا لەشكەرىيا چەلەنگ و كارىگەر د
 بەرسىنگىرنا خاچھەلگىراندا ل كىمىيدا و پىچ
 پىچ د قى كارىدا سىسنىبوون. و رۇل خۇ پىن سەرەكى
 د روودانادا ز دەستدا. و ئەو زى چووبە د ئاقا وى
 ھەلەلنى و ئاكوكىيا مالىنا ئەبۇبى نووشى بوون.
 ۋەكى ھەمى ھىزىن ئەبۇبى كوردى غەشپىرەتىن
 بەھرا بەھدىنان د ئاقبەرا لاپەتىن ئاكوكىن ئەبۇبىدا

جىراھى. ز وان كەسەن بوون پىن پىشكەرى د ھىزىش
 و بوورنىچا باژىرىدا كرى^{۱۱۵}.
 دەھىن رىچارى ئەف دەگوباسە گولن بوون. ز
 غەمكا بەرەف باژىرى پاقا ھات دا ز دەستىن سولتان
 سەلاھەدىنى قورتال كەت^{۱۱۶}. ل رۇز ۲۱ ھەپقا رەجەيا
 (۵۸۸ مىتر/۱۹۲۲ ز) دەنگىن بوورنا (بول) خاچھەلگىران
 ھانە بېسەن كو پىن د ھەوارا باژىرى ھانەن. سولتان
 سەلاھەدىنى فەھماندا ھىزۈنقىس ئېن شەھەدى
 بچىتە ئەف مەلك زاھرى (الملك الظاهر) و داخووزى
 زى ب كەت زىرقانىن ل مەگمەن باشوورىن باژىرى
 بگەت. پەلەن ئېن شەھاد بەرەف كەلەپتە چووب
 د گەل چەمبىن مېرلەن دى ۋەكى غىزەدىن دىزار
 كورن ھەمى مەھرانى و مېر خوسەمەدىن خوسەن
 جىراھى^{۱۱۷}. ھەروھسا مېر جوردىك و غەلمەدىن
 قەيسەر^{۱۱۸}. دا ھىز ھىزىن شاھىن بىرنايا رىچارى
 ئەگەشتىن ئەو خاچھەلگىران ز كەلەپن مەرخىن.
 بەلى ز بەرگو كەلا گەلەكا ئاسن بوو د قى كارىدا
 سەرنەكەفتن ھەنا ھىزىن د ھەوار ھانەن گەھشتىنە
 وان و رىچارە شىا كەلەپن قورتال بگەت^{۱۱۹}. ھەروھسا
 مېر جىناھەدىنى ھەكارى پىشكەرى د بوورنىچىگىرنا
 باژىرىدا كرى. و ل سەر وان دەسكەفتان پىن كۆلەپىن
 سولتانى ز باژىرى بىرەن دگەل سولتانى كەتە د بگر
 و فەكەشتىدا^{۱۲۰}.

ھەدىكە پىكھاننا رەھەبە ئەقا د ئاقبەرا
 ئەبۇبى و خاچھەلگىراندا ھائىبەمۇرگىن ب مەھما
 گىزىدانا قىز پىكھاننى رىچارى شاھىن بىرنايا مېر
 مەشتۇبىن ھەكارى ھەلپۇزادە كو ئاقبەتكار بىت د
 ئاقبەرا وى و سولتان سەلاھەدىنى. ئەورا ل ھەپقا
 اجمادى الآخىرە سالا ۵۸۸ مىتر/۱۹۲۲ ز شاھىن بىرنايا
 ئامەبەك بو مەشتۇبىن ھەكارى ھنارت دا ب قى كارى
 رابەت بەلى قىز جازى پىن سەركەفتى ئەبوو^{۱۲۱}. لىن
 پىشى چەمبىن پىن و چاقپەتگەن و نامە شەلەن
 د ئاقبەرا ھەروە ئالىندا كەھشتىنە پىكھانەكەن
 كو ھەنا ئىبا ب پىكھاننا رەھەبە يا بەرنىاسە و ل
 ۲۰ ھەپقا شەمەلنى ۵۸۸ مىتر/۱۹۲۲ ز ھانە مۇرگىن ل
 سەر چەمبىن مەرجىن دەست ئېشەلگىرى پىكھاننى.

ھەنە، زۇلتان مېر بەردەدىن مەھمەد كۆرۈن ئەبو لغاسم كۆرۈن مەھمەدەن ھەككارى كۆل بازىرى اظورا سالا (۱۱۱۷ھ/۱۷۰۷ز)^{۱۸۸}، و د فى ئەمىدا خاچەھلىگران ھىرئەك زۇلتىكە كىئە كىرە سەر بازىرى و پىشى شەرەكتى زوار د ئاھىرا ھەردو كاپەئاندا مېر بەردەدىن ھەككارى شەھىدىبوو، ئەمىن خاچەھلىگران بازىر ب جە ھىلاين مەلىكى موعزەم سەرىدانا بازىرىگر و زىمەر باشبىا وى ل سەر كەلەخىن مېر بەردەدىن ھەككارى كىرە كىرى، كەلەخىن وى ھانە فەكۇھاستىن بو بازىرى قوسىن و ل وىزى ھانە فەشتارىن^{۱۸۹}، ل جەن دكۆلتىن مورج سەفەر امج الصغرا مەلىك موعزەمىن ئەبوسى ل مەعا رىبع الاول) سالا ۱۱۱۵ھ/۱۷۰۸ز ھەوارا خۇ^{۱۹۰}، كەھانە ھەردو مېرىن بەھدىنى عىماندەدىن ئەھمەد كۆرۈن مەشتوبى ھەككارى و غىزەدىن كۆرۈن بەردەدىن جەمىدى، دا ب ئەز د ھەوارا بازىرى دەمىيات (مىياد) بۇيىن ئەمىن خاچەھلىگران لەشكەرى خۇ ل وىزى ئىتلىە خوار ب مەرەما ھىرئىككرىن^{۱۹۱}.

كەسەن خىرخواز ئەبو لەھسەن سوزەفەر كۆرۈن ھەنەسورى كۆرۈن ئەبو جەسەن كۆرۈن بىن جەمىدى بىن بەرنىاس ب (الاضروش) ل نەفەر ئاكىرى زۇلتىك بۇيى و ئىدا ھاتىبە پىرەردەكىن و كەھشەنە لەشكەرى ئەبوسى و د گەل سولتان سەلاھەدىنى پىشكەرى د جىھاندا كىرىە و ل سالا ۱۱۳۳ھ/۱۲۳۵ز) شەھىدىبوو و ل بازىرى مېرىن ئەشنى وى ھاتىبە فە كۇھاستىن بو بازىرى دولەسەر^{۱۹۲}.

تىن خۇدائى پەرنووكا اتارىخ دولە الاكراد) بەھسەن مېر سالىقەدىن جىزىن مەھرائى كىرىە، ئەفە ئىك بوو زۇمىرىن شەھ سالىح ئىسماعىل (۱۱۷۱ھ/۱۲۶۹ز) كىرىە^{۱۹۳}، ئىمەر ج پىزانىلان دەرىزە وى نا فەككىن ب تىن ئەو ئەبىت كۆ ئەمىن بازىرى ئەمىرە (طىرىە) بۇرىنچىكىرىن ھاتىبە شەھىدىكىن^{۱۹۴}، ئەمىن بىنگۇلا كىنكرىنا دىوارى كەلا ئەمىرىن دىكر و پەرە ل خۇ بىنچا بوون، بەلى خاچەھلىگران د گەل كۆمەككا دىا مېران ئەو ب شەھىن سالا (۱۱۵۵ھ/۱۲۴۷ز) كۆشتىن^{۱۹۵}، بەلى ئىمەران د ئەمىن نامازە ب بۇرىنچا بازىرى ئەمىرە كىرى ھىج نامازە ب نالنى وى ئەكىرىە^{۱۹۶}.

دەھشەبۇون، زىمەرى قى چەندى ب بۇرىنا ئەمى گۇرانكارىن دىر بەرسىكىن پىشكەرىيا بەھدىنالىن د مىزۇوا ئىسلامىدا گىرت، ئەو زى زىئەستاندا بەسنا پىشكەرىيا وان ب ھەفرا د رەودانىن سىياسى و لەشكەرىدا و ئەو د ئاھىرا بەرۇكىن جودانا بەلاقىبوون وانا ئەو بەرەفلىا بەھفرا و ب ھىز ئەمە، و پىشى سىنا سولتان سەلاھەدىنى ب چەند سالىكان پىشكەرىيا مېرىن بەھدىنى د رەوداندا گەلەك كىئىبوو نا ل ئاوپىن ما ل سەر چەند مېرەكەن و پىشكەرىيەكا تاكەكەسى وەسان كۆ دئاھىرا زىركىن زىمەران ئاھىن ھىدەك مېران بېيىن^{۱۹۷}، بەرۇقازى سەرىمىن سولتان سەلاھەدىنى^{۱۹۸}.

مېرىن شەھىرەتەن بەھدىنەن دگەل كۆرۈن سولتانى شۇولى شەر و تاكۆ كېيىن ئاھىخۇبىن وان بوون تا كەھنە دولەتا ئەبوسى سالا ۱۱۵۲ھ/۱۲۵۱ز)، زۇلتان ئەسەدەدىن كۆرۈن عەبدوللاين مەھرائى (۱۲۱۱ھ/۱۲۹۹ز) كىرىە^{۱۹۹}، شەرەفەدىن شەرەمىن مەھرائى (۱۲۱۲ھ/۱۲۹۹ز) كىرىە^{۲۰۰}، و مېر غىزەدىن دىراز كۆرۈن مەھرائى (۱۲۹۵ھ/۱۲۹۹ز) كىرىە^{۲۰۱}، و مېر جوسامەدىن جوسەن جىراھى مەھرائى (۱۲۹۸ھ/۱۲۰۱ز) كىرىە^{۲۰۲}، ھەروەسا مېر مەجەدەدىن ھەكەندەرى جەمىدى^{۲۰۳}، زىمەرى مېر سەھەدىن ئوغۇلى مەھرائى^{۲۰۴}، د گەل مېران عىماندەدىن ئەھمەد كۆرۈن مەشتوبى ھەككارى و غىزەدىن كۆرۈن بەردەدىن جەمىدى و غىزەدىن كۆرۈن سوجلى ھەككارى (۱۱۵۵ھ/۱۲۵۷ز) كىرىە^{۲۰۵}، ئو مېرىن جەمىدى سەھەدىن جەمىدى (۱۱۵۸ھ/۱۲۵۰ز) كىرىە، و ئەسەد عىسا جەمىدى (۱۱۶۸ھ/۱۲۵۰ز) كىرىە، و شەھسەدىن جەمىدى (۱۱۶۸ھ/۱۲۵۰ز) كىرىە^{۲۰۶}، ھەروەسا چەندىن مېرىن بەھدىنى دگەل ئەبوسىيان بەرەف وەلاتىن بەھەئىفە چوون وەكى باخل جەمىدى سالا (۱۲۰۲ز)^{۲۰۷}.

سەھراي ئەفا مە دىراكىرى ھىدەك پىزانىن كىم دەرىزە پىشكەرىيە مېرىن مەشپەرەتەن بەھدىنەن د فىن قىلانغا د جىھاندا دى خاچەھلىگران د ئىمەراندا

داۋى

دەرىجىسى خوتىنغا مە يۇ قان پىزىتىنار ل سەر
 رۇلن غەشىرەتتەن دەقەرا بەھدىتان د جىھادىدا د
 شەرىن خاچىھەلگىرلەدا ئەم دەن گەھىنە كۆمەكنا
 دەرىجىسىلەن ب قى شىۋەتتەن ل خوارىن دىيارىرى
 ئۇلەك غەشىرەتتەن دەقەرا بەھدىتان د ھىنە
 ھەزەمەتتەن ز غەشىرەتتەن گىرگەن و دىرىنەن كوردان بىن
 د ھەرىد سەردەمىن ئەنابەگى ازەنگىرا و تەبىبى دا
 ب رەنگەكەن كارىگەر پىشكەدارى د پىنھازپوپا پوپالان
 ل كوردەستانن و پەلاتن شامەن كىرى (بەھىپىكنا
 سەدىسالىپا شەشى شەخىرا/ پوپادىن زابىنى ۋەك
 ھىزەمكا سىياسى ئەشكەرى ل باژىر و كەلا و دەقەرىن
 لىن دىزان ھالەتتەنباستىن و سەنگا خۇ دىيار كىرىە
 ھو بەھدىنى (چەندىن غەشىرەتتەن پىنگەھەتەن
 پىن پىشكەدارى د ئەشكەرى ئەبىبى و دىگەل سولتان
 سەلاھەدىنى كىرىن- ز ۋالان غەشىرەتتەن مەھرانى و
 جەمىدى و ھەكازى- رۇلەكەن مەزەن د جىھادىدا د
 بەرسىپىنگىرلە خاچىھەلگىران و ھىرىنەن ۋان بۇ سەر

ئانا مۇسلمانان گىتاپە

سەئى مېر و سەرگىرەتتەن بەھدىنى دىيارىرىن
 كەسەن كوردەتتەن د ئانا ئەشكەرى ئەبىبىدا و
 پىشكەدارى د نوۋماركەن سەرگەفتەنلەدا كىرىنە و ب
 ئابەت دانىنانا سەرگەفتەن ئەشكەرى ئەبىبى د
 شەرى حىن دا و دو مېزەن مەھرانى شىان دو مەزە
 سەرگىرەتتەن خاچىھەلگىران نىخسەپىرگەن ئۇك (ز
 ۋان شاھە بۇو- و بەھدىپىپان ۋەكى تىمەكى د ئاف
 ئەشكەرى ئەبىبىدا كارەكەن بەلن پىشتى بۇرىنا
 دەمەكەن كورت لىك خاسلەتە بەرەف ئەمەلئۇقە چوۋو
 چوارا سەرەراى ھەندىن رۇلەكەن كارىگەر د سەر
 ئاستىن ئافخۇبدا ھەبۇو پىشتى سولتان سەلاھەدىن
 چوۋبە بەرەلۇقانىيا خوتىن- تىن رۇلن ۋان بىن گىرەداى بۇو د
 شەر و ئاكوكى و سەلەتتەن ئافخۇبى با سالىتا ئەبىبىدا
 و دىمەش بۇون د ئافخۇرا كوردىن سولتانى و بىرىن ۋى بۇ
 لاپەنگىرىن بۇ قى و بىن دى ل ئوۋف بەرەۋەندىن خۇ
 بەلن ل سالىن داۋىن ز ۋىن دەۋلەتا ئەبىبى تىن ئەمەزە ب
 ھەندەك ھىرىن بەھدىنى د ھىنە كىرىن

زىدەر و بەراۋىز

1. كىران عبدالعزىز محمد عالى، كوردە المۇھەررىرە، تۇرەم سىياسىي ولىمىنىڭ خىللىرىن ۱-۷/۱۲-۱۲م، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
2. ھىرىن رەبىق، كوردە جەمىيەت تۇرەم سىياسىي ولىمىنىڭ خىللىرىن ۲-۳/۱۱-۱۱م، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
3. زار سەبىق ئوۋىق، قىللىق زىمەتتەن كوردە فى العەسەر الوسىطە، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
4. ئوۋىق، قىللىق، ۱۷
5. باقىدەن جەمىيەت، مەجمۇعە قىللىق، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
6. ۱۹۰۲ - ۱۹۰۵، مەجمۇعە قىللىق، مەجمۇعە قىللىق، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
7. ۱۱۲ - ۱۱۲، مەجمۇعە قىللىق، مەجمۇعە قىللىق، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
8. ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
9. ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰
10. ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰، ئىسكۇل-۱۳-۲۰، ۱۹-۲۰

- 1- 218-219 - 19/1991، أبو شامة الروضتين في أخبار الدولتين النورية والسلاجقة البيوت، 1-2، 19/1991، 212-213.
- 2- 10-16، ابن واصل، صرح الكروب في أخبار بني أبوب الفخار، 1928، 1-1، 212-213، خليل، عهد العبيد، 96-97، 97.
- 3- ابن واصل، صرح الكروب الفخارية، 1943، 112/1-113، 107.
- 4- بو بتر، بديعان، لمر الخطبكون لعبيد و عهد خلفين بو بيرة، نظير حساب المدهون، التاريخ الحبري المصري في عهد صلاح الدين الأيوبي الفخارية، 1927، محسن محمد حسين، الحبر الأيوبي في عهد صلاح الدين الأيوبي الزيل، 1002.
- 5- بيطر الأصفهاني، الفتح المصري ل 318، 229، ابن شامة، التوابع السلطانية، من 198، 191، 281، 287، مؤلف، مجهول، تاريخ دولة الأكراد، 1-1، من 191، 192، 197، التوابع، التبر المطلوب في أخبار بني أبوب الفخار، 1997، من 98-100.
- 6- الأصفهاني، الفتح المصري ل 318، 181، ابن شامة، التوابع السلطانية، من 199، 198، مؤلف، مجهول، تاريخ دولة الأكراد، من 191، 192، 197، أبو شامة، الروضتين، 1، 212، 213، حسين، الحبر، من 14-17، أبو صديق، توفيق، عهد ليكوباديسويك، توفيق، ميزون، كورس، له، صدمه كتر، ناوراجيد، يا، اموال، 8-9، 1-2، 78-79.
- 7- حاشيتون، عهد صلاح الدين الأيوبي، بيروت، 1997، من 189.
- 8- توفيق، القبائل، من 170.
- 9- جويبار، لمر صديق الكره الفخرية، مورهم العسكري والعوناني خلال القرنين 8-9هـ/14-13م، تامعكا، عشتري، بيلسكيتنه، بو رانكها، عهد كوليوزا، تالير، اهدوك، 9-10، من 8-9.
- 10- الأصفهاني، الفتح المصري ل 318، 229، ابن شامة، التوابع السلطانية ل 198، 191، 281، 287، مؤلف، مجهول، تاريخ دولة الأكراد، من 191، 192، 197، التوابع، التبر المطلوب، من 98-100.
- 11- الفتح القسي، من 318.
- 12- حيدر، لشكري، الكره في المعرفة التاريخية الإسلامية الزيل، 1002، من 199-212.
- 13- محمد، ياسين، احمد، الشكري، الأيوبي، في شمال الشام و الجزيرة البيوت، 1981، من 212.
- 14- هلسر، رينو، الكره الحميد، من 89-88.
- 15- كاروان، عبدكريم، الكره الموزانية، من 92-97.
- 16- ابن الأثير، الكامل، 1171-87، أبو شامة، الروضتين، 1871، ابن خلكان، وفيات الأعيان و أئمة الزمان، البيوت، 1997، 1987-1998.
- 17- 198، ابن كثير، البداية والنهاية، البيوت، 1998، 332/11.
- 18- الأصفهاني، الفتح القسي، من 318.
- 19- ابن الأثير، الكامل، 871.
- 20- سبط، ابن الجوزي، مرآة الزمان، 1921، 1931/8.
- 21- سبط، ابن الجوزي، مرآة الزمان، 323/18، ابن الأثير، الكامل، 1929، ابن واصل، صرح الكروب، 97.
- 22- رسله، بارتزگه، معينه، كعقيله، فلسطين، بارتزگه، بارتزگه، بقا، احسن، التفسير، في معرفة الأتاليم، دمشق، 1980.
- 23- 181/1، ياقوت الحموي، معجم البلدان، 1973، الحميري، الروض المعطار، في جبال الاقطار، بيروت، 1980، من 28.
- 24- ليل، طريق، صافية، عفره، كره، سمر، رسله، فقيه، بارتزگه، بنت، حبرين، ياقوت، الحموي، معجم البلدان، 1971.
- 25- ابن الأثير، الكامل، 1929-19، الحموي، تاريخ الأسلام، بيروت، 1-2، 1121-1122، سعيد، عبد الفتح، عاشور، الحركة الصليبية الفخارية، 1997، 370/1، صبحر، بيشمار، تاريخ الحروب الصليبية، بيروت، 1938، 11/1-11/2.
- 26- عبدالمنعم، محمد، التاصر، صلاح الدين الأيوبي، بيروت، 1927، من 1-7.
- 27- ابن الأثير، الكامل، 1929، ابن شامة، نظام الحقائق الفخارية، 1928، من 18، ابن نعري، برو، التاجم الزاهرة في أخبار ملك مصر والفخار، الفخارية، 1971، 1971.
- 28- ابن الأثير، الكامل، 1929، أبو شامة، الروضتين، 192.

- ۳۳۔ الاصفہانی الفتح القصي، ص ۲۷۹، ابن واصل مفرج الکروب، ۱۹۷۲.
- ۳۴۔ ابو شامہ الروضین (۱۲۵۲)، المقربون، اعطاء الحفظ الفاعرہ، ۱۹۹۱، ۱۷۹/۲.
- ۳۵۔ برج عبور، نظریہ کا کتابیہ، دکتیہ نیفاں لوبان ل اسکر ہیرا سیر یا نظریہ با بقوت الحموی، معجم البلدان، ۱۰/۱۵، الترکلی، الاعلام المشرق، ۱۲۰۰-۱۲۲۳.
- ۳۶۔ الاصفہانی البرق الطامی عمان، ۱۹۸۷، ۱۷۱/۳، ابن الاثیر الکامل، ۱۱-۱۱، ابن حنکلیان، ۱۹۳۷، ابن واصل مفرج الکروب، ۹۶-۹۵/۲، ابن کثیر البدایہ والنہایہ، ۲-۲-۲، ۱/۱۱، ابن نعیم برقی، التجوم الزاہرہ، ۱۴۱/۲.
- ۳۷۔ الاصفہانی البرق الطامی، ۱۲۵۳.
- ۳۸۔ بو زہرہ بزائیان ل مفر فی یومہاکی بنیرہ، ابن شامہ شاہ الامیر، مضمحل الحقائق و سحر الخلاق الفاعرہ، ۱۹۲۸، ص ۲۰۲، ۱۲۹-۱۲۱.
- ۳۹۔ دکتیہ معشوقہ لبرکات و مہر یو جہاں ویدایو، ابو شامہ الروضین، ۱۲-۱۲، ابو شامہ عبور الروضین، فی احوال المولین النبویہ و الصلاخہ ایروت، ۱۹۹۷، ۳۱-۱۵.
- ۴۰۔ بو زہرہ بزائیان ل مفر فان جہاں بندہ، ابن محمد، المنطقون الہکارتی، ص ۱۱۷-۱۱۶.
- ۴۱۔ الاصفہانی البرق الطامی، ۲۲۳، ابن الاثیر الکامل، ۱۲۹۹، ابو شامہ الروضین، ۱۹۱، منسق ابن الجوزی مرآة الزمان، ۳۱۲/۸، الحنبلی، طبقات القلوب، فی مکتبہ بنی ایوب الفاعرہ، ۱۹۹۱، ص ۸۵، ابن واصل مفرج الکروب، ۱۵۱/۲، النہدی تاریخ الاسلام، ۱۲/۱۰.
- ۴۲۔ ریمان دینہ ہزاران ل شواریز گینگ، دکتیہ لایہا جملہ و صمیمات تیرکی، دہلیا فورٹ و کولہک کوند با سرفیہ، بقوت الحموی، معجم البلدان، ۲۱۲۲، ۲۷۲، ۲۷۳.
- ۴۳۔ ابن الاثیر الکامل، ۲۱۲۹، ابن شامہ شاہ، مضمحل الحقائق، ص ۱۹۱، الحنبلی، طبقات القلوب، ص ۹۷، ابو شامہ الروضین، ۹۱.
- ۴۴۔ البنداری، صبا البرق الطامی ایروت، ۱۹۷۲، ص ۱۲۳.
- ۴۵۔ ابن واصل مفرج الکروب، ۱۹۲۲، بو زہرہ بزائیان ل مفر شعری حین بنیرہ، مہول زکار، حنین و الفتح الصلاخہ للہمیں ایروت، ۲۰۰۰.
- ۴۶۔ منسق ابن الجوزی مرآة الزمان، ۳۹۲/۱۱۸.
- ۴۷۔ مؤلف مہول تاریخ بولہ الأکراد، ص ۱۱۵.
- ۴۸۔ سعید عبد الفتاح ماسور، مصر و الشام فی عصر الأویسیں و المملوک ایروت، ۱۹۷۲، ص ۵۲-۵۳، ماسور سعید، ماسور تاریخ الأویسیں و المملوک الفاعرہ، ۲-۲، ص ۱-۱.
- ۴۹۔ منسق ابن الجوزی مرآة الزمان، ۳۹۲/۱۱۸، مؤلف مہول تاریخ بولہ الأکراد، ص ۱۱۵، ابو شامہ الروضین، ۱۹۲/۲، النہدی تاریخ الاسلام حوات، ۱۵۱-۱۵۰، ص ۲.
- ۵۰۔ ابن شہاد، التوارخ السلطانیہ، ص ۱۵۵، ابن العدیہم، زبدا حلب، فی تاریخ حلب ایروت، ۱۹۲۸، ۲/۲، ابن جفری، جو اسم نحو التلک، ابن واصل مفرج الکروب، ۱۲/۲.
- ۵۱۔ منسق ابن الجوزی مرآة الزمان، ۳۹۲/۱۱۸، مؤلف مہول تاریخ بولہ الأکراد، ص ۱۱۵، ابو شامہ الروضین، ۱۹۲/۲.
- ۵۲۔ ولیم المسوری، العربیہ الصلیبیہ مصر، ۱۹۹۵، ۳۱۸/۲.
- ۵۳۔ ابن الاثیر الکامل، ۱۵/۱۰.
- ۵۴۔ منسق ابن الجوزی مرآة الزمان، ۳۹۲/۱۱۸.
- ۵۵۔ منسق ابن الجوزی مرآة الزمان، ۳۹۲/۱۱۸، مؤلف مہول تاریخ بولہ الأکراد، ص ۱۱۵، ابو شامہ الروضین، ۱۹۲/۲، المسعودی تاریخ العربی، ص ۱۸۲، سعید لیسر جوزی و لیسو شامہ و یحییٰ یاقن و بن قری شواریز دینن با (مراسم الکریا).
- ۵۶۔ ابن الاثیر الکامل، ۱۵۱/۲، ابن شہاد، التوارخ السلطانیہ، ص ۱۵۱، ابن العدیہم، زبدا حلب، ۳۹۲/۲، ابن واصل مفرج الکروب، ۱۹۲/۲، سعید بن سعید، تاریخ العربیہ الصلیبیہ ایروت، ۱۹۲۹، ۷-۱/۲.
- ۵۷۔ تاریخ الرہلوی المہول بغداد، ۱۹۸۱، ۲۱۸/۱.
- ۵۸۔ عبدالمنعم ماسور، ماسور صلاح الدین الأویسی، ص ۱۱۱-۱۱۵.

- 7- تاريخ الزواجر المجهول /1- 218
- 8- تاريخ مآر ميخائيل الصوري الكبير/عبد 1991، 21- 29
- 9- ابن الاثير، الكامل - 1970، ابن شداد التوابع السلطانية، ص 187، ابن الوردي، لغة المختصر في تاريخ المطر الماريج ابن الجوزي، بيروت، 1991، 171
- 10- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 155، الزواجر، تاريخ الزواجر المجهول، ص 218
- 11- أبو شامة - صيون الروضتين، 11- 21، ابن واصل، مفرج الكروب، 1197
- 12- ابن الاثير، الكامل - 1970، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 117
- 13- نسيم، نظرهكا جيايه - كطايته عداقي بالزور باناس ل سورين، باقوت العمري معجم البلدان، 137
- 14- ابن الاثير، الكامل - 1970، 2- ابن العمير، زبدة الحلب، 297
- 15- الأصفهاني، الفتح القسي، ص 151، ابن الاثير، الكامل - 1970، 3- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 80، ابن واصل، مفرج الكروب، 1277، العليمي، الأثر الحليل في تاريخ القدس والخليل، عمل، ص 227
- 16- الأصفهاني، الفتح القسي، ل 151-151، ابن الاثير، الكامل - 1970، 3- عبط، ابن الجوزي، حرة الزمان، 10- 1978، ابن واصل، مفرج الكروب، 1- 1971، 221، محسن معتمد حسين، الجبل الأبيض، ص 129
- 17- الأصفهاني، الفتح القسي، ص 129، ابن الاثير، الكامل، 1979، الصفاوي، التاريخ العربي المصري، ص 198
- 18- ابن العربي، تاريخ مختصر النيل، بيروت، 1982، ص 171، عبد الله سعيد محمد الطامري، صلاح القبر والمسلمين، بيروت، 1985، ص 191
- 19- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 80، سعيد عبد الفتاح عاشور، الحركة الصليبية، 1977
- 20- سعيد عاشور، الحركة الصليبية، 1977 - 818
- 21- ابن الاثير، الكامل، 2171، ابن واصل، مفرج الكروب، 1- 209
- 22- ابن الاثير، الكامل - 1970، 3210، ابن واصل، مفرج الكروب، 1- 210، تاريخ ابن الوردي، 927
- 23- الأصفهاني، الفتح القسي، ص 113، الشعبي، تاريخ الاسلام، أحداث 581 - 581، ص 150، العليمي، الأثر الحليل، 2171، عهدة زيمان نافي ووز - في شوارز ميلر - احكام السير ابن المهراني، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ل 138
- 24- الشعبي، تاريخ الاسلام، أحداث 581 - 581، ص 28، وشمسكين، أبو ابراهيم بن حسين المهراني، الأصفهاني، الفتح القسي، ص 113، العليمي، الأثر الحليل، 2177
- 25- الأصفهاني، البستان الجامع لجميع تواريخ أهل الزمان الآرين، 12- 12، ص 172 - 173
- 26- الفتح القسي، ل 113
- 27- ابن الاثير، الكامل - 2171، 22- ابن واصل، مفرج الكروب، 1- 209، 11
- 28- حسين الحضر الآوي، ص 116
- 29- ابن واصل، مفرج الكروب، 1- 203، سعيد عاشور، الحركة الصليبية، 1977
- 30- حسين الحضر، ص 116
- 31- الأصفهاني، الفتح القسي، ص 209، ابن الاثير، الكامل، 2171، ابن واصل، مفرج الكروب، 1197، الجوادزي، أثر المطلوب، ص 10
- 32- الأصفهاني، الفتح القسي، ص 211، ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 281، ابن واصل، مفرج الكروب، 2171
- 33- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 198، 200- 200، 222، 218- 217، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 193، 1- 2، 1- 2، 1- 2
- 34- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 198، 200- 200، 222، 218- 217، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 193، 1- 2، 1- 2
- 35- الأصفهاني، الفتح القسي، ص 200، ابن واصل، مفرج الكروب، 1- 193
- 36- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 199، أبو شامة، الروضتين، 21- 212
- 37- ابن شداد، التوابع السلطانية، ص 199، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 190

91. ابن واصل، مفرج الکروب الثقافية 1997، 21/2.
92. مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 171.
93. بکر مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، الأمیز سمیعی المهرانی، ص 173 ابن واصل، هو الأمیز سمیعی بن سوان الهکاري الأسفھانی، الفتح القسبي، ص 309، ويحقيق كتاب نوبلہ الأکراء بنفسه صحیح الخطأ، ص 173.
94. الأسفھانی الفتح القسبي، ص 309، ابن الأثير الكامل، 97/1 مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 171، ابن واصل، مفرج الکروب، 191/7.
95. ابن شداد، النوادر السلطانية، ص 100، مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 171، أبو شامة الیوضئین، 45/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 191/7.
96. الدر المنطوب، ص 98.
97. تاملداری عبد الطلحة، بعینة التمام، ب شیوہای و همگي، حاشیه تعلقه، د سمرقند، بعینہا تاملداری معجمیہ و د بیت کوری بیت نامینیر سولمانی باز جلیکین بو تیما، حاشیه شیوہای و تعلقه (کارین کرنگ بیور، د مولفان تاملداری و تعلقه) کعبیر نیرنگی سولمانی صفریہوشی، مکر الفلپلینسی، صحیح الامشی، ایروت، 11987، 9/2.
98. ابن شداد، النوادر السلطانية، ص 101-102-103، مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 171، 171.
99. الأسفھانی الفتح القسبي، ص 315، ابن الأثير الكامل، 97/1 مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 173، القسبي، تاریخ الاسلام، 21/1.
100. مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 173، أبو شامة الیوضئین، 45/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 191/7.
101. منزلة خروجه خربة تیک (شورایین کمانیہ، د کعبینہ ل سفر دیرا صیبا للمراسم نیرنگی بازین، عمکة بغوت الحموی معجم البلدان، 322/2.
102. ابن الأثير، الكامل، 97/1 مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 171، أبو شامة الیوضئین، 45/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 191/7، ابن کثیر البداية والنهاية، 325/11، ابن تغري بردي، المعجم الزمعي، 11-11.
103. ابن محمد، المنطوب، الهکاري، ل 181، کلوان عبدالعزیز الکرب، الفهرست، ص 104-104.
104. ابن کريم - ب واصل، لغز کوری کورامه.
105. الأسفھانی الفتح القسبي، ص 131، أبو شامة الیوضئین، 45/1، الصفهاری، تاریخ الحموی، ص 124.
106. أبو شامة الیوضئین، 45/1، 97، بید عبد القادر نوری، دیوانه صلاح الدین فی مصر والشم والجزيرة بغداد، 1997، ص 221.
107. الفتح القسبي، ص 131.
108. لوطی الحجل، د کعبینہ نیرنگی بازین، عمکة بمرابیرین دیروکا تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 184.
109. الأسفھانی الفتح القسبي، ل 181، ابن شداد، النوادر السلطانية، ص 181، مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 184، أبو شامة الیوضئین، 45/1.
110. مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، ص 183.
111. الأسفھانی الفتح القسبي، ص 181، أبو شامة الیوضئین، 45/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 191/7، ابن القراء، تاریخ ابن القراء، التمام، 1917، ص 10-11.
112. النوادر السلطانية، ص 181، مؤلف مجهول، تاریخ نوبلہ الأکراء، 181.
113. ابن شداد، النوادر السلطانية، ص 189.
114. ابن واصل، مفرج الکروب، 191/7.
115. الفتح القسبي، ص 181، ابن الأثير، الكامل، 97-97/1.
116. بو زینغر بیرالینار ل، لیر ولسی بو شایه، دویش یوسف هروی، ابو الهیجاء السعیدین، دیوه سیاسی و الفسکری فی الدولة التیویه، 193-193، ص 112-112، ام، کولفارا، لکینیا، عمکة بمرنگی، 3، شماره 1، کانون الاول، 1400.

114. ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 188.
115. نيز محمد، المشطوب، الهكاري، ص 192.
116. ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، 189.
117. ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1.
118. الأصفهاني، الفتح القمي، ص 194 - إرميت باركر، العرب الصليبية، بيروت، ص 81.
119. الأصفهاني، الفتح القمي، ص 191 - 192 - ابن الأثير، الكامل، 828/1.
120. ستيفن ريسمان، تاريخ العرب الصليبية، 97/3.
121. أبو ضامة، الروميين، 128 - 129، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1.
122. مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 193.
123. ابن شداد، التواريخ السلطانية، 327، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 102، العليمي، القس الجليل، 187، المنصفي، الحضرة الأنسية في الرحلة الشمسية، بيروت، 1991، ص 91. هناك قدم المؤلف كعنه، ضابطيها و يا واطه لهاف صيره بولنداري تيمتري مولتا سلامه صليبيه (بنر ناسطري و بن الجرامسي الحراج، (بنر كو وان له براني كطيفك صيد بن لاقى حيراجيه ل كورمستان، نان بو كوئن (بنصلا عطفانده التي عسده بن الحراج، كامل جميل القسلي، اجداندا في ترق بيت القسلي اعشار، 1981، ص 101 - 102، عقائد القلم في بيت القسلي، اعشار، 1981، ص 323، مؤسسة شهيد فلسطين الحي الحرامي في القس، www.shahidpalestin.org
124. ابن الأثير، الكامل، 821-821، ص 91، ص 91، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، 191، ابن تقي بري، النجوم الزاهرة، 117.
125. الأصفهاني، الفتح القمي، ص 195 - 196، ابن الأثير، الكامل، 821، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، 192-193، العسبي، تاريخ الإسلام، 992/1، تاريخ ابن العرات، ص 19-19، محمد امين زكي، مشاهير الكرد، كورمستان، القاهرة، 1927، 821، العسبي، صلاح الدين والصليبيون، ص 223.
126. التواريخ السلطانية، ص 178، ابن الأثير، الكامل، 821، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1.
127. مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 191.
128. تاريخ دولة الأكراد، 191، ص 191، ص 191، بيت بلا بيت بار بو القسويكه (صغري جنر بكن بن وكني بويه و ليكاه بن و بكنه كن لايك بن بركم طيب، الفلطيني، صلاح العسبي، 8/8.
129. ابن شداد، التواريخ السلطانية، ص 327، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 193.
130. مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 191، جيناه، دين، مذكرى جويوه بيه، اولشيا، جويوه، ص 20-20، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 191.
131. مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 191.
132. الأصفهاني، الفتح القمي، ص 194، ابن الأثير، الكامل، 821، ابن العمير، بيتا الحلب، 1193-1194، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1، الحنيطي، شعاه القلوب، ص 170.
133. الأصفهاني، الفتح القمي، ص 193، ابن الأثير، الكامل، 821، أبو ضامة، الروميين، 127 - 128، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1 - 322، تاريخ ابن الوردي، 100/1.
134. ابن الأثير، الكامل، 821، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 197، ابن واصل، مفرج الكروب، 321/1 - 322، مؤلف مجهول، تاريخ دولة الأكراد، ص 191.
135. محمد علي الصلبي، صلاح الدين الأيوبي، القاهرة، 1908، 320/1.
136. الأصفهاني، المستدرج الجامع، 127، ابن شداد، التواريخ السلطانية، ص 198.
137. الأصفهاني، الفتح القمي، ص 197، ابن شداد، التواريخ السلطانية، ص 197، تاريخ ابن العرات، ص 19، 192.
138. التواريخ السلطانية، ص 197.

111. ناقر نامی غیر حوصافہ میں نہ چھتین شہزادان خانیہ، جازگر ایبٹا، ابن واصل، مفرج الکروب، 312/1، تاریخ ابن العرات، ص 1-2، 11/1، جازگر بد ناقر ایبٹا، العلیبی، الحسن العلیل، 311/1، جازگمھا دیوکر، و تھوہا دیوستہ، الأصفہانی، السنن الجامعہ میں 123 الفتح القسی میں 113، ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 198 - 200 - 201
112. الأصفہانی، الفتح القسی، ص 113، ابو شامہ، الروضین، 144/1
113. الأصفہانی، الفتح القسی، ص 113، ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 198 - 200 - 201، ابو شامہ، الروضین، 144/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 112/1، النوادیر، الدر المطلبہ، ص 108، تاریخ ابن العرات، 112/1، العلیبی، الحسن العلیل، 311/1
114. ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 201
115. الأصفہانی، الفتح القسی، ص 118، سبط ابن الجوزی، مرآة الزمان، 118/1، ابن الأثیر، الكامل، 198/1، ابن العسوی، تاریخ مختصر الملک، ص 111، ابن واصل، مفرج الکروب، 311/1
116. ابن ناقر، ابن واصل، و چھتین فیروز، تینزین زہرازی، شعری عمکا، سیرہ، بھار عماس، حیرت، کوہہ یوزبید، گل، نامہ کی ماسترہ، بظنکشتہ، بد کولبزی، راستہ، کوہہ لایبہ، گل، زاکور، کوہہ کرہہ، 1010 - بت، 1200
117. النوادر السلطانیہ، ص 198 - 200
118. الفتح القسی، ص 113، النوادر السلطانیہ، ص 198
119. الفتح القسی، ص 118، ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 198، 200
120. الأصفہانی، الفتح القسی، ص 118، ابن خلکان، طبقات الاعیان، 181/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 311/1، مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 102، ابو شامہ، الروضین، 144/1، تاریخ ابن العرات، ص 123
121. ابن واصل، مفرج الکروب، 311-312، مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 102 - 104 - 105
122. الأصفہانی، الفتح القسی، ص 118، ابن واصل، مفرج الکروب، 311/1، مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 107
123. ابن واصل، مفرج الکروب، 310/1
124. ابن الأثیر، الكامل، 111-110/1، ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 198
125. اتوسی، و سبت، الحروب الصلیبیہ، ایبٹا، 117 - 118، ص 117 - 118
126. بو پتر، پتر، ابن ناقر، بو پتر، و چھتین، بلزین، بلقا، سیرہ، ابو شامہ، الروضین، 181/1 - 189، ابن واصل، مفرج الکروب، 311/1
127. و سبت، الحروب الصلیبیہ، ص 117 - 118
128. ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 197، ابو شامہ، الروضین، 181/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 318/1، تاریخ ابن العرات، ص 177، الصغلیوں، تاریخ الحریر، ص 191
129. مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 107
130. ابن الأثیر، الكامل، 110/1، ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 198
131. النوادر السلطانیہ، ص 198، مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 107، ابن واصل، مفرج الکروب، 318/1
132. ابن شداد، النوادر السلطانیہ، ص 197، ابن واصل، مفرج الکروب، 318/1، تاریخ ابن العرات، ص 177
133. سبط ابن الجوزی، مرآة الزمان، 118/1، ابن واصل، مفرج الکروب، 318/1
134. ابن الأثیر، الكامل، 110-111/1
135. ابن واصل، مفرج الکروب، 318/1
136. الأصفہانی، الفتح القسی، ص 108، مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 109، ابن واصل، مفرج الکروب، 312-311-310/1، العلیل، شفاء القلوب، ص 177، تاریخ ابن العرات، ص 181
137. مؤلف مجهول، تاریخ دولة الکراہ، ص 109، ابو شامہ، الروضین، 144-143/1
138. ابن الأثیر، الكامل، 110-111، ابن واصل، مفرج الکروب، القاهرة، 1987، 113 - 118، فنی، لغز، سلاح العین الیوسی، ایبٹا، 1997، ص 31
139. بو پتر، پتر، ابن ناقر، ابن واصل، ابن علی، سیرہ، فاسم، علی، تاریخ الیوسی، و الممالیک، ص 11-12، عاشور، مصر، و الشام، ص

پشتەرىيىوونا داودى جوى ل نامىدىي ۵۵۶ مى - ۱۱۶۰ز

دەرويش يوشىرورى
دەرگىران، خانە سالىح

ئەف جويىن ھاتىبە كوردىستانى شىيان ھىتە
گوندېن ئايىت ب واتفە مينا ئاكنجىيىن رەسەنېن
دەلغەزى كىو ھەمى كوردىبوون^{۱۱} بروسىت بگەن، و
جوى ل كوردىستانى تىمىرەلەف بوون و كىنەم بازىر، بان
بازىرك نەبوون ئەگەر جوى لى ئەيان و كىنەمكا وان ل
گوندان زى ھىبوون^{۱۲}

ل دەستىيىكىن جويىيان ل كوردىستانى كىزى چانەن
دكەن، و كىزى وان بىز سەدەكى ئەو بوو ھىرەسەن
د نىار و بەرچانجىبوون ب خىدان كىرنا ئەرىش و كەوالى
زى ، و ب لى چەندى ژەنەدەكىن براقى ب نەست خۇ
دلىخەستىن كىو دەبارا ژاننا خۇ بىز ب دەرىزىكەن^{۱۳}

د سەدەسالىبا سىن و چوارى زاپىسى دا، و ب ھاندانا
باشبايىن سامانى، ئاقەندا ژاننا جويىيان پىچ پىچە
ژ فەلەستىن ھاتە فەگۈھەستىن بۇ عىراقىن و زىمارا
جويىيان پىتر لى ھاتىن و سامانى وان زى پىتر كەشە
كىر^{۱۴}

ھەر ژ سەدەسالىبا ھەغلەن زاپىسى، و ب ھاتنا
ئىسلامى و فەگىرتىنېن وىن، دەلغەزىن بەرقرەف ژ
ئەفرىكيا و ئاسىيا ئىك كىرتىن و ئىنگەھەكا دەلەمەند
ژ كاپىن كازى و سامانى و رەمۇشەبىرىن و گىيان

دېرۇكا ھىبوونا جويىيان ل دەلەن ئىنالىمرا بو
رەووزاندا فەدگەرىنئەفە دووماھىيا سەدەسالىبا
ھەغلەن پىنشى زاپىسى، دەمىن شاھىن ئاشوورى
سەرجەننى بوون ۷۲۱۱-۵۰۵-۷۲۱۱-پ-زى، دەستىن خۇ دىلەبە
سەر بازىرى اسمىرە^{۱۵} و شاھىنىنا جويىيان ژ
ئاقىرى، و نەستەكەك ژ وان فەگۈھەستىنە عىراقىن^{۱۶}،
فەكۈلەمەك ئامازىمى دەستە وىن چەندى كىو پەيدا بوونا
بەكەم كۇما جويىيان ل عىراقىن فەدگەرىنئەفە
دوماھىيا سەدەسالىبا شەشىن، بان دەستىنكا
سەدەسالىبا ھەغلەن پىنشى زاپىسى ، و ئەف دېرۇكە
با ھاودەمە د گەل دېرۇكا (السبى الاشورى) بۇ
كوردىستانى ل دەور و بەزىن ساللا ۱۱۱۱ پ-زا، كىو
ل دەور سىياسەتا ئىمپەراتورىمە ئاشوورى، ئەو
دېلەن كەتتە دەستە واندا بەلەفەدكەنە گەلەك
جەنن ژىك جوداۋ دەور و فەمەر ژ جىئاكىن سۇلفان
دا ئىك خرقەنەن و ھەقىقەتەن و ھەقسۇزى د گەل
كۆمەلگەھىن دى چەنەكەن، و دا ئەنئىن چارەكەن
فەدگەرىنئەفە جەنن خۇ بىز رەسەن كىو زى ھاتىن،
دەسەن ئاشوورىيان دېلەن خۇ دەور ئىخەستە ئاف
چىلەن كوردىستانى^{۱۷}

گۈنۈن¹¹¹ ۋا ئەو ب زەئىن الترحوم¹¹² نەف خۇدا د ئاخىن ۋ نەف وان بىخۇدا گەلەك زانەين مەن ھەنە وان مەن ھەنە جۈيۈن دەولەتە عباسى خۇبەك دەنە بىسولمانان ۋ نەف ۋ چەنەبىيا ۋى دەرەن جۈيۈن دەا دەولەن زى دەسنىشەنكەنە ب ايتار ئەمبىرى¹¹³ بان كە دېنە اهوراتىبەك¹¹⁴ ۋ سېھنكا اهوراتىرا زىر بۇ ھەر كەسەكەن زىن ۋى گەھشەنەبە پارە سالان¹¹⁵

ھەر چەنە زىنەنن بىرۈكى بىن ھەلچەرخ دا پالېشتىبا ۋى چەنەن ئاگەن كە زمارەكا ھەنە بۇش لىن ھەنە لىن ئەف پىزاتىبەن دىزۇ كە ل سەر وان ھەنە دىار دگەن كە گەلەك جۈى لىن ھەبۈبەنە ز ئەگەرىن گەھشەنەنن رۇماتىبەن كە جۈى ئەچارگەن لىنە ئەشەبان بەردەۋاسىن ب دەنە خۋالەن ۋ بۇ خۇ ل ئەھاسى ۋ نازابەن بگەرىن ۋ زمارەكا مەن ئەچاربۈن بەرى خۇ داتە ئەمبەن¹¹⁶

داۋدى رۇھى ۋ پىشەرىبونا ۋى :

بەرى بچىنە د نەف بابەن پىشەرىبۈن ۋ رۇبەتەن ۋى دا، قەرە ھەنە تىشان ل سەر زىانا ۋى يا كەسەبەنى ۋ نەف ۋ ھەزىبۈنە ۋى دا بزائىن تاگە زىنەن نەفنى ۋى لىنا ھەنە السسۋال المۋرىيا بە كە دىبىزىت ئەو امەناھىم كورن سلىماتىرا بە بن نەسار ب ابن الروحى¹¹⁷ ل جەھەكەن دەۋرەنن ئەمبەن ب نەفنى اشفتون¹¹⁸ كە ھىنگى يا پىرى جۈى بۈۋ ھەنەبە سەر دۈلبەن لىن جەن ۋى ئەھەتتە ئىسەن¹¹⁹ ز دىكەبۈۋە ۋ دىبىزىت ئەو بىن ل دەلەرن دەۋرەنن مۇۋەل¹²⁰ مەن بۈۋى پاش بىن ھەتتە ھەنەن بۇ بەغدا دا ل سەرەبەسەن سەرۋەكەن جالۋى (جىسدى) زانسان بىخۈبەن¹²¹ دىسان وانىن غەرىبەن دگۈنن كە ھەتتە گۈنن ۋى نەھىنان د زەمان ۋ ئەدەبىن مەسولمانا دا كىرەبە¹²² دىسان شەھەرەسە د ھۈنەرى سىزىمەنى ۋ اشەۋەدا دا ھەبۈۋ¹²³ ۋ ھەتتە سالۇعدان كە بىن غىشكۈك بۈۋ ۋ رەنگى ۋى سەر ب سۈرى قەبۈۋ¹²⁴

بىرۈكەنەسەكەن مەنەن انىن ئەلنەسەرا كە

لىن بۈۋرىن بۇ جۈيۈن پەمەكەن وان ب لىن چەنەن مەھەكەن مەن دېن ۋ زمار ۋ گەرتكەبە وان پىر لىن ھەت ئە ھەر ل غىرەن ب لىن بەلگى ل ئىران ۋ ئەلەستىن ۋ مەسرى زى¹²⁵

ل سەسەلبە سېن شەخىرا نەھن زابەنى پىرا جۈيۈن ل غىرەن ۋەكە بولغەنى ۋ مەسكەر اسەفارا ۋ گۈشەنرۈش كاركەنە لىن ل سەسەلبە چۈرۈن شەخىرا نەھن زابەنى ئەف رەۋشە ھەنە كۈھەرن ۋ ھەنەك ز وان بۈۋە بازىگان ۋ پارەگۈھۈر ھەرەسان ھەنەك زوان بۈۋە قەرەتەبەرن كاركەنە د دەولەتە عباسىدا¹²⁶ ۋ پارەگۈھۈرن جۈى ل غىرەن رۈبەكەن پاش ھەبۈۋ ئەوما مەنە بەررەسەن دەولەتە عباسى پارە دەنەك لىن وان¹²⁷ ب لىن چەنەن جۈيۈن ھەر ز سەسەلبە نىكەن ز خۇكەن عباسىبان ب پەكە مەن ھەسەت ب ئاگەنچىۈن ۋ ناراسى ۋ گەشەكەن كەن¹²⁸

سەرۋەكەن جۈيۈن ل بەغدا ب سەرى امەلەنە بان اسەرىن جالۋى دا ھەنە ئىسەن ۋ ۋى دەستەلەنەكا مەن ل سەر ھەنە جۈيۈن غىراق ۋ جەزىرە ۋ بەھەن ۋ ئەرمەنە ۋ جەننەن ۋى ھەبۈۋ ۋ سەرۋەكەن جۈيۈن بىرى زابەن ۋى ل قان جەھان ئە دەھانە نامەزەنن سەرۋەكەن جالۋى دەستەلەن ب ئەپسەنەكەن كە ز خەلپەنى ناراسەنى ۋى دگەن ۋەرەگەت ۋ دەستەلەن ز ۋى دەنە قەگۈھاسەن بۇ تەشەن ۋى ابالۋانە¹²⁹

جۈى ب پەلەنن جۈۋا جۈۋا ل بازىر ۋ بازىر ۋ كۈنەن ئەرىن دەولەتە عباسى د بەرەلەف بۈۋن ۋ ز وانن دەقەرن كۈرە ۋ ز وانن زى بازىرن ئەمبەن ۋ دەنەن دناقەرا سالىن ۵۶۹-۵۷۱ (ھىرا/ ۱۱۶-۱۱۷۳ز) گەرۋەكەن جۈى ابىلەنن تەظىلى سەرەدان بۈبە غىراق ۋ دەقەرا جۈرى ھەنە زەنن زىنە پىشەكەن كەن ۋ گۈتە انىزىكى بىسەت ۋ پىنچ ھەزەر جۈيۈن ل ئەمبەن دىن ۋ د بەرەلەن ل سەر پىر ز جەھەكەن¹³⁰

بىلەننى پىزاتىبەن ب مەنەل سەر جۈيۈن ئەمبەن پىشەكەنەن ۋ دىبىزىت ئەو ز پاشەھەبەن وان جۈيۈنە بىن شەھن ئەمبەنن اشەنەسەرا ئەو ب دىل

کو ژ سریدین شاهین عجم بوو اجینشیدیا نیتابکیا ل مووسل ۵۳۹-۵۱۳ میل گرتیبه دستا، نپککک بو داودی دانا کو بیخینن، نمو زی داخواز ژ زرتشتیان وی کر کو دهه هزار دیناران بدعتن نهگهر شیا وی ب کوونت، زرتشتیان وی زی چوو زوور و نمو ل سهر جهین وی کومت و فرمانا وی ب بووماهی هات^{۱۳۰}.

لن (المسؤل المغربي) کو کهسهکی نیرکی رویدان بوو و ل سال (۵۷۰ میل/ ۱۱۷۱ز) وههر گریبه ب قس رهنگی فهگرتیت -

نمو ژ وان جوین ناکنجین وی دطهرا ناسیار ب اعمایه- نامیدین سهر ب مووسل فهبه - وهفان صیر کها نامیدین بوو و میری گهلهک حهر زی دکر، ژ بهر کو باوهریهگا باش پن ههبوو، چونکی ژ زهلامین جوین دینار بوو و میری براقهکرین کو سهرمانا وی بکمت، لن نهمعیا داودی چوو کهان و فیا ژن بستنت و وی وسان هر د کر کو نمو ل نامیدین پن لاوازه، و نهم کهان ژن بستنت، دی فن ناسنگهه پارتیت، و ژ بو فن چمنن نفیسین بو جوین ناکنجین نارهینجان و دطهرا چیاپن سهر ب نامیدی فه هنارتن و نفیسینن وی دا هاتبوو کو نمو دی براقهکی نری دستدرژین جوکمدارین موسلمانان بو سهر جوپان گت، و داخواز ژ وان د گت کو هر لیک ژ وان رهنگه چهکهکی ب نهیسی دگهل خو بینت و بوینه نامیدین، و نمو زی ل دووف برسفا وی هاتن، و میری کهان وسان هر دکر کو نف جوین هاتیه نامیدین، ژ بو سهرمانا الحیرا داودی هاتیه، لن ژ سهرورنن انیمنا لودی اجوی، بو میری دپار بوو، لن ژ بهر دلوظانیا میری و ژ بو ژ نه رنشتنا خوینن، داودی خودانی فتنن ب تنن هانه کوشتن، و دووفه لاککین وی بین دی رهقین و وستیان و نوراندن و ژاری ب وان ما^{۱۳۱}.

ههقیهکرین و بهراووردگهرا پیزانینن فن پشتهریوونن د ههرو زدهران دا نهم د کههینه فن نهجاسی،

یهکهم وسان دیاره نف فتنهه ژ نهجاسی وی نازانیا جوپان ل دطهرا نامیدین و دهور و بهرن

ههقیهکرین وی بوویه، چ ل سهر فن پشتهریوونن نه نفیسیه، ههر دیسان نمو زدهرن ل سهر فن چمنن ناخفتین زی د ههفدژ و نه نرکت و پنگن و پیزانینن کیم ل سهر ههه، ژ بهر فن چمنن نمو جهین جوگرافین کو چریسکا فن فتنن لن سهرهلمای پن بهرزیه، لوما نهم زی دی فن پشتهریوونن ژ گهروکن جوی بنامین التطیلی فهگیرین، وهکی چومان د بهرتوگا اهل الصحیوه فن افحام البهوه للمسؤل المغربي دا هانی.

التطیلی، کو ههقیهکرین رویدان و کهسهکی نیرکی وی بو دیریت، ل دستپتکی ناسیوونا خو ل سهر شاهین عجم راگههاند - وهسان دیاره ههههسا وی ژن حاکمین مووسل الاثلیک قطب الدین موده ۵۱۱-۵۱۵ میل/ ۱۱۱۹-۱۱۲۹ز) بوویه - و نمو جوین ناکنجین چیاپن حیتون نمو دطهرا چیاپن کو دکهفیه د نایهرا زینن مهن ههنا باشوورن نامیدین ما^{۱۳۲} ل نور خو خرفه کین و دست ب بهلافکرنا داخوازانما خو دناف جوپان دا کر ب و نمو پشتهراستکین وهکی وی دگوت کو خوی مرگینیا فهکرنا فودسن و زرگارکرنا وان ژ دستین مسولمانان و زالیوونا وان ل سهر جوپان با دابه وی، وان زی باوهری پن هینان و وهسان هر کین کو نفه نمو مسیحه پن نمو چاههقن دکن، نهم دنگ و یاسین پشتهریوونا وی کههشیه گوهین سولتان سعلجوقی، کیشه مهن بوو و هارنه دووف وی را، نمو زی ل دووف داخوازیا وی چوو و هاندگرتن، لن نمو شیا ب رهقیت، و نهم کههشیه نامیدین - چیروگا خو بو مریدن خو گوت، و سولتان زی پهيامهک بو خالیفهی - المفلکی لایر الله ۵۳۰-۵۵۵ میل، هنارت و نمو ل سهر داودی ناگههدار کر و داخواز ژن کر کو نمو زانینن جوی بکته نایزوان کو کارنیکرتن ل دستهلانا داودی بکمن، نهگهر دی فرمانا تولفه کرتن ژ ههمی جوین دولهنا عیاسی گت، لن سهروکن جوپان نهشیا داودی ل دستدرژین وی بین خراب رازی بکته بته خوار و نهجام نهدت، پشنی وهلی زین عهلی گچک

ھەر چەند ئەف پىشتەرىيۈننە شەكىست و خوداتى
 ۋى ھائە كوشتن، لى كارىنگىزىن ۋى ل سەر گشت
 جويىان و ب لىيەت يىن نامىدىن ھەر ھابوون، و بۇ
 قىن چەندىن المىسۋال المىقربىيا ل سەر دىھىزىت
 لىمو - واتە جويىن نامىدىن - ھەئا نھا - واتە دەمن
 سىمۋىلى - ۋى ز پىقەمبەران پىشتىر د ئىنخ و ھىدەك
 ۋىسان ھىز دىكەن كو لىمو بىخۇ لىمو مەسبەھ بىن لىمو
 چاقىرىن دىكەن - و ھەر ل قىن دىقەرن ھىدەك ل سەر
 ئابىنەكى ھەنە قەدگەرىتتەقە مەتەبىن غەپىنەر^(۱۱).

ۋى دەمن جوگمەدىرىيا جىنشىبىنن ئەتابكىيا ل
 مووسىل قە ھەي ھائە ئەلجام دان(۳۰).
 نوبەم، داۋى ب قىن كىرپارا خۇ ئارمەنچەكا كەسەبەنى
 ھەبوو، دىقا دەسەلەتن ل قىن كەلا ئاسىن بگىرنە
 دەست و ھەبوونا زۇرا جويىان ل دىقەرن ب دەلىقە
 نىت كو ۋى كىرپىن ئەلجام بەدەت^(۱۲).
 سىيەم - داۋى ب قىن پىشتەرىيۈننى و وان ئىرىشىمىن
 مەزىن ۋى ھەگىزىن كو مىن وان قەدگەرىتتەقە
 ئورشەلەم، شىيا جويىان راگىنشىبە نك خۇقە^(۱۳).

زىدەر و بەراۋىز

1. سامىرا المەبەدە پارىزەكە، جەن ۋى نھا ب سىيەھ كو ئاقەكى پەتەبە ز سىمىن ھائىبە بەرگىزىن ب المىسۋال بەنە
 ئاسىن، ل سەر ئاسقلى ئىمەتتۇرى پۇمىنى اۋىسلىمىن و ھەبوون بەنن ايشىن ل سالا ۱۷۱ پ - را ئاقەرىتتە ئەف
 ئاقە ئالەسەر بىبە قە باقر مەنەھە الحضارات القدىمة، ابعاد، ۱۹۵۱، ج ۲، س ۱۹۲.
2. ھەمەر جىسەن خىسەك، العراق فى عهد الممولىك المنمولىين، ابعاد، ۱۹۱۵، س ۱۹۲.
3. بەلقوب بوسق كۆرە، بېھد العراق، اتمان، ۱۹۹۸، س ۱.
4. ھەمەر زىدەر
5. ئىدالەقەب بوسق، المولىة الموسىلكىة فى كرىمەتلىن الموسىلى، الرىل، ۱۲۰۱ - ج ۳، س ۱۴۳.
6. كۆرە، بېھد العراق، س ۱.
7. خىسەك، العراق فى عهد الممولى، س ۱۹۲.
8. ھەمەر زىدەر
9. ئىدالەقەب المورى، تاريخ العراق الاسلامى.
10. بوسق زۇ اللە غىبە، رحە الممشىل فى تاريخ بېھد العراق، ابعاد، ۱۹۲۴، س ۱۴۵.
11. خىسەك، زىمەرى بەزى، س ۱۹۸.
12. ھەمەر زىدەر، س ۲۰.
13. رحە بىياسىر، ترجمە عربى ھەد، ابعاد، ۱۹۵۵، س ۱۵۱.
14. شەمەتتەر، ۋىسان نىزە كو مەنەسەت زى شەمى، شەمەتتەرى پىنچىن بە كو جوگەر د ئاقەرا سالىن (۷۲۱ - ۷۲۱ پ) را
 كىرى، جويىكى ۋى سەر كەتەبىيا ھىزەمەكى دى شەمەتتەبىيا ئىسرائىلى كىرەو و شەمى وان اھۋىق، ز دەسەلەتنىن اىدىلو
 خوار، بو دەمن سىن جىلان بائىزى المەبەدە، ئىوربىچىكىرەو، شىبە، قە باقر - مەنەھە فى تاريخ الحضارات القدىمة، ابعاد،
 ۱۹۹۳، ج ۱، س ۵۱ - ۵۱.
15. الترجوم، پۇمىنى ئازامى پۇقەلەبىيە، و ھەر لىمو زىقە بىن جىسا سىلاقتىن جومىن ل سەر بىن بىن دىكەقەت و ت الترجوم، د ھائە
 بىياسىن بىبە كۆرە، بېھد العراق، س ۱.
16. ۋىزارا ئەمىرى، مەنەسەت زى لىمو نىزە، كو ل سالا ۱۶۷۱ ھىرا، ل بەھەدا، ل سەر دەمن القامىن ئاقە، ھائىبەچىكىن، ئەمىرى.

- ۱ سفر ناموں جینٹلمن اور اےمیر کورج جلیلیوں ایں نامیاری القاب بالذات ال سال ۱۹۱۱ میلی و سببہ اےسے
 عراقی تاریخ النجد العرفیہ اہتمام ۱۹۵۸ء۔ ص ۱۲۱
- ۷ فریڈلر اراکوز تیسکا لویڈیا فریڈلر ہنگام کسی بیوں دوست کریں و فریڈلر ایں ریز ہراسیرو ۱۲۱ شلنگا ب
 عراقی
 تیسکا لویڈیا و فریڈلر ایں سفری امر ا ہراسیرو نو فلسین عبرانیہ سببہ عراقی تاریخ النجد۔ ص ۱۰۹
- ۱۸ رحلہ بیلسون۔ ص ۱۵۱
- ۱۹ محمد حاتم حجازی العربیۃ الفریقیہ والموصول اہتمام ۱۹۹۷ء۔ ص ۱۹۷
- ۲۰ بدل المجدوب فی اہتمام التیہود۔ قدم لہ محمد الشامی الفاعرۃ ۱۹۱۲ء۔ ص ۱۵
- ۲۱ شفقون جہن وں تعانیہ تیسکا لویڈیا بیت مہمستا لکولگری اہتمام بیت و اہتمام جہن وں د لکھ مانعہ نا ایں
 ہانیہ بنت لیلان کیں
- ۲۲ عیبتہ نرہہ المطلق۔ ص ۱۱۲
- ۲۳ المہربن بدل المجدوب۔ ص ۱۴
- ۲۴ التظلی۔ رحلہ بیلسون۔ ص ۱۵۱ - عیبتہ - نرہہ المطلق۔ ص ۱۱۲
- ۲۵ التظلی۔ رحلہ بیلسون۔ ص ۱۵۱
- ۲۶ عیبتہ نرہہ المطلق۔ ص ۱۱۲
- ۲۷ المہربن۔ بدل المجدوب۔ ص ۱۴
- ۲۸ سببہ احمد المصنوع۔ خطط الموصول۔ الموصول ۱۹۵۳ء۔ ج ۱۔ ص ۷۱
- ۲۸ رحلہ بیلسون۔ ص ۱۵۱-۱۵۷
- ۲۹ بدل المجدوب۔ ص ۱۴-۱۱
- ۳۰ عیبتہ - نرہہ المطلق۔ ص ۱۱۳
- ۳۱ التظلی۔ رحلہ بیلسون۔ ص ۱۵۱
- ۳۲ عیبتہ حسان زہری ہمز۔ ص ۱۱۲
- ۳۳ المہربن بدل المجدوب۔ ص ۱۱

ژيانا جفاكى ل دەقەرا بەھدىنان ل چەرخىن ئىسلامى يىن داويى

(۲ - ۹۶/ش۱۳ - ۱۱۵ ج)

پ. د. فانىزە مەھمەد مېزەت

زاتكۇيا دەۋكە-كۈلبىزا زانتىن مەۋفائەتى

ۋەزگىران، مولىخ ھەمىزە

ئىكە: يىنگھاتا ئاكنجىيان:

يىنگھاتا ئاكنجىيان ل دەقەرا بەھدىنان زلايىن
تەنەۋىيە ۋە ئايىنى قە جۇراۋ جۇرە كورد ب ھەمى
غەشپىرەتەن خۇ قە يىنگھاتا سەردەكى بېيىنە تىغا
غەشپىرەتا (ھەمىدى) ئەۋا ئاكرىن بۇ خۇ كرىيە
يىنگھەن سەردەكى ئاقدارلىرىن غەشپىرەتەن كوردى بە-
ئاگم ئاقرى ئاكرىن زى بىناقن ۋىن قە ھاتىبە گرىندان ئەۋا
ھاتىبە ئىياسىن ب ئاكرىن ياھەمىدى^{۱۱} زىندەبارى
ئاكرىن يا ھەمىدى ھىندەك كەلايىن دېتر ھەمىۋىنە
ۋەك شۇشۇن يا ئاقدار^{۱۲}، ۋە ھىندەك بازىرك ۋگۈندىن
دېتر ۋەك جوجىر غومراتىن. لەمىزە خلىتا ۋەندەكەن
دېتر^{۱۳}

ھەمىدى ل سەر چەند ئويجاخەكە دائەشپىۋىنە
ۋە مازىجانى ئىك ز ۋان ئويجاغان بويى^{۱۴} ب ۋالەكىن
گىرنگ رابىۋ ھەر ز داۋىيا سەردەمىن عباسى ۋ
ل سەردەمىن مەۋلىيان بەلى ب بەرغەھىۋىن ۋ

مەزىۋىۋا بەستەلاتا غەشپىرەتا زىبارىيا^{۱۵} ل داۋىيا
سەردەمىن مەۋلىۋىن ئىلخانى بەستەلاتا ۋان لەمىۋىت
ۋەستەلاتا زىبارىيا سەر ب مولىك ۋ كەلايىن ۋان
ۋەك ئاكرىن شۇشۇن ۋ غومرات ۋ بازىران بارزانما
گىرت^{۱۶}

ز ھۆزىن دېتر يىن دەقەرا بەھدىنان غەشپىرەتا
ھەكلىيە ل ئايىنەن ئاكنجى بويىنە زىندەبارى جەن
ۋان يىن سەردەكى ل دەقەرا ھەكلىرى ۋ جولىمىزىگ
ۋكەلا ھارۋىن^{۱۷} ئىيىن فەزلىۋلا ئەلغوممەرى ئىبارىكەت
كۈ كوردىن انستىكىرا ل فومراتىن ۋ شىكەفتا داۋىر
ل دەقەرا ئاكرىن ھەمىۋىنە^{۱۸} زىندەبارى ھەمىۋىنە ھىندەك
ئويجاغەن كورد ئەۋىن باۋەرى ب ئىزەبىيەن ئىلەن ۋەك
داستىرا كۈ ل دەقەرىن چىيىلى ل باكوۋىرى مەۋۋىل
ئىلاكنجى بويىن^{۱۹} كۈ يىنگھەت ز زىنجىرىن چىيىلى
ئەۋىن دىقەرا شىنخان ۋ ئەشۋىشۇن ۋ ئا دەۋكەن.
ۋ غەشپىرەتا دۈنبەلى زى ل رەخ ۋ رۈيىن مەۋۋىل ل

چىايىن مەغلۇب ۋە مۇختار د ئاكتىجى بوون¹¹¹ - زىدەھارى باۋەرىيا دۇنيەلۇپا ب ئاپىتىن ئىزەپپان بەلىن ھىندەك ژوان مۇسلمان بوون ل سەر ئاپىزايى سۈننى¹¹².

گەلەك بۇچوون سەيارەت جەن رەسەن يىن دۇنيەلۇپا ھەلە بەدئىسى ل دۇر ئەملى چەندى بو بۇچوونا بەرچاڭ دگەت. يا ئىككى دىئىت ئەو ژ وان غەربانە ئەوئىن ژ شامىن ھاتىن و كۇچبەر بوون. بەلىن ئەو بۇچوونا دىئىت كو ئەف ھۇزە يىن ژ وىلايەتا اىخىتى - بۇنانا ب اۋىيەلى بخت - دۇنيەلۇپا بۇنانا ھاتىنە ئىنسىن ب راست ئىر دىئىت¹¹³. ھەر چەوا بىت دۇنيەلى زىدەھارى ئاكتىجىبوونا وان ل دەقرا بەھىدىن لى ل ھىندەك جەن دىر يىن بەرەلەف و دۇر ژ ئىك ئاكتىجى بوۋىنە ئەوا ئەملى چەندى ئەلغومەرى پالدايە و سالۇخت داينە و دىئىت اد بەرەلەلۇن ل ۋەلانى و بزالەنە د ھەمىو ئەھلان دا¹¹⁴. ژ غەشىرەتەن دىر يىن كوردى غەشىرەتا سىدى بە ئەوا ل زاغۇ و ل دەقەرن رەخ و بوۋىن ۋى د ئاكتىجى¹¹⁵. و ھەسا ديارە كو غەشىرەتا سىدى جەن غەشىرەتا مەھرائى يا بەرىياس گىلىبە. غەشىرەتا مەھرائى د ھاۋىن سەدسالىيا پىنجى و شەشىن شەشىن/ بازىق و موۋازەن زاپىنى پاندۇرەك گىرىك و پۇلەكىن سىياسىن بەرچاڭ ل دەقەرن ھەمىو بەلىن پىشى زۇرەي ھىزىن مەھرائىيا دگەل چەكدارىن خۇ گەھشىنە رىزىن ئەشكەرنى ئەپوسى ل مەسرىن و شامى رۇلى ۋى نا مەنەت¹¹⁶.

سىدى بوۋىنە بەك ژ ئاھدارتەن غەشىرەتەن كورد كو ب ھۇمارا خۇ يا زۇر ديار و ئاقدار بوون. و ئەلغومەرى د پەسنا ۋاندا دىئىت اژمارا وان دىئەل ھەلەلۇن وان دا ژ ھەمىا پتىن و شىيائىن وان زى بەرغەھنىن كو دگەھنە سېھە ھزار چەكداران¹¹⁷. ئاكو جەن ئاكتىجىبوونا وان زىر ھۇزا سىدى ب وىلايەتا سىدىيان ھاتىبە ئاڧكىرن. و ل ئىزىك سىدىيا غەشىرەتا سىدىيالى (سىلىقانى) ئاكتىجى بوون¹¹⁸. غەشىرەتا موزوورىيا دەپتە ھۇماران ژ كەھنتەن ھۇزىن دەقرا بەھىدىن. و بەدئىسى ئەو ھۇمارتەنە ژ مەزىن غەشىرەتەن ئەمىدىن و ب پلا ئىككى دىئە

غەشىرەتەن دىترا داناپنە¹¹⁹. ھەزى گۇتىن بە كو فەكۇلەر غەبەس غەراۋى سەرەراي پىزانپەن ۋى يىن مەرن و بەرغەھەل دۇر بەمەن غەشىرەتا. بەلىن يىن خەلەت و شامىبوۋى دەمى گۇنى ئەو غەرىن و ئاڧىن وان ژ ئاڧىن غەشىرەتا (مىخىرا) يا غەرىن ھاتىبە گەۋزىن¹²⁰. ھەروھەسا ئۆلمەسەد (Olmested) پىشىگەرىي ب ۋەكەھەقىيا زاراڧى گىرىبە و گۇنىبە موزوورى يىن ژ پەمەلا مەپىسورى يا ئاشوورى ھاتىن ئەوئىن ئاكتىجى ل ھەمەن جەن ئاكتىجىبوونا موزوورىا ل سەرەھەن شەھ سەھارىن ئاشوورى¹²¹. ب دىئە مە ۋەكەھەقىيا زاراڧان دىئەھرا ئاڧان دا ئەھتە ھۇماران ۋەك بەلگەكى زانىسى بۇ بايەتەكى گىرىك ۋەك ئەفلى بايەتى. بەلگو ئەف چەندە پىدلى ب سەلمانن ۋەلگەھەمەن دېرۇكى ھەپە.

ژ غەشىرەتەن دىر يىن بەھىدىن غەشىرەتا بوۋى اىروارىيە¹²². ئەوا ئەھا مېتە دو تا بەروارى (زورى) و بەروارى (زىرى)¹²³. و غەشىرەتا زادگانى ئەوا گىشت كورد دىئىزىن رىنگانى¹²⁴. بەلىن غەشىرەتا بۇسكى ۋەسا ديارە پىشى سەدسالىيا دەمى مەشەشى ھاتىنە دەقرا بەھىدىن¹²⁵. و ئەف فۇنەغە ئاگەھىنە ژىر فەكۇلەنامە.

زۇرەي غەشىرەتەن بەھىدىن ژ بازىر و دەقەرن چىايىن باكوۋىزى كوردستانى قەسنا دەقەرن كرىنە. ۋەك غەشىرەتەن سەلەھەمى و بەروارى و ھەكارى و گەلەكىن دىر¹²⁶. و ئەفە ب تىشەكىن سىرۇشى دەپتە ھۇماران زىر ئىزىكىبوونا جوگرافى (لايەكى قە و زىر ئەبوونا لىڧىزىن سىياسى دىئەھرا ھەرو دەقەران دا ژ لايەكى دى قە كو ھەرو د ئىك ھەرىم دا بوون كو ب (چەزىرە) دەھە تىنسىن¹²⁷. ھەروھەسا كۇچكىن ۋەك باب ۋەنەنەكىن بەرەھەمى غەشىرەتەن كوردان بوۋىە دىئىت ژ ئەچارى بىت ۋەك سالىن خەلەن و ھىشكائىن و گىرائى و كادەنەن سىياسى¹²⁸.

ژ ئەمەن دېرۇكى يىن گىرداي ب چەھەن ئىسلامى يىن داۋىن ئاھازى ب ھەبوونا ھىندەك پىنكەھەمەن

ھەر ۋەسەل ئامىدىن ئۆزى، بىنايەن توتەيلى دېئىت
 ئۇمارا جۈھىيان ل ئامىدىن بېست و پىنج ھزار كەس
 بوون، ئەو ئۆز ئۇشمايىن ۋەن رەقەدىن بوون ئەۋىن ل
 سەرەھىن شاھ شەھەتەسەرى ھائىنە ئىخسېرگىن،
 و ب زامان تەرەبۇم تاتكو ب زارافى ئارامىن رۇھەلانى
 دگەل ئىك و بوو دىئاغىن^{۱۳۹} بەلى ۋەسا ديارە
 ئوتەيلى زىدەرۋوبى د ئۇمارا ۋان ما كرىيە ل ئامىدىن
 چۈنكى كەلەنكا ۋەكى ئامىدىن ئەقن ئۇمارى ئ
 جۈھىيان نا راگىت

بەشەكن مەزى ئ ئاكنجىيىن نەقرا بەھدىنان
 ئ مەسېھىيان پىنگەھات، و د باھشكىرى بوون ل
 سەر نو جۈنئان ئەستۈورى اللشورى و بەغۇبىيان
 الرئودكسى، بەلىن ئەستۈورى دگەھنە بەئىك
 ئەستۈرى فەسئەنئىلى بە، و بەغۇبى دگەھنە
 بەغۇب بەدەنى^{۱۴۰} بەلاقىوونا مەسېھىيان ل
 نەقرا بەھدىنان دىقرىت بو سەدسالېيا ئىكن زالىنى
 دەمن ھنارلىيىن اعبسا پىغەمبەر، بەرەف بائىرگىن
 بەھدىنئە چۈپ^{۱۴۱} ھەزى گۈننى بەل سەدسالېيا
 چۈپەدى شەخس/بەھى زالىنى فەسەھەدى ئامازە
 كرىيە بوونا نو جۈپىن مەسېھى پىن كورە ئەۋزى
 بەغۇبى و جۇرقان اگوران بوون و جەن ۋان ل پىشت
 بائىزى مۇوسىل و چىپىن جۇدى بە^{۱۴۲} ھەرۋەسا ل
 سەد سالېيا امىن/لازا ماركو پۇلوى ئامازە ب
 ھەبوونا كورەين مەسېھى ئ ئەستۈرى و بەغۇبىيان
 ل بەشەين چىپى ئ مۇوسىل كرىيە^{۱۴۳}

تا رادەكن مەزى مەسېھى د شاھ بوون ب ئەۋى
 لىنپورىنا ئاپىنى ئەقا ل نەقرا بەھدىنان ھەي، و
 ھەبوونا گەلەك دېران باشتىن بەلگەبە ل ئۆز ئەقن
 چەندىن، و نەقەرتىن دېر ل نەقەرى دېرا اگۇمراھ ئەقا
 ل ئىزىك ئامىدىن، و دېرا الكىب، يا ئىزىك باغەدىن
 و ئەھا نەيتە نىاسن ب دېرا اقبەلەقىن، و دېرا ايبىك
 غابىر ل باگۈورى رۇتالھابىن ئاكرى، و دېر امەلسورا
 دكەھىنە سەر رۈۋبارى خاپۈرى، و دېر امەنى ل سەر
 چىپەكەن پىنە ل رۇھەلانى مۇوسىل^{۱۴۴}

ئ ئاپىن دېت رىن نەقرا بەھدىنان ئىزى ئە، ب
 اعدەۋى، ھائىنە نىاسىن ئەۋىن دگەھنە مەزىن

ئەتەۋەيىن دېت ل نەقرا بەھدىنان ئەدەيتە، بەلىن
 بەدەيسى د بەھى ئاخفەنا خۇدال دېر ئامىدىن ئامازە
 كرىيە و دېئىت بەلىن- زامان ۋان ئىكەلە ئ كورەي
 و مەرەبى^{۱۴۵}، و ئەقە ئۆ بەلگەبە ل ئۆز ھەبوونا
 مەرەبان ل ۋەزى

بىن گۇمان ھەبوونا مەرەبان ل گەشت نەقرا
 بەھدىنان دىقرىت بو مەۋەكن دېرۋكىن رۈۋ- دگەل
 فەگىلەن ئېسلاسى بو نەقەرى^{۱۴۶}، و ھەدەك ھۈز
 شىپان نەسئەلاتا خۇ با سىياسى ب مەپەين ب پى
 با پىنگىلەنا مېرگەھەين مەرەبى ۋەك اھمەتاتى و
 موقەبلىيا ئەۋىن نەسئەلاتا ۋان يا سىياسى نا ھەرتما
 جەزىرە ئۆ بىخۇفە دگرت كو بەھدىنان ئۆ ب سەر
 فە بوۋىە، بەلىن ۋەسا ديارە ب ئەھنا نەسئەلاتى
 مەياسىن ۋان مېرگەھەل^{۱۴۷}، ل ئەگەرىن ئىكەلى و
 غەزەپىن مەشېرەتەن ئاقىرى دىق كەتۋارىن كورەي
 بەزەبوون ئاكو بوۋىە ئەگەرىن كىمىبوونا ۋان ل نەقەرى
 ل چەرخەن ئېسلاسى پىن داۋىن^{۱۴۸}

بەلىن دگەل ھائىنا سەلجۇقى و تۈرك و ئەتابەگىيان
 ل سەدسالېيا اپىنچى و شەشەن شەشەنى/ بائىن و
 مۇۋازىن زالىنى تۈركەمانان قەسنا بائىزىن كورەستانىن
 كرىنە^{۱۴۹}، و ھائىنا ۋان د سەرەھەن جۈكەمدارىيا
 مەنۇل وچەلئەرى و فەرەفۇنلو و ئاق فونلۇيا يا
 بەرەھەم بو^{۱۵۰}

سەبارت پىنگەھاتا ئاكنجىيىن بەھدىنان زلاين
 ئاپىنى فە زۈرەي خەلكنى ۋەن مۇسەلمان بوۋىنە ل
 سەر ئاپىزىن امەھەمىن شاقەنى^{۱۵۱}

كورەين بەھدىنان د بەرنىاسن ب دىندارى و گىزەنا
 ۋان ب بەھما و پەھمىپەن ئېسلاسى بەدەيسى ل ئۆز
 كورەين ئامىدىن دېئىت اھەمى د چاكن ب بچۈۋىك و
 مەزىنە گىزەدا ئاپىنى ئە، جەرا خىزىۋازى و ئارۋورۇيا
 باشى وچاكنى ل نەق ۋان ھەيە^{۱۵۲} بەلگە ل ئۆز
 گىزەدا و پەيۋەندىيا بەھدىنان با مۇكەم ب ئاپىن
 ئېسلاسى فە ھەبوونا مەزگەھنە ل بائىزىن ۋان ب
 شىۋەكن بەرەھە^{۱۵۳}

جۈھى نەھنە ھۇمارىن ئ پىنگەھەيىن دېت پىن
 ئاپىنى ل نەقرا بەھدىنان ل ئاكرى ھەبوون^{۱۵۴}

پۇلنىكىن ل دوۋف ھىندىك بىنەمىيىن سىياسى وىلايۋورى
و رەۋشەنپىرى بۇ تەخىن ل خوارى بىرگىرى

۱- ئەھا دەستەلادار:

تەھا دەستەلادار د پىنكھاتا جفاكىدا دگەل ئەھا
تايىت دەيتە ھىزانن^{۱۸۱} د ماۋن سەدسالىبا ۷۱ -
۹مىتر/ ۱۴ ۱۳)زا) ئەھا دەستەلادار ل بەھىيان ژەپىر
و خورن گەلا و مەرتىن عەشپىرەتەن پىنكھاتا ئەۋىن
د سەدسالىبن بەرنا شىان و دەستەلادارى ھەي
و پۇن وان ۋەك ئەھا جوكەدار ب داۋى ئەھاتىو نا
پلنى شىكەستنا خىلافا ئەھامسى ل بەھدا سالا
(۱۵۱مىتر/۱۲۵۸)زىن) و سەرەراي وان ۋىرانگارىن سەر
ب باژىر و كەلەين وان دا ھاتىن ژ ئەگەرى ھىزىن
مەشول و جەلاتىرى و تەيمورى و قەرەقولىو و ئاق
قولىنلېان بەلى شىان باژىر و كەلەين خۇ ل دوۋف
سىستەمىن مەھەگەپەتىن پەلەن^{۱۸۲}

سىستەمىن مەھەگەپەتى شىۋارەك بوو ژ
شىۋارەن رىنكەستنا كارگىرى و دارىي وان ھىزان
ئەو سىستەم گىرئىو بەر داکو ل دوۋف بىنەمىيىن
ۋى نەقەر ب ناك سەر ب وانفەيت بەلى خورن
مولىكىن مەھەگەپەتىن ۋى بىرلەپەت و د بەرامبەرا
دى كۆلمەگىن پارەي نەتە وان مەشولا ئاگىرى و شۇش
ھىلا ل ژىر دەسلى مىر امبارەزەپەن كەكا ۹ - ل
نيزىكى ۷۱۰مىتر/ ۱۳۱۰زىرەھا) و ل مۇرئەلىن جەندىن
ئەلەومەرى نىژىت، امبارەزەپەن كەك كىرە ئوبەرى
خۇ ل ئەرىن و نەقەرىن سەر ب ۋىلە دەستەلەن
دارىي و ئەشكەرىن ۋى دا ۋى و ئەپەس ئاگىرى و
شۇش زى دانە ۋى...^{۱۸۳}

ل (۷۴۸ - ۸۱۲مىتر/۱۲۳۷ - ۱۱۱۱)زا) جەلانپەريان
ھەمان سىياسەت دگەل ھىر و سەرگەرىن بەھىيان
بكارئىھا، كىو پارە ۋى بىنلن سولنان ئەھمەدىن
جەلاتىرى (۷۸۱ - ۸۷۳مىتر/ ۱۳۸۲ - ۱۲۱۰) ل ئامبەن
و ئاگىرى ھائە لىدان^{۱۸۴} لىئانا پارەي بەلگەپە ل سەر
راگەھاندا ئەبەغىيەنا كارگىرى

ۋ ل سەرەمەن ئەپمورلەنگى (۷۷۱-۸۰۷مىتر/۱۲۶۹ -
۱۰۰۰)زا) نەقەر رادەستى سەرگەرىن عەشپىرەتەن

ۋان اسومەنى كىورن مۇسافىرى ھەكارىا (۵۵۱
بىر/۱۱۱۰-۱۱۱۱)زىرەھا^{۱۸۵}، ئەۋن ل نەقەر
لالش ئاگىرى بوۋى، و شىبايە گەلەك لاپەنگەر ل
خۇ كۆمىكەت ئەۋىن بەرەلەف ل باغەرىن دانەن
شىنگال، عىن سەغنى شىخان^{۱۸۶}

سەرەراي بوۋنا پەيۋەندەپەن باش د نەقەرا كورەين
موسلمان و پىنكھاتەپەن ئاپەپەن بىرە، لىن
ژىدەر نامازە ب بوۋانا چەند لىكەلەنگەن نەقەرا
كورەين موسلمان و مەسسىھىيان ژ ئالەكەپە و
د نەقەرا مەسسىھىيان و كورەين ئىزى ژ ئالەكەن
دوۋفە، ب تايىت سەرەمەن جوكەدارىيا بەرەپەن
لوتلوشى (۶۳۱ - ۶۵۷مىتر/۱۲۳۳ - ۱۲۵۹)زا) و كورن ۋى
ئەلمەلەكولسالخ (۱۵۷ - ۱۶۰مىتر/ ۱۲۵۹ - ۱۲۱۲)زا)
ل مووسلىن ھەزىە بىژىن دەسپىكرنا شەرىن كورەين
موسلمان دزى مەسسىھى و ئىزەپەن ب ھاندانا
راسمەخۇ يا جوكەدارى مووسلىن و كورن ۋى بوۋ،
ئەۋن داۋىن گەلەك بىارى و خەلات ددانە كوردان داکو
شەرىن مەسسىھىيان بگەن ئەو ژى ب گولەھا ھەندىن
كىو ھارىكرىيا مەشولان دگەن^{۱۸۷}، د ھەمان دەھا
بەرەپەن لوتلوشى ھاندانا ھىندىك كورەين موسلمان
دكر شەرىن ئىزەپەن بگەن ژەپىر بىرۋاۋەرىن وان بىن
ئاپەنى، ھەزىە د قى ۋارىدا نامازە بىن بگەپەن كىو ھىندەك
ژ كوردان ئەف رىدەگەپە قەبوول ئەدكر و ل سەر ۋى
چەندىن پىنكھاتەن كىو كىو زىان بگەپەن جوكەدارى
مووسلىن، ھەرەك ئەلغەسەنى د قى ۋارىدا بىژىت
ئەقە ب دىن كورەين ئەبوۋ، د نەقەرا خۇدا كۆمىۋون
و پىنكھاتەن كىو نەقەرىن سەر ب مووسلىن قە ئالان
بگەن، ژەپىر كىو ئەف نەقەرە مولىكىن بەرەپەن لوتلوشى
بوۋن^{۱۸۸}

دوۋ: تەخىن جفاكى

دەپەشپوۋن ل سەرەپەن تەخەپەتى ۋەك دپارەكا
جفاكى ژ ساخەلمەن زۇرەي جفاكىن مۇقاپەتى بە
كىو ج جفاك دقلا نىن ژ جىۋازىيا تەخەپەتى دىنەف
ئاگىچىن ۋى دا بەلى ب رىژىن جىۋاز
سەپارەت جفاكىن بەھىيان د شىبانەپە بەيتە

كوردى كىن بەرامبەر لايىنگەرىن و پىشكىشكىرنا پارەي^{۱۳۱} و بەدلىسى دىاركىرىپە و كۆتۈپە كۆ ھىر ازەينەدىن) ھىرى ئامىدىن ئەمۇن ھەققىچەرخى ئەيمۈرلەنگى و كوردى ۋى ا شىلەروخاى د اد بەخمەمورى و خوشىن دا بوون^{۱۳۲}.

ھۆكمدارىن قەرزقوبۇلو ۷۸۰-۹۰۸مىش/۱۳۷۷-۱۵۰۲ازا. دگەل مېرىن بەھدىن ل سەر ھەمان مەنەسەت دچوون قەرزقوبۇسەف ۷۹۰-۸۰۲مىش/۱۳۸۸-۱۵۰۰ازا. كەلا ئاشىتىن ئەمۇا ل ئىزىك ئامىدىن رادىسىلى اشىخ مەخمۇدەي كىر^{۱۳۳}. ھەمۇسە ل ئامىدىن پارە پىلنى اقەرە يوسفاى و كوردى ۋى ابىر بىدالىق قەرزقوبۇلۇپى ھانە لىدان^{۱۳۴}.

ھىرىن بەھدىن ل كۆپىتىكا سىتراكىچەرىن اھەبىكەلىن) پىكەھانا چىكاكىن خۇ دا بوون خودان شىيان و دەستەلادار و دەولەمەندىبوون ئەلمەمورى د پەسنا مېرىن بەھدىن مېئىت، ئەمۇ د بەرفرەھى و خوشىپەكا بەرجاڭ دا بوونە. و چىل و بەرگىن باش و تازە. و ئاھابىن نەخشانەي، يالىدىن ئىچىرىن پىن فىزىكىرى، خۇلام و بەرىسەنگىن گەنج. و كەنيزەپىن جوان. و سىرائىپىز و كەنيزەپىن دەنگىخوش^{۱۳۵}. و ھىدەك ھىرىن وان خۇ ب شاھ امەلكا ئاستان كىرىبوون. ئىپىن ئەلفونى دىئىت امىبارەزەدىن كەك ز شاپەن امەلكىن) ئەرىل و چىا بوو و خەدى ھىز و شىيان دىبوون^{۱۳۶}.

ھىرىن كورد پۇلكىن بەرز ھەبووبە د بىلنى ئاھەدانىن دا. و يازىرىن بەھدىن ئاھەدانىپەكا بەرجاڭ بىخۇفەگىرىبوو. ۋەك ئاھاكىرنا مەزگەفت و خواندەگە. و ھەد^{۱۳۷}. ئىپىن ئەلفونى دىئىت امىبارەزەدىن كەك اي خواندەگەھەكا مەرىن يا خودان ئاھابىپەكىن پىدە ئاھاكىرىبوو و مولىكەكىن گەلەك بۇ كىرىبو و ۋەلف^{۱۳۸}.

ھىرىن بەھدىن د ھۆكمرانىپا خۇدا ل بوۋف سىستەمى مېراتكىرى دچوون. كور پىشىن باىن دەك د ھۆكمرانىپىن دا و ھىدەك چاران دەستەلات بۇ كەسەكىن دىنر دچوو ئىناق بەھمالىن دا ل دەمىن چ ۋىرس ئەيان. زى ھىدىن ئاكو دەستەلات بەمىتە ئىناق

بەھمالىن و غەشپىرەننى دا^{۱۳۹}.

ھىرىن بەھدىن د رىقەبىنا مېرىگەھىن خۇدا ب پەلە ئىك پىشكىرەپىن كەسەتىن غەشپىرەنا خۇ بىخۇ بوون. موبارەزەدىن كەك ھىرىن ئاكرىن ا مەلمىنى ۋى پىن ب كەيف و خوشى بۇ دەمىن ئەمۇ پىن ب كەيف و خوشى. و رۇزا ۋى دەھلىتە سەر نەھى يا ۋى. و گەلەك مېرى ئىناق غەشپىرەنا ۋى دا ھەبوونە زەمەر كۆ ز نەشىن ۋى بوونە. و ۋى پىن ز ھىرىن دىنر دەستەلات ھەبوو و گىرنگى ب دەولەتنى بەا^{۱۴۰}.

دەمىن ئەمۇ ل سەر ئەخا ھۆكمدار ئىلاھىپىن پىنەپىپە ئامازە ب سەرىپىشتىن كەلا ادزداران پىكەپىن^{۱۴۱} چۈنكى ئەمۇ زى ز ئەخا ئاپەت بوون. زەمەر كۆ زۇرىمى يازىرىن كوردى كەلا بوونە ئەمۇ پىنەكى بوو كەسەك بەيتە نامەزلىقن ز بۇ سەرىپىشتىن ل پاراستنا ۋى پىكەت. كىرىن ادزداران ز كىرىن ئەشكىرى دەيتە ھىمەرتىن پىن كۆ ل سەرىپىسى ھۆكەمىن ئەنابىكىا ل سەر وان ۋىلاپەتىن سەر ب ۋەلفە مەركەپىنى. و پىن ئەف كارە دگىرتمەسەت مېنا ھۆكمدارىن ئەشكىرى دەھەمەزماران، غەزەپىن ئاپەك ل سەرىپىسى ئىلىخان ابىقەلىن ۱۱۳۱-۱۸۰۰مىش/۱۱۶۵-۱۲۸۱ازا) دىدارىن كەلا ئامىدىن بوو و ئىلىخانىن ئەمۇ ھىلا بوو ل سەر ھۆكمرانىپا ئامىدىن زەمەر كۆ سىياسەتەكا باش دگەل خەلكى ۋى پىكارىتىنا ئەمۇ ئەلفونى د پەسنا ۋى دا دىئىت اخودان رابىردووبەكىن باش بوو. و ب باشى چاقەپىرى ل زىر دەستىن خۇ كىرىپە^{۱۴۲}.

ب - ئەخا كەسەپىن خودان زانەت و ئەدەپ:

ئەمۇ چىنە با دىقەبىرا ئەخا ھۆكمدار و يا كەپتىن دا و ھەمى ئەخىن رەۋشەپىر ئىناق چىكاكىن بەھدىن دا پىن ئىبارەزەپەكا باش د ۋارىن زانەتىن ئاپىنى و ئەدەپى دا ھەمى بىخۇفەگىرت. دەھىرا بەھدىن گەلەك زانە دىقەپىن زانەتى پىن چىراۋچىسۇرەدا ھەبوونە. ئەلخەمەمورى د ئاخىقتىن خۇدا ل دۇر يازىرىن ئاكرىن دىئىت دەستەپەكا خودان زانەت زى پەيدا بوونە^{۱۴۳}. ھەمۇسە بەدلىسى د پەسنا

عەشپەرەتتىن سىنى ل ۋىلايەتتا سىنىيان ما دىيىتتە ال ئەقى جەيى پىرايىيا زانا و شىخىن ئاقدارن كوردىستانى زىيانما^{۱۱۱} ل دۇر ئەقىدىن دىيىتتە ال ئەقى جەيى ب سەر ئەقىدىن ئە گەلەك شارەزايىن زانىست و زانىست لى ئەقى و ال بىن چاقىدىزىيەكا باش دان زىو ب دەستلەپتانا زانىستىن ئەقى و خواندانا ھۇنەرىن ئەقى ب تايىت غەرىمۇدەيىن پىغەمبەرى و فىقە و سەرف و ئەجەب و ئاخىتىن و لۇزىك و رەھابىزىن بەلگە ئەقى زانىستىن دى يىن بەرەست^{۱۱۲}.

ۋەسا بەرە كۆ ھەببۇئا زىمەكە مەن ز زانىيان ل بەھدىيان د بىياتتا بەرەتتە بۇ بۇونا خواندلىگەيىن ئايىتى ۋەك دەزگەيىن فېرگەن، و پىتەدانا مېرىن ۋى ب زانىست و زانىيان ز لايەكىفە و ئاقدارنا خواندلىگەھان ز لايىن ھەقىقە گۇتتا بەھلىسى پىشەقەتتە بىن چەندى دىكەت دەمى دىيىتتە اھوكەدداران خواندلىگە و ھەزگەت ل ئەقى بازىرى ئاقدارنە تىئا زانا گەزگەيىن ب كەزىزىن زانىستىن ئايىتى دەم و دەرىسان دىيىن و مەقە دىگەھىتىن و خەلگ زى مەقە ز وان دىيىن^{۱۱۳}.

ھەببۇسا مېرىن ئەقىدىن زەھەبىن كۆرىن بەھەنەبىن زانىيەكەن شارەزايىو د زانىستىن شەرىئەتى و سىزىران نا، و پەيۋەندى و ئىكەتتەكە سوگم ھەببۇيە دىگەل زانىيان و زىز لىن دىگەت^{۱۱۴} بەرى ئەھا مە ئامازە ب ئاقدارنا خواندلىگەھەكى ل ئاگەزى كرىبوو كۆ زلانى مېرىن ۋى سۇپارەزەپتى قە ھەتتو ئاقدارن و دارايەكەن مەن ۋەك ۋەتتە لى د مەراخت.

ز زانىيىن ئاقدار ل دەقەرا بەھدىيان اسەبەد كۆرى سەھەدۇللا كۆرى عىسا بىن بەرىياس ب سەبەدا (۱۲۷مىش/۱۲۲۹ز مەرىيە) ل ئىكە ز گۇنەبىن نىزىك ئاگەزى دىيىتىن ئەھلىئا شارەزايەكا باش د ۋارى ئەدەب و زىمەن ئەھەبۇادا ھەببۇيە ۋى ھەندەك شەھەر ھەنە لىبىن ئەلشەھەراي ھەندەك ز وان د پەرتووكا خۇدا ئىپتايە خوارى^{۱۱۵} دىسان زانا ا ئەبۇ غەببۇللا مەھمەد كۆرىن فەرلۇنى غەدەۋى بىن ئاگەھى د ۋارى زىمەن و زەمەنى دا بىن ئاقدار بۇو، ئەقى و خۇبىدكارىن زانىستى زىو فېرەبۇنى و مەقا ۋەزگەزىن ل خواندلىگەھى ۋى قەستتا ۋى دىكىن جۇگرافىيەسى

پاقوت ئەلمەھمەدۇي چاقىدىكەھنە دىگەل كرىبوو و گەنگەشە ل دۇر بەھتىن ئەھرايىن ئاقدارنا ھەببۇلا چى بىوو، ئەلمەھمەدۇي پەرتووكا خۇدا ئوومار كرىنە^{۱۱۶}. ھەببۇسا ز زانىيىن دىر زانا مەھمەد كۆرىن ئەھمەدۇي گەزگەھى (۷۱۳مىش/۱۳۱۲ز مەرىيە) و بىن ئاقدار ب ال كۆلە خۇدانى پەرتووكا الزىج و ھەيئە، و زانا غەببۇلراھمان كەھى (۸۰۶مىش/۱۴۰۳ز مەرىيە) خۇدانى پەرتووكا الفەھەس الھەكەم^{۱۱۷} بەلنى د بەلنى بىزىشكى دا ھەسەن كۆرىن نوحىن قۇمەرى بىن بەرەزى (۸۱۲مىش/۱۴۰۷ز مەرىيە) ئەقى پەرتووكەك ل دۇر زانىيىن بىزىشكى دۇستەرى^{۱۱۸}.

ز زانىيىن سىنى زانىيىن شەرىئى شەھى ئەبۇبەكر كۆرىن ئەسەمەل كۆرىن بوسەف سىنى ھەسەكەھى بىن ئاقدار ب الشرايى (۹۲۰مىش/۱۵۱۱ز مەرىيە) خۇدانى پەرتووكا اشەخ الفەھەس فى الشەرىفا^{۱۱۹} دىسان ز زانىيىن دىر شىخوئىسلام ئەبۇ سەھە مەھمەد كۆرىن مەھمەدۇي ئەقىدى (۹۵۱/۱۵۱۱ز مەرىيە) خۇدانى ئەفەسەرا دىيىتىن ارشاد ئەقىل ئەسلىم، يا ئاقدار ب اتفەسەرا بىس ئەسەھە ئەھمادى^{۱۲۰}.

زەھەزى زانىيىن مۇستەھان زىمەكە زانىيان ز ئايىتى جۇھەيىان زى ئاقدار بىوون، و شارەزايەكا باش د زانىستىن ئەھرات و ئەلمەھمەدۇي دا ھەببۇيە، و ئەلئوتتەبلى ئامازە ب ۋى چەندى كرىيە و دىيىتتە زىمەكە زانىيىن مەن ئەف وان دا ھەببۇيە^{۱۲۱}.

زەھەزى ئەھنا خۇدان زانىست د زىمەكە بەختەھەدرا دىزان خۇدان سامان و جەھىن ھەزى بۇيىنە زەھەزەھەنا ھىرا ب وان و پارەكەن مەن بۇ وان خواندلىگەھان ئەرخەندەك بىن وان دەرىس تىئا دىگۇن.

ج- ئەھا دەولەھەدەن:

ئەھا دەولەھەدەن بەھتە ھۇمەرتىن ز ئەھىن چىفاكى بىن كرىگ، ئەو ئەقەرا ئەھا تايىت و يا كەشتىدەن ئەف ئەھە پىكەھانى بۇو ز خۇدان ئەرد و نەرىش و كەھال و مەرتە بازىگەلەن، ئەھلىن ئەھى جەھەكەن باش ئەف چىفاكى دا ھەببۇيە چەنكى خۇدان پارە و مەلەك بۇون.

يېنى دەۋلەتمەند بويىنە د جفاكى بەھىنى دا ^(۱۳۱)،
 زىمىبارى مەسبىھىيان ئەۋىن خودان مولك، ۋەك
 بۇتىرس ئەلئەسەرى نىزىت ال سالا (۱۲۸ مىتى/۱۲۴۰ز)،
 كۆندى ئەلەب ئەۋىن دكەپىنە دەقرا داسىن و كۆندى
 پاتويە ل دەقرا ناكىزى ب مىرات (باب باپىران بۇ سار
 شەمەۋىنى ماپە ^(۱۳۱)، و مەزىنە كەسەپەتېنن ئايىنېن
 مەسبىھى يېنى دەۋلەتمەند پارەك زار ۋەك ۋەفە بۇ
 دېر و كەپىسا د مەزىخت- (ۋانا پەترىك شەمەۋىن
 ئەۋىن ل سالا (۸۹۱ مىتى/۱۲۹۰ز) ھىدەك ئەرد و
 نالھى (خودان كرى و سەكىن فەرىز (دەستەلانا
 فەرقەۋىتلىۋا پىن ۋەرگىزى زىۋ سەلمەندنا سولكېيان
 ۋى سولكى و كرىپە ۋەفە بۇ نېران ^(۱۳۱)، نېسان
 شەسبىھىيان د سەردەسەن جوكىمىن فەرقەۋىتلىۋان دا
 كارىن بارگىنېن دكىن اېرەقوام زىۋ بارگىنېن قەسنا
 مەرى دكىن ^(۱۳۱)،

د- تەخا گىشى:

تەخا چىنە (جۇنېن جۇرلۇجۇر ۋەك جۇتېل
 و شەرقان و خەلكىن كەلا و بازىران (پېنەكار و
 كارىسازان، زىمىبارى كۆچەرەن پىنكەھات-
 كاۋدانېن تەخا گىشى نارادەكىن مەن گىزىداۋ
 كاۋدانېن سىياسىيە، ل دوۋف سەرىۋەرى خۇ ئەۋ پىر
 (تەخىن دىر يېنى جفاكى ئەخۇشېيان دىيىن ۋەك
 ۋىزانكارى و خرابكارى و شەر و داكىرگىران-
 سەبارەت تەخا گىشى ل بەھىنەن، دگەل
 دەستېنكا ھاتنا مەغۇلا فىن تەخىن بەرەسېنگىرتنا
 ۋان ب سىۋىن خۇفەگىرتىۋو، و ئەلەۋمەرى ھەلۋىسەن
 تەخا گىشى نغان كاۋداناندا بەرجاف كىرىپە و دىزىت
 (زەلاۋىن ئىمانېن شەرى ھەى چ كەس ئەما بويىن
 زىلى ئاكنىچىن چىا و دەسەن گاپور ئەلەۋىيان ۋان (ز
 نەف بىەن و نىرېكەن و پىشراسىنېۋىن كۆ تېزىن ۋان
 ئاگەھىن ب فىند و فىل سەردەرى دگەل ۋان كىر ل
 سەر دانا خەراجىن دگەل ۋان پىنكەھان (بۇ ئەھىلانا
 (مەھەپان ^(۱۳۱)، و پىنەپىيە ئەم زىزەكەپىن كۆ (ز
 ئەكەرىن داكىرگىنېن ل دوۋف ئىك بۇ سەر دەقرا
 بەھىنەن ھىدەك غەشېرەتېن كۆرى جۇن خۇ ب

(ز كەپىندا غەشېرەتا مازىنجانى با جىلۋاز بويىپە نەف
 غەشېرەتېن بەھىنەن دا چۈنگى اد سەرىۋەرىكىن
 باش و دەۋلەتمەندا بويىپە ^(۱۳۱)، ۋان ا گەلەك كۆند و
 ۋازىن چىنەننى ھەبويىن ^(۱۳۱)، و خودان ئەرىش و كەۋال
 بويىن (پەز و بىز و چىل و ھەسپان، زىمىبارى جىنەترا
 كۆ ل دەقەرىن كۆرىد د كىنە بويىن و ئەفە بەلگەپە
 كۆ مازىنجانبا يېنى ھاپرەگىرىن ^(۱۳۱)،
 بارگىنى زىمەرىكىن كىرىكىن داھاتېن دەۋلەتمەندا
 بويىپە سەردەرى ئەۋىن سەسنى و لاۋازىيا سەرىۋەرى
 بارگىنى نەلەقرا سەدەسالىيا (۷ - ۹ مىتى/۱۳ - ۱۲۵ز)،
 (ئەكەرىن كاۋدانېن سىياسى و بەلاۋىۋونا جەرىمەچىيان
 بخۇفە گىرتى، بەلىن براقا بارگىنى نە راپەسلىا و
 كۆرىن د ئەقى مەۋى دا ۋەلكىن سەردەكى و كىرىك
 دگىزان زىۋ پاراسىنا رىكىن بارگىنى ۋەك ھەكارىيا
 ھەر (بۇخارا نا جىزىق ئۆمەدىرى ل گەلەك جەھان
 دگىرتىن ^(۱۳۱)، ھەرىۋىسا غەشېرەتا بۇتەلى زى اد داھل
 كرى بويىن بۇ ئۆمەدىرىن ^(۱۳۱)،
 ئامىدىن سەنتەرىكىن بارگىنى بىن بەرجاف بويى،
 بارگىنان قەسەت دكىن، ئىيىن ئەلەببەرى ئەمەزە كرىپە
 و دىزىت دەسە بەندا كەفتىپە زىر دەستىن مەغۇلا
 اشىخ غەبەۋرەمەن اى بچە ھىلا و بەرف سويىس
 قە چىۋ و بارگىنى نەلەقرا ۋى و ئەمىدىن دا كىر ^(۱۳۱)،
 ھىگىن (ز كىرىكىن ھەنارەتېن دەقرا بەھىنەن
 بويىپە، زىمىبارى جۇزىن فىقى ۋەك ھەنارن، و دارى،
 و ھىدەك كەرىستا ۋەك ئەمىنى و سەۋىيا و لاۋرە و
 زەرىخ و رەسەسنى، زىلى جۇزىن پەنېر و سېپانى ^(۱۳۱)،
 زىمەرىن دىرۇكى پىزانېن ل نۇر نەقىن بارگىنان
 دىرەكەرتە زىلى كىمەك (ۋان، ۋەك بارگان ئەبو
 ئەلەمەسەن مەلى كۆرى ئەبو بەكرىن كۆرى سولەيمان
 دىۋەلىن مەملىسەنى (پىشى سالا ۱۷۸ مىتى/۱۲۲ز)
 مەرىپە، كۆ (ز ئەۋىنېن بارگىنان بويىپە ^(۱۳۱)، و بارگان
 ئەۋەمەدىن شىنگالى ئەۋىن ھانتۇچويىنا چىنەن دكىر، و
 كەۋەك ئىيىن بەنلەۋى چالېنكەھتەن دگەل كرىپە و
 دەرىپە ۋى كۆنپىيە (ئىك (ز كەسېن خودان قەەر و
 خودان مالىمەتكىن مەن بويىپە ^(۱۳۱)،
 ھەزى كۆننېن بە كۆ جۇھى (تەخىن جفاكى

ۋەك روپباران و ئەف چەندە د فەگىرانىن چوگرافىيەسى و گەرۇكتا دىبارىيەت نەقىش نامازە ب گوند و بازىرىن بەھدىنان دگەن دىبارەي ئامىدىن گىلىتە ال سەر چىيەمكىن كەطرى يە و دىن دا روپبار و يانچەندە ^{۱۱۱} و بازىرىن ئەلجەسەنىن ازخۇا ا روپبارەكىن مەزىن ھەبە و ئاقدان پىن دەپتە كىن و دەپتە سەر روپبارىن دىچەندە ^{۱۱۲}. ھەروەسا ئاغا زىر ئەرە زى ئىمەرىكىن دى يە ز ئىمەرىن ئاقدان ۋەك ل گوندى خىلتا ل ئىزىك ئاكرىن كو (كەبەكا نەرى لىن ھەبە) ^{۱۱۳}.

تەخا شەرقىياتان دەپتە ھىزارىن ز تەخىن كىرىك دىناق چىنا گىشى دا ھەر ھىرگەمەكا كوردى زىمارەكا مەزىنا شەرقىياتان لى ھەبوونە و د خىزەتا ھىر و سەرگىرىن كوردى دا كاردىگى ئەلجەسەرى ب زىمارە رىزەبا شەرقىياتان كورد دىباركەبە اژمارا شەرقىياتان ھەبەدى ز ھىزار چەكداران كىمەتر نەبوونە بەلىن ھەكازىرىن ئاكنىمى ل نەقرا ئامىدىن زىمارا وان ز چوار ھىزار چەكدارا پىر بوونە ^{۱۱۴}. كاردەكى رەبا بووبە ھىزىن كوردا ز بۇ دوستگىنا ھىزىن خۇ پالەشتىبا خۇ ب شىنەبەكىن سەرەكى بەندە سەر كەسەلىن ز غەشىرەتا خۇ چوتكى دىزگىن ئەشكەرى دەتە ھىزارىن ۋەك ھىزا فىداكارا ھىزىن كورد زى پاراستا ھىرگەھىن

بەلى مە چ پىزىلىن دوست ل سەر خەلگىن بازىر و كەلان تەۋىن خودان پىشە و فۇشبار نىن ئەلجەسەرى نامازە ب ھەبوونا بازارەكى كىرىە ل نەقرا زىبار و دىبىزىت ئەو اخودان بازىركى بوونە و وان بازىر و بازار ھەبوونە ^{۱۱۵}. و ئەف چەندە بەلگەبە ل سەر ھەبوونا بازارەكى ئالغۇبى ل ۋىن نەقەرىن ھەبوونا فۇشبار و خودان پىشەبان ز زىبارىن.

يا زانەبە كو جىل و بەرگ و پىلاقىن سىلىپىن كوردى اكلاشرا پىشەسازىبەكا ئالغۇبى بووبە دىسان زۆرەي خودان پىشەبان ۋەك ئاستىگەر و پىندوزى و تەفتىكلى ز جۇھرى و مەسەبىچىبان بوون ^{۱۱۶}. ھەروەسا مەسەبىخى زى دىقادار ب چىكرىنا مەى بوون ئەلمۇستەۋىلى پىن نەزەبىنى نامازەكەرىبە كو تىرى د چىكرىنا ۋىن دا ل نەقرا ئاكرىن دەتە بكارلىبان ^{۱۱۷}.

چە ھىلان ۋەك كوردىن دىسىنى كو گەلەك تەخۇشى و نەزەسەرى ل سەر نەقىش ھىزىن مەغۇلان دىبىتە ز جەپىن خۇ كۇچەرىبوون و ل نەقەرىن دى بەللاھەبوون ل دوولدا ھىندەك ز وان زىرەنەفە جەپىن خۇ ئەلجەسەرى ل نەزەبىن چەندە دىبىزىت اداستى ب زىمارە و شىبان و مولىكىن خۇ پىن ئىكىن بوونە. ئا ھىزىن وان ا بەر كوردى كىپەكەي ب كەس و كازىن خۇ و ب نەبىلى بازىركى ئاكو بەرەلەف و زىكفە بوون ^{۱۱۸}. خەلگىن ئاكرىن و ئامىدىن زى نەخۇشى دەپتە ز ۋىزەتگارى و داگىرگىرىن ئاق قوبىلىۋان ل سەرەمەن ئوزون ھەسەنەي ۸۷۱-۸۸۳مىل/۱۴۶۸-۱۴۷۸زا ب سەرگىشىبا سولەيمان بىك بىزىن ل سالا ۸۷۵۱مىل/۱۷۰۰زاىن. ۋەزىرلىن وان كىمەر نە بوونە ز نىدەبەتتە ھىزىن مەغۇلا ^{۱۱۹}.

ھەروەسا تەخا گىشى ل بەھدىنان د ھىندەك دەمىن دىرۇكى دا توۋشى تىش و نەردا بوونە. پەسەن كوردى خەبىروللاي دىبىزىت ل سالىن (۸۱۸مىل/۱۴۲۴زا) ن و ۸۱-۸۶مىل/۱۵۵۱زاىن ئىشقا نامەن گەلەك ز خەلگىن ئامىدىن و ئاكرىن كوشىنە ^{۱۲۰}.

جۇتباران رىزەكا مەزىن ز تەخا گىشى پىنكەتتە و پىنەقى بوو باجا خەراجىن دا بە ج رىزەكى ز بەرەمەى بان ب پارەي ل دوول ئەخمىنكەرنا بەرەمەى بەندە ھىزىن خۇ و ئەوان زى بەشەك بۇخۇ ھىلان و پىن مەبى بەندە خۇكەمەرىن مەغۇلا و ل دوول وان دا جەلەبىرى نەقىمورى و قەرەقوبىلو و ئاق قوبىلىۋان ال سەر دانا خەراجىن دگەل وان پىنكەتتە ^{۱۲۱}.

بەرەمەن جۇتباران ل بەھدىنان پىن جۇرا و چۇر بوو ل پە ئىك چاندا كەمەن و جەھى بووبە ل نەقرا مەرج ا بەرەمەش ا مەلەسەبەمالتا و ل پە دو چاندا بىرىجى بوو و گوندىن بازىرىن ئاكرىن د ئاقدار بوون ب چاندىن ئەخاسەبە گوندىن جوجى زىدەبارى چاندا جۇزىن فىقى و دارىن بىەر ۋەك مېۋىن تىرى و ھىزار. ۋەگەلەكىن پىر ^{۱۲۲}.

سەبەرت رىكىن ئاقدان جۇتبار زىو ئاقدانا بەرەمەن ۋەكى جە و گەمەى پىشت گەرمەن بارانان بوون ل دوولدا ل سەر زىمەرىن ئاغا زىر ئەرە بووبە

سەلتەنەتە ل ۋەزىر بوشەزى قەستنا زۇلتەن ب پىت و بەرەگەت ل بەدلىسىن دىكىن پىنقى بوو ژ ھەر سىن سەد سەزىن پەزى پەزەك ۋەك باج دابا جوگمەزىن بەدلىسى^{۱۱۰}

سى، زىرخانا چىكايا چىكاكى بەھدىنى:

شىنۋازى غەشىرەتەپەنى بىن رالىو ل سەز چىكاكى بەھدىنى، چوئىكى غەشىرەت پىشكا خودان زەفەر و شىيان بوون دىنەك چىكاكى كوردى دا ۋەك دەزگابەن رىنگەختى ب ھەمى كىر و كىرەزىن كىرەنەي ب زىانا چىكاكى رابوون تاكىن غەشىرەن پىر شىلەزىن ب غەشىرەنا خۇ بەت ژ كەسەپەتتەپا خۇ ب گوھەدەرەكى دىسۆزى سەزۇكىن غەشىرەن ھاتتەپەتتەپەن، كەسەپەن سەزىب غەشىرەن زىو پىشەقەتتەپا ۋى و قورەتتەپەن ب جان و سەمەن خۇ پىنخەمەت ۋى ج چاران دەست ئەدەھلەنە، ۋ ئەف چەندە ئەپتتەپا سەزەكتەنا ھەدەك سەزۇك غەشىرەنا دگەھەپت دەمى مېرگەھەن خۇ بىن تاپەت دامەزەتەن و بەرەھەمى بىن دى سەزەزى وان ۋىزەتتەپەن و ئازارەن ب سەزىب بازىران دا ھاتىن سەزۇك غەشىرەن كىرەزىن ۋى بىزەھەپت و سىياسەت ۋى بەزەدەر و ل دووۋ سىستەمى مېزەتتەپەن سەزۇكەتتەپا ۋى دىگر و ئەو بەزەپەن بوو ژ چارەسەزەكتەنا ئاكوۋىكىيا ل دووۋ ھەدەك بەھەپتەپەن بەزەپەن و ئاشىگەرە ل دەف خەلكى ھۇزۇق كو ۋەك پەسەپەكا ئاھخوۋىي و ئەپا ئىقىسى بوو^{۱۱۱}

غەشىرەتتەپەن ل دەفەرا بەھدىنان ل سەز بىتەن كىرەنە ب ئەزە قە دەپتە رىنگەختىن، زىبارى ب ئاقتى ۋەلاش خۇ زىبار ھاتتە تەپەن، ئاسى ل دووۋ ۋەلاش وان ئاسىن، ۋ ھەر ب ئەقى شىنۋەزى سەزەپەت غەشىرەن پىر ۋەك سەندى و بەزەپەن^{۱۱۲}

غەشىرەتتەپەن بەھدىنان دابەھەپتەپەن بۇ ئوبجەخ و بەھەلان مازىنچە ئوبجەخەكە ژ ھەمەپەن^{۱۱۳} و سەلتەنەتتەپەن دابەھەپتەپەن بۇ ھەشت ئوبجەخا

گەشت جەھى و ھەسەپەن باجا جەزىن دەن سەزەپەت جەھەپتەپەن ئاھەپتەپەن ئوتتەپەن دىزەپت اجەھەپتەپەن ئەھەپتەپەن ۋەك ھەمى جەھەپتەپەن پىر بىن ئاگەنجى ل دەفەزىن مۇسەلەنەن جەزىپە د دان^{۱۱۴} باجا جەزىن با شەزەپەن بوو، بەلەن ھەدەك باجەن پىر بىن تاپەت ھەپتەپەن نە د چارچۇقۇن باجەن شەزەپەن ۋ بىن بەرەھەم دا بوون ۋەك ئەوون باجا جوگمەزىن ھەپتەپەن ئوتتەپەن ل سەز كۆرەن شىخ ھەدەپەن كۆرەن مۇسەھەپەن ل دەفەرا مەن سەننى (اللاش) سەپەتتەپەن ل دۆر ئەقەن چەتتەپەن ئەھەپتەپەن دىزەپت با با ھۇزرا تەپت ب خۇزى ژ كۆرەن ھەپتەپەن كۆرەن ۋەزەگەن، ئەفە و زىدەپەن قەسەپەن كىزەت و ئەھزەپەن ئارامەتتەپەن ۋى دىكىن^{۱۱۵}

ۋ ل داۋىن پىنقىپە بەھەپتەپەن پىر نەھەكە پىر نەھەپتەپەن ژ چىنا گەشتتەپەن ئەزەپەن كۆچەپەن گەزەكەن، كۆ كىزەن وان بىن سەزەكە چەزەپەن ئەھزەپەن ۋ كەھەپتەپەن بە، زەستەنا ل دەپتە و ئەھەپتە گەزەپەن دىزەن ۋ ل ھەپتەپەن سەزەكەھەپتە چەزەپەن چەپەن (زۇلتەن) دىنەك كۆپەنەنە دىزەن^{۱۱۶} ۋ ئەزەپەن گەھەك جەپەن، (ۋانا ئەزەپەن) ۋ ئوبجەپەن وان (شەزەپەن، ھاجان، گەھەپەن، قىلان، سەھان، زەك، شەھەپەن) دىسەن ژ كۆچەپەن پىر (ھەزەپەن) ل ئاگەپەن ۋ غەشىرەنا اگۇھەپەن^{۱۱۷} بەھەپتەپەن چەزەپەن باش بۇ ئەھزەپەن ۋ كەھەپتەپەن ھەپتەپەن ۋەك دەفەرا كۆرە (گەھەپەن) اجەھەپتەپەن بەزەپەن ۋ چەزەپەن باش بۇ گىئەھەپەن ۋ ل زۇرەپەن ئەھەپتەپەن سەلەن بىن ب پىت و بەرەگەتە^{۱۱۸}

كۆچەپەن گەزەك دىنەپەن بوون ب چىكەنا سەپەنەن ۋ زىچەپەن^{۱۱۹} ھەزەپەن گەشتتەپەن بە كو باجەك ل سەز خودان ئەھزەپەن ۋ كەھەپتەپەن ھەپتەپەن ئەھەپتەپەن ل سەزەپەن چەزەپەن دىكەپەن باجا ئوبجەپەن ئاگەپەن باجا چەزەپەن، ئەھەپتەپەن بەزەپەن ۋ دىزەپت دەھەپتە چەزەپەن ھەدەك قەزەپەن دەستتەپەن ئاگەپەن بوون ل ھەمى گەتە ۋ دەفەزىن كۆچەپەنەن دىكەپەن زىو ئەھزەپەن ئەھزەپەن ۋ كەھەپتەپەن، ۋ پىشكا دەھەپتەپەن سەزەك بۇ ژ ھەر سەد سەزەپەن ۋ ئەقەن ژ مېزەن مەھەپەن ۋ تەپەك ۋ كۆرە ۋ ھەزەپەن ۋ ئەھزەپەن دىكەپەن^{۱۲۰} دەھەپتەپەن

ۋ جفاكىن بەھدىنى بىن زى نوورنىنە دەھن مېر بان باب بان برا ب كۈلشتا زىن رادىت كو لىو ھىرۇكەن نامىس ۋ سىرلندەھىيا وان ھاتىبە بىپىكىن^{۱۱۱}

سىرھىرا پاراسىنا شىۋازى خۇ بىن غەشىرەنگەرى. بەلن جفاكىن بەھدىنى خۇ دگەل زىانا شارىستانى گۈنجانىيە پەيداۋونا سىرگەھىن كۈردى ھۆكەرەكىن مەرتىن پىشكەقتا ۋى بۈيۈە ۋ كۈمەكا سىزى ۋ دەرگەھىن ئابىنى ۋ رەۋشنىرى ۋ ئابۋورى ۋ سىخلىمى زىلپىن قان سىرگەھانفە ھاتەدەمەن زىنن كو لىو يەخۇ سىمپىن جفاكىن شارىستانى بۈۋن دىسان ھەمەرنەگىيا پىكەھاتەيا ئاكنجىيان ل دەھرا بەھدىنان ز ھەبۋونا ئەلەۋە ۋ ئۇلپىن ئابىنى بىن جىپاز كارنىكەرنەكا مەرن كىرىپە سەر نىكەلىبۈۋن ۋ خۇكۈنجانىنا وان دگەل شارىستانىھىن ب شىۋەپەكەن گىشتى

جفاكىن بەھدىنى خىندەك بىنما ۋ شىۋازىن رەھتارى ۋەك مېرلەنگەرى دەستە بۇ دەستە ۋەرگەرنىنە ۋ ل دوۋفا بۈۋىنە داب ۋ نەرتىن بەرەلەف ۋ ب كارتىنەنە دگەل داب ۋ نەرتىن غەشىرەنگەرى.

زىزگىن ۋ مەردىنى دگەل مېھمانى ۋەك رەھتارەكا جفاكى ۋ ئابىنى ۋ غەشىرەنى دەھنە ھىزمارىن ز داب ۋ نەرتىن بەرەلەف د جفاكىن بەھدىنى دا ئىبىن بەتۈنەۋ پەسنا كۈردىن شىنگالىن ب مەردىنى كىرىپە^{۱۱۲} ھەروەسا كۈردىن زاخۇ گەلەك رىز ل ھىزلىن بىلى دگىرت^{۱۱۳}. ھىندەك كەسەن ئەف داب ۋ نەرتە پاراسىنە ۋ لىو بۈرى باژىرىن خۇ لىبىن ئەلجەزى نامازەكۈرىپە ۋ بىزىت ئىك ز كەسەلەپىن نەقدار ز ھەلگىن ئەمەدەن دگۈتەن سىپەھەلەپىن لاجىن ئامىدى ئەلجەزى (۱۹۰۱مىش -- ۱۲۹۰ ز) اگەلەك ھىز زىبىلىيان دگر نەخاسە ھەلگىن جەزىرا ئەلەۋمەرى ۋ دەھن خۇكەرنابىيا قوس ۋەرگىنى گەلەك ز ھەلگىن جەزىرى قەسنا ۋى د كىن ۋ ۋى زى ب چاكى سىرەھەرى دگەل وان كر ۋ باشىرىن شىۋە پىشۋازى ل وان كرا^{۱۱۴}

ۋ ز داب ۋ نەرتىن بەرەلەف ل بەھدىنان سەرەھانا مەرزەگەھابە زىەر گەلەك ئەگەران ۋەك بىرۋى ۋ

ۋەك بانوكى ھۈۋەپەدى دلخىزان بوجىيان زكىزان برازى^{۱۱۵} ۋ ز ئابىن غەشىرەنا زىارا بەرۋى ھىزۋورى شىۋىزان. براۋەستە گەردى ھەركى^{۱۱۶}

پەپۈندىيا نەقەرا غەشىرەتەن بەھدىنان ب زۇپا ئاكوكىيان نەقەرا وان دا ھاتىبە نىاسىن ۋ ئەگەرىن سەرەكى زىلپىن بۇ ھەلگىيا پىنخەستە خۇكەرانىن ۋ بەرغەھەكەنا دەستەلەن زۇب ب دەستەلەننا نەرد ۋ ھەلگى. ئەلەۋمەرى د پەسنا شەرىن ھازىجانى ۋ زىلپىن دا بىزىت اشەرى نەقەرا وان ۋ مازىجانىان دەھەكىن رىز قەكىشاپۋا^{۱۱۷} ۋ ز ئەنجانىن ۋى زىلپىن سەرب ھەمى مولكىن مازىجانىان داگىرن ۋەك ل پىش ۋەخت مە دىارگىرى.

چۈار: پىر ۋ باۋەر ۋ داب ۋ نەرت

جفاكىن بەھدىنى ھىندەك داب ۋ نەرتىن غەشىرەنگەرى ل دەف ھەنە كو ھەمى غەشىرەتەن دى بىن كۈردى دگىرت ۋەك ئۆلەكەرنىن بەدەپىسى بىن راستگۈ بۈۋ دەھن نامازە پىن كىرى ۋ گۈنى املەتەن كۈرد. ئە پىگىزى ھەرمەنابىپە ۋ خۇكەم ۋ باسايان جى بەجىن ئاگەت-ھەرا ئۆلەكەرنىن ل دەف ھەپە^{۱۱۸}.

ۋ ز داب ۋ نەرتىن بىر بىن بەرەلەف اخۈنە. ۋ جىپازى ھەپە ۋ ۋەرگەرتا ۋى دا ئەو زى چ كۈزەكەن پارەى بىت بان زىكەن بان چەند ھەسپەكا دەھە خۇدانى خۇپىن ز داب ۋ نەرتىن بىر قەھمەۋاندە. ئەو زى دەھن سىرۋەكىن غەشىرەتەن ب پاراسىنا ۋى كەسە رادىت ئەۋى قەست دكەتنى تاكو كەسەلەپىن چاگەسار ۋ خىزىۋاز مەپىنكەرنى د ئارىشا وان دا دگەن ۋ چارەسەر دگەن. ز داب ۋ نەرتىن بىر ۋەك ۋەسەكە. جىنم اۋشرا كو سىرۋەك غەشىرەت ۋەردگىرت ئۇلى خۇپىن ئەفە ۋەك قەرىپۈكەرنەكىن سىرۋەك غەشىرەتەن ۋەك سىزىن شىكەتەنا قەھمەۋاندەن ۋەردگىرت ۋ بىت سىزىكەن دۇار بىت ئەۋا كەس ۋىرەكەن ئاگەت سەرىنجىيا ۋى بگەت^{۱۱۹}

ھەروەسا مۇزرا (غىسل العار) كو ب كۈردى ب ئۇلا اشۋىشتىنا نەۋىسەن دەھتەنەلەكىن ز وان داب ۋ نەرتىن بەرەلەف نەف گىشت جفاكىن كۈردى دا

بۇ ئەسەرنى چىن دىكىر و چارەسەرىيا دەرىق (ئەين) و ب ھىزىگىرنا دېئنا چاقا^{۱۱۱} دېسان خەلىك ئىرۇرىن مفا ز اھومىيلىن؛ دىيىن د چارەسەرىگىرنا خەلانىن و ئىككىلىنى. و گەلەك كارىن دىتر^{۱۱۲} ھەروەسا زەرىنچ بكارىنئىنان ئۇ چارەسەرى و ئەھىلانا موى ل سەر ئەشى. زىمىيارى بكارىنئىنان وى بۇ ھىدەك ئەخۇشىيىن پىستى^{۱۱۳}.

ز داب و ئەرىتىن بەرىلەف ل بەھىدىنان پاراستىن و ھەلگىرنا پارى كەفنى. كوناھەرتان ۋەك سىنھانك دىكرىنە مەنۇپىن خۇ و ل سەر سەرى زارۇكان د ھەلاۋىسىن. دېسان ل زىر سەرد و مومىلارن د قەشارىن^{۱۱۴}. ئەقى داب و ئەرىتى بھا و سامانەكىن دېرۇكى بىن مەزىن ھەبوۋىيە دەمن شۇبىنوارناسا ل سالا ۱۹۷۳ يى بكارىن ئىگەرىان و قەكۆلىنىن ل نەقرا ئامىيىن رابوۋىن د ئەجمامىا ھەشىت ھزار پارچىن پارەى بىنن زۇرەيا وان دىقزىن بۇ سەرىمەن جوگمىرانىيا ئىلخانى و جەلالىرى و ئەيمورىا و ئورگۇمىلىن قەرقۇبىلو و لاق قوبىلو^{۱۱۵}.

پىنقىيە نامازىن ب ديارا سحرى و فىلىيازىن بگەپىن ئەمەلىمە ل ئامىيىن. كوناھەرتا پىر جوىى بىن رابوۋىن ئەلتوتەبىلى ئامازە كرىيە و دىيىزىت ئىك ز كەسەبەنىيىن جوىيىا دگۆتىن اداۋود كورى خۇرا گەلەكى زانا و شۇرەزا بۇ د ھۇنەرى سحرى و فىلىيازىن دا^{۱۱۶}. و بۇ ئەقىن سەرىمەن گەلەك مفا ز زانىشىن كىمىيلىن دەھە دەرىگىرنا^{۱۱۷}. تا دىزارىن كەلا ئامىيىن عەزەپىن ئاپەك گەلەك خەزىل سەر پىشەمسازىيا كىمىيلىن ھەبوۋ و چەملىيا بكارىنئىنانا وى دكارى سحرى و دەركىنا ئەمنا دا^{۱۱۸}. پىنقىيە بىزىن كوناھەرتا زى ھىدەك جۇزىن گىيا و كىترا ۋەك ابوخىرىيا كورەان و كىترا بىن لازۇرە بكارىنئىنە بۇ سەرىمەن خۇپاراستىن ز سحرى و ئەمنا و چاق ھافىزان^{۱۱۹}.

ل نەقرا بەھىدىنان ھىدەك بىر و باۋەر ھەبوۋىن كىرىداى ب رۇزەكا دىلارىكى ۋەك رۇزەك كور اشۇبىم. و رۇزا چوارشەمىيى رۇزەكا شۇبىم بوو ل جەم كورەپىن مومىلمان^{۱۲۰}. بەرولمازى جوىيىان كوناھەرتا چوارشەمىيى بۇ وان رۇزا خۇشى و بەختەمورىن بوو و

مومىلانگىرنا كوناھەرتا ل وىن باۋەرىن بوۋىن سەرىمەننا وان بۇ ئەوان جەھان دى داخوارى و سەرىمەن وان ب جە ھىن ب ئاپەت ل دەمن ئەنگىقىيا، و زىر كارتىنكىرنا ئاپىنى يا ب ھىزىل سەر وان باۋەرىيەكا موكم ب سىرۇپىن چاك و شىنخا ھەبوۋىيە.

پاقوت ئەلخەمەموى دىيىزىت شىكەننا داۋود ئەوا دىكەپىنە كەلا ئەلخەمەمورىن بىن ل ئىزىك شۇشىن سەزار بوۋىيە^{۱۲۱}. ھەروەسا خەلىك ئاكرىن بەردەوام سەرىمەننا مەزارىن ائىنچ غەبۇلغەزىزى گەپلانى كورى شىنچ غەبۇلغەزىزى گەپلانى خەمەن رى يا شارى د (ئەسەمەمورىن) دا دىكرىن^{۱۲۲}. دېسان مەزارىن شىنچ غەمەمى كورى مومىلمانى ۵۵۷-۱۱۶۲ز سىيە، ز امەزارگەھىن ئالقاد و ز جەپىن قەستىگىرنا بوۋىيە^{۱۲۳}.

پىنقىيەشكىرنا ئەمران (ئىنھۇرا) ز داب و ئەرىتىن بەرىلەف بوۋىيە ل نەقەرىن شۇش و ئاكرىن ئەوزى دەمن كەسەك پەمەننى ل سەر خۇ دەمت كوناھەرتا كوزمەكى پارەى كەتە سەنەفە يان دى سەرىمەن بۇ خىرا خورىن و كەسەپىن چاكەت ئەكەر ئەو ھىقىيا وى بچەھەت يا وى ئەو سەر بۇ داى. خەلىك ئاكرىن و شۇش ئەرىن خۇ دىئە مەرموبارەمىن كەكى زىمەركو وى دەسان رادگەھەنلا كوناھەرتا ز ۋەلىنە از پەنفا اولياۋ يا سەرىمەن و ئەمران قەبۇلگەت و دىكەپىنە خىرى و خەلىكەكى زى ب سەرىمەن خۇنئىزىككىرنا ھىدى د شىبانىن واندا بوو ئەمە بۇ وى دەن و ئەۋەبەت كوناھەرتا بىن ھەبەت. ب قى رەنگى دانا ئەمران ب سىنھەى دىكر وى زى دەمن ئەمە بۇ دەھت ھىدى وى ز مالى خۇ دانا سەر و ھەمەو دىكرە سەنەفە ئانكو دىكرە خىرا^{۱۲۴}.

ب سەرىمەن چارەسەرىگىرنا ئەخۇشىيىن و رىكىن چارەسەرىن ھىدەك داب و ئەرىتىن بەرىلەف ل دەف خەلىك بەھىدىنان ھەبوۋىن ۋەك نەوا و چىكىرنا لىقۇتى و بازەمەن ل جەم شىنچ و مەلان^{۱۲۵}. بەھىدىنان مفا ز وان كىترايا دىنچە ئەۋىن ل نەقرا وان ھەى ۋەك (لازۇرداى ئەۋزى سەرىمەن شىن بوو دەھە بكارىنئىنان بۇ چارەسەرىگىرنا ھىدەك ئەخۇشىيىن دەروۋى رەنگەكى خۇشى و بىنھەنەدەنەكا دەروۋى

دېزىتىن خاپوپ و قەنتەرەك ل سەر ھەبە كو سەرتىن قەنتەرەبە ل دولپاين ل لاين ئاڭاڭرىن و پىنداھىن ئەا¹¹⁷.

دەرگاينىن خىزمەتگوزارى ۋەك ھەركەت و خوتەنگەھ و سەرتىن ۋول باژىرىن بەھدىنن ھەبوۋىنە. و گەلەك رەك بىكارىنەبە (بۇ داپىنگىرنا پىنەپىن وان دەرگا و خانىپان و گەھەندە ئاڭا پىندى بۇ وان، ۋەك كەلاشتە جۇپىن ئاڭىن ل رۇپار و كانىيا و صفا ۋەرگىن ل بىرا، ل ئامىدىن دو بىر د نىڭا كەلاين دا كۇلا بوون ل بۇ گەھەندە ئاڭىن بۇ خوتەنگەھ و سەرتىن ۋول گەلەك جەپىن دىنر، بەلن ئاڭا قەھەرتىن خەلگى بۇ خۇ ب پىشتا دىھاران ل دەرەقى باژىرى دىنا¹¹⁸.

ھەدەك يارىپىن مۇۋىلگىرىن ل دەرەقا بەھدىنن د بەرەلەڭبۇون ئەۋىن ب شىۋەبەكى سەرەكى گىردىق ب داب و نەرىت و شىۋازىن غەشپەرەنگەرى پىن كوردى ۋەك ھەسەپ سۇپارىن مارتىجانىن(ئەنەف كوردىنا ئابىبەئەلمىبەك د سوارچاڭىن دا ھەبوۋا¹¹⁹.

ھەروەسا مېرىن مارتىجانىا ب گارى ئىچىرىن رابوون¹²⁰ ۋەك ئارەۋو و بۇراندە دەقى و صفا ۋەرگىن ل گىۋىشت و پىسىن ئىچىرىن دىسان ل ھەمان دەم دا ئىچىرەك پىشە و رىكەكا داپىنگىرنا زىانى بوو و ھەر ل چەرخىن كەلەندە خەلگىن دەرەقا بەھدىنن پىشەيا ئىچىرىن بىكارىنەبە، كىم شىۋىنوارىسان دىمەين ئىچىرىن پىن نەخشىگىرى ل شىكەفتا گوندەك دىنە، ئەو شىكەفتا دىكەفتە رۇھەلاتىن شۇشنى كىم دېرۇكا ۋىن دەرەقت بۇ ھەر سالىيا سىن بەرى زابىنى¹²¹ مارتىجانىان بالندىن ئىچىرىن بىكارىنەبە ئەو د كەپف و خۇشپىيا دا بوون... و خوتەن بالندىن ئىچىرىن پىن غەشپەق بوون¹²²، و گىرگىرىن بالندىن بۇ ئىچىرىن بىكارىنەبە بارى و ئەلھو بوون¹²³.

مۇزىك و سىرائىزى ل گىرگىرىن رىكىن دەم بۇراندەن بوون ل دەرەقا بەھدىنن، ئاكو بۇ وان ھەر ل كەلەندە بوۋىنە دو ساخلىمەن پىنگە گىردىق¹²⁴، و مارتىجانىا ئامېرىن مۇزىكىن لى ھەبوۋىنە¹²⁵ ياسىن كورىن غەبۇرلا ئەلھومەرى ئامازىنەبە كو ل ئامىدىن ئامېرىن ئۈمىلگىن ھالىبە بىكارىنە¹²⁶، و

ئەرخان دىكىن بۇ پىنەنەھەن و سەرتىن ۋول، ئەپىن ئەلھومىرى ئامازە ب چىرۇكەكا سەرتىن كىرەپە ل دەر ئىك ل گەسەپەننىن خەلگىن ئاڭرى ئەو زى مېر بەدەرەپىن بوستىف كورى ئەبو دىناسى كورى بوستىف خەمىدى (۱۹۰۱مىل/۱۹۱۱ز ھىرەبا، پىن رۇزا چوارشەمى ۋەك چاڭلىڭىن بۇ جەھەپىان بىكارىنەبە بۇ سەرتىن ۋول و دوور كەپىن ل ئەۋىن بىر و پەلەر بەرەلەف اھەردەوام رۇزا چوارشەمىيان دىۋو سەرتىن ۋول و ئەقىيا لى غەھەنى پىنەلەت¹²⁷.

پىنچ: سىماين زىانا جفاكى

پىرائىنىن ل دەر رۇبەقى سىماين زىانا جفاكى ل دەرەقا بەھدىنن د كىم، بەلن ئۇ دىبارگىرنا دىمەنەكىن وان سىماين دى ھەۋل دەپن صفاى ل ئەۋىن ئىشتى كىم پىن د ئىدەرەن دا ھەبى ۋەرگىن، و دى ب نەخشىن باژىر و كەلاين ۋى ۋەك دەستىپىكەك بۇ زاننا وان سىماين دەستىپىگەن.

سەبارەت شىۋازى باژىر و خانىپان بەھدىنن پىن گۇھان دىكەفتە زىر كارتىنگىرنا ھۆكارىن جۇگىرەنى نەخسەمە سەفاى، و رۇبەقى باژىرىن ۋى، د پىنگەھاتى بوون ل كەلا و ئاسىگەھە، ۋەك ئامىدىن دىكەفتە سەر چىبەكى كەپىرى پىن گىرۇڭر و گەلەك پىندە و رۇوردەلى رىكىن ۋىن د ئامىن بوون، و ل پىن دا باغچە و جۇ و رۇپارىن¹²⁸.

دىسان شۇش لى كەلاپەكا مەزىنە و گەلەك پىشە و مەزىنە و پىندەرە ل ئاڭرى¹²⁹، بەلن ھەرۇر ئاسىگەھەكا ئاسىن و ئىر ئاڭ و خىز و پىر بوو¹³⁰، ھەدىكە ئاڭرى بە دىكەفتە سەر چىبەكى ۋەكى باژىر و گوتەپىن چىبەپىن كوردەن، خانىپان ۋى ئىك، د سەر ئىكى دا پە¹³¹، و ئىپىن بەتوتە د پەسنا ئاڭرى دا دىپزىت ئاڭرى دىكەفتە سەر رۇپارىن دىچە، كەلاپەك ل ھەدەقى ۋىن ھەبە، و ل پىن دا خانە بەرەنەس ب خانە ئاسىگەھە پە، تاۋەرىن زىرەڭلىپىن و ئاڭەھى لى ھەبە، ھەر ل ۋىرىن ئا ھومىل گوندە و ئاڭەھى ل بوۋف پەكەن¹³².

بەلن جوسەپىن ارخاۋا رۇپارىنەك لى ھەبە

ۋ سىمىيىن ۋى بەرھەمكىرىنا خوارىمىكا بەرھەمە و گۇتتا سىروودا و قەستتا جەيىن پەرسىتىن دىكەن رۇم پىرۇزىن و ئازاكرىن^{۱۳۸}

بەلنى گىرگىتىرىن جەزئىن مەسىھىيىان اجەزئا قىيامەتنىن ۋە ۋەبىزىن (عەيد الفصح) ئانكىو جەزئا ئىبۇرىن. و جەزئا بۇنا مەسىھ سىلاڧىن خۇدى ئىن بىن و جەزئا سەرىن سالى و ھەروەسا بىزىن جەزئا القىتئاس) و جەزئا شەعائىان (الشعائىن) و د ئەقن رۇزىن دا مەسىھ سىلاڧ ئىن بىن چووبە قوۋسىن كو ئەف رۇزە رىكەفتى رۇزا ئەمۇن ئىك شەمىس يە ئەوا دىكەفتى بەرى رۇزا جەزئا ئىبۇرىن (عەيد الفصح) ئانكىو ل رۇزا خەفتى ۋ رۇزىگىرتىن ۋان^{۱۳۹}

سەبارەت جەزئىن ئىبۇرىان اجەزئا سەرسال دەپتە ھۇمارىن ۋ گىرگىتىرىن جەزئىن ۋان ھەروەسا بىزىن جەزئا (تەۋوس سەلتا) پان (چارشەمبا سۇرا، و ل ئىكەم چوارشەمبا ۋ ھەيڧا ئىسائى دىكەنە جەزئا ۋ رى و رەسەمىن ۋى ئىزى رابىن ب كىمىكرىنا ژمارەكا مەزىن ۋ ھىگىن كەلانى و ل مۇۋلدا رەنگا و رەنگ دىكەن ۋ جەزئىن بىر ارۇزى و جەزئا چىن ھاقىبىنا و ئەف جەزئا رىكەفتە دىكەل داۋىيا ھەيڧا تىرمەھىن، د ئەقن جەزئا دا ئىزى قەستتا پەرسىتگەھا لائىل دىكەن، دىسان جەزئا اجەمەين. و رى و رەسەمىن ۋى رى بۇ ماۋىن خەفت رۇزان ل پەرسىتگەھا لائىل دەپتە گىتران زىمەبىرى جەزئىن بىر ۋەك جەزئا ئىبۇرىنا، و جەزئا (بىلىدا)، و جەزئا ارۇزىن چىن رەستاتىنا، و جەزئا اخەر ئىياسا و جەزئا قورىان^{۱۴۰}

زىمەبىرى ئاھەنگىن ئابىنى كوردان ھەنەك جەزئىن نە ئابىنى رى ھەنە ۋەك ئاھەنگىكرىنا اجەزئا نەورۇزىنا ئەوا كو دەپتە ھۇمارىن ۋ كەفتىرىن جەزئا د كەلتۇرىن سىلى بىن كوردى دا، و د قۇناغىن دېرۇكى دا ئاھەنگ بىن گىترانىنە و ناب و نەرىت و كەلتۇرىن ۋى بىن ھەيڧىلىك دىكەل مىللەتلىن بىر پاراستى^{۱۴۱}

ئەلمەسەھەدى ئامازە ب ھەبوونا ئامبىرىن (بىلۋىلىن) ھەر ۋ كەفتىدا كىرىپە و بىزىت (شۇڧاتىن كوردان جۇرەكىن فەتتى قەد دان و دەمىن پەزى ۋان بەلاقەدەبوو ب ئەمۇن فەتتىن كۆمىڧە دىبوون^{۱۴۲}

دىناڧ كوردان دا مۇزىكۇمىن شىارەزا بەرگەفتىنە. بىنى بۇ ئەمۇنە اجەمەلەبىن ئەمۇ سەمەبىن عومەر كورن خورن بەشنى پان داسىنىن كوردى (۷۶۸مىش) ۱۳۱۸ زەرىيە، ئەمۇن پەرتوۋكەك ل بۇر ھۇنەرىن مۇزىكىن ھەرى ئەوا بەرىئاس ب (كىزى ئەمگىلۇب فى الشىۋائىر و الجىروب^{۱۴۳} ھەزى يە بىزىن كو مەسىھىيىان رى ئامبىرىن موزىكىن و ئاۋاز د ھەلكەفتىن خۇدا دىناڧ بىزان دا بىكارىلىن^{۱۴۴}

بەلنى سەبارەت جەزئا ۋ بەر ھەبوونا فرە ئابىنى ل دەقەرىن، كىرەكىن رەوا بويە خۇدان ھەر ئابىنەك جەزئا و ھەلكەفتىن خۇ بىگىرتە، كو جەزئىن بەرىئاس بويىنە، و كورن مۇسلىمان جەزئا رەمەرتىن و پا قورىلى دىگىن^{۱۴۵}، بەلنى جەھىيىان جەزئا اسەرى ھىبىان ئانكىو جەزئا سەرىن سالى ھەبووبە ئەوا دىكەفتى رۇزا ئىكىن ۋ ھەيڧا چىرا ئىكىن، و ئەو ھىز دىكەن كو ئەفە ئەو رۇزە ئەوا پىنەمەبەر ئىسحاق سىلاڧىن خۇدى ئىن بىن ئىنبا كىرىپە قورىان^{۱۴۶} و جەزئا سۇمارىا (رۇزا مەزىنا، ئەوا ل سەر ۋان ھاتىبە سەپاندن و ماۋىن ۋى ۱۲۵) دەمۇمىن و ئابىت بىكەفتىنە د رۇزىن ئىك شەمىس و سىن شەمىس و ئەبىنە دا، و ل دىۋە ھىزا ۋان كو خۇدىن د ئەقن رۇزان دا دى ۋان ۋ ھەمى گىتەھا ئازا كەت بىنى زىنا نەبىت.

ۋ جەزئىن بىر بىن جەھىيىان جەزئا ئىبۇرىن (عەيد الفصح) ۋە پان جەزئا (ئىكچىرا ئەوا دىكەفتىنە رىكەفتى ۲۵ ئىسائىن و ماۋىن ۋى خەفت رۇزىن و د ئەقن رۇزىن دا خوارىنا ۋان ھەقەرىن تىرىشەبووبە ۋەك بىرھاتتا بەرگەفتىنا ۋان ۋ مەرىن ل سەد سالىيا سىزىن بەرى زابىنى، دىسا جەزئا (ئىدبىن) ئەۋزى ھەملىت رۇزىن و

زێدەر

1. باقوت الحموي، معجم البلدان، دار صادر، بيروت، ب. هـ. 1362.
2. م. ن. 3713.
3. مريزوي، دار گوته و بکران، بنده حسين رفيع، باملوزي، الكوفة العميدية ومورم السياسي والحضاري خلال المرون 3 - 8 هـ. 14 - 9 م. مطبعة الحاج هاشم، اربيل، 1011، بت 13 - 31.
4. ابن فضل الله العمري، مسائل الامصار، في مسائل الامصار، تحقيق د. محمد عبد القادر عريسل و اخرون، مركز زايد للدراسات والتاريخ، الامارات العربية المتحدة، 2001، 1713.
5. ريان، بيفرمگا ننگداه و با بنگهاسه [اربن، و امانا انا] دهخ و ويين ون، لنگو لگو عمشهرتا لاکسمر ل دهخ و ويين ون، شرفخان البياسي، شرفخانه و دهگيران، محمد جميل العلا، بيروت، م. ن. 1، دهگيران، موكرياني، اربيل، 1001، بت 181.
6. العمري، مسائل الامصار، 1713، البياسي، شرفخانه، م. ن. 127.
7. الفيلسفي، صيخ الاعنبي في صناعة الآتش، شرحه وعلق شرحه عليه محمد حسين شمس الدين، م. ن. 1، دار الكتب العلمية، بيروت، 1987، 3772.
8. مسائل الامصار، 1787، باقر النسيكيدا، ل تاد الفيلسفي، ب شيون النسيكيدا، هانيه زرين، بوسيج الاعنبي، 3772.
9. باقوت الحموي، معجم البلدان، 1713، صديق المملوحي، اشارة بهمينان الكرديه، مراحعه د. عبد الفتاح علي بوجلي، م. ن. 1، دار نارس، اربيل، 1999، بت 31.
10. باقر الخليليه، ب شيوكري، بوسيت د بيرانوگا، مسائل الامصار، ا هانيه لهما، ل لارين، مهدي النجم، فه هانيه تورانن، دار الكتب العلمية، بيروت، 2001، 1787، بتلي لهما، ل لارين، د محمد عبد القادر عريسلان، فه هانيه تورانن، ب شيون النسيكيدا، هانيه، 1987.
11. البياسي، شرفخانه، بت 813 - 818.
12. م. ن. بت 813 - 818.
13. مسائل الامصار، 1787.
14. البياسي، شرفخانه، بت 177.
15. ريان، صديق تحقيق الفائل والرعامات العلمية الكرديه، في العصر الوسيط، مؤسسة موكرياني، اربيل، 2007، بت 113، 114.
16. مسائل الامصار، 1787.
17. البياسي، شرفخانه، بت 187، علي سيدو الكوراني، م. ن. 1، علي شير، م. ن. 1، عمان، 1991، بت 80.
18. البياسي، شرفخانه، بت 187.
19. عطار العزاق، سناخفا المعلوم، بغداد، 1927، 1987.
20. هانيه فهدكوهاسنر، ل امور عالي، الاكرد، في بهمينان، م. ن. 3، چاپخانه هادي ايهوك، 2001، بت 89.
21. البياسي، شرفخانه، بت 187.
22. المملوحي، اشارة بهمينان، بت 98، جمال بلان، اصول اسماء المدن والمواقع العراقية، م. ن. 1، چاپخانه الاحبال، بغداد، 1988، 1987.
23. البياسي، شرفخانه، بت 187.
24. المملوحي، اشارة بهمينان، بت 80 - 111.
25. م. ن. بت 89 - 111.
26. فائزة سموت عزن الكورد، في اقليم الجزيرة و بشهريه، في عصر الاسلام، مطبعة حياي، ايهوك، بت 81 - 82.
27. المملوحي، اشارة بهمينان، بت 111.

18. شرفنامه، ص 142
19. بھارتی افسانہ ب کوجنگرا معشیرتین عمری بی شنگائی کریمہ و سدرگربہ عمرمنعمہ کوری عمرہجمی عارفی ل۔ مونسلی و نظریں ب سرفلہ ناکنجی کریمہ و ہائتا عرفیل یا عرفیام بوج، سرفنمن جوگرتیا خلیفہ لوسلی کوری عوفلی نا اراپووا کوری ل سدر بیندا گو معشیرتین لعیم و راسہ و مارحیل و مونسیر و سندگیں لیل ل بلزین جوریں ناکنجیکریمہ سدرہ فنوح الیلان، تحقیق رضوان محمد رضوان، دار الکتب العلمیہ، بیروت، 1991ء، ص 167۔
- فاثرہ محمد عرب، الکورہ فی الفلم الجریہ وشہریں ص 117-118
20. عبد اللہ ناصر سلیمان الحارثی، الاوضاع الحضاریة فی الفلم الجریة الفرانیة فی الفریں 1-19 ص 11-13 (م) تحقیق سعید عبد الفتاح عاشور، لغیم اء، مصطفیٰ عبد الفتاح الحارثی، دار العربیة للعلومعت بیروت، 2014ء، ص 111-117
21. ل دور جرماتیا ماقمر معشیرتین کوری و عمری نا سدرہ فاثرہ محمد عرب، الحیلہ الاحتمالیة للکوری، بین الفریں 1-9 ص 10-14 (م) مطبوعہ الحاج عاشور، الریل 2009ء، ص 89
22. عبد اللہ الحارثی، الاوضاع الحضاریة، ص 114-117
23. رائیہ فتاح شیخ محمد، کورستان لہ سدری یازہو رائیہ جلیحاتی یلمنیر، اعلانی 2004ء، ص 339
24. الیامی، شرفنامه، ص 21، 207
25. م ن، ص 141
26. م ن، ص 144
27. م ن، ص 147
28. رحلة نیلمیر، ترجمہ عن الاصل العربی مرزا حاد ط ا، المطبوعہ الشرقیہ، بغداد، 1914ء، ص 141
29. بازار اسماعیل عبد اهل الخیمہ فی بلاد الکورہ فی العصر العباسی، موسسہ بوکرتی، الریل 2011ء، ص 44
30. ل دور یلاکویا معشیرتین ل معشیرتین سدرہ فاثرہ محمد عرب، الکورہ فی الفلم الجریہ وشہریں، ص 92-100
31. صوح الذهب وغان الجورہ سدرہ محمد محی العین عبد الحمید، ص 2، دار العکر، بیروت، 1992ء، ص 112، 113
32. رحلة مارکو پولو، ترجمہا ل العربیہ عبد العزیز جلیو، ط ا، الهيئة المصریة العامة لدم، 1994ء، ص 171
33. ل دور یازہو سدرہ، اقلوب الحموی، معجم الیلان، ص 17-20-28
34. ابن حکن، وفیات الامیاء وایاء ابناء الریل، تحقیق احسان عباس، دار صادر، بیروت، 1970ء، ص 1287
35. عباس العربی، مطلق العراق، ص 1-2-1-1، ایلو مائی، الکورہ فی یومیل، ص 171-174
36. ابن العربی، تاریخ مختصر الدول، المطبوعہ الکتابویکیہ بیروت، 1944ء، ص 102، ابن العربی، تاریخ الریل، ترجمہ الی اسد، دار المشرق، بیروت، 1991ء، ص 37-311
37. الفسائی، العسک العسک المسکوک و الجورہ المسکوک فی طیفک الخلفاء والملوک، تحقیق سعید عبدالمعزم، دار الیلان، بغداد، 1989ء، ص 1-1
38. الحاسن، التاج فی اطلاق الملوک، دار یولیس، بیروت، ص 2-3، ص 111، 113
39. ل دور سرفنگامی و موزین وو سدرہ لوی عبد الحمید العالی، العراق فی العهد الحارثی 750-1000 ص 133-141 (م) ط ا، دار البیون الثقافیہ، بغداد، 1981ء، ص 197-100، سولان عبد محمد، الاحوال الاجتماعیة و الاقتصادیة فی بلاد الجریة الفرانیة خلال القرن الحارثی، ط ا، دار البیون الثقافیہ، بغداد، 1989ء، ص 127-129
40. مسائل الاصل، 1773
41. لوی عبد الحمید العالی، العراق فی عهد الحارثی، ص 47-52
42. جاسم یولوی، مسجل تاریخ الفریں الیومی للعراق والشام، ص 26، ماجستیر فیر مشورہ جامعہ بغداد، بغداد، 1971ء، ص 37
43. شرفنامه، ص 148

86. گلبرگ پاملووی، الکورد، الخمیعیہ - بت 22
87. بقلا عن برویش یوسف، بلا، حکاری، بت 115
88. بقلا عن زار صبیح، کریمستان، بت 181
89. المدائسی، شرفنامه، بت 179
90. مسالک الامصار، 171/3
91. م، ن، 1787
92. المدائسی، شرفنامه، بت 128، زیقہ فتاح کورستان، بت 113 - 180 - 119
93. زیقہ الکورد الحلیہ فی الحوائط الارضیہ، تحقیق محمد عبد السلام یوسف، مطبعة الانار، النجف، 1994 - بت 81، 88
94. العمري، مسالک الامصار، 171/3، و کوسوی علینا نھیکنا برھمسی ما ل یوفک کولنا لئالھمھمور اجھم و یسئلون ول ھمکلی بون اولام ھک زعمون) سیدہ معجم البلدان، 281/7
95. یاقوت الحموی، معجم البلدان، 178/3، 1787، برویش یوسف، بلا، حکاری، بت 113
96. ابو الفداء لقیوم البلدان، م، ا، مکتبۃ الثقافة العربیة، القاهرة، 1977، بت 318
97. یاقوت الحموی، المشارک وصفہ، بت 172
98. یاقوت الحموی، معجم البلدان، 281/7
99. مسالک الامصار، 171/3 - 179
100. م، ن، 171/3
101. علی سیدو الکوزلی، من عمل الی العمالیہ، بت 110 - 111، صبیح المدلوچی، امارۃ بھدینار الکریہ، بت 126 - 127
102. زیدہ الفلوج، تحقیق محمد سیرمیانی، مطبعة الخیمی، طهران، 1331 ش، بت 112
103. رحلة بنیامین، بت 122
104. القسجد السیویک و...، بغداد، 1998، م، ن، 115
105. فخرۃ محمد عزت، الحیلۃ الاجتماعیة للکورد، بت 87
106. صبیح المدلوچی، امارۃ بھدینار الکریہ، بت 127
107. العمري، مسالک الامصار، 171/3
108. المدائسی، احسن التفاسیر فی معرفۃ الاطالیق، تحقیق محمد مخروم، دار التراث العربی، بیروت، 1989، بت 128
109. لنگوہانستان (زار صبیح لوفیق، کریمستان، بت 122
110. المدائسی، شرفنامه، بت 112
111. فخرۃ محمد عزت، الحیلۃ الاجتماعیة للکورد، بت 77 - 80
112. بنیرہ، عناصر العزای، مشارک العراق، 1972 - 1970، فخرۃ محمد عزت، الحیلۃ الاجتماعیة للکورد، بت 88 - 89
113. العمري، مسالک الامصار، 171/3
114. المدائسی، شرفنامه، بت 113 - 112
115. عناصر العزای، مشارک العراق، 1972 - 1971
116. العمري، مسالک الامصار، 171/3
117. شرفنامه، بت 89
118. ل، نوروز، داب و نیرتار بنیرہ، عناصر العزای، مشارک العراق، 1972 - 1971
119. بقلا محمود باقری، داب و نیرتار کوردکاز، پھرگوران شکرہ، رسول، جاپانیا واولیست، بغداد، 1987، بت 27
120. رحلة ابن بطوطة، بت 121
121. علی سیدو الکوزلی، من عمل الی العمالیہ، بت 111

- 111 تاریخ عبادت الزمان وانشاء یوفیات الاکثر والاعیان من ابناء المقربین بتاریخ ابن الجزری تحقیق د. عمر عبد السلام
عمری
جز 1. المكتبة العصرية، بيروت، 1998، 371.
- 112 معجم البلدان، 1472.
- 113 خطیب العمری، منہل الاولیاء وشریب الاصفیاء من سادات الموصل الحدیث، تحقیق سعید الفیہ جی، مطبعة
الجمهورية، الموصل، 1917، 2W1، تصدیقاً ویسا من دکنات کو لفظ معرارہ تعین شیخ عبدالعزیز کعبانی یہ
چونکہ لغوی ہو ل لنگ ز کونین شنگلی سری سبازن اجمالاً ہلکو من دکنات کو لفظ معرارہ دفریت ہو لنگ د
لغویں
شیخ عبدالعزیز بنیہ امرارہ بھیمان الکریہ بت 117.
- 114 ابن خلکان، یفیات الاعیان، 1523.
- 115 العمری، التعریف، بت بت 48-49.
- 116 ابو حاتم، الاکثر فی بھیمان، بت 181.
- 117 ل نور بکارناما لازوی بنیہ الانصاری، بحیثہ المھر فی صحاب المر والبحر، جز 1، دار احیاء التراث العربی، بیروت، 1998،
بت 97، نورش ہروی، بلاد حکاری، بت بت 210-211.
- 118 یاقوت الحموی، معجم البلدان، 1-274، نورش ہروی، بلاد حکاری، بت 211.
- 119 ل نور بکارناما لازوی بنیہ اولیا جلسی، رحلہ اولیا جلسی فی کورستان ترجمہ رشید ہندی، جز 1، مطبعة
خانہ اشوک، 2008، بت 182.
- 120 نیور، رحلہ نیور، بت 27.
- 121 زار، تصدیق لوطی، کورستان، بت 272.
- 122 رحلہ نیماہن، بت 142.
- 123 برہ عبد القادر نور، العلوم العقلیہ، موسوعة الموصل الحضاری، دار الكتب القطریة والمطبع الموصل، 1992، ص
3- بت بت 201-202.
- 124 مؤلف مجهول، حوائد الجاهلہ والتحریر، النافذہ والمقصود ابن الفوطی تحقیق د. بشار عواد، د. عماد عبد السلام
یوسف، جز 1، دار الغرب الاسلامی، بیروت، 1997، بت 218.
- 125 فخر محمد مرت، الخیلة الاجتماعية للکورد، بت 101.
- 126 المدائسی، شرفنامه، بت 129، رابعہ فلاح، کورستان، بت بت 211-212.
- 127 ابن الجزری، حوائد الزمان وانشاء، 391.
- 128 ابو القواء، لغوی الممان، بت 214، نیور، رحلہ نیور، بت 27.
- 129 یاقوت الحموی، معجم البلدان، 2747.
- 130 م، ن، 272-1.
- 131 فخر محمد مرت، الخیلة الاجتماعية للکورد، بت 101.
- 132 رحلہ ابن بطوطہ، بت 218.
- 133 الانصاری، بحیثہ المھر، 122-121.
- 134 المدائسی، شرفنامه، بت 129.
- 135 العمری، مسالک الاعیان، 172.
- 136 العمری، التعریف، بت 29.
- 137 عبد الرقیب یوسف، الدولة المملوکیة فی کورستان الوسطی، جز 1، دار تراث الریث، 2001، بت 121.
- 138 العمری، التعریف، بت 29.

بادىئان لەسەردەھى مەغۇلى ئىلخانى

پ.د.قار مەھمەد ھىن زانكۇبا مەلەھەدىن - كۇلىزا نەدەبىيات

شارى بەغدا بگىن وگۇنلېس بە خېلافەى عەباسى بېيىن¹¹ ئەو دەولەتەى ھولاكو بىئەى ناو جىگرمەھەكتى نىزەھان پىدا بە مەغۇلى ئىلخانى بەنلوانگە كە ھىنا سالى ۱۷۴۱/۱۳۴۱ز نىزەى ھەببە ھەشئا و دوو سالى خاھاند¹²

لەگەل بلايىوونەھەى مەغۇلەكان لە رۇزھەلانى ئىسلامى كوردەسلىنىش بەشىنواى جىاجىا دەرگىرى ھىرشەكەئىيان بۇنمە¹³ دەقەرى بەھدىنلېنىش بەدەر نەبۇو لەو گۇرانتكارى و پىشھانانەى ناوچەكەى گىرئىبۇبەبەلام چۈنكە دەقەرگە لەو سەرىبەمما بەشىك بۇو لە قەلمەرمەى ايمەرىبەن لۇلۇ¹⁴ كە لە مۇسلىمە ھەمەكارەبى ناوچەكانى بەھدىنلېنىشى دەكرىو لە نامىدى كەسىك دەگو نۇنەرى لەو جۇگمى دەكرە كە ناوى اغزەبەن ئابىك¹⁵ بۇو¹⁶ ۋە بەدەرەبەن لۇلۇ ھەر لەگەل لەشكركېنىشى مەغۇلەكان دزايەنى نەكرىن و دۇستاپەنى لەگەل بىيات ئان بۇبە لەو ناوچانەى ئەو دەسەلاتدار بۇو كەمەتر شالاوو وىزانكارى مەغۇلەكان لەسەرچاۋە مېزۇوبەكاندا نامازەى پىكرۇو

مەغۇلەكان لە بىنچەما كۇمەلمەھۇرىك بۇون كە لە ياكوورى ئىت و رۇزھەلانى ئوركىستان و بەگىتى لە ئاسىياى ناوواست و پۇزتاۋاى جىن بلاو بۇو بۇونمەھو بەپەرىش و بلاوى خەرىكى مالات بەخىبۇكرىن بۇون و ئىبان سەخت و بىن ئىرو بۇو بۇبە بايەقى زۇرىل بە شەرو جەنگلەھەرى داۋە بۇ بۇنۇيان پىشتىان بەنالان و بۇرى جەنگى بەستەۋ¹⁷

بەدەرگەۋىنى جەنگىزخان بۇونى بە سەركردەى مەغۇلەكان بەتابەتى كە لەسالى ۱۱۰۳/۱۱۰۶ز بە خالى مەرنى مەغۇلەكان دىارىكرا ئىدى مېزۇوبى مەغۇلەكان و ھەرەتر رۇزھەلانى ئىسلامىش دەچتە قۇنلېكى نېكە چۈنكە لەسۇنگەى لەو بىھىزىەى خەلافەتى عەباسى تىكەۋتېو ھەرىمما لەو ھەفركى و وىزانكارىبەى دەۋلەتى خوارزمى لە رۇزھەلانى ئىسلامى ھىنلېبۇبە ئاراۋە ئىدى ھەلو مەرج گونچاۋ بۇو بۇ ۋەى جەنگىزخان لەسالى ۱۱۱۶/۱۱۱۹ز ھىرش بكتە سەر جىھانى ئىسلامى و بەرەبەرە ھىرشەكەئىيان بەرەۋام بۇون نا ئوبان بەسەركردەبەتى ھولاكو لەسالى ۱۱۵۱/۱۱۵۸ز

مەغلۇلەكەن ئاتەۋكەتلىش تەبۋو بۇۋنە مۇسۇلمان
 ۋە ھەرۋەھا لەۋ پىنگە بەھىزەتلىيان لەۋلاۋزىدا بۇۋ
 كەلەسۇنگەي لەشكەر كېشى ۋە تۇنەۋتېزىيە كەمبەۋە
 بۇخۇيان چىكەرىۋوۋ

بە لەمەرجاۋگرتتى لەۋ راستىيەي ئامازەھان يىدا
 كۆرەكەي بەرەدەين لۇلۇ لەسەر ھەلۋىسنى باۋكەيان
 لەۋمۇستايەتلىگرتتى مەغلۇلەكەن بەرەھۋام نەبۋون
 بۇۋە ھەرەكە لە غەلەتەين فەرمانەۋاي شىگال
 ۋە ئۆتۈش مەلىك سالىھى بىراي كە فەرمانەۋاي
 ئاۋچەي مۇسلى ۋە ئامبەي بۇۋ ۋە سەپەتەين
 ئىسحاقى خاكەي جىزىرەي بۇتايىش دابنە پال
 مەملىك ئەمە ئەسالى ۱۶۵۹/ك/۱۲۱۱ز^{۱۱۱} پاش
 لەۋ ھەلۋىسەتەين مەلىك زاھىر بېيرىس سۇلتانى
 مەملىك ئۆپسەرلۈكەي دىمەزەنن ۋە پىغان التىقلىدا
 ى يىنەخىشىن كە بەپىنى لەۋ ئۆپسەرۋە مەلىك
 سالىھ ئىسماعىل كراۋە بەفەرمانەۋاي ھەمۋو
 مۇسلى بە قەلا ۋە نەھەر ۋە ئاۋچەكەي كە لەۋلاۋاندا
 ئامازە بە قەلاي ئامبەي ۋە ئاۋچەكەي ۋە ھەرەھا
 ئاكرى ۋە شۇش ۋە ئاۋچەكەي سەرەھۋون ۋە ۋە ھىرۋ
 ۋە كەۋاشى ۋە جىسورا ۋە ئاۋچەكەيان كراۋە^{۱۱۲} كە
 ئەمەل نەرى نەخت كە نەھەرى بەھىتان لە ئىۋ
 لەۋ قەلەمبەرۋەھا بۇۋە كە لەۋ فەرمانەي سۇلتانى
 مەملىك دراۋەنە مەلىك سالىھ ئىسماعىل
 ھەرچەندە مەملىكەكەن دەسلەتتارى مۇسلى
 نەبۋون ۋە لەۋ ئاۋچانە ئەكەۋلۇ بن نەستىان ۋە ھەر
 لەزىزكارىگەي سىياسەتى مەغلۇلەكەن دابۋۋەئەلام
 ئەمە سەلمەنن ۋە دۇپانگەدەۋەي ھەمان لەۋ سەنورى
 قەلەمبەرۋە بۇۋ كە پىشەر پتەمەلەي بەرەدەين لۇلۇ
 ئىپدا بالادەست بۇۋون

مەلىك سالىھ ئىسماعىل پاش لەۋ فەرمانەي
 لەلەيەن سۇلتانى مەملىكەۋە بۇۋ دەرجۋو ھەۋلى
 كەرادەۋەي دەسلەتتى بۇ مۇسلى نا ھەرچەندە
 ئۇنى بۇماۋەيەكەي كەم بىگرتت بەلام لەلەيەن
 سۇپاي مەغلۇلەۋە كەمارۇ دراۋ ئەسالى ۱۶۶۰/ك/۱۲۱۱ز

بەلام بەھىتەكەي دېكەي نەھەرى بەھىتان
 كە ئاۋچەي ئاكرى ۋە شۇش ۋە دەۋو بەرەن بۇۋ
 دەسلەتتەكەي خۇجەي كۆرەي لەۋون بالادەست
 بۇۋ كە ھىرەكەي كۆرەي بەلۋى (مبارزەين كەك)
 سەرگەدەيتى دەكەرو ئەۋرەش پەيۋەندى لەگەل
 مەغلۇلەكەن ھەبۋو ئەۋانەيلى رىزان ئىگەتۋە ۋە
 لەلاي ھۇلاكۇ پىنگەيەكەي ئابەتتى ھەبۋوۋو ئاكرى ۋە
 شۇشىان بەلەۋاۋى پىنەخىشۋە^{۱۱۳} بۇۋە لەۋ ۋىزانكارى
 ۋە مەملىكەتەي ئەۋكەت ئاۋچەكەي گرتىۋە
 قەلەمبەرۋەي مەبارزەين كەك سەلامەت ۋە پارىزاۋ
 بۇۋ ئەمەش بەھۋى سىياسەتى لەبارو سەرگەمۇۋى
 لەۋ ھىرە كۆرە ۋە چۆلەتتى مەمەلەكەرتتى لەگەل
 بەرەسەنن ۋە گۇرەنكارىكەكەي سەرەمەكەي^{۱۱۴}

دۇاي مەدەي بەرەدەين لۇلۇ ئەسالى ۱۶۵۷/ك/۱۲۵۹ز
 بەھىتۋەيەكەي راستەمۇخۇ قەلەمبەرۋەكەي
 لەۋو كۆرەكەيئىدا دابەش بۇۋ كۆرەكەۋەكەي
 كەنەۋى مەلىك سالىھ ئىسماعىل) بۇۋ بە
 دەسلەتتارى مۇسلى كۆرەكەي دېكەي كەنەۋى
 غەلەتەين بۇۋ ئاۋچەي شىگال بەرگەۋت ۋە كۆرەكەي
 دېكەننى بۇۋ بەدەسلەتتارى ئاۋچەي جىزىرەي بۇتەن
 ھەۋ پىنەش بىت نەھەرى بەھىتان نەھەرى ئامبەي ۋە
 قەلا ۋە ئاۋدەنەكەي دېكەي ئەكەۋتە ئىۋ چۈرچۈۋەي
 قەلەمبەرۋەي مەلىك سالىھ ئىسماعىل كە بۇ خۇي
 لە مۇسلى دابەتلىشت ۋە لەرنى چىكەرىكەتتەۋە
 خۇكەي لەۋ نەھەرەنە دەكرد^{۱۱۵}

بىر لەۋ بەرەسەنن ۋە پىشەلمەچۈنەي كە
 ئەۋكەت رۇزەكەي ئىسلامىيان گرتىۋە كارتىگەي
 بەرجاۋيان بەسەر دېۋكەي نەھەرى بەھىتانەۋە بە
 جىھىزەتلىۋوۋ كە لەھەمۋىۋىيان گرتىگە ئەسەرەمەي
 ئىلخانىدا ئەۋەبۇۋ كە ھەنەك لەۋ ھىزانەي
 لەۋاۋچەكەي بالادەست بۇۋون ۋە بەدۇستايەتلىيان بۇ
 مەغلۇلەكەن ئامراۋون لەگەل بەھىزەۋىنى دەۋلەتى
 مەملىك لە مېسەر ۋە شام بەرەبەرە ھەلۋىسەتەين
 لە دۇستايەتتى مەغلۇلەكەن دەگۇرتت بەتايەتتى كە

ھەر ئەۋناۋچانە ئە ئىزى مەغۇلەكان درىزە بە ياھى
 بوون دەتات گە ديارە پىنگەي دەسەلاتەكەي ئە فەلەي
 ھورر بووۋە پاش ھەرىپىشى كۆرەكەي بەناۋى اغرىس
 الدىن جىنگاي گىرئۆتەۋە¹¹¹.

بەم شىۋەيە دەردەكسەۋىت كە ناۋچەي
 بەھدىنار ۋەتەنەتى دەقەرى ئامىدى و فەلەي
 ھوررۇ دورماندورىان جارىكى نىكە ئەلەيەن كوردانى
 ناۋچەكەۋە فەرماتەرەۋايى گىراۋنەتەۋە بەھشىۋايى
 ھۆزەكۆردەكان تۈنارۋە ھۆكەي خۇجەيى كۆرە
 ئەۋ ناۋچانە كە پىشانۋى چەندان سال بووۋە درىزەي
 پىمىرئەت .

ئە ئالەكەي نىكە دەقەرى ئاكرى و شۈپى ھەر
 ئەلەيەن امىرازالدىن كىكە فەرماتەرەۋايى كراۋە و
 ھىرئىشىنى مازىجانى دەمىزانەۋە پىدەجىت ئەلەيەن
 جىگرەۋايى ھولاكۆۋە دەسەلاتەكەي سەلمىنرەيى
 و ئەۋ پىنگەيەي كەلدەدەۋەلتى ھولاكۆۋا ھەيۋە
 يارمەئىدەر بوۋە بۇ ئەۋەي بەشىۋەيەكەي بەردەۋام
 بەسەر ئەۋ ناۋچانەۋە دەست پۇششۋو بوۋ بىت
 ساۋەي درىزى ھۆكەيىكەي كە نىكەي جەقتا سال
 بوۋە چۈنكە ھەتا دەۋرىيە سالى ۷۱۰ ك / ۱۳۱۰ز
 فەرماتەرەۋا بوۋە ھۆكار بوۋە بۇلغەۋەي ئەۋەۋەي
 فەرماتەرەۋايەكەيە چەندە گارىكى ئاقەدەتى ئەنجام
 بەتات ئەۋەي مېزۋو ئەم بارەۋە پاراستىۋەلى ئەۋەيە
 كە قۇتباخانەيەكەي مەرتى بىناۋەۋە و ۋەقەيىكى
 زۇرى بۇ ئەرخانكۆرۋە¹¹².

ئەۋەي امىرازالدىن كىكە فەرماتەرەۋايى بەشىكى
 دىيارى دەقەرى بەھدىنار ئە ئاكرى و شۈپى و
 دورماندورىان دەكەۋىتە دەسنى كۆرەكەي كە
 ھەرىكە ئە عزالدىن و براكەي بەناۋى انجم الدىن
 خىضرا ئە كۇتايەكەي سەردەمى ئەۋەلتى مەغۇلى
 ئىلخانى ھۆكەي ئەۋ ناۋچەيەيان كۆرۋە¹¹³ كە
 ئەۋەيىش بەھەمان شىۋەي پاكىيان تۈنۋايەنە
 ھالۋەسەنگى بېارىزى ئەنۋان قىلىكەرىنى مەغۇلەكان
 و ئۈستايەتتىكىردىنى مەملىكەكان ئەمەش

كۆرۋا بەلام ئەۋناۋچەي ئامىدى و دەۋرىيەي ھىشئە
 ئەۋ جىنگە فەرماتەرەۋايىۋو كە پىششەر ئەلەيەن
 بەردەيەنەۋە ئاۋرۋوۋو كە ئەۋەش (عزەيەن ئايەك) بوۋ
 كەۋاپىدەجىت تۈنۋايەتى ئۈستايەتى خۇي ئەگەل
 مەغۇلەكان درىزە پىدەت و ئەۋەيىش بە فەرماتەرەۋايى
 ناۋچەكە ھىشئىۋەيەتەۋە بەم شىۋەيە ناۋچەي
 ئامىدى جارىكى نىكە ئەۋەي ئەۋ شەر و كۆشەت و
 كۆشئارەي سەردەمى مەغۇلەكان پارىزراۋرۋو¹¹⁴.

ئەۋ مەرتى ھولاكۆ ئەسالى ۱۱۱۳ك / ۱۱۱۶ز
 كۆرەكەي بەناۋى ئەباقاخان جىنگاي گىرئەۋە
 كەلدەسەر ھەمان سىياسەتى باۋكى پۇششەت و
 ئەۋەي پەيۋەست بىت بە مېزۋوي بەھدىنار ئەۋ
 سەردەمەدا ئەۋەيە كە عزەيەن ئايەك دەسەلاتەي
 ئامىدى سەردەتى ئەباقاخانى كۆرۋە ئە مەراشە
 ئەسالى ۱۱۱۷ك / ۱۱۱۸ز¹¹⁵ ھەرچەندە ئازاترى ئەۋ
 سەردەتە بەج مەيەسەنەك بوۋە بەتايەتى كەۋەي
 چۈر سال ئەدەستەكەر بوۋى ئەباقاخان بوۋە
 ئەگەر ئەسەرتەدەيا رى تىدەچۈۋ بۇ پەرزۇنپاكرەن با
 ئەۋەي كەبوۋەنە خانى مەغۇل ۋە بۇ ئەۋەي ھۆكەيى
 ناۋچەي ئامىدى پىنسىپىرئەۋە ۋەكو سەردەمى
 ھولاكۆ بەلام ھەرچۈنەك بىت سەردەتى ئۈستەنە
 بوۋە ۋەسەلمىنەرى ئەۋەيە كە عزەيەن ئايەك ھەر
 ھەمەكارەي مەغۇلەكان بوۋە بەسەر ئەمىدىۋەۋو
 بەناۋى ئەۋان درىزەي بەھۆكەم داۋە .

ئەۋ ئەۋە چارەۋەۋەسى ئايەك بەنارۋىتى ھاۋەنەۋە
 ئازاترى كەنگى كۇتايى بە ھۆكەي ھاتۋەۋو ھەرلەۋ
 سەرۋ بەندەتەما كەسەنەك ۋالى مۇسەل بوۋە بەناۋى
 (مىسەۋە البرقۇپى) كە خەلەكى گۈندەكى نىكى
 ھەرۋەز بوۋە ديارە ۋالى مەغۇلەكان بوۋە ئەۋ دەقەرە
 ئەۋ كاتەش دەقەرە شاخاۋەكەي بەھدىنار ۋە
 بەتايەتى ئە ئامىدى و دەۋرىيەي دەۋرا بەناۋەكەي
 ئەۋەيەكە و ئەلى ئەۋەي مەغۇلەكان سەركەزەيەنى
 راپەيەنەك دەكەن كە بەرقۇتى بەقىل و چاۋۋراۋ
 دەۋەنۋى ھەر ئەۋەيەكە بىكۆۋىتە بەلام سەر ئەلى بەر

ئامىدى ئەلەين كەسنىكەمە فەرماتىرەۋاپى كراۋە بەناۋى حاجى كورى عومەر⁽¹⁾، كەناراتى كى بە وچ ۋاھىستەبەككى بە مالمە مېرانى ئامىدى پىش خۇبەھەمە.

ئەۋەى جىنگاى سەرنجە ئەمەۋى دەسەلاتدارىغى مەغۇلى ئىلخانى دا بېرۇكى بەھدىنەن ھەرچەندە زۇر زەلال نەھ و بەلام بەشئەۋبەككى گەشى پەرەسەندى بەرچاۋى بەخۇۋە بىنئەھ كە دىلارنىنەن نىزە پىداتى فەرماتىرەۋاپى خۇبەس كورى بوۋە كەلەچۈرچىۋەى تراسىۋىنى ھۇزايەتدا ئەنىۋ ھەمەلەتتەككى گمگرتوۋ خۇبەناۋى تىۋان مەغۇل و ئەبارتدا ئۋانئوبەتتى لەھوكمگەرن بەردەۋام نىت و ھەرەتر مەغۇلەكەتپش ۋىزاي ئەۋ ئاكار تۈندىرى پىنى ئاسرايوون ئەياتتۋانئوبە دەسەلاتى راستەۋخۇى خۇبان بەسەر ئۋچەكەدا بەسەپىن بەلكو ئاچار بوون دان بەدەسەلاتى ھۇزە كۈرىدەكالى دەفەرەكەدا بىن و بەۋە رازى بن كەبەناۋى ئەۋان خۇكەسى ئۋچەكە بىكەن ھەرچەندە دەسەلاتدارىغى بەناۋى مەغۇلەكەتپشەۋە ھەمىشە مەبىسەر تەبوۋە و چار چارە كۈرىدەكەتپش باخى بوون و خۇكەسى خۇسەرى تەۋاۋان ھەبوۋە - بەلام دېرۇكى ئۋچەكەش بەسەر ئەبوۋە ئەمەلەتتى ناۋخۇسى و چا چ لەسەر ئاستى بەمەلى دەسەلاتدارى نەچە مېرنشەنەكان دا بوۋىت پان ئەنىۋان خۇدى ئەۋ دەسەلاتدارىغە خۇبەپانە ھەرىكەپان ئەگەل ئەۋەى نەكە ئەپىناۋى فراۋانگەرنى ئەلەمەۋوۋ دەستكەۋىلى زىلار.

ئەرتىگاى ئارنى باخى سالانەى مېراپتەكەپان بۇ دەسەلاتدارى مەغۇل و ئەھمەن كەتپشدا پاراستى بەبوۋەندى نۇستاتە ئەگەل مەمەلىك⁽²⁾.

ھەر ئەۋ سەردەمەدا دەفەرى بەھدىنەن و بەدىارىكراۋى ئە ئاگىز و شوش و دەۋبەپان ناۋى ھۇزى (زىلارى) نىت كە لەسەردەمەى ئىلخانىەكان ئەلەين دوۋ مېرەۋە فەرماتىرەۋاپى كراۋن و نەچە مېرنشەپىنكىن ھەبوۋە ئەۋانپش مېر ئىبراھىم كورى مېر مەھمەدى زابى و شەھەپەن كورى مەھمەد بىش بوون كە پىنئەد جەنگاۋەپان ھەبوۋە و ئەبەر نىكى ئۋچەكەپان ئەفەلمەۋەۋى مازنجانئەكان كە امىرازادىن كەت سەركەردەتتى دەگەرن، تىپىنى دەگەرن كە ئەتاكۇكى بەردەۋام دابوون و ئەۋاى مەرگى مېر ئىبراھىم ئەبەر بىھىزى جىنگەۋاننى تىپىنى دەگەرن (امىرازادىن كەت) ئۋانئوبەتتى سىۋورى دەسەلاتەكەى لەسەر خىسەسى ئەۋان فراۋان بىكەت بەلام ئەۋاى مەرگى مېر مازادادىن دەرفەت بۇ زىلارىەكان ھانە پىش نا دەسەلاتى چاراپان بىگىرەۋە بەلكو بەرەبەرە ئۋانئوبان كۈتۋى بەفەرمانىۋاپى مازنجانئەكان بوۋىن⁽³⁾.

ھەرچى دەفەرى ئامىدىە بۇمەۋبەككى زۇر ئە كۈتۋى سەۋەى جەۋنەم و سەردەنەى سەۋەى ھەشەمە ئكۈتۋى سەۋەى سىزىدەمە وسەردەنەى چۈزىدەم ئە سەرجاۋە مېزۋوبەكەما ئامازە پەرەسەندە سىياسى و كۈمەلەتتى و ئابوۋرەكەتى ئەكرەۋە ئە كۈتۋى سەردەمەى ئىلخانىەكان دەفەرى

زیددر و پھراویزا

1. پروانہ، عباس اقبال (تاریخ المغول منذ حملة جنغلزخان حتى قيام دولة التيمورية ترجمة عبدالوهاب غلوب) (بوظفی: 1400)، ص 21-27.
2. مظاہرک الجویسر، تاریخ جہانگشاہی، تصحیح محققہ قزوینی، تهران، 1999، ج 2، ص 107-112، بطیبہ الدین فضل اللہ، الہمدانی جامع التواریخ، نقلہ الی العربیہ، محققہ، مذاق طباطبائی، بیروت، الشافعیہ، 191 (م) ص 117-117.
3. ابوالفضل ابن اوسام سیاسی و اجتماعی ایران بر قرن ہفتم عشر، اسلام آباد، 1983، ص 104.
4. بو پتر زاباز، لغہ تاریخہ، پروانہ عبداللہ علیاوی، کورستان، فی عہد المغول، السلیمانیہ، 2-1، عبدالعلیم عبداللہ فارس، الفراء، دور فکر، فی مقاومۃ الفن المغولی (1201-1281 م).
5. بدرعین اولوگامہ الملک الرحیم نسراوہ، لیبیکتا لغرمیہ و اعدیاری، نوہین لغرمیان، شا و تلاق، تہذیب نگار، موصل، پیگمیشوہ، علویہ کئی، زر، نسلائی، بصرہ، موصل و تہذیب نگار، جزیرہ، پولانی، حکاری، دا، خسوہ و بوسنی، مغولنگار، یوہ، نسلائی، 1287-1288، از مرہوہ، ابن العبر، تاریخ مختصر المغول، بیروت، 1988، ص 179، نسلائی، عبد محمد، امامیہ، الموصل، فی عہد بدرعین اولوگامہ، 1971، ص 22-27.
6. ابن العبر، تاریخ الزمان، نقلہ الی العربیہ، الآب اسحاق، اربطہ، بیروت، 1991، ص 221، ابن القوی، مجمع الآداب، فی معجم الآداب، تحقیق محمد الطاهر، طهران، 1211، ج 1، ص 10-10.
7. الفلکینسی، صیح الأقطر، فی سائنۃ الإنشاء، علیہ، محققہ، حسین شمس الدین، بیروت، 1988، ج 1، ص 375.
8. عبداللہ علیاوی، کورستان، فی عہد المغول، ص 171.
9. ابن العبر، تاریخ مختصر المغول، ص 179، پرویز یوسف، حسن، بلا، حکاری، 1988-1996، م، دراسة سلیمانیہ، ص 171-170.
10. ابن شداد، تاریخ الملک الظاہر، امتداد، احمد، مطبوعہ، افسس، 1983، ص 231-231.
11. پروانہ، ابن عبدالظاہر، التوطر، الزاھر، فی سیرۃ الملک الظاہر، تحقیق عبدالعزیز الخوطر، القا، 1979، ص 112.
12. ابن العبر، تاریخ الزمان، ص 221-222.
13. ابن القوی، مجمع الآداب، ج 1، ص 10-10.
14. ابن فضل اللہ العبر، مسائلک الأقطر، فی ممالک الأقطر، تحقیق کامل سلیمان، بیروت، 1901، ج 2، ص 10-10.
15. ابن القوی، مجمع الآداب، ج 1، ص 217.
16. الفلکینسی، صیح الأقطر، ج 1، ص 375-376.
17. پرویز یوسف، بلا، حکاری، ص 188-188.
18. ابن فضل اللہ العبر، مسائلک الأقطر، ج 2، ص 10.
19. الفلکینسی، صیح الأقطر، ج 1، ص 375.

بادىنان لەسەردەھى جەلانېرى

پ.د. قانر بەھەد ھىن

زاتكۇيا سەلھەدىن - كۇلېزا نەدەھىيات

بەسەر كۇي دېرۇكى كوردەستانە ۋە بەجھېئىشتوۋە¹ نەقەرى بادىنانېش ۋەكىو بەشىكى كوردەستان بەسەر نەبۇۋە لەو پەرسەنەن ۋ گۇراتكارىانە كە ھەندىكىيان ھەر دىرۇبۇۋەنى سەردەھى ئىلخانى بۇون ۋ لەۋەى ئىمىتى دەگىرنت ئاۋچەكە كارىگەرى سېاسەتى مەملىكەتگە كاتىشى بەسەرۋە بۇۋە ۋ رەنگىرئى ھەندىك لەو پەرسەنەنلەق كىرۋە كە كۇي نەقەرىيان گىرۇنۇۋە.

لە ئاۋچەى ئاگىرى ۋ شۇمى لەۋاى سبارزالدېن كىك فەرماتەروپىس لەو ئاۋچانە دەگەبۇتە نەستى كىرەكلىكى كە ھەرىكە لە غزالدېن ۋ نەم الدىن خىزىر لە كۇتايىپەكلى سەردەھى نەۋلەنى مەغۇلى ئىلخانى خۇكىمى لەو ئاۋچەھەپان كىرۋە² نەسەلاندەھەپەكەپان ھەر دىرۇبۇۋەنى سەردەھى مەغۇل بۇۋە لەۋانىش بەھەمان شىۋەى باۋكىيان لە مېراپەتگەردى ئاۋچەكەنى خۇپان بەردەۋام بۇون ۋ دىرۇبۇۋەنى بە پاراستىنى ھاۋسەنگى لەنېۋان قايلىكردى مەغۇلەكان ۋ دۇستانەتېكردى مەملىكەكان داۋە لەمەن لەرنگاى ئارەنى باجى سالانەى مېراپەتەكەپان بۇ نەسەلاندەھەنى مەغۇل ۋ لەھەمان كاتىشىدا پاراستىنى پەبۇۋەنى دۇستانە

نەۋلەنى مەغۇلى ئىلخانى بە مەردى سولتان نەبۇسەھەب بەھەرخان ئەسالى ۷۳۶مىل/۱۳۳۵ز مەملىكىنى بەمەلەھى بەخۇۋە بىنى ئەمەن پىر بەھۇى ئەۋەى كە سولتان ۋمىخاخ كۇنۇبۇۋە ۋە سېرۋ كارىدەسەنەكەتېشى لەبەرتاكۇكى ئىۋانىيان ۋ ھەلپەى بەردەۋامىيان بۇ بەرزەۋەندى ۋ نەسەلاندەھەپەنى نەپانئەۋى ئەمەنى نەۋلەتەكە لەۋە زىاتىر دىرۇبۇۋەنى لەو نېۋەدا. شىخ جەسەنى بىرگەگەۋەرا كە ھەمەكارەق ئاسپاى بچووك ارۇما ۋ ھەندىك نەقەرى دېكە بۇۋە تولى خۇى ۋەكىو نەسەلاندەھەپەنى بەھىز بىسەپىن ۋ نەقەرەكەنى ئازىبەجان ۋ بەشى زۇرى كوردەستان بخانە بن نەستى خۇى ۋە بەمەلەھەكى نەسەلاندەھەپەنى بەناۋى جەلاتېرەكان كە ئېلىكەتەكەتېشىپان پىدەگەنرنت دىمەزىن³ سەردەھى جەلاتېرى ھەتا پەيداۋۇنى نەپسور لەنگ ۋ ئواتر بەھىزىۋۇنى فەرەپىنلەۋە كان لەسەرەنەى سەدەى پازدەھەنى زاپىس بەردەۋام بۇۋە دۋاى نەگەپەنى بەمەلەھى جەلاتېرى ۋەكىو جىگەرۋەنى ئىلخانىپەكان بەشى زۇرى كوردەستان ھەر لەبن نەستىيان مەپەھە كەلەۋ ھاۋبەدا گۇراتكارى ۋ پەرسەنەنى دېار نەقەرى گىرۇنۇۋەۋە كارىگەرى

كراۋە لەۋانىش مىر ئىبراھىم كۆپى مىر محمدەدى زالى و شىھابەدىن كۆپى محمدەد برانق بېون. ۋاڭبارە ناۋچەكائىيان ئىخوت بەتخوبى قەلەمىرەۋى مازىنجانبىھگان بۇۋە. ئاكوۋكى ناۋخوئىشيان ھەبۇۋە. لەسەرىۋەندى لاۋازى مازىنجانبىھگان بەئابىھنى لەمۋەدى فەرمانىرەۋابى مىر شوچاغەۋدىن دەرفەت بۇ زىبارىبەگان ھاتە پىش نا دەسەلاتى جارائىيان- كە بەھۇى بەھىزى مازىنجانبىھگان ۋا بۇ بۇۋە- بگىزىنەۋە ۋە رى ئىدەجىت ھەر بەھۇى لەۋانەۋە كۇتابى بە دەسەلاتى مازىنجانبىھگان ھالەتت¹³. بەلام جىنگاى سەرنجە كە مىزۋوى ھۇزى زىبار ۋاڭبارە پۇشنى نەۋ زانبارى ئەۋنۇ لىبەر دەست داتىن كە بىۋاتىن لەسەرىۋەنى جەلاتىرى ۋىئاكردىنكى بەلال لەبارەئەۋە بەدەستەۋە بەدىن.

لەسەرىۋەنى جەلاتىرى ئامازە بە ھۇزى سەدى كراۋە كە ئىستەش بەك لە ھۇزە بەرەكەتى دەفەرى بەدىنە. لەۋ سەدەسەدا ۋەكۇ بەكەك لەگەۋرەتەن ھۇزە كۆردىبەگان ناۋى ھاتۋۋە ۋ ۋا نىشتاندراۋە كە ھىچ ھۇزىنكى كۆردى دىكە شان لەشائىيان ئادات ۋ لەھەموان فەۋغانر ۋ جەنگاۋەرتىن. زىبارە شەركەرائىيان خۇى لە (۱۳۰۰۰۰ كەس داۋە¹⁴). جىنگاى سەرنجە كەلەسەرىچاۋە مىزۋوبىھگانى بەرەسەنەكەنى سەردەنى جەلاتىرى نا زانبارى دىكە لەبارەى ئەۋ ھۇزە گەۋرەۋەنى دەفەرى بەدىن ئامازەيان پىتەكراۋە بەلام ئەمە بەۋ مانابە نىبە كەلەدەپۇكى سىياسى ۋ كۇمەلاپەنى ۋ ئاپۋورى ناۋچەكەدا پۇلى كەم ۋ پەراۋىزخراۋ بۇۋە.

ھەرچى كۆرە دەستىبەكائىشنى كە زىد ۋ شۇنەبىن ئاكنجى بۇونىيان چىاي داسن ۋ دەۋرەۋى بۇۋە لەماكوۋرى مۇسلى بەھۇى ھىزىش ۋ ۋىرانكارى ھەئۇلمەگان پەرىش ۋ پلاۋېۋون. مېرى گەۋرەۋەن ناۋى بەد كۆپى كىياك بۇۋە بەلام پاش ئەۋ لەھامەتىيانەى بەسەرىيان ھانۋە سەركردابەئىبەكى بەكگىزىۋان لەمۋە. لەسەرىۋەنى جەلاتىرى ھەئىنكىيان لەمۇۋسلى گېرەئانۋەئەۋە بەسەرىكائەنى مىر ئەلانەبىن كۆپى كۆرك كۆپى ئىبراھىم ۋە ھەئىنكى دىكەيان لەلايەن

لەكەل مەھالىك¹⁵ ھەرچەنە ۋاۋەى فەرمانىرەۋابى ئەۋ مېرانە بە سال لەسەرىچاۋە مىزۋوبىھگاندا نەپرى ئەكراۋەبەلام سەرنجە دەكرىت بەئىنكى ئەۋ مۋەبە لەدەستىنكى سەردەنى جەلاتىرى بۇۋەت.

مېر ئەجمەدىن خىزىر كەدۋاى سەركى مىر خەزەبىنى بەرى فەرمانىرەۋابى دەسەلاتىرەنى مازىنجانبىھگانى لە ئاكرىن ۋ شۇش ۋەرگىزىۋە. لەلايەن دەسەلاتىرەنى مەھالىكىش پىزى لىئراۋە نامە كۆپىنەۋەى لەكەلىيان ھەبۇۋە ۋا پىدەجىت پىر خەرىكى رابۋارەن ۋەئىشگۈزەرائى ۋا بەھەممان بە ئەدەب ۋ خۇشخۇۋابى بۇۋە لەم بەرەۋە مىزۋو نوۋسى ھالۋەرخى سەردەمەكەى (ابن فضل اللە العەمرى ام ۱۷۱۹/۱۳۶۸ز) نوۋسىۋە ۱- ۋاىسماط فى اللغات ۋشرف بالعرض والذات بۇد لانتەصر بالادب-ۋالاتىيانى بلاغىھا بما تلتق من كنوز الفضة والذهب¹⁶ ئەمەش ۋاى لىن دەخوئىرئەۋە كە مىر ئەجمەدىن بەپاھەكى مەجلىس گەرم ۋ دەست پلاۋىش بۇۋە.

ئازىرىن مېرلەجمەدىن كەنگى كۇچى ناۋابى كىرۋەۋە بەلام ناۋى خۇى كۆرگەى كەناۋى شوچاغەۋدىن بۇۋە جىنگاى گىزىۋەۋە. ئەۋىش چۈنكە بۇتە جىنگەۋەدى مېرىكى لاۋاز. ئەپتۋانۋەۋە دۇخى مېراپەئەكەى راست بەكەۋەۋە بەسەردەنى مىر مۇبارزىدىن بەپېرى شاھ بەكەۋەۋەبۇبە گىرەش ئاسەفامگېرى ۋ لەبارچوۋىنى تەناھى ۋ پلاۋېۋونەۋەى نىبارەى دىزى ۋ راۋو پۇۋت ۋ بەرۋكى دەسەلاتىرەكەى گىزىۋو خۇدى مېرو دارۋ دەستەكەى بىن دەرتان ۋ دەستەپاچە بۇون ۋ ئەپتۋانۋەۋە كۇتابى بەئاجىگېرى ۋ ئەھمۋارى دۇخە كە بۇنن بۇبە بەرەبەرە دەسەلاتەكەيان بەرەۋە پوكئەۋە چۇۋە¹⁷.

ئاكرىن لە بەسگىرەنى دىۋىكى بەدىننى بەبۇەست بە مېرىشەنى مازىجانى لە ئاكرىن ۋ شۇش بەئابىھنى لە مەسەلەى كۇتابى ھاتى فەرمانىرەۋابى مېرىشەنەكە لەسەرىۋەنى جەلاتىرى ئامازە بە پۇلى ھۇزى زىبارى نەكەبىن كە ئەۋ كات ۋەكۇ ھۇزىنكى نەپرى ناۋچەكە ناۋى دىت ۋ پىدەجىت چۇرىك لەھۆكەمى خۇسەرىيان ھەبۇۋىن ئەۋ سەردەمەدا ئامازە بۇ ۋو مېرى زىبارى

ۋە ديار نىھ كە كىز نىسئەلانىرى ئىوون بۇو، بۇ ئىو سىرىمە، چىند ئاولىكى مېرە كوردەكلى نىظەركەمەن بە گىشىنى ئە بەر نىسئە داپە كە دەھالغەنە روو قىسەبان لە سىرىدەكەين .

- ھەردو مېر بەھائەبەن كورى قوتىبەبەن افطاب الدىن) ۋە ئاتر ئامۇراكىنى شەمسەبەن كورى داود كە لە بىنەئالە ھەكارىبەكلى ئاچەدى جولەبىرگ بۇون لە گەل مەغۇلەكان پىنگەتۇون كەندەظەركەدى خۇبان جن بۇنلار، ئە ئاچەبەكلى نىكە جىنگىر بىن كە لەوانەبە لە ئامىدى گېرساپنەو¹¹¹. ئەمە مېژوودەكەدى دەگەرئىمەو بۇ نېوون بەكەمى سەدەى ھەشىنى كۆچى-چوارىبەھەمى زاينى ۋە ئارادەپەك لە گەل ئىو زانبارىنەى شەھەرخانى بىلەسى نىتەو كە پاداشنى كىرئود، بەھائەبەن ۋە شەمسەبەن ۋە مەنشا سىن برابوون ۋە خىزماپەتبان لە گەل مېرانى ھەكارى ھەبوو، ۋە ھەر پەكەبان لە جىنگاپەك دەسەلانى پۇلاد ۋە لەئولابادا مېر بەھائەبەن لە ئامىدى گېرساپنەو¹¹².

- ھەردەھا پەك ئىو مېرانەى كە لە ھەمان سىرىدەمدا ۋاتە دۇاى ئاۋەراستى سەدەى ھەشىنەم لە دەظەركەمدا ھوكەمى كىرە ۋە ئاۋى بىكەدى دەسەلانىدەكەدى بە الرابىدا ھاتوۋە كە فەلەبەكلى دەظەرى ھەكارىبە ۋە فەرماتەدۇاى بەئلاۋى مېر شەمسەبەن كورى بەھائەبەن بۇو¹¹³ كەندەپىش ئاۋەكەدى نىكە لە بىنەئالەى دەسەلانى ئامىدى، پىنەچەن لە مائەمېرانى ئامىدى بىن¹¹⁴.

- مېر عىمانەبەن كورى على كورى مۇسا ئەودەمە ۋەكو خاۋەنى ئامىدى اصحاب العىمانەى ئاۋى ھاتوۋە باش ئەوۋە كراۋە كە خاۋەنى قەلەى ھەرۋىش كەسىنكە بەئلاۋى بەھائەبەن ھەسەن كورى عىمانەبەن¹¹⁵.

بەلەبەرچاۋگىرنى ئىو زانبارە مېژوۋىيەندەى كەلمەو بارەپەوۋە لەبەرچاۋمان گىرئوون ۋە دەگەرئىمەو بۇسەردەمەكە، لە ۋەلاتى ھەكارى بەگىشى ۋە لەدەظەرى ئامىدى بە ئابەنى، لەسەدەى ھەشىنەى كۆچى-چوارىبەھەمى زاينى چوار كەسەبەتېمان بەئلاۋى بەھائەبەن ئەو ھەن پەكەبان مېرۇ دەسەلانىدار بان

ئىو مېرەو بەئلاۋەكلى عومەر كورى ئەبوعەلى ۋە مۇسى كورى بەھائەبەن سەركىزىمىنى كراۋن، كەلمەمەش بەلگەدى زۇرى زۇمارە ۋە بەھىزى پىنگەبەنە كەلمەو بارەپەوۋە مېژوۋىيەنىكى ھالچەرخى سەردەمەكە نووسىپوۋەتى،(المانىيە كاتوا لۇقى غەد ۋەئەد ۋەئەد ۋەئەد ئىم تىلەت شەلمۇم ۋەئەرق جەلمۇم ...)¹¹⁶.

ئەوۋە كە بەبوۋەندەى بە دەظەرى ئامىدى ۋە دەۋرەبەرى ھەبوۋە ئەوا ئە ۋە سەردەمەدا زانبارى پچەر پچەر ئەو بارەپەوۋە پاداشت كراۋە مېژوۋىيەنى فەلەمەشىندەى ئامازەى بەوۋە كىرئودە كە لەسالى ۱۲۳۹/۱۲۴۰ز كەسەبەتېبەك بەئلاۋى حاجى كورى عومەر ئامەى بۇ سولئانى مەھابىك ئەمىسەر¹¹⁷ نووسىپوۋە كە ئەو - ۋانا حاجى- خۇدانى فەلەل ئامەبە¹¹⁸. جىنگاى سەرنەجە ئەو زانبارىنە ھەر ئە دىۋانى نەرسى مەھابىكەكان جەختى ئەسەر كراۋەئەوۋە ھىچ ئامازەكەى نىكە لەبەرنىسئە داپە كە لەئالەبەكلى نىكە ھەمان ئەو زانبارىنە بان بۇونى كەسەبەتېبەك بەو ئاۋە دىۋىات يەكەنەو.

ھەرچەندە ئەبەزەى مېر حاجى كورى عومەر زانبارىمەكلى ئەۋلۇ لەبەر دەستەا نىھ بەلام رىنى ئىندەچى كورى مېر بەھائەبەن عومەر كورى ئىبراھىم ى ھەكارى بىن كە ھەر ئەو سەروپەندەمدا ئاۋى ھاتوۋە ۋە لە قەلەى گورگىل اخىزىقېل) ئەۋۋەلاتى ھەزىرە مېراپەنى كىرئودە دىبارە نىۋى حاجى ئەو بىنەئالەبە بۇۋوۋە ھەتادامەزىتەرى فەرماتەدۇاى گورگىل بە مېر حاجى بەر ئاسراۋە¹¹⁹ ۋەلە ئاۋ مېرە ھەكارىبەكلى ئەو سەردەمەدا ئەنھا ئەو مېر بەھائەبەن عومەرە بەو ئاۋە ئاسراۋە .

گىرنگىرن پەرسەمەندى سىياسى ئەدبىۋىكى باينى ئىو كائە نەركەۋىن ۋە سەردەلانى مېرنىشىنى باينان كە رېشە مېژوۋىيەكلى ۋە چۆنەنى دەھەزەندى جىنگاى گەنگەشە ۋە بېرۇ بۇچۇۋىلى جۇراۋچۇن .

لە دەۋرەبەرى ئاۋەراستى سەدەى ھەشىنەى كۆچى-چوارىبەھەمى زاينى مېژوۋى ئامىدى روون نىھ

زاتىيەدىكى ئەبارەبەدە بەلام مەكۇم بۇنى زاتىي دەسلەپكى سىياسى كۆرىم بەخۇدە بەنبۇە كە خۇي ئەدەبىياتىنى مېرىتېنى بەھەبىن دا دەپنۇتەدە كە بۇتە ناۋە كەھى ھەر لە بەھەبىنى باپىرە كەبۇرى مېرالى مېرالىنى كەھە ھالۇدە و دواتر بۇدە لە شۇناسى دەسلەپكى سىياسى و بەرەبەرە ئەسەردەمى نۇتۇدا بۇوتە ناۋى پائىبەككى جۇگرافى كە ھەتا ئەمۇش بەو ناۋە ئەنەسرتەدە كە ئىستا پتر لە چوارچىۋى پارىزگەھا دەۋىگە دابە .

لەئەمەلى مېران بۇون ئەۋانىش
 « بەھەبىن كۆرى ئېراھەمى ھەكەرى
 « بەھەبىن كۆرى فۇتەبىن
 « شەمس ئەبىن كۆرى بەھەبىن
 « بەھەبىن ھەسەن كۆرى عېمەدەبىن ئىسماەبىل
 كەبۇون نە كەن ھەبىن لەو بەھەبىنە
 كەبۇرالى بەبىنالى ئىز كەبۇنەدە^{۱۱۹}
 بەھەبىنەككى گەبىنى مېرالى بۇبى بەبىن
 ئەسەردەمى جەلەبىرى وئىراى ئارەبىنى و كەھى

زىدەر:

1. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
2. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
3. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
4. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
5. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
6. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
7. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
8. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
9. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
10. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
11. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
12. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
13. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
14. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
15. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
16. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
17. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.
18. بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱، بۇتە ھەبىن ئارەب شەخ ۋەبىن ۱۹۱۱، بىر ۱۹۱۰-۱۹۱۱.

بادىئىيان لە بەردەم داگىركارىيەكانى تەيھور لەنگدا

(۷۸۹-۷-۷۸۰/۱۳۸۷-۱۴۰۵ز)

رايىچە ئەتاج شىخ بەھىدە زانكۆى بەلاھەدىن - كۆلىزى ئەدەبىيات

بەرلە داگىركارىيەكانى تەيھور لەنگ سېرىشىپى بەھدىئان سېرىشىپىكى بەھىز بوو. لە ناوچەيەكى بەرفراوان چوككى گىزراۋە، سەنتەرىشى شار و قەلەي بەلواپىكى نامىدى (عەمەبىيە) بوو. كە گرتى لەبەردەم نەبارانيدا سەخت بوو. قەلەي نامىدى بەھدىكەت لە سەختىرىن قەلەككى كۆرەستان زەمىزراۋە.

سېرانى بەھدىئان ئالايۇنە بەكىتى خىلەكى لە ناوچەكە بېلارن و بەھۇبە كۆمەلىك خىل و ھۇز لە خۇيان كۆكەنەۋە. لەوانە ھۇزى (عەشپىرەت) زىبارى ھۇزى رىكانى «رادكانى» و ھۇزەكانى موزى و سەدى و سەلئەلى و بەرۋارى و ئۆسكى و نەھىلى. كە بەكىتى خىلەكانى بەھدىئان پىنگەنناۋە ئەۋاۋى ناوچەكانى ئىۋان روۋبارى بىجەلە و زى گەۋرە بۇملاۋى چەنە سەدەبەك لە زىر قەلەمىزۇيان دا بوو. سېرىشىپى جزىرە كەۋنەۋە باكۆرى رۇئاۋى سېرىشىپى ھەكارى كەۋنەۋە باكۆرى مېزۇنۇۋىسائى مەملوكى (مىسىرى) بەرلە داگىركارىيەكانى تەيھور لەنگ ئەۋزەيان بەۋە

تەيھور كۆرى ئورغان نامىراۋ بە تەيھورلەنگ (۷۳۱-۷۸۰/۱۳۳۵-۱۴۰۵ز) پادىشاۋ ۋەلانى جوغاتى لە ئەۋبىۋى روۋبار. كە پارتەختەكەي سەمەرقەند بوو. بە دىزىكى بوو نەپە (۷۸۷-۷۸۰/۱۳۸۵-۱۴۰۵ز) ھەلمەنى داگىركارىيە بۇ رۇزەلانى ئىسلاسى نەسەت پىنگەردەۋ داگىركارىيەدە تەيھور ئالاي شىكۆى دەۋلەنى جەلالتىرى بىشكىتىن و بەھۇبە ھىزى دىكە قەدە قوبۇلۇ و ئاق قوبۇلۇ لەنۇ جەرگەي كۆرەستان نەھىلۇما بىكەن و ئوانر لىران و كۆرەستان و بەشىكى دەۋرۋەرى بەخەنە قەلەمىزۇى خۇيان.

داگىركارىيەكانى تەيھور لە كۆرەستاندا بەشىۋەبەكى گەشى ئەينۋانى سېرىشىپ و قەۋارە كۆرەبەكان لە ناۋبە بەلام ئەراۋۋى ھىزى كۆرى لە كالىكدا سۇلتان لەخمەدى جەلالتىرى ھىنە نەپەۋ مەملەتپىكانى لە بەرۋەندەپى خۇى بەكلا كۆرەۋەۋە. شۇنەۋارى داگىركارىيەكانى تەيھور لەنگ سەرمەتا سەۋۋى دەۋلەتەكەي لى پارچە پارچە كۆرە و ئوانر لە ناۋى بىرە.

داۋە ھىرىنشىنى بەھىنىن ۋەكۈ ھىرىنشىنىكى بەھىز بۈۈن ھەبۈۋە ۋ ھىرەكانى خاۋەن كەسەپەنى بەرز بۈۈن ۋ لە ئاست نەسەلەكانىيەنى مەشۈل ھىكەچىيان ئەكرەبۈۋە ۋ لە نەقەرەكەپان سەرىمەخۈس خۇيان پاراستۈۋە لە سالى (1731/1731) ۋ نەۋلەنى مەخۇلى ئىلخانى روخا ۋ نوپى ئەۋە سەرجاۋەيەكى مەملۇكى باسى ئە خاۋەنى ئامىدى كىرۈۋە ئە ئاۋەرەسنى سەدەنى ھەشەقى كەچى / چۈرەھەقى رايىنى بەدۈۋە ھىرانى ئامىدى خاۋەن ھىرىنشىن ۋ سەرىمەخۈس خۇيان بۈۈن چىگەنى ئامازىيە ۋەك شەرىفخان باسى كىرۈۋە ھىرانى بەھىنىن لە ئاۋچەنى ھەكارى با ھىرانى ھەكارىيەۋە ھىرىنشىنى بەھىنىنەيان ئىشانداۋە بە گۈنەزى سەرجاۋە فارسييەكان بەشنىۋەيەكى بەرچلو باسى پەيۋەنىنى ھىرانى ھەكارى ۋ ئەيمۈر لەنگىيان كىرۈۋە لەگەل ئەۋەنى ئەنبا شەرىفخان ئامازى بە مېرى بەھىنىن ۋ سەرىمەنى ئەيمۈر ۋ گۈرەگەنى داۋە كەچى سەرجاۋە فارسييەكان لە باسى ئەراتىنى ھىزەكانى ئەيمۈر لەنگ لە ئاۋچەكە تەقىبان ئەكرەبۈۋە سەرجاۋە مەملۇكىيەكان باسىيان ئەۋە كىرۈۋە حاجى مەھمەدى ۋەزىرى ھارىنى ئورۇنقى لە سالى (1791/1792) بە سۇلتان بەرغۇق مەملۇكى (راگەپاندۈۋە كە كۈرە چۈۋەنە ژىر باسى ئەيمۈر ۋ بۈۋەنە پاشىكۈنى ھەروھە ئېين فوراتى ئىزۈۋۈۋەسى مەملۇكى ئەۋ ھەۋالەنى پىشتراستكىرۈۋەۋە ۋرەنر بايەلەكەنى باسى كىرۈۋە ۋ ئامازى بەۋە داۋە كە ھەلىك عىمانەدىن مەلىكى كۈردان ھىكەچى ئەيمۈر بۈۋەتۈزەرنك پىنى ۋاپە بەۋ پىيەنى سەرجاۋەكان باسى ئەۋەناكەن ئەۋ عىمانەدىنە كىنە؟ ۋ لە كۆن جۈكەپاننى كىرۈۋە؟ سەرجاۋە ئەيمۈرىيەكان باسىيان ئەۋ عىمانەدىنە ئەكرەۋە پىنەچى ھىر عىمانەدىن ئىممانەئەل كىۋىرى ئەلى كىۋىرى مۇسا خاۋەنى عەمانەيە ئامىدى پىنە دەين ئە ماۋەنى ئابلۇقەنى ئكرىت ھىكەچى شىخ ئەلى ئەۋرەت خاۋەنى ھەۋلىر ۋ بار ئەلى قەرەقۇبۇللو خاۋەنى مۇسلى ۋ ۋەلامى فاسىد ئەيمۈرى داپىنەۋە

داۋى شەرى زۈر لە رۇزەھەلتى كۈردەستان ئەيمۈر لەنگ بەرەۋ ھەرىمى بىرەكەر كىشاۋە لە ھىرىنى بۇ سەرى ھىرىنشىنى ھەكارى سالى (1789/1789) ۋ ھىرەزەدىن شىز لە قەلا سەخەكەنى ئاۋچەنى ھەكارىدا سەنىگەرى كىرۈۋە ۋ ھىزەكانى ئەيمۈرلەنگىنل لەپىنەرويانا ئوۋشى كىنە ۋ گىرەتىكى زۈرۈۋەۋەۋە غزەدىن شىز چۈنە قەلەى ۋان ئا بەرگىرى بىكا ھىزەكانى ئەيمۈر ھىرىنشىن بۈرۈۋە ئەۋىش داۋى بۈۋ رۇز لەپىنگەرى خۇى ئىشانداۋە ئەيمۈرلەنگ لەگەل ئەۋەنى نەقەرى ھەكارى داكىرەكە بۈى نەركەۋە كە ئاتۋانى بەسەرىمەۋاسى لە ھەكارى بەئىنەۋە لەبەر ئەۋە دانى بەدەسەلانى مېرى گەۋرە ئا ۋ غزەدىن شىز بەسەرى پىلاپەتى دا ھابۈۋە ۋ بەپائىئى كىشىنى بەسەرى كۈردەستان داپەزەنە دان پائانى ئەيمۈرلەنگ بەسەرىمەۋەش شىز ۋ ئاۋەدگەرىنى بەپائىئى گىشى كۈردەستان پە ۋاپە ۋ شىكۈنى مېرى ھەكارى ئىشانداۋە كە لەئاۋچەكانىدا ئاۋىۋەنى سەرىمەرى نىۋ قەلا ۋ شارۋ شارۋچەكەكان بىرۈزى زۈر باسى تىنەچى ئەۋ بارۈۋەخە كارىگەرى بەسەرى ھىرىنشىنى بەھىنىنەۋە ھەبىت چۈنكە ئا رادەيەكى زۈر ھەرىۋ ھىرىنشىن بەپەگەۋە بەستراۋەنەۋە ۋ چىگەنى باسىگەنە پتەۋىرەن پەبۈۋەنى سىياسى نىۋان كۈرە ۋ ئەيمۈرلەنگ پەبۈۋەنى مېر غزەدىن ۋ ئەيمۈر لەنگە ۋ بەۋ ھۈبەۋە سىراتىزى ئاۋچەكە رۈلۈكى گىرەكى ھەبۈۋە ئا ئەيمۈرلەنگ لەئىلاۋەكانىدا ئاستى لە ھەكارى ۋ ئاۋچەكە پىنەكەپەۋە چۈنكە مەملانىنى ئۈندى لەگەل ھەكارى ۋ سەرىكۈت كىزەپان ۋاپەكە كە كۈردەستان پىنە ئەمەرىك بۇخاۋاسەكانى لەنىۋان نىران لەلاپەك ۋ غوسمانى ۋ قەرەقۇبۇللو مەھالىك لەلاپەكى نېكەۋە سەرىمەۋە ئەۋەنى مەرىسى ئەيمۈرلەنگ لەھىزى گەنەسەنىۋۈى قەرەقۇبۇللو بۈۋە پىۋىستىپەك لە ھەكارى ۋ نەۋرەپەردا ئازامى پىنەكەپەۋە تاكو لەھەرىمى بىرەكەرا سەنىگەرىكى ھەين لىر پىشۋو بەدات چۈنكە ھىزەكانى ئەيمۈرلەنگ بەپارمەتى ھەندىن لەكۈرەكان لەبىرەكەرا روۋبەروۋى بەرگىرى سەخت

سەر ھېرنىشىنى بەھىدىن ئەكرىپوۋە ھەۋالەكەنى ئەۋ ھېرنىشىنە ئە زۇر ھەۋالى ھېرنىشىنى ھەكارى بىز بوۋە ۋ لەلەپكە دېگەپ شەرھىخان گوتوبەنى ھېر زەينەدەن ئە ھاۋە بەسەلاتارىيەتەدا ئارامى ۋ ھۇشگوزەرائىي پاراستوۋە. لەبەر ئەۋە ھەمان سىياسەتنى ئەيمور بەسەر ھەكارىدا بۇ ئەۋىنل پەجرەۋ گراۋە، چونكە بەك ئەلجام ۋ شۇنەۋار بەسەر ھەردو ھېرنىشىن دەرگەۋتوۋە سەرىلى ئەۋەى ھېر زەينەدەن لەگەل شۇرۇغى كۆرى تەيمور پەيوەندى دۇستەنەى ھەبوۋە ھەموو ئەمانەش ھاۋسەنگە لەگەل سىرائىزى ئەيمور لەنگ بەتابەتنى بۇ پاراستى ناۋچە ۋ زىپەىي بارگەنى. كەفەلمەپەى بەھىدىن بەتئىكى ئەۋ سىرائىزە بوۋە.

بىگرە ئوۋىنى ئىكشەكەش بويىنەۋە
 ئە كاتى ئىلاۋەكەنى ئەيمور بۇ نەقەرەكەى ھېر
 زەينەدەن ھوكەى ھېرنىشىنى بەھىدىننى كىرەۋە.
 ھېچ سەرجاۋەتەك ياسى ئە پوۋەروپوۋىنەۋەى
 ھىزى تەيمور ۋ ھېرنىشىنگە ئەكرىپوۋە شەرھىخان
 ئەۋە نواۋە ھېر زەينەدەن ھاۋەپەكى زۇر ھوكەى
 گىزاۋە. سەردەراى ئەۋەى ھىزەكەنى ئەيمور بەرئىزىي
 داگېرگارىيەكەن ئە ناۋچەكە ئەرتەپىپان كىرەۋە.
 بە تابەتنى مۇسەل ۋ جىزىرە ۋ ھەۋلېز ۋ شىنگال ۋ
 دەۋرەرى بىگرە چوۋنەتە سىۋورى مەمالىكەش كە
 بەھىدىن زۇر ئىنى ئىزىك بوۋە. لەبەر ھېر زەينەدەن
 ئوۋىيەتنى لەبەرەم ئەۋ شىلاۋانەدا ھېرنىشىنگەى
 بەبارىزى، ھېچ زۇدەرىكەك ياسى داگېرگارىي تەيمورى بۇ

زىدەر:

1. تارىخ ابن الفرات، ج 9، تحقيق: مصطفىين بىق، المطبعة الامريكانيه، بيروت، 1976، ابن قاضي شهبه، كفا الدين ابو الفضل، 1212/1213م.
2. تارىخ ابن قاضي شهبه، ج 3، تحقيق: عثمان بوشقار، دمشق، 1997.
3. شرف خان بەلبەشى، شرف خان بن شمس الدين بن شرف خان، 1010-1101م.
4. شرفنامە، تارىخ، مەضەل كىرەستان، تەلەپات، محمد سامى، نەشر خەبەر، تەھران، 1372ق. - ج 2.
5. ھەمىزى، ابو العباس شھاب الدىن احمد بن نەبى بن فضل اللە، 719/720م.
6. مەسەلك الامصار فى مەسەلك الامصار، تحقيق: محمد عبدالمبارك، اشرون دار العىن، العىرا، 1200.
7. التەرىف بالمصطلح الشرفى، تحقيق: محمد حەسەن شەمس الدىن، دار الكتەب العلمىة، بىروت، 1988.
8. ابن ناظر الجىش، عبد الرحمن محمد النەبىى الحطىبى، 781/782م.
9. كتەب التەرىف بالمصطلح الشرفى، تحقيق: ۋەلف كەلى، منشورەت الثقافة القاهىرة، 1997.
10. باسەن ھەمىزى، باسەن بن خىراللە الخطىب الموصلى، 1177/1178م.
11. مەبە الكتەب فى تارىخ الموصلى الجەبە، تحقيق: سەئىد البىۋاجى، مطبعة الھدەف الموصلى، 1984.
12. زار صدىق توفىق.
13. كىرەستان فى العەبە الجەلەرى، مركز الدراسات الكوردية، و حفظ الوثائق، 2009.
14. رابىعە فەتاح شىخ مەھمەد.
15. كوردستان ئە سەئەد پازەى زابىدا، بەرەنى ۋەنەبىرى ھەمىزى، كوردستان، ھەۋلېز، 2005.

بادىيان لە سەردەھى قەرەقويونلو و ئاق قويونلودا

(۸۱۴-۹۱۴/كۈ۹۱۱-۱۴۱۱-۸۰۸ز)

رايىمە ئەتاج شېخ مەھمەد زانكۆي سەلەھەدىن-كۆلىزى ئەدەبىيات

گەشەنى بەرچاويان كىرە. قەرەقويونلو ئە ئاۋمەستى سەدەنى ھەشتەمى كۈچىر/چوارەنى زانبىدا ئولى لە پاشىماۋەنى سوبىلى ئېلخانى لە باكۋورى كورەستان فېدراستسيۇنىكى خېلەكى گەۋرە پىك بويىنى و ھەللاتىنى تەمەلەنى ئېلخانى و جەلالتىرى ئەسەر دەسەلات قۇرغۇچە و خۇي بەھىز كىرە. ئالە شالاۋەكەنى ئەيمۈۋىيەكەندا، قەرەبوسف سەرەرى خېلەكە. پاشى مەدىنى ئەيمۈۋى ئەنگ لە سالى (۸۰۷/كۈ۱۴۰۵ز) ئەۋرىزى گىرت و دەۋلەتى قەرەقويونلۇ دامەززاندا، ۋاجار سولتان ئەخمەدى جەلالتىرى دەسەلاتىدى بەغدا اغىراقى غەربىي و بەشىكى كورەستان ئەسالى (۸۱۴/كۈ۱۴۱۱ز) لە شەرىكە ئە ئاۋمە و ئەۋاۋى كورەستان گەۋرە زېر دەسەلاتى قەرە قويونلو. لەگەل ئەۋەتىدا دەۋلەتى قەرەقويونلو كە نىكەنى شەھىست سال دىزەنى كېتىدا، بەلام بە ھېچ جۇرى ئەپتونلى قەۋارەنى سىياسىي ئاق قويونلو لە ھەرىتى ديارەگەر سەرگۈت بگا. ھەرچەندە ئاۋمەنلو ھەلمەت و ھەزرىتى بۇ دىئا. كىرەكى راسنەقىنەنى خېلى ئاق قويونلو ئەسەرۋىيەنى شالاۋەكەنى ئەيمۈۋى ئەنگ لە دەسەپكى سەدەنى ئۈمەنى كۈچىر/پازەنى زانبىنى

بە دىزەنى سەدەنى ئۈمەنى كۈچىر/پازەنى زانبىنى كە ھەرىتى دەۋلەتى قەرە قويونلو و ئاق قويونلو بەسەر كورەستاندا دەسەلاتدارىۋون. دەۋلەتى بەدىيان ھەر ئەنبا جىگە سىرتاۋىيەكەنى ئەۋەتە ھۆى كىرەكى و بايەخېيەن، بىگەر سەرىلى ئەۋە قورساپى و مەركەزىيەنى سىرتاۋىيەكەنى بە ئايەنى سىرتاۋىيەنى بەدىيان بەۋانا بە پەلى بەكەم چالاكى سىياسى قەۋارەنى كوردى، ئەخەشەنى سىرتاۋىيەنى دەۋرەكەپان كېتىلەۋە. ئەۋ سەدەمدا دەۋلەتى بەدىيان ئەۋۋى سىياسىيەۋە خاۋەن ئايەتمەندىنى خۇي بۈۋە بە ھەر ھۆكۈمەت بويىنىت ئەۋ دەۋرە خۇي رەسەنى سىياسەنى خۇي كىرەۋە شەرىفخانى بەدىيەنى و سەرچاۋە مەھلۇكى امبىسىر/بەگەن ئامازەنى بەرچاويان پىداۋىن ئەۋ دەۋرەدا كە سىرتاۋىيەنى بەدىيان ئەۋەتە پاشكۆي ھېچ قەۋارەكەنى دېكە و ئاۋمەنىنى ھۆكىمى سەرىخۇي خۇي بىيازى.

قەرەقويونلو و ئاق قويونلو ئۈۋ خېلى كۈچەرىنى ئورگەن بۈۋ، ئەۋۋى مەزھەبىيەۋە قەرەقويونلو شىخە بۈۋ، ئاق قويونلۇش سۈننە بۈۋ، ھەرىتى خېل لە باكۋورى كورەستان ئەۋۋى سىياسىيەۋە

سىنورى مېرىئىيەكەمبەن فرەوانتر كىرەۋە-لەبەر ئەۋە مېرئىيە بەھىدىن ئەۋاۋى دەفەرەكەنى نېۋان رۇبىرى بىجەلە ۋە زى گەۋرە بۇمەۋى چەند سەدەبەك لە زىر قەلمەرىۋىيان دا بۇۋە مېرىئىيەنى بۇتان كەۋنۇنە باكوۋىرۋى رۇنساۋاۋى مېرىئىيەنى ھەكلىرى كەۋنۇنە باكوۋىرۋى مېرىئىيەنى ئاسىنى ئۆزىدىا لەرۇنساۋاۋى ھەلگەۋنۇۋە ھەرىچى باشۋورەنى ۋەلەنى سۇران - جىۋجۇلى نازەۋى مېرىئىيەنى سۇران-لە خۇ كىرەۋە - قەلمەرىۋى بەھىدىن بەزۇرى قەلا ئەسەر لىۋكە ۋە شاخە فۇجەكەنىدا ئاسراۋە- لەۋانە قەلاكانى شۇش- كەلەنى، عومرئى، بازىران - بارزان- ئاكىرى اعفەرا، بىئىرى رۇنساۋاۋى بەرەمەنلۇ، ۋە ئىرا، ھىرەھا كۇمەنىك ھۇزى لە خۇگىرەۋە، ۋەك ھۇزى زىبارى، ھۇزى رىگانى -رادكانى- ھۇزەكەنى مەزۇرى ۋە سەندى ۋە سەلىقانى ۋە بەرۋارى ۋە دۇسكى ۋە نەھىلى، بەكەنى خېلەكەنى بائىتەيان پىنگەۋنۇۋە -

قەلاكانى ئەمىدى بە قەلا سەختەكەنى ھەكارى كورەستانا زۇمىرەران، ئەپاران بەرەمەم چەۋان تىپىۋە، ۋىستەۋانە بىگەنە سەنكەرىك لەبەردەم قۇنەمەكەنى لەشكەرە زەبەلاھەكەنىيان، بەگەنى عەمەبەۋى رىگانىان لەبەردەم ئاسان بۇۋە قەلمەرىۋى مېرىئىيەنى بائىنلەن ئەسەدەۋى(ك/ك۱۵/۱۲) ۋە سەرەتەۋى سەسەدەۋى(ك/ك۱۶/۱۱)ازادا، كارىگەر بۇۋە بەبارەۋىخى سىياسى ئاۋچەكە، بۇيە لەپەۋەندىيان بە زەۋىزەكەۋە لەلايەك ۋە پەپەۋەندىيان بە مېرىئىيە كورەبەكەن لەلايەكى تەۋە سەرۋارى كەسەپەنى ھېرەكەنىيان، سىنورىيان گۇرانى ئىكەۋنۇۋە

لەزىر سەرنجى بارەۋىخى كەلەنى پەپەۋەندى سەرۋارى ۋە قەرەۋىۋىۋى، بۇمان تەركەۋنۇۋە سەرۋارى قەرەۋىۋىۋى ھەمان پەپەۋەندىيان لەگەل بائىنلەن ھەپۋە لەكەنىدا قەرەبوسف ئەۋاۋى كورەستانى كەۋنۇنە زىر ئەسەلانى ۋە قەرەبوسف لەگەل ھېرە كورەكەن پەپەۋەندىيە زىر خۇش بۇۋە، لە قەلمەرىۋى قەرەۋىۋىۋىلۇنا مېرىئىيەكەۋرەكەن خاۋەنى سەرىۋەخى خېيان بۇۋى ۋە بەھىچ جۇرى ئەپەۋەنە مابەۋى مەلرەسى بۇ سەر ئەۋرەز(پاتەخت) ۋە لە

تەركەۋنۇۋە، عومەمان قەرەۋىۋىۋى سەرۋارى خېلى ئاق قورۇۋىۋى چۈۋە خەرمەت تەپەۋرەنگ- ئەپەش ھەندى شارى باكوۋىرۋى كورەستانى پىز دا، ئا بواجار لە بەكەك لەۋ ھېرەئەۋى جىھانلۇۋى سۇلتانى قەرەۋىۋىۋىۋى لە دەسپەكى جەفتاكانى سەدەۋى تۇپەۋى كۇچى/ پارەۋى زاپەنى بۇ سەر ئاق قورۇۋىۋى كەرى، شەكەنى ھېنا ۋە بەگۇزاتى لەلايەن ئۇزۇن جەسەنى سەرۋارى ئاق قورۇۋىۋى ئەۋاۋى كورەستان كەۋنە زىر ئەسەلانى ئاق قورۇۋىۋى، ئا لە سەلى(ك/ك۱۷/۱۲) شا ئىسەمەۋى سەفەۋى لە مۇسەۋە بۇ داگەر كەنى بەغدا بەرى كەۋت ۋە كۇنەپى بە ئەسەلانى ئاق قورۇۋىۋى ھېنا بە شىۋەبەكى كەشى ھەرىۋە دەۋلەت لە مەنەۋى سىياسەتەۋىيان بەرامبەر كورد ۋە مېرىئىيە كورەبەكەن لە مېرىئىيەنى بائىنلەن ۋە دەفەرەكەمبەن رۇتەۋە ئەمەش پەپەۋەندىيە كورد ۋە ھەۋرەۋەكەنى بۇۋى كورەۋتەۋە.

لەرەستەۋىيا زۇرەۋى ئەۋ سەرچاۋەۋى لە دەۋلەنى قەرەۋىۋىۋىۋى دەۋان بەپەۋى بەكەم بەزمانى قارىسپىن، لەبەر ئەۋە تەگەر باسنى كورەيان كەرىن زىاتر بەشۋەبەكەنى كەشى لىنى دەۋان، باسنى ۋەكەۋرەۋىيان ئەكەۋرەۋە، گۇمان لەۋەتەبەۋى لە نېۋەۋى دەۋەۋى سەدەۋى ھەشتەۋى كۇچى/چەۋرەۋى زاپەنى لە دەفەرى بائىنلەن دەۋى ئەمەلى ئەسەلانى سەرگەۋى سەۋەۋى ئېلەۋەنى ۋە مەلەۋى مېر ۋە سەرگەۋەكەنىيان، مېرىئىيەنى بائىنلەن خاۋەن قەۋارەۋەكى سىياسەنى مەن بۇۋە شەرەۋەتەۋىش ئەۋەۋى دەۋە پەۋە سەرەھا مېرەكەنى لە ئاۋچەۋى شەھەدىۋى قەلمەرىۋى مېرىئىيەنى ھەكارەبەۋە ھانۋەنە ئاۋچەكە ۋە قەلاۋى ئەمىدىيان دەۋارە بىئەتەۋەندەۋە لەبەر ئەۋە زۇر پەۋەجىن لە ماۋە جەلەۋى ۋە ھەرىۋە دەۋلەتى قەرەۋىۋىۋىۋى ۋە ئاق قورۇۋىۋىۋى، ئەمىدى شارى قەلايەكى بەناۋەنگ بۇۋە ۋە ئەسەر تۇپەكەنىدا كە شىۋەۋى ھېلەكەبە ۋەك قەلايەك ھەلگەۋنۇۋە ۋە كەرىنى سەخت بۇۋە لەبەردەم ئەپاراتەۋىا لە كەتەكەدا بواجار مېرىئىيەنى ھەكارى لە سەرىۋەۋى ئاق قورۇۋىۋىۋى داگەر كە، مېرئىيە بەھىدىن زىاتر كەۋنە چالاكى سىياسەنى ۋە

شەرھىخان لە باسى ھىرو مىرانى بادىنان و ھىكارىدا باسى لەو نەكرىووه. ھىرو مىرنىشىن بەرگەكەچوون. لەبەر لەو نەگەبە ئەو ئەجمەدى ھىرچەندە ژىندەرە فارسىيەگان بىنچگە لە شەرھىخاندا ئەمەزەيلان بەھىچ پەيوەندىيەكى روونى ئەوان مىرانى بادىنان و شەرھىپوئولو نەكرىووه. ئاكرىن مىرنىشىنى بادىنان سوورى ئەو پەيوەندىيەكى كورد و قەرەبووسى ۋەرنەگرتىن. چونكە لە تەواۋى شەرھىسى قەرەبوئولو مىرنىشىنى بادىنان لەروونى سىياسىيەتوھ سوورى بەرھىراوان بووھ و گەشمە بەرچاۋى كرىووه. شەرھىدا مېر زىندەين كە لە مەلۇمى حوكمىرانى قەرە بووسى مېرى بادىنان بووھ. ئەگەل شەرھى و سەرگىرەگانى شەرھىسى خۇى لە پەيوەندىيى ئۈستاتە بووھ و سەرھىدىكى خۇشگوزھرانى بەرىن كرىووه و لەھەمان گانىشدا پەيوەندىيى ئۈستاتەدى ئەگەل مىرنىشىنە كوردىيەگانى بىگەش پاراستووه.

مەنھىرىن مېژوونووسى مەملۇكى لە رورادەگانى سالى ۱۸۱۷ك/۱۱۱۱ازادا لە باسى ھىرش بۇ سەرگىرەبە ئىزىدەيەگانى ھىكارى. ئەگەل ئەوھى ئەمەك مېرە كوردەگان ناۋى مېرى بەھىدىنالى ئەھىنلەۋە كەچى عەباس شىراۋى مېژوونووسى شىراۋى ئەھدى بەرھىمەتەك دانەۋە تا مېرەبەندەين دەسەلەتى فراۋان بىكا شىراۋى پىنى ۋاپە لە كاتى قەرەبووسى مېرەبەندەين موستلى گرتووه و ئوانىۋىەتى ئاكرىن شىخالە ژىن دەسەلەتى خۇى لەراستىدا لەم سەرھىمەدا سەرچاۋەگان باسىان لە گەرمەيان و كوزەستلى قەرەبووسى كرىووه كەچى ئەمەزەيلان بە دەسەبەسەراگرتىنى موستل لە لاپەن ئەمىدەيەكانەۋە نەكرىووه و رىنى ئىندەچى مىرانى بادىنان لەو بارودۇخە سوورەين ۋەرگرتىن و بىنچگە لە موستل سوورەين فراۋانتر كرىەين.

مېرەبەندەين لە قەلمەنەۋەكەبدا گرتىكى بەرەنست و نەركەي كۆمەلەيتىنى و بىناسازى داۋە. زانەۋ پىۋانى ئاپىنى لاي خۇى كۆكردۇنەۋەۋە لە كاروبارى دەۋلەتدا بەشعارى پىنكرىوون. لەسەرھىمەنى ئەۋا ئاسپىل و ئارامى ئەناردا داۋووه. پاش مىرنى مېرەبەندەين

ھەندىن سەرتىسى بۇ سەر قەرە قوئولو ھاۋكەرى سوپاى قەرە قوئولوپان كرىووه و ئا بەۋە گەبىشتووه خوزەينى سىياسى لە نەۋان قەرە بووسى و مېرى بىلىش روۋى داۋە.

لە ميانە پەيوەندى مىرنىشىنى ھىكارى و قەرەبووسى بۇمان نەكرەنەۋە مېر عەزەين شىرى ھىكارى لە سالى ۱۸۱۱ك/۱۱۱۱ازادا ئەمەلەۋەلەدى كسورى سوولان لەھەمەدى جەلانئىرى لاي باۋكى ھەلاتو لەدەۋرەۋەرى شارى خۇى سەرىزانى ھىكارى گرتىن و بەرەتە لاي مېرەزەبەين. ئەۋىل شەرھىدا پىنشىۋارى لىن كرى و رىزى لىنا و لىكەدى دوۋە مانگ لاي ھاۋە، پاشان قەرەبووسى نووسراۋىكى بۇنارە، كە شازادە ئەمەلەۋەلەدى جەلانئىرى بىن رۇخسەنى باۋكى ھاتووه. ئىمە بەم ھۇمەۋە قەرمانمان نەكرىووه بەلدە نەرىن. لەمەلەۋە بەين لەۋىلەيتى خۇت سوورى بەھىتەۋە. بەھىۋە مېرەزەبەين مانەۋەدى ئەمەلەۋەلەدى لەلا بەمەزەۋەندى نەزانى و ئازادى كرى. ئەم رورادەش نەرى خىشتووه مېر عەزەين ئەگەل ئەۋەدى مېرىكى مەزىن بووھ. پىۋانىكى ئاشتىخوزارىن بووھ. بەگىشنى ۋىستوۋەنى پەيوەندىيى ئۈستاتەدى ئەگەل ھىزەگانى بىگەدى كوردەستان و دەۋرەبەندا مېژە پىن بەت و ھىرەھا سوورى دەقەرەگەشنى پاراستووه و پەيوەندىيى مىرانى ھىكارى ۋ قەرەبووسى پەيوەندىيەكى ئۈستاتە بووھ. دانى بەدەسەلەتى قەرەگرەۋى قەرەبووسى ناۋەۋەك لىزىكتىن دەسەلەت لەمىرنىشىنەكەدى مەمەلەدى ئەگەلدا كرىووه.

لەھوكمىرانى قەرەبووسىدا پەيوەندىيى مىرانى ھىكارى بە گىشنى و مېرە كوردەگانى بىگە ھەرتەنھا بەۋە ئەۋەستاتەۋە قەرەقوئولو دانى بەدەسەلەتى سەرىخۇبى كوردان ناۋە مېر عەزەبەين لەو سەرھىمەدا ئوانىۋەتى ھاۋسەنگى مەمەلەتلىگان رابگرتە. لەسالى ۱۸۱۲ك/۱۱۰۹ازادا قەرەبووسى خۇى بۇ ھىرشى شىخ ئىبراھىم شاي ئىشروانشا ئەمەدەكرىووه. بەلام ھەۋلى دىپلۇماتىسى مېر عەزەبەين ۋابگرتووه. كە ناۋچەكە ئارام بىتەۋە و ئەھىل شەرھى رورەدا ۋەھرىۋەلەي ئاشتىگردەتەۋە.

شەرقەۋىتەككى كرىپوۋە ۋ باسى شىكىستەككى شەرقەۋىتەككى ئاق قوبۇلۇق ئەكرىپوۋە ئەۋ باسىدا ئىككى بېست شەرقەۋى سەرىزىسى گەۋرە ئاق قوبۇلۇق ئەك ئە ئوزون جەسەن بەشدارىيان كرىپوۋە تىپادا خاككى مۇسىل ۋ شىكىل ۋ تەللەغەۋى سەرى بە ئاق قوبۇلۇق بەشدارىيان كرىپوۋە ۋ ئاق چەندەن ئابلوقە سۇپاي ئاق قوبۇلۇق ئەتۋانپوۋە قەللى ئامىنىنى شەرقەۋى شەرىئەتتە كە بگىرى ۋ شەرى جەسەن سەرىزىزانە بەرگىزى كرىپوۋە ۋ سۇپاي ئاق قوبۇلۇق بىنچىگە ئە راكەرن بېچى بۇ ئەۋەتتەۋە ۋ ئاۋام رىشە ئاق قوبۇلۇق ئە ئاۋچە ئىۋى بەرگىشۋە ئەۋەتتە ئەۋى گەبەندەۋە كە قەللى ئاكرى ۋ شۇسى ئە ئاق قوبۇلۇق سەندەۋە

شەرقەۋىتە ئە سەرىزىسى دەسەلەتتەۋى ئوزون جەسەن ۋ بەغەۋىسى كىۋى ۸۷۳_۸۹۱ك/۱۴۱۷-۱۴۹۰زا ئاق قوبۇلۇق بەشۋەتتەكى شەرقەۋىسى چە خوككىيان گىنراۋە ۋ شەرقەۋىتەككىل كۆشتۋە ۋ بان ئوزۇن جەسەن ئەۋەتتەۋە كەچى ئە بەرانبەر شەرى بەشدارىيان دەسەۋىسەن بوز ۋ شەرقەۋىتەك بەشدارىيان ئەتۋانپوۋە شەرىسى بۇ بىا بە بەلگە ئىۋى شەرى جەسەن شەرى مۇۋەتتەۋە ۋ شەرىتە شەرقەۋى كرىپوۋە بەرگە سەۋىرى شەرىئەتتە كە قراۋانتر كرىپوۋە ئەۋەتتە جەككىسى ۋ ئىزىسى ئەۋ شەرى دەسەۋىسى

شەرى جەسەن ئاق خۇراگىزى بەرانبەر ئاق قوبۇلۇق شەرى سۇلتان بەغەۋى ۋ شەرىئەتتە ئەۋەتتەكى ئوزون جەسەن ئەسە دەسەلەت ئە سالى (۱۹۰۶ك/۱۴۰۰زا) ئە گەل كۆمەلى شەرى گەۋرە ئىككى كۆرۋە شۇ ئىسماۋىلى سەغەۋى نا ۋ ئەۋەش بە گەۋەگۋى بىشۋازىسى ئىكە ۋ ئە شۇۋەتتەكى خۇى داينەۋە ۋ بە شەرىزىسى دەسەلەتتە بەرنبەۋە ئەۋ شەرىئەتتە قۇستۇتتەۋە نا سەۋىرى شەرىئەتتە كە گەۋە ۋ قراۋانتر بەك ئەبەر ئەۋە ئە كاتتەگە سەنى ۋەك شۇۋىكى گەۋە ئەسەۋى(۱۳ك/۱۳زا)دا، ئاۋى ھاتۋە ۋ زامەنى پىۋانى زۇر بۇۋە زەدەرە مەملۇكىيەتتە باسىيان ئەۋە كرىپوۋە ئەنپو كۆرۋەكەنما ئىككى سى شەرى شەرقەۋى شەۋە ۋ ئەسالى(۱۷ك/۱۴۱۵زا)

شەرىفخان باسى شەرقەۋى كۆرۋە ئەكرىپوۋە ئەبە شەرىزىسى كۆرى ئەبەتتە كە دەسەلەتتە ۋەگىرئوۋە ۋ باسى ئەۋە ئەكرىپوۋە ئاۋا ئە سەرىزىسى كەمە سۇلتانى شەرىزىسى خوككى گىنراۋە بەرەكەۋى شەرىئەتتە ئەسەۋى جەشەۋى كۆرى قەۋە بۇسەدا خوككى گىنرا بىت ۋ ئەسەر رىزىۋى باۋكى رۇبۇتتەۋە گەشەۋى بە بەشدارىيان داۋە ۋ شەرىئەتتە داۋەۋە بۇۋە شەرقەۋىتە بەشۋەتتە بەشۋەتتە ئەگەل زەۋەتتە كە شەرقەۋىتە رۇبۇن نېۋە بەلەم ئە ئىدەرە ئاۋخۇدا شەرقەۋىتەۋى ۋ ئاۋىۋەتتە ۋەك باۋكى شەرىزىسى شەرىئەتتە بەرنبەۋە بەرنبەۋە

ئەۋەتتە ئارانپى مۇۋەۋەتتەۋى شەرىزىسى ئاق قوبۇلۇق ئەۋە ئاۋە ئاۋە ئە ئاۋە شەرىئەتتە بەشۋەتتە شەرى ئاۋى كۆچىرئاۋە رەبەش پائىل شەرقەۋىتە جەشەۋى شەرىزىسى بەسەر ئەۋەتتە شەرى ئەنگ سۇپاي ئوزون جەسەن ئاۋچەكەيان ئاگان كرىپوۋە ۋ شەرى ئە شەۋك مۇۋەتتەۋە ۋ بەتتە چۈۋە بۇ بەزار ئەبە بۇس ئەگەل ئەۋەتتەۋە باسى ئە قەلەۋى شەرىئەتتە بەشدارىيان ئەكرىپوۋە

شەرى شەرىئەتتە شەرىئەتتە ئە سەرىزىسى ئاۋاۋىۋەتتە دەسەلەتتە شەرىزىسى كۆچى ئاۋى كرىپوۋە پائىل خۇى ئوۋ كۆرى جە شەرىئەتتە جەسەن ۋ بەرەكە جەسەتتە كۆرۋە گەۋرە شەرىئەتتە شەرى جەسەن شەرقەۋىتەككى ئوزون جەسەتتە شەرىزىسى ئاق قوبۇلۇق بەسەر شەرىزىسى ۋ ئەبەئى ئەۋ دەۋەتتە شەرىزىسى بەجەۋى خۇى ئوۋ ئە شەرىئەتتە شەرىئەتتە ئوزون جەسەن بۇ شەرى شەرىئەتتە كۆرۋەتتە ئە سالى (۸۷۳ك/۱۴۱۷زا) سۇلتان بەك بىزەن شەرقەۋى سەرىزىسى ئاق قوبۇلۇق شەرىئەتتە شەرى شەرى بەشدارىيان ۋ سەۋىرى شەرىئەتتە كە بەرەنە ۋ شەرىئەتتە شەرىئەتتە بەشۋەتتە شەرىئەتتە ۋ ئەبەئى قەللى ئاكرى ۋ شۇش داگىر بەگان ئاۋانر رۇۋى ئە قەللى ئەۋەتتە كرىپوۋە شەرىئەتتە شەرىئەتتە دى، بەلەم ئەبەئى قەلەكە داگىر بەگان ئەۋەتتە ئارانپى مۇۋەۋەتتەۋى شەرىزىسى ئاق قوبۇلۇق ئە باسى داگىرئوۋە قەلەككى كۆرۋەتتە شەرىئەتتە شەرى ئەبەئى باسى

سەلىم كرىوۋە ۋ دواتر سولتانى عوسمانى زىرى لە مېرە كوردەكان گرىوۋە مونجىم باشى مېزوپونوسى عوسمانى لەوۋە دواۋە-كە كۆمەلنى مېرى كوردە چوۋىتە لاي سولتان سەلىم . بەلام بە ۋردى ناۋى مېرە كوردەكانى ئەھىناۋە ۋەك لە نىككەۋتنامە-كەى مەلا ئىدىسى بەدىلىسى ۋ مېرەكوردەكان لەگەل سولتان سەلىم نا نەركەمۋونوۋە مېرە حەسەن لەمەزۇپەرىنى كارۋارى مېرەشېنەكاندا بەسەرۋەكى گىشىنى ناۋزەدە گراۋە

باش شەرگى مېرە حەسەن، حەوت كۆرى لە دواى خۇى جىن ھېشىۋوۋە-كە ناۋان حەسەن ۋ سېدى قاسىم ۋ مەرخان ۋ سەلىمان ۋ پېر بوناق ۋ مېرە صەخمەد ۋ خان ئەخمەد بوۋە ۋ حەسەن كوردە گەۋرەپان جىنگەى باۋەكى گىتۋەدە مېرانى كوردە لە نېۋاندا مېرە حەسەن يەكەن لەو كەسەنە بوۋە ۋاى كرىوۋە سەفەۋى بۇ ھەتاپە ھەرنەى مېرەمگەر ۋ ناۋچەكانى باشۋور ۋ رۇزھەلانى ھەرنەمگە لەمەست بەدا

بەدرزاسى سەدەى نۇى كۆچ / پارەى زابىنى نەظەرى بەھدىنان لە نەخشەى سىياسىى كوردەسناندا شۇنەىتىكى ستراتىزى ۋ پەر بايەغى ھەبوۋە لەلەى رۇزلۋاۋە لە دەۋلەتى مەملۇكى نىك بوۋە ۋ زىئەرە مەملۇكىيەكان گىرگىپان پىناۋە ۋ باسىان كرىوۋە- لە باكوۋرىۋە چەنەن مېرەشېنى بەھىزى كوردى ھەبوۋە بە ناىەتى لەسەردەسى فەرەقۇپونلدا باكوۋرى كوردەستان ناۋەندى چالاكى مېرەشېنە كوردەيەكان بوۋە لەۋالە مېرەشېنى بىلىس ۋ جىزىرە ۋ ھەكارى ۋ ھى دېكە ھەرمەھا لە ئېۋان مېرەمگەر ۋ مۇسل ۋ بەلندا بوۋە ۋ بۇۋەتە زىرە ۋ جىمۇجولى ھىزە سىياسىيەكان ۋ سەرىارى ئەۋەى لە شارى مۇسل نىك بوۋە ۋ جارى ۋابوۋە شەرەكەى كۆنترۇل كرىوۋە

جىنگەى سەرنجە مېرەشېنى بادىنان لە سەردەسى ھەرىدە دەۋلەتى فەرەقۇپونلو ۋ ئاق قۇپونلۇدا بەۋانا لە بەرانىمەر ھەردە ستراتىزى ئىچاىى فەرەقۇپونلو ۋ سەلىم ئاق قۇپونلو بە كەشۋەپى مەپتەۋە ۋ ئۋانېۋەنى سەرىدەخۇى خۇى مېرەزى-چ لە ناۋخۇيدا ۋ چ لە نەۋەدەدا- بۇيە شەرەفخان لە باسى مېرەكانىدا

مېرە ئەۋەككولى كوردىنى مېرى فەلەى شىرانى، كە ئەۋلۋى كوردە سىندىيەكانى لەخۇى كۆكرىبوۋە- لەھەلمەنى مېرە كوردەكان بۇ سەر ئىزىدەكانى ھەكارى بەشەدارى كوردە ۋ گۆرى شېخ ئەدى ھەكارى پان ھەلكۇلى ۋ لەسالى ۱۸۱۲/ك ۱۸۵۷/ز، دا سەرىپارنى سەدى ھىزەشېان بۇ سەر گۆمى باسىرىپان مەسەبى بىرۋوۋە- لەمەش نەرىمەخا ھۆزى سەدى پەۋەندىيەكانىان لەجۋارچىۋەى مېرەشېن بوۋە- جىگە لە ھۆزى سەدى ھۆزى سەلىمانى لەناۋچەى زاخۇ ۋ دەۋرىمەرى زىان-ن، تا لەكۆتايىيەكانى ۱۸۹۱/ك ۱۸۹۱/ز، دا، مېرەسەنى كۆرى سەپەۋەپىنى ئەمەدى ۋ دەستى گرىۋە بەسەر زاخۇ ۋ فەلمەمەۋى سىندىيەكانى خەسەتە زىر رەگىشى، دواجار بۇتە سەرىدە ئەمەدى ۋ بەمەش چالاكى سىياسىى مېرە حەسەن گەپشەۋوۋە خالىكى بەن، چونكە ئەك ھەن ئەنبا ئەۋ مېرەشېنى سەدى خەستەر سەر فەلمەمەۋى مېرەشېنىكى بچوۋكى دېكە كە ناۋى دەستى بوۋە لە باكوۋرى مۇسل، ئەمەۋرىمەرى چىپاى دەستى شېخانى ھەلكەۋىبوۋە- كوردەكانى ئەۋى بەدەستى ناسراۋىبون، كەپىنگەى ئېشەنچىۋونى ئىزىدەيەكانە ھەرمەھابە مېرەشېنى شېخەلىش ناسراۋىبوۋە ۋ شەرەفخان ئەزىزەندى مېرەشېنەكاندا ناۋى ھىناۋە كەچى لە ناۋەۋەكدا بەھىچ شېۋەپەك ۋەك مېرەشېنەكانى تر باسىان ناكات، لەكۆتايىيەكانى سەدەى تۇى كۆچى / پارەى زابىنى مېرەحەسەن دەستى بەسەر مېرەشېنەكە داگىرت، فەلەى دەۋك ۋ دەۋرىمەرى خەستە ئېۋ سىنۋورى خۇى، لەمەر ھەمەۋ چالاكىيەكانى نەۋانېن بېلېن مېرە حەسەن بەھىزىرىن مېرى بادىنە لە سەدەى سەدەى نۇى كۆچى / پارەى زابىنى ۋ بەكىكە لە بەھىزىرىن مېرە كوردەكانى ھەمان سەدە

مېرەحەسەن لە مەملەئى سەفەۋى ۋ عوسمانىيەكاندا، سەرمەنا ھەلۋىمەنىكى رۋونى ئىن بەدىرەكەۋتۋوۋە، ۋەك مېرە پاراسىنى مېرەشېنەكەى لاگىرت بوۋە . باش سەركەۋونى عوسمانى لە شەرى چالىدىراندا، بەھۋى مەلا ئىدىسى بەدىلىيەۋە ئەنەك مېرەكانى دېكە پەۋەندىى بە سولتان

ارمعییتا دابہرورہ بیون و بہتاییشی لہو سہرہمصا
 میرہگانیاں ماوہہگی رعمشی دریز جوکھیاں گنراوہ
 و دھقہری بادیناں لہ بہگیشی چمنڈان خیل و ہوز و
 تیرہ دوست بووہ و لہ ہمدوو رووہگموہ بہدینان
 گمشہی ہرجاوی بہ خوبوہ دیوہ

لماڑھی بووہ داوہ بہرہوام لہ نالٹنی و ناسایش ژیاون
 لعمش مانی لہوہیہ لہگہل میرہگورہیہگانی
 ہیرنیشینہ بہہیزگانی ہورہسیران پھوہندی
 بوستانہیل ہمدووہ و ہم لہ نیوان بہکثریدا لہگہل
 خویان ہلملانہیان لہبووہ و ہم ہرانہر عمالت

زیدہر:

آبو بکر طہرانی (۱۲۸۱ھ-۱۳۵۱ھ)

۱. کتب پاریزگیہ تصحیح- اجازت لودال وفاق سومرکناہلقہ طہوری- النہران ۱۳۴۶ھ-۱۳۵۱ھ-۱
۲. شرف خان بدلیسی- طرف خان بن شمس الدین بن شرف خان-۱-۱۱۰۱ھ (۱۶۱۰م)
۳. شرفنامہ تاریخ مفضل کرہستان- تعاقبات محمد شمس نظر حمیت النہران ۱۳۷۲ھ-۱۳۷۳ھ-۲
۴. الغیری- ابو القاسم شہاب الدین احمد بن یحییٰ بن فضل (۱۳۱۸ھ-۱۳۱۹ھ)
۵. مسائل الامصار فی عمالت الامصار- تحقیق محمد عبدالقادر و امیرن دار العین- الغیرا- ۱۰۰
۶. التعریف بالمصطلح الشریف- تحقیق محمد حسین شمس الدین- دار الکتب العلمیہ- بیروت- ۱۹۸۸
۷. ابن تفلر العیالی- عبد الرحمن محمد التمیمی الحلینات- (۱۳۸۱ھ-۱۳۸۲ھ)
۸. کتاب تالیف التعریف بالمصطلح الشریف- تحقیق رولف کسلی- منشورات الثقافة الفارسیہ ۱۹۸۷- حسن رسول- حسن امیر سلطان رسول- بعد ۱۳۹۵ھ-۱۳۹۶ھ
۹. احسن التواریخ بہ اقصاء- عبد الحسین نوالی- نطقہ ترجمہ و تشریح- کتاب النہران ۱۳۴۹ھ-۱۳۵۱ھ-۱۱
۱۰. یاسین العمري- یاسین بن عیالک العلیہ الموصلیات- (۱۳۳۱ھ-۱۳۳۲ھ)
۱۱. سید الادباء فی تاریخ الموصل الحدیث- تحقیق سعید الدیوبانی- مطبعہ الہدایہ الموصلیہ (۱۹۶۲)
۱۲. راز سخیق لوقیق
۱۳. کرہستان فی العہد العثماني، مرکز الدراسات الکبریہ و معظہ الوثائق، بیروت، ۱۰۰۹
۱۴. ریختہ فتاح شیخ محمدصفا
۱۵. کرہستان لہ صحیحی پارہی زیندا- وزارتہی رؤسیتی- ہرہمی کرہستان- اجمیر- ۱۰۰۵

دو بەرپەر ژ دېرۇكا كەھنا دەھۆكى

پ.د.زار سەدىق تولىق

سالا (۸۷۳مىلادى) ئېسلاھ-گولان ۱۱۶۹زى ئىبۇيەكەر ئەلئەھرانى ل سەر داغوزىيا ئوزون خەسەنى بىخۇ ل بازىرى ئەرەبىل ۋەكى راۋىزكار پەيۋەندى پىنە كى و بوو كەسەكەن ئىزىكى ۋى و ھەرىدەم دىگەندىبوو و مىژوو بۇ نىقىسى و پ اصحاب قران ب نالە دىكر عباس ئەلئەھراۋى ل سەر ئەبى بەكر ئەلئەھرانى دىئۇت-مىژوونىقىسەكەن بەرزە و پەرتووكا ۋى ل ژۇدەرن دەگمەن و ھەققەرخ و ئوى بە

ئەبو بەكرى ئەھرانى پەرتووكەكا دېرۇكى ب زمانى فارىسى ل دووق بائەنن دانەبە نە ل دووق ساگان و ب (دېرەكەرىيە) ئاقتەرىيە (دېرەكەرىيە) ل دووق خىسابا ئەجەدى بىنە سالا (۸۷۵مىلادى) و نەقە ئەو سالاە يا نىقىسەرى پەرتووكا خۇ ل دووق سالاھما شەخىتى نىقىسى ۱۱۷۰-۱۱۷۱زى) ۋەكى چەوان دانەرى پەرتووكەن بىخۇ ئامازە ب ۋى چەندى دەتە دېسلا ل سەر ئاقتە نەقرا دېرەكەرى ب نالە كرىيە، كىم ئوزون خەسەن لى بوۋى و ھەرن بوۋى

مىژوونىقىس دېنەكەيا پەرتووكا خۇ د ئانا ھېرن ئاق قوئىلو بىز دەسئەتەكى و بابكالىن چىفانۇكەيىن ئوزون خەسەنى تا دىگەھىتە اشىپ كورن ئابەمەرى بەرچاڭ كرىيە، و ل سەر ئوزون خەسەنى د نەقە غەرىى تا دىئۇت، ا أبو النضر

دېرۇكىنىسى ئەبۇبەكرى ئەھرانى و

يەكەم نالە ئىنانا دەھۆكى

ئەبۇبەكر ئەلئەھرانى ژ دېرۇكىنىسىن دېارن مەزە دچاغى دەسئەلەتا ئوركەملىن ا قەرە قوئىلو و ئاق قوئىلو دا، ۋانە ل سەسالىيا نەھن كۇچى/ پارمەنى زابىنى ئەو بىخۇ مىژوونىقىسىن سولتان ئوزون خەسەن (خەسەن دىئۇت) بوو (۸۵۷-۸۸۲مىلادى) ۱۱۵۳-۱۱۷۷زى، لى پىزاتىن ل سەر ۋى كەلەك دىگمەن و زانا ۋى رەنگە شىئەكە يا ل سەر ھەرى، و ئەوبىن ل پىلى ۋى ھاتىن چ ل سەر زانا ۋى نە نىقىسىنە، و تا سالىن پىنجىيان ۋەسان نەھن زابىن، كىم پەرتووكا ۋى ژ پەرتووكەن بەرزە، و ھەمى ئەو پىزاتىن ل سەر ۋى، بىن ژ نىقىسىنە ۋى بىخۇ ھاتىنە نەرنەخستەن، ۋەكى ۋى ھەمە جاران چەندە ئامازەكەن كىمەن بىن دابىن دەمى ل سەر دىتەكەن پان روۋانئەكەن دېشى پان پىشكەرى ئىداكەرى ئاخقىت، ۋەكى چەوان اغاروق سومەرا ئوزۇر و نىقىسەرى پىشەكەيا پەرتووكا مىژوۋىن با نىقىسەرى ۋى چەندى بوۋات دىگەت.

مىژوونىقىس خۇ دىتە ئىاسىن كىم ئەۋالەم بەكر ئەلئەھرانى ئەلئەسقىمەھلىيە و ئەھران كۆندەك بوو سەر ب ئەسقىمەھلىن قە، د ھەيلا شەۋالا

والظفر غياث السلطنة معين الخلافة المنتظر
 امامته في الاسلام من سالف الزمان. سلطان حسن
 بهادر صاحب قران اب كوردى، خودانى سەرگەمەن و
 مېرخاسىمىن و دەستەلاتىمىز جېنۇبىيىن ئىمامىن ز
 مېزاقە چاقىرىنكىرى بۇ سەرگەمەننىيا مۇسلمانان كۆ
 چاقىرىنى دەپمىرودىيا بىن ئەل ئاف مۇسلمانان دىوا
 چەرخىن زىانا سۇقۇلمىيىن. سولتان حسەمىن بەھادر
 صاحب قران.

ھەر چەند ئىپسىرىن دىيارمىگىرىيە ب رەنگەمىكىن
 جودا و دىيار رۇلىن ئوزون حسەمىنى بەرجاف كىرىيە. لىن
 دىيارمىگىرىيە دەپنە ھىمارىن زباشتىرىن و باومىنكىرىن
 ئۇندە. بىن ب بەرفىرەھى ل سەر دىرۇكا مېرۇ ھۇزىن
 دەقىرىن كوردى د سەمىسالىيا ئەھىن شەخەشى بازارەھى
 زاھىلى دا ئاخىلى. ئەھازە ل سەر ھىزىتىن بەرىمەلاقىن
 ئوزون حسەمىنى ل سەر كوردىستىن كىرىن و ستاندا
 بى بۇ گەلمەك جەپىن بەرفىرەھ ز دەقىرىن كوردى و
 پەبىھەندىيىن بى دگەل بەگ و سەرۆك غەمبىرەھىن
 كوردان. ھەروەسەن پەرتووك پىزانىيىن كىتم وپنە
 ل سەر ھىزىن كوردان. خوداتىن بەدىلىس و جەزىرە
 ابۇنانا و سىزىن و كەلا چىمىنكراك و بىن مابى
 ل سەر ھۇزىن كوردان زى. سلىمانىيە اسلىقلىنى و
 زۇلفىيە ازەراكى، و قەرە كەچەلو و رۇزكى و بەختى
 بەرجافدەگەت. ب لىن چەندىن ئەف پەرتووكە پىزانىيىن
 پەرتووكا شەرىفنامىن ب داوى ئەتىيىن تەواو دگەت
 و چەند گۇنتىن ئە دروست كۆ بەدىلىسى ل سەر
 ھىزىن كوردان ل چەرخىن پازىنەھى زاھىنى ئەھازە بىن دابىن
 راستقەدگەت. چوئكى مېزۇونقىس بىن دگەل وان
 رويدانان زىاي بان ھەققچەرخىن وان بوو. زەھر كۆ دگەل
 ئوزون حسەمىنى بوو. ھەسەن توومار دگىن ۋەكى بى
 دىيىن دگەل لاپەنگىرىيەكا ب ھىز بۇ سەرورەھى خۇ
 اصحاب قران بى.

مېزۇونقىسى دەرتووكا خۇ دا ئەھازە ب ھەندە
 ئاقىن نوى بۇ ھەندەك جەھ و بلزىران كىرىيە. كۆ بەرى
 ھىنگىن د چ زىمەرىن مېزۇويى دا ئەھازىنە. ز واتان
 ئاقىن بازىرىن دەۋىگىز.

دەۋىگىز نەھى دىيار بازىرەھىن ئوبىيە. و بىن ھەسا

نەببۇ ۋەكى ئەم ئەفرۇ دىيىن. واتە چ ئاف و دەنگىن
 خۇ ئاف مېزۇويىا كەمىن و ئاقىن دا نەببۇن.

ئاقىن دەۋىگىز خۇ ۋەكى گوند زى د چ ئاقىننىيىن
 كەرىۋك و جوگرافىيىسىن دىرۇكىيىن مۇسولماناندا ئە
 ھاتىيە و ئە زى ئەھازە بىن كىرىنە. اتىيىن ئەلئەھسىزى
 كۆ ل مۇوسىل زىاي و ئاگەھ ز بەنگ و باسىن
 بەھدىتان ھەببۇ. و پىر ز چارەكىن ئاقىن مەلئابا
 امالقا و ارەمىت و ئاقىدىن بىن ھىناي ئاقىن چ جەھان
 بان كەلا ئەھىيىيە ب ئاقىن دەۋك خۇ جوگرافىيىسىن
 ب ئاف و بەنگ. باقوت ئەلمەھمەدوى ۱۱۱۱مىش ۱۱۱۹ن
 كۆ دەقىرا بەھدىتان و ارىل و خىتىلان ارەوانىيىن بىنى
 و ز بۇ بازىرگىلىن گەلمەك چەبىيە وپىن. د قەرەھەنگا
 خۇ با جوگرافىيىا مەرىن دا ئاقىن دەۋىگىز ئەھىيىيە. لىن
 ئاقىن چەند گوند و بلزىر و چىبايىن دەقىرىن بىن كۆتىن
 و بىن دابنە نىياسىن مەلئابا و باسەرىنى (باھەرىنى) و
 ئاقىدىن و ھىزۇر و زەھەرائىن و ئەرمىشەت (كواشنى)
 و بىر الكىلب (مەلئەھىزىن) و بىر ابۇنا (دەرىيىن) و
 چىبايىن دابىن (چىبايىن ئەھرىش-ئىنخىلان) و چىبايىن
 ئەلچار (چىبايىن گارە) و بىن مابى.

د چەرخىن ئاقىن دا ئاف و بەنگ بىن بازىرگىن
 مەلئابا (گوندىن مالىنا - ئاخىن مالىنا بىن نەھى بوو و
 ھەسەن دەپنە ھىز كىرىن كۆ مالىنا. بازىرىن امالىيىنى بىت.
 ب واتابا دەرىزگە و بەرگەھ و ئەم بخۇ چەبەرەگىن
 سەرىزى بوو كۆ سىراتچىبەھتا خۇ دچاخىن ئاشورىيىن
 داۋىن دا ھەببۇ.

بىت ئەفە زى وى چەندى ب گەھىنەت كۆ دەۋك
 ھىز نەببۇ بان گوندەگىن بچوئك بوو و جەمىل
 رۇزەمىنى ھەسەن دىيىت كۆ ئاقىن دەۋك بىن ز ادە -
 دىا ب واتابا گوند و (اوك) نىمىنانا بچوئك كىرىن. واتە
 گوندىن بچوئك سۇقۇ شىت بىزىت كۆ ئەھبۇ بەكر
 ئەلئەھرىنى نا - ئەھ- دەپنە ھىزىرانى بەكەم كەس
 كۆ ئاقىن دەۋىگىز ب لى ئاقىن ئەھى گۇنى، و ل
 سەر روۋەتەن سالىن (۸۶۹ - ۸۷۱مىش) ۱۱۵۶ - ۱۱۵۹ن
 ۋەكى دەق (ب فارمىنى) دىزىت = (بمۇسەل كەنە نۇل
 فرمود و رستم مراد و على قوجە حاجى را با نو هزار
 كس بدەۋك ملىطە روانە ساخت ... (دىيارىكىرىيە.

ئەقە ئاسناڧىن ۋى يە ۋ اسدالدىن الكردى ئاناقە ۋ ھاتىبە كورت كىرن ۋ ل سەرەھىن ئىسلامىدا سىرۋ كەسايەتلىين زالىستى ۋ ئاپىنى ئازئاف ھەبوون كو چەمكەكن ئانى ھەبوو ۋەكى اسىف الدىن- عزالدىن. شرف الدىن، شىپاء الدىن ۋەند-۱) ھىقىدازىن پتر ئوولچوون ۋفەكولىن ل سەر سىزۋووا مە پەيتەكەن. لايمەكەن دى يىن گىرنگىن قى تىكسىن سىزۋووس ئەۋە بەرسىفەكا زالىستى بە بو كەس ۋ لاپەتەن ئاخىز كو دىتەن ھۆك دىكەندە پتر فەلەنلەنلەن بوۋە »

مىخاىن ل ئوول ئاگادارىبا مە تىن ئەف پىزانىنە ل سەر قى سىزى مەن ھەيدە ۋ چ زىدەزىن دەدا دەگۋاسىن ۋى بەرچالەن مە ئەكەلەنە، ئەقەزى بەلگەكن دىبارى دىبە كو سىزۋووا ئەقەرا بەھدىن ۋكوردەستەن ھەنا چ رادەك ھاتىبە فەراموشكىن ۋىشت كۈھىستەن.

ھەروەسا دىبارىنە كا ئەف سىرە ز مالىئەكا سەرەھىۋە يان ئەفك بوۋىە زمالىئا سىزىن لىمەدىن سەبارەت ئالغىن ۋى اسد الكردى(كو د راستىدا

زىدەن:

- ھەنا لىزى ، دەمى ھۇدا د كىۋارا ھۆك ھىزما 1- سالا - - - كىدا د فەرىس ھاتىبەلاڧكىن
- ھەنا لىزى ، دەمى ھۇدا ، پۇتۇئا ئەقرو ھىزما ھاتىبەلاڧكىن
- تەرىف ئالەۋەدىن قى ھەد مەۋول التىكەن سى 111
- ئىشەكيا دىبارىكە ۱- بى 8
- دىبارىكە ۱- بى 7
- بو ئىۋىۋە سىرە بى 21 - 111 - 111 - 111 - 111 - 111
- ئەف باقرو ھۇدا سەر - مەرىفە قى مۇلظن لالرو ۋالھىۋا، الرحلة الثالثة - بغداد - المومىل 1911 - سى 27 - 29
- داقون (دەۋلەت) قى تارىخ مەلە المجمع العلمى العراقى - ھىۋە الكرىمە المەلە ئەلەشر - 1987 - سى 371
- شەرىفنامە - 1 / 111
- المجمع العلمى بالمعجم المعبون تەقىق اء عمر عبدالسلام دەمى. المطبعة العسرىة سىدائىرەت 11- 11 - 1111

ديروڪا ئيسلام

پشڪا دوو

ميرگهها

بههدينان

خواندەك د بەلگە نامە يەكا دېرۇكىيا گرنگ دا كو چارا ئىكى يە دەھىتە دىتن

مەھمەد ئەمىن دۇكى

ئۇ دا زالىمىن و شىيان شىرانى ئۇ بىن رەھىمەتلىرى
و شىيانىن ئۇ بىن شارىستانى ئۇ بىستىن، و د
تەنجام دا ئەو پىزائىلىن ل نك ئۇ شىلان بىن كو
تەبەتە ھارەكەتلىرىن ئۇ د كارتىن ئىكسىمە دېرۇك و رابىرۇو د
شارىستانىيا خۇدا، ئەو پىزائىلىن بىخىر ئەمىن كو بىكىر
تەھىن و ئە بىنە بەھانە و دەلىل.

بىن گومەن ب ھىران پارچە بىن شىپىتورا بەلگە بىن
دېرۇكى و دەستخەت بىن گىمە وئە و پەرنووكىن ئىلت
جودا بىن كەتپە دەست بىلىيا و بىن ھاقىنە دىن و
بىن چوونە د مۇرەخەنە و پەرنووكىخانە بىن مىللەت بىن
سەرمەست دا ەك بەرھەمىن شارىستانىيەدا وان
ھاقىنە پىلىئەن- و ھىشتا سەرتىن قالا بىن ئى
دەرىھىن ب خۇدان دىكەن و ب ھەقى رىكا بىن ئەگەرتىن
ھاقىن بۇ دابىن دىكەن.

بۇ نەھەت ل ئىقتا دووماھىن ز سەدەسالىيا بىستىن
حىكۈمەت بىن ل بىرۇك ئىككىن شىرانى شىيان كۆلتۈرىن
شارىستانى بىن مىللەتنى كۆرە ئۇ بىستىن، نەخاسەتە
رۇنما بەغىس يا كو بەھرا پىر ز ئۇ جىلەت بىن بووہ
بەھرا ئۇ ئىقت رۇنە شىا دەستىن خۇ دانىنە
سەرا (۲۲۰) دەستخەنە كو ل نك بىنھالا مىلتىن
ئامىدىن بوون^{۱۱}، و ل مۇرەخەنەن شىرانى بەدائىت،
ۋەك بەرھەمىن رەھىمەتلىرىيا بەرھەمى پىلىئان بەت.

كەرىپىن ئالانكىن و شەلەنەن و دىن د دىرۇكەبىيا
دېرۇكىن دا ئە نىن پەرنالىن مىرۇق كۆرە قەگىرنى بە
بەلگە بىن گەھشەنەبە ھىرانى ئۇ بىن رەھىمەتلىرى و
باشما بىن شارىستانى ئۇ، نەخاسەتە پىشانى پەيدابوون
خەرا ئىمپىرىيالىزمى و دىرادا گورگە بىن ل سەم مىللەت
و شارىستانىيا و ب كەرىپىن وان رۇ بەررەھەتلىيا خۇ،
زىدەتلىرى پەيدابوون ھىرا نەھەمەتلىرىنى مىللەتلىرى وان
مىللەتلىن ل بىن ئالان ئىسلامىن.

مىللەتنى كۆرە ۋەكى ھەر مىللەتكە بىدەست
بوو قورىان ئان ھەتەكەبىيا و خەرتىن ئە مىرۇقلىرى،
و ھىشتا بىن ز بەر ئەنجامىن وان ھەتەكەبىيا و خەرا
دەئەت بىن كو بەھرا پىر ز ساماننى ئۇ بىن نەھەمەتلىرى
و شارىستانى و قەرتىن ھىزى بووونە قورىان كو مىرۇقلى
كۆرە دىقا ئالھەق خۇ بىن شارىستانى بىن ھىكوم
بىكەت و مىللەتنى خۇ ز ئاقت گەرتىن پائىقەمەننى و
ئەقلى ئەزەلىن دەرىجەت، و رىكا زالىننى و زالىستى و
رۇنەھىن بۇ ب قەرتىت و خۇش بىكەت.

ئەگەر ئەم باش ل دېرۇكا مىللەتنى كۆرە بىن بىن،
نەخاسەتە ۋەرچە بىن ئۇ دى بىلىن ز لىن سەرتەگەرتى
و قورىيەدەتلىقە بىن كىمەت نىنە ز مىللەتنى قىلەتەكا
سەرتىن بەر ب پىشكەتلىن قە بىرەن ھەدا كو كەتپە
پىشنى مىللەتنى پىشكەتنى، بەلنى يا دوزىن ب سەرت

كو زمانىن وىن بىن لاوازه و ھىندىك شىاشىپىن زمانى
ئىدا ھىندە و ژ گەلەك لاپالغە كىماسى ئىدا ھىندە
ھىچ دېرۈكەك ل سەر نە ھاتىبە نىپىسىن. بەلن
نەم دىشۇن بىزۇن كو ل سەرىمىن مېر بەھرام بەگى
يا ھاتىبە نىپىسىن. بىن كو نالغىن وى د ج ژىدەرىن
دېرۈكى دا نەھاتى. نىسا مېرى ل دووف وى زى ھاتى
ژ بەر كو ل دووف نالغىن مېر بەھرام بەگى سۇرىن
شاهدان. كو بەرىن سۇرتامە و پەيغامبەنە ژ لاىن
شاه و مېر و ماقوولۇن چىلكى قە بىن د ھاتنە
سۇركىن. ژ كېمكىن دى قە نەو پىنا ل نەسپىكىن
ھاتى دەلىلە كو ئەف نەفە ئەمامكەرەكى بەرى خۇبە
و فەئادنا پىنقەچوونى ژ خواندنا نەقى دىار نىبىت و
دەمىن نىپىسىن قىن بەلگەنامە بىن زمانىن غەرىبى باش
نە دراتى انغلف و لام، بىن ژ پەيغامبەن (مېر) نىخسىن.
و ھىندىك جاران زى پىنا ألفا يا ژ پەيغامبەرى ب
خۇ زى نىخسىن و (الملك الطازى) بىن كرىبە (ملك
طازى). ژ بلى شىاشىپىن دى بىن پىنقىسىن.

ھەر وەسا پىنا ئىزا يا فارىسى كو دىبىنە پىنا (ھا)
يا ب كارتىپان. و انبىس سلطان بىن كرىبە الپە
سلطان، البراھىمىرا زى ل نىك كىرمانجان دىبىنە (بىن)
دەمىن دىكەنە ناسناب. بەلى سۇرا دىكەنە الپە، پان
(پە).

ئاقىرۇكا نەقى

بىن گوپان ئەف پىزائىتىن د قىن بەلگەنامىن دا نە
دەكى وان پىزائىتالە بىن كو د بەھرا پىر د ژىدەرىن
دېرۈكى دا ژ دەستخەت و پەرتووكۇن چاڭگىرى ل دۇر
مېرگەھا، و مېرىن ئامىدىن. و ژ وانان زى دەستخەت
زىوگى يا كو دېرۈكا نىپىسىن وى دىزىرىنە سەرىمىن
ئىسماعىل پاشا بىن ئىنىكىن (۱۱۸۲-۱۱۱۳ مىسىر/
۱۷۱۸-۱۷۹۸)، (۱۷۱۵-۱۹۵۰) و ب دىرۈستى مىسالا
۱۱۰۱ مىسىر/۱۷۱۵) ھا ھەر وەكى د وى يىخۇ دا ھاتى. و
ھىراتى ب قىر رەگى ھاتىبەكىن.

- ۱- شاھ نازى اىلارە نە ژ بىنمالا مېرىن ئامىدىن پە.
- ۲- مېر ھاجى كورۇق مېر مىجلى.
- ۳- مېر ئىسماعىل كورۇق مېر مىجلى.

نە ئىشەكىن سەبىرە كو چارەنقىسىن قان دەستخەت
ل سەر دەستىن وىن رۇنما دېرۈكا ئىسلامىن ژ دەستىن
وى سەرىسناخ نەدەرگەتى و نىكەتلى و ب غەرىمگىرنا
وى رابووى بىن ھۆبەت. ژ بەر كو كارۇن وى نەوۋ ھەر
ئىشەكىن رەسەن و رىئالىرىمى نىكەتەت.

ژ بەلگەنامە و دەستخەت بىن خواندنگەھا قوبەھان
يا كو سولتان خوسىننىن وەلى (۹۵۰-۹۸۵ مىسىر/ ۱۵۳۵-
۱۵۷۱) دا ئالغى تىن كىمەك بىن فورنال بوپىن. و ئەف
بەلگەنامە بىن نەم ل سەردە تاغلىق تىن بەرىمەرگە ژ
وان بەلگەنامە و دەستخەت بىن زى بەرىمەرگە و تالانگىرىن
فورنال بوپىن. ھىزائىن مەھمۇد مەشى^{۱۱} نەو دىئاف
بەرىمەرگە كىتەبەكىن ژ وان كىتەبنا دا دىبىت بىن كو پىشتى
ھىنا بىن وى ل نىك ھابىن. و نەوۋ ژ چاڭگىيا خۇ ب
سۇپاسىپە رادەسىنى مە كىر.

دەقىن بەلگەكىن

۸... و مېر ھاجى و مېر ئىسماعىل كورۇق مېر
مىجلىن كورۇق مېر غەللىدەنى بوون. و بىن ئامىدىن
ژ شاھ نازى سىنانى و ھىراتى لىن كىرى مېر ھاجى
بوو. پاشى پىشتى وى مېر ئىسماعىل مېراتى لىن
كىر. پاشى بەھدىنى. پاشى مېر مەھمۇد. پاشى
مېر سىنقىمىن. پاشى كورۇق وى ھەسەن بەگى
خەفەتىن مىسالا مېراتى لىن كىر. پاشى براىن وى سولتان
خوسىننى. پاشى ئىبىن سولتان ل دەمىن دو ھەيلىن.
پاشى ھەسەن بەگى نالغىن وى ھاتىبە گۇنن. پاشى
كورۇق وى سولتان خوسىننى. پاشى كورۇق وى قوباد
بەگى. پاشى كورۇق وى سەمىد خان بەگى. پاشى
كورۇق وى مىراد مىراد خان بەگى ل دەمىن ھەيلىكەن.
پاشى براىن وى سولتان خوسىننى. پاشى براىن وى
عەبدۇلا خانى. پاشى براىن وى ھەسەن بەگى. پاشى
براىن وى سولتان مەسەدى. پاشى كورۇق وى سولتان
خوسىننى. پاشى براىن وى قوباد بەگى. پاشى براىن
وى ئوسمان بەگى. پاشى براىن وى بەھرام بەگى.

چەند تىپىنى ل دۇر بەلگەنامە بىن:

ژ خواندنا بەلگەنامە بىن دىارەبىت كو نىپىسىرى
وى د زمانىن غەرىبى دا باش بىن شەھەرزا نەوۋ. ژ بەر

بەدىرەك (دارا بەنمەلا مېرىن ئامبىيىن ل سەئىد بەدى بەھرام بېگىدا ھايتە ئىپتىسېن (بەرنوكىخانا مۇھلىس ئامبىيىن محمد شىكرى ئەلمىنى

- ۵- مېر بەھدىتىن ئىككىن
- ۶- مېر مەھمەد
- ۷- مېر رەئىمىيىن
- ۸- مېر بەھدىتىن دوۋى
- ۹- مېر سېقىمىن

- ۱۰- سولتان جەسەن بەگىن ئىككىن كۆرۈ مېر سېقىمىنى
- ۱۱- سولتان جوسىن بەگىن ئىككىن كۆرۈ مېر سېقىمىن
- ۱۲- سولتان ئىبراھىمىن كۆرۈ سولتان جوسىن ئىككىن
- ۱۳- سولتان جەسەن بەگىن كۆرۈ مېر سېقىمىنى، كو چارەگادى بوۋىە مېر بىلتى سولتان ئىبراھىمى
- ۱۴- سولتان جوسىن بەگىن دوۋى كۆرۈ جەسەن

بەگىن ئىككىن

- ۱۵- مېر فوئاد بەگىن ئىككىن كۆرۈ سولتان جوسىن بەگىن دوۋى
- ۱۶- سولتان سەئىد خان بەگىن كۆرۈ فوئاد بەگىن
- ۱۷- مېر ھراد خان بەگىن كۆرۈ سولتان سەئىد خان بەگىن
- ۱۸- سولتان جوسىن بەگىن سېن كۆرۈ مېر ھراد خان بەگىن
- ۱۹- مېر ھەسەن بەگىن كۆرۈ سولتان سەئىد خان بەگىن
- ۲۰- سولتان سەئىد كۆرۈ سولتان سەئىد خان بەگىن
- ۲۱- سولتان جوسىن بەگىن چوارى كۆرۈ سولتان مەسسىدى
- ۲۲- مېر فوئاد بەگىن كۆرۈ سولتان مەسسىدى
- ۲۳- مېر نوسمان بەگىن كۆرۈ سولتان مەسسىدى
- ۲۴- مېر بەھرام بەگىن كۆرۈ سولتان جوسىن چوارى

مېرىن تىنى خودانى بەلگەنامەين ئاقىن وان ئىپايىن

ئەف بەلگەنامە يا قەدىرە (گىشت ژىدەرىن دېرۇكى ب توۋماركىنا ئاقىن پىر (دە مېرىن ئاقىن وان (بەر ھىندەك ئەگەرىن ئە ديار د چ و بەراۋىزىن وان دا ئەھاتىن بەلى ئەقىن بەلگەنامەين ئەو خەلەكە بەرزەبوۋى (زىجىرا رويالىين دېرۇكى يىن مېرگىمىھا بەھدىتان زفراندەفە و بوۋر ئىنە ئەف مېرە و مېرىن ئاقىن وان د ژىدەرىن دى ژى دا ھايتىن (ئىكك بەنمەل يىن و ئەف چەندە تىشەمكىن رەۋايە (بەر كو گەلەك ئاف و ئەلئاناف ۋەكى ئىككىن و ئەو مېر ژى ئەلمەنە

۱- مېر ھاجى كۆرۈ مېر سېلىن كۆرۈ مېر

- سەئىد خان بەگى. كۆچۈر ئىنە ئەمەلىيەت بىلەن ل
 ساللا ۱۰۹۱ھ/۱۶۸۱ز، خۇكىم ل سۇپىسىز كۆرى
 ل سەئىدخان مېر سەئىد خان بەگى (۱۶۷۱).
- ۸- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان
 بەگى
- ۹- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان
 بەگى
- ۱۰- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان
 بەگى
- ۱۱- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان
 بەگى
- ۱۲- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان
 بەگى
- ۱۳- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان
 بەگى

مېرىن ئاقىن وان د زىھىران دا ھاتى و خودانى بەلگىنامىدىن ئاقىن وان ئەنئىنانى

- ۱- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۲- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۳- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۴- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۵- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى

- ۱- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۲- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۳- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۴- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى
- ۵- مېر مەھمۇد خان بەگى كۆچۈر سۇلتان سەئىد خان بەگى
 بەگى

سالا (۸۷۰مىش/۱۴۱۵ز) بىن بوويە مېر ئەلقە ئەگەر بەلگىنامىمىن دەمىن مېراتىيا ۋى بەرى براين ۋى سولتان خوسىيىن ئىككىن ۋ پىشنى ۋى خىسەب كىرىمىت ۋ ئەگەر دەمىن مېراتىيا ۋى پا پىشنى براين ۋى خىسەب ئەگەر بىت دەمىن مېراتىيا ۋى ز خىسەبىن سالا پىر لىن ھىت ۋ ئەگەر بىتە بەرى سالا (۸۷۰مىش/۱۴۱۵ز) بىن

۳- سولتان خوسىيىن بەگىن بوويى (۱۷۱۱)

كۆرۈ سولتان خوسىيىن بەگىن ئىككىن بە پىشنى ھىتا باين سالا (۹۱۰مىش/۱۴۳۵ز) (۱۵۱/۱) بوويە مېر ۋ مېراتىيا ۋى (۱۴) سالا ئەكىنشاھە ۋ ل سالا (۹۸۴مىش/۱۵۷۱) مۇرىيە (۱۵۹/۱)

۴- مېر قوباد خان بەگىن ئىككىن

كۆرۈ سولتان خوسىيىن بوويى بە (۱۷۱۱) پىشنى ھىتا باين خۇ بىن بوويە مېر ئانكول سالا (۹۸۴مىش/۱۵۷۱ز) بىن براين خۇ بەھرام بەگىن بىن بېچوئىكتر بوويى لىن ز بەر مو ئەو كۆرۈن ئۇنلما باين خۇ ئالبا خاتۇننىن) بوويى ئەو ز ۋى باشقۇر دانان ۋ بەرى ۋى كىرنە مېر دەيكا بەھرام بەگىن ۋى (بەھراما اشغىنىبوويى) بوويى مېرەن ھەككارىيا ۋ خوسىيىنكا زەينەل بەگىن مېرەن ھەككارىيا بوويى (۱۱۳۱/۳) ھىندەك رويدان ئىناقبەرا مېر قوباد بەگىن ئىككىن ۋ براين ۋى بەھرام بەگىن دا چىنوويى ۋ ئەنجام دا بەھرام بەگ ز بەر ۋى پەقى ۋ قەسنا شاھ ئىسمائىلىيىن سەفەويىن بوويى كىر ل قى دەمى موزوويى ل مېر قوباد بەگىن رابوويى ۋ ئەو ز مېراتىيىن ئىخسەت ۋ پەسماھىن ۋى سىلېمان بەگىن كۆرۈ زەينەدەين بەگىن كۆرۈ سىفەدەين بەگىن دانالە شۇبنا ۋى سىلېمان بەگىن ۋى ئەشكەرەك ئامانەكەر ۋ ھىزىش كىرە سەر قوباد بەگىن ل دەۋكەن ۋ كوشىت

۵- سولتان سەئىد خان بەگ

كۆرۈ مېر قوباد خان بەگىن كۆرۈ سولتان خوسىيىن بەگىن بوويى (۱۷۱۱) بە ل سالا (۹۷۰مىش/۱۵۱۱ز) بىن بوويى ۋ ل سالا (۹۹۳مىش/۱۵۸۵ز) ل بوويى بىرارا سولتان سەئىد خانىن ئوسمانى بوويى بىن كۆرۈ بىرارا ئىخسەتتا مېر بەھرام بەگىن ز مېراتىيىن دابى مېراتىيا سەئىد خان بەگىن (۱۴) سالا ئەكىنشاھە ۋ ل سالا (۱۰۶۱مىش/۱۶۱۹ز) مېر (۱۷۵/۱)

بوويى ئانكول پىشنى سىتاندانا بەھراما ز لايىن مەغۇلا قە ب سىن سالا

۵- مېر مەھمەدى

كۆرۈ مېر موبارەكى بە ل بوويى گۇتتا دەمىنشاھتا زىئەككى (۱۴۱/۱) بەلنى مەخپۇزىيى ئەبباسى ز سەمراش قەدگۇھىزىت ۋ دىئىزىت ئەو كۆرۈ مېر بەھمەدى بە (۱۴۱/۱) ۋ ئەلقە دىگەل بەلگىنامىمىن پا رىكەھتى بە ز بەر كۆ ۋى مېراتىيى پىشنى مېر بەھمەدى پا كىرۈ بەلنى ۋى ۋى دىئىزىت كۆ مېر مەھمەد پىشنى ھەردو براينىن خۇ مېر زەينەدەين ۋ مېر نۇرەدەينى مېراتىيى پا كىرۈ (۱۴۱/۱)

۶- مېر بەھمەدىن بوويى

كۆرۈ مېر مەھمەدى بە پىشنى ھامىن خۇ مېر زەينەدەينى ھەر بەگى د بەلگىنامىمىن دا ھاتى بىن بوويە مېر بەلنى مەخپۇزىيى ئەبباسى دىئىزىت ئەو پىشنى براين خۇ مېر سىفەدەينى بىن بوويە مېر (۱۴۱/۱)

مېرەن بەلگىنامىمىن ۋ زەينەدەين دەريۇكى ل سەر ئاق ۋ كىرۈلۈن وان رىكەھتىن

۱- مېر سىفەدەين

كۆرۈ مېر مەھمەدى بە ل زىن شۇزادە سىلېن بىن بوويە مېر (۱۴۳/۳) ۋ بەھراما مېرەن ئامىدەين ب نالنى ۋى بىن ھاتىيە ئاقكىرۈن ۋ بوويە امېر سىفەدەينا ئەوۋى دو كۆر ل پاش خۇ ھىلان خوسىيىن بەگ ۋ بايرىك بەگ ۋ (۱۴۱/۱) بەلنى ئەنۋەر ھامىن دىئىزىت خوسىيىن بەگ ۋ زەينەدەين بەگ بوويى ۋ زەينەدەين بەگ ب نالنى بايىرۈ ۋى ھاتىبوو ئاقكىرۈن ۋ ب نالنى بايىرۈ ب نال ۋ دەنگ بوويى (۱۴۴/۳)

۲- سولتان خوسىيىن بەگىن ئىككىن

پىشنى باين خۇ بوويى مېر ۋ مېراتىيا ۋى خىسەبىن سالا ئەكىنشاھە ھەر بەگى د بەلگىنامىمىن دا ھاتى ۋ دىگەل يا شەرىفنامىن دا ھاتى رىكەھتى (۱۰۵/۱) بەلنى مەخپۇزىيى ئەبباسى دىئىزىت پىشنى ھامىن خۇ مېر بەھمەدىن بوويى بىن بوويە مېر (۵۱/۱) ۋ ل سالا (۹۱۰مىش/۱۴۳۵ز) (۱۴۷/۳) بىن مېر ۋ ئەلقە ۋى چەندىق دىگەھىت كۆ ئەو ل

ھىندەك ئىبىتىيىن دى

بەرى ئىھا مە ئامازە ئابوو ۋى دەرىئەئىجامىن دو
 فەكۆلەر گەھىشتىن، ئەو ئۇ ئەوھ كو دەستىپىكا
 ھۆكۈمىن كۆرۈتت ھېر بەھدىنى ل سىئورۇن سىالا
 (۱۰۵مىش/۱۱۰۸) بوويە، ئىنچار پىنەقەت كو ھۆكۈمىن
 ھېر بەھدىنى و ھۆكۈمىن ھېر مىجلى فەدگەرىتە ئىلا
 دوون ئ سەدسالىيا ئىشەلىن سىلەختى، و ئەفە ئى
 گوھان سەلەمىنت كو ئىن بىئەئالىن چ پەيوولدى
 ب بۆندەھا غەبەسىيان قە ئىن، و ئاگەھنە وان،
 ھەرەسەن بولت دگەت كو ۋى بۇجۇونىن چ راستى
 ئىو ئىتە يا كو مېرىن چولەمىزگىن، كو ئەو و مېرىن
 بەھدىن ئ ئىك دۆندەھىن ئە- دگەلە دۆندەھا غولنى
 كۆرۈن ئەبو سىفالىن ئ بىئەئالا ئومەببە (۱۲۸۲/۷)، ئى
 سەبەرەت دېرۇكا كەلا ئامىدىن ئىپن ئەسەر بىن كو
 ل سىالا (۱۲۰۱مىش/ ۱۱۲۲) زىرىبە، رۆيدانىن سىالا
 (۱۲۷مىش/ ۱۱۴۲) نا بىئىزىت، عىمادولدىنى كۆرۈن
 نۆرەبىن كۆرۈن عىمادولدىن زەنگى، ئەلىكەرىك
 ھەرتە كەلا ئاسب^{۱۱} پا كو بىتە مەزىنەن و
 ئاسىتىن كەلا ھەكارىيا و شىا بىستىت و قەرمان
 دا بۆيىتە ۋىرانكىن و ل شۇبنا ۋى كەلا ئامىدىن بۆيىتە
 ئالفاكىن، و ئەف كەلە ئانكو كەلا ئامىدىن ئ كەلىن
 وان بىن مەزىن بوو و ئەو ئەشەبۇون بىارنىن ۵/۹۱-
 ۱۶ ئەفە ئۇ باششۇر دەلەلە ل سەر كەلمەرىيا ۋى،
 ھۆكۈمىن شاھ تازى^{۱۲} ل ئامىدىن پىشى قان رۆيدانىن
 پەيدا بوو، ئ بەر كو ل مووف ئاخىتتا بۇرى ئامىدىن پا
 ئالفاوو بەرى عىمادولدىن زەنگى قەرمانا ئالفاكرىيا ۋى
 چارەكادى بەت- و دېرۇك ئى بەھسىن چ ئىلتا ل نۇر

ھېرىن ۋى بىن بەرى ۋىرانكىرنا ۋى ئاگەت، ئەخاسەمە
 ئەوون ھۆكۈم ئى كرى و دەمەزاندى و بىئان ۋى
 ھۆكۈم كرى^{۱۳}

بىسا ئەگەر پىشكىت دى بىن ئى بەلگەئامەن
 ھاتىانە بىن، دا بۇ مە ھىندەك تىشتىن دى بىن ئە
 دىار و بەرە بىن ئ لائىن دېرۇكئىسلافە ئەھاتىنە
 بەھسىكىن بىارىن، و ھىندەك لائەن دى ئ دېرۇكا
 ھېرگەھا بەھدىن ھىتە رۇنكىن، دوور ئىتە بەرى
 ئى بەرەرىن فورتالىبووى چ بەرەرىن دى بىن كۆرۈنكىر
 ئەبىن ل نۇر دەنگوئاس و رۆيدان و زەلامىن وان ھىنگىن
 رولنى خۇ ھىبوو، د كارىن ئالفاكرىيا ھېرگەھا بەھدىن
 و بەرەرىھىكرىيا ۋى دا، و ئەف بەلگەئامەن ئ لائىن
 ھافوولدىن ھېرگەھىن قە ئە دەئالە مۇركىن ئەگەر
 كۆرۈنكىبەكا باش ئەبابە ئ لائىن راستى و دۆستىن قە
 ب كۆرۈن ئ بەر كىئىبىيا ئندەرىن دېرۇكى، ب ئىن
 مەن پىشتا خۇ يا ب چەند ئندەرىن كىئەم قە پا بەسىن،
 ئ بەر كو ئەو ئەنچامىن زەھىمەكە زۇر بوولە، د كارىن
 ئويزاندىن دا، كو پىلگەكە باش ئ ئويزاندىن دېرۇكا
 بىئەئالا مېرسىئىدەنا فەگىرىبە.

ئەف بائەتە ئەگەر ئويزاندىن ئى ئەبىت- فەزىنكىرەكا
 پىدقەببە ئىو زىندى ھىلانا ئى بەلگەئامەن كىرگ
 و پاراستىنە ئەگەر ئەفە ھەمى ئى ئەبىت، بەلكو
 كارىن مەن سەرنجراكىئىلانا ئابەئەمەند و بىسپۇران
 بىت ئەقۇن د ئى بىللى دا كارەكەن، دا كو ئەو ئىان
 بەدىن، بان پاشىماونىن ۋى ئ بەرەرىبوونىن فورتال بىن،
 بەلكو كۆرۈنكىن دى ئ دېرۇكا ئى ھېرگەھىن كەش
 بىت.

میرین به هدینان هه تاگو شه گرتنا نوسمانی

پ. د عیقاد عبدالسلام ره نووف

پ. د زرار صدیق توفیق
وهرگیران: موسسه حق توفی

۱- دهر وازه

هر ژ سه ده سالیا حهفتن مشه ختراسیزین زاینسی یژه لانا ئیسلامی گورانکاریین سیاسی و لهشکری بیز نژار و ل نووف نیک ب خوفه دین، نطف گورانکاریه ژنالیجه کیفه پتکه هاییبوو ز گهورینا دهسته لاتداران، ژانمکن نووفه گهورینا په پوهن دین د ناطیرا دهسته لاتدار و دهسته لات این گریاندا. پتکه هفتنا هیزشین مغولان و عشیره تین دین ژ ولاتین خو ل ناطیراسنا ناسیا بو ژولالاین وین بو له گهرین یو خاندنا سیستمین پتکلتر جوگمداری ل دهقرین دگر^{۱۱} ل دهسته پتکه وان ژی خیلاندا عباسی، نطف روخاندنه زنجوشکیره ک بوو یو دهسته پتکه رنا قوتانمکا پری نژاوه و نالوزا پتکه هاتی ژ سه پاندا دهسته لاین هندهک هوزین پاشنه مای ل سهر هندهک ههره مین روالن خو د وارن شارستانیا هعی. لگهل دیار بوونا دیاردا ئیک گرتنا عشیره تان، سهرگردا په نین وان ئیک گرتنا و هکو حکومت و دهولتان این هاتن. ههرچه منده وان شهبانین دهولته تیووین ل نووف ئیکه مین وی سهردهسی نیبوون. ههرکیین نژار کو بهرا

پترا وان دخورتلوی بوون، بوونه سیمابین هه موو وی سهردهسی، میر و سهرکرده مزوولی لیکدان و شمرین هه منو بوون، وهلات بیز لقووم بوو د بهریا تا بوورینه کا راهه ستیای و لاوار و حفاکه کن پاشنه مای و نالوز و سهر ب نارینه دا. چالاکیین نطف باژنران ژی تین د بهرزه ونه نیا هیزین چه گدارین عشیره تاندا بوو و تین دهکی چه کان بهرگوهین خه لکی دهگهفت.

گوردستان نه یا بووربوو ژ له وان گورانکاریین ل بهرزه مین وین روودان، سهرگردین عشیره تین بهیز نهون و هسان رادگه هاند کو شهره مینا وان ژ وین په پوهن دین به له وان دهگهل خیلاندا عباسی هعی. سهره رای لاواریا وین و دهولتین ئیسلامی نهون شهره مینا خو ژ وین وهرگیران، سهره ر هاند گه هارن نطف شهره مینا تین ما د وین هیزندا لهوا وان ب گریار ل سهره ر هعی، نطف هیزه یا پتکه هاییبوو ژ که لاین ناسن و ده لاین هه شپه پتکه ر بیز شهبانین هه لگرتنا چه کی ل ههر دهه کی هعی، ژندهاری سره شتن دهقرین بیز نالوز کا چهوا بقی هقی ژن وهرگیران داکو سهره مینا خو ب پارین، ههره مینا

غېرافىيىسى ۋە ھىمەت كورۇستىنا رۇزھەلانى ۋە باشپۇرى كىر. ۋە يا ئويۇن دەستەلەت ل سەر جىزىرى ۋە مووسىل ۋە رۇزھەلانى ئەندولنى كىر سەردەمى كۆنترۇلكرنا قان ھەردو دەولەتلەر پىر ئازاۋە ۋە دىۋارى بەلالىيۇن ۋە خەلك ھانە چەوساندىن ۋە ئازاردان. دەستەلەتلەر پىر ئاق قوئىلو ل سەر جىزىرى ۋە مووسىل ۋە ئامىيەن ۋە ل پىشكەكا ئەندول رۇزھەلانى ئەف دەفەرە گەھاندە گۇپىتكا ئالورىن سىياسى ۋە ئىدارىتىسى¹¹.

ھوسا كادان دە خوشبۇن بۇ پەيدابۇن ھىزىن سىياسى پىر ئويۇن ل باشپۇرى كورۇستىنى. كىر ۋە قالاتىيا ۋە ئەنجەمىن نەبوئا دەستەلەتكە ئاقەندى يا بۇرۇن پەيدابۇرى ئىزىگەت. داكو ۋە ئالىيەكىفە ئوخشىمەككى بۇ ۋان زىندەگەلىپىن دان پىن غەشىرەلەن ئاق قوئىلو دىكىن ۋە ئالىيەكىن دوۋفە ئەنھەپكە جىناكىيا ۋەسەن داپىن بىكەن ئىشاندا بىت شۇبنا ۋان خرابىكىن ۋە وىرانكىرىن دە سەردەمىن چوۋىيا ھاتىنەرىۋىدان ئاقاگەنەفە.

۲- داھەزاندە مېرگەھا نامىدىن

پەھدىنان

ھىندى پەبوئىدى ب مېرگەھا بەھدىنەفە ھەي. ل داۋىيا سەدسالىيا ھەلەتن مۇشەخىتى/چوۋرىن زاپىسى سەنگ ۋە گىرگىيا كەلا نامىدىن با ئاسىن ل زىنەھىن دە. ب رەنگەكى دەولەتە مەسالىكلان ل سەسرىن ۋە شامىن گىرگىي دە يامەن گىراندان پەبوئىدىن دىلوۋمىسى دگەل مېرىن ۋە¹². ئەفە ۋە ب ۋە مەردەمى بۇ داكو پىشنگەرمىن ھەفەپەماتىيەكىن ۋە مېرگەھىن كوردان پىن كىرگىرىت ل ھەر شەكەستەكا سىياسى ئەشكىرى ل سەسرىن ۋەنى رۇزھەلانى ھەردەكى بەرى ھەكى رۇدەي. ھەردەسەن داكو مېرىن ۋان ئەكەفەنە ۋە ھەپەمەنە ۋان داگىرگەران پىن گەفان ل ۋان دىكەن ھەردەك رۇدەي دەمى مېرىن ۋان گۇھەزىيا دەستەلەتن تەپسورى ئەنگ كىرى دەمى ۋە ل سالا ۷۹۶/مىش/۱۳۹۶ز ب سەر دەفەردا گىرىنى مۇخەب ھەن بەلگەنەفە ل بەردەست ئىتىن ئەرا

ئەوان سەركىرەتەتەپىن مېرگەھ پىشنگەن. كىر شىيان ھەبوون ۋە سىياسەتە خۇ ل سەر دەفەرىن كورۇستىنى پىن جىۋاز بىسەپىن. ۋە ئالىيەكىن پىندى بۇ ل سەر قان مېرگەھان ھەفەسەنگىيەن خۇ پىن ئابىتەت دىك بەرا دەولەتەدا رابىكىن كىر رۇزىيا ۋان ل سەر پىشەننى غەشىرەتە بۇن كىرگەن ۋان پان بىكەننى ئىسەھىيا ۋان پىرەتەت.

دەمى ل ئىفا سەدسالىيا ھەشتىن چوۋرىن زاپىنى دەولەتە مەفۇلى با ئىلخانى گەفەنى. دە دەولەت ل پاش خۇ ھىلان. ئەم ۋە دەولەتە جۇپىيان ل ئازەرىجانى ۋە دەولەتە جەلەنپان ل غېراق ۋە باشپۇرى كورۇستىنى مېرگەھىن كوردى ئەچەرىۋون ھەفەپەماتىن گىرەندەن. پان بىكەفەنە پىن دەستەلەتە ئىك ۋە ۋان دەولەتن ھەفەكەتە ئەفەرى بۇ ئەگەرىن ئاگىرىن جۇدا جۇدا دە ئاقبەرا مېرىن كوردەندە.

دگەل بەردەماتىيا ھاتتا غەشىرەت ۋە داگىرگەران ۋە رۇزھەلانى ل سەر قان مېرگەھان بۇ رۇبۇرىۋىن چەردەفەسەن خۇ پىن. ۋە بەردەماتىيا بۇ خۇ ل ھەفەپەماتىن بەرۇن بىكەن.

ھاتتا ھىزىن تەپسورى ئەنگ ل داۋىيا سەدسالىيا ھەشتىن مۇشەخىتى ئەفەرى پىر ئوشى ئازاۋەگىرى ۋە پىن سەروپەرىن كىر. كىرلەن قىرگىنا خەلكىن ئەۋىن بۇ ئەنجەماتىن ۋە ئامىيەن ۋە ھەرقاندا دەستەلەتلەر پىن خۇجەسى. نىس ۋە لەرەك مەن ئىخسەنە كورۇستىنى ھەردەكى ئىخسەتەپە ۋەلات ۋە دەفەرىن دىن. دە قى سەردەمىنا دېرۇكا كوردان بۇ پەسەن ب خۇفە دگىرن. ئەم ۋە شۇرەش بۇن دىرى ۋە ۋە خۇ پاراستىن بۇ ۋەلا ۋە شەرى ۋە ئەم ۋە ب دىارگىنا خۇشكەندەن بۇ دەستەلەتن ۋە.

ھىز سەترەسىيا تەپسورى ب مەرتا ۋە ب داۋى ئەھەتى. گورانتكىرىيەكا ئويۇن دە سەنتەرىن ھىزاندە ل ۋەلاتى پەيدابۇن. ئەم گورانتكىرى پىشگەتەپىۋ ۋە بەرگەنە بۇ ئىشگىرىن غەشىرەتەن تۇرگەماتى. ۋە پىشكەنەن ۋان بۇ دە دەولەتە ئەۋزى قەرە قوئىلو ۋە ئاق قوئىلو بۇن دەستە ب گەھاندە دەستەلەتن خۇپىن ئەشكىرى بۇ سەر كورۇستىنى كىر. با ئىكىن دەستەلەت ل سەر

ھىندى بىكەن قوناقىن دەسپېكىن ز دېرۇكا مېرگەھا بەھىدىن ئەمما كەلا ئامبىن كىرىپ سەنئەتى خۇ بەرچالېكەن. ھەمەسەن قەگىزاتىن دېرۇكىن جۇا ل دور دامەزاتىدا قىن مېرگەھى ھەنە. ھەروەك ئەم دزانىن قالاھى د لىستىن ئاقتىن مېرىن بەراھىن بىن مېرگەھىدا ھەپە.

بىت شەرەھىخاننى بەدەپسى كەسسىن ئىككىن بىت ب شىۋازىن بەرچالېكەننى ئامازە ب قىن چەندى كىرىت و قەگىزاتىدا بەرەلاف د ئاڧ خەلكىدا قەگەھەنئىپە كۆ ئىدا ھاتىپە الفۇشنى بەھەنەپىنى - دامەزىنەرى مېرگەھى - ئىزىكى چوارسەد سالان دەسئەلاتدارى ل خۇمەننا قىن نەظەرى كىرىپە.¹⁷

ھەنەزاتىن كۆ شەرەھىخاننى بەرئوبۇكا خۇ ل سالان ۱۰۰۵ مىش/۱۵۹۶-۱۵۹۷ز نەپىسىپە. ئەفە ۋى چەندى دگەھىنەت كۆ مېرگەھا ئامبىن ل دەسپېكىن سەئەسالىيا چەفتى شەخەننى/سېزەرى زابىنى دىياربۇوپە. ز بلى قىن قەگىزاتى زارەف و بەرەلاف د ئاڧ خەلكىدا و ئىنگى بۇ بىن پاش خۇ قەگىزاتى ئىشتەكىن دى دەريارە مېرگەھى د شەرەھىخاننىدە ھەھاتىپە.

د زىنەرىن دېرۇكىن ھەقچەرخىن روودانان نە ئامازەپەك نە زى سەفكەدەننەك ھەپە پىشتەھاتىن ل قەگىزاتى بەدەپسى بىكەت پان ۋى قەگىزاتىن بەزىرەنەت ھەمەسەن د ئىفا ئىككىن ز سەئەسالىيا (۷مىش/۱۲۳)زا سەروپەرى سىياسى ل نەفەرا ئامبىنەن- بەھىدىن نە بىن ھارىكاربۇوپە بۇ دىۋىنىۋىنا دەسئەلاتدارىپەكا خۇجەھى ل ۋىزىن ئىبىنولنەسېر ئەپەى ل ۱۴۰۱مىش/۱۲۴۲ز قىرى و ھەقچەرخىن روودانان بۇوپە ل مۇۋەسلىن دۇئا ب بەرغەھى دەريارە شەرەھىخان دۇۋارا ئاڧەرا مېرىن ئەتابەگىپىن زەنگىپىن داۋىن و بەدەپىن ئولتۇن خۇداتى مۇۋەسلىن ل سەر كەلاپىن ئامبىنەن و ھورۇن و ئەرەشنىن ارەمىشتا و بىن دى نەپىسىپە.¹⁸

مېر ھاجى كورنى ئومەرى:

ل جەم ھە ھاتىپە سەلماندىن كۆ ل سالان ۷۵۰مىش/۱۲۳۹ز مېر ھاجى كورنى ئومەرى ھاجى

بىن ھەمرا خۇداتى ئامبىن بۇو¹⁹. ئىشتەك ز بەپۇھەرى پان ئىكەلىيا مۇنەپەئەت د ئاڧەرا ۋى و خۇداتىن بەرى ۋى بىن ئامبىن نەھتەراتىن. كۇمان ئىدا ئىپە كۆ ئەم ھاجى ھە ئەپەن ئاڧى ۋى د ۋى بەلگەنەمەننا ھاتىپە يال قىن داۋىن ھاتىپەبەلاڧكىن²¹ رۇنەھىپەكىن بەدەپەنە سەر قىن قوناقا بەراھىن ز مېرگەھى. ئەف بەلگەنەمەنە راشتكاۋانە ئاڧى مېر ھاجى كورنى مۇجەھلى كورنى غەلاتەپىنى ھاجى بىن مۇجەلى بىن علاە الدىن شەپىت كۆ ل سالان ۷۵۰مىش/۱۲۳۹ز خۇداتى ئامبىن بۇو و بەكەم كەس بۇو چۇوپە ئاڧ ئامبىن پاپەھەن مېرگەھى. ل دوۋە ھۇمارا ئىشۇان - بىھساب الاجىال²² - ئانكۇيا قىن چەندى ئەمە كۆ سەردەمىن غەلاتەپىن پان مۇجەھلى ئىدا زىاى ب دىۋىنى دگەھىنە داۋىيا سەئەسالىيا چەفتى.

ھەمەسەن د بەلگەنەمەننا ب الشجرە الزىۋكىيا²³ بەھتەنەفكىن دى خۇبىن كۆ بەكەم كەسنى چۇوپە ئاڧ ئامبىن دا امەلك خەلېل²⁴ و ۋى كورەك ب ئاڧى غەلاتەپىن ھەپە و پىشنى ۋى دەسئەلاتدارى كىرىپە و پىشنى ۋى زى كورنى ۋى مېر مۇجەھلى دەسئەلات كىرىپە بەست²⁵.

ب قى رەنگى دى سەردەمىن غەلاتەپىن ل كىرىكىن داۋىن ز سەئەسالىيا ھەشتىن شەخەننى بىت پتر ياۋەرى بۇ ھىندى دىت كۆ ئەمە د بەلگەنەمەننا ئىككىدا ھاتى كۆ ئىدا دىار كىرىپە غەلاتەپىن پاپىرى ھاجى كورنى مۇجەھلى مېرى ئامبىن بۇو ب ئاپەت كۆ ئەف ھاجى بە بىن بەرىپان بۇو ل جەم دەۋلەننا مېسىرى²⁶.

دېرۇكئەپىس ابىن ئاڧەر الجىشرا ئەپەى ۷۸۱مىش/۱۲۸۱ز قىرى پىشتراستەت دىكەت كۆ ال بەراھىن ھاجى كورنى ئومەرى ل ئامبىن بۇو (كان بەا أوالا الھاجى بىن ھەمرا بەلىن د پەرتۇۋۇكا) اصبح الامىشنى ۱۴۰۷/۱۴۰۷ ئەف دەسئەلۋازىپە ب شافى بۇاكورىن ھاجى كورنى ئومەرى لى بۇون (كان بەا أوالا الھاجى بىن ھەمرا ھاتىپەگۇھارتىن) ئەفە زى ۋى چەندى دىار كەت كۆ بىت خۇكەمەننا ئامبىن ز خىزانەكى بۇ پا بىتر ھاتىپە قەگەھەسنى.

بەھانەدەن كورۇق عومەر كورۇق ئىبراھىمىن ھەككارى بەھانەدەن كورۇق قوتبەدەننى ب غۇ بىت و ژ دەسپىتكا سەدسالىيا ھەشتىن مەش/چوارەن ز پىلا (مەنئەسەن) خودانى ئامىدەن اصحاب العمامە، د ژەندەن مەملىكەتدا ھاتىبە بىن كۆ نامازە ب نالنى بگەن¹⁴¹، ھەممۇ ئەفە وى چەندىن بىلەركەت كۆ ە فى قوناندا ئامىدەن بويىبە مەلبەندى كىلەككىن سىياسى

- مېر بەھانەدەن:

ئەمما بەرىئەلەف دەرىزەنى بىنانى مالىاتا ھۆكەمدارا ئامىدەن بەھتەگونن ئەمە كۆ باپىرى وانى ئىككى بىن ب بەھانەدەن بەھتەتەككىن ژ سەردەمىن ئىلخانپانقە ژ دەفرا شەمەدىن ھاتىبە ئامىدەن، و بابوباپىرىن وى ل كەلا (ظارون) سەر ب شەمەدىنپانقە ھۆكەمدارى دكرا¹⁴²، و ئەف بەھانەدەن كورۇق قوتبەدەننى و پىمەلەن شەمەسەدەن ئاودى بە و ھۆكەمدارى ل دەفرا ھەككارى كىرىبە و شەرى مەغلولان كىرىبە¹⁴³، ئافكەننا بەھەدىن بۇ بەھانەدەن كورۇق قوتبەدەننى دىرفىنەفە و مېرىن مېرىگەمىن ژى ژ راقشا وى ئە. د النشجرە الزىوكىبە، ئافىن مېرىگەنى ب ھەمما ئافھاتىبە و ب رەنگىن ژىرى نامازە ب بوندىھا وى كىرىبە، بەھانەدەن كورۇق سەيفەدەن كورۇق مۇجەلى كورۇق مەلك خەلىلى، و ئەفە بىتە بەكەم مېرى وانى، قەگىرانا شەرىفنامەدەن ژ ئەف د النشجرە الزىوكىبە، دا ھاتىن جودابىت ب وى چەندىن كۆ بەكەم كەمىن ھۆكەمدارىيا ئامىدەن كرى مەلك خەلىل كورۇق غىزەدەننى بە ھەرىھەن ئەمما د بەرىمەن ئوسكى دا ھاتى كۆ ھاجى كورۇق مەجەلى بە¹⁴⁴

- مېر عىمادەدەن ئىسمائىل كورۇق ئەلى كورۇق مۇساي:

ل سەر دەمىن ابىن ناظر الجىش، ئەمەن ل (۷۸۱مىش/۱۳۸۱ز) ئامىدەن د دەستىن عىمادەدەن ئىسمائىل كورۇق ئەلى كورۇق مۇساي دا بوو، ھەرىن د دەستىن بەھانەدەن ھەسەن كورۇق عىمادەدەننى و قوسرىن كەلا قوسرىن، د دەستىن مېر بەھانەدەننى دا

ئەكەر قەگىرانا بەرىئەلەف دەرىزەنى بىنانى مېرىن ئامىدەن بەرىئەف ۋەرىگىن، دىقەت ئەف مالىاتا داۋىن ژ شەمەدىن ھاتىبە و ژ مالىاتا ھۆكەمدار ل جولەمىزگىن جودابوونە، ئەمما پىر فىن باۋەرىن ھۆكەم دكەت بوونا ئافىن مېرىگەن جولەمىزگىن بە ب نالنى بەھانەدەن كورۇق قوتبەدەننى¹⁴⁵

ل جەم دېرۇكەنپىسەن نوو گەلەك بۇچوون دەرىزەنى سالا نامەرزاندەن مېرىگەھا ئامىدەن دىوستىبوونە، ئونگىرىك ۋەسەن دىبىت كۆ مېرىگەھ ل داۋىيا سەدسالىيا ھەشتىن مەشەختى/ چوارەن زاپىنى ھاتىبە نامەرزانەن¹⁴⁶، دېرۇكەنپىس و فەكولەر سىبىق ئەلەمەلۇجى ۋەسەن دىبىت كۆ مېرىگەھ بەرى قەگىرانا ئوسمانى بۇ دەفەرىن ۱۰۹۱مىش/۱۵۱۱ز) ب سەدسالىيەككى ھاتىبە نامەرزانەن¹⁴⁷، غەبەس ئەلەمەزاۋى فىن دېرۇكەن بەرىف پاش بۇ پەشتى سالا ۷۴۰مىش/۱۳۳۹ز¹⁴⁸، دىرفىنەت ھەدىكە ئەنۋەر مابى بە بىلەركەت كۆ ل سالا ۱۵۹مىش/۱۲۱۱ز بەھانەدەننى دەست ب سەر كەلا ئامىدەن نا كىرىبە و دىبىت بەھانەدەن نامەرزانەن مېرىگەھنى كورۇق شەمەسەدەن كورۇق شوجاوعونىن كورۇق ئەجمەدەن كورۇق خەمرا خەمرا كورۇق مۇبارا كەككى بە¹⁴⁹

د كەنۇرىندا زىلى مالىاتا بەھانەدەننى پىر ژ مالىانەكا دىئرا ھەككارى ل دەسپىتكا سەردەمىن مەغلولىيان ب شىۋازىن مېرىگەنى ھۆكەمدارى ل كەلاپىن ئامىدەن و ھەرىن و جەرزەقىل (گوركىل) و دەفەرىن سەر ب وانقە كىرىبە ۋەك مالىاتا بىس مەمەرى و مالىاتا ئورانلىشى- ئورانلىشى، جەرزەقىل بەك ژ كەلاپىن سەر ب جەزىرى بە ل ئىزىكى چەپىن جودى و ل سەردەمىن غەبەسەپىل بىگەمىن شەھىشەننا مەملىكە كورەننى بوغلى بويىبە¹⁵⁰

ل سەردەمىن مەغلولان ئامىدەن د دەستىن مەمەد كورۇق ئەبۇبەكەن ئورانلىشى- ئورانلىشى و ھەرىن د دەستىن پەمەمەن وى غىزەدەن كورۇق ئەلى داۋوون¹⁵¹، و جەرزەقىل د دەستىن مېرىگەن دى بىن ھەككارى داۋوون ئەمما ئى بەھانەدەن كورۇق عومەر كورۇق ئىبراھىمىن ھەككارى داۋوون¹⁵²، بوورناھىتەدەن ئەف

خۇ ۋ بىن ئۇلار بۇ دىگەل ئۈزۈمىن خۇ ۋ سەر فىن چىمىن را ئاقىن ۋى ۋ الشجرە الزىوكىيا ۋ كانىفرا دوستكى دا ئەھلىيە، ۋ ئامازىمەك ھەبە بەلىن تىقىن ۋى ب خۇفە ئەگىرىيە كو ئىدا ھاتىيە ھىرەكى ب ئاقىن بەھائەدىن پىشى مىر ئىسمائىلى خوكىمدارى كىرىيە الشجرە الزىوكىيا ئامازە ب فى ئىسمائىلى ئەگىرىيە ۋ پىشى ۋى مىر مەھمەد ھاتىيە ۋ پىشى فى زى بىن ئاقىن ۋى بەھائەدىن ھاتىيە پىر ھىر بۇ ھىدىن دىجىت كو ئەو بىن ئىگىن ب خۇيە¹¹⁷.

-مىر سەپىھەدىن:

بەدىلىسى دىبىزىت ئەو كورن مىر زەينەدىن يە ۋ (الشجرە الزىوكىيا) دىبىزىت ئەو كورن مىر (مەھمەد ئىقبال) يە بەدىلىسى دىبىزىت ئەھۋى شۇونا باىن خۇ ۋ خوكىمدارىيا ۋەلاتىدا كىرت دادۋەرى ۋ دىۋەنى بەلاۋەكىن ۋ مىللەت پەرق پىش برا، ۋ ب خوجان باۋەرىيا باىن احسن الاعتقاد پەسنا ۋى كىر ئەف پەسنا تىشاننا ھەدىيە كو سونى مەزھەب بۇو مەھفورن مەبەسى دىبىزىت ئەو باپىرىن مەزىن مالىتان بۇو يا ب مالا سىفەدىن (السىف دىنا) ئاقىن ۋ زىمەر ئاقىن ۋى خوكومەتا بەھدىتان ل بەراھىن ب (خوكومەتا سىفەدىن) ھەتەنىاسىن ھەروەكى ل سەر كىنلپا كورن مىر ھىسەن بەگى ئەھۋى ل ۹۱۰مىن/۱۵۲۲از مىر ھاتىيەچەسپانن ئەو كىنلپا ۋ ئەف كورستانا مالا مىران (المقبرە السطانية) ل ئامىدىن ھاتىيەدىن¹¹⁸.

-مىر ھەسەن بەگ كورن سەپىھەدىن:

ھەزىرىن كورن باىن خۇ بۇو پىشى ۋى دەستەلانى مېرگەھىن كىرتەدەست ۋ پىر ز ھەقىن سالان خوكىمدارى كىرىيە خوكىمىرنا بىناپىن مېرگەھىن ۋ بەرگىرىكىن زى بۇ ۋى زىرىئەفە خوكىمدارىيا ۋى ھەفچەرخ بۇويە دىگەل دەولەتا ئاق فونلۇيا تۈركمانى كو پاتەختىن ۋى ل دىبارە كىرى بۇو دەولەتا ئاق فونلۇ ۋ ئەو پەرى ھىزا خۇدا بۇو سولتانىن ۋى ھەسەن ئىزىر احسن الطويل ئەشكەرى خۇ ب سەرگىرەپەتپا

بۇو¹¹⁹ پىر ھىر بۇ ھىدىن دىجىت (بەھائەدىن ھىسنا ۋ بەھائەدىن) بەگ كەس بن ئەو زى كورن عىمادەدىن ئىسمائىلى خوجانى ئامىدىن يە ھەروەسەن ھەرو ۋ فومىرىن ھەرو ئاقىن كەلايەكىن ئە. دىگەپىنە ئاقىرا ھەرو كورن ھەرو ۋ فومىرىن بىن سەر ب ناھىيا بەروارى بالا يا قەرا ئامىدىن

چ پىراتىن بىر ل سەر مىر عىمادەدىن ئىسمائىلى دەست مە ئەگەپىنە ۋ د رۇداتىن سالا ۷۹۱مىن/۱۲۹۱از ھاتىيە كو مەلك عىمادەدىن (مەلكىن كورەن) مەكەجى ئەھمورن ئەنگ بۇو¹²⁰ ھىر پىر بۇ ھىدىن دىجىت عىمادەدىن ئىسمائىل ئەھۋى خوجانى ئامىدىن ب خۇ بىت، دىگەل ئامازە پىكىرەكىن ل دوۋف كۇلنا بەدىلىسى كو خوجانى ئامىدىن ل سەردەھىن ئەھمورن ئەنگ ۋ كورن ۋى شەھرىخى (۸۰۷-۸۵۰مىن/۱۱۰۵-۱۱۱۶از) مىر زەينەدىن بۇويە ۋ دىشەتەپە بىزىن ئەو جەن مىر عىمادەدىن ئىسمائىلى كىرىيە

ل سەدسالىيا ھەشتىن مىن/چوارىن ز ھە ئامىدىن مەزىن ۋ بەرگەھىو ۋ ھىزا ۋى يا ئەشكەرىن ل مەزىن ۋ زۇرۇپىن دا ھەتا گەھشەپە چوار ھىر زەلامان دەولەتا مەملىكان باۋەرى بىن ئىنا ۋ نامە ۋ تىپسار دىگەل گۇھارتىن ۋ دەۋرەكىن مەزىن ھىو ۋ پاراستنا زىگىن بارزگەپىن ھەزىما جىزىرى دىگەل ھەزىمىن رۇزەھلاتى كىرەدا¹²¹ ھەرجەنە ھىز دەستەلانى خۇ ئەگەھەنىو كەلا نىزە ۋ شەپىن ۋ ھارون ۋ ھەرىمەك ز وان كەلايان مالىنا خۇيا خوكىمدار ھىو¹²².

-مىر زەينەدىن:

بەدىلىسى ئەگىرايە كو ئەو ھەفچەرخى ئەھمورن ئەنگ ۋ كورن ۋى شەھرىخى (مەسپىنكا مەسالىيا ھەشتىن مەسختى) بۇو لىن ئامازە ب تىقىن ۋى ئەگىرىيە، بەلى دىناق وان مىرئىدا دىمەنىسىن بىن دىگەپىنە پەرى مىر ھىسەن بەگى ل ۸۷۵مىن/۱۷۰از دەستەلانى مېرگەھىن ۋ ھەگىرىيە، ھەروەسەن دىبىزىت (ۋى ۋ بەختەۋەرى ۋ خوشگوزەراپىنا خوكىمدارى كىرىيە) ۋ ئەو بىن دىسوز بۇو بۇ ھەقلىن

سەھەبىي ۋە رەگىت دەست ب سەر گەلا دەۋەتكۈ دا گىرت ئەوا ئەتا ۋى سەردەسى ل زىر كۆنلۈلا داستىبان ۋ دا دگەل مېرگەھا خۇ ھەروەسان دەست ب سەر مېرگەھا سەندى دا گىرت ۋ ئەو زى دا دگەل مېرگەھا خۇ^{۱۱۱}، ب قى چەندى زى سەۋۋى مېرگەھىن (ئالەن رۇتافايغە دىزىۋو ھەتا دگەھىنە رۇبىراق دىچە. دەمن سولتان سەلەمى ل سالا ۹۲۰مىل/۱۵۱۱از دەست ب ھىزىشا خۇيا مېزۋىسى بۇ لىدانا دەۋلەتا سەھەبىي ل ياكۋورنى ئىرانى كرى. مېرىز كوردان ل دەۋە چەمكى ھارىكىلىرى دگەل ۋى ۋ تاگىرىن بۇ دەۋلەتا ئوسمانى ھاتن ئەفە زى ئەو چەمكى بو بىن مېرىز كورد مەۋلانا ئىدىرىسنى بەدىلىسى يانگەۋار بۇ كرى ۋ بىنچەھ كرى.

ئىدىرىس بەردەست ج ئىشەك دەريارەھى ھەلۋىسى مېر جەسەنى ل سەر يانگەۋار ئىدىرىسنى بەدىلىسى بەرچاف ئەكرىبە، ئاقى ۋى دىئاف ئاقىن ۋان مېرىز كوردانا ئە ھالەبە بىن گەھىشتىنە مە كۆ پىشكەدارى د سەركەشتا ئوسمانىيەتدا ل شەرى چالدىران كرى. بەلن ئەفە ب ئىن ئابىشە تېشانا ھەندى كۆ ئەو د ئاف ۋاندا تەبىۋىيە ئەوا جەن سەرنجراكىشنان ئەۋە ئەوا گەرۋەك تىرك ئوليا چەلمى قەگىزى. چەلمى پىشنى ھەقت گىرىكىن سەسەلەن د قىن دەۋەزىرا بۇرىبە ئەو دىۋىت سولتان سەلەمى ئىككى ئامىدىن بۇ ھەتا ھەتەن بۇ مەلا ئىدىرىسنى بەدىلىسى قەبرى ئەف بىرارە ب رەسى ھالەبەتۋومارگىن ئەفە زى سەركەردى ئەشكەرى ئوسمانى مەھمەد بەفەلى پاشاي قەگەھەستىيە دەمن د پەستا قەنجيا بەدىلىسى دا گۆتى:ئەۋى د شەرى چالدىراندا د ھەۋارا مە ھاتى^{۱۱۲}، ئەگەر ئەفە ب قى رەنگى بىت كۆ مەلا ئىدىرىسنى بەدىلىسى ل سەردەمن شەرى چالدىران ۹۲۰مىل/۱۵۱۱از ھۆكەمەرن ئامىدىن بىت. دېارە ئامىدىن بەرى قىن دېۋەك ب رەنگەكەن ھەتا ھەتەن بۇ ۋى ھاتىبەدان، ئانگۇ مېرى ئامىدىن جەسەن بەگ ئە د دەستەلاتى مېرگەھا خۇدەبۋىيە. ھوسان دى چاۋان پەبۋەندىيا پاشا ئاقبەرا مېرى ۋ سولتانى شىرۋەكەن. ئەوا د ۋى ئامىدىن دەرىزى ئى

سەلەمەن بەگ بىلن ئوغۇلۇ ب سەرمە داگېرگىرنا ئامىدىن ۋ دەۋەرىن سەر ب ۋى قە ھەنارە شەرى ۋان ئەف ئەشكەرە بەرف پىشلى ھات ۋ ھەرو كەلايىن سەھىن ئاكىرى ۋ شۇش كرىن ۋ بەرف ئامىدىن ھات ۋ دەۋرىچەدا ل دەرىن شۇبەھا ئامىدىن گەلەك بىزاف بۇ كرىنا ۋى كرىن بەلن د بىن ئەجەبىۋىن بەدىلىسى قەدگىرىت كۆ سەروىەر ب سەرى ھىزىشكەرتانا شەكەست سەركەردى ۋان گەلەك بىنەتەنگ بو. ئەفە تېشانا ھەندى بە كۆ د شىانا ھىزىن مېرگەھىن دا بوو دزە ھىزىشان بگەنە سەر ۋان. زىمەلرى قى چەندىن ەشەرىنەن ل دەۋرىۋەرن ئامىدىن شىان ب رەنگەكەن كارىگەر شەرى بەرخۇدانى بەراسەرى ۋانا بگەن ۋ زىلەن ھەن بگەھىنەن قى چەندى سەلەمەن بەگ ناچار كرى چەن خۇ ل دەۋرىۋەرن ئامىدىن بەرەت ۋ بەرف بارەگەن خۇيىن پىشنى بچىت ب قى رەنگى ئامىدىن سەركەتن ل سەر داگېرگەران مەستەلەن د كەۋاردا شەكەستنا دەۋرىچا ئامىدىن ۋ قەكشانا ئەشكەرن ئاق قوئىلۇ ز ۋىزى تېشانا دەۋەكەن كرىنگ بوو د دېۋەك مېرگەھا بەھدىنەنە ز قىن دېۋەكە سەرىۋىيا ۋى ھالەسەلمەن ۋ پىشەتەلەن ەشەرىنەن ۋ خەلۋىۋىيا ۋان ل دە مېرگەھىن بەرچاقىۋو. ئەفە زى دەسپىكا پىزى پىشەچۈنەكە بەرەۋام بوو ل مېرگەھىن. جەسەن بەگى تىدا سەركەتن دەستە نىا ۋ كورى ۋى سولتان جەسەن ۋەلى گەھەندە كۆپىتكا پىشەچۈنەن ئەف رەۋانە ھەلچەرخ بوون دگەل دەمەزاندانا دەۋلەتا سەھەبىي ل ئىرانى ۋ داگېرگىرنا عىرافى ز ئالەن ۋى قە ۋ چوونا ۋى بەرف جەزى ۋ شەرى ۋى دگەل دەۋلەتا ئاق قوئىلۇ ل قىزى مېر جەسەنى پىشنى بىت بوستىنەن دگەل قىن دەۋلەتا نوو دەستەكەت بەرف شاھ ئىسماعىل سەھەبىي چوۋ ۋى زى ب گەھى پىشۋارى لىكەر ئىرگە ئەو مېرە بوۋىن ئاق قوئىلۇ شىكەندى، ئاق قوئىلۇ زى دەۋرىن سەھەبىي پانە ۋ مېر جەسەن بوو شىاي ۋان ز كوردەستانى با ھەلەستور دگەل ئىرانى دەۋرىچەت مېر جەسەنى مەلا ز ھەلەبەمەنەن خۇ دگەل دەۋلەتا

9. الشجرة الزوكية، وثيقة نسب أمراء بهمنيل وتاريخهم، تحقيق عماد عبد السلام يوف، ص 21-27.
10. صحیح الاممیں، فی صیغۃ الامضاء، کتب عامیۃ، بیروت، 1987، ج 1، ص 209۔ بیروت، دعوات عبدالسلام یوف، المعجم التاريخي لإمارة بهمنيل، أبريل 2011، ص 37.
11. مسالك الأنصار، 1183.
12. أربعة قرون من تاريخ العراق الحديث، ترجمة جعفر الجليل، ص 19.
13. إمارة بهمنيل، ص 18.
14. العراق بين الاحتلالين 1 / 2.
15. الأكراد في بهمنيل، ص 118.
16. معجم البلدان، 117.
17. مسالك الأنصار، 1183.
18. ابن تاطر الجبل، تلخيص التعريف، ص 98، صحیح الاممیں، 209.
19. النوادري، الدر القامح في سيرة الملك الناصر القاضية، 191، ص 230، صحیح الاممیں، 209.
20. شرقنامه، ص 122.
21. مسالك الأنصار، 1183-1184.
22. الشجرة الزوكية، ص 71، محمد أمين الموسكي، وثيقة تاريخية عامة يكتشف عنها النفاذ لأول مرة، مجلة طلائع، بغداد، 1992، ص 119.
23. تلخيص التعريف، ص 81، صحیح الاممیں، 209-210.
24. تاريخ ابن العزق، 219.
25. صحیح الاممیں، 277.
26. تلخيص التعريف، ص 71-81، صحیح الاممیں، 277-278، 279.
27. شرقنامه، ص 110، محمد أمين الموسكي، وثيقة تاريخية عامة، ص
28. كتيبا كورج مير حمصير ل ملك كورستانا مالا ميرزا ل كتيبين، شرقخان البياديسي، شرقنامه، ص 110، كتبه شامري، إمارة بهمنيل، 1827-1830، بھوك، 1-4، بيا ميروخ، تاريخ مشاهير كرد، امرا وعلماؤہا، طهران، 1342، ج 2، ص 121.
29. شرقنامه، ص 111.
30. رحلة أوليا علي في كورستان، ترجمة رشيد فتحي، أبريل 2009، ص 39.
31. عبد الله عباد، رسالة حسن بك أمير العمادية، مجلة زاكرون الثقافية، العدد 3، أيلول 1997.
32. J.A.P. I Vol. 1141 The Encyclopaedia of Islam. New Edition, London.
33. أوليا علي، سياحةنامه، ص. فصل نويه محمد جميل روزماني بهمنيل، بغداد، الحنة العاصية، بغداد، 1998، ص 11.
34. محمد أمين الموسكي، وثيقة تاريخية عامة، ص 118.
35. عماد عبد السلام يوف، ورميز علي، شواهد المقبرة المنطقية في العمادية، أبريل 2011، ص 102، عماد عبد السلام يوف، السلطان حسين الأول أمير بهمنيل، أبريل 2009، ص 110-115، محمد عبد الله كتيبي، حد ورمي زيور ل ميركھا، بهمنيل، نشر في كتاب، مدارا، ہیروگا، ل دو كتيبي، بھوك، 1-9، ص 177-188.

ديروكا نوو

ميرگهها بههدينان
ژ سههساليا شازدئ
ههتا ١٨٤٢ز

مىرېن بەھدىنجان ل ھەردو بەدەسالىيىن شازدى و ھەقدى

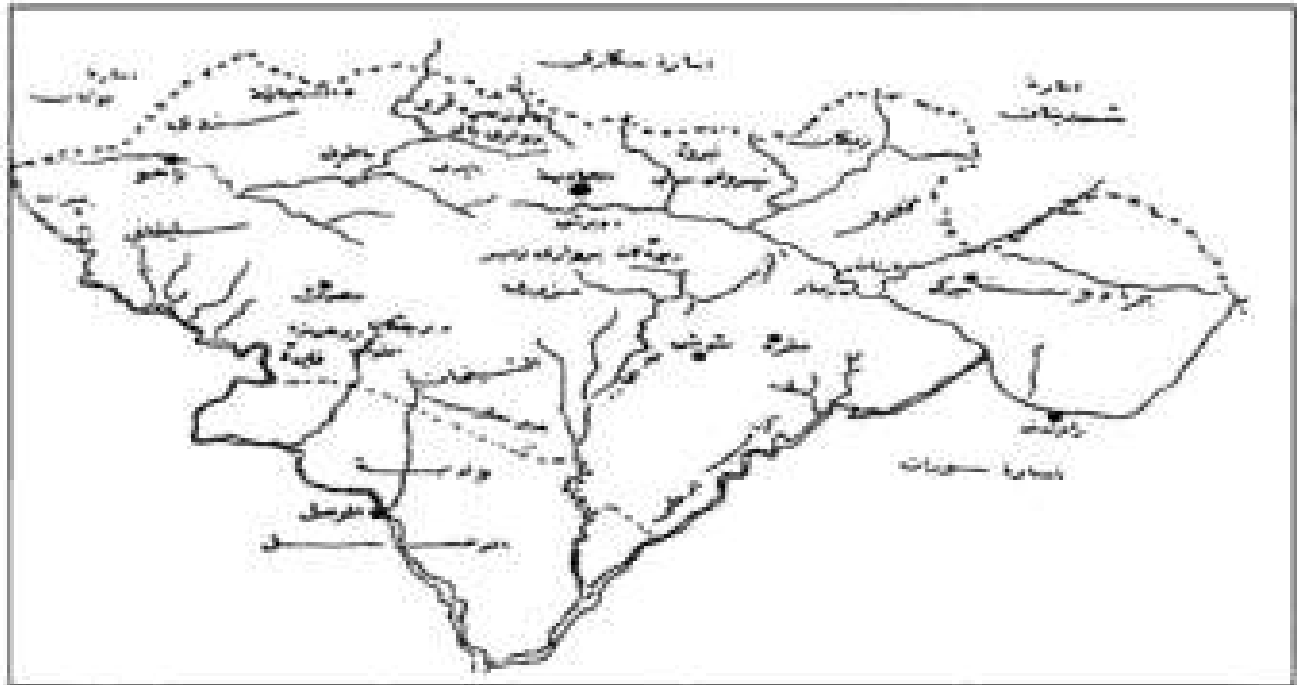
پ. د. عىماد عبدولھەلام رەنوف
زانكۇيا بەلھەدىن - كولىزا ئاداب
ۋەزىرەن سالىج پوسف سونى

مىرېن بەھدىنجان و سولتانىن ئۇسمانى ئىدا ھەنە، ئەفە زى بەرى كاروبارىن دەرقەيىن مىرگەھىن ل ئەستىنكا سەسالىيا ۱۲ مىش (ھەزرىن ز ب ۋالى بىن بەغدا ھە بۇيىنە گىردان ئەف نامە لايەتىن گىرگىن تىرۇكا مىرگەھى بەھدىنجان د ھەردو سەسالىيىن دەھن و پارىزى بىن مىش (شازدى و ھەقدى بىن ز) دىار دىگەن و بەھسەن كىشەيىن ئاقخۇبى بىن مىرگەھىن و ھەقدى بىن ل ئاقبەرا ئەمامىن بەھسالا ھۆكەمدار و پەبەھەدىن بىن دىگەل ھۆزىن كۆرىدى دىگەن بىن پىشەنقانىيا ۋى كىرىن، پان ھەقدىمىسى دىگەل كىرىن، پان زى بىن ھەقدىكى و دىبەتتە ۋى كىرىن، ئەفە سەرىزى ھەندەك كاروبارىن دى بىن پەبەھەدى بىرۇلى مىرگەھىن د ھەقدىكى ئۇسمانى - ئىرانى دا و ب كاروبارىن سەرىزى و ئەلەبىن ھەھەن ئەف بەلگەنامەيىن ئۇسمانى بەھسەن وان سەردەمان دىگەن بىن مىرېن خوارى بىن مىرگەھى بەھدىنجان ھۆكەملىق لى كىرىن.

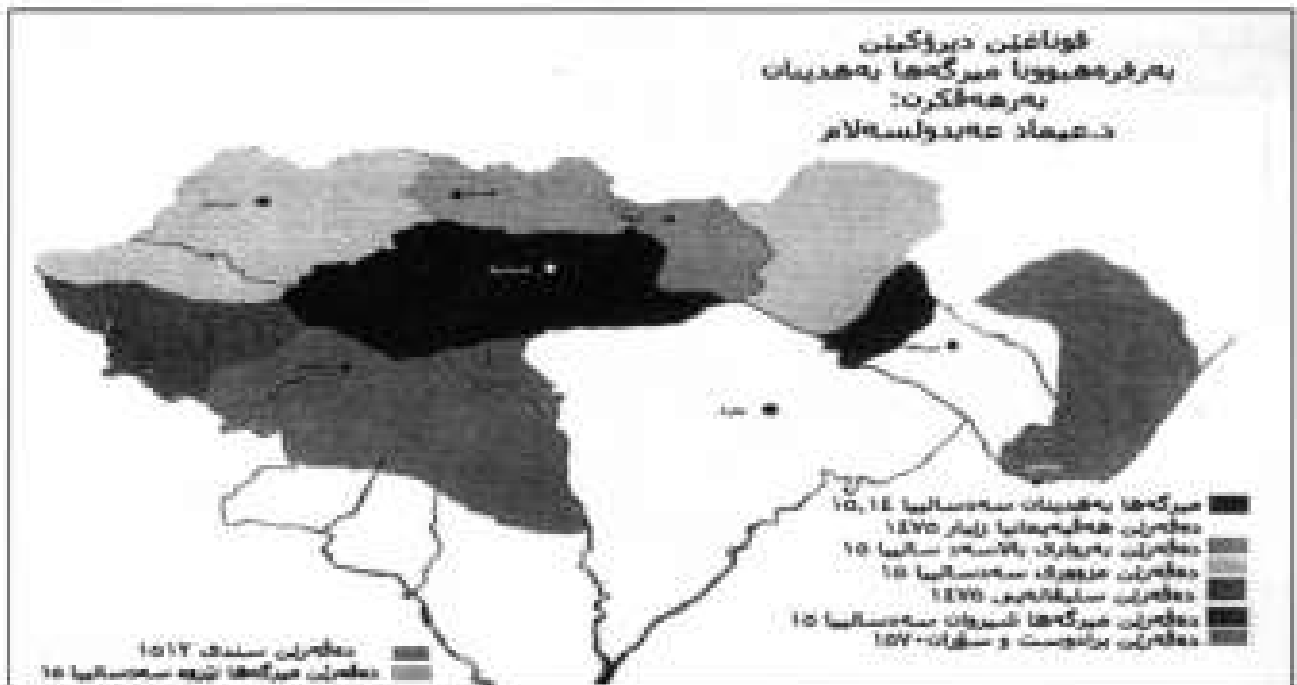
۱- سولتان حسىن كۆپىن سولتان حسەن (۱۵۱۰-۹۵۰-۹۸۱ مىش/۱۵۳۳-۱۵۷۴ ز).

ز ۋى دەھن مىرگەھى بەھدىنجان ل ئەستىنكىن سەسالىيا دەھن يا مىش (شازدى يا زا) و ئەستىنكىن سەسالىيا دىارنى يا مىش (ھەزرىن يا زا ئەفلى مىرگەھىن ئەلەن ئۇسمانى بىۋى، ئەو مىرگەھى بى كارگىرىيا ئۇسمانىيا ئاقبەدىيا ل سەھەنئۇل ھە ھاتە گىردان و پەبەھەدى و نامەكۆھۋەپىن دەھى ل ئاقبەرا سولتانى ئۇسمانى و مىرېن بەھدىنجان ب ئاقبەدىكى ئىكسەر ھەتتە كىرىن و بىن دىۋىن خۇ ئەدا پاش ز ھۆۋر بەھسەنلا ھەن ئىشەكى ل سەرى كاروبارىن ئاقخۇبى و دەرقەيى بىن مىرگەھى خۇ بۇ سولتانى، ھەرقەسا سولتان زى بىن دىۋەل ئەبۇۋ بۇ ئاقبەدىن دىگەل مىرېن بەھدىنجان د كاروبارىن دەھەرىن دا و ھەندەك ئاستىقەن رىزىلتانى بۇ زىنە دىگەن ۋەك ئىپتىلان بۇ بىگەھى ۋى بىن ئابىبەت ل ئاق مىرېن دى، ۋەكى ھەرى بىن شىگۇدار بىتتا و ھەرى بىن سەرىھەز بىتتا (دەست سەلىبە) و (دەم ئەزە) و بىن دى بىن ۋەسا بەلگەنامەيىن دەھى بىن ئۇسمانى ب ئىدەرەكى دى بىن ئوۋ و گىرگى ل سەرى ۋى سەردەھىن ھە ئەمەزى بىتتا دەھەن ل ئەلەمدان، چۈنكى ئەمەيىن ل ئاقبەرا

دەقەزىن ھېرگىھا بەھىدىنات و گىرگىتېرېن كەلا و ھۇزىن ۱۱۱

قۇمۇلدىن دېرۇكېنۇن بەھرىھېۋونا ھېرگىھا بەھىدىنات

- ۲- سولتان قوباد خان بەگ (۹۸۱-۹۹۱ مەش/۱۵۷۲-۱۵۸۲ ز.)
- ۳- سولتان سېمى خان بەگ (۹۹۲-۱۰۲۹ مەش/۱۵۸۲-۱۶۱۹ ز.)
- ۴- سولتان پوسىف خان بەگ (۱۰۲۱-۱۰۲۸ مەش/۱۶۱۹-۱۶۲۸ ز.)
- ۵- سولتان ئوسمان خان بەگ (۱۰۹۳-۱۱۱۱ مەش/۱۶۸۲-۱۶۹۹ ز.)

سولتان ھىن كورنى سولتان ھەدىن:

ل سالىن ئىككىن يىن سەدىسالىيا دەمىن با سىل
 اماۋى يىن سەدىسالىيا پارىژ را ز ئايكىۋىيە كورنى
 ئەخىرىن سولتان ھەدىنە و ل سەر ئەرىتىن
 ئىزىكى رىپارا قارى يا ۋى دەمى بەرىمەلاف پەرىمە
 بويىبە ئەخلىسەمە زى ل سەر دەستى شىخى خۇ پىر
 مەحمۇد زىۋكى يىن قارى ۋى كىرگى ب رانىست و
 پاراسىنا وان دەستىسالىيا ندا يىن گەلەك كىم ب
 دەست دىگەنن كە ئەفە زى بوۋ ئەگەرن ۋى چەندى
 پىشى ھىكى ل سەر رىپارا ۋى ب رىپەجىت
 سولتان ھىن ل دوۋف قەرىمانا ل سالا ۹۱۰ مەش/
 ۱۵۲۲ ز با ز سولتانى ئوسمانى سلىمان قانۋى
 بەرگەشتى ھانە سەر ھۆكۈمى و پىلتەقلىپەكا
 كارىگەر يا سەرىزى پىشىكىشى لەشكەرن ۋى كىر
 دەمى لەشكەرن ۋى ھاتىبە كوردىستانى ھەروەسا
 دەمى ل سالا ۹۱۱ مەش/۱۵۲۲ ز سلىمان گەھىشەپە
 بەغدا سولتان ھىن ئىك بوۋ زەرىن كوردىن نامادەۋى
 پىشۋازىگىرنا ۋى بوۋى و بوۋ سەرىپەرىشتىپار كىشى
 يىن مېرگەھىن كوردى ۋى اب تاپەتى گىرگى ندا
 پىشۋازىگىرنا ئەناھىن ل مېرگەھى خۇ سەخىمەرىتى
 ۋى چەندى زى دەست ب لىدانا دەستەلانا دىتى
 يىن ئىزى كىر كە بەردەوام دەستەلانا وان ل دەقرا
 دەۋك بەرەفەمە بوۋ ئەفە زى پىشى ئەف دەقەرە
 ل سەرىمەن مېر ھەسەن باي ۋى بوۋە پىشىكەك
 ز ئەناھىيا بەھىدىن پىشى بەرىنخىسنا ئىزىپىان

ز وان دەقەرىن ھەۋلىر و موۋسىل ب سىتۋون خۇفە
 گىرت يىن ز لاين وان فە ھاتىۋىتە كۈشۋىزلىكىن و شىبا
 دەۋلەتا ئوسمانى زى بىكەت بو ز ئاقىرنا ھىسەن
 دىنى يىن دەستەلانا ئوسمانى كىرىپ ھۆكەمدارى
 ھەۋلىر و ۋى سىپارە بەت ھۇسا سولتان ھىن
 كورنى سولتان ھەسەن ل سۇران بوۋ خۇدائى پەيلا
 پىلە و ب قى پىنگەھى خۇ دەست ب رىنخىسنا
 كارۋىزىن ئاقخۇبى يىن غەلىبەرتىن ھەقەرنىن ۋىزى و
 نامەزاندانا مېرىن لايەنگىرن خۇيىن ۋى دەقەرن كىر
 ب قى چەندى زى سولتان ھىن لىبا ئەناھىن ل
 ۋەلەتن خۇ پىمچە بىكەت و امز و ھەرامخۇر و رىگىران
 ز ئاق بەت^{۱۱} و زى يىن بارگاتىن مەسۇگەر بىكەت
 ھەروەسا ز بەرگە كىپىلەبا دىنىپان ھەروەكى ز ۋى
 سەرىمەنى دىارە ئالۋىز و ھەزىر بوۋ ز شىباين ۋى يىن
 مەرىزى ئىنا ھارىكىلى دىگەل ھۆكەمدارىن شىپەزۋىر
 و نامەد اپتارەگىرن و موۋسىل كىر بو ز ئاقىرنا زىمەرن
 دىنىپان و مەشەختىگىرنا وان ز ھەندەك گوندىن ھۇسا
 شىبا دەستەلانا خۇ دىزى بىكەنە ھەرىن بەرەھەن ل
 ئاق مېرگەھى سۇران ل پىشت روۋبارى زى يىن ھىن
 ھەروەسا سىلامەتىبا وان گونە و زى يىن بارگاتى
 زى مەسۇگەر كىر يىن دىگەنە ئاقىرنا مېرگەھى ۋى و
 ئەبالەتىن دى يىن ئوسمانى ئەخلىسەمە زى ئەبالەتا
 موۋسىل ھەروەسا ز بەر ۋى رەۋىشا ئالۋىر يا مېرگەھى
 بابان تىرا دىۋى پىشى پىمەلا ۋى يا ھۆكەمدار قىر
 بوۋى سولتان ھىن اسلىطان ھىن الولى
 پىزاف كىر قەرىمانەكا سولتانى پەتتە بەرىنخىسنا
 بو دەستىپىلانگىرنا كالىدەكى ز پىمەلاكا نوۋ
 كە ھەر ۋى ئاقى ھەلىگىرت دىكە ب سەرىپەرىشتىبا
 ئەتىگەسەر يا مېرى بەھىدىن ھۆكەمدارىبا مېرگەھى
 بابان بىكەت

ب قى چەندى زى سولتان ھىن دەستەلانا خۇ
 ھەنا دەقەرەكا گىرگە دىزى كىر يا كە ز لاين باشۋىرن
 رۇھەلەت فە ب مېرگەھى ۋى فە گىردى بوۋ ئەفە زى
 ب رىيا ھەقەپەماتىبەكا ئەقەرىمى ل ئاقىرنا پىمەلا
 ۋى و پىمەلا بابانى يا ھۆكەمدارىبا وان دەقەران دىكە
 ھەروەسا رەۋىشا دەقەرا براۋىست زى گەلەك يا چودا

ۋان مۇرەكا ئىمناھىن ھەبوون، ئىز ل سەر ئاستىن دەرفەيى، ھېرى بەھدىنان سەرگەپتەنەكا مەزىن دە بەرھەلەنگىرنا دەولەتا ئىسلامى نا ب ئەستەقىنە. ھەر بۇ ئەھۋەلە ل سالا ۹۵۱ ق مەزىن ۱۵۱۷ ق ز سەرگەدەيتىا مەفرەزەپەكا لەشكەرى خۇ كىر كىو ز امىرخاسىن كورد، پىكھەتەبوو^{۱۱} دەسلەست چوو ئاف ئازەربايجانا رۇزئافەين ئىرانى كو ئەفە ئىستەكىن ئىنىكەفەيى بوو بۇ ھېزىن مەزىن يىزىن سەھەۋى يىزىن ل دەقەرا تەخت سەلىمان، ل سەر زىيا ل ئاقبەرا ئەقەزىز و زەنجان خەرقەھەبوون داكو بەرھەف بەغدا و دەردۇزىن ۋىن پىنئىرەۋىن بگەن.

ب لىن چەندىن، ھېزىشا لىن مەفرەزىن، بەرى ھېزىشا سەرگەفەتتە ھېزىن ئۆسمەنى بوو با ب سەرگەدەيتىا سولتانى ئۆسمەنى سەلىمان قانۇنى بەرھەف باكوۋىن ئىرانى دەتەكەن، ئەف مەفرەزە شىا تىمەكىن پىنئىشەخت داۋەتتە سەھەۋىيان و ئەلجەمى ۋىن زى رىگارىوونا بەغدا بوو، ز بەر ھەندى، سولتان قانۇنى رىز ئىن گىرت و اگەفە ۋى ھات و ھىسەن بەگ خەلات كىر و ئەپالەتا ۋى زىدەكەرا، ئىن ھېزىشا دو سال ب سەرقە تەجەۋىن، شۇرەشەكا بەرھەف ل دەقەرا ئەھۋارىن باشۋورى غىراقى ب سەرگەدەيتىا غەلى كورن غەلىيان روودا و بوو مەفرەسەپەكا مەزىن ل سەر ھەبوونا ئۆسمەنى ل ۋىن دەقەرى، ئەنا سولتانى ئۆسمەنى فەرماندا سولتان ھىسەن اب كارۋارىن سەرىزى يىزىن پىنقى رابىتا و پىشكەدارىن دە شەرى دا يكەت كو ب سەرگەدەيتىا ۋالىن بەغدا ئەسكەندەر پاشا بوو دىزى ۋى شۇرەشەگىرى^{۱۲}.

پىشكەدارىا سولتان ھىسەن دە رەقەچوونا شەر و ھىگامەن ل ۋىن زىنگەھا ب زەھمەت دەئانە كىن پىشكەدارىيەكا گىرگە و كارىگەر بوو كو ب ئەمەلى ئەۋەكى ۋىن زىنگەھىن بوو يا سەرىزىن ۋى ل سەر راھانى، تۇپەرەسەپەن قان ھېزان كىرىن ل ئۇزىن دو سالان فەكەشەن، دە ۋى شاۋەى دا سولتان ھىسەن بەھدىنانى پىنرۇ سەۋاسى و خەلاتكەنەكىن ۋەرگىرن، كو ئىك ز ۋان ئەو ئەقسار بوو يا ئەسكەندەر پاشا ھېزىن ھېزىن بەغدا سەرگەدەيتىن گەشى ل رۇزا^{۱۳}

نەبوو ز رەپىشا دەقەرا بابان، ل لىن دەقەرى ھەفرەگىيا ل ئاقبەرا ھېزىن موكىرى و ئەو ئازاۋەگىرى و فرە لاپەنگىرىيا ب بوولرا ھالى، پىنقى ھەندى بوو دەولەت دەستەلاتا خۇ ل سەر لىن دەقەرى با ب رەخ ئىران سەھەۋى فە پىسەپىت، سولتان ھىسەن ھېزىشەكا مەزىن كىرە سەر ھېزىن موكىرىيان و ئەندامەكىن ۋىن بىنەھالى ۋەك ھېزىن مېرگەھا برادەست دەمەزەند ب لىن چەندىن زى بو دەھەكىن دىزىن اەلسۆزىيا ئاگىرىيا خۇا بو سولتانى مەسۇگەر كىر^{۱۴}.

سىياسەتا سولتان ھىسەن ئە تىن ب بەرھەھگىرنا چارچىۋىن مېرگەھا خۇ و دىزىكەنا دەستەلاتا خۇ ل دەقەرىن رۇزەلات و باشۋور راۋەستىيا بەلكى دەست ب داننا پالان كىر داكو ۋى دەستەلات ل دەقەرىن باكوۋر و رۇزئافەين مېرگەھىن زى ھەپەت كو ئەو دەقەر ل بىن كۆنۇرلا مېرگەھا ھەكەرى بوون، ئەنا ۋى ھەفرەگىيا نۇۋار يا ل ئاقبەرا ئەندامەن بىنەمەلا ھوكمدارا ۋىن مېرگەھىن كو ھەر لىك ز ۋان ئاگىرىيەك جودا ھەبوو، بۇ خۇ ب دەئىفە نەت داكو ھابىن خۇ دە كارۋارىن مېرگەھا ھەكەرى دا بگەت و ئىك ز ۋان ۋەك ھەقەپەمەنى خۇ ھەلىزارت و بىزاف كىر فەرمانەكا سولتانى بو ۋى بېھتە دەئىخەستىن، ب لىن چەندىن سولتان ھىسەن دوو ئىلىت مەسۇگەر كىن، با ئىككىن لاپەنگىرىيا ۋى بو دەولەتا ئۆسمەنى و با بوون زى لاپەنگىرىيا ۋى بو خۇ كو ۋەك ھەقەپەمەنى پىشەقەلىن ۋى بوو ل چەمەۋەلەنى، ۋەسا دىارە زى ۋى ھەر ئەو ئىلىت دگەل ھېزىن دى يىزىن بۇلان اجىزىن زى كىرىيە و ھەنا راندەپەكىن ۋەسا بوۋىيە سەرىرەشتەپەرىن ھېزىن ۋان زى^{۱۵}.

ز لاپەكىن بوولە، پەيوەندىيا مېرگەھا ۋى دگەل ئەپالەتا موۋسەل پەيوەندىيەكا موكەم بوو و ھارىكارىيەكا ئەمام و ھەمەھەنگى ل سەر كارۋارىن ھەقەشەك ل ئاقبەرا ۋان ھەبوو و گەلەك فەرمانەن ل سولتانى ئۆسمەنى بو دەئان ھەقەشەۋەين ۋان ئەنا بوون يىزىن بو ھېزىن مېزىن موۋسەل دەئانە ھەزەن داكو ھارىكارىيا ئىك و نو بگەن و ۋان ئەركان بچە، بىنن يىزىن ب ۋان دەئانە سەپارىن كو پىرىيا

سولتان ئۈسمانى سەلىمىن ئۈچۈن د فەرمانەكا رىزگىرتىن دا سوپاسىيا مىرى بەھىدىن كىر ابو وان قارمىنى يىن مىرىن كورد د شەرىن مىرى كىقاران دا ئومىار كىرىن.

سولتان ھىسەن كىرىكى ب كۆپەنن شارسىنى يىن مىرىگىھا خۇ دەا ھەر بۇ ئىۋونە رى ل پىشكىن بەرھەمىن سىرىگىھا خۇ قەكىن و ئەو رى بۇ ب ساناھىكىرنا ھان وچوونا كاروانىن پارىگىنى پىكىفە كىرىدان و ھىزمارەكا اخاران ل سەر رىيان دانان داكو پىنە ۋىسكىگە بۇ ھىوانىنا كاروانىپان، چەندىن پىر و قەننەرە رى بۇ ب ساناھىكىرنا دەرىزىۋونى ل سەر وان رىۋىاران چى كىرى يىن ئىۋونە ئاستەنگ د رى يىن سەرھىكى يىن ھان وچوونى دا، ھەرۋەسا خواندىكىگە و مىرگىفەت ئاڧاكرىن و ئىۋىزەنكىن، ر وانا خواندىكىگە قوبىھان، مىرگىفەت سەرن، پارىزىق ئامىدەن ب خۇ رى ياش ئاسى كىر و بارەگەھى خوكىمرانىن لىن نامەرزاند ۋى ب ئىن يان رى ب ھەپىشكى پىشكىدارى د ئاڧاكرىنا ھىزمارەكا كەلان ل دەپىرىن مىرىگىھا خۇ و دەرفەن ۋىن دا كىر، ئەفە سەرىبارى بىجەھىكىرنا رىسايىن خوكىمرانى و كارگىزى و دارابى ل مىرىگىھاخۇ سولتان ھىسەن ل ھەپىقا رەجىبا سالا ۹۸۱مىن/۱۵۷۳ز دەغەرا داۋىن

ۋى رەجىبا ۹۷۵مىن/۱۵۷۱ز بۇ ھىلارنى و تىنا بەھىسنى كىرىرىن مىرى مىرىن شەرۋىۋى و ھىزىن ۋى كىرى بۇ ر ئاڧىرنا چەپەران و ئاڧاكرىنا كەلان، ۋى فەرمانىن ارىزگىرنا سولتانى و رىنھابى ۋى يىن بىلەن ب خۇقەدگىرت و فەرمانىن دەتنى ل سەر كىار و خەپتەن خۇپىن ياش و دىلسۇزانە بەرھەمىن بىت سەھمەرانى دەۋلەنا بىلەن، ھەرۋەسا فەرمانەكا ھەقىلىۋە ئاراستەن سولتان ھىسەن بەگىن خوكىمدارىن ئامىدەن^{۱۳} ھاتىبەكىن^{۱۴}.

ئەف شەرە رى ۋى دەسى ب داۋى ھان دەسن ھىزىن ئۈسمانى رىتەكا سەرن كەھلىبىبە ھىزىن كورپى ھەلىپان و وان ھوزىن ل دۇر كۆمبۋىۋىن، د ۋى ئۆبەراسىۋونى دا پلانن سەرىبارى و ئاڧاڧىن ۋەسا ھانە ب كارىپىلان كو دگەل خۇرستىن ب زەھمەتنى دەفەرىن بگۈنچىن، د ۋى شەرەدا كورپى ھەلىپان ب خۇ رى خۇرادەست كىر و دانپىدان ب دەستەلانا ئۈسمانى كىر ئىنا سولتان ھىسەن ھانە خەلانگىن اكو ئەو خەلات رى كورگەكىن شاھانەن كىرانىھا بوو پىن سولتانى پىشكىنىشى ۋى كىرى بەرھەمىرى وان خىزەمەتنى ۋى دگەل مىرى مىرىن بەغدا و ھىزىن دى يىن ھىزا د سەھەرىمەرا^{۱۵} شەرىق كورپى ھەلىپان دا كىرىن^{۱۶}.

شەرىن سولتان ھىسەن نە ئىن شەرىن بەزەھى و شەرىن ئاڧ ئەھۋاران بوون، بەلكى شەرىن دەرىبى رى كىرىن، ھەر بۇ ئىۋونە ل سالا ۹۷۹مىن/۱۵۷۱ ۋى ز ب ھىزىن سەرن پىشكىدارى د ھەۋەكا دەرىبى يا سەرن دا بۇ ستاندا قورس كىرىبە، پىشكى كو ئەف كىزىرتە بۋىبە ئاسىگەھەك و زلاين خاچەھەلگىران قە دەھتە ب كارىپىلان بۇ بىرنا رىيا ھان وچوونا دەرىبى با ئىسلامى، ھەرۋەسا ھىزىن كورپى رى ل نامەدىن (بارەكەتنى) پىشكىدارى د ۋى شەرى دا كىرىن ب قىن چەندىن ھىزمارا شەرىكەران كەھلىتە بۇرىن ۱۰۰۰۰۰ شەرىكەران كو ۱۰۰ كەھىپىن چەكدار دەھەلگىرنا، پىشكى شەرىن دەرىبى و بەزەھى يىن دۇۋار يىن سىزىرە ھەپىقان قەكىشلىرىن، ئەو كىزىرتە ھانە سنانەن و بوو ۋىلايەتەكا ئۈسمانى پاشى ئەو ھىز رى دەركەفتىن و قەگەرىبانە پارگەھىن خۇپىن بەرى ب قىن ھەلەكەفتىن

سۇرا سولتان ھىسەن ھەرۋەكى د دەستىۋىسەن پەرتۋوكىغانا خواندىكىگە قوبىھان دا ھاتى

ھەيە ۋە ئەمۇ ئى ب بەزىن ئىكلا ئى ھائىبە ئاھاكىن
 ۋ ل سەر گۈمبەتەكا ئاھىۋى ھەيە با بەزىن ۋى
 باش ل بەزىنك ھائىبە دانان. ھەرۋەسا گۈمبەتەن
 دەۋرگەكىن كىفائەتى بىن ۋەكىر ئەنتەرى ھەيە گۈ
 بەزىن ۋى ئىكلا ئىبەتە دىكەپتە ئىۋارىن باكوۋرى ۋى ۋ
 دەرگەھەكىن دارى ھائىبە پىنەككىن. د سەرۋا ئى ئەف
 نەستەپەيغە ب ئىفارىزەكا شىرەكەكا ئىسسىن با ۋ
 جۋرىن (خط الثلث) ھەيە: اقل الله سبحانه وتعالى
 كل شيء هالك الا وجهه توفي السلطان الاعظم
 الامير سلطان حسين بك في شهر شعبان سنة
 ٩٨١، اتانگو. خوەن بىن ھەفەشك ۋ مەزىن گۈتپە،
 ھەر ئىشەك ئى ۋ ئاھچىت ۋ ئامىنىت. ۋ بلى رۋىن
 ۋى. سولتانى ھەزىنر ۋ ئاپەرۋەرئىر سولتان حىسەن
 بەگ ل ھەيغە شەعبان سالا ٩٨١ نى مەيە.

ل ئاھ ۋ ل دەرقەى گۈمبەتەن ئى ھىدەك ئەھلى
 ۋنىگلىن ئەندازىرى ۋ رۋەكى ھەنە گۈ ب شىۋەپىن
 بلىدە ھائىبە چىكىن. ھەرۋەسا ئىفارىزەكا ئى يا
 ئەھلىئەلئىمنا رۋەكى ب پائىبا ١١ سائىمەئران ھەيە
 گۈ ب رەنگىن رەش ھائىبە چىكىن ۋ ل ئىقا گۈمبەتە
 گۈرى بە ۋ سىدۇقەكا ۋ دارىن چام اصاج ئى ھائىبە

كەرىبە ۋ ئەرمەن ۋى ل ئامىدەپىن با پەنتەخىن ۋى ھائىبە
 فەشارىن ۋ گۈمبەتەكا جۋان ل سەر گۈپىن ۋى
 ھائىبە ئاھاكىن ۋ ئىۋارىن ۋى ب ھىدەك ئىسسىن
 ھائىبە ئەھلىئەلئىمنا گۈ ئىرۋىكا ھىرا ۋى ئىبار دىكەن.
 سەرۋەسى ۋى ۋ ئاھىن ھىزى ۋ ئاھەدالى ۋ ئابوۋرى ھە ب
 پىنەكەپتەپىرىن ۋ ب ھىزىرىن ۋ ب خىر ۋ بەرەكەتتىرىن
 ۋ پىر بەرەملىرىن سەرۋەسىن ئىرگەھا بەھىدىن
 دەپتە ل قەلەمەن^{١١}.

ل سالا ٩٨١مىن ئەرمەن سولتان حىسەن بەگ ل
 گۈرەستانا سولتانى با دىكەپتە باشۋورى رۋەھەلاتىن
 ئامىدەپىن ھائەفەشارىن. ل سەر گۈپىن ۋى گۈمبەتەكا
 مەزىن ھائەلئىھاكىن گۈ ھەنە ئەقۇ ب ئىك ۋ ئىبارتىرىن
 شۋىۋارىن ھابى بىن ئىرگەھى دەپتە ھىزمارىن.
 گۈمبەت رۋەپەرەكىن ھەئىتەكۈنە ب خۇفە دىكەت ۋ
 دىزىپا ھەر باسكەكى ل ئاھىرا ٢،٦٠-٢،٦١ مەنرەپە
 ۋ بلىدىبا ئىۋارىن ۋى ١،٤٠ مەترە ۋ ۋ بەزىن ئىكلا ئى
 ۋ كەرەستەپىن گۈچىن ب ئىن ھائىبە ئاھاكىن.
 گۈلەكىن بچۈۋك د ھەرۋە ئىۋارىن رۋەھەلات ۋ رۋىئالفا
 ب ئاھىن ئىف لاكىئەتە بۇ ھائىن ۋچوونا بارى ۋ رۋاھىن
 ھەنە. ل سەر فان ئىۋاران گۈمبەتەكا ئىف بارىمەپى

گۈمبەتەن ل سەر گۈپىن سولتان حىسەن ل گۈرەستانا سولتانى

ۋە سىياسەتتە مەدارتتىن سېرىن ھېرگەھن بولۇپ، ئىن ۋى ژقان ھەممى ئىشتان چ ۋەك سىرات ژ بائىن بۇ ئەمەل ھەر بۇ ئەۋەتتە، رىقەھىرنا ۋى بۇ كاروبارتن ئاڧخۇس بېن ھېرگەھن شەھىرەھى بىقە ھىاروۋو ۋ كاروبارتن گىرنگ ۋ بېن گىرنگىيا ۋان كىمەتر ژىك جودا ئەدكەن . ھۇسا گەلەك چاران ئەھلىيا كاروبارتن گىرنگ ئىكلا بىكەت ۋەكى ئاۋانېن ھەرن ۋ خىتەتەتگىرنىن، ئەقە ل ۋى دەھن بەردەھام بولۇ ل سەر سىرادانا خودان ژىدەگەھىن بېچووك^{۱۱۱}، ئەقە ژى بولۇ ئەگەرى ۋى چەندىن ەھشېرەھىن پىشتەھلى ئىن دكەن، رىزى ئىن ئەگەن.

ھەرۋەكى ديارە دەستەلاتا ئۇسەملى ژى ئېھىبىيا ۋىن لاۋازىن كىرىيە ۋ ناگەھ ژى ھەبۋوبە ھەر بۇ ئەۋەتتە د بەلگەنامىيا رۇزا ۱۶ ارىيە الاول يا ۹۸۱ھ/۱۵۷۴ز دا^{۱۱۲} ئامازەھىكەن دىيىن كۈ فەرمانەك بۇ ھۆكەمدارىن ئامىدىن ۋ دانۋەرن ۋى تەركەھتېيە كۈ اېھبۋەھى ب دەستەسەرگىنا ھىدەك گەندەلكارتن خرابكار ل ۋېرن ھەيە، ژ ۋانا، مەھمۇد كېرن شىكرالە، ئەھمەد، ئەبۋەكەر رىزىر ۋ تاجىدىن كۈ دەستەرىزى كىرۋولە سەر خەلىكى ۋ ئاۋانېن كۈشتىن ۋ ئالانكەرن ل دىزى

چىكەن ل سەرە ۋ ب ئەھشەھىن ئەندازىرى ب رىيا داگىرن ۋ د نەف ئىكراپىرن ھاتىبە ئەھشەھىن كۈ دەرىپىن ژ سىنېر ۋ سىگۈلشەھىان ۋ ئىشتىن دى دكەن^{۱۱۳}.

سولتان قوباد خان

كۆرۈ سولتان ھىن:

سەرەھى سولتان قوباد بەگ كۆرۈ سولتان ھىن بەگى بەھەدىنلى ھۆكەم ئىدا كىرى ب قوبادانا ۋەرگۈھىزا ھېرۇكا ھېرگەھا بەھەدىن دەھتە ل قەلەھىدان ۋ د ۋى سەرەھى دا ھۆكەم ھېرگەھن بەرەھ لاۋازىن چىۋو پىشتى سېرىن بەرى بىن بەھەدىن ب داھەرۋەرى ۋ خودىنىياسىيا خۇ ژ لايدەكى ئە شىپان شەنگىستەھىن ب ھىز بۇ سىنۋىن ھېرگەھا خۇ دان ۋ ژ لايدەكى بۋۇقە ژى شىپان ھەھىھىمەھى بىن ەھشېرەھى بۇ پىشتەھلىكەن ھېرگەھن بىك بىن، د ھۆكەم قوباد بەگى دا خەھسارى ۋ پىشتەگۈھەھەھىتتەكا بەرچال د ھەردو لاھەھانا دەھتە دىن، ھەرچەندە ژى ئەو كۆرۈ ب شىپانترىن

ئەھسەنا ل سەر بەرن ل سەر كۆرۈ سولتان ھىن ئىدا ئاڧىن ۋى ۋ ھېرۇكا ھىرنا ۋى ديار دىھتە

شەرىق وان ھاتەككىن و ھىدەك ئىن ھاتتە كوشتن و ھىدەككىن دى ئى شىيان بىرەقن لىن ھىشتا شىخ بەرەكەت و ئاوانبارىن ئىزىن دىگەل وى بىرەمەلەن ل سەر خرابكارىن خۇ ل دەقەرىن مووسىل و ھەلەقەن ئەرىپىلن، خوكمەدارى ئامىدىن د ئىسارەك خۇ دا داخواز ئ سولتالى كرىيە دەستەلاندارىبا چ دەقەران ئەدەتە كەسەن ئ وان ھەروەسەن ئىدا ھاتىبە ئى كە پىتقىبە ئەوون ئاوانبار بىنە راھىلان و بىنە دەستەسەرگىن و ل دووق شەرىھەن دابىرەمەر رىتكارىن پىتقى بەرھەقى وان بىنە كىن، بىن ھىدى چ كىشە بۇ كەسەلەن بىگولەمە بىنە چىن كىن، ل قىزە پىتقىبە بىزىن كە ئەف كىشە ئ سولتالى خەسەن سىرىق بەرىق بىن بەھەدىلان بۇ قوما بەگىن كورى وى شەبوون

ئ سولتالى ئامىدىن سىرىق مېرىن بەغدا بۇ سولتالى ئۇستالى ھەنارنىن ئىدگەھىن كا كىشەمېن ئامىدىن چەنە جەن پوتەمانا بەرپەسەن بەغدا بويىنە چۈنگى ئەو كىشە بويىنە گەف ل سەر رىبا بارگەنى يا ل ئاقبەرا مووسىل و بەغدا، ھەر بۇ نەوونە د بەلگەنامەيا رۇزا ۱۰ سەفەرا ۹۸۲مىش نا^{۱۱۱} فەرمانەك ئاراستەى خوكمەدارى ئامىدىن ھاتىبە كىن و ئىدا ھاتىبە كە ئەلى سىرىق مېرىن بەغدا ھەر د خۇشەپان دا بىتە ئىسارەك بۇ سولتالى ھەنارنىبە ئىدا كۆتەبە كە خەلگىن ئ مووسىل بەننە بەغدا ب رۇفە ئەشقىيا و رىگەر ئووشى وان دىن و بەھن قەكۆلەن دىگەل بەننە كىن، دىار دىتە كە ئەو ئەشقىيا ئ كورەنەن جىزىق ئە و ئ تېرەيا ئاسنى يا ل ئامىدىن ئە، ئ بەر ھىدىق فەرمان ھاتىبەمان راھىلانە وان كەسەن بىنە كىن و بويىنە دەستەسەرگىن و ل دووق شەرىھەن بىلەن و ئىكۆدار بىخەمەت پاراستنا سلاھەتەيا خەلگى و ئامىدىن رىگەر بويىنە سزادان، ھەر د وى فەرمانى دا ھاتىبە كە ئەو دى بىن بەرپەسەن بىتە و دى گارنە ئى ھىنە كىن ھەكە ئەف چالاكىين خرابكارى ل ئەمالەنا وى بىرەمەلەن بىن،

ھەروەسا بەلگەنامەيا رۇزا ۱۰-ئىجمادى الاخرە، يا سالا ۹۸۲مىش/۱۵۷۱ز بەھسەن بەھەدوون ئىشەنەن

وان ئەنجامەدەنا و ئىدا ھاتىبە كە بەرى ئۆكە ئى فەرمانەك ھەر ل سەر وى باھەنى بەرگەقتىبوو، لىن ئ ئاقبەرا وان خرابكاران ھەنا ئۆكە بەھە ئەھاتىبە ا و دەقەن فەرمانى ئى ب فى ئاواپى بوو، ارىتكارىن پىتقى ل دووق شەرىق دابىرەمەر بويىنە ئەنجامەدان، لىن ھەلەن ئى ئىمەرىن بەرەسەت ئاستامەيا وان اگەندەلگەن خرابكارا رۇھن ئاگەن و دىار ئاگەن كا دەستە د چ جۇرىن ئارپىشەپان دا ھەبوونە كە ئەو بەنگ و باس دگەھىشتە سولتالى ئۇستالى ب خۇ ئى.

ئ لادەككىن دووقە ھەفەركىيا وى يا بەرەمەلەن دىگەل بەھرام بەگىن بىراين وى بىن مەزىن سەرا خوكمەكەنە سىرگەھىن رىبان كەھەندە مەزىنى و سەنگە بەھەلەن ل ئاف وان غەشپەرەتان ھەنا وەلى ھاتىن ھەر ئىكە ئ وان پىشتا ئىكە ئ وان بىراين ھەفەرك بەگىت كە ئەفە ئى ئىشەككىن ئىسەك بوو و رامانا وى ئ بەرىكچوونە ھەفەبەمانىبا غەشپەرەتان بوو يا چەنەن سەدەسال بوو بويىنە ئەگەرىن بەھەدوونە رەوشا سىياسىيا سىرگەھىن.

ئىكەھىن ھىزا غەشپەرەتەيا لاوازىيا سىرگەھىن بۇ خۇ ب دەلىقە بىتى، سىرگەھا ئاسنى بوو يا كە ھىشتا بىرەھانە ھەفەركى بىن وى دىگەل ھەفەسەپەن وى بىن ب ھىزا د بىرەتەكا دووقكەقتىبەن وى دا ھاتە ھەر بۇ نەوونە د بەلگەنامەيا رۇزا ۱۰-ئىجمادى الاولا يا سالا ۹۸۲مىش/۱۵۷۱ز دا ھىدەك رانبارىن گىرەك ل سەر ھىدەك لىقەنەن وان غەشپەرەتان ھەنە بىن ل بىن رابەرىيا وى سىرگەھىن بوون، فەرمانەك د وى بەلگەنامەين دا ھەفە كە ئاراستەى سىرىق مېرىن بەغدا ھاتىبە كىن و ئىدا ھاتىبە كە اقوما بەگىن خوكمەدارى ئامىدىن ئىسارەك بۇ سولتالى ھەنارنىبە و ئىدا بەھسەن ھەرو كۆشەلەن ئاسنى و ئىزىدى بىن شەرىقى و خرابكار كرىيە بىن ل سەر ئازاۋەگىنەرى و ئاوانكىن و ئاوانىن كوشتن و ئالانكىن و ئىزىن راھاتىن، ئ وانا، شىخ غەزەبەن و شىخ بەرەكەن كورى وى و دووقكەقتىبەن وى، ھەروەسا فەرمانەكا بىلەن بۇ ئ ئاقبەرا وان بەرگەقتىبوو و ل دووق وى فەرمانى

ساللا ۹۸۳ھنىڭ ۱۵۷۵زىدا^{۱۱۱} ھەرمانەكا ئاراستەكەرى بۇ ھىرۇ مېرۇن بەغدا ھەرب ب وڭ ئالھەركە بەرۇ دەپنەن. زى بىلى مەسئەلەھەكەن ب تەنن، ئەو زى ئەوھە كە ھاندەرىن خرابكارىن د ئاف ھەرىو غەشپەرەتەن ئا شىخ ئەمىرەد و ئە اھەر بەگە، قىتجا ئەم ئزانىن كا تەرى ھەرىو ئالەن كەسەكەنە پان زى ھو كەسەن زىكجەدەنە، د قىن بەلگەنامەن دا ئىفەسارەكەن دىخولەن كە زى ھوكەدارن ئامىدەن قوباد بەگەن بۇ سولتەننى ھائىبە و تىدا بەھسەن خرابكارى و كەرنىبە ھەرىو غەشپەرەتەن سەندى و سەلفەنەن ھائىبە كەن و ديار كەرىبە كە شىخ ئەمىر ھاندەرىن خرابكارىن بە ئەو سەرىكەن ئەشقىلەنە، ئەنا ئەو دەستەسەر كەن و زىندان كەن، لى دووۋ ئەقەن ھوكەمى قەنت شىخەن ئامازە پىن ھائىبەدان لى جىئانا شەرىى و داگەھەن وڭ ئامانە سەيت و زو ب رووۋىن ئەپەرنى وى تەپنە كەن، قىتجا ھەكە راست بىت وى ئەو خرابكارى و كەرنى كەرن، لى دووۋ شەرىھەنن داپەرورە قەنت زىكارىن پىتقى نەرىھەقەن وى تەپنە كەن، لى وڭ بەلگەنامەن ديار ئەكەرىبە كا بۇچى شىخ ئەمىر ئەو خرابكارىرا ھاندەبە پان ئامازە پىن ھائىبە دان

لى رۇزا ۲ ھەبە ۹۸۳ھنىڭ ۱۵۷۵زىدا^{۱۱۲} ھەرمانەكەن دەپنەن كە ئاراستەق ھىرۇ مېرۇن بەغدا اكو وى دەقى ئەلى پاشا ئەلەوئە زانە بووا ھائىبە كەن و وڭ ھەرمانەن پەپەندەن ب ئىفەسارەكەن قە ھەبە پان زى وى ھائى، تىدا پىنگەرىبە خۇب دەنن و بۇچوونا مېرۇن بەھەپەن دەرىبە لى سەرى كىشەبە بەھرامەن بىرەن وى و تىدا ھائىبە، ھەندەك كەس و كەرن قوباد بەگ و زىئەرىن غەشپەرەتەن ئامىدەن زىئا زۇلمە و زى و پىشەرىوونى كەرنىبەبەر و دەستەرىزىن دكەنە سەرى خەلكەن د دەقەن ھوكەمى دا ھائىبە كەن ئەو تەپنە دەستەسەركەن و لى دووۋ شەرىھەنن داپەرورە تەپنە داگەھە كەن، ئاكو كارىوار ھەكى بەرىن بىزقەنەفە و خورەن ھاف بەگەھنە ھافەن خۇا.

ھىرۇ مېرۇن بەغدا ھەرىھەم لى بەھرامەرى سولتەنن ئۆسەمەننى پىشەنگەرى و ب پاشى بەسنا قوباد بەگەن دكەن، بۇ نەوونە، ھەر د بەلگەنامەن وڭ

ئاكوكەپەن لى ئالھەرا غەشپەرەتەن دكەن پىن دەن لى سەرىھەن مېرۇن پىشەن ھىنگى بەھرە مەن ئىكەمەن پىشەرىوونى لى سەرى بىئەمەلا ھوكەدار ھائىبە روودان زى ئەو بووا با ھەرىو غەشپەرەتەن سەندى و سەلفەنەن سەلفەنەن كەرى كە ھەرىو كەرنىبە سەلفەنەن قوباد غەشپەرەتى با مېرگەھەن بوون، دەقەن ھەرمانەكەن د قىن بەلگەنامەن دا ھائىبە كەن ئاراستەق مېرۇن مېرۇن بەغدا ھائىبەكەن و پەپەندەن ب ئىفەسارەكەن قە ھەبە كەن اژ قوباد بەگەن ھوكەدارن ئامىدەن ھەر پىن شىكەدار بىتەدا كەھشەتە سولتەننى و تىدا بىزەت كە غەشپەرەتە سەندى ھەسنا ھائىبە و پان دەستە سەندى بەا و غەشپەرەتە سەلفەنەن سەلفەنەن لى وڭ لىووا بۇ بەھرامەن بىرەن وى ھەر پىن سەرىھەراز بىتە دان بەرەھامەن لى سەرى پىشەرىوون و خرابكارىن و و ئەوون ھاندەت و ھارىكارىبا وڭ دكەن بەر بەگە و قىن غەشپەرەتەن زى ئەدەبە بىرەن وى بچىتە ئاف لىووا وى، د وڭ ھەرمانەن دا ھائىبە كەن مېرۇن مېرۇن بەغدا قەكۆلەن د وڭ مەسەلەن بەكەن و ھەرمانەن دەستەن ئىفەسارەكەن و زەلامەكى زى لىئەن خۇفە بەھىرەتە ئەك بەر بەگەن ئالھەنى و ب زىدى داخوارى زى بەكەن كە كۆھەدەرىكەن و زىك و پىكەن لى ئاف غەشپەرەتە خۇ بىنەجەب بەكەن و ئەھىلەت زىدەكەپەن لى سەرى ھەرمانەن بەغدا بەكەن و كەسەنن خرابكارىن رەكەنەپەن دكەن دەستەسەر بەكەن.

لى ئەف بەلگەنامە ناسنامە بەر بەگەن ئالھەنى زۇھن ئاگەت، زى ناسنامەن وى اەگە زى ديارە كە دەپتە مېرۇ لىوواكەن پىن دەقەرى بىتە لىن تەقەن د بەلگەنامەن دا ھائى كە قەنت زىك و پىكەن لى ئاف (غەشپەرەتە خۇا) بىنەجە بەكەن، رامانا وڭ ئەوھە كە ئەو سەرىكە غەشپەرەتەك زى بىتە، ئەفە سەرىارى كە مېرۇ لىوواكەن بىتە، لىن زاتپەرىن بەرەھەستەن لى سەرى كارگەرىبە كۆرەستەن لى سەرىھەنن ئۆسەمەننى ھەمەن تىدا ديار تەپنە كە لىوواكەن ب وى ئالھى ھەبەتە ھەسنا ديارە زى كىشە ھەسنا ساللا پاشىر ھەكى خۇ ھابە، چولكى د بەلگەنامەن رۇزا ۱۱ سەھەرىھە

بوۋىنە ئەگەرىڭ ۋەن چەندىن ئەگەشىپتە بەسرا پىشىن چەند ھەقىقەتەن ئەگەشكەن بەلگەنامىدا بۇنىڭ زى ئەشكەرا دىگەن كىم بەھرام پۇستىن (مىرەن مىرەن بەسرا) ۋەرنەگىرىيە، بەلكى تىن پۇستىن مىرەن لىۋايەكا ۋەرنەگىرىيە، چۈنكى بەلگەنامىدا رۇزا ۱۰-ئىيىق (۱۹۸۴-يىلى ۱۹۸۴/۱۹۷۱) ۱۱۹^{۱۱۹} فەرمانەك ھەبە ۋە تىدا ھائىبە لىۋايەكا ل بەسرا ئاراستەي پىشەۋەن مىرەن رۇزار بەھرام — ھەر بىن سەرھەزەز بىت — كورن چوگمىدارن نامىنەن سولتان خىسەن بەگ ھائىبە كىن.

ۋەسا دىيارە زى بەھرام زائىبە ئارمانچ ز دامىرانتىدا ۋەن ل بەسرا چ بوۋىپ، چۈنكى ھەر ئەو بەلگەنامە دىئىت ئى ھەنا نۇگە ئەو ئەگەشىپتە چەن كارىن خۇ ۋە ئەركىن پۇستىن خۇ ۋەرنەگىرىيە، د دەقن فەرمىن دا بەخىسەن ھەرتا زەلامەكى ل لاپىن ۋە فە بۇ نەك ۋە ھائىبە كىن داكو زوۋ بەگەشىپتە بارەگەھىن كارىن خۇ. ب فى ئاۋاپى، بەھرام ھەر ب ئىكجەرى ئەچۈۋىپ بەسرا ۋە شەرھەزەز پار دىيارە ئەبوۋىپ داكو بەگەشىپتە د ۋەن پۇستىن نا بال ۋەرنە بۇ ھائىبە دالان، ۋەن خۇ ل ئاف وان غەشپىرەن تاسىن كرىپىن ل لىۋا جىزىرى اكو مىرگەھا بۇتار لى بوۋا ھەقىقەتەن دىگەل كرى ب ۋەن ھەقىقەن داكو خۇ بۇ ستاندىا مىرگەھا باب ۋەپىرىن خۇ ل بەھىپان يا تىرىكى مىرگەھا بۇتار نامە بەكت، بەلگەنامىدا رۇزا ۱۱۹-جىمەي (۱۹۸۴-يىلى ۱۹۸۴/۱۹۷۱) ۱۱۹^{۱۱۹} فەرمانەك تىدا ھەبە كىم ئاراستەي مىرەن مىرەن شەرھەزەز ھائىبەكىن ۋە پەيۋەندى ب نەبىسارەكەن فە ھەبە با ز داپەرن سوۋىل ھائى ۋە تىدا گۈتتەپ كىم لىۋا اھۋەنە يا ل بەسرا ئاراستەي بەھرامىن كورن خىسەن بەگى ۋەنەركىن چوگمىدارن بەرنى بىن نامىنەن ھائىبەكىن، لىن ئەو ئەچۈۋىپ لىۋا ئافىرى ۋە ل ئاف غەشپىرەنە خۇ ل جىزىرى (بۇتار) ھابە ۋە ھەبەكە زۇر با ئەشەقبا ل دۇر خۇ كۈنەكىرەن، پاشى چۈۋىپ غەشپىرەنە زىلارى ل نامىنەن ۋە داخوارا ھەندەك نەقەر ۋە كەلەن ل نامىنەن كرىپە داكو ب رىيا لىۋاين بۇنەدان بۇ ۋە ھەرۋەسا داپەر د فىن نەبىسارە خۇ دا دىئىت،

رۇزىن نا^{۱۱۹} فەرمانەكە ئاراستەكەرى بۇ فەواد بەگىن چوگمىدارن نامىنەن ھەبە ۋە تىدا ھائىبە، مىرەن بەرنى بەندا نەبىسارەك بۇ سولتانى ھەرتەپە ۋە تىدا دەسەخۇشى ل چوگمىدارن نامىنەن كرىپە ۋە گۈتتەپ كىم ئەو ب داپەروۋىيا خۇ د چوگمىدا ۋە ب ھاقۇۋىلى ۋە بىش رىفەرنا كارىۋارن ھەقىقەتەن لىۋاين ۋە خەلكى دا ۋە ئەنجامدانا رى ۋەسەپىن ئاپىن پىرۇز ۋە بەلاڭكەرنە سولتەن سەرھەزەز پىشەۋەن ۋە ب خەسەسارەكەرنى د رىيا ھەلەنا بىندە نا بەرىسە، ھەرۋەسا نوو بەلگەنامىنەن دى بىن كرىگ ھەر دىرۇكا ۋەن رۇزىن نەكە زى رۇزا ۱۵-ئىيىق (۱۹۸۳-يىلى ۱۹۸۳/۱۹۷۸) ۱۱۹^{۱۱۹} يا ئىكەن فەرمانەكە كىم ئاراستەي مىرەن شەرھەزەز (شەرھەزەز) ھائىبە كىن ۋە تىدا ھائىبە كىم فەواد بەگىن چوگمىدارن نامىنەن نەبىسارەك بۇ سولتانى ھەرتەپە ۋە تىدا بەخىسەن خەرتەپە بىراين خۇ بەھرامىن مىرەن لىۋايەكا بەسرا ۋە كرىپى بىن ۋە كرىپە ۋە د دەقن فەرمىن دا ھائىبە كىم ئەو بۇنەنە دەستەسەركەن ۋە زىندەكەن، لىن د بەلگەنامىدا نوۋن دا رىيەكە ب جەلە ۋە ھەۋالە بۇ دەستەسەكەرنە بەھرام بەگىن ھەپتە نەبەدان دەقن ئەو ل لىۋايەكا شەرھەزەز نامە دىت، فەرمانەكە ئاراستەكەرى (بۇ چوگمىدارن نامىنەن ل سەر باپەن بەرنى ھەبە ۋە تىدا ھائىبە كىم فەرمانەكە بىندە ز مىر لىۋاين شەرھەزەز بەرگەشپە بۇ دەستەسەركەرنە بەھرام بەگىن، لىن ب سىياسەت، ئەۋزى ئەۋە كىم بەھرام بۇ بەرنە-ھەقىقەتەن ل نەك خۇ بۇنەنە قەۋەنەن ۋە بۇنەنە كرىن ۋە زىندەكەن.

ئىنىبىيا ۋەن چەندىن دىگەن كىم فەواد بىراين خۇ ب مىرەن مىرەن بەسرا ل قەلەم دەت، چ بىن نەقەت زى كىم ئەو ئەگەشىپتە ۋەرنە، چۈنكى ھەكە ۋەسا، مىرەن مىرەن شەرھەزەز ئەشەقبا بەھرام قەۋەنەنە ۋە نەبەندەرىيا ۋەكى نەقەت بۇ ھائىبەدالان، نىت زى پلان ل سەر ۋە بىۋاشەق ھائىبەدالان دەقن كىم ئەو د رىيا خۇ دا ز شەرھەزەز دىيارە بىنە بەسرا بۇ ۋەرنەكەرنە پۇستىن خۇ، بۇ ۋەن بەرنە-ھەقىقەتەن بۇنەنە قەۋەنەن، ھەر چەۋەن بىت، ھەندەك ئاستەنەكىن نەبەز ھەنە

بەرسىف بۇ قىن پىرسىپارنى ئىنن. تىنن ھەگە ژ بەر ھىدىن بىت كىو وىن غەشىپىرتىن وەسا دىھىپىيە بەھرام بەگ خودان شەرىئەتتە چۈنكى كۆپىن نەغىرىن سولتان ھىسەن بەگىن يە و ئە قوبادە ھەرچەندە بىن داۋىن ل سەر كورسىيا باين خۇ ل ئامىدىن رويىشتىيە، راسانا قىن ژى ئەمە كىو ھەقىقىتى ل ئاقبەرا ھەردو بىرايان بويىە ئەگەرىن ئەماتتا وئەمىن شەرىئەتتا ھۆكۈمى د چاقىن ھىزىن پىشتەقانىن مېرگەھى دا.

ئاقوگىيا ل ئاقبەرا ھەردو بىراين ھەقىرىك گەھىشتە رادىيەككا وەسا بەستەلانا ئاۋەدىيا ئۈسمانى ل سىنەنئۇلى دىگىران بىت. لىنجا ب رىيا مېرىن ھەقىسۇو پىنكول كىر لىھەققەتتەن اسازان ب ھەر رىيەككا بىت ل ئاقبەرا وان بېيىتە كىن، د بەلگەنامەيەكىندا كىو ھەرد وىن رۇزىدا ئانكو رۇزا - ۲۰ ربيع الاول^{۱۱۱} ھاتىيەنقىسىن، فەرمانەك بۇ ھۆكۈمدارىن جىزىرىن ال مېرگەھى بۇلانا ھاتىيە ئاراستە كىن كىو پەيەھىدى ب اناكوكىيىن ل ئاقبەرا قوباد بەگىن ھۆكۈمدارىن ئامىدىن و بىراين وى بەھرام بەگىن) فە ھەيە. ژ ئاقبەرا ككا بەلگەنامەيىن بىار دىت كىو قوباد بەگ بەردىوام بويىە ل سەر سىكالاينىن خۇ ل ئىزى بىراين خۇ، د وىن بەلگەنامەيىن دا ھاتىيە كىو وى لىپىسارەك بۇ سولتانىن ئۈسمانى ھىلارنىيە و تىندا كۈتتەيە كىو بەھرامىن بىراين وى سەرداچىويىە و خىراپكارىيان دىكەت و دىگەل خىراپكاران رىككەھتتەيە و ئىنكىگىرن دىگەل كىرىيە بۇ پەيداكرىنا ئازاۋە و ئالۋىزىن ل وەلاتى و رىانگەھاتىندا خەلگىن). د ھەقىن وى ھۆكۈمى دا ھاتىيە كىو (شېرىتىن ل ھەردو بىران بىكەت و وان ئاگەھدار بىكەت بەست ژ ئاقوگىيىن ل ئاقبەرا خۇ بەردەن و پىنكەف ب قىيان و خۇشى و ئەلەھى بىزىن)، ئىن وەسا دىبارە سىياسەتتا (رىسواكرىنا ئاقوگىيىن) چ ھەقەن خۇ ئەبويىە بەرامبەرى سىكالاينىن بەردەھەمىن قوباد بەگىن، كىو ئەفە ژى بىيوى ئەگەرىن وى چەندىن سولتانىن ئۈسمانى ل ھەيىفا اجمادى الاخرە) يا سالا ۹۸۴ھ/۱۵۷۶ز^{۱۱۲} فەرمانەككىن ئاراستە بىكەت كىو پەيەھىدى ب لىپىسارەككىن فە ھەيە با وى بۇ سولتانى ھىلارنى و تىندا دىبىزىت كىو (بىراين وى بەھرام ژ سىنوپىن كۆھدارىكرىن و پىنكىرەبويىن ب فەرمانان دەرگەتتە

ئاقى بەھرامى رىيا ئازاۋەگىزى و خىراپكارىن كىرىيە بەر و ھىندەك زەلامىن غەشىپىرتتا زىلارى ل دۆر خۇ كۆمىكرىنە و خۇ ئەمادە دىكەت ھىزىتىن بىكەتە سەر قوباد بەگ سە ھەر بىن سەرفەرار بىت - و رىيا بازىرگانىن ل ئاقبەرا ئامىدىن و سووسىل بىرەت، ئەفە ژى بويىە ئەگەرىن وى چەندىن بىراقا بازىرگانى ل ئاقبەرا ھەردو بازىران بېيىتە راۋەسىناندىن، د ھەقىن فەرمانىن دا ھاتىيە كىو ھىزەككا سەرىزى بېيىتەرەۋالەككىن بۇ ژ ئاقبەرا خىراپى و چالاكىيىن خىراپكارىن وى، ھەردەسا ھىندەك فەرمانىن تى بىن ھەقىقىتتە ئاراستەن مېرىن لىيا سووسىل و ھۆكۈمدارىن جىزىرى ھاتىيە كىن).

ئەف بەلگەنامەيە كىرىك ھىزەككا مەسەلەيان ئەھكەمرا دىكەت، يا ئىكىن ئەمە كىو بەھرام ژ داخوارىيا خۇ بۇ ھۆكۈمىنا مېرگەھى باين خۇ لىتەبويىە ھەردەككى دىبارە ئەفە خۇچەمەلدىن بويىە بۇ دىھىكەتتەن و داخوار كىرىيە تىن ھىندەك كەلا و دىھەرىن ئامىدىن د بەستىن وى دا بىن، ئانكو ۋەك لىيا ھۆكۈمدارىيا وان بىكەت، ئەمە رازى بوو ھۆكۈمى وى ل سەر بىنواشەيىن دامەرزاتىن بىت ژ لاين دەۋالما ئۈسمانى فە و ئە ل سەر بىنواشەيىن مېرەنگىرىن بىت ھەردەككى ئەمەن وى سەردەھى ھۆكۈم ل مېرگەھىن دىكر، ھەردەسا ژ بەركىو بەلگەنامەيىن د بەدكۆككا خۇ دا پىشتا خۇ ب سىكالاينەككا دادەرىن سووسىل گەرم كىرىيە، ئامازىيىن دىكەتە لىفاندا سىكالاينەككىن با قوباد بەگ بۇ دادەرى پىلىمكىرى داكو مەسەلە قۇرەككىن (شەرىئى) ۋەركىت، دوور ئىنە ژى ژ لاين مېرىن ھىزىن سووسىل فە بىت بۇ ژىستەندە ھىندەك كەلا و دىھەرىن مېرگەھى بەھدىيان داكو بەرامبەرى ئەيالەنا سووسىل ب خۇ لاۋاز بىت، نەقىن دىقەت ئاقىروى ئىن بېيىتە دان ئەمە كىو بەلگەنامە ئامازىيىن دىكەتە وى چەندىن كىو غەشىپىرتتا زىبار پىشتەقانىيا مېرىن ھەقىرىك بەھرام بەگىن كىرىيە، بۇ زاتىن ژى، ھەر ژ دەستىپىككا پىنكەھاتتا قىن مېرگەھىن، قىن غەشىپىرتتا ب ھىز پىشتەقانى ئىن كىرىيە، بەلگىن لىك بوو ژ سىنوپىن قىن مېرگەھى^{۱۱۳} ل قىزە دىقەت پىرسىپىن ككا چ ئەگەر بوون ۋەلىن كىرىن دۆر قوباد بەگىن ھىزى بەھدىيان راۋەستىت چ

خرايىكار زۈانا غەلى جەمىزە زىدەگە قىيان دىگەن ۋ بەردەھامىن ل سەر سەردارىنا خەلگى ۋ وان بەرەف پىشتەرىپوونى ھاندەن. د نەقن فەرمانى نا ھائىبە كىو نەقن ئەو ھىرە د نەقنەرا خۇبا پىنكەپىن ۋ د ھەقگىرتى بۇ گىرتنا وان ئەسلىفا ۋ سىزادانا وان ل دووف شەرىھەنى. ز ھۇمارا وان اوالى ۋ سىراين ھائىبە راسپارىن بۇ ب جەئىنانا ونى فەرمانى كىو ئىك ز وان ھىرىق سىرىن بەغفا بوو. ھۇسا دىار نىبىت كىو مەسەلە ۋەكى ز نەقنەرا شۇرشەكا ب راستا نىبىت يا نەقنەرىن بەرەرمەن كوردەستانا پاكوور ۋ باشوور قەگىرتى.

جەن جىنەئىپوونى زى ئەوۋە مەولەت ب فى ئاۋابى پىشتا خۇ ب سىكالا قوباد بەگىن گەرم بەكت. چىونكى ج بەھانە بۇ ون چەندىق نەبوون. نەرى ئەو بەھرامىن ز ب دەسئەئىنانا خوكىن ھىرگەھا باين خۇ بىن ھىقى بووى شىبايە رىئەرىيا شۇرشەكا مەرىن يا ھۇسا بەرەرمە بەكت كىو بۇ ز نەقنەرا ون پىتقى ب كار ۋ نەركىن وان ھەقى والى ۋ سىران نىبىت؟

ئەقە ئەو تىشە بىن وان بەلگەنامەيان رۇھن ئەكرى. لىن نىشەن ل دووف ون ھىگىرتىن بچىن كىو ب راستا بەھانەن ھەلىبوونا شۇرشەكىن ھەبوونە. چىونكى مەولەت ل سەر رازىكنا بەھرام يا رۇ نەبوو ۋ لىۋابەگا دىارەگىرتى رانەسنى ون ئەكر ۋ ئەو مەسەلە پاشلىخىست اھنا ون دەسنى فالانى ھەبىت. كىو ئەقە زى مەسەلەبەگا دەسنىشەن ئەكرىبە. ھەروەسا پىشتەقائىبا غەشپىرەنا زىيار بۇ ون ھەروەكى ئەو بەلگەنامەيا ئۇسمانى دىار دىكەت ۋ پىشتەقائىبا غەشپىرەنا مەزورى اكو گىرتىگىرتىن غەشپىرەتە ل ون نەقنەرا ھەروەكى شەرىھنامە نامازىن بۇ دىكەت^{۱۱۱}، تىشانە بۇ ھىزا ھەقەبەمانى بىن غەشپىرەنان بىن بەھرام ل وان نەقنەران شىباي پىك دىنەت. كىو ئەقە بۇ ون بوو ھاندەر ل شىبوئا داخواركنا خوكىمى. داخوارا براقەگا بەرەرمەھا ھۇسا بەكت يا دەسئەلانا ئۇسمانى كەلەك زى بىرسىت.

ئەقە بەلگەنامەيا رۇزا ۲ ھەمەران ۹۸۱ مئش ۱۵۷۸ ز نا^{۱۱۲} پىشتراست نىبىت كىو فەرمانەك ئىنا ھەبە ابۇ قوباد بەگىن خوكىمدارىن نامىدىن ھائىبە تاراسنە كىن

ۋ ل سەر رىيا نازاۋەگىرتى ۋ خرايىن دىبىت. د نەقن خوكىمى دا ھائىبە كىو ابەيتە دەستەسەركىن ۋ كەلەبچەگىرتى ۋ گىردى ۋ ل بن زىرەقائىبەگا شەبەيا يا زەلامىن ون بىن ھىزەار بۇ سەنەبۇلن بىتە ھنارتىن. ھەرىچەندە فان سىكالاپان گونەھبارىن ئوسناك ب خۇلە گىرلىبون. ۋەكى ارتىكەقن دىكەل خرايىكاران ۋ ارەقنەرىن رىيا نازاۋەگىرتىن ۋ بىن دى قوباد بەگ پىشتى چەندە ھەقىمەكلان اب دىۋەسنى زى رۇزا ۱۵ شەۋۋالا سىلا ۹۸۱ مئش/۱۵۷۶ ز^{۱۱۳} بىن دووفل نەبوو داخوارىن ز سولتانىن ئۇسمانى بەكت كىو لىۋابەگا نامەن اببارەگىرتى رانەسنى بەھرامىن بىراين ون بىتەكىن. راستا فىن زى ئەوۋە كىو ئەو گونەھبارى تىن كۆتۈگۈتگىن بىن بەنما بوونە ۋ تارماق زى ز نەقنەرا ون ھەقگىرتىن بووبە يا دىكەل بىراين خۇ ھەقى بۇ خوكىمدارىكنا نامىدىن ۋ نەقنەرىن ون ب تىن. ھەروەكى دىارە زى. دەسئەلانا ئۇسمانى ئاگەھ ز راستىبا وان پالەمران ھەبووبە. ھەگە ئە د نەقن خوكىمى دا نەھات بەھوارا داخوارىيا ون بچىن دەسنى لىۋابەگا قالا لىن ھەبىت. اھەمان بەلگەنامەيا.

پىنكۇلن قوباد بەگىن بۇ مەۋولكنا بىراين خۇ ب ۋەرگىرتنا ھىنەك لىۋابىن دىارەگىرتى داكو داخوارا خوكىمىن بەھدەننەكەت. ھەقگىقبا ل نەقنەرا وان ب داۋى ئەئىبە بەلگى د بەلگەنامەيان دا گىۋقە ھەندە كىو بەردەھام سىكالا ل سەر بىراين خۇ بۇ سولتانىن ئۇسمانى ھنارتىنە. ھەلا ۋەلىن ھالى سولتان ھەلوپىستىن خۇ ز بەھرامى بگۈھورەت ۋ فىن چارىن بىرايا سزادانا ون بەدەت. ھەرىبە نەبوونە د بەلگەنامەيا رۇزا ۱۹ دى الفەدە يا ۹۸۱ مئش/۱۵۷۶ ز نا^{۱۱۴} فەرمانەك ھائىبە كىو تاراستەى ھۇمارەگا والى ۋ سىران ھائىبە كىن) كىو ئەو زى ھىرىن شارەزوو. بەغدا، دىارەگىر ۋ چىزىرى اجزىرا بۇلانا ھەمەدەدەمىر ھەمەمەن كورن بەر كورن شاھ غەلى ۋ سۇھرانى سەلەمان بەگ اھىرى سۇران ۋ قوباد بەگىن خوكىمدارىن نامىدىن ئە. فىن فەرمانىن پەبوۋەندى ب نەبىسارەگىن قە ھەبە يا بىن داۋىن بۇ سولتانى ھنارتى ۋ ئىنا دىۋىت كىو بەھرامىن بىراين ون ۋ ھۇمارەگا دى يا ئەسلىپەين

دەكتەت كىم وان كەسسان نەرمالەپىن ئارابى ھەنە ز بەرگىمۇ ز بەنمالا ھوكىمدارن، ئىن پىن رازى نەپوونە. ھەرىھەكى بەلگەنامە ۋىن چەندىق دىيار دەكتەت كىم ھەرمائەك ئىندايە و ز سولتانى ئۆسەلى سىرادىق سىپىن (۹۸۲-۱۰۰۳مىش/۱۵۷۵-۱۵۹۴)؛ نەركەقتىبە و ئىندا ھائىبە كىم ل سەرىھەنن باپەرى ۋى خۇبىق ئىق رازى سولتان سىلىماتىق قانۇونى ھەرمائەككە بىلدە بۇ دەستەسەركىن و سىرادانا وان نەركەقتىبە و ھەرمائىق دەھلىق ئافەرىكا ۋى ھوكىمى بىجەب بىنن و ئاكو زۆرى و كۆتەكەن ل خەللىكى نەكەن و دەستەرىزىن نەكەنە سەرى ماھىن وان).

ز بەرگىمۇ ئەف ھەفەرىكىبە سىپوونە ئەگەرىق لاۋارپوونا ھەرىگەھىن و زىان گەھەندىبە سەھەم و سەھىگا ۋىن ل ئاف ھەرىگەھ و ھىزىن ھەفەسەبە قوباد بەگ بىراف كىر ھەندەك ھەفەھەماتىن دى بۇ خۇ ز وان ھىزان چىن كەت پىن ھەتا رادىھەكەن سۈورى ھىشۋونا وان ھەفەرىكىيان بۈورن ب قى ئاۋابى ۋى پىشتەقلىبە سىرىق لاجان لارىجانا بىن ل سەرى سىتۈورىق خۇبىق رۇزەھەلات كىر نەھن سىرىق شىارەزۈور پىنكۆلا لانا ۋى كىرى، د بەلگەنامەدا رۇزا ۱۰ ھەپەقا زىبەق الاخرا با سالا ۹۸۴مىش/۱۵۷۶ ز ۱۰ ھەپەقا ھەپە كىم ئاراستەق سىرىق سىرەزۈور ھائىبە كىن و ئىندا ھائىبە كىم ال دووق ئەپەسارا ۋى با بەرىق با بۇ سولتانى ھەنارلىق سىرىق لىۋا لاجان عومەرىق - ھەرى بىن سەرىفەراز بىت - ز پۇستىق ۋى ھائىبە لادان ئەفە زى ز بەر ۋىن رۇلەم و زۆرىبا بىرا و زەلامىن ۋى ل خەللىكى كىرىن و وان نەستەرىزىن كىرىتە سەرى ماھىن وان، لىۋا لاجان رادەستى ھىسەن سىرىق لىۋا كۆبە - ھەرى بىن سەرىفەراز بىت - ھائىبە كىرىن سىرىق بەرىق مەھمەد - ھەرى بىن سەرىفەراز بىت - ل لىۋا كۆبە ھائىبە دامەرىتەن، ئىن قوباد بەگىق ھوكىمدارىق ئامىندىق - ھەرى شىكۆدار بىت - ئەپەسارەك ئاراستەق سولتانى كىرىبە و ئىندا پىشتەگىرىبا عومەرىق كىرىبە - ھەرى بىن سەرىفەراز بىت - و ئىندا كۆتەبە، ئىنكىق دى نەھىتەت كۆتۈرۈلۈق ل سەرى كىلەپەران بىكەت و كىلەپەران لىۋا لاجان ب رىلە بىتەت و مانا ۋى ل ۋى پۇستىق چىتەر و بالەشەرە ز دامەزاندەل ئىنكىق دى ال ۋى

ۋە پەپوونەق ب كىرارىن خىراپىكارىق پىن تىرىھەكە كۆرەپىن ئامىندىق ل سۈوسىل و نەھەرىن ۋىن قە ھەپە ھەرىھەكىق دادوورىق سۈوسىلنىق بۇ سولتانى بەرىچاقىقىق، د ۋى ھەرمائىق دا ھائىبە كىم ادەپىت كۆرەپىن ئەھلىقەپەپىن ل ۋەلاتىق ۋى بېھنە دەستەسەرى كىرىن و ھەمىق رىنگارىن پىنقىق بېھنە ب كىرلىپىن بۇ زىنەپىرنا چىلاگىق پىن وان پىن خىراپىكارىق، ھەرىھەكىق دىيارە زى مەبەست ز ئىرەا غەھىرەپەپىن كۆرە بۈپىنە پىن خۇدەپە دەگەل بەھرام بەگىق بىن ب ئاۋابەكەق چەكەدارى داخوارا ھوكىمىق ھەرىگەھە بەھەپىنەن دىكەر، ئافەپىنەنا وان ب ئەھفەقا و سالىۋەدانا بىرافا وان ب اچالاكەپىن خىراپىكارىق با كۆنچاقىق بۈو دەگەل سىكالاپىن قوباد بەگىق بىرلىق ۋى و ھەپەھەپەپەپىن ۋى و نەرىرىن بۈو ز ئاستىق ۋىن ھەفەرىكىبا ل ئافەپەرا ل ئافەپەرا ھەرىق بىراپان گەھەشتىق كىم ھەفەرىكىبەكە دۇرار و ئوئەتۈپەز بۈو.

مەسەلە ئەتتىق ب پىشتەرىپوونا بەھرام بەگىق رادەستىبە، بەللىكى بەرىفەرە بۈپىنە و لىمەپىن دى پىن بەنمالا بەھەپەپەپەپەپەپە ھەرى بۇ نەھوونە - د بەلگەنامەدا رۇزا ۱۲ ھەرى ۋىن ھەپەقىق دا^{۱۱۱} ھەرمائەك ھەپە و ئاراستەق قوباد بەگىق ھوكىمدارىق ئامىندىق ھائىبەكەن كىم پەپوونەق ب ئەپەسارەكە ۋى قە ھەپە با ئاراستەق سولتانى ھائىبەكەن و ئىندا دەپىتەت كىم ھەندەك كەھىق ۋىكار و ئوۋىلەكەپەپەپەپە ۋى پىشتەرىق بۈپىنە، ز ۋانا سەپە قاسىم و شاھ رۈستەم و داخوارىق ز سولتانى دەكتەت ھەرمائەكە بىلدە نەرىخەپت بۇ ز ئافەپەرا وان، د نەھن ھوكىمى دا ھائىبە كىم ھەرى كەسەن خۇ ل سەرى ھەرمائەپەن بىلدە ئاستىق كىرىق و پىشتەرىپوون ل سەرى كىرىق، پىشتەبەپە بېھنە دەستەسەرىكىن و زىندان كىرىن و سەنەپەل ب ۋىن چەندىق بېھنە ئاگەھەدار كىرىن و ھەمىق ھۈوركىكارىق بۇ بېھنە دىيار كىرىق، قىنچا ھەكە مە زانى سەپە قاسىم كۆرۈق سولتان ھەسەن سىرىق بەھەپەپەپەپەپەپە شاھ رۈستەم زى كۆرۈق سىلىمان بەگىق كۆرۈق سولتان ھەسەن ب خۇبە، دەھلەستە دى مەترەسەپە ۋىن ئىنكىق امەرزىق بۇ مە دىيار بىت با كەقتىبە بەنمالا ھوكىمدار، بەلگەنامەدا رۇزا ۱۳ ھەپەقا^{۱۱۲} ۱۵۷۵ ز^{۱۱۳} دىيار

ئىپاۋىن، د نەقلىن قەرىمانى دا ھاۋىيە كۆ ئاۋۋىلارە بۇ ئىپاۋا خۇ بۇتە قەگەرمانىن و ھىر جىسىمىن — ھىر بىن سىرھىرمان بىت — ۋەكى بەزىن قەگەرپىتتە ئىپاۋا كۆپتە. لى ھىر مەھمەد دى ئىپاۋەگا كۆنچاى ل وان دەرىۋران بۇ ھىتتە داۋىنكىن.

ل سىرھىرمانى پەيۋەندى ب لىن مەسەلىن قە ھىر، قوباد بەگ بىن نەرم بۇۋ دەمىن ھىندەك غەشىرەتەن ھىرگەھا ۋى دەۋار و بارگىر قىلىنە ئىرانىيان، ز بەرگىر كۆ نەقە ژىدەرەكەن لىپوۋىن وان غەشىرەتان بۇۋ. د بەلگەنامىيا رۇژا ۲۱ رەجەبا ساللا ۹۸۱ مىل/۱۵۷۱^(۱۰) دا قەرىمانەك ھەپە كۆ تاراستەن قوباد بەگىن حۆكەمدارىن ئامىدىن ھاۋىيە كىرن و ئىدا ھاۋىيە كۆ اوۋ پەيۋەندى ب سولتانى كىرىپە ئەۋ پىنچەسالىدىيە كۆ ئەبالەنا ۋى ھىنسىز و ھەسپان دىۋىۋىتتە ئىرانىيان، ھەرچەندە كۆ قىرۇنئا وان بارگىران بۇ وان ل سىر رەپىمانا تاپەتتە سولتانى راۋەسلىپە و قەرىمانى دەمىن سولتان دەستۇورىيا ۋى بىدەت بەرى دەست ب قىرۇنئا وان بارگىران بىتە كىرن.

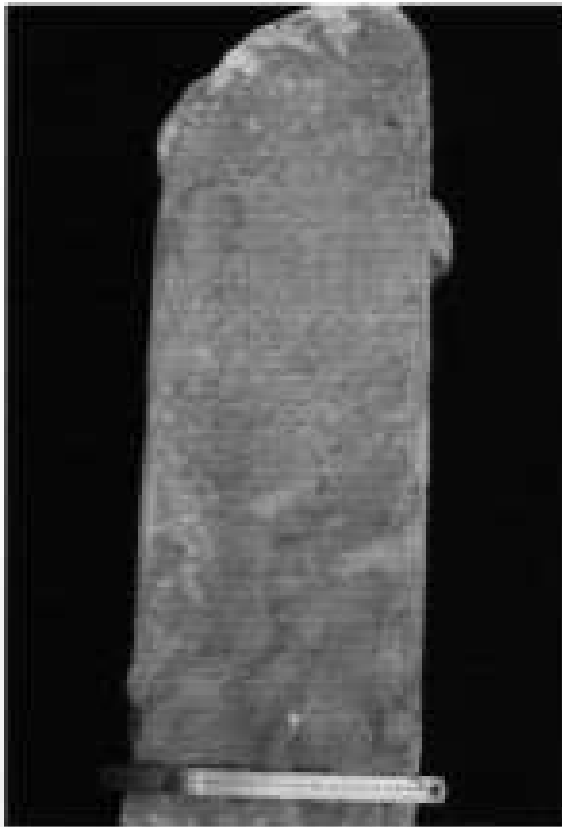
سەرىنارى قان ھۆۋرگىرى بىن قان بەلگەنامىيەن ئۆسسەلى ل سىر ھىرگەھا بەھىدىن پىنشىكىنشى كىرن كۆ د بەلگەنامىيەن دى بىن ۋى سەردەھى دا ناھىتە دىتن. لى ئىشەن ئىدا ب دەست ئاگەقەت ئەۋە چ نەقلىن ۋەسا ئىدا ناۋىيەن كۆ رەۋشا ب داۋىھالنا ھەفەركىيا ل نەقلىنرا ھەردە بران و داۋىيا حۆكەمىن قوباد بەگ رۇھن بىگەت لىن دىت بەدلىمىسى^(۱۱) ئەف چەندە رۇھن كىرىپت دەمىن كۆرتىپەگا بىرۇكى ل سىر روۋدالىن پىشنى ھىنگى پىنشىكىنل دىگەت. كۆرتىيا ۋى كۆلى ئەۋە كۆ بەھرام نەچار بوۋپە قەسنا ئىرانى بىگەت و ل ۋىزىن ئەلەفە بۇ چىن بۇۋ سەردەانا شاھ ئىسمائەل بىگەت و شىيا ھىندەك زۇمانىن باش و ھىندەك سۆزىن ھەزى زۇ ب دەسلفەيىت، لى پىشنى چەند رىزەگان، بەدلىمىسى ب خۇ دىنۇت كۆ بەھرام بىن زىندانگىرى بۇۋ ل نەك شاھ مەھمەدىن، لى رۇھن نەگىرىپە چەۋان مەنقان بوۋپە زىندانى و ئەۋ سۆزىن ئىرانى چ بوۋپە بىن شاھىن ئىرانى داۋىن، كۆ ب راستى چ بەرھەمىن خۇ نەبوۋپە، بەلكى لىن

زىندانگىرى ۋى بۇۋ ل كەلاپەگا قەسەر يا ئىرانى، ھەر چەۋان بىت، بەھرام بەگ شىيا پىشنىقەلىپەگا سەرىنارى ز زىندان بەگىن حۆكەمدارىن ھەكەرى ب دەستلفە بىنەت بىن ئەۋ ز زىندانى ئازادگىرى پىشنى كۆرتەكەن ھەزى بىن پارەن پىنشىكىنشى كىرن و پاشى چارەگا دى قەسنا ئامىدىن كىرن بۇ داغۇلارگىنا حۆكەمنا سىرئەتيا خۇ، ۋەسا ھىتتە زى ھىندەك كۆھۆرىنكارى بىن ۋەسا ھاۋىيە روۋدان بىتە پالدىر كۆ قوباد بەگ باۋىزىن خۇ بىھىلىت و برەقەتە سوۋسىل و ز ۋىزىن زى بچىتە دىيارەكىرن و پاشى قەسنا سىتەنەنۇل بىگەت كۆ سۆزەك ب دەستلفەلىنابوۋ ھارىكارىيا ۋى بىھىتە كىرن بىتتە حۆكەمدارىن ئامىدىن، لى لىن چارىن كىنەپە ل نەقلىنرا ۋى و ھەفەركەكەن دى بىن نەمەلا ۋى چىن بۇۋ كۆ ئەۋ زى سىلەن كۆرتىن بايرام كۆرتىن سەپەردەن بۇۋ بىن زىبەرىيا غەشىرەتا سۆۋرى دىكر، وان ھەپەمەكەن قوباد ل كەلا دەۋكەن بوۋرىنچ كىر و شىيان ۋى و كۆرەكەن ۋى و ھۆمەلەگا ھارىكارىن ۋى بىگەت، ب لىن چەندىن حۆكەمىن ۋى ل بەھىدىن ب داۋى ھاۋا و دەلەفە بۇ بەھرامىن بران ۋى بىن دۆزەن پەيدا بوۋ پىشنى ۋى حۆكەمدارىيا ھىرگەھىن بىگەت.

سلىمان خان بەگ كۆرتى بايرام بەگ كۆرتى سەپەردەن:

ل ساللا ۹۸۱ ن مىل/۱۵۷۱ ز ب پىشنىقەلىپە غەشىرەتا سۆۋرى حۆكەمدارىيا ھىرگەھىن كىر پىشنى پىسماۋىن ۋى قوباد بەگ لادى، نەقلىن ۋى ھەر ل دەستلفەگا حۆكەمدارىيا خۇ ھەفەركەن زى قوبادىن نەقلىنرا و بايرام بەگىن بران قوباد كىرنا كۆ ۋى زى داخۆزىيا حۆكەمى دىكر، ھىندى قوباد بوۋ كۆرەھان ھىلا و بەرەف سوۋسىل و شىنگال رەقلى، لىن بايرامى حۆكەمدارىيا زاخۇ ب دەستلفە ئىدا، لى ھەر زوۋ خۇ ل بەر روۋدانان قەسناۋەن و چاقىدىزىيا پىشەھاندىن وان روۋدانان كىر، ل داۋىن زى قوباد شىيا قەسنا سىتەنەنۇل بىگەت و ل ۋىزىن پىشنىقەلىپەك ب دەستلفەنەنا داكۆ ۋەك مەزىن ئامىدىن بىتتە داۋىرمانى، ۋەسا دىيارە ۋى

كىلىيا گۈزىن سەلىمان خان بەگىن

مېرگەھىن ھەروەسا چەوان ژ ھەرىوان پىشتراست بۈۈپە گۈ بەرى ھىنگى ژ ترسان ژ بەر وان رەقى بۈۈ، ب رەخمەتە ژى ۋەسا بىننە پىش چاقىن خۇ گۈ ۋى پۈستىن مېرگەھىن ئەقايىت گۈ وان ب خۇ ئەو ۋەك مېرىن خۇ ژىنگرىبۈۈ.

ژىمەر زانبارىن ۋەسا ئەمە مە چارەنقىسىن سەلىمان خان بيارىگەن پىشتى ۋى ب خۇ زىيا دەستبەردان ژ خوكمى بۇ خۇ ژىنگرىن ھەقى لىشتىن ژى درانين ئەۋە گۈ ۋى قەسرەك بۇ اھەببە خان ا دەپكا خۇ ئالفاكرىبە لىن ژىمەرىن سەردەمىن ۋى بىن سالا ۱۰۹۱مىتىر/۱۶۸۰ز چ ئالمازبان بۇ ئاگەن ھەروەسا ژىمەرىن دېرۋەكى ژى خۇ ژ ديارگىرنا سالا مىرنا ۋى كىر كرىنە^[۱۱]، لىن مە كىلىيا گۈزىن ۋى ل گۈرەستانا سولتانىن ل ئامىدىن دىتتېبە ۋ سالا مىرنا ۋى ل سەرە گۈ سالا ۱۰۲۰ ن مىشە^[۱۲].

ھارىكارىبەكا سەرىازى ژى ب دەستفەلىنابە چۈنكى ھەر زۈۈ دەمىن گەھىلىتتېبە دەۋەك دەست ب لىداننا غەشپىرەنەن دىزى خۇ گۈر سەلىمان خان ژى ھەست ب ھەترىمىن كىر گۈ كەف بۈۈ ل سەر خوكمىن ۋى، ئىنا دگەل مېر مەلك رىمەرى غەشپىرەتا مىزۈۋى رىنگەھت بۇ بەرسىنگىرنا ئەبارى ۋى بىن ھانى سەلىمان خان دگەل ھەقپەبىمانى خۇ ھىزىش كىرە سەر كەلا دەۋەكىن گۈ فوبادى ئاقىرى خۇ لىن ئاسىن كرىۋۈ سەلىمان خان شىبا لاپەنگىرىيا ئاگىچىن كەلاپىن بۇ خۇ ب دەستفە بىنەت ئىنا وان دەرگەھى كەلان بۇ فەكەن ۋ فوباد ۋ كۈرەگىن ۋى ۋ ھىندەك ھارىكارىن ۋى ھانە دەستەسەرگىن ۋ دەمەدەست سىنارەدان فەگىرانا بەدەلىسى با پىشتى ھىنگى ھىندەك شەپىزەبى پىشە ديارە بان ژى ھىندەك ھووركارى ژى دگىمىن بۇ رۈھىگىرنا ۋى ئىشتىن ھانىبە روۋدان ئەو بىتۇت ادەمىن دەنگ ۋباسىن لى سەرى گەھىتتېبە بايرام ئەو رەقى زاخۇ داگۈ بگەھىتە غەشپىرەنەن پىشتەفەتەن خۇ، لى ۋى ئەگەرىن رەقىنا ۋى ئەگۈتتېبە دىت ژى ترەمىبايت ئەگۈ چارەنقىسىن ۋى ۋەكى چارەنقىسىن براپىن ۋى لىن بىنەت ۋ دىت ژى فەلىت خۇ بۇ روۋ ب روۋبونا سەلىمان بەگ ۋ ھەقپەبىمانىن ۋى بىن مىزۈۋى ئامانە بگەت لىن سەرھانى ئالمازەبىن دگەتە ئىشتەگىن دى بىن ب تەمىن ژى جۈۋە ۋى گۈتتېبە گۈ سەلىمان ۋ مېر مەلك چۈۋىنە نك ۋى ۋ ئەو ئىنابە ۋ خكىۋەتا ئامىدىن رادەستى ۋى كرىتە ۋى ژى ژ ئەچارى بان ژى ئەژەل خوكم لىن كرىبە بىن ھىندىن لىرۈفەبەگىن بۇ لى ھەلوپىستىن ھەقەز پىشتىگىش بگەت بەلگى خۇ بىنەنگ كرىبە ۋ ديار ئەكرىبە كا ژ بەر چ سەلىمان خان دەست ژ خوكمەدارىيا ئامىدىن بەردابە پىشتى گەھىلىتتېبە ۋى پۈستى ۋ پىشتەفەتەبىيا غەشپىرەتا مىزۈۋى ب دەستفەتەنابى كۈ لىكە ژ گىرنگىرىن غەشپىرەنەن ۋىرىن ھەروەسا ديار ئەكرىبە ژى كا بۈچى مىزۈۋىرىيان ژ ئىشكىفە دەست ژ لاپەنگىرىيا سەلىمان خان بەردابە ۋ لاپەنگىرىيا بايرام كرىبە دېسا رۈھن ئەكرىبە كا بۈچى بىن لىكەن ل سەر مەرجىن دىمەرىن خۇبىن بەرى رازى بۈۈپە بۇ ۋەرگىرنا خوكمىن

مۇلتان سىدى خان:

رەھىشا مىللىتىيا دىۋار ل ئاقىمىرا ھەردو برا قوباد بەگ ھىرى بەھدىنلار و ھەفركىن وى بەھرام بەگ ل داۋىرىن سەئەسالىيا دەھن مىل شازىن ز بوو ئەگىرىن لاۋاپوونا سەھەر و سەنگا بەھمالا ھوكمىدار ئەلنى ل ئاق ھەشەرىتەن كوردى بىن ھەفەبەمىنى دىگەل وى بەھمالى ھەپىن بەلگى ل ئاق ئاقەندىن ھوكمىدارىن ل سەئەسالىي ل ز بەر ھەندى ل سەردەھن ھوكمىن بەھرام بەگ اپن پىشتى كوشىنا قوباد بەگ ب دەستىن ھەفركىن سەپن ل كەلا دەۋكىن ل دۋرىن سالا ۹۸۸ ى مىل/ ۱۵۷۹ ى ز ھاتىبە سەر ھوكمىرا ئارىشەپىن سىياسى بىن كارىگەر بەھداپوون كو پا ز ھەمىان ديارىر پىلانگىرىيا سىدى خان بەگىن كوردى قوباد بەگىن بوو دەھن سولتانى ئۇسمانى ھرادى سەپن ۹۸۲-۱۰۰۳ مىل/ ۱۵۷۱-۱۵۹۱ ز رازى كرى كو ئەو ز بەھرامىن ھەمىن خۇ ھەفكەرە ھوكمىن بەھدىنلار بىكەت.

بىن داۋىرىن ئى ئانكو بەھراما ھەند زىرەكىيا سىياسى ئەبوو پىشتى ب سەر سەردەھندىن وى پىلانگىرىن ھەلبىت پا ل دۋى وى دەھنە راجاتىن ئىنا ل سەر ھەرمانا سولتانى رازى بوو پىشكەدارىن د ھەوا ئۇسمانى نا ل بەرەپىن گورجىستانى بىكەت ھەفەم ھەرمان بو امىرىن مىرىن بەھدا و مىرىن مىرىن شازەزور و ھەمى مىر و ھوكمىدارىن كوردەستانى: ھەركەفكەن كو ھارىكارىيا سىدى خان بىكەن داكو بچىلە ئاھىدىن پائىلەختىن مىرگەھىن و ھوكمىدارىيا وى بىكەت ب راستى زى ل ئىفا ھەمىفا انى الحجەدا پا سالا ۹۹۳ مىل/ ۱۵۸۵ ز^{۱۲۱} ھوكمىدارى ل وڭرىن كىر بەھرام ب خۇ زى ز لاين ھەراھ پائىلەن سەركىردىن ئۇسمانىن بەرەپىن گورجىستانى قە ھاتە دەستەسەركىن و رادەھنى سىدى خان كىر و وى زى ۋەك ئۇلغەكەرنى باين خۇ ئەو كوشىت^{۱۲۲}

ب لى ئاۋاپى ھوكمىن بىن داۋىرىن ئانكو سىدى خان) دەست پىن كىر داكو بېتە ئاھازەپەك بو قوونلەكە نۇپىيا قوونلەختىن پەبوھەندىن ھىرگەھا بەھدىنلار دىگەل دەستەلاتا ئۇھىدىيا ئۇسمانى كو د قىن قوونلەختىن دا

ھايتىكەرنە دەستەلاتا ئاقىرى د كارىۋارىن ئاقىلۇس بىن ھىرگەھىن دا بەرچاقىر بوو

بەلگەنامەپىن ئۇسمانى بىن وى سەردەھنى بەھمىن ھەندەك لاپەندىن ھوكمىن سىدى خان دىگەن كو لاپەندىن ھەفەشەپوۋىن وەسا د زىمەرىن دى بىن ھەفەچەرخ دا ئاپىن ئىكەمىن بەلگەنامە زى پا رۇزا ۲۸ شەئەبانا سالا ۹۹۹ مىل/ ۱۵۹۰ ز بە^{۱۲۱} و ھەرمانەك تىنباھ كو ز سولتانى ئۇسمانى ھەركەفكەنە و ئاراستە ھوكمىدارى ئاھىدىن سىدى خان و ھەردو دادوۋرىن ئاھىدىن و مووسىل ھاتىبە كىن و پەبوھەندى ب ئىپسارەكەن قە ھەپە پا ز مىرىن مووسىل مەلەك ئەھمەد سە ھەرد خۇشەپىل دا بىتە^{۱۲۲} گەھەشەپتە سولتانى و تىنبا بېتەت كو ھەزەدە ئەھشەپىلەن تىرەھا داسىنى ھىرىش كىرىنە سەر كوردى ھىر ھەردەنى دەھن دىگەل ھەندەك زەلامىن خۇ ز ئاھىدىن ب رىيا خۇ بەرەف مالا خۇ دچوو و ئەو و چوار زەلامىن وى كوشىتىنە و پارەپىن وان زى بىرەنە... د دەھن ھوكمىن دا ھاتىبە كو پىتەپىبە ئەو ئاۋانبار بىتە دەستەسەركىن و ل بوۋى شەرىن داپەرەۋەر بىتە داگەھەكەن و ھوكمىن ل سەر بىتە دان- ئىن بەلگەنامەپىن ئاسنامىيا قى ھەردەنى رۇھن ئەگىرىيە و ديار ئەگىرىيە زى بۇچى ب دەستىن وان داسىنەپىل ھاتىبە كوشىتىن.

بەلگەنامەپەكە دى زى كو رۇزا ۱۰ شەئەبانا سالا ۹۹۹ مىل/ ۱۵۹۰ ز^{۱۲۳} ل سەردە ئاھازەپەك دەھنە ھەرمانەكەيا سىدى خان و ھەرمانەكەيا مىرەن ھەركەفكەنە ز ۋالا مىرىن مىرىن شازەزور مىرىن مىرىن مووسىل ھىرى سۇۋان ھىرى ھەردەخ، ھەسەن ھىرى مىرىن بەرى و مىرىن ھەندەك لىۋاپىن دى، ھەرمانىن ز ئاقىرنا تىرەھا داسى دەھن ل جەھەكەن د ئاقىمىرا مووسىل و ھەولەرى دىت ل سەر كىنارى رۇپبارەكەن ل وڭرى ب ئاقىن زاپەدە ھەۋسا ھاتىبە بىتە زاپەدە بىتە ھاتىبە كوشەپىن كو رۇپبارىن زى بەدا ز ئاق بىەن

ھەردەھەسا بەلگەنامەپەكە دى كو ھەمىفا موھەررەھا ۱۰۱ مىل/ ۱۵۹۱ ز ل سەردە^{۱۲۴} ھەرمانەك ئىنبا ھەپە كو ئاراستە ھوكمىدارى ئاھىدىن ھاتىبە كىن، ھەرجەندە ئاقىن وى ئەھشەپە ئىن ئەو سىدى

دېرەككى، بۇنان ھەككارى بەدلىس ل كورەستانا باكچور، چ شۇرقە زى بۇ ئىراتىيا قىن بەدلىقچىنى ئىتىن يا شۇرۇشا وان ب ئەستىقىلىنى، بەلكى ئىتىن ز بەر سەركەفتىنا وان بويىە د كىزىدانا ھەقىقەتچىلىنى پىن توو دا دىگەل ئەشپىرەتتىن وان دەقەران، ھەروەسا ھەندەك ئەگەرىن ھەقىقەت زى ھەندە كو ھەتا ئۆكە باش دىيار نىنن كو ل وىزىن بىويىە ئەگەرىن ھەلىبوونا كوپىا شۇرۇشىن دىزى ئەستەلانا ئۇسمانى ئەم د وىن باۋەزىدەنە شۇرۇشا زىنار ھەزى ھەندى بە فەككەلەر ل سەر راۋەستىنن كو زىنەر ل سەر ھەندە و ئىك بويىە ز سەرھەلەتتىن زىر پىن كورە ل سەرەمى ئۇسمانى پىن رابوۋىن و زىنەرەن وى سەرەمى خۇ زىن پىنەنگ كىرە، پان ز بەر ھەر ئەگەرەككى بىت رۇھنكىن ل سەر ئەدەپە.

پىنقى بويى سىدى خان ھارىكارىيا سەرىزى پىنكىكىشى ھەوا ئۇسمانى كىرا يا ل سالا ۱۰۱۲ ھىل/۱۱۰۳ ز ب سەركەردەتتە ئەسوح پاشاين والىن دېرەككى پىنقىرەۋى بەرەف بەغدا كىرى بۇ ز ناقىرنا بىزاقەككا خۇسەرىن يا ئىك ز سەركەردىن وى پىن سەرىزى پىن رابوۋى كو ئاقتى وى امحمد كوپى ئەمحمد الطويل) بويى^{۱۱۱} ب راستى زى سىرى پىنكىكەرى د وى ھەۋى دا كىر، لىن وى ز بىنقىرەفە ئەشتەككى دى دىكر، وى ب ئاۋەككى ئەپەلى ھارىكارى دىگەل كوپى (الطويل) دىكر، كو ئەفە بىوي ئەگەرىن شىكەستنا ئۇسمانىيان و بىرەندارىوونا ئەسوح پاشا ب خۇ زى و پاشى خۇفەككىشانا وى بۇ بەغدا، نامەيك گەھشە ئەسوح پاشا كو سىدى خان ب ئاۋەككى ئەپەلى بۇ (الطويل) ھەرنىو و تىدا نەرانىوونا خۇ زىن دەرەزى بويى ز بەر وى ھارىكارىيا بۇ دوزمىن وى كىرى، لىن سەرىزى ھەندى، ئەم چ ئەمەلىيان د بۇدەتتىن دىرۇكى نا ئابىنن كو سىدى خان سەرا قى ھەلىبوۋىنىن خۇ بەرەنگارى چ سزاپان بىتتە، كىرۇفە زى بۇ وى چەندىن ئەۋە كو دەۋلەتا ئۇسمانى چارەككا دى پاشا خۇ پىن گەرم كىرەۋ دەمى ھەۋەككا ھەندى ب سەركەردەتتە خاقر ئەمحمد پاشاين سىرى دېرەككى ئەمەككىرى بۇ ز ناقىرنا پىنقىرەۋىوونا بەككى.

خان ب خۇفە، چۈنكى ئەم بەلگەتەسە ل سەرىمىن وى دەرەككىتتە، ئەم فەرمان سىرى ناقىرى رادىسپىرەت بەرەتتەيان بۇ وى ھەوا سەرىزى بەكەت يا ب سەركەردەتتە خەر بەككى سىرى سىرىن بەغدا^{۱۱۱} دىزى امپارەككى خرابكارى بەتتەككىن كو ھەبەستنا وى پىن سوزارەككى موشەشەسە پىن ھوكىمدارىن سەھىل (بىرەھىل) و چوزەبە ل وازىن ئەھواز و دىقت، ئەم دىگەل زەلام و نوۋكەككىتى و ھەشپىرەتتىن خۇ ل نىك وى ئەمەدە بىتت و ل پىن سەركەردەتتەيان وى كىر بەكەت و ھەمى شىپانن خۇ ب كىر بىتت بۇ ب جەتتەلانا ھەندەك خوزمەتتىن بەھانە بۇ ھەندى سەخەراتتى دەۋلەت پىندا.

ۋەسا دېرە زى كو ھەلىبوۋىنىن ھەشپىرەتا زىنار يا پىنقىرەتتەيان بەھرام بەككى دىكر دىزى زىنەرىيا قوباد بەككى پىن سىدى خان، ھىشتا ب داۋى ئەھەلىوۋ، ھەروەسا كەرىب وگىنا پىنقىرەتتەيان وى ھەشپىرەتتىن بۇ وى سىرى نازاردى ھىشتا مابوۋ خۇ پىنقىرى سىدى خان ب خۇ زى بويىە ھوكىمدارىن سىرگەھىن ھەر بۇ ئەپەتتە، فەرمانەك د بەلگەتەسە ھەپە شەۋالا ۱۰۰۱ ھىل/۱۵۹۲ ز ناھىيە^{۱۱۱} اكو پەيوۋىدى ب ئەستەسەركىنا ھەمەزە ئاقاين ھەشپىرەتا زىنار ھەپە ز بەر ئەگەھەدىرى و قارىبوونا وى ل سەر ھوكىمدارىن ئەمەندىن و تىدا ھاتتەبە كو فەرمانىن پىندا و فەرمانىن پىندا بۇ سىرى سىرىن سوۋىل، دېرەككى، ھوكىمدارىن چىزىرى — بۇنان — ھەككارى، بەدلىس و پىن دى دەرەككىتتە بۇ ز ناقىرنا وى ئەشپىن ناقىرى و زەلام و ھارىكارىن وى ھەروەسا وى ھوككى داخوارنامەيك نازاسەنى ھوكىمدارىن ئەمەندىن كىرە بۇ ئەھىلانا ئاكوۋكى و بۇ پىنقىرىككىن ب لاپەتن گەھەدىككىن، لىن ھەكە وى چەندىن ئەكەت دىن نامەيككى بۇ سىر و ھوكىمدارىن ناقىرى ھىزىت و دىن داخوارىن زىن كەت ل سەر وى زىچكىن بچىن بۇ ز رەف و پىشال ھەلەككىشانا زىنەككەلى و خرابكارى پىن وى.

ز ناقىرۇككا بەلگەتەسە پىن دېرە كو ئەف شۇرۇشا زىنار ز دەقەرىن رەسەتتىن خۇ پىن سىرگەھا بەھەتتىن دەرەز بىوي و دەقەرىن نوۋر زى فەككىرەۋىوۋ، بەككى.

ۋىزى، ھۇمارەگا كەسىپىن بەلگەنامىيە رۇزا ئىنكى مۇھەررەرھا ۋىن سالى^{۱۱۸} ب. الشىقىيا و رىگرا ئافىكرىن كۆمىكرىپون بۇ دەستۇرىئىكرىن ل سەر بلزىكرىن و رىظىنكرىن ل سەر رىق بىن بەغدا و بەسرا، د ۋى بەلگەنامىيىن نا داخولزنامىيەك ھەبە كو ئاراستەى احوكمدارى ئامىدىن) ھائىبە كىن داکو (پىشكرارىن د ھەۋەگا سەرىزى دا بىكەت نى موبارەكەن خرابىكارا) كو ھېرى مېرىن بەغدا ئامانەكارى بۇ ۋى ھەبىن دىكر و پىنقىبە (نەو و زەلام و نوۋقەقەنى و غەشىرەتەن خۇ ل نك ۋى نامانە بىرا) و ل بن سەركردايتىيا ۋى كار بىكەن بۇ ز ئاللىرا ۋى موبارەكەن ئاللىرى، بىن ھەدىن نەو بەلگەنامە ئاللىنى لى احوكمدارى ئامىدىن دىار دىار بىكەت، كو بىنگومانە دى سولتان سىدى خان بەگ بىت، دىنەت زى نەم زەحمەتتيا پىشكرارىكرىنا وان ھىزان د شەرىن ل نەقەرىن نەھوار و گەران (زەلكاۋان) نا دەپنە كىن دانىنە بەر چاقىن خۇ كو نەو نەقەر ھىشى لىقەن و قەرىمەن و پلا گەرىمەن لى بىلە دىبىت و رىزەيا شەھىر ھەتا رانەبەكسى لى رىنە دىبىت، كو پىرىيا سوارىن وان ھىزان ل سەر شەرىن چىبابى د سەلەبەكەن پىرىيا چاران سىروسەقەم نا ھانپوونە مەشقىقان، بىنگومان زى نەو ھىزە د شەرىن بەسرا نا اېتن ھائىبە بەھس كىن، بىپوونە خومان سەرىزىر و شارەزەبى ۋەركىتەپون و ۋەلى ھائىپون پىشىن دىكەل لىن زىنگەھا نوو رابەپىن كو نەۋەكى خۇرىست و سەلەپىن زىنگەھا وان بوو.

مىر يوسىف خان كورنى سولتان سىدى خان بەگى:

ئاللىرى (سالا ۱۰۵۱-۱۰۵۸ مىش/۱۱۳۱-۱۱۳۸) زى احوكەم ل مىرگەھا بەھەپىلان كىرىبە، ئىدەرىن دىرۇكى بىن خۇجەسى چ زانبارىبان ل سەر ۋى پىشكىنشى مە ئاكەن، لى زىدەرىن ئوسمانى دىار دىكەن كو ۋى رۇقىن كىرلىك د ئۇبەراسىپونىن زىرانىنا مۇوسىل و كەركوك دا (بن كۆنترۇلا سەھەپىيان ھەبىپونە بەرى سەرىن چوارى ل عىرائىن ل سالا ۱۰۵۸-۱۰۶۸ مىش/۱۱۳۸) زى دەست ب

سىپانلى ل بەغدا ل سالا ۱۰۳۲-۱۰۳۳ مىش/۱۱۲۲) زى بەلەكى سىدى خان راسپاردىپو زى نامەبەكەن ز بىن داۋىن ۋەركىت و رانەستى ۋى پىشەرىنى بىكەت داکو رازى بىبىت و دەست ز پىشەرىپوونە خۇ بەرەمت و ب دانا احوكمدارىيا بەغدا بۇ ۋى ۋى سەردابەپن^{۱۱۹}.

ھەرچەنە زىدەران خۇ ز چارەنقىسى سىدى خان بىنەنگ كىرىبە پىشى پىشەرىپوونە سىپانلى بوۋبە نەگەرىن ۋى چەندىن نوپبارە بەغدا ز لاپن ئىرائىن قە بېتتە داكىر كىن، لى تىشلىن مەسۇگەر نەۋە ۋى دىكەل ھىزىن ئوسمانى بىن خۇقەكىنشاۋ، خۇقەكىنشاۋە پانەمەن مىرگەھا خۇ ل ئامىدىن و ل ۋىزى ھائىبە راسپارىن پىشەقانىيا بەرەپىن ئوسمانى ل كورەستىن بىكەت، نەقەسە زى پىشەقانىيا مېرىن لىۋاپىن سىپورى بىن نەلە پىشەپىنى كىن نەو لىۋا بەرەنگارى سەرسىيا ھىزىشەن ئىرائىن بىن، كورۇقە زى بۇ لىن چەندىن، د بەلگەنامىيا رۇزا ۱۳ ي ادى (۱۹-۱۰ مىش/۱۱۱۰) زى دا^{۱۲۰} قەرىمانەك ھەبە كو ئاراستەى سىدى خانى احوكمدارى ئامىدىن - ھەر بىن شىكۇدار بىت - ھائىبە كىن و ئىد ھائىبە كو گەلالى - ھەرىن سەرفەراز بىت - مېرىن مېرىن لاجان نامەبەك بۇ سولتانى ھانزىبە و ئىدا گۆلىبە كو لىۋاپا ۋى ل سەر سىپورىبە و نەق لىۋاپە رانەستى ۋى ھائىبەكەن بەراسەرى وان خەرمەننىن ۋى بۇ نەۋەلەنا بىلە كىرىن و نەو ل ئىزىكى نوزەمىبە و دىبىت نەق نوزەنە دەستۇرىئىبەكەن بىكەتە سەر، (بەر ھەدىن پىنقىبى ھارىكارىن بە بۇ بەرسىنگىكرىنا ۋى نوزەمىن، د نەق ۋى قەرىمانى دا ھائىبە كو نامىۋارىيا ۋى بىتە ب جەننىتان و نەھوارا ۋى بچەن دەمەن پىنقى ۋى ھارىكارىن دىبىت).

ۋەسا دىارە زى كو ھىزىن مىرگەھا بەھەپىلان شارەزەبى د شەرىن نەھوارىن بىشپورىن عىرائىن نا پەيداكىرىپو، ھەتا ۋەلى ھائىن چارەگا دى سولتانىن ئوسمانى د شەرىن بەك وان ھەر ل ۋى نەقەرى پىشە خۇ بىن گەرم بىكەت، ھەر بۇ نەۋەنە، ل سالا ۱۰۰۱ مىش/۱۵۹۲) زى سەبە موبارەكەن احوكمدارىن دىرەپول و ھوزە كو ئىك بوو (مېرىن موشەشەسەى بىن

ھەمما خۇيا مەزىن بىكەت.

ھەر بۇ ئەۋلاد بەلگەنامىدا رۇز ۱۵ ى شەعباندا ۱۰۱۱-۱۱۳۱ز^(۱۳) قەرىمانىك ئىدا ھەيە كۆ ئازاسىنى ھۆكەمدارن مەھران نامىدەن بايان و تاۋوس ھاتىبە كىن كۆ پىتەنپىيە كوردان رۇلەكەن دىيار و بەرجاڧ د وان شەرئادا ھەبىن ايىن پەبەۋەندى ب كاروبارن بەرگىزىكىن زىۋوسىل و كەركوك قە ھەبىن(ھۆسەھاتىبە ئەقە ل ۋى دەھىن كۆ ۋى سەردەھىس ھەرىو باژن ل دەرقەى مەسئەلاتىدا ئۇسىمانى بوون. ھەر ئەمۇ قەرىمان ھىندىك رىئەلەيان ب ھۆفە دگىرىت ل دۇر (كارىن ھەقپىشك و ھارىكارىيا موكەم ل ئاقىمرا وان د ۋى مەسئەلى دا). لىن ۋى بەلگەنامەين ئاقلى ھۆكەمدارن نامىدەن نەئىبانە. لىن كۆرۈلمەين دېرۈڭكى دىيار دىكەن كۆ ئەمۇ سولتان بوسىڧ خان كۆرۈن سولتان سىدى خانى ئاقىرىيە

ئەۋلاد چەلمىي زى د پەرنووكا كەرىڭا خۇ ئەۋلاد چەلمىي سىياھەتنامەسى دا سەرهاتىبەك قەكەزىيە كۆرلىيا ۋى ئەۋە كۆ ئەف بوسىڧ خانە اكۆ ب مېرىق سەۋۋرى ئاقىرىيە و دىيىت ز بەر ھىندى بىت چۈنكى ئەقە ب مەزىنترىن غەشىرەئا ل بن رۇبەرىيا ۋى دەھتە ھۇمەرنان ئەھلىبوو بەغدا داكۆ (كەرمەمكەلە) دىدارا مەردىن چۈۋارى پىشنى عىراق ز دەستىن ئىرانىيان رىزگارگىرى. كۆ ئەقە بوو ئەكەرىن ئىنگرېنا سولتانى ھەئا ۋى رادىن بېلارا كۆشتىنا ۋى بەدەت قىتجا ئەف بەلگەنامىدە بۇ ھە رۇلەكەن سەرىيازى ئەشكەرا دىكەت و ژەنەزىن سەردەھىس ۋى ئامازە ئەدەين و دىقنەت ئەم ل قىرە ئامازەين بەھىنە ۋى چەلمىي كۆ راسپەلرەئا قى ئەركىس ب مېرىق بەھىدىن. ئەھۋوربىنىيا ھىندىك ژەنەزىن پاشىر ھاتىبەنقىسەين^(۱۴) دىكەت بىن ئامازەكەرنە ۋى چەندى كۆ سولتان مەردىن چۈۋارى چ ز مېرگەھا بەھىدىن ئەزانىيە ۋى دەھى ئەھىت دەھى ھاتىبە اجول نەسبىنىن(كۆ ل ۋىزى مېرى ۋى ل سالا ۱۰۱۸ ى مىش/۱۱۳۸ ى ز د رى رەسەمەكەن پەيمەندانى دا قوباد خان بەگىن بوون ب ۋى دابوو ئىياسەين. لىنا سولتانى ھۆكەم مېرگەھا بەھىدىن ب رىيا سەبەستەمىن ھىرانگىرىن رادەستى ۋى كىر ب

قى ئاۋابى. بەلگەنامەين ئۇسىمانى پىشترەست دىكەن كۆ سەلتەنەئا ئۇسىمانى بەرى قىن دېرۈڭىن ب ماۋەبەكەن دىزى ھەر ئىشتەك ز مېرگەھا بەھىدىن و شىبانىن ۋى بىن سەرىيازى زالىبە. ھەمەسا مەھمەد ئەھمىن رەكى ئامازە كىرىيە ۋى چەندى كۆ ھەلك ئەھمەد پاشا دەست ب سەر مىلك ۋەلىن ۋى نا گىرلىوو و ھەبەمەكەن زى ال دىيارەكەن زىندان كىرىوو. لىن پىشنى كۆرۈمەكەن مەزىن بىن پارەى داى ز رىئەلەن مەركەفتىبە و قەكەزىيە مېرگەھا خۇ لىن ژەنەران ئەف زالىبارىيە توپمار ئەكەرنە^(۱۵).

مېر بەھىد خان بەگىن دوۋى كۆرۈن يوسىڧ بەگىن:

ل سەردەھىس بوسىڧ خان بەگىن كۆرۈن بايرام بەگىن كۆرۈن سولتان ھىسەين و ب رىئەدانا ۋى ماۋەبەكەن كۆرۈت كۆ ز ھەشت ھەيلىن سالا ۱۰۱۱-۱۱۳۱ز ئابۇرىت ھۆكەم ل مېرگەھىن كىرىيە و ئەكەرنىن قىن رىئەدانى ئەھلىبە زالىن كئا ئەرى ز بەر ئوۋشسۇونا ۋى ب ئەسلىھەكەن بوۋىدە. بان ز بەر ھىندى بوۋىدە كۆ چۈۋە كەشتەكەن و ئەشپايە ئامازە بىيەت بان زى قىلىدە ۋى بىكەنە شىۋىنگىر خۇ دەھىن مەئا ۋى ئىزىك دىيەت و مېرگەھىن ب ۋى راسپەلرەت ھەقچەرخەكەن ۋى بىن دەستىنقىسەك ژەمەر پا دى نقىسەبە ۋى ب اھۆكەمدارن دابەرۋەرا سالىۋ دەت و دىيەلەت كۆ ئەمۇ ابايەكەن دىۋقانى خۇبىدكار و ھەزاران بوو) و كەلمەك ھەلىنىيا خۇ ز مەئا ۋى دەرىزىيە^(۱۶).

مېر قوباد خان بەگىن دوۋى:

د ئاق دارا بىنەمەلا ھۆكەمدارن بەھىدىن دا رەھ ۋەقەشنا ۋى ناھىنە ئىياسەين و ئامازەيا ئىكەنەيا بىن ھاتىبە دان ز لاپىن اياسەين ئەھرىا قە بوۋىدە و ۋى كۆتۈپىيە كۆ دەھىن سولتان مەردىن چۈۋارى ل سالا ۱۰۱۸-۱۱۳۸ز ل اجول نەسبىنىن(بوۋىدە مېقان و مېرى ۋى د رى ۋەسەمەكەن پەيمەندانى دا قوباد بەگ اۋەك ئىك ز ئەشكەرنىن ۋى بىن كۆردا بىن

داپە ئىياسىيىن سولتانى جوگىمىن مېرگىمىھا بەھىدىنلار
 دىك مېرالىھ رانەستى وى كىرىپە، ئىنجا ھەكە ئەف
 سىمىھانىيە پا مۇست بىت، زىجىرا وى د جوگىمدارىن
 بەھىدىنلار دا دىن پىشى بوسىف خان بەگىن كورۇق
 سەئىد خان بەگىن بىت^{۱۱۰}.

مىرىن سۇران كىرىپە و ئەف خىزمەتچىيە بوپپە ئەگىرىق
 بىنەجھىبوپنا رەمىشا نەقىرىن رۇھەلانى بىن سىنوورۇق
 مېرگىمىھىن وى خەز ز رانەستى دىكر، چولكى مە دىت
 خولاندىگەھەك ل ئاھىدىن نامىزانىيە و ب ئالدىن
 وى ھانىيە ئافىكىن و پەرتووكىن پىرىھا بۇ پەيداكرىنە،
 ئىپىسەرىكىن پىشى ھىنگى ئى ئەو ب كەسەكى
 ئالقدار خولان دىتن وىچووپنەكا ھەقسەنگ، خولان
 ئەگىمىر و زىفەرىلەكا باش، ب كەسەكى ئۇرە بلىد
 سالىۇخداپە، ئىشلىق قىن سالىۇخدانى ئى پىشتراست
 دىكەت ئەوھ كو ھىنا كىفا داوپىن پا ئىفا خۇ ب
 بوپف جوگىمى قە ئەمەرىپە، ھەروەكى جوگىمدارىن
 سەرىمىن وى كىرى، بەلكى دەست ز جوگىمى بەرداپە
 و قوباد بەگىن پىسمايىن خۇ دىك مىر ل شىوونا خۇ
 داتپە^{۱۱۱}.

**مىر ھىراە خان بەگىن كورۇق يوسىف
 خانى كورۇق بايرام بەگىن:**

دىيار نىنە مىر ھىراە خانى كەنگى جوگىمىن
 مېرگىمىھىن كىرىپە و كا پەوان گەھىشچىيە سەر
 جوگىمى، شىيانداپە وى د زىجىرا مىرىن بەھىدىنلار دا
 داتپە پىشى قوباد خان بەگىن بوپ، وى كىرلىكى ب
 لايمىن سەرىزى داپە و لەشكەرى خۇ زىكخەستىيە
 و ھىزامارا وى لەشكەرى زىدەبوپپە ھىنا گەھىشچىيە
 دەف ھىزار سوار و دەف ھىزار سەرىزىن پىدە، ھەروەسا
 كىرلىكى داپە زىكخەستى پەبوھىدى بىن سەرىزى
 دىكەل مېرگىمىھى داسنى ل شىخان و وى مېرگىمىھىن
 ھارىكارىيا سەرىزى پىشكىنىش دىكر ھەر دەمى مىرىن
 بەھىدىنلار داخولاز ئى كىرىا ئەف پەبوھىدىيە سەركەھت
 و ل سالا ۱۰۱۸-۱۱۲۸مىش/۱۱۲۸ز مىرىن داسنى مىرزا اىن
 پاشى بوپپە پاشىلا، پىشەقلىيەكا مەزىن يا سەرىزى
 پىشكىنىش ھىھا سولتان مىرادىن چوارىن د شەرىق
 دەرئىخەستىنا بەغدا دا ز دەستىن سەھەبوپپان كىر، ئەفە
 سەرىزى ھىزىن دى بىن كورەى ب سەركىرەپەتپىيا
 قوباد بەگىن پىسمايىن مىراد خان بەگىن كو پىشكىدارى
 د وى ھەوون دا كىرىپون، ز لايمىن بوپپە، بىن داوپىن
 شىا نەقىرىن باكوور بىن مېرگىمىھا خۇ بىزىپىت كو
 بەرى ھىنگى ل سالا ۱۰۶۰-۱۱۶۰مىش/۱۱۶۰ز ھەكارىپان
 دەست ب سەرىا كىرىپو، بەلكى شىا ب ھىزىن خۇ
 پىشەرەوون بىكەت و نەقىرىن مېرگىمىھا ھەكارى ب خۇ
 ئى بىستىنىت، مېارە ئى وى ئەقلىپە وان نەقىرىن ل بىن
 كوئىنرۇلا خۇ بىپىلىت، پان ب ئىكجىزى ھىبىز بىكەنە
 مېرگىمىھا خۇ، بەلكى تىن بۇ پاشىمىھىرنا ھەقسىبوپپىن
 خۇ بوپپە، چولكى ھەر زو پىشى بەرگىمىھىنا ھەكە
 شىخەن ئىزى، خۇ ز وى مېرگىمىھىن قەكىشاپە، مىراد
 خان بەگ ھەقىزى دىكەل ھىرە بەگ|| خوپوشكا

**مىر قوباد خان بەگ كورۇق
 سەئىد خان بەگىن:**

ل سالا ۱۰۷۲-۱۱۱۲مىش/۱۱۱۲ز ب ھارىكارىيا مىراد خان
 بەگىن كورۇق بوسىف خان بەگىن پىسمايىن خۇ ھانىيە
 سەر جوگىمى، كىرلىكى ب كىرلىكىن لەشكەرى بىن
 مېرگىمىھىن داپە و ھىزامارا شەرىكەرىن وى زىدەكىرىپە ھىنا
 ھىزامارا وان گەھىشچىيە بۇرىن بىست ھىزار شەرىكەرىن
 كو ئىفا وان سوار بوون و ئىفا دى پىدە، ب قىن چەندى
 شىا بىزەكە سەرىزى كو ز لاين ھەھىدىنىخولازەكى
 المەھدوپپە) دەتە سەركىرەپەتپىكىن ز ئەف بىت،
 ھەروەسا ل سەرىمىن وى بىزەكە چورداخولاز ل نەقىرىا
 بەروارى بالا ب سەركىرەپەتپىيا ئەمىدال بالۇكى كو
 ئالغىرى ئىك بوو ز سەرىكەرىن بەروارى بالا و مىرىن ھەكارى
 خالە بەگىن كورۇق عىمامەدىن بەگىن سەرىھىلا، قوباد
 بەگ ئاپايمىكىن بىپىلۇماسى بۇ ز ئالغىرىنا قىن بىزلىق
 ب كارتىپە، وى قەرىمەتدا مەلك ئەمىز كو ئىك بوو ز
 ئەبازىن مىرىن ھەكارى، ھىزىش بىكەنە سەرى ئەمىدال
 بالۇكى و ھەقەبەمەنى وى، وى ئى ھىزەكە سەرىزى
 ب سەركىرەپەتپىيا كەلانى بىن كورۇق خۇ بۇ بىجھىنىنا
 وى ئەركى ھىزارت، لىن وى چىتر بىت چ شەرىان دىكەل
 ئەكەت، ئىنا دەست ب ھاپاندەكىن كىر و بىن شىا

دەستلەپتەنا و ل ساللا ۱۰۹۳مىش/۱۱۸۱ز مەرىپە دەستى
ھەسپەن ۋى سەئىدى و تېدا كەفتى^{۱۱۱}.

سولتان ئۇسمان بەگ:

ۋەك سېرى بازىرىكىن ئاگىرى اعفرا دەست ب زېانا
خۇ كرىپە ۋى دەستى ۋەلات ب رووانىن خوينەلو و
ئاگوكېپىن چەكدارى بىن ل ئاقبەرا ھەردو ھەسلىرەلەن
ھەزەرى و زىمەزى ژ لاپەگى و ئېزى ژ لاپەگىن دوۋفە
دەرىز دەپو. ئەف لېككەفتى ب كوشىنا بىن بەرى ۋى
و براين ۋى سېرى بەرى سەئىد خان بەگىن دوۋى ل
ساللا ۱۱۱۱ مىش/۱۱۹۹ز ب داۋىھات و پاشى ۋى ۋەك
سېرى بەھەتەن خوكم ل سېرگەھا بەھەتەن كىر.
ل دوۋف توۋمەلەگىن با ل سەر بەرگەھىن رۇھەلاتىن
بىن ئامىنەن ھاتىپە نەيسىن ب (سولتان) ئاقىن ۋى
ھاتىپە كو ئەفە زى قەزاندانا فى ئاسناقنى كىرگە
بىن سېرىن پىنئەنگىن فى سېرگەھىن ھەلگىرىن.
ئەخاسسە زى ل سەئىسالىبا شارەن.

ئەك ز وان كەسپەن سالىن ئەكىن بىن خوكمىن
ۋى دىنەن ۋەسا سالىخ دەست كو ئاشلى ل ۋەلاتى
بەھەھ بوۋىپە و خەلك د خالغۇشى و بەرغەھىن
دا بوۋىپە. لى فىن چەلەق گەلەك ئەفەكىلىبا و
اھىدەك رووانىن ئونمەنەن بىن چىن بوۋىن و ئالۋزى ل
سەرئەسەرى ۋەلاتى سەرھەلەن^{۱۱۲} و كۆند ھاتە
ئالەككىن و شەلەن ل ئاف خەلكى زىدەپو. سولتان
ئۇسمان زى سەرئەرى كو خەسەسارى د چارەكەنا ۋى
كېشەپەن دا دكەز باج ل سەر خەلكى زىدە دكەز كو
ئەفە ئەگەرەك بوۋ پەسماھەككىن ۋى اېلان بىرەككىن
ۋىا بىن ب ئاقىن زىزى بەگىن سېرى زاخۇ شۇرەش
ل سەر نكەت و غەشپەرت ل دۇر خەفەمبوۋىن، ئىنا
ئۇسمان ئەچار بوۋ پىلانەككىن ل دۇر ۋى بگىرەت ئەفە
زى ب زېنا دەرىپەنا دۇستاپەتەنبا خۇ بو ۋى و خۇ ۋەسا
دەپار كىر كو خەز نكەت خوۋىن ئەھىتە رەنن و داخوار
زى كىر بەھتەن لك ۋى ل ئامىنەن لىن جوداھىپەكە
مەزىن ل سەر چارەنەيسىن ۋى ھەپە ل ۋى دەستى
قەدگىزەنەك دەپزەت كو ئۇسمانى قەزەمانا كوشىنا
زىزى بەگ^{۱۱۳} و كورپىن ۋى بىن ل زاخۇ داپە. ھەندەك

غەبەل و ھەر پىنچ كورپىن ۋى و ۱۲ خەزەتكارپىن
ۋى بگىرەت. ۋەسا دەپارە زى ئەف روۋانە ئەك بوۋ ز
ئەگەرىن ژ بەرىكچوۋنا ھەفەبەمەنبا ل ئاقبەرا
بەرۋارى و ھەكەرىپىل ژ لاپەگى و ژ لاپەگىن دوۋفە
دەمەزاندانا بىنەمالەكە نوو ژ لاپىن مەلك مەزىز قە بو
خوكمەنەن كىرنا بەرۋارى بالا و ۋى بىنەمالىن ب بەرۋارى
خوكمىن سېرگەھا بەھەتەن خوكم ل بەرۋارى بالا
كىر و ھەنا ئەو ئەكەفتى ئەو زى ئەكەفت ل ساللا
۱۰۸۸مىش/۱۱۷۵ز زى ھەزىنەن قوباد بەگىن ھەزىنەكە
ئەنئەكەرىن ھەكەرىپىل ب سەرگەدەپەتەنبا سېر خەلد
بەگىن شەكەن. سېر قوباد خان بەگىن كىرگى ب
زانىست و زانا ئەا ھەر بو ئەۋۋە د ئەستەقىسا
اقتاۋى بىن حەزەلەككىن دا با ساللا ۱۰۸۱مىش/۱۱۷۱ز
اھەلەنەن ئەپتەمەن ئەستەقىسا ل بەھەد.
ھەزەرا ۱۱۹۲۱ كۆمەنئەك ھەپە و نەپەسەرى ۋى
مەستەقا كورپى مەخسۇد بىزەت كو امېرىن پاپەلەنەن
خودان قەلجىپەن مەزىن. بو رازىكەنا خودى و ژ بەر باش
ئاشاندانا ۋى. قەزەندەپە ل سەر زانەن بىن بازىرىكىن ۋى
بەھتە نەپەسەن. خودى خېرا ۋى بىنەسەت و خەز
ۋەتەن ۋى ب ھەھ بىلەت ۋى د ۋى خالغۇشەپەن دا و
ۋى د خوكمەت و داپەروەرىبا ۋى دا بەھلەت و زانا ھەر
ل بەر دىن ۋى نەخۇشەنقى د خوشەنقى بىن^{۱۱۴} قوباد
بەگ ل سەر دەستەلەتەرىبا خۇ بەرەۋەسەۋو ھەنا ل
ساللا ۱۰۹۰مىش/۱۱۷۹ز زىنى ۋەھەرا داۋىن كىرى و مەن
كىچ ل پاش خۇ ھەلەن كو ئەك ز وان ھەقەزىنا بارام
خان بەگىن كورپى يوسەف خان بەگىن بوۋ بىن پەشتى
ۋى بوۋە خوكمەنەن سېرگەھىن^{۱۱۵}.

سېر بارام خان بەگىن كورپى يوسەف خان بەگىن:

دېرۇكا ز داكىچوۋنا ۋى ئەھاتىپە زانەن. لىن ل ساللا
۱۰۹۰مىش/۱۱۷۹ز ب ھەزىكەرىبا قوباد خان بەگىن مەم
و خەزىرى خۇ بوۋە خوكمەنەن سېرگەھا بەھەتەن.
ب كەسەككىن خودان بەپار و گەلەك تېگەھەنشى
ھاتىپە نەيسىن پەپەۋەنەپەن باش دكەل دەۋلەنا
ئۇسمانى پاراستىنە. ئىنا ئاسناقنى امېرىن سېرانا ب

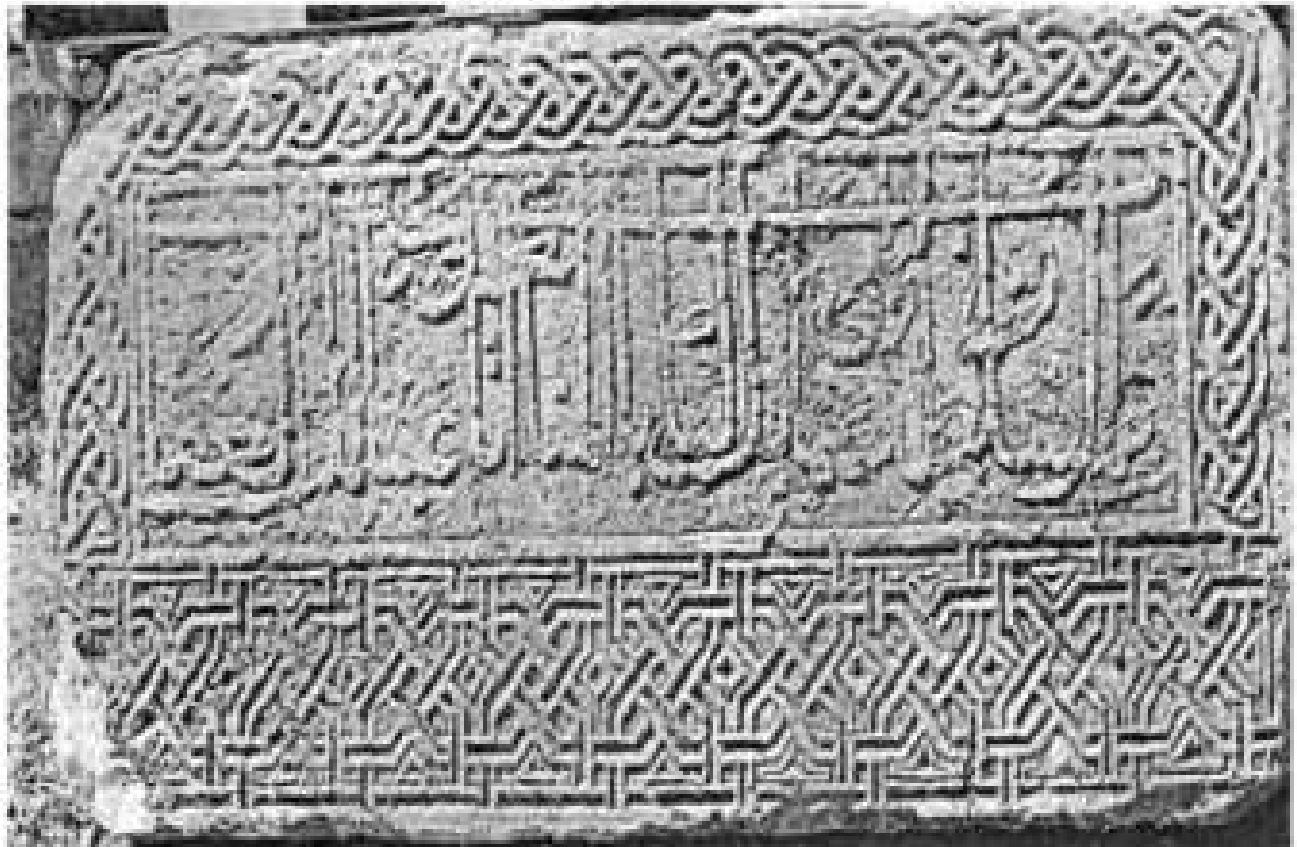
غەشىرەتەن بىت كۆ گۈنگۈرۈن ھېزىن پىشەنەتەن
ھېرگەھن بېۋىنە

ل سەردەمەن ھۆكەم ۋى پەيۋەندى بىن بەھىدىن
دەمەل ۋىلايەتا بەمەدا گەمەك ب لەز نىكچوۋن
ئەف نىكچوۋنە ۋى (بەر ۋى چەندى بۈۋىە چۈنگى
سولتەن ئۆسمەن كارۋىارن سەرىغەشلىكۈرنا
ھېرگەھن ب ۋالېن بەمەدا ھەسەن پاشاى ئە
۱۱۱۱-۱۱۳۱مىل/۱۷-۱۷۲۳) گۈرەبېۋىن كۆ بەرى
ھىگى ب ئاۋىەكۈن نىكسەر ب ۋى ب خۇفە د كۈرەداى
بۈۋن ھەر بۇ نەۋىنە د بەلگەنەمەھا بۇزىن داۋىن بىن
ھەيفا رەمىيا سالا ۱۱۲۱مىل/۱۷۱۱) دا ھەرمەنەگا
سولتەن ئۆسمەن ھەبە كۆ ئاراستەن ئەمەد
پاشا ھاتىبەكۈن ۋ تېدا اچ بىن ئەقەبەت ب پىشەنەسەن
ل سەر ۋى نەشەن بىن داۋىن پىشەكۈنەن كۈرنا بېھارەبە
كۆ اېنەھەكۈرنا نەھەى ۋ رەمەتەن ل ئەھىدەن د

سەرىھەتەن ۋى دېيەن كۆ ب دىن خۇ نەسەت (ھۆكەم
بەھىدىن بەردابە^{۱۱۳۱} ل ن نەبەرنەفە ئانا زىبە ب ۋى
ئاۋىى ب داۋى ھاتىبەت چۈنگى پاشاى دېيەن كۆ
ب ھەرمەنەگا سولتەن ھۆكەم ھەركۈرۈبە ئىجا
ھەكە ئەف نەسەتەدەتە ب راسنا ھاتىبەت رۈۋەن
ۋى ھەر رۈۋ ئەۋ پۈست ھەركۈرۈبەفە ۋ ئەۋ نەپسارن
نەۋەنە ئۆسمەن بۇ ھەرتەن بىار دەمەن كۆ ئەۋ ل
سالا ۱۱۱۸مىل/۱۷۰۸) ل ۋى پۈستى بۈۋىە د قان
نەپسارن دا ھەرمەنەن نىكلاگەر ھەنە كۆ پىشەبە
سەرىن ئازاۋەگۈرۈن ھەۋەكۈ ھۇسا نەفكۈرنا بىنە
راھىلان ۋ راسەتەن ۋالېن مۇۋەسەن بىنەكۈن داكۆ بىنە
سزادان ھەرومەسا ژ بەرگۈ پىرەيا ۋان زىبەرتەن ھەردو
غەشىرەتەن زىمار ۋ مەزۋورى بۈۋن سولتەن ئۆسمەن
ئەۋ ھەرمەنە بۇ نەركەفەن بىجە نەئىنا^{۱۱۳۱} دىت ۋى
ئەفە (بەر پەيۋەندىيا ۋى يا ب ھىز دەمەل ھەردو

خىشەن ۱۱۳

ژ بەرىن ھەلەن ھاتىبە چىز كۈن

ئىنا فەرمانەك ب نەستەئىنا بۇ ۋەزىرغا ھۆكۈم
 مېرگەھا بەھدىن سەرىرى قىن پىشتەقلىق
 نەزگەھىن بىلەن فەرمانەك بۇ غەلى پاشاين والىن
 ھووسىل زى نەزىخىست داكو ھارىكارىيا زىبىر
 پاشا بىكەت بۇ ۋەزىرغا ۋى پۇستى، ئىنا ل سالا
 ۱۱۱۳مىش/۱۷۰۱از ب فەرمى ئەو پۇست ۋەزىرگەت
 ئەوون بەرى ۋى ھۆكۈمدارىيا مېرگەھىن دىكەر ئۇسمان
 پاشاين مەمن ۋى بوو، لىن ۋى ب دىن خۇ، ھەروھىنا بۇ
 ب جەھىننا فەرمانا سولتانى، بۇ زىبىر پاشاين برازىين
 خۇ نەستە ل ھۆكۈمدارىين بەردا.

زىبىر پاشا ب ئاقلىمەندى و سىياسەتمەدارىن بىن
 بەرتىلىش بوو بۇ ئەۋۋەنە ۋى خىزمەتلى دىگەل قەھەمەد
 بەگن ھۆكۈمدارىن جىزىن گەر و ئەف ئىزىگىۋونە
 نەئىن بوو ئەگەرىن ۋى چەندىن رەۋش ل ئاقىغرا
 ھەردە مېرگەھان بىنەجە، بىيت، بەلكى بوو ئەگەرىن
 ۋى چەندىن زى ھارىكارىيەكا سەرىرىيا مەقار ل
 ئاقىغرا ھەردولا پەيدا بىيت، ھەر بۇ ئەۋۋەنە، نەمن
 مېرىن ھەكەرى ھىزىن كىرىيە سەر نەقەرىن پاكچەرىن
 مېرگەھا بەھدىن و ھىزىن ۋى ب سەزىرگەھىيە
 اجىل قەھەر ب سەر نەقەرىن رۇزەھەلاتىن بەرۋارى بالايا
 مېرگەھىن گەلى، مېرى جىزىن ب ھىزىن خۇ ھارىكارىيا
 مېرىن بەرۋارى بالا كر و ھىزىن ۋى ب ھارىكارىيا ھىزىن
 زىبىر پاشاين ب سەزىرگەھىيە ئۇسمان بەگن مەمن
 خۇ ھىزىن، شىيان ھىزىن ھەكەرى بىشكىنن و
 اجىل قەھەر و ھىزىرەكا سەزىرگەھى و بوۋىكەھىنن
 ۋى بىكۆن زىبىر پاشاين پەيۋەندى بىن موكەم دىگەل
 سولتانىن ئۇسمانى و مېر و والى بىن ھەقسەۋىين
 خۇ ھەبوون، ئەفە زى بوو ئەگەرىن ۋى چەندىن رەۋش
 مېرگەھىن ل سەزىمەن ۋى بىنەجە، بىيت، لىن
 ب نەستە ئىزىن كا ز بەر ج بۇ بەھرام پاشاين
 كۆپىن خۇ نەستە ل ھۆكۈمدارىين بەرداينە و لىن زاخۇ
 د نەستەن خۇ دا ھىلايە، كو ھەئا مەنا خۇ ل سالا
 ۱۱۱۴مىش/۱۷۳۱از ل ۋىزىر زىپە^{۱۱۱}.

سەئىزىن والى مەسەن پاشايدە و ھەكە پىنقى بوو
 دىقەت ئەو سەزىرگەھىيە ھىزەكا خۇ بىكەت و قەسنا
 ۋىزىر بىكەت بۇ چارەكەن كىنەھىين ل ۋىزىر ھەينە
 (۱۵۹).

ھەر ل ھوۋف ۋى بەلگەنامەين سولتانىن ئۇسمانى،
 ئۇسمان بەگن مېرى بەھدىن ل پۇستى ۋى لادايە
 و ا بەھرام ل شوۋىن دانايە، كو ئەف مەسەلە زى
 ھەندەزە دىگەل زىبىرى بىن خۇجەھى بىن ديار دىكەن
 كو پىشى ئۇسمان بەگ، قوباد بەگ پاشى زىبىر
 پاشاين ئىككى ب ھوۋف ئىكرا ھاتىنە سەر ھۆكۈمى،
 بەلگەنامە بەھسنى ۋى چەندىن دىكەت كو ئۇسمان
 بەگ نەزىرىيونا خۇ نەزىرىيە شوۋىنگىن ۋى ل شوۋنا
 ۋى ھاتىنە دانان، ئىنا ھاتىنە كو ارتىگرى لىن كىرىيە
 بىكەھىنە جەھىن كارىن خۇ و ۋەزىرگەتتا نەزىر پۇستىن
 خۇ، ھەروھىنا بەھسنى چالاكەتتىن خىراكارى بىن
 ئۇسمان بەگن ھۆكۈمدارىن بەرى بىن ئامىدىن زى
 دىكەت، لىن سەرىرى ھەندىن، ئۇسمان بەگ - ھەر
 ۋەكى ھاتىنە سالىخەدان - د قىقەھ و ئابىنى دا
 نەستەھەل بوۋىيە و سەزىمەن ۋى ب سەزىمەن
 پىشكىمەننى نەستە ل قەھەمدان، ئىك ل كارىن ۋى
 بىن بىناسارى زى ئوۋزەنكەن نەزىرگەھى رۇزەھەلاتى بىن
 بازىرىن ئامىدىن بوۋىيە كو ب نەزىرگەھى زىبىر ئادارە و
 ئەف نەستەپەيە ل سەر قى نەزىرگەھى ھەپەزەم
 ھذا الباب السلطان عثمان بك، ئانكو ئۇسمان
 بەگ ئەف نەزىرگەھى ئوۋزەنكەرىيە.

مېر زىبىر پاشاين

كۆپى مەھىد خان بەگن:

مېر زىبىر مېرىن زاخۇ بوو نەسنى باين ۋى ل
 سالا ۱۱۱۱مىش/۱۶۹۹از ھاتىنە تېرۇر كىن، قەسنا
 سەئەئەۋىل كىرىيە داكو ئاگرىيا خۇ بۇ نەستەلاتىن
 ئۇسمانى ل نەزىرگەھى بىلەن (باب العالى) ديار بىكەت،

زیادہ:

1. شرفنامہ، پب 119
2. دفتر مہمتہ 9 سے 11 ل 11 ی ستمبر 971 - ستمبر 1218 زبیر
3. شرفنامہ، پب 128
4. محفوظ القیاسی: امارۃ یھدیان العباسیہ بن 88
5. اولیا علی فی کربستان بن 111
6. دفتر مہمتہ 1 سے 278 بن 13 ذی الحجہ 977ھ/1571م
7. دفتر مہمتہ 7 سے 111
8. دفتر مہمتہ 7 سے 111، ذی الحجہ 971
9. نورالمایزین وقاتر بصرہ الارشیف العلمانی - ہاتھکھامبین لتمام بن خاتمہان د القزوینا ناصر داند، و الشجرۃ الزبویۃ و شرفنامہ، پب 129 و رحلۃ اولیا علی فی کربستان 111 و سجل شامی بفرگن 2 پب 187 و 136 و امارۃ یھدیان العباسیہ بن 88 و الکواء فی یھدیان بن 130 و تاریخ العراق بین املاکین بفرگن پب 14 و 108 و العراق العباسیہ بن 28 پھرنوکتا عد المسلمان حسین الولی امیر یھدیان اپریل 9-10 و محمد عبد اللہ لایمی، معرفۃ بن زبیر ل مہرگھا یھدیان، د پھرنوکتا: امداد مہوکتی ل نور لائمنین، ہائیمہ بحلاف کین، بھوک 1009، پب 181-191.
10. عبد اللہ السلام وہب ودریج علی: شواہد المطبوعۃ السلطانیہ فی العباسیہ، عہدین 11، 1، پت 31-39 و عبد اللہ مورید، العتبات الاملاسیہ فی العباسیہ، نیزا مکتورابن یا نحدالاکبر کو پیشکیشی کواپرا لہابن یا زاکویا مبعلاصیین ہائیمہ کین، عہدین 1007، پھیرین 111-127.
11. نور المانی: اکثرہ فی یھدیان بن 131 و محفوظ القیاسی: امارۃ یھدیان العباسیہ بن 88
12. دفتر مہمتہ 11 سے 73
13. دفتر مہمتہ 11 سے 8
14. دفتر ذیل مہمتہ 1 سے 120
15. دفتر مہمتہ 17 سے 63
16. دفتر مہمتہ 17 سے 987
17. دفتر مہمتہ 17 سے 107
18. دفتر ذیل مہمتہ 3 سے 111
19. دفتر مہمتہ 18 سے 3-5
20. شرفنامہ، بن 139
21. دفتر ذیل مہمتہ بفرگن 3 سے 111
22. دفتر مہمتہ 18 سے 122
23. دفتر مہمتہ 19 سے 112
24. دفتر مہمتہ 19 سے 112
25. شرفنامہ، بن 113
26. دفتر مہمتہ سے 29
27. دفتر ذیل مہمتہ بفرگن 3 سے 111
28. دفتر مہمتہ 17 سے 73
29. دفتر ذیل مہمتہ سے 29
30. دفتر مہمتہ 18 سے 170

ئەوليا چەلەبى ل بەھدىنان

4. ئزار ئەيووب كولى

زانكۇيا زاخۇ - كولىزا زانستىن مەھتابەتى

كوردىستان كەرىلەمە¹¹. بىلى رەنگى بىار بىت كى وى ل سالا ۱۶۵۵ز بۇ ئىكەمىن چار سەرەدانا كوردىستان كىرىپە

بەرى ئەم بەخسنى سەرەتتيا ئەوليا چەلەبى ل بەھدىنان بىكەن پىنقە بىزىن كىو دانەيا چەكەرىيا ئەخمەد جەمەتى دا چ پىزىن سەبارەت ب ئەمىدىن و بەھدىنان بىنرا ھەرچەندە وى سەرەدانا بەھدىنان و جىزا بۇلار زى كىرىپە و پىزىننىن كىرگ ل سەر فەن ھەرە مەركەھان پىشكەنشىكىرەنە ھەرەمسا د چاھا كوردى يا فەن پەرتووكىندا ئەوا زاپىن مامۇستا سەمەيد ناكاسفە ھاتىبە ھەرگىزان زى چ نامازە ب بەھدىنان بىنە- و زەن چەلەن دەپتەرائىن كىو مامۇستا سەمەيد ناكاسى د ھەرگىزان كوردى يا فەن پەرتووكىندا پىشت ب دانەيا چەكەرىيا ئەخمەد جەمەتى كىرەلەپە¹²

ھەرەمسا ئىك زكىمەسەبىن پەرتووكا سىباحەتنامە ئەو كىو ھەلا ئەھا چ دانەبىن ئەمامىن وىن ئەھلەنە دىن. و ئەو دانەيا ئەم فەن كىوتارىندا پىشت بىن دەستىن ئەمامىن دانەيا پەرتووكىنە. بەلەن ئەو زى پرە ز فالاھى و كىمەسىيان

ز لاپەكى دى فە ل دەمىن خىواندا پەرتووكا ئەوليا

پىشكەن:

كەرىكەن ئورك مەھمەد زەلى كىرىن دەرىش بىن بەرنىاس ب ئەوليا چەلەبى سالا ۱۶۱۱ يان ۱۶۱۶ز ل بازىرىن سەتەبۇلۇن ز دىكىمۇبە ل سالا ۱۶۸۲ز چىووبە بەر دىلۇفالىبىا خىوون و ئىزىكى ۵۰ سالان ز ئىانا خۇب كەرىياتىن دىناق پىرىيا دەقەرىن دەولەتا ئوسمانى ھەندەك دەقەرىن دەرقەنى وئە بىرانىيە ز ئەنجامىن فەن كەرىيان و سەرىورى پەرتووكەمكا ب ئالۇدەك ب ئالەن سىباحەتنامە دانەپە كىو ز ۱۰ پىشكەن پىشكەت بۇ ئىكەمىن چار ۶ پىشكەن فەن پەرتووكىن د ئالەپەرا سالىن ۱۶۱۵-۱۶۱۱ھىق/ ۱۸۸۶- ۱۸۹۸ز) زاپىن ھىزۇونىسەن ئورك ئەخمەد جەمەتە ب رىتقىمما غەرىبى ل سەتەبۇلۇن ھاننە چەكەن¹³ ئەوليا چەلەبى پىشكە چىوارىن و ھەندەك ز پىشكە پىشەن ز پەرتووكا خۇ بو كورد و كوردىستانى تەرخان كىرىپە¹⁴ ھەرچەندە ب دەرىشى بىار ئەكەرىپە كىو كەنگى وى دەست ب گەشتا خۇل كوردىستانى كىرىپە بەلەن ب ئاشكەرىيى دىبىزىت كىو ئەو ل سالا ۱۰۶۶ھىق/ ۱۶۵۶ز سەرەدانا ئەمىدىن كىرىپە¹⁵ بىلىنى ل جەھەكەن دى دىبىزىت-ئەز ۱۱ سالان ل ۱۰۶۶ھىق

لینکلن چایا پرتووکا سیاحتنامه

۱- بۇ دیار گریا جهه و سنوور و سهستان زور جاران تووشی شاشین بوچه

میری بهدینان

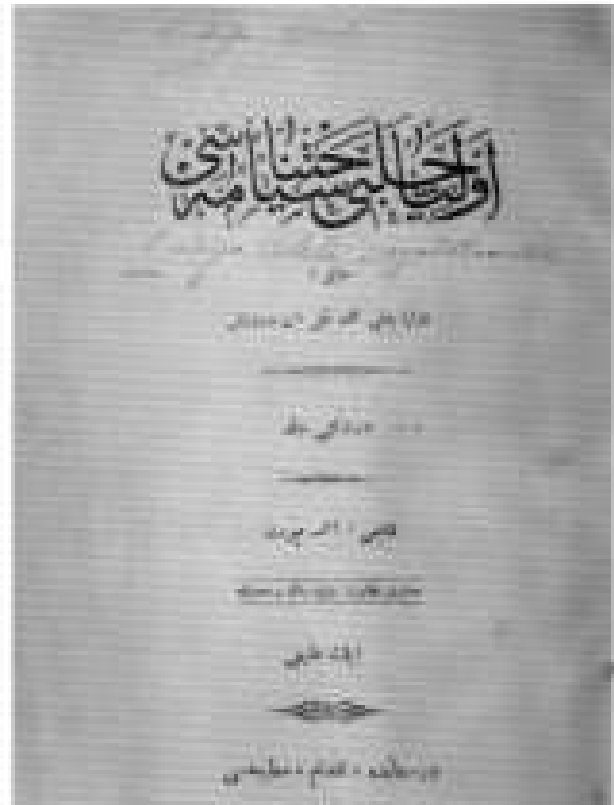
ل فی سردهمی کی بوو:

همروهک هاتیبه گونز لولیا چلمی ل سالا ۱۱۵۱ ز سرهدانا نامین کرپه. نو دکمل کسهکن ب نلفن اکوله یوسف ناغا کو کهنخوداین والین بهغداد سورنرا پانلای بوو بۇ خواستنا کجا میری هاتیوو نامیدین و چاف ب میری وی کفتیوو. یفلن لولیا ب نو شینویان نلفن میری بهدینان دلنیت. هتمک جاران ب شینویان سعیدخان و چعد جاران ب شینویان موسعید خان؟

زینهرین ل بهردست ل وی باورینه کو ل وی دمی میری بهدینان (مورادخان بهگ کورن یوسف بهگرا بوو^۱) و بن گویمان نعه بوجوونه غلمنه چونکه همی لولیا چلمی سرهدانا نامیدین کری بهحسن خواندنگهها (مورادخانیه) کرپه کو بیری هینگن زلابن میر مورادخانیه فله هاتیوو نفاکین

سبارت سعید خان ب دوستی یار لینه کا نو کییا و هم ب دور نابین کو سعید خان ههمان اسمعید خان کورن یوسف بهگرا بیت لوق نلفن وی د رووداین سالین ۱۰۱۱ (مطرا) ۱۱۲۱ ز هاتی^۲ و ل دمی لولیا چلمی سرهدانا نامیدین کری چ میرهک ب فی نلفن حوکم ل نامیدین نهدگر. لهورا پتر هنز بۇ هندی دجیت کو میری بهدینان ل وی سردهمی موسعید خان بیت.

موسعید خان میرهکن بهدینانه کو پزانین ل سرورن لینکجار کینم و بهگمنن د بهلگهنامهبهگینا هاتیبه کو میرهکن ب نلفن موسعید خان کورن موراد خان کورن سعید خانیه بۇ شاهویهکن حوکم ل نامیدین کرپه^۳ و بن گویمان نعه دی ههمان نو موسعیده بیت لوق لولیا چلمی بهحسن لینکری و نشنن فن بوجوونا مه پشتراست دکت

چلمی دلنیت نعه خاله ل بهرچاف بویتتهوهرگرتن:

۱- پتربیا نو پترابینن لولیا ز بۇ سردهمین بیری خو فهدگرتت دین پانلونه یار هتمک راستی پیدا هتم:

۲- بۇ رووداین سردهمین خو لولیا کسهکن زینه راستگوف، یفلن صغاین، سهرهزای گهریان و خواندنا خو. نو کسهکن زور ساده و خوش باور بوو و همر نشلمکن وی بهیستن لینکسهر د پرتووکا خودا نفیسیه بیی کو هنز د راستی یان نراسنییا وینا بکعت:

۳- لولیا چلمی ب صرنکرن و زیندروین دهینه نیاسین، و بۇ خوبهرن پرتووکا وی دیار بیت کو وی همولدایه پرتووکا خو وهکو شاهنامهبهکن لرن بکعت کو بر بیت ز بابنن سرنجراکیش و جهن سرسومانی

شەھەر زېر و مېرگەھا سوران كىر، ل دوولدا سەرەدانا ھەردو باژىرېن ھەمۇلېر و كەركىووك كىر. پاشى ژ رووېارېن زىن مەن دەرىسەر بوو ھەتتە بىناڧ «مېرگەھا بەھدېنان جەنن ھوكمىن مېر سەبېد خانى» دە، و بەرھەف باژىرېن ئاكرېن ھات و دىنكا خېدا سەرەدانا ھان گولدىان كىر.

۱-گوندې زىبار:

ئەوليا چەلەبى ب فى رەنگى بەھسسى فى گوندې دكەت، گوندەگىن ئاھەدانە، ژ ۲۰۰ خانىيان پىنك دەھىت كىو ژ بەر و ئاخىن ھاتىنە بروسىت كىن، مەزگەفت و مەدرەسە و باغ و باشچە لىن ھەنە.

۲-زىبارا ھەلى [ھالى]:

ب دووراتيا ۱ دەمۇمېزان دكەھىتە باكوورېن گوندې زىبار، ژ ۵۰۰ خانىيان و مەدرەسە و مەزگەفت و مەمام و باغ و باشچەپا پىنكەھىت و ئاھەكا خۇلئ لىندا ھەپە.

۳-گوندې لەگاندىر Legandir:

گوندەكە دكەھىتە باكوورېن زىبارا ھەلى ب دووراتيا ۳ دەمۇمېزان و دكەھىتە بىناڧ خاكا ئاكرېندا، ژ ۳۰۰ خانى و مەزگەفت و مەدرەسە و خان و مەمام و باغ و دووسىلتان پىنكەھىت، ل فى گوندې ئەو خەلاتىن [والىن بەغداد] مورتەرا پاشاي دابنە مە ژ سەر پاشنا ھەسپى كەفتن و پارچە پارچە بوون، پاشى ئەم بەرھەف باكوورېن لەچووېن و پىلتى ۳ دەمۇمېزان دى ئەم كەھشەپنە گوندېن اھوووزارا.

۴-گوندې ھوزدار Huzdar:

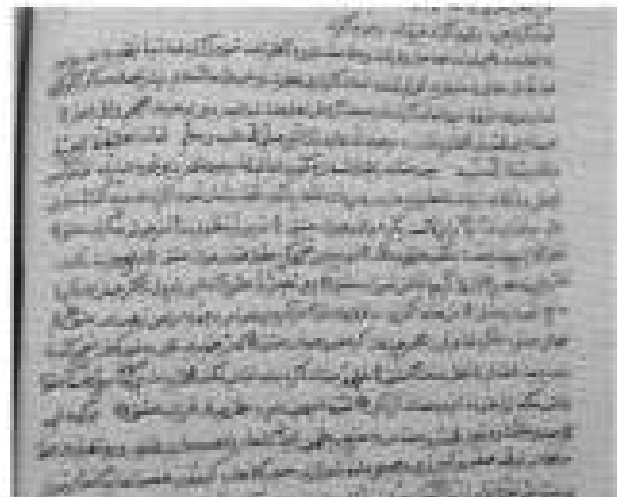
ئەفە ژى گوندەگىن بېبە سەر ب سەنچەھا^{۱۱} ئاكرېن ھە، ژ ۱۰۰۰ خانىيان پىنكەھىت كىو ژ بەر و ئەھقىن ھاتىنەئافاكرىن، مەزگەفت مەدرەسە، مەمام، خان و ئمارەكا باش ژ دوكتان و باغ و باشچە لىندا ھەنە. ئەمارا زاتابىن وېن لىنكجار زۆرن، با راست چ گوندېن كورەسلىنى بىن مەدرەسەنېن، و پىلتى ۷ دەمۇمېزان دى ئەم بەرھەف باكوورېن لەچووېن ئەم كەھىلتىنە باژىرېن ئاكرېن.

ئەو كىو د بەلگەنامەبىندا ئاڧىن ھەتتەك كورېن وې ژى ھاتىنە باش كىن و نو ژ وان ب ئاڧىن سولتان ھسېن و قوباد بەگ بوون، و ئەوليا ژى د كەھشنا خۇدا بەھسسى نو كورېن مۇسەبېد خانى كرىتە ب ئاڧىن سولتان ھسېن كىو مېرېن ئاكرېن بوو و قوباد بەگ كىو ھوكم ل باژىرېن زاخۇ دكر - ھەرىپك دى ھىتە بەھسسىگىن، و ھەرىچەنە ئەوليا چەلەبى ئاڧىن مېرەكى ب ئاڧىن بووسىف بەگ ژى ملىتېت بەلى ئەو دېئىزىت كىو بووسىف بەگ مېرېن سەنچەھا مەزوورې بوو، لىن ئىلتىش چ گومان لىندا ئەبى ئەو كىو بووسىف بەگ مېرېن فەرمېن بەھدېنان بوو و ل سالا ۱۱۲۱ز نووشى ھىزىشەكا مېرېن ھەكارىيان غىماموېن بەگى بوو^{۱۲}، و ل سالا ۱۱۲۸ز ب فەرمانا سولتان مورتان چوارېن (۱۱۲۱- ۱۱۲۰ز) ھانىوو كرىن بەلى ھەر زو ھاتەبەردان و ھوكمىن وې بو ھالە لەگەرئەن^{۱۳}، ئەورا ئەم ب دوور تەبىن كىو مېرېن مەزوورې بو مەھبەتگىن دەست ب سەر ھوكمىن بەھدېنان با كرىتتە^{۱۴}.

گەشتا ئەوليا چەلەبى ل بەھدېنان

ئەوليا چەلەبى گەشتا خۇ بو بەھدېنان ژ باژىرېن بەغداد دەستېنكەر، ل بەراھىن سەرەدانا دەفەرا

بەرەپەك ژ پەرتۇكا سىيامەتنامە كىو بەلن ھوزارا مەلا رەھدەرتى لىندە

زىبەر، لەكولەر

ئاكۇرى:

ئىككىمىن باۋۇرىي يەھۇدىيان كۆ ئىتوليا چەلەسى سەرھەدا ۋى كىرى باۋۇرىي ئاكۇرىا بە چەلەسى ب فى رەنگى بەھسەن ئاكۇرى دىكەن» ئەف شاره زلاين ئىمامىن ئەلى قە ھائىبە فەلەج كىن ئەو دىگەل چەند ھزار كەسان ز ئەشكەرى ئىسلامىن ز كوفە دائىرىن و شىيان باۋۇرىي ز دەستىن ھاكىمىن ۋىن ھاپووسا كۆم ز بوندىھا تەوشىروانى بوو دەرىنخىت ل ۋى دەسى دىگونىھ خەلەك ئاكۇرى اھمىدى^{۱۱۱} ئەو مەلەنەكەن كەلەن كۆم بو سەردەمىن ھەزەننى يۈنۈسى قەدىگەن ل سالا ۲۱مىن ئىمامىن ئەلى ئەف ھەمىدىيە بو ئىسلامىن فەخوانىن و وان ھەمىيان باۋەرى ب ئىسلامىن ئىيان ۋەھنا ئىھا خۇدان باۋەرىيەكا پاكىن ئەو سۈنۈى و شىافەسى ئە ئەو كوردىن شىافى و خورى ئە و چۈنكە ئىمامىن ئەلى ئىھايا خىزى بو وان كىرىيە ئەورا ئەو كەلەك ب نەش و بۈندەھن و زىۋكەن وان كەلەكەن ل رۇزھەلاتا باۋۇرىي چىيان ئاكۇرى ھەبە كۆ دىكەفەتە سەر سىنورى دىگەل ھەجەمان [سەھەۋىيان] ل ۋى چىيان ھەفەت جورە كەنن باۋۇر ھەنە ز وان زەرىنخ جىن نامىن سەر و زىر باۋۇرىي چۈلەمىزگىن كۆ پاتەختىن ھەكەرىنە دىكەفەتە باكۇورى فى باۋۇرى

ل باشۋورى ئاكۇرى باۋۇرى ئەينەوا ھەبە كۆ جەنن پۈنۈس اس بە پۈنۈس چار ل فى باۋۇرى و چار ل مۈۈسەن ئاگىنجى بىۋو بەلى زىەر سەركىشى و سەرداپچوونا كوردان تەچار بوو دىگەل ھەندەك ز كوردىن ھەمىدى بەرەف رۇزناھا بچىت تا كەھشەنئىيە دەريا سېى و ل بەر ئىقا دەرياي كۆلەكەن ھەمان (پەرسىنگەھەك) تروسەت كىر و ب عىبادەتى قە مۇۋول بوو^{۱۱۲} ھەندەك قەگىزەنن مېزۈنۈنقىساندا ھائىبە كۆ دەمىن پۈنۈس مىرى قان كوردىن ھەمىدى ئەھەنگا ۋى زى ب رەخ ۋىلە قەشارتن! و د ھەندەك قەگىزەنن مېزۈنۈنقىساندا^{۱۱۳} ھائىبە كۆ پۈنۈسى زور ھەز ز قان كوردىن ھەمىدى دىگر و ھەفەت سەلان دىئاف واندا زىايە و خەلەك بو باۋەرىيا ب خۇدىن داخواز كىرىيە و ل ۋىزى ھەندەك مۇعجىزەۋىن پۈنۈسى زى بەيدا بۈۈنە.

ھاكىمىن ئاكۇرى:

ل نوبىف ياسايا سولتان سەلىمانىن قانۇنى ئاكۇرى سەنچەقەكا سەر ب ھاكىمىن ئامىدىن قەبە و ئامىدى زى سەر ب ۋىلايەتا بەغداد قەبە بەلىن سىرى ئاكۇرى ئە (ئوسمانىيە بەلكو سىرى ئامىدىن چەكەن ھاكىمىننى بو دەنئىت و ۋى دىكەنە خۇدان اظھەل و علم [دەھول و ئالا]^{۱۱۴} و ل دەمىن شەرىئا ل زىر ئالائىن سىرى ئامىدىن و ب قەرىمانا ۋالىن بەغدادنى پىشكەلەرىن دىكەنە ئەرەبى سەنچەقەكا ئاكۇرى ئابىنە اغۋامىن ھەپوون^{۱۱۵} و د ئىسسىنن قەرىمىدا ب ناساقتىن امىر محترم» سىرى زىزەرا ھەنە بانگىن ۋەھولەنا ئوسمانى دەستىۋەردانى د باج و خەراج و داھاتىن ۋى دا ئاگەنە و ب ھىچ شىۋەبەكەن دىئاف فىن سەنچەقەكا انقۇطاع^{۱۱۶} و زەھامەت^{۱۱۷} نىن كەلا و ھەمى ئەردى ۋى نىن قەرىمانا سىرى ۋىدائە و چ كەسەك ز ئوسمانىيان ب چ رەنگان مابىنكىرىن د ھاكىمىن ۋىدا ئاگەنە ئەلەنەت قازىن ۋىن زى ز لاين سىرى ئامىدىن بو كەسەكەن زانا و خۇدىناس ھەنەدان و بەگىن ۋىن سەردارىيا ۲۰۰۰ كوردىن ھەمىدى دىكەنە بەلى دىئاف خاكا سەنچەقەكا ئاكۇرىا ئىزىكى ۲۰ ھزار كوردىن (ئىسكەندارا ھەنە ل باكۇورى ۋى ب چوار قوناقان^{۱۱۸} ۋەلاتىن ھەكەرى ھەبە و زلاين باشۋورقە دىگەل شەھەرەۋىزى ھەقسۈۋىيە و ل رۇزناقەبىن ۋى ب بوورائىا د قوناقان باۋۇرى ئامىدىن ھەبە سىرى فى كەلى سولتان ھىسەن كورن سەبىد خالى بە دەمىن ئەز ھائىبە ئاكۇرى اكوئە پۈۈسەف ئالفا كەتخۇدەين ۋالىن بەغداد مۇلەزا پاشاي دىگەل مىدا بوو و سىرى ئاكۇرى پىشۋاۋىيا مىن كىر و ھەندەك نوب بو بىخىرەھاتنا مە ھائىتن و ئەم ل سەرايا ۋى مىنغان بۈۈن و ۋى خۇارنن خۇش و بىارى دانە مە.

ئەردىن كەلا ئاكۇرى:

ب زەمانى كوردى دىئۇنە فى كەلى ئاكۇرا زىبارى، و ب زەمانى غەربىي دىئۇن ئاكۇرىيا ئەلى» غەرقە ئەلى، و ب زەمانى ھەجەمان [فارسى] دىئۇننى اتل ئاكۇرا، و ھەشۋولان دىگونى اتل مەۋۋىيا، و كوردىن زارا دىئۇننى

۳۰۰ ملان و سرگەفت و مەدرەسە و حمام و باغ و باشچەيان يېڭىھەيت. يېڭىقار ب زامان كوردان ئانگى (گوندىن مىلىكان)۱. و براسىتى گەلەك مىلىك ال وىرىن ھەيوان و پشېگىن وان كىنەم بوون!

۲- كەلا بەيتا نوور^(۱) :

ب نوورانىيا ۹ دەمۇمىران ال باكوورن يېڭىقارن بە. ئاقىن وىن بىن دىست اىن تەلوورنە، ال سەر چىباين ال ھەدافى وىن شىكەفتەك ھەيوان ال سەردەمىن بەرىن ال رەخەكىن وىن شىكەفتىن گەرمەلەك ھەيوان و كەلدىن وىن ھەند گەرم بوون كو خەلگى ھەلپىرىن خۇل سەر دىكە تان، لەورا كەسىن پىدەقى ب تەنووران تەبوو، زىبەر ھەندى دىگۈنە قى جەھى اىن تەنوورا، و ب بوورنا بەقى ئاقىن وىن بوويە اىبەينا نوورا، ھەندەك سىزۈۈلۈقىستان گۈنپە كو ئەو شىكەفت تەنوورا ھەزرەتىن نووحى بوو. ئەو ھاتىبوو قىزىق و ئاقىن شىكەفتىن قە بووما كىرىپون و كەلدىن قىن شىكەفتىن وەكى تەنوورىن لىھەتن!

ئاقاگەرىن قىن كەلنى كەسەكە زى مالبانا اقل زىادە^(۱) ! ب ئاقىن اىھەستوفان كورن شەھەكىن، بەھەستوفان شاھىن گورگان و تەبەرسنانى^(۱) بوو. پائىس دەستىن خۇدانا سەر عىراق و شەھەرەزورى و ئەف كەلاپە ال قىزىن ئاقاگەر. كەلا گەلەك بچووكە بەلنى زور ناسىپە، ستاندانا كەلنى ب رنگا شەرى مەھالە چونكە چ زى ناچىن. بىتنى رىكەك ھەپە بو ستاندانا قىن كەلابىن ئەوزى نوورنچىدانا وىن بو چەمبىن سالان ھەتا خەلگىن وىن بىرسى بىن وئەچار بىن خۇ رادەست بگەن بىن تەنوور ئەھا زىر خوكمىن ھىرىن كەلا شىخورى داپە.

۳- كەلا شىخوى^(۱) :

ئاقاگەرىن وىن كەسەكەب ئاقىن (مەردالېخ)^(۱) كو زىنەمالا (زىادە)پە. ئەفە زى سەنچەقەكا بېيا سەر ب نامىدىن قەپە. ئەو زى ب ئوسمانىيە گىزىداي نىلە و تىن قەرماتىن خۇ زى ھىرىن نامىدىن وەردگىرىت. وە قەرماتىن سولتانىدا ب الامىر محترم) ھىپتە گازىگىن ال وىرىن زى ئەردىن سولتانى احواس)

اتل گەرمبووم، و بووان بىزىن ايشو بوغاس) ئانگى كەلا بەرى، و ب زامان كوردىن (لولو) بىزىن كەھ پولا.

ب كورلى. ھەقى ال سەر وى چەلدىن رىكەفتىنە كو ئاگىرىن چىباەكىن بىلە. ال سەردەمىن كەلدىن ئاگىرىن بازىرەكىن مەرىن بوو. ال مەشتا بەندا كوردىن زىھارى بىزىن ھەروسا كوردىن اېمسانا و مزوورى زى ھەنە. بەلنى مەلەتنى ھەمىدى لىكچار زور.

مەلەتنى سولتان خانزادى [سوران] ھەقسىورى ئاگىرىپە. وەھشەرىتەن مەلەتنى خانزادى بو بازرگانىن بەيتە قى شارى. بەلنى ھەرچەندە كو ئاگىرىن ب رەخ سوران قەپە بەلنى باومىريان ئاگىرىيان گەلەك ب سورانىيان ناھىت چونكە چەمبىن چاران وان ھىزىش كىرپە سەر ئاگىرىن بەلنى چ چاران نەشپانە قى بازىرى بىستىن. كەلا وىن ال سەر چىباەكىن بە كو سەر ب ئوسمانىيە كىنپانە. و شوورا وىن ب بەرىن رەق ھاتىبە ئاقاگەر. و شىخوىن وىن پىنج گوشەبە و كەلاپەكا بىن خەندەكە و ب باغ و بووستقان نوورنچىداپە. ئەف كەلاپە بوويە ھەزەتا گەلەك شاھ و سولتانان. ھەر زى بەرىدا چەمبىن چاران چاقىن خۇ بىرپە ستاندانا قىن كەلنى بەلنى ھەرچار نووشى شىكەستىن بوويىنە. مەشتا بىن كەلدىن زى ھەستىن وان پىروويە! زىمارەپەكا مەرىن زى خانىيان ال سەر كەلنى و بىن كەلدىن ھەنە و ئەو ھەموو ب بەران ھاتىنەئاقاگەر.

- گوند و جەتىن دىنابەرا ئاگىرى و

نامىدىن دا:

پىشتى سەردانا ئاگىرىن ئەوليا چەلمىس بەرەف پائىتەختىن بەھەيدان كەلا نامىدىن قە چوو و دىكا خۇدا سەردانا ھەندەك گوند و كەلاپىن دى زى كىن ئەو زى

۹- يېڭىقار:

گوندەكە سەر ب خاگىن نامىدىن قە و دىن خوكمىن ھىرىن كەلا اىبەينا نوورا بە. گوندەكە زى

ۋ زىقى دالىپوونە سەر شاشىكىن خۇ ۋ بەزىن قولنىك ۋ شاھىيان دىەر شاشىكىن وانرا بۇون ۋ ھەمى بەزىا بان ب زىر ۋ زىقى داپوشىيائى بۇوا ۋ دەمى ئەم ھاتىن زوپورقە اطھىل ۋ ئەفېرا^{۱۳۱} ھاتتە ئىدان. پاشى كەتخوداين پاشايىن بەغدا مورنەرا پاشاي نامىيا پاشاي خواند پاشى مېر رابوو سەرخۇ ۋ گوت «ئەي خەلگىن ئامىدىن، بىراين مە مورنەرا پاشا- ل بووف شەرھا پىنھەمىرى- كچا مەيا پاك ز مە دخوارىت، ھوبن ج دېئىل»^{۱۳۲} ھەمىيا پىنكەھ كوتن «خەلال بىت خوبى بەرەكەتن بىنخىن» پاشى شىنخولئىسلامىن ئىمارەتن گوت « كلىن ۋەكىلى مورنەرا پاشاي^{۱۳۳} كلىن ۋەكىلى خانى^{۱۳۴} ؟ پاشى كەتخوداين پاشاي چوو نىقا دىوانى ۋ دەمىن خۇكەرە دەمىن مېردا ۋ ئەم پورى ل پاشاي ھاتتەمارگىن ۋ فاتحە ھاتتە خواندىن ۋ چەندىن ھزار ئامىن قەخوارىن [شەرىعتىن] ھاتتە قەخوارىن مورنەرا پاشاي چلگەكن كەقلىن سقورەي بۇ مېرى ۋ كەتخوداين ۋى ۋ شىنخولئىسلامى ھاتتەبوو ھەرومىسا ۱۵۰ چلگىن ازەردورا^{۱۳۵} ئىسو مېراندە ۋ شاقوولئىن ئامىدىن ھاتتەبوون ھەرومىسا سىن ھىستىرىن بارگىرى ز ئىشتىن گرانىمەھا ۋ نىاب ئەقە ئىلى زىمىن داوودى ۋ كوسورىن اطالونى^{۱۳۶} ۋ ۱۰ ھەسپىن جوان پاشى مېرى فەرماندا چەندىن ھزار سىندىن پر ز خوارىن خۇش ل مەيدان بەھتە دانان. قىچا ئەو مەيدان ۋەلپىھات كو زەمان نەشىت پەسنا ۋىن بىكەت ۋ قەلەم نەشىت پىنقىسىت ئەو رۇژىن ئەز ل ئامىدىن ئەز ل سەررايا مېرى مېرورەن ئەوا دىكەپتە نىزكى بەرگەمى مووسلىن مېھقان بووم، ۋ رىزەكا مەزىن ل مەن ھاتتە كرتن ۋ چەندىن چاران ئەز بوومە مېھقانى مېرى زى ۋ مەن ئاخىتن دگەل كىن

- پالوھەتن پاپتەختى بەھدىنان ۋ چەن ھوكىمى بەيدەفانى

ھەمى مېزوپونقىس ل سەر ھەندى رىكەختىرە كو ئامىدىن بو سەرەمىن خەزەلئىن ئووحى قەدگەرىت

ئىبن، ۋ داھاننى ۋى بو مېرى ۋى بە، ھەرومىسا زەعامەت ۋ ئىمار ئى ل ۋېرى ئىبن ۋ ئابىت ئەشكەرىن ئوسمانى بچىتە نىاف خاكا ۋىدا.
 « شىنخولئىن ئەردىن كەلا شىخوى دەمى ئەز چووومە ۋېرى مېرى ۋى كەسەك بوو ب ناغىن امخەمەد بەگ»
 ۋ ۋى بىخېرھانئا مەن كىر ۋ ھىندەك ئوپ بو بىخېرئىنانا مەن ھاقىتن...»^{۱۳۷}

۴-كەلا نازەر زانە

«ئافاگەرىن ۋى كەسەكە ز مالىئا ئازەرىيان ب ناغىن ئازەرا، ئەورا مېزىن ئازەر زادا، بەلنى كوردە مېزىن ئازەرزار. ئەف كەلاپە زى ۋەكى كەلا بىتەموورىن سەر ب مېرى كەلا شىخوى مەمەد بەگى قەبە. كەلاپەكا بچووك ۋ ئامىن بەد» چەن ئامازىپە كو چەلەمى ئەقلىن كەلن ب ادار الجھادا نىاف بىت ئەورا ھىز بو ھەندى دىچىت كو خەلگىن قىن كەلن مەسېھى بان زى ئەموسلمان بىن

ئەوليا چەلەبى ل ئامىدىن

«پاشى بو ماۋى ۱ دەمەمىزان ئەم بەرەف رۇژئاققە چووون ۋ ل ۋېرى كەلا ئامىدىن ھاتتە بەرچاقىن مە. ل ۋېرى كەتخوداين مېرى ئامىدىن دگەل ھىزارەكا مەزىن ز بزارەپىن ئەشكەرىن ئامىدىن ب زى ۋ كوروك قە بو پىنشاۋىيا مەھان. دەمى ئەم چووونە نىاف كەلندا ئالاپەكن مەزىن ل پىنشاۋىيا مەھانبوو دانان ۋ ب ھاقىتن ئوپىن اشاھى ۋ (ئابابومەن)^{۱۳۸} بىخېرھانئا مەكىن ھەنا ئەم كەھشتىنە سەررايا مېرى

ل سەررايا مېرى ھەمى زانا ۋ شاقوول ۋ خەلەدانىن بازىرى كو كورگىن ز كەقلىن سقورەيان ل بەر بوون ئامادە بوون ھەرومىسا ۱۰ ھزار ز بزارەپىن سەررايىن مېرگەھى. كو ھەمىيان شەل ۋ شەبەك ل بەر بوون ۋ چارك [جورەك پىلاقېن ب قەبىلن] كىرپوونە پىن خۇ ۋ ھەمى ئىنگدار ۋ ب ھەمىت بوون. ئامادەبوون ل لاپىن راست ۋ چەپىن دىوانى بەرگەھقان دەسلىن خۇ دالىپوونە سەرئىلك ۋ ب رىز ۋ ئورقە راپەستىيائى بوون ئەو ھەمى ب شاشىك بوون ۋ سەرەمىن رىز

په‌نساوه‌یه‌ها وێ گه‌ر، و ده‌واتن ئامه‌ده‌یه‌ن ده‌گه‌ل کهنه‌لگه‌یه‌ن
171 گه‌لایان ته‌سه‌له‌یه‌ی وێ گه‌رن، له‌وه‌را گه‌یه‌ها
سه‌ولتانی گه‌له‌ك هه‌ت و جاره‌گا ده‌ی جوگه‌یه‌ن وێ ب
شه‌وه‌یه‌ن انه‌عبه‌د و له‌جافلق¹⁷¹ ده‌ سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن.
له‌وه‌را سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن هه‌ئا نه‌ها ده‌وه‌هه‌یه‌ن خه‌زه‌ی بو
سه‌ولتان سه‌له‌نه‌نی ده‌گه‌ن.

و له‌ ساڵا 1048 هه‌ش [1128] سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن
ده‌گه‌ل 10 هه‌زار سه‌ره‌رازان په‌شكاری ده‌ ده‌وه‌هه‌ گه‌رنه‌ها
هه‌هه‌نگه‌را، به‌هه‌داد ده‌ گه‌ر، له‌ سه‌ن ساڵه‌ جاره‌گا ده‌ی
ده‌وه‌هه‌ن ده‌یه‌ده‌ان ب جوگه‌یه‌ن سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن گه‌ر ب
شه‌وه‌زی (به‌ره‌نلق و نه‌جافلق)¹⁷².

- ده‌وه‌ها هه‌گه‌یه‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن:

ئامه‌ده‌یه‌ن هه‌گه‌مه‌ته‌گا¹⁷³ سه‌ره‌نه سه‌ره‌ ب په‌له‌هه‌تا
به‌هه‌داده‌ و هه‌لگه‌را ده‌ (توخ)¹⁷⁴ ته‌ 10 هه‌زار سه‌ره‌را
و 10 هه‌زار زانا، و 200 هه‌زار هه‌له‌ك ئه‌ده‌نه‌ن كه‌وه‌ سه‌له‌ت
و ده‌یه‌ن جه‌دا جه‌ده‌، ده‌نه‌ن هه‌گه‌مه‌ته‌دا په‌ر ژ (1100)
¹⁷⁵ سه‌ره‌ن ده‌سه‌ره‌ته‌ و 171 كه‌لا هه‌له‌ نه‌گه‌ر خوه‌ی
جه‌ز په‌گه‌ت ده‌ی هه‌ر ئه‌ك ژ وان ده‌ جه‌ن خۆده‌ به‌سه‌س
كه‌مه‌ له‌ ده‌وه‌ف قانوونا سه‌له‌نه‌نی قانوونی له‌ ده‌نه‌ن
ئامه‌ده‌یه‌یه‌ن له‌ كوچه‌گا سه‌ولتانی سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن ده‌ن
واله‌ن شه‌هه‌ره‌زه‌یه‌دا ده‌وه‌هه‌ته‌ خۆاره‌ و له‌ ده‌نه‌ن شه‌هه‌را نه‌ها
له‌شه‌گه‌یه‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن ده‌گه‌ل له‌شه‌گه‌یه‌ن شه‌هه‌ره‌زه‌یه‌ی
ده‌نه‌ جه‌ره‌جه‌یه‌ن له‌شه‌گه‌یه‌ن تۆسه‌نه‌نی و له‌شه‌گه‌یه‌ن
واله‌ن ده‌یه‌ده‌گه‌یه‌ن ده‌یه‌نه‌ پاشه‌با له‌شه‌گه‌یه‌ن

ده‌هه‌ و ده‌واتن گه‌ره‌سه‌نه‌یه‌دا ئامه‌ده‌ی هه‌گه‌مه‌نه‌ هه‌ره‌
سه‌ره‌نه‌ پاشه‌ سه‌هه‌گه‌ری و به‌ده‌یه‌سه‌ نه‌یه‌ن، په‌شه‌ن وان
هه‌گه‌یه‌ن جه‌زه‌یه‌ ده‌یه‌ته‌ ده‌هه‌ته‌ن ده‌هه‌ته‌ن ده‌یه‌ن سه‌ره‌ن ئه‌ك
(كه‌هه‌له‌)¹⁷⁶ ب هه‌ج ره‌نگه‌گه‌یه‌ن نه‌هه‌ر¹⁷⁷ و زه‌عه‌ه‌ه‌ته‌ و
سه‌ره‌ن ئه‌نكه‌یه‌جه‌ری¹⁷⁸ و سه‌ره‌ره‌ره‌ و ده‌ره‌¹⁷⁹ و كه‌نه‌خۆده‌یه‌یه‌ن
تۆسه‌نه‌نی ده‌هه‌ هه‌گه‌مه‌نه‌ ده‌هه‌ له‌نه‌ن، له‌نه‌ن سه‌ره‌ن وێ
سه‌هه‌یه‌ خه‌نه‌ و ب ده‌نه‌ن سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌ی و سه‌ره‌ن هه‌هه‌هه‌یه‌
و سه‌ره‌ن به‌هه‌ده‌یه‌ن ده‌هه‌نه‌ نه‌هه‌یه‌ن.

ئه‌مه‌دا ده‌نه‌ن شه‌هه‌هه‌گه‌یه‌ كه‌وه‌هه‌گه‌یه‌ن جوگه‌ره‌ له‌ سه‌ن
جه‌ه‌ی و له‌ هه‌ره‌گه‌ها خه‌رازه‌ی (سه‌وره‌ن) ده‌گه‌ر، له‌وه‌را ده‌یه‌هه‌هه‌
سه‌ن جه‌ه‌ن ئامه‌ده‌ی ده‌ ده‌نه‌ن هه‌ره‌ده‌ ده‌یه‌هه‌هه‌ (ئه‌ل

جه‌یه‌یه‌ن جه‌وه‌ی ده‌كه‌فه‌نه‌ جه‌هه‌گه‌یه‌ن ته‌یه‌گه‌ی ئامه‌ده‌یه‌ن و
له‌وه‌ كه‌سه‌یه‌ن ژ كه‌شه‌ته‌یه‌یه‌ی ده‌ره‌كه‌فه‌یه‌ن هه‌ر ئه‌ك له
جه‌هه‌گه‌یه‌ن به‌هه‌له‌ف ده‌وه‌ن و كه‌سه‌هه‌ ب ده‌نه‌ن به‌هه‌ده‌نه‌ن
كه‌وه‌یه‌ن كه‌وه‌هه‌سه‌یه‌¹⁸⁰ له‌ سه‌ن جه‌یه‌ی به‌هه‌جه‌ ده‌وه‌.
په‌شه‌ی ئامه‌ده‌یه‌ن ده‌ هه‌هه‌هه‌گه‌یه‌ن ده‌نه‌ن ژ شه‌هه‌گه‌یه‌ن
به‌ ئه‌كه‌یه‌ ده‌ ده‌سه‌ته‌ به‌هه‌سه‌ته‌ ده‌وه‌، و له‌ سه‌ره‌هه‌سه‌یه‌ن
هه‌ره‌هه‌یه‌ن هه‌سه‌یه‌ی كه‌فه‌نه‌ ده‌سه‌ته‌ن به‌هه‌هه‌لا (ئه‌ل زه‌هه‌)
ده‌ و هه‌ره‌نه‌ك ژ هه‌هه‌ك هه‌ره‌هه‌هه‌یه‌ن و هه‌هه‌ك شه‌هه‌گه‌یه‌ن
و هه‌هه‌ك به‌هه‌سه‌ته‌هه‌ن و هه‌هه‌ك فه‌وه‌هه‌ و هه‌هه‌ك
هه‌هه‌هه‌هه‌ره‌ و هه‌هه‌ك نه‌هه‌هه‌هه‌یه‌ن جوگه‌ره‌ له‌ ئامه‌ده‌یه‌ن و
هه‌ره‌هه‌ن و هه‌هه‌هه‌هه‌نه‌هه‌.

له‌ ده‌وه‌هه‌یه‌ن هه‌ره‌هه‌یه‌ن هه‌هه‌ی و ده‌وه‌هه‌یه‌ له‌ ته‌یه‌ك
ده‌وه‌هه‌یه‌ن فه‌ره‌ته‌ن شه‌هه‌گه‌یه‌ن، هه‌زه‌هه‌یه‌ن هه‌هه‌ی ژ ده‌وه‌هه‌یه‌یه‌ی
ده‌هه‌یه‌ هه‌ا و به‌ره‌هه‌ كه‌وه‌هه‌ جه‌وه‌ و نه‌وه‌ كه‌هه‌ په‌هه‌هه‌هه‌یه‌ن
هه‌وه‌ و له‌ وه‌ سه‌اله‌ن ده‌گه‌ل له‌شه‌گه‌یه‌ن هه‌ره‌یه‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن
ده‌ره‌هه‌هه‌ ده‌ و په‌شه‌ی هه‌هه‌ته‌ هه‌هه‌هه‌ن شه‌یه‌ وێ په‌له‌هه‌یه‌
به‌سه‌نه‌هه‌ته‌ و ژ ده‌سه‌ن له‌مه‌ده‌ان كه‌وه‌یه‌ن نه‌هه‌هه‌هه‌یه‌ن
به‌ره‌هه‌هه‌سه‌ته‌ و په‌شه‌ی ده‌نه‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن به‌هه‌هه‌لا وێ
ژه‌ی به‌هه‌هه‌هه‌ته‌ و كه‌هه‌ك هه‌زه‌هه‌هه‌هه‌یه‌یه‌ن هه‌ره‌هه‌ و
هه‌هه‌هه‌هه‌ن له‌هه‌ په‌هه‌ته‌ فه‌گه‌زه‌یه‌هه‌ ژ وان هه‌زه‌هه‌هه‌هه‌یه‌ن
(په‌ره‌هه‌یه‌ن هه‌هه‌هه‌سه‌یه‌)¹⁸¹ كه‌وه‌ ب جه‌هه‌ی به‌هه‌سه‌ن
سه‌نه‌هه‌نه‌ ئامه‌ده‌یه‌ن زه‌هه‌یه‌ن ده‌سه‌هه‌هه‌هه‌هه‌ كه‌هه‌هه‌، ده‌نه‌ن
ئامه‌ده‌یه‌ن زه‌هه‌یه‌ن سه‌ن كه‌هه‌هه‌ هه‌هه‌هه‌ كه‌وه‌ ده‌وه‌ی ده‌هه‌یه‌ن
به‌هه‌هه‌لا (ئه‌ل زه‌هه‌) ده‌وه‌.

په‌شه‌ی ئامه‌ده‌یه‌ن هه‌هه‌یه‌ هه‌هه‌هه‌هه‌یه‌ن جوگه‌یه‌ن
وێ كه‌فه‌نه‌ ده‌سه‌ته‌ن په‌سه‌هه‌ن ئه‌هه‌هه‌ن هه‌هه‌ی له‌وه‌یه‌
له‌نه‌ن وێ (1)¹⁸² كه‌وه‌یه‌ن هه‌هه‌هه‌سه‌ی و هه‌ره‌ ئه‌ك ژ سه‌ره‌ن
سه‌هه‌یه‌ خه‌ن و هه‌ره‌هه‌هه‌ن و هه‌ره‌هه‌ج خه‌ن و هه‌هه‌هه‌هه‌ن
خه‌ن و كه‌هه‌ك خه‌هه‌یه‌ن ده‌ی له‌وه‌ هه‌هه‌ی ژ ده‌وه‌هه‌هه‌یه‌ن
هه‌هه‌هه‌سه‌یه‌ نه‌¹⁸³، هه‌ره‌هه‌سه‌ سه‌ره‌ن جه‌زه‌یه‌ن و هه‌هه‌گه‌ری
و به‌هه‌هه‌یه‌¹⁸⁴ ژه‌ی هه‌ره‌ ژ سه‌ن نه‌هه‌هه‌ن په‌كه‌ن هه‌زه‌هه‌سه‌یه‌ن
ئامه‌ده‌یه‌ن و هه‌گه‌ی سه‌هه‌هه‌گه‌یه‌ن ده‌هه‌هه‌هه‌نه‌ ده‌هه‌هه‌نه‌
تۆسه‌نه‌نی و فه‌ره‌هه‌هه‌هه‌هه‌.

له‌ ساڵا 911 هه‌ش [1531] سه‌ولتان سه‌له‌نه‌نه‌ن
قانوونی ده‌گه‌ل له‌شه‌گه‌ره‌هه‌گه‌یه‌ن هه‌نه‌ی ده‌ره‌یه‌هه‌گه‌یه‌ن
به‌ره‌هه‌ هه‌ره‌هه‌یه‌ن فه‌ جه‌وه‌ و سه‌ره‌ن ئامه‌ده‌یه‌ن (هه‌هه‌هه‌)¹⁸⁵

دېن، و د ئاقىن ئىردىن جوگمىن واندا زى ئىمار و زىمىنات
 ئىبن و داھانن وان زى وىك بىن مېرى ئامىدىن ب ئاق وان
 ھاتىبە ئومىركىن، و ل دووڧ قانۇنن دەمى ئىك زوان
 مىرىت مېرى ئامىدىن نى جوگمىن وى د مەنە ئىك ز كور
 پان كەسوكارىن وى پىشىن والىن بەغدادن ئاگەھدار
 دىكت و ئىگەر ئىوى چ كەسوكار نەبن مېرى ئامىدىن
 نى سەنجەقا وى دائىمە سەر ئاقىن كەسەكىن نى ب
 مەرجەكىن ئىفا داھانن (ئەلمەين) ^(۱۱) وى سەنجەقن
 بۇ مېرى ئامىدىن رىوانە بىكتە و ئىفا نى بو والىن
 بەغداد بەھىرىت و ئەفە قانۇننا سولتان سەلىمانىيە

سەنجەق زى ئەقەنە

۱- مېر لىواليا ئاكرىن

۱- مېر لىواليا كەلا شىخو ئەوا دىن دەستىھالانا مېر
 مەھمە بەگى دا

۲- مېر لىواليا زاخۇ كو دىكەپتە بەر كىلارن رۇبۇلارن
 خابۇور و سەنجەقەمكا مەرتە

۳- مېر لىواليا دەوك

۴- مېر لىواليا مىزورى و ئەفەسەنجەقا ھەرمەنن و
 خوجان پايمە

۵- مېر لىواليا زىنار و ئەقەزى خوجانن ۲۰ ھزار
 ئىنكدارانە و دىكەپتە مەشتا دىن ئاكرىدا

- (مېر مەشىرەتەن) ^(۱۲) بەھدىيان،

ل ئامىدىن (...) ^(۱۳) مېر مەشىرەت ھەنە لىن
 ئەو خوجان طەبىل و مەلەم ئىبن د ئاق واندا مېر
 مەشىرەتەن سەدى و سائىلانى زۇر مەزىن، ئەو ھەردو
 مەشىرەتە سەر ب سەنجەقا زاخۇقەنە، قان ھەردو
 مەشىرەتان ھىدەك گولدىن مەن ھەنە كو ئىدا
 مەزگەپت خان، جەمام، و بازىرىن ب رەوش و ب ھزاران
 خاتى ھەنە

سالوھدانا شىۋەين ئىردىن ئامىدىن:

ئەف كەلاپە ل سەر چىپەككىن بىلە و ئاسىن ز
 كەقەزىن رەق دۇورىنچىداى ب باغ و دارىستانان ھاتىبە
 ئاھاكىن، ھىدەك زىكىن تەنگ و ئاسىن بۇ دىچن

ھەردا، دىمەنن مەرىيەدا دىبىزىن (جىل مەرىيا و ھارىسان
 دىگولن كىوھىن كەرىپووما، كورەنن لولو دىگولنن اېمەننا
 نوورا و كورەنن زارا دىبىزىن اعمادىن) و مەغۇبولان
 دىگولنن الل كەرىپووما چونكە كىوھەرسى ئەف جەھ
 ئاڧا كرىپە، و رەمپان دىگولنن (دارا بېخاۋووس) ئانگو
 (ھاتىنكەمما دارا) و ئىرمەنىيان دىگولنن (...) ^(۱۴)

د راسىبىدا مەن ل ھەمى خاكىن عىراقىن كەلاپەمكا
 ۋەكى لىن ئەدەپتە، ل ئەمانىپولن كەلا ئەقەپوون و ل
 ئەرزەروھىن كەلا (كەمماخ) و ل ۋەلانن ئەرمەنان كەلا
 وانى و ل ئازەرىپچانن كەلا (ماكو) و ل بىارىمەكرىن كەلا
 مېرىپىنن و ل عىراقىن ئەف كەلا ئامىدىن ھەپە كو رۇر
 ب ئاقۇنەنگە ھەننا (بەرمەنىن مەقەسسى) دىبىزىت
 كو دارا شىھى بۇ ساۋەين سىن سالان خۇ دىن كەلا
 ئامىدىن دا ئامىنكىر و رەمپان ھەدى براقىكىن ئەمپىيان
 وىن بىسەننن و ئەچار بۇون ب سەرىشورى پاشىفە بىرقىن
 ل سەرمەمى ئەيموورى ئەنگ زى ئەوى تەشپا كەلاپىن
 وان و ئەمەسىيە و مېرىپىن و لىن كەلا ئامىدىن بىستىت
 و ب بىن ئومىدى و خوسارەتەشە زىرى، ل بى دەمى
 ئامىدىن ز ۱۷۰۰ گوند و ئاقەداتىيان بىنكەھت كو پىر
 بۇون زى سۇرۇقان لىن ئەھا ھەر وىك كەسەننن پىر و دانەمەر
 دىبىزىن- بىتنن ز ۷۰۰ گوند و ئاقەداتىيان بىنكەھت و
 ھەمى خەلىكىن وىن دىندار و سوننى و شىھەنە

زىلى مېرى، ئامىدىن قازىپەك زى ھەپە كو ز
 لاپىن دەولەتا ئوسمانىيە ۳۰۰ ئاقچە بۇ وى ھاتىبە
 ئەرخانكىن، ھەروەسا شىخولئىسلامىن [موفتى]
 ھەر چوار مەزھەپىن سوننى ل ۋىزى ھەنە، ئەفە زىلى
 ئەقەب، الاشرافا و شىھەندەم ^(۱۵) و موختەسەب و
 اباھداراى.

- (سەنجەق بەگىن) ھىكۇمەتا ئامىدىن،

ھىكۇمەتا ئامىدىن ز (...) ^(۱۶) سەنجەق بەگىن
 بىنكەھت كو ئەو ھەمى خوجان طەبىل و ئالانە، بەلن
 ئەو ئە ز مېرىن ئوسمانىيانە بەلكو ئەو ھەمى داپەندانا
 خۇ ز مېرىن ئامىدىن ۋەردىگىن و جىلكىن جوگمىن ل بەر خۇ
 دىكەن، و ئاق واندا زى جوگمىن (ئوجاقلۇ) پىشتاۋىشتا،
 ھەپە و د دەمى شەرتەدا دىكەل مېرىن ئامىدىن پىشكدار

ل ئورۇننى ئىن كەلدىن چ خەندەك ئىنن چۈنكە پىنقى ب خەندەك ئىننە و ل ھەر چوار رەخىن وىن گىلەندە و گەلپىن كىوون، ئەم كەلەكە قودرەتتە [سروشنىھ]

- ئافەداتىيا كەلا ئامىدىن:

ل سەر پىناھىن پىزائىنن دەفتەرا شاھىدەندەرى ل ئامىدىن ۱...^(۱۱) مالىات و قەسەر و خانپىن بىندە و تىم ھەندە كو (بەر و كەفران ھاتىنە ئافاگىن، ئەف خانىيە ھەمى ب بەر و كىسل و ئاغىن ھاتىنە دانان يا (ھەمىيان ھەزىنەر سەرايا خانى (۱۱۰۰مىرى) بە، كو ب رەخ دەرگەھىن مەزورى قەھالپىيە ئافاگىن، ئەف قەسرا مەرىن ۋەكى كەلەكەكى بە د ئاف كەلا ئامىدىن دا، سەرايەكا زۇر مەزىنە كو (۱۵۰ زۇوران دگەل دىوانخانەىن و ھەمام و ئەبوانان پىكەھىت، بەرى ۱۰۱۰ سالان ھاتىيە ئافاگىن ۋەەر زوى دەمى ھەمى مېر ۋەلىكەن مالىانا ھەبەسپان شوونىنلپىن خۇ ل سەر ھىلاپتە باشق ئىن سەرايا مەزىندا مەيدانەك ھەبە و ل كەلەكەكى وى باغچەكەكى ۋەكى باغىن ئىرەمى ھەبە، دئاف وى باغچەمىدا نو سەروىن [كاز] كەسەك ۋەكى زومرودى ھەندە كو ھەند جوان و پىنن ھەر كەسەن بىنەت ئەھمىت ئەبىزىت ا سىحان الخلاق، و زىەر خىمەتپىوونى تىلا خۇ بگەندە دەمىن خۇدا! ل تىركى ئى باغچەى كەفەك ھەبە، دەمىن سولتان ھىسەن ل ئامىدىن خۇدانى پارەتەدان و خوتەپىن بوو، ئەم بىرەكە ئافىن دئاف ئى كەفەرىدا كولا بوو كو زومرودىن وى ۷۰ كەپىن مەكەكى^(۱۲) بوون ھەمى خەلكى سەراىن بو ئافىن پەشت ب وى دەستەن و ل بەراسەر ئى ھەيدان دەرگەھەك ھەبە دى بىزى دەرگەھىن كەلەكەكى بە.

ل تىزىك سەرايا مېرى و ب رەخ دەرگەھىن مەزورى قە قەسرا مېرى زىبارىبان زى ھەبە، ئەوزى سەرايەكا ئافەدان و ب ئافەدەنگ و خەمەلەندىيە، ھەر ل تىزىك ئى جەمى و ل تىزىك دەرگەھىن مەزورى قەسرا مېرى مەزورىبان زى ھەبە، ئەفە خانەدانى بەرتەسنى ئامىدىن ۋەھمى كوردەستانى بە، دئاف ھەيدانا كوردەستانا

ل ھەر چوار كىلارنى وى چەلپىن بىندە ھەندە دىن كەلدىنا كەلەكەكى كىوورە كو پەرە (دارىن قىلىق و ۋەكى باغىن ئىرەمى و مېزگىن رەسوانىيە ل لاپىن وى بىن رۇزەلانى ب چەندە قونانغان كەلا ئاكرى بە، ب چوار قونانغان ل باكوورى وى مېزگەھا ھەكارىيانە كو پەنەمىن وى بائىرىن جەلمەپىزگى بە، ل لاپىن باكوورى رۇزەلانى وى كەلا شىخو بە، ل باكوورى كەلا شىخو كەلا بەيتا نوورە، ئەف ھەردو كەلەبە دكەفەندە سەر سەنورى ئافەرا بەھەدەن و ھەكارىدا، ل لاپىن رۇزەلانى ئامىدىن كەلا مەھكەبە و ئىن پىناسەمىا كورت مېلەبەت كو ئامىدى دكەفەندە نۇشا كوردەستانى و د ئافەرا ۋلاتىن مەرىب و ھەمەلەندا، و د ئاف وى كەفەرىن ئورۇن ئامىدىن گەلپىن سەدان ھەر چورۇن بالندەھان ھەلپىن خۇ مەسەت كىرەند، ئەم رىكەن بو كەلدىن دىن رەخىن وان ۋەكى چالا اغەيدان و ادەركە ئەسفەل كووور و بىن- بىن، ئورۇن وى ب باغ و باغچەندە و ئافەكا ۋەكى ئافا ھەيدان د ئافرا مەسەت ھەرچەندە كەلەكە كەلەپىن دى بىن ئامىن مەن بەيتە بەلئ ئەم ھەمى بچووك بوون، ئىن كەلا ئامىدىن پانىيەكا بەررەھە و سەر باغىن وى ۋەكى مېزگەكەبە كو پەرە (باغ و باغچە و ئافەلى و دارىن بىندە و كەفەرىن مەرىن، و چەندە مەزەمىزەك پىنقىيە داكو مەزەف بىنەت ل دەور وى بەررەت، خۇ كوردەستانا مەرىبان زى ل سەر باغىن وى ھەبە، شىخو پىن وى بارەپەكە راكىنشاھە- ئەفنى كەلەپىن نو دەرگەھە ھەندە يا ئىكەن ل لاپىن رۇزەلانى كو دىزىن دەرگەھىن ازىبارى^(۱۳)، ئەف دەرگەھە ئافەھىيەكىن نووقاتىيە كو دكەفەندە د ئافەرا كەفەرىكى مەرتەدا، ل دەمى قەتەج كەرىن ئىمامىن ئەلى ب شىرىن خۇدانوالقۇلاروا ئەف كەفەرى كەر كىروو، خۇ دى بىزى خىيارە ب چەفەپىن ھاتىيە بىرىن، و ئىھا ئەف جەھە ب اھەمەلنى ئەلى

دەپتە تىسەن ۋەھەلەك سەمەدانا وى دگەن، ل لاپىن رۇزەلانى بىزى دەرگەھەكىن دى ھەبە دىزىن دەرگەھىن مەزورى، ئەفنى دەرگەھى ئافەكەن دى زى ھەبە ئەم زى دەرگەھى (موسىل)^(۱۴)، ئەم زى دەرگەھەكىن مەكەم و ئاسىيە.

يان زى مىنارا مەزكۇمغا قۇياد بەگى بە؟ ۋ ب باھەرىيە
مە ئەۋ مىنارا ئەھيا مەزكۇمغا قۇياد بەگى بە، چۈنكى
ھەممى ئىلك پارچەيە ۋ چ شۇبۇنارزىن نوۋزەنگىرنى ئىندا
ئىندا، ھەرچەندە بەرسىقا نوۋماھىيىن بو قىن پىرسىيارى
دى بو شۇبۇنارناسان بىت.

باۋزىپىدا سەراپا قازى ھەيە ۋ ئەف جەھە داگەھى
شەرىپىيە مەزكۇمىن زى بە ھەممى زۇۋرىن ۋى
دەگەنە ب رەخ بەدەن كەلەن قە، ھەرومىسا سەراپا
شېخولئىسلام امەلا،^(۱۰۰) زى دەگەنە ئىزكى قى
جەس.

مەزكۇمىن ئامىدىيە:

ئەوليا بىزىت كۆ گەلەك مەزكۇمىن ل ئامىدىيە
ھەنە بەلن بىتىن بەجىسىن نو زۋان كىرىيە.

ا: مەزكۇمغا مەزىن:

«دەگەنە ئىزكى سەراپا مەزى مەزكۇمىنغا
كەلەنە كۆ ل نوۋف مەزەھىن شافەرى بىتىن ل ۋىزى
گوتارا ئەبىيىن دەپتەخوۋانن، ز گەلەك سىتوۋن
ۋ كەفان پىنگەھىت، سىتوۋن ۋى ب ارىساسىرا
ئەھلىيە پىنچان بەلن ھەر ز سەرى ھەتا بىنى ب
كسىلا خوراسانى ھالىيە ھوۋىن ھەرچەندە
مەزكۇمىنغا مەزىنە بەلن ۋەكى مەزكۇمىن دى ب
چەلچىرا ۋەمەخوۋرىن ئارمىشى ئەھلىيە خەمەلانن،
بىتىن مەزەھەك ھەيە كۆ زىمەر ئەردەمىزى ئىلمەك ۋى
ۋىزان بويىدە» ۋ ھەرچەندە ئەوليا چەلەسى مەزكۇمىنغا
ئالفاكرىنا ۋى دىار كىرىيە بەلن ھەممى دانەبىن بەرتوۋىكا
ۋىدا ئەۋ دېرۆك ئالفاچوۋىيە ۋ ئەھلىيەخوۋاننرا!

ب- مەزكۇمغا قۇياد بەگ [كۆرىنى مولىتان ھىيىنى]:

«ل تەشىتا مەزكۇمىنغا مەزىن ھالىيەئالفاكرىن، لى
ب دوستى تەمام ئەبويىيە ۋ ھىيىلتا ئەفەروۋىيە،
بەلن مىنارا ۋى ب ئەھلىيە ھالىيە ئالفاكرىن ئەھرا
زىۋ بەلەكرىنا بەگى ئەف مەزەھە دەپتە بىكارئىنان،
چۈنكى مىنارا مەزكۇمىنغا مەزىن ھەلۋەشەيە، زىلى قان
ھەردو مەزكۇمىن مەزىن ھەندەك مەزكۇمىن دى زى
ھەنە ۋەك (۱۰۰)»^(۱۰۱)

ل قىزىن پىرسىيارەك خۇ ئاراستەدەكەت، ئەزىن ئەۋ
مىنارا ئەھ ل ئامىدىيە مىنارا كىز مەزكۇمىن بە؟ ئەزىن
ھەمىن مىنارا مەزكۇمىنغا مەزىنە ۋ ھالىيە نوۋزەنگىرنى

خوۋاندەنگەھىن ئامىدىيە

(دان تەدرىس):

۱- ئەوليا چەلەسى بىزىت ھەزەھەكە مەزىن ز
خوۋاندەنگەھىن ل ئامىدىيە ھەنە ئەۋ زى،

۱- مەدەرسە قازى ئەف خوۋاندەنگەھە ز ھەممىيە
كەلەننەرە ۋ ھەركەسىن ئىكجار دىلن
خوۋاندەنگەھىدا بىزىت اېسىم اللە دى بىنە
موفەسسەر ۋ موحەدەس، دىلن خوۋاندەنگەھىن دا
بىرەكە ئالفا بەلال ھەيە، ۋ د ھەمىشا ۋىدا دەرەكە
كازى ھەيە ۋەسا بەلەن كۆ دەگەھىتە ئەسەلەر،
ۋ بىنەنە بەلەكىن ۋى دىنا قولىيان پىر دەكەت^(۱۰۲)

ب- خوۋاندەنگەھىن ئەمىر حاج، ئەلن مەدەرسەيىن
گەلەك ۋەفە ھەنە، دىناق بەرتوۋىكىغا ۋىدا
۱- ھەزەر بەرتوۋىكىن گىرانىمە ۋ ئىباب ھەنە»

ج- خوۋاندەنگەھىن زىنارى، ئالفاھەيەكىن مەزىنە پىزىيا
قولىيىن ۋى ز مىللەلن زىنارىيە

د- خوۋاندەنگەھىن موراخاھىيە، خوۋاندەنگەھىنغا مەزىنە
دەگەنە ئىزكى سەراپىن ھەر سوغتەيەكىن
ۋى حوجەرە، خوارىن ۋ شەھەلەكىن ۋى بو
دەپتەبىكارئىنان

ه- خوۋاندەنگەھىن مەمىخان، ئىكۆ امەسى خارا، ئەۋ
زى ئىكە دى بە

و- خوۋاندەنگەھىن مەلەك ئىزىيىن، ئىكۆ مەلەك مەزەلەين
بۇزەنە نو چاران شۇبۇرىيىن دىمەل دەكەت^(۱۰۳)

ز- خوۋاندەنگەھىن سەبىدخان بىزىن امەدەرسە
ئوۋ، ھىيىلتا ئويىيە ۋ ۋەفەين ۋى ئالفاھە، ب
رەخەكە كەفەرك بەلەن ھەيە ۋ د بەندا گەلەيەكىن
كۆۋرە، خاكەمىن بەرى دەمى قىياپان ئىكەن بىكۆۋن
[سەبەبەدەن] بوۋ كەفەردە دىھاقىنە خوارىن، ۋ

دکن و ہندوکن دی زہر پیرویا وی جھی سرمدانا
زندانا وی دکن و ل ویزن عبادتی دکن^{۱۱}۔

ج: خواندنگھا سولتان سین [توبہ خان]

پیزائینن ٹولیا چلھس سہاروت نھن
خواندنگھن نوو و ٹیکجار گرتگن، چونکہ نھوی
ب خو سرمدانا وی گریہ و ب حوالی بحسن
وی کریہ، پیزائینن وی گھلک گھلگھسین
دناقیرا لھکولہریں دیروکا فن خواندنگھیدا
ٹیکلاہی دکن ٹولیا بیڑت: « نھف خواندنگھہ
دکھینہ بین کھلاپدا، نناف باغ و بووسنانندا،
ہند مہرہ دی بیڑی کھلاہ۔ ل سہر بانن وی ۱۱
قوسہین [گومیہین] موکوم ہنہ۔ ز ۱۰ حوجریان
پنکھنت و نناف جھوشا ویدا بڑکھکا نھن و جوبار
و ناہورین نھن ہنہ۔ و ل ہرہو رھین جادہا وی
گول چاندینہ ل رفسان وھاقینان دناقیرا ۳۰۰-
۱۰۰ قوتایان لندا دھوپن۔ وھمی جورن رانس
وھولہران لندا دھینہ خواندن، ہر ز رانس
نہرسنوی ہنا رانسن سوشنرا، زہارہکامہن
ز باغ و بووسنان و دوکان و ناشکن نھن ب رھلہ
ھاتیہ نفاکن و دھانن وان وھقا مہرہسن بہ
نھہ زلی دھانن ہیر و کھلیسہ وجزیا ۵۰ گولہین
مہسپیان^{۱۲}، ماموسنای مہرن وی [رفہہریں
وی] شپھولنسلانن [موفتین] میرگھن بہ ل
مٹھانخانا وی رڈانہ دو دانن خوارین دھت۔ و چونکہ
نھف خواندنگھہ ب رھج پرا اقوبہان ھاتیہ
نفاکن لھوا ب نھن امدہسا قوبہان) دھینہ
نیاسین، بھن نفاکھریں وی سولتان حسینہ۔ ل
پنویا کوردان بیڑان امدہسا قوبا، ب کورتی بیڑم
نہر ۱۱ سالان ل وھلان کورستانن گھریامہ بھن
من ج خواندنگھین وھکی فن نہ دھینہ۔

ہرہوسا ٹولیا چلھس بحسن خواندنگھین
زاروکان ادار التعلیم الصبیان و تھکیہین نہروشان
زی دگھت، بھن شاہن ہھمی دھستھتین
پہرتووکا ویدا نھف ہرہمرہ ٹیکچوویہ پان لالہہ و

نھو گھسن گونھیار پارچہ پارچہ بیو، بھن
ب حکمتا خودی جارھکن گھسکن ناولیار
ز زندانن دھرنیخستن و نفی کھلریدا ھلپنتہ
خوار، بھن دھن نھو سروف وھکی بالندہہکن
زھورا دھانہ خوار ز قودرہنا خودی ۱۰ بازین مہرن
ز کھلریں نامہین فرین و نھو سروفن ناولیار
ب تووکل و پھجین خوگرتن و ل پھن چاقین
خھلکن نھو دانانہ ہر سنگن سھید خوار
خان و بو ھیلپین خو زفرین۔

خھلکن لھینن ھمیان نھف چھندہ دین و
ھلمہچیمتی، ٹیکسہر مورانخان سمرماندا کو ہندہ و
زنجیرین وی پھنٹھکن و گوت، ل نھوی سروف رانسین
بیڑہ، نو خودانن ج جورہ سبھرہکنرا درھوان نھکہ۔
رانتیان بیڑہ نھر دی نہ ہرہم۔ نھوی جوامہری
گوت، اب خودی خانن من، من د خمو نا جھرنن
پووسنی بیت۔ نھوی گوتہ من، وھ تو ب خوشی ھتی
نھوی ھھلانن من بن زندانن، نھوی مٹھھانن ریزداری
من لھرسہ، ب نائھیا خودی سوہامی سپھنن نھم
دی نہ ب ۱۰ فریشتھین خودی راسپہین، تو زی وھکی
من دی ب سھلامتی ز زندانن دھرکھن۔ پھنن من
چاران ہھمی کھلمخر من قھگھاننت و پھنن ہرہہ
ہووا! پھنن نھر ز خمو ھٹیار ہوم و من سھجری
ہھمی ہندہ و زنجیرین من بین قھپوین، لہجا زترسین
زیرھانن من زو جارھکا دی دھسین خوگرتیان، پھنن
نھنرا سپھنن زیرھان ھانن و نھر ہرم دھف جھلاہ و بن
پرس و پوھچوین ھما نھر گرنم و نفی زاریدا ھاقینم
خوار، دھن وان نھر ھاقینیم ز برظا گیلن خو من
سن چاران گوت ایا اللہ! پھنن من ۱۰ فریشتہ دین
گو خو د من وھرتن و نھر ھندی دانامہ سہر نھری۔
دھن نھو کابرا ز گوتنا خو نھوا پووی مورھانی
دھسن وی ساچیکر و لن خوش بیو و ہرہا، و ۳۰۰
زیر زی دانن و ہرماندا پڈانہ خوارنا خیزانا وی زی
بھینہ دھینکن، من نھف چھوکھ ز ہندھک ز خھلکن
نامہین بھیمت، گو وان نھف چھندہ ب چاقین خو
دھنوی۔ و نھا مہرہسہ ب رھج وی کھلریہ ھاتیہ
نفاکن و گھلک صوفی و زھد سرمدانا وی کھلری

بېتە ئامبىدىن ل بەراھىن ل سەر بىرەگىن دەرياسى بېتە كو ل سەر بېجىلەي ھاتىبە ئاڧاڧىن، پاشى دى پرا ل سەر رووبارنى ھىل دەرياسى كەت و گەھىتە ئامبىدىن

- ژىدەرىن ئاقى ل سەر بانى كەلى:

ژمارىبەك ز بىر و سىزىچىن ئاقى ل سەر بانى كەلا ئامبىدىن ھەنە، با ئىڭكى بىرەگا مەرنە و دكەپىتە دناڧ سەرراپا مېرى نا و دناڧ كەڧرەگىن رەڧدا ھاتىبە كولاڧ. زەمان تەشەببەت پەسسا مەرتىبا ۋى بىكەت دەھىن سولتان خىسنىنى خىلاڧەت بىزىلەمىر ئەۋى خەرىبىيەگىن مەرن ل قى بىرى كىر و ئەو دناڧ كەڧرىدا ئىكراند ۷۰ (ئارۇشېنلار) ^{۱۱۱}كوۋرە ھەر ئىھنىيەگىن ھەبىت ز ۋىن ئاقى قەدىخوت و دوعاىا بۇ خودانى ۋى دكەت ب رەخ مەدرەسا قازى قە بىرەگا دى با ئاقى ھەبە، خەلىڭكى ناخى ز ۋى بىرى قەدىخون ل ئىزىك گورستانى ل دەڧ دادگەھى بىرەگا دى ھەبە ل مەدرەسا سەبىد خاسى ژى سىن بىرىن ئاقى ھەنە ھەر ئىك ز يادى خۇشترە، بىرا ز ھەمىيان مەرتىر بروسىت ۱۰ گەران كوۋرە ل دەڧ مەرگەھى مەزۋورى ژى بىرەگا ئاقى ھەبە بىزىن (ئالوۋوب) ئاقا ۋى ۋەكى ئاقا كەۋسەرى بە، مەروەسا بىرەگا ئاقى ل دەڧ خەمماصى ھەبە و بىرا مەرگەھى مەرن ژى ل ھەبىشا تېرىمەھىن ئاقەگا ۋەسا ئەزى ژى دىزىت دى بىزى شىلۇڧەبە.

زىنھارى قان بىران ژمارىبەگا سىزىچان ژى ل ئامبىدىن ھەنە گو دناڧ كەڧرىدا ھاتىبەگولان گو ھەرنىك ۋەكى دەرىچەبەگىن بە، ئاقا بارلان دناڧ ۋان سىزىچاندا دەپتە ئەنبار كىن. ھىدەك گەسپىن ۋەكى (فەرھادى) ^{۱۱۲} ئەو كەڧرە كولاڧنە و جۋىپىن ئاقا بارانى بۇ ۋان سىزىچان كىنۇپانە، ل دەھى شەر و تۋرىنچاندا خەلىڭكى ئامبىدىن ئىھنا خۇب ئاقا ۋان بىر و سىزىچان دىكەپىن.

- سالىخدان سەبىلخانەيان:

بۇ زىكا خۇدى و ز بو خىرخوارىن ل ھەمى قولاج و قورنەنن بازارى ئامبىدىن دا ھىدەك سەبىلخانە ھاتىبە ئاڧاڧىن داگو خەلىڭكى بىانى و دەرىمەر ژى

بىش رىسەمىا «ژمارىبەك ژى ھەنە» ماپە ^{۱۱۳} ل داۋىپا ئاشىشا خۇ ئەۋلىيا چەلمىسى بىزىت، ل ئامبىدىن چ خواندنگەھىن ئابىت ب خەدىس و خواندا قورلانى لىنن. بەلى دەھمى مەدرەسەياندا زانستى تەجۋىد و خەدىسى دەپتەخوانىن، بەلى ئەو گەلەك گىرنگىن ب ژىمەرگىنا قورلانى نامەن ۋەبىزى، (كەس ب ژىمەرگىنا قورلانى ئابىتە رانا) ^{۱۱۴}.

- خەمماصىن ئامبىدىن:

ل قى باژىرى خەمام ھەنە لى ۋەكى بىن جۋىن دى رۋەن لىن، خەمما ۋى گەلەك مەرن و كەڧتە، بەلى ژىمەرگو خەلىڭكى قىزى گەلەك ب قىرەنن لەۋرا خەمماصىن زىلن لىن. بەلى ۋان ھەمىيان خەمماصىك ل مالىن خۇمەنە.

- ئاقا ئامبىدىن:

ل ژىرىن ئامبىدىن و دىن پرا قوبەھاندا نو رووبارنى ئاقى بىۋىن، ھەر ئىك ز ۋان ۋەكى كاتىبا خەمماصى و ئاقا كەۋسەرى بە، با ئىڭكى بىزىن « سەرگەھىيا موزگان - serkehniya mizgan» ز چىلىيان دەپتەخوارى و دىن قى پىر را دەرياسى بىت. يا دى بىزىن «كەھىيا خاتۋونى» ^{۱۱۵} ز چىلىين اېشپىشرا دەپتەخوار و دىنكا خۇدا چەندىن كەلا و گونمان ئاقى دكەت پاشى ل بن پرا قوبەھان دگەل رووبارنى دى ئىكەل بىت و باغ و بوۋستانىن ئامبىدىن ئاق دەت، پاشى دگەل رووبارنى خىۋورى ئىكەل بىن ^{۱۱۶} و زلاين خۇڧە خابۋور ژى دىزىپتە رووبارنى بېجىلەما. ل لاپەگىن دى رووبارەگىن دى بىن بچۋوك دىن كەلندا ھەبە و باغ و بوۋستانىن مېرى ئاق دەت. ئەقى رووبارەگىن بىزىن «كەھىيا سىنچە» ^{۱۱۷} ئەڧ كاتىبە ژى ز چىيا دەپتەخوار و ل ئىك پرا قوبەھان دگول كاتىبا خاتۋونى ئىكەل بىت.

ژى قان رووبارنى ھىزل، ژى ھەبە گو ز چىيا دەپتەخوار و ل ئىك كەلا زاخو دگەل رووبارنى خىۋورى سىدىيان ئىكەل بىت. و ئەو كەسنى بىڧىت ز جىزىرى

زىرى چەكلىنىدىغان بىر خۇدكىن ۋە دىخىمىنا بېرىدەنە. كىرىمكىن دى پارىزگان كى پىرتالى بىغداد، بېلىكەن، مۇسۇل، شەھەرەزۇر، خىسەن كەيەف ۋە مۇزىيىن ئىيىنە ئامىدىن ھىدەكىن دى خۇدان پىشەنە كىو شەل ۋە شەيك ۋە پىللىن اجارك، دىكەنە بەر خۇ ۋە نىلف بازارىدا كىر دىكەن ھىدەكىن دى زانا ۋە مۇسۇسسىر ۋە مۇھەسسەن ۋە ھىرەك دى بىغدادا نوپارا امىلا شىروى^(۱۳) دا ھاتى ھىزارا بان ل ئامىدىن ۴۳ ھىزار زانا ۋە مەلانە، ۋە ئىلمەھمى زى دانا خۇيك ۋە باجان دى ئازانە بەلى ئىلف زانپە زى خۇدان شۇبىر ۋە خىنجەن ۋە ل نىمىن شەراندا ۋەكىو پەھلەوان ۋە قەھرىمانان پىشكەرىن دى شەراندا دىكەن پىشى قان خەلىكىن نامىلى دەپن.

زارانى تايپەتنى ئامىدىيان:

زىرەكو كوردىستان ۋەلاتەكىن مەزىنە ۋە ھەمى چىا ۋە بولن، لەورا خەلىكىن ۋى زى چىاىى ۋە پىستەرىن ۋە سەركەشەن، پىرىيا مىزۇنۇشپىسان كۆپىنە كىو كورد ل سەر ۷۰۰۰ جوران باغىش دىزا، بەلى ل دووق كەرىيان ۋە پىننىن ھىن ۋەلاتىن كوردان [۴] ھىزار چىا ۋە وارن پىشكەھىت كىو ھەر ھىزارەك زى وان جورەك زى زاران ۋە تەھۇكەن ھەنە، ۋە ھىرنىك زى قان دىلنىت بى زارانى بى ۋەخ خۇلفە باخىفەت، بەلى ئەگەر لەورى ئەردى بو زى قان بەكەرىان ئەرىس كىر ھىنگىن زىو تىكەھىشەننا زىمانى وان پىندى بى ۋەركىزەكەن بە.

بۇ نىمۇلە كوردىن كەلەيىن، ئاقنىك، خىيا، المىن، خىس، كىفى، مامەرقان ۋە مەلازگىر ل ۋىلايەتا ئەزىموم بى زارانەكىن تايپەت دىخىفەن ل ۋىلايەتا وانى پىنلىشى ۋە مەھمۇد بى زارانەكىن تايپەت دىخىفەن ۋە ھەكەرى، پىرىانى، شىناخى، جۇلەمىزىكى ۋە جىلورى بى زارانەكىن دى دىخىفەن^(۱۴) زارانى بەدلىسپان بۇزكىيە ۋە زىمانى پىسپالىان [بىلەرىد] جورەكىن دى بە زىمانى زارا بى رەنگەكىن بە ۋە زىمانى لولوپان بى رەنگەكىن دى. مەلەتنى باپىرى ل چىاىن شىنگارى بى زىمانەكىن سەبىر دىخىفەن كىو كوردە تىنەكەھىن، ۋە زىمانى خەلىكىن خەرىزى [سوران] زى جورەكىن دى بە.

لەخون، ھىرەمسا ل سەر رىكىن سەھرەكى چەمىن دەن ۋە ھىمەقېزىن ئاقىن ھاتىمەدانان داكو خەلىك زى قەخون، ئاقا قان سەبىلخەتەيان بى رىكا كەم ۋە دەوران زى بىرىن ئاقىن ھەتتە كىشەن.

- مالىخەدانا كەلىيا ۋە دىرىن (نەپىر ۋىزا)^(۱۵)

زىمەرىك زى دىر ۋىتارىك ۋە قەشە ۋە رەھىن مەسپىچيان ل ئامىدىن ھەنە بەلى كىلپىسپىن فرەنگى ۋە رۇمى ۋە قوش ل قىزىن نىن، لى زى بو پارىزگانى ھاتىچۇپونا كۆندىن مەسپىچيان دىكەن، چۈنكە ل قى ۋەلاتى فرەنگى ۋە رۇمى ۋە سەك ۋەكەھەف نەپنە ل قەھەدان ۋە بى تىكەجارى خەز زى ئاكەن، مەلەتنى ئامىدىن ناچنە دى ۋى جەسى نا ئەوى سەك بان كەسەكى مەسپىچى لىدا بىدا، ۋە ئەو تىكەلىيا پارىزگانى دىگەل كەفر [مەسپىچى] ۋە قىزباشان [سەھەوى- شىيە] ئاكەن مەسپىچىن ئامىدىن ئەرمەنىن بەھقۇبى ۋە جىلوا ئە^(۱۶) ل چىاىن كەرىمانا ئامىدىن كوردىن ئىزدى، چەكوانى، خالىنى ۋە باپىرى زىن ئەف مەلەنە زىر خەز زى سەگان دىكەن ۋە سەگەھەرىست^(۱۷) لەورا خەلىكىن ئامىدىن ھەرمەن وان ل ئامىدىن بىنن تىكەسەر وان دىكوزن، بى كۆرىنى خەلىكىن ئامىدىن كەھەك مۇسلمان ۋە بەكتاپەرەست ۋە سونى ۋە شالەقى ئە ۋىگۇرەكەرىن رىكا خۇدى ئە.

- زىان ۋە زىارا خەلىكى ئامىدىن:

پىشكەك زى خەلىكى ئامىدىن ئەشكەرى مىرى ئە ئەو سەرىمەننى ئالاجە^(۱۸) بى سەرىن خۇلفە كىزىدەن ۋە پەزىن قولنگان بان كوردىن خەمەنپاران دىكەنە دىزا، دىگەل كوردىن زى كەھلىن سەھە ۋە قوردىشك ۋە رۇپىيان ۋە خىتەنن ئەتەسى، ۋە بەر كەھەرا وانرا شۇبىر خەنجەرىن وان دىار دىكەن، ۋە پىللىن اپۇچۇكىدا دىكەنەپىن خۇ ۋە زىرەھەن ل دەرگەھىن كەلى دىكەن ھەرمە مەتال ۋە دەستىمەن ۋە

ھەرچەندە ھائىيە گونىن اغەرىمى پەئىيە. غەجەمى
 ئازكە. ئوركى كىرتەمۇ بىن دى پىسنى^[۳۲]. بەلىن دىئاف
 كوردانما ئى زىمانىن پەنى و پاك ھەنە بەكى كوردىن
 ھەرو [سەسوز] و كوردىن شىروى^[۳۱] و كوردىن ۱۰۰۱
^[۳۰]. ۲ ۳

بەلىن دىئاف ھەمى زىمانى كوردىيا پەئىيىتىن
 زەلالتىرىن و سەفكىتىرىن زىمانى خەلىكىن ئامىنىيا
 بەھدىنەنە. ب گوننا زانلەپىن ئامىنىيەن ھەرزەتىن بونىس
 ب زىمانى كوردىيا ئامىنىيەن دىئافىتى و ئەو پىشت ب
 ھەمىسەكا دىروست نىسەنن كو دىئىزىت. ۱ زىمانى
 خەلىكىن بەھىشتىن ھەرىمى و پارىسىا نەرى بە^[۳۳] ۱۰۰۰
 ئەو دىئىن. ئەگەر ھەمسا بىت زىمانى مەزى چەقەكىن
 زىمانى پارىسىيە. و پەنى رەنگى خەلىكىن ئامىنىيەن
 شىئازىن ب خۇ دىيەن و پەلىنن جىوانىن ھوزانل ب
 زىمانى خۇنقىمىنىن.

بەھسە ھوزانل ب زىمانى پاكىن كوردىن ئامىنىيەن
 ھائىيە گونىن ھوزانا مەلەپىن زانا رەھەزەنن غەبەبەسەپان

زىمانى نەرىدەكان ھەر چەندە زۇر پەنى و پاكە.
 لى ئەو گەلەك كوردىنلەن بىكار دىلەن. بو نەپەنە
 پەھىقەن (آب بەنە) دىگەنە ئانف بىنھا. و پەنى رەنگى
 چەند سەھ ھەزار زاراقىن جودا جودا ھەنە كو ئەم
 نەشىن بەھسەن ھەمىيان بەگەن. و زىمانى سوزىنى
 ئى جورەكىن دى بىن زىمانى ئازكە.

ھەروھەسا كوردىن ئىزەپىن خالىنى ئى ب زىمانەكىن
 دىئاخىقن كو ئ كوردەكىن دى ئىنەگەھەت. ئەوزى بەكى
 ئەتەرىن ابادىك ل قىرم و ئەتەرىن شىپاك و ئەتەرىن
 چوپان و ھوزا نەرسەكان و ھوزا ئوروز و ھوزا نەقەنى
 و ھوزا ئولونووغان و كوچى ئووغان و ئورپوم بەت و
 ئووغاى و ئەتەرىن گىلماخ. كا چەوا ئەقە ھەمى د
 ئەزەمەن ئىنگوۋو ناگەھەن ھەروھەسا كورد ئى (۱
 زىمانا پىنگەھەن كو ئەو زىمانى ئىنگوۋو نزانن.

زىمانى ئىزەپىن چەكەنلىنى ئى ئىنكەلەكە ئ زىمانى
 نەرمەنى. و زىمانەكىن بىن سەروپەر و بەرمەپىن زىمانە.

پەرىئوۋك ب ئىپەن كاتىپى بىن ئركى

زىمانى ل (ئاصىف) دىكەن ۋالە و ھەمىيان غەشقى
 نەرسەن نەرسەتەمۇ نەن سەرىخەش و سەگەزەن غەشقى
 غەشقىن كۆللى نەرىنە ئىف مەكتەپا غەشقىن نەسەك
 دىن بىيەنە مۇھەبەتەن ئىفان ھەمىس غەشقىن غەشقى
 نەقە ھەمىيان دىكەت ھا ئۇلن زەھەرەپەر
 ئا بەزىلى گەرمەيا ئاقەشەن سوزىنى غەشقى
 دىن بىسوزات غەشەن ئەمەن شەپەرەپەلەن دىل
 گەر ھەمىيان كەلەكى مەقە ئوۋغان غەشقى
 مەن ھەمىيان كۆپەرىپە ئۇل ل ئىمەقە ئەو
 سەرىگەر و پىنچەسەن بىچوم دەمەن زەھەن غەشقى
 ئۇلن ئەھلى مە ئەو ئەسلىكە ھەلەر كىن
 ئەمەن چىراغىن كىرە خۇسەرەپەن خۇلەن غەشقى
 كىن ئۇ ھەمىيان پەخۇ^[۳۴] خەو كو نەرسەشەن دىكەت^[۳۳]
 بىيەنە بىت مەھەن ئەمەن بەھەشەن غەشقى
 ئوۋچەمەن بونىسەن ئەگەر بەھەن ئىفان ئەھەت
 كۆل بىت بىن گومەن ھوزان گولەشەن غەشقى
 فەلەن مەكە زەنن خۇ ئەمەن رەھەن كوردىكى^[۳۱]
 شەھەمە نەسەمى بىن ئازى و ھوزان غەشقى^[۳۲]

تەجەبىن (1)

تەجەبىن ھوزانى ب تەجەبىن كاتىبى

Der-beyân-ı eş'âr-ı pâkîze güftâr-ı
lisân-ı kavm-i Ekrâd-ı İmâdiyye,
güfte-i Monlâ-yı âlim-i Ramazân-ı
Abbâsiyân

Re'îl-ı araf -i dikkat, vâhik u kuyrân-ı ıqt
Ders-i Arasto diden, serhaq-ı sebrân-ı ıqt

Âl-ı kal irâd -i nîç mekteb-i aqıl dîmet
Di bîbâîn muhîdîl nîç-ı haves hân-ı ıqt

Def-i hardet dîbet, Mâj dîl- i sember
Lâyecâl-i ger mîyd, âteş-i sîzân-ı ıqt

Di basîet dîmet, dîb-ı çarar-bâr-ı dîl
Ger habeten kâğıt, mâni'-i nîçân-ı ıqt

Mên hazedâ kâğıt-ı bu, dâğ-ı lâ yemân-ı lâ
Sergarâbî hâr de çum, dâmen-i rahîbân-ı ıqt

Dâğ rahîdîl-i mah lâ, egera zâhîr kerem
Emr-i çaragân kerem, Hâzrev-i hâbân-ı ıqt

Kâj zahîr beha, hân-ı kuter nâse-i dîbet
Dîde dîbet ma'denî la'î-i Bedahşân-ı ıqt

Gonca-i basîm eger, bende nikâbl fâket
Lâf-i dîbet bi-gûmân, murg-ı gâlisân-ı ıqt

Fâğ mekâ târ-ı hâve, ey Ramazân-ı Kûrdîg
Şemse nâsîl dehb, âdî vâ sîzân-ı ıqt

خەلىق ئامىدىن گەلىك ھوزانىن پىتىچ بەشى
موسەلەس، مۇخەممەس، موسەدەس، موسەدەس
موسەدەس ب كوردى تەجەبىن، ۋەل ۋەزىن ئەۋرەن
ئەۋ ھەس ب مەن و بچوۋك و زانا و نەزەنە ل سەر
زىگان دراۋەستىن و ھوزانىن تەجەبىنە بەر ئىكۋوبوۋا^{۱۳۳}.

سەبىرائىگەھىن ئامىدىن، ل دەستىپىكىن بىن گەلىما
ۋ ل ئىزىك مەدرەسا قوبەھان و ب رەخ رەۋبەزىن كەھىيا
سەنجەدا سەبەرىگە خۇش ھەبە ۋ ل ۋەزىق بىرگەگە
تاقىن ھەبە كۈ ۋەكى نەزىچەكەبىيە، چەندىن ھەز
دەندەزىن راستىگۈبىن تەبەران تەلقا مەلەھەلىپىن دىكەن
ل ۋەزىق چەندەك ھەبە ل ھەردە رەخىن ۋەن چەنار
بەشەنگە، كاز، گول و گولستان ھەبە كۈ مەھلىن
سەۋەزى ل سەۋەزى سەۋەزى تەبەرا، بىن قان سەبەرائەدا

چەندىن تەۋان و تەۋىك و كورسەك ۋەجەبىن رەۋەشتىن
ھەبە خەلىك دىگەل كەسۋەكەر و خۇشتەبىن خۇ ل
ئەس جەس كۈم دەن و سەۋەبەتەن دىكەن، ۋ ب سەھەن
ھەز چەۋزىن چەچەك و بىلەل و تەلەبەتەن خۇشخەۋان ب
تەنگ و نەۋابا خۇ رەۋشا عاشقان پەھەلەر تەنەن، ئەۋ
چە، ھەبە خەبە كۈ تەلقا مەرب و مەھەمان و تەلقا
ھەس كورسەتەندا چەبەبا قوبەھەننى يا تەلقا تەنگە
ھەروھسا چەھەن سەبەرائىگەھىن تە تەلقا چەبەبەدا
ل رەخىن كاتەبىن زەلال ھەبە كۈ ئەگەر ئەز پەسەن ۋان
ھەبەبەن بىكەم جەن ۋان تەلقا قى سەبەرائىگەھىن
تەكەت ئەلق سەبەرائىگەھە دىكەتە پەشت چەبەبىن
بەندەن ل تەۋزىن ئامىدىن و تەلقا گەلەبىن كەۋوردەنە
ئەۋرا زەۋ گەھەشتەن ۋان سەبەرائىگەھەن تەقەت ب
ھەسەبەن بچەن، ۋ ل ۋەزىق نەچەرا كەۋ و سەۋەسەك و
پەۋان تەھتەكەن، ۋ ل سەۋە ۋە چەبەبىن بەندە پەنگ و
كەتەن كەبىلى اگىفەرا ۋ پەز كەبىلى ۋ خەزەلەن چەبەبى
تەقەتە تەنەن، ل ئەس جەس ھەبە كەۋ و سەۋەسەك ھەبە
نەچەركەن كۈ شەھەن ھەبەبىن تەمام خەلىقنى باۋەزى
بەنەن كۈشەن نەچەركەن تەۋان.

- زەمرا باغ و باغچەيان:

ل تەۋە تەلقەرا شەھەندەرى ا-^{۱۳۴} باغ و باغچە
ل ئامىدىن ھەبە، تەلقا ۋان تا ئەۋ باغىن دىكەتە بىن
كەلەن ب رەخ رەۋبەزى سەنجەھە بىن مەزى ئامىدىن تە
بەلەكەن پەسەنە كۈ زەمان (پەسەن ۋەن بىن شەھە پەسەن
بەلەن مەزى سەۋەزىيان و بەلەن مەزى زەبەزىيان زى تەھت
ھەروھسا بەلەن مەدرەسا قوبەھەن ۋ بەلەن مەۋەننى

- مېتەنخانەبىن ئامىدىن:

سەۋەجەمەن ۋان ۱ مېتەنخانەنە، ل ھەس مەھەبىن
سەلەن تەركەھەن ۋان ل بۇ زەھەبەگەن و بۇ مەز و
گەدەپەن تەكەبەنە، يا ئىكەن دىكەتە سەۋە كەلەبىن
ۋ تەلقا سەۋەرا مەزى، مەزى ۸۰۰ سەلەن زەلەن بەمەلە
مەبەسەبەن قەھەبەبە تەلقا، رۇزە تەۋ تەنەن خەۋەزىن
تەلقا تەقەتە تەبەشەكەن و تەگەزى ئىتەنكەھە ۋەن
ھەبەتە تەقەمەزە! ھەروھسا ل ھەتەك مەدرەسەبەن

امەلىك ئەخمەد پاشا^{۱۳۳} ھىزارت سىزى ئالايىن
 ئەمەلىكاران زۇرۇزىرەھىتى داتە دىگەل مە، دەھىن
 ئەمە دىگەل ۴۰۰ زىرەھىتىن زىكەلەين ھاتىنەخوار و
 گەھىلىتىنە دەھىل ئالەين ئالەين ئەھىل ل ئىزىك مەھرىسا
 قوبەھان كەنخودەين مەھرىسا پاشاى گولە مەن ا ئەھى
 ئەھلىبا، ئەز ئىكەسەر نەھىمە بۇ بەھىدەين، مەن گەھلىك
 پەزە ب قەھر داپنە ھىندەك ماقۇولەين ئامىنى و جىزىر و
 سىزىن، و ئەھا خۇش دەھىلىغە كەن ئەھوان قەھران كۆم
 بىكەم، ئەھرا پىنەھىيە ئەھى بىجەھە وان دەھىرەران،
 و دىرەكە خۇدا مە سەھرىدانا قان جەھان كىر:

۱- كەلا ئەززا تىرىن:

ھىندەك ز كوردان تىرىن ئەھرىسا، بەھىن دە رەھىتىدا
 ئەھرىس دەھىلىتە دەھلىن مەھەمەن دەھىلىتە رەھوان و
 گەھىجە و تىرەنباھ دەھىن^{۱۳۴}، و ئەھى ئەززا ئەھىنى با
 كوردەستەن زى ب ئالەين ئەھرىس دەھىتە تىرىسەين
 ئالەكەرىن وىن كەسەكە ز پىنەھىلا غەبەسەين^{۱۳۵}
 ب ئالەين سولتان جەھىن ئەھراز، ئەھرا ئالەين وىن بۇھە
 ئازاز، پاشاى ب شەھىلىتە ل سەھر زەھان خەلىكەن
 بۇھە ئەھراز! كەلاپەكە چوار گولەھىيە دەھىلىتە
 سەھر گولەھىتە جەھەكەن بىنە، ج خەھىدەك ل دەھرىن وىن
 تىرىن و تىرىن مەھرىسەكە ھەھى، مەھرىن وىن كەنخودەين
 مەھرىن ئەھىدەين پە و ئالەين وى (۱۳۶) ئەھلىبا، خەھىن
 ئەھراز سەھرىزەين تەھىگەھە و چەنگە ئەھى كەلاپە
 ئەھرىن ئەھرىسەين مەھرىن ئەھىدەين پەھى زەھىن ئەھىك
 كەنخودەين وى قەھىتە بىرەھىن ئەھرا تىرىن
 ئەھرا تىرىن!

۲- كەلا پالەتا [پالەتا]: ...

ئەھىن خۇكەن مەھرىن ئەھىدەين داپە دەھىلىتە سەھر
 رەكە مەھرىن قونەھەكەن ز دەھىكەن دەھرى، كەلاپەكە
 بچەھىكە بەھىن گەھلىك گەھلىك ئەھىن پە ئالەھىكەن
 چوار گولەھىيە و شۇھەھەكە زەھرىسەكە ھەھى
 و ل سەھر گەھەكەن بىنە ھەھىيە ئالەكەن، بەھىن ئەھى
 ئەھرىسە دەھىلە ل وى دەھى خەكەن وىن كەسەكە
 بۇھى ب ئالەين ئەھىن پەھىم ئەھلىبا، كەسەكە مەھرىن و

زى ئەھىن بۇ خەھىكەن بەھىكە بۇ زەھىكەن زى
 سەھىكەكە پەھىلە و شۇھەھەين و ئەھىكە دەھىتە
 بەھەھەكەن.

- مەھرىن چەك و دەھىلەن ل دەھرى ئەھىدەين:

ل ئەھىكە مەھرىسا قوبەھان مەھرىن تىمەم مەھەھە
 پەھرى ھەھە كەن ئەھى كوردەين تىمەم زەھى ئەھىدەين پە،
 بەھىن گەھلىك كەھىن تىرىن كەن ئەھە نە مەھەھە
 پەھرى بچەھە، بەھىكە كەسەكەن دى پە كەن ھەھەن ئەھى
 ھەھە!

ھەھەھە زەھەتەكەھەكە دى ل بەھى مەھرىسە زەھىر
 ھەھە ئەھى زى كەھرىكە كەن تىمەم ئەھى ب تىرىن
 خۇ كەن بۇھە كەھرا، ھەھەھە مەھرىن سولتەين
 كەھىن ئەھىسەين كەن پەھى و كەھىن مەھرىن ئەھى
 سەھىدە ھەھى نە.

سەھىسە بۇ خەھىن مەن سەھرىدانا مەھرىن ئەھىدەين
 زى كەن ئەھى چەھە زۇھان ل ئەھىدەين ئەھى و مەن سەھرىدانا
 چەھەئەن كەھىن كوردەن كەھىن و مەن چەھەئەن كەھىن ز
 ماقۇولەين مەھىلەن ئەھىسەين تىرىسەين، مەن سەھرىدانا
 چەھەئەن جەھەن سەھىر و خۇش كەن ل وان زۇھان
 شەھىن مەھەكەن شەھىن ئەھرى و زۇھان مەھەكەن
 جەھەن ئەھرىن بۇھە، و ل زۇھان (۱۳۷) ھەھىبا (۱۳۸) سەھىلا
 ۱۰۶۱ مەھى (۱۱۶۱) ئەھى و كەنخودەين مەھرىن پەھى
 ز ئەھىدەين مەھرىن پەھى مەھى خەھى خەھى زەھىر و
 دەھىتە و مەھەھەن خەھىسە، مەھرى ۵ كەھىن زەھى
 زۇھەھەھەن زەھىن و ۵ ھەھەئەن رەھى و مەھەھەكە
 ھەھەئەن ز خەھىن و ئەھى ئەھىكە و كەھلىك ئەھىدەين
 دى، و ئەھىن گەھەھە و مەھەھەن ئەھىسە داپە
 كەنخودەين پەھى. ھەھەھە كەھىسەكەن پەھى رەھى
 و دەھەھە و پەھى سەھىن جەھەئەن ز پەھەكەن ئەھى
 و گەھەھە و شۇھەھەكەن شەھەئەن ب ئەھىكەكەن
 ئەھەھەھە^{۱۳۹} و خەھەكەن گەھەھە پەھەكەئەن
 مەن كەن.

ھەھەھە مەھرى ئەھىكە بۇ ئەھىن بەھەھە مەھرى
 پەھى و ئەھەھەكە خەھەكەن بۇ سەھرىن مەن

ئىپپون كەلا دىھۆك ل ئامىدىن ئالفا كىرى¹¹، ل و دىقنىت زىير ئەكەين كىو ئەولياي بەرى ئوكە گۈنپو كىو ئالفاكەرىن دىھۆكىز ئىلك ز وەزىرىن غەبىياسىيان ب ئالغىن دىھۆكىز دىقان!

**۵- بازىرى زاناين كانى،
ئانگو كەلا كەواش:**

ل وەلانى ھەككارى دىنكا وانى دا بازىرەك ب ئالغىن كەواش ھەبە¹²، بەلى ئەفە سەر ب ئامىدىن قەبە و ل زىر ھۆكەن ل¹³، ل سەر كىرەكى ھاتىبە دانان لىن كەلەك ئالفا ئىنە، بەلى ل سەرەمىن كەلەن بازىرەكى ئاقەدان بوو، ز كۆمەككا خانىيان پىنكەتتەبە بەلى كەلا وى ل كەلەك ئاسى بە، كەلايەككا زور بچووكە بەلى بازىر ل بەدەبە و باغ و باشچە و كانى ئىدا ھەبە، و كەلەك رىك دىنە فى بازىرى ھەروەسا زاناين وى زى كەلەك زىن، بۇ نىوونە ئەغىسىرا كەواش، يا ب ئالودەنگول فى بازىرى ھاتىبە ئىسىن و ئىسىرىن وى زى ھەر ل فى بازىرى ھاتىبە قەشلىرىن ئەف بازىرە سى قونغان ل ئامىدىن دوورە.

۶- گۈندى ئەرىشتە:

ئەف گۈندە ل سەر دەشتىن اگىومەرسى ھاتىبە ئاقاكىن پىشلى ھەزەرتى نووح اخرا دوعاينىن خىرىن بۇ كىرىن، كەلەك باغ و بووسىنان و خانى و ھەمام و مەزكەمەت و خان ئىدا ھەنە، و ب خۇشيا خۇ دەكى بەھىشتىن بە!

۷- كەلا زاھۇ:

كورد دىيۇن زاخۇ ل¹⁴، ئەف كەلايە سەنجەقەككا سەر ب ئامىدىن قەبە قوباد بەگ كورن سولتان سەبىد خانى ھۆكەمى لىن دىكەت ئەو خۇدانى ۷ ھزار سەرىزانە، ئەوى قازى و موھتەبىن خىزى ھەنە و كەلەك زانا زى ل فى بازىرى ھەنە، كەلا وى ھەنە بىلنە كىو دىكەھىتە ئەسماىرا، كەلايەككا كەلەك جوانە و شىپوھىن وى چوار كوشەبە كىو

ئازابە و خۇدانى ۱۰ ھزار ئىنكىدارانە، بەلى پىرىيا وان ز كوردىن ئىزى ئە و موستامانىن وىن ھەمى سولنى و ئىناھى و مېرخوز و ھەكەن

۲- كەلا نىخابوررا كوردان:

دىكەمەت باكوپرى كەلا ھالنا، بازىرەك ب فى ئالغى ل خوراسانىن زى ھەبە، بەلى ئەف نىخابوررا دىكەمەتە دىن ھۆكەمى ھېرىن ئامىدىن دا، و كەلا ب كەلەن ھاتىبە ئالفاكىن، ل¹⁵ ئەكەرىن ئالغىنكىرا وى ل¹⁶.

۳- كەلا دىھۆك:

ئالفاكەرىن فى كەلىن ئىكە ز وەزىرىن غەبىياسىيان ب ئالغىن (دىھۆكىز دىقان)، لەورا دىيۇن (دىھۆككا دىقان)، ب زىمانى كوردى دىيۇن (دوو ھۆك (Dəhok) و دىقان ئاسمانىن وى بە ئەفە زى كەلايەككا سەر ب ئامىدىن قەو خۇدانى ۱ ھزار سەرىزانە، و دىئاف ھۆكەمەت وى دا نىھار و زەھەمەت ئىن ھۆكەمى وىن ب شىپوھىن امولكەبەتە واپىشنا و پىشتا ھۆكەمى وىن بىزە دەت، جەن وى دىكەمەتە رۇھەلەتن مووسىن دىئاف چىياندا و كەلا وى كەلايەككا بەرغەھە كىو دىكەمەتە قونئارا چىلەكىن و ب كەلەرىن ھەزىن وەف ھاتىبە ئالفاكىن ئەو كەلايەككا موكوم و شىپوھىن وى پىنج كوشەبە!

ھەزى گۈلتىن بە كىو ئەوليا چەلەسى ل نو جەپىن دى زى بەھىشتىن دىھۆكىز دىكەت، يا ئىكىن دەمى سەرىدانى بازىرى ھەمەدان كىرى بەھىشتىن ئەشتەرگەرەكىن دىھۆكىز دىكەت و دىيۇن، ال بازىرى ھەمەدان ئەشتەرگەر زور كىمەن، چۈنكە دىلى زانستىدا كەلەك ھەبەلەنە! دەمى ھەفالىكەن مەن ز ھەسەن خۇ كەمەتى و بىرەككا بچووك بۇ چىپووى مە ب كۆتەكى مەزكەمەت دەت كىو ئەشتەرگەرىن بۇ بىرنا وى دىكەت، ئەو كەس ب ئەسلىن خۇ ز دىھۆككا ئامىدىن بوو!¹⁷

يا دىپون دەمى بەھىشتىن مەزكەمەتكەن ب ئالغىن دىھۆك ل بازىرى ھەزىن دىكەت و دىيۇن-كەسەكەن زانا (بىنمەلا غەبىياسىيان ب ئالغىن شىنج دىھۆك ئەف مەزكەمەتە ئالفا كىرىبە، شىنج دىھۆك ھەر ئەو كەسە

ب كەشپان ھاتىبە ئاڧاكىن و دكەڧىتە سەر رويبارىن خابوورى سىدىيان¹⁹، ئەڧ خابوورە ژ چىيىن سىدىيان و چىيىن ھەككارىيان دەڧتەخوار و دكەل رويبارىن ھېزىل بېئەئىلك و ل جەھەكلى بېزىن ۱-۱۱ دچتە سەر رويبارىن بېجەلى ل بىرامبەر قى زاخوون بىرەكا سەرن ھەبە²⁰، ھەرنو غەشپىرەئىن سەنى و سىلئاقى نوو (غەشپىرەت بەگىن) سەر ب زاخو قەتە ھەر ئىككىن ژ وان ۱۰ ھزار ئىلگىدارىن ھىزخوار ھەتە.

۸- بازاروكنى نىزەبوون:

ئاڧىن وى بىن دىوسىت ادبەرە بوون-ئە- دىمەتنى كورداندا بېزىتە كەلپسەبىن ھەسپىچىان ادبەرە، و چوئكە ئىك ژ پاترىكىن ھەسپىچىان [ب ئاڧىن ئايبوون] ل قى باژىركى ھاتىبە ڧەشپارن لىورا بېزىتە قى جەئى ادبەرەبوون، ل جەھەكلى بەرۋەھ و خۇمەش ل كىتارى رويبارى ھاتىبە ئاڧاكىن، كەلمەك باغ و باغچە و مەڧمەت و ھەمام و خان و ھەدەسە ئىدا ھەتە، ئەڧ جەھە دكەڧىتە دئاف خاكا ئامبىدىن نا و دكەڧىتە دئالپەرا دەۋك و جىزىندا، لىورا ھىندەك چاران دكەڧىتە ژىر چوئكىن ھېزىن ئامبىدىن بەلىن ئىھا ل ژىر دەستىن ھېزىن جىزىندا بەا.

ل قىزى كەشتا ئەوليا چەلەسى ل بەھدىنار ب داۋى دەڧت و ئەۋى دىڧى كەشتا خۇدا پىزىنئىن سەرن و كىرەك ل سەر قى نەڧەرى بېئىككىنلىككىن، بەلىن ژىبەرگە دالەبا رەسەنا بەرتووكا ۋى ئەمابە و دالەبىن دى ژى بىن ژ كىنساسى و ڧالەھىيەن، ئەمرا ھۇمەرەكا ھەرن ژ پىزىنئىن ۋى دئاف دەستەھەنن بەرتووكا ۋىدا ئەمابەتە، و ل قىزى دى ئەمازى ب وان ئاڧوئىنئىلان دەين ئەۋىن د بەرتووكا ۋىدا ھاتىن بەلىن ئاڧەرىۋككىن وان ئەمابىن ئەۋزى ئەڧەتە.

۱- ڧوتلىخاتەبىن ژاڧوگان

۲- تەكپىھەبىن زاھد و دەرىنئىلان

۳- ئاڧىن ئاخان ل ئامبىدىن

- ۱- خاتىن بازارگانان
  - ۲- بازار و دوكانىن ئامبىدىن
  - ۳- ئاڧىن ماقوول و بېئىككىنئىلان
  - ۴- ئەۋ ھەڧالەن ھىن نىاسىن
  - ۵- زانابىن ئامبىدىن
  - ۶- ئەڧتەھەرگەرن ئامبىدىن
  - ۷- شىخ و پىزىن ئامبىدىن
  - ۸- ئىبىسەر و ھوزانئالەن ئامبىدىن
  - ۹- غارى و جىھادكەرن ئامبىدىن
  - ۱۰- سىمابىن پىر و كەنجىن ئامبىدىن
  - ۱۱- چىل و بەرگىن ئىن و زەلاخان
  - ۱۲- ئاڧىن زەلاخان
  - ۱۳- ئاڧىن ژان
  - ۱۴- ئاڧىن كۆلە و خولامان
  - ۱۵- ئاڧىن كەنپەرك و چارىھىيان
  - ۱۶- ئاڧاھىيىن ئامبىدىن
  - ۱۷- ئاڧ و ھەۋابىن ئامبىدىن
  - ۱۸- ئاڧەدانىيا كاتىا ئاڧىن
  - ۱۹- پىشەسازى و ھۇنەرۋەندىيا بەھدىنار
  - ۲۰- بەرامەتنى چاندا ئامبىدىن
  - ۲۱- خوارىن ئامبىدىن
  - ۲۲- ڧىڧىيىن ئامبىدىن
  - ۲۳- چورن ئەخوارىن ل ئامبىدىن
  - ۲۴- ھىندەك پىزىنئىن دى ل سەر كەلا ئامبىدىن
  - ۲۵- كەلايىن بەھدىنار ئەۋىن ل ھەر چوار كىتارىن ئامبىدىن.
- بىن كوشان ئەگەر پىزىنئىن لىرۋەسەلەن ئەڧان ھەمى ئاڧوئىنئىلان بەمدا بىن دى دەمەنەككىن ئەمابەتە ژ ھەمى كاپىن بىرۈككا بەھدىنار ل سەرۋەسنى ئوسمەتنى ب كەشتىن و سەدسالىيا ۱۷ ب تاپەتنى ھىتە بەرچاڧاككىن.

13. كەلا شىخۇ دىكىمىنە ئوبدانغا پىخىرا جىيانى مەنپىزى ل ئېزىكى گونجۇ ئايرىق كەلا شىخۇ ئوبدانغا گونجۇ مەشھۇرغا ئوسكىمانە و پىشنى ۋى نەقەرە پەرۋازى بالا مەسئۇمىدەكەت.
14. مەدراۋىيەخ و ما پىرەست مەدراۋىيەخ دىمەن تەمىزى ئوبدانغا (ھىيارى) بە ل ھەزىمە گىلان ل ماگىرۇز نىزىنى تەمىزى ئوبدانغا تەنقىھرا سالىزى 316-317 مەش / 1081-1180 ل خوكىمگەتە ج بەھوشىيا ۋان ب گوربىستان و ئامىدىن قەبىلە.
15. د نىئادا قالاھە ھەروەك ھالىپەپىزىگىز پەرتووكا نەۋايىز پەز [قالاھىيان بو بائىن ھەر جەھەتتىن ھىمانىن ۱۱۱ ھالىپەتە دائىر ئەو تەنقى پەسەندا قالاھە
16. شاھى و ئالىپەتەر بو جۇرېن ئوبانە.
17. ئاقھىرا ئىك ل زېۋەسەمىن پەرتووكولىپىن پىشۋاھىيا ھىلەتاتىن بوو ئەو زى ب زىكا ئاقھەپاشىيا ئەشكەھەزى و ھەلا ئوكە زى ئەف پەرتووسەمە ل ھەسە جىھەتتىن ھەپە
18. ئەۋلىيا پەيلىا ئەشرا بەك خۇ ب گوربۇ گونە.
19. زەپەر ئەو جەتتىن ب داھىن زېرى ھالىپەتە زېرىن
20. ئامازىپە بو داۋود پىشەسەزى و ئوزەسى ۋى تەلەت ئەف جېرۇكە ب كۆزى د ئورۇلغا پىرۇزا ھالىپە
21. گىۋەسەزى د ئامىنى زەھەشنىدا ھەمان ئاقھەزى ئامىنىن دى بە ، مېۋىيا جىفەلىۋوكىدا ئىرانىدا گىۋەسەزى ئىكەسەن شاھىن ئىرانىدا.
22. مە نەزىرى كا ئەف مېۋەلىپەسە گىيە^۱ و ئاقى ۋى د زىدەزىن پەرتەسەندا ل نەزەپىر ھە ئەكەفەندا ب دىۋەسەزى پەزائىنە كا ئەۋلىيا پەرتووكا ۋى ھەپە پاز ل خەتتىن ئامىنىن بەھىسەتە²
23. دىئادا قالاھە
24. ھەروەك نىز مېرېن ئامىنىر و ھەندەك پىزىگەھىز دى ئەھلىسە ھەرو پىزىگەھىز ھەكەزى و شەھىدىيان ئەسەن خۇ بو خەتلىپەزىن ئەھلىسەزى فەدەگەزەن پەقەتە ھەروەك بوو بو پەزىداكەت شەرىپەتە كا ئەزىزىر بو ھەستەلا تا خۇ لى د فەكولەتتېن ھەپەپەرخ دا نىز پىۋىپە گە ئەفنى جەمەت ج راسەن بو نەپە
25. د راسەندا مېرېن پىزان دگۈن گە ئەسەل ۋان دىگەھىتە شەخەلىپ پەھمىپەزى اخالىق كۆزى پەلەۋى و مېرېن پەھلىپەزى ئەسەن خۇ دىگەھەندە شاھىن ئامىنىر^۱ و ج راسەنغا بو ھەرو بەكەھەندەن نەپە
26. نىئادا قالاھە ئەلنى مېرېن بەھىدىيان پى ۋى ئەسە مېر جەسەن كۆزى مېر شەرىف ئەپەن بوو
27. ئەسەپە ئانگە بو ھەروەزى و ئوھاللىق ئانگە خوكىمى بەھەزى- ئوبخاھى و مەھەسەت ل خوكىمى پىشەن و پىشە
28. مەھەسەت ۋى ھەزىدا مەۋلىتان مەۋزى جەۋزى بە ل سالا 1178 ل كو ب نىئادا بەھەزى ب داۋىر ھەف.
29. پورلىق و ئوھاللىق شەرىپەكۆتېرىن جەۋزى پەپەھەندىيان نەقەھرا مېزىگەھىن كوردان پەپەھەندا ئوسمانىدا بوو پورلىق ب راسەن اۋارا و ئوھاللىق ب راسەن اھالىتە و ھەزەن دەھت ئەف جەۋزى مېزىگەھەن ب ئەھلىسە شەرىپەھە بوۋى و تەننى ھەندەك ل داھەن خۇ بو پورلىقنى ئەھزەن بەلى ئەو پورلىقنىن ل جەۋزى اھكۆمەت ئەو پارە زى ئەھەزەن ب ب ئەھلىسە شەرىپەھە بوۋى ئەھەل ل ئەھزە شەھەندا پىشەزى بوو دىگەل ئەشكەزى خۇ بەشكەزى^۲ ، شەرىپە بەكەت
30. اھكۆمەت بەھەزىن ئامىنى مېزىگەھىن كوردان بوو ب ئەھلىسە شەرىپەھە بوۋى و ل پورلىق راسەنغا مەۋلىتان سەلىمەن قالاۋىنى پورلىقا ئوسمانى ج مەسئۇپەزەن د كەلەۋەزىن ۋى زېرى سىياسەتى و ئابۇۋەدا بەكەزى و ئەزەن ۋان ب مەۋلىكىنى ل سەزە ئاقىر ھەزەن مەسئۇكەلدار ھەپەۋە ئوھاللىق ل بو پىشەھەگەزىدا قان اھكۆمەتلەن مەسئۇپەزەن مەسئۇپە ئەقەم و مەسئۇپە ئەقەم، ئەھە بەكەزەندەن و
- راسەن ۋى ئەھە كو پىشە ج مەزەزەن ب ئەف ۋى مېزىگەھىن ئاھكۆمەت و ج كەزەمىنىن مەۋلىتان
31. داھەزى ۋى ئاقىپەزى ل پەلەپەن بەھەد، ئەھە شەرو مېزىگەھىن بەھەندەن و سەۋان ل مېر جەۋزى مېزىگەھەن بوۋى ئوخ ھەپەكە ل سەزە ۋى سەۋەننى بەھەدە دائىر ئەۋىن ئالا پەقە بەھەدە كەزەن. ئانگە دىكىمىنە سەزە داۋىر ئالاقى ئوخ پەز جەۋزىن ل ھەپەھەكەن ئامىنى پاز لى ل كۆرۈ ھەسەپەن ئەھەدە چىكەن ھەزەرا ئوھال ئامازىۋو بو ھەزە و ئامىنىن مېزىگەھىن
32. د ئەھەپە پەسەندا مەۋلىق زىئە ب ئەھلىسە كۆپەتە بەلى ئەھەپە پەيلىا ئەسەدا مەكە و پەيلىا پورۇدا قالاھە ئەۋرا ھەكۆمەتە پەز [1-1 مېر مەشھۇرەتەن

۱۳. ہر نیک کمال ۱۰۱۱ کیلہ بہ
۱۴. تیار تو جوڑ تیفطامن بہ کو داہان وں ہن سالانہ دناہرا ۱۰۱۱ و ۱۹۹۹ ناہوہیان بہت
۱۵. تہگیہیری ناہن نیک [ہنیزن سہر ہ ہوتھنا توسفانی قویہ
۱۶. دیرل ایزارا لنگو پاریزگانی کداہی
۱۷. ہ سنانا فلایہ
۱۸. شاہنہدر سہروگی پارگتھہ
۱۹. سنانا فلایہ ہلر توہ ل چہد جہن دی ہار دگت کو ہتھنار [ہلر ناہنیز [ہ سنانہان ہنک تہت
۲۰. داہانر اقلعہرا ۱۰۱۱ داہانر وں جہی بہ
۲۱. سہرہشیرت ہار ہتھیرت سنانہری ہجوہگنیز ہتھیزن کلرگنیز ہون کو زانہ ہوانا توسفانی ل کورہسنانر
- ہانہون داہرانہن لہف سنانہری [ہتھیرتہگنی ہنر ہنگہانر و سہروگی ہار ناہنہانر ہر ہویو ہلر ہتھیزن
- جو [سنانہن ہنگان ہرگرت ہ کورہسنانہا ہنہارا ہار ہ سنان ہون
۲۲. سنانا فلایہ
۲۳. لہف ہرگنہہ [سال ۱۹۶۸ ل ہونر ہنگرنا جانہا تہسفنہنر ہ ہازہر ہانہ ہتھانر
۲۴. لہف ہرگنہہ ہنا توکہ زی تہنیت و ہ ناہنر ہرگنہنر اسٹالٹا زی تہنیتہ تہاسنر
۲۵. سنانا جہن ہمار فلایہ
۲۶. ہر نیک کمر ل ہف ہتھیزن ۲۷۱۳۷۱ سہر و ل ہف ہانگیر ۱۳۳۳ و ل ہف ناہنر و ہتھیزن ۱۱۸۳۱۱۸۳
۲۷. جہن ناہر ہلا فلایہ ہلر ہ ہرہیزن ہنہا ہتھیزن ہلاہگنر ہ ناہنر اہلا شہروا دگت ہور تہت لہف ہتھن
- تو کھن بہت
۲۸. Eviya çeleb : s : yahatnamesi s. 305
۲۹. ناہنر ہر حوانتکھنر ل سہر ہتھیزنہگنر ہانہہ کو ہو سال ۷۸۶ھ/ ۱۳۷۱ز ہنیزہ ہتھیزہ ہلر ہرہانر
- ہوزہویو ناہنر کورہ لہروگانر ہتھیزنہکھنہویو چہخانر ہنیزہ اہلناہ ۱۹۹۸ ہرگنی ل ۹۹
۳۰. ناہنر ہر حوانتکھنر ل سہر ہتھیزنہگنر ہانہہ کو ہو سال ۹۸۹ھ/ ۱۵۸۱ز ہنیزہ ہتھانر کھنر ل ۹۹
۳۱. Eviya çeleb : s : yahatnamesi. 306
۳۲. ل ہور ناہنر ہتھانر ہنیزہ احمد التھمیر الہانر ہر ۱۱۱-۱۱۲
۳۳. Eviya çeleb : s : yahatnamesi: 305-306
۳۴. Eviya çeleb : s : yahatnamesi s. 307
۳۵. ہانہسنا ہویو ہتھانہ ناہنر گوانہ ہہ کو لہف کانیہہ توکہ ہانہک ہوزہ ہرچہانہہ ل وں ہونر و ہنا ہتھانر
- ہونک ہوزہ وں ہونر ہوزہانر ہوزہ
۳۶. ہتھانر اکھیا سنانر ہہ کو ہنا توکہ تہوہت
۳۷. لہنیزن ہتھہرگنر توسفانیہ ہر نیک لہنیزن ۶۸ سہر
۳۸. ہتھہسنا وں چہروگا ہرہانر ہہ لہون ل سہر ہانرا ہونہتھیا جو لہونر چہا و کھنر سنانر
۳۹. ہوزہ ہلر ہسہنر ہا ہانہہت وناہہ ہرہیزنر [ہوزہہنیزہ و ہوزہانر وں ہونر دگت
۴۰. لہنیزہا ہتھیزن ہتھانر ناہنوزور و کلمانر ہوزہا توہ تہ تہنیزہہ ہانگو سہروان اہلوا سہرہیزن ہوزہ
- ناہنوزورنر ہتھانرہہ و لہولیان وک لہانہہک ہو ہرہانر ناہنوزور ناہنر ہار لہانہہ
۴۱. چ رانہنر ہو ہنر گوننر تہتہ و ہر و ہوزہیزن تہرہانر ناہنرکھانہ
۴۲. ناہنہ ہرگنہگنر ہنگا و ہنگہ و ہ سہرو ہہ ہانہہ گرنہانر ہتھانر چانر ناہنہ ہنک لالا وں ہانہہ ہنگر لہانر
۴۳. ہوزہ تہتہ لہف ہتھانر ناہنوزورنہانر ناہنرہنر ہتھانر لہون ہونر توکہ لہانہ ہنر ہانہہگنر
۴۴. لہف چہنہہ ہرہانہہا و تو ہونر ہ نیک رانہہ ناہنر لہونر رانہنر ہتھانرہہ کو ہتھانر رانہنر ناہنیزن ہہ

میرگه‌ها به‌هدینان

ژ به‌دسالییا هه‌ژدی هه‌تا که‌قتنا وی

پ.د. عیقاد عبداله‌لام رهنوف
وه‌رگیران: صالح یوسف یوسفی

ب فی چین، بقیه میری به‌هدینان لیکه‌سهر ل شوونا سولتاتی لوسمانی، په‌یوه‌دین ب والین به‌غدا بکه‌ت، هوسا به‌هدینان زی بوو لایه‌نه‌کزی وین پلانا ب نالین (پلانا عبراتی): دهانه نیاسین کوو یا تابه‌ت بوو ب کاروبارین سیاسه‌نا لوسمانی فه ل عبراتی، والی پین به‌غدا زی، نه‌غاسمه ل سهرده‌من مه‌مالیکان (1749-1831)را نه‌ف گوه‌ورنا نوو یا چن بووی د به‌رزوه‌ندییا خو دا ب کارلینا و هه‌نا پله‌به‌کا بلنه په‌یوه‌دین خو دگهل میرگه‌هن سوکمر کین و حوره‌کین هه‌مه‌ه‌نگین ل نالیه‌را خو چنکین داگو گفاه‌شینی بیخه‌ سهر والی پین جه‌لیلی پین ل سووسل (1771-1831)را و نه‌فلیکرتا وین د نه‌وه‌ری به‌غدا دا کو سووسل ب نین ل نه‌فه‌ی چارچو‌فنی فی نه‌وه‌ری مابوو، هه‌نا وی ده‌من سوکمر بنه‌مالا جه‌لیلی ب ناو‌یه‌اتی، هه‌رچه‌نده زی ل داو‌ییا سوکمه‌اریا خو، خو نیزیکی وی نه‌وه‌ری دگر.

ژ لایه‌کزی بووفه، هه‌فه‌یه‌ماتیین عه‌شیره‌نان، هه‌رچه‌نده کوو به‌ترین پشته‌فاتیین سوکمر میرگه‌ها به‌هدینان دهانه ل نه‌لهمدان، نین ل فی سهرده‌من

د فی سهرده‌منیا به‌ترین به‌هدینان به‌ارکین کوو هه‌نشتا وان کاریکه‌رییه‌کا مه‌رن ل سهر ره‌وشا گه‌شتی یا نه‌فه‌ری نه‌غاسمه زی ل سهر ره‌وشا عبراتی هه‌بوویه، (ز به‌ر هه‌ندی، نووسمانییان به‌ره‌وام به‌شا خو پین گه‌رمه‌کین بو (ز نالیه‌نا هه‌ترین به‌بار و جو‌داخو‌ارین وی سهرده‌منی ل سهر شاتیوا سیاسی په‌یدا بوون، نین زی ده‌من ل ده‌ستپینکا سهدسالییا هه‌ژدی جه‌سه‌من پاشا، پاشی له‌جمه‌د پاشایی کورن وی بووینه والی پین به‌غدا و نه‌فه‌رین سهر ب وین ویلایه‌تی فه نه‌ف سیاسیته ب سیاسیته‌کا نوووا نه‌وه‌ندی سه‌منی یا دگوت کوو پینتاییه ویلایه‌تا به‌غدا بینه ب هه‌ژکین و به‌ریسه‌اریا کاروبارین گه‌شتی پین سهرانه‌سهری عبراتی ب سنه‌وون خو‌فه بکریته، کو نه‌ف سیاسیته بوو نه‌گه‌ری وین جه‌ندی ویلایه‌تا به‌سرا پاشی ویلایه‌تا شاره‌وور ب به‌غدا فه به‌ینه گه‌زیدن، ل داو‌ین کاروبارین بله‌دین میرگه‌ها به‌هدینان زی ب والین به‌غدا فه هه‌نده گه‌زیدن، نین خو‌سه‌رییا خو‌یسی یا میرگه‌هن وه‌کی به‌ری ما ده‌من میرگه‌ه نه‌فلی ده‌مه‌نا نووسمانی بووی.

- پاشاي 115۰-115۰مىتى/1۸۲۵-1۸۲۵ز.
- ۹- مووسا پاشايىن كورپى محمدەمەد ئەپار پاشاي
1۸۲۵مىتى/۱۸۲۵ز.
- ۱۰- ئىسماعىل پاشايىن موون كورپى محمدەمەد ئەپار
پاشاي 115۱-115۸مىتى/1۸۲۶-1۸۲۶ز.

مىر بەھرام پاشايىن ھەزىن كورپى زېنر پاشاي:

مىر بەھرام ل سالا ۱۱۰۷مىتى/۱۶۹۵ز دايكىبوو،
ل ئەندىيىن ل ھىمىزدا باين خۇ زىلە و غىسىن
دەلا كو ئىك بوو ز ئاقلدارىن سەرىدەمىن خۇ، ۋەك
سەرىدەمىنكارەكتىن تايەت بو داسەزاندەيە، ۋەسا
دبارە زى باين كور بو شوولگىرىيا خۇ ئامادە دكر.
پاشى ل سالا ۱۱۱1مىتى/۱۷۱1ز سەخمەرائى كورپى
خۇ دەست ز ھۆكۈمدارىيا مىرگەھىن بەردابە.
سەرىدەمىن ھۆكۈمى بەھرام پاشاي ب شىلفىيانىن
زور پىن ناخۇبى و نەرقەيى ھاتىيە نىاسىن، ھەر
بو نەبوو، ل دەستىپىكا سەرىدەمىن ۋى، سولتانىن
ئۆسمانى ئەرمەندەين ھارىكارىن دگەل يوسىف
پاشايىن ۋالىن رەقە بەكت بو ز ئاقرىنا پىشەرىبوونا
خەلپل پاشايىن رەشۋاتى پىن پىشەرىبوونا خۇ ل
سەر نەولەتىن راگەھاندې، ئىپىسەرەكتىن چەرخىن
پاشتر ھىنگى گۆلىبوو كە رەشۋاتى پىن ئاقرى پاشى
ب دارق زۆرى ھاتىيە ئاف مووسىل پىشەرىبوونا خۇ
ل ۋى بازىرى راگەھاندېبوو، ئەو ئىپىسەر دىزىت زى
كو ھىزىن بەھرام پاشاي ز لاين ياكوور و ھىزىن
يوسىف پاشا ز لاين رۇزئالفاھ بازىر بوورىنچىكرىيە،
لىن د ژاندەران نا، ئەخاسمە د ژاندەرىن مووسىلى نا^{۱۱}
ئىشەك نىنە دبار بەكت كو چ پىشەرىبوون ل مووسىل
ھاتىنە روودان، ئەقە سەرىبارى كو ئەف سەرىھاتىيا نە
دۇكىۋەننىكىرى، بەخسىن بوورىنچا لاين رۇزھەلات و
رۇزئالفاين بازىرى ئەكرىيە، ھەر چەوان بىت، رەشۋاتى
ئەچاربووېە خۇ رادەستى بەھرام پاشا بەكت و دەمى
ۋى رادەستى يوسىف پاشاي كرى، پىن داۋىن رەشۋاتى
سەزادەد، ھەكارىيان زى، كو نەپازىن كلاسىكى پىن

پىر نووشى ژەرنىكىبوونى بوون پان زى ھىدەك چاران
دەست ز فى ھىرى نەھە بەردان و ھەرۋەكتىن ۋى ل
شوولن نەھە دانان، ئەقە زى بوو ئەگەرى ۋى چەندىن.
ئەف ھەقىقەتەيە، د وان ھەقىكى پىن بەھرامەيى دا
گىفەشتىن بەكەن پان زى ب كىنى كارىگەرىيا خۇ د
كاروبارپىن ھۆكۈمى نا ھەين و بووئە ئەگەرىن لاۋازىبوونا
مىرگەھىن ل سەرىدەمىن ۋى پىن داۋىن، د بەراسىر دا.
ھىران پىشەرفالىيا ھەقىقەتەيەن خۇ دگەل ھەردو
مىرگەھىن ب ھىزىكىن پىن د ئەف مىرگەھىن دا بوون كو
ئەو زى مىرگەھىن بەروارى بالا (كو سەندەرى ۋى كەلا
قوسرىن) و مىرگەھىن شىنخان يا ئىزدى (كو سەندەرى
ۋى بازىركى شىنخان) بوون، دكو مىفا ز سەنگا وان
بىنە ۋەرگەرتن و ھەقىقەتەيە دگەل ھىزىن ب ھىزىن
ل ئەقەرى پەيدا بىت، ھەرىسا دكو ل بوۋف شىنخان
رەشۋا ۋەلاتى بوئە بىنەجەد كرى.
ل دۇرىن سەدەسەلك و ئىفنىن ھۆكۈمدارىيا
مىرگەھىن بەھرىنەن د لىن ئولغاغىدا نەف مېران ھۆكۈم
ل ئەندىيىن كرىيە، ھۆكۈمى پىن ئىك و بوون نىفا ۋى
ساۋە بوو، لى پىن دى ساۋى ھابى ھۆكۈم كرىيە كو
ئەو زى ئەفنىن خوارى بوون.

۱- بەھرام پاشايىن ھەزىن ۱۱۲1-۱۱۸۲مىتى/۱۷۱1-۱۷۱۸ز.

۲- ئىسماعىل پاشايىن كورپى بەھرام پاشاي
۱۱۸۲-۱۲۱۳مىتى/۱۷۱۸ز.

۳- محمدەمەد ئەپار پاشايىن كورپى ئىسماعىل پاشاي
۱۲۱۳-۱۲۱۴مىتى/۱۷۹۸-۱۷۹۹ز.

۴- سەراھ پاشايىن كورپى ئىسماعىل پاشاي
۱۲۱۴-۱۲۱۸مىتى/۱۷۹۹-۱۸۰۳ز.

۵- ئىباد بەگىن كورپى سولتان ھىسەن ۱۲۱۸-۱۲۱۹
مىتى/۱۸۰۳-۱۸۰۴ز.

۶- سەل پاشايىن كورپى ئىسماعىل پاشاي
۱۲۱۹-۱۲۲۳مىتى/۱۸۰۴-۱۸۰۴ز.

۷- زېنر پاشايىن كورپى ئىسماعىل پاشاي
۱۲۲۳-۱۲۲۴مىتى/۱۸۰۸-۱۸۰۸ز.

۸- محمدەمەد سەغىد پاشايىن كورپى محمدەمەد ئەپار

سەر ئېراني پىشتى ھۆكۈم سەھموي ل ۋى ۋەلاتى ھەلوھىيائى ھەر بۇ ئەۋونە بەلگە نامىيا دەستىپىكا اجىۋى الاخرىدا يا سالا ۱۱۳۹ مىلادى/۱۷۲۱ز قەدىمىك تېدا ھەبە و ئاراستى ھۆكۈمدارى ئامېدىن ھاتىبە كىن ۋا ھەرمانى دەتن ئەشكەرىكى ز ۋەلەين ھۆز و ھەلبىرەننن ھۆ نامادە بىكەت داكو بىگەھىتە ۋالېن بەغدا و لەھمەد پاشاين سەرلەشكەرىن/سەرگەرىن بىلەن ل لاين ھەمەدان و ئەسفەھان^{۱۱} قان ھىزان ب سەرگەرىپەتپا ئەھمەد پاشاى سەرگەفلىنن مەزە ۋان شەر ۋەنگامان نا دەستفەنەن ۋە پەندىن گولەين رۇنلەين ئېراني ستانن لىن پىرۇپاگەنما ئاپىنى يا ئەفغانىيان بەلاف كىرى كو ۋان زى ۋى دەمى لايەكتى ئېراني سىتادىۋو، بوو ئەگەرىن ۋى چەندىن ھىزىن كورەى ھۆ ز شەرگەھى فەكەننن و ئەھمەد پاشا بەرامىرى ئەفغانىيان نوۋشى شىكەستىن بېت ز بەر ھەندىن پىر كەرىپىن ۋى ز بەھرام پاشاى قەبۇن ز بەرگو پىرپا ھىزىن ھۆفەگىشەى بىن ۋى بوون ئەفە ل ۋى دەمى بەلگە نامەينن ئۈسمەنى ب ھۆ زى رۇن گىرنگى ھىزىن كورەى د ۋى شەرى دا پىشپاستىكەن دىرۇگىفەسەكتى ھەفچەرخ زى ۋان ھىزان ھۇسا سالۇخ دەمت و بىئىت-اگورە پىشەنگىن ئەشكەرى ۋەزىرى بوون ئەو ب سوارىن مېرخاس ھەتتە ئېاسىن^{۱۲} سولتانى بەھرام پاشا راسپارە سەرىارى ھەرىو سوتەسەرىن بىن بابان كۆپە دەفەرىن كەركوك زى ب سەرىاز و كەل ۋەلەين ئەشكەرى ب ھىز بىخىت-اكو دىشپاندەبە بىشە جەن باۋەرىن و پىشت پىن بېتتە گەرم كىرا^{۱۳} سولتانى كورگەكتى شەھتە بىن گرانىھا ۋەك خەلات پىشكىشى ۋى كىر ۋەك رىزگەرن بۇ خەمەنن ۋى بىن ھىزا بۇ ئاپىنن پىرۇز و دەولەنا بىلەن^{۱۴} لىن ھىشتا چەند ھەفەكەن كىم نەبۇرىن سولتانى ئەو راسپارە ب ھىزەگا سەرىازىا پىنگەھتى ز ۵۰۰ سەرىازان^{۱۵} و ۵۰۰ سواران^{۱۶} ھارىكارىيا بەغدا بىكەت ھەر ز بەر ۋى ئەگەرى بولارە ل دەستىپىكا ھەپقا شەعبانا ۱۱۴۷ مىلادى/۱۷۳۱ز ز لاين سولتانى ھە ھەنە خەلەكتىن ل بوۋف فەگىرەكتىن زى^{۱۷} ز بەرگو

سەرگەھى ۋى بوون ئەھمەدەبوونا ۋى ل سەرگەھىن بۇ ھۆ ب دەلپە دېتن و ھىزىش كىرە سەر سەرگەھى بەروارى بالا يا سەر ب ھىزىن بەھدىنلەفە و ب سەر بىگەھىن ۋى اېتەنوۋرىا نا كىرتن و ھۆكۈمدارىن ۋى كەلاتى بەگ و پىرپا ئەندەمىن خىزان ۋى كۆلەتنن ز بلى سەھىد بەگىن كورپى ۋى بىن بچووك ئىشتەكتى نامىيى بوو ئەفان داۋىن ھەوارا ھۆ بىشە لىك بەھرام پاشاى داكو ھۆكۈمىن بىن ھۆ ۋەركىت و ئۇلا خىزان ھۆ فەكەت ئىنا بەھرام ب ھىزەگا سەرىارى ھارىكارىيا كەلاتى كىر و شىبا بىنەنوۋرىن ز دەستىن ھەكارىيان دەرىخىت و سەروژنوۋ بەروارى بالا بىخىتە بىن سەروەرىيا سەرگەھى بەھدىنن

ل سەردەھىن بەھرام بەگىن ھەتتە جودابوۋنن نوو د ئاق بەھالا ھۆكۈمدارىا پەيدابوون ھەر بۇ ئەۋونە سەھىد بەگىن بىراىن ۋى شۇپىش ل سەر كىر ۋ شەرۋىلەنگان ل ئاقبەرا ھەرىولا ھەتتە روۋدان كو شەرى ز ھەمبان دۇۋارىل ل سالا ۱۱۱۱ مىلادى ل تىزىك سىنمەنن بوو و ب شىكەستىنا سەھىد پاشاى ب داۋى ھەت ۋەسا دبارە زى كو بىن داۋىن ز لاين ھەسەن پاشاين (۱۱۱۱-۱۱۳۹ مىلادى/۱۷۰۱-۱۷۲۳ز) ۋالېن بەغدا ھەتتە پىشەفەنلىكەن ۋى زى ھەر زوۋ لىكەنگەنما ل ئاقبەرا ھەرىو برا بۇ ھۆ ب دەلپە دېت و مابىن ھۆ د كىرپارىن ئاقخۇبى بىن سەرگەھى بەھدىنن نا كىر ھەتا ۋى زەنەى ھىزىن مەزىن دگەل تۇپىن گران بوئىرتە نامىدىن ئەو شىبا بازىرى بوورىنچ و ئۇپباران بىكەت دبارە زى ئارمانجا ۋى پىشەفەنلىكەنما سەھىد پاشاى بوو بىن داھوارا ھۆكۈمى دكىر لىن مەنا ز ئىشكەفەسى يا بىن داۋىن ل سالا ۱۱۳۱ مىلادى/۱۷۱۷ز و بەرگىيا ئامىدىن كىرى ئەفە سەرىارى كو ز لاين سەروەشى ھە نامىدىن بازىرەكتى ئاسىن بە ئەفە ھەمى بوۋنە ئەگەرىن ۋى چەندى ئەف ھەۋە ئارمانجا ھۆ ئەھنگىفەت ۋ ھۆ فەگىشە دەرقەى سەرگەھىن ھەرچەندە زى ھەسەن پاشا ھەلوپىستەكتى نەرتى ل سەر بەھرام پاشاى ھەبوو لىن ئەفە ئەبوو رىگىر بىن داۋىن پىشكەرىن د ھەۋەگا دى يا مەزىن ئەكەت يا كورپى ۋى ئەھمەد پاشاين ۋالېن بەغدا كىرپە

ئەخمەد پاشا ب سەركردايەتتيا كەتخوبا سەلئەمان ئاغا ھەدەكا سەرىزى ھنارت بۇ سەركولنكنا پىشتەرىنوبونەكا سەرىزى يا سولتان بەدرەدەين بەگ سەركردايەتتيا ون دكر نىزى بەھرام پاشاى. ئەو ھەوا سەرىزى د ئەركىن خۇ دا سەركەفت و كەتخودا و مېرى بەھدىنان ل سەرب ناوئىننا ھەسى ئەگەرىن ئاكوكى يىن ل ئاھەرا بەغا و ئامبىن رىككەفتن. ھەرچەندە ئى بەھرام پاشا بەھنگارى پىشتەرىنوبونەكا دى بوو كو فىن جارىن ب سەركردايەتتيا بايرام بەگى كورن سولتان بەدرەدەين بوو و وى ئى داخوزىيا ھوكمدارىن دكر لىن مە چ ئامازە ئەدەين كو ئەخمەد پاشاى ھارىكارىيا فىن پىشتەرىنوبونى كرىت. ئۇ بەر ھەدىن. بەھرام پاشا شىبا ون نوورنچىن راکەت يا بايرامى ئافىرى پىزىبوو و شىبا ئاھىن مەن بگەھىننە ھىزىن وى. پىن داوون (ئانكو بايرام بەگى) زاغۇ نوورنچىكر. لىنا بەھىا بەگى ھوكمدارى ون بەھرامى پىشتەلمائىيەكا سەرىزى ئۇ بەھرامى كى بەگى پاشاى بوو پاشا كورن خۇ ھنارتن و شەرەگىن نىزار ل ئافىرا ھەردولا ل كوندن (مەلگى) ھائە روودان و شەرب ب شىكەستنا ھىزىن بەھدىنان ب داوھات. دەمى بەگ وئاسىن ون شىكەستىن كەھشەتتيا بەھرام پاشاى. سەركردايەتتيا ھىزىن خۇ كر و قەستنا شەرگەھن كر. لىن وى نوورنچىن خۇ ل وئىن ئەدەين. چونكى بايرام بەگى خوقەكەشان چىنر دىنوو و قەستنا مېرگەھا بۇئان اجىزىن كرىوو. (ياسىن ھەمىرىا دىئىت كو ئەو شەرب ل سالا ۱۱۸۲مىش/۱۷۱۹ز ھاتتيا روودان راسانا ون ئى ئەو كو پىشتى مەنا بەھرام پاشاى ھاتتيا كىن و ئىسمائىل بەگ ۋەك مېرىن بەھدىنان سەركردايەتتيا لەشكەرىن خۇ كرىد. ب فى ئاۋونى. مېرىن بەھدىنان پىن ھەدىن چ شەران بگەت قەگەپەلە پاتەختىن خۇ. ئۇ بەركو ئاھىدىن كەلەك جىران تووشى نوورنچىكرىن بوو. بەھرام پاشاى كرىكى دا كاروبارىن بەرگىكرىن ئۇ وى بائىرى. كرىكرىن تىلتنى وى لىنا بە ئاف ئاھىدىن ئۇيخاھە بوو و ئۇب ل سەرب شوورەين ون

ئەخمەد پاشاى كەلەك كەرب ئۇ بەھرام پاشاى ئەدەبوون. ھەر ئەو سىياسەت دگەل ب كارلىنا يا بەرى ھنگى باين وى دگەل ب كارلىناى. ئەو ئى ب لىدانا وى ب ھەفركەكىن دى پىن پەمەلا وى ب خۇ. ئەوون بۇ فىن رۋاگىزىننى بەرىزىكرى ئەلى خانىن پىسمان بەھرامى بوو. وى ئەو ھائەا گوھدارىيا پىسمان خۇ ئەكەت و خرابكارى و رىگرىبان ل سېرگەھن بگەت. ئەخمەد پاشا ب فىن چەندىن ب ئىن رالەوھەستتيا بەلگى ب سەركردايەتتيا كەتخوداىن خۇ اجىكر و ھارىكارىن خۇا ھىزىن خۇ ئى ھنارتن ئاكو پىشتەلمائىيا ئەلى خان بگەن. ھەروھەا فەرمەنا خانە بەگىن باينى ئى بگەھىتە وان ھىزان. لىنا ھىزىن ئافىرى بائىرىن ئامبىن نوورنچەمان و ب ھەسى رىبان و پىر ئۇ چارەكىن پىنگۇلا ب سەرداكرىنا بائىرى كرىن. لىن بەھنگارى شىكەستىنەكا مەن بوون. لىنا كەتخودا ئەچارىوو پىنگەھتەكىن دگەل بەھرام پاشاى كرىتەت. ل نووف ون رىككەفتىن ئىتت بەھرام پاشا ھەسى باچىن ل سەرب ھەين بەدەت و ئەلى ئاغا ۋەك ھوكمدارىن ھۆك داھەرىنەت. ھەروھەى دبارە ئى داخوزىيا داۋون تىن بۇ پاراسىنا ئافىرىيا ون ھەوا سەرىزى بوو بە چ تىشت ئى ب دەستقەلەھائى. ھەروھەا ئاشىنوونا د ئافىرا ھەردولا ھاتتيا روودان. بوو ئەگەرىن ئودلىيا جەجى جىسىن پاشا جەلپى پىن والىن سووسىن ئەفە ئى ئۇ بەر ون ئەبارىيا ل ئافىرا وى و پىن داۋون ھەى. قىنچا چ پىن ئەغا و سەركردايەتتيا ھەدەكا سەرىزى بەرەف ئاھىدىن كر و ل سالا (۱۱۵۱مىش/۱۷۳۸ز) ھاتتيا كۆنن ئى ل سالا (۱۱۵۴مىش/۱۷۱۰ز) ئەو بائىن نوورنچى كرى. لىنا بەھرام پاشا بەراھەرى كۆزەمەكىن پارەى دگەل وى پىنگەھتە. ئۇ بەر فىن ھەوا سەرىزى رىبان كەھشەت رى پىن بازىگانى. ۋەسا دبارە ئى كو ھەوا والىن جەلپى. ئەخمەد پاشا ئاگەھداركرىيە كو ئىتت بەست ئۇ ئازاندنا كىنئەپان دگەل بەھرام پاشاى بەرەت. بەلگى ئىتت پىشتەلمائىن ئى ل ھوكمىن وى بگەت. ب فىن چەندىن. پەپوھەندى پىن ل ئافىرا ھەردولا ب فووناخەكا نوووا ھارىكارىن يا بۇرىن ھەر بۇ ئەوونە ل سالا (۱۱۱۰مىش/۱۷۱۷ز

بۇ ھەركەت ۋە ھەرىكەت ل تىزىك گوندىن (ھەمىزىكىن) ل رۇزئاقايىن نامىدىن گەھىشتە ئىك. ل وئىزى شەرىك ل ئاقبەرا وان ھانە روودان ۋ ب ئىكەستىن ۋ زەقىنا بايرام بۇ جىپايان ب داۋى ھات ۋ ل وئىزى ھىر.

ۋەسا دىيارە زى روودانا قان ئىككەقۇتلان ل ئاقبەرا ئەندامىن بىنەمالەكىن ۋ مژوۋلىيونا ئىسماعىل پاشاي ب وان ئىككەقۇتلان قە خوكمدارىن ھەقسوۋىيىن چاقىرىسىرئەمەلكارا ھاندان قان دەلىقىن بۇ بەرژەۋەندىيىن خۇ ب كار بىتىن ھەر بۇ نەۋۋە، عمىدلىقى پاشا كو ئىك بوو (شاھىن بەغدا، ھىزىش كىرە سەر گوندىن نامىدىن ۋ ھىدى شىپاي ئالانكىن، لى د ھىزىشەكا ئۇلغەكىرىن با رىبەرىن غەشىرەتەن زىئارى ۋ مژوۋى ۋ بەرۋارى نا ھانە كۆشىتىن ل سالا ۱۱۸۹ھىش/۱۷۷۵زى غەشىرەتا تىارى ھىزىشەكا دى كىرە سەر گوندىن بەرۋارى سالا، لى ل سالا ۱۱۹۱ھىش/۱۷۷۷زى ئىسماعىل پاشا ب ھارىكارىيا مەھمەد بەگىن ۋالىن جىزىش شىپا بەرسىنگىن قان ھىزىش بگىرىت ۋ ب دىۋارى داگىرگەران سەركوت بىكەت ۋ ۷۰ ق زەلامان زى بگوزىت ھەروسىا ل سالا ۱۱۹۷ھىش/۱۷۸۲زى عمىدلىقى پاشايىن جەلىلى ھىزىش كىرە سەر ھەردە گوندىن اشاھ فولرا ۋ اكەرمەلىتى، بىن دكەقتە بەر ۋىلايەتا موۋسلى^{۱۱۹}

ل سالا ۱۲۰۱ھىش/۱۷۸۶زى ھەفركىيەكا نوۋبا بىنەمالەقى دەستەپىكىر ۋ قن ھەفركىيىن كارىگەرىيا خۇ ل سەر سەرانسەرى زىانا كىشى با بەھدىلان ھەبوو، ۋى سالىن چوار براىىن ۋى ل دى ۋى رابوون كو ئەو زى ئەقلىن خوارىن بوون، سەيفۇر بەگ- لوفوللا بەگ، حاجى خان بەگ ۋ ھىسەن بەگ- ئىنا ئىسماعىل پاشاي ئەو (نامىدىن بەرتىخسىن ۋ بەرەف زاخۇ چوون كو غەشىرەتەن وئىزى پىشتەقايىيا وان دكىن) (ۋانا ھىندەك غەشىرەتەن ئىزى ب سەرۋىكائىيا چولۇ بەگ، ئىنا بائىزىك ب ساناھى كۆشۋىل كىن ۋ ئىسماعىل پاشا ئەچارىبوو ھەۋەكا سەرىزى ب سەرۋىكائىيا براىىن خۇ عەلى خان بەگ ئاراستەى وئىزى بىكەت ۋ شىپا سەركەقتەكا بەز ب سەر وان سەرھىدايان دەستقە بىنىت ۋ ئەف سەركەقتە بوو

ئەگەرىن فەگەراندنا زاخۇ ۋ دەستەسەركىنا سەيفۇر ۋ حاجى خان بەگىن، لى لوفوللا بەگ ئەچارىبوو بەرەقتە زىيار، ھىسەن بەگ زى چ دەنگ ۋ باسىن ۋى ئەمان ۋ ئەھتە زاتىن بەرەف كىرى رەقىبە، لى سەرىزى ۋى سەركەقتا ئىسماعىل پاشاي ب سەر ئەبارىن خۇيىن تىزىك ب دەستقەئىياى، ب ھىدى ھىسبا كو نىتىت وان رازى بىكەت داكو ھەفركىيا ل ئاقبەرا وان ب داۋىبەنىت كو ئەو ھەفركى (ۋ لاپەكى بىبوو كەف ل سەر بىنەھىيونا مېرگەھىن، (ۋ لاپەكىن دوۋقە بىبوو ئەگەرىن ۋى چەندى كەلەك لاپەكىرىن خۇيىن كىرگ (ۋ دەست بىتە- ئەخاسىمە زى ل زىيار ل رۇزەھەللىن ۋ ئىزىدىيان ل رۇزئاقايىن

زى بەر ھىدى، ل سالا ۱۲۰۲ھىش/۱۷۸۷زى ئىسماعىل پاشاي بىراق كىر كەلا كىرگە با ئاكرىن بەندە وان داكو رازى بىن^{۱۲۰}، لى ھەر زوۋ جازەكا دى پىشتەرىيونا خۇ راگەھەندىن، ئىنا ئەچارىبوو سەركىدەئىيا ھىزىن خۇ بىكەت ۋ قەستنا وان بىكەت ۋ كەلا نوۋرىنچىكىر، ھەتا وان چ دەلىقە نەۋۋە بەرەقن ۋ قەستنا موۋسلى بىكەن، لى ب بەرگەرىانا ھىندەك رەھسەرى ۋ ماقبولان كەردەنا وان ھانە ئازا كىن ۋ دەستوۋرىيا وان ھانە دان فەگەرىنە ئاكرىن، ب مەرجەكى گۆھدارىيا فەرمالان بىكەن ۋ قارىيونا خۇ ب داۋى بىن^{۱۲۱}، لى ھىشتا سالاك نەۋۋىرى، بۇ جارا سىيىن پىشتەرىيونا خۇ ل سەر ئىسماعىل پاشاي راگەھەندىن، ئىنا ۋى قوباد بەگىن براىىن خۇ اپىشتى دگەل ئاشتىبوۋى، ئاراستەى وان كىر كو ئەفە زى بۇ رازىكەنا ۋى بوو، چونكى ۋى زى نەقا خوكمدارىيا ئاكرىن بىكەت^{۱۲۲} ۋ بۇ ھىدى بوو زى ئەمەلكاران قىنكرا بەرەت ۋ شەرىق ئىك ۋەو بىكەن، ب راستى زى ۋەسا چى بوو، قوباد ئاكرىن نوۋرىنچىكىر ۋ دگەل ھىزىن مامىن خۇ كەقتە د شەرى نا، پاشى — ب جىلەۋجەۋالە — شىپا وان دەستەسەركەت ۋ بەھىزىتە نك مامىن خۇيىن ل نامىدىن^{۱۲۳}، لى بىن داۋىن ئەو ئازا كىن ۋ كەلا (كىمىر^{۱۲۴})، دانە وان، لى ھەفركى بىن بىنەمالەقى ب ۋى چەندى ب داۋى ئەھەندى ۋ ھەر زوۋ قوبادى پىشتەرىيونا خۇ ل ئاكرىن راگەھەندە ۋ ئىسماعىل پاشا ل ھەيقا ئېلۇنا ۱۷۸۹ نى ز ئەچارىبوو

ھىر ھەھەد تەپار پاشا

كۆپىن ئىسماعىل پاشاين شىرئ نامىدەن بى، پاشا
 ۋى ئەو ژىگىرت داكو پىشى ۋى بىتە شىرئ نەھەپىن،
 ھەرچەنە ۋى نەس ھىشنا ئەو استىلە، بوو و
 براپىن ئى مەرتەر ھەپون، ئىسماعىل پاشاى ھەر
 ئىشەگى ھەي ژ راژىرك و مەھفۇور و زىر و زىف و
 چەك و ئەمگ و فرارى و نەھەم و دىنار و ھەسپ
 ب خەملا وان قە و ھەر ئىشەگىن ھەفئىنەپىن
 ۋەسا ژ ھالى دىپاشا رەھسنى ۋى كىن، نەس پاشا
 ۋى ل سالا ۱۱۱۲ھىش/۱۸۱۳ز ھىرى، سىلەمان ناغابىن
 كەتخوداين پاشا ۋى شىا مابىن خۇ د مەسەلا لانا
 ۋى دا ژ ھوكمى بگەت، لىن (پاشىن ھەقىرى) بىزىت
 كە مابىنكەت كەتخوداى ب داخووزىيا مەھەد نەپار
 ب خۇ بووې و كەتخوداى ب پىشەفانىيا مەزورەپان
 نەمىنا ۋى ب جەب نىنا^{۱۱۱}.

ھەر چەوان بىتە بىن داۋىن (ئانكو كەتخوداى) ل
 نامىدەن كۆپىن ئىسماعىل پاشاى گازىكىن و داخووز
 ئى كىر بىن پاشىر بىتە ھوكەدار، ل سەر ۋى نەھەي
 ئى كە مابىنكەت شەرىى مەھەد نەپار بۇ ۋەركىنا
 نەستەلاتىن ھىژ بىن بچووك بوو و نەس كۆپىن نەھىرى
 مەداخىن بۇ ۋى پۇستى ھانىيە ژىگىرت، مەھەد نەپار
 ھانە راژىكىن بىتە ھوكەدارىن ئاكرىن، لىن ژ براپىن
 خۇ بىن پىشەمەت نەبوو، ئىنا نەچار بوو ژ نامىدەن
 نەركەفەت و ھەر ئىشەگىن پاشا ۋى ھەرا دگەل
 خۇ بىتە كەلا قوسرىن، لىن ھەر بىن راژى نەبوو، ژ
 نە ھەدىن دگەل قوباد بەگ كۆپىن ھەسپىن كۆپىن
 نەھەم پاشاى و دگەل ھەقى ھەشەرتەن رىكەفەت
 شۇرىشەگىن ل سەر مەد پاشاى بگەن و بىن داۋىن ئى
 ب ۋى چەمەن ھانە ئاگەھداركىن، ۋى ئى ھەشەرتەن
 پىشەفانىن خۇ ل خۇ كۆم كىن، ژ ۋانە نەھەي ل
 شىخان خەلگىن شىگان، ب سەرگەدەپنىيا نەھ
 كۆپىن سىمۇ ھىرئ نەھەپان، شەر و ھەكەم ل تاقىبەرا
 ھەرولا ھانە روودان و نىنا ل نەرتىن ۱۰۰ كەسەن
 ھانە كوشتىن كە پىرىيا وان مەزورى و خەلگىن
 شىخان بوون و گەلەك كۆند ئى ھانە ئالانگىن،
 پاشاى ۋەزىر مەھەد پاشاين جەلپىلى ۋالېن مەھەل

سەرگەدەپنىيا ھىژىن خۇ بگەت و نەسنا ۋى بگەت،
 ئىنا چوو باھەرىن و ئەو ژ ھوكمى لانا و ئاكرىن رەھەتە
 و مەداخىن كۆپىن خۇ بەگ ھىرئ ئاكرىن مەھەزەن، ل
 نەركە نەف رەھەتە ب دلى قوبادى نەبوو، ۋى نەسنا
 ھەيدەرەھمان پاشاين باباى ھوكەدارىن سىلەمانىن
 كىر داكو دووبارە ۋى بىرەپىتە پۇستىن ۋى ۋەسا مەبارە
 ئى ۋى ئەو چەنە بىن ھەمەھەنگىيا تمام دگەل ۋالېن
 نەھەد نەگىيە، كە روودان بىشى ھەنگى ھەفئەپنىيا
 ۋى دگەل ۋالى پىشەمەت دگەن، قوباد ب پىشەفانىيا
 ۋى شىا ل سالا ۱۲۰۵ھىش/۱۷۹۰ز ئاكرىن بۇرەپىتە قە
 و بىتە ھوكەدارىن ۋى، ئىنا چەركە دا ئىسماعىل
 پاشاى ھىزەكا سەرىارى ب سەرگەدەپنىيا ھەلى خانى
 كۆپىن خۇ ھەرتە ۋى ھىژى باژىر دوورەچكەر و قوباد
 بەگ نەچار بوو ژ باژىرى نەركەفەت و دووبارە ئىسماعىل
 پاشاى كۆپىن خۇ مەد بەگ ۋەك ھىرئ ئاكرىن مەھەزەتە
 و ۋى ج بىن دى نەسا ژ بىلى ژ تاقىبەرا چۆلۈ بەگىن رەھىرى
 ئىزدى كە نەرى ھەنگى پىشەفانىيا نەپارىن ۋى كىرەو،
 ۋى چۆلۈ بەگ و براپىن ۋى و ھەمەھەكە دوورەكەفەتەن
 ۋى ب نەھە كوشتىن و خەنچەر بەگىن ھەھەركىن ۋى
 ۋەك رەھىرى ئىزدەپان ل شوونا ۋى مەھەزەتە^{۱۱۱}.

ھەرچەنە براپىن ئىسماعىل پاشاى شۇرىش و
 پىشەپەنەن ل دىرى ۋى دگىن لىن ۋى نەفا وان راژى
 بگەت، ھەر بۇ نەھەن، ل سالا ۱۱۱۲ھىش/۱۷۹۸ز
 سەھفۇر بەگ، حاجى ئولتوقولا و حاجى خان ئىنا
 نك خۇ و ھەفەت كۆندەن داكو راژى بىن^{۱۱۱} و دگەل
 قوباد بەگىن براپىن خۇ ئى ئاشىبوو و كىرە ھوكەدارىن
 راخۇ، ھەروسا مەھەك ب سەرگەدەپنىيا خەلگىن
 خۇ ھەرتە بۇ نەرسىنكەرتە ھىزەمەن با سالا
 ۱۱۰۹ھىش/۱۷۹۵ز ھەنەك ھەشەرتەن جىزىرى كىرىپە
 سەر راخۇ و د ۋى ھىزەتە دا خانى ۋى ھانە كوشتىن،
 لىن ئەو ھەشەرتە رەھىتە نەھەرتەن جىزىرى ئىسماعىل
 پاشا ل رۇزا ۱۸ ى سەھەرا سالا ۱۱۱۲ ى ھىش/۱۷۹۸
 ى ل بارەگەھىن خۇبىن ھەپنىى ل (سەرىن نامىدەن)
 ۋەھەرا داۋىن كىرىپە نەفە ئى پىشى كۆپىن خۇبىن
 بچووك مەھەد نەپار بۇ ھوكەدارىيا ھىرگەھى
 نەستىشەن كىرى^{۱۱۱}.

ل ناف صبرگمها وی دهانته رویدان مزبول بگمت. عادل بدگ هانه ناف نامیدین و خو کره میری وی. لن ز بهرگو ب ناوایدگن نهموانه پندرمرا گمهشتیوو وی پوسنی، مراد پاشا شیا وی لادمت و دهستلانا نامیدین وهرگرت. کو نطقه زی ب دلی والین بغدا نهموو چونگی وی دلبا قوباد پاشا بیته حوکمداری نامیدین. زیر همدن، هموگا سهریازی ب سهرؤکانلیا لیبراهیم پاشا کورپی لهحصه پاشا بانی بن مونهسهرفن سلیمانین هنارته نامیدین داکو قوباد بیته حوکمداری وی. لن ز بهر بهرگریا مراد بدگن ز لایهگی و پلنتهفایتهکرنا عمشیرهتان ل قوباد بدگن ز لایهگی بیطه نعو هعوا سهریازی د نهرگی خو دا سهرتهگفت. لینا لیبراهیم پاشا بانی نهماریو دانپندان ب وی دیفاکلوین بگمت یا هیرین بهمدینان ب خو سمپاندی و بریار هانه دان مراد پاشا بیته حوکمداری نامیدین و هعفرکن وی قوباد پاشا بیته حوکمداری ناگرت. ل ساللا ۱۱۱۸مشر زی والین بغدا شیا مراد پاشا لادمت و عادل بدگن براین وی ل شوون دانیت.

چارهکا دی زی و بو جارا داوین نامازد ب ناقلن مراد پاشا هالیبهجان دهسن ل ساللا ۱۲۳۰مشر نلاوه گپریهکا چهکداری ل تالیعرا دهنادیا و خعلکن خرگی ادیت خورکن بیتا هاتیبه رویدان^{۱۳۳}.

قوباد بدگن کورپی سولتان حسین

بدگن کورپی بههرام پاشا:

ج زانیاری ل سهر دهسندیکا زانا وی لینن، لن لظنین زی دهپته زانین شورش ل سهر لیسماعیل پاشا صامن خو کرپه و داخوار زی کرپه بیته حوکمداری ناگرت و صامن وی ب داخواریا وی رازی نهموو. لن پشینی ل ساللا ۱۲۰۲مشر ۱۷۸۸ز شیا پلنتهزییونا براین خو سهرکوت بگمت. لیسماعیل پاشا نهمار بوویه وی بگمته میری ناگرت. لن ههر زوو ز وی پوسنی لاما و مراد بدگن کورپی خو ل شوون دانیت.

پشینی مرنا لیسماعیل پاشا قوباد بدگ شیا خو لیزیکی عالی پاشا ب والین بغدا (۱۲۱۷-۱۲۲۱مشر/۱۸۰۲-۱۸۰۷ز) بگمت. لینا پشینی لادانا مراد پاشا ل ساللا ۱۲۱۸ز مشر/۱۸۰۳ز قوباد وهک میری بهمدینان داصوزاند. لن نعلیا بهپته ناف نامیدین چونگی عادل پاشا ب میری وی و براین وی نعو داصوزاندن رهنگریوون. لینا چارهکا دی نهماریو داخوارا هاریکاری ز والین بغدا بگمت و وی زی هموگا ب سهرکردایتییا لیبراهیم پاشا بانی سلیمانین مونهسهرفن سلیمانین بو هنارت. لن وی همون نارمانجا خو نهنگالت و قوباد بدگ نهگمهاند کورسییا حوکمی ل نامیدین. چونگی هوزا سلطانهی ل دور مراد پاشا و براین وی کوم بیوون و بهرظنی ز حوکم وی دکن، هوسا ز بهر زانین نهپشینیکی بی ب هنزین والین بغدا گهفتین. کو ز وانا ۵۰ زلامین بانی زی بوون. لیبراهیم پاشا نهماریو دانپندان ب دیفاکلوین بگمت کو مراد پاشا حوکمداری نامیدین بیت. لن قوباد بدگ کره حوکمداری ناگرت. لن د بهرتووکا (المر المکنون) دا هاتیبه کو کرپه حوکمداری زاخو. قوباد بدگ پلنتهفایتهکا مللی با وسما نهموو بن پشیت حوکم خو موکم بگمت. ههر بو نمونه، عمشیرهتا سلطانهی زاخو دورپنچگریوو. نعو زی نهماریوییه ل کوچکا خو خو نامن بگمت و بهرگرت بگمت. وسما دباره زی لطف دایهلمکرنا دهستلانی ل دووف هیشی بین قوباد بدگ نهموو. ز بهر همدن دهپین فمستا بغدا کرپه. لن فن چمدن صفاین وی نهماریه و رتبهزین هوزین ل نامیدین عادل پاشا وهک میری بهمدینان زنگرت و والین بغدا زی نعو گوهورین پوسند کر و نطقه زی صمن فرمالا داصوزاندن وی دای و کورکهگن شاهانه وهک زنگرتن بو هنارتی پشینی نهمان پاشا جعالیلین والین مووسل بهرگرتن بو کر، ل داوین زی عادل پاشا ب هاریکاریا هندک عمشیرهتان شیا قوباد دهستهسر بگمت و بیته نامیدین و ل ویزین زیمان بگمت و وی عمشیرهتا کورپی زی دهسن خو

يارىيا ئارالدىن ۋ ئالوزكونا ئارنىشەيان ل مىرگەھى ب كار دىنا، چولكى ۋى ھەقىدەم ئەھمەد پاشاين كورې سولتان حسىن كورې بەھرام پاشاين زى ھەر ل ۋى پۇستى دانابوو، ب قىن چەتلى، پەشۇ كەپھاتر لىن ھەت^{۱۱۰}.

عادل پاشاين ھۆكۈمى خۇ ب زوو ب زووبونا ئەھمەد پاشاين دەستېنىگر كو ۋى ۋەسا ل قەلەم دەا ئەقۇن داۋىن ل سەر پىشەرىق بوۋىھ قىن جارى ۋى ب بەرگەھىانا ۋالىن سوۋسل مەھمەد پاشا جەئىلى بىنابىرە بەر پارە ۋ ۋى پارەيەكىن زۇر دا ۋالىن بەغدا داكو فەرمانا دامىزاننا ۋى ۋەك سىرى بەھەدىنن تەرىخەت ب راستى زى ئەو بەرگەھىان سەركەھت ۋ تىشنى ۋى قىاي ب دەستقەھات ۋ مەھمەد پاشا جەئىلى كوركىن شاھانە بۇ ھنارت ۋ ھۆكۈمدارىيا ۋى پەسند كر لى عادل پاشاين تىن سىن سالان خۇشى ب ھۆكۈمدارىن بر ۋ ل سالا ۱۱۱۳ھىل/۱۸۰۸ ز ب ئەخۇشەيا تەغۇنى ۋەقەرا داۋىن كر، اپاسىن ئەمىرى ۋى ب كەسەكىن امىزچاڭ ۋ زىھاتى^{۱۱۱} سالخۇدايە ۋ ھوزانغان ادەردا د ھەلبەستەكا كرتگ دا پەسنى ۋى كرىپە ۋ ب ۋالى، ھۆكۈمدارى داپەرزەر، سولتانن رىزدارا سالخۇدايە ۋ شەرىن ل اسرانىرى^{۱۱۲} ۋ ل ايازى دزى ھەكارىيان كرىن، ب تىوونەپىن بىن ۋتەپىن ۋبەركى ۋ ھۆنەرى شەرى بىن ۋى ل قەلەمدەينە.

زېئىر پاشاين كورې ئىسماعىل پاشاين:

پىشنى مونا عادل پاشاين براين خۇ ل سالا ۱۱۱۳ھىل/۱۸۰۸ز بوۋىھ ھۆكۈمدارىن مېرگەھىن ۋ ز لاپىن سىلىمان پاشاين بچووك ۋالىن بەغداقە بېرل ل سەرھۆكۈمدارىيا ۋى ھاتىبەدان، ئەقە زى دەمن فەرمانەك بۇ ھنارتى ۋ داخوار زى كرى دگەل قوباد پاشاين مامىن خۇ لاپت بىت كو ۋى دەمن تۇرىن چوار سالان ل ئەمىدىن بىن زىمانگىرى بوو ۋ داخوار زى كر ۋى ئازاد بىكەت، ئەنا زېئىر پاشا ب ئەخۇشە ۋالىن بەغدا كر ۋ قوبادى مامىن خۇ ئازاد كر ۋ كرە ھۆكۈمدارىن زاخۇ، ب مەرچەكى ل ئەمىدىن بىنىت ۋ براپەكىن خۇ بېنەرتە ۋىزى داكو ب لىق ۋى ھۆكۈمى

دانا سەر ملىك ۋەمال ۋ سامانى ۋى.

ھۇسا، ھەرچەندە ۋالىن بەغدا گەلەك پىشەقەبىيا قوباد پاشاين دكر، لى قىن جارى دەست زى بەردا ۋ كەدەپەكىن دى زىكرت بىنە ھۆكۈمدارىن مېرگەھىن كو ئەو زى ئەھمەد پاشاين كورې سولتان حسىن بەگى بوو ۋ ب ھىزىن زۇرىن بەغدا ۋ ب ھىزىن كورې ب سەرگەدەپەبىيا غەبەلرەھمان پاشاين مۇنەسەرلەن سىلىمانىن پىشەقەلى لى كر، لى دەمن ئەق ھەو، د دامىزاننا مەھمەد پاشاين ناغىرى دا سەرنەكەھى، چارەكا دى غەلى پاشاين ۋالىن بەغدا خۇ بۇ قىن دىفاكۇنىن چەمەند ۋ اب بەرگەھىانا مەھمەد پاشا جەئىلى ل سالا ۱۱۱۰ھىل/۱۸۰۸ز عادل پاشا ۋەك سىرى بەھەدىنن دامىزانن ۋ پىشنى ۋى تېرەكىن ناغىن قوباد پاشاين ئەھانە بېيىسنى^{۱۱۳}.

عادل پاشاين كورې ئىسماعىل پاشاين:

كورې چوارى بە د زىجىرا ھەر پىنج كورېن ئىسماعىل پاشاين دا ۋ بىن بچووكترى ھەقۇزىنا ۋى يا ئىكىن بە، پىشنى مونا براين خۇ ل سالا ۱۱۱۱ھىل/۱۷۹۹ز شىپە ماۋەپەكىن كىم ھۆكۈمدارىيا ئەمىدىن بىكەت ۋ پىشەرىقۇونا خۇ ل سەر براين خۇ مراد پاشاين رابگەھىنىت، سالا پاشىن زى ل دوۋف داپەشكەرنەكا ئىبراھىم پاشاين بائىن ئوونەرى غەلى پاشاين ۋالىن بەغدا تەنچامەدى، بوۋىھ ھۆكۈمدارىن زاخۇ، لى ۋەسا ديارە ئەو ب ۋەرگرتنا قى پۇستى ب تىن نەراۋەستىيە، بەلكى خۇ نامادە كرىپە ھۆكۈمدارىيا ھىرگەھا ئەمىدىن زى بىكەت، ھەر بۇ ئەۋنە، ل سالا ۱۱۱۹ھىل/۱۸۰۵ز ب ھارىكەبىيا غەشەرىھا موزورى ب سەر مراد پاشاين براين خۇ سەركەھتەبىيە ۋ گەھشەبىيە پايتەغلى مېرگەھى، ۋى ئەق مەسەلە پىشكىشى ۋالىن بەغدا كر، ۋالى زى ئەو كرە ھۆكۈمدارىن مېرگەھىن ۋ كوركىن شاھانە دابى^{۱۱۴} اغرابل الاثر ھى ۱۱- ھەرۋەسا شىپا ھەردو مامىن خۇپىن ل بەراسەرى ۋى رابوۋىن لوتفوللا ۋ جامى خان بەگىن ۋ قوباد كورې سولتان حسىن براين خۇ ل زىندالا لارى زىندان بىكەت ب راستى زى، ۋالىن بەغدا

ل وی باژنری بگمت، نیما وی ژی وه کمر و سورهفرار
نیما ژیا.

ل سورهمن زینر پاشای پهوهندیان ل نایبیرا
بههیدیان و ویلاپنا مووسل نیکچوون، لهغه زی
دهمن نعمان پاشاین جعاییلی بن والین مووسل رانی
کو نارمانجا خونیزیکگرنه سلیمان پاشای ژ میری
بههیدیان بو چیکرنا قولپهگن به بو دوورینچیکرنا
مووسل داکو حکومتا ون نهچار بگمت راری بیت
کو لهحمده پاشاین کورن بهکر لهفندی بهریژاری
سلیمان پاشای بیته حوکمداری مووسل، کو لهغه
ژی بیته مایینکرن د کاروبارین نالنجویس بین بنمالا
جعاییلی و د کاروبارین مووسل زی دا، لن نعمان پاشا
ل بهرامیری فن سیاستا بهندا راههستیا لهغه زی
دهمن هیری عمشیرنه (الاسگریه) دهستهسر کری
و زینان کری و پاشن کوشنی کو لهو عمشیرنه
نیکه ژ عمشیرنه پشهیدیان^{۱۲۱}، پاشی کارلهمان
بهردوام بوون و هر لایهنگی ههلهلاتین لاین دی
بین ل وهلاتن خو دهستهسر دکر، هرچهنده زی
برافین نارادکرنا ههیمان سرگرتن زی، لن زوبیا والین
بهندا سلیمان پاشاین بچووک بو پشتههاتیگرنه
بهریژاری خو، بو لهگهزی پتر نیکچوونا پهوهندیان ل
نایبیرا ون، هر بو تمونه، لهحمده پاشای فرماندا
هیزین خو و عمشیرنه پشتههاتین خو ل کمال
کهشاف ل خالا نیکهههستیا زی بن ههزن و بیجله
گوم بگمت و داخوار ژ زینر پاشای کرل ویری بگههشتن
داکو پنگهه بجه ناف مووسل، بن دی زی چ بن لهما
ل دووف داخواریا وی هات و هیزهگا سهریازیا ب سن
هرار سوار و پیادهین عمشیرنهان ب سهرگرهپهتیا
مووسا بهگن براین خو بو هنارن^{۱۲۲}، د پینشروویا
خو دا زی گوندین دکهفنه بهر چیا بن ههلوویس بن
سهر ب مووسل لهبه کونترول کین.

قونلغا نیکن ژ فی شهری د بهرزهوهندییا
هیزین ههلهپشکین بههیدیان و ههلهپهیمان وان
لهحمده پاشای دا بوون، لن ب کوشنا لهحمده
پاشای گوهورین کههفنه رتفهچوونا شهری و لهو
گوهورین د بهرزهوهندییا هیزین مووسلهپیان دا بوو.

نیما هیزین میرگهها بههیدیان خو ژ شهرگههن
فهکیشان، چونکی چ نارمانج نهیوون برافن بگمت ب
دهستههینن، هر چهوان بیت، زینر پاشای پیکیری
ب ههلهپهیمانیا خو دکهل والین بهندا کر و هینلنا
چهده ههلهکین کیم نهیوون فرمانهک ژ بن داوین
بو هات کو نیما داخوار ژن کریوو عمشیرنه پتر نیکه
هان بدت گوندین خهکن مووسل نالانیکهن، وی
زی بن بوولنی لهو فرمان ب جه نیما و داخوار ژ
وان عمشیرنهان کر گوندین مووسل نالانیکهن،
هرچهنده زی لهف عمشیرنه ز نرمانا لهجلمان ل
سهر ب جههیدیان ون فرمانی د دوول بوون، لن نشن
دیار لهو کو ههلهکری ل نایبیرا ههردولا گههستیاوو
گوبیتکی و دقا ب زینا سهریاری هاتیا نیکلاکین،
نیما ل ساللا ۱۲۲۵هـ/۱۸۱۰ز هیزین زینر پاشای و
محمود پاشاین والین مووسل ل نیکه گوندین
نالوگا بهرپونه نیک و ژ بهر وان هاریکارین ژ میری
بوئان گههستنه زینر پاشای، شهر ب شکهستنا
هیزین والین مووسل ب داوی هات، پاشی ههردولا
پیکهاتن و والین بهندا هیزهگا زور با گوندین بهری
ل مووسل ستاندین بو محمود پاشای زفراندن^{۱۲۳}.

لهف شلقبانه بوونه لهگهزی مرنا محمود
پاشای ل روزا ۲۱ ی شهوالا ساللا ۱۲۲۵هـ/۱۸۱۱ز و
داههزاندنا سعهدولا پاشاین براین وی وهک والی ل
شویا وی ل نیفا ههیفا انی الحجة، یا ساللا ۱۲۲۵
هـ/۱۸۱۱ز، وی زی چیتز نیت کارین ههلهزیکرن
ب داوی بهین و دکهل هندی بوو دکهل زینر پاشای
پیک بهیت، پششی هنگی، دقا بهرسینگن ههزین
عمشیرنه تباری ل دههوزین دههوزین باکووری
میرگهها خو بگرت پششی کو لیسماعیل پاشاین
وی بان وی لهو عمشیرنه اولین کرین دووباره
فرمانان ب جهه بین^{۱۲۴}، وی هیزهگا سهریاری
ب سهرگرهپهتیا وهیسی بنوهی هنارتیوو دهههرا
ههکاری و وی هیزین جهون تباریان ستاندیوون و
ناسابشا سنوورین میرگهها خو بهجهه کریوو
زینر پاشای ل ساللا ۱۲۴۰هـ/۱۸۲۵ز وههرا
داوین کریه و پششی هنگی چ نشن دی ل سهر

دېارتىن رىئەتتىن وان و مەنن زانا مەلا بەھبەين مزوورى بوو. ئىن قىن مەسەلىن ھەر زوو ھىندەك بەھەندىن نوو زى بەيدايوون و ئىشانىن ھىندەك گىرغىنارى بىن زىدەنر تەركەپتىن. مەھمەد سەئىد پاشاي رۇلن سىياسىيىن مەزىن زاتىيىن ئايىسى بىن سىرگەھا خۇ بەرجاقوونەگىرت و گوھدارىيا بەھبا مزوورى ئەگىر دەنن قەسەت كىرىن و داخوار زى كىرى نۇلا كۆپىنشا مەنن وى ئەكەت. بەلكى ئىپۇقكەپتىن وى ھەتا كۆرەكەن مەلا بەھبەين مزوورى ب خۇ زى ب ئاقىن مەلا ئەبەلرەھمان بوو كۆپىنشا.

ز بەر قىن ھەلۈسىنى، مەلا بەھبەين مزوورى قەسەتە سىرى سۇران بىن بەرغەرھەخوار مەھمەد پاشاي امىرىن كۆرە، كىر نە ئىن بۇ ئۆلۈكەكەن. بەلكى بۇ ز ئاقىرىنا سىرگەھا بەھەندىن ب خۇ زى ھەروەسا رەھىش كەمباخىر ئىن ھات دەنن بىراپەكەن وى كۆ ئەو زى مووسا بەگ بوو شىيەي بەگەپتە سىرى سۇران و داخوارا پىشەنقەلىن زى كىرى داگو بەگەپتە خوكەمى. ب قىن چەندىن زى نۇبا مەھمەد سەئىد پاشا د ئىكەت دەم دا بەرسىتىگىن ھۇمارەكا روو ب رووبوونان بىگىرت كۆ يا ئىنكىن شۇرۇشا ئەھمىرەتتىن مزوورى و يا نوون زى ئىكچوۋدەبوونا بەھمەلا خوكەمدار و ئەقلىبۇونا بىرايىن وى بوو بۇ ئاق-بەرۇكا ئەيەرن وى و يا سىرىن زى ئەمەلكارىيا بەرغەرھەخوارىيا ئەشكەرايا سىرى سۇران بوو بىن ھەز دىكەر ئەمىدىن زى بىگىرتە زىر دەستەلەكەن خۇ و ل سەنر سىلكەن خۇ زىدە بەكەت كۆ دەپت ئەف بەرغەرھەخوارىيە بىيا ئەگەرن وىن چەندىن سەرئەسەرى ھىرگەھىن كەپتەن د دەستىن وى دا، زاتىيىن ھىرگەھىن زى ل نوورى وان رووئانن دراوەستىيە ئەبوون. بەلكى بەھبا مزوورى، ز بەر پىشەنقەلىن قىن بەھمەلن بۇ ئىزەبىيان دىرى ئەھمىرەتتىن مزوورى، ب ھاپىكارىيا وان زاتىيىن شىيا رايەكا گەشىن دىرى بەھمەلا خوكەمدار پىنك بىنەپت.

مەھمەد سەئىد پاشاي پىنكۆل كىر بەرسىتىگىن ئەشكەرن مەھمەد پاشاي سۇران بىگىرت بىن بەرەف ئەمىدىن پىشەرەوى كىرى، ھەروەسا بەرسىتىگىن ئەشكەرەكەن دى زى بىگىرت كۆ ب سەركىرەبەھبەيا

ئەھەلىيە گۆلن، ھەروەسا د مەجموعە ئوارىخ) دا د دەستىنقىسەكاسەنئەرن ئىشتمەلىن دەستىنقىسەن دا ھەتتە كۆ ئەو ل سالا ۱۲۲۱ مىنر/۱۸۱۱ز ژ لاين ئەھمىرەتەن قە زوى پۇسىنى ھەتتە لادان و مەھمەد تەبەر پاشا ل شوونىن ھەتتە دانان، ئىن يا دروست مەھمەد سەئىد كۆرنى ئەبەر پاشايە و ل سالا ۱۲۲۵ مىنر/۱۸۱۹ز ل كەركۆك و ھەرا داوون كىرىپە. ھىندەك نۇپسەرن پىشەن قىن ھىنگى زى ب زەلامەكەن ئاقىلدار و كار ب زىقەمەركەن داھەرەرن ئەندەرن ھەز ز زاتىيىن ئەكەت سەلۋەھبەيا^(۱).

مەھمەد سەئىد پاشايىن

كۆرنى مەھمەد تەبەر پاشاي:

ل ئەمىدىن ز دىكىبووپە، ھەرچەندە بايىن وى سىرى بوو. ئىن وى خوكەمدارى ئەگىرىپە چوئىكى پىشەن قىننا بايىن وى، مەمىن وى، مەراد خان پاشا، قوباد پاشا، عادل پاشا، زىنر پاشا بىبوونە خوكەمدار، ھەسا دېارە كەسەكەن ئاقىلدار و زىد بووپە، ھەك پىنكەفەك زى بۇ گەھەشەن خوكەمى، شىياپە ئىسمائەل بەگەن بىرايىن خۇ رازى بەكەت كۆ تاگىرىيا وى بەكەت دىرى ھەردە بىرايىن خۇ بىن دى مىران بەگ و مووسا بەگەن. دەنن ل سالا ۱۲۵۰ مىنر/۱۸۲۵ز اىپىت زى بەرى ھىنگى بىت، بووپە خوكەمدارىن ھىرگەھىن، ئالۋىزى ل ھىرگەھىن بەيدايوون و مەلا ئەبەلقارىن مابى رىئەرن بىنەھبەيان و بەرۋانچان دىرى وى پىشەرن بوو. وى زانى كۆ ئەف مەسەلە ب چ زىيان ئەھىلە چارەكەن ب ئالۋەندى و ئاقىلدارى ئەمىت ب قىن رىكەن ئەو شىيا رىئەرن پىشەرنىبوونان رازى بەكەت كۆ لاپەنگىرىيا خۇ بۇ وى رايگەھىن. ئىن مەسەلە ل قىن ئوخىيى ب ئىن ئەراوەسلىيا و ئىشانىن ز بەرنىكچوون و پىشەرنىبوونىن ل ئاق ئەھمىرەت و ھىزىن بەرى ھىنگى پىشەنقەلىن ھىرگەھىن كىرىن دىار بوون، ئىنا مەسەلە ئاقەن زىيارى دىرى وى رابوو، وى پىنكۆل كىر بىزارىيا ئەھمىرەتەن مزوورى دىرى خۇ ز ئاق بەكەت و ئەھمىلەت، ئىنا سىرى ئىزەبىيان ھەتا ئەلى ئاقەن پالەتەرن بىكۆزىت كۆ ئىنك بوو ز

خۇ داھىتە سىر و ھەر كەسەككى بىھىت زىندان
 بىكەت و ھەرمەتلان بۇ ۋەلاتىيان دەرىھىت ز ۋانا،
 ۋى ب گىرۇپەكا ئوۋفكەفتىننن خۇ ھىزىش كىرە دىرا
 رەھىن ھورمىز ل بەئىنا چىھىن مەھلوۋىسى و قەشەپىن
 ۋىن دەرىھىست و ھەسى كەل ۋىھىن ۋىن ئالانكىن و
 پارى ۋان دەستەسەركىن، ھەروەسا ھىزىش كىرە سىر
 ئەلكىۋىش (الەلقۇل) يا ئىزكىسى ۋىن ز ۋىزىن زى قەستە
 دەھۆك كىر ھەروەكى نەفە سالنامەۋىن ھورمىزى د
 رۇودىننن سالا ۱۲۱۱مىل/۱۸۱۸ز دا نوومارگىن^{۱۳۱}،
 پاشى سەردانا بەشدا كىر و ل ۋىزى شىا فەرمانا
 نامەزاندنا خۇ ۋەك مىرى ئامىدىن ب دەستخۇ
 بىھىت چ پىن نەھىت ۋى كۆزەككى مەن بىن پارەۋى
 بۇ ۋى چەندىن داھە، ھەر ب ۋى ئاۋىسى غەل پاشا شىا
 فەرمانەكا ھەفتىننە ھەر ز ۋى ۋالى دەستەھىت
 و ل شۇونا مووسا بەگىن بىتە مىرى بەھدىنان،
 لىن مەھمەد سەئىد شىا ھۆكەمدارىيا ھىرگەھىن
 بىزەرىمىت و بىتە مىرى ئامىدىن ھەنا ھىزىنا مىرى
 كۆرەپىن مىرى سۇران ل سالا ۱۸۲۲ز، كۆ د ۋى سالىن
 دا مىرى كۆرە ئەو لادابە و ز لىن خۇفە مووسا بەگ
 ۋەك مىرى ئامىدىن رەفراندەفە لىن خەلكىن ئامىدىن
 ۋەسا بەرى خۇ دەپىن ئەو ھارىكار پان كىزىگىلىپەككىن
 مىرى سۇران بىت، ئىنا ھەر زوۋ شۇپش ل سەر كىر و
 لانا و ز بازىرى خۇ دەرىھىست^{۱۳۲}،

ۋەسا بىلە ۋى مووسا بەگىن چارەتقىمەن خۇ
 ب چارەتقىمەن مىرى سۇران قە كىزىدەپ، ھەنا كۆ
 پىن داۋىن ۋىن سالىن ئەو كىرىپە سەركىدەپىن ئىتە ز
 ئىپىن خۇپىن سەرىزى و ھىمەك ئەركىن سەرىزى زى
 پىن راسپارەپوون، ل سالا ۱۲۵۰مىل/۱۸۲۱ز مەھمەد
 پاشاىن مىرى سۇران پىشى نوپىزچەكا دۇار، دووبارە
 شىا ب سەر ئامىدىن دا بگىت و مەھمەد سەئىد
 پاشاىن ئىخسىر بىكەت و رەسول پاشاىن براىن خۇ ل
 شۇونى داھىت^{۱۳۳}، لىن پىشى ھىگى چ بەھسىن ۋى
 ئەھانپە كىن، فېرزەر زى ۋى ب كەسەككى سەرىھىن
 كىر دىكەل نەھىتە كىن، پىن ز خۇۋى نەپىن، پىن
 تەلەپىن و كەسىن نەقىباى سالىخ دەھت^{۱۳۴}،

رەسول بەگىن جودابوۋى قەستە ئاكرى دىكە، لىن د ۋىن
 چەندى دا سەرنەكەفت و ئەچارىۋو خۇ ل ئامىدىن
 ئاسىن بىكەت و ل بەندا بەرسىنگىرلنا ۋى ئەشكەرى
 بىت پىن قەستە ۋىزى دىكەت، ل داۋىن زى مەھمەد
 پاشا كەھشەنە پوزىن بازىرى و ھەيامەككى نوپىزچىك
 و ھەسى ھۇپىن سەرىزى بۇ ب سەرداگىتنى ب كىر
 ئىپان، لىن نەھىيا، ئىنا ئەچارىۋو خەپانەن و ئىپۇرگىن
 ب كىر بىت و ل جودابوۋىان بگەرىپىت، ل داۋىن زى
 ئىنا مەھمەد ئىپان كىننى سەركىدىن ئەشكەرى
 ئامىدىن بىكەت و خۇ زى رىكار بىكەت، پاشى ب
 سەر بازىرى دا بگىت و كۆنرەل بىكەت و مەھمەد
 سەئىد پاشاى دەستەسەر بىكەت ئەلومە مابى زى
 دىزىت كۆ مىر مەھمەد سۇران ارىز لىن كىرىپە و
 پىشۋازى لىن كىرىپە و دىكەل خۇ بىرە سەرىزگىھا
 خۇ، لىن فەگىرانەكا دى دىزىت كۆ مەھمەد
 پاشاى ئەو و ھەروە كۆرتى ۋى ھىسەن و قاسىم بەگ
 كۆشنىنە، لىن كۆرى ۋى پىن ئەخىرى مەھمەد پاشا
 دىكەل پەرىخان، ھەفۇزىنا خۇ دىكەل ھەروە كۆرتىن
 خۇ ۋەھسەن و خالدا ھىفانن راقابىن خۇپىن مىرى
 پۇتان پوون، ز بەر ھىدى، ئەو و ھىزانا خۇ ز كۆشلىن
 رىكار پوون^{۱۳۵}،

مووسا بەگىن كۆرى مەھمەد تەيار پاشاى:

كۆرى ئافى بە، ل ئىفا ئىكىن يا سەدەسالىيا ۱۲
 مىل/۱۸۹۰ز ۋىلە، بۇ ۋەركىرنا بەسەلانى ھەفۇكى
 دىكەل براپىن خۇ كىرىپە و ئاگىرىيا مىزان بەگىن
 براپىن خۇ كىرىپە دىزى براپىن خۇ مەھمەد سەئىد
 پاشاىن ئەۋىن پوۋپە مىرى بەھدىنان، پاشى دىزى مىراد
 پاشاىن ھەنن خۇ ھەفۇكى كىرىپە، ھەرچەندە ئەو
 نەھىياپە بىتە ھۆكەمدارىن ئامىدىن، لىن ۋى ۋەسا
 رەفتار دىكە ھەروەكى ئەو ھۆكەمدارىن بەھدىنان بىت
 مووسا بەگىن لاۋارىيا دەسەلانا تاۋەندى بۇ خۇ ب
 دەلىفە بىت كۆ دىكەل ئوۋفكەفتىننن خۇ ل نەھىزىن
 ھىرگەھىن بگەرىپىت و ھەر نەھىتەكىن بىھىت دەستىن

ئىسماعىل پاشانى دوۋى

كۆرى مەھەد تەپار:

ھېرى داۋىسى بىن ھېرىگەھا بەھدىنەل سەردەھەكى زىيە بىن دەھلەئا ئۇسمانى بىرئادەي ھۆكۈمىن ھېرىگەھا رىئەبىرىن خۇجھى بىن وان ب داۋى بىئىت و ب ئۇيەككى ئېكىسەر دەھلەئەن ل سەر ۋەلاتى خۇ بگەت ز بەر ھەدى، ھۆكۈمىن ھۆكەمدارىن ل بەغدا و بەسرا و شارھەزور، ھەروەسا ھۆكۈمىن جەلېلىيان ل ھوۋىسل و ھۆكۈمەئىن ھېرىگەھىن كۆردى ئىكك ل بوۋف ئىكك كەھتەن، ھەروەسا ۋى بەرسىنكىن بەرغەھەخوارىيا ھېرىگەھا سۇران كىر ل سەردەھەن ھېرى ۋى بىن ھىزار مەھەد پاشا (ھېرى كۆرە).

دىرۇكا ز دېكىچوئا ئىسماعىل پاشانى دوۋى تەپار ئىنە لىن ۋەسا تەپارە ل ئامەئىن بىنگەھىشئىيە و بائىن ۋى ئەو كىرىيە ھۆكەمدارىن ئاكرى و مەھەدىكى ھۆكۈم لىن كىرىيە ھەروەسا دەھن سەغىد پاشانىن براين ۋى داخوارا ھۆكۈمىن ھېرىگەھا بەھدىنەن كىرى كاپەنكىرىيا ۋى كىرىيە دىرى براين ۋى بىن دى كىو وان زى داخوارا ھۆكۈمىن ھېرىگەھىن دكىن و پەشى ھۆكۈم كەھتئىيە ، دەھستان دا پەشەھەئىيا ۋى كىر لىن ھەر رۇ ھېرى سۇران مەھەد پاشا ھېرى كۆرە ل سالا ۱۱۱۱ھىش/۱۸۲۱از ھىرش كىرە ھېرىگەھا بەھدىنەن و فەستا ئاكرى كىر، ئىنا ئىسماعىل پاشانى سەركىرەدەئىيا بەرگىرىيەكا كىرىگەر كىر بۇ بەرسىنكىگىرنا ھەوا ھېرى كۆرە، ۋى گەلى و دەپازگەھىن ۋى ئاسىن كىن و شەرىن دۇوار ل ئاقىرا ھەرىۋولا رۇدان لىن ھىزىن ھېرى رواتىرى ب سەرىكەئىيا رەسول بەگىن براين ۋى بۇ دوۋىنچىكرنا ئاكرى پىشەرۋى كىن، ۋى دوۋىنچىن ل دۇرىن ھەقىقەكا دەرائدەر فەكەئىشە ئىسماعىل پاشا نەھەئىن ھىزخارىن بوو ، بەرغەئىكرنا ۋى بازىرى نا، پاشى بەرى بگەھتە ئەپىن دوزمىن خۇ، ئەچاربوو ل دەستىيكا سالا ۱۸۲۱از ز بازىرى دەركەھت و فەستا زىبار بگەت كىو وان ئەو پارائىشوو ھەئا گەھىشئىيە ئامەئىن پائەھتەن ھېرىگەھا خۇ با ۋى دەھى ھېرى مەھەد سەغىد براين ۋى ھۆكۈم لىن دكىر لىن ھەر رۇو مەھەد پاشانى رواتىرى ب ھىزەكا دىب ۋەشىن

با لەشكەرىن ئەف بازىرە زى دوۋىنچىكر، ھەرچەندە زى فەكەئىن كىمىن بەھسەن لىن رۇدانى دكەن خۇ ز رۇلى ئىسماعىل پاشانى ل دەھن لىن دوۋىنچىن بىئەكك دكەن لىن ئىشەن مەھەدەر ئەۋە كىو ۋى بىنگەھەكى سەركىرەدەئىن ، بەرغەئىكرنا نا ز ۋى بازىرى ھەببو، دەھن ل سالا ۱۸۲۳از كەھتەئا ئەھىدىن مەھەدەر بوۋى، شىبا دكەل كىرىيەكا بوۋفكەھتەئىن دىسۇز خۇ ز ھېرىشكەران رىكار بگەت و بچىنە بەرغەئى شۇورەئىن ۋى ئەفە زى ب زىيا تۇئىلەكا بەھىيا ۋى دزانى ل كىرىن بە^(۱)، پاشى سەركىرەدەئىيا بەرگىرىيەكى دىرى ھىزىن مەھەد پاشانى كىر، پاشى فەستا تىرە ل رۇھەلات كىر، ئىنا كەلا ۋى نوۋرەتكر و خۇ تىنا ئامىن كىر، فەكەئىنەكا ئەھەن باۋەرىن زى دوۋىنچىكرنا كەلا ز لىن ھىزىن كۆرە و دوۋىنچىكرنا ۋى ز لىن ھىزىن ئۇسمانى ئە تىكەلى ئىك كىرىيە و ئەو فەكەئىن بەرگەھىن بەرگەت كىو ھىزىن داۋىس بوۋى بىن ئامەئىن دوۋىنچىكرىن و پەشى ھېرى رواتىر ب سەر ئارەھەئىن وان ھەلىبوۋى، ھەندەك ھىزىن خۇ ھەرائن داکو بگەھتە زىر سەركىرەدەئىيا ھەردو براين ۋى رەسول بەگ و ئىسماعىل بەگىن، چۈنكى ۋى ۋەسا دەپت كىو ھېرى بەھدىنەن ئەو شىبان ھەدە ھېرىگەھىن بىلەزىت و ئەو ز ھەر كەھسەكىن دى بىن پاشانى ئەھەلەكى ھېرىگەھىن چىترە^(۲).

ب دىن ۋىچوئا مە ئەف فەكەئىنە ئەھا باۋەرىن بە، چۈنكى بەرئاقىل ئىنە ھېرى رواتىر ب لىن ئەرىن ھەلىۋىستىن خۇبىن ھەھەز ز بەھدىنەن بگۈھەپەت بىن ھەدى بەھەئەك بۇ ھەببەت، ۋەسا تەپارە زى ئىسماعىل پاشا ، لى دەھى دا ھىشەتا ب ھۆكەمدارىن ئۇسمانى بىن ئامەئىن دەھتە ل فەلمەدان و فەبە دەستىيگەرىن بۇ دوزمىن خۇ بگەت ئەو ز تىرە دەركەھتئىيە و فەستا اشۇا ل كوردستانا ئىرائىن كىرىيە ل ۋىرى زى دەست ب كۆمەكرنا ئاكرىن خۇبىن ز ھېرىگەھا خۇ ، ز ھېرىگەھا ھەكارى زى كىرىيە، ۋى ھېرى ھېرىگەھا ھەكارى ئورەدەن بەگ ۋەك پەشەفان و ھەقىقەئىن خۇ دەپت، ۋەسا تەپارە زى كىو بىن داۋىس داخوار زى كىرىو بېئەتە نك ۋى و ل ھېرىگەھا ۋى

بۇ پىز دىگەل ئىمىرمانىن خۇل دەرقەنى ئامىنىن¹¹¹،
 ل ئوۋف رىفەچوونا روۋدانىن مە دىباركەرن، دەسەن
 سوۋسا بەگىن ئاڧىرى زالى كو ئېسماغىل پاشاي
 ئامىنىن سىئادىيە، رەڧىيە ۋ قەسنا مەسەنكىنىن
 كىرىە ۋ ئېسماغىل پاشا شىپە سىرانتىسەرى دەقەرنىن
 مېرگەھا ۋى كۆنترۇل يەكتە ۋ جوگمىن باب ۋاپەتەن
 خۇ بۇ بىرۋەتەن، مەروەسا موگىرلىقى قەگىرەنەكا دى
 دىنىت ۋ دىئىت كو ئېسماغىل پاشاي پەيۋەندى
 ب مەمەدە پاشا مېرى كۆرە كىرىە ۋ ھىقى ئى
 كىرىە ۋى ۋەك جوگمىنارنى دەۋكەز داغەزىنىت ۋى
 زى گەرمەنا ۋى ئازا كىرىە ۋ ل ۋىزى داغەزەندىيە ۋ
 كاروبار بۇ رىكەستتە¹¹²، لى رىفەچوونا روۋدانىن
 قىن قەگىرەنلى پىشتراسىت ئاگەن، نوۋر نىنە زى
 موگىرلىقى قىيا بىت رۇلىن مېرى رۋاندەز مەرن يەكتە،
 لىن قىن چەندى ل شەرمەندانا ئېسماغىل پاشاي
 سىلك نەكەز، چۈنكى ھىزىن ئۇسمانى بىن لىن جارىن
 ئامىنىن نوۋرىنچىگىرنىن ز ھىزىن مەقەشكىن مەمەد
 پاشا لىنچە بەرەڧەندارىن ۋالىن موۋسىلى ۋ مەلى رەزا
 پاشاين لازىم ۋالىن بەغدا بىنكەھتابوون ۋ ب لىبەنا ۋى
 چەندى بوون ب ئىكجارى قىن مېرگەھىن ۋ مېرگەھىن
 دى بىن كۆردى ز ئاڧ بىن كو نەقە زى بىجەنپاشا
 ۋى پلانا گىشتى بوو يا سەركەردىن ئۇسمانى رەشىد
 پاشاين ۋالىن سىۋاس دانار، ز بەر ۋى نوۋرىنچى
 ئېسماغىل پاشا نەجارىبوو ب رىيا ئۇنلەكا نەپەنى ز
 بازىرى مەركەقىت ۋ قەسنا مېرگەھا بۇلغان ل جىزىرىن
 يەكتە ۋ پەناين بىغە نەك بەدرخان بەگىن مېرى ۋى
 لىن مەشكەرنى ئۇسمانى چوۋ ئاڧ ئامىنىن ۋ چەند
 رۆزەگان ل ۋىزى شا ۋ ئىك ز ماقۇۋلىن ۋى كو لەو زى
 بوون ئاشا كىلى بوو ۋەك قالىمقام لىن داغەزەندە، ز
 بەرگو بىن داۋىن كەسەگىن دىسوز بوو بۇ ئېسماغىل
 پاشاي داخواز زىن كىر قەگەرنىنە پىنەمەن خۇ، كو د
 سالىنامەن ھورەزىيە دا زى¹¹³ ۋى دەسە ئېسماغىل
 ل بەغدا بوو ۋ ل ۋىزى قەسنا پىنەمەن خۇ كىرىە ۋ
 چارەكا دى ل سالا ۱۸۸۸مىش/۱۸۸۹ز ھانپە ئامىنىن
 ۋ مەلگىن ۋى ب گەرسى پىنلەۋازى لىن كىرىە نەقە
 ل ۋى دەسە (الصالح) گۈتپەيە كو ئەو از جەمەكىن

سەركەردەئىيا ئۇمىرانتىۋىن سەرىزى يەكتە،
 چۈنكى مە دىت بىن قەسنا جۈلمەنرگىن پىنەمەن
 مېرگەھا مەكەرى دىكتە، ل ۋىزى ل ۋىزىن ۴۰ رۇزان
 دەنىت ۋ نامەگۈھۋىن دىگەل رىبەرنىن ئاگىرنىن خۇىن
 ل مېرگەھا خۇ كىرى¹¹⁴،
 ل داۋىن زى ئېسماغىل پاشا ب سەركەردەئىيا
 ھىزەكا مەكەرى كو ز ۱۵۰ شەركەران رىبەتر نەبوو
 دەست ب لىبىن كىر، لى ئەگەرنى ھىزەكارە كىنىيا ۋى
 ھىزىن نەھانپە زانىن، نەخاسە مە كو ھەڧەيەمەن
 ۋى مېرى مەكەرى زى لىس ز پىشترەۋىيا مەمەد
 پاشا مېرى كۆرە مەبوو، مەردوان دىزى كو ھىزەكا ب
 ھىزەكارەكا مۇسا دىگەل قەبارىن ۋان ھىزىن ھىزىشكەر
 ئاگۈنچىت بىن پىرىيا پىشكىن مېرگەھا بەھدىنان
 داگىر كىرن، مەروەسا نەھانپە زانىن زى بۇچى ھىزىن
 بەھدىنان، نەخاسە مە ھىزىرەئان پىشكەردى ۋ قىن
 ھىزىن دا نەكىرىە، كو دەھانە پىشپىنى كىرن ھىزىن ۋان
 رىبەران گەھشەنلىن بىن نامەگۈھۋىن دىگەل كىرن
 ۋ سۇزا پىشترەۋىيا كىرن دىننى ل ئاڧ مېرگەھا
 خۇ پىشترەۋى دىكە، لىن (ۋەسا بەرە) چ لىبىن ۋەسا
 نەروۋدە، چۈنكى مە دىت پىشترەۋى ب ئاۋا بەگىن دى
 ب رىفە دىت ۋ نىپانپىن تىرىسى لىن دىبارىن پان ھەر
 چ نەبىت گەلەك ب ھىشپارى ئەو پىشترەۋى دەھانە
 كىرن، پاشاي رەشىد ۋەلى ھاك ئېسماغىل پاشا ب
 شەركەرنىن خۇفە بەگەھىنە ئامىنىن ۋ مەركەھىن
 ۋى بەرامىرى خۇ قەگەرى بىنىت، چۈنكى مېرى ۋى
 سوۋسا بەگىن ز لاپىن مەمەد پاشا مېرى كۆرە قە
 ھانپە داغەزەندىن دىگەل پىرىيا ھىزىن پىشكەردى د
 نوۋرىنچىگىرنا بازىرى دا كىرن زى مەركەڧتىبوون، ز بەر
 ھەمەن ۋى چ زەھمەنلى نەبەتن دەسە ھانپە ئاڧ
 بازىرى ۋ كۆنترۇل ل سەر رەشىد گىشتىيا ۋى كىرى،
 لىن ئەڧ رىچىكا روۋدانىن نەۋەكى قەگىرەنەكا دى
 بە يا دىبار دىكتە كو ھىزىن ئۇسمانى بىن ئامىنىن
 نوۋرىنچىگىرنىن ب سەركەردەئىيا مەمەد پاشا لىنچە
 بەرەڧەندار بوون ۋ ۋى دەسە ئېسماغىل پاشا ل كەلا
 نىرۋە بوو ۋ جوگمىنارنى ئامىنىن زى رەسول بەگىن
 بىرىن مېرى سۇران بوو ۋ ئە سوۋسا بەگ بوو ۋ ئەو

كوردىستاننى قەھەتتە ¹⁴⁴.

ھەر چەۋان بىت، ئەو ۈن سالىن ل ئامىدىن بويىە،
چونكى بىيىن ۈي ل رۇزا ئىسانا سالا ۱۸۵۲از
ئەلكويىل(ئەلقوش) كۈنرۈلكرىيە، ئەقە ل ۈي دەمن
محمەد پاشاين رۈندىز ل رۇزا ۱۵ئالارا ۈن سالىن،
ھىرۈگى د كۆمىننەگا ۈي دال سەر دەستىقىسەكن
ل ئاكرى ¹⁴⁵ و د فەگىرانەگا ۈي دا ھانى با العراۈي
ز كۆمەگا دەستىقىسىن عبدالرحمن السهروردى
اكو ئەو بوو ىن مىقاندارىيا ئىسماعىل پاشا ل
بەغدا كرى ھىرۈگى دى بەھسنى ۈي ھىنە كرىن
فەگۈھاسنى، كو ئىنچە بەرەقدار، ئىسماعىل
پاشا ب دەستىن كەلەچەكرى ھارنىيە سووسلىن و
ز ۈرۈن زى بۇ بەغدا ھاتىيە دوورلىخستىن ¹⁴⁶، فەگىرانە
سۈكرىلى زى ئامازىن دگەنە ۈن چەندىن كو قەستنا
بەغدا كرىيە ¹⁴⁷، لىن ز بەرگو دىرۇك ل سەر نىنە،
راسنىيا ۈن زاتبارىن ئرايىن، لىن دگەل ۈي نىشى
دگۈنچىت ىن د سالىنامىيىن ئاقىرى دا ھاتىيە گۈن
كو ھۈزۈنلەنەكن بەغدانى پەستىن ئەلى بەراين
ۋالىن بەغدا كرىيە و دەسا زى دەپنە ئىگەھىشنى
كو ۋالى ئامىدىن سىتقىيە و ۋالىن ۈن رەمىا و
شەرمەزار كرىيە، فەگۈلەر دەسا بىيىت ¹⁴⁸، كو
ئەف سىنانىنە ل سالا ۱۸۳۷ازكو بەراسەرى ۱۲۵۱-
۱۲۵۳مىشا بە ھاتىيەروپدان، ھىرۈسا ھۈلەدى
دبىزىت كو حۈكەمدارى ئامىدىن ل سەرەھەن ۈي
ل سالا ۱۸۳۶(۱۲۵۱)مىش سەلەم پاشا بوو كو
پاشايمەكن كىرىە و سەر ب ۋالىن بەغدايە ¹⁴⁹، لىن
العراۈي دبىزىت كو ۋالىن بەغدا دووبارە ئىسماعىل
پاشا زفراندىيە ئامىدىن و كرىيە حۈكەمدارى ۈن و
حۈكەمدارى لىن كرىيە ھەتا ل سالا ۱۲۵۸مىش/۱۸۵۱از
ز لاپىن مەھمەد پاشا ئىنچە بەرەقدار ھاتىيە
ئىنەستىن ھىرۈگى بەھسنى ۈي دى ھىنە كرىن، كو
بىت ئەف فەگىرانە دەسا بىت، لىن پىتقىيە ئەو
چەند بەپتە شەرقە كرىن كا بۇچى ئىسماعىل
پاشاين پىنگۈلەگا دى كرىيە دەستەلاتا ئۈسمانى
رازى بگەت داكو چارەگا دى حۈكەمى ل مېرگەھا خۇ
مېرگەھا بەھدىنار، بگەت، چونكى ھەكە ئەو ۈك

مىر ھاتبا زفراندىن، ۈي دەمن ۈن پىنگۈلەن چ بەپىن خۇ
ئە دەا.

ھەر چەۋان بىت ئىسماعىل پاشاين ب ۈن بىن
دېلۋاسى پىنگۈلكرىيە ئەو ئىشتىن ز دەستى
بىزفرىيىت، ۈي ئىسارەك بۇ بەرەقدارى ھارەت و تىما
ھىقى زىن كرى ۈي ۈك مىرى ئامىدىن بەپىت، لىن
داخوارىيا ۈي ب ئىكجارى ھانە پىشكۈھەھەھەپىنن،
ھەقەم ھىزىن ئۈسمانى دەست ب لىنىز كرىن
داكو بازىرى ۈي دوورىنچىكەن، ۈي چ رىن ل بەر ئەمان
ز بلى رىيا داۋىن كو ئەو زى شەرگىنە، ھىرۈسا
فەگىرانەگا دى زى ھەپە كو لىن ز لاپىن سۈكرىلى
قە ھاتىيە گۈن، ئەو زى ئەو كو ئىسماعىل پاشاين
ھىرا بىلانگىرانەگىن بۇ ئىرۈكرىنا مەھمەد پاشا
بەرەقدار ل سەرنازگەھا ۈي دكر، لىن بەھسنى
دىرۇكا ۈن ئەكرىيە، ھىرۈسا سۈكرىلى دبىزىت
كو ۈي دووبارە حۈكەم ل زاخۇ و ئامىدىن كرىيە، لىن
چارەگا دى دەپت و دبىزىت كو حۈكەم ئامىدىن د
دەستى رەسول بەگىن براين مىرى رۈندى دا ھابو،
لىن ئەف فەگىرانە دگەل زىفەچوونا ۋان روپدان
ئاگۈنچىت، چونكى ھەمى زىدەر ئامازىيىن دگەنە روو
ب روپۈنەگا سەرنازىيا ئىكلاكەر ل ئاقىرا ھىرۈولا
ل ئىزىك گۈندى ئىتۈپن، كو د ۈي شەرى دا مىرى
بەھدىنار شىكەستىو و ھىزىن خۇ فەكىشاپوونە
ئامىدىن ئاستىگەھا خۇيا داۋىن داكو بەرەھانىن زى
بگەت با ساۈن چوار ھەپلىن ل بىن دوورىنچىكەنەگا
دۇزار بوو

ل قىرە سۈكرىلى بەھسنى فەگىرانەكى دگەت
و دبىزىت كو ئىسماعىل پاشا د ۈي شەرى دا
سەرگەقتىو و بەرەقدار شىكەستىو و رەقى بوو
سووسل و پىشى ھىكى شىكەستىن ۈي نىرەھەم
بوون و مەھمەد پاشا مىرى كۈرە سىن ھزار سەرنازىن
خۇ ھارنىبوون بۇ ھارنىكارىيا ئىسماعىل پاشاين، لىن
بەرەقدار گەھىشە ئامىدىن بەرى ئىسماعىل پاشا
بگەھىت، ز بەر ھىدى، ۈن ھىزى چ ئەكەر، لىن ۈن
فەگىرانى ئەگۈنەيە بىن داۋىن ل كىرى بوو، ھىرۈگى
دبارە زى سۈكرىلى ئەف سەرھاتىيە فەگىرانە داكو

گەھىشنىنە بەلدا كۆ ۋى رىزگىرنەكا ئابىت بۇ ھىبوو. ئىجا چ راستى بۇ ئىنە كۆ ھاتىبە زىندان كىن^{۱۴۱}.

زائارىيىن بەردىست ل سەر زىانا ۋى ۋەسا بىار دىكىن كۆ نەو ل ئاڧ جفاكىن بەغدادى بىن ئازاد بويىبە ۋ گەلەك رىز لىن ھاتىبەگىرنىن. ھەر بۇ نىوونە- نەلەدەست نەمىن گەھىشنىبە بەلدا ز لائىن ائىبدالرحمىن السىھوروىيى العىاسىرا ھاتىبە پىشۋانكىن ز بەرگۆ ھەرىو ز ئىك رقىشت بوون ۋ نەقىن داۋىن ئىك بوو ز خانەدان ۋ زائارىيىن بەغدا ئىنا ۋى ب ھەمى رىز ۋ فەدرگىرنىن فە ل مالا خۇ مېڧانگىر ۋ ھەيامەكا نەبەستىنىشائىكىرى ل نك ۋى ما ۋ ز ۋىزىن نەچچو ھەنا ۋالىن بەلدا نامۇ پاشا (۱۲۱۸-۱۲۱۹مىش/۱۸۵۱-۱۸۵۲)ا نەو ۋەك ۋالىن شارەزۋور نامەزاندى كۆ ھەيامەكىن ل ۋى پۇستى بوو ۋ پاشى فەگىرىا بەلدا ۋ گۆزەمكىن مەن بىن پارەى كىرە پىش بۇ نوۋزەنگىرنا خاوندىنگەھەكا سەر ب مرگەلنا مەن يا شىخ امەر السىھوروىيى فە كۆ دىكەقىنە نەرىۋىن رۇھەلاتىن بىن بەلدا، ھەروسا نەبوانەكا مەن ل بەر نەرگەھىن چوونە زوورا ۋىن مرگەلنىن ۋ بەرسىڧكەك ۋ جەمەك بۇ ئاڧ فەخوارىن ۋ بىرەك بۇ زىدەگىرىبە ھەروسا جۆمەكا ز قافكىس افرىمىدى) ھاتىبە چىن كىن با ئاڧ ز كىنارىن نىچلە فەدگۇھاسىلە مرگەلنىن ۋ بىركا ئاڧا فەخوارىن ز ۋى جۆكىن نەھان ل سالا ۱۲۷۱مىش/۱۸۵۷ز نوۋزەنگىرنىن. ھەروسا فەسەرەكا مەن بۇ خۇ ل ئىزىك مرگەلنا السىھوروىيى) ئالفاكىر ۋ بىوانەك زى چىن كىر ۋ ل ۋىزى پىشۋانبا رىھسىرى ۋ ماقۇولىن بەلدايىن خاۋان زانىست ۋ نەدەب دىكر. فەسەر زى ھەنا مەنا ۋى ھەر با ئاڧا بوو. پاشى حكومەتنى كىرە سەننەرىن جەنەرمەن ۋ ۋەسا ما ھەنا سالا ۱۲۲۲مىش/۱۹۱۵ز ز نەگەرىن لەھىبەكىن ھەرىقى^{۱۴۲}.

ئەڧ كىزىن ۋى، كۆ پىرىيا وان بىن خىزمەتگوزارى ۋ خىرخوزارى بوون. بىوونە جەن رىزگىرنا خەلىكىن بەلدا، ھەر بۇ نىوونە، ھۇزائىقان ائىدالباقى العىسرىا ھەلەبەستەك ب ھەلەكەلنا فەگىرنا فان پىرۇزان فەھەتەن. ھەروسا ھاتىبە گۆتۇز كۆ عەلى بەرا

رۇلگىرانا مېرى رۋانز پىشۋراسىد بىكەت كۆ ھەر ز بەر ھەندىن نەو بەرلووك دانابە^{۱۴۳}. ھەروسا نامازەبەك ھەبە كۆ شىرەك ل ئاڧبەرا ھەرىولا ل گۆندىن شىنەكەن ھاتىبە روۋان. لىن شەر ب شىكەستنا ۋى ۋ خۇفەكەلنا ۋى بۇ ئامەيىن ب داۋى ھاتىبە^{۱۴۴}.

ۋەسا بىارە زى رەۋىسا ئامەدىن خۇ ل بەر كىشەبىن زىدەن نەدگىرنە. چۈنكى ھەزرى ۋ بىرسىن مەمرانسەرى بازىرى فەگىرنىو ۋ رۇزانە ز لائىن تۇپخاننا ئىنچە بەرەقدار ھەتە تۇپاران كىن. نەۋىن بەرەقانى ز كەلەن دىكىن ھەر چەكەكىن ل بەر نەستىن خۇ ب كار دىلەن. ۋەكى، ئەمەك- ئىروكۇلن. نەچارىوون زى مەنچەنىق ۋ بەرەقانىپان ز بەلداھىيا شىھورەھان ب كار بىن. ھەروسا چەكەكىن كەلەن ب كار د ئىنان كۆ نەو زى ئاگىرى كىرەكان بوو كۆ پىنكەھاتىبە ز ئىكەلەمەكىن زەبىت ۋ كىرىش بىن ب جۆرەكىن سىتركىنسىگۈلپىننا ھەتە لىكەن ۋ ب بۆرىن ز سەرى ھاتىبە چىگىن ھەتە ھافىتىن ۋ بىو نەگەرىن ھەلبوونا گۆمەلەكىن مەن بىن گۇرىا ئاگىرى.

ھەرچەندە ئىسماعىل پاشا بەرگىرىبەكا نىوولەبىن ز ئامەيىن كىر لىن ل داۋىن نەچارىوون ب ھەرچىن بەرەقدارى رازى بىت. كۆ مەرجىن ز ھەمىيان نىبارىر خۇراھەستىگىرنا ۋى بوو دىكەل مەسۇگەرگىرنا سالاھەتيا ۋى ۋ بەرگەرىپان بۇ بىكەت بىنە جۈكەمدارىن ۋىلايەتەكىن ب قى ئاۋابى ۋى ۋ خىزاننا خۇ خۇراھەستى ھىزىن ئۇسەلى كىن. سائانامەيىن ھەرمەزى زى رۇزۋ ۱۲۷۱ نەباخا سالا ۱۸۱۲ز بۇ سائاننا ئامەيىن نەستىشائىكىرىبە ۋ تىنا ھاتىبە كۆ ئىسماعىل پاشا ز ۋىزى رەڧىبوو ئىبارى ۋ ز لائىن ھىزىن بەرەقدار فە ھاتىبوو راھىلان، ئىجا ھەكە ئەڧ فەگىرنا بە راست ۋىروست بىت. ئىسماعىل پاشا ل نەرقەى ئامەدىن ھاتىبە نەستەسەركىن. ھەر چەوان بىت، بەرەقدار ھەر ۋى سالىن نەو دىكەل پارە ۋ كەل ۋىلەن ۋى ھەنارتىبە بەلدا ۋ خۈكەمىن ھىرگەھا بەھدىنان ب ئامى ب داۋى ھاتىبە. ئىسماعىل پاشا ۋ خىزاننا ۋى ل داۋىيا سەرىمەن ۋالىن بەلدا نەلى بەرا پاشاين لار (۱۲۱۷-۱۲۵۸مىش/۱۸۳۱-۱۸۵۲)ا

قائىمىغاھىن بەغدا ھاتىبە ئامىزانىن و ئزانىن پىشىن ھىگىر ج پۇست بەرگىرىنە. لىن ئىسماھىل پاشا ل سالا 1289ھىش/1871از مۇقىم داويىن كىزىپە و ئەزمىن وى ۱ رىن ورەسەمەكن ھىزى دا ل كۆرستانا شىخ مەبەلغاھار گەپلەسى ھاتىبە قەشاران و ھۆزەتقانن ھۆزان پىنگۈنپە ^{۱۲۱}.

پاشاي ئىمە وەك مۇتەسەرفىن كەرىمەلا ئامىزانىپپە و ھەبەمەكن ل وى پۇستى ھاىە ^{۱۲۲}. لىن ئىمە ئاقىن وى ل ئاھ مۇتەسەرفىن سەردەمىن وى والى ئابىتىن. بەلكى ل ھەردە سالىن 1181-1187ھىش/1819-1870از ل سەردەمىن مەدەمەت پاشايىن والىن بەغدا مۇتەسەرفىن وئىرق بويپە پاشى ئىكسەر وەك

زۆبەر:

1. محمد أمين العمري، عشق الأملياء تحقيق سعيد الدينه جي، موهبل 1918 جز الاول 1، ص 111 وريضة الآثار الجديدة ص 117
2. مقرر مهمة 133، ص 178
3. حذيفة الزوراء ص 215
4. مقرر مهمة 139، مقررین 110-111 كوركىر شىقەتە ات مەرەپىن خەلقە تا ئوركىر Hiba باق ئىفغان: ئىمە كوركە لىن شىخە باق سولتلىق ئوسمانى دا مەركىر، والىپەككى، بەرگىرگىر، قەرىپىبەرگىر مەقىن بەرەسپاىپەك باق ئىركەك رەھسەن وى دىگم باق پۇسەك و پەغەك دەپىر باق لىن پىز لىر دىگمە قى كوركىر لىن ل ئىپەك كەسەن بەرگىرگىر جۇپىن جۇ قەسەپ و بىر ئىمە كوركە پىشەككىش دىگم گۇنسىر قەغەز ئىفغانىن - بەرگىر -
5. مقرر 139، ص 111 ل ئىفقا رەھەزەلە 1118، مەشەھىر 1732 زابىتىن
6. مقرر مهمة 140، ص 177
7. مقرر 141، ص 210
8. عبد الرحمن الصويدي، حذيفة الزوراء في تنزيه الزوراء بتحقيقنا، بغداد 2-3، ص 29، و المصانف الأكراد في تهيئةها ص 113
9. قەرىپەھارنى زابىتىن كورد بەرگىرگىر 3 بىپ 136
10. العمري، ريضة الآثار ص 95، وغاية المرام ص 108
11. تنزيه المذكرات دوستىكو لارا ص 77 و رحلة نيسور إلى العراق، ترجمة محمود الأسمن ص 71 و عشق الأملياء جزء الاول 1 ص 111 وغاية المرام ص 107 و ريضة الآثار الجديدة ص 95-96 و ص 118 و تاريخ العراق بين احتلالين جزء 2 ص 212 و نوحه الزوراء ص 92 و المصانف الأكراد في تهيئةها ص ص 147-148 و محفوظ، إمارة تهيئةها العباسية، ص 81-98 و حضر العباسي صفحات - حالمة ص 32 و شىقەتە، إمارة باقىلان ص 21-22 تاريخ مشاهير الكرد أمراء و خاندانها ص 131.
12. ياسين العمري، مستعمود إنباء، بوضه الأخبار في ذكر أفراد الأختيار، ص 177
13. إنباء أبونا تاريخ بطركية البيت الأيوبي، موهبل 9-20، ص 101
14. ياسين العمري، غاية المرام ص 107، 102.
15. ياسين العمري، الدر المكشوف في العطر الخالية من القيون، ص 132
16. ياسين العمري، غرائب الأثر ص 19-22
17. ھەر ئىمە ئىمەر، بىپ 21
18. ھەر ئىمە ئىمەر، بىپ 22
19. الدر المكشوف، بىرق 137 و 138
20. غاية المرام ص 100
21. ياسين العمري، غرائب الأثر في حيوان، ربح القرن الثالث عشر، موهبل 1910، ص 26

21. ههروهسا بنهه سهول الأولياء جيز الاول 1 من 14 و اسماعيل بيك بن ابراهيم بيلا و غرابت الأثر بعهريز 27-21 و غرابه الصرام من 104 و المر المكتون بعهريز 128 و 133 و 137 و 140 و 148 و 149 و 150 و 151 و 152 و 153 و 154 و 155 و 156 و 157 و بعض الوقع الهامة من 157 و بوجنا ههريه سيرة ناكبة بقلامة بطرس حداد كرتة ههريه كوفارا بين النهريز ههريه ههريه ههريه 25-31 سبال 1981 من 25 و القائي الأكراد في ههريز من 149 و محفوظا إمارة ههريز العباسية بعهريز 89-87 و شاولي إمارة باهريز من 71-11 ههريوگا مه الموصل في العهد العثماني قهرا الحكيم الصحلي بحهريه 1997 بعهريز 111، 112، 113 و تاريخ مشاهير كرتة أمراء و خاندانها بت 131 و دائرة المعارف الإسلامية بمرگز 7 ب 149 صفا ههريز
22. المر المكتون من 141
23. أهر القائي الأكراد في ههريز من 149 و الهراوي العباسية بعهريز 50-21 و محفوظ العباسي تاريخ إمارة ههريز العباسية بعهريز 89 و طارق الباشا عمادي معركة لبتوت كوفارا بعتك ههريه 29 كافيونا ليكنز با 2-1
24. المر المكتون من 141 و غرابت الأثر من 87-89 و غرابه الصرام من 6-10 ههروهسا بنهه تاريخ مشاهير كرتة أمراء و خاندانها ج 2 صج 2 من 131 و محمد عبد الله كهيدي ههريز ههريه كوفارا سبال ههريه 11 دارا 7-2 بعهريز 21-20 و هوزقان محمد نهار باشا كوفارا سبال ههريه 8 كافيونا بونن با 2-1 بعهريز 22-11
25. فهرستني زانلاني كورد بمرگز 2 بب 188
26. غرابت الأثر بعهريز 17-14 و غرابه الصرام بعهريز 1-10-1-3 و الأكراد في ههريز من 111 و إمارة ههريز العباسية بعهريز 89-92 و العباسية من 21 و تاريخ مشاهير كرتة تاريخ أمراء و خاندانها ج 2 صج 2 من 131 و دستهبسما ههريه 10-871 ل دستهبون بستمباين دستهبسما
28. بنهه المر المكتون بعهريز 140 و 147 و غرابه الصرام من 1-1-1-8 و تاريخ مشاهير كرتة أمراء و خاندانها ج 2 صج 2 من 131 و سعيه الحاج صهريه زاهو الماضي والحاضر من 13 و 24
29. غرابت الأثر من 11
30. المر المكتون بعهريز 142 و غرابت الأثر من 14
31. غرابت الأثر من 7 و غرابه الصرام بعهريز 1-2-1-1
32. غرابت الأثر من 100 و بوجنا الزواء من 13
33. غرابت الأثر من 100
34. غرابت الأثر بعهريز 94-99 111-118
35. سدرهمين صوري بعض الوقع الهامة في ههريز كوفارا كاريان ههريه 81 كافيونا ليكنز با 1988 بب 28
36. بنهه ياسين كهمي غرابت الأثر بعهريز 80، 100، 112-118 و غرابه الصرام بت 1-2 و جدول حالي الكركوكلي بوجنا الزواء بت 117 و عصر العباسي تاريخ بلدة زاهو بت 11 و صفحات خلاصة بت 22-31 و الهراوي العباسية بت 23 و القائي الأكراد في ههريز بعهريز 113-118 و محفوظ إمارة ههريز العباسية بعهريز 98-100 و شاولي إمارة باهريز بعهريز 91-100 و طارق الباشا عمادي معركة لبتوت كوفارا بعتك ههريه 29 كافيونا ليكنز با 2-1
37. القائي الأكراد في ههريز من 118-117 و محفوظ إمارة ههريز العباسية من 101 و طارق الباشا عمادي معركة لبتوت كوفارا بعتك ههريه 29 كافيونا ليكنز با 2-1
38. التحوليات الههريه بت 91
39. ههريه زاهو بب 33
40. بعض الوقع من تاريخ كرستان لفي شير [مستهبسما ككافي كوميكده بعهريز صغلي زاهريه بمرگز 18 ههريه و ل صهريه سيرة عماد صهريه ههريه كوفارا لكافييهري كوري ههريه 12 با سبال 10، 13 بب 28 زاهريه باراصديه إمارة ههريز العباسية بعهريز 99-100 و سلبسما الصلح تاريخ الموصل بمرگز 1 بعهريز 211-212 و القائي الأكراد في ههريز بعهريز 117-119 شاولي إمارة باهريز من 121 و طارق الباشا عمادي معركة لبتوت كوفارا بعتك ههريه 29 كافيونا ليكنز با 2-1

11. رحلة فيروز الى العراق سنة 1872- ترجمة جعفر خياط، بغداد 2007، ص 11.
12. العائلي، الاكبراد في يهوديان بت 193 و صحيفة اشارة يهوديان العماسية، ص 109.
13. حليل عن تاريخ الامارات ص 1-1 و حليلي اشارة يهوديان ص 184.
14. Badger, The Nestorians, p 71
15. حسين حربي موكريني، موجز اضراب سوران وهرگيزانا محمد الملا عبدالكريم، بغداد 1913 ص 13 و اشارة يهوديان ص 184.
16. موجز اضراب سوران ص 11.
17. 33 بزرگرا، ص 118.
18. تاريخ الموصل جزء الاول 1 ص 31.
19. فهارس المخطوطات السريانية في العراق، بغداد جزء الاول 2 ص 30.
20. تاريخ العراق بين احلكتين جزء الاول 2 ص 28.
21. موجز اضراب سوران ص 21.
22. اشارة يهوديان ص 110.
23. Letters from Mr J. Memick. 1-2. P. 27- Salibi, Reports from Northern Iraq, ص 11 و 13.
24. موجز اضراب سوران، تشرينين 13 و 11.
25. الحيايات اليهودية، جزء الاول 1 ص 144.
26. الفريوس المجهول، ص 18.
27. محمد سعيد الراوي، حير الراء في تاريخ مساجد وجامع بغداد، تحقيق عبد عبد السلام بوبه، بغداد 2006، تشرينين 2009 ص 110-109 و حيدر العماسي، صفحات خالد، ص 19.
28. حير لعمو زعفر، ص 33.
29. حير الراء، ص 31 و محمود شكري الاكوسي، مساجد بغداد واطرافها، بغداد 1331، ص 42 و سعديون زعفران نقوشية، بغداد عادي، ص 28، رحلة فيروز الى بغداد 1872، وهرگيزانا جعفر خياط، جاجا، بيروت 2007، ص 11 و انور الطائي، الفريوس المجهول، ص 11 و 111 و عباس العراقي، عشار العراق الكريمة، ص 191 و تاريخ المول والامارات الكريمة، ص 398 و تاريخ مشاهير كثر، اضراب و خاندانها ص 137 و العراقي، العماسية ص 43 و سعدي عثمان، كردستان و الامراتورية العثمانية، تشرينين 2005-2007 و كاسيران الموسكي، كردستان في العهد العثماني، تشرينين 112-113، عبد الفتاح السوناني، الملا بحير العزوي، و صحيفة اشارة يهوديان، كوتلوا دهوك، اشارة ل- لعماما 1998 و طارق الماشا عمادي، معركة لينوت، كوتلوا دهوك، حزيران 29، كوتلوا لينكر 2005 و مشاهير الكثر، بزرگرا بت 11 و Badger, The Nestorians, p 71

ئامېدىي د پەرتووكىن ھژمارەكا گەرۆك و مزگىنىدەرىن بىيانى دال سەردەھى ئۇسمانى (۱۵۱۴-۱۹۱۸ ز)

پ.ھ.د.فەرھاد ھاجى ھېوش
زانكۇيا دەھۇك-كۇلىزا زانستىن برۇنابەدى
دەركىزان، سالج يوش سونى

پىشكۇتن:

ل مېزە گەرۆككىن اگەرپەھىننا بىيانى فەستنا كوردىستانى و بازىرىن وان بىن دەكسى ئەسەبىن رەھالۇرەھ، ئامېدىن، ئۇرەمىن و بىن دى كرىنە، لىن ئىشنى بۇ مە كرىگ، بازىرىن ئامېدىن يە كو ئىكە ز بىنگەھىن كرىگىن وھالان كوردان بىن ز سەردەھىن ئىسلامى ھەرە بېويە سەننەرەك بۇ ھوكمىدارىيا سىرگەھدا بەھىدىن^{۱۱}، ھەرچەتە لى ئامېدىن بازىرەكى مەزىن ئىنە لى ل سەردەھى ئۇسمانى ۱۵۱۴-۱۹۱۸ ز) ب دەھان گەرۆككىن بىيانى بۇ ھۇ راكىشاپنە و وان لى ئىبىنى و بىننىن ھۇ ل سەر نووماركرىنە كو وان دىن و بۇچوونان بەھان ھۇس زانسانى ھەنە و چ فەكۇلەرىن ل سەر دەھۇكا كوردى دىغىسەن ئەشنىن وان نووماركرىن پىشكۇتەھە بەھالەن

ھەرچەھوان بىت- پەرتووكىن گەرىلان (گەشنىمانە)

ل زىدەرىن سەردەھى بىن فەكۇلەنا دەھۇكا كوردە و كوردىستانى نە د ھەسى سەردەھىمانە، كرىگى لى نە تىن د ھژمارە زۇرىن دابە^{۱۱}، بەلكى كرىگى د بى مابەھ و وان مېنۇمى دابە بىن بۇ سالۇھداننا وارگەھ و بازىر و دى و بىناسارى و چىلگىن ھەلكى و نەنگ وىاس و داب و نەرىت و ھولگىن وان و ئىشنىن سەبىر و ئىشكە و دىارۆككىن ھۇرىسى و - ھەنە نا ھاتىبە ب كىر لىنەن و ئەھل زىدەرە زانبارىن زۇر پىشكۇتەھى وان دكەن بىن ل سەر دەھۇك و ھوگرافىيا و ئىوتتوار و بىياھىن دى دىغىسەن^{۱۲}

ھەكە سەردەھى ھوكمىدارىيا ئۇسمانى بىتە ھەھەرىكىن ل گەھل سەردەھىن دى ب سەردەھىمەكى پىشكۇتەھىن ئەھەمى گەرىلان دەھنە ل قەلمىمان چولكى گەرۆك و گەشنىبارىن بىيانى د دەھلەنا ئۇسمانى نا زۇر بېويىن و ب ناپ و ناپكىن و ناپ ونىشنىن جودا جودا نەست ب گەرىلان ل دەھەرىن وان دكىن و ھىدەك ل وان گەرۆك و گەشنىبار بان

المصيف المبريطاني اكلوئېۋس جىمىس رىج (۱۸۲۰) زا تېمىيە كىو ئەف مېرگەھە ل ئېشا ئىكەن يا سەسالىيا (۷-ئىش/۱۲)زا ھاىيە دامەزاندەن^{۱۱}، لى ئۆلگىرىك ھەسا دىيىت مېرگەھا بەھدىن ل سالىن داۋىن پىن سەسالىيا ۸۱ ئىش/۱۱)زا ھاىيە دامەزاندەن^{۱۲}.

ھەرھەسا مېرگىيەدەن امسېۋىتېر(۱۷۸۰-۱۷۶۸) ل ئىلەھ كىو ب جۈمىتېرى و مەردىنى و ئىسۋىيا خۇ بۇ خەلگى ئاقدار بويە^{۱۳}، لى كارسىن ئېپۇر پىن ل سالا (۱۷۱۱) ن زاپىسى سەرھەدا ئامىدەن كىرى دىيىت كىو بەھرام پاشا خۇكەدارن ئامىدەن بوو و ئەو زىئەمالا بەھدىن بويە پىن زى سەرھەم خەلىفەپىن ئەمەلا ھەمەسەپان خۇكەم لى كىرىن- پىندى بوو زى ئەف خۇكەدارە پىن خۇمەمەر با لى ۋى باج و دىلار داندە پاشاپىن ھەقسۇۋىپن خۇ داكو گۈنەن خۇ پىن ل دەشتىن زۇنرەنپوون و كاقلىپوونى پىلارنىت^{۱۴}، ھەرھەسا قەشەپىن لىئالى جۈزىسەپى كەمپالىن (۱۷۱۲-۱۸۳۹) زاىن د پەرتووكا خۇ اتارىخ مەنطقە كوردەستان و الفرىق الئىيە اللى فىھا) دا بەھسەن ئامىدەن و بەھرام پاشاى كىرىيە و گۈتېيە، ئامىدەن پىلارنىك گەلمەك كەفتە و گەلمەك جاران خەفتە ۋەزىران و پاشاپىن دى پىن ھەقسۇۋور پىگۈلگىرىيە ۋى پىلارنى بەستىن، لى پىگۈلن وان چ مەلەن خۇ نەۋۋىيە و ب نۆپىن خۇ پىن كىمەن بچووك — شىيە — خۇ زى ھىزىشا ھەر ئەشكەرەكەن ئامىيە پىن خۇدان شىيان پىلارنىت و ئەف ئوھ ئەو بوون پىن بەھرام پاشاى لىئانە ۋى پىلارنى^{۱۵}.

زى يا پۇرى نىار دىيىت كىو بەھرام پاشا ب ھەدى ئاقدار بويە كىو ب زىرەكى سەرھەدى دگەل دەۋلەتا ئوسمانى و خۇكەدارن ۋى پىن خۇھەپىن پاشاپىن بەلغا و موۋسەل كىرىيە ۋى پەرتىل ۋەك دىلار پان ۋەك ھارىكارى پىن مەدى پىن سەرىزى بۇ رازىكەنا كۈچىكا سۇلتانن ئوسمانى الباب العالى پىن ئوسمانى زاپەكى و بۇ بەستەلەيتانا پىشتەقانىيا وان با قەرىسى زاپەكىن بويە پىشتەگىشى وان دگىن.

ئەمەلدار و نوۋەزەر بوون، ھەمەك زى ئىكەن شىۋىنوارن و مەسپوئىر و پارىگان پان قەكۈلەر و شارەرا پان زى ب گەلمەك ئاقىن دى بوون^{۱۶}، پىندىيە ئامازن بگەيە ۋى چەندى زى كىو گەلمەك پالەمەن زىكچۇدا بۇ وان گەپاتان ھەبوون، زى ۋانا، سىخوپىگىن و كۈمىگىنا زانبارپان، پان زانپەخۋازى و سەركىشىگىرىن، پان ھەركىنا زانپىن و قەبىلە ئىشەن سەمىر و ئىتىگە، پان خەرزىكەنا گەپان و گەلمەكەن و باشتەكەنا رەۋشەنپىرىن و ھەد^{۱۷}.

پالەمەن گەپاتىن پىلەپان بۇ كوردەستان ئەخەسەمە زى بۇ ئامىدەن چەندە پىن و چ جۈر پىن، زانبارپان وان نوۋەلەرگىن گىرگىيەگا مەن ھەنە، لى دگەل ھەدى زى ھەر ئىشتەكەن د وان نوۋەلارن دا ھالى پىن رەست و دىۋست پان زى زىۋارى ئامىدەن لىنە، چۈنكى دىقا ئىش زى كىمەسەپان و بۇ ب جۈنەنانا ھەمەك ئارمەنچىن خۇ پىن كەسۋىكى پىن دىار و پەرجاھ ھەمەك ئىشەن دى كىرىنە د ئاف دا و مەۋلە دىيىت ب ساناھى ل سەر راۋەستىت- ئەخەسەمە زى ھەكە نو زى وان پىن ل دەھكەن لىزىكى ئىك سەرھەدا ئامىدەن كىرىن ۋەكى ئىك ئەو زانبارى نوۋەلەر نەكەن و ۋى چەندى زى دى د قى قەكۈلەن دا نىار كەپن.

ل داۋىن زى دىيىت ئامازەن بگەيە ۋى چەندى كىو ب لىن مە پىشتا خۇ ب ھەمەرەگا پەرتووكەن ۋەرگىزەپىن گەپاتىن پىلەپان گەمىگىرىيە پىن شىيان ب دەست خۇ پىخىن، لى مەلەن ئەشەپان پىنەپوونى د ھەمە پەرتووكەن گەپاتان دا بگەن كىو بۇ قى قەكۈلەن د پىندى بوون، ھەرھەسا مە ھەمەك مەسەلە پىشتەگەھە ھالەتتە داكو بەدەت گەلمەك دىزى تەبىت و لىن مە گەلمەك گىرگىيەپە رەۋشا سىياسى و پىناسازى و رەۋشەنپىرى و ئابوۋرى و خەلگى پىن ئامىدەن.

**ئىك - زىانا سىياسى،
۱- مېرگەھا بەھدىن،**

ئامىدەن پانەخەن مېرگەھا كوردى با بەھدىن بوو، ل سەر دېرۇكا دامەزاندەن قى مېرگەھى زى

كۆچكەن مېرگەھا بەھدىن

ھېرېچكەنكا دۇرۇر دانلە سەر ئامىنىيىن¹¹¹

ئىن ئىسماعىل پاشا (ال كەلا خۇ ل ئامىنىيىن ما يېنى ھىندى چ تىمسا دۇرۇمىن ل سەر ۋى ھەبىت، و چو پۈتتە ب ھىزىن نوورېچكەر نەگەر، چۈنكى باھىرى ب ئامىنىيى يا كەلا خۇ و مېرغاسىيا زەلامىن خۇ ھەبوو، ئىنا فى سەرى چەند ھەپشەكان قەمكىنشا و ل سالا ۱۷۷۰) ب مېرنا بەھىرام بەگىن ب داۋى ھات¹¹².

پىشى مېرنا ئىسماعىل پاشا (ۋى ئالتۇرى ل ئاقىمرا مېرىن ئامىنىيىن و پاشا ئىن بەغدا و مووسىل مېرەھوم بوون، ھەر بۇ نىمۇنە گەرۋەكەن بىانى دېئىزىت كو چەلىلى بىن¹¹³ ل مووسىل ھەفەركىيا ل ئاقىمرا بىنمەلا مېرىن بەھدىن ل سەر دەستەلاتىن بۇ خۇ ب دەلىقە دىنبوون و مەلىكەتلىرىن خۇ د كىرەپارلىن مېرگەھى نا رىدە كىرىوون، ئىشىن مېرىن چەلىلى ل سەر فى ھەلوپىستى ھاندان بەك ئىككىيا بىن و بۇچوولېن ل ئاقىمرا ۋان و ۋالى بىن بەغدا بوو¹¹⁴.

ھەروەسا ئۆلەپش بىن گەرۋەكەن فرېنسى كو ل بىزىرىن مووسىل بوو، ھىراخان پاشا بىن بوون بىن (۱۷۹۸- ۱۸۰۱) ۋى مېرىن بەھدىن كو مېرىن ئاگىرى بوو ب حوكىمەتەرەكنى ئەخۇشتى ل ئىك خەلكى سالۇخ دەت و دېئىزىت، «سەرپازىن ل دۇرماندۇرى ۋى ھەز ۋى ئاگەن و كەرب ۋىقە بىن» ئەو پىنقى لەشكەرەكەپە داكو ل سەر خۇسەرىيا خۇ بەبىت - دەس نەردەكەپىت ۋى خۇ ب ھىزەكا ئوندۇتۇز بەرپازىت و چ ئابھىسەت ۋى بىلى دەگىن ھەزرا بىن بىن ئىنقىت

سەرپازى ھىندى ۋان پاشا بىن پىلان ل دۇرى ۋى دىگىرىن، ئىن ۋى ب ئاقىمەندىيا خۇ شىيا خۇ ۋى پىلانگىرەن بىن ۋان پاشا بىن ئەپار رىگار بەكەت و ئەو ئىشىن مېرگەپىدەر لاترا ئىقىسى پىشەقانىيا ۋى چەندى دەكەت دەس دېئىزىت، اھكۆمەنە ئۆسمەنى چەندىن جازان دزايەنىيا ۋى كىرىپە و كەس و كار و دارودەستەكەن ۋى ل دۇرى ۋى ھەمەپە، بۇ گىرنا ۋى تەپك ل بەر قەمەپە، ئىن ب ئاقىمەندىيا خۇ شىيا خۇ رىگار بەكەت و خۇ ل بىزىرىن خۇبىن ئاسىن بەرپازىت و چ پۈتتە ب دۇرمان نەكەت، ۋى بەر ھىندى، ۋى گەلەك كەرب ۋى حوكۆمەنە ئۆسمەنى قە دەبوون و ھەز دىگەر چاقىن ئەورۇپىيانما پىتە شىكەن¹¹⁵.

ھەروەسا دۇمىنىكۇ لاترا پىشەراست دەكەت مېرىن ئامىنىيىن بەھرام پاشا بىن ھەز ل سالا (۱۷۶۸) ۋى مېرىن و پىشى ۋى كورۇ ۋى ئىسماعىل پاشا بىن ئىككىن (۱۷۶۸-۱۷۹۸) بوپتە حوكىمەتەرىن ئامىنىيىن، دۇمىنىكۇ ۋى ھۇسا سالۇخ دەت و دېئىزىت، ئەو ۋى بەر بىزەپىشتى و سىياسەنە خۇ، ۋىلا بىن دارودەستەكەن خۇلە ئەبىن خۇشتى بوو، ۋى بەر ھىندى، ئىك ۋى كەس و كىزىن ۋى ب ئاقىن بەھرام بەگىن كورۇ سولتان بەرەھەپەن پىشەرىچوونا خۇ ل دۇرى ۋى راگەھەنە و چوونكە غومەر پاشا بىن (۱۷۶۱-۱۷۷۵) ۋالى بىن بەغدا داكو المەشكەرەكى بىنىت و بىن بىشىن ئامىنىيىن بەبىنىت، كو ئەف كىزى ۋى ادگەل سىياسەنە تورگان دىگەنجا بۇ بىزەكەننا قان بەگەزىن ھەفەسوو داكو خۇ ۋى كىنئەمىن ۋان بەرپازىت و كورۇمىن ھەز بىن پارە ۋى ب دەستقە بىنىت، ۋى بەر ھىندى، پاشا زازى بوو داخوزىيا بەھرام بەگىن ب چە بەبىت و ۋى بەك مېرىن ئامىنىيىن بەھرام بەگىن پاشا ئىقىسارەك بۇ مەھمەد بەگىن بىانى (۱۷۶۳-۱۷۷۳) ۋى مېرىن قەلاچولان ھەت و ئىنا داخوزى ۋى كىر پىشەقانىيا بەھرام بەگىن بەكەت بۇ ب چەنئەننا ۋى فەرمانىن، ئىنا لەشكەرەن ۋى بەرەف ئامىنىيىن ب رى كەفەت و ھەزەكەن كورەن و پىشكەكا ئىزەپىل ۋى گەھشەننى بىن تەپى دگەل مېرىن خۇ دەبوون و ئەو لەشكەر شىان بەھرىن مېرىن ئامىنىيىن كۆنرۇل بەگەن و

ھىروگا نوو ھىندىك گەرۈكۈن بىلىنى نامازە كىرىنە
 ۋى چىندى كا زى بەر چ ۋ چىوان ل سالا ۱۸۳۱زى
 مېرگەھا بەھىدىن ل سىرەھىن مەھمەد سەھىد
 پاشا (۱۸۲۱-۱۸۳۳ز) كەھلىپە دەھىن مەھمەد
 پاشا ۋى رەھىن بىن مېرى مېرگەھا سۇران نا ۋ
 كىرىپە پىشكەك زى مېرگەھا خۇ^{۱۱۱}، گەرۈك فرىزىر ۋى
 بەھىن لاۋازىيا رەھىل ۋى دەھى با ئامىدىن دىگەت
 ۋ دىنەت «پاشاھەك زى بەھىلەكا بەھىلەكا كورە
 ھۆكەم لى دىك، لى بىنسىرەھىيا ھۆكەم ۋى ۋى بەر
 چاقىنەھىرەھىيا بىن دى ۋ ھەھىكى بىن ناھىھىن لىھە
 ھەھى بىھىنە لىگەھى كەھلىنا ۋى، لىنا مېرگەھا ب
 سەر ھىندىك سەرۈكەتەن خۇجەھى بىن بچووك دىھىل
 بىو ۋ ۋان سەرۈكەتەن بۇ چ ئىشان ناھىھى ل پاشاھى
 ھۆكەمدارى لاۋاز لىھەن، پاشاھى دەھىلەت ۋ ھۆكەم
 خۇ ل سەر خەھىكى زى دەھىت نا ۋ خۇ دە كۆچكە خۇ يا
 ئاسىن لىھە يا ل ئامىدىن ئاسىن كىر، لىھە ل ۋى دەھى
 مېر مەھمەد پاشاھى رەھىن بى سەر ۋەھلى نا
 دىگەت ۋ لىھە سەرۈكەتەن كەھىھىكى ئىكە ئىكە زى ناھ
 دىن، ھىروگا نوو كەھىر ۋ كىن ۋ قىتەنەھىن
 بەھىلەھى ۋ خىلەھىكىن بۇ خۇ ب دەھىھە بىن ۋ
 بەھىلەھى بىل دانە ۋان ۋ چو ناھ ۋى كەھلا كىرەگە
 ل ۋىزى ۋى چالاكەت ۋ ھەھى شىھىن خۇ بۇ زى ناھىنا
 كەھلىپە دى بىن مېرگەھى ب كىر ئىھە^{۱۱۲}،

زى يا بۇرى دىر دىھىت كى خىلەھى ۋ ناھىھىھىھىن دە
 ناھ بەھىلەھى ھۆكەمدارى كىرەگەھى لىگەھىن كەھلىنا
 ئامىدىن بىھىنە^{۱۱۳} ۋ دىكەت رەھى پىشترەھىت دىگەت
 كى ل بۇزا شەھى خىزىرانا سالا ۱۸۳۳زى ئامىدىن
 كەھلىپە دەھىن مېرى سۇران ناھ^{۱۱۴} ۋ خەھىكى
 ئامىدىن بىنەھىھى لىگەھى ۋان ھۇسا ب ساناھى
 بىكەھىھە دەھىن ۋى مېرى نا ۋ ل ۋى ناھىھى بىھىن كىو
 چ ھىزىن جىھانى بىن ۋى دەھى لىھىن كەھلا ۋان يا
 ئامىن بىھىن، ھەنا مېرى رەھىن بى خۇ ۋى چاقەھى
 نەھىر ئامىدىن ھۇسا ب ساناھى بىھە سىھەن^{۱۱۵}،

ب- سىھەھى ھۆكەم ۋ كىرەھى:

سىھەھى ھۆكەم ۋ كىرەھى ل سەرەھىن

...^{۱۱۶}، پىھىپە نامازەھى بىكەھى ۋى چىندى ۋى
 كىو سالاھىنا ئولىھىن يا فالانە زى رەھىھىن،
 چىھىكى ۋى سەرەھىنا ئاكرىن لىكەھى ۋ مېر مەھىن
 پاشا نەھىھى، ھەنا دىھە نەھ لىھىن ۋى كۆھى ۋى زى
 خەھىكىن مەھىھىل بىھىھىھى^{۱۱۷}،

ھىروگا نوو چۇن كىھىر ل دەھىھىكا سەھىھىھى
 نۇرەھى يا زىھىن تىھىھىھى باش ل سەر پاشاھى ئامىدىن
 ئىھىھىھە ۋ كۆھىھە كىو «لەھ مېرەگەھى خۇسەرە ۋ
 ھۆكەم لىھە دىگەت ب مېرەھە بۇ ھەھە نەھ زى نەھى ۋ
 ئىھىھىھى بەھىلەھىھى (ھەھىھىھى)^{۱۱۸} ۋ ۋى دەھى
 خەھىھە زى بەھىھە ھەھىھە بەھىھىھى بىن بىھىھىھى ۋى
 ھۆكەم ل ئامىدىن كىرەھە، نەھ ئىكە زىھىھىھىھى ۋ ب
 ھىزىھى رەھىھى كورەھىھىھى ۋ كۆچكە ۋى ل ئامىدىن
 بەھى^{۱۱۹}،

ھەنا ئامىدىن

ۋە زىننەت دەرىھەگ جۈكەم ئىن كىرىيە ۋە پىرۇباگەندى ۋەن چىلدىن كىرىيە گۈ دىگەنە خەلىپەئىن غەبەسى. ئەو خۇدان پىنگەھەگىن بىلىد بۇون ۋ گەلەك گىرنگى پىن دەئەدان ۋ رىزگىرتەكە مەنن يا ئىپىنى ل ئاف كوردان ھىبۇون»^(۱۱).

رىج ئىپىنىيا ھىدەك رەفتارىن ھىرىن داۋىن پىن بەھدىنان كىرىيە ۋ د باردەكت گۈ ئەو چاف ل رەفتارىن خەلىپەئىن غەبەسى دكەن. رىج بەھسەن ھىدەك لاپەننن ئىلتا ھىر زوبىنر پاشاين بۇون (۱۸۰۸-۱۸۲۵) رىن دكەت ۋ دىئىزىت. «ئەو ۋەكى خەلىپەئىن داۋىن پىن غەبەسى دكەت. ئەو رۇزا خۇ ب قەدەرگىنن دىۋىنەت. خىزمەتكارەك خوارتن بۇ دىئىت ۋ ئىن دگەرىپىت ھىئا ب داۋى دھىت. پىشى تىر خوارتن دىئىت. يا د ئامەنى دا ھى راسئىلە دكەت داكو كەس ئىپىنى نەكەت ز كىز رەغى خوارىيە پاشى گارى خىزمەتكارەكى دكەت داكو بھىت مىزا خوارتن راکەت ۋ مەسىئەكى ۋ نەسەگىن بۇ دىئىت داكو دەستىن خۇ بىشۇت. پاشى قەلوونەگىن بۇ دىئىت ۋ ز ئك دىئىت»^(۱۲). ھىروەسا رىج دىئىزىت گۈ ھىدەك ھىرىن بەھدىنان ز ۋانا ھىر ئىسماعىل پاشاين ئىككى زى (زىنەت) ۋ خۇمەتلىرىنن دا كىرىيە ۋ دەسى دەردەكەقتە گەلەنن رۇبىن خۇ ب پىنچەبان دىخاقتىن داكو چاقىن نەنن. بان بەرۇقلىرى ھىدىن. داكو چاقىن ۋان ب تىشلىن چەمەل ۋ ھىرام نەكەقن»^(۱۳).

رىج نامازە كىرىيە جىلتا ھىرىن ئامىدىن ۋ چەۋابىيا گىردانا كۆمبۇونان ۋ ئىپىسىيە، (مىرىن ئامىدىن) ھەكە بىئىت كۆمبۇونەگىن ل دىۋانا خۇ گىردەت. ل پىنئىن كەتخۇوا (سەرۇك ۋەزىر) ب زوبىر دكەقەت ۋ ۋەكى ئىرانىيان ب خۇچەمەندىن سىلاقتىن دكەنن ۋ ۋەك رىزگىرن ل دىۋىيەگىن ز ھىرى دىۋىيەتە خوارىن. پىشى ۋى سەرۇكىن غەشپىرەھا مىزۇبى ب زۇر دكەقەت ۋ ل ئك كەتخۇۋاى دىۋىيەت. پاشى سەرۇك ھۇزىن دى پىن ل بىن دەستەلاتا ۋى ھىر ئىك ل دىۋاقت پىنگەھى ھۇزا خۇ ب زۇر دكەقن. ۋى دەسى پاشا ھىرامانا ئامانەگىرنا قەلوونان دەت ۋ ئىن خىزمەتكارەك دھىت ۋ قەلوونان داپەش دكەت. ھەكە ھىرى قىيا دىۋان قەرقەت.

دەستەلاتا بەھدىنان يا سادە ۋ ئالوز نەبۇو. ئىن ھەقەم باب ھىزبۇو. ھىر بۇ نەبۇو. ھىدەك گەپۇكان بەھسەن سىسەتم ۋ پىنگەھاتىن ۋى پىن كاركىرى پىن ۋى دەسى كىرىيە. ز ئامەلتا رىج زى ۋەسا سەرۇك ئىن دكەھىت گۈ مىرىن بەدىنى ل سەرىن پىرامىدا ھىرەم» كاركىرى بۇۋىيە گۈ سەنتەرىن سەرەكى ل ئامىدىن بۇۋىيە^(۱۴) ۋ مىرى ب ئاۋاپەگىن مىرانە كارۋىبارىن مىرگەھى ب رىلە بىرە»^(۱۵) ۋ كەتخۇوا Kethuda كىخىيا Kalya = كەھىيا زى گۈ د پىرامىدا كاركىرى نا ۋەكى سەرۇك ۋەزىرى بۇو ھارىكارىيا مىرى دكە. ھىروەسا سەرۇك ھۇز زى ل بەھدىنان ھىبۇون ۋ دەئەتە ئامىدىن ۋ د كارۋىبارىن كاركىرى دا ھارىكارىيا ھىرى ۋى دكەن. ھىرى زى ل جىلتا خۇبا ئاپەنى دىنن ۋ بۇچۇۋىن ۋان سەرۇك ھۇزان بۇ بەرىخۇدان پىرىنن گىرنگىن پەبۇەندى ب مىرگەھى قە ھىن ۋەردگىرن^(۱۶). ھىروەسا سەرگىرن لىلىكەرى نامادەنى جىلتا كاركىرىيا ئامىدىن بۇۋىيە^(۱۷) گۈ لىلىكەرى ئىك ز سىئوۋىن سەرەكى پىن مىرگەھى بۇو. ل سەر قىن چەندىن زى تاقىرىنن دىئىزىت گۈ مىرى بەھدىنى دىنيا ھەشەت ھىزار ھىئا دەف ھىزار سىۋار ۋ ھىزەكا پىادە كۆمبۇكەت گۈ نەفە ز ھىزا ھىر بەگەگىن دى پىر بۇۋا^(۱۸).

ھىروەسا ھىدەك گەپۇكان بەھسەن رەۋشا بىنەملا جۈكەمدار ۋ پىنگەھى ۋى ل ئك خەلگىن بەھدىنان كىرىيە. ھىر بۇ نەبۇو رىج ئىپىسىيە گۈ بىنەملا جۈكەمدار ل ئامىدىن ئىكە ز جۋامبىرىن ۋ خۇشەنۋىرىن بىنەملىن نەقەرى ۋ بەھدىنىيان ب چاقىن (پىرۇرگىرن بەرىخۇدانە رەقتا تاكىن ۋى پىن دكەھىلتە خەلىپان)^(۱۹). رىج پىنە دىئىت ۋ دىئىزىت. «مىرى ب خۇ ھىد پىرۇزى ل ئك غەشپىرەھان ھىبۇو گۈ د گەرمەرىن شەرەندا چەك ز دەستىن ۋان دكەقت. دەسى ھىر تىزىكى ۋان دىۋا^(۲۰). نەفە ل ۋى دەسى فرىزەر دىئىزىت گۈ پاشاين ئامىدىن اژ بىنەمالەكا كوردى بەرىياسە»^(۲۱). ئىن ھىرى لايارە ل سەر پىنگەھى مىرىن بەھدىنان ل ئك خەلگىن نەقەرى ئىپىسىيە ۋ دىئىزىت. «ئامىدىن گىرنگىيەكا مەنن ھىبۇو. ۋ پاشا

دا ھەمىن ئىنى تىشتەكى كىيىمە و يىنەمىن راستىن وان سەنتەران ديار ئاكتەن

ئافرىنىن بىن ل ساللا (1111) زاي سەردەئانا نەقەرىن كىرى دىئىزىت كىو ئامىدېن تە بائىزىكەكىن ھەزىنە و تە زى بىن بېجىووكە ل تىلغا رىيا وىن سىن پان چىوار كىتى د ئاف كەلپان پا دىزىن و ز بەرگى ئاف ل ئامىدېن نىنە خەلكتىن وىن سېيىنە و ئىنپاربان دگەل تەرىش وگەوالىن خۇ دەئىنە وان كەلپان و كۆلكتىن خۇ بىن مەزىن تىزى ئاف دگەن¹¹¹، ھەروەسا دۆمىنىكىگۇ لاتىرا زى دىئىزىت كىو ئامىدېن بائىزىكەكىن نېرىنە و (۱۱ پەرىق دا فەشە لىن ھەببىن - و ل مەروازا بائىزىرى زى رىووكارىن دىرەگا مەزىن بىن ب پەرىق مەرمەرى ل سەرى شىئىووزىن كەلپان ھاتىبە چىنكىن ھەبە، ھەروەكى پىشترامىت دىكتە كىو مەزگەلئەكە مەزىن و كەلپەك ل ئامىدېن ھەنە¹¹²، لىن گەرىك فرىزەر بىن ل ساللا (۱۸۳۱) نى سەردەئانا نەقەرىن كىرى ئامىدېن دگەنە وىن چەلدىق كىو مەسرىگا ئاسىن پا مېرىق بەھەدىن ل ئامىدېن ھەبە¹¹³.

ھىرى پىندىن زى بەھسەن ئامىدېن و رەھىشا وىن پا ئاقەدانى و شارىستانى كىرىيە و دىئىزىت كىو د پەرىق دا كەلپەكە كىرىگ بىويە و سىن بەرگەھ ھەببىنە¹¹⁴، بەرگەھىن رۆزھەلات (بەرگەھىن زىمارا بەرگەھەكىن مەزىن بىويە و ز ئاسىن ھاتىبە چىن كىرىن و سەردەئەركا كىتابى ل سەرى ھەبە، لىن بەرگەھىن رۆزئالغا (بەرگەھىن مېووسىل) بەرگەھەكىن گەلەك ئىشكىگەھ و گەلەك نەغىش و تەشبان ل سەرى ھەنە ل وانا، مار و بائىدەبەكەكىن ۋەكى سىمەرخى و نەخىشەن ئىئەندازىرى بىن ب نەغىش و تىگارىن مەرىبى ھاتىبە چىوكتىن) ھەنە¹¹⁵، پىندىن پىغە دچىت و دىئىزىت، «ئامىدېن ئىنى كۆمەكە كىلايە و خەلكتەكىن سەبە لىن دىئىت، مەسرا والى المائىمقاسىرا ئالغەببەكەكىن مەزىنە لىن د رەھىشەكە خراب دايە»¹¹⁶، ھەروەسا بەرەھوام دىيىت و دىئىزىت، «ئامىدېن ۋەسايە ھەروەكى ب ھىزاران گۈللە ئۇپان ھاتىبە ھىنگاقتن ھەتا ھۇ لىن ھاتىبەھە - چار چارە كۆخەكەكىن لىن دىيىن - كىو دىيىت

فەرمانا ئىناتا قەھوون دەت، قەھوچىنى زى د پەنجەرىن پا پەرىق خۇ دەتە دىوانى داكو ھىزارا ئامىدېووپان بىزائىت و ل دوول ھىزارا وان فەتجانان داگىرىت و دگەنە د سىنپىيەكىن دا و پەئىسى ب زوور دگەھىت ئىك ئىكە دائىنە پەرىق وان، ھۇسا دىوان قەھرىمىت (بىلى ھىندەكىن پاشا مەز دگەت ل ئىك بەمىن داكو پىنگەھ ل سەرى ھىندەك كىروپاران گەبگەھىن بگەن)¹¹⁷.

لىن زالىرى ل سەرى سىسەنەھىن چوكتەكى و كارگىزى ل ئامىدېن پىشلى كەلپان مېرگەھە بەھەدىن ل سەرى دەستىن دەولەتا ئۆسمەننى ل ساللا (۱۸۵۱) نى گەلەك دكىنەن، چوكتى ئامىدېن بىوو بائىزىكەكىن ئامىدېن و تە ۋەك سەنتەرىك بۇ مېرگەھەكە كوردى، ز پەرىق ھىندى، گەرىكەن كىنەم كىرىكى دەپىن و سەرى ب مېووسىل بىوو و قاتىمقاسەكەكىن ئورگ ب ھارىكارىيا ھىندەك نەغىسەرى و سەرىبان ئۆسمەننى ب رىغە بەر¹¹⁸، ھەروەسا ھەرىو برا وىگرام ل سالىن داۋىن بىن سەردەھىن ئۆسمەننى پىشترامىت كىرىيە كىو ئامىدېن بارەگەھىن ئىنگاھىن حىكۈمەتنى بىوو ل نەقەرىن¹¹⁹ و ل ساللا (۱۸۸۵) نى اگەسەكىن رەھىشەرى و چىوامىرا قاتىمقاسەن ئامىدېن بىوو ھەروەكى د: اگەرىقا ھىرى پىندىن بۇ كوردىستانغا دا ھالى¹²⁰.

دو - رەھىشا ئاقەدانى:

پەرتووكىن گەرىكەن بىن ز ئامازەپىكەكىن ب دەھل سەنتەرىن ئاقەدانى و شارىستانى ل بائىزىر و بائىزىك و كۆتەدىن كوردىستانغا ز وانا ئامىدېن و ھىزارەكە گەرىكەكىن بىلى و مەزگىنمەھران ل سەردەھىن ئۆسمەننى پەستىن وان سەنتەران كىرىنە، ئەفە زى ز پەرىق رۆلنى سىياسەتنى وى بىن بىلە د دىرۇكا نەقەرىن دا چوكتى پىنگەھەك و سەنتەرىكىن كارگىزى و سىياسەتنى مېرگەھە بەھەدىن بىوو، ز پەرىق پىندىن بىوو گەلەك سەنتەرىن ۋەسا لى ھەمىن لىن ز پەرىق سەرىن زۇر و ھەقىقەتەن ئەو بائىزىر د رەھىشەكە نەبەھەج دا دۇئا، ئەفە زى بۇ ئەگەرا وىن چەلدىق ئەو سەنتەرىن غەوارە بىن و ز ئاف بچىن، ز پەرىق ھىندى، زالىرىن ل پەرىق دەست بىن د پەرتووكىن گەرىكەكىن و مەسپىئىران

زانستی کرییه ل همر باژیردگی و ل همر کانتیندکن
یان ل گوئدهکن وولاتن کوردان صرطی خواندنگههک
یان دو یان مدنی یا پتر دیتن و جوکمدار و خملگی ژ
همی دلی خو نمو خواندنگهه و زانا بهاراستن و
بجووک و ممران گهلمک ریز ل هونری و زانستی
دگرتن و ساموستاین نیاب ل جیرین نامینین، سوران
سیرین و هند، ههپون¹⁴¹

چوار- زیانا نابووری،

نابووری نامینین زیانهکن کاریکه دهومی لایهین
زیانا جفاکن کوردی دا دینیه و کاریکههیا خو ل سمر
لایهین جفاکی و سیاسی ههپویه، چونگی ل میزه
نامینین ب چاندنی ناقاره و دکهفیته زیانا بهفهرکا
بهفهرها گهلمکا ب راج بوجاندنی¹⁴² و نیرتاف و ب
خیروبیز ژ بهر هندی نامینین سعتتیرهک بوویه بو
بهرفهمنیان و هارنا سامانین چاندنی پین وکی
توون و هاری¹⁴³ و گهنری و سپیندار و فیلی و-
هند¹⁴⁴، همنال روزانین جوکمداریا نوسمانی بوویه
عصارهکا معرن با نخل ودانی و همر سال نیرا چاند
ههپهگین دان وکاکن سووسل و بهفهرین دی دگر
و بهری چاندن و گیانداری پین ل ویری دهاته بهرهم
نیان ژ بندقیبا خملکن نامینین زندهر بوو¹⁴⁵

هیزی نامازهکرنیهه بیژین کو سووسلن پتر ژ همر
بهفهرکا دی پشتا خو ب بهرهمین کوردستانن ب
گهنری و نامینین ب نایهتی گهرمدگر، دومیتهکو
لانرا د یاداشتنن خو دا بیژیت «ههکه شمهک ل
بهفهره بهفهرینان بیته روودان و چاند ههپهک
فهرکیشیت، دی زیانهکا معرن گههینه سووسلن
چونگی نمو گهلمک کمال و پهلان دهنیرته نامینین
و تشنن دی پین گرتگ ژن هاوره دکت»¹⁴⁶

«فیت نامازن بکینه وین چاندی ژ کو ههرو برا
ویگرام پلترانست دکمن کو ال فن قانا عهردی ج
باژیردکن دی ژ نامینین چیتن نیتن بو ب دستفهلینانا
زانهارین سهر و نطاسایی ل سمر ری پین ژانن ل
قان بهفهرین فهدرا¹⁴⁷، صوف وها ژ بهفن بوری
نیدگههیت کو نامینین جهک بوو بو چالاکین

ب کیر جوادنا مالهکا هزار بیهت»¹⁴⁸، ههروها
ل نامینین اکافلهخانهکا کهن ههپویه وکی همر
جههکن دی پین کافل¹⁴⁹

لن ههرو برا ویگرام نامینین هوسا سالوخ دهن و
دینن: «پلا شارستانیا وین ژ با سووسل کیمتره»¹⁵⁰
و «باژیرکهک ل سمر بانیهکا معرن یا فهدره- و
شوریهین وین پین خورسنی ههردهم نیرا پاراستنا وین
ههپویه و هویین وین پین بهرطانی ژن بهسه ههرو
دهرگههین وین پین نیکانه بهارین، نوکه ژن باژیرک
کومهکا سالنه- فهارن وان ژ فهارن گوئدهکن
معرن زندهتر نینه»¹⁵¹ و پنجه دهن و دینن کو ل
نامینین گرتیخانیهک ژن ههپویه¹⁵²، ههروها
کرنیلوس قان نیک نامینین سالوعدایه و بیژیت،
«نامینین خودان کهلایهکه ناف دین را دجیت و ینریا
خانیین وین کافل بوینه»¹⁵³

س- زیانا رهوشنیری،

وهسا بباره کو نامینین ب ههپوونا هژمارهکا
خواندنگههان نافدار بوویه و هژمارا خواندنگههین ل
وین ههین ژ همر بهفهرکا دی پتر بوویه و زانستخواران
ژ همر بهفهرکن فهدنگرینن داکول وین بخوونن و ل
خواندنگههین وین فیزی زانستی پین و چاندین زانین
نافدار خواندنگههین وین دهرجوونه و پشکداری د
بهلافکرنا زانست و رهوشنیریین دا ل بهفهرن کرینه-
دینت نامازن بکینه وین چاندی کو ل وین دهمن
هیرگهها بههینان ل نامینین هاتیه دانان، برافهکا
رهوشنیری ل ویری دهست پین کرییه و هژمارهکا
هیرین وین ب حهزنگرنا زانستی و هاندانا زانهار نافدار
بوویه و چاندین خواندنگهه ل نامینین و گوندین
رهج و چانن وین دامناندینه¹⁵⁴، سهریری فن ههپین،
بهرنوکن گهروکان نامازه تکرینه زیانا رهوشنیرییا
نامینین، ژ بلی نامازها هسیو لهلیکساندهر ژاا پین
ل سمر زیانا رهوشنیری ل کوردستانن ب گهنری ل
سهدهسالییا نوزن زاپنی ناخشی و گوتی، «وی دهمن
ل وولاتن کوردان هژمارهکا معرن یا خواندنگههان
ههپون و وهسا بباره ژن خملکن وین گهلمک حهر ل

جىفاكىن كۆرەي دا زال بويى ۋە ھەقىقەتتىكى ل ئاقبەرا
 ئاكتىن ۋى جىفاكى ل سەر ۋان بىنەمايان بويى ۋە
 د پەرتوۋكىن گەرۋىكىن بىئى دا بەھسنى لايەتتىن
 جىفاكى بىن نەقەرا ئامىدىن ھاتىبە كىن. ھەر بۇ
 نەۋەتتە تەفرىتىن پىشتراسىت دىكتە كۆ ئامىدىن
 يا مىشلى ئاكتىن بويى¹⁴¹. ھىرۇسكا قىرغىز
 پىشتراسىت دىكتە كۆ ھىرۇسكا يۇر يا ئاكتىن بىيان ل
 ۋىزى ھىرۇسكا ۋە ۋەندەك جۈملىرىن خەلىكىن ئامىدىن
 قەدگۈھىزىت كۆ ئامىدىن بۈۋازى ھىرۇسكا كۆندىن نە
 بىچۈك لىن ھىرۇسكا ھەر ئىك ۋە ۋان ۋە ھىرۇسكا
 خىزانان اپان مالان پىنگىھاتىبە كۆ ل ئاقبەرا ۲۰۰
 ھەتا ۳۰۰ خىزانان¹⁴². لىن جۈملىرى كىمپىلىن
 پىشتراسىت دىكتە كۆ ئامىدىن ۋە جۈملىرى ھىرۇسكا
 پىك دىكتە¹⁴³. لىن جۈملىرى كىمپىر پىشتراسىت دىكتە كۆ
 ۳۱ نەقەرىن ئاقبەرتىن ب ئاقبەرتىن باش خەلىكىن لىن ھەي
 ل ئامىدىن ھەنە¹⁴⁴. سىرلىرى ۋەندىرى بىن د قان
 ھىرۇسكا بىيان دا لىن نىشلىتىن ھىرۇسكا يۇرپا ئاكتىن بىيان
 ئامىدىن ۋە نەقەرىن ۋە نە.

ئامىدىن ۋە ھەر نەقەرىن بىيان ۋە كۆرەي پىر
 فرەپىكىھاتتا ئەننىكى ۋە ئايىنى لىن ھىرۇسكا ۋە ھەندەك
 پەرتوۋكىن گەرۋىكىن بىيان بەھسنى ۋە چەندى
 كىرەن. ھەر بۇ نەۋەتتە دۈمبىلىكى لائرا دىئىزىت،
 «گەلەك نەرمەنى ۋە بۇئىلى ل ئامىدىن ھەنە»¹⁴⁵.
 ھىرۇسكا جۈملىرى كىمپىر پىشتراسىت دىكتە كۆ اگورە
 ۋە نەستۈرى ۋە كىلدان ۋە كاسپولىك لىن دىئاكتىن بىيان
 لىن ھەنە¹⁴⁶. لىن ھەنە لايىزە پىشتراسىت دىكتە كۆ اگورە ۋە
 نەستۈرى ۋە كۆمەككا جۈملىرىن ل ئامىدىن ھەنە¹⁴⁷.
 ھەندەك گەرۋىك لى ئامازىن دىكتە بىلىدىن بىرەپا
 جۈملىرىن ل ئامىدىن¹⁴⁸. ھەر بۇ نەۋەتتە ھەنە پىشتراسىت
 بىن ل ھاقىنە سالا (۱۸۸۵) لىن سەرھەتتا ئامىدىن كىرى
 دىئىزىت: «لىن جۈملىرى لىن دىئاكتىن بىيان ھەر پىشتراسىت
 خەن يا خەلىكىن ئاكتىن بىيان ۋە نە»¹⁴⁹. لىن نەقە بىيان
 ۋە بۈچۈنە راست نەنە. چۈنكى پىشتراسىت خەلىكىن ئامىدىن
 كۆرۈپتىن مۇسلىمان ۋە ھاقىنە نەقە نەقە ۋە رەزىن
 خۇ بىن ل نەقە ئامىدىن لىن جۈملىرى كۆ پىشتراسىت ۋە
 پارگان ل نەقە بائىرى نەنە¹⁵⁰. ھىرۇسكا رىج لىن

جۈملىرى جۈملىرىن ئاقبەرتىن ۋە لايىكى ۋە ھەندەك بۇ لىيان
 گەلەك كەسپىن دى ۋە لايىكى بويى.

ھىرۇسكا دىيار دىيەك كۆ پىشتراسىت ۋە پىشتراسىت بىيان
 جۈملىرى ل سەرھەتتىن نەقە قەدگۈھىزىت قەدگۈھىزىت ل
 ئامىدىن ھىرۇسكا ۋە پىشتراسىت پىشتراسىت ۋە پىشتراسىت بىيان
 بىيان د پەرتوۋكىن خۇ دا بەھسنى ھەندەك ۋە ۋان
 پىشتراسىت كىرەن. ھەر بۇ نەۋەتتە جۈملىرى كىمپىلىن
 پىشتراسىت دىكتە كۆ ل ئامىدىن اچ چالاكى بىيان
 پىشتراسىت نەۋەتتە ۋە پىشتراسىت نەقە ۋە پىشتراسىت
 گەلەككى (ھەنە)¹⁵¹. ھەنە پىشتراسىت ئامازە كىرەن
 گەرۋىكىن پىشتراسىت خەلىكىن ئامىدىن كۆ نەۋە ۋە
 رىمان ۋە ھەندەك ۋە پەرتوۋكىن ب پىشتراسىت كىمپىلىن
 نەۋەتتىكى¹⁵².

ھىرۇسكا گەرۋىك ئىپۇر دۈمبىلىرىن ل سەر ھىرۇسكا
 اگەلەك كىمپىر رىماننى ۋە ئامىدىن ل نەقەرىن ئامىدىن
 دىكتە كۆ خەلىكىن ۋە ۋان كىمپىلىن نەقەرىن ۋە بۇ
 چىكىرنا ئامىر ۋە ئاقبەرتىن خۇ ب كىمپىلىن بىيان ۋە
 دىئىزىت نەقەرىن دىئىزىت خۇ¹⁵³.

تەننىكىن دىيارە لى كۆ ھىرۇسكا چەندىن ۋە
 پىشتراسىت نەستۈرى ۋە كىمپىلىن ل ئامىدىن ۋە
 ۋەندەك دىيارە ۋە پارگان ل سەر بىيەت نەقەرىن
 پەرتوۋكىن پارگان ل ۋە بائىرى. ل سەر لىن چەندى
 تەفرىتىن دىئىزىت: «لىن نەقەرىن ئامىدىن قەدگۈھىزىت كىمپىلىن
 ھەنە ھەنە ۋە دىكتە ۋە ھەنە جۈملىرىن پارگان
 لىن ھەنە»¹⁵⁴. ھىرۇسكا دۈمبىلىكى لائرا پىشتراسىت
 دىكتە كۆ بازار ل ئامىدىن ھەنە ۋە زەمەت ۋە فىقى لىن
 دىئىزىت قىرغىز¹⁵⁵. لىن ھەنە پىشتراسىت دىكتە
 كۆ پارگان بىچۈك ل ئامىدىن ھەنە ۋە ب تەبىن داران
 نەقە پاراسىن ۋە رىماننى رۇزى بۇ دىيەن دىكەر¹⁵⁶. نەقە
 ل ۋە نەقە كىمپىلىن دىئىزىت كۆ بازار لىن ئامىدىن ۋە
 ھەر دىيەنەكىن ۋە لىن نەقە بويى¹⁵⁷.

پىشتراسىت - زىيان چىقىرىش:

د لىن قەدگۈھىزىت دا دىيار دىيەت كۆ ھىرۇسكا
 ھىرۇسكا نەقەرىن ۋە ھىرۇسكا ئايىنى تەبىرىن ب سەر

ۋان ئەين كەشەفەتتە ۋ ژ بەر گەلەك زوو شووكرىن لەش ۋان ئەو دەلېفە ئەبوۋە بىن بگەھىت. فۇجا رەگەز ھەس ئىشائىيە^{۱۸۱}، ھەروەسا ھەدەك گەرۈكىن دى بەھس ئىھەتتە خەلگىن ئەمىدىن كرىنە، بۇ ئەمۋە گەرۈك لايارە بىئىزىت، «ئامىدىن گىرگىيەكا مەن ھەبە، خەلگىن ۋى زى خومان ئەھەت ۋ رەھىتەكەن جۋان»^{۱۸۲}، ئەفە ل ۋى دەسەن ھەك سەلگىس بىئىزىت كۈ اگەھەن بۈۋە خەلگىن ئەمىدىن بىن ھەرد ۋ دەسەت فەكرىيە^{۱۸۳}.

گەرۈكان بەھسەن چەلگىن خەلگىن ئاسابى بىن ئەمىدىن ئەكرىيە، لىن ئامازىيەكا ب لىن بۇ چەلگىن ھەرىن بەھدىس ھەبە كۈ ئەو زى ژاۋىن رىچ فە ھەتتە گۈن ۋ بىئىزىت «پاشا ب چەلگىن خۇ بىن كەشەخە ۋ رەك ۋ بىكە ۋ چەلگىن ۋى نىزىكى مۇدەلا مۇوسىلىيەنە ۋ كەشەرىيەكەن دكەنە سەرىن خۇ ۋ ل دۇر كۈلاھەكەن سۇر بىن بۇ پەلەتن ھەتتە خۇارگىن دالەتتە كۈ بىئىزىن فەس تەرىۋش... ھەروەسا دەسەن پاشا دەپتە نىچىرىن ل دەفەرا نىچىر لىن دەھتەكەن ل نىزىك ئەمىدىن چەلگىن خۇ دگۈھەرىت ۋ چەلگىن خەلگىن ئاسابى بىن جىبابى دكەنە بەر خۇ ۋ بىن ھەلباسكى بىلەھەبىيان دەپتە ۋ خۇ دىزى دكەنە ھەردى ۋ خۇ ل بەر پەزگۈۋەبىيان دەھتەتتە... ئەفە جۇرى نىچىرىن ۋ راف ۋ تەلەھەفەدان ۋ تەھەكەن ۋ نىچىرا كەوان ب تەرىن بازى، ۋەرزىشا ئىكەنە ل دەفەرا ئەمىدىن دەپتە كىن، چۈنكى ئەو دەفەرەكا جىبابى بە ۋ دەشەندا ئەنە ل سەر پەشەن ھەسەن نارمانجانىن بىتە كىن»^{۱۸۴}.

ژاۋىنلا تۇرى با رىچ دەپتە كۈ چەلگىن ھەرىن بەھدىن چەلگىن كۈرەي ئەبوۋەنە، بەلكى ئۇسەمانى بوۋەنە.

دەپن ۋىۋەھەرىن پان فى ئاراسەنە پەشەراست دكەت ۋ بىئىزىت «ل ھەقىقەن ھەۋابىن ئەمىدىن بىن گەرمە ۋ بۇ سەخەمەن بىن گۈنچەي ئەنە، ژ بەر ھەندى، خەلگىن ۋى ئەسەن ھەقىقەتەن خۇ دكەن كۈ بو دەھمەرى ۋ نىفان نوۋرى بازىرە»^{۱۸۵}.

ل سەر ھۇمارا خەلگىن ئەمىدىن زى پەرىيا گۈمانان بۇ ھەندى دەپن كۈ ئەف ھۇمارە با بەھجە ئەھىت، ھەر بۇ ئەمۋە، جۇرىس كەمەبەللى بىئىزىت كۈ ھۇمارا ئاكنىچىن ئەمىدىن ل دۇرىن ۳۰۰۰ ھۇزار كەسەن بوۋە، ژاۋا ھەسەن بىن كەسەلگىن ۱۰۰ كەسەن كىمەن بوۋە، لىن ئەسەرى كىمەن ۋ ۷۰ ھۇزارى زى بوۋە ۋ جۈھى زى ل دۇرىن ۸۰ كەسەن بوۋە»^{۱۸۶}، ھەروەسا رىچ دگەرەلە خۇ دا بۇ ئەمىدىن پەشەراست دكەت كۈ ئەمىدىن (ئىزىكى ھۇزار ھەلەن مۇسەلمان ۋ ۲۰۰ خانىن جۈھى ۋ ۵۰ خانىن ئەسەرى ۋ ھەدەك خەزىنە پەھەۋى ۋ ئەرمەنىيان بوۋە»^{۱۸۷}، دىئەت ئامازىيە بگەنە ۋى چەندى كۈ پىنكەمەزەنەكا باش ۋ مۇۋەپپەقىيەت ل ئاۋەرا ۋان ئاپەن ھەبوۋە ۋ ھەرى پەندى زى ۋى چەندى پەشەراست دكەت دەسەن گۈتۈ كۈ جۈھىن ئەمىدىن اب خۇشى ۋ بىسەن لىكەل مۇسەلمان دۇرىن ۋ ھەدەك چاران كەچىن جۈھى شوۋ ب مۇسەلمان دكەن»^{۱۸۸}.

ھەروەسا ھەدەك گەرۈكىن دى بەھسەن خەلگىن ۋ دۇۋەن لەش بىن خەلگىن ئەمىدىن كرىنە، ھەر بۇ ئەمۋە ھەرى پەندى بىئىزىت كۈ خەلگىن ئەمىدىن (دەن بىلە تىن ۋ خەلگىن دەسەن ۋان زى بىن ئاۋەنچىيە، ل سەر زى بىئىزىت كۈ ھەفەزىيەل ئاۋەرا رەگەرى جۈھى ۋ رەگەرى كۈرەي دەھتە كىن چ ئەنچەمەن باش ئەبوۋەنە، ئەو دكۈرت ۋ بەرگەۋەن تىن، لىن دەسەن

زبان:

1. بی (مارنر) ریندر ل سفر سیریکا تھیں بہترہ اصولی نموذجی اشارہ بھینان کرنیہ او اشارہ العنابہ- تلمیح و مراجعہ عبدالفتاح علی بونانی، جبا 7، (اپریل 1999)، شمار الغراوی العنابہ فی مختلف العصور حمدي عبدالعزیز الصلبي و عبدالکریم عینی، کورستان 1988، محفوظ محمد عمر العنابی، اشارہ البھینان العنابہ- الموصل 1969، کلہ فریق احمد شلواہی، لیبیدی، اشارہ بھینان 1970-1982، دراسة ميصلية اجتماعية ثقافية، أبريل 1977.
2. همدك فوكتوليرين بوجوار هيزارا وار گھريمان ب 300 گھريمان، تصوير دکن، لن لوبگرک، ديار دکت کو 98 گھريمان بويہ، بنبرہ ايہہ قرون عن تاريخ العراق الحديث، وريگريتا جعفر الحياض، جبا 4، (بھنبا 1986)، 1-8-398، فلاح حسن عبدالحسن، بعض الجوانب الاقتصادية والاجتماعية لمدينة البصرة كما اوردتها الرحالة الاوربيون في العصر الحديث، مجلة المورد، برک 18، هزماره 15، (بھنبا 1988)، ب 3.
3. لیبیدی، اشارہ بھینان ب 110-11، محمد حسن علي حميد، ابي الرحلات العراقي في القرن التاسع عشر، مطبع القرن العشرين، كوفلا، المورد، برک 18، هزماره 15، (بھنبا 1988)، ب 28.
3. حميد ابي الرحلات، ب 18.
4. عبدالحسن، بعض الجوانب، برهريز 96.
5. رحلة ریح الى العراق عام 1810، وريگريتا، بھاد نوالين، (بھنبا 1952)، 11871.
6. ايہہ قرون ب 19.
8. الموصل في القرن الثامن عشر حسب مذكرات بوسينگو لارا، وريگريتا، لھنہ ولفايل بھابھ، 4، (موصل 1952)، ب 12.
9. رحلة سبور الى العراق في القرن الثامن عشر، وريگريتا، محمود حسين الامين، (بھنبا 1978)، ب 76.
10. ميرزا خايني، التراث الكوردي في مؤلفات الايطاليين، وريگريتا، يوسف حسي، كيطرا، المجمع العلمي العراقي، الهيئة الكوردية، برک 8، (بھنبا 1981)، برهريز 281-282.
11. الموصل، ب 11.
12. لارا، الموصل، برهريز 12-13.
13. لارا، الموصل، ب 12-13.
14. لارا، الموصل، لیبیدی، اشارہ بھینان، ب 11.
15. جھالبي، ممالئكمه ل سالين 1711-1831، و حوكم ل موصل، كرهه ل سال 1100، (عبدالملك او باھري لري مالماني) (باريگريز) بو كاپوواين بارگاني، مھسو موصل و هھ ل وري مزه و كويگري انكابه ب نظري عبدالحميد ل باش خا هھلابه و لعل مالمه ب نظري وري هھلابه لھكون، لري مالماني، بھوشدريز، سنترالي، لھل، نھملا، لوبھماني، مھسور بو رانبارين بھن، بنبرہ، سيار، كوكت، علي الجھيل، الموصل، خلال الحكم الجھلي، موسسة الموصل الحضاري، الموصل 1987.
16. برک 1، برهريز 31-32.
17. ابي طالب، خان، رحلة ابي طالب خان الى العراق واوريا سنة 1799، وريگريتا، مصطفى حواد، (بھنبا 1979)، برهريز 100-101.
18. 1-1، لیبیدی، اشارہ بھینان، ب 108.
19. رحلة الى العراق 1791-1793، وريگريتا، يوسف حسي، (بھنبا 1988)، ب 44، لن لھسور مھبي، ديوانت، كو هھاد، خان، باھبارين، بورن، كھمگري، مھرجاني، وھره و، لايبي، نا، شازمزا و بھنار، بوره، و خھلگري، بھھينان، لھو، كھمگري، قيبه، بنبرہ، الاكراه، لري بھھينان، جبا، بورن، اھل، 1999، برهريز 123-121.
20. لیبیدی، اشارہ بھینان، برهريز 12-11.
21. مھملا، كھمگري، وھرين، مھرين، بھھينان، بو، جھالھريز، مھرجاني، نھمگري، بھريھنہ، وھما، بھلہ، زي، مھرين، بھھينان، پورواكھنبا، وري، جھلبي، بو، خا، كرهہ، مھلبي، پھتراسن، بورن، كو، مھلگري، بھھينان، ب، لايبي، و، كو، ب، كھلبي، كھمگري، جھل، ال، لیبیدا، دکن، ناكو، حوكم، خا، ب، هيزار، و، سوكمتر، لن، بھن، و، مھلگري، مھرجوام، كھمگري، و، بان، بھن، پورواكھنبا، وري، جھلبي، دکن، كو، دھمگري، جھالھريز، مھرجاني، بنبرہ، لیبیدی، اشارہ بھینان، برهريز 19-31.

42. كرىپلوس فلان ئىك الامېرىكالىي كىتاب ئىمرە الوھىيە فى الكرىة الارھىبە جانا ۲، اېررۇت، 1981، بى ۲-۲
43. بو زالىرېس زەھىز نەزىرە العىاسى اھارە نەدېران بىت بىت 136-139، لىمىزىن اھارە نەدېران بى بى 8-1-133
44. بلەج شېرۇكو الفھىبە الكرىيە مەكسى الكرىة وھاسرھەم اېررۇت، 1981، بى 28
45. فرېن رەلە فرېن بى 11، بىدە رەلە لى كرىمىستان بى بى 27، 37
46. نەزىرە نەزىرە فى الفرىن الصالەح عطر بىت 117، كالىنى المىن الكورىيە، 11/11
47. رەج رەلە رەج بى 43، صالىر جامىم كالى مالى اء نەك كورىمىستانا نەك راء راسىنى و فەتارۇ، كۇلغا مالىمىن مەزەرە (111)، رەھوان، 1-1-1، بىلەنلا مەبى بى 117، بو زالىر كالى مالى مەزەرەلانا كورىمىستانى نەكرىيە نەكلى بو زالىرېس خىم بىلەنلا خىم بىر نەك كرىيە
48. نەزىرە رەلە نەزىرە بىت 91، بىدە رەلە لى كرىمىستان بى بى 27، 37
49. المومىل بى 13
50. مەدە نەزىرە بى 171
51. كالىنى المىن الكورىيە، 119/1-11
52. رەلە لى كرىمىستان بى بى 28-28
53. رەلە نەزىرە بى 71
54. الفرىق فى الفرىن الصالەح عطر بى 118
55. كالىنى المىن الكورىيە، 119/1
56. رەلە لى كرىمىستان بى بى 28
57. جامىم كالى مالى بى 117
58. الفرىق فى الفرىن الصالەح عطر بى 118
59. رەلە فرېن بى 11
60. كالىنى المىن الكورىيە، 119/1
61. كالىنى المىن الكورىيە، 111/1
62. كالىنى المىن الكورىيە، 119/1
63. كالىنى المىن الكورىيە، 111/1
64. لىمىت مەزىرە، مەزىرەلانا مەزىرەلانا مەزىرەلانا مەزىرە، 1992، بى 10
65. بىدە رەلە لى كرىمىستان بى 27، الامېرىكالىي كىتاب ئىمرە الوھىيە بى 111
66. بىدە رەلە لى كرىمىستان بى 28
67. بىدە رەلە لى كرىمىستان بى بى 27، 37
68. رەلە رەج بى بى 8-1-1-9
69. كالىنى المىن الكورىيە، 11-11
80. رەلە رەج بى 101
81. رەلە لى كرىمىستان بى 28
82. رەلە لى كرىمىستان بى بى 28-28
83. العىاسى مەبىيە نەكەھاسىن اھارە نەدېران بى 117، العىاسىيىن نەك اھتلال نەكەھاسىن 11-1-1، 1-1-1، 1989، م 1111
- اھتلال، 1990، بى 112
84. العىاسى مەبىيە نەكەھاسىن اھارە نەدېران بى 117، العىاسىيىن بى 117
85. رەلە رەج بى 108

بازىرى ئاكرى ل سەردەمى ئوسمانى د نقيسنىن دىرۆكنقىسى مووسلى ياسىن كورى خەيروللا ئەلەومەرى دا

د. نىمان ۋەلىد ئەلجەۋادى
زاتكۇيا زاخۇ-كۇلىزا زانتىن مۇئاۋىنى
ۋەزىر، مۇسەۋۋى تۇتى

كۆرتى

ئاكرى دەپتە خۇماران بەك ژ گىرگىرىن باژىرىن
مىرگەھا بەھىدان ل سەردەمى ئوسمانى. بەلى
سەردەمى قى گىرگىرىن ل سەردەمى خۇمانى و
قەكولىتىن زانتىنى ھىد گىرگىرىن پىن ئەھلىيەدان.
دىرۆكنقىسىن مووسلى ياسىن كورى خەيروللاين
ئەلەومەرى ھىدا ئاستەگىن بەلىن گىرگىرىن ب
قى باژىرى دەپە و د نقيسنىن خۇدا ئامارە ب
پىشكەرىيا ئاكرى د روۋدانىن مىرگەھىن و گىرگىرىيا
ۋى يا باژىرىنى و تەركەتتا چەندىن زانپىن ئاقدار ل
قى باژىرى كىرىپ، پىشكەرىم ب ھىدەك پەرتۈك و
نقىسنىن ئەلەومەرى ئەۋىن تىدا زانپىرىن بۇھار
دەپارە ئاكرى ھاتىدە نوۋماركىن ئەف قەكولىتە
ھاتىپىنقىسىن. ئەۋ ۋى ب ۋى سەردەمى نا ۋىلىن باژىرى
د ۋى قوناننىما پىتەپەرچاقكىن. ھەردەسەن ئارمانچ
ژ قەكولىتىن ئەۋە ھاندانا قەكولىران بەكەت ب

رەنگەكىن بەرۋەرەھتەر ب مفاۋەزگىرىن ل زىندەرىن دىتەر
ل ۋانا ۋى ئەرشىپىن ئوسمانىن دەۋلەھەندە قەكولىتا
دىرۆك باژىرى بگەن داكو باژىر ب رەنگەكىن بەرۋەرەھتەر
ۋ بەرۋەلاقتەر پىتەپەرچاقسىن و ئەۋ قالاھىيىن پەپۇھىدى ب
دىرۆك دەپارە قى باژىرىقە ھەچىن پىتەپەرچاقكىن.

پىشەكى

زىر ئەپۇنا زانپارى و نقىسنىن نوۋماركىرى
ل سەردەمىنىكا دەپارەندى مىرگەھا بەھىدان
بۇچۈۋىن دەپارە دەپىنىكا دەپارەندى ۋى كەلەكەن^{۱۱}،
بەك ل ۋان بۇچۈۋىن بۇ ھىدەن دچىت كو مىرگەھ ل
دەپارەرىن ۱۴۰۰ ز ھاتىپەدەپارەندىن و د سەدەسالىيا
بەكەم ژ دەستەلانى خۇ كەلا ئامىدىن و دەپارەرىن
ۋى ب خۇفە دگىرىن و پاشىر بەرۋەرەھىۋىيە و دەست
ب سەردەمىنىكا دەپارەرىن خۇدا كىرىپ^{۱۲}. پاشىر
مىر ھەسەن كورى سەپەرىنىن (۱۱۶۵-۱۱۶۶) زىق

ئەلەومەرى دا ھاتىن ئەم ئى د قىن ئەمكۈلېنىدا تىن نامازە ب چەند روۋدانەكېن باۋىرىن ئاكرىن كەپن و د چارچوۋىن ئەمكۈلېنىدا تىن وئىنەپەكى ز سەرۋەرىن سىياسى ھزرى ئابوۋرى و جفاكېن باۋىرىن ئاكرىن بەرجاڭكەپن و د ھەممان ئەمدا تىن مفاى ز ھىدەك ژىدەرىن تى ۋەرگىزىن بۇ پىتر رۇھنكرا سەرۋەرىن نامازە پىتكرى

پەك: پاسىن كورى خەپروللا ئەھتەپ ئەلەومەرى

ل ساللا ۱۷۱۵ق ل باۋىرىن سوۋسىلى ھاتىبەسەردىيلىن ھىدەك بەلگە نامازە ب ھىدىن دكەن كۈل ساللا ۱۸۲۰ق ۋەغرا داۋىن كرىبە ئانكو ل سەردەمىن مالىئانا جەلىلى ئەۋىن د ئافبەرا ۱۷۲۱- ۱۸۲۱ق دەستەلاتدارى ل سوۋسىلى كرى ژاپە^(۱) ئەم ب خۇ ئى ز مالىئەكە ئاقدارە ب زانست و ئەدەبىيات و چەندىن زانا ئى رابوۋىنە و پىشكدارىيەكە بەرغەھە د براقا زانستىدا كرىبە و بەرھەمىن ل باش خۇ ھىلاپىن ئىپلىئانا رۇلى ۋالىن ئەملاۋپىتكرىيە^(۲)

ۋالىپىن مالىئانا جەلىلى كرىبەكە بەرجاڭ دەا براقا زانستى ب تايىت ئىپىسىنا دېرۇكىن شىۋارىن ئىپىسىنا دېرۇكىن ل سەردەمىن جەلىپىيان ب ۋى چەندىن ھاتىبەئىياسىن كۈ شىۋارەكى ھەمەرىگ و ھەمە زىئاز بوۋ ئىپىسىنا دېرۇكىن جەن پوئىنەپىئانا رەۋشەلىرىن ۋى سەردەمى بوۋ ۋالىپىن جەلىلى ئى كرىكى ب ئاقتىدا ئىپىسىنا بەرھەمىن دېرۇكىن دەا دا د ۋى رىكى را دەستەلاتىن خۇپىن خۇجھى پىتر يىنەجھىكەن و روۋىكەن شەرىپىر يەھى^(۳) د قى سەرۋەرىدا ئەلەومەرى ب ئىپىسىنا ھەلەپە پەرتوۋكېن دېرۇكى خرىمەئا غىراقىن كرىبە ب قىن چەندىن ئى بەگەمىن دېرۇكىئىپىسىن غىراقىن بە بىن ب بەرھەمىن خۇ ل سەدسالىيا ھەزرىن و كرىنكا ئىكىن ز سەدسالىيا ئۆزىن دېرۇكا غىراقىن ئەۋلەمەند كرى ئەۋ ئى ب رىنكا ئەگىرانا روۋدانىن بچوۋك مەزىن زىئەمىزى پاراستنا ب سەدان زىئانەمەپان^(۴)

شەپبە ل موزىن ساللا ۱۷۰۱ق ۋەغرا زامۇ و ھۆك ۋ ئاكرىن ئى بەدەنە دكەل مېرگەھا خۇ^(۵) دامەزاندانا قىن مېرگەھىن قەبىخۇاستەك بوۋ بو ۋىن ئاۋىرى و ئازاۋەپىن ئەۋا ز ئەلجەمىن ئەبوۋنا دەستەلاتدارىيەكە مەلەپەندى كۈ بەر سىگىن ھىزىن دەرفە و ز ۋان ئى غەمبىرەئىن ئاق قوۋىلو ئەۋىن ئەشپىيلىن ئەناھىن ل دەغەرىن يىنەجھىكەن بگىرت^(۶) مېرگەھا ئامىدىن سىئوۋرەكىن دېرۇكى ئەبوۋ ئەفە ئى ئەلجەمىن كراۋدانىن سىياسى و ئەشكەرىن دەغەرىن بوۋ بەلىن ئەم دكارىن بىۋىن مېرگەھىن دەغەرىن دكەلەپە ئافبەرا روۋارىن دېجەلە ل رۇئالغى ۋ زىپىن مەزىن ل رۇئەلانى و سىئوۋرىن ئەپىن كرىيا و غىراقىن ل ئاكوۋر و چىپىن مەفلىۋى ل زىرى ب خۇفە دگىرتن و ھەر ز دامەزاندانا ۋىن ھەئا ساللا ۱۸۱۲ق پانئەخىن ۋىن باۋىرىن ئامىدىن بوۋ^(۷) ئەف مېرگەھە ب پىنكھاتا خۇبا ئەشكەرى و كارگىزى ب ھىزىرىن دەستەلاتىن سىياسىن دەغەرىن بەلىن ئەتەمەزمارىن پىشى ۋىلايەتا بەمدا ل زىرى^(۸) سەردەرى قىن جەپىن كرىتكىن مېرگەھىن كرىن ئەم ئابىپىن زانپىن كوردان ئەۋىن ھەلچەرخىن بۇغەران ئەۋ كرىبە ب ئوۋماركرا قىن دېرۇكىن كرىت ئەفە ئى ئەلجەمىن مژوۋلىۋونا ۋان بوۋ ب دەلپىتىن تى پىن زانستى ۋەك ئەدەبىيات و شىئەر و زانستىن ئاپىنى. ز بەر قى چەندىن ئى چەندىن خەلەكېن بەرە د دېرۇكا قىن مېرگەھىندا ھەنە و كلىكەن دزۋارە قان بۇغەران ب ھەقرا كرىمەپن^(۹) ۋەسار ديارە ئەۋ زانپارىن دەزىارە مېرگەھىن و باۋىرىن ۋىن گەھىشتىنە مە ئەۋن ئەۋىن د ئىپىسىن دېرۇكىئىپىسى سوۋسىلى پاسىن خەپروللاپىن ئەلەومەرى (۱۷۱۵-۱۸۲۵ق) ۋ دېتتىن ھىدەك گەرۇكىن رۇئالفا دا ھاتىن ئەۋىن سەردەانا قىن مېرگەھىن كرىن ھىدەك ئى ئەۋن پىن د بەلگەنامەپىن ئوسملى پىن پىنگۋى ب دەۋلەمەندىيا خۇ دا ھاتىن ئەف زانپارىيە ئەمكۈلەرى پىشكەرم و ئەۋلەمەند دكەن ب زانپارىيان ۋ ئالاھىپىن مەزىن ز قىن دېرۇكىن پرىكەلەفە ئەۋما پىشكەرم ب ئەۋ زانپارىن د چەندىن ئىپىسىن پاسىن خەپروللا

ئەلەومەرى د نىسبىتىن خۇدا بىن پىشتىگەرم بوو
 ب ئەو ژىئەرىن دېرۇكىيىن بەرى سەرىمەن وى بىن ل
 بەرىمەن وى ھەرىن، ھەندىگە روودانن سەرىمەن وى
 بووئە ئەو ب خۇ دەپقان بووئە ل سەرى روودانن
 مووسلى¹¹¹ و ب وى چەندى بىن ئاقدار بووئە كو بىن
 ئاگادار بوو ل سەرى روودانن دەرفە ب رەنگەكى گىشتى
 ئەوئىن پەرىمەن ب دەولەتا ئوسمانى قە ھەرى¹¹²،
 ھەرچەندە ئەو ژ باژىرى مووسلى دەرىمەكتىبە ئەو
 ب خۇ ژى ئامازە ب قىن چەندى دىكت دەمىن دېئىت،
 «ب چ گەشلىن ئەز ژ باژىرى خۇ دەرىمەكتىبە و چ
 چاران ب بوورائىبا فەرىسەخەكى ئەز ژ شوورھا وى
 بوورەكتىبە، ئەفە د سەرىمەن گەنجىتىبدا بوو،
 گەتەق ئەھا دى چاوان بىت كو مىن ئەو ھىزە ئەھابە و ئە
 ئەو شىيان و ئە ئەو پىنچىبووئە»¹¹³، ژەر قىن چەندى
 بووئە د قەگىزانن خۇدا بو روودانن پىشتىگەرىن وان
 قەگىزانن بووئە بىن ژ رىفنىگ و بارگانن دېھىستان
 يان ئەو زائىارىن ژ ئىسار و ئەھىئادا دەستخۇفە
 دىئىن¹¹⁴، ئەلەومەرى د بەك ژ قوناقىن زىانا خۇدا د
 خىزمەتا والىن مووسلى سەمەدوللا بەگ كورن حىسەن
 پاشا (1745-1811) بىن چەلىقى دا كارگىرىبە، دەسلان
 ديارە ئەلەومەرى ب نىسبىتىن پەرىنووكىن دېرۇكى و
 پىنداگوتىن (الصداق) ژىئەرىن زىارا خۇ دابىندىگر، باشىتر
 ئەف پەرىنووكە د كىرلە ديارى بو سىر و ماقوبىل و سەرنە
 فەرمانىبەر و قازى و پىشتىگەرىن، ئەو ژى ب مەرھە
 پەرگىرتنا پاداشنەكى، ھەرچاوان بىت ئەلەومەرى
 دەپتە ھىزەرىن دېرۇكىنىسەن دەرىنن چەلىقىان¹¹⁵،
 ژەرگو ئەلەومەرى دېرۇكىنىسەن دەستەلاتدارىبا
 چەلىقىان بوو ئەوما ژى مىفا ژ قىن چەندى دەرگىرىبە
 و بەرى رەختە و ئالەلىدان و ئرانەپىتىگىرىن خۇ داپە وان
 ئالىيان ئەوئىن ئاكوكى و ھەفركى دگەل چەلىقىان
 ھەرى ب ئايىت مېرگەھا بەھدىلان و ھەندەك ھىزىن
 كورنى¹¹⁶،

ديارە ئەلەومەرى زىئەرووئىن د ئرانە ب كوردان
 كىرىن ئالەلىدانان وان كىرىبە، ئەو چىرۇك ھەروەك قە
 قەگىزى ل سەرى كوردان ئاكوئىجىت ژەرگو ئەم
 دزانن ژ باشىتر ئىتالىن كوردان پىنگىرىبە ب ئايىتى و
 ئەداكرنا زىورەسىمىن ئايىتى و گەلمەك كىم دى ئىنكى

ھەرچەندە ئاكوكىيىن مېرگەھا بەھدىلان دگەل
 دەستەلاتدارىبا چەلىقى ب بەراورد دگەل ئاكوكىيىن
 وى دەستەلاتدارىن دگەل ئالىين دى وەك مەشپەرەئىن

ۋ زانبارىن دىنر. بەلىن گىرنگ ئەمە كۆرە ب خۇ ئە
د نووربوونە (رودانىن ل جىھانا ئىسلامى رودان.
ھىروسان ئەلەمىمىرى نووقچوونا نووچەيىن گىرنگىيا
خۇ ھەي دىكەر ۋ د پەرنووكىن خۇدا نوومارەكەن.

ھو: ئاكرى

ل سەردەھىن مېرگىمما بەھدىلان باژىرەك ۋ
كەلەپكە سەر ب ئامىدىن فە بوو ۋ (گىرنگىن
دەھرىن ۋى بوو^{۱۱۱}). ئەلەھمىمى ۋ پەسنا ۋى دا
دەزىت-كەلەپكە ئاسىيە ل چىبايىن مووسلىن.
خەلىكى ۋى كورن. دىكەپىنە رۇھەلانى مووسلىن ب
اعقر (الحمىدىيە) ئاكرى يا حمىدىيان دەھنىياسىن.
خەلىكەك (ھەلگىن رالىستان زى رابوونە^{۱۱۲}).
ھىروسان كەلا ئاكرى دىكەپىنە ھىداف باژىرى ۋ ل
بىن ۋى ب سەدان خانى ھاتىنەئافاكىن ۋ ئىپولەكەن
ئافاكىن بىن دەگەنە ۋ ئەو ب خۇ با چوارگوشەپە
مىژىيا ھەر ئالىيەكەن ۋى ۱۰۰م^{۱۱۳} سىرۇشنى ھەرىن
چىبايى ۋ رەنگ چىبايى ل كوردستانىن بەندۇرا خۇ كىرىپە
سەر بەلاقبۇونا باژىران ۋ ئىرانىيا ھۇمارا خەلىكىن ۋان.
ۋەك باژىرىن دى بىن كوردستانىن ئاكرى زى ب بچووكىيا
خۇ ۋ ھۇمارا كىتە خەلىكىن خۇ ھاتىيە نىاسىن. ئەفە
زى ئەگەرىن ھەدى بوو داھاتىن باژىرى ئىزا ۋى پىكەت
ۋ پەندىس ب پەنەخىنى نەم^{۱۱۴} ھىروسان ئاكرى ۋ
گولدىن ۋى ۋەلقا مەزگەفتا مەزنا ب ئاقى (النورى) پا
مووسلىن بوو ئەو مەزگەفتا نۇرەدەپىن زەنگى ل سالا
۱۱۲۱ ئى ئاقا كرى^{۱۱۵}. كەلا ئىشوشنى ئەوا ب پەندەھىيا
خۇ ئافدار لىن گىرنگىيا ۋى (يا كەلا ئاكرى كىمەتر بوو
ز دەھرىن سەر ب ئاكرى فە بوو^{۱۱۶}). ھەدى پەبۇھىدى
ب خەلىكىن ۋى فە ھەي ب ھەدى ھاتىبوو نىاسىن
كو فرەئاپىنە. مووسلمان ۋ مەسىحى ۋ جۇھى لىن
دۇيان^{۱۱۷}. زانبارىن ھوپر ل سەر ھۇمارا خەلىكىن ۋى
ل سەردەھىن ئوسمانى نىن. بەلىن ئىشلىقەنە ئامازە
ب ۋان زانبارىيان بىكەين بىن د سالىناما ئوسمانى
يا سالا ۱۱۹۱ ئى بىكەين كو خەلىكىن ۋى ب ئىزىكى
۷۱۸۹كەسان تەخىمىنكىرە^{۱۱۸}.

ز ۋان بىلى نەزىزان ئاكتە ۋ مەھا رەھەراتى پىرۇزىيەكا
ھەزىن ل جەم ۋان ھەپە^{۱۱۹}. نوورناھىتەدەپىن خەلىكىن
باژىرى د دەسنىپىشائىكرنا سەرىن رەھەراتى دا ب رۇزەكەن
بان دووان خەلەت بىن. بەلىن خەلەتىبوون ب ھەپەكەن
ئەفە ب ئىكجەرى ناھىتەپلەۋەكەن. ب ئاپەت زى كو
مووسلمان ب رەنگەكەن گەشنى ب مەرەھا ئەداكرنا
قى فەرىن ئاپىنى د دەھى خۇدا زىرەھەتايىيا مەركەشتا
ھەپلىن دىكەن.

ئەفە ۋى چەندىن پەلئانكەت كو ئەلەمەمىرى د
ئەپسىسەن خۇدا ھەر نووچەپەكەن مېرگىمما بەھدىلان
فەگۇھاستىيەت ب قى رەنگى سەردەھى دىكەلدا
كىرىپە بەلىكى چاكىيا ۋى ل بەرچاھە د فەگۇھاستىنا
زانبارىيان ل سەر چەندىن رودان كو گىرنگىيا خۇ
بۇ دىرۇكا كوردستانىن ھەپە ۋ چ دىرۇكەنقىسەكەن
دى بىن عىراقى ئامازە ب ۋان زانبارىيان ئەكەرىپە. ز ۋانا
داگىرگىنا مېسىرى ز ئالىن فرەنساھە ل سالا ۱۷۹۸ ئى
د قى ۋارىدا ئامازى ب پىشكەنارىيا كوردان د جىھەتەدا
ۋ بەرخۇدانى دىگەل براپىن خۇ مووسلمانىن مېسىرى
بەرامەمىرى ھىزىشا فرەنسىيەن دىكەت. ھىروسان د
رودانىن سالا ۱۸۰۱ ئى فەدگىرەت^{۱۲۰} د ۋى سالىندا ئىكە
ز ئەھلى جىھەدى ب ئاقى پىر رەجەب كورن حىسەن
زىبارى كورەن ئاكرى ز مېسىرى ھاتە مووسلىن ۋەك
ۋى فەگىزىرا د خەونا خۇدا پىتەھمىرى خۇدى اسرا
دېشوو فرەمانا داپن جىھەدى بىكەت ۋ مەزگىنىيا داپن
ئەكەر ئەو كەھشەنە مېسىرى ب بىن باژان دى
نوورنىچ راپىت. ۋەسان بوو ۋەك پىتەھمىرى مەزگىنى
داپن. ئەو دىگەل بىسەت زەلامىن كورد بەرەف مېسىرى
چوون ۋ كەھشەنە سەرنەگىمما مووسلمان. دەھى
نووچەپىن ۋى كەھشەتەپە سەروكودەرىران رىز ل ۋى
گىرت ۋ قەبارەكەن بلىن دراقى داپن ۋ فرەمەكە ب
چەل ئاقچەپىان^{۱۲۱} ز داھاتىن مووسلىن بۇ ۋى ئىپىسى ۋ
ب ۋى فرەمەنەپە ھاتەفە مووسلىن^{۱۲۲}. ئەفە بىن
كو زانبارىن بەرەرەھەر دەپلەرى قى نووچەپى بىن لىن
ۋى فەگىزىرا بەرچاھە كەت ۋەك رىكا چوونا ۋان بۇ
مېسىرى ۋ دەھى ئەمانا ۋان ل ۋىرىن ۋ باژىرىن ۋان دىتەن

زەھىمەتتە ئاقىن شەھەرلەر ۋە سالتىن جوگمىدارىيا وان
بىتە زالىن، بەلى دىكتور عىباد غىبولسىلام رىلوف
ئىبايە ئاقىن ھىندىگان ز وان نوومارىكىت.

- 1- مېر خەسەن كورې سەپەرىن ۱۰۱۵ز
- 2- قاسىم (ھاشىم)
- 3- سەلىمان بەگ كورې مېر خەسەنى
- 4- مەراخىن
- 5- سەپەرخان

- 1- غوسمان خان كورې بوسىف خان ۱۵۸۵
  - 2- جوگمىدارىن ئەھائىنەئىياسىن
  - 3- بايرام بەگ كورې سولتان بەدرەدىنى
  - 4- فەنخوللا بەگ
  - 5- لوتفوللا بەگ، سەپەرى بەگ، حاجى خان،
عەلى بەگ ۱۷۸۷
  - 6- قوباد بەگ ۱۷۸۸-۱۷۸۹
  - 7- مورا بەگ كورې ئىسماعىلى ۱۷۸۹-۱۷۹۰
  - 8- قوباد بەگ (بۇخارا نوو) ۱۷۹۰
  - 9- مورا بەگ (بۇخارا نوو) ۱۷۹۰
  - 10- مەھمەد تەپار پاشا ۱۷۹۸
  - 11- قوباد پاشا ۱۸۰۰-۱۸۰۳
  - 12- جوگمىدارىن ئەھائىنەئىياسىن
  - 13- ئىسماعىل بەگ كورې مەھمەد تەپار پاشا
۱۸۱۲
  - 14- سەلىمان پاشا ۱۸۱۲-۱۸۳۱^{۱۳۱}
- ز گىرنگىرىن روودانىن ل مېرگەھا بەھىدىن روودانى
ب تايىت پىشى مىنا بەھرام پاشاين مەزىن ل مىلا
۱۷۱۸ز ھىيوئا ئاكوگىن بوو د ئاقىفرا ئىسماعىل
پاشاين جوگمىدارى گىرىيە دەست و بەك ز پىسمامىن
وى كو بەھرىم بەگ كورې سولتان بەدرەدىنى ئەوق
چووبە ئاگرى ۋ كىمىرىن ۋ كونترولگرى ئەبوو
ئالپگرىن ۋى ل نۇر كۆمبۇون ۋ كەننە شەرىق
ئەشكەرى مېرگەھىن بىن شىياى سەركەتنىن سەرى

بۇچوون ل نۇر ئاگرىنا ۋى ز ھەمچووانە ئاقىن
ۋى ل جەم گەروك ۋ جوگرافىئاسىن شەرىق ب
ئەقرە ھائىيە د زىدەرىن دىرۇكا ئىسلامىدا ب
ئەقرە ھائىيە ھائىيە ئاگرىن ئەقە زى پالدابە
بۇ غەشپىرەھا جەمىدى ئەوا ل ۋى دەقەرىن دىزا ئەو
ب غۇ ئاقىن بەرىئەلەف ل جەم كوردان ئاگرىن بە، كو
ز پەلما ئاگر ھائىيە ۋ ئەو زى نىظامنا پاقىزى ۋ ئەقەن
ۋ خىزىيە^{۱۳۲} بەرە ئەف ئاگر پىتر نىزىكى رەمىتىن بە.

سى، روودانىن سىاسى

ئەلەومەرى د ئىسىنىن خۇدا ئەسازە ب
ھىندەك بۇمەزىن كىرىيە بىن ل مېرگەھا بەھىدىن
روودانىن ۋ بازىرىن ئاگرىن زىمەر پىشكەرىيا جوگمىدار ۋ
كەسەپەتىن ۋىن پىشكا خۇ ۋ بۇمەزىندا ھەبووبە،
بەلىن ل پىششى دەقەت ئەسازە ب ۋىن جەمەن بگەرىن
كو مېرئانگىرىيا جوگمىدارىيا مېرئانگىرى (الورئەفا رولىن
خۇ ۋ ۋىن جەمەندا ھەبووبە كو مېرىن ئەمەدىن
پىلىتىگەرىمىن برا ۋ كورىن خۇ بىن د رىقەمىرنا پازىر ۋ
كەلەپىن سەرى مېرگەھىن ئە، وان زى ئەوا ل سەرى
مىلىن وان ز كىلورىن ئەشكەرى ۋ كارگىرى ئەدا دىگر،
ز ئالىن بويغە قان جوگمىداران ئەسئەلەندارى ل گونە
ۋ غەشپىرەھا دىگر زىمەر كو وان نوونەراتىيا بەگىتىيا
مېرگەھىن ۋ شەرىقىيەھا ۋىن د ئەسئەلەندارىيا ۋەلاتىدا
دىگر^{۱۳۳}

مېرى ل كەلا ئاگرىن دەست ب كارىن خۇ دىگر ۋ
مىلا جوگمىدارى زى ھەرىل ۋىرىن بوو، زىمەر گىرنگىرىيا
جەھىن ۋىن بىن ئاسىن ۋ كونترول ۋىن ل سەرى دەقەرىن
سەرى ب ۋىن ئەف كەلەپە ھەرىم جەھىن گىرنگى
ۋ پونەپىگرىنا مېرىن ئەمەدىن بوو، ز وان زى سولتان
جەمىن ۋەلى ۱۵۳۳-۱۵۷۲ كو ۋەك مەلەمەتەكەن
كارگىرى ۋ بەرگىرىن ز مېرگەھا خۇ سەرىمەرى
دەھلەدا دىگر ۋ ئەوا پىششى بىتىن ز خەمەنگوزارىيان
ب تايىت ئاقىن بۇ تايىت^{۱۳۴} بەلىن ئەلەومەرى ۋ
پەرنووكىن خۇدا ئەسازە ب ئاقىن جوگمىدارىن ئاگرىن
ئەكىرىيە، تىن ئاقىن ھىندىگان ئىبايە زىمەر ھەرىق يا ب

گىزىدا و شەرى د ناپىئەرا ھەرىو ئالىيان دەسپىنگىز
گوند ھاتتە سۆتۈن و خەلك ئووشى لەخوشىيان بوو
و ز لەنجانى شەرى زىان گەھىشتىن¹¹¹

باشورا والىين بەغدا و شوتتەستىن وان ب
ئايەت د رىقەبىنا ھىدەك دەقەرىن بەھىنەن د فان
رووداندا مېاردىيەت ز وانا والىين بەغدا سەلىمان پاشاى
(1780-1802) موراد خان وەك حوكمدارىن ئەمىنەن ز
بلى بائىزىن ئاكرىن بىمچە كىر زىمەك ل بوول فەرمانا
والىين بەغدا ئاكرىن بوو مولكىن قوباد بەگى¹¹²

نە تىن نەقە بەلكى ئاكرىن وەك بائىزىن دىين
گىزىك پىلىكەك بوو بان ئالىيەك بوو دروودانىن
دەرەكېدا ادرەفەدا. ژوانا ئەم دكارىن ئەمەزە ب كىرارا
دوورىچىكېدا بائىزىن سوپىلىن ز ئالىين نەر شاھىن
ئىرانىفە ل ساللا 1734ق بىكەين دەقى ھىزىن نەر
شاھى گوندەن دەورىيەرىن ئاكرىن ئالانگىرىن و ب
دەھان ز وان گوندان پىزانگىرىن¹¹³

د فەھىنوگەكا فەنحوللا فەرى دا ل دۇر فىن
كىرارى ھاتىيە

ولام ظهراز العین ات

لنحونا پىنھى لىشتات

أجناهه أرسلها فى الفجر

حتى انتهت نحو قرأها العطر¹¹⁴

دەنت د سەرەمەرا نە بۇرىت كو ئەلەومەرى جارنا
ئەمەزە ب زىئانما ھىدەك حوكمدارىن ئاكرىن كىرىيە
و پەسلىن ھىدەكا بەرچالەكېرىنە وەك فەگىزانا وى
دەرىزە فەنحوللا بەگى دەقى بېئىتەكەسەگى
چاگىن خودى پەرىست بوو نە جىسپا دەرەھەمان دزالى
نە زى يا دىناران¹¹⁵. ھەروەسەن دەرىزە قوباد بەگى
گوتىيە، اخودان داھىنەن و مېرخاسى بوو و كەسەگى
رىقەبىرىبوو بەلى كاودان نە ھارىكار بوون دگەل وى¹¹⁶
ھەروەسەن د نەپسىيەن خۇدا ئەمەزە ب نەقىن
ھىدەك ز وان غەشپىرەنەن كىرىيە بىن ل ئاكرىن و
دەورەرىن وى دىان ز وانا غەشپىرەنا زىنارى كو پەسنا
وى وەك بېئىزىن غەشپىرەنا دەقەرى دكەت¹¹⁷ و فىن

وان دەستفەرىيەت و ز ئاكرىن دەرىخەت¹¹⁸.

پىشتى فوناشەگە تەنھەن ل ساللا 1787ق زىجىرەگە
دى يا ئاكوگىيەن د ناپىئەرا ئىسماعىل پاشاى و براين
وى ئونقوللا بەگ و صەيفورى بەگى ئەمىن دەست ب
سەر بائىزىن ئاكرىن دا گىزى روودان. ئىسماعىل پاشا
ناچار كىر كەلا ئاكرىن دوورىچىدەت و ھىدەك ھالىن وى
زى ئالانگىن، بەلى پىرانىيا جاران ئاكوگى ب پىكەھەتىن
ب داوى دەھت ئەو زى پىشتى كو نەقىيەى وان ز كەلەين
دەرىخەت دا رازى بىت ل سەر دەستفەلاتەرىيا وان و
حوكمدارىيا وان ل سەر ئاكرىن چەسپىيەت¹¹⁹
ھىدە جاران ئىسماعىل پاشاى ھارىكارى ز ھىدەك
براين خۇ دەخواست دزى بىن دى¹²⁰ وەك وى جارى كو
داخووزا ھارىكارىن ز براين خۇ قوباد بەگى كىرى و وەك
حوكمدارىن ئاكرىن دەمەزەندى پىشتى كو براين خۇيىن
دېتر زى دەرىخەستى، بەلى ئىسماعىل پاشا پەھمانا
خۇ دگەل براين خۇ تىنكەفە و دگەل وى كەنە د
شەرىدا¹²¹

غەشپىرەنەن زىنارى ئەف ئاكوگىيەن ناپىئەرا
ھىزىن مالىانا حوكمدار بو خۇ ب ئەلىفە دىن
ھاپىن خۇ د كارەپارىن مېرگەھىدا بگەن و پىشتا فى
ئالىين ئاكوگىيەن دزى بىن دى بگىن¹²² ھەروەسەن
ئەف ئاكوگىيە ئەلىفەبوون بو والىين بەغدا داكو
پىشتەفالىيىن ل وى ئالى بگەن بىن پەناين بىتە
بەر وان دزى ئالىين دى و ھەرىشتەگىن پىندىق دىن
بەھىن بو بەردوامىدان ب شەرى¹²³ پىشتى ھىنا
ئىسماعىل پاشاى ل ساللا 1798ق ئاكوگىيەن د
ناپىئەرا مالىاندا دەسپىنگرەفە ئىسماعىل پاشاى
وھىيەت كىرىو كورى وى مەھمەد ئەپار پىشتى وى
دەستفەلاتى بگىرتەدەست بەلى رايەدەن مالىانا
حوكمدار مورادخان بو مېراتىيىن ھەلبىزەن و بائىزىن
ئاكرىن دا مەھمەد ئەپارى وى زى ھەمبوو سەمەنەن
باين خۇ دگەل خۇ بىتە ئاكرىن و دگەل قوباد بەگ
كورى سولتان جىسپىن كورى بەھرام پاشاى كۆمبۇو و
پىكەھەن ب ھەفرا شەرى مورادخانى بگەن و ھىدەك
غەشپىرەنەن شىخان زى ھەفەيمەلى دگەل وان

پەزى. خۇدائىن وان بەرھەمىن خۇ ل بازارىن مووسىلىن بۇ فروشتىن بەرھەمىن¹⁴¹. بازارگانىيا ئاكرىن نە ئىن دىگەل مووسىلىن بوو بەلكى بەرھەمىن ون دىگەھىشنىن ئىراتىن و ئوبرىسى (رووسىيا) ئى. نەقە ئى نەجھاسى چاگى و ساخلىقىيىيا ون بەرھەمىن بوو¹⁴². ئىر گىرنگىيا سەرۋىر ئىبوورىن ئاقىغرا مووسىلىن و ئاكرىن ھەردەم نەستەلاندانن مووسىلىن بىزاقىرىنە سەرۋىر ل نەقەرنىن چىيىن بىن نەنا بىت و ئازابىيا بازارگانىيا بىنەدەبىنگىن و بۇ قىن مەرمىن و سەخىمەرات بەرھەمىن بازارگانىيا دىگەل نەقەرنىن كوردى پوتەكىن باش دايە رىنگىن مووسىلىن دىگەل ھەرىكەت ئاكرىن و ئامىدىن و دىھۇكى گىرندەت¹⁴³. ھەروەسان گىرنگىيا قىن رىنگىن و ون چەتدۇرا بوو كى مووسىل دىگەل نەقەرنىن نەولەمەند ب بەرھەمىن خۇيىن ھەمەرىنگ گىرندەت. ھەردەمىن نەقە رىنگە د ھاتتەبىن نەقە بازارىن مووسىلىن ئىقان بەرھەمىن چىيىن ھاتتە بىن باھرىگىن¹⁴⁴. نەقە و نەولەمەرى ئامازە ب تىنچچوونا پەرىھەمىن ئاقىغرا والىن مووسىلىن خىيىن پاشايىن چەئىلى و مېرىن ئامىدىن بەھرام پاشايىن ل ساللا ۱۷۱۰ يى كىرىيە و كارىگەرىيا نەرىنى كىرىيە سەر بازارگانىيا ئاقىغرا ھەردە بازارىن¹⁴⁵. ھەرب قى رىنگى ئى ھەدى پەرىھەمىن ب مېرگەھا ئامىدىن قە ھەدى بەرھەمىن مېرگەھىن سەخىمەرات پاراستىنا گوندىن خۇ كار بۇ پاشىتركرىنا پەرىھەمىن خۇ دىگەل مووسىلىن دىكر و خۇ ئىنكەدان و نەولەمەن دىگەل مووسىلىن ئوبرىگىرت. دىكو مېرگەھە بىكارىت مەقاي ئى بەرھەمىن خۇيىن ئامىنى و رەھىمەسى ۋەركىرت و قىرنگەتە مووسىلىن ھەروەسان بەھرام پاشايىن خۇيك (الجزيرة) دى والىن مووسىلىن دى پەرىھەمىن باش دى ئاقىغرا واندا د بەرھەمىن بىن¹⁴⁶. ھەرب قى رىنگى نەئارامى و ئاكوكىيىن بەرھەمىن ئاقىغرا مائىلانا خۇكەمدار ل ئامىدىن نە د بەرھەمىن مووسىلىن دى بوون. كارىگەرىيەكا نەرىنى كىرە سەر ئابوورا مووسىلىن و بازارىن ون ئى بەرھەمىن مېرگەھىن بىن باھرىگىن¹⁴⁷.

ھەمىشەرىن گەلەك كەلا ھەبوون ۋەك كەلا شۇشۇن و ئىمەرىنى و بازارىن و بىن دى و بەرگىيىيا وان ئى خۇ ب خۇيى بوو چ بۇ مەزىن سىلەنى چ بۇ خەلگىن دىنر¹⁴⁸. ھەروەسان ئامازە ب ھەمىشەرىن دى كىرىيە ۋەك ھەمىشەرىنا ھەركى يا كۆچەرىنى د ئاقىغرا نەقەت و ئۇزاتىدا دىكر و ھەمىشەرىنا سۇرچى كىو دو چوونىن كۆچەرى و ئاكرىن¹⁴⁹.

چوار، بازارگانىيا ئاكرىن دىگەل مووسىلىن

تىنكەلىيا ئاكرىن دىگەل مووسىلىن ب بوونا پەرىھەمىن بازارگانىيا د ئاقىغرا ھەردە بازارىندا يا ئاقىغرا بوو. سەرۋىر ھەدى كىو خەلگىن ئاكرىن كوردىبوون بەلىن ئۇرپا تىنكەلىن و سەرۋىر وان بۇ مووسىلىن ب ھەردەمىن بازارگانىيا و سەرۋىر مووسىلىن بۇ ئاكرىن ئىر خىرۋىر ونى پىرانييا خەلگىن ون ب ھەرىسى ئى پەرىقەن ھەردەكى نەولەمەرى ئامازەبىنگەت خەلگىن مووسىلىن دىگەتە ئاكرىن (كچك اسلامبول) ئانكو سەنەئۇلا بچووك ئى بەر نەولەمەندىيا بەرھەمىن ئاكرىن و نەو بەرھەمىن ئى بازارى بۇ مووسىلىن ھاتتەھەنارن ۋەك مازى، بىزچ ھەرى و موو، پەقىسى، پىستە ھىگىلەن و شەرىمەتا ونى، گەزو بۇ مووسىلىن د ھەنارن، ھەروەسان ئاكرىن يا ئاقىغرا بوو ب مەمىن خۇش و بەرھەمىن رىچالى و رىنگىن زۇر و چودا بىن قىنى. د ھەمەن نەمدا ئاكرىن ئى پەرىك و بۇياغ و چىكىن رەنگا و رەنگ ئى مووسىلىن دىكرىن¹⁵⁰. ئىبوورى گەرىك ئامازە ب ون بىزچى كىرىيە بىن ل نەقەرنىن سەر ب ئاكرىن قە ھاتتەچاندىن. و ئاقىغرا قى رىنگى بىزچى ل گەلەك نەقەران يا بەرھەمىن¹⁵¹. ئىر كىو مووسىل پەرىھەمىن ئابوورىن ئاكوورىن ھەرقىن بوو گەلەك ئى مائىنن كوردان ل ۋىر نەچچوونىن و ۋىر بازارگانىيا دىكر¹⁵².

ۋەسان دىبارە شىنۇر بازارگانىيا د ئاقىغرا ئاكرىن و مووسىلىن دى پىنكەگۇھارن بوو. پىرانييا چاران بازارگانىيا وان گىرندىيى ۋەرى بوو. ۋەك ۋەرىن دىوونى و ۋەرىن رانا

پىنچ: ئالىين ھزرى

ئاكرى ئى ۋەك باۋىرىن ئى ۋىزىن مېرگەھا بەھىدىن
ب ھىدىن ھىيۋىيەھىيىن كى ھىزىرگەھا كەلەكە
زانباين د ۋارىن زانستىن ئابىنى ما ئى رابوۋىنە ۋ
گەلەك خىۋىدىنگەھا ل باۋىرى ۋ گۈندىن سەر
ب باۋىرىفە ھىيۋىن زىمەر ئى چەندى ئى مېرىن
ئامىدىن گىرگىيەك بەش پىن دابە، ئ ۋى گىرگىيىن
ئى خىۋىدىنگەھا ئاكرى ئىمىا سولتان ھىسەن ۋەلى
(۱۵۳۳-۱۵۷۲) ھىرى ئامىدىن دىمەرزىدى ۋ ھىيەزگەھا
پەرتوۋگان ۋ گەلەك دەستىفەس ئى ھىيۋىن ئ ۋان
زانباين پىن ھەرس ئى گۈنپىن ۋ فتوا ئى دابىن شىخ
مەلا مەھمەدىن زىيارەتى ئەۋىن ل سالا ۱۷۸۱ ئى ھىرى
زانباين ئاقدار شىخ جەرجىس ئەرىيلى ۱۷۹۱ ئى^{۱۳۱} ۋ
خىۋىدىنگەھا باكرەھان كى ۋەك ئ ھىيەندىن زانستى
بىۋى ل سەردەھىن مېرگەھا بەھىدىن^{۱۳۲}

ئ زانباين ئاقدارىن ئاكرى مەلا ئەھمەدىن زىيارى
ھىرەك ئەلەھومەرى د پەسنا ۋى دا دىيىت: «بەك
ئ زانباين ئاقدارىن دەگەن بىۋى د زانستىدە»^{۱۳۳}
ۋ مەلا پەھىلەن مەزۋورى « زانباين زانستىدە بىنى
گۈمەن سەرزىبانى ھىمىۋى ۋاران ۋ چاگىخوار ۋ زەھد
ۋ دەھمەنىك ۋ سەركەتى»^{۱۳۴}، زانباين خىۋىن
چاگى ۋ شازەھىن فېھەن شافەقى مەلا مەھمەدىن
جەھۇكىن زىيارىن كورد^{۱۳۵}، شىخ ھىسەن كورى
پوسىن زىيارىن خىلافتى ۋ سەلخ كورى جىرائىلەن
كورى مۇستەن سەھى پىن ئاكرەھى^{۱۳۶}، ئوزەھرى
پەرتوۋگا (غابە المرام) دەرەھى قان كەسەپەئىيەن
دىيىت: «ۋەلانى كوردان پىن گەش بىۋى ب زانباين ھەره
ئاقدار»^{۱۳۷}

كارو چالاكىيىن زانباين ئاكرى ئە ئى د ئاھ باۋىرىدا
بىۋىن بەلكى گەلەك جاران چ بۇ ۋەرگەلنا زانستى،
چ بۇ دانا دەرسەن ل خىۋىدىنگەھا سەردەھىن باۋىرىن ئى
ئى دىكىن، ھالىتا جەلپىيەن د سەردەھىن خۇگەندارىيا
خۇ ل مۇوسلى ھىزىرەك ئ كوردان ئ ۋانا ئى تەخەكە
زانباين ئىنەھ مۇوسلى، بەك ئ ۋانا زانباين زانستىن
شەرى مەلا دەرىپىن ئاكرەھىن شافەقى بىۋى ئەۋىن

ھاتىبە مۇوسلى ل مەزگەھنا (العمرىدە) دەرس گۈنپىن
ۋ چەند ئ زانباين ل بەر دەستى ۋى خىۋىدەھىن مەنا
ئەمىن ئەلەھومەرى ۋ مۇسەن ئەھمەدىن ئەلەھومەرى
ۋ ھىلى ئەلەھومەرى ۋ پىن ئى^{۱۳۸}، ھىرەھىن شىخ
پوسىن شىۋىسى ل گەلەك جەھان خىۋىدەھى ۋ
پاۋەرنەھە د زانستىن ئەھى ۋ شەرىھىدا ۋەرگىرىيە
ل سەر دەستى زانباين مەرن مەنا شىخ مۇسا
ئەلھەمەدى فېرىۋىيە، ۋ گەھىتەھى پەسكەكەھىلەنە.
مالا ۋى بىۋى ۋەگەھا مېھەنەن ۋ خىۋىدىن پەندىيەن
ۋ پەناگەھا ھەزار ۋ دەستىكورتان ۋ خەلگەكى ئ
ھەرجەھەكى بىن قەسنا ۋى دىكىن^{۱۳۹}.

تەش: كارەھات ۋ نەھۇتىيىن ب بەرى باۋىرى ھاتىن

ئەلەھومەرى د پەرتوۋكىن خۇدا ئەۋىن مە پەشتا
خۇ پىن گەھەكى ئامازە ب چەندىن كارەھات ۋ
نەھۇتىيەن كىرە پىن زىمەر چەندىن ئەگەھان ل
مېرگەھا بەھىدىن رىۋەدىن، ب ئابىت ئى گەلەك
جاران ئامازە ب ۋان دىكەت ئەۋىن ل باۋىرى ئاكرى
رەۋەدىن ۋ ئەۋى كارەگەرىن خىۋىن كىرە سەر زىانا
خەلگەكى باۋىرى چ د ۋارىن ئابوۋىدا، چ د ۋارىن جەھەكىما
ۋ ھەندەك ئ قان كارەھاتان دەستىشەكەرىنە ۋەك،
خەلا بەھرىن گران، سەھما مۇار، باران، ئاكوۋكىن
ئاقبەرا مالىتا خۇگەھار ل ئامىدىن، ھىرەھىن
پىلەن بەرەھەمەن ئىشا كولىكا رەش (الكاعون) ل
چەندىن مەھرىن كوردەستەن، ۋەك ئەۋى ل سالا
۱۵۵۱ ئى رەۋەدى ۋ ئىشا كولىكا رەش گەلەك مەھەر ئ
ۋانا جىرىن، مۇوسلى شازەھرى ۋ ئاكرى ئەگەرى كى
ئەلەھومەرى ب كولىكا رەشا مەرن (الكاعون العظىم)
ئاقبەرىيە، ھىرەھىن ئەلەھومەرى بەرگەرىيە كى ل
سالا ۱۷۷۲ ئى پىلەكە كولىكا رەش عىراق ئەگەرىيە،
ئ باۋىر ۋ كۈنە ئى دەرىزەھىيىن، خەلگەكى ۋى ئەگەرت
ۋ ب ھەزار كەس ئ باۋىرىن جەھەپىن عىراقى كىرە
قورىنى^{۱۴۰}، سالا ۱۷۹۰ ئى باۋىرىن ئاكرى ئەگەرت ۋ ۋەك
جەزىن پەشتەر كارەھەتەن مەرن ل بەش خۇ ھىلەن^{۱۴۱}.

ل ساللا ۱۷۹۸ي پىلەكا بەھرىن باۋىرىن مووسلىن
 قەگرت و گەھىشە ئاكرىن زى ستووراىيا بەھرىن
 گەھىشە سىن گەزان و تەرگەكا مەزىن نووھرا مات
 چاندا سەد كوندان خراىگر و گەلەك گىتەمەر ز
 ئاقىن^{۱۳۱}. ئەلھومەرى د پەسنا وىن تەرگىندا ئەوا ل
 سالىن ۱۸۰۱ - ۱۸۰۲ي ل باۋىرىن ئاكرىن دىي دىئىت
 مەزىناتىيا پىن مەزىن دگەھىشە ئەبارىن ھىكەكى و
 پىن بچووك زى ز ئەبارىن بىنەھەكى كىمىتر ئەبوون
 سىن پىلا سەرمەلىن زىلگەھىشە كىونان و گەلەك
 زى براندن و بەرھەمىن داران و چاندىن زى ئاقىر و
 گەلەك ز بەرى كوشىن^{۱۳۲}. سەرمە ساللا ۱۸۱۰ي
 سەرمەلىكا دوزار بوو. سىن ل ئاكرىن چىل بچووك ز
 سەرمەلى مەزىن سەرمە ل ئاستەكى بوو زىن و زەلامان ز
 سەرمەلىا خۇ د ئاھ كاپىندا د ئەمىنارت^{۱۳۳} ئەلھومەرى
 د ئەگىرانا روھانىن ساللا ۱۸۰۵ يدا دىئىت پىلەكا
 گىرانيىن گەلەك ئەفەر ز دىزىدەكرى و مووسلىن و
 ئاكرىن ئەگرتىن و بوو ئەگەرى گىرانيوونا بەھىن
 نىشى ھەروەك تەلەكى (الركل) گەھى ب بەرھەم
 و نىلمان ئەتەفروشىن. رتەكىن جەھى گەھىشە
 بەرھەمەكى. د ئەنجامدا بەرى زىنەبوون. گەلەك
 گىنە ھاتتەئالانكرىن. ئەگەرى سىن چەمىن دىقەتتە
 بو زۇردارى و سىنما جوكمەداران و بەرھەلاقبوونا زۇرا
 گەھىلىن د ئاھ وادا^{۱۳۴}.

ئەلھومەرى ز بىرا خۇ ئەتەتە كىو ئەگەرى
 گەلەك ز وان كارەسات و ئەخۇشىيان ئەو ئاكوكى و
 ھەقراكىپە بوون پىن د ئاقىرا مەزىن ئامەدىن سەرا
 ئەستەلاتى روھان. ئەگەرى دى زى پەھوئەدىن خراىن
 وان بوون دگەل جىرانىن وان ل مووسلىن و مېرگەھىن
 دىنر. ھەروەك شەرىن ل ساللا ۱۷۱۰ي د ئاقىرا
 مېرگەھا بەھىدىن و مالىئا جەلىلىياتدا رووداى و د
 ئەنجامدا گوندىن سەرب ئاكرىن قە ھاتتەئالانكرىن
 ز وانا گوندىن ئاقتۇرىن و بوئىن^{۱۳۵}. ئەفە زى زىر
 وى چەمىن بوو كىو مېرىن ئامەدىن زىر خىر و بىر و
 مەولمەندىيا سى باۋىرى ب رەنگەكىن بەرھەمكى ندا
 كەسىن مالىئا خۇ ئەفە زى ئەگەرى ئاكوگىن بوو د

ئاھ بەرا كەسىن مالىئا جوكمەدار^{۱۳۶}.
 ل ساللا ۱۷۸۸ي ئاكوكى و ز ھەقچووباوون كەنە
 ئاقىرا مالىئا جوكمەدار ل ئامەدىن و بوونە بو
 ئەستەكىن دزەھەف. ئەستەكا ئىكىن ب سەزۇكاتىيا
 ئىسماكىل پاشاى و پا بوون ب سەزۇكاتىيا ھىدەك
 برابىن وى و ئاكرىن مەھدانا شەرى بوو د ئاقىرا وادا.
 بەك ز ئەنجامىن سى شەرى زى ئەو بوو كىو گەلەك ز
 خەلگىن ئاكرىن پىن د ئەنجامىن شەرىن زۇرا گەلەك
 ئەخۇشى و ئەنگاھى دىتىن وپ مەرمەكرىنا دىئىكرىنا
 ئەناھىيا زانا خۇ مەشەخىبوونە ئاكرىن و ھەر د وى
 سەروەرىدا ئەست ب سەرب سەمەلىن بازرگانان و
 خەلگىن باۋىرىدا ھاتەگرتىن^{۱۳۷}. شەرى ئاقىرا مالىئا
 ئەستەلاتىار ل ساللا ۱۸۰۰ي نوپارەبووفە و ئاكرىن
 ئالىيەك بوو ز شەرى و گوندىن وى ھاتتەئالانكرىن و
 گەلەك ز خەلگىن وى بوونە فورىالى^{۱۳۸}. ھەروەسان
 ل ساللا ۱۸۰۹ي ھىزىن مېر مەھمەد بەگى و ب
 ھارىكارىيا والىن بەغدا ھىزىن كىرە سەركوندىن
 ئاقتۇرىن و ئالانكرىن و ئەفە ئەفەرە وئرانكرىن و زىان
 گەھىشە خەلگىن وان و ھەرتەشەكىن كەتپە
 بەرھەسنىن وان شەلاتە^{۱۳۹}. و چەمىن ئىسولون
 بەك سىن پىن بوونە ئەگەرى بەزىكرىنا زىلچوونا
 مېرگەھىن و ئەمما شىيانىن وى كىو بكارىت خۇ ل
 بەر وان ئارىشەيان بكارىت پىن بەرسىگىن وى دگرتىن
 ئەنجام

ئىشانداپە د ئەنجامىن سى قەكولەپىندا بگەھىنە
 چەنە ئەنجامەكان ز وانا سەرەراى بچووكىيا ئاكرىن
 و كىمىيا ھزمارا خەلگىن وى بەلىن بېرۇكنىقىس
 مووسلى ياسىن كورن خەپروئلاىن موومەرى گىرنگى
 پىتايە. ئەو زى زىر گىرنگىيا وى يا لىبورى و پەھوئەدىن
 وى پىن بازرگانى دگەل مووسلى و ھەروەسان زىرگو
 بەك ز باۋىرىن گىرنگىن مېرگەھا ئامەدىن بوو و ز
 ئالەن سىياسىيە پىشكەدارى د روھانىن مېرگەھىندا
 كىرىپە و بىرلەكە زىمەتتىيا گەش ب خۇفە بەشىپە
 و گەلەك زانا د وارنىن زمان و زانستىن شەرىنى و
 ئەفەسپىرىندا زى مەركەئىنە.

ژانهر و بهراويز

- 1 عيساى العرابى، العمانية في مختلف العصور، الرييل لانت، ج1، ص 129
- 2 ب. شريفمانى «حول قيام اماره العمانيه» محله سنين ج 28، اپريل دهۆك 1997، ص 100
- 3 خالد محمد شريف السندى، راجو واماره سندهان، بغداد 2005، ص 112
- 4 عماد عبد السلام رؤوف، السلطان حسين الاول أمير يهوشان من 1910 إلى 1991، 1973، ص مطبعة كؤنار الرييل 2009، ص ص 1-2
- 5 كاميلان عبد الصمد أحمد الموسكى، كورستان العمانيه في النصف الأول من القرن التاسع عشر، دار مسيرين للنشر والطباعة، الرييل 2002، ص 103
- 6 عماد عبد السلام رؤوف الموسى في العهد العثماني فترة الحكم المحلي 1139 - 1149هـ 1926 - 1973، ص مطبعة الأب-المنحف الأشرف، 1999، ص ص 159 - 160
- 7 عبد الرقيب يوسف، الجوله الموسلكيه في كورستان الوسطى، ج1، القم، لانت، ص 95
- 8 بيزسى كيمب، الموسى والمؤرخون الموسليون في العهد الجليلي 1911 - 1931، ترجمه سبب أحمد الجليلي وطاقم العكيلي، مركز دراسات الموسى، الموسى 2007، ص ص 181-182
- 9 ينظر ص ص 8 - 9 من المطبوعه التي كتبها سعفه السبه حى في ياسين بن حبر الله العمري، منبه الآباء في تاريخ الموسى الحديث، ط2، الموسى 2009
- 10 إبراهيم خليل أحمد، الحيله الفكرية في الموسى في العهد العثماني، في موسوعة الموسى الحضارية، ج1، الموسى، 1997، ص 103
- 11 بيزسى كيمب، العصور الجليلي من 1911، صيار كوگب علي الجليل، «مطبعة الحيله الثقافية في الموسى»، في موسوعة الموسى الحضارية، ج1، الموسى، 1997، ص 104
- 12 خليل علي مراد، «الخصائيات الموسى في العصر العثماني من خلال كتابات مؤرخها ياسين بن حبر الله العمري»، محله أوراق موسلية، جامعة الموسى، مركز دراسات الموسى، الموسى 2009، ص 2
- 13 عماد عبد السلام رؤوف، التاريخ والمؤرخون العراقيون في العصر العثماني، بغداد، 1993، ص 129
- 14 غاية القرام في تاريخ صحاح بغداد، دار منشورات النصري، بغداد، 1918، ص 112
- 15 ينظر ص ص 11 المطبوعه التي كتبها عماد عبد السلام رؤوف في ياسين بن حبر الله العمري، ربه الأثر الجليل في الحوادث الأرحيه، المنحف، 1991، تحقيق عماد عبد السلام رؤوف
- 16 بيزسى كيمب، العصور السابق، ص ص 187 - 188
- 17 صديق المملوحي، اماره يهوشان أو اماره العمانيه، مطبعة الاتحاد، الموسى، 1967، ص 23
- 18 صيار كوگب الجليل، «الحيله الاقتصادية والاجتماعية لولاية الموسى في العهد الجليلي 1911 - 1931» بحث في الحيله الاجتماعية في الولايات العربية أثناء العهد العثماني، اربوان، 1988، ج1 و 2، ص ص 297 - 298
- 19 صديق المملوحي، العصور السابق، ص 21
- 20 حسين باشاي جليلي، 1947-1949، تعينه حزامان نامور بنعوز (استقصيه من مالينا والين جليلي، هيروسان شارفات و حوضه شهابانين والين وان نوو، نهمه لانتاريا وى ل موسسلى ب نورتيا 28 سالان پهر پهر نوويه و نه ل نووف، نيك نوويه، ژانهارين كادين وى نهمه لانتاريا هيرولما نادر شاهي نوو، با نهمه موسسلى ل سالان 1923- نوالمارين پتر نهمه، صيار الجليل
- 21 رعمه وأنديه الناشوات العمانيون والنهضويون العرب السبه التاريخية للعراق الحديث - ا عماد 1999، ص ص 71-72
- 22 بهرام باشا كورق زبير باشا، 1941-1948، ل سالان 1941 وان بان وى نهمه [نهمه لانتاريا نو وى نهمه، نهمه لانتاريا نو وى نهمه، صيار الجليلي

90. ب. تاورین، ناخوس و ایفلمو، ایونٹ، دلف مالٹا ہوکسٹار، ہیٹھلیا، پینٹاری، تاورین، مرقہ، سو پتر، تاورین، دینو، عماد عبد السلام، رؤف، المعجم التاريخي لأعلام يوهينل، اربيل، 1911، ص 88.
91. المر المتكون في العمار المتحصنة من القرن دار استنبولي، الموصل، آنتا، ج 1، ص 99، بعد الآثار الحليہ، ص 91 - 94، دگمل، بیوتا، موہین، دھوکھا، د 1، نو ایونٹا، فن نلہ، لیڈا، نہ تیر، دھوکھا، ناکیو، قہ گزیہ، دھوکھا، ناکیو، ناکیو، نو ایو، (دوا) زامو، گزیہ، بیوہ، یاسین، العمري، غایۃ المرام، صفحات منفردہ.
92. محفوظ العباسی، ایثار، یوهینل، العباسیہ، مطبعہ الجمهوریہ، الموصل، 1919، ص 111.
93. تھلمن، براف، یوسٹیہ، دھوکھا، جیکوتا، نو، دھوکھا، 1328، و ہٹھا، لیڈا، لیکی، زامو، سالیہ، نوو، دھوکھا، برافیا، عماد، صی، نو، دھوکھا، یوسمان، حلیل، علی، مراد، «النظام العمالي» موسوعۃ الموصل الحضاریہ، ص 1، جلد۱، الموصل، 1941، ص 158.
94. بیوہ، شراب، اکثر، فن، حواث، بیع، القرن، الثالث، مشر، مطبعہ، أم الربیع، الموصل، 1912، ص 18، المر المتكون، ج 2، ص 98 - 99، غایۃ المرام، ص 11 - 111.
95. عماد عبد السلام، رؤف، المعجم التاريخي، ص 139.
96. معجم البلدان، ص 2، دار احیاء التراث العربی، بیروت، آنتا، ص 131.
97. خلیق، ابو، یو، ناکیو، ایضا، تاریخہ، عن، قطعہ، ناکیو، الاثریہ، مطبعہ، اکثر، بغداد، 1918، ایلول، 1-2، ص 81.
98. عبد، ربہ، سکران، ابراہیم، الوائلی، کرد، العراق، 1881-1912، دراسة، فن، التاريخ، الاقتصادي، والاجتماعي، والسياسي، بغداد، 1917، ص 111-112.
99. یاسین، العمري، غایۃ، الآباء، ص 30، وکثرت، ص 181.
100. محمد، أسیر، بن، حیر، نلہ، العمري، منہل، الآباء، وشریب، الأضواء، فن، سداد، الموصل، الحدیث، لتطبیق، صغیر، الخیوہ، فن، الموصل، 1917، ص 17.
101. ولایۃ، الموصل، فن، المصادر، العثمانیہ، ترجمہا، فیصل، الخلیق، بغداد، 1909، ص 11، فریدان، زکی، یوہو، کرستانل، رؤوسا، ہم، الخلیق، ترجمہ، سعاد، محمد، ضمیر، مطبعہ، شکار، السلیمانیہ، 1911، ص 91.
102. عثمانیہ، ولایۃ، الموصل، 1311 تا 1891 م، ص 139.
103. سعید، شکر، ناکیو، اشرفی، فن، العهد، العثماني، دار، سیریز، لتطبیق، والنشر، اربيل، 1908، ص 19 - 21.
104. عماد عبد السلام، رؤف، السلطان، حسین، الولی، ص 99 - 80.
105. همدان، زینر، بت، 119، بحث، طہ، الکروی، السلسلی، فن، العراق، بلاد، الشام، والآستان، وشمیر، والحجاز، لتطبیق، عماد عبد السلام، رؤف، ط 2، مؤسسۃ، دھوکھا، للنشر، والنشر، اربيل، 1907، ص 11.
106. المعجم التاريخي، ص 151.
107. یاسین، العمري، غایۃ، المرام، ص 107 - 108.
108. یاسین، العمري، شراب، اکثر، ص 99، بعد، اکثر، ص 171 - 171، وخصۃ، الأمیر، فن، ذکر، أفراد، الأخبار، مؤلف، غیر، معروف، لتطبیق، عماد عبد السلام، رؤف، السلیمانیہ، 1910، ص 15.
109. یاسین، العمري، المر المتكون، ج 1، ص 98.
110. یاسین، العمري، المصدر، نفسه، ج 2، ص 98، شراب، اکثر، ص 11.
111. یاسین، العمري، غایۃ، المرام، ص 109.
112. یاسین، العمري، شراب، اکثر، ص 97.
113. یاسین، العمري، المر المتكون، ج 1، ص 98 - 99.
114. المصدر، نفسه، ج 1، ص 98 - 98.
115. سید، کوکب، الخلیل، عماد، الموصل، الصواعق، الکلیبی، والشاعر، لکر، شاد، مطبعہ، لامعہ، فن، تکریم، العراق، الحدیث، الموصل، 1990، ص 123.

17. ياسين العمري، غايه الأبناء، ص 121.
18. ياسين العمري، غايه المرام، ص 104.
19. همام زهير، ص 104.
20. همام زهير، ص 94.
21. حليبي خليل، من تاريخ الامارات في الامبراطورية العثمانية -القاهري لطيفه والنظر، دمشق 1987، ص 11.
22. سالنامه ولاية الموصل 1330هـ - 1917م - ص 191.
23. ياسين العمري، غايه المرام، ص 91 - 97.
24. رحلة اسود الي العراق في القرن الثامن عشر، ترجمة محمود حسين الأمين، بغداد، 1994، ص 71.
25. سيار كوكب الحصيل، الحياة الاقتصادية والاجتماعية، ص 292.
26. علي شاذلي علي، ولاية الموصل العثمانية في القرن السادس عشر، دراسة سياسية - إدارية - اقتصادية، منشورات دار شيخان، عمان، 2010، ص 218.
27. ولاية الموصل في المصادر العثمانية، ص 31.
28. ياسين العمري، غرايب الأثر، ص 47.
29. طه الهالشمي، همام جفرانيه العراق، مطبعة دار السلام، بغداد، 1980، ص 154.
30. غايه المرام، ص 97، الدر المكنون، ج 1، ص 88.
31. رحلة اسود، ص 75 - 76.
32. ياسين العمري، غرايب الأثر، ص 18.
33. عماد عبد السلام رؤف، مراكز لغوية مغمورة في كردستان، مؤسسة ميكن في البحوث والنشر، اربيل، 2008، ص 114.
34. عماد عبد السلام رؤف، المعجم التاريخي، ص 11.
35. غايه المرام، ص 108.
36. همام زهير، ص 108.
37. ياسين العمري، الدر المكنون، ج 1، ص 91.
38. عماد عبد السلام رؤف، المعجم التاريخي، ص 11، ص 118.
39. غايه المرام، ص 109.
40. ياسين العمري، الدر المكنون، ج 1، ص 91.
41. أسير العمري، منهل الأواباء، ج 1، ص 111 - 111، بحوثه العرفية، المصدر السابق، ص 17.
42. زهير زهير، ص 125.
43. الدر المكنون، ج 1، ص 91.
44. ياسين العمري، الدر المكنون، ج 1، ص 94.
45. زهير زهير، بركيز 1، ص 98، غرايب الأثر، ص 21.
46. زهير زهير، ص 125.
47. زهير زهير، ص 127.
48. زهير الأثر، ص 14.
49. عبدالمفتاح علي بولاني، لائري مدينة الفيوم والبلبح، مجلة بؤك، العدد 2، نيسان 1988، بؤك، ص 97.
50. غرايب الأثر، ص 21.
51. زهير زهير، ص 127.
52. زهير زهير، ص 125.

هەلویستی خەلکی بەھدینان ژ ھێرشا میر مەھمەدی رەواندزی د بەلگەنامە یەکا دیرۆکی دا

تەھسین ئیبراھیم دۆسکی

رەسەنا وێ ل باژێری سەنەبۆلێبە، د ئاف ئەرشیفی ئۆسماکی دا، ئەف بەلگەنامە یە سەنەبۆلێبە دەتە سەر لایەکی ئاری ژ دیرۆکا نەفرا بەھدینان ل دەسەکی وەسا مەخان پتیریا وێ ھێشتا بۆ مە روھن و زەلال نەبووبە، ئەو ژێ دەس ھێرشا میری رەواندزی مەھمەد بەگی یە ئەوێ ب ئاسنافی میری کۆرە دێتە ئاسین بۆ سەر نەفرا بەھدینان، دەس میرگەھا بەھدینان ل خرابترین دەس خۆ دژیا، ژ بەر وێ ژێکەبۆون و ئێکەفنا کەفتیە ئافەرا پاشا و مېرزا مېرزا مەلیکا میری ئامێرین ئەو ب ئاف مەلیکا میر سێفەنا مەتە ئاسین.

ئەف بەلگەنامە، وەکی ئێ بۆ خۆنەفانان ئاشکەرا ب، هەلویستی خەلکی نەفرا بەھدینانە ژ ھێرشا میری کۆرە بۆ سەر نەفرا بەرچاف دکتە، و ھەنەک راستیپان ئیضا مە دەت، بەلکی خەنا نوکە د چو ژەنەری دیرۆکی دا ئەھتین گرتکێھا ئێ بەلگەنامە ب تە ب ئێ ژ ئێ چەن ئێت، بەلکی ئەو ئافین ۱۳۳ مەری و گەرگە و ماقولێن ئێ نەفرا ئێ بۆ مە بەرچاف دکتە، بێن کو دەورەکی بەرچاف د

کەمەک لایین دیرۆکا کۆرەان ب گەش و با نەفرا بەھدینان ب ئایەتی پێدەقی زەلالکرتی ھەبە، ژ بەر کو ئەو ب دەستی ئەھلینە ئۆسماکی و پاراستن، و بەلکی کەری نەفرا و دوبارە ئۆسماکی کەمەک ژ ئان لایین ئۆسماکی ھێشتا د شەبانە ب، ئەگەر ھات و مە کار بۆ بەھدینان و ئان ژەنەری کە بێن ئێ کەری ل بەر مە ب سناھی ئێ، و ئێک ژ گرتکێری و ئان ژەنەری ئەو بەلگەنامە بێن خەنا نوکە، د ئەرشیفی دەس و ئەرشیفی دا پاراستن ھەن، بەلکی ئەرشیفی نەفرا ئۆسماکی ئێک ژ نەفرا مەنەری سەرەکەتی و ژەنەری بەھدینان و ئان بەلگەنامە ب، بێن ھەریکەری مە ل سەر ئێ چەن دکتە.

دەم بۆ دەس و ژ ئەنجامێ گەریانا ئەکۆلەران د ئاف ئێ ئەرشیفی نەفرا مەنەری دا، ھەنەک بەلگەنامە بێن خەنا نوکە د نەفرا، ژ ئو دێتە ئێن و بەلاقێری ئێت ب تە ئەگەر ب دەسەفنا ھەنەک زانی و ئاگەھێری ئو بێن کو خەنەنا دیرۆکا مە دکتە، ئێ چەری ئەم ئێ ئێک ژ و ئان رەنگە بەلگەنامە ب ل بەرچافی ئەکۆلەر و خۆنەفانان دان، کو دانەیا

در این کتاب که از سید کاظم خراسانی است... در این کتاب که از سید کاظم خراسانی است... در این کتاب که از سید کاظم خراسانی است...

در این کتاب که از سید کاظم خراسانی است... در این کتاب که از سید کاظم خراسانی است...

Table with 14 columns and 4 rows of handwritten text and circular symbols. The symbols appear to be seals or stamps used for classification or authentication.

كىرىشەننى داخوارزگېرنە قەسرا خۇ. و دەسا نىرىوون
گو مېرى ئامېنىپىن مەھمەد سەئىد پاشايى مېرى
وى داپوون مېن ئىكى. و ز بىر گو مېلى ئالفا مەن مېن
بىنمەن- زالىن نەقدار مەلا بەھىپان ھىرۇرى بوو.
مەلا بەھىپان ب كەركەن شەرىعى بو خۇ مېت گو
نەو داخوارز خوپنا مەن خۇ بگەت. و دەمن وى نەف
چەندە ز مېرى ئامېنىپىن خواستى و نىسى مېرى چو
پوشە ب گېننا وى نەكەر. راپوو چوو ئاكرى و نەف
داخوارزە ز براين وى ئېسماەئىل پاشايى زى كىر بەلىن
چونكى نەو و مېر ئىك قولپ بوون. وى زى گۆھدارىيا
مەلا بەھىپان نەكەر بەلكى كوپى مەلا بەھىپان ب خۇ
زى مەلا مەندىرەمەن د بارودۇخەگىن شېلى دا ھانە
كوشىن نىشىن مەسەلە پىر ئالۇز كىرا و پىشىن
بۇ مەلا بەھىپان ئاشكەرا بووى گو مېر مەھمەد
سەئىد پىشەننەن مەلى بەگى بە. بەلكى نەو مېن
مەلى بەگ بو مې كارى پالدای. نەو وەكى مۇوسا
بەگىن مېرى ئامېنىپىن- قەسنا رەواندزى كىر
و داخوار ز مېرى كۆرە كىر گو نەو ھارىكارىيا وى د
ستاندا تۇلا مەن وى دا بگەت

ب مې رەنگى ھىندەك ز دەستەلاتا سىياسى
مۇوسا بەگا و ھىندەك ز دەستەلاتا مېنى مەلا
بەھپان با بەرھنگار بو مېرى ئامېنىپىن ل نك مېرى
مۇوران گۆمبوو. و وان مەردوبان مېرى كۆرە پالما
گو نەو مېرىش بگەتە سەر نەقەرى. و دىارە وان
نەو دەسا تىگەھاند گو نەو ل مەسىپىگىن مېرىش
بگەتە سەر ئىزىپىان ب ھىچەتا قەدەرنە تۇلا مەلى
ئالغابى. و نەفە د چانۇن خەلگى دا - و ل دووق قاتووننا
مەشىرەن- دى كەركەن تورست پىت. و ھىنگى مېرى
ئامېنىپىن دى نىت پىشتا مېرى شىخان كرىت. و گالفا
وى نەف چەندە كىر. ھىچەتا مېرى كۆرە دى خۇشى
پىت گو مېرىش بگەتە سەر وى زى. و دەستىن خۇ
بەتتە سەر نەقەرى مەھىپىن. و دەسا چىبوو وەكى
وان ھىرۇرى. پىشىن مەشكەرى مۇوران مېرىش كىرىپە
سەر نەقەرنى ئىزىپىان. مەھمەد سەئىد پاشايى
مېرى ئامېنىپىن. و ئېسماەئىل پاشايى ھاكەن ئاكرى.
ھىرەك ھىرەتە شەرى وان بەلىن مەشكەرى مۇوران

بەرگىرىيا ھىرۇشا مېرى كۆرە تا مەبوو. و پىنەپىيە نەم
كارى بو ھىدىن بگەن گو ب پىنکا مېشىن ئۆمەرنى
مېرىكى. فان كەسنا پىناسىن. و زالىن ل نىر گوون
بگەن. و بەلىنە بەر دەستىن مەكۇلەر و خوادەفنان.

ھىرۇشا مېرى كۆرە ل نەر بەھپان:

ب راسلى مېن نەفنىت ل قېرىق بەھسنى مېن رەوانا
مېرىكى بگەم. چونكى مزارا مە يا سەرەكى نەو نىنە.
بەلىن دا گو بەلمىن مې بەلگەنامەن بو خوادەفنان
باش روھن و ئاشكەرا پىت. نەفنىت نەم ب كوپى
بەھسنى مېن رەوانا بگەن.
ئۆمەرنى مېرىكى دەنە ئاشكەراكىن گو ل
سەدىسالىيا داوين ز ئىن مېرىگەھا ئامېنىپىن گو
دەنە ئىفا بوون ز سەدىسالىيا مەزىن و ئىفا ئىكىن
ز سەدىسالىيا نۆزىن. سەر مېرى مېرىگەھى زىندە
تىگچوو بوو. و ئىك ز نەگەرنى وى تىگچووونى نەو
مەقرىپىن بەرەوام بوون پىن د نەقەرا مېرانىپىن
مالىئا مېر سىنىدىنا بەدەبوون. نىشىن بووبە نەگەرا
ھىدىن گو گەلەك دەستىن خراب ل نەخۇشى و
نەرقەمىيا مېرىگەھى بۇ تىگچەدەننى پىنە دىزىكىن. و
ئاگرى قىتىن گەش بگەن.

ل سالال ۱۸۲۱/۱۲۰۱۲۰۱ مېشرا مەھمەد سەئىد
پاشايى كوپى مەھمەد پەلەر پاشايى ل جەن مەن
خۇ رەمەر پاشايى بوو مېرى بەھپان. و مەر ز سەرى
مەقرىكى د نەقەرا وى و براين وى دا تۇرار بوو. و دەسا
چىبوو نەو و براين خۇ ئېسماەئىل پاشا ھاكەن
ئاكرى- بووبە قولپەك دى براين خۇ مېن دى مۇوسا
بەگىن. نەوون پىشىن شەكەستى رەلى و ھەك بەنابەر
قەسنا رەواندزى كىرى. ل نك مېرى مۇوران مەھمەد
بەگىن مېرى كۆرە. و داخوارز ھارىكارىپىن دى براين
خۇ ز وى كىرى. و د گەل مېن رەوانا دەسا چىبوو
نەقەرنى د نەقەرا مەلى ئالغابى بەلەننى و مېرى
شىخان مەلى بەگىن دا بەدەبوو. و د نەنجام دا مېرى
ئىزىپىان ب نەم مەلى ئالفا و كوپى وى سىنجان د
مەلا خۇ دا ل بەمەرنى كوشىن. پىشىن نەو ب ھىچەتا

گىزدا، ئەو ئەف دەۋرى ۋى ھىزاي بەھسكۈنپىيە، بەلى بەرى بەھسنى قى دەۋرى ۋى بىگىن. نەپت برانېن مەلا پەھىيا كى بوو، ۋ چاۋا ئەو شىيا قى دەۋرى بىگىزىت؟

مەلا پەھىيا نەپتتە ھىزمازىن ئىك ز رانايىن مەزىن يىن دەقەرا بەھىدىتان، سالا بوونا ۋى ب دەرىستى د چو ژۇمەران دا ئەھالىيە، ب تىن كىتىبا مەلا ئەنۋەرىن مالى تىن نەپت، ئەو دىپزىت، مەلا پەھىيا ل سالا ۱۸۵۱مىش (۱۷۷۱) ھاتىبوو سەر دىيەن، بەلى ئاشكەرايە كى مەلا پەھىيا ۋ مەلا خەلىلنى سىزىتى پىنگىفە فەقى بوون ل ئامىدىيىن ل نك مەلا مەجمۇبىن بەھىدىنى، ۋ وان ھەردوۋان ئىجازە ز ۋى ۋەرگىزىبوو، ۋ دېرۇكا بوونا مەلا خەلىل با ئاشكەرايە كى سالا ۱۱۱۵، ئەبە، بەلى مەلا خەلىل چەند سالەكەن ز مەلا پەھىيا مەزىنر بوو، ۋ نىشان ل سەر قىن چەندىق ئەۋە مەلا پەھىيا ھىندەك كىتىپىن خۇ يىن پىزى ل نك مەلا خەلىلى خوالەينە، ئىلىن ھىندى دگەھىنت دەمن مەلا پەھىيا بوۋپە سوختە، مەلا خەلىل موستەبىد بوو، ھەروەسا مەلا خەلىلى بەستىنقىسەك ھەبە ل مەردەسا قويا ل ئامىدىيىن نىقىسبوو، دېرۇكا نىقىسنى ۋەكى ل سەر ھالى سالا ۱۱۹۳) شەخىتىيە، ۋ دەمن مەلا خەلىل ز ئامىدىيىن چوۋپە جىزىرا بۇلان، داخواز ز مەلا پەھىيا كىر كىم ئەو دەستوربىن ز باىن خۇ پىخوازىت كىم ئەو دگەل ۋى بچىنە جىزىق دا خوالەندا خۇ تمام بىكەت، بەلى باىن ۋى دەستورى نەماين، ئەو مەلا خەلىل ب تىن چوۋ، ز قى ھەمبىن ئەم نەپىن بىزىن، نەپ دېرۇكا بوونا مەلا پەھىيا مەزورى ل مۇزىن سالىن ۱۱۷۰-۱۱۷۵ پت، ۋ ئەفە ھىندى دگەھىنت كى دەمن مېرىق كۆرە ب سەر دەقەرا بەھىدىتان دا گىزى زىن مەلا پەھىيا ھەر ج نەپت ۱۷۵۱ سال بوون.

پىشى مەلا پەھىيا ل مۇزىن سالا ۱۱۹۳ (پان پىشى ھىنگى ب چەند سالەكۈن كىم، ئىجازا مەلانىيىن ز مەنپىن ئامىدىيىن مەلا مەجمۇبىن بەھىدىنى ۋەرگىزى، دەست دا كارىق مەلاتى ۋ دەرسكۈننى، ل ئامىدىيىن ۋ مووسلى، ۋ دەمن ئەو چوۋپە ھەجى ۋى د رىكا خۇ دا ل شامىن ھىندەك ئىجازىن تى يىن ئەلى ۋ ھەدىس ۋەرگىزى، ۋ دەمن زەرىيە ئامىدىيىن ئاف ۋ

شىيا ھەر زوى دەقەرىن ئىزىدىان بەستىنە، ۋ ھىجەتا وان خۇش بوو كىم ئەو ھىزىشا خۇ بۇ دەقەرىن بەررەھە بىگەن، ھىندەك ز وان ھىزىش دا سەر ئاگىزى ۋ سىئە، ۋ ئىسماعىل پاشا تەپارگىر بەر ب ئامىدىيىن فە بىرەقت، ۋ ھىندەكېن تى ب سەرۋىكتىيا مېرىق كۆرە ھىزىش دا سەر ئامىدىيىن ب خۇ، ۋ پىشى شىيا ۋى زى بەستىنە، مەجمەد سەھىد پاشا ز تەخىن مېرتايىن لانا، ۋ براين ۋى مووسا بەگ دانا جەن ۋى، پاشى مېرىق كۆرە زەرى رەۋاندىن، ۋ پىشى بەھەكى خەلك دىزى مووسا بەگىن رايوون ۋ ئەو ئىخەست ۋ براين ۋى مەجمەد سەھىد چارەكا تى كىرە مېر ۋ گالفا مېرىق كۆرە ئەف چەندە زانى دىۋارە ھىزىش كىرە سەر ئامىدىيىن ۋ قىن جازىق ب دۇلارى سەردەرى د گەل خەلكى كىر، ۋ گەلەك كوشىن ۋ ئىخەسىرگىن، ۋ ئىك ز وان يىن ۋى گىزىن مەجمەد سەھىد پاشا ب خۇ بوو، ۋ د قىن روۋاننى دا ئىسماعىل پاشا شىيا چارەكا تى بىرەقت ۋ خۇ لىۋىنل بىكەت.

دەسپىنگا ھىزىشا مېرىق رەۋاندىن بۇ سەر ئىزىدىان ل پاتىيزا سالا ۱۸۳۱/۱۲۸۹مىشرا بوو، ۋ قان روۋاننى ئىزىكى دو سالان فەكىنشان^{۱۱}.

دەۋرى مەلا پەھىيا مەزورى:

ۋەكى مە گۈتى مەلا پەھىيا مەزورى (پالەتەبى) ئەۋرى مېرىق ئامىدىيىن مەجمەد سەھىد پاشا ۋى ۋى ب دەستىن ئەلى بەگى ئىزى دايە كۈلپتىن، ۋى دگەل مووسا بەگىن براين مېرىق چەپەرەگىن بەرھىنگارىيىن دىزى مېرىق ئامىدىيىن دەرىستگىز، ۋ ۋەسا چىبوو ئەو ھەردو ل رەۋاندىن ل نك مېرىق كۆرە گەھىشتە ئىك، ۋ پىشى بەررەۋەندىيا وان ۋ با مېرىق رەۋاندىن كەھىتىيە دگەل ئىك، وان سىر پالما كىم ئەو ھىزىش بىكەتە سەر دەقەرا بەھىدىتان، ۋ وان سۆز دا مېرىق كىم ئەو پىكى بۇ ۋى خۇش بىگەن، ۋ دىن خەلكىن بەھىدىتان ب نك ۋى فە بىگىننىش، دا ھىزىشا ۋى ب ساناھىتر لى پىت، ۋ ئەف چەندە ل دىن مېرىق ھاتا ب راستى مەلا پەھىيا - ۋەكى ز قى بەلگەنەمەين زى ئاشكەرا نەپت، دەۋرەكەن مەزىن د قى چەندى دا

دەنگىن ۋى بەلاڧ بوون، ۋ دەمەك ھاڧ ئەو ل دەقەرى
 ۋەك زالىن ئىككى ھاڧە ھۇمارىن

پەبەۋەتەيىن ۋى يىن ھەسە د گەل زاتاپىن بەھەدىن
 ۋ سۇران ۋ بايان ۋ سوۋسەل ۋ بەھەدەپن ھەبۇون ۋ وان
 ھەمبەيان ۋەك سەبەدەپن زاتاپان بەرىن خۇ دەا ۋى، ۋ
 دەمىن رۇدانا سېرىن كۆرە چىۋوۋى، ئەو ئىزىكى پىنجى
 سىلان بوو مەلا بەھىا مۇۋولۇن مەلانى ۋ دەرسگۇن
 ۋ نەقىسەنن بوو، ۋ ئەو مەلەپىن ل ئەمىدەپىن فەھىلى
 ل سەر دەسەنن ۋى كىرى، ۋ ئىجازە زى سەنەمى، ۋ ل
 دەقەرى بەلاڧبوۋىن، ۋ بوۋىنە شىخ ۋ مەلا ۋ ئەبەب
 ۋ كەسەپن پىشكەنن بەلگى ب سەدان بىن، ۋ وان
 ھەمبەيان ئەو ۋەك سەبەا ۋ امەرچە) بۇ خۇ دزانى،
 ۋ ز گۇننا ۋى دەرنەدگەفتن، ۋ ئاملىكەراپە كۆل ۋى
 دەمى تاخىننا كەسەمكى ھەدى پا شىخ ۋ زاتاپىن
 دەپى جەھن خۇ د دىنن خەلگى دا ئەدگىر، ۋ قىن
 چەندىن غەربەگى ۋەسا بۇ مەلا بەھىايى بەرھەققىر
 كۆ ئەو بىشەت كارى ل خەلگىن دەقەرىن بەگەت، ۋ
 ئىشەن بىشەت باۋەرىن بۇ وان پىن چىن بەگەت.

دەمىن پەبەۋەدى د ئاقبەرا مەلا بەھىايى ۋ مالىانا
 سېرىن ئەمىدەپىن دا تىكچوۋى، ۋى جەھ ۋ مەنەسەپن
 خۇ ۋەك زالىن ئىككى پىن دەقەرىن، بۇ خۇ ب بەلپە
 زانى، ۋ ب پىنكا ھەفەل ۋ ئوچكەفتەپىن خۇ ز شىخ
 ۋ مەلەپىن بەھەدىن كۆ بارا پىر ز وان د ۋەختى دا
 فەھىپىن ۋى بوون، شىبا كارەگىن بەرچەف ل خەلگىن
 دەقەرىن بەگەت، كۆ كەرىپىن وان ز سېرى قەبەن، ۋ كارى
 بۇ ئەپارەتەپا ۋى بەگەن.

ۋ ۋەسا ديارە كۆ ئىشەن پىر مەلا بەھىايى او
 ھەفەلى ۋى سوۋسا بەگىن) ھەا زى دەپى كۆ خەلگ
 دزى سېرى راكەن، سىن ئەگەر بوون

ئىلت چاۋا سېر، ئەۋىن خۇ ب سەبەسە ۋ ز بەھەلا
 پىنھەمىرى اسلاڧ لىن بىرا دەنە نىاسەپن، مەزەگىن
 موستەمقان اكو ھەلى ئاغلىن بەلتەپى بووا ب
 دەستىن مەزەمكى ئىزدى اكو ھەلى بەگ بووا دەنە
 كۆلەنن؟ ئەفە پالەمەگىن دىنرا

دو، خەلگ ھەمى دزانن كۆ كوشىننا ھەلى ئاغلىن
 ب ئەمىر بوو، ۋ خۇگەمىن غەشپەرتىن قىن چەندىن

فەبۇول ئاگەت، قىنجا چاۋا سېر قىن چەندىن فەبۇول
 بەگەت، ۋ پىشەفەتەپىن قىن ئەمەرىن بەگەت، ئە بەس
 ھەندە، بەلگى ئەو ب خۇ خۇدانن قىن پەلاتىن بەت؟
 ئەفە پالەمەگىن غەشپەرتىرا

سىن، ئەو ھەققىيا بەرەدەوام د ئاقبەرا بىرا ۋ
 پىسەمەن دا ز سېر زەپىن مالىانا سېر سىقەپىنن
 لەرحەمى ل دەقەرا بەھەدىن پەيدا كىرىۋو، ۋ بوۋبوو
 ئەگەرا ھەدى ئەنەھى ئەمبەت، ۋ ئەپارەتى د ئاقبەرا
 غەشپەرت ۋ ئاغا ۋ ماقۇلپىن دەقەرىن پەيدا بەت، كۆ
 ھەر ئىك ز وان پىشە مېر زەپەگى بەگەت، ۋ ھەتا
 چىرانىن سېرگەمى زى گەلەك چاران دىن خۇ دېرە
 ھەدى ئەمەدەپىن ل خەلگىن دەقەرىن بەگەن، ئەقن
 كەرىمەك د ئاق خەلگى دا دزى سېران پەيدا كىرىۋو.

مەلا بەھىايى او چەپەرى ۋىرا ئەف چەندە بۇ
 خۇ ئىستەفالا كىر، ۋ دەمىن سېرىن كۆرە بەرھەققىيا
 خۇ بۇ ھېزىشا ل سەر بەھەدىن ئاشكەرا كىرى، ما
 ل ۋىزى مەلا بەھىا مەنەسەپن خۇ ئىستەفالا كەت بۇ
 ھەفەتتا دو پىنكەلغان ۋەك پىشەفەلى بۇ سېرىن كۆرە،
 يا ئىككىن، فەلۋابەگىن دزى ئىزىپىيان بەت، ۋ كۆ
 كوشىننا وان ھەلەكە، دا سېرىن كۆرە ب دەمگىن رەمەت
 قى كارى بەگەت، ۋ خەلگ زى قى كارى ۋى ب جىھاد
 ۋ كارەگىن شەرىعى ۋ نۇرست بىزانەت، ۋ بەرھەنگارىيا
 ۋى ئەگەن.

يا دوۋى، ئەو خەلگى اب ئابەتتى ئاغا ۋ مەزىن
 ۋ ماقۇلپان) ۋە تىن بەگەپىنەت كۆ سېرىن كۆرە ز نك
 خۇ ۋ بىنى ئاگەھەنارىيا دەۋلەتن ب قى كارى زاتەت،
 بەلگى ئەو پىن فەرمەنا سولتاتىن ئىسلامن ب جەھ
 دىنەت

ۋ ۋەسا ديارە - ۋەكى ز قى بەلگەنەمەپىن دىنەت
 ۋەرگىرن- كۆ ھۇمارەكا مەزىن پا خەلگى ل دەسەپىنكى
 ب قان گۆنلەپن مەلا بەھىايى ھاڧە خاپانەن، ۋ ئەگەر
 وان پىشەفەتەپىنەكا ب كىرپار تەدەپنە سېرىن كۆرە زى،
 ھەمما ھەد بەس بوو ل سەرى پىرەپا وان خۇ ل سەر
 قى ھېزىشەن بىن دەنگ كىر، بەلن پاشى بۇ وان ديار
 بوو كۆ مەسەلە ۋە نىنە ۋەكى مەلا بەھىايى ئەو
 ئىكەھەتەپىن

بەلگەنامەیا هەزن و زانیین بەهەدینان

ئەف بەلگەنامەبە وەکی مە گوئی، ئیک ز وان گەلەک بەلگەنامەبە بین پەبۆندی ب دبروکا مە فە هەق و مەلای عەتا فەن گەلەن د نەرشیفن ئوسمانییان دا قەشارنی مەلای و چافەرنی هەمەک خەمخوران کو دەستن خۆ پارتیزگەن و نۆزی زان داخوون، ئەف بەلگەنامەبە هەلووستن خەلگن دەفەرا بەهەدینان ز هەرشا مەری کۆرە ناشکەرا دگەت و بەلگی ئەفە جەرا ئیکن پت ئەف لایە ز مەسەلەن دێتە زەلاکێن و هەلووستن مەر و ئاغا و شەخ و زانیین بەهەدینان ز دەفن وان ب خۆ دێتە وەرگرتن بێ بێژن، فلان کەس دێژت و بیژان کەس هەز دگەت، بەلگەنامە وەکی ناشکەرا هەقی و رجاها مەزن و گرگێن دەفەرنە (سولتانن دەولەتن دەولەتا ئوسمانن) کو ئەو د هەوارا خەلگی بین و ئەو ج ب جامەری پت ج ب هیز پت مەری کۆرە ز دەفەرا وان دەریخن، ئەگەر ئە ئەو دق دەفەرنی خراب کەتا

ل سەری ئەم دەفن فارسی بن فەن بەلگەنامەبەن دق ل بەرچاف دانین وەکی وێ و بۆ زانیین ئەو ب زەمانەکی فارسی پز سادە هاتیبە نەیسین، و هەمەک خەلەتییان زەمانی و ئیصالتی زی تێنا هەنە و پششی دەفن بەلگەنامەبەن ئەم نەفەرۆکا وێ زی ب کوردی دق فەگێرن، و پششی هەنگی هەمەک ئیپییین خۆ ل سەر دق ناشکەرا کەین، بەلگەنامە دێژت.

اعرض داشت کمترین بندگاران بنده عرض نواب مستنطاب فلک جناب سپهر کاب افلاخ اعظم جاه حضرت سلطنت.

تا مەروەش از نواب عالی و مشکال گشتا کرد و کە بونیا ایرینا مسلمانن است داد پی داد رجا بصد رجا امید بصد امید آن عالیجە پرستش بر حال این فقیران گمراه و بیچاره که امیر روانز مسلمانن خلاص کرد، هەبە مسلمانن نماند، آخر مەخوما در هیچ زمان این گونه ندیده‌ام و نشنیده‌ام نه از پدران خود و نه از پدران ثمران خود، که اوجاخ میر

سەفەدینان اهل عباس بی بونیا بشتون که اوجاخ میر سەفەدینان از دولت سر آن نواب عالی این هفتی هفتی باهست این جا مەخوونە، و جانی بەدینان از دولت بە مالکانه بە اوجاخ میر سەفەدینان انعام و اکرام کردە است، حد هیچ کەس نەبست حکومت بی امر دولت بر جانی میر سەفەدینان بکنند، و هنوز امیر روانز بی امر دولت و بی امر آن نواب عالی بە فقور بە مەخوورە و اېخسیر و عیال میر سەفەدینان، و اېخسیر و عیال و دولت مەلای بە روانز مەبرە، و نه بە امر دولت و نه بەو امر آن نواب عالی این چوونین مەکنند، و پس مەخوما در هیچ زمان این گونه نبوده که عیال مسلمانان اېخسیر بکنند و فروخته دارن، مەخوما مەطاعا مەلای نه عجم هەستیم، و نه فرەنگ هەستیم، که اېخسیر مەلای بە روانز مەبرە و فروخته بکنند، که این کارها از خدا و رسول خدا خوش نەس آید، آخر مەخوما این بدبخت هەبە امر خدا و رسول خدا فرموده بجا نەس آرد، آخر مسلمانن خلاص شد، و هەبە مسلمانن نماند، آخر اگر اېخسیر و اگر عیال مەلای و عیال میر سەفەدینان اهل عباس هەمە بروانز بزنند، و از بھر خود فروخته کردند، مەخوما مەطاعا مەلای این کارها در هیچ زمان ندیده‌ام، و از دولت سر شما این کارها از قبول نەمەکنیم، که این کارها بی امر دولت و آن نواب عالی بکنند، و در جانی میر سەفەدینان حکومت بکنند، آخر امید بصد امید از آن مشکال گشتا مەکنیم، از دولت سر خود بزویی نرسش بر حال این بندەگاران گمراه و بیچاره بکنند، و از دست این بی بخت مارا خلاص یابند، رجا بصد رجا بزودی تدبیر از بھر این بیچاره‌گاران بکنند، که مەلای نتوانیم بر حکم این بدبخت بنشینیم، و تا هنوز بە حیلە و بدروغ مەلا بچی از قبول کردیم، ازین نەس از دولت سر شما چون مەلای دانستیم بی امر دولت و آن نواب عالی این چوونین کارها مەکنند، از قبول نداریم، و اگر شما پرسش بزودی بر حال این بندەگاران نکشی، مەلای نتوانیم بنشینیم، مەلای بجمولە با اېخسیر و عیال خود بە دولت میردین امیرۆن! و این جا چول نمانم، و بر حکم این بدبخت ننشینیم، و چون میر

نمايند و پس مرحمت پناها ز خود تسليم پاشا بنام عجم رفت كه به بغداد برود. آخر اين بي بخت همه راه بغداد درين طرف گرفته‌اند پس چون بنام عجم رفت، از قدرت خدا در آن روزها شهزاده عجم ببرد و مدار الفنا رفت، و هم برف پشمار آمده است، در آنجا نهي انه پرا راه رفتن بدست افتد و نه راه باز آسمن. آخر اينك اسماعيل پاشا در نزد هاپان است. هيچ فرق در ميان آنان نيست و ميان چوئين از دولت بمر آن نواب عالی ميخواهيم كه يك خلعت و چند عسکر از بهر اسماعيل پاشا انعام و اكرام بكنند. آخر صاحب اختيار هستي چه از طرف خود، و چه از طرف محمد پاشا، و چه از طرف وزير بغداد، عاجي بزودي از بهر اين بنده‌گانان بكنند، هم ايش و كارها به اين بنده‌گانان رسيد ان شاء الله و تعالی، و پس مخدوما اگر درين سال بزودي تدبيري بران پديخت نكنند، و بزودي او را متعهم نكنند. بماند تا سال ديگر درين جا خود را محكم ميكنند، و هاپان خراب ميكنند، پس هيچ كار از ميان نماند، و پس مخدوما به طور به بر هاپان كرده، كه شهر خود جصله عشيران و شيخان و سيدان و افنديان بر مكشوب بزنند كه اين مردم، يعني امير رواندز بخواهنش خود آورده‌ين. هاپان اين ميخواهيم هيچه ديگر نميخواهيم. ولي مخدوما اگر از بهر ان نواب عالی روانه بكنند اعتبار ندارند. آخر به طور به بهاپان نوشته‌كرده است اعتبار ندارند. آخر مهرها ميشناسي مهر هاپان اينست ازين ها اعتبار دارند.

ناهمروكا په‌نگه‌نامه‌ي ب كوردي:

بلا ل بهر چافئي جهاني همهوت بت كو عيلى و رجاها مه فان همزاتين سمري زنگان ل بهر بهرزه‌بووي و بيچاره نهوه هويين پسارا حالي مه بكنم (بهر كو ميرز رحماندزي موسلمان خلاصكرن، و چو موسلمان نعمان ناخري مه فان خرمه‌نكاران نه‌دپتبه و گوڤ زي لى نه‌بوويه، نه (باپين خو و نه (باپيرين خو، كو ل چو زمانه‌كى مالياتا مير سئفدينان نه‌وين ز دوونده‌ها عمباسيبان بن نيكت مابن و مالياتا

سئفدينان ازين جا بي بهره باشند لازمست هاپان هم بي بهره باشين (باشيم)، و هاپان از جاني آن پديخت بدر نشوين (شويم)، رجا بصد رجا از آن نواب عالی و مئنگل گئنا هيكنيم، كه جئلم مرحمت از طرف هاپان قطعه و كوتاه ندارند، و بزودي از دولت بمر خود پرسش بر حال اين گمراهان بكنند، و پس مخدوما مطاعا از كرم خدائي تعالی و آن نواب عالی اوجاغ مير سئفدينان خلاص نشده‌اند، بمر آن محمد طيار پاشا از دست آن بي بخت خلاص شده‌اند، و اينك اسماعيل پاشا از طرف آن مخدوميم بطرف هاپان آمده است، و در نزد خود نهاده‌يم، و هاپان بلجومه از خوب و خراب تفاق خود كرديم، از بهر خدمت آن نواب عالی و اسماعيل پاشا و آگاهی از گرفت امير حكاريان و جصله عشيران بوظان و خان محموب هستيم، و سخن خود يك كرده‌يم، و مكشوب آن نواب عالی و عرضه حال خود از ملا و سيدان و عشيران همه بلجومه به نزد وزير بغداد روانه كرديم، ولي تا هنوز جواب ميان باز نمانده‌است، اميد است بار ديگر از بهر خاطر اين گمراهان تكرار ديگر بر وزير بغداد بكنند آخر خدا ميدييم اهي بينه‌ها و پس آن نواب عالی هيچه پناه ديگر نيستيم، اميد است بصد اميد تدبيري از بهر اين بنده‌گانان بكني، چند مقدار عسکر و يك خلعت فرج بخرن از بهر مخدوم هاپان اسماعيل پاشا انعام و اكرام دارند، چه از طرف خود، و چه از طرف محمد پاشا در ميردين، و چه از گرفت وزير بغداد.

آخر اميد است تدبيري از بهر اين بنده‌گانان بكني، آخر دست هاپان در دامن شما و دست شما در دامن خدا و رسول خدا، هاپان ازين گرفتار خلاص پايي، آخر همه كارها از دولت بمر شما بخود گرفتيم، خداوند كرن عسكرا و كيسها و زخيره و دعوا (شهرا) همه غم خود او و غم اين بنده‌گانان، و هم قلعه عماديه تسليم نمايم و هم رواندز ان شاء الله خراب بكنيم، آخر درين بار اختياري جان خود كرديم، ان شاء الله خدمت چوئان درين بار ميكنيم كه از بهر اين بنده‌گانان به خدمت و به غلامى حساب

مىر سىڭىدىن ئۆز دەۋلەت سەرىنى ئۆي ئوۋاپىن ئالىي ئەھدە جەھەتتىن جەھەتتىن بايە ئەف جەھە - كۆ جەھە بەھدىنەنە - دەستە ما بويىدە ۋە ئۆز لايىق دەۋلەتنى ئە ب مىلىكىلى بۇ ۋان ھاتىيەدان، ۋ جەھەتتىن كەسىن تېنە بىن ئەمىرى دەۋلەتنى جۇمھۇرى ل جەھەتتىن مىر سالىياتا سىڭىدىن بىكەت پاشى ئەمىرى رەۋاندىرى بىن ئەمىرى دەۋلەتنى ۋ بىن ئەمىرى ئوۋاپىن ئالىي ب زۇرى ئەۋ ئۆ دەستە ۋان ئىناھەر، ۋ ئەھلى ئەمىر سىڭىدىن ۋ ئەھلى ئەمىر ئىخسەتتىكىن ۋ بەر ب رەۋاندىرى ئە بىن، ۋ ۋى ئە ب ئەمىرى دەۋلەتنى ۋ ئە ب ئەمىرى ئوۋاپىن ئالىي ئەف چەنە كىرىدە پىلىتى ھىكى قان خىزمەتكاران كۆمە لى ئەبويىدە كۆل ھىچ زىمەتكى ئەھلى مۇسلمانان بىنە ئىخسەتتىكىن ۋ فرۇتن، ۋ ئەم ئەف خىزمەتكارە ئە ئەھمەتتىن ۋ ئە فرۇتتىكىن، كۆ ئەم ئىخسەتتىكىن ئە بەتتە رەۋاندىرى ۋ بىرۇشتا

ئە خۇدى ۋ ئە پىنەمىرى خۇدى ب قان كاران دىۋىنى ئىن، ۋ ئەھلى بىنەختى ئە ئەمىرى خۇدى ۋ ئە بىن پىنەمىرى خۇدى ب جەھە ئىناھەر، ۋ ۋى مۇسلمان خىلاسى كىن، ۋ ھىچ مۇسلمان ئەھل ۋ ئاخىرى چ ئەھلى ئە بىن چ ئەھلى مىر سىڭىدىن بىن ئەھلىسى بىن، ۋى ئەم ھەمى بىرە رەۋاندىرى ۋ ئىنەختى فرۇتن، ئە قان خىزمەتكاران ئەف پەنگە كارە ل ھىچ زىمەتكى ئەھلىيە، ۋ ئەف پەنگە كارە ئۆ دەۋلەتتا ھەمە يا پىلە ئاھىنە قەبۇللىكىن، كۆ ئەف كارە بىن ئەمىرى دەۋلەتنى ۋ ئوۋاپىن ئالىي ھاتىيەكىن، ۋ جۇمھۇرى ل ۋەلەتنى مىر سىڭىدىن ھاتىيەكىن، ئەم ئومىدە ۋ سەد ئومىدان ئۆ ۋى ئەگەرىن گىرەتارىيان دىگەن، ئۆ دەۋلەتتا ھەمە يا پىلە، كۆ زۇم ھويىن پىسەكىن ل ئالىي ئە قان بەندىن پىنەزە ۋ بىنچارە بىكەن، ۋ ئۆ دەستىنى ئى بىنەختى خىلاسى بىكەن، ھىلى ۋ سەد ھىلى ئەبىرەكىن ل ئالىي قان بىنچارەيان بىكەن، چۇنكى ئەم ئەھلى بىن ل بىن جۇمھۇرى ئى بىنەختى پىنەن، ھەنە توكە ئەم ئۆ جەھە ۋ دىۋىن ئەلا پەجىۋا پادەر دىگەر، ئەھلى ئىدى پاشىنى ل بەر ئە دىۋىن، ۋ ۋەكى ئە زانى ئەف كارە بىن ئەمىرى دەۋلەتنى ۋ ئەمىرى ئوۋاپىن ئالىي چىنويىدە، ئەم ئىدى ئەم ۋى قەبۇل ئاگەن

ئىنچا ئۆ دەۋلەت سەرىنى خۇ ئەگەر ھويىن زۇم پىسا ئالىي قان بەندىيان ئەگەن، ئەم ئەھلى بىن پىنەن، ئەم پىنكە ئە ب ئەھلى ئەم دى فرۇتن چۇل كەن، ۋ قەسنا دەۋلەتتا پىرەپىن كەن ھۇسا ئە بەلگەنەمە خۇدەيىدە، ئىنچا ئۆ كاتىن دەستە ئەم پىرەپىنە پان ئەم، ۋ ئەم ل بەر جۇمھۇرى ئى بىنەختى ئەھلى بىن، ئۆ بەر كۆ مىرەن سىڭىدىن ئۆ ۋى جەھە بىنار بويىدە، ۋ ئەم ئۆ ۋان بىنار بويىدە، ۋ ئەم كەھتەنە بىن دەستىنى قان بىنەختى ۋ بەدەرۋىشتان، ئىنچا ھىلى سەد ھىلى ئۆ ئوۋاپىن ئالىي ۋ ئەگەرىن گىرەتارىيان، كۆ ب چاقىن دىۋىنەپىن بەرى خۇ ب لايىق جەھە بەت، ۋ ئۆ دەۋلەت سەرىنى خۇ زۇم پىسا ئالىي ئە قان پىنەزەيان بىكەت، پاشى ئۆ كەھمە خۇدەيان مەن ۋ ئۆ كەھمە ئوۋاپىن ئالىي سالىياتا مىر سىڭىدىن خىلاسى ئەبويىدە، كۆرىن مەھمەد ئەپەندى پاشىنى شىياپە خۇ قورتال بىكەت، ۋ ئىسماعىل پاشا ئۆ ئەك ۋى مەھمۇدى پاشىنى بەغدا ھاتىيە ئەك ئەم ۋ ئەم ئەم ل ئەك خۇ پاراستىيە، ۋ ئە باش ۋ خراب پىنكە بىرەنە ئەم كۆ گۇھارىيان ۋى ئوۋاپىن ئالىي ۋ ئىسماعىل پاشىنى بىكەن

ئە مىرە ھەمكارى ۋ ھەمى ئەھلى پىنەن پۇتان ۋ خان مەھمۇد زى ئاگەندە كىرە، ۋ ئەم گۇلتا خۇ كىرە ئەك، ۋ ئە ئەھلى ئەمەن ۋ خالا خۇ ئۆ لايى ئەلا ۋ سەبەد ۋ ئەھلى ئەم پىنكە بۇ ۋەزىرى بەغدا ھەنەت، بەن ئەمە توكە ئەم چۇ بەر سەمەك ئەستەيىدە، چارەگا دى ئومىدا ئە ئەمە ئۆ بەر خاترا قان پىنەزەيان ئەبىرەكىن ل ئالىي قان بەندىيان بىكەن، چەنە مەنەرى ئەسكەران ۋ خەنەمەكا كەھمەختى بىكەنە پارا مەھمۇدىن ئە ئىسماعىل پاشىنى چ ئۆ لايى ھەمە ئە بەت، چ ئۆ لايى مەھمەد پاشىنى ئە بەت ل پىرەپىن، چ ئۆ لايى ۋەزىرى بەغدا ئە بەت

ئومىدە ئەم ئەبىرەكىن ل ئالىي قان بەندىيان بىكەن، ئاخىرى دەستى ئە بىن ب ئەھمەن ۋ دەستى ھەمە ئەم، ۋ دەستى ھەمە ب ئەھمەن خۇدى ۋ پىنەمىرى خۇدى ئەمە! ئەم ئۆ قان خىلاسى بىكەن، ۋ ئۆ دەۋلەت سەرىنى ھەمە ئەمەمى كار ب سىۋىن خۇ ئە كىرەنە، سەدەرىيان ئەھلىگەرى، كىسەن پەرە

و چەك و زەخىرەين شەرى. ئەفە خەما ۋى ئانگو.
ئىسمائىل پاشاينى، و خەما مەنە، ئەم دى كەلا
ئەينىن سەنەين. و ھەر ئەم - ئەگەر خۇدى خەز
بەكتە. دى رەۋانەزى زى خراب كەين، چۈنگى قى جارى
مە گېلىن خۇ بىن دانىھ سەرفى كارى، ئەگەر خۇدى
خەز بەكتە ئەم دى كەركىن ۋەسا كەين ئەو بۇ مە
قان بەندەيان ۋەك خۇلاسى بىتە ھۇمەزىن.

ز خۇ سەلىم پاشا ب نائىن عەجەمەن چۈبە
بەندا. چۈنگى ئەقى بېنەخنى ھەقى پېيىن دچە
بەندا كرتىنە. و ز قۇدرەتا خۇدى ل قان پۇزان شەھزادىن
عەجەمەن زى مە. و وان پۇزان بەقرەگا ۋەسا بارى نە
رەنگا چۈشۈن ھەبۈو نە با ھاتىن.

ئىسمائىل پاشا تۈكە بىن ل نەك مە. و چۈ فەرق
د ئاقبەرا مە و ئىسمائىل پاشاينى دا نىنە. ئەم ز
مەولەت سەرىن ئوابىن خالى دىۋارىن كۈ خەلمەككى
و چەنە عەسكەران ب لاپىن ئىسمائىل پاشاينى دا
بەنەرت. چ ز لاپىن خۇ قە چ ز لاپىن مەھمەد پاشاينى.
چ ز لاپىن ۋەزىرى بەندا قە. ھەر زوى ئەو چارەبەككى بۇ
قان بەندەيان بېنەت. ۋەھقى ئىش و كازان بېسپىرنە
ۋان بەندەيان، و ئەگەر د ئەف سالە دا ئەو ئەبىرەگا
زۈۋ دگەل قان بېنەختان ئەكەت و زۈۋ ۋى رانەكەت
و جەنا سالەگا دى ئەو ل قى جەھى بىنەت. ئەو دى
خۇ مۈكەم كەت و مە خراب كەت، و ھىچ كەرك مە
نەمايە. و ئەۋى زۈرى ل مە كىرىە كۈ ئەم عەشپىر
و شىخ و سەببە و ئەفەندى مۇرىن خۇ ل سەز
مەكشۈۋا ۋى زەلامى. بەئىنى مېرى رەۋانەزى بەلەين.
قېنجا ئەگەر ۋى كائەزا خۇ بۇ ھەۋە ھەرت بلا ئوابىن
عالى چۈ ئەلەزىن نەبەن. چۈنگى ۋى ئەو ب زۈرى ب
مە داھە ئىسپىن، و ھۈىن مۇرىن مە دىياسىن. ئەف
مۇرەنە بىن ل خۇزى و ئەتبار بۇ وان ھەبە¹¹

سەز تەخنى مېراتىپا بەھدەيان.
و ئەو كەسپىن مۇرا خۇ دانىھ سەز قى ئەمەين ل
بۈۋف ھاتنا ئاقىن وان ئەفەنە.

- ۱- بەندە مەھمۇدى بىك ئامىر بىۋارىان
- ۲- بەندە غالى بىك ئامىر شىخان

ئەف ئەلى بەگە كۆرىن مەسەن بەگىن كۆرىن چۇلۇ
بەگىيە. مېرى ئىزىبىيان بۈۋ. و ئەو بۈۋ بىن ئەلى
ئاقا و كۆرىن ۋى سەنجان ئاقا ل قەسرا خۇ ل
بەمەرىن كۈشۈش. پەشنى ئەو بۇ كىرىفەيىن
داغۇلار كىرنە مالا خۇ. و بەسەن مېرى سۇران ھەزىش
كىرىە دەفەرىن ئىزىبىيان ھۇمارەگا مەزىن ز خەلمەككى
مالا ۋى ھاتنە كىرن. ز وان كۆرىن ۋى مەسەن
بەگ و كچا ۋى قاتما خەنۈۋ. و گەلمەك زى ھاتنە
كۈشۈش. و ھەندەك مۇسەلمان بۈۋىن زى.

ھەندەك مېرۈكەنەس ل ۋىن باۋەرنە كۈ ئەلى بەگ
ب مەسەن سۇران ھاتە ئىخسەپكىن. و وان ئەو
بىرە ۋى جۈىن تۈكە دىبۇزىن. گەلىبىن ئەلى بەگ.
و ل ۋىزى كۈشۈت. بەلىن تيارە چۈ راستى بۇ قى
كۈشۈش نىنە. چۈنگى پەشنى سەنجان دەفەرىن
ئىزىبىيان و راکرنا قەرمانا وان ب ئىزىكى سالەككى.
ئەفە ئەم دىبىن ئەو د گەل ھۇمارەگا مەزىن
بەھدەيان ئامەين بۇ سۈلئەنى مۇر دكەت. ئەو
گۈننا سەدىق بەھەلۈجى پىر دىنە بەۋەركىن
دەسەن دىبۇزىن. د سەنجانغا مۇسەلنى يا سالا ۱۲۱۲
ھالىبە كۈ والىبىن مۇسەلنى ئەلى بەگ د گەل
ھەندەك ئاقابان ل جەھەككى دىبۇزىن. كىرن غەزەبا
كۈشۈت. و سەزى ۋى بىرى و ھاقىتە بىۋەبارى خاز
دا. و بەھەلۈجى ل ۋىن باۋەرنە كۈ ئەف رۈۋانە ل
سالا ۱۲۵۱ مەز چىۋىۋىيە¹².

بەئىنى پەشنى ئىسپىنا قىن بەلگەنەمەين ب چار
سالان
و ئەف ئەلى بەگە باپىرىن باپىرىن تەخسەين بەگىن
مېرى ئىزىبىيان بىن ئەھبە.

ئەو كەسپىن ئەف ناھەيە مۇركى:

ئەفە ئەو نامە بۈۋە يا ھۇمارەگا مەزىن دەفەرا
بەھدەيان بۇ سۈلئەنى ھەرتىبە سەنەلۈۋىن. و ئەما
داغۇاز ز ۋى كىرى ئەو د ھەپارا وان بىت. و مېرى كۆرە
دەرىخەت. و چارەگا دى ئىسمائىل پاشاينى بىۋەرنە

- 3- بىندە صنابق بىكك امىر نىزولان
- 4- بىندە سىلېم خان بىكك امىر براۋوسىتان
- ئاقىن ۋى د مۇرا ۋى دا ب قى رەنگى ھاتىبە، امحمد سىلېم
- 5- بىندە اوليا بىكك امىر رىكنايان
- ئاقىن ۋى د مۇرىن دا ھاتىبە، ئەوليا كورنن عزەدىنى
- 6- بىندە حىسەن ئاغايى ارگوشيان
- ئاقىن ۋى د مۇرىن دا ھاتىبە، حىسەن كورنن عومەرى
- 7- بىندە خىلېل ئاغايى ننان
- د مۇرا ۋى دا ھاتىبە، بەندە خونا خىلېل
- 8- بىندە شاھىن ئاغايى دوستكيان
- د مۇرا ۋى دا ھاتىبە، شاھىن كورنن رەشۇ، ۋ ال بوف
- كوتنا مەلا ئىبراھىم چىنى كو ئىكك ز غەمەردىز
- ۋ ئاقمارىن چىبىيائە، ئەف شاھىن ئاغايە ز بايرىن
- سەمەدى ئاغايىن گەرمالى بە، ۋ مەلا ئىبراھىم
- بېزۇت، مە دگوتە مالا سەمەدى ئاغايى، مالا شاھىن
- ئاغايى، ۋ ئاشكەرايە كو د ئاقبەرا شاھىن ئاغايى
- ۋ سەمەدى ئاغايى شىمەت جەنتىن سەلەك
- 9- بىندە براھىم ئاغايى سىلفىئان
- د مۇرا ۋى دا ھاتىبە، ئىبراھىم كورنن مەممەدى
- 10- بىندە حامەد ئاغايى سىندېلان
- بىرۈككا 11250 ل سەر مۇرا ۋى ھەبە، ئىشنى ھىدى
- دگەھىت كو ئەف نامەرىن ل قىن سالىن ھاتىۋو
- ئىسىن
- 11- بىندە اسماعىل ئاغايى گوليان
- د مۇرا ۋى دا ھەر ۋەكى ئىسماعىل كورنن ئىبراھىمى
- ھاتىبە
- 12- بىندە عىد القادر ئاغايى گەردىان (گەردىيان)
- 13- بىندە زېر ئاغايى بىرۈيان (بىرۈزىيان)
- 14- بىندە عىدى ئاغايى موزولان
- د مۇرا ۋى دا ھاتىبە، عەبدى كورنن سىلئمانى، ۋ ئەم
- نزالىن كالىن پەيۋەندىيەكا ۋى ب عەلى ئاغايى
- بالەئەبى قە ھەبە پان ئە
- 15- بىندە شىقان ئاغايى سوزجىيان (سوزجىيان)
- 16- بىندە بېرام ئاغايى ھەركىيان (ھەركىيان)
- 17- بىندە عەمر ئاغايى زىباريان (زىباريان)
- 18- بىندە قىلان ئاغايى شىرفان (شىرفان)
- 19- بىندە كىلىش رىش سەفەد ارگوشيان
- ئىكك ز رىھسەبىن ئەرگۈلئىيائە، ۋ د مۇرا ۋى دا
- ھاتىبە، عەبەد ايان عەبەد، كەلەش
- ئەفە ئاغا ۋ بەگىن ئەفەرى بون، ۋ ز شىخ ۋ مەلا ۋ
- سەبىيان، ئەف ئاغا ل سەر بەلگەنامەبىن ھەبە،
- 20- داعى شىخ نور الدىن بىزگىن شىخان موزولان
- ۋ ئاشكەرايە كو ئەو شىخ نورەدىن بىرىكىيە، ۋ
- د ھەبەك زىندەران دا ھاتىبە كو شىخ نورەدىن
- ز پىشەقەتەن مەلا يەحىيە موزورى بوو، بەلن
- ئەف عەلەئىيا ۋىن بۇچوۋىن ئاشكەرا دگەت، ۋ
- بەلگى شىخ نورەدىن زى ل دەسبەكك ئىكك ز
- ۋان كەسەن بىت بىن باۋەر ز كۆلنن مەلا يەحىيە
- كۆرى پاشى پىشى ھەنگى ئەمورسەبىيا كۆلنن
- مەلا يەحىيە بۇ ۋى ئاشكەرا بىت ئەو ۋى زى خۇ
- دەبە د گەل قان مۇرغان، ۋ ئاشكەرايە كو شىخ
- نورەدىن ئىكك ز ئەفەبىن مەلا يەحىيە بوو، ۋ د
- مۇرا شىخى دا ھاتىبە، عەبەد نۆرى 11250 ۋ ز
- قىن زى دىتە زانن كو نامە ل قىن سالىن ھاتىبە
- ئىسىن
- 21- داعى شىخ عىد الغفور بىزگىن شىخان
- بىرىكىيان
- د مۇرا ۋى دا ھاتىبە، عەبەدغەفورى كورنن مەممەدى،
- ۋ د شەھەرا مالىئا شىخ شەمسەدىن
- فوطب دا، ئەۋا ز لاپىن شىخ مەمەدوۋىن
- بىرىكى قە ھاتىبە نورسەكك شىخەك ب ئاقىن
- عەبەدغەفور ھەبە دىنە كورنن ئەمەد ئەكو
- مۇمەمەدا كورنن شەمسەدىن كورنن ئىسلام،
- كورنن شەمسەدىن، كورنن شىخ عەبەدزەھمان
- كورنن شىخ شەمسەدىن مەن بىن ئەمەلنى، ۋ
- ئەز نزانم ئەفە دىن ھەر ئەو بىت پان ئە
- 22- داعى سەد ئەبەدە مەفتى زانۇ

۳۰- داعى سەلىمان مەغپول قلعەد ەمەيە.

۳۱- داعى ەبە اللە مەغپول قلعەد ەمەيە.

د مۇزا وى دا ەائىيە، ەبەدوللاھ كورۇ لەھمەدى.

۳۲- داعى ابراھىم مەغپول قلعەد ەمەيە.

د مۇزا وى دا ەائىيە، ئىبراھىم كورۇ لەھمەد.

۳۳- داعى ەمر مەغپول قلعەد ەمەيە.

د مۇزا وى دا ەائىيە، ەومەر كورۇ مۇسەبى.

ئەف ئاھىدە كەنگى ەائىيە ئىسىم:

ەمر چەندە دەرۋەك ئىسىمىن ل سەر فى بەلگەنامىن ئىنە زى، بەلى پىر ل ئىشانەكن د ئاھەرۋەكن دا ەنە دەرۋەك ئىسىن بۇ ە ئاشكەرا دكەن، كە ساللا ۱۱۲۵- مۇشەخەئىيە اهراتىەر ساللا ۱۸۳۵زىيە، ل وان.

ئىك ئەفە دەرۋەك ب ئاشكەرابى ل سەر مۇزا شىخ ئورۇمىدىن بىرىكى، و حامد ئاغابى سىدى ئىتە بىش.

بۇ د جەھەكى دا ل بەلگەنامىن ەائىيە، ل خۇ سەلىم پاشا ب ئاقرى ەجمەن چوويە بەتدا، چوئكى ئەقى بىنەغنى ەمى رىيىن دچنە بەغدا گرلىنە، و ز فورتەل خورن ل قان پۇزان شەھزادى ەجمەن زى ەرا، و ەمە دىارە كە ئەف سەلىم پاشابى بەمىس زى ەائىيەكن ئەوە بىن رەسول بەگىن براىن مېرىن كېرە ساكىن ئاكىرى پىشى ئەو سىندى و ئىسماەل پاشا زى رەفى و فەستا براىن خۇ مەمەد سەئىد پاشابى كرى ل ئامىدىن و شەھزادى ەجمەن بىن كە ئىنئارەت بۇ مەنا وى ەائىيەدان شەھ ەمەن مېرالىن كورۇ فەتخ ەئىيە ئەوون ل ساللا ۱۸۶۱ مىرى سىن، بەرى ئوگە مە كۆنۋوون ل پائىرا ساللا ۱۸۶۲ مېرىن كۆرە ەپىش كىرە سەر نەفەرا ئىزىدىان، و ل ساللا د بووف دا وى ەپىش كىرە سەر ئامىدىن، و پىشى ئورۇنچەكە دىز ئەو شىا ئامىدىن بىسەنت، و ەنگى مەمەد سەئىد پاشا و براىن وى ئىسماەل پاشا شىان برەفن و خۇ فورتال بگەن، و مېرىن كۆرە مۇسە بەگىن براىن مەمەد سەئىد پاشابى دانا سەر

د مۇزا وى دا ەائىيە كە ئاقرى وى ەبەدوللاھىن كورۇ مەمۇبىيە.

۱۳- داعى سەيد ەبەداللە مەفتى ەقرە،

د مۇزا وى دا ەائىيە كە ئاقرى وى ەبەدوللاھىن كورۇ طەغەبە.

۱۴- داعى شىخ بونىس ئىبىب شىخ سوسىدى.

ئەف بەغفا بوبماھىبىن مەن ئەزەلى باش بىخونىم كائىن سوسىدى پان سوسىتىرى پان ئىشەكن دىيە، د مۇزا وى دا ەائىيە، بونىس كورۇ خەلەفى.

۱۵- داعى سەلمان ئىبىب شىخ ەبەد ەلەزىز

د مۇزىن دا ەائىيە، ەبەد ايان ەبەد، سەلگان.

۱۶- داعى سەيد رشىد سەيد قلعە ەمەيە،

د مۇزىن دا ەائىيە، رشىد كورۇ مۇھەممەدى، دىزەت، زىارەتكىن ئاقدار ل ئامىدىن ەمىوون دگوتىن زىارەتن سەبىد مەمەد رشىدى، ەمر ەمە سا مزاكەفەك زى ب ئاقرى وى ەمەوون، و بەلگى ئەو ئەفە بىت.

۱۷- داعى مەلا سەفە مەفتى قلعە و ەمەيە،

د مۇزا وى دا ەائىيە مۇھەممەد كورۇ غوبىدى، و دىت ئاقرى وى بىن ئەلم مەمەد ئەسەدە بىت، بابىن وى غوبەدوللاھ ئەفەندى كورۇ مەلا مەمۇبىدىن بەمىدىن بىن ئاقدار، كە سەبەدىن مەلا بەمىدىن مەزورى و مەلا خەلپىن سىزىن بۇو، بىتەن وان ل كوندق اېھۇس، ئەكە كە ئىك ز كوندىن مەزورى زۇرۇبانە، و ئەو ز مالىئەكە ەلمى پان ئاقدارن ل نەلمىن، مەلا ئەسەدە ل جەن بابىن خۇ ل ساللا ۱۲۱۳ مىش ۱۸۶۷ ز) بۇو مەفتىن ئامىدىن و ەمەنا مەنا خۇ ل ساللا ۱۲۵۱ زى ەمر مەفتى بۇو.

۱۸- داعى مەلا مەمەد فاضى قلعەد ەمەيە،

د مۇزا وى دا ەائىيە، مۇھەممەد كورۇ جەسەلى.

۱۹- داعى مەلا مەمەد خەلپى ەقرە.

ئەفە ەك شىخ و سەبىد و زانا، و ز بلى وان چار ماقوللىن ئامىدىن زى مۇزا خۇ دانا، سەر فى بەلگەنامىن ئەو زى ئەفەندە.

۱- ۋەسا دېارە كۆ مەلا بەھىيەن سۈپىرى دەۋرەكنى مەرن د خاپاندە خەلكنى مەلەرا بەھىيەن دا كىرەبۇ. خەلا ۋان بۇ مېرى كۆرە يەكەنە پىشەنەن، ۋ ۋى مەلەمەن خۇ بىن دەپى بۇ قىن تارەنەن ب كىرەنەبۇ. ۋ قەتۋەكەن دەپى ئىخەسە د خەمەنە سىياسەتەمەكا خەلەت دا، ۋ كۆنەنە خەدەن قىن نامەن دەننە زەننەن كۆ ۋا خەلا نەكە مە ۋ خەلە د دەۋرەن مەلا بەھىيەن باۋەر دەر، بەلەن ئىدى رەمەن ل بەر مە دېارە، ۋ دەكى مە زەن ئەف كەرە بىن ئەمەن دەۋلەن ۋ ئەمەن نەۋەن خەلى جىنۇۋىيە لەۋ ئىدى ئەم ۋى قەبۇل نەكەن. ۱۱ ۋ ۋ قىن كۆنەنە ۋان دەننە زەننەن كۆ دىت مەلا بەھىيەن خەلەك ۋەسەن لىن گەھەدەت بىت كۆ ھېرەشا مېرى كۆرە ب ئەمەن سولتەننى ۋ دەۋلەننە ۋ ب نەگەھەنەنە ۋانە. بەلەن پىشەنەن ھەكى بۇ ۋان دېارە كۆ ئەف كۆنەنە دەۋرە ۋ خەلە بۇ، ۋ نە سولتەننى ۋ نە دەۋلەن نەگەھ ۋ قىن مەسەلەن نەنە. لەۋ ئىدى لەۋ كۆننەن مەلا بەھىيەن قەبۇل نەكەن.

۲- ھېرەشا مېرى كۆرە بۇ سەر دەۋەرا بەھىيەن قەمەتەمەكا دى ئىزەبەن نەبۇ، ۋ ئەۋ خەلە ۋى نەبۇ، ۋەكى ۋ ھەدەك لایان قە دەننە سەلۋەنەن، ھەر چەنە ئەۋ ب ۋى نەقى ھەبۇۋەن، ۋ پىشەنەن ئىزەبەن د قورەنەنەن دا ۋ با ھەر ئىكەن دى پەر بۇ، بەلەكى ئەۋ نەشەن ئەشەكەرى سۇران ئەنەبە سەرى كۆرەنەن ئىزەن ۋەكى ۋ قىن بەلگەنەمەن دەننە ۋەرگەن، ۋەكى ۋى ئىنەبۇ سەرى كۆرەنەن مۇسەلمان ۋى، ۋ ئەگەر ۋان خۇ ب ھەنەن قەلە كىرەت كۆ لەۋا ۋان دى ئىزەبەن جىھەد ۋ خەمەنە دەپى بىت، ئەرى ۋان ب ج ھىجەت خۇ ب ۋى قەلە كىرەنەن با ۋان ئەنەبە سەرى مۇسەلمانان^{۱۲}

۳- نەقىسەرىن اگازەنەمەن ب نەشەكەرىن دەننەن لەۋا مېرى كۆرە ۋ ئەشەكەرىن ۋى ئەنەبە سەرى مۇسەلمانەن دەۋەنەن، مۇسەلمانان ۋى ۋ نە ب تەن ئىزەبەن، چە خارەن ۋان ب چەف نەدەننە ۋ ب كۆف ۋى ۋ باب ۋ ۋەرەن خۇ نەبەسەننە. ئەۋ ۋى ئەنەبە مۇسەلمانان ۋ ۋەرەننە ئىخەسەنەن ۋ ۋرەن ۋەك ئەبەد ۋ جارىيەن، كۆ ئەشەكەرى سۇران ئەف چەنە كىرەنە، ۋ ئەگەر كەسەك بىرەن، بەلەكى

نەشەن مېرەننەن ل نامەننەن ۋ قەگەرىا رەۋەنەن، ئەف چەنە ل سالا (۱۲۵۰مىل) بۇ، ۋ پىشەنە مېرى كۆرە رەھبە رەۋەنەن، خەلەك دى مۇسە بەگەن رەبۇن ۋ ئەۋ ئىخەسەت ۋ بىرەن ۋى مەمەد سەعەد جەرەكە دى كەرە مېر، ۋ گەھە مېرى كۆرە ئەف چەنە زەننەن دەۋەرە ھېرەن كەرە سەر نامەننەن ۋ قىن جارىن ب دەۋەرە سەرىدەرى د گەل خەلەكى كەر، ۋ گەھەك كۆنەنە ۋ ئىخەسەنەن، ۋ ئەلەك ۋ ۋان بىن ۋى كۆنەنە مەمەد سەعەد پاشا ب خۇ بۇ، ۋ ھەدەك زەننەن مېرىكەن نەشەكەرا دەكەن كۆ مېرى كۆرە ئەۋ د گەل بەگە ۋى ۋ دەۋەرەن ۋى جۇسەن بەگ ۋ قەسەم بەگ كۆشەن^{۱۳}، ۋ د قىن رەۋەنەن دا ئەسەمەل پاشا نەبە جەرەكە دى بىرەنەت ۋ خۇ قورەنەن بەگەت، ۋ قەسەم دەۋەرا نەۋەبەن بەگەت، ۋ پىشەنە دەمەكى ۋ مەنا ۋى ل ۋىرە ۋى قەسەم مېرگەھە مەكەرىيەن كەر، ۋ داۋارا ھەرىكەرىن ۋ مېرى جۇنەمەنەن نەۋەرەلەف بەگەن كەر.

ۋ نەقىسەنە بەلگەنەمەن دەننە زەننەن كۆ دەمەن مەمەد سەعەد پاشا ھەبەنەن، ۋ ئەسەمەل پاشا رەقى ۋ خۇ قەشەرىن، ھەكى ئەف ئەمە بۇ سولتەننى ھەبۇۋە نەقىسەن، چەنەكى خەدەننە نامەن پەر ۋ جەرەكە ب نەشەكەرىن دەننەن، ئەسەمەل پاشا بىن ل نەك مە، ۋ مە ئەۋ پارەسەننە، ۋ دەمەن ئەۋ داۋەرەن ۋ سولتەننى دەكەن كۆ ئەۋ خەلەنەن بۇ ئەسەمەل پاشا ۋىرەن، ۋ ۋى بەگەنە مېر، بەلەكى ۋى دەننە زەننەن كۆ مەمەد سەعەد پاشا ئەمەبۇ، ئەگەر نە، ئەۋ دا ۋ سولتەننى خەلەن ئەۋ بىتە مېر، چەنەكى بەرى ھەكى مېر ئەۋ بۇ، بەلەن ئەفە ئەنەبە كۆ مېرى كۆرە ھەكى ئەۋ كۆشەنەن، ۋ ھەر چەۋا بىت، ئەف رەۋەنە ل سالا (۱۲۵۰مىل) بىن جىنۇۋىيەن.

ۋ بەر قىن چەنەن ئەم دەننەن، مېرۇكا نەقىسەنە قىن بەلگەنەمەن دەننە سالا (۱۲۵۰مىل) ۱۸۳۱زا بىت.

ھەدەك ئىبەننى ل سەر نەقىسەنە بەلگەنەمەن
ب خەدەنە قىن بەلگەنەمەن ھەدەك ئىبەننى ل سەر نەقىسەنە ۋى ل نەك مۇۋەنە پەبەنەن، ئەۋ ۋى ب كۆرەنە ئەنەبە،

ھالىياتا مېر سىزىمىيان ئەرا و بەرا بووېون، ھىمەك ز وان دىگىرى و كوشى بون، و ھىمەك رەقى بوون و نەرىمەر بووېون، و چو نەستەلەك وان ئەبوو، ئەو ئالېتە ھىزىكىن كىو وان كوتەكى ل فان سۆزىان كىرىت ھىمە ئەو قى نامەين بىلەپسەن، و بۇ سۆلتانى بھىنەن.

۱- تىشەن بالكىشە د نامەين ما ئەو ھەر چارەگا ئەو بەھسەن مېرى كۆرە و كۆما بى دىگەن، ئەو وان ب ناسنالىن بېھىخت و بېرەپىشت ئاف دىگەن، ئىشەن ھىدى دىگەھىت كىو زولما وان ز ئوخىيان دەرىس بووېو و كىر گەھىشەبوو سەر ھىستەرا

۷- ز لاپەكى دى قە ھىمەبونا مۇرا مېرى شىخان بى ئىزىرى و ئاغابى بەلان، ب رەخ مۇرا شىخەكىن بەكى شىخ نوورەدەين بىرىكى، و ھىنەبىن ئاكرى و ئامىدى و زاخۇبى، د گەل مۇزىن ئاغابىن ھىمە غەمبەرىنەن بەھىتان، ھىدى دىگەھىت كىو ھىلەپسەن كوردەن بەھىتان ب مۇسلمان و ئىزىرى قە ئىك ھىلەپسەن بوو، و ئەو ھىمە ئىك بەسەك بوون، و وان ب ئىك چاقى بەرى خۇ دا قىن زولما ئەشەكەرى مېرى سۆران د گەل خۇ ئىتارى، و مۇسلمانەن دەھەرى ئەف كىرە ۋەك كىرەكى ھۇقانىە و بېھىخت دەپت ئە كىو جىھاد و كىرەكى پىرۇز بەكى مەلا بەھىلى و پىشەقانىن بى دىيا خەلكى ئى بگەھىن.

ئەفە مەزىنكەتەك پت بۇ ھىسەن ز لاپى وان قە دا ئەو پىشەقانىيا ئەولەتىن بىن ب نەست خۇ قە بىن، ئەم دى بىزىن، ئىمراگىرا دەھ ز شىخ و سەبىد و ھىنى و مەلەبىن دەھەرى ل ئاكرى و ئامىدىبىن و زاخۇ و بىرىگان- ھىدى دىگەھىت كىو ئەف خەبەرە ئىشەكىن راستە و دەھ تىدا ئىنە، ئەگەر چاوا ئەو دا مۇرا خۇ ھاقىنە سەر قى دەھە ھىمە مەن!

۸- ئەو ئاغا و زانا و ماقولەن ئەف نامەين بۇ سۆلتانى مۇركىرى ل مۇمەھىيا نامەيا خۇ ئالەكەرا دىگەن كىو مېرى رەۋەندىرى كوتەكى ل وان كىرىپە كىو ئەو نامەمەكى بۇ سەنەبۇلن بھىنەن، تىدا پىشەقانىيا خۇ بۇ بى ئىشا سۆلتانى بەن، بەلى دەپت كەسەن بەھەلەپىدار ل سەنەبۇلن باش بزان كىو ئەف نامە ئە كىو با دى ئەو ب كوتەكى ل سەر ئاقىن وان ھاتىبە ئىپسەن، دەرىنەن ز بۇچوونا وان با بۇرست دىگەت، و كىو ئەو ئە د گەل مېرى رەۋەندىتە، و قەت ب خۇكەن بى درازى ئىنە، ئەو ئەگەر ل پالەمۇزىن نامەيا دى ب ئاقىن فان كەسەن د ئەرىشەن ئۇسمانىيان ھانە دەن و تىدا ئەو پىشەقانىيا مېرى كۆرە بىگەن، دەپت بىنە زانىن كىو ئەو ز دەھ و ب كوتەكى ل سەر ئاقىن وان ھاتىبە ئىپسەن.

۹- دەمى فان سۆزىان ئەف نامەبە ئىپسە مېرىن

زىھەر:

۱. سەرھالىيا ھىزىشا مېرى كۆرە بۇ دەھەرا بەھىتان، د گەلەك زىھەرەن دا ھاتىبە، و ل قىرى مە كورنىبەك ز وان زىھەرەن بەرگىنىبە، ز وان زىھەرەن - بۇ نەۋىنە - التاريخ العراق بين احتلالين، با غەبەس ئەلەھىنەۋى، البىرەبى، با صەبىق مەملۇجى، الأكراد فى بھىتان، با ئەنۋەر ھانى، الأمىر الكردى مېر ھىمە الروندى، با جەمەل نەبەز، و ئەو كىشەين ل سەر بىرۇكا سىرگەھا پامىيان ھاتىبە ئىپسەن
۲. ب ھازىرگىرىيا ھەرىو ھەققان نزار كولى، و ئامەن كەھەرى ئەف بەلگەنامە ھاتىبە قە گەھەستەن، ئەو ئەم سۇپاسىيا وان دىگەن
۳. صەبىق مەملۇجى، البىرەبى، چاوا بوون، ۲۰۱۰، ص ۷۰
۴. د. عباد عبد السلام، رؤف، المعجم التاريخى لإمارة بھىتان، أبريل، ۲۰۱۱، ص ۳۳۲

كوتاهىيا مىرگەھا بەھدىنان و مىرى وىي زانا و وەلاتپەر وەر نىسماعىل پاشايى دويى

سەئىد دىرەشى

پىنلىككەلتىنغە چوو پىللىت باين پىنلىككەلتىن ھەر دارەك ل دىباين ھزانە بەلى ئەف ھەردو دەولەتت كەفتار ھەر مائە سەر كوتەكى و زۇپىا خۇ . د گرتكا ئىكىز ژ سەمسالىيا نۇردى زى دا - تركيا لوسمانى ل سەر وان لىككەگرتىت رتفەبەرىن ئەولت سولتانى لوسمانى مرادى سىپىن (۱۶۷۱- ۱۶۹۵) چىكىرىن ھەر ما ئىكە وەلات ل سەر ۱۱ ئىالەتا ھاتىبو لىككەگىن ئىالەت زى ل سەر ۱۱۳ لىواليا ھاتىبو لىككەگىن ھىزارا لىواليا گەھشنىبو ۱۸۰۰ان لو ئەف لىككەگىنە ھەتا سالا ۱۸۴۶ان ئەھاننە لىقانن و وەكى خۇ مان^(۱) .

پشتى سالا ۱۸۴۱ان، جوكمەتا لوسمانى پىكولتت سەن گىن كىو سەرۇبەرىن خۇ پىن ئىپورى و ھەسكەرى و رتفەبەرىن بگۈھۇرىت، وىن چاقدا دەولەتت ئىپورىس پىت پىنلىككەلتى و خوران قانۇن و سىستىم دەولەتا لوسمانى زى دەست ب گۈھۇرىنا كىز، گەلەك نىقت ل سەر كاتىرىن گۈھۇرىن، گەلەك قانۇن دەرىخستىن، بەلى كەسەك د دەولەتىدا تىبوو وان قانۇنا پىنخىتە دىبالىن كىرىرى دا ھەمى فەرمانبەر و خەبىتكارىت

نامىمىن، پاتەختىن مىرگەھا بەھدىنان، وەكى گەلەك بازىر و پاتەختىت دى پىت مىرگەھىت كوردا، جەپىن ھەزارا ئاقەدانى (ھىزارە) و بازرىقانىيا كوردا بوو، دىسا وەكى گەلەك مىرگەھىت كوردا دېرۇكا وىن زى ھىنلىتا ئەھالىيە موخل و بىزىتەك كىن و گەلەك راپەستگەھىت بەركەلتى زى د مىزۇويا وىدا ھىنلىتا دقەشتارىتە، ئەم دىمىن ب رىكا فەكولتىن ل سەر شوپنارىت وىن و دىسا سىر و رانەت وىن گەلەك كوزى و فولاجىت ئارى رۇھن كەپىن .

رەوتتا دەولەتا لوسمانى د

دەسپىكىت سەمسالىيا نۇردى دا

ھەردو ئىمپىراتورىت كەلتىن و خىلۇلە و ھەرقەتە پىت ئىسلامى، ئىمپىراتورىيا لوسمانى و يا ئىرانى (قاجارى)، د چەرخىت ئىپور و دىزى دا خۇ ل سەر كوتەكى و زولم و زۇرىن ئالفاكروبو و ب ئاللى دىنى ھەمى مەلت و دىنەت و ھىزىت جودا دەھىشانىن و پىن دكىن، دىبا ھانەگۈھۇرىن، ئىپورىيا بەر ب ئاقەدانىن و

كۆ كۆرۈستەننى ۋەك مەككىن خۇ بېھىت و بۇ ۋى بېھىت دەولەتتە ئورۇپى ۋى رىك لىن ئەگرت و بەلكى ھارىكارىيا ۋى ۋى ئى سەرھەلمەنت كۆردا كىر و كۆرۈستەن كىرە كۆرى مەسلەھەنت خۇ ئاقدارىن ئەلمەن بىن لەشكەر مارشال ھىلمەنت ۋىن كارل مۇلتكىن (1800-1891) ئەۋىن كۆ بىب العالى د ساللا ۱۸۳۱ ھەننا ۱۸۳۹ ۋى بۇ خۇ كىرە ھارىكار كۆ لەشكەرنى ئوسمانى لىۋىف ئاۋاپت ھەققەرخ بىسەرۋىر بىكەت ئەۋ ۋەكى مەنتەش كەقنە دىئاف لەشكەرنى ھافىز پاشاى دا و كەقنە دىئاف شەرادا ۋى ۋان كۆرۈنت بەرامبەر سەرۋىرىيا ئوسمانى يا ھىنگى سەرھەلمەن^{۱۷}.

ھەر ل سەر داخارا مۇلتكىن و سولتان مەھمۇد ۋى مەككىن پىرۇسىا قىرىندىش قىلۇپىلەن ۋىن چار ئەقسەرىت دى ھەر بۇ مەرھە ئىپىكنا لەشكەرنى ئوسمانى ل پەھىرا ۱۸۳۷ ۋى ھارنە سەمەلىۋى^{۱۸}.

گەلەك ھارىكارىيەت دى ۋى بۇ دەولەتا ئوسمانى ۋى لىن ئەۋرۇپاقە ھاتن و ئەقەن ھارىكارىيا ئىنكا ۋەك كۆ ئوسمانى بىشەن ئىك ل ۋىف ئىككىن ھىرگەھىت كۆردا بەھرىنەن كۆ ئىك ۋىنا ھىرگەھا بەھىنەن بۇۋ يا كۆ ئىسماعىل پاشاىن كۆرى مەھمۇد ئەپار پاشاىن بىرئە دىر كۆ د چەلد بەرىغەنت بېھت دا ب دىۋى ۋى ل سەر قى مېرى و خۇراگىريا ۋى بەرامبەرى ئىزىشەنت مېرى كۆرە ۋى لايەكى و پاشى ئىزىشەنت دەولەتا ئوسمانى بۇ سەر ھىرگەھا بەھىنەن بەھس كەن

سەرھاتىا ئىسماعىل پاشاى دگەل

مېرى كۆرە و پاشى دەولەتا ئوسمانى

كۆرتەك ل سەر ۋىنا ۋى

ئىسماعىل پاشا ل كېرى ۋى دىكېۋىيە؟ ئەم ئازىننا ئېرگۈ باىن ۋى مەھمۇد ئەپار ل گەلەك جەھىت بەھىنەن خۇجەھىۋىيە ۋىر قىن چەندى ئەم ب دىۋىنى ئازىن كالا ئاكرىن ئاھىدەن كەلا قۇمىن ئان ل جەھەك دى بىن قى ۋارگەھى ھائىيە

ئىمپراتۇرىن دگەنى بۇۋىن و ئەف سەرۋىرگەھى ئەسلاخەنە چ ۋىنا ئەھەتتە بېھىنەن چىكىنى ھۆكەمنا ئوسمانى ھەر ل ۋىف ئاقلن بەرى بىرئە دېۋى ئەۋىن ۋىنا سەرۋىرىيەكا شەرگەھى ھىرگەھى چىكەت و سەرۋىرىن ئەشېرى و ئازما ھىرگەھان بەھرىنەنت و ھەر كارەك د بىن سىبەرا ۋىنا بىرئە بچىت ئەقەن چەندى ۋى دىكەكا مەن ل سەرۋىرىيا ھىرگەھىت كۆردا دا ب ھەسى لاپاقە كۆرە كەقنە بىن كەقنەنەن و بەرگەھىت شەر و چەنگال سەر ھەتتە ئەكەن ئىدى ئەچارىۋىن بەرھەتەن ۋى خۇ ۋى ھىرگەھىت خۇ و سەرۋىرىيا خۇ بىكەن

ھەر د قان دەما دا ئانكۆ ۋەھاقىنا ساللا ۱۸۳۹ ۋى لەشكەرگەھا ئوسمانىيا ھەمبەرىن ھىزىت مەھمۇد ھەلى پاشاىن مەسرى ل ئازىننا ھەلۋەتەن كۆرۈنەمەكى پىشنى ۋى شەرى سولتان مەھمۇد ئوسمانى ل پائەختى ھەر و سولتان مەھمۇدەجىد بۇۋ سولتانى ئوۋ بىن ئوسمانىيا پەھىرا ۱۸۳۹ ۋى فەرمانا ئەنرەمەن ل پائەختى ھەتتە ھەلەننەن ئەف فەرماتەھلەننەن ھەم د بىرۇنكا ئوسمانىيان ۋى ھەم ۋى بىرۇنكا ھىرگەھىت كۆردا دا خۇدەن خۇ گىرگىيەكا گەلەك مەرتىۋى ۋى بەرگۈ ب ۋى فەرمانى سىياسەتا ئوسمانىيان يا ل سەر بىنەن ھىلمەندىيا ئەھمەدى مەركەزى» ھات ئەكۋەھاسەن بۇ بەرگەلەك ئوۋ بىن ھىرگەھى^{۱۹}.

ۋىر ھەرئەبۇۋىن و خۇلۋەبۇۋىن قىن ئىمپراتۇرىن ئىدى خەلگىن بىلى چاقن خۇ بەردا ھىرانگىرىيا ۋى يا بەررەھ ۋى رەھمكى ئوۋرىسى ھەندەك پارچە ۋى لەش ۋى ئەقەنەنەن و ۋى رەھەك دى ئەۋرۇپا گەلەك پارچە ۋى لەش ۋى ئەقەنەنەن ئىدى ھەفركىيا دەولەتا ل سەر فەرقۇۋى ۋى دىۋار بۇۋ بەلى دىسا ۋى ۋان ئەقەيا دەولەتا ئوسمانى ب دىۋىنى بىكەقەنت ۋى ھەندەك لاپاقە پارچە پارچە كۆرە ۋى ھەندەك لاپاقە ۋى دەستىن خۇ دنا بەر كۆ نە كەقەنت

ۋىرگۈ كۆرە گەلەك ئىزىكى شەرگەھا دەولەتا ئوسمانى بۇۋىن و كۆرۈستەن دكەقنە سەر ئوۋىۋىن پائەختى دەولەتا ئوسمانى پىنكۆلەنت مەن كىن

مووسا بەگ، سەئىد بەگ، ئىسماعىل بەگ كەملىنە دەمۇركىپىدا ل سەر مېرگەھى¹¹.
سەئىد پاشا و ئىسماعىل پاشا ھەردو دىنە كورنەت مەھمەد ئەپار پاشاى، سەئىد پاشا شىبا براين خۇ ئىسماعىل پاشاى قاجال كەت و بىكىشىتە رەخىن خۇ و پاشاى ل سەر مېران بەگى و مووسا بەگى بىسەرگەھىت بەلىن پا سەرى دەست ب خوكمى يەكەت سەرھەلدا و ئارتىشىت ئالغۇشى ئىكەت ل دىۋىت ئىكەن پەيدا بوون¹².
د وى دەھىدا مېر ئىسماعىل دىپتە مېرى ئاكرى و سەئىد پاشاىن براين وى زى دىپتە مېرى بەھدىنان ل ئامىدىا پائىلەخت خوكمى خۇ دىگىنىپت.

سەرھەلدا ئارتىشى

امىر ئىسماعىل ب بەرھەمى د شەرىدا بوو، ھەم ل دىۋى مەۋقەت خۇ، ھەروەسەن دىۋى ئىرتىشىت مېرگەھا سۇران يىت مېر مەھمەدى كۆرە بۇ سەر ئاھا سەرھەرىيا وى كرىن¹³.
پىشىنى غەلى ئاغابىن مەزورى ب دەستىت مېرى ئىزىپىا غەلى بەگىن ھاتىبە كوشىن، غەلى ئاھا زى مامىن مەلا بەھىباىن مەزورى بوو، مەلا بەھىباى داخار ز مېرى بەھدىنان سەئىد پاشاى كىر كىو تولىت وى ز ئىزىپىا قەكەت، دىارپو كىو سەئىد پاشا ئاگېرىن مېرى ئىزىپىا بوو و چ بۇ ئەكەر، ئىنا رابوو چوو ئاكرى ئىك ئىسماعىل پاشاى، كىو ھىنگى ئەو خاكەن وىرى بوو، وى زى كۆھن خۇ ئەدا مەلا بەھىباى، ئىدى بۇ مەلا بەھىباى مەسۇگەر بوو كىو دەستىت بەھمەلا مېرسىقىدىنان مېرىت بەھدىنان، د كوشىننا وىدا ھەپە، ئو مەلا بەھىباى بېپار دا كىو ئۇلا خۇ ز مېرىت بەھدىنانى قەكەت¹⁴.

مەلا بەھىبا رابوو (قىسقا رەۋاندېز كىر و چوو ئىك مېرى وى يىن سەرگەرم مەھمەد پاشاى، ئەۋىن ئاقدار ب امېرى كۆرە) كىو ئىرتىشىن يەكەت سەر مېرگەھا بەھدىنا و ئىزىپىا، ئەفە گەلەك ز دىن مېرى ھات و مەلاى زى فەتۇ بۇ ئىدا و جەلال كىر، ھىسا دانا كىو دەسپىگىن ئىرتىشىن يەكەت سەر ئىزىپىا، ئەگەر ئەفە

سەر دىپاىن، ھىسا ئەم تىرتىن زى كېز سال بوۋىپ، بەلىن دىۋى پىگولۇن كەپن كىو ھىسەگىن ز ئىندارىيا وى قەروپىشىپىن، بەلكى بىشىپىن خۇ ئىزىكى سالىت زىباكىبوونا وى يەكەپن.

ل ۱۸ مەھمەد سالا ۱۲۱۲مىش ۱۷۹۸ ز ئىسماعىل پاشا اباپىرىن قى ئىسماعىلى، كورن بەھرام پاشاىن خەدانى ئامىدىن ھەر كورن خۇ بىن بچوۋىك مەھمەد ئەپار كىرە مېرانگىرى خۇ¹⁵.

ئەف ئىسماعىل پاشاىن دىۋىن، كورن مەھمەد ئەپارى بە مەھمەد ئەپارى ئەو ب ئالغىن باين خۇ ئىسماعىل پاشاىن ئىكەن ئالغىرىپە مەھمۇد العباسى دىۋىت، مەھمەد ئەپار كورن ئىسماعىل پاشاىن ئىكەنپە و ز ھەمى براپىت خۇ يىت زىنا ئىكەن بچوۋىكەرا¹⁶. مەلا ئەۋەرىن مابى زى دىۋىت، مەھمەد ئەپار ز ھەمى براپىت خۇ بچوۋىكەر بوۋىپ، ۋەخىن باين وى مېرى، ھىشىنا ئۇلاز بوو و ئەمى وى ز ۱۱ سالا ئەمىۋى¹⁷.

ۋەخىن مەھمەد ئەپار د زىپىن ۱۶ ئىدا دىپتە مېرانگىرى باين خۇ، پا بەرئالقل ئەۋە كىو وى زى ئىن ئىناپە، ئەم دىشىپىن ب كۆترە ۋەسنا داتىن كىو پىشىنى ھىنگى ب دەھ سالا ئىسماعىل پاشا ز دايگىبوۋىپ، ب قىن ئىكەدانا ھەتىن ز دايگىبوونا ئىسماعىل پاشاىن دىۋىن دىۋى كەقىتە ئىزىكى سالا ۱۸۰۸ ز، مېرا وى زى كىو دىۋى ب دىۋى بەھمى كەپن، سالا ۱۸۷۱ ل بەغدا چوۋىپ بەر دىۋانبا خەدىن ل دىۋىت قىن ئىكەدانى ئىسماعىل پاشاىن دىۋىن ۱۵ سالا ئىناپە.

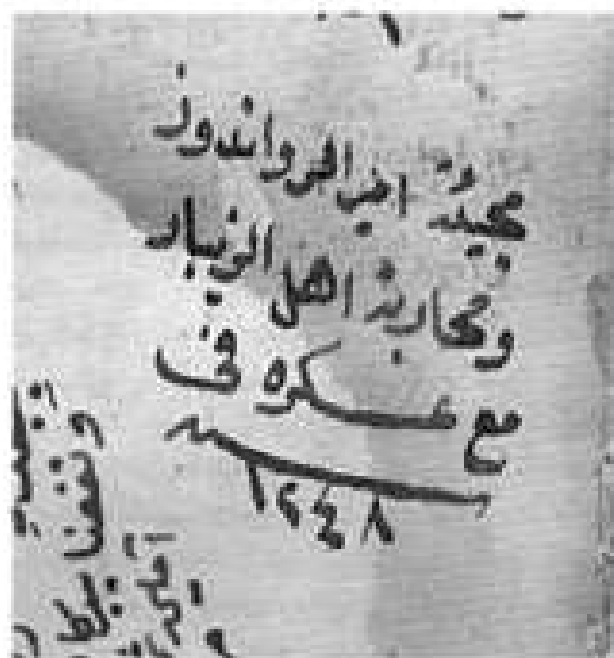
پىشى مەھمەد ئەپارى كى بوۋىپ

مېرى بەھدىنان؟

پىشى مەھمەد ئەپار مېرى، وى مېرگەھ سىپارنە ئىسماعىلى¹⁸، بەلىن براپىت وى ئىكەنەگىرتىن و دوتابى د ئاقبەرا واندا چىبوو.

سالا ۱۱۰مىش ۱۸۱۲ ز، رومەپ پاشا چوو بەر دىۋانبا خەدىن و چ مەھمەد (زوربەت) زى پاش خۇرا ئەھدىلان، زىپەر پىرى زى كورنەت براپىت وى مېران بەگ،

(۱) د سلفغان محمد سعید پسرلی موری

دوورېنچمن فن دوورېنچمن ليرېګس هېلمهګڼ
 فمګڼشا نيسماعيل پاشاي ميرنييت معرن
 کرن و بهرهفاتيپهکا دزوار کر پاشي نهچارپوو
 کو بهري بکهلمپته دهستيت دزمنيت خو، لاکړي
 بهردا دهسپنکا سالا ۱۸۲۲ز، لاکړي بهردا و خو
 گمهانده ناف نهشپرنيت زياريا، زياريا نهو
 پراست جعنا گهشپه لاهندين، پاتنهختن
 ميرګمها خو کو د وي وهختيدا د بن سرهروپيا
 برابن وي محمد سعید پاشاي دابوو^(۱)

د دهسنتپسهکا گهلمنا زي کو ب دهستن
 محمد سعید پسرلی موری هاتپه نفيسين سالا
 ۱۲۴۸مش/۱۸۲۲ز ليرشا ميری کوره دهسپنکريه،
 د نفيسيت، اميری رهواندزي سالا ۱۲۴۸مش،
 هاتپه و شم دگول خملکن زيارن کرپه)، کو
 ب عرهسي هوسا نفيسيه، اصحن امير الرواندوز
 ومحاربه اهل الزيار مع عسکره فن سنة ۱۲۴۸^(۱)

دوګومښت وهسا نياردګڼ، کو وهختن ميری

کر، هالپهت دن ميری بهدينانن د هموارا وان چپت،
 لیدی هنگي شمېرې وان زي بن خهلاله، چمکي ميريت
 بهدينانن هاريګاريا کافرا کر^(۲)

جارا لیکن ليريش بو سر ليرديخانن

(اسالا ۱۲۴۷مش/۱۸۲۱-۱۸۲۲ز) ميری رهواندزي
 لهسکرهګڼ معرن هملګرت و ل زېن بهدينانن
 دهرېز بوو و پين خو دانا سر ناخا کورهيت داسني
 فېرکريپکا بن هموارا لير، عملی بهګڼ ميری
 داسني ب لهسکرې داسنيافه چوو پيشين پشني
 شمېر و کوشننهکا گران، همسي رنک لن کرن و
 دوورېنچ کر و رهلي و مال و بچوپکيت خو هملګرن
 و چوو تورهامپن ل ناف چيا و ريل و نول و نهالانا خو
 فمشارت و پشپيا وان بهر ب هيسلن رهپين.

ميری ب شمېر و کوشننن هملقونا سر وان و ل
 کرن اکوپنچنا گهلمپته عملی بهګڼ و دوورېنچ کر،
 پشني هندهک زي کوشننن، عملی بهګڼ ب دهسکرهګڼ
 خو و مال و بچوپکيت خو دا نصت ميری ب لهز
 بارګڼ و هنلرنه پاتنهختن خو کو رهواندز بوو^(۱)

پشني ميری کوره فرا ليرپيا ليناپه و بشي کو
 ميريت بهدينا بهرهفاني ز ليرپيا کر، لیدی نصت ب
 بجهنپانا فنوا مهلا پمحيای کر، کو فعلا خملکن
 بهدينان زي با خهلاله زير کو وان پشنهفاتيپا کافرا کر

دهسپنکا ليريش بو سر ههمي دهفرا بهدينان

اسالا ۱۲۴۸مش/۱۸۲۲ز، ميری سوزان محمد
 پاشا اميری کوره ليريش کره سر ميرګمها
 بهدينان و بهر ب لاکړي فه چوو نيسماعيل
 پاشاي بهرهنگاريپهکا بهيز بهرامپهري فن همون
 کر، بهراف و رنگيت بهفري کرن و ناسپنګرن،
 شمېریت دزوار د ناقهرا وانا چينوون، بهلن پا
 هيزت ميری رهواندزي ب سرکپشپيا برابن وي
 رهسول بهګڼ پيشنه هالن و لاکړي نېخسته

ئەقىيا پاشانىن ل سىتەنبۇلى كىرە و ئەو بويىە پاشاين رەسمى بىن ئامىدىن ئىدى ژاوي ل ئىترى ئىسماعیلى دەست ب لىقېن و بىزاقىت دۇار كىرە كو ھىرگەھا بەھىدا ژ ئەمانى رىزگار كەت.

بارى گران بىن زفراندنا ھىرگەھى ژ دەستىت بىناپىدا كەفتە سەر مىلىت ئىسماعیل پاشاى و پىدەقى وىرى بىو كو ھەفال و ئاگىرا بۇ خۇ پەيداكەت و ھىزىت خۇ بىسەرۋىرگەت و ئامىدىن پاتەخىن ھىرگەھى بىزىنىت نەبوو از نېروى ھەركەفت و چوو اشۇبىن) ل كورەستنا ئىراتى بىسا دەسپىكر تاگېرىت خۇ ل ھىرگەھا خۇ و ھىرگەھا ھەكارى ژى كۆمكىن و ئەو و نۆرەبىن بەگىن مېرى ھەكارىيا بويىە قولپەك با ھار كو مېرى ھەكارىيا داخارا وى كىر بچىنە نك وى و كىرارىت خۇ پىت ئەشكەرى د وەلاتىن وىدا دەسپىكىكت ژىەرگو ئەم بىئىن ئەو (ئىسماعیل پاشا) قىن جارى بىن چوويە خوولەمىركا پاتەخىن ھەكارى و چل رۇزا ئىدا ماپە و كلفەز بۇ گىرگەر و ھىزىت تاگېرىت خۇ د ھىرگەھا خۇدا ھىرارىتەھا^{۱۱۱}

دووماھىا بىن دووماھى ھىزەك كو ژ ۱۵۰ كەسا نەبۇرى ژ ھەكارىيا چىكر و بەر ب ئامىدىن لىفا.. ئەو و شەركەرىت خۇ گەھىتەنە ئامىدىن پىت ھەركەھ ھەمى بۇ ھەگىرنە مېرى وىن مووسا بەگىن تاگېرىن مەھمەد پاشاين كۆرە دگەل ھەمى وان ھىزىت پىشكەرى د دوورىنچىدا كىرى ژىن ھەركەفتىنە چوو د ئامىدىن دا و كەس بەرھەنگارى وى نەرابوو ژوي دەستىن خۇ دانا سەر سەرۋىرىن وى^{۱۱۲}

قووناغا دوپىن يا ئىرىشا مېرى كۆرە

پىشلى ھىكى مېرى كۆرە بەر ب زاخۇبىن چوو و ئەو ژى ستاند و ل وىرى چوو جىزىق و ھەسكېقىن كەلا ھىزىتىن و لىسىنىن ژى كەفتە دىن كەھا وىفا^{۱۱۳}

امېرىن كۆرە ژ وان شەر و ئىرىشا زقىرى و دىت كو خەلكىن ئامىدىن ژاى دارەستىن وى مووسا پاشاى پىت رابوويىە سەر خۇ و ئەو بىن ل وەلاتى ھەرىخەستى و سەھىد پاشا بىن داناپە شوپىنا وى ژىەر قىن چەندىن

كۆرە ئاكىرى ستانى، ھىزىت خۇ بەر ب زىبارىن ھازۇنىنە شەركەكى مەن د ئاقىرا وان و ھىزىت زىبارىدا چىبوويە و سەلمان ئاغابىن زىبارى كو ئىك بويىە ژ سەرلەشكەرىت ئىسماعیل پاشاى د وى شەھىدا ھاتىبە كوشتىن كو دىق د بەرپەرىت پەنت دا دىزىتر ل سەر قى شەرى رابووستىن. (ئىسماعیل پاشا گەھىتە ئامىدىن ئەوى دگەل دەستەكا چەكارىت خۇ پىت دلسۆژ خۇ د كەلا ئامىدىن دا ئاسىن كىر پىشلى ھىكى مېر مەھمەد رابوو ھىزىت خۇ و پىت بىراىن خۇ زەسپول بەگىن كىرنە ئىك و ھەرمەن دا بىراىن خۇ كو بەر ب ئامىدىن بەھشىت وى ھىزىق دەھەر ھەمى د رىنكا خۇ دا راسالى ھەنا گەھىتەنە رەخودۇرىت ئامىدىن و وان كەلا ئامىدىن دوورىنچ كىر خەلكىن ئامىدىن بەرھەقىيەكا دۇار ل باژىرى كىر سىن ھەپىدا كەلا ئامىدىن خۇ راگىرت پاشى بەرھەقىت كەلىن پىشلى سىن ھەپىدا ژ بىرسىبوونى ھەركەھىت كەلىن قەكىن و ئەسلىم بوون پىشلى باژىر كەفتى و سەھىد بەگ ژى گىرى بىراىن وى ئىسماعیل پاشا دگەل ھەندەك ھەفالىت خۇ رەقىن و چوويە چىا^{۱۱۴}

دەخىن ئىسماعیل پاشاى مەھمۇگەر زالىس كو ئامىدىن كەفت كو ئەفە ژى سالا ۱۸۳۳زا بوو شىبا ئەو و ھەندەك تاگېرىت خۇ پىت دلسۆژ خۇ خلاس كەن و ب رىنكا ئەپىلەكا قەشارانى كو بەس ئەو و پىت خۇراگىرى بەرامبەرى ھىزىت مەھمەد پاشاى دگر پىنچەسپان و ل شوپىرھىن ھەركەفتىن پاشى بەرى خۇ دا رۇزھەلاتىن و بەر ب انىزودا چوون كەلا وى ئاقاكر و خۇ ئىدا ھىساردا^{۱۱۵}

د رۇسۇ د رۇزىورىت اپومىياتا خۇدا ئىپسىبە ل ۱ خىزىراتا اپونىوا سالا ۱۸۳۳ وى كۆھ ل بەھكوباسىت كەفتىنا ئامىدىن بوو ل شوپىنا سەھىد بەگىن بىراىن وى مووسا بەگىن تاگېرىن مېر مەھمەدى كىرە خاكەن ئامىدىن^{۱۱۶}

ئىنىت ئىسماعیل پاشاى بۇ

زفراندنا پاتەختى

پىشلى ئامىدىن كەفتى و ئىسماعیل پاشاى ژى بەر ب نېرە چوويى وىسا دىبارە د وى دەخىتەدا وى داخارا

بەرزەكەن. بۇ گۈزى ھىسپارىيا تىركا ۋە خىلانغا تىركا پىنگىھە¹¹¹.

مىھمەد ئەمىن زەكى زى ب قى زەنگى سالۇغا ھاتتا رەشىد پاشاى دىكەت، اللود قى دەمىدا خوكمەتا ئوسمانى رەشىد پاشاىن العىصر الاعظم¹¹² بىن بەرى ۋە والىن اسىنواسىن سىپارە ۋى كىو ئەناھىن ل وان جىھا پەيدا كەت. قەرىمان بۇ والىن بەغداىن ۋە مۇئەسسەر قىن مىسىلن بەرىخىت كىو بىكەتتە بىن قەرىمانا اصمەرىن ئاقىرى ۋە ھارىكارىن پىنقى بۇ پىنشىكىش بىكەن، ئىنا رەشىد پاشا ھات دەست ب كۆمىگىنا لەشكەرى ۋە بەرھەلىگىنا پىنقىبىت لەشكەرى كىر داكو ب كازەكەن قەبى رابىت ئىنا مىھمەد پاشاى امىرىن كۆرە) خۇ قەكىشا جىھىن خۇ ۋە ھال ھىقىن كا ئى چ قەۋىبىت لەشكەرى رەشىد پاشاى د رىكا جىزىرى ۋە زاخۇ را گەھىشە مىسىلن ل ۋىزىن گەھىشە لەشكەرىن (ئىنچە بەرھەقىدار ئوغلى ۋە ھەردە پىنگىھە بەر ب رەۋاندىن ھەشىيان پاشى لەشكەرىن بەغداىن زى گەھىشە دەلتا جەزىرى ھەمى پىنگىھە ل ۋىزىن كۆمىۋىن...

رەشىد پاشا رابو كالىمەزەك بۇ مىھمەد پاشاى قىزىكەر داغارا پىنگىھەتىن زى كىر ۋە سۆز دائى كىو ئەگەر ئەو گۆھىدارىيا قەرىمانىت وان بىكەت ئى ۋى عەفو كەن ۋە قىزىنەف جىھىن ۋى زىركو نا خوبىن ئە رىنەت ۋە زىەر وان سۆزىت رەشىد پاشاى داىن مىھمەد پاشا امىرىن كۆرە) چوۋ لەشكەرگەھا ئوسمانى دىلسۆزى ۋە پىنگىرىيا خۇ ب قەرىمانىت وان دىبار كىر ئىنا رەشىد پاشاى قەرىن ۋى كىرت ۋە قىزىكەر ئەستانى ب رەستى زى شىيا كىو عەفۋىن بۇ بەرىنخىت ۋە لىزا ۋى بەدەت بىر قىزىنەف ۋە ھالانى خۇ بەلى پا قەدىرىن ئىشەكەن دى قىيا ئىنا د ۋى دەمىدا رەشىد پاشا ھىر چ ئىشەك ز ئەقان بۇ تەكىر عەلى رىا پاشاىن والىن بەغداىن ھەقىرىن رەشىد پاشاى بوو ۋە دىمىن مىرىن كۆرە بوو. ب ئەپەنىقە قىزىكەر ئەستانى. ئەستالە زى ئەچار بوو كىو قەرىمانا خوكمەن ل سىپارەھانى بۇ مىرىن كۆرە بەرىنخىت ۋە ب ئەپەنىقە بۇ والىن سىنواسىن قىزىكەت ئەف قەرىمانە گەھىشەنىۋو دەستىن والىن

كەرىنەت پاشاى گەلەك قەبۋىن ۋە لەشكەرەكەن بەدەھىۋار ل رەخودۇرىت مىسىلن كۆمىگەر ئىنا سەھم كەفتە دىن خەلىكەن ۋىن تىرس ۋە لەرزەكا مەرىن د ئاف واندا بەللاف بوو بەلىن پاشاى دەستىن خۇ ئەگەھانە ۋى باژىرى. ئىنكەرىمەت بەر ب ئەمىنەن چوۋ ۋە مىن ھەقىدا رەخودۇرىت ۋىن كىرتىن ھەتا كەفتىبە دەستىن ۋى ۋە سەغىد پاشاىن والىن ۋىن خۇ تەمىلىمى پاشاىن مەرىن امىرىن كۆرە) كىر ئىدى ھەمى كەرىيا خۇ رىتتە سەر خەلىكەن ئەمىنەن، ئىۋالەكا سىۋىر مەۋلۇ ئىن كۆمىشەن پاشى بىراىن خۇ رەسۋول بەگ كىرە خاكىم ل سەر ئەمىنەن ۋە ئىخەسە بەر باژىرى رەۋاندىن¹¹³.

سەپىن ھىمىسلى ئىنگىرىك د كىتەبا خۇ با ب ئافىن اجار چەرخ ز دىۋىكا ئىراقىن يا ئىۋىما دىۋىت پىنقى امىرىن كۆرە) سەغىد پاشا ز ئەختى ئىناپە خارىن بىراىن خۇ بىن ئافىن ۋى ارەسۋول كىرە مىرىن ھەمى بەھىدىلتىن ۋە ھەۋك ۋە زاخۇ زى كەفتە بىن ئىمپىراتورىيا ۋىلە ب كۆتەكى ۋە زىرىيا خۇ زەبەت كىر ئەف زەبەتە چىجارا ل قان دەقەرا ئەۋوۋ پاشى خەزىيا خۇ بەر ب جىھان شەنگىرىن بىر ھەلقونا سەر ھەدەك كۆندىت تىزىكى مىسىلن جىزىرا ئىن عومەر اجىزىرا بۇھانان سەئەد ۋە سەھم ئىخەسە سەرىن بەرھەقىيا ل ھەسكىفەن ۋە گەف ل ئەسبىنەن ۋە مېزەبىن زى كىر بەلىن ل قىزىن ئەۋىس ۋى بوو ۋە لىن رەۋەستىا¹¹⁴.

كەلتا مىرىن كۆرە

ئىنگىرىك دىۋىت «دەرىۋونا ارەشىداى، ئەۋىن ھانىيە ھەلىۋارتىن كىو شەمىبۇرىا ۋى (ئەنگو پا مىرىن كۆرە) رەۋەستىت ئان زى ۋى ئەھىلىت دەمەدەست گەفىت ۋى رەۋەستىتەن. كۆرەن كۆرە پاشىقە زەرى بۇ پەلەغەن خۇ ئەو ھەرىمە بىن سەھم بوو پىر ز ۋىزىن كىو بىن خۇشتىقى بىت پاشى گەلەك ئاگىرىت ۋى خىلانەت لى كىر ئىدى تەشىبا خۇ راگىرىت پاشى سۆز داىن كىو سەردەرىكە قەلج دىگەلدا بەنىت كىر خۇ رەۋەستى (خوكمەتىن) كىر ئىنا قىزىكەر سەنەبۇلىن گەلەكا ئەو ھىز دىكەر كىو دىن زەرىت ۋەكى ئاگىرىن تىركا بەلىن پا ئەو ب رەنگەكەن ئەپەنى ھانە

گىرتتا كەلا ئامىنىدىن ۋە كەلا قومۇرىن ۋە كەلا چەلەكنى
ۋە كەلا شىخلىن دابوۋ ھەۋە پاشى ب ئالەھىيا خۇرىن
ئەز گەھىلئىتمە سەرى گۈندى ئەلگىشىن ۋە مەن ئەۋ
زى فەتخ گىر ۋە ئەۋ ھەمى گۈندى ئەلگىشىن گۈندى
ئەلگىشىن ھەتا چىباين مەقلىبى مەن گىرتن ۋە ئالان گىرن
ۋە ھەمى دەسكىس ۋە تەلپىت ۋەن كۈشۈن ۋە ھەمەت
دەسكىس زى مە ئىخسىر گىرن، بىسا كەلا ئاگىرن زى
مەن گىرت ۋە مەن قەرمان نا كو فتخ اللە بەگى بگەھە
مىر سەر ئاگىرن، مە ھەمى غەشپىرەنەت بەھدىنان ۋە
ھەمەت زى غەشپىرەنەت ھەكلىپان د گۈندى شىخان
نا قەبىم ۋە خۇجە كىرنە، زى گۈندى شىخان ھەتا
چىباين مەقلىبى زى شەبى ۋە گەلەكىيا لەشكەرى
كەس ئەشپىت ل ۋىزى ھانن ۋە چوۋىن بگەت ۋە دەرياز
بەيت ھەكلىپان ئەف ئىسىنە گەھىلئە ھەۋە
ھەنگ زى خىرەتەن بگىشىن ۋە ل دۇف پىچىپوۋنا خۇ ب
لەشكەرنەت سىيار ۋە پەلە بەگەھە لاپىن مە ئەفە

سىياسىن ۋە مېرىن كۆرە زى گەھىلئىتوۋ ۋىزى، ئىنا
ھەر ب ئەز جوگمىن سىيارەھەتەن ئانا سەر^{۱۲۸}

دېما پىتۋىت ئىسماعىل پاشا بۇ زفراندا بېرگەھى دېرەھەۋان

د ۋان دەھىت كو مېرىن كۆرە بەر ب رەۋاندىن زىمەر
لەشكەرىن ئىسماعىل رەفى ۋە نەقا لەشكەرىن ۋى
زى ل ھەمى بەھدىنا شىكەستى، ئىنا ئىسماعىل
پاشاين مېرىن بەھدىنان ب دەلىقە بەت، رابوۋ بەيىك
ل سەۋرەنەت بەھدىنا ۋە گەلەك جەھىت كوردەستان
رەھمانن.

ھەر د ۋان دەھادا ئانكو ل ساللا ۲۵۰ امشا گىرەگر
ۋە ئانا ۋە سەۋرەنەشپىرەنەت بەھدىنان بەيىكەكا
بەرفرەھ ل سەر كىزار ۋە گۈنەھكارىنەت مېرىن كۆرە
ل بەھدىنانىن كىرن، ئىسى ۋە بۇ سولتەن دەۋلەتن
ھەتەت، اگو ھىزا تەھسىن ئىبراھىم دۇسكى ب بىزى
ل سەر ئاقەرۇكا لىن بەيىكەن تەپسىيە ۋە شۇرۇقە كىرە
ۋە نەقا دۇگۈمىنەنن با ب فارسى ۋە بەرگىزىيە كوردى ۋە
د لىن ئىنىسكلۇپىدەين ۋە كۆھارا ادېرۇك) ھىزار ۷ ساللا
۲۰۱۵ ۋىدا ھاتىيەبەلاڧىكىن^{۱۲۹} ئەف دۇگۈمىنەنە دەھە
دېارگىن كا خەلگىن بەھدىنان چەند نەخۇشى ۋە
دەھەسەرى ل سەر دەستىن مېرىن كۆرە بېلەنە.

ئىسماعىل پاشاين لەشكەر ل ھەمى نەقەر ۋە
ئەشپىرەنا كۈمكىن ۋە خەلگىن بەھدىنا زى مەن زى مېرىن
كۆرە كىزەھاخ بوۋ، مېرىن ئامىنىن ب لەشكەرەكن
ھەزىقە مېرگەھا بەھدىنان ھەمى زى مەن زۇرەرىيا مېرىن
كۆرە دەرىخەست، ئىتەك زى ۋان بەيىكەت بۇ گىرەگىرن
كوردەستان قىزىگىرن، ئەۋە يا ب ئەزەلەن فارسى بۇ
ئامىن ھەقلىن ئىبراھىم نەقەندى، قىزىگىرن، د لىن
بەيىكەكا ئىسماعىل پاشا مەزگىلىن دەھن، كو ۋى
لەشكەرەكن بىنەم كۈمكىرىيە ۋە پىرىيا بەھدىنا
زفراندىيەھە ۋە ناخازى لىن دگەت كو ئەۋ زى ئىبراھىم
نەقەندى، بگەھىنە لەشكەرىن بەھدىنان ئەفە زى
نەقا ۋىن بەيىكەتە ب كوردى.

۱۱ مېرىن ئەۋ مەن بۇ ھەۋە مەزگىلىيا مەتەككىن ۋە

۱۲) نەقا دەستىيەسا پەيىكا ئىسماعىل پاشاين بۇ ئىبراھىم
نەقەندى

بۇ ھەممىنى بە، ئەمىن دىن مەسلىھەت خەزمەت بىكەت، دىن بىر رىنج و زەھمەت خۇ يىتت، ئەم كەسەن ئىن ئىسسىن بۇ ھەمە دىنيت، دىن بەھە زى ھەدەك ئاخىتتا بىزىتە ھەمە^{۱۱۱}.

ئېرىشا ھۆكۈمەتتا ئوسمانى بۇ سەر بەھدىناتى و خۇراگىرىا ھېرى وى

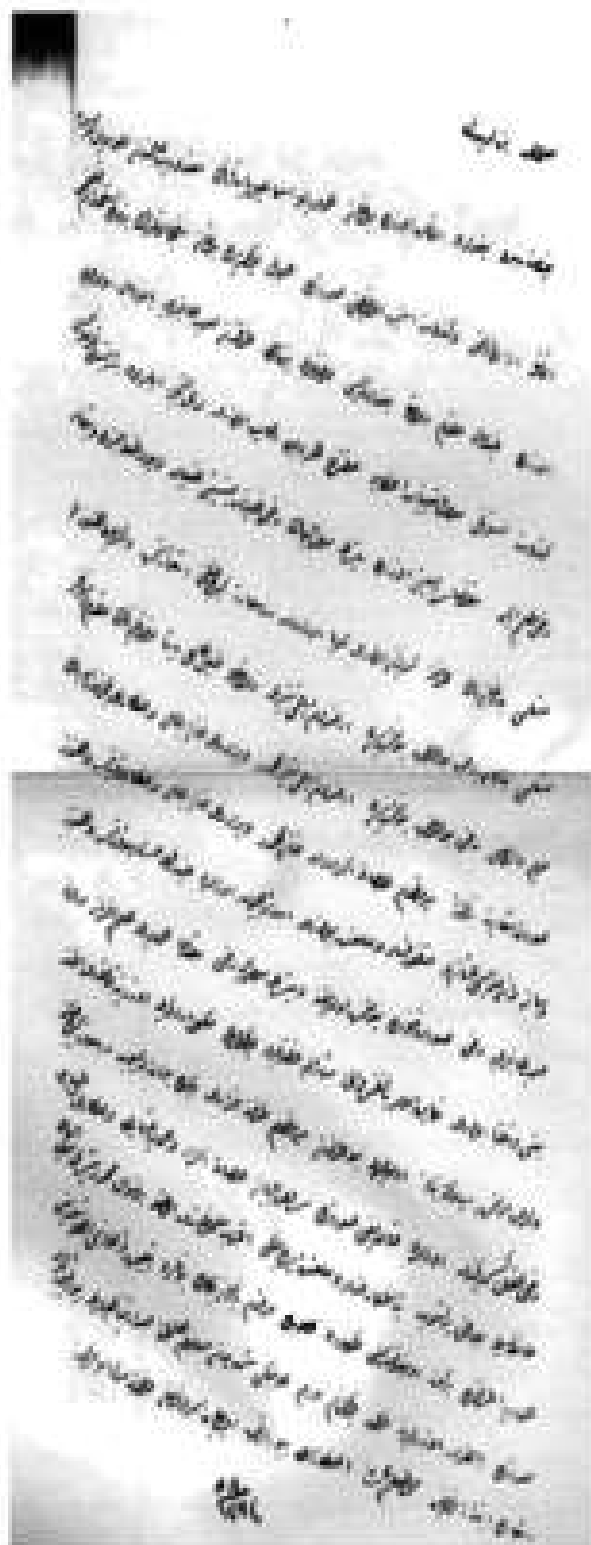
ھەرۋەكى مە گۇنى، ھۆكۈمەتتا ئوسمانى ھەر ل سالا ۱۸۳۱ز، بېلار ئەھىلەتتا مېرگەھىت كوربا دابوو و ئورونبا زى ھارىكارا وى بوو، بەلى ھەرۋەكى د رۇزىرەت وى دەھىدا دىار دىت، ھۆكۈمەتتا ئوسمانى ھەقسارن ھېرى كۆرە بەردابوو داکو ئېرىشەت خۇ بىكەتە سەر مېرگەھىت بېزىت كوردى، ئەم مېرگەھىت كو ھىزا مەنەنەن د ئاقدا ھاتىبە چانەن، نەھەسەمە بەھدىنات و بۇھەنەن، وان ز ھىز و ھەزەن بىخەت، داکو ئەگەر پەخت ھەت ھۆكۈمەتتا ئوسمانى زى ب سالاھى وان مېرگەھا بەھرىنەت ئەوان باش زى ئرانى كو ھېرى كۆرە ب كەلەزەكن دىن خۇ ئەھلىم كەت، ئو ب راستى زى پىشى ھىگى ب كەلەزەكن ھېرى كۆرە، ئەم خۇ كورە خودان ئىمپراتورىيەكا سەز، خۇ رادەستى ھىزەت ئوسمانىيا كىر با دىار زى غەزەت ھېرى كۆرە بۇ سەر ھەردو مېرگەھا، چەپەزەت ھۆكۈم بەرامبەرى ئەھلىكەرگەھا ئوسمانىيا ئەواز كىر، كو بۇ وان زى ھەلەكەت ئىدى ل ھاقىنا سالا ۱۸۳۹ز، پىشى شىكەستتا ئوسمانىيا ل ئېزىرا، والىن بەھەلەن دەستەلات دانە ئىنجە بەھرىقەزى، كو ئەم، مېرگەھا ئامەدىن با كوردى بىزە بىت، كو ھىشتا ئېزىت شىخانى زى ئاگىرەت وى (مېرگەھەن) بوون، بەلى با ھېرى ئامەدىن بىن ئاقدار ب ئىسماعىل پالنا ھەمبەرى وى دەستەلاتن رابوو، بەلى ئەم ل ئاگىرەت شىكەست و كىرت و ل ھېسلىن كىرە دگىرەنخانىقە، ھەزەكەن وى كو ئالەن وى محمد سەھىد پاشا بوو ل شۇپنا وى ل ئاگىرەت دانا و ئەھىلا ئەم بىچىتە د ئامەدىنە، وان ھىزەكا ئەھلىكەرى دانا

ئورون ئامەدىن^{۱۱۰}.

پىشى كو ئىسماعىل پاشا ھاتىبە كىرەن و ل ھېسلىن كىرە د گىرەنخانىقە، ئەم ئرانىن كا چەدە ھاتە ئىقە بەلى يا دىارە كو كەلەك ئەھەبە، ز ھېسلىن بۇ بەھەلەن ھاتىبە ئەگەھەستەن و چار سالا ل بەھەدا ھەبە.

پىشى چار سالا والىن بەھەلەن ئەم قىرەكە ھېسلىن ل ئەك والىن ھېسلىن كو ل وىزى خۇجەھ، بىكەن و شۇلەكى بۇ بىنەن ھەرۋەكو د بەھىكا والىن ھېسلىن با كو ب ھېزىكا ۲۹ ھۆججەتتا سالا ۱۲۵۸مىش، ۱۲۱ ئابار ۱۸۵۲، بۇ ئەھمەت ئەھلى، ئىسسى، بەھەسەن ھاتتا ئىسماعىل پاشاى بۇ ھېسلىن بەزى كىرە و وى قىبە شۇلەكى ل وىزى بۇ بىنەت، بەلى ئەھمەتتەن وى يا ئەھمەت ھەرۋەكو والى دىزىت، ئىسماعىل پالنا كو بىچىتە ئەك بەھەخان بەگەن مۇتەسەللەمىن چىزىرا بۇھەنەن، ئو ل وىزى تەقە د كەل وى و خان مەجمۇبى و براين وى خان ئەھەلى و نور اللە بەگەن ھەكەرى و ئەھمەتتەن دى بىت (والى) و ئىرەبا ئارىبا كىرە، والىن ھېسلىن ز ئىن چوونا وى ئىسپابە، كو ئەم چارەكا دى مېرگەھا خۇ بىزىنەت، پىشى ئىسماعىل چووبە تىلەن، ل وىزى بىن قىزى ئېزىش بىكەتە سەر ئەھمەدىن، رابووبە دىسا بەھىك بۇ شىخ و كىرەگەرە و سەرۋەكەشەزەت بەھدىناتى ھەزەنەتە كو خۇ ز دەھلەتتا ئوسمانى ئەھلىقەن و ئەھ چەندە زى ھەرۋەكى د بەھىكەكەندا كو ب دەستە ئىسماعىل پاشاى بىخۇ ھاتىبە ئىسسىن و بۇ شىخ تەھرىن بەھەرى قىرەكە ئىسماعىل پاشاى ئەھ بەھىكە ب ھېزىكا ۲۹ ھۆججەتتا ۱۲۵۸مىش ۱۱۱ ئىسسانا ۱۸۵۲ز، بۇ شىخ تەھرىن بەھەرى قىرەكە^{۱۱۲} و گەلى و كازەندە لىن كىرە كا بۇچى ئەم بووبە ھارىكارن دەھلەتتا ئوسمانى و بەرامبەرى مەنەن خۇ رابووسەبە، ئىسماعىل پاشا ل جەھەكى د ئىن بەھىكەندا بىزىت كو ئەھە چار سالا ئەز كەھتەبە بەھەلەن، ز ئىن ئاخىتتا وى دەھتە زانەن، كو ئەم ئىسماعىل پاشا ل سالا ۱۲۵۵-۱۲۵۵مىش، ۱۸۳۹ز ھاتىبە كىرەن و رەوانەن بەھەلەن كىرە، چار سالا ل بەھەدا

(۳) پهيپکا والين ميسلن
۱۹ موعرمما سالا ۱۲۵۸مئن، (۱۲ تارا ۱۸۴۲)

صابه پاشي فهدگرپايه و نيسا ميرگهيا نامينين
لنيسكلاويديا بن نيسلن خو و د صهفرا سالا ۱۲۵۸مئا
لغاف پهيپکه نفيسيه.

لغاف خايق زي لغافا پهيپکا والين ميسلن به يا کو
ب هونگا ۱۹ موعرمما سالا ۱۲۵۸مئن، (۱۲ تارا
۱۸۴۲، يو الصدر العالی نفيسی.

بهري چوند ههيفا والين بهضدين، نيسماعيل
پاشاين ناميني لغون لغاف چوند سالاه خوچهل ل
بهضدين فرنگره لغاف من، داكو نشلن پيشي بو
يكهم و ل ميسلن خوچه يكهم زير سرورميرن
وي بن لغوش ل ويري، پشني كو ز سرورميرن وي
پلشترانست بهم د ليوايگهيا بن نيسلن خو بكاربينم،
زير وي چوندن مه ههيفانه و رانينت وي فهدرين،
مه پاشن و پاشن ههغيزا وي كر، پشني چهپانمانا
وي كينم مابوو كو كارهكي ز كارا بدصين، پاشن
لغافصصوبيا وي يا لغومي لغوا ل لغاف وي هدي
بالدا كو ل دويف لغافلن خو برنقه بچيت رابوو
چوو نك مونهساملن جزيره و بوهندان لو ههروهكو
وي دگوت بن هاتيه ناگههدارگين كو ز ويري دي
چيته امار السعاده ل دويف ناخفتنيت وي، نو
دگمل ويري هينلستا جورمنا وي ل لايبن مه بوو، نو ل
دويف ههروهكو موشيرن لغافرا افليمنا لغرموزمن
لغولت خهليل كاملن پاشا هاتيه ناگههدارگين د
نصمينك و دويهايا كو ميرن ناغيري لغافا دگمل
سهرادچويينت كوردن خان موصووي و براين وي
خان لغيدالي و لغوار يگن ميرن ههكاريا و دگمل
لغوشيرنيت دي پيت وانگري كو لغست ب كاريات
فهدسين بگمت و گهلهك جارا لغشكر بو وان لغافرا
پيت هاتيه هنارن داكو هاريكاريا وان بگمن، نو لغو
هينلستا يا دايبن خو با ل من فهدشيريت، بهري نا زي
لغاف پاشايه ب كاريات فهدسين و پلشترنوبوين
ل نامينين رابوو، ههنا كو من و والين ناغيري ب
لغشكرهكي كووك و بهركمفني فهد چووين و مه
لغو بخو زي كرتي، رهفينا وي ب في رنگي بو لغافرا
ميرن ناغيري ز قالاتين نههاتيه، نو نه يا بهرناقله
كو لغو سغفري بگمنه امار السعاده، يا ز ههيا

ئىزىكىنر ئەۋە كەۋ ل ۋىزىن بىسنىت و ھەقىكىتىن دگەل سەرداچوۋىنىت اعصافا كوردا و ئەشپىرەئىت ئامىدىن و تېرەيا ھەكلىرى و تېرەيا تىلارى دەمما دەست ب كىرلىت خرابى و فەسادى بگەتتە ھەر ز ئەۋ ئەز رابووم من مەغلەن الصدارة العالیقا پىن ناگەھدار كر كو ئەگەر رۆزەكن فەسادا پاشاين ناغىرى ل رەخومۇزىت ئامىدىن تېار بوو و تاشكرا بوو كو بەدرخان ناغىرى ھارىكارىيا ۋى دگەت ھىنگى سەروەر دەمما بخارىت كو ئەز بەر ب وان فە بچەم ھىقىقە دەشپارىن فەرخان يا ھىزىن فەرخان دەستدەپە

۲۹ موحەررەمما سالا ۱۲۵۸ ۱۲۱ نادارا ۱۱۸۵۲.

پىشلى ھىنگى ب ۱۶ رۆزا، ئاتكو د ۱۵ سەفەرا سالا ۱۲۵۸ ئى. ۋالىن مېسلىن پەيىكەكا دى بۇ باب العالىا فرىزىر دەسا ھالەتتە ئىدا كو بەدرخان بەگىن داخاز ز ئىسماعیل پاشاى كرىە بچىتە نك. ئىسماعیل پاشاى قىلە كەلا زاخۇ بىسنىت، ئەشكەرەكن مەزىن و كەلەك كەلۋەئىت ئەشكەرى زى بەدرخانى پىت داتىن ل توف ناغەركا پەيىكن ئىسماعیل ب ئەشكەرى خۇفە بەر ب استىبىالە مەشپاە كو وان دەفەرا ھەمما پاقز كەت و پاشى بچىتە د زاخۇن دا، بەلىن پا ھەر د ۋى دەمما ئوسمانىيا ئەشكەرەكن مەزىن ب چەكەكن گرانفە ھنارنىن، دەسا دىارە بەرھنگارىيا ۋى ئەشكەرى مەزىن پا بزمەت بوۋە. زىەر ۋىزىن زى ئىسماعیلى بەرىن خۇ داپە ناف ئەشپىرەنا تېاريا، ۋالىن مېسلىن ز ئىسماعیل پاشاى تىسىياە كو ل تىارن ئىكراسىت بەر ب ئامىدىن بچىت و بىخىتە بن دەستىن خۇ

ئەلقا خارىن زى دەقا ۋى بە.

خودان دەۋەت و چاقمېرى و دىۋانلى و خودان

ھەممەت ئەزەتتى

ھەرۋەكو مىن د پەيىكا خۇ يا بەرىدا ئەۋا بۇ (دار العلیە) پىشكېنىشكەرى بەرئىزى بەلەنگرىبوو. (مۇئەسسەلەمرا بەدرخان بەگىن مۇئەسسەلەمىن جىزىرىن داخاز ز ئىسماعیل پاشاين ئامىدىن كرىە كو بچىتە نك، داكو قىتە و فەسادا خۇ پىر زىدكەت، ھەرا ۋى

يا گەلى داخاز زى كر كو كەلا زاخۇن بىسنىت. گەلەك پىزاتىن ھالەتە كو ۋى ھەزەمەكا مەزىن ز ئەشكەرى و كەل و پەلەت ئەشكەرى دانە پاشاين ناغىرى ئاتكو ئىسماعیل پاشاى، دەمما مال و دراف زى دانى و براين خۇ صالح بەگ و مېر سۇرىن و ھەدەك كەسلىت دى زى دگەلدا فرىزىن كو بچىتە ناف ئەشپىرەنا استىبە، دەمما كىمما مای كو ئەۋ زابىت ھن ل ۋىزىن تەعیین كرىن دەرىئىت و ئەشپىرەنا ناغىرى بۇخىنىت و بەرىن خۇ بىمە زاخۇ، لىنا ئەز رابووم مىن كورن براين خۇ مەستەفا پاشا دگەل ھەدەك ئەشكەرى و تۇپا فرىزىن، ۋەخىن وان زالى كو ئەشكەر ز ۋى رەخى لىغان، پاشاين ناغىرى ز قىن لىفەبوو و چوو ناف ئەشپىرەنا تېاريا، بەلىن پا ھىزىن ناغىرى ئاتكو بەدرخانا ھەر ب بەردەۋامى ھارىكارىيا پاشاين ناغىرى كر كو ل سەر قىتە و فەسادا خۇ تەھىتە خارىن د پەيىكەكەدا قىن بۇمماھىن ز لاپىن ھىزىن ئەپالەنا ئەزەرىمىن دەۋەت خەلىل كەلى پاشاى فە ھانىپە، كو ۋى د ۋى دەمما ئەشكەر بەر ب وانى و بەلىسنى پالەتتە، نو ۋى بىرەر داپە كو بەردەۋام شەرىن سەرداچوۋىنىت كوردا پىت ۋەكى خان مەحمۇدى و براين ۋى خان ئەبدالى و مېرى ھەكلىق نووران بەگىن و ئەشپىرەئىت وان دەفەرا بگەت، ئەۋ بىن پىتكۋلى دگەن ئەگەر ئەۋ بىشەن دى ز ئىزىفە بىسەر كەلا وانى دا گىن و قىتەپەكا مەزىن ل كوردستانى پەمما كەن ئەمى ئىت باۋەرى ب قى مېرى بېھتە دان، ئارماتجا ۋى زى ئەۋە كو وان جەھىت ل بىن دەستىن خۇ بگەتە ملىكن خۇ، زىەر ۋىزىن ۋى ھەفەسۇزى دگەل پاشاين ناغىرى ئىسماعیل پاشاى و دگەل سەرداچوۋىنىت كوردا و ئەشپىرەئىت ئامىدىن و تېرەيا تېارى كر داكو قىتنىن ل دەفەرا ئامىدىن ھەلەت، نو ل سەر قىن چەندىن واجبە ل سەر مىن ئەگەر پىشلى بوو بەر ب وان فە بلىق، نو مە بۇ ھەۋە بەدەكەكا كىشەرىن فرىزىرە كو ب ئەزەمىن فارسىە و مە ب دەست گرىە پاشاين ناغىرى ئىسماعیل پاشاىرا بۇ خەلكن قەرا زاخۇ ل دۇر قىن قىتن فرىزىرە، ھىقىقە ناگەھداريا باب العالى ل سەر قىن چەندىن بېھتە

(۱۵) پهیگا هژمار J.M.M. 11۲۵L1۹ ب دیریگا ۲۳ صهغهرا سالا ۱۲۵۸

رهخ حاجی بههرام لعهه نو حاجی بههرام وهلاکي
 وي بز غمسلې په با گههشنه گوهیت من کو
 سمعید بهگن نظیرو پنکوان دکمت کو خدنگر بالعت و
 خراس و فمسار ل بطریت فخرایا حاجی بههرامین بعلانکت
 زهرکو لعل لهنیت (سمعید بهگن نظیرو چندین لغاهی
 و راز و لغزبان ل وان جها خراب نکهن لغوانر سومکن لینه
 هنگ ب لغر لغزبان درازین لغز داخاری (معلوما هموه دکام
 هوبن فخرامی و هغیلیرین بعله سمعید بهگن نظیرو کو
 نه لغو و نه گهسین دی دزی خدنگر فخرایا حاجی بههرامین
 لغرابیت و غلجز لغکمت بلا ل لغوب لغزبان بنظری بز ب وی
 هاتیه سوارین کو دزی پاشایین نظیرو رابیت بکمت داکو ج
 بههغلمسنگی لغکفته سرورمرو وهلاکي ۲۳ صهغهرا سالا
 ۱۲۵۸

وی ب zhkmiddh خودی وی ل وزیر فعلب دهبن
 و لغاهی و لغاصی بزفرینبعلف وزیر معلومت سروری
 هیز و شیانیت معلولانا سولناتی ج کربار و لغینیت
 نه ب دلی زایا عالی ل وزیر چینهبوون لغو بخو یا
 پینتی بوو لغو کهسینت خرابی و فمساد بهلاکگری
 بهینه بوچکین و لغاهی و رجملیا خدنگی و
 زار و بهلمنگرا بخو وکسی زایا عالی دلیا بهینه
 دهمانگین و پاراستن بو بهرهفکرتا لغشکورهگن
 باش و نیرینا هموه بو لیدانا پاشایین نظیرو و زفراندنا
 سرورمرو بو جلی وی د جلی خودابوو لغله لغه
 گر کو ب دلی هموه بیت و ب لغجی بفرین من
 داخارا سرکهغلتن بو سمعیدتا هموه غمه بهلی
 پا سمعید بهگن حاجی بههرامی د گمل هندک
 لغشکورا بز بهر ب زاخوبن چوبوی زهرکو زاخو ب

لغقری بهیکهکا نیه کو ل ۲۵ صهغهرا

وێری ئه‌قهوومن، ئو ئه‌و ئه‌شتین د وێ پهییکا زین ئاقر پندایی گه‌هشتیه هه‌وه ئه‌و یێ راسته ئو ئه‌گه‌ر ئه‌و خرابیهت ل سهر ئیسماعیل پاشای هاتیه گۆنن راست بن، مه‌عنا ئه‌ف سه‌ره‌ده‌رییا دگه‌ل هاتیه کۆن یا دڕوسنه ئو د وێ ده‌من کو واجب بوو هاریکارییا پێدای بو ره‌خن هیسلێ به‌ینه پێشکێشکۆن، کو فه‌سادی ل وێری راکه‌ن، ل فیزی و وێزا هه‌می هه‌نگه‌ ده‌ولتا عه‌لییه فێن دویماهین بو شه‌مه‌د

ب ده‌نگه‌ 1911 ل سهره‌را سالا 1288 - LMM
1911 ل پهییکا هه‌زار

سالا 1288، هاتیه ئه‌یسه‌ین و سزارا وێ ژێ هه‌ر ل سهر پێزابووینت ئیسماعیل پاشایه ل ده‌قه‌ری و سه‌روه‌ریی فه‌زا حاجی به‌هرامی و سه‌مه‌د پاشای ئه‌فه‌ ژێ ده‌فا وێبه،
LMM 1911

سه‌ره‌تی وێ پهییکا هه‌ن بو به‌ره‌خانی ئه‌یسه‌ی، کو به‌رسه‌مه‌که ل سهر پهییکا وی یا بو مه‌ ل دۆر وان له‌شکه‌ریه‌ت والێن هیسلێ محمه‌د پاشای فێزکێیه زاخو ئو ده‌سا ل سهر کێشا خه‌ریب، ئه‌ر ل سهر پهییکا هه‌وه ئاگه‌هه‌ریبووم، کو هه‌وه د وێ پهییکه‌دا ئه‌شکه‌را کێبه، کو والێن هیسلێ محمه‌د پاشای هه‌زاره‌کا باش ل له‌شکه‌ر و پێشقیان فێزکێیه، وی ئه‌فه کێبه دا کو ئه‌و فه‌سادا ئیسماعیل پاشای ل ده‌قه‌ریه‌ت زاخو چێکری راهه‌لیت و ته‌نه‌ی و ره‌حه‌تیا خه‌لگی و به‌له‌نگه‌زا به‌هه‌زیه‌ت، ده‌خه‌ن له‌شکه‌ر گه‌هشتیه وێری سه‌مه‌د به‌گ یێن خاڤر بوو، چه‌مکی هه‌مه‌ هه‌له‌به‌ندا فه‌زا زاخو دگه‌ل فه‌زا حاجی به‌هرام هه‌یه، ئه‌یدی سه‌ری ئاقری ژێ ده‌ستا نه‌هه‌لیت، به‌لگی وێ ده‌ست ب وێری گه‌ت کو خه‌لگی ده‌ریاکه‌نه لایێن وی، ئو پێشیه کار بو فێن سه‌روه‌ری به‌ینه کۆن، ئه‌م ل سهر وێ پهیکی ژێ هه‌لبووین ئه‌وا ژ ئاقری ل سهر سه‌روه‌ریی پاشایێن ئاقری گه‌هشتیه هه‌وه به‌ری نه‌و ژێ هه‌وه به‌مه ل سهر ئه‌به‌نا سه‌مه‌د به‌گن ئه‌یسه‌یوو کو حاجی به‌هرامیا فه‌کووه‌زیله ره‌خن دی؟ ئو هه‌ر ل سهر فێن چه‌ندی هه‌ن ئه‌فه بو والێن هیسلێ بێ ئاقر پێکری ئه‌یسه‌ی، هه‌روه‌گی فێن دویماهین خه‌به‌ر گه‌هشتیه هه‌وه، ئو هه‌ر وه‌گی د پهییکا بێ ئاقری کێبه‌دا هاتی و گه‌هشتیه هه‌وه، هه‌ر وه‌گی هاتیه فه‌گه‌نێان کو له‌شکه‌ر به‌چه‌ ده‌فه‌را زاخو ئاقره‌جا چوونا له‌شکه‌ران ئه‌وه کو وێ فه‌سادا هه‌روه‌کو به‌یێن ئیسماعیل پاشای ل ده‌فه‌را زاخو چێکری به‌ینه راکه‌ن، ئه‌ن ژ به‌ر فێری به‌ و نه‌ ئه‌شه‌گن دی، ئو ئه‌شه‌گ ئی خه‌لگی فه‌زاپا حاجی به‌هرامی ل سه‌مه‌د به‌گن به‌هه‌بوو، ل سهر فێن چه‌ندی پێشیه ل سهر نه‌ بێن رۆبسی ل سهر وێری کو چ کێاره‌ت خرابی ل

ئىسمائىل پاشا ب ئاقلدارىيا خۇ بىن شىيائى ھەممى كوردا ب «ئەقلىي» د بىن ئىك ئالاقە كۆم بگەت زىمىر ۋىزى ئى بېئىت «ئىندى چىتايىت ئەم باومىيا خۇ ب كوردا بىن ۱۱- دەسنا سەرۋەزىت ئوسمانىيا ۋەسا ھىز دگەن كو ۱۱- ئەف فىنا كورسئانى ژمىزۋە ھاتىبە بەرھەف كىن و ب قى رەنگى ئاگىزى ۋى خۇش بووا، ئەم د فىرئىدا بىن بىن كو د ھەممى ھېرۇنگا كوردا دا جارا ئىككىن بوو، سەرۋەزىت كوردا صلەن خۇ ھەممى ئىزى دىمىت خۇ كىرە ئىك قولپ لەۋاتى ئى ئەم بىن پائىلەختى ھىرگەھى ئامىدىيا بسانەھى كەفتىبە دەستى ئىسمائىلى. رىگارگىنا ئامىدىيا ئى ئىككا بەگىر ژ دەستىت حىكۈمەنا ئوسمانى ب ئامىكراتر د كائەرا پىشى قىن دا ھاتىبە، بېئىت ۱۱چوونا ئىسمائىل پاشا بىن ئامىدىيا بۇ ئاف كەلا ئامىدىيا ۱۱ ئىككا بەگىر كو ھەممى ئەقەر و ئەشپىرەتت كوردا بىنە ئىك

ئەفە ئى دەفا رىپۇرتى
۳۳/۱۱۲۵ I.M.M

خوداتى دەۋلەت و چاقمىزى و دۇۋقانى و دىلەرىسى ھەممەت بىلە خۇشەمىز ئەزەسى ھەرۋەكى بەرى نەۋ ھوشىر ئىمالەتا ئەزەزەمىن دەۋلەت خەللىل كاملى پائىلا خەبەر گەھاتىبە مەن ئو ھەرۋەكى ئە ب دىزى بەھس جەن شىپراتىيا ۋى كرى كو كورەزىت ئەزەزەمىن و وانى و دەقەزىت رەخۇ نۇزىت ھەرىۋەگان سەرۋەزىيا كائىزىت مۇرە دگەل ھاتە كىن كو ز رەھمەتنى بېئىتە بەزىخسەن، ئىنا خۇ سىپارە بەلى و قەسەن. ئو ب پالدا ئىسمائىل پاشا بىن ئامىدىيا دگەل ئەشپىرەتت تىلارنى و ھەكارىن و ئامىدىيا بوۋە ھەقسۇز، ئىنا ب ھىدەك كىلەزىت زۇردارىن ل دەقەزىت ئامىدىيا رابوون، ئىنا مەن بىراىن خۇ مەسئۇفا پاشا فىرئىكە ۋىزى دگەل ئابوورەكا ئەشكەرىن ئزامى و ھىدەك ئەشكەرىت ئە ئزامى و ھىزەرەكا نوو، ھەرۋەسا مەن خەزىنەدارى ئەلئالفا ل دۇزىت پىنئەسە سىپار و پەيدا و ھەممى ئالاقەت دى، ل دىۋىف واندا ھىزارىن، ھەرىسا پىشى ۋان چار بۇ چارى مەن ئەشكەرىت دى ھىزارىن لىن ئالۋىزىت ئامىدىيا ئەبەس كارىن پاشا بىن ئالۋىزى ب لىن يە- بەلگى ھارىكارىيا

پاشا بىن ئالۋىزىكەرى ھاتە نەبىسەن كو ھارىكارىيا پىشى پىشكىش كەت و خالرا ۋالىن مېسلىن بىن ئالۋىزى ئەلئىگىنىت و ئەھلىت سەھىد بەگ و بىت دى چ كازىت خراب بەرھەم قەزىيا جامى بەھرام و ھەممى جەھىت ل بىن دەستىن مە بگەن، ئەگەر ھات و سەھىد بەگ رابوون خەلگى قەزىيا ئالۋىزى عاجزىكەن، ئان ئى سەھەختىت ۋان دەرىز كىرە رەخى دى، ئىندى دەستورىيا ۋى بۇ قىن چەندىن نەھىتە دان و پاشى دى ب خىزا ھىزا مەۋلانا سولئانى سەرۋەزىيا پىشى دگەل ھىتە كىن، ئو ل سەر قىن چەندىن ھىقىبە ھوون سەرۋەزى ل ۋىزى بگەھىنە مە، ۱۱ سەقەرە ساللا ۱۱۲۵.

دەھمەن، ئەگەر فىرئىكە ئەشكەرىيا ئالۋىزى پىكەرى ھەممە پاشا بۇ قان دەقەرە كىزىداى بىت ب كىشەيا جىزىن ئە ئە ب كىشەيا ئىسمائىل پاشا ب، مە امەزەرا ئەھالى ئەوا ھەۋە بۇ (سەلئەنا سىنىە) فىرئىكە، كو پىشە قان رۇزا بەرسفا ۋى بېئىتە دان، ئو سەرۋەزىكە ئەف مەسەلا ھاتىبە كۆتەن ب دىۋىشى ز لاىن دەۋلەتقە دى ھىتە بچەكەن، ئەورا ئەم ز ئە پىشراستىن كو ئو چ سەرۋەزىت ئە ب دىن ارىيا غالىرا ئاگەى.

د قىن رىپۇرتا خازىدا با مەھمەد پائىلا بەرھەمەر ل ۲۸ سەقەرە ساللا ۱۱۲۵، بۇ سەرۋەزىيا فىرئىكە، ئىنا دىبارە، كو پىشى ئىسمائىل پاشا بەر ب رابوون و ھەكارىقە چوۋى، ۋى ھەقسۇزىت بېئىز ل گەل بەرھەلى و خان مەھمۇدى و نوراللە بەگىن ھەكارى و تېرەپا قەلان با تىلارنى و ھەممى ئەشپىرەتت بەھدىناتى و ھەتا رەسۋول بەگىن بىراىن سىررى كۆرە ئى، چىكەرىنە ۱۳۱، كو ب راستى ئى قى ھەلى ئىسمائىل پاشا بىن شىيائى پىراىيا كوردا ل سەر ئىك كۆلەن و ئىك ئارمىچ كۆمبەكەت و بەرى ۋان بەدەلە رىكا سەرۋەزى و رىگارگىن سەرۋەزىت ئوسمانى بېئىن، ۱۱مادەم كو ئەف قىتە با ئەقلىي يە، ئىندى چىتايىت ئەم باومىيا خۇ ب كوردا بىن، ئو ئەگەر ئەنگىسەنى د قى مەسەلدا ھاتە كىن، ئىندى قىتە دى مەزىن بىت و ل ھەممى دەقەرە بەلاق بىت ۱۱ دىبارە كو قىن چارى

ھارىكارىن دولەنلا ئوسمانى و بەرامبەرى مەلەن خۇ راۋەستايە. ئىسماعىل پاشا ل جەھدى د فەن پەيىگەندا ئىبىزىت كو انەفە چار سالە ئەر كەفەئىمە بەغداين، ز فەن ئاخەلنا ۋى دەئىلە زاتىن، كو ئىم ئىسماعىل پاشا، ل ساللا 1۲۵۴ - 1۲۵۵مىن، بەرامبەر ۱۸۳۹، از ھائىبە گەرن و دەولەئى بەغداين كىرە. چار ساللا ل بەغدا مابە. پاشى قەگەربايە و ئىسا ھىرگەھا ئامىدىن ئىخسەئىە بن دەستىن خۇ و د صەغفرا ساللا 1۲۵۸ ئىدا ئەف پەيىكە ئىقىسە.

ئىسماعىل ئىبىزىتە ئىنىخ ئاھرى، انە خەلەئىيەكا مەن گر كو ئە پىشتەقانىيا محەمەد پاشا ئىنچە بەرەقدارى گر. ھىگە پىشتەقانىيا ۋى كىر بەس ھىگە چ فابە زى دىتا ئەف ۋەلاتە كەفەئە دەستىن وىدا، ئەم و ھىگ ۋەكى گەربايە، پاشى ئىسماعىل پاشا بەحسەن سەروپەرى خۇ بىن خراب ل بەغداين دىكەت و ئىبىزىت، امەن دىت كو مال و درافىن مەن ز مەن ۋەردگىن و مەن رەزىل دىكەن و ئەف چەندە مەن قەبىل گر و بۇ دەمەن چار ساللا ل بەغدا ئاكنجى بوم و زىھرىكا خۇ مەن خۇ خوداكر بەس مەن دىت كو ۋان ب چ ئاۋاپەكى باۋەرى ب مەن ئىنە و ھەردەم ز جانىن خۇ پىشت راست نەبوم، اە دىن كەفەن دا بوم،). ز فەن ئاخەلنا ۋى دەئىلە زاتىن كو ئىسماعىل چار ساللا بەردەوام د بن چاقىدىرىيەكا زوار دابوويە و حوكمەنلا ئوسمانى باۋەرى بىن ئەھائىيە و درافىن ۋى و مەلنى ۋى زى ۋەرگەربايە ئاكو پىنجىنەبىت برافىت خۇ بۇ رەزىلنا دەولەتا خۇ بىكەت بەلنى، دەسا زى ئىسماعىل نەراۋەستايە و بەردەوام ھەقەندى و ئىكھەلى دىكەل خەلكن ھىرگەھا خۇ كىرە، ۋى دەردىن ھەزار و بەلەنگازىت بەغداينىن باش زاتىيە. ئىسماعىل ئىبىزىت كو، اھمى خەلكن ۋىلايەتا بەغداين، مەشھەرت و رەھبەت زىھرى ۋى زولم و زورا ل ۋان ھائىيە كىن، جابا مەن ھەنارت كو بىكەمە ۋان و د ھەوارا ۋان بىچم ل سەر خاترا خەلكن زار و بەلەنگاز مەن داخارا ۋان بچەئىنا و چوم، سوپاس بۇ خورن، ز كەرمە خوداين مەن، د ھەيامى دەف روزاما كەلا ئامىدىن و كەلا قوسرى و شىخۇ و چەلكن مە

خۇ ز سەرداچوويىت كوردا ز ۋان دەغفرا ۋەردگىن، ئىدى ئەم ئەمەن موشىرىن ئاقرىندەر گەھەمى، ئاشىكرا بوم، مەمەم كو ئەف فەنە با ئەفلى پە، ئىدى چىنابىت ئەم باۋەرىيا خۇ ب كوردا بىن، ئو ئەگەر ئەنگەستىنى د فەن مەسەلەندا ھالە كىن، ئىدى فەنە دى مەن بىت و ل ھەمى دەغفرا بەلاف بىت، سەروپەرىا (ئىستىيە) دى ھەقەربىشى ئارىشەكا مەن بىت، پامەنى يا مە دەفەت بىزىن كو ھىكەك ز ئەشكەرىت مەن ل (سەفەقەئىن) و ھىدەكەت دى زى ل دەغفەرىت مەرىن و شەنگار و ئەلەغفەرى بەلافىوويە، ئو ھەروەكو دەئىنە قەگەران كو موشىرى زى ھەزەركە مەن ز (حىطە) و (ئەرنائوت) د گەلەنە، ئەفجا موشىر بىشەت مەسەرەفا ھەزار كەسا ز فەن ئەشكەرىت پەمان بەدەت و دىشەت سەروكەكەن ھەزى بۇ ۋان داتىت كو مەسەرەفا سەغفرا ۋان پەلئىزىتە سەمە قەبەقىسە مەزەبىنى ئان زى سەمە سەمەرفانى مەن ئو ب دەمەكەن بەمەز قەزىكەنە ۋى لاپى مەن زى شىك د قەزىندا ئىنە، بەلنى يا ئەف فەنلا كورەستەن زىمەزەدە ھائىيە بەرەھەف كىن و ب فەن رەنگى ئاكرىن ۋى خۇش بوم، ئەگەر ئەفە قەكەشەت، دىن كارتىت ھەمى مەلمەوويىت دەولەتا غەلبە ھىنە راۋەستەنەن، مەمەم رەۋش ھەسەپ، يا باش ئەۋە بەرى بىكەھىنە فەن خالىن سەروپەرى بويىتە ئەناكىن، ھەم دەسا دەولەتا غەلبە جودامى و قەلەرىن مابەنا زەلامەت ۋى ئاگەت، ئو پىنتەيە موشىرىن ئاقرى ب فەن چەندىن بىتە ئاگەھەركىن چەمكى ئەمە جىرائىن فەن دەغفرايە، ئاكو ئەم ھەزار ئەشكەرا ئان ئەگەر بىشەت پەن، ز ئەرنائووت و حىطە ب زىبىرىن ۋەخت قەزىكەنە دەغفەرىت مەسەلەن، مەن ئەفە بۇ كەھەلدا فەن فەننىن ئىقىسى بۇ ھەشەركەن، ھەقىقە ھەمەن ئاگەھەرىن و فەرمەن يا ھەۋەبە نەزەمى.

۲۸ صەغفرا ساللا ۱۲۵۸ عىدە محەمەد پىشىنى فەن پەيىكا بەرەقدارى ب بۇزەكەن، ئاكو د ۲۹ صەغفرا ۱۲۵۸مىن (۱۱ ئىسەنلا ۱۸۴۲)زا دا، ھەروەكى بەرى نەۋۇ زى مە ئاقرى بىن داى، ئىسماعىل پاشانى پەيىكەكە بۇ ئىنىخ ئاھرى باۋەرىنى قەزىكە^{۱۳۳} و گىلى و گازەندە لىن كىرىنە كا بۇچى ئەمە بوويە

ستاندىن، كۆ ھەممى خەلىكى بەھىدىنا ب غىرەت و رۇسسىيالى ئاخىنىنا خۇ بېھىنىنا.

ئىسماعیل پاشا ھەسا دەنە ئاشىكراتىن، كۆ بىنگەھى ھەيۋونا ھەر مۇقەمكى ۋەلاتى ۋېيە، ئەگەر ۋەلات ئەسا مۇقەم ۋى نامىنىت، ۋەخىنى ۋەلات كەفتە دەستى دۇمىدا، ئەو ۋەلاتى مۇقەم ۋى بۇ خۇ ھەسەب دىگەت، ئەو گازىدا دىگەت و مېنىت، (خودى قەبىل ئاگەت ھەركەتتەك ئىناق ۋەلاتى خۇ رۇنىت و ئەم بىن ۋەلات بىن). بەلىن پا ئىسماعیل پاشانى ھېقىنىت ھەرن بىت ھەين كۆ دى قىن جارى ۋەلاتى خۇ بىن بەھىدىنان بەرغۇرەھنر لىگەت، ئەو ۋى ب بىنگھانن و ھەفگىرلنا خەلىكى بەھىدىنان، (زىرگى ۋەلىق و غېرەتا بەھىدىنان با قىن جارى ۋەسايە كۆ ئەم ھېقى دىگەين كۆ ۋەلاتى خۇ بەرغۇرەھ بىگەين).

ئەقا خارى ۋى ئەقا پەيىكا ئىسماعیل پاشايە و ھەرگىرانا ۋى بە ب كورى.

ئەقە پەيىكا شېخ ئاھرى بە بۇ اسماعىل بەگىن ئېدا ھەتەك ئاھوزگارى و پەند لىگىرنە و ئەقە بەرسىنا ۋى بە.

ئەزەلى سولتانىن مەن اشىخ ئاھرا قەس سەر ھەر ئىتىمكىن ھەوە ئىقىسى و رەۋنەقى زەينەل بەگىن و عبدولرحمان كرى ئەم لىگەھىلىتىن، ھەوە گوتىۋو كۆ نەبەتە ئەگەرىت گونەھىت ھەنە قەدەر خەلىكىن قەقىرۇ زار و دېسا ئىقىسى بوو كۆ ئەق ھەقىرە دى كەلەك ئاقىن قەخووت ئەق ئارزىشە پا ھەرنە و پىساناھى ناھىتە چارەسەر كرى، ھەندەم، ھەرنىتىمكىن ھالىبە ئىقىمىن ز راستىن زەندەر لىنە (ئانكۆ راستىبە) بەس نزانم كۆ ھەوە چ مفاھەك ۋى (ز لىنچە بەرغۇرەھىق) دېئىبە، ب خىرا تە ئەق ۋەلاتە كەفتە دەسنا بەلىن ئۆكە ھوین ۋەكى گىرتىبانە، تە چ خىر دىئىبە و ئەگەر ھوین بەخىنى خەلىكىن زار و قەقىر بەگىن ئەو ھەن ز دەستىن مەھمەد پاشانى عاجز بوۋىنە كۆ ئەو (خۇ رازى و دىخوشىن و ھەروەسا ئەى ھىزا، ئو مزانى ئەو رۇزا كۆ (كەلھا نىرۋە ھەركەتلىم و ھاتىمە دىخەمەتا مېرى خۇ دا ئەز ب قېانا بلىن خۇ ھاتم و مەن ئەقيا كۆ ئەو رەزىل بىن، چۈنكە مەن گۆھ

لىن بوو كۆ ئەشكەرى خاقىز پاشانى بىن شىكەستىن، خودى ۋى رازى اھەن ۋى بەھەشت بىتا سولتان مەھمۇد بىن مەرى و مەن گۆت ز ئەقۇ پىقە دىمە خەمەتا ئەقەندىن خۇە و ئەز ب ۋى ھەرمەن ھاتىۋوم كۆ رەقا خۇ پا شېرىن گورى خەمەتا ۋى بىگەم، بەلىن مەن بىت كۆ ئراقىن (مالا مەن زەم ۋەردىگىن و مەن رەزىل دىگەن، بەلىن مەن ئەق ھەممى كارە قەبىل كرىن و بۇ دەمى چار سالا ل بەقنا ئاگىجى بووم و مەن زىرەپىكا خۇ، خۇ خەدانگىر، لىن مەن بىت كۆ ۋان ب چ ئاۋاپەكى پلۋەرى ب مەن نېنە و ھەرمەم (چەلىن خۇ پىشتراسىت نەبووم (بىن گەھىن دا بووم). (ز لاپەكىن بوۋقە) و ھەممى ۋىلايەتا بەھىدىنان و غىشاپىر و (خەلىكىن عادى ارغىتا) زىر ئەو زولم و سەمەل ۋان دەھتە كرىن جابا مەن ھەنارت دا كۆ بىگەھەمە ۋان، مەن ۋى بىخەتەرا خەلىكىن قەقىرۇ زار ئەگەر و ھەمەلە ز كەرمە خەدەين مەن د ھەمەسە دەم رۇزان كەلھا ئەمەندىن و كەلھا قورمىن و شىخوین و چەلىكىن كەفتە دەستىن مەدا و مە فەلج كرىن، بلا ھەممى بەھىدىنان ب غىرەت و رۇسسىي و ھەرنىن، ۋان كۆلنا خۇ ب جەھىنا و ئانى خۇ ھەلال كىر ھەرمە ۋى ئەو كۆ ئاقەرنىن بۇ بەھىدىنان، ب ھىقيا خودى دى رۇزا بۇ رۇزىن لىمەس و غېرەتا ۋان زىدە بىت و ھەر رۇز ئىشالە دى مەركىبىنىت پەرنەگ كەھنە گۆھىن ھەوە و مە ز ھوستەقا پاشانى توبخانە و جەلخانە ۋەردىگىن و مەن ئەقيا كۆ ئەشكەرى بىگەشەم، ئەگەر تە سەركەفتىن بەھرا مە بوو دا ۋان خەلاس كەين، بەس ئىشالە بو سىن رۇزەكىت دى بىراين پاشانىن ئاقىرى ب خۇە دى ز كەلىن ھەرنىچىن و مەن دىقەت ھوین بىرائىن كۆ مەن ئەشكەرىك ھەنارتىبە سەر ۋى و ئەز بىخۇ دى بەر ب ۋىلايەتا مېسىل چەم، ئەز ھەندى گۆھەرنى مېرى خۇ مە و ئەو مەن كرى مەن ز ئەجبارى و بىناۋەرى و ز نەسا رەقا خۇ مەن كرىم، ئەگەر تە ئەز دەستىن خۇ ز دەھمەتا مېرى خۇ بەرناۋەم، ئانكۆ ئەنگىسىنىن ئاگەم) و ئەز دىخەمەتا ۋىدا راۋەستەبە، بەس ھوین بېھنا خۇ فرەھ كەن، دى بىنن كا ئەز (دەن) چاۋا خەمەتنى كەم و ئەز خۇلامەكىن چاۋا مە، لىن ئەزەلى

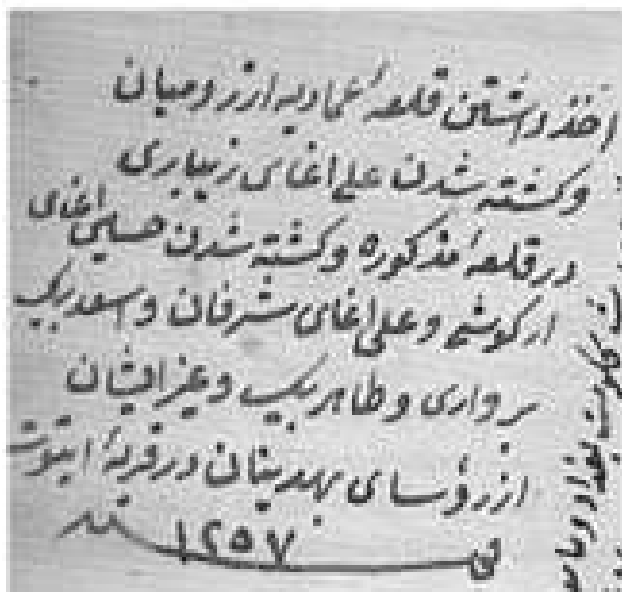

بەھدىنا ز ھىز و قەلەن ئېخىشى، ۋى خۇ و مېرگەھا سۇران ئەسلىمى ئوسمانىيا كىن ئىدى مېرگەھىت فېنگەن ئوسمانى زى نىرسن، مەنقە نو، اېۋھتان و بەھدىنانا، دەسپىنگىن ئوسمانىيا بەرى ئىشايا ئەشكەرى خۇ بىن مەرىن دا بەھدىنان.

ئەف ھەفركىيا سۇرسۇر يا ئىسماعىل پاشاۋا بۇ ئىنجە بەرەھەدىرى، كو ۋى سەۋرەپىيا خۇ بەرەھەتەر لىكرىۋو، جىزىرا بۇھتان زى بۇ خۇ دانابوو، ئەفەن ھەفركىن پاشفەزەنەكا ارد فەل، نۇۋار ل نك ۋى پەھداكر، ۋالىن مېسلىن ئىنجە بەرەھەتەر تېرا خۇ فېلپاز و رانابوو كو ئەو بۇ چارا ئىنگىن ئېرىشىن ئەكەتە سەر بەرەخان بەگىن، بەلن ۋى بەرى ھەمى جىھا دەستىن خۇ دانا سەر جامىيا زاخۇ، كو بەرى ھىنگى خاكەن كۆرە ل ۋېرى كۆننىۋو و نۇشەن ۋى زى ھەمى سىنانىۋوون و ھىزەكا ئەشكەرى خۇ دانابوون ئو ل بۇزەدەلەن زى ئاكرى سىنانە و مېرى ۋى زى ز سەۋرەپىن قەلدا و دەستىن خۇ دانا سەر مەخزەپىنك گەنسى، بىرنجى و پەمبوى و ھىزەنك ئوسمانىيا ئوپپىنچا خۇ يا سەرىشك دانا سەر ئەمىن^{۱۹۱}»

ئىسماعىل پاشا ب ئەچارى كەقەنە شەرىكەن مەرىن دا و ئالىسەنگىيا شەرى زى ب لاپىن حوكمەنا

(۹) دېرۋىكا شەرى ھىتەن ب غەن (مەرى)

ئامىدىندا ھۇسا نەپىسىيە، ئەشكەرىن ئوسمانى چوو ئامىدىن دا، چەنە رۇزا تېدا مان و پاشى پوۋىس ئاغابىن كىلى كو ئىكىۋو ز كەنكەنەت ئامىدىن دانا سەر ئامىدىن و ئەو ئەشكەرا زەرى مېسلىن ئەف پوۋىس ئاغابە بىن دەسۇز بوو بۇ ئىسماعىل پاشاۋا، زەەر ۋىرى زى رابوو جايا ۋى فېرىكر و داخار زى كر كو بۇرۇنئەف سەر تەخىن مېرگەھىن، ئىتال ئىفا شەفەن زەرى و چوو ئامىدىندا، ئەفە زى د سالا ۱۲۵۸مىن ۱۸۸۱زا، بوو خەلك ب گەرىمى چوو پىنشاھىيا ۋى بەلن پا ۋى پاش ۋىتى كو ئەگەر حوكمەنا ئوسمانى ۋى ئەپەلئىت فەدە تاكەت، رابوو داخار ز ئىنجە بەرەھەدىرى كر، ئەگەر ۋەكى بەرى مېرالىيا ئامىدىن بۇ بۇرۇن، ئەو دىن فەرمانا بچە ئىتەت، بەلن بەرسفا ۋى ئەدا، زەركو حوكمەنا ئوسمانى كرىۋو د مەنھەجىن خۇ دا، كو دەۋلەت و مېرگەھىت كۆردى ئىك ل بولف ئىنگىن پوچ كەت، زەەر ۋىرى زى يا خۇرىستى بوو كو ھىفبىيا ۋى بەلاش بچەت، بەلكى بەرەۋلازى ۋىرى، شۆلەكا سىۋىر يا ئەشكەرى كۆم كر و فېرىكەر ئامىدىن دا شەرى ۋى بگەن^{۱۹۲}

ئىسماعىل پاشا چوو د ئامىدىندا، ئامىدىنەكا ۋەستىيالى، يا ۋەستىيالى ب نو ئېرىشىت مەرىنەت مېرى كۆرە ل سەر بەھدىنا و دىسا ئېرىشىت بەرەھەمەت ئوسمانىيا بۇ سەر بەھدىنا، بەلن پا ئەفەمبىسۋا ۋى يا فەمبىسۋا ھەۋەكى پاشاۋىت ئوسمانىيا ئەو بىن كۆنەھبار دكر، ئەدەپلا ئەو مېرگەھا ب سەدىن سالا باب و باپىرىت ۋى حوكوم تېدا دكر، ب ساناھى ئەسلىمى بىلىيا (ئوسمانىيا) بگەت ئەۋرالىن چارى زى بېرار دا كو شەرى ئىك ز مەزىنەن دەۋلەنەت دىيەن بىت ۋى دەمى بگەت و نەفەكى بۇ خۇ و مەلەن خۇ د دېرۋىكىنا بېھىت.

ز رەخەكەن بولفە، ئوسمانىيا خۇ ب ئوپىرىن چەكەن ئەۋرەپى چەكەناركر بوو، ھىزەت خۇ بەسەرۋەر كرىۋوون و بەر ب كۆرەستانى ھىلارن، كۆرەستانى زى سىن مېرگەھىت خۇسەر و بېرى ھەمبوى، بىت ئوسمانىيا سەنگەك بۇ دانا اېۋھتان، بەھدىنان و سۇران بوون، سىر مەمەدىن كۆرە پىشى مېرگەھا

ۋەكىلى ھەر چار تەرىپتە ئەندى خۇ و خۇ د كەلا خۇدا ئاسىنكىر بەلنى پا ئەشكەرى ئوسمانى چار ھەيلىغا ئەراندىر (كەلا) ئوپورنىچ كىر خاكىمىن ۋىن بىز قەھرىمان ئىسماعىل پاشا ئەچار بىۋو كىو ب وان شەرىئا رازى بىت ئەۋىت ئىنچە بەرھەقدارى ھاقىيەتتە بەر، ئىك ز وان ئەو بىۋو، خۇ ئەسلىم كەت كىو سىلامەتلىيا ۋى بۇيىتتە پاراستىن و ل نىك باب العالى واستەيىن بۇ بىكەت ل ۋىلايەتەكىن مەنسىبەكى بەلنى، ئەو تىشتىن مەخمەد ئىنچە بەرھەقدارى قىلای بۇ بىجەھ ھات خاكىمىن بەھىنى دىگەل مالىياتا ۋى و دەستەگە ۋى و ھەمى مال و ھىكىمى ۋى دىگەل خۇ ھەلگىرتن و قىزىكىرە بەغدا، ئەقە زى د سالا ۱۲۵۸ مىش بىۋو... ئو ھۇسا ئەشكەرىت ئوسمانى زۆرگەقتە پاتەختىن ھىرگەھا بەھىنلەن و ئەو ۋەلاتتە گىزدايى ۋىن زى ھەمى گىرتن، ئامىدىن و ئاكرى ھەپامەكى ب ھىسلىق قە گىردان، پاشى ئامىدىن زى قەكر و سالا ۱۲۶۵ مىش ۱۸۴۸زا ب (ھەكارىن) قە گىردا و ئاكرى زى ھەر ما گىزدايى ھىسلىق^{۱۲۶}.

ئىسماعىل پاشا ل بەغدايىن

مىزارا چوونا ئىسماعىل پاشاى د زىندەرا گەلەك بەخس لىن ئەھائىيە كىر، كەسنى كىو بىنچەكىن ب نىزىزى بەخس كىرى، مەخسۇز ئەلھەبەسى بە، زىمەركى ئەق قوبۇلغە زى د ئىانا ۋىدا پا قەرە ئەوا ئەم دىن پىر ز ھەمى زىندەرا پىشتا خۇ ب ۋى گەرم كەين.

مەخسۇز العىاسى دىزىت: «ۋەختىن ئىسماعىل پاشا و مالىياتا خۇ گەھىتتە بەغدا عەبىد لىرەھمەتتىن سەھرىمۇھەرىن عەبەسى چىۋ پىشاهىيا وان و دانە دەالا خۇدا و قەبرى ۋان گەلەك گىرت و ھەپامەكى ئىدا مان

د چاغىن ۋەزىر غەلى رزا پاشاى دا، ئىسماعىل پاشا ھالە خەيىتەنن العىبن كىرنا بۇ مەلەھەرىقنى (كەرىدەلەن) و ھەپامەكى ل ۋىزى ما د چاغىن ۋەزىر نامۇ پاشاى دا، بۇ ۋىلايەتا شەھەرۋەزىن ھاتە قەگوھارنىن، كىو ھىكى سىلەمەتتىن و كەركۈيىكىن و

ئىسماعىل پاشاى بىۋو، ئىسماعىل پاشاى بىخۇ زى ئەق تىشتە د زانى، بەلنى ئوسمانى ب چ تىشتەكىن دىزىنەبىۋىن، بىزلى ھەرقاندا مېرگەھىت كورد، زىمە قىزى زى، ئوسمانىيا بەرى ئەشكەرى خۇ دا ۋىن ئەقرا كەسبىرە و ۋەستەيىن، بەلنى بىسا زى ئەشكەرى بەھىنلەن ل گەلەك جىھا شەرىت مەزىن كىر، گەلەك زى ھاتن كوشىن، زانەين مەزىن مەخمەد مەخمەد مېھرى (۱۱۱۰ - ۱۳۰۱ مىش ۱۷۹۵ - ۱۸۸۳زا) د رۇزۇرىت خۇدا ئىقىسبە، «كىو ل سالا ۱۲۵۷ مىش رۇھىان ئاتىكو تۈركلەن) كەلا ئامىدىن سىتەدە و غەلى ئاغەين زىبارىن تىدا كوشىت، بىسا ھەر د ۋىن سالىندا خوسىن ئاغەين ئەرگۈشى و غەلى ئاغەين شەرقەلى و ئەسەد بەگىن بەرۋارى و ئاھر بەگ و بىزلى وان چەندەكىنە دى ز سەرۋەكىت بەھىنلەن ل گوندىن ھىتتىن كوشىن^{۱۲۷}».

ئەق دېرۇكا ھەلنى پا كىو مەخمەد مەخمەد بۇ سىتەندا ئامىدىن و شەرى ھىتتىن قەبە كىرى، ب راستى گەلەك پا بەرگەھىتتە، بەلنى د ھەمى زىمەر و دۇكىمىنەندا ۋەسا ھائىيە كىو سالا ۱۲۵۸ان مەخسۇ ئىسماعىل پاشا چىۋىدە ئامىدىن دا و ھەر د ۋىن سالىن زى دا ئامىدىن كەقتىيە و شەرى ھىتتىن زى ھەر د ۋىن سالىندا بەرى كەقتىن ئامىدىن بىۋىد، ئەقجا ئەم ئزالەين كا بۇچى مەرى ئەق دېرۇكە ھۇسا دانە، بەلنى زى پا دىۋىست ئەقە بىت، لىن ھەرچاۋا بىت ئىانا ئاقتە كوشىتتە سەرۋەرىت بەھىنلەن بۇ دېرۇكىن تىشتەكىن ھىزايە.

«ۋەختىن ئىسماعىل پاشاى زانى كىو مەخمەد پاشا ئىنچە بەرھەقدارى ئەشكەرىكىن مەزىن بەر ب ئامىدىن قىزىكىرە، ئەچارىۋو كىو بىچىتە مەيدانا ئەشكەرى ئوسمانىيا، ھەرىد كۈم ل نىزىكى گوندىن ھىتتىن گەھىشتە ئىك، شەرىكىن دۇۋار د ئاقبەرا ھەرىد ئالىياتا چىۋىۋو، بەلنى پا ئەھەلەسەلگىيا ھىزى ئىكا ۋەكىر كىو ئەشكەرى بەھىنلەن بىتەكىت- ئەشكەرى ئىنچە بەرھەقدارى گەلەك زۆرەلرى و خوبىرەنن و تالان و پۇبە ل گوندىت بەھىنلەن كىر، ئەخاسەد ل ئەلەكىشىن، ئو ئىسماعىل پاشا

بىشى زى قى شىۋىن خېرىن بىن ھىزا خىلاش بوۋى،
 مەھمەد نامىق پاشاي و مەزىنەت دەۋلەتا ۋى پىرۋىن پاشى
 لىن ال ئىسماعىل پاشاي كىر و خانەدان و گىرەگىران
 بەھايەكىن مەرن دا قى كارى، بىسا شاعر عبدولىباقى
 بىن عومەرى ب قىن ھەلىقەستىن پەسنا ۋى كىر

ان اسماعيل والى شەھىزور
 صاحب التنبير والرأى المصمد
 حب اهل الله قد صار له
 بيمنا في كل حين يتجدد
 مفرد ما بين ارباب العلا
 كم له من نعمه لا تعدد
 خالصا لله من غير ربا
 لا ولا عن سمعه بالبر تفصمد
 سابقا كان بنى طارحة
 غنصر الفضل عليها راح بعقد
 وينصى لاحقا يتبعها
 بنا طلاق لأوج المجد يصعد
 بالآثار تصامت وعلت
 محمدا ابى له الذكر المخلد
 نام ملحوظا بعين الله من
 كل سوء ومصونا ومؤيد
 فى مقام السهورى ارجوا
 حجر اسماعيل للعز تشيد

ئىسماعىل پاشاي قەسرەگا مەرن و بىلەن لى
 ئىزىكى ھەكالى سەھەرەۋەردى لىغا كىر كۆۋچىكەك
 ئىدا چىگر زانا و نۆرەغان و شاعر و زەلامەنت تىنى
 سەرلىندا، ھەتا مەلا پەھىيان مەزۋەرى زى ئەۋىن بوۋىپ
 ئەكەرن كەفتىنا مەركەھىن جارەكىن ئىسماعىل
 پاشاي پىسار لىكىر گۆنى «ۋەخىن تو ز نامىدىن
 دەركەفتى ئە سۆيىد خاىۋو كو ئو ئەكامىا مە
 ئەكەنى و ب خراىى پەخسەن مە ئەكەنى، لىنا مەزۋەرى
 بەرسىف دا، ئەۋ ۋەپە، مەن پىنگۆل كىر ھەۋە ز كۆرسىببا
 بەھدىنا بىنمە خاىن، مەن ھىگ ز لۆرەارى و دۆمەندارىن
 بوپ ئىخسەن و مەن ھىگ ز ئاگرىن جەمەنەن فورتال
 كىن، لىنا پاشا ز بەرسىفا ۋى با بىلەز و بىرئىزىا ۋى
 ئەجىبگىرنى بوۋا.

دەقەرتىن ۋان پىشە دىگرەدىس بوۋىن پاشى خاىنانكارىبا خى
 ھىلا و زەرى بەغداىن، چارەگا نى ھاتەف مېقەندارىبا
 سەھەرەۋەردى، ئەۋ ب نۆزەنگىرنا مەدەرسا سەھەرەۋەردىپە
 رابوۋو، چىكى ئەھبىبا سالا ۲۵۹ ۱۸۲۲ ۋا كەلەك
 تىك و دەز ئىخسەتتوۋىن، لىنا ئىسماعىل پاشاي زى
 پىشكەرى د نۆزەنگىن و ئالفاكرنا مەدەرسىنا كىر،
 رابوۋو چىل ھزار اغرىش رالىق بەغداى پىشكىن، لى سەر
 ئالفاكرنا ئەۋەتەكە مەرن كو تو شىرەسىنىنا ئەۋ ئەۋەن
 ھەلەگىرت رەخ و نۆزا نۆبەت ب رەخلى و دارى ساج بىن
 ب بىھا ئالفاكىن، كو دىكەفئە ھىدافا مەركەھى بەراھىۋەرى
 بەدىلىن، بىھابىن رۆزەلەتن زى نۆزەنگىر، چەمكىن
 ئالفاخەخارلىن چىكىر و بىرەگا نىۋارى ۋى ب بەرى لى
 ئىزىكى خىزەتن (مەرمەن بىن) مەزىرىن شىخ عبدولىقەارىن
 كەپلانى بەا كۆۋا و كىرە اسفەلىخاندا دا بەلەنگەزىت
 رەندەكىن زى قەغۇن، بوئا لىغا مەركەفتىن ئەۋا خوسىن
 پاشاىن سىلەھخارى ۋالىن بەغداىن چىكىرى، نۆزەن
 كىر، خوربىن لىلىن بىن مەرن زى ئەۋىن دىكەفئە اسۋىق
 الفجلى ئالفاكىر، ئەفە د سالا ۱۷۱ ۱۸۵۷ ۋا بوۋ،
 زانەن مەرن سەفىدا ئەبە الباقى ئەمەرى ب قىن
 ھەلەكەفتىن بىزىت.

للتقى اسماعيل قد شاه بيتا
 بات في ظله الهدى موفوقا
 بشهاب الدين الحنيف تسمى
 شرفا فافتدى مقاماً شرفا
 ۋىنى قىپە خىر مەدرىسە لىلە—
 لىم كالت لىظاللىبن مضمىفا
 فقام عىد الحمن مقام الفىث
 بىرى العظماً ۋىۋى العىۋىفا
 ۋىھا لىصلالة بلىسى اللىفا
 ۋاماماً ولىصلالة حلىفا
 ۋعلىھا فمىۋا لىلەز فمىۋا
 لىز المجد نالىا ۋظرفىفا
 بالقمصر علا بىناۋ ۋانصى
 بەلە لىلمجد تىبن اللىفا
 فالفىح الكف داعىبا با مؤرخ
 شاه عبد الرحمن لىمىۋا ملىفا^{۱۷۱}

نو عومەرى گۆت:

شاه عبد الرحمن في امر اسماعيل
 قصرا في حضرة السهري
 قد تسامت اركانه وانظمت
 غرفات منه على روض وده
 يتحف الزايرين في طيب عرضها
 نقلته الشمال من ارض نجد
 وعليل التميم فيه انا هب
 صباحهم بنشر شبح ورنه
 تتراى للطرف منه جنات
 بكرهم تحلى فلاك عهد
 نزه الناظرون فيها عيونا
 نزهة الطرف من محاسن ضمه
 شاهه واعلى بناه نعيم
 سماع فيما يعيد ويهدى

پالنى جوگمىدا ئوسمانى پىشتى مرنا ئىسماعىل پائىلى الفسراا وى كره مەخپەرا چىلەرما هەنا سالا ۱۳۳۲ھنى ۱۹۱۵ز. يا ئاقابوود زېمەر لەھىيا قىن دوياھىيىن ئەو و ئاقابىيىن چىلەرنى كەلگىن. شىخ عەبدولقادر باش ئەمىيانى عەباسى بۇ مە لەگىنرا د دەستقىسنىت وان د مەكتەبا العباسىيا يا تەبىعت ل بەسرايىن دا ئەف دەفە ھالىيە دىتن. ئەمىرىن مېرا ئىسماعىل پائىلىيىن عەباسى بىن ئەمىدى سالا ۱۲۸۰ھنى ۱۸۶۳ز. حاكىم بوو ل بەسرايىن ب وەزىفنى اقايمقام و ئىزىكى سالىكىن ئىندا ما ۹۰. «د وان ھەمى ويلانەئىت ئىسماعىلى جوگوم ئىندا گىنراي. ھەردەم بىن دەست پاقز بوو و شۆل و كارىت ھىزا ئىندا كورنە و پروژىكتىت وەسا چىگىرنە بىن بەرىن شۇ بەننە وان شوبوتورا ھەنا نھو زى بەمىس زى دەئىتەكىن. مە ئىيىنى كىر كا چاوا ئەف قەھرەمانە د ھەر زەمانەكى و د ھەر مەيدانەكىدا بىن بوويە ئالابىن مەجد و شەرەف و خۇشەبىرى و مەردەبىن. ئەو شىيان و پىلەھاتىت قى تاقىلارنى مەرن بوونە جەين قەدرگىرنا گىرەگىر و كەتكەنن ھەنا پىشتى كەلگىنا مېرگەھا وى زى. مە ز كەلەك كەسنىت پلورەتەكىرى زانىيە كو ئىسماعىل پائىلى ز رەخىن رەھىلەنەزىرى و

زانىست و ئەمەب و دىنى قە. كەلەكىن داگىرنى بوو. اوي كەلەك چارا زەلامىت خۇ دجەرىلەن سەرىت وان ب ھىلىكىن دىراشتىن. دا ھىكەنە نەخۇشەيا^{۱۱}.

دېسا عەباسى تەبىسىيە:

سالا ۱۲۸۹ھنى ۱۸۷۲ز. ئىسماعىل پاشا مە و چ بوونە پاش خۇرا ئەھىلا و د گورستانا كەلانى دا ھانە ئەشارىن. ئەشارىنا ئەرمەن وى ب شاھىيەكا مەرن ھانە بىزەمىن. والى و سەرورە و زانا و خانەدان ئىندا مەشيان. ئەھمەد عزەت پاشايىن عومەرى بىن شاعر زىمارەك بىن گۆتە:

يا قىر اسماعيل فيك مەنەب
 نەم الأَمير لهُ الفخار دليل
 يا قىر اسماعيل فيك مەنەب
 نەم الأَمير لهُ الفخار دليل
 رجل من البشوات ينصب للعلى
 زان احتفاظا المسجد وهو جليل
 هو من بني العباس نال مفاخره
 وله فروع قد زكت واصول
 كم من وزير سار براقب نەشە
 والظن منه بالفقيد جميل
 يا ثروة للقاهرة نتمى
 قد حل فيها للجنان سبيل
 يا من بخله تكره بقريضة
 مەرا فەھرا والزمان طويل
 فانا لهُ ارضت حي مېشرا
 وافى الى الفردوس اسماعيل^{۱۲}

دېسا مەشەين بەلەدىيىن مەھمەد قەبىزى زەھاوى زى زىمارەك بىن گۆتە:

واھىت بغداد اسماعيل عن شرف
 من العمامة اعترت امانىها
 من بعدما سقطت فەرا امانىها
 حيث انتهى من بنى العباس ماضىها
 فاستقبلتك من الزواء عن ثلث
 اشرافها الغربا بشرى ووالىها
 قد كنت شهما تقيا عالما ورعا

مەھنبا قە كفى الصن تكافىھا
سعى الى الخير عباسى مفخرة
دامت له وهو عن فضل مواليها
حتى استفلام في بغداد التي شهدت
بفضله وبرى اسمى معاليها
ورام من صحبه من كان نا ثفة
وطاب لفسا بها اى مرامىها
حتى لوى في ضريح عز نصبه
بالقادرية بالتقدير كافيها
عليه رحمة رب العرش تحفه
بجنة اظهر الغفران خافيها
كان الفقيه عفيقا ظاهرا فطنا
والنفس منه قە زانت معاليها

الفريوس
أ ۱۰ ص ۱۰ م ۱۰ + ۱۰ ع ۷۰ + ۱۰ ل
۳۰ اسماعيل
مرنا ئىسماعىل پاشاي ل نوبق فن مېزووييا ب
مەرفىت ئىجمەدىن ھاتىبە تېمىسەن و من فەكرى
ھەر يەكسى د ژىدەرانا ھاتى. بىيە ساللا ۱۲۸۹مىش
بەرامبەر ۱۸۷۲ز.
بەلن ئەگەر ئەم حرقا (آ) زى يا كو دكەھىتە
دورماھىيا پەيھا (مېشورا)، بەھزەمىرىن، ساللا مرنا وى
دى بىيە ۱۲۹۰مىش ۱۸۷۲ز.
مەلا ئەنور ئەف مېزوويە فەتھكرىم، بەلن ئافىم
دايە ساللا مرنا وى و ھەسا دانابە كو د ساللا ۱۲۹۲مىش
بەرامبەر ۱۸۷۱ز. مرىە ھەرچەند ئەف ساللا زابىنى يا

مەلا ئەنورنى ھابى بىزىت، ئىسماعىل پاشا
د گورستانا شىخ عبدولقادرى گەپلانى دا ل
بەلەمىن بىن ھاتىبە فەھىلارن، ئەمىن وى ز لاپىن
شىخ عبدولرەھمانى سەھرەھەرى و سەبىدە ئەلى
ئەقىب كو نىك بوو ز كەنكەنىت بەھداپىن، ب تاھىن
ھائە سىپارن، نۇرەھان عبدالقادرى ئەمىرى مرنا وى ب
فان مائىكار ئىخسەنىيە د مېزوويىندا.

يا قەر اسماعىل فەيك مەھنبا
نعم الامير له الفخر دليل
رجل من النبوات ينسب للعلى
زان احتفاظ المسجد وهو جليل

ھەتا دكەھىتە،
فاندا لە ارعت اھى مېشورا وافى الى الفريوس
اسماعيل)
ئەف مېزوويە ب رەنگىن خارىن دەھىتە فەكرى
ج ۸ + ۱۰ ى ۱۰ ھى
م ۱۰ + ۱۰ ب ۱۰ ش ۲۰۰ + ۲۰۰ ر ۱۰۰ مېشورا
و ۱۰ + ۱۰ ف ۸۰ + ۱۰ ى ۱۰ + ۱۰ ل ۲۰ + ۱۰ ى ۱۰،
والى الى
أ ۱۰ ل ۲۰ + ۲۰ ف ۸۰ + ۲۰۰ ر ۱۰۰ + ۱۰ د ۱۰ + ۱۰ س ۱۰ +

(۱۰) بەھزەمىرىن ئىككىن ژىدەرانا مەلەپىن جەزىرى ب خەتتىن
ئىسماعىل پاشاي

وهکی مهلایز جزیری و قزوولی و گهلهک شاعریت دی بیته فارس و ترک و کورد. لو بیجهکن ب دریزی ل سفر وان دهسنگیسان راوستین. زهرکو سروفا دهسیت ب رنگا وان دهسنگیسان همدکن (راستییا وی یا زانیس بهرجااف گهت.

نیسماعیل پاشای دهسنگیسهکا هیژا پاشخورا هیلایه، اکو براین هیژا نهحسین لیراهیم دوسکی پینشکینشی من کرهه، ب راستی لهف دهسنگیسه گهلهکا هندی بیزی رهگینه هم بو فهدینا گهلهک کوژی و فولاجا ه زانا نیسماعیل پاشای ده هم زی بو فهگولیلن ل سفر دهسنگیسیت کوردی و ههلسکافنر و نوزاندنا وان دهسیت تندا ب دهسین

(۱۱) شهرکا جزیری، ۱۲۶۰میل ب خعلن نیسماعیلی

مهلا نهوهری بهرامبهری یا مشمعلی دانی ناکهفته بهرتک، بهلکی سالا زانیس بیته ۱۸۷۵.

د کتینا المعجم التاريخی لاماره بهدیناندا زی، مرنا نیسماعیل پاشای بو سالا ۱۲۸۹میل ۱۸۷۲زا، دانه^(۱۱)

ز برایت نیسماعیل پاشای

۱. عبد القادر پاشا نهوین پشای میرگهه گهفتی (زینلی وشه) بوویه قایمقام^(۱۲)

۲. سراج الدین پاشا ز وی وهیمی بهگ و مهیدوللا بهگ چنبوون

۳. فتح الله بهگ، نهوه بن سالا ۱۲۸۱میل ۱۸۶۵زا ل سفردهمن خعلیقن نوسمانی سولتان عبد العزیز بازیزکی العزیزه، نفاکری و تندا بوویه قایمقام

نیسماعیل پاشا بن زانا

و نیگههستی

میروکا میریت کوردا وهسا نیشا مه ددهت، کو میریت وان پوتتهبهکن معرن دایه علم و زانیس، نهغاسمه میریت میرگهها بهدینان کو پتربیا وان زانیس معرن بوویه و زهر ویزی زی هم د بیلقن سیاستن هم زی بن زانیس دا سهرکهفتی بوویه و خوینی و بیلییا ب بلندی نیرابه لوکا وان یا نیگههستن و زانیس لهلجا بگره ز سولتان حوسین و ملی اسالا ۹۵۰میل ۱۵۳۱زا دهسکلات گرتیهدهست، و ههنا دههینه نیسماعیل پاشای دوین، میری داوین بن میرگهها بهدینان بهلکی نهگهر نهو نطقن وان بو زانیس پینشکینش کزی و لوکا وان یا زانیس ب نوکومینت گهههستبانه دهستن مه، دا نهم شهبین ب رهگهکن بهفرههتر ل سفر فن هزارن راوستین، بهلن ههر جاوا بیت نهو پیزانینت د دهستن مه یا ههین، نیرا هندی دکمن کو راستهها (مستوی) زانین و نیگههستنای میری برانین

بهری ههر نطقن نهو دن بهر ب وان لههسینانسه چین بیته وی ز زانیس معرن فهگوهاسنن، نانکو وی ب خعلن خو دیوانیت وان نان کتینیت وان نطقسین،

(۱۲) پەرەگىن ئەخشانى (دەستخەن ئىسماعىل پاشا)

ئىسماعىلى ھائىپە ئەخشانى

دەستخەس ھوسا ھائىپە خەملىئەن

۱. پىشكا ئىگىن، دېوانا مەلەپن جىزىرى، دەستخەسقا
قېن دېوانى، ھەم ۋەكى ئۆكۈمەنئەكا دېرۇكى كۆ ب
دەستخەن ھىرەگىن كوردا ھائىپە مەشھىگىن، ھەم زى
ۋەكى لىھەكا دەستخەس بۇ ئوزاندنا دېوانا مەلەپن
جىزىرى بەھبەگىن مەزىن ھەپە.

۲. پىشكا بوسىن، شەزەل و ئاخىئەنئەت گەلەك
شاعىرئەت فارس و كورە و تورك ب فارمىسى، (۱۷۱۷ شاعىرا،
ابن حسنام، مولانا رومى، شىيخ عطار، خالفا
شېرزى، مخلص لاغر بر غزل احمد جىزىرى، فرمودىلى
صايب، فرمودىلى خەتەبى، جامى، شوكت ھاللى،
سىبورى، غازى بلخى، مەلى، مخلص شوقى بر غزل
جامى، مخلص غازى بر غزل رسوالى، مخلص جىزى
بر غزل سەدى، مخلص فاتح بر غزل حسىن، فرمودىلى
كەلەم ھەدائى، عرفى، على، طالب، خادەم، اسماعىل
ھىامىسى (كۆ ئىسماعىل پاشا پىخۇپە)، ئو گەلەكئەت
دى، ئەف شەزەلە پىرىپا وان چارەندى و پىنجەندى و
ھەشتەندىلە (باغى، مخلص، مېمى).

۳. پىشكا سىيىن، دېوانا شاعىرئەت ئاھار (فەسولى)

پە.

كۆپەنئەت رەنگىن پەت وان دەستخەسئەت
ئىسماعىل پاشاى ب خەتخۇ ئىسىن ل نك مەن
ھەنە ^(۱۱) پاشاىن ئاقىرى ساللا ۱۲۱۰ھش بەراھىمەر
۱۸۴۴زا، مەشھىگىرنا دەستخەسئەت دېوانى ئىناپە،
ۋى ب خەتخۇ دېوانى، پىن فارمىسى دەستخەس
خەملىئەنئەت.

ئىسماعىل پاشاى سىن جارا ئاقىن خۇ د
دەستخەسئەت ئىناپە،

۱. ل دېوانى دېوانا مەلەپن جىزىرى كۆ ب شەرا
اھا رامى قەلىس سەھام اللأھاتى دېوانى پىن ئىناپە،
ئاقىن خۇ ب قى رەنگى ئىسىنئەت، (خىرە اسماعىل
ابن محمد طيار پاشا سەنە ۱۲۲۰).

۲. پەلتى چارەندى و پىنجەندى و ھەشتەندىلە
گەلەك شاعىرئەت كورە و فارس و نوسمانى دەستخەسئەت،
ئەندى دەست ب ئىسىنئەت ھەنەك ئاخىئەنئەت خالفا
شېرزى كىرە و ل دېوانى گۆتەنئەت ۋى ئاقىن خۇ
ئىسىنئەت، بەس ئەو بەرەندى ۋى ئاقىن خۇ ئىندا ئىناپە،

وین دانیله امن کلام اسماعیل عباسی ناکمر لطف
شعره بلبل بیتنه راکین و خاندن لرد د وین باورینداده
دی شعرهگا هیژا و بازینده بیت هر ل سفر فن
چهندین کملک یا برنقله کو وی شعر وهکی باین
خو محمد تعاری ب کوردی زی نفیسین بعلین یا
نگههشتینه دستن مه

گروهگن دی زی بی کو نعم بن مزاین لبسماعیل
پانلما هر وهگن ننگههشتی و زانا بوویه لویه وی چار
زمان عربی، فارسی، ترکیا نوسمانی و کوردی ب
خاندن و نفیسین و ناخلفن رانینه نعم د دستنفس

(۱۴) اسماعیلی میژوا یوزا جومهن ههپلما شعوالن
۱۲۱۰ ل سفر فی بهرهمی دانیله

جهن همدک بهیفا دریابه و نعماینه یا دیر تن
لطفیه اجره اسماعیل ابن محمد گیار عباسی
۳. پششی فن زی نفشتوکهگا شاعرین ب لطفونهنگ
فضولی نفیسیه د بوماهیا نفشتوکیدنا نالین خو
ب فی رهنگی نفیسیه، اجره اسماعیل ابن محمد
طیار پاشا

۴. د بوماهیا کنبهگا فضولی نا کو لبسماعیل
پانلای ب نالین اکتاب فضولی نافکریه، دینا نالین
خو ب فی رهنگی خازن نفیسیه، اتعت تمام شه
کتاب حضرت عواجه فضولی بغدادی رحمهم الله
وتعالی بعون الملك المتبر من بد اضعف المسلمین
اسماعیل باین محمد طیار پانلما بسر الله له ما
پشاه حریره وحصه در ماه شوال سنه ۱۲۱۰.

تیسماعیل پاشا نه تن کسهگن زانا و
خاندنن و صهشفان بوویه، نهو شاعر زی بوویه
و شعر نفیسینه هر وهگو د فن دستنفسینما
شهرهک ب فارسی نفیسیه و نالین خو ل دستنفسکا

(۱۳) بهرهمگن دی کو نالین لبسماعیلی لپا ههپلیه

(14) شەھىرەك ۋە ئانا ئىسماعىل پاشاى ب ئىزمائىل قارىسى

ۋە پەيىك ۋە دۆكۈمىنىت ب دەستىن ۋى ھاتىنە ئىسسىن يازا ۋى يا رەۋىشەنھىزى ۋە تىگمەشتىنا ۋى دىياسىن

مەخسۇپوز غەبباسى ۋى د رامتا زابىن ۋە تىگمەشتىنا ۋىدا ھۇسنا ئىسىدە -» ئەو شىيان ۋە پىنھەتتەنت فى ئاقلىدارى ھەزىن بويىنە جەھى قەدرگىرتنا گىرەگىر ۋە كەمكەتەن ھەتا پىشتى كەفتىنا مىرگەھا ۋى ۋى مە ۋە گەلەك كەسىت باۋەرىنكىرى زابىبە كۆ ئىسماعىل پاشا ۋە ھەزىن رەۋىشەنھىزى ۋە زاتىست ۋە ئەدەب ۋە پىشى ئەم گەلەگىن داگىرنى بويى»¹¹⁰

ھىزا ھەتەينى ل نە

ئىسماعىل پاشاى

ھىزا سىنار ھاگان بۇ جارا ئىككىن ل سەر پىشكەقتىنا ھىزا ئىسماعىل پاشاى با نەتەۋەپى ئىسسىبىيە ۋە ئىسسىنا غۇب ئاقىن «ۋالى ئىسماعىل پاشاىن ئامىدى (1827) د پىشكەقتىنا ھىزارىيا ھەلەپھەرەپىيا گورىان دا» بىۋىت، «ئىسماعىل

پاشاىن ئامىدى، ۋە بۇ پىشكەقتىنا ھىزا ھەلەپھەرەپىيا كورىا د بىرۈككە كوردىستانىدا خودالى ۋەلەگىن گەلەك گىرگە ئى بەلىن، باۋەر دگەر كۆ ۋالى ۋى پىن د ۋازى رامتىن ۋە ھىزارىيا كورىا دا ب ئاۋاپەگىن زەلال ئەھاتىبە راقەگىن»¹¹¹

ھىزائىن ئاقىرى، ئەف فەكۈلىنا غۇ ل سەر پەيىكەگىن كۆ د ۋەھتىن غۇدا ئىسماعىل پاشاى بۇ شىخ ناھىرى باھەرىنى فرىنگىرىيە ئالفاكرىيە، پىسا ئاقىرى دەتە ۋى پەيىگىن ۋى با كۆ ئىسماعىل پاشاى بۇ بىراىن سىرى كۆرە رەسپول بەگىن سىرى رەۋاندىن فرىنگىرى بەلى ۋى ئاقىر ئەدايە ۋان دۆكۈمىنىت ۋە پەيىكىت سەرۋەرىت ئوسمانى بۇ ئىكۆۋ ۋە پىسا بۇ بابولعالى فرىنگىرىن ئەف دۆكۈمىنىتە ب ئالفاكرىيى ئىسماعىل پاشاى ب اتەمە سوۋبا قەۋمى كۆنەھىبار دگەن ھەرچەند ئەو دۆكۈمىنىت ۋى ل سەر دەستىن ۋى ھەبۋىيە، بەلى ۋى ھەند غۇ لىزىك ئەگىرە، پىسا ۋى گەلەك ب چاقەگىن بىندە دىۋىنە بىزاقا ۋى يا ھەلەپھەرەپىن

«سەر چەندە سەرھەلار ۋە بىزاقا ئىسماعىل

پاشاي سەرفەگېزىيا وىي دىكر¹⁷¹.

ھېزۋوقاننىت كىورە دەخنىن دەھنە سەمىر قى ھەقسۇزىيا كېوزدان با كو دىكۈنن (ھەفكەرتنا پىرۋزا، ئىنن بەھسەن بەدرخان و خان مەھمۇود و ھىندەكىت دى دىكەن، كەسەن بەھسەن نەكەرىە كوئىسماعىل پاشا زى كەسەكىن سەرىپكە بوۋىە د قى ھەفكەرتىنىد. بەلىن ئەگەر ئەم بەنچىنە بەھىكە و رېپۇرنىت ھوكىمەتا ئوسمانى، دىق بېنىن ئىسماعىل پاشا زى ھەر سەمۇدەكەن كوردا زىئەتە بۇ قى ھەقسۇزىيەن، ئەم پىر زى ھەر مېرەكەن دى د ھەسەلا قەمۇسى كەھشەنە، زىمەر وىزىن زى پىنگۈل و بىزاقىت وى ھوكىمەتا ئوسمانى ئوسمانىيە 1/11

د پەھىكەندا ل سىلال ھاتىبە، دىبىزىت، كو (امۇنەسەللىمىن جىزىق و زابىنن دەھەرىت ئاقىرى بەدرخان بەگىن ھەقسۇزىيەك د گەل خان مەھمۇودىن ئاقدار و بىت بىزلى وى زى سەرىپكەن كوردا كىرەدەھ خۇ بەرھەف دىكەن بۇ قىتىن، ھەروەسا ئىسماعىل پاشاين ئامىدى ب رىنگەكەن زى مېسلىن رەھبە و خۇ گەھەندە بەدرخاننى و پىنگۈلن دىكەت كو ھارىكەرىيا وى د قى قىتىن دا بىكەتا).

د قىن پەھىكەندا ئاشكەرىە كو ئىسماعىل پاشا زى د وى ھەفكەرتىنەدەھ د پىرىيا پەھىكەنەت دەولەتا ئوسمانىدا بەھسەن ھەفكەرتن و ھەھەندەدا ئىسماعىل پاشاى و بەدرخان بەگىن، وى و خان مەھمۇودىن سوكەسى و وى و مېرىن ھەكەرىن ھاتىبە كىن، زىمەر قىن چەندىن زى دەھنە زابىن كو مېرگەھا بەھىدىن زى ب سەرىپكەتبا ئىسماعىل پاشاى د قىن ھەفكەرتىندا جەھكەرىيە.

زىمەر قىن چەندىن زى، ھوكىمەتا ئوسمانى پىنگۈلنىت بەرھەھە كىرىنە، خەلىكەن بەھىدىن ب وىزىن قىلەل كەت كو رابوونەقا ئىسماعىل پاشاى دىزى ئىسلامىن بە، زىمەر وىزىن زى ھىندەك شىخ و كەسەنەت بىتەر ل مېرگەھەن پاشا وى بەردەھ و چوۋىنە دگەل سىزىھا دەولەتا ئوسمانى يا پىسورمان

ھەر د قىن راستىن دا سىلان ھاكان دىبىزىت، «ل سەم داخىلا سەمۇدەرىت دەولەتا ئوسمانى، زى

ئولەھەپنىت كورەسەننىن، بىت وەكى شىخ نوورەمىن، شىخ بوسىف و شىخ تەھرى، بۇ سىزاقىت ئىسماعىل پاشاى، زى بۇ كو دەف زى پىشەقەنەپا پاشاى بەرەمەن، كەھەك پەھىكە ھاتىنە ئىقىسىن ل دەف ئارىشەھا ئوسمانىيا ئىكە زى وان پەھىكە ب دەستىن شىخ تەھرى ھاتىبە ئىقىسىن¹⁷².

د وى رېپۇرتا كو مەھمەد پاشاين بەرھەفەر ل 18 سەھەرا سالا 1788 ئىن ئىقىسى، د راستا ئىسماعىل پاشاى دا دىبىزىت، (چوۋنا ئىسماعىل پاشاين ئامىدى بۇ ئاق كەلا ئامىدىن)، ئىكە وەكەر كو ھەمى دەھەر و ئەشېرەننىت كوردا بىنە ئىكە.

ھەر دىسا د رېپۇرتا مەھمەد پاشاين بەرھەفەر دا ھاتىبە، دىباركەن، ئەمۇن ھىز و بىزىت اقەمۇسى، ھەكەرىت ئەم مۇرەدەھ و دىقنىت سەمۇدەرىيا كەھرىت مۇرەدە دگەلدا بەھىنە كىن كو زى رەھمەتنى بەھىنە دۇبىرنىخسەن، كورەدىت ئەرزەرىقەن و وانى و دەھەرىت رەخۇ دۇرىت ھەردوگان دگەل ئەشېرەننىت ئىبارىن و ھەكەرىن و ئامىدىن ب مۇرەدە، دەھنە ھىزمارتن، زىمەر چا «زىمەر كو ب پالدا ئىسماعىل پاشاين ئامىدى» ھەمى بوۋىنە ئىكە قولىب و ئىكە بەرۈك، دىبىزىت «كورەدىت ئەرزەرىقەن و وانى و دەھەرىت رەخۇ دۇرىت ھەردوگان سەمۇدەرىيا كەھرىت مۇرەدە دگەل ھاتە كىن كو زى رەھمەتنى بەھىنە دەرنىخسەن، ئىنا خۇ سىپارە بەھى و قەسەدىن، ئو ب پالدا ئىسماعىل پاشاين ئامىدى دگەل ئەشېرەننىت ئىبارىن و ھەكەرىن و ئامىدىن بوۋىنە ھەقسۇز».

ھەر د قىن پەھىكەندا ھاتىبە، «لن ئالۋىزىت ئامىدىن ئەھەس كەرىن پاشاين ئاقىرىە، بەلكى سەمۇدەچوۋرىت كوردا زى دەھەرىت ھارىكەرى و پىشەقەنەپا وان دىكەن، ئىدى ئەم ئىشەن مۇشېرىن ئاقىرىنەھ گەھەندى، ئاشكەرا بېو مەھەم كو ئەف قىتە با ئەھلى بە، ئىدى چىتەلىت ئەم باۋەرىيا خۇ ب كوردا بېنىن، ئو ئەگەر ئەنگەسەننى د قىن ھەسەلدا ھاتە كىن، ئىدى قىتە دىق مەزىن بىت و ل ھەمى دەھەرا بەلاف بىت».

ئىسماعىل پاشا وەكى سەرفەكەن ئىگەھەشتى و زانا، وەكى كەسەكىن كو سەرفەكەر بۇ سەمۇدەرىن

ئالفاكەر و سەرۇكىن جفانا ئەمەلىي يا كورەستان و سىياسەتخانىن مەزلىن سەردەمىن ئالفاپونا ئرگىن ب ھىشمەندىا خوە و چارەتقىس ز بو كوردان دانى ھۆلىن دا، فكىرىيەتا وى دەق و دەق ھىنا يا ئىسمائىل پاشايە. كورنقىمىرى، داخوارا گەل، پاراستنا مائىت قەقىر و فوئەران دۇمەريا زولما سەرورەن ئوسمانيان بىت دەقىرى. رىقەبەزەكا خوەسەر و سەدەقەت و دەلسۆزەمكا ب خەلافەت و سەلەنەتا ئوسمانيان. ئەم دكارىن بىزىن ئەو چارچۇقەيا كو ئىسمائىل پاشايىن ئەمىدى ھىز ساللا ۱۸۵۲ يىن د وان پەيىكان دا دانىبە ھۆلىن. ئە ئىن ز بو مالا ئىھىرى ھەر وەسا ز بو پرائىيا بىزاقىت سىياسىي بىت مائىلەنەت شىخىت كوردان بىت پىشىن وى دەمى، بووہە خىم و بىگەھەكىن ھىش و ھەستىيارىن^{۱۱۱}.

ھىدەك ز وان قەھرەمانىت بەرامبەرى ئىرشا مېرى كۆرە بەردەقانى ز مېرگەھا خۇ كرى

۱. سەلمان ئالفاين زىبارى

سەلمان ئالفا ئىكبووہە ز وان كەسىت بەرامبەرى ئىرشا مېرى كۆرە رابوون. ئەم ئىشەمكى ز ئانا وى ئزاتىن بەلىن چارەكىن مەلا ئەنومەن مابى ئالفا وى د كىنۇيا خۇ (الاکراد فى بۇدەيان) دا ئىپايە، دېئىت مېرى كۆرە بەرىن لەشكەرىن خۇ دا زىبارى، گو د وئىرا بچىتە ئەمىدىن. چ بەرھىكارىەكا وەسا د رىكىنما ئەبوو. بەس ھىدەك زىبارى ب سەرۇكالىا سەلمان ئالفا بەرامبەرى لەشكەرىن وى رابوون^{۱۱۲}.

د سىرەمكىدا زى ب ئاقىن ھەرىن، مېرى كۆرە ئىرشا كرىە سەر گوندىن ھەرىن و ھەمى رۇزىن ئىرشا د چوونى. سەلمان ئالفا د فى شەرىدا سەرۋەگىزى كرىە، وەسا بەارە كو بۇمماھىن سەلمان ئالفا پىن مابە بىنن، زىباركو، «خەلگى گۇھن خۇ دا ئاغىننا مەلا بەھىلەن مەزورى و باتدۇرا وى ل سەر خەلگى ھەبوو. قىتۇ دەرىخەست كو ھارىكارىيا مېرىت

كورەستانن پىن وى دەمى، ئەوى بەرى ھەر ئىشى بەرىن خۇ داہە دەوسا مەلەنەن، دۇمىن مېرگەھا خۇ پىن دەمى ب رىنگا مەلەنەن كرىە دەستىن ئەقىر. ھەرق باوەر دكەت ئىسمائىل پاشاي ھىز و بىزىت خۇ بىت مەلەنەن ز بەنەملا خۇ ھەرگىتە، ئەخاسەمە باىن خۇ مەھسەد ئەبارى، كو ئەو زى مەرقەكىن زانا و ئىگەھىشى بوو. دەسا شەھەرەكىن زىھانى و دەستەل بوو. ھەر دەسا ز دەسپىكا ئىرشىت مېرى كۆرە بو سەر مېرگەھا وى، ئەو پىخەسپايە كو مەلىن وى پىن كەقىتە بەرامبەر ھەنەزەكا مەزىن، زىبار قىن چەندىن زى سەرورەن مەلەتا ئوسمانىي وەسا ئىقىسپىيە و ھىزگىرە كو، «ئەق قىتا كورەستانن زىبارە ھاتىبە بەرھەف كرىن و ب فى رەنگى ئاگىرىن وى خوش بوو».

ب راستىن زى ھىنا (وچىا) مەلەنەن ل نك ئىسمائىل پاشاي ھەجەمى قەكۆلىنەت كورەن، بەلىن يا ئەق چەند رىزگە بەلگى بىنە بىگەھەك بو سەرھەلەتا ھىنا مەلەنەن ب رەنگەكىن ھەجەمخ ل بەھىدانن. ل بۇمماھىن دەسا ئى چەند رىزان ل قەكۆلىنا سىنان ھاكان قەگۇھىزىم، كا بىزىيا وى ل سەر قىن مۇزىرى چىيە».

«ئەم مەلەنەن بىزىن كو ھىنا ئىسمائىل پاشاي، ئەلمىسەر و باتدۇرەكا فىكر و رامانن ل سەر پىشەنگ و سەرورەن كورد بىت پىشىن وى دەمى ھىلايە. ھىز و رامانەت ئىسمائىل پاشا بىت كو بىزاق و خەبانا خوە بو رىگاركرىنا قەقىر و فوئەران ز زولما پاشايەت ئوسمانيان و ز بو "رايا خوەدىن" سازكرى، ب ئاپەنى ل سەر مائىلەنەت شىخىت خالدى بىت كو پىشىن مېرەگىت كوردان د قادا سىياسەتا كورەستانن دا چەن خوە گىرلەنە، ئەلمىسەرەكا گەلەك مەزىن ھىلايە ئەخاسەمە دەمى ئەم بىزاق و سىزىيا (موقفا) مالا شىخىت ئىھىرى دىئەن، بو مېناك سىزىيا شىخ ئوبەدوللاھ و يا شىخ ئابدولقادر ئىنەن پىشى چاقىت خوە، دىئەن كو چارچۇقەيا سىياسىي يا ئىسمائىل پاشاي داخازكرى، پىشى سالان، نك وان زى ھاتىبە بەزاندەن ئەخاسەمە مەھەد ئابدولقادرىن ئىھىرى پىن

۲. پىس ئاغابىن زىيارى

خوسىدىن خوزى موكرىنىسى د كىئىبا خۇ يا ب نائىن اغىزۇۋىيا ھىرىت سۇرانا پىچەككى ب ئىزى بەھسسىن پىسا ئاغابىن زىيارى كىرىپ ۋەختىن مېرىن كۆرە ئىرش بىرە سىر ئاگرىن ھىنگى پىس ئاغابىن زىيارى سەرلەشكەرىن ئىسماعیل پاشاي بوۋىپ ل ئاگرىن ۋ نەۋ ھاتىپە سىپارتىن كو بىرقاتىن ز بازىرى بىكەت موكرىنىسى ھۇسا بەھسسىن ۋى دكەت:

«ئىسماعیل پاشاي لەشكەر ب سىركىشىپا پىس ئاغابىن زىيارى ھىنارنە بەرۇگىت پىشىپىن دەرتەنگ ۋ نۆل ۋ شىپىق زەپىت كىرىن لەشكەرىن ھىرى (ھىرى سۇرانا بەرھىنگارى زىيارىيا بوۋ ۋ كوشىنن ۋ خوپىرشىن نۆزەر بوۋ. رەخىت زىيارىيا كىرىن ۋ ھەلقاندىن ھىنا كو فونۇپنە ناپ كۆلانىت ئاگرىن زىيارىيا خۇ گەھلەدە كەلەپىن ۋ د كۆلاندا شىم كىرىن. ئۇزا بوۋىن پا شىرى ئىك زىرۇقىت ھىرى. ھەھەدە شالى بەگ لەراتى ھاتە بىرىندىرگىن، گەھلەك ز لەشكەرىت ھىرى ھاتنە كوشىنن ھىرى دەست زى نەبىردان. ئىزىكى ھەپىدەكىن ئاگرىن بوۋىپىچ كىرىن ل نۆزىت كەلن شىم دەھلە كىرىن ھەرچەنە ھىر ئىرە پرگوزىن دەستىت زىيارىيا دا نالى بەلن قىلانا ۋى يا بەررەھىگىرىن ھىر زاگرتىۋو. پىس ئاغابىن زىيارى زەلامەكىن زىرەك ۋ ئىھەپى ۋ ئالدار بوۋ ب نۆزى ئىرش بىرىن ۋ كەل دىاراسىت. گەھلەك زەلامىت ئالدار ۋ زىرەك بىت ھىرى ھاتنە كوشىنن.

ھىرى قىرمان ئاكو ب شەقن ھەلىپسىكى كەلن بىن ۋ بىلىپىن لەشكەرىن سۇران ب شەقن كەقتنە ناپ بازىرى پىس ئاغال وان دەرگەقت. ئىزىكى دەھ كەسا ز چاۋپىشپىت ھىرى ھاتنە كوشىنن ۋ لەشكەرىت ھىرى تەنگىف بوۋىن. ھەپىدوللا سەھەنگىن ئاكوپىن خەنجەر دەست قەرىمان دا چاۋپىشان كو سەرگەقتە سىر پانى كەلن. ئىك ل بوپ ئىكى ۱۲ چاۋپىشان زىجىر بەستىن ۋ ھەپىدوللا سەرھەنگ دانا پىشىپىن ۋ پالمان ۋ سەرئىخسىنە كەلن.

ب فى رەنگى ھەپىدوللا سەرھەنگ ئىزىكى بوۋارىن كەلن بوۋ. پىس ئاغابىن زىيارى ل سەرەدا بۇ وان چوۋ خىزى

بەھىدىان نەۋىت ز رىكىن قارىن بوۋىن ۋ ز شىرەشى دوبركەقتىن. ھەرەدە لەف قىتۇبا ۋى ۋەكى چاۋا ئاگرى بەردەنە پوزىشى ئىھا ۋەسا كوپا ۋى د ناپ لەشىپىرەپىت بەھىدىان بەلاف بوۋ. ئىدى ھەشىپىرەنا ۋەكى لىكىن ز رىكىن بەركەقتى ۋ مولىد بەرىن خۇ دىا سەھىد پاشاي^{۱۳}

بىسا سىران بىر دكەت كو مېرى كۆرە كائەزەك بۇ خەلگى زىيارى قىرىكىرە ۋ ئىدا كەفەت نۆزەل لىن كىرىپ ۋ گوتىن «ھە ۋ زىيارىيا نەقجارە!» بەلن بىسا زى ھەرۋەكى سە گوتىن زىيارىيا ل گوتىن ھەرىن ب سەرۋىكالىا سەلمان ئاغابى بەرامبەرى ئىرىپىشا مېرىن كۆرە خۇ زاگرتىپ. ھىنا دوپماھىن سەلمان ئاغابى ھاتىپە كوشىنن پىشى كوشىشا ۋى، وان گوتىن ھەرىن سوتىپە ۋ كاقىل ۋ ۋىران كىرە زىرە ۋىزى زى پىشى ھەر ئىف مالگەكىن مالك ب «كائەلمەشىن ھەرىن» تمام بىت. لەفا خارىن زى دەفا سىرانىپە.

ھەرىن

ھەرىن ھاي ھەرىن	كائەلمەشىن ھەرىن
ھەپۇ ئىرشىن دچىن	كائەلمەشىن ھەرىن
سەلمان ئاغابى ما پىتىن	كائەلمەشىن ھەرىن
سەلمان ئاغابى دىۋانىتە	شىۋىن سۇرىق دىۋانىتە
چ كەسىن ئىقە بىپتە	لېر ژانا خۇ پىقىتە
ھەرىن لېر زىارە	كائەلمەشىن ھەرىن
ھەر كائەزەك ھىنارە	كائەلمەشىن ھەرىن
ھە ۋ زىيارىيا نەقجارە	كائەلمەشىن ھەرىن
ھەرىن لېن چىپاى	كائەلمەشىن ھەرىن
سۇرانا لېن نالىى	كائەلمەشىن ھەرىن
سەلمان ئاغابى نەملىى	كائەلمەشىن ھەرىن
ھەرىن لېن كەلەرى	كائەلمەشىن ھەرىن
سۇرانا لېن نەۋرى	كائەلمەشىن ھەرىن
سەلمان ئاغابى پى ھىرى	كائەلمەشىن ھەرىن

غەبىدوللا سەرھەنگ سىتىرك ل ئىشەنگىن گىرلىوو
ۋ پىشقىقە دىچوو پىس ئالفا ئىزىك بوو. غەبىدوللا
سەرھەنگى ئىشەنگ تەقاندە ۋ ل سىپىگىن پىس ئالفاى
دا ۋ لىكىن ۋى كىرت ۋ ھاقىقەتە خارىق ۋ كازى مېرى كىر
ۋ مەركىسى بىت كەلا ئاكرىن ھانە گىرتىن مېرى فەرمەن
دا ل ھەممى كاپالە ئىزىشى بىلەن سەر كەلىن. زىبارىيا
بەرىق خۇ دا رەقىن. زانا ۋ گىرەگىرت بازىرى چوونە نك
مېرى ب پىنگەھلىتىن كوشىتىن راپەسنىلەن ئىشەنمەن
پاشا رەقى ۋ بەرىق خۇ دا چىا ۋ ل بەراھىيا مەھا ئىلوپنا
۱۸۲۲ ئا ئاكرىن كەفتە دەستىن مېرىن گەپورە ^{۱۸۱}

۳. زەينەل بەگىن ھەرزى

ھەرزى (ئەرزى) گۈندەگىن بىناقۇدەنگە ل بەھىدنا
مەزىنەت ۋى ب مېر ھاتىنە ئىياسىن. ز ۋانا زى مېر
زەينەل بەگە بىن كىو تەف سىترانە بىن ھاتىبە گۈن
مېر زەينەل بەگ ئىكچىۋىپە ز ۋان فەھرەھەلىنەت
بەھىدنا گىرى ۋ بىۋىپە ئىك ز ۋىۋىق سىترانا كورنى
پىشى مېر زەينەل بەگ ب دەستىن مېرىن رەۋاندىن
دەھنە ئىخسەبىرگىن ۋ دەھنە رەۋاندىن خۇپىشكا ۋى ز
دەستىنبا خۇ تەف سىترانا تىزى ز ۋىترانى ۋ دىۋقاتىن
بىن فەھەندىيە ئەفا خارىق زى دەفا ۋىيە

زەينەل بەگ ^{۱۸۲}

ئىن لىن مېرۇ برا كەككۇ زەينەل بەگۇ
ھەرزى خۇش ھەرزى
ھەپلىن مېرۇ كەككۇ زەينەل بەگۇ م گۇ ھەرزى لىن
خۇش ھەرزى
بەزىئا كەككىن مېر زەينەل بەگ دىۋو ئاكنى جەراما
قىن ئىزىگىن
ھەپلىن لىن لىن لىن لىن لىن لىن لىن
ھەپلىن مېرۇ مەنۇ. ئىشەلا خۇپىن خراب كەت مالا
مېرىن كۇرە
دەستىن كەككىن مېر زەينەل بەگ كىرە دارى
كەھلامچىن
پىت كەككىن مېر زەينەل بەگ كىرە مەرىمەنەت گىران

بەرىق كەككىن مېر زەينەل بەگ دىۋو فەسەركىنەت
رەۋاندىن

***

ئىن لىن ھەپلىن لىن لىن مېرۇ برا كەككۇ زەينەل بەگۇ
كەلىيا ھەرزى بىلەنە يا بەرىق دۇلىن
ھەپلىن مېرۇ مەنۇ. مەن گۇت كەلىيا ھەرزى بىلەنە
يا بەرىق دۇلىن

ھەپلىن كەككىن مەن زەينەل بەگ بىن فالىە ل
ئەھمەتخانىن پىت كەھمەتە جەرامەن دەستىكۇلىن
ئاخ ھەپلىن لىن لىن لىن ھەپلىن لىن لىن لىن
ئىشەلا خۇپىن خراب كەت مالا مېرىن كۇرە
دەستىن كەككىن مېر زەينەل بەگ كىرە دارى
كەھلامچىن

پىت كەككىن مېر زەينەل بەگ كىرە مەرىمەنەت گىران
بەرىق كەككىن مېر زەينەل بەگ دىۋو فەسەركىنەت
سەنئەتلىن

***

ئىن لىن ھەپلىن مېرۇ. برا كەككۇ زەينەل بەگۇ
ۋاشىن خۇش ۋاشىن
ھەپلىن م گۇ ۋاشىن خۇش ۋاشىن
چەند چوومەن. ھەند كەلى لىن
ھەپلىن مېرۇ مەنۇ
مەن تە تەھنىكا قوتە شەھىخاتە ل سەر چۇخىكىن
سەپى تىن

***

ئىن لىن مېرۇ برا كەككۇ زەينەل بەگۇ
م گۇ كەلىيا ھەرزى يا بەرىقە
م گۇ كەلىيا ھەرزى يا بەرىقە
ھەپلىن مېرۇ برا كەككۇ زەينەل بەگۇ م گۇ سەرىمەريا
ۋ بىن بەرىا لىن د بىن مەھا رەھىمال ۋ كىنە
ھەپلىن مېرۇ مەنۇ چەند چار مەن گۇنە نە مەن نو
نەچە بەھىدووكا ۋىزان. نە چ مېر ۋ جاكەمەت خۇ لىن
ئىنە

***

ھەپلىن مېرۇ برا كەككۇ زەينەل بەگۇ م گۇ بەھارە
ئاللىكۇكىنەت كەلىيا ئەمەن زەمىن

قەشەرت

حسېن خزانى سوكرىالى ئىپزىت، «ھەرۋەكى مېن
ز زەلام و پىرىت رەۋاندېزى بېيىمىنى، گەلمەكەن رەد و
لاۋچاك و زىرەك و خىنىكوك بۇو نە ھەزى كوشىلىن و
غەنىقاندەن بۇو بەلىن پا مېرىن گەۋرە ب تەپكەدانا
مەلايىت دىندار زى غەلى بەگىن خاستىبۇو كو بىسورمان
بىيىت غەلى بەگىن زى گۈھىن خۇ نەدا مېرى»¹²⁷

زانا غەلى بەگىن مېرىن ئىزدىييا

پىشتى مېرىن كۆرە دەقەرىت ئىزدىييا گىرتىن و گەلمەك
سۇرۇق زى فېرگىرىن و غەلى بەگ زى ئىخسەپ كىرى و
مېر زەپىرە رەۋاندېزى، زانا غەلى بەگىن داسنى دكەفېتە
پەگىن و كۆمەكە مەن يا داسنىيا ل خۇ كۆم دكەت
و دچىنە سەر كەلا شەنگىرىن باھەكەر ئاغابىن ئېنىك
ئاغابىنى مېر ب سۇپانىس ل سەر شەنگىرىن ئاخابۇو.
رەشەپىن سۇپانىس و باھەكەر ئاغا د گەل سەھ كەسا
زى لەشكەرىن سۇرانا د گەلېندا بۇون و ھايا وان زى بىراقا
داسنىيا نەبۇو، بىن مەنەت روتىشۇبۇون، داسنى ھورىانە
سەر وان و ل ھەر چار كىنارا نەو خانىيەت سۇران ئىقە
ئاگر بەردابىن، د ۋى دەمبەدا زەلامەكەن بەكەر ئاغاۋى
چۇبۇبۇو دەرۋە سەر ئاقىن، ۋەختىن زاتى، رەقى و بەر
ب رەۋاندېزى چۇو، بىزلى ۋى زەلامى كەس قورتال نەبۇو
ھەمى سۇتن، باھەكەر ئاغا و رەشە سۇپانىس و بىيىت
و نە كەس سۇتن

ساللا ۱۲۵۰مىش دەسا شەر دىنلەپرا سۇران و
داسنىيادا فەۋمى، بەك دەنئەگۈتن، ۋەختىن مېرى
غەلى بەگ كوشلى، زانا غەلى بەگىن ھېلى زى مېرى
كەر كو نەرمەن غەلى بەگىن بىنەف ئىزدىيخانلىن،
نەۋى بۇ پىنكەھاننا داسنى و سۇرانا نەرمەن ۋى ب ۲۵
سېراقە ھىنارنە شەنگىرىن، زانا غەلى بەگىن نەۋ ۵۱
كەسە دانە كوشىلىن، سەبەد خوسىنى رەشوانى زى بۇ
ۋەزى مېر ل ۋى خۇش بىيىت، ب لەشكەرفە چۇو سەر
ئىزدىييا و كۆشكۈزى لى كىن و زانا غەلى بەگىن زى ب
ئىخسەپىرى ھىنارنە، اگىرماھەتا و ل پىش لەشكەرىن
مېرى ل سىندارىن دا.¹²⁸

ھەيلىن مېرىن برا كەكۇ زەينەل بەگۇ، م گۇ بەلارە
ئاقكۆكەن كاتىبا نەمىن زەمىن
لىن لىن مېرا برا كەكۇ زەينەل بەگۇ، م گۇ ناھەدا...
بىن ل بىندا جەرما نۇ رەشكۈلىن
ئاخ ھەيلىن مېرىن مۇ، چەند چار مېن كۆتە نە
بىن تۇ نەچە باشۇوركا ۋىزان، تۇ بىن بىن مېرى بىن بىن
ھاكىمى.

۱. سېر غەلى بەگىن مېرىن ئىزدىيا (نەز بۇ
كەمچىكەكەن خۇيىن ئاقەھىرما
ھەرۋەكى بەرى نەۋۇ زى ھاتىبە كۆتن، «ساللا
۱۲۱۷زى مېرىن گەۋرە لەشكەرمەكەن مەن ھەلگىرت و
ل زىن بىنەدىنلەن نەرىل بۇو و بىن خۇ دانا سەر ئاغا
كۆرەپىت داسنى، فېرگەلەكە بىن ھەزەر لىگەر غەلى
بەگىن مېرىن داسنى ب لەشكەرىن داسنىياغە چۇو
پىشلىن، پىشتى شەر و كوشىنەكە گىران، ھەمى رىك
لى كىرتن و بۇرۇپىچ كىر و رەقى و مال و بچۇپىكىت خۇ
ھەلگىرتن و چۇو ئۇرغابىن ل ئاق چىا و رىل و بۇل و
نەھادا خۇ قەشەرت و پىرىيا وان بەر ب مېسلىن رەقىن،
مېرى ب شەر و كوشىنەن ھەلقونا سەر وان و ل
گىرى (كۆپىنچە) گەھىشە غەلى بەگىن و بۇرۇپىچ كىر،
پىشتى ھەدەك زى كوشىنەن غەلى بەگىن ب سۇزەكەن
خۇ و مال و بچۇپىكىت خۇ دا نەسەت، مېرىن كۆرە ب
نەز بارگىن و ھىنارنە پائەختىن خۇ رەۋاندېزى»¹²⁷
پىشتى غەلى بەگ ھاتىبە گىرتن، ھەدەك
خۇراگىرى و شەر ل نەقرا شەنگىرىن و ل ھەدەك
جەنەت ۋى بىر مېرىن كۆرە ھاتنە كىن، «مېرىن گەۋرە،
نەۋ سەرھەلەن و رابوونەقەت داسنىيا كىرە سىنۇبىن
غەلى بەگىن مېرىن داسنىيا و كۆتە، ۋى نەۋ پىت
پالداين، گانەكەرەك خۇ و كۆتە، نەقە سىن سالا نەۋ
ل رەۋاندېزى و ھىشنا نەۋ بىن فەنن نەھەدى.

غەلى بەگىن مېرىن داسنىيا كۆتن، نەز بۇ
كەمچىكەكەن خۇيىن ئاقەھىرما
مېرىن گەۋرە نەگىرى و كەرىپىت ۋى فەبۇون و
ئىكراست قەرىمان دا، غەلى بەگ كوشىت، سىن رۇزا
نەرمەن ۋى ب پىرا رەۋاندېزى قە ھەلاۋىيەت و دۇبماھىن

زىھىن ۋە پەرزەنت:

1. جاپار جليل من تاريخ الإمارات في الإمبراطورية العثمانية، دمشق، 1987، ص 33
2. سنان هاككى ايرلى ئىسمائىل باشلىرى ئىسمى 1981، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 13، 14
3. د كمال مەلۇم ئىسمى كرىمىدا من سىلوات العرب العالمية الأولى ترجمة محمد عبد الكريم الطبعة الثانية، بغداد، 1982، ص 19
4. سالىم جاسم، رەھبەر سىياسى ۋە جەنگىلى كرىمىدا ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1999، 25
5. قەدىمكىدا مە يال سىمى ئىسمى ئىسمى ئىسمى، كۇلاردا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، د كمال مەلۇم ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
6. مەلۇم ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
7. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
8. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
9. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
10. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
11. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
12. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
13. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
14. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
15. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
16. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
17. جاپار جليل من تاريخ الإمارات في الإمبراطورية العثمانية، دمشق، 1987، ص 33
18. مەلۇم ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
19. جاپار جليل من تاريخ الإمارات في الإمبراطورية العثمانية، دمشق، 1987، ص 33
20. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
21. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
22. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
23. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
24. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2
25. ئىسمى ئىسمى، دىنكىمىزدا ئىبارىدا مەلۇم قىلىنماقتا، كۇلاردا ئىبارىدا ئىبارىدا 1987، 1، 2

43. داملو ھىسەن ھىزىر مەكىتەپى، ھىكۈۋىر ھىزىر مەلىك، چاينخا كوردىستان، ھىكۈۋىر 1911، بى 14.
44. نەف سىنراھ (1911/10-11) دېرۋىكەن مەزىنە مەلىكە، ھىكۈۋىر ھىسەن مەلىك، ھىكۈۋىر 1911، بى 14.
45. نەف سىنراھ ھىزىر ھىكۈۋىر مەلىك، ھىكۈۋىر مەلىك، ھىكۈۋىر 1911، بى 14.
46. داملو ھىسەن ھىزىر مەكىتەپى، ھىكۈۋىر ھىزىر مەلىك، چاينخا كوردىستان، ھىكۈۋىر 1911، بى 14.
47. ھىكۈۋىر مەلىك، بى 11.
48. ھىكۈۋىر مەلىك، بى 14.

پەيۋەندىيىن مىرگەھا ھەكارى دگەل مىرگەھا بەھدىنان ل سەردەھى ئۆسمانى

د.ئازار ئەبۇب ھەسەن

زانكۇيا زاخۇ-كولىزا زانستىن ھوقاھەتى
ۋەزگىران، سالج يوسف سونى

تېخى، لىز ل ئوۋف زانپارېن بەردەست، پەيۋەندىيىن ل ئاقبەرا ھەردوان ب دىزىھىيا سەدسالىيا شازىدى ھەنا ئىفا سەدسالىيا ھەقىدى پەيۋەندىيەكا دۇستالە بويى ۋ ئىككەھشتىز ل ئاقبەرا وان ھەبويى، ئەف پەيۋەندىيە زى ھاتتە دەستېپكىن پىشى مىر سولتان ھىسزىن بويى ھوكىمدارى مىرگەھا بەھدىنان ۱۵۳۱- ۱۵۴۳، بەدىلىسى ل سەر فى مىرى دىئىت، « ج مىرەن سەردەھىن ۋى ئەھلىبان خۇ ئىزىكى ۋى بگەن، مىر ۋ ھوكىمدارىن كوردىستان قەستنا ۋى دگىن دەھن كارتەك ل بەرگەھىن بىلە (پاىى غالى) ل ئەسنانبۇل ھەپتە ۋ ل ئوۋف ۋى پلانى نچوون يا ز لاىن ۋى قە دەھتە دانان. ئەو ل نك بەرگەھىن بىلە كەسەكى گىرالى ۋ قەدرگىران بويى»^{۱۱}

دەھن ل سالىن (۱۵۵۱-۱۵۵۲) ۋى قىتقەكىن د ئاقبەرا زەبەل بەگى ھەكارى ۋ مىر سەپىد ھەھەد مەھى ۋى پەيدا بويى، ۋى داۋىن ب ھارىكارىيا غەشىرەتا پىللىش بىلە ھىر زەبەل ز سەر ھوكىمى لادەت، ز

ئەو پەيۋەندىيىن مىرگەھا ھەكارى دگەل مىرگەھا بەھدىنان ھەپىن، ئەۋەكى وان بويى يىن دگەل مىرگەھىن دى يىن كوردى ھەپىن، چوئكى ئەو پەيۋەندى ۋىغەمى ئوخپىن پەيۋەندى يىن سىھاسى بويى ۋ دگەھشتە پەيۋەندىن رەھ ۋ رىشتىن ھەقىپىت چوئكى بىنەمالا ھوكىمدار يا ھەردو مىرگەھان پىرۇياگەندا ۋى چەندى دگىن كو پەھا وان دگەھىتە غەباسىيان ۋ ھەر ۋى بائىكالكى كو ئەو زى اصحمە الصمىتتەسراھ — ھەردەكى مە نامازە ۋىن دى — ھەردەسا مىرگەھا بەھدىنان ھەر ل سەر ۋى روۋىدىن جۇگرافى پەيدا بويى يا مىرگەھا ھەكارى ل سەر پەيدا بويى بەرى مىرەن ۋى قەستنا جۇلەمىزگى بگەن پىشى پاتەختىن وان بائىزى ئامبىدىن كەفتىبە د دەستىن ئەناپەكى يىن ھوۋىل ۋ وان مەھۇلان دا يىن پىشى وان بائىزى كەفتىبە د دەستىن دا^{۱۲}

ھەر چەھان بىت، بەرى قۇلتاغا كۆندىرۇلا ئۆسمانى، ج زانپارى ل سەر پەيۋەندىيىن د ئاقبەرا ھەردو مىرگەھان

ۋىي فەرماندايە سولتان حسين بەگنى ھۆكىمدارنى ئامىدىن كۆپىندىقە كىلاسى بەگ يەنئىزىت داكو لىن ئالاھى مېرى ھەككارى خىزمىتى بىكەت و فەرماندا ۋىي داۋىن زى كۆپىندىقە ب زووتىن دەم ئارتىشىمىن خۇ دىگەل كىلاسى بەگ چارە بىكەت و ھۆيىن وان ئېكىنەكەرنان بىن دىگەل ھەين ئەھمىلىت¹³.

پىشى لى ساللا 1551ئى ھۆكىمى زىنەل بەگنى لى ھەككارى بىنچەھ بۈۋى، چىندىن چارال دىگەل مېرى سولتان حسين ھائە راسپارىن وان ئارتىشىمىن دى ئاقىمىرا مېرىگەھ و غەشپىرىتىن كوردى بەھتە روۋدان چارە بىكەت¹⁴، ھەر بۇ ئىمۋونە د ھەيما ئاشىتىن دا لى ئاقىمىرا ھەردو دەۋلەتىن ئۆسمەنى و سەھەۋى پىشى ئىمىراكىرنا بەھمانا ئاشىتىن با ئەھمىلىت لى ساللا 1551ئى زاپىنى ھىندەك ھالەتىن ئېكىنەكەرنان لى سەر مىلكەدىرىيا ھىندەك گۈندىن لى ئاقىمىرا مېرىگەھ و زەھامەت¹⁵ و ئىلىن ئوخىيىن وان بىن ھەقىشك ھائىۋونە روۋدان د چارچۇقلىن ھىپارىيا ۋى دا زى بۇ پاراسىنا ئاشىتىن دەۋلەت ئۆسمەنى زى كىر ئەف ئارتىشە زوۋ بېھتە چارە كىن، بۇ قىن چەندى زى دەۋلەت ئۆسمەنى ب ئاۋايەكەن گىشىنى پىشا خۇ ب ھەردو مېرىگەھىن ھەككارى و بەھدىن گەرم كىر داكو ئەو ئارتىشە بېھتە چارە كىن، ھەر بۇ ئىمۋونە كىشىغا لى ئاقىمىرا مەھمەد بەگنى كوردى غازى قرانلى مېرى روۋانز و مېرىگەھى دى بىن ب ئاقىن بەھتەدەپىن عىمادەدەپىن لى سەر ھۆكىمىكرنا ناھىيا بەرازگىر ھائىيە روۋدان¹⁶، لىنا فەرمانەك بۇ زەينەل بەگنى ھەككارى و قىۋاد بەگنى مېرى سولتان حسين بەھدىنلى دەركەملىت كۆپىندىقە پىشەقانىيا مېرى بەھتەدەپىن بېھتە كىن زەركو ۋى پىر ماغىن ھۆكىمدارىيا بەرازگىر ھەپە¹⁷، لى رۇزا 1 ى جمادا ئېكىن 917 ى مىشەخنى، 3 ى سولانا 1510ئى زاپىنى فەرمانەك بۇ مېرى زەينەل بەگنى دەركەملىت كۆپىندىقە كىشىغا كوشىنا يوسىف بەگنى مېرى سىنجەفا لاجىن¹⁸ بېھتە چارە كىن، اكو بكوزان دىگەل ھىندەك ئاغابىن ۋەكىن شىروپىن غەلانەدەپىن شاھىن مەنسور، مىراد، پىر غابىب و بانىورا ھىزىل كىرىۋونە سەر سىنجەفا يوسىف بەگنى ھائىيە

بەر ھىندى، مېرى زەينەل نەچار بۈۋ كىشىغا خۇ بەھتە دەركەھىن بىلەن بەرگەھى ۋى زى د قىن مەسەلىن دا ھىر سولتان حسين بۈۋ بىن شىپاى سەرىك ۋەزىر پۈستەم پاشاى زازى بىكەت كۆپىندىقە مېرىگەھىن رادەسنى مېرى زەينەل بېھتە كىن، ھەروەسا دەۋلەت ئۆسمەنى زى مېرى سولتان حسين راسپارە كىشىمىن لى ئاقىمىرا مېرى زەينەل و پىمامىن ۋى چارە بىكەت، ئەھمىلىت زى دىگەل مېرى كىلاسى¹⁹ بەگنى كوردى سەھەد مەھمەد بەگنى بەنابىرە ئامىدىن و خۇجەھماندا خۇ بۇ مېرى بەھدىن راقەھانى، ھۇسا لى رۇزا 6 ى جمادا ئېكىن يا 959 ى مىشەخنى، 19 ى ئىسنا 1551 زاپىنى فەرمانەك بۇ مېرى بەھدىن دەركەملىت و ئىدا ھائىيە، «پىمامىن زەينەل بەگنى ھەككارى رەقىبە نە تە ۋىي داۋىن ھەر لى مېزە سەر ب زەينەل بەگنى بۈۋى، زى بەر ھىندى، فەرمانى دەھە تە بى داۋىن يەنئىزىتە نە زەينەل بەگنى، ھەروەكى مىزىنى زى — لى دوۋق باسايە مە با كەپىن²⁰ — لى نەپىت چ كەپىن لىجا چ سەرىك غەشپىرىت وان كوردى مېرى وان ھەر كەسەگىن دى بىن غەشپىرىتان بىت خۇجەھماندا خۇ بۇ مېرىگەھەكە دى رابىگەھىتىت²¹، ھەروەسا ھەر ۋى رۇزى، فەرمانەك بۇ كىلاسى بەگ ب خۇ زى دەركەملىتە و ئىدا ھائىيە، «بۇ زەينەل بەگنى پىمام بىن ئاقدار ب كىلاسى»، بەرى نۆكە دىگەل زەينەل بەگنى مېرى ھەككارىيان ھائىۋونە نەك مىن و زى بەر لىبەت و نىشەتەپەروپىيا تە با پانز لى ئاق ھەقى ھىزىن كوردىستانى، تە دىلۋالى و دىلۋىمەۋونا مىن ب دەستقە ئىناۋون، مە زى ۋەك ئەرىتەكەن خۇ بىن دىرىن، بىلارە ھەر كەسنى چارال ئېكىن دىگەل مېرى بېھت — ھىندەك زى كىشە (ھىرا) زى بەر ھىندى لى دوۋق ئەرىتىن مە بىن دىرىن فەرمانى دەھە تە دىگەل مېرى زەينەل بېھتە نەك مە و چ كارتىن دى بىن بەرۋىلارنى ھىندى ئەكەمى، زەينەل بەگ دىلۋالى بىن مە بىن زەھەر ۋەركىرىتە و پەروەدەھا ۋى با پانز بۈۋى ھەين رازىۋوننا دەرانىكا مە با بەھتەۋەر، زى بەر ھىندى، پىندىقە ئۇ بەرەھام خىزمىتى لى بىن سەرگىرەپەتپىيا ۋى بىكەمى²²، ھەروەسا سولتانى فەرمانەك بۇ مېرى زەينەل بەگنى ئەرىنخەست و ئىدا بىئىزىت كۆپ

كوشىن و گوندىن ۋى ئالان كىرپون و ل جىان بەلاقە بېوون و رەلكرېوون خۇ رادىست بىكەن^{۹۰}، د ۋىن فەرمانى دا داخواز ژ زىنەل بەگىن ھانىپو كىن ھارىكارىن دگەل ھىر سولتان ھىسەن بىكەت بۇ كۆمىكرنا زانبارىيان ل سەر ھوپىركارىن ۋىن روودانى و چارەكرنا ۋىن كىنشەين (ب رىئا شەرىى)^{۹۱}.

ھەرەسەل رۇزا 1۹ ى شەعبانا ۹1۷ ى مەشەخىر / 1۳ ى گولانا 1۵1۰ ى زاپىنى فەرمانەگا دى بۇ والىن وانى بەركەفت كو پىنقىيە نەھىلەت سەئىدىن برازىين رەسول بەگىن ھىرئى موكرى و زەينەل بەگىن ھىرئى شىۋ و گورەين برادۇست سەرىنچىيان ل دەقرا سىلدۇر بىكەن^{۹۲}، چوئكى ئەفە ابرۇقازى سەرجىن ئاشىن ئە^{۹۳}، ھەرەسە ژ بەلگەناھەبەگا دى دىار ھىت كو ھىر سولتان ھىسەن شىپاھ ھىر سەئىدىن ئاقىرى دەستەسەر بىكەت لىن پاشى ب دەستەسەرىيا (كەفالىتا) ھىر زەينەل بەگىن ھەكارى ھاتىبە ئازاد كىن. لىن دىبارە ۋى سەئىدى ھىزىل كرىنە سەر ھەرىن سەقەوى، ژ بەر ھەدى، فەرمانەگا دى بۇ والىن وانى بەركەفتىبە كو پىنقىيە ھىرئى ھەكارى بەرگەرىيانى د قىن كىنشەين دا بىكەت ژ بەركو ئەو ئەو بېوو كەفەلىن ھىر سەئىد^{۹۴}.

ل رۇزا 1۷ ى رىبع الآخر با ۹۷1 ى مەشەخىر / 1۹ ى چىرا نوون با 1۵1۸ ى زاپىنى فەرمانەگا دى كەھشەبە زەينەل بەگىن و تىدا ھاتىبە كو ھىر ھەممەدى ھىرئى برادۇست ب ئەمەسى زىرەقانىن ل ئوخىبى دىكەت و ئەناھىيا ۋىن پارىزىت ھەرەسە داخوازنامەين ئاگرىن بۇ وان سەرىك غەشەرىلان ئىسەين (بىن ل دەقەرى بەلاقە بېوون) و شىپاھ وان بېوبارە ل وارگەمىن وان ئاكنجى بىكەت و تىدا دىار كر كو ھەقەولاتى ژ ھىرئى برادۇست برارنە، ژ بەر ھەدى سولتانى فەرماندا زەينەل بەگىن كو پىنقىيە نامەبەگىن بۇ ھىر ھەممەد بھنرىت و تىدا داخوازى ئى دىكەت دىزىتىن، ال سەر داھەرەورىيا خۇ بىن بەرەدوامبە ۋىشۇقەمەن ل سەر رەوشا دەقەرى پىشكىشى مە بىكە و ئەمەلىن د ۋىن چەندى دا ئەگە^{۹۵}.

بۇ لايەكىن نوولە، شەھ ئىسمائەلىن سەقەوى ل سالا 1۵۷۸ ى زاپىنى ۋەقەرا داۋىن كر و - ژ بەر ھەندەك ئەگەرىن ئەدىار- فەرمان ب شەھىن نوو ھەممەد خىدايەندە ھاتەدان كو بەھرام بەگىن دەستەسەر بىكەت و ل كەلا ھىزىن ل باكورون ئىرانى زىندان بىكەت لىن زەينەل بەگىن ھىرئى ھەكارى ب

ل ساللا ۱۵۸۸) نى مىر مەلەك بەگىن كورپى زاھىد بەگىن شىيا سولتانى ئوسمانى رازى بىكەت فەرمانا دامەزاندانا ۋى ۋەك حوكىمدارى ئامىنىن بەت ئىنا زەكەريا بەگ رەھى ئامىنىن ل نىك سەيدىخان حوكىمدارى ۋى و پىن داۋىن مېرى كەلا بېنەنوۋى^{۱۱۱} ھنارە پىشۋارىكەرنە ۋى و داگو دىگەل بېنە ئامىنىن^{۱۱۲}. پانلى ل نىك ۋەزىر سىنان پاشا جفاله زانە بەرگەريان بۇ كىر داگو ۋەزىرە زەكەريا بەگ سېنە حوكىمدارى ھەكەرى بەرامبەرى ۱۰۰ ھزار قىلۋى پىن زىرى ھەرۋەكى مە ئامازە پىندار.

زۇ لاپەكىن دوۋفە ل ساللا ۱۰۱۱) نى مۇشەخى/ ۱۰۹۲ نى زاپىنى باخىبوونا خەمىرە ئىفان زىبەرى غەشپىرەنا زىبارى دزى حوكىمىن سەيدىخان بەگىن دەست پىن كىر كىو ئەف غەشپىرەنە زۇ غەشپىرەنەن پىشەقانىن بەھرام بەگىن دزى مىر قوباد بەگىن بوو و مۇسا ديارە زى ئەف غەشپىرەنە ل سەر دزىمىتىكەرنە حوكىمىن سەيدىخان بەگىن زى بەرەدوام بوۋىپە و فەرمان بۇ كۆمەكە مېرگەھىن كوردى دىرگەھىن كىو پىندىپە ئەو مېرگەھ ھىزىن خۇ بېنەن داگو ھارىكەريا مېرى بەھدىنەن بىكەن بۇ فەمىراندانا ۋى باخىبوونى. كىو نىك زۇ وان مېران مېرى ھەكەرى زەكەريا بەگىن بوو^{۱۱۳}.

پىشنى مىر عىمادەدەين كورپى بەخىا بەگىن بوۋىپە حوكىمدارى ھەكەرى ۱۱۳۱-۱۱۳۹ نى زاپىنرا پەبەندىپىن ل ئاقبەرا ھەردو مېرگەھىن ھەكەرى و بەھدىنەن چوۋنە د قۇتاقەكا نوو دا و د قىن قۇتاقىن دا بۇ جارا ئىكىن ھىزىن سەرىزىن ھەكەرى ب سەر مېرگەھا بەھدىنەن دا كىرە. كىو ئىشتەكىن ھۇسا د ج سەردەمىن دى دا ئەھاتىبوو روۋەن. ب راسنى زى. مىر عىمادەدەين كەسەكىن بەرقرەھخوۋاز و سەركرەپەك بوو ل سەردەمىن حوكىمدارىيا ۋى چەندىن ھەۋىن سەرىزى ل سەر مېرگەھىن كوردى پىن ھەقسوۋ ھاتىبوۋنە كىن. ئىكەمىن ھىزىن زى ب سەركرەپەتيا مىر عىمادەدەين بوو دزى غەرد و غەشپىرەنەن بەھدىنەن بەرى بېنە حوكىمدارى مېرگەھا ھەكەرى. عىمادەدەين خۇ ھەقتە دىت بېنە حوكىمدارى ھەكەرى زۇ بەرگە ئەو كورپى مېرى بەرى بەخىا

ئالگىنىيا ئەمىرخانى حوكىمدارى ئەۋرىزى شىيا ۋى زۇ زىندانگىزىن زىگار بىكەت ئەفە زى پىشنى بەرلىلەك (سەرئەپەك) ب كۆزەن پىتەج ھزار قىلۋى پىن زىرى داپە شاھى^{۱۱۴}. بەدىلىسى بېزىت كىو ئەكەرىن قىن بەرگەريان زىنەل بەگىن د قىن كىشەمىن دا زۇ بەر اكرەشەبوۋنا ۋى بوو زۇ قوباد بەگىن و ئەو ئەفيا و پىن زى دىگەرنە سوۋا^{۱۱۵}. لىن بەدىلىسى ئەكەرىن قىن كەرب زۇقەبوۋن دىار ئەكەرنە بەھرام بەگىن پىن پىشەقانىپەكا سەرىزى زۇ زىنەل بەگىن ب دەستقەتەنەن قەسنا بلزىرى زاخۇ كىر كىو ۋى دەسى ل پىن حوكىمىن مىر سەيدىخان بەگىن كورپى قوباد بەگىن بوو^{۱۱۶} و كۆنتىۋىل ل سەر ۋى بلزىرى كىر. قىن پىنگاھى ھىدەك غەشپىرەنەن بەھدىنەن پىن بەرھىنگارىن قوباد بەگىن ھاندان باخىبوونا خۇ رابكەھىن^{۱۱۷}. ئىنا قوباد بەگىن نەچار بوو بەرھىنە سوۋىل و زۇ ۋىزى زى قەسنا ئىستانبۇل بىكەت و ل ۋىزى فەرمانا دوۋىرە حوكىمىنرا ئامىنىن ب دەستقەتەنەن^{۱۱۸}. د رىيا قەگەريان خۇ دا بۇ ئامىنىن گەھىشە كەلا ئەۋەك. لىن ل ۋىزى ب دەستىن زەلامىن غەشپىرەنەن ل دزى ۋى سەرھەلەپىن ھانە كوشىن و بەھرام بەگىن زۇ زاخۇ بۇ حوكىمىنرا ئامىنىن ئىنان و ل ساللا ۱۹۹۲) نى مۇشەخى ۱۵۸۸) نى زاپىنى ۋەك مېرى مېرگەھا بەھدىنەن ھانە دامەزاندان^{۱۱۹}.

حوكىمىن مىر بەھرام زۇ سالەكىن پىر ئەفەكەنشا و ل ئىفا ھەپقا زىلجەھىيا ۹۹۳) نى مۇشەخى/ ئىفا كارىبوونا ئىكىن يا ۱۵۹۵) نى مەلىئەنى ئىستانبۇل) دەستلەت دا سەيدىخان بەگىن كورپى قوباد بەگىن حوكىمدارىيا مېرگەھىن بىكەت و فەرھاد پاشانىن سەركەرىن ھەوا ئوسمانى بەھرام بەگىن دەستەسەر كىر و رابەستى سەيدىخان بەگىن كىر و ۋى زى ۋەك ئۆلۈمەكەرنە باپى خۇ بەھرام بەگىن كوشىت^{۱۲۰}.

دەست ب كارىبوونا سەيدىخان ۋەك حوكىمدارى ئامىنىن. ھەقدەم بوو دىگەل دىرگەھىن فەرمانا دەست ب كارىبوونا مىر زەكەرىيا بەگىن بۇ حوكىمدارىيا ھەكەرى. ل سەردەمىن وان ھەردوان پەبەندىپەكا بوستانە ل ئاقبەرا ھەردو مېرگەھەن بەرەدوام بوو.

ۋە داتىپىتان بىر خوكىمىن بولدىغى بەگىن كىم ۋە گەف ال ھىر كەسەگى كىن بىن بىراقلا لادانا ۋى ۋى خوكىمى بىگەت ۋە^{۱۳۱} پاشى عىماندەدىن لى سىر چوونا خۇ بەردەوام بوو ھىتا گەھىشئىبە پىرا بىلەل ئىنا دووبارە پىر ئاقا كىر پىشى ئاقا رووبارى پىشكەك ۋىن راسالى^{۱۳۲} دەمىن ئىرىكى ئامىدىن بووى. شىئەت ھىتارە ئىك بوسىف بەگىن مىرىن ۋىن ۋە داخوار ۋىن كىر پان شىرى پان دووبارە ئەخسەدان ئوخشىن لى ئاقىمىرا ھىردو مىرگەھان ھىلىزىت- ئىنا بوسىف بەگ شىرەتكارىن خۇ كۆم كىن ۋە ھىمىيان بىرارىبا كىو با باشىر ئەوۋە چارەكەرتەك دىگەل مىرىن ھىكارى بېھتە كىن لى سىر فى بىتولشەرى ھىردولا گەھىشئە پەيمانىمكا ئاشتىن ۋە ۋە لاين ھىر ئىك ۋە مىر عىماندەدىن ۋە مىر بوسىف بەگ قە ھىتە ئىمىرا كىن^{۱۳۳}.

سىرداگەرتىنا مىرگەھى بەھىدىن ۋە لاين مىر عىماندەدىن قە بەرىدەگىن شىران لى ئاقىمىرا ھىردو مىرگەھان قەگىر ۋەسا نىبارە ۋى ئەو پەيمانى لى ئاقىمىرا ھىردولا ھىتەبە ئىمىرا كىن ئەشىبە ۋە ھىر ۋىن شىمال ھىفەركىن لى ئاقىمىرا ۋان چارە بىگەت ۋە مىرىن بەھىدىن بەردەوام بىراقلا زۇقاندانا ھىقەرا بەروارى بالا دىكىن لى ئىشئىن بەرجاف ئەوۋە ئەف ھىقە ھىتا پىشىنى سالا ۱۰۶۱-۱۱ شىشەلى ۱۱۵۱) ۋى زاپىنى لى بىن دەمىنى ھىكارى ھىدە گىرۇقە ۋى بۇ ۋى چەلمىن ئەوۋە كىو گەرىدەمىن ئورك ئەوليا چەلمىن ۋى دەمى سىردەدانا فى ھىقەرىن كىرىبە ۋە بەخسىن ھىلال لى ئاقىمىرا ھىردو كەلەن بىتەنەپور ۋە كەلا شىخۇ^{۱۳۴} كىرىبە ۋەك ئوخشىن باكوورى مىرگەھى بەھىدىن- ئەفە ۋى ئىشئان ھىندىبە كىو ھىقەرا بەروارى بالا يا لى باكوورى ۋان ھىلەن لى بىن كۆندىرۇلا ھىكارى بووبە^{۱۳۵}.

سالىن پىشىنى ھىنگى ۋى ھىدەك شىرىن سىلەك ۋە ھىزىل لى ئاقىمىرا ھىردو مىرگەھان ھىتە روودان ھىر بۇ ئەوۋە- ئەنەمە ھىبى دىپىت كىو لى سالا (۱۰۸۴) ۋى شىشەلى (۱۱۷۴) ۋى زاپىنى خالە بەگىن ھىرىن ھىكارى ھىزىش كىرە مىرگەھى بەھىدىن ۋە شىرىن لى ئاقىمىرا ۋان سىن ھىقەن قەگىشلا ۋە لى داۋىن ھىزىن بەھىدىن بىر سىر ئەشكەرىن ھىكارى سىرگەھىلەن^{۱۳۶} لى رەخىنە

لى سىر فى قەگىزاتىن ۋە قەگىزاتىن ۋى بىن ئىقىسەرىن ئاقىرى ئەوۋە ۋى ئامازە ئەگىرىبە ۋى زىمەرىن زاپىرىن خۇ ۋى بەرگىرىن لى ۋىن ئامورىنە ۋى زاپىرىن خۇ ۋە قەگىزاتىن زاردەف ۋە قۇلكلورى بىن ھىقەرىن ۋەرگىرىن- ئەفە سىرىنارى كىو ئاقىن خالە بەگىن ۋە ئاق ئاقىن رەھ ۋە ئىشئىن بىنەمەلا مىرىن ھىكارى دا ئەھابىبە.

لى سالا ۱۷۰۱ ۋى زاپىنى دووبارە شىر لى ئاقىمىرا ھىردو مىرگەھان ھىتە روودان ۋە لى دوۋف گۆتۇنا ھىبى- مىرىن ھىكارى سىرگەرىن خۇ بىن بى ئاقىن (چىل قەدەر) ھىتە ئىباسىن ھىتارە ھىقەرا بەروارى بالا ۋە كەلا بىتەنەپور سىتەد ۋە مىرىن ۋى كۆمىت- ئىنا زىمىر پاشىلىن (۱۷۰۱-۱۷۱۱) مىرىن بەھىدىن ھىز بى سىرگەدەئىبا مىر غەمەرىن زىمەرىن غەشىرەتا زىنارى بۇ رادەستەمنا بىشەپىبا ھىكارىپان ھىتارەن لى بەرەسەرى فىن رەۋىشنى چىل قەدەر داخوار ۋە مىرىن ھىكارى كىر ھىزىن زىمەرىن بۇ ئەوارا ۋى بېھىزىت- ئىنا مىرىن ئاقىرى ئىبراھىم بەگىن بىرازىن خۇا دىگەل ھىزەكا مەرىن ھىتارە ھىقەرا بەروارى بالا ۋە شىرەگىن ئىكلاگەردا بىن لى ھىقەرا گابىزىكىن يا سىرنا چىپان مەدىن لى ئاقىمىرا ھىردولا ھىتەبە روودان ھىزىن ھىكارى شىكەستىن ۋە ئىبراھىم بەگ ھىتە ئىخسەپىر كىن^{۱۳۷} لى ھىرچەندە ئەف قەگىزاتە ۋە كەلەپور ۋىن زاردەفنى ھىقەرا بەھىدىن دا ھىتەبە گۆتۇن ۋە ھىبى ۋە قەگىزاتىن خۇ دا پىلنا خۇ بىن كەرىم كىرىبە^{۱۳۸} لى قەگىزاتىمكا گەلەك سەۋىبە ۋە شىشەلىن دىرۇكى تىندا ھىتە ۋە ئانا ۋى دەمى مىرىن غەرىمىن ھىكارى ئىبراھىم بەگ بووبە ۋە ئەو مىر كۆرىن مەھمەد بەگىن بووبە ۋە ئە بىرازىن ۋى بووبە ھىردەكى ھىبى گۆتۇنى^{۱۳۹} ھىردەسا ھىبى دىپىت كىو لى سالا (۱۷۱۵) ۋى زاپىنى دووبارە شىر لى ئاقىمىرا ھىردو مىرگەھان ھىتە روودان ۋە فىن چارى ۋە بەر بى سىرداگەرتىنا ئىشكەپىبا كەلا بىتەنەپور ۋە كۆشئىنا كلاتى بەگىن مىرىن ۋىن ۋە كۆرىن ۋى كەلەك ھىزىن ۋى بووبە ۋە لاين ھىكارىپان قە ۋە كەس ۋە فىن كۆشئىنارى زىگار ئەپووبە ۋە بىلى كۆرەگىن كلاتى بەگ بى ئاقىن سەئىد بەگ بىن قەسنا ئامىدىن كىرى ۋە مەسەلا خۇ بۇ مىر

دەقىمرا چەلى ئامانە كىر و پىن ھىزىن بەھىدىن ئىككىن و ھىندەك ھىزىن وى ئى وەك پىشكەك ئى ھىزىن مېرگىمىھا ھەكلىرى ھەمىيىز كىر پائىس ھىزىن ھەكلىرى ل سىر پىشەرھوپىن خۇ بەردەھام بوون ھەتا گەھىشتىنە چىيىن ھىدافى ئامىدىن، ل وىزى مېرى بەھىدىن داخوارا ئاشبوونى كىر¹¹¹، مەھمەد پارچى پىشە دجىت و دىيىت كىر مېرى ھەكلىرى اگوركىن خۇ پىن پىرۇز دانا سىر كەھلىرى پلاكتۇن، وەك نىشان بۇ توخپىن مېرگىمىھا خۇ پلاكتۇن ئى كەھلىرى كە ل اگەلىن مېرگىمىھا كىر ب نوورپا پىنج كىلۇمىتىران ل باگورپىن بۇئاغلىن پلۇپىن ئامىدىن بە¹¹²، راسانا قىن ئى ئەو كىر نووبارە ھەكلىرىن سىرئەسىرى دەقىمرا بەرۋارى بالا كۆنترۆل كىرىپ، ھەرومسا ھانا ئافىن قى كەھلىرى د قونكۇلۇرى ھەرو مېرگىمىھا دا، نىشانىن راسنىپا قەگىرانا مەھمەد پارچى بە¹¹³.

سالىن پىشە ھىكى و ھەتا ساللا ۱۸۴۴ ئى زاپىنى چ زاپىرىن ئى ل سىر پەيوھىدىن ھەرو مېرگىمىھا نىن، ئەخاسمە ئى كىر ھەرو مېرگىمىھا چووپوونە د قونكۇلۇر كەلەك لاواز و نۇر دا، ل ساللا ۱۸۴۱ ئى زاپىنى مېرگىمىھا بەھىدىن كەھلىن پىن كۆنترۆل مېرى كۆرە مەھمەد بەگىن مېرى سۇران و مېرى بەھىدىن ئىسماعیل بەگىن كۆرپ ئەبار بەگىن ئەچارپو بەھىتە مېرگىمىھا ھەكلىرى ل تەك مېر تەرەللا بەگىن خوكىمدارىن وى¹¹⁴، د نامەبەگىن دا پا ل ساللا ۱۲۵۰ ئى شىخەشى ۱۸۴۶ ئى زاپىنى كۆمەك سىرۋەك ھەشپىرەن و زاپىن ئاپىنى پىن بەھىدىن بۇ سولتانىن ئۇسمانى ھىزىنى، ئىدا كازلە كىرپوون ئى وى زۆلمە و زۆرىپا مەھمەد بەگ ئى دىكەت و داخوارىن كىرپوون مېر ئىسماعیل بەگ وەك مېرىن وان بەھىتە نامىزاتىن، ھەرومسا ئافىن تەرەللا بەگىن مېرى ھەكلىرى وەك مېرەكىن پىشەقانىن وان ھەتتە¹¹⁵، پىشەقانىپا مېرى ھەكلىرى بۇ ئىسماعیل بەگىن ھەر ئەھلە نەبوو، بەلكى ب ھىزىن ئى ھارىكارپا وى كىر و پىن شىپا كەلا ئامىدىن پىشەقانىت و بۇ دەھەگىن كۆرت بوو خوكىمدارىن وى بەرى نووبارە مېرى سۇران كۆنترۆل ل سىر كەلنى بىكەت و دەست ب قوشىپا

بەھرام بەگ ۱۷۱۵-۱۷۱۸ ئى زاپىنى گۆتى، ئىنا پىن داوون ھىزەك داپىن و سەمەد بەگ پىن شىپا دەقىمرا خۇ ئى دەستىن ھەكلىرىن بۇرۇپىنەھلە، ئەھلە ئى پىشە ھىزىن ھەكلىرى بەرھەنگارى شىكەستىنەكا مەرىن كىر¹¹⁶.

زىدەرىن ئىكەنە و ھەقچەرخىن قان بوودان، نەپىسەر ئىبراھىم بەگ امپىرا مەھمەد پارچى بە پىن ل چارلىكا ئىكىن با سەدسالپا ھەزىن ئىپا و مەرى، ئى قەگىرەنپىن وى ئى دىن كىمەسى نىن، ئى وانا تاگورپا وى با روھن و ئەشكەرا بۇ مېرى ھەكلىرى و ھەرومسا سەرفەسەر قەبىلى با قەگىرەنپىن وى، بىت ئەھلە ئى ئى بەر بچووكىپا ئىن وى بىت چوونكى نەپىسەر ئى ئافىرى اب زۆرى ئىن وى ئى ھەھلە سالپىن بۇرىپا¹¹⁷، ھەرومسا رەھنەپا مەزىن ئى ل سىر زاپىرىن وى ئەو كىر وى مېرۋەك و سال ئەگوتىنە، ھەرومسا وى ئەملازە كىرىپە وى چەندى كىر وى مەمى شەپەكىن با ئىن ھەتتە بوودان بەرۋارىن مابى پىن ئەملازە كىرىپە بوودانا بو شەران پىن ئىكىن ل ساللا ۱۷۰۱ ئى و پىن نوور ل ساللا ۱۷۱۵ ئى.

مەھمەد پارچى بىيەت، ئەگەرىن ھەلىوونا شەرى ل ئافىمرا ھەرو مېرگىمىھا، ئى بەر دەستىزىپىن ھەشپىرەن سىورچى بوو ل سىر خەلگىن ھەكلىرى و ئەھل ھەشپىرەنە ئى ھەشپىرەنپىن كۆچەر بوو و ھەزىن ھەقپىن دچوو ھەرو دەھەرىن كەھلىرىن و شەھىدىن و با ھەتتا ھەنەكىن اساولىكە و كەھلىن دەستىزىن دىكەنە سىر خەلگىن وان ھەرو دەھەران، ئى بەر ھەندى، وان داخوارا ئىبراھىم بەگىن مېرى ھەكلىرى كىر د ھەوارا وان بەھىت، ئىنا پىن داوون ئەشكەمەك پىشەقانىن و پىن شىپا بەھ و پىشەقانىن وان ئى دەھەرىن مەرىپەت و مەك و مەلن وان ل سىر تاگىچىپىن وىزى بەلاف بىكەت، ئى لاپىن خۇفە وان سىورچىپىن پەنابىرە بەر مېرى بەھىدىن و ئەو ھەتا دەستىزىپىن و زۆرى و كۆنەكىن ل بازرگانپىن ھەكلىرى بىكەت، ھەرومسا مېرى با زەلام و چەكى ھارىكارپا وان كىر و ھەندان ھىزىش بىكەنە سىر ھەزىن ھەكلىرى، ئىنا مېرى ھەكلىرى ھىزەك ئىپارىپان و ھەشپىرەنپىن

بەرىپەك زى دەستىقىسا اصطىۋىسە تارىخ امارە
ھىكارى با بەھسەن ھىوا ھىر عىمانەدىن ل سەر
كەلا اېلەنورى) دىگەت

خەلگىن وىن بىگەت و رەسول بەگىن بىراىن خۇ ۋەك
ھۆكەمدارىن وىن نامەزىنەت^{۱۲۲} ل سالا (۱۸۴۱) ۱۱ زى
دەمەن دوپپارە ھىر ئىسمائىل بەگ شىپاى كۆنئىزۇلن
ل سەر كەلا ئامەدىن بىگەت و ھۆكەمدارىن نۇسماى
۱۱ دەرىنەت^{۱۲۳}، نۇرەلا بەگىن ھىر ھىكارى
نامەپەك بۇ نىقىسى و ئىدا خۇلئىھالىبا خۇ ل سەر
قىى بەگ وپاسى دەرىپى (بىن خەم زى مەن لەرەھالىدى)
و پىشەھالىبا خۇ بۇ دەرىپى^{۱۲۴}
پىشكەكا سىراتەكا قولكۆزى ل سەر ھىوا
ھىر عىمانەدىن ل سەر ھىرگەھا بەھدىن ل سالا
(۱۱۳۴) ۱۱

بەرىپەك زى دەستىقىسا اصخىنصر احوال الامراء
با بەھسەن ھىرئىشا ئىبراھىم بەگىن ھىكارى بۇ سەر
بەھدىن دىگەت

ھىر رابوو ز جۇلمەزگىن
لۇ ھىرۇ ھىر اصملى
ئالەپن سۇر ھىرئىا بوو
ل (ئالەسەرىن) پەپا بوو

ھىر ھانە (بەھىن كۆرتى)
پازىن دالغىن كۆرتى
ل بەھدىن بىن پەرتى

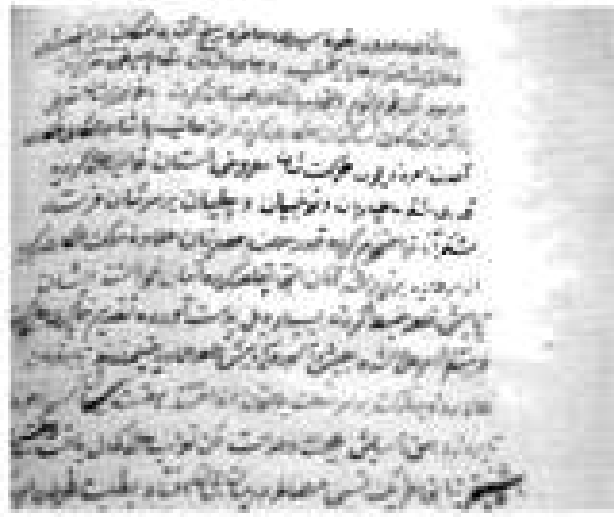
ھىر ھانە (چەم مەنەلەپن)
دەست ھاقۇنە نىمۇپن
خوپن دەپت لەھولن جۇپن

ئالەپرا لەمەدىن
سەرىپە پورىن بەھىن
ئالەپن ھاقۇنە (ئومەرىن)

ئالەسەرىن با ب تەپاشە
ھەككۆرتان بەھسەن شاشە
بەھدىن دانە پاشە

بەر بەرىن (بەلەپىن)
كۆرتىن زۇر پەرىن
سەرىپە مە بەھدىن

بەرىن بەلەپىن بەرى
كۆرتىن زۇر سەر زەرى
ھەككۆرتى ل بەھدىن خوپى

۱۰- كىلا شىخۇ، كىلاۋىك ۋە گۈنەدەكە نىكەلپونە باۋىيا بەلگىلا يۇڭلۇۋۇز چىرايىن مەنھەنل ل باكتۇرىن بائۇزىن دىھۇكىڭ.
 ۱۱. Evliya çelebi: s : yahatnamasi. hazırlayanlar: Seyfi Ali Kahraman, Yucef Dağlı, Istanbul, 2000, IV Kitap, s. 310 - 312
 ۱۲. ئىور المىنلى. ئاكىراد فى ئىھىبىلان. بىپ ۱۱۱.
 ۱۳. ئىور المىنلى. ئاكىراد فى ئىھىبىلان. بىپ ۱۹۲.
 ۱۴. بىبىرە پشتىكەمكا سىرتاتتا فولكلۇرى باۋىيەۋىدۇر بىپ ئىررىشادا چىل قەدەر ل ئىمىر بەھىبىلان. مەجمۇئە ئىجىرىن ئۇسۇكىڭى. ئىزىزى ۋ بەكىر بەكىڭى ئىزىزى. سىپۇزىز دىھۇكىڭ- ۲-۱، بىپ ۱۹.
 ۱۵. لىلف دىھۇكىڭ ل ئىمىر كىلتىيا گۇزى بەھرام بەكىڭى ئىزىزى ئىبراھىم بەكىڭى ئىھىبە ئىھىبىسۇن. بەھرام بەگ كۆزى مەجمۇئە بەكىڭى مەھمۇدسۇر. گۇزى ۇزى ل گۇزىسۇنكا امىلك امىدال بائىۋۇزى كىلتىيا چولمىزىگىڭى. مەجمۇئە ئىك با گۇزىسۇنكا ل يۇڭا ۲ ل چىرا ئىكىن با ۲-۱ ل
 ۱۶. المىنلى. قىرىقىمىن المەجھۇل. كىلغۇرا. ۱۱-۲۶.
 ۱۷. چىر مەجھۇلا كۆزى ئىبراھىم بەكىڭى ئىزىزى ل سىلا ۱۹۱ لىن مەنھەنلى. ۱۹۸ لىن زىيىنى قەمۇزەك ل باۋىيا بەرئۇككا مەختەسۇر احوال لىقىرىن ئىھىبىسۇبە ۋە ئىمىر پوز لىقىرىن مەنھەنلى. بىپ ۋ كەنھەنلىيا خۇ دا كەنھەنلىق باسۇت ۋ لىقلىقىمەن ل مەنھەن دا كۆلەم لىزى مۇررا مەجمۇئە - بىپ ئىزىزى ئىزىزى لىقلىقىمەن سىلايىن ئىزىزىدە ۋە ئىھەرا ئىزىزى كۆرەپ خۇمىن ئىلۇقلىقىيا خۇ پىن بەھتادا. ئىزىزە چىرا مەختە ئىھەسۇر مەختەسۇر احوال لىقىرىن مەنھەنلىق ۋە ئىزىزىگىڭى. ئىزىزى ئىزىزى خەسۇر بەگىڭى ل. سىپۇزىز دىھۇكىڭ- ۲-۱۴، بىپ ۷۸.
 ۱۸. مۇررا مەجمۇئە باخۇبى. گۇمۇزى بەزى. بەرئىزىن ۷۶-۷۵.
 ۱۹. مەجمۇئە باخۇبى بىپ ئىزىزىن ئىلۇقلىقىمەن گۇمۇزى. لىقلىقىمەن لىقلىقىمەن لىقلىقىمەن ئىزىزىن لىقلىقىمەن ئىزىزىن لىقلىقىمەن ئىزىزىن لىقلىقىمەن مەجھۇلا ئىھىبىل ل يۇڭا ۳ ل خىررىشا ۱۱-۲ ل
 ۲۰. Yagar Kaplan, Kuruya Simenan, Nübihar, Istanbul- 2015-, s.290
 ۲۱. ئىور المىنلى. ئاكىراد فى ئىھىبە. بىلان بىپ ۱۵۲.
 ۲۲. D-111IV Gno, 11A BOA HAT: D no 11
 ۲۳. ئىور المىنلى. ئاكىراد فى ئىھىبىلان. بىپ ۱۵۲.
 ۲۴. بىپ زىيىنىن لىزىل ئىمىر فى ئىھەنلى. بىلەپە ئاكتىن ئىھىبىلان كۆزى ۋ بەرئىزىن مەككىن ۱۸1۷-۱۸1۷. بەگىڭىزىن لىقلىقىمەن ئىزىزى بەكىڭى خۇمىن لىقلىقىمەن ئىزىزى كۆزى. مەجھۇلىزى ۲-۱۱، بىپ ۱۳۳.
 ۲۵. BOA IMVL Dno 39 Gno 729